

BK
K 383 I-4

BIBΛΙΟΔΕΤΕΙΟΝ & ΧΑΡΤΟΠΩΛΕΙΟΝ
"Ο ΒΕΝΙΖΕΛΟΣ",
ΣΩΤ. Ν. ΣΧΟΙΝΑ
ΕΝ ΒΟΛΩ ΟΔΟΣ ΕΡΜΟΥ

Handwritten signature or scribble.

BK 44

K 353

Γενεαλογικὸν ἔργον

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

ἔκ τῆς ἑταιρείας τῆς 29 Μαΐου
1902.

Ἄ. Α. Πυρροῦ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΑΝΤΩΝΙΟΥ ΚΟΥ
ΠΛΟΚΑΤΟΥ 34 ΤΕΛΕΡΑ

Αριθ. εως. 132099

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ Π. ΚΟΥΡΤΙΔΟΥ

(ΑΙΜΙΛΙΟΥ ΕΙΜΑΡΜΕΝΟΥ)

ΠΑΙΔΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ

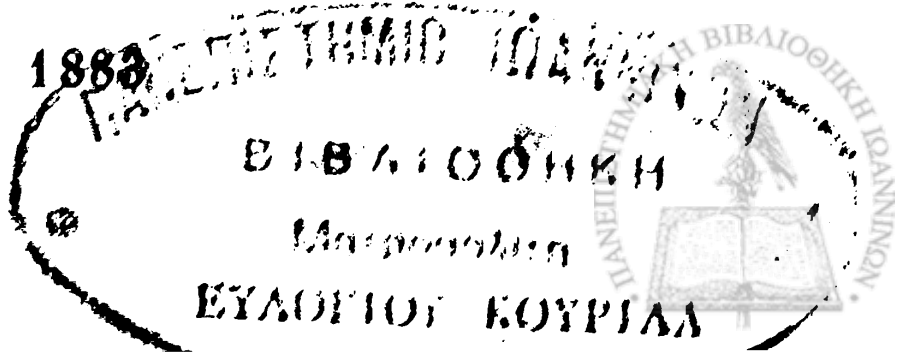
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
 ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΤΙΔΑ
 ΑΔΥΠΙΩΤΟΥ
 ΑΥΕΩΝ ΑΡΙΑ.

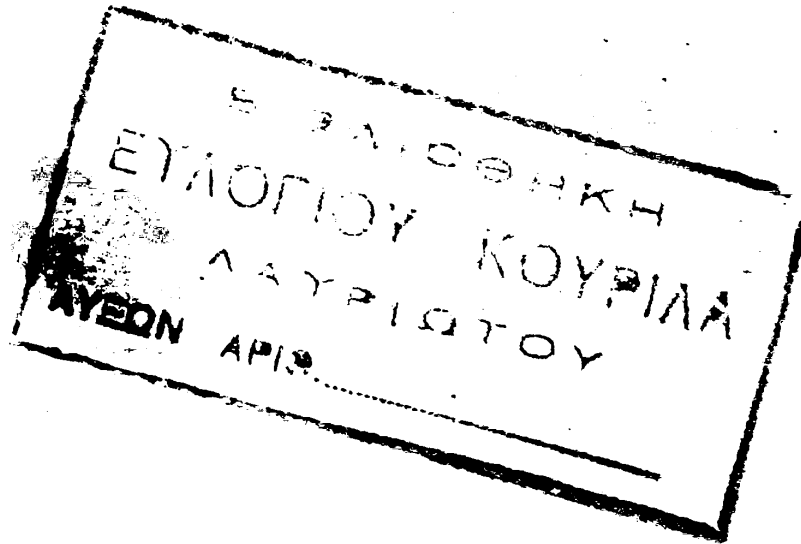
AB 582

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ

ΕΚ ΤΟΥ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΥ ΑΝΔΡΕΟΥ ΚΟΡΟΜΗΛΑ

ΤΩ ΠΑΤΡΙ ΜΟΥ

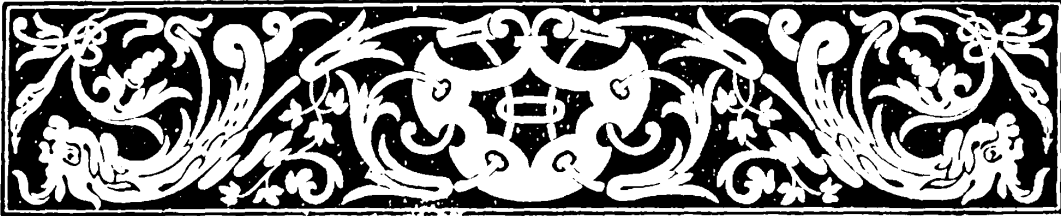
ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΚΟΥΡΤΙΔΗ

ΕΙΣ ΕΚΦΡΑΣΙΝ ΕΥΓΝΩΜΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΜΟΥ

ΤΟ ΒΙΒΛΙΑΡΙΟΝ ΤΟΥΤΟ ΑΦΙΕΡΩ

Α. Π. Κ.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΔΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΣΩΝ ΑΡΙΘ. ....

ΤΑ ΔΥΟ ΥΠΟΔΗΜΑΤΑΚΙΑ

Μέσα εις μίαν αὐλήν ἦσαν δύο μικροὶ ξύλινοι οἰκίσκοι· τὸν ἓνα ἀπὸ αὐτοὺς εἶχεν ἐνοικιάσει πρὸ ὀλίγου μία οἰκογένεια ἣ ὁποία συνίστατο ἀπὸ πατέρα, μητέρα καὶ δύο παιδιά· εἰς τὸν ἄλλον κατοικοῦσε πρὸ πολλῶν ἐτῶν μία γραῖα γῆρα μὲ τὴν θυγατέρα της. Εἰς τὸ μέσον τῆς αὐλῆς ἦτο μικρὸν στρογγύλον περιβόλι περιτριγυρισμένον ἀπὸ μικρὰς γάστρας· τὰ ἄνθη του ἐμοσχοβολοῦσαν πολὺ ὠραῖα καὶ εὐωδιάζαν τὴν αὐλήν, ὡς νὰ ἤθελαν νὰ ἐκφράσουν τὴν εὐγνωμοσύνην των διὰ τὰς περιποιήσεις τῆς νέας ἣ ὁποία τὰ ἐπότιζε καὶ τὰ ἐκαλλιεργοῦσε.

Τὰ δύο παιδιά ὠνομάζοντο Ἐτεοκλῆς καὶ Αἴας· τὸ ἓν ἦτο ἐνέα ἐτῶν, τὸ δὲ ἄλλο ἐπτὰ· εἶχαν πολλὴν ἀγάπην καὶ αὐτὰ εἰς τὰ ἄνθη· φαντασθῆτε λοιπὸν μὲ ποίαν χαρὰν παρετήρησαν ὅτι πρὸς τὸ μέρος τοῦ οἰκίσκου των εὐ-

ρίσκετο μία γωνία ὅπου εἰμποροῦσαν νὰ καλλιεργήσουν ἄνθη. Ἐπῆραν διὰ δίκελλαν ἐν παλαιὸν σκεπάρνιον καὶ ἤρχισαν νὰ σκάπτουν τὸ χῶμα.

Ἡ γωνία ἐκείνη τῆς αὐλῆς ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐγίνετο μικρὸν χωραφάκι· ὁ Ἐτεοκλῆς ἔσκαπτεν, ἔσκαπτεν· ἀλλ' ἐνῶ κατεβίβαζε μὲ ὄρμηκὴν τὸ σκεπάρνιον του, τοῦ ἐφάνη ὅτι εὗρηκε κάτι τι κάτω ἀπὸ τὸ χῶμα· ἐσκάλισε μὲ τὰς χεῖράς του καὶ ἔβγαλε δύο παλαιὰ ὑποδηματάκια, ἐμβαλωμένα, μουχλιασμένα ἀπὸ τὴν ὑγρασίαν.

— Δύο παπούτσια! ἐφώνηξε μὲ ἐκπληξιν ὁ Ἐτεοκλῆς, καὶ ρίψας κατὰ γῆς τὸ σκεπάρνιον του ἐπῆρεν εἰς χεῖράς του τὰ ὑποδηματάκια.

— Ποῖος νὰ τᾶβαλεν ἐδῶ; ἠρώτησεν ὁ Αἴας.

— Θὰ τᾶσπειραν γιὰ νὰ φυτρώσουν! εἶπε γελῶν ὁ Ἐτεοκλῆς.

— Ὅχι, παιδάκιά μου, τᾶθαψαν!

Αὐτὰς τὰς τελευταίας λέξεις εἶχεν εἰπεῖ ἡ γράϊα γειτόνισσα, ἡ ὁποία ἐκάθητο εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας τῆς, μὲ τὰ ὄμματαυᾶλιά της εἰς τὴν μύτην της καὶ ἔπλεκε κάλτσαις· ἔβλεπε μὲ μειδιάμα τὰ δύο παιδιά νὰ σκάπτουν μὲ τόσην σοβαρότητα τὸ χωράφι των· τὸ χωράφι των τὸ ὁποῖον εἰμποροῦσε νὰ διασκελίσει μὲ ἐν μόνον βῆμα ἐν παιδίον πέντε ἐτῶν!

— Τᾶθαψαν! εἶπαν τὰ παιδιά μὲ κάποιαν ἀνησυχίαν, ὡς νὰ τοῖς ἐπροξένησεν ἀνατριχίλαν ἡ κακὴ αὐτὴ λέξις.

— Ναί, τᾶθαψε ἓνα κοριτσάκι.

Καὶ ἐπειδὴ τὰ παιδιά τὴν ἐπαρατηροῦσαν μὲ ὄμματα

γεμάτα ἀπὸ περιέργειαν καὶ στόμα ἀνοικτὸν ἀπὸ ἐκπληξιν.

— Θέλετε, εἶπεν ἡ γραῖα, νὰ σᾶς εἰπῶ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν τῶν παπουτσιῶν;

Τὰ παιδιά παρετήρησαν ἀκόμη μίαν φορὰν τὰ παράδοξα ἐκεῖνα ὑποδηματάκια τὰ ὁποῖα εἶχαν καὶ ἱστορίαν, ὡς νὰ ἦσαν κανὲν ἀρχαῖον ἄγαλμα βγαλμένον εἰς τὰς ἀνασκαφὰς μέσα ἀπὸ τὸ χῶμα, καὶ ἔτρεξαν πρὸς τὴν γραῖαν.

— Ναί, ναί, νὰ μᾶς τὴν εἰπῆς...

— Τὴν ἱστορίαν!

Ἡ γραῖα ἔβαλεν εἰς τὴν ποδιάν της τὸ κουβάρι τῆς κλωστῆς, ἴσιαξε καλὰ τὰ ὀμματουῦλιά της εἰς τὴν μύτην της, καὶ ἤρχισεν, ἐνῶ ἔπλεκε, νὰ διηγῆται τὴν ἱστορίαν τῶν ὑποδηματίων· ἦτο κάπως συγκεκινημένη, ἴσως διότι ἦτο συγκινητικὴ ἡ ἱστορία τὴν ὁποίαν ἤθελε νὰ διηγηθῆ, ἴσως διότι ἐνεθυμήθη τὰ παλαιὰ της χρόνια, δηλαδή τὰ νέα της χρόνια, ὅτε ἦτο διδασκάλισσα, καὶ τὴν ἐπεριτριγύριζαν ζωνηραὶ κεφαλαὶ παιδίων, καὶ τὸ σχολεῖον κάποτε ἐβόιζε ἀπὸ τὰς παιδικὰς φωνάς, ὡς νὰ ἦτο μελίσσι, καὶ αὐτὴ ἐδίδασκεν εἰς τὰ χαριτωμένα καὶ ἀγγελιοπρόσωπα ἐκεῖνα ὄντα τόσα εὐμορφα πράγματα...

— Τὰ ὑποδηματάκια αὐτά, εἶπεν ἡ γραῖα, ἦσαν μίαν φορὰν ἡ χαρὰ καὶ ἡ παρηγορία ἐνὸς πτωχοῦ κορασίου· τὸ πλέον ὠραῖον παιγνίδι, τὸ πλέον κομψὸν φόρεμα, ποτὲ δὲν θὰ ἐπροξένησαν τόσας συγκινήσεις, ποτὲ δὲν θὰ ἐγέμισαν μὲ τόσην εὐτυχίαν μίαν καρδίαν· τὰ βλέμματα ὅπου ρίπτομεν εἰς ὅσα βλέπομεν δὲν μένουν ἐπάνω εἰς αὐτά· ἂν ἔμεναγ, θὰ ἐβλέπετε ὅτι κανὲν πρᾶγμα δὲν ἐκυτάχθη

ποτέ μὲ τόσην ἀγάπην, δὲν ἠγαπήθη τόσον πιστά, τόσον ἀφοσιωμένα, ὅσον αὐτὰ τὰ ὑποδηματάκια, τὰ ὅποια βλέπετε τώρα ἐμβαλωμένα καὶ μουχλιασμένα.

Ἡ γραῖα ἔπαυσε· τὰ παιδιά τὸ ἐν ἀπ' ἐδῶ, τὸ ἄλλο ἀπ' ἐκεῖ, ἤκουαν προσεκτικὰ.

— Ἀλλὰ πρέπει ν' ἀρχίσω ἀπὸ τὴν ἀρχήν, εἶπε μετ' ὀλίγον.

Καὶ ἀφοῦ παρήτησε τὰς βελόνας τῆς καὶ τὴν κάλτσαν τῆς ἐπάνω εἰς τὴν ποδιάν τῆς, ἤρχισεν:

*
* *

— Ἐνας ὑποδηματοποιὸς τῆς ὁδοῦ Αἰόλου εἶχε κατασκευάσει δύο ὑποδηματάκια· ἦσαν εὐμορφα, πολὺ εὐμορφα· ἦσαν ἀπὸ μαλακὸν δέρμα καὶ ὕφασμα κανελλί καὶ εἶχαν ἐμπρὸς μικρὰς τρύπας μὲ χρυσᾶ καψούλια.

Τὸ ὑποδηματοποιεῖον ἐκεῖνο ἦτο πολὺ ὠραῖον· πολλοὶ διαβάται ἐσταματοῦσαν μίαν στιγμὴν, ἐπαρτηροῦσαν τὰ ὑποδήματα, τὰ ὅποια ἦσαν μέσα εἰς τὸ μέγαλον του ὑάλωμα καὶ ἔπειτα ἐπήγαιναν πάλιν τὸν δρόμον των· ἐκεῖ μέσα ἦσαν εἰδῶν εἰδῶν ὑποδήματα, κάθε μεγέθους, κάθε σχήματος, κάθε χρώματος· ὁ καθεὶς ἐκύτταζεν ὅ,τι τοῦ ἐταίριαζεν· ἢ νέα ἐν ζευγάριον γυναικεῖα ὑποδήματα μὲ τακοῦνι ὑψηλόν, τὰ ὅποια θαρροῦσες ὅτι ἦσαν ἔτοιμα νὰ χορεύσουν· ἢ γραῖα, ὡσὰν ἐμέ, κανέν ζευγάριον ἀνοικτὰ καὶ χαμηλὰ ὑποδήματα τὰ ὅποια καὶ αὐτὰ ἐθαρροῦσες ὅτι ἦσαν ἔτοιμα νὰ σοῦ εἰποῦν κανέν παραμυθάκι· τὰ παιδιά ἐπαρτηροῦσαν ποῖον ζευγάριον ἐταίριαζεν εἰς τοὺς πόδας των

τὰ ἐφοροῦσαν μὲ τὸν νοῦν των καὶ νὰ ἐβλέπατε τότε τρε-
χάλα καὶ πῆθο καὶ κνηρητό!—μὲ τὸν νοῦν των—διότι
ἔστεκαν εἰς τὴν θέσιν των, αὐτὰ ἐξω ἀπὸ τὸ ὑάλωμα καὶ
τὰ ὑποδήματα ἀπὸ μέσα.

Μίαν ἡμέραν ἐπέρασεν ἀπ' ἐκεῖ καὶ μία πτώχῃ μὲ
παλαιὰ φορέματα ἀπὸ πρόστυχον πανίον· ἐκρατοῦσε ἀπὸ
τὸ χέρι ἐν μικρὸν κοράσιον· τὸ πρῶτον πράγμα ὅπου ἐκύτ-
ταξε τὸ κοράσιον ἦτο τὸ ζευγάριον ἐκεῖνο τῶν ὠραίων
παπουτσιῶν· ἔπειτα ἔστρεψε καὶ εἶδε καὶ τὰ ἰδικά του·
ἦσαν μεγάλα μεγάλα καὶ ἐχωροῦσαν τὸ ποδαράκι του, καὶ
μισὸ ἄλλο ἀκόμη ποδαράκι· ὅταν ἐπεριπατοῦσε τὰ ἔσυρεν
ἦσαν καὶ τρύπια καὶ χαλασμένα· ἔπειτα ἐσήκωσε πάλιν
τὸ βλέμμα του πρὸς τὰ ὑποδηματάκια τοῦ ὑαλώματος·
καὶ τὰ ἐπροσέβλεψε πολὺ, πολὺ, ὡς νὰ εἶχε μεγάλην ἐπι-
θυμίαν νὰ τὰ εἶχε· Τὸ καυμένον! Τόσον εἶχε δώσει εἰς
αὐτὰ τὸν νοῦν του, ὥστε δὲν ἐνόησε διόλου ὅτι ἡ μη-
τέρα του τὸ ἐτράβηξεν ἀπὸ τὸ χέρι διὰ ν' ἀναχωρήσουν·
ἀλλὰ καὶ ὅταν ἐφευγαν, τὸ μικρὸν κοράσιον μὲ τὸ δάκτυ-
λον εἰς τὸ στόμα του ἔστρεφε ὀπίσω καὶ τὰ ἐβλέπε, καὶ
ὅταν ἐκόντευε νὰ μὴ φαίνωνται πλέον, τὰ ἐκύτταξε μὲ ἐν
βλέμμα, ὦ! μὲ ἐν βλέμμα, ὡς νὰ ἀπογαιρέταξε καὶ τι τὸ
ὅποιον ἀγαποῦσε πολὺ, πολὺ, πολὺ.

Μετ' ὀλίγον μια ἀνοικτὴ ἀμαξία ἐστάθη ἐμπρὸς εἰς τὸ
ὑποδηματοποιεῖον, καὶ ἀπ' αὐτὴν κατέβη μία κυρία μεγα-
λοπρεπῆς καὶ ἐν κοράσιον ἕως ἑπτὰ ἐτῶν μὲ ξανθὰ ζέπλε-
κα μαλλία· ἐμβῆκαν εἰς τὸ ὑποδηματοποιεῖον· ὁ ὑποδημα-
τοποιὸς ἔδωκεν εἰς τὸ κοράσιον τὰ εὐμορρα ὑποδηματάκια
τοῦ ὑαλώματος· αὐτὸ ἀπὸ τὴν ἀνυπόμονησιν του τὰ ἐφό-

ρεσε, και ὁ ὑποδηματοποιὸς ἐτύλιξε τὰ παλαιὰ εἰς μίαν ἐφημερίδα. Ἐπειτα ἀνέβησαν εἰς τὴν ἄμαξαν, ὁ ἀμαξήλατος ἐκτύπησε μὲ τὴν μαστιγὰ του τὰ ἄλογα, καὶ οἱ τροχοὶ τῆς ἀμάξης ἤρχισαν νὰ γυρνοῦν γρήγορα, γρήγορα. Ἡ ἄμαξα ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγα λεπτὰ ἔφθασεν εἰς τὴν ὁδὸν Σταδίου· ἐστάθη ἐμπρὸς εἰς μίαν μεγάλην οἰκίαν· κατέβησαν καὶ ἐμβῆκαν.

Τὸ κοράσιον, τὸ ὁποῖον ἐννοεῖτε βέβαια ὅτι ἦτο κόρη τῆς κυρίας, ὠνομάζετο Σμαράγδα· ἡ Σμαράγδα ἅμα ἐμβῆκεν εἰς τὴν αὐλὴν ἤρχισε νὰ τρέχη καὶ νὰ πηδᾷ ἀπὸ τὴν χαρὰν της. Τὰ ὑποδηματάκια ἐπαρατηροῦσαν τριγύρω των μὲ θαυμασμόν. Τί αὐλή, Θεέ μου, ἦτο ἐκείνη! ὅλη ἀπὸ μάρμαρον! καὶ ἔλαμπε τόσον ὥστε εἰμποροῦσε κανεὶς νὰ ἰδῆ τὸ πρόσωπόν του· καὶ τί σκάλα ἦτο ἐκείνη μὲ τὰ μεγάλα μαρμάρινα σκαλοπάτια! τὰ ὑποδηματάκια θὰ τὴν ἐχαίροντο, μὲ τὰ ἀναιδοκαταιβάσματά των, αὐτὴν τὴν σκάλαν;

Ἡ Σμαράγδα, εἰς αὐτὸ τὸ μεταξύ, ζωηρὰ καὶ πηδηκτῆ ἀνέβη ἐπάνω, καὶ ἐμβῆκεν εἰς τὴν αἴθουσαν.

Τὰ ὑποδηματάκια εἶχαν ἀρκετὰ μεγάλην ιδέαν διὰ τὸν ἑαυτὸν των, ἀφοῦ τόσοι καὶ τόσοι τὰ ἐθαύμαζαν ὅταν ἦσαν εἰς τὸ ὑποδηματοποιεῖον, καὶ εἶχαν τὴν ἀξίωσιν νὰ μὴ ἐμβοῦν βέβαια εἰς κανέν πτωχόσπιτον. Ἄλλ' ὅταν εἶδαν ἐκείνους τοὺς τάπητας, τῶν ὁποίων τὴν μαλακότητα τὴν ἐνοιῶθαν ὡς θωπείαν, ὅταν εἶδαν τοὺς χρυσοῦς μεγάλους καθρέπτας, οἱ ὁποῖοι τὰ μετέφεραν ἐκεῖ, ἀντίκρυ, εἰς μίαν ἄλλην φανταστικὴν αἴθουσαν, τὴν ὁποίαν ἀντανάκλουσαν, ὅταν εἶδαν τὰς βελουθένιας πολυθρόνας, τὸ ὑα-

λιστερόν και κατάμαυρον ἀπὸ ἔθενον κλειδοκύμβαλον μὲ τὰς ἀπὸ ἐλεφαντόδοντα γλωσσίδας του και τόσα ἄλλα κομψά, χαριτωμένα πραγματάκια, ἔμειναν πλέον ἐκστατικά, ἔκθαρβα. Εἰς ποῖον μαγικὸν παλάτι τὰ ἐπῆγαν! Ἦσαν ἀληθινὰ αὐτὰ ὅπου ἔβλεπαν; Τί εὐτυχία! και ἦτο τόσον μεγάλη ἢ ζάλη των ἀπὸ τὸν θαυμασμὸν των, ὥστε διὰ ν' ἀναπνεύσουν καλλίτερα ἔλυσαν τὰ κορδόνια ὅπου τὰ ἔσφιγγαν. Ἡ Σμαράγδα μετ' ὀλίγον τὸ παρετήρησε και τὰ ἔδεσε πάλιν, ἀλλὰ χωρὶς νὰ φαντασθῇ ποτὲ ποίας συγκινήσεις εἶχε κάτω ἀπὸ τοὺς πόδας της.

Ὡ! ἦσαν εὐτυχῆ τὰ ὑποδηματάκια! Και ἐπεθυροῦσαν ἐκεῖ νὰ μείνουν πάντοτε, ἐκεῖ νὰ ζήσουν αἰώνια, μέσα εἰς τὴν λαμπρότητα ἐκείνην και τὴν πολυτέλειαν, νὰ ἀναπνέουν τὴν εὐωδίαν τοῦ πλούτου ἀπὸ τὴν ὑποίαν ἐμοσχοβολοῦσεν ἡ οἰκία ἐκείνη.

Ἀλλὰ τὴν ἄλλην ἡμέραν τοῖς ἔκαμεν ἐντύπωσιν τὸ ἐξῆς πρᾶγμα: ποτὲ δὲν ἐγένετο λόγος δι' αὐτά· ποτὲ δὲν ἤκουαν νὰ λέγουν: Τί ὠραῖα ὑποδηματάκια! ἀλλὰ — Τί ὠραῖα ὅπου σοῦ πᾶνε!

«Πῶς;» ἔλεγαν μὲ τὸν νοῦν των τὰ ὑποδηματάκια, «κανεῖς λοιπὸν δὲν καταδέχεται νὰ μᾶς παρατηρήσῃ ἀκὶ ἡμᾶς νὰ ἰδῇ πόσον εὐμορφα εἴμεθα, και ὁ μόνος ἔπαινος ὅπου μᾶς κάμνουν εἶνε ὅτι εὐμορφαίνομεν τὸ πόδι τῆς μικρᾶς Σμαράγδας;»

Τοῦτο τὰ ἐλύπησε.

Ἐπειτα τὸ βραδύ, ὅταν ἡ Σμαράγδα τὰ ἔβγαζε, τὰ ἔβρισαν ἔξω ἀπὸ τὴν θύραν τοῦ μικροῦ της δωματιοῦ ὅπου ἐπερφύσαν ὅλην τὴν νύκτα μόνα και μελαγχολικὰ εἰς τὸ

σκότος· τὸ πρῶτ' ἄρχετο μία ὑπηρετρία, τὰ ἐξυπνοῦσε μὲ βάρβαρον τρόπον μέσα εἰς τὸν γλυκὺν πρωϊνὸν ὕπνον των, καὶ τὰ ἐπήγαγεν εἰς τὸ μαγειρεῖον καὶ ἐκεῖ ἐνῶ ἐνύσταζαν ἀκόμη ἤκουαν τὰς προστύχους ὀμιλίας τῶν ὑπηρετῶν καὶ ἔβλεπαν τὴν μαγειρίσσαν νὰ πλύνῃ τὰ πιάτα τῆς. Καὶ μόνον τοῦτο; τὰ ἀνεκάρτευε μὲ ἓνα σωρὸν ἄλλων μεγάλων ὑποδημάτων, τὰ ὁποῖα τὰ ἐκτύταζαν μὲ παράξενον βλέμμα, ὡς νὰ τὰ ἐπερίπαιζαν διὰ τὸ μικρὸν των ἀνάστημα. Δύο μάλιστα στρατιωτικὰ ὑποδήματα, μὲ σπιρουνία, δύο θεόρατα ὑποδήματα, ἴσα μ' ἐκεῖ ἐπάνω, δύο γίγαντες, ἐξεκαρδίζοντο κάθε πρῶτ' ἀπὸ τὰ γέλοια ἅμα τὰ ἔβλεπαν. Καὶ τὸ χονδρὸν χέρι τῆς ὑπηρετρίας τὰ ἔτριβε τόσον δυνατὰ καθ' ἡμέραν μὲ τὴν βούρτσαν διὰ νὰ μαυρίσουν!

Μολαταῦτα ὅλας αὐτὰς τὰς λύπας τὰς ἐλησμονοῦσαν ὅταν τὸ πρῶτ' ἐφοροῦσεν ἡ Σμαράγδα καὶ ἔμβαιεν εἰς τὴν αἴθουσαν, ἢ κατέβαιεν εἰς τὴν αὐλὴν, ἢ εἰς τὸν κῆπον καὶ ἔτρεχαν μὲ αὐτὴν εἰς τοὺς στενοὺς δρομίσκους του, τοὺς ἐστρωμένους μὲ πετραδάκια, καὶ ἐρροφοῦσαν τὴν εὐωδίαν τῶν ἀνθέων, καὶ ἔβλεπαν τὴν πρασινάδα τῶν δένδρων, καὶ ἤκουαν τὸ ἀεράκι τὸ ὁποῖον ἐμουρμούριζε μέσα εἰς τὰ φύλλα...

Δύο μῆνες εἶχαν περᾶσει ἀφ' οὗτου ἦλθαν εἰς τὴν οἰκίαν ἐκείνην· ὦ! πῶς ἠλλαξαν τὰ πράγματα! τὴν ἦσαν μελαγχολικά, λυπημένα· διότι ἡ Σμαράγδα τὰ ἐπαρατηροῦσε μὲ ἐντελῆ ἀδιαφορίαν πλέον. Μίαν ἡμέραν μάλιστα ἐνόμισαν ὅτι μέσα εἰς τὸ βλέμμα τῆς εἶδαν ὅτι τὰ ἐπεριφρονοῦσεν.

Τὰ ἐπεριφρονοῦσεν!

Ἄλλ' εἶνε ἀδύνατον νὰ φαντασθῆ κανεὶς τὸν πόνον των, τὸν σπαραγμὸν των, ὅταν ἡ μητέρα τῆς Σμαράγδας ἀφοῦ τὰ ἐκύτταξε καλὰ καλὰ μίαν ἡμέραν, τῆς εἶπε:

— Σμαράγδα! τὸ ἀπόγευμα θὰ πᾶμε νὰ σοῦ παραγγείλω ὑποδήματα.

Καὶ ἡ Σμαράγδα νύχαριστήθη! καὶ ἡ Σμαράγδα κατέβη εἰς τὴν αὐλὴν τρέχουσα τὸ συνειθισμένον της χαρούμενον τρέξιμον, τὸ ὁποῖον διεκόπτετο ἀπὸ μικρὸν πῆδημα ὡσὰν κατσικιῦ, καὶ τὸ εἶπε καὶ εἰς τὴν ὑπηρέτριαν! . . .

— Τριανταφυλλιά, τῆς εἶπε, τὸ ἀπόγευμα, μοῦ εἶπεν ἡ μαμά. θὰ πᾶμε νὰ μοῦ παραγγείλῃ καινούργια ὑποδηματάκια.

Ἐκεῖνο τὸ καινούργια ἐξέσχισε τὴν καρδίαν των ὡς μαχαιριά· ἂν τὰ ἔκοπτεν ὁ ὑποδηματοποιὸς μὲ τὴν κοπτεράν του *φαλτσέταρ* ὅταν τὰ ἔκαμνε, δὲν θὰ ἐπονοῦσαν τόσον.

Ἀπὸ τὴν στιγμὴν ἐκείνην ὅλα πλέον τὰ ἔβλεπαν μαῦρα. Ὅταν τὸ ἀπόγευμα ἠναγκάσθησαν νὰ καταβοῦν ἕως εἰς τὴν ἄμαξαν ἐνόμισαν ὅτι θὰ ξεψυχήσουν εἰς τὸν δρόμον· πῶς εἶχε φανῆ εἰς αὐτὰ τὴν πρώτην φορὰν ἡ ἄμαξα ὅταν ἤρχοντο ἀπὸ τὸ ὑποδηματοποιεῖον καὶ πῶς τώρα ὅπου ἐπήγαιναν! . . . Ἐτρεμαν ὅταν κατέβησαν εἰς τὸ ὑποδηματοποιεῖον, ὅταν ἔβγαλε τὸ ἐν ὁ ὑποδηματοποιὸς ἀπὸ τὸν πόδα τῆς Σμαράγδας κ' ἐπῆρε μέτρον. Τότε ἐγύρισαν καὶ ἐκύτταξαν τριγύρω των. ὦ! τὸ ὑάλωμα, ἦτο ἐκεῖ εἰς τὴν θέσιν του, ἐκεῖ ὅπου ἦσαν αὐτὰ ἄλλοτε· καὶ ἐνεθυμήθησαν τὰ φλογερά βλέμματα τῶν παιδίων, τὰ ἐπιφωνήματα τὰ γεμάτα θαυμασμόν, τὰ μειδιάματα μὲ τὰ ὁποῖα ἔδειχναν εἰς πόσῃν

ἀγάπην τὰ εἶχαν· καὶ ἐνεθυμώθησαν πρὸ πάντων τὸ περιπαθέστατον βλέμμα τοῦ μικροῦ ἐκείνου κορασίου, τὸ ὁποῖον ἔσυρεν ἡ πτωχὴ τοῦ μητέρα καὶ ἐκεῖνο ἔστρεφε καὶ τὰ ἔβλεπε, καὶ τὰ ἔβλεπε . . . "Αἶχ! καὶ τώρα!

Τόσον εἶχαν βυβισθῆ εἰς αὐτὰς τὰς σκέψεις τὰ ὑποδήματα· ὥστε δὲν ἐνόησαν ὅτι ἡ Σμαράγδα τὰ ἐφόρεσεν, ὅτι ἀνέβη μὲ τὴν μητέρα της εἰς τὴν ἀμαξάν καὶ ὅτι ἐπέστρεψαν εἰς τὴν οἰκίαν των.

Ἐπειτα ἀπὸ ὀλίγας ἡμέρας ἐπῆγαν καὶ πάλιν εἰς τὸ ὑποδηματοποιεῖον· ἡ Σμαράγδα ἐφόρεσε τὰ καινούργια, τὰ ἄλλα, τὰ εὐτυχῆ ὑποδήματα, αὐτὰ δὲ τὰ ἐπῆρεν ὁ ὑποδηματοποιὸς καὶ τὰ ἐτύλιξεν εἰς μίαν ἐφημερίδα.

Ὡς νεκρικὸν σάβανον τοῖς ἐφάνη ἡ ἐφημερίς ἐκείνη!

Ὅταν ἔφθασαν εἰς τὴν οἰκίαν, ἡ Σμαράγδα τὰ ἔδωκεν εἰς τὴν ὑπηρέτριαν, αὐτὴ δὲ τὰ ἔρριψεν εἰς μίαν γωνίαν. Ἡ Σμαράγδα κατέβη κάτω εἰς τὴν αὐλήν, καὶ ἔτρεχεν, ἐπηδοῦσεν, ἐπετοῦσεν εὐτυχίης!

ὦ! πάγει πλέον! ἐτελείωσαν αἱ καλαὶ των ἡμέραι· τώρα μόνον κακομοιριά καὶ δυστυχία· ποτὲ πλέον δὲν θὰ αἰσθανθοῦν τὴν γλιαράν, τὴν χαϊδευτικὴν ζέστην τῶν μικρῶν ἐκείνων ποδῶν· τί θὰ τὰ κάμουν τώρα; ποῖος εἰξεύρει! τί δὲν τοὺς κάμνουν τοὺς δυστυχεῖς; θὰ τὰ πετάξουν ἴσως εἰς κανὲν ὑπόγειον καὶ ἐκεῖ εἰς τὰ σκοτεινά, εἰς τὴν ὑγρασίαν καὶ τὴν μούχλαν, θὰ περάσουν περιφρονημένα τὰς μαύρας των ἡμέρας· ἔτρεμαν ἀπὸ τὸν φόβον των ἡ καρδιά των ἐκτυποῦσεν ὡσὰν ὥρολόγι τικ τὰκ! τικ τὰκ!

Ἄλλὰ τί συνέβαινε ἐκείνην τὴν ἡμέραν εἰς τὴν οἰκίαν καὶ ἐγένετο τόση κίνησις; Εἶχαν πλῆσιν.

Όταν είχαν πλύσιν ἤρχετο κ' ἔπλυνε μία πτωχὴ γυναῖκα, ἡ ὁποία ἄλλοτε ἦτο ὑπηρετρια εἰς τὴν οἰκίαν τῆς κυρίας, ὅταν ἀκόμη ἡ κυρία ἦτο κόρη καὶ κατοικοῦσεν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς μητέρας της· ἡ ὑπηρετριά των ἐκείνη ἐπῆρε κατόπιν ἓνα ἐργάτην τοῦ πυριτιδοποιείου, τὸ ὅποιον, ὅπως εἰξεύρετε, εἶνε ὀλίγον ἔξω ἀπὸ τὰς Ἀθήνας· ἐξοῦσεν εὐτυχῆς μὲ τὸν ἄνδρα της· ἀλλὰ μίαν τρομερὰν ἡμέραν, ἐπῆρε φωτιά τὸ μπαρούτι· καὶ ἐτίναξεν αὐτὸν καὶ ἄλλους ἐργάτας εἰς τὸν ἀέρα· ἡ κακομοίρα! οὔτε τὰ σκορπισμένα καὶ καμμένα κομμάτια του δὲν εἰμπόρεσε νὰ συμμαζεύσῃ, οὔτε κηδεῖαν νὰ τοῦ κάμῃ! Καὶ ἔμεινε χήρα, μὲ τὸ ὄρφανόν της κορίτσι!... Ἡ παλαιὰ της κυρία τὴν ἐπροσκαλοῦσε νὰ πλύνῃ διὰ νὰ εὐρίσκῃ ἀφορμὴν νὰ τῆς δίδῃ μερικὰ λεπτά.

Ἡ μικρὰ της κόρη ὠνομάζετο Ἀνθούλα· εἶχε τὴν ἰδίαν ἡλικίαν μὲ τὴν Σμαράγδαν· ἦτο ὡραῖον κοράσιον μὲ μεγάλα μεγάλα καστανὰ ὀμμάτια, τὰ ὁποῖα εἶχαν πολλὴν ἔκφρασιν καὶ σ' ἐσυγκινοῦσαν ὅταν προσηλόνοντο ἐπάνω σου ὡς νὰ εἶχαν κῆτι νὰ σοῦ εἰποῖν· εἶχε καὶ ὡραίαν φυσιογνωμίαν ἡ ὁποία ἐφαίνετο ἀκόμη πλέον συμπαθητικὴ μέσα εἰς τὰ μαῦρα παληόρρουχα τῆς ὀρφανίας ὅπου ἐφοροῦσεν· εἰς τοὺς πόδας της εἶχεν ἓν ζευγάριον ὑποδήματα παλαιά, μεγάλα, τρυπημένα.

Ἡ Σμαράγδα παρετήρησε τὴν Ἀνθούλαν· καὶ τὸ βλέμμα της ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας της· διὰ μιᾶς ἔγεινε μελαγχολικὴ· ἔπειτα ἔξαφνα ἀστραποβόλησαν τὰ ὀμμάτια της καὶ ἔτρεξε πρὸς τὴν μητέρα της.

Τῆς ἐψιθύρισεν εἰς τὸ αὐτίον της κατακόκκινη μερικὰς

λέξεις, ρίπτουσα κάποτε έκφραστικά βλέμματα πρὸς τὸ μέρος τῆς Ἀνθούλας· ἡ μητέρα της ἀντὶ νὰ τῆς εἰπῆ τίποτε τὴν ἐπῆρεν εἰς τὴν ἀγκάλην της καὶ τὴν ἐφίλησε πολὺ, πολὺ, καὶ τὴν ἀπάντησίν της τὴν ἔδωκε μὲ τὰ φιλήματατά της. Ἡ Σμαράγδα τότε ἔτρεξεν, ἐπῆρε τὰ παλαιὰ ὑποδηματάκια καὶ τὰ ἔφερεν εἰς τὴν Ἀνθούλαν.

Ἡ Ἀνθούλα ἠρώτησε μὲ τὸ βλέμμα της τὴν μητέρα της· ἐκείνη τῆς ἔκαμε νεῦμα νὰ δεχθῆ, καὶ τὰ ἐπῆρεν· ἔπειτα ἐπροσῆλωσεν ἐπάνω εἰς αὐτὰ τὰ μεγάλα ὀμμάτιά της, τὰ ὁποῖα ἔξαφνα ἐξέφρασαν μίαν πολὺ εὐχάριστον ἔκπληξιν καὶ ἐπλημμύρισαν ἀπὸ συγκίνησιν, καὶ ἔτρεξε πρὸς τὴν μητέρα της:

— Μητέρα . . . τὸ ξέρεις; . . .

— Τί πράγμα;

— Εἶν' ἐκεῖνα . . .

— Ποιὰ ἐκεῖνα;

— Ἐκεῖνα! ποῦ εἶδα τότε . . . ἐκείνην τὴν ἡμέραν . . . καὶ σοῦ ἔλεγα 'ς τὸ δρόμο! . . .

Τὰ ὑποδηματάκια ἀνετριχίασαν ἀπὸ εὐχαρίστησιν ἅμα ἤκουσαν τὰς λέξεις ἐκεῖνας, ἅμα εἶδαν τὸ βλέμμα ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον τοῖς ἐνεθύμισε τὸ φλογερόν, τὸ γεμάτον ἀγάπην βλέμμα τῆς πτωχῆς κόρης.

Ἄ! τ' ἀνεγνώρισε. καὶ παλαιὰ ἀκόμη καὶ τριμμένα, ὅπως ἡ καρδία, ἡ ὁποία ἀγαπᾷ πιστὰ, ἀναγνωρίζει τὸν φίλον καὶ ἂν ἐγήρασε, καὶ ἂν ἐδυστύχησε. . . Τί καλὴ κόρη! τοῖς ἤρχετο νὰ ὀρμήσουν τὸ ἓνα ἀπὸ τὸ δεξιὸν μάγουλόν της τὸ ἄλλο ἀπὸ τὸ ἀριστερόν, καὶ νὰ τὴν φιλήσουν, νὰ τὴν φιλήσουν!

Ἦσθάνοντο τὴν μεγάλην ἐκείνην χαρὰν ὅπου αἰσθάνεται ὁ ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον κατεδίκασαν εἰς θάνατον καὶ ἔξαφνα τοῦ χαρίζουν τὴν ζωὴν.

«Λοιπὸν μᾶς ἀγαποῦν ἀκόμη; Εἰμποροῦμεν ἀκόμη νὰ ζήσωμεν;» ἔλεγαν μέσα τῶν τὰ ὑποδηματάκια δίχως νὰ καλοπιστεύσουν ἀκόμη.

Τὰ ὑποδηματάκια ἀπὸ τὴν συγκίνησιν των δὲν ἐπρόφθασαν νὰ ἰδοῦν τὰ πτωχικὰ φορέματα τῆς Ἀνθούλας καὶ τῆς μητέρας της. Ἀλλ' ὅταν τὸ βράδυ παρετήρησαν τὸ πτωχικὸν δωμάτιόν των, τὸ ὁποῖον δι' ἐπιπλα εἶχε ἐν στρῶμα ἐπάνω εἰς ξύλινα πόδια, καὶ ἐν παλαιὸν τραπέζι, καὶ δύο ἀχυρίνας χαλασμένας καθέκλας, τότε δυσηρεστήθησαν.

«Τί; ἕως ἐδῶ καταντήσαμεν;» ἔλεγαν πάλιν μέσα των. «Ἡμεῖς εἴμεθα συνειθισμένα νὰ πατοῦμεν εἰς τάπητας, εἰς μάρμαρα, καὶ τώρα μᾶς ἔφεραν νὰ πατοῦμεν εἰς τέτοια σανίδια, εἰς τέτοιον χῶμα; Διὰ περιφρόνησιν μᾶς ἔφεραν ἐδῶ ἢ διὰ τιμωρίαν; Κρῖμα εἰς τὰς ἐλπίδας μας, κρῖμα εἰς τὴν χαρὰν μας! Τέτοια ζωὴ, ταπεινὴ καὶ περιφρονημένη, τέτοια καθημερινὴ συντροφία μὲ κουρέλια, καὶ ἐμβαλώματα καὶ κομμάτια ξηροῦ ψωμιοῦ, εἶνε χειροτέρα ἀπὸ τὸν θάνατον! Εἴμεθα δυστυχῆ, αἰωνίως δυστυχῆ. Ἐτελείωσε!» ἐψιθύριζαν ἀπηλπισμένα.

Ἀλλὰ πρὶν ἀκόμη τελειώσουν καλὰ καλὰ αὐτὰς τὰς μελαγχολικὰς σκέψεις των, ἡ Ἀνθούλα ἐζήτησεν ἀπὸ τὴν γειτόνισσαν ὀλίγην βαφὴν καὶ τὰ ἔβαψε, καὶ τὰ ὑάλισε, καὶ ἔλαμπαν ὡσὰν καθρεπτάκια.

Ἡ πρώτη αὐτῆ ὑποδοχὴ δὲν τὰ δυσηρέστησε διόλου.

ὁ θυμὸς τῶν ἤρχισε νὰ περνᾷ γρήγορα, ὅπως ὅλων τῶν ὄξυ-
θύμων. «Στάσου νὰ ἰδοῦμεν», εἶπαν· ἐνόησαν ὅτι ἐφέρ-
θησαν ὡς φαντασμένα, ὡς ἐξιππασμένα, καὶ ἤρχισαν νὰ
παρατηροῦν μὲ διαφορετικὸν βλέμμα τὰ πράγματα.

Δὲν ἦτο δὲ καὶ τόσον ἄσχημη ἡ τύχη τῶν!

Καὶ πρῶτα πρῶτα, ποία διαφορὰ ἀπὸ τὴν ἀγάπην τῆς
Σμαράγδας ἕως εἰς τὴν ἀγάπην τῆς Ἀνθούλας!

Ἡ Σμαράγδα τὰ εἶχεν ἀγαπήσει, ὡς κ' ἄτι τι καινούρ-
γιον, ὡς ἀπλοῦν στολίδι τῶν ποδῶν της, ὅπως εἶχεν ἀγα-
πήσει ὅλα τὰ καινούργια ὑποδήματα τὰ ὅποια εἶχε φορέσει
προτῆτερα ἀπ' αὐτὰ καὶ ὅπως ἠγάπησε καὶ θ' ἀγαπήσει
ὅλα τὰ κατόπιν ἀπ' αὐτά.

Ἐνῶ ἡ Ἀνθούλα μόνον αὐτὰ ἠγάπησε· αὐτὰ ἦσαν τὰ
μόνα ὑποδηματάκια διὰ τὰ ὅποια ἐκτύπησεν ἡ καρδία
της· καὶ τὴν στιγμὴν ὅπου ἡ Σμαράγδα τὰ ἔδιωχνε μα-
κρὰν της, ἡ Ἀνθούλα ἤνοιγεν εἰς αὐτὰ τὴν ἀγκάλην της.

Αὐτὰ εἶχαν πάρει πλέον τὴν ἀπόφασιν ὅτι ἦσαν ἄχρη-
στα, καὶ τώρα ἡ Ἀνθούλα τὰ ἔκαμε χρήσιμα· ἡ Ἀν-
θούλα ἐγένετο αἰτία νὰ κάμουν ἀκόμη τὸν προορισμὸν τῶν
εἰς τὸν κόσμον.

Δὲν ἐχρεωστοῦσαν λοιπὸν δι' αὐτὸ ὀλίγην εὐγνωμοσύνην
εἰς τὴν Ἀνθούλαν;

Ναί, τὸ δωμάτιον ἐκεῖνο ἦτο πτωχικόν· ἀλλ' αὐτὰ δὲν
τὰ ὑάλιζαν κάθε πρωτὶ αἱ χονδραὶ χεῖρες καμμιᾶς ὑπηρε-
τρίας, ἀλλ' αἱ τρυφεραὶ χεῖρες τῆς Ἀνθούλας, αἱ ὅποια
ἐνόμιζες ὅτι τὰ ἐθώπευαν.

Καὶ τὰ μεγάλα καστανὰ ἐκεῖνα ὀμμάτια της, τὰ ὅποια
τὰ ἀντανακλοῦσαν πολὺ ὠραιότερα παρὰ οἱ πλέον χρυσοῖ κα-

θρέπται, πόσον εὐτυχῆ τὰ ἔκαμαν μὲ τὸ ἐκφραστικόν, τὸ γεμάτον ἀγάπην βλέμμα των! Ποτέ, ποτέ δὲν εἶχαν αἰσθανθῆ τοιοῦτον αἶσθημα!

Καὶ τὴν νύκτα, ἐνῶ ἐκοιμᾶτο ἡ Ἀνθούλα αὐτὰ δὲ ἔμεναν εἰς μίαν ἄκραν τοῦ δωματίου, διατί ἐνόμιζαν ὅτι ἀνέβαιναν ἀπὸ τὸ ἔδαφος, μολονότι ἦσαν ἀκίνητα εἰς τὴν θέσιν των, καὶ ἐπετοῦσαν, καὶ ἐτριγυρνοῦσαν τριγύρω εἰς τὴν ωραίαν κεφαλὴν τῆς Ἀνθούλας, ἡ ὁποία ἀκουμβοῦσεν εἰς τὸ μαξιλάρι; "Ω! διότι ἡ καλὴ κόρη τὰ ἔβλεπεν ἐκεῖ πλησίον της, τὰ ὠνειρεύετο καὶ εἰς τὸν ὕπνον της!

Ποῖος νὰ τὸ ἔλεγε ποτέ ὅτι ὕστερα ἀπὸ τὴν μαύρην ἐκείνην ἀπελπισίαν, τοῖς ἦτο γραπτὸν νὰ αἰσθανθοῦν τόσην εὐτυχίαν; Οὔτε ἐνεθυμοῦντο πλέον τὸ περασμένον των μεγαλεῖον.

Πόσον ωραῖον πράγμα εἶνε ἡ ἀγάπη!

Ἀλλὰ εἰς τὸν κόσμον τοῦτον ὅλα γηράσκουν, περισσότερον δὲ τὰ ὑποδήματα· εἶχαν γηράσει πλέον· καὶ ἐπειδὴ δὲν εἶχαν ὀδόντια νὰ τοῖς πέσουν, ἔπεσαν τὰ καψούλια των· ἐκουράζοντο, δὲν εἰμποροῦσαν πλέον, ὅπως ἄλλοτε νὰ τρέχουν, νὰ πηδοῦν σερπετά, σερπετά· μίαν ἡμέραν μάλιστα ἀρρώστησαν, δὲν εἰμποροῦσαν βῆμα νὰ κάμουν· ἡ Ἀνθούλα ἐτρόμαξε καὶ ἔτρεξεν εἰς τὸν ἰατρόν, δηλαδὴ τὸν ἐμβαλωματὴν· ὁ ἰατρός τὰ ἰάτρευσε καὶ ἐσηκώθησαν πάλιν εἰς τὰ πόδια των· ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγον ἀρρώστησαν βαρειά καὶ ἔπεσαν εἰς τὸ κρεβάτι· ὁ ἰατρός τοῖς ἔκαμε σοβαρὰν ἐγχείρισιν καὶ μόλις τὰ ἐπρόφθασεν· ἀλλὰ ἔμεναν ἐπάνω των τὰ σημεῖα τῆς ἀρρωστίας των· ἡ Ἀνθούλα ἦτο ὅλο καρδιοκτύπι· νὰ ἐβλέπατε πῶς τὰ ἐπρόσεχε! ἀλλ' ἀρρώ-

στησαν καὶ μίαν φρονὴν ἀκόμη, καὶ ὅταν ἐφώνηζέ
 ἰατρόν, αὐτὸς εἶπεν ὅτι ἡ ἰατρική του δὲν εἴμπορεῖ ν
 τορνώσῃ τίποτε, ὅτι δὲν μένει πλέον καμμία ἐλπίς, κ
 ὁ ἄρρωστος θ' ἀποθάνῃ.

— Ἀπὸ τί; ἠρώτησε μὲ δάκρυα ἡ Ἀνθούλα.

— Ἀπὸ γηρατειῶν, κοριτσάκι μου.

Πραγματικῶς οὔτε ἕως τὸ ἑσπέρας δὲν ἐβάσταζε
 ὑποδηματῆρια ἤφρισαν νὰ ψυξημαχθῶν· ἀλλ' ἐνῶ
 χρομαχούσαν εἶχαν τὸ βλέμμα των προσηλωμένον μὲ
 φραστον εὐγνωμοσύνην μέσα εἰς τὰ ὄμματα τῆς
 κόρης, ἡ ὁποία τὰ ἔκαμε τόσο εὐτυχῆ, ἡ ὁποία ὅχι
 τὰ ἠγάπησεν, ἀλλὰ τὰ ἔκαμε καὶ αὐτὰ νὰ ἀγαπᾷ
 τὸ ὁποῖον εἶνε πολὺ μεγαλύτερα εὐτυχία.

Εἰς τὰς τέσσαρας μετὰ μεσημβρίαν ἀπέθιναν.

Ἡ Ἀνθούλα, τὴν ὁποίαν ἐπίκνε κρῖα ἀνατριχίλα
 ἐσκέπτετο μόνον ὅτι ἦτο δυνατόν νὰ τὰ ῥῖψῃ εἰς τὸ
 τοῦ σκουπιδοῦ ὡς ψόφρον γατοῦδι, ἐπῆγεν εἰς αὐτὴ
 γωνίαν, ἐγονάτισεν, ἔσκαψε μὲ τὰ χεράκια τῆς, τὰ ἔκ
 καί. . . . .

— Τὰ ἔθραψε! εἶπαν μὲ συγκίνησιν τὰ δύο παιδ
 ὁποία ἕως τότε δὲν εἶχαν προσφέρει λέξιν.

— Καὶ τώρα τί ἀπέγεινε τὸ κορίτσι ἐκεῖνο;

— Εἶνε εἰς τὸ ὄρανοτροφεῖον . . . ἀπέθινεν ἡ
 του . . .

— Τὸ κακόν οἱρο!

*
*

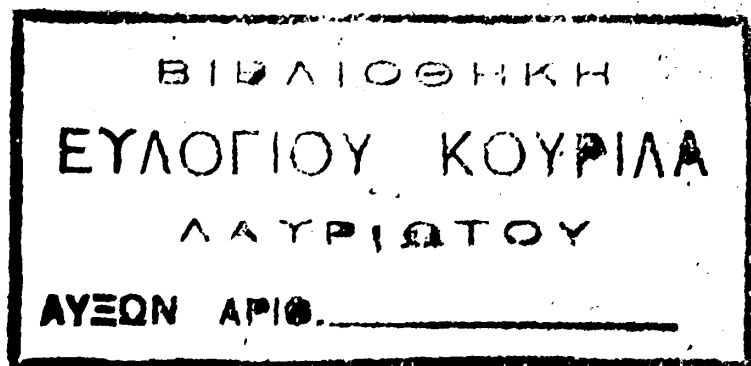
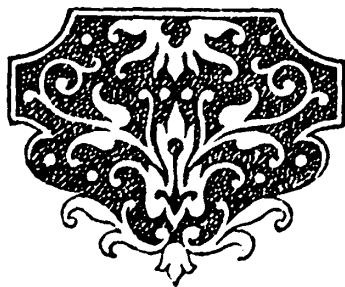
Εἶπαν τὰ παιδιὰ καὶ ἐπέστρεψαν ἄργα, ἄργα

κηπαράκι των. Χωρίς δὲ νὰ εἶπουν λέξιν, ὡς νὰ συνεννοήθησαν μόνον μὲ τὸ βλέμμα των, ἐπῆραν μὲ προσοχὴν τὰ ὑποδηματάκια καὶ τὰ ἔθαψαν εἰς τὸ πρῶτον μνημῶτων, εἰς τὴν ἄκραν τοῦ περιβολίου των.

Τὰ δύο παιδιά ἐφύτευσαν ἄνθη καὶ τὰ καλλιεργοῦν καὶ τὰ ποτίζουν. Εὐωδιάζει ἡ μικρὰ ἐκείνη γωνία· καὶ τὰ ἄνθη ἐκεῖνα, ὅπως ὅσα φυτεύομεν ἐπάνω εἰς τοὺς τάφους ἀγαπητῶν καὶ πολυθρηνητῶν ὑπάρξεων, σκορπίζουν τριγύρω μὲ τὴν εὐωδίαν των τὴν ἐνθύμησιν, μοσχοβολοῦν τὴν ἀνάμνησιν.

Τέτοιον τάφον ἔχουν τὰ ὑποδηματάκια. Δὲν τὰ ἐλησμόνησαν. Καὶ νεκρὰ ἀκόμη εἶνε εὐτυχῆ!

ΒΙΒΛΙΟ ΕΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΔΑ
ΔΑΥΡΙΩΤΟΥ

ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ.

Ο ΚΩΣΤΑΝΤΗΣ

Α΄.

— Σπῦρο! Αἴ! Σπῦρο! ἔλα γρήγορα! ἔλα! Ἐπει
φουσκοθαλασσιά!

Φωνάζει ὁ Κωσταντῆς πρὸς τὸν σύντροφόν του,
ὁποῖον βλέπει ἀπὸ μακρὰν νὰ ἔρχηται καὶ νὰ φέρῃ
κωπία.

Ὁ Κωσταντῆς εἶνε ψαρᾶς, καὶ φορτωμένος τὰ πῆ
μάτια εἰς τὸν ὠμόν του τὰ πηγαίνει εἰς τὴν ψαράδικήν
λέμβον, ἣ ὁποία εἶνε τραβηγμένη εἰς τὴν ἀκρογιαλιὰν
παλαιοῦ Φαλήρου.

Τὸ πρῶτὸ πυκνὰ σύννεφα ἐσκέπαζαν τὸν οὐρανόν, ἄ
τώρα ἡ μαυρίλα ἐπέρασεν, ὁ οὐρανὸς ἐκαθάρισεν, ἡ φου
θαλασσιά ἔπεσε καὶ θὰ ὑπάγουν νὰ ψαρεύσουν.

Β΄.

Ὁ Κωσταντῆς εἶνε πολὺ νέος, μόλις δεκαοκτὼ ἐτῶν,
ὅμως εἶνε οἰκογενειάρχης· ἔχει ὀλόκληρον οἰκογένειαν
βάρος του, τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀδελφοῦ του Λεωνίδα

Ὁ Λεωνίδας ἦτο φαρᾶς καὶ αὐτός· εἶχεν ἰδικόν του φα-
 ράδικον πλοιάριον καὶ ἦτο πολὺ εὐτυχής· ἐγηροκόμησε
 μάλιστα καὶ τὸν γέροντα πατέρα του ἕως εἰς τὴν τελευ-
 ταίαν του στιγμὴν· ἀλλὰ μίαν ἡμέραν ὑπῆγε πολὺ μα-
 κρὰν ἀπὸ τὴν ἀκρογιαλιὰν νὰ φαρεύσῃ, καὶ τὸν ἐπίασεν
 ἕξαφνα τρικυμία, καὶ ἠναγκάσθη τέσσαρας ὀλοκλήρους ὥρας
 νὰ παλαίῃ μὲ τ' ἀγριεμμένα καὶ ἀφριεμμένα κύματα, τὰ
 ὁποῖα ἤθελαν νὰ τὸν καταπίουν· καὶ ἔσωσε μὲν ὡς ἐκ θαύ-
 ματος καὶ τὴν ζωὴν του καὶ τὸ ἀλιευτικόν του πλοιάριον
 μὲ τὴν μοναδικὴν του γενναϊότητα, ἀλλ' ἐπειδὴ τέσσαρας
 ὥρας εἶχε μείνει βρεγμένος ἀπὸ τὴν κορυφὴν ἕως εἰς τὰ
 ὀνύχια, ἐνῶ ὁ χιονιάς, ὁ ὁποῖος ἐφυσούσε ἀπὸ τὰ τριγύρω
 κάτασπρα βουνά, τὸν ἐκεντούσε ὡσάν χίλια βελόνια μαζί,
 τὴν ἄλλην ἡμέραν μόλις ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν,
 ὅπου εἶχεν ὑπάγει τὴν λαμπάδα τὴν ὁποίαν ἔταζεν εἰς τὸν
 ἅγιον Νικόλαον, ἔπεσεν εἰς τὸ κρεβάτι· κατ' ἀρχὰς τὸν
 ἐπίασε δυνατὴ θέρμη, ἔπειτα ἡ ἀσθένεια ἐγύρισε· ἐπρο-
 σκάλεσαν ἓνα ἰατρόν, ἔπειτα πολλοὺς καὶ ἕκαμαν ἰατρο-
 συμβούλιον· ἀλλ' ἀλλοίμονον! ἡ ἀσθένειά του δὲν εἶχεν ἰα-
 τρείαν . . . ἔμεινεν εἰς το στρῶμα, ἔβηγεν, ἔπτυνεν αἷμα·
 εἶχε γείνει ἰσχνός, ἰσχνός, μόνον τὰ κόκκαλά του ἔμειναν,
 καὶ κίτρινος ὡς νὰ εἶχε σηκωθῆ ἀπὸ τὸν τάφον.

Ἀπὸ τὴν μαύρην ἐκείνην ἡμέραν τῆς ἀρρωστίας; Χά-
 δυστυχία ἐμβῆκεν εἰς τὴν οἰκίαν του. ἠ διὰ τὴν

Ἐπρεπε νὰ ἐργασθῆ διὰ νὰ θρέψῃ τὰ τέ-
 παιδία του καὶ τὴν γυναῖκά του καὶ ἐκεῖνος
 νὰ κινηθῆ!

δυστυχῆ μικρὰ

Ἡ καϋμένη του ἡ γυναῖκα! ὅταν ἔβλεπς νὰ ἐβγοῦν εἰς

της εἰς τοιαύτην κατάστασιν, ὅταν ἔβλεπε καὶ τὰ παιδὶ
της νὰ μαζεύωνται τριγύρω εἰς τὸ στρώμα του καταλ
πημένα, ὡς νὰ ἐνοοῦσαν ὅτι ὁ πατέρας των ἦτο ὡς
νεκρὸς πλέον, καὶ ὅτι ἦσαν ἔρημα, δίχως προστάτην
τὸν κόσμον, ἐκλείετο εἰς τὸ ἄλλο δωμάτιον καὶ ἐκεῖ ἐκ
θητο εἰς μίαν γωνίαν καὶ ἔκλαιεν, ἐκτυποῦσε τὰ στήθη τι
ἐμαδοῦσε τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς της μὲ ἀπελπισίαν, κα
ἐψιθύριζεν ὡς τρελλὴ ἀνάμεσα εἰς τοὺς λυγμούς της:

— Τί θὰ γείνωμεν, Θεέ μου, τί θὰ γείνωμεν!

Ἄν δὲ ἔμβαινε κανέν παιδίον της σιγά, σιγά, τὸ ἔπα
νεν εἰς τὴν ἀγκάλην της, τὸ ἐφιλοῦσε καὶ ἔβρεχε μὲ
δάκρυά της τὰ παιδικά του μάγουλα.

Καὶ ἔπειτα ἐσπόγγιζε τὰ ὀμμάτιά της, ἐπέστρεφεν
τὴν κλίνην τοῦ ἀνδρός της, καὶ ἐπροσπαθοῦσε νὰ φα
ἦσυχος, ἀτάραχος, καὶ κἄποτε ἐχαμογελοῦσε — ἄχ!
πόνον εἶχε μέσα τὸ χαμόγελον ἐκεῖνο! — καὶ ἔβαλλεν ὁ
τὰ δυνατὰ της νὰ τοῦ δώσει θάρρος, νὰ τοῦ δώσει ε
πίδα, αὐτή, ἡ ὁποία δὲν εἶχε καμμίαν πλέον, καμμί
ἐλπίδα!

Ἀλήθεια, τί θ' ἀπεγίνοντο;

Ὁ Λεωνίδας δὲν εἶχε πλέον τίποτε, τίποτε! οἱ ἰατρ
τὰ ἰατρικά, ἔξοδα δύο ἐτῶν ὅπου ἦτο εἰς τὸ κρεβάτι, κα
ἐπιγμήν εἰμπόρεσε νὰ ἐργασθῆ, δὲν τοῦ ἀφῆκαν οἱ
πλέον· εἶχε δανεισθῆ καὶ διακοσίας δραχμιάς, ἀ
εἰμπόρεσε νὰ πληρώσῃ εἰς τὴν προθεσμίαν

Ὁ Κωσταντίνου του ἔβγαλαν εἰς δημοπρασίαν
ὅμως εἶνε οἶκος, ἡ τυχὸν καὶ χάσουν τὰ χρήματά των, κα
βάρος του, τὴν τὴν μιστὴν του ἀξίαν!

Τὰ ἐπιπλάτων ἐν πρὸς ἐν ὄλα τὰ ἐπώλησαν. Ὅταν ἴναγκάζοντο νὰ πωλήσουν κανέν, ἐκείνη ἢ ἡμέρα ἢ το ἡμέρα λύπης καὶ δακρύων τοῖς ἐφαίνετο πολὺ, πολὺ λυπηρόν, ἐσπάραζεν ἢ καρδιά των, ὡς νὰ ἀπεχωρίζοντο κανένα φίλον των ἀγαπητόν, τὸν ὁποῖον εἶχαν γνωρίσει εἰς ἄλλους καιρούς, εἰς ἡμέρας εὐτυχισμένας. Ἐπὶ τέλους ἔμεινε γυμνή καὶ ἔρημος ἢ μικρά των οἰκία· τὴν ὑπεθήκευσαν καὶ αὐτὴν εἰς ἓνα γέροντα τοχιστήν, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐδανείσθησαν μερικὰ χρήματα. Διότι χρήματα ἐχρειάζοντο οἱ ταλαίπωροι· ἔπρεπε νὰ τρώγουν, νὰ ἐνδύωνται, νὰ ἐξοδεύουν τόσαι ψυχαὶ καὶ ὁ Λεωνίδας ἦτο ἄρρωστος! . . .

Δὲν εἶχαν λοιπὸν τίποτε. Εἰς ὀλίγον δὲν θὰ εἶχαν οὔτε ψωμί πλέον.

Ἡ γυναῖκά του δὲν εἰμποροῦσε νὰ ἐργασθῇ· ἀπὸ τὴν λύπην ἢ ὁποῖα κατέτρωγε τὰ σπλάγχνα της, ἀπὸ τὰς ἀγρυπνίας της πλησίον εἰς τὸ κρεβάτι τοῦ ἀνδρός της, ἀπὸ τὰς στερήσεις, εἶχε γέινει τόσον ἀδύνατος, ὥστε ὅποιος τὴν ἐβλεπε τὴν ἐλυπεῖτο. Καὶ αὐτὴ ἢ ἰδίᾳ ἀποροῦσε πῶς ἔστεκεν ἀκόμη εἰς τοὺς πόδας της. Καὶ ὅμως δύο φορές ἐδοκίμασε νὰ πλύνῃ ξένα ἀσπρόρρουχα, ἀλλὰ καὶ τὰς δύο φορές ἠσθένησεν. Ἄλλ' ἂν ἔπιπτε καὶ αὐτὴ εἰς τὸ κρεβάτι, ποῖος τότε θὰ ἐπεριποιεῖτο τὸν Λεωνίδαν της; Χάριν τοῦ ἀνδρός της λοιπὸν ἔπρεπε νὰ φροντίζῃ διὰ τὴν υἱείαν της.

Δὲν εἶχαν τίποτε, τίποτε!

Θ' ἀπέθνησκαν ἀπὸ τὴν πείναν, ἢ τὰ δυστυχῆ μικρά θὰ ἴναγκάζοντο κανέν βράδυ ἐπὶ τέλους νὰ ἐβγοῦν εἰς

τούς δρόμους, νὰ σταθοῦν εἰς καμμίαν σκοτεινὴν γωνίαν, ν' ἀπλώσουν τὸ χεράκι των εἰς τοὺς διαβάτας καὶ νὰ ψιθυρίσουν δειλά, δειλά καὶ λυπητερά:

— Μιὰ πεντάρα, ἀφεντικό!

Θὰ ἐδιακόνευσαν!

Καὶ ἅμα τὸ ἐμάνθανεν ὁ φιλότιμος Λεωνίδας θὰ ἐξεψυχοῦσε εἰς τὴν στιγμὴν ἀπὸ τὴν ἐντροπὴν του καὶ ἀπὸ τὴν λύπην του! . . .

Γ'.

Τότε ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὸ μακρινόν του ταξίδιον τὸ καράβι εἰς τὸ ὁποῖον ἦτο ναυτόπουλον ὁ Κωσταντῆς. Ὅταν ἄρρώστησεν ὁ Λεωνίδας, ὁ Κωσταντῆς ἦτο δέκα πέντε ἐτῶν. Τότε ἦτο δεκαεπτὰ. Εἶδε τὴν κατάστασιν τοῦ ἀδελφοῦ του, εἶδε τὴν δυστυχίαν τῆς οἰκογενείας του, τὴν πτωχίαν της, τὴν ἀθλιότητά της.

Καὶ ἐπῆρε μίαν μεγάλην ἀπόφασιν: — νὰ ἐργασθῆ αὐτὸς δι' ὅλους.

Ὁ Κωσταντῆς εἶχε γενναίαν καρδίαν· δὲν ἐσυλλογίσθη διόλου ποῖον ἦτο τὸ ἰδικόν του συμφέρον· μόνον τὴν φωνὴν τῆς καρδίας του ἤκουσε, καὶ ἀπεφάσισε νὰ κοπιᾷ, νὰ ὑποφέρῃ, νὰ βασανισθῆ διὰ τόσας ψυχάς.

— Ἐδῶ χρειάζεται θάρρος! εἶπε μὲ τὸν νοῦν του· πρέπει νὰ θρέψω τὸν ἀδελφόν μου ποὺ εἶνε ἄρρωστος, τὴν νύμφην μου καὶ τὰ ἀνέψιά μου. Εἶνε χρέος μου.

Καὶ ἔγεινε ψαρᾶς.

Δ'.

Σᾶς ἔτυχέ ποτε, νὰ ἰδῆτε ἐν μικρὸν λουλουδάκι εἰς τὴν ἄκραν τοῦ δρόμου, ἢ ἐπάνω εἰς καμμίαν στέγην; Κανείς δὲν τὸ ἐπεριποιήθη, κανείς δὲν τὸ ἐπότισε, κανείς δὲν ἐφρόντισε δι' αὐτό, καὶ ὅμως ἑκεῖνο ἐφύτρωσε, ἤνθισε.

Τὸ ἴδιον καὶ ὁ Κωσταντῆς· δὲν ἔλαβεν ἀνατροφήν· μόνος του ἔγεινε καλός· ἡ καλωσύνη του ἐφύτρωσε μόνη της· γράμματα δὲν ἔμαθε διόλου· ἀλλὰ μέσα εἰς τὸ καράβι ὅπου ἦτο ναυτόπουλον, καὶ ἔπειτα μέσα εἰς τὴν ψαράδικήν του λέμβον μόνος του ἔμαθεν ἀριθμησιν καὶ γραφήν, γράφων ἐπάνω εἰς μίαν σανίδα, εἰς ἓνα κάρδον, εἰς μίαν στάνναν, μὲ μολυβδοκόνδυλον, μὲ κιωλίαν, μὲ κάρβουνον, μὲ ὅ,τι εὔρισκε.

Ὁ Κωσταντῆς δὲν ὠμοιάζε διόλου μὲ ἄλλους ψαράδες, οἱ ὅποιοι δουλεύουν ὅλην τὴν ἐβδομάδα καὶ πηγαίνουν ἔπειτα τὴν Κυριακὴν εἰς τὸ καπηλεῖον καὶ μεθοῦν, καὶ ἐξοδεύουν τὰ λεπτά των καὶ ἀπὸ ἄνθρωποι γίνονται κτήνη! Ὁχι· ὁ Κωσταντῆς ποτὲ δὲν ἐπάτησε τὸ κατώφλιον τοῦ καπηλείου· αὐτὸς ἔχει ἄλλους σκοπούς· ἐνῶ τρέφει τόσους ἀνθρώπους, προσπαθεῖ νὰ κάμῃ καὶ οἰκονομίας. Ὡς νὰ εἶνε δὲ ἐπάνω του ἡ εὐλογία τοῦ Θεοῦ, κερδίζει πολλά, εἶνε πολὺ τυχερὸς εἰς τὸ ψάρευμα. Ἐπλήρωσε τὸ χρέος τοῦ ἀδελφοῦ του Λεωνίδα πρὸς τὸν γέροντα τοχιστήν, καὶ ἔβγαλε ἀπὸ τὴν ὑποθήκην τὴν οἰκίαν του. Ἡ λέμβος μὲ τὴν ὁποίαν ψαρεύει εἶνε ἰδική του ἢ μισή· τὸ μερίδιόν του τὸ ἠγόρασε μὲ τὸ περισσευμὰ του· καὶ ἂν μάλιστα εἶνε εὐτυχισμένη ἢ

χρονιά ἐφέτος, σκοπεύει ν' ἀγοράσῃ μίαν μεγάλην τρατό-
 βαρκαν· καὶ μεγάλα πλεγματία καὶ νὰ πάρῃ καὶ ἄλλους
 φαράδες μαζί του διὰ νὰ κερδήσῃ πολλά καὶ προκόψῃ καὶ
 φανῇ περισσότερο ὠφέλιμος εἰς τὸν ἀδελφόν του καὶ εἰς
 τὴν οἰκογένειάν του.

Ε'.

Τί καλὸς νέος εἶνε ὁ Κωσταντῆς!

Εἶνε γενναῖος. Ὅταν τὰ Θεοφάνεια ὁ δεσπότης ῥίπτῃ
 τὸν σταυρὸν εἰς τὴν θάλασσαν, ὁ Κωσταντῆς τὸν ἀρπάζει
 ἀπὸ τοὺς πρώτους, διότι κολυμβᾷ ὡσάν δελφίνι.

Κατοικεῖ εἰς τὸν Πειραιᾶ μετὰ τὴν οἰκογένειαν τοῦ ἀδελ-
 φοῦ του· ἡ μικρὰ τῶν οἰκία εἶνε ὑψηλὰ πρὸς τὸ μέρος τῆς
 Φρεαττοῦς καὶ ὅταν τὴν νύκτα φαρεύῃ μετὰ τὴν λέμβον του,
 μέσα ἀπὸ τὴν θάλασσαν βλέπει τὸ φῶς τῆς κανδύλας ἢ
 ὁποῖα καίει ἐμπρὸς εἰς τὸ εἰκόνισμα τοῦ Ἁγίου Νικολάου.

Καὶ πόσον ἐργατικὸς εἶνε! εἴτε κρῦον εἶνε, εἴτε παγω-
 νιά, αὐτὸς θὰ ὑπάγῃ νὰ φαρεύσῃ.

Ἐνῶ δὲ τὰ μικρὰ ἀνεψάκια του κάθηνται πλησίον εἰς
 τὸ παράθυρον καὶ θαμβόουν μετὰ τὴν ἀναπνοὴν τῶν τὰ ὑα-
 λία, καὶ ἔπειτα ἐπάνω εἰς αὐτὰ ζωγραφίζουν φανταστικὰ
 θηρία μετὰ δακτυλάκια τῶν, ἐκεῖνος ἐπιστρέφει κατα-
 βρεγμένος, κρυσταλλωμένος, ἀλλὰ εὐχαριστημένος, διότι
 ἀπὸ μέσα τὸν ζεσταίνει ἡ καρδιά του, ἡ ὁποῖα εἶνε γε-
 μάτη ἀπὸ ἀφοσίωσιν.

Αὐτὰς τὰς ἡμέρας μάλιστα ἀπεφάσισε καὶ ἐν ἄλλο
 πρᾶγμα. Ἐπειτα ἀπὸ τὴν καθαρὰν Δευτέραν θὰ στείλῃ

τὰ δύο μεγαλείτερα του ἀνέψια εἰς τὸ σχολεῖον· διότι θέλει νὰ μάθουν γράμματα, καὶ νὰ γείνουν ὅπως πρέπει ἄνθρωποι.

Τέτοιος εἶνε ὁ Κωσταντῆς, ὁ ὁποῖος πρὸ ὀλίγου ἐφώναζεν εἰς τὸν σύντροφόν του :

— Σπῦρο! Αἶ! Σπῦρο! "Ἐλα γρήγορα! "Ἐλα! "Ἐπεσε ἡ φουσκοθαλασσιά!

ΑΙ ΠΕΝΤΕ ΔΡΑΧΜΑΙ

Ἡ Φροσύνη ἀκουμποῦσεν εἰς ἓν δένδρον καὶ ἐσκέπτετο. Κάποτε ἔχωνε τὴν χειρὰ τῆς εἰς τὸ θυλάκιόν τῆς, τὴν ἐπίανε δὲ συγκίνησις. ὅταν τὰ δάκτυλά τῆς ἀπαντοῦσαν ἐν χαρτίον διπλωμένον.

Τὸ χαρτίον αὐτὸ ἦτο ἡ ἐπιστολὴ τῆς πτωχῆς μητέρας τῆς ἀπὸ τὸ χωρίον τὴν εἶχε φέρει πρὸ ὀλίγου ὁ γραμματοκομιστής, καὶ ὅταν τὴν ἤνοιξεν, ὅταν τὴν ἀνέγνωσεν, ὅταν εἶδε τί εἶχε μέσα, ἔγεινε κατακόκκινη, καὶ τὰ ὀμμάτιά τῆς ἐβούρκωσαν.

Ὡσὰν νὰ ἐφοβεῖτο δὲ μήπως ὁ θεῖός τῆς, ἡ θεία τῆς, ἢ τὰ ἐξαδέλφια τῆς ἐννοήσουν τί τῆς ἔγραφεν ἡ ἀπλοϊκὴ τῆς μητέρα, ὡς νὰ ἐντρέπετο μήπως ἀναγνώσουν εἰς τὸ πρόσωπόν τῆς τί εἶχε μέσα τὸ γράμμα, κατέβη εἰς τὸν κῆπον, καὶ ἐκεῖ μόνη ἐσυλλογίζετο τί εἶχε κάμει καὶ τί ἔπρεπε νὰ κάμῃ.

Ἐνῶ δὲ ἀκουμποῦσεν εἰς τὸ δένδρον, καὶ ἐπαρτηροῦσε

ακράν, ἐκεῖ κάτω εἰς τὸν ὀρίζοντα, ἔλεγε μὲ τὸν νοῦν της
τι ἦτο κακὴ κόρη.

— Εἶμαι κακὴ, κακὴ! ἐψιθύριζε, καὶ ἡ χεὶρ της ἔσφιγ-
ε μὲ περισσοτέραν συγκίνησιν εἰς τὸ θυλάκιόν της τὴν
πιστολὴν τῆς μητέρας της.

*
* *

Ἡ Φροσύνη ἦτο ἀπὸ μίαν κωμόπολιν τῆς Εὐρυτανίας.
πατέρας της Φίλιππος εἶχε πλησίον εἰς τὴν οἰκίαν των
ν' μαγαζεῖον, τὸ ὁποῖον ἦτο συγχρόνως παντοπωλεῖον, ἐμ-
πορικόν, καπηλεῖον καὶ φαρμακεῖον. Ὁ Φίλιππος δύο φο-
ρὰς τὸν χρόνον ἐπήγαινε εἰς τὸ Καρπενήσιον καὶ ἐψώνιζε.
Ἦν τελευταίαν φοράν, ἐπῆρε μαζί του ὅσα χρήματα εἶχε,
αὶ ὑπῆγε πάλιν ν' ἀγοράσῃ πρᾶγμα διὰ τὸ κατάστημά
του· ἀλλ' ἐνῶ ἐπερνοῦσεν ἀπὸ ἐν στενὸν μονοπάτι, ἔξαφνα
πήδησαν ἀπὸ τὰ χαμόκλαδα καὶ ἐφάνησαν ἐμπρὸς του
έντε ἄνθρωποι, μὲ λερὴν φουστανέλλαν καὶ ἄγρια πρόσωπα.
Ἦσαν λησταί! Τοῦ ἐπῆραν ὅλα του τὰ χρήματα, τοῦ
πῆραν καὶ τὸ ἄλογόν του. Καὶ ὡς νὰ μὴ ἔφθαναν αὐτά,
ὄν ἐπλήγωσαν εἰς πολλὰ μέρη τοῦ σώματός του καὶ τὸν
οριψαν μέσα εἰς ἓνα λάκκον.

Τὴν ἄλλην ἡμέραν κᾶποιοι πραγματευταὶ ἐπερνοῦσαν
π' ἐκεῖ καὶ ἤκουσαν βογκητὰ· ἐπλησίασαν καὶ εὗρηκαν
ουτημένον εἰς τὸ αἷμά του ἓνα ἄνθρωπον· εἰς ἀπὸ αὐ-
οὺς τὸν ἐγνώρισεν ὅτι ἦτο ὁ Φίλιππος· ἔκαμαν ἐκ τοῦ
ροχείρου ἓν φορεῖον μὲ κλαδία καὶ τὸν μετέφεραν εἰς μίαν
τάνην, ὅπου τὸν ἐπεριποιήθησαν καὶ τὸν ἔφεραν ὀλίγον εἰς

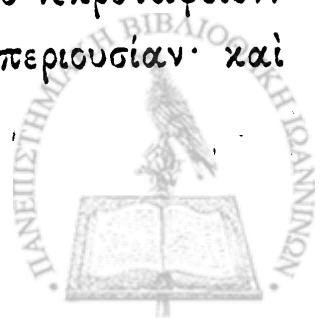
τὸν ἑαυτὸν του· ἔπειτα εἰς ἀπὸ τοὺς ποιμένας τῆς στάνης ἐπῆγεν εἰς τὸ πλησίον χωρίον καὶ ἔφερεν ἓν ἄλογον, διότι τῶν πραγματευτῶν ἦσαν ὅλα φορτωμένα, καὶ ἀφοῦ τὸν ἔδεσαν ἐπάνω καλὰ, τὸν ὑπῆγαν εἰς τὴν κωμόπολιν του, εἰς τὴν οἰκίαν του.

Μὲ ποίας σπαρακτικὰς φωνὰς καὶ μὲ ποίους θρήνους ἐγέμισεν ἡ οἰκία του! Ἡ δυστυχὴς γυναῖκά του, ἡ δυστυχὴς Φροσύνη! Ταῖς ἤρχετο τρέλλα ὅταν ἔβλεπαν τὰς πληγὰς του ἀνοικτὰς, ἀνοικτὰς ὡς στόματα· καὶ ὅταν ὁ Φίλιππος εἰς τὸ ψυχορράγημά του, ἔστρεφε καὶ τὰς ἐκύτταζε καὶ τὰς δύο μὲ τὰ σθυσμένα του ὀμμάτια λυπητερά, πολὺ λυπητερά, ὡς νὰ τὰς ἀπεχαιρέτιζεν, ἐμαρδοῦσαν τὰς τρίχας τῆς κεφαλῆς των. "Αχ! ἐτελείωσε! τὰ ἰατρικὰ τῶν ἰατρῶν, τὰ ἀναφυλητὰ τῆς ἀγάπης των, τὰ δακρυσμένα φιλήματά των δὲν κατώρθωσαν νὰ σταματήσουν, νὰ κρατήσουν τὴν ψυχὴν μέσα εἰς τὸ κατατροπημένον ἀπὸ τὰς πληγὰς ἐκεῖνο σῶμα, ἀπὸ τὸ ὁποῖον ἐζητοῦσε νὰ φύγη· καὶ ὁ ταλαίπωρος Φίλιππος τὴν ἄλλην ἡμέραν ἐξεψύχησε!

*
* *

Καὶ ἀφῆκε χήραν τὴν γυναῖκά του καὶ ὀρφανὴν τὴν Φροσύνην!

Ὁ νεκρὸς ὡς νὰ ἐπῆρέ μαζί του ὅλην τὴν εὐτυχίαν, ἀφῆκε τὴν δυστυχίαν καὶ τὴν καχομοιρίαν εἰς τὴν οἰκίαν του ἀπὸ τὴν ἡμέραν ὅπου τὸν ἔθαψαν εἰς τὸ νεκροταφεῖον. Οἱ λησταὶ τοῦ εἶχαν κλέψει ὅλην του τὴν περιουσίαν· καὶ

δανεισταί του μετὰ τὸν θάνατόν του ἔκαμαν κατάσχε-
ν εἰς τὰ ὀλίγα πράγματα τοῦ μαγαζείου του.

Τὴν ἔρημον μητέρα καὶ κόρην κανεῖς δὲν τὰς ἐσκέφθη.
Κανεῖς δὲν ἐφρόντισε πῶς θὰ ζήσουν τώρα ἡ δυστυχῆς
ἡτέρα καὶ ἡ ὄρφανή.

Ἄλλ' ἡ μητέρα τῆς Φροσύνης δὲν ἐνικήθη ἀπὸ τὴν λύ-
πην· ἦτο γενναία γυναῖκα.

— Θὰ δουλέψω, εἶπε.

Καὶ ἐδούλευεν ὅπως ἡ πτωχοτέρα χωριάτισσα, εἰς τὰ
ωράφια, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν της· ἡ κωμόπολις ὅμως ἦτο
μικρὰ καὶ πότε εὔρισκε ἐργασίαν, πότε δὲν εὔρισκε· διὰ
αὐτο ἐτύχαινε πολλάκις νὰ μὴ ἔχουν ἐνδύματα, νὰ μὴ
ἔχουν φῶς τὸ βράδυ, νὰ μὴ ἔχουν οὔτε ψωμί καὶ νὰ πλα-
ιάζουν νηστικά!

*
* *

Ἡ Φροσύνη ἦτο δέκα ἐτῶν τότε καὶ μόλις εἴξευρε νὰ
συλλαβίζῃ.

Ὁ θεῖός της, ὁ ἀδελφὸς τοῦ πατέρα της, ὁ ὁποῖος ἦτο
πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἀποκαταστημένος εἰς τὰς Ἀθήνας, ἄμα
μαθὲν εἰς ποίαν δυστυχίαν εὔρισκετο ἡ οικογένεια τοῦ
ἀδελφοῦ του καὶ ὅτι ἡ κακόμοιρη ἡ χήρα οὔτε νὰ θρέψῃ
μποροῦσεν, οὔτε ν' ἀναθρέψῃ καλὰ τὴν κόρην της, ἀπε-
κάσισε νὰ κάμῃ μίαν καλωσύνην: νὰ φέρῃ τὴν Φροσύνην
εἰς τὰς Ἀθήνας, νὰ τὴν ἔχῃ εἰς τὴν οἰκίαν του μὲ τὰ ἴδι-
ά του παιδία, νὰ τὴν στέλλῃ εἰς τὸ Ἀρσάκειον, νὰ τὴν
δάθῃ γράμματᾶ. Νὰ μορφωθῇ, νὰ γείνη διδασκάλισσα

κατόπιν, νὰ φροντίσῃ καὶ διὰ τὸ ἰδικόν της μέλλον καὶ διὰ τὰ γηρατεῖα τῆς μητέρας της.

Ἡ μητέρα τῆς Φροσύνης κατ' ἀρχὰς ἤκουσε μὲ θυμὸν τὴν πρότασιν ἐκείνην τοῦ ἀνδραδέλφου της.

— Νὰ τοὺς στείλω τὴν Φροσύνην μου, εἶπε, τὴν κόρην μου, τὰ μάτια μου, καὶ ἐγὼ νὰ μείνω ἐδῶ ὀλομόναχῃ ὅσον κούτσουρο! καὶ τί ἄλλο ἔχω ἐγὼ εἰς τὸν κόσμον ἀπὸ τὴν Φροσύνην μου καὶ θέλουν νὰ μοῦ τὴν πάρουν κι' αὐτήν!

Ἀλλὰ ὁ ἀνδραδέλφος της τῆς ἔγραψεν ἓν δεύτερον γράμμα καὶ τῆς ἔλεγεν ὅτι, ἂν τὴν ἀγαπᾷ τὴν Φροσύνην, πρέπει νὰ τὴν στείλῃ εἰς τὰς Ἀθήνας· διότι εἰ θὰ γείνη ἂν μείνῃ ἐκεῖ μαζί της· θὰ γείνη χωριατοπούλα, θὰ πηγαίνῃ ζυπόλυτη εἰς τὰ χωράφια νὰ ξενοδουλεύῃ, καὶ δὲν θὰ εἰμπορέσῃ, ἔτσι πτωχὴ ὅπου εἶνε, ποτὲ νὰ ἀποκατασταθῇ, ὅπως πρέπει. Εἰς τὰς Ἀθήνας νὰ ἔλθῃ, νὰ μάθῃ γράμματα, νὰ μάθῃ τρόπους, νὰ γείνη καλὴ νέα καὶ νὰ γηροκομήσῃ καὶ τὴν γραῖαν τὴν μητέρα της. « Ἄν τὴν ἀγαπᾷς ἀληθινὰ τὴν Φροσύνην σου », τῆς ἔγραφε, « πρέπει νὰ τὴν ἀφίσης νὰ ἔλθῃ διὰ τὸ καλὸν της, διὰ τὴν εὐτυχίαν της. »

Ἡ δυστυχὴς μητέρα τὴν ἀφῆκε καὶ ἀνεχώρησεν· ἡ μικρὰ της οἰκία ἡ ὁπεία τῆς ἐφαίνετο ἔρημος ἀφότου ἀπέθανεν ὁ ἀνδρας της τὴν τῶρα τῆς ἐφάνη ὅτι ἐγεινεν ἀκόμη ἔρημος· ἐλυπεῖτο πολὺ· νύκτα καὶ ἡμέραν ἐκλαιεν· ἀλλ' ὅταν ἐσυλλογίζετο ὅτι ἡ Φροσύνη της θὰ γείνη, ὅπως ἔλεγε μέσα τὸ γράμμα, κατέπινε τὰ δάκρυά της. Ὁ νοῦς της ἦτο πάντα εἰς τὰς Ἀθήνας. Ὅταν ἐφώναζε τὸν παπᾶ καὶ τῆς ἔγραφε γράμμα καὶ τὸ ἔστελλε δίχως φάκελλον,

μόνον διπλωμένον καὶ βουλωμένον μὲ ἀγιοκέρι καὶ καμμίαν ποράν μὲ προζύμι, ἐνόμιζεν ὅτι ἔπαιρνε ὅλην τῆς τὴν ἀγάπην ἀπὸ τὴν καρδίαν τῆς τὴν ἔκλειε μέσα εἰς ἐκεῖνο τὸ γράμμα καὶ τὴν ἔστειλεν εἰς τὴν κόρην τῆς!

*
* *

Ἡ Φροσύνη εἶχε τρία ἔτη εἰς τὰς Ἀθήνας. Πῶς ἤλλαξεν! Ἐπέρασεν ἐκείνη ἡ μαυρίλα τοῦ προσώπου τῆς, τὸ ὅποῖον ἦτο καμμένον ἀπὸ τὸν ἥλιον ὅταν ἦλθεν ἀπὸ τὸ χωρίον· ἐπροχώρησε πολὺ εἰς τὰ μαθήματα· ἔμαθε νὰ ρμιλῆ καλὰ, καὶ κατώρθωσε νὰ ξεσυνειθίσῃ τὴν χωριάτικὴν τῆς προφοράν· μέσα εἰς τὴν καλοαναθρεμμένην οἰκογένειαν τοῦ θεῖου τῆς ἔμαθε νὰ φέρεται καὶ αὐτὴ καλὰ. "Ὅπως δὲ εἶνε τώρα καλὰ καὶ καθαρὰ ἐνδυμένη, δὲν φαίνεται διόλου ὡς πτωχοκόρη καὶ χωρική. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἀπὸ ὑπερηφάνειάν τῆς ποτὲ δὲν καταδέχεται νὰ εἰπῇ εἰς τὰς συμμαθήτριας τῆς πόθεν εἶνε, καὶ ὅτι εἶνε πτωχή.

Διὰ τοῦτο ὅταν μία ἀρκετὰ πλουσία συμμαθήτριά τῆς εἶπε μίαν ἡμέραν:

— Φροσύνη, ἔρχεσαι ν' ἀλλάξωμε δῶρα δι' ἐνθύμησιν; Νὰ σοῦ πάρω ἓνα λεύκωμα δι' ἄνθη, πέντε δραχμῶν, καὶ νὰ τοῦ πάρης καὶ σὺ μίαν ἐργοθήκην πέντε δραχμῶν· ἔρχεσαι;

Ἡ Φροσύνη ἐδέχθη. Δὲν ἐτόλμησε νὰ εἴπῃ:

— Ἐγὼ δὲν ἔχω λεπτὰ, εἶμαι πτωχή, μὲ προστατεύει θεῖός μου, καὶ δὲν τόλμῶ νὰ τοῦ ζητήσω πέντε δραχμὰς δι' ἐν ἀνωφελές πρᾶγμα.

Ἐπεσχέθη λοιπὸν ὅτι ἔπειτα ἀπὸ μίαν ἐβδομάδα,

ἀπὸ δέκα ἡμέρας τὸ πολὺ, θὰ προσφέρει τὴν ἐργοθήκην εἰς τὴν φίλην της. Ὑπεσχέθη! ἀλλὰ πῶς θὰ τὴν προσφέρει; Ποῦ θὰ τὰς εὔρη τὰς πέντε δραχμάς; "Ὁχι βέβαια ἀπὸ τὸν θεῖόν της· οὔτε αὐτὴ τολμᾷ νὰ τοῦ τὰς ζητήσῃ, οὔτε ἐκεῖνος θὰ τὰς δώσῃ ἅμα μάθῃ διατί τὰς θέλει. Λοιπὸν θ' ἀφήσῃ νὰ ἐντροπιασθῇ εἰς τὴν φίλην της; νὰ τὸ μάθουν καὶ αἱ ἄλλαι της συμμαθήτριάι ὅτι δὲν ἔχει, ὅτι εἶνε πτωχή;

— "Ὁχι! λέγει μὲ τὸν νοῦν της, πρέπει νὰ εὔρω! πρέπει, πρέπει, πρέπει!

Ἄλλ' ἀπὸ ποῦ;

"Ἐξαφνα τῆς ἔρχεται μία ἰδέα.

— Ἄ! εἶπε, ὡς νὰ ἐλαφρώθῃ ἀπὸ μέγα βᾶρος, ἡ μητέρα θὰ μοῦ τὰς στείλῃ· θὰ τῆς γράψω ἓνα γραμματάκι· ἡ μητέρα, τὸ εἰξεύρω, μὲ ἀγαπᾷ πολὺ, καὶ θὰ οἰκονομήσῃ ἀπὸ κᾶπου.

Καὶ ἔγραψεν ἓν γράμμα. Τῆς ἔλεγε, τὸ γρηγορώτερον νὰ τῆς στείλῃ πέντε δραχμάς, διότι τὰς χρειάζεται διὰ τὸ σχολεῖόν της.

Ἡ μητέρα της ἔστειλεν ἀπάντησιν. Καὶ ἡ ἀπάντησις αὐτὴ εἶνε ὅπου συνεκίνησε τόσον πολὺ τὴν Φροσύνην, καὶ κατέβη καὶ ἀκούμβησεν εἰς τὸ δένδρον τοῦ κήπου. Διατί;

*
**

Τί ἔλεγεν ἐκεῖνο τὸ γράμμα;

Ἡ Φροσύνη, θέτει πάλιν τὴν χεῖρά της εἰς τὸ θυλάκιόν της, τὸ ἐβγάζει καὶ τὸ ἀναγινώσκει ἄλλην μίαν φορᾶν:

« Φροσύνη μου,

» Σέ φιλω ἔς τὰ δύο γλυκά σου ματάκια, καὶ σ' ἐρωτῶ διὰ τὴν υἱείαν σου· ἐγώ, τὸ ξεύρεις πειά, Φρόσω μου, νύκτα ἡμέρα σένα ἔχω εἰς τὸν νοῦν μου· δι' ἐκεῖνο πού μου ἔγραφες τὸ οἰκονόμησα, ψυχὴ μου· μέσα εἰς τὸ γράμμα θὰ τὸ εὐρῆς τὸ πέντε καὶ ἐξῆντα· νᾶξευρες πόσο ἄχαρηκα πού μου εὐρέθηκε κι' αὐτό! γιατί τὸ ἔξευρεις, ἀγάπη μου, τί στενοχώριας περνῶ· μου εὐρέθηκε γιατί τὸ μάζεσα πεντάρα πεντάρα ἐξ μῆνες τώρα, καὶ τὸ φύλαγα γιὰ νὰ τάρω ἓνα ζευγάρι παπούτσια τὴν Λαμπρὴ πού μάς ἔρρεται· μὰ καλλίτερα σέ σένα, πουλάκι μου, νὰ πάγη, τάρὰ σέ μένα· κάλλιο ἐγὼ νᾶχω λυωμένα παπούτσια καὶ σένα νὰ μὴ σοῦ λείπη τίποτε. Γράφε μου πειὸ συχνά, γιατί σὰν ἀργῆς νὰ μου γράφης κάθουμαι καὶ κλαίω.

» Προσκυνήματα καὶ ἀπὸ τὴν Ῥηνιὸ τῆς Σταύραινας· τῆς λέγω καὶ παίρνει τὴ δουλειά της κ' ἔρχεται στὸ σπίτι μας καὶ δουλεύουμε πλάγι πλάγι, γιὰ νᾶχω κάποιον νὰ μιλω γιὰ σένα.»

— "ὦ! εἶμαι κακὴ, κακὴ, ἄπονη! εἶπεν ἡ Φροσύνη διελώσασα τὴν ἐπιστολὴν καὶ θέσασα αὐτὴν εἰς τὸ θυλάκιόν της. Ἡ καυμένη μου ἡ μητέρα ἐπροτίμησε νὰ τὴν ὄρη μὲ λυωμένα παπούτσια τὸ Πάσχα καὶ νὰ μου στείλῃ τί εἶχε, ὅλην της τὴν περιουσίαν! Διατί; Τί θὰ τὰ τάρω ἐγὼ αὐτὰ τὰ λεπτά; θὰ τὰ πετάξω εἰς τὰ χαμένα γιὰ μίαν ἀνόητην ἑρηφάνειαν ἐκεῖ! ἡ καυμένη μου ἡ μαρούλα! . . . κύττα ἐκεῖ θυσία! "Αχ! νὰ τὴν εἶχα ἐδῶ πῶς θὰ τὴν ἀγκάλιαζα, πῶς θὰ τὴν ἐφιλοῦσα!

Καὶ ἔβγαλε καὶ πάλιν τὴν ἐπιστολὴν, καὶ ἐκόλλησεν

εἰς αὐτὴν τὰ χεῖλη τῆς -καὶ τὴν ἐφίλησε μὲ ὅλην τὴν καρδίαν τῆς.

— "Ὅχι! ὄχι! δὲν θὰ τὰ κρατήσω αὐτὰ τὰ λεπτά· θὰ τὸ εἰπῶ τῆς φίλης μου: εἶμαι πτωχή· δὲν εἶν' ἐντροπή ν' ἄνε κανεὶς πτωχός· δὲν ἔχω νὰ τῆς χαρίσω τίποτε, καὶ δὲν τὸ θέλω τὸ δῶρόν τῆς. Δὲν θέλω τέτοια ἐνθύμησι, πού νὰ μοῦ ἐνθυμίζῃ τὴν ἀποनिάν μου.

Καὶ ἔπειτα ἀπ' ὀλίγον:

— Ἡ μητέρα πρέπει νὰ μοῦ στέλλῃ λεπτά ἢ ἐγώ; εἶπε.

Καὶ ὡς νὰ τῆς ἦλθε μία ἐξαφνικὴ ἰδέα ἤρχισε νὰ συλλογίζεται.

— "Ἄχ! ἂν εἴμποροῦσα! εἶπε.

Καὶ ἀνέβη βιαστικὰ εἰς τὴν οἰκίαν, ὡς νὰ μὴ ἐφοβεῖτο πλέον νὰ τὴν ἰδοῦν, ὡς νὰ μὴ ἐντρέπετο πλέον ν' ἀναγνώσουν ἐπάνω εἰς τὸ πρόσωπόν τῆς τί εἶχε μέσα εἰς τὸν νοῦν τῆς.

*
* *

Ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας ἡ Φροσύνη εἶχεν ἀκούσει εἰς τὸ Ἄρσάκειον, ὅτι μία συμμαθήτριά τῆς, ἡ ὁποία ἀπουσίαζε τέσσαρας μῆνας διότι ἦτο ἀσθενής, ἐζητοῦσε μὲ πληρωμὴν τὰ γραπτά τῆς τάξεώς των, διὰ νὰ μελετήσῃ καὶ μὴ μείνῃ εἰς τὴν ἰδίαν τάξιν. Ἦτο ἀδύνατος, ἔλεγεν, ἀκόμη, καὶ δὲν τῆς ἐπέτρεπεν ὁ ἰατρός νὰ ἐργασθῇ πολὺ. Διὰ τοῦτο ἔδιδε πέντε δραχμὰς ἂν καμμίᾳ ἀπὸ τὰς πτωχὰς καὶ ἐπιμελεῖς συμμαθητριάς τῆς, τῆς ἐπαρᾶχωροῦσε τὰ τετράδιά τῆς.

"Όταν ἡ Φροσύνη τῆς εἶπεν ὅτι αὐτὴ παραχωρεῖ τὰ τετράδιά της, ἡ ἄλλη κόρη ἔμεινεν ἔκπληκτος. Κατ' ἀρχὰς δὲν τὸ ἐπίστευεν. Ἡ Φροσύνη, νὰ πώλῃσῃ τὰ τετράδιά της;

Ἦ Ναί, ἡ Φροσύνη τὰ ἐπώλῃσῃ τὰ τετράδιά της, δι' ἓνα σκοπὸν τὸν ὁποῖον αὐτὴ μόνον εἴξευρε, δι' ἓνα πολὺ μυστικὸν σκοπὸν· τὰ ἐπώλῃσῃ, ἀλλὰ μὲ τὴν συμφωνίαν δέκα πέντε ἡμέρας νὰ τῆς τὰ δίδῃ τὸ βράδυ εἰς τὴν οἰκίαν της διὰ νὰ τὰ ἀντιγράψῃ ἄλλην μίαν φορὰν.

Καὶ ἤρχισε μὲ θάρρος καὶ μὲ ἐπιμονὴν τὴν ἀντιγραφὴν· ἀγρυπνοῦσεν ἕως εἰς τὰ μεσάνυκτα διὰ ν' ἀντιγράψῃ μὲ κόπον τόσα τετράδια, ἐνῶ συγχρόνως ἐμελετοῦσε καὶ τὰ μαθήματά της, καὶ ἔγραφε τὰ γραπτὰ κάθε ἡμέραν.

"Όταν ἐκουράζετο, ὅταν ἀπέκαμναν πλέον καὶ τὰ δάκτυλά της καὶ τὰ ὀμμάτιά της, ἔλεγε μὲ τὸν νοῦν της:

— Μητέρα!

Καὶ ἐξεκουράζετο, καὶ ἤρχιζε πάλιν μὲ θάρρος τὴν ἀντιγραφὴν.

*
* *

Ἡ συμμαθήτριά της μετὰ μίαν ἐβδομάδα, ὅπως εἶχαν συμφωνήσει, τῆς ἔδωκε τὰς πέντε δραχμάς.

"Όταν δὲ ἡ Φροσύνη ἔστειλεν ἀπάντησιν εἰς τὸ γράμμα τῆς μητέρας της, εἰς τὸ χωρίον, τὸ γράμμα ἀντὶ ἐνὸς «εὐχαριστῶ» διὰ τὰς πέντε δραχμάς, τὰς ὁποίας τῆς εἶχε στείλει, εἶχε μέσα δύο πεντάδραχμα· εἶχε μέσα ὅχι μόνον ἐκεῖνο τὸ ὑποῖον ἡ πτωχὴ της μητέρα εἶχε μαζεύ-

σει πεντάραν πεντάραν, ἀλλὰ καὶ ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον αὐτὴ ἐκέρδισε μὲ τὸ γράψιμόν της λέξιν πρὸς λέξιν, μὲ ἀγρυπνίαν δέκα πέντε νυκτῶν. Τὸ ἓν ἐφανερώνε τὴν ἀφοσίωσιν τῆς μητέρας, τὸ ἄλλο τὴν ἀφοσίωσιν τῆς κόρης, καὶ αἱ δύο ἀφοσιώσεις εἶχαν συναπαντηθῆ, μέσα εἰς ἐκείνην τὴν ἐπιστολήν.

«Σοῦ τὰ στέλλω καὶ τὰ δύο», ἔλεγεν ἡ Φροσύνη μέσα εἰς τὸ γράμμα της «διὰ νὰ πάρης ὠραιότερα παπούτσια τὴν Λαμπρὴ πού μᾶς ἔρχεται.»

Καὶ ὅταν ἐσυλλογιζέτο τὴν χαρὰν τῆς μητέρας της, τὴν εὐτυχίαν της διὰ τὸν ἐξαρνικὸν ἐκεῖνον θησαυρὸν — αἱ δέκα δραχμαὶ ἦσαν θησαυρὸς διὰ τὴν πτωχὴν χήραν — ὁ ὁποῖος θὰ τῆς ἐπήγαγε διὰ μιᾶς τὰ δάκρυα τὰ ὁποῖα θὰ ἔχυνεν ὅταν θὰ εἴβλεπεν ὅτι τόσον πολὺ τὴν ἀγαπᾷ ἡ κόρη της, ἡ Φροσύνη ἠσθάνετο μεγάλην, βαθεῖαν συγκίνησιν· ἀλλ' αὐτὴ ἡ συγκίνησις της δὲν ὠμοίαζε μὲ τὴν ἄλλην συγκίνησιν τὴν ὁποῖαν ἠσθάνετο ὅταν ἀκουμποῦσεν εἰς τὸ δένδρον καὶ ἐσυλλογιζέτο ὅτι ἦτο κακὴ· ὅχι! ἡ συγκίνησις της τώρα ἦτο γεμάτη χαρὰν ὅπως ὄλων ὅσοι κάμνουν τὸ καθήκον των, ὅπως ὄλων ὅσοι ἀφοσιόνονται μὲ αὐταπάρησιν εἰς ἐκείνους τοὺς ὁποῖους ἀγαποῦν! . . .

ΤΟ ΠΟΤΗΡΙΟΝ ΤΩΝ ΔΑΚΡΥΩΝ

Ὁ Τιμολέων ἦτο ἄρρωστος, πολὺ ἄρρωστος· τὸ σωματάκι του εἶχε μαρानθῆ, εἶχε μείνει πετσί, καὶ κόκκαλον· τὸ πρόσωπόν του εἶχε γείνει ἄσπρον ὡσάν κηρίον· ὦ! ἦτο μίᾱ λύπη νὰ τὸν βλέπη κανεῖς...

Μίαν νύκτα ἦτο πολὺ βρατεῖα· τὸ εἶχεν εἰπεῖ καὶ ὁ ἰατρός· πλησίον εἰς τὸ κρεβάτι του ἐκάθητο ἡ μητέρα του καὶ τοῦ ἐκρατοῦσε τὸ φλογισμένον του χεράκι· εἶχαν περάσει τὰ μεσάνυκτα, ἀλλ' ἡ δυστυχῆς μητέρα ἔμενον ἀκόμη σκυμμένη ἐπάνω εἰς τὸ παιδί της. Πρὸς τὸ γλυκοχάραγμα ὁ Τιμολέων ἐξαφνίσθηκε μέσα εἰς τὸν βαρύν του ὕπνον, ἔπειτα ἐγύρισε πρὸς τὸ μέρος τῆς μητέρας του καὶ ὡς νὰ ἐφοβήθη ἀπὸ κ᾿ποιον τὴν ἀγκάλιασε σφιγκτά, ἀκούμωσεν τὴν κεφαλὴν του εἰς τὰ γόνατά της καὶ ἀπεκοιμήθη.

Καὶ εἶδεν ὄνειρον.

Τοῦ ἐφάνη ὅτι ἀνέβη εἰς τὸν οὐρανόν· ἕνας ἄγγελος μὲ ἰσραϊτικὸν πρόσωπον καὶ μὲ δύο μακρὰς λευκὰς πτέρυγας,

ἤνοιξε μίαν μεγάλην θύραν καὶ τοῦ ἔδειξε νὰ ἐμβῆ. Ὁ Τιμολέων ἐμβῆκε καὶ εὐρέθη εἰς μίαν μεγαλοπρεπῆ αἴθουσαν· τὸ πάτωμα ἦτο στρωμένον μὲ τάπητας κεντημένους μὲ ἀληθινὰ ἄνθη· εἰς τοὺς τοίχους ἦσαν ζωγραφημένα πτηνά, ἀλλ' ἦσαν ἀληθινὰ καὶ ἐκελαθοῦσαν ἀπὸ τὴν θέσιν των· ἀντίκρυ εἰς τὴν θύραν ἐφαίνετο εἰς θρόνος ὀλόχρυσος στολισμένος μὲ χιλιάδας μικρῶν ἀγγέλων ἀπὸ ἀδαμάντια, σμαράγδια, ρουβίνια· παράξενον πρᾶγμα! καὶ αὐτοὶ οἱ ἄγγελοι ἐκινοῦσαν τὰ πτερά των καὶ ἐγέμιζαν τὴν αἴθουσαν μὲ μίαν γλυκεῖαν λάμψιν ἣ ἡποία ἐκυμάτιζεν. Καὶ εἰς τὸν θρόνον;... Ὡ! εἰς τὸν θρόνον ἐκάθητο ὁ Θεός· ὁ ἴδιος ὁ Θεός· τὸ πρόσωπόν του ἔβγαζε τόσον φῶς ὅσον χίλιοι ἥλιοι μαζί· καὶ δι' αὐτὸ ὁ Τιμολέων δὲν εἰμποροῦσε νὰ τὸ ἰδῆ· ἀπὸ μακρὰν μόνον ἠκούετο ἡ φωνὴ τῶν ἀγγέλων, οἱ ἡποῖοι ἔψαλλον τὴν δόξαν του· ἦτο τόσον γλυκεῖα ἡ φωνὴ των, τόσον συγκινητικὸς ὁ ὕμνος τὸν ἡποῖον ἔψαλλον, ὥστε ὁ Τιμολέων ὡς μαγευμένος ἀπὸ θαυμασμὸν ἔστεκε εἰς τὴν θέσιν ὅπου εὐρέθη. Ποτὲ δὲν εἶχε φαντασθῆ παρόμοια πράγματα!...

Ἐξαφνα ἐσιώπησαν οἱ ἄγγελοι καὶ μία φωνὴ ἀπὸ τὸν θρόνον τοῦ εἶπε.

— Τιμολέον, ἔλα κοντά μου· εἶμαι ὁ πατέρας σου, ὁ Θεός. Καὶ ὁ Τιμολέων ἐπλησίασε μὲ καρδιοκτύπι.

Ἡ λάμψις τὴν ἡποίαν ἐσκόρπιζε τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο ὡσὰν τοῦ ἡλίου, ὥστε νὰ μὴ εἰμπορῆ νὰ τὴν κυττάξῃ· ἴσα ἴσα ὅσον περισσότερο τὴν ἔβλεπε τὴν λάμψιν ἐκείνην, τόσον μεγαλειτέραν εὐχαρίστησιν ἠσθάνετο· τοῦ ἐφαίνετο ὅτι τὸν ἐφώτιζεν ἕως μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του.

Ὁ Τιμολέων εἶχε πλησιάσει εἰς τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ.

— Τιμολέον, παιδί μου, τοῦ λέγει πάλιν ἡ φωνή, εἶσαι ἄρρωστος, πολὺ ἄρρωστος καὶ κοντεύεις ν' ἀποθάνης· ἀλλὰ τὸ βλέπεις αὐτὸ τὸ ποτήρι; (καὶ τοῦ ἔδειξεν ἐν ὀλόχρυσον ποτήριον) ἂν εὔρεθῇ κανεὶς νὰ τὸ γεμίσῃ μὲ δάκρυα, τότε δὲν θ' ἀποθάνης.

Ὁ Τιμολέων ἤρχισε νὰ τρέμῃ· ποῖος θὰ ἤρχετο νὰ κλαύσῃ τόσον πολὺ δι' αὐτόν, νὰ γεμίσῃ ἐκεῖνο τὸ ποτήριον καὶ νὰ τὸν γλυτώσῃ; οὔτε ὁ ἴδιος δὲν θὰ εἰμποροῦσε νὰ χύσῃ τόσα δάκρυα· λοιπὸν ἔπρεπε ν' ἀποθάνῃ...

Ν' ἀποθάνῃ! ὦ! δὲν ἤθελε ν' ἀποθάνῃ!.. δὲν ἤθελε νὰ τὸν κλείσουν μέσα εἰς ἓν νεκροκράββατον καὶ ἔπειτα μὲ ψαλμωδίας νὰ ὑπάγουν νὰ τὸν χύσουν μέσα εἰς ἓνα τάφον καὶ νὰ φύγουν ὅλοι, καὶ νὰ τὸν ἀφήσουν μόνον μὲ τοὺς ἀποθαμένους μέσα εἰς τὸ νεκροταφεῖον Ἐφοβεῖτο, ἐφοβεῖτο!...

Καὶ τὸν ἐπίασεν ἀπελπισία· καὶ ἔλεγε μὲ τὸν νοῦν του:

— "Αἶ! κανεὶς δὲν εὔρισκεται εἰς τὸν κόσμον νὰ μ' ἀγαπᾷ τόσον πολὺ πού νὰ μὲ γλυτώσῃ!

— Τὸ ποτήρι! ποῦ εἶνε τὸ ποτήρι! ἠκούσθη ἔξαφνα μία ἀπελπιστικὴ φωνὴ ἀπὸ τὴν θύραν, καὶ εἰς τὴν στιγμὴν ὤρμησεν εἰς τὴν αἴθουσαν ὡσάν τρελλή, μὲ ξέπλεκα μαλλία, μὲ ἀπλωμένας χεῖρας μία γυναῖκα καὶ ἐπροχώρησε βιαστικὰ ἕως εἰς τὸν θρόνον τοῦ Θεοῦ.

Ἀνετριχίασεν ὁ Τιμολέων ἅμα ἠκούσε τὴν φωνὴν ἐκείνην· τοῦ ἦτο πολὺ γνωστή· ἐσήκωσε τὴν κεφαλὴν του καὶ ἰνᾶμεσα ἀπὸ τὰ δάκρυά του ἐκύτταξε τὴν γυναῖκα ἐκείνην.

Ἦτο ἡ μητέρα του· ἐκρατοῦσεν εἰς τὰς χεῖράς της τὸ χρυσοῦν ποτήριον καὶ ἔκλαιε, καὶ ἔκλαιε! τὰ δάκρυά της ἔτρεχαν ὡπὸν σταλαγματιαὶ βροχῆς· ἔτρεχαν, ἔτρεχαν καὶ ποῦ νὰ στεριεύσουν! ἀπὸ ποίαν ἀτελείωτην πηγὴν λοιπὸν ἔβγαιναν; ἀπὸ τὴν καρδίαν της, ἡ ὁποία ἦτο γεμάτη ἀγάπην καὶ δάκρυα· τὸ ποτήριον ἐγέμισε, ἐξεχείλισε καὶ τὰ δάκρυά της ἀκόμη ἤεν ἐτελείωναν· ἐχύνοντο ἔξω, ἔβρεχον τὸν τάπητα, ἀλλ' ἦσαν τόσον φλογισμένα ὥστε ἐμᾶραιναι τὰ δροσερὰ ἄνθη μὲ τὰ ὁποῖα ἦτο κεντημένος. "ὦ! πόσα δάκρυα εἶχεν ἡ μητέρα του διὰ τὸν Τιμολέοντα!..

Τὰ ζωντανὰ πουλιά, τὰ ὁποῖα ἦσαν εἰς τοὺς τοίχους τῆς αἰθούσης τοῦ Θεοῦ, ἔπαυσαν τὸ μαγευτικὸν των κελᾶθημα, οἱ ἀπὸ ἀδαμάντια, σμαράγδια καὶ ρουβίνια ἄγγελοι τοῦ θρόνου, δὲν ἐκινουῦσαν πλέον τὰς πτέρυγὰς των· ὅλα ἔμειναν ἀκίνητα ὡς νὰ ἐθαύμαζον τὴν ἀγάπην τῆς μητέρας ἐκείνης.

Ἀλλ' ἡ μητέρα ὡς νὰ ἔτρεμεν ἡ καρδία της μήπως ὅ,τι ἔκαμε δὲν ἦτο ἀρκετὸν διὰ νὰ σώσῃ τὸ παιδί της, ἀφοῦ ἔδωκε τὸ ποτήριον εἰς τὸν Θεόν, ἐγονάτισεν ἐμπρὸς εἰς τὸν θρόνον, καὶ μὲ τὴν πλέον σπαρακτικὴν φωνήν, τὴν ὁποῖαν εἰμπορεῖ νὰ ἐβγάλῃ ἀπὸ τὰ σπλάγγνα της μία μητέρα ἐφώνησε:

—Τὸ παιδί μου, Θεέ, τὸ παιδί μου.

σῶσέ μου το καὶ πάρ' τὴν ψυχὴ μου.

—Τὸ παιδί σου ἐσώθη, εἶπεν ὁ Θεός, καὶ σὺ θὰ ζήσης διὰ νὰ τὸ ἰδῆς μεγάλον καὶ καλόν· τὰ δάκρυά σου τὸ ἔσωσαν· ἂν δὲν τὸ ἀγαποῦσες τόσο πολὺ, θ' ἀπέθνησκε.

Καὶ τότε ἡ μητέρα του ὤρμησεν, ἐπῆρε τὸν Τιμολέοντα

εἰς τὴν ἀγκάλην της καὶ ἐβγῆκεν ἔξω ἀπὸ τὴν αἴθουσαν, ἐνῶ ἐπαραμέριζαν οἱ ἄγγελοι μὲ σεβασμὸν διὰ νὰ περάσῃ, καὶ εἰς τὸν δρόμον τὸν ἔσφιγγεν εἰς τὰ στήθη της, καὶ τὰ δάκρυά της ἔσταζαν ἐπάνω εἰς τὸ πρόσωπόν του, καὶ ἐψιθύριζε σιγὰ σιγὰ ἐνῶ τὸν ἐφιλοῦσε: «παιδί μου! παιδί μου».

Ὁ Τιμολέων ἀγκάλιαζε καὶ ἐκεῖνος τὴν καλὴν τοῦ, τὴν ἀγαπημένην του μητέρα, ἣ ὁποία δὲν τὸν ἀφῆκε ν' ἀποθάνῃ καὶ τὴν ἐφιλοῦσε μὲ δάκρυα χαρᾶς καὶ εὐγνωμοσύνης καὶ ἐψιθύριζε: «Μητέρα, μητέρα!» ὅτε...

Ἐξύπνησε...

*
**

Ὁ ἥλιος εἶχεν ἀνατεῖλει· τὰ πτηνὰ ἐκελαδοῦσαν γλυκὰ γλυκὰ ἐπάνω εἰς τὰ δένδρα τοῦ κήπου των, καὶ τὰ ἄνθη ἐσκόρπιζαν τὴν πρωϊνὴν των εὐωδίαν· μία ἀκτίς τοῦ ἡλίου εἶχεν ἔλθει ἕως εἰς τὴν κλίνην του, καὶ τὸν εἶχεν ἐξυπνήσει· ὁ Τιμολέων ἐκράτουσεν ἀκόμη ἀγκαλιασμένην τὴν μητέρα του.

Ὡ! τί παράξενον ὄνειρον ἦτο αὐτό, τὸ ὁποῖον εἶδεν;

Ὁνειρον; Ὁνειρον ἦτο;

Ἄν ἦτο ὄνειρον, διατί ὅταν ἐξύπνησεν εἶδεν ὅτι καὶ ἡ μητέρα του τὸν εἶχεν ἀγκαλιασμένον καὶ ἦτο σκυρμένη ἐπάνω του καὶ τὸν ἐκτύταζε μὲ ἓν βλέμμα γεμάτον ἀπὸ ἀπερίγραπτον ἀγάπην, καὶ ἔκλαιεν, ἔκλαιεν ἀπαράλλακτα ὅπως ἐκεῖ εἰς τὴν αἴθουσαν τοῦ Θεοῦ;

ἦτο ὄνειρον; λοιπὸν δὲν τὸν ἔσωσαν τὰ δάκρυα τῆς μητέρας του; λοιπὸν ἐκινδύνευεν ἀκόμη ν' ἀποθάνῃ;

Καὶ ὁμῶς, ὦ χαρά! Ἐνοιωθε μίαν δροσίαν ἀσυνείθιστην μέσα εἰς τὸ σωματάκι του, τὸ ἤσθάνετο ἐλαφρότερον τὸ κορμάκι του, ὡς νὰ ἔφυγεν ἀπὸ ἐπάνω του ἡ κακὴ ἐκείνη ἀρρωστία, ἡ ὁποία τὸ ἐβάρυνε· καὶ ἐνόμιζεν ὅτι ἀπὸ τὴν καρδίαν του ἀνέβαινε μία γλυκεῖα φωνὴ καὶ τοῦ ἐψιθύριζε: «Ἐγείνες καλὰ, Τιμολέον, δὲν θ' ἀποθάνης.»

Ὅταν εἰς ὀλίγον ἤλθεν ὁ ἰατρός καὶ ἐπίασε τὸν σφυγμὸν του, καὶ τὸν ἐξήτασε, καὶ πάλιν τὸν ἐξήτασε, καὶ ἐσηκώθη μὲ χαρὰν καὶ εἶπεν εἰς τὴν μητέρα του: «Ἐσώθη τὸ παιδί σου!» τὸν ἀγκάλιασε τὸν Τιμολέοντα πάλιν ἡ μητέρα του καὶ τὰ δάκρυα τῆς χαρᾶς τῆς ἔσταζαν εἰς τὸ πρόσωπόν του, καὶ ἐψιθύριζε σιγὰ σιγὰ ἐνῶ τὸν ἐφιλοῦσε: «παιδί μου, παιδί μου!» Τότε ὁ Τιμολέων ἐνεθυμήθη τὸ ὄνειρόν του καὶ τὰ λόγια ἐκείνα, τὰ ὁποῖα εἶπεν ὁ Θεὸς εἰς τὴν μητέρα του:

— Τὸ παιδί σου ἐσώθη· τὰ δάκρυά σου τὸ ἔσωσαν· ἂν δὲν τὸ ἀγαποῦσες τόσον πολὺ, θ' ἀπέθνησκε.

Καὶ ἀγκάλιασε σφιγκτὰ σφιγκτὰ τὴν μητέρα του, καὶ ἐκόλλησε τὰ μικρὰ του χεῖλη εἰς τὰ χεῖλη τῆς μητέρας του, καὶ ἀπὸ τὸ βάθος τῆς καρδίας του μὲ τὴν πλέον περιπαθῆ του φωνὴν εἶπε πρὸς ἐκείνην, ἡ ὁποία τοῦ ἔδωκε δύο φορὰς τὴν ζωὴν:

— Μητέρα, εὐχαριστῶ!

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ

— Τὴν ἱστορίαν μας, θεῖε, τὴν ἱστορίαν μας, ἐφώνη-
ξεν ὁ μικρὸς Ἀριστείδης.

— Καὶ αἱ ἐξετάσεις μας ἐτελείωσαν, καὶ ἄριστα ἐπή-
ραμεν, εἶπε καὶ ἡ Πηνελόπη.

— Λοιπὸν τὴν ὑπόσχεσίν σας!

— Τὴν ὑπόσχεσίν σας!

Καὶ ἐτοποθετήθησαν καὶ οἱ δύο, ἀδελφὸς καὶ ἀδελφή,
πλησίον εἰς τὰ γόνατα τοῦ θεοῦ των Πλάτωνος καὶ ἠτοι-
μάσθησαν ν' ἀκούσουν τὴν διήγησίν του.

Ὁ θεῖός των Πλάτων ἐταξείδευσεν εἰς πολλὰ μέρη,
εἶδε πολὺν κόσμον, ἀνέγνωσε πολλὰ βιβλία καὶ εἰξεύρει
πολλὰς καὶ καλὰς ἱστορίας· καὶ ὅσας φορές ὁ ἀνεψιός του
καὶ ἡ ἀνεψιὰ του ἐκτελοῦν τὰ καθήκοντά των τοῖς διη-
γεῖται μίαν ἱστορίαν· τοῦτο δὲ συμβαίνει σχεδὸν κάθε
βράδυ, διότι καὶ οἱ δύο εἶνε εὐτακτοὶ καὶ ἐπιμελεῖς.

Ἀλλὰ τῶρα δὲν ζητοῦν καμμίαν ἀπὸ τὰς συνειθισμέ-
νας ἱστορίας τοῦ θεοῦ των· ζητοῦν τὴν συγκινητικὴν ἐκεί-

νην ιστορίαν, τὴν ὁποίαν ὑπεσχέθη νὰ τοῖς εἰπῇ ἂν πάρουν ἄριστα εἰς τὰς ἐξετάσεις των καὶ τὴν ὁποίαν περιμένουν μὲ τόσῃν ἀνυπομονησίᾳ ἕνα μῆνα τώρα.

Ὁ θεῖος Πλάτων ἐκάθισε περισσότερον ἀναπαυτικὰ εἰς τὴν καθέκλαν του, ἐσκέφθη ὀλίγον, ἔβηξεν ὀλίγον, καὶ ἔπειτα ἤρχισε:

— Μίαν ἡμέραν . . .

Ἄμα τὰ δύο παιδιά ἤκουσαν τὴν μαγικὴν αὐτὴν λέξιν, ἡ ὁποία εἰς τὴν ζωηρὰν παιδικὴν φαντασίαν ὑπόσχεται συγκινήσεις καὶ περιπετείας, δράκους καὶ βασιλοπούλας, μαγευμένους πύργους καὶ πτερωτὰ ἄλογα, βουνὰ ὅπου ἀνοιγοκλείουν καὶ νεκροὺς ὅπου ἀναστήνονται μὲ τὸ ἀθάνατον νερόν, μηλέας ὅπου ὀμιλοῦν καὶ δάση ὅπου τραγωδοῦν, ἐστρυμώχθησαν περισσότερον εἰς τὰ γόνατα τοῦ θείου των, ἐσήκωσαν ζωηρῶς τὰς κεφαλὰς των, ἐχαμογέλασαν ἀπὸ εὐτυχίαν, ἐτέντωσαν μὲ προσοχὴν τὰ αὐτία των καὶ μὲ τὰ περίεργα καὶ ἔξυπνα ὀμμάτιά των τὸν ἐκύτταζαν μέσα εἰς τὰ ὀμμάτιά του.

— Μίαν ἡμέραν, ἐπανάλαβεν ὁ θεῖος Πλάτων, ἐν παιδίον ἕως δώδεκα ἐτῶν ἐπέστρεφεν ἀπὸ τὸ σχολεῖον. Ἦτο χειμῶνας. Τὸ πρῶτ' εἶχε χιονίσει καὶ αἱ στέγαι καὶ οἱ δρόμοι ἦσαν κάτασπροι· ὁ ἄνεμος ἐφυσῶσε παγωμένος. Ἀλλὰ τὸ παιδίον δὲν ἐκρύωνεν· ἐφοροῦσεν ὠραῖα καὶ χονδρὰ φορέματα, καινούργια καὶ στερεὰ ὑποδήματα, χειρόκτια εἰς τὰς χεῖράς του· ἦτο πλουσιόπαιδον· ὁ δὲ χειμῶνας, καλὰ μου παιδιά, δὲν εἶνε διὰ τοὺς πλουσίους, εἶνε διὰ τοὺς πτωχοὺς· ὅταν οἱ πλούσιοι, μεγάλοι καὶ μικροὶ κάθηνται τριγύρω εἰς τὴν θερμάστραν των, ἢ ἐμπρὸς εἰς τὴν ἐστίαν

των ὅπου καίει ωραία φωτιά καὶ σκορπίζει γλυκεῖαν ζέστην, δὲν αἰσθάνονται τὸν χειμῶνα· καὶ ἂν βρέχη· καὶ ἂν χιονίζῃ ἔξω, ἐκεῖνοι ἔχουν ἥλιον μέσα εἰς τὸ δωμάτιόν των· ἀλλ' οἱ πτωχοί; . . . ὦ! οἱ καυμένοι οἱ πτωχοί, ἐνῶ βογκᾷ εἰς τὴν στέγην των ὁ ἄνεμος καὶ ἐμβαίνει εἰς τὸ παλαιόσπιτόν των ἀπὸ τὰ σπασμένα παράθυρα ἢ τὰς ραγάδας, ἐνῶ ἀστράπτει καὶ βροντᾷ εἰς τὸν οὐρανόν, ἐκεῖνοι περνοῦν σκοτεινὰ τὰς μακρὰς καὶ ἀγρίας νύκτας τοῦ χειμῶνος ἀπηλπισμένοι καὶ κλαίοντες. Καὶ δὲν ἔχουν οὔτε ψωμί νὰ δώσουν εἰς τὰ παιδιά των, οὔτε σκέπασμα νὰ τὰ σκεπάσουν, καὶ τὸ ἐν φωνάζει: πεινῶ, τὸ ἄλλο: παγόνω καὶ τὸ ἄλλο εἶνε ἄρρωστον καὶ κινδυνεύει . . . Καὶ ἀργεῖ τότε, ἀργεῖ πολὺ νὰ ἐξημερώσῃ, . . .

— Οἱ καυμένοι οἱ πτωχοί! ἐψιθύρισεν ἡ Πηνελόπη συγκινηθεῖσα.

— Τὸ παιδίον λοιπὸν ἐκεῖνο, ἐξηκολούθησεν ὁ θεῖος Πλάτων, τὸ ὁποῖον ὠνομάζετο Κλεάνθης, τόσον ὀλίγον ἐφρέντιζε διὰ τὸ κρύον, ὥστε εἶχε σταθῆ εἰς μίαν ἄκραν τοῦ δρόμου καὶ ἐκύτταζε δύο σπουργίτας οἱ ὁποῖοι ἐπετοῦσαν ἀπὸ στέγην εἰς στέγην, καὶ ἐσκάλιζαν μὲ τὸ ράμφος των τὴν χιόνα, διὰ νὰ εὔρουν κανένα σπόρον ἢ σκωλῆκι. Εἶχε δὲ ὄλην του τὴν προσοχὴν εἰς τὰ πτηνά, ὅταν ἔξαφνα ἐν ἄλλο παιδίον ἦλθε καὶ ἐστάθη ἐμπρὸς του καὶ ἐσταύρωσε τὰς χεῖράς του.

Ἦτο ἕως ἐννέα ἐτῶν· τὰ ἐλεεινὰ του φορέματα εἶχαν τόσον μεγάλαν τρύπαν εἰς τὰ γόνατα καὶ εἰς τοὺς ἀγκῶνας ὥστε ἐφρίνοντο τὰ κρέατά του· τὰ χεῖλη του ἦσαν μελανὰ, αἱ χεῖρές του πρησμέναι καὶ κατακόκκιναι, οἱ πόδες

του γυμνοὶ καὶ ὄλο πληγὰς ἀπὸ τὰ ζεπαγιάσματα ἐπα-
τοῦσαν ἐπάνω εἰς τὴν χιόνα.

Τὸ δυστυχὲς ἐτρεμούλιαζε καὶ ἐκτυποῦσαν τὰ ὀδοντία
του! . . . .

Ὁ Κλεάνθης ἄμα ἐγύρισε καὶ τὸ εἶδεν, ἀνετριχίασεν εἰς
ὄλον τὸ σῶμά του.

— Καλὸ μου παιδί, τοῦ εἶπε μὲ σιγανὴν φωνὴν τὸ
πτωχόν, μήπως σοῦ εὐρίσκεται κανένα ζευγάρι παληὰ πα-
πούτσια;

Ὁ Κλεάνθης ἐνεθυμήθη, ὅτι ἐκείνας τὰς ἡμέρας τοῦ
εἶχεν ἀγοράσει ὁ πατέρας του τὰ καινούργια ὑποδήματα
ὅπου ἐφοροῦσε.

Τοῦ ἀπεκρίθη λοιπόν:

— Ἐχω· ἔλα εἰς τὸ σπίτι, νὰ σοῦ τὰ δώσω· ἀλλὰ μοῦ
φαίνεται πῶς θὰ σοῦ εἶνε ὀλίγον μεγάλη.

— Μεγάλα; δὲν πειράζει ἐγὼ εἶμαι πτωχόπουλο· μόνον
ξυπόλυτο νὰ μὴν περιπατῶ ἄνω εἰς ταῖς πέτραις καὶ εἰς
τὰ χιόνια, γιατί κρυόνω, κρυόνω πολὺ.

— Ἐλα μαζί μου, τοῦ εἶπεν ὁ Κλεάνθης· καὶ ἔπειτα
ἀπὸ ὀλίγον τοῦ εἶπε πάλιν: μήπως πεινᾷς;

Τὸ πτωχόν παιδίον ἐχαμήλωσε τὰ ὀμμάτια του καὶ δὲν
ἔδωκεν ἀπάντησιν. Ἐπειτα δὲ μὲ τρέμουσαν φωνὴν:

— Μόνο χθὲς βράδυ ἔφαγα ἓνα ζηρὸ κομματάκι ψωμί,
εἶπε.

— Πῶς σ' ἐλέ γουν;

— Ἀνδρέα.

— Ἐλα μαζί μου, Ἀνδρέα.

Ἄν ἦτο κανὲν ἀνόητον παιδίον, θὰ ἐντρέπετο, διότι εἰς

τὸ πλάγι του ἐπεριπατοῦσεν ἐν πτωχόπαιδον μὲ τοιαῦτα φορέματα. Ἄλλ' ὁ Κλεάνθης εἶχεν εὐγενῆ ψυχὴν, καὶ ἐν πρᾶγμα μονάχα ἐσυλλογίζετο τὴν στιγμὴν ἐκείνην: πῶς νὰ κάμῃ καλὸν εἰς τὸ κακόμοιρον ἐκεῖνο πτωχόν. Τὸ ὑπῆγε λοιπὸν ἕως εἰς τὴν οἰκίαν των.

Ἐκτύπησε τὴν θύραν, τοῦ ἤνοιξαν, ἐμβῆκαν· τὸ ἔφερεν εἰς τὸ μαγειρεῖον καὶ τοῦ εἶπε:

— Ζεστάσου καὶ περίμενέ με.

Ἐπειτα ἀνέβη εἰς τὸ δωμάτιον ὅπου ἦτο ἡ μητέρα του, ἔπεσεν εἰς τὴν ἀγκάλην της καὶ τῆς εἶπε λαχανιασμένος.

— Μητέρα, μίαν χάριν, ἂν μ' ἀγαπᾷς!

Καὶ διηγήθη εἰς τὴν μητέρα του τὴν δυστυχίαν τοῦ πτωχοῦ παιδίου.

Ἡ μητέρα τοῦ Κλεάνθους ἦτο ἀγαθὴ καὶ εὐσπλαγχνικὴ γυναῖκα· ποτὲ πτωχὸν ὅπου τῆς ἐζήτησε βοήθειαν δὲν τὸν ἄφησε νὰ φύγῃ μὲ ἄδεια χέρια· ἀλλὰ δὲν ἐπερίμενε νὰ ἔλθουν οἱ πτωχοὶ εἰς τὴν θύραν της· τοὺς ἐζητοῦσε καὶ τοὺς εὔρισκεν· εἰς πόσας οἰκογενείας αἱ ὁποῖαι ἦσαν πτωχαί, ἀλλὰ ἐντρέποντο πάλιν νὰ ζητήσουν ἐλεημοσύνην, ἔδιδεν ἐπίτηδες ἐργασίαν διὰ νὰ τὰς βοηθήσῃ διότι ἐπεινοῦσαν! ὅπου ἔμβαιεν ἔπαυαν τὰ δάκρυα καὶ ἔμβαινε μαζί της ἡ παρηγορία· διὰ τοῦτο οἱ πτωχοὶ καὶ δυστυχεῖς τὴν νύκτα πρὶν κοιμηθῶν ἐπαρακαλοῦσαν ἐμπρὸς εἰς τὸ εἰκονοστάσιόν των περισσότερον διὰ τὴν ζωὴν αὐτῆς παρὰ διὰ τὴν ἰδικὴν των.

— Ἐλά νὰ τὸ ἰδῆς, μητέρα, εἶπεν ὁ Κλεάνθης, θὰ τὸ λυπηθῆς πολὺ.

Καὶ κατέβη μὲ τὴν μητέρα του εἰς τὸ μαγειρεῖον.

Ὁ Ἀνδρέας εἶχεν εὐμορφον καὶ ἐκφραστικὸν πρόσωπον καὶ ὅποιος τὸν εἶλεπεν ἠσθάνετο συμπάθειαν δι' αὐτόν· ἀκόμη δὲ συμπαθητικώτερον τὸν ἔκαμνεν ἢ ἐντροπή του, διότι τὸ δυστυχὲς παιδίον ἐντρέπετο πολὺ τὴν στιγμὴν ἐκείνην.

Ἡ μητέρα τοῦ Κλεάνθους τὸ ἐλυπήθη, φαίνεται, πολὺ, διότι εἶπεν εἰς τὴν ὑπηρέτριαν νὰ τοῦ δώσῃ ζωμόν, διὰ νὰ ζεσταθῇ, καὶ ψωμί, καὶ φαγητόν, ἐκείνη δ' ἀνέβη ἐπάνω μὲ τὸν Κλεάνθην ἐπῆρεν ἐν παλαιὸν χονδρὸν φόρεμά του, ἐν πανταλόνι του, ἐν ζευγάριον μάλλιναις κάλτσαις του, καὶ τὰ παλαιὰ ὑποδήματά του καὶ τοῦ εἶπε:

— Δός τα σὺ μὲ τὰ χέρια σου!

Καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ Ἀνδρέας ἐνεδύθη εἰς μίαν στιγμὴν ὡς ἀρχοντόπουλον, ἔφαγε καλὰ, ἔζεστάθη καλὰ.

Ὅλα αὐτὰ φαίνονται συνειθισμένα πράγματα εἰς τὰ πλουσιόπαιδα· ἀλλὰ τὰ πτωχόπαιδα ποίαν ἄλλην εὐτυχίαν εἰμποροῦν νὰ φαντασθοῦν παρὰ νὰ μὴ πεινοῦν καὶ νὰ μὴ κρυόνουν;

Ὅταν ὁ Ἀνδρέας ἐσηκώθη ν' ἀναχωρήσῃ, ἡ μητέρα τοῦ Κλεάνθους τοῦ εἶπε:

— Παιδάκι μου, νὰ περνᾷς καθ' ἡμέραν ἀπ' ἐδῶ.

Καὶ τὸ πτωχὸν παιδίον ἀνεχώρησε μὲ δακρυσμένα ὄμματα ἀπὸ τὴν χαρὰν του.

Τὸν δὲ Κλεάνθην τὸν ἐπῆρεν ἡ μητέρα του εἰς τὴν ἀγκάλην της, τὸν ἐκύτταξε μερικὰς στιγμὰς μὲ βλέμμα γεμάτον ἀπὸ ἀνέκφραστον μητρικὴν ἀγάπην, καὶ ἔξαφνὰ ἤρχισε νὰ τὸν φιλῇ, νὰ τὸν φιλῇ, νὰ τὸν φιλῇ.

— Κλεάνθη, τοῦ εἶπε, μὲ συγκίνησιν, σήμερον τὸ ἔχω καύχημά μου, ὅτι σ' ἔχω παιδί μου.

Ὁ Κλεάνθης ἦτο εὐτυχής· τοῦ ἐφαινετο ὅτι τὸ πτωχὸν παιδίον τοῦ ἔκαμε καλωσύνην καὶ ὄχι αὐτός· καὶ μὲ ἔβλην του τὴν καρδίαν τὸ εὐχαριστοῦσε διότι τὸ ἀπήντησεν εἰς τὸν δρόμον, καὶ εὐρήκεν ἀφῆρμὴν νὰ φανῆ καλός, νὰ κλισθανθῆ τὴν γλυκεῖαν ἐκείνην χαρὰν, τὴν ἵπποισαν αἰσθάνονται ὅσοι κάμνουν τὸ καλόν, καὶ ν' ἀκούσῃ ἀπὸ τὴν μητέρα του ὅτι ἔκαυχᾶτο διότι τὸν εἶχεν υἱὸν της.

Τὸν ἠγάπησε λοιπὸν πολὺ τὸν Ἀνδρέαν· ἀλλὰ καὶ ὁ Ἀνδρέας ἦτο καλὸν παιδίον καὶ τὴν ἄλλην ἡμέραν ἦταν ἦλθε πάλιν, ἐζήτησεν ἐργασίαν, διότι δὲν ἤθελε νὰ διακονεῖ. ἀλλ' ἤθελε νὰ τρώγῃ μὲ τὸν κόπον του τὸ κομμάτιον τοῦ ψωμίου καὶ τὸ φαγητὸν ἵππου τοῦ ἔδιδαν.

Ἐνῶ ἔτρωγε, τὸν ἠρώτησεν ὁ Κλεάνθης:

— Ἰσχύεις μητέρα, Ἀνδρέα;

Τὰ ὄμματα τοῦ Ἀνδρέα ἐβούρκωσαν ἀμέσως.

— Μητέρα; εἶπε, δὲν ἔχω μητέρα, δὲν ἔχω κανένα εἰς τὸν κόσμον, εἶμαι ὄρφανόν. Ὁ πατέρας μου ἀπέθανεν ἅταν ἦμουν πολὺ μικρόν· ἦταν κτιστής καὶ ἔπεσεν ἀπὸ νὰ ἴψηλό παράθυρον καὶ ἐσκοτώθηκε· ἡ μητέρα μου ἀρρώστησε ἀπὸ τὴν λύπην της καὶ δὲν εἰμποροῦσε νὰ δουλεύῃ· τότε δὲν εἶχαμε πεῖν οὔτε νὰ φάμε· καὶ αὐτὸ τὴν κάμαμε ἀκόμη χειρότερα· καὶ ἓνα βράδυ, εἶνε ἕως δύο ἡμέρες τώρα, μ' ἐφίλησε πολὺ, μ' ἀφῆκε τὴν εὐχὴν της, ἔ παράγγειλε νὰ γείνω καλὸς ἄνθρωπος, κ' ἔπειτα ἐξέβυχησε. . . . Ἀχ ἡ καυμένη μου ἡ μητέρα! εἶπε μὲ ἀναστεναγμὸν ὁ Ἀνδρέας σπογγίζων τὰ ὄμμάτια του.

— Καὶ ποῦ κοιμᾶσαι τώρα;

— Ποῦ κοιμοῦμαι; ἡ μητέρα μου εἶχε μίαν γρηθὴν ἐξα-

δέλφην· εἶνε κουτσὴ καὶ διακονεῦει· κάθεται εἰς ἓνα χαμηλὸ ὑπόγειο ὅπου ποτὲ δὲν ἐμβαίνει ὁ ἥλιος· μέσα ἐκεῖ κοιμοῦμαι ἐπάνω εἰς τὸ χῶμα· τί κρῦο ποῦ κάμνει! μὰ τὸ χειρότερον εἶνε, ὅτι ἡ γρηῃά θέλει νὰ διακονεῦω καὶ ἐγώ· ἐγὼ ὅμως δὲν θέλω, καὶ δὲν διακονεῦω, γιατί εἶνε ἐντροπή, καὶ ἐκείνη, κάθε βράδυ μὲ δέρνει· ἄς μὲ δέρνη, ἐγὼ δὲν διακονεῦω· ἐγὼ θέλω νὰ δουλεύω, καὶ ἄμα εὔρω δουλειὰν εὐθὺς τὴν κάμνω.

Καὶ πραγματικῶς εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ Κλεάνθους ἔκαμε μὲ πολλὴν προθυμίαν ὅ,τι καὶ ἂν τοῦ ἔλεγαν.

Τὴν ἀκόλουθον ἡμέραν, ὅταν πάλιν ἦλθεν ὁ Ἀνδρέας, ὁ Κλεάνθης τὸν ἐρωτᾷ:

— Εὐρεῖς γράμματα, Ἀνδρέα;

Τὸ πτωχὸν παιδίον ἐκίνησε μὲ λύπην τὴν κεφαλὴν του καὶ ἀπήντησε μὲ πικρὸν παράπονον:

— Πῶς νὰ τὰ μάθω τὰ γράμματα ἐγὼ τὸ ἔρημο; ποῖον εἶχα νὰ μὲ βάλῃ εἰς τὸ σχολεῖον; ἔπειτα ἔβαστοῦσεν ἡ καρδιά μου νὰ φύγω στιγμὴν ἀπὸ τὸ κρεβάτι τῆς μητέρας μου; . . .

— Θέλει; νὰ μάθῃς;

— Μ' ἐρωτᾷς ἂν θέλω νὰ μάθω γράμματα; εἶπεν ὁ Ἀνδρέας, καὶ τὰ ὀμμάτια του ἀστραποβόλησαν.

— Καλὰ λοιπόν· τὸ δεῖλι, ὅταν ἐπιστρέψω ἀπὸ τὸ σχολεῖον, θὰ σοῦ κάμω ἀρχὴν.

Τὸ πτωχὸν παιδίον ἐπειδὴ δὲν εὔρισκε λέξιν νὰ ἐκφράσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην του, ἤρπασε τὴν χεῖρα τοῦ Κλεάνθους καὶ τὴν ἔσφιγγεν.

Τὸ δειλινὸν εἰς ἓν παράμερον δωμάτιον τοῦ ἰσογείου,

πλησίον εἰς τὸν κῆπον, ὁ Κλεάνθης ἤρχισε τὴν διδασκαλίαν του.

Ὁ μαθητὴς προώδευε τόσο γρήγορα ὥστε μόλις τὸν ἐπρόφθανεν ὁ διδάσκαλος. Μόλις ἔλεγε κάτι τι καὶ ἀμέσως τὸ πτωχὸν παιδίον τὸ ἐμάνθανεν. Ἦτο πολὺ εὐφυῆς ὁ Ἀνδρέας.

Ἐπέρασαν κάμποσαι ἡμέραι.

Ἐν δειλινόν, ἐνῶ ὁ Κλεάνθης ἐδίδασκε πρόσθεσιν εἰς τὸν Ἀνδρέαν, ἤκουσε κρότον πλησίον εἰς τὸ παράθυρον τοῦ παραμέρου ἐκείνου δωματίου καὶ ἀνησύχησεν.

Κανεὶς δὲν εἴξευρεν εἰς τὴν οἰκίαν των, ὅτι αὐτὸς ἐδίδασκε τὸ πτωχὸν παιδίον.

Τὸ εἶχε μυστικόν.

Ἦτο μετριόφρων καὶ δὲν ἤθελε νὰ δείξῃ ὅτι τάχα αὐτὸς εἴξευρει τόσα πολλὰ ὥστε διδάσκει καὶ ἄλλους· καὶ ἔπειτα εἶχεν ἀκούσει ἀπὸ τῆν μητέρα του, ὅτι ἡ καλωσύνη ὅσον μυστικῶς γίνεται τόσο μεγαλειτέραν ἀξίαν ἔχει.

Διὰ τοῦτο ἀνησύχησεν ἅμα ἤκουσε τὸν κρότον εἰς τὸ παράθυρον.

Ἐσηκώθη καὶ παρετήρησε. Δὲν ἦτο κανεὶς.

— Θὰ εἶνε ἡ γάτα μας, εἶπε μὲ τὸν νοῦν του.

Καὶ ἐπέστρεψε πλησίον εἰς τὸν μαθητὴν του. Ἐκείνην τὴν ἑσπέραν ὁ Κλεάνθης παρετήρησεν ὅτι ἡ πατέρα του καὶ ἡ μητέρα του τὸν ἐκύτταζαν μὲ παραδοξὸν βλέμμα καὶ ἐχαμογελοῦσαν ἀναμεταξύ των.

— Τί τρέχει; ἐσκέφη.

Ἀλλὰ μετ' ὀλίγον ἤρχισε νὰ μελετᾷ καὶ δὲν ἀνησύχησεν πλέον.

Τὴν ἄλλην ἡμέραν ὅταν τὸ μεσημέρι ἐκάθην εἰς τὴν τραπέζαν παρετήρησε καὶ πάλιν τὸ παράδοξον βλέμμα καὶ μειδιάμα τῶν γονέων του.

— Μὰ τί τρέχει λοιπὸν; ἐσκέοθη καὶ πάλιν.

Ἐν τούτοις ἠτοιμάσθη νὰ φάγῃ ἀλλὰ μόλις ἐσῆκωσε τὸ χειρόμακτρον του, μόλις ἔρριψε τὸ βλέμμα του μέσα εἰς τὸ πινάκιον, τὸ πρόσωπόν του ἔγεινε κατακόκκινον, αἱ χεῖρές του ἐμείναν ἀκίνητοι ἐπάνω εἰς τὴν τραπέζαν ὅπως εὐρέθησαν, ἐχμηήλωσε τὰ ὄμματα του, ἔπειτα τὰ ἐσῆκωσε καὶ ἤρχισε νὰ παρατηρῇ, πότε τὸ πινάκιον, πότε τοὺς γονεῖς του, οἱ ὁποῖοι ἐγελοῦσαν, ἐγελοῦσαν.

Μέσα εἰς τὸ πινάκιον τοῦ Κλεάνθου κάτω ἀπὸ τὸ χειρόμακτρον ἦτο ἐν βιβλίον χρυσοδέμενον, τὸ ὁποῖον εἰς τὸ ἐξώφυλλον εἶχε τὴν ἐξῆς ἐπιγραφοὴν μὲ χρυσοῦ γράμματα:

ΤΩ ΥΙΩ ΜΟΥ ΚΛΕΑΝΘΕΙ

ΔΙΑ ΤΗΝ ΕΥΓΕΝΗ ΤΟΥ ΚΑΡΔΙΑΝ

— Ἐπροδόθη τὸ μυστικόν μου! εἶπε μὲ τὸν νοῦν του.

Ἐπειτα παρετήρησεν ἐπάνω εἰς τὸ βιβλίον ἐν μικρὸν χαρτίον διπλωμένον· τὸ ἐπῆρε καὶ τὸ ἀνέγνωσε· ἦτο γραμμένον μὲ τὴν χεῖρα τοῦ πατέρα του καὶ εἶπε:

«Παρακαλεῖται ὁ κ. Κλεάνθης νὰ εἰπῇ εἰς τὸν μαθητὴν του, ὅτι ἀπὸ σήμερον τὸν παραλαμβάνομεν εἰς τὴν αἰκίαν μας διὰ νὰ φωνίξῃ καὶ νὰ πηγαίῃ εἰς τὸ σχολεῖον.»

— Ἄ! ἐφώνησε μὲ χαρὰν ὁ Κλεάνθης, καὶ ἐκύτταξε μὲ εὐγνωμοσύνην τοὺς γονεῖς του.

Ἀπὸ τὴν εὐτυχίαν του ἐλησμόνησε τὴν ἐντροπὴν του.

Ἦτο πολύ, πολύ εὐτυχῆς ὁ Ἀνδρέας· ὁ φίλος του ὁ ἀγαπητός δὲν θὰ ἐκοιμᾶτο πλέον εἰς τὸ κρύον ὑπόγειον τῆς ραίας, θὰ κατοικοῦσε εἰς τὴν οἰκίαν των, θὰ ἐπήγαινε εἰς τὸ σχολεῖον! . . .

— Κάμνεις λοιπὸν καὶ πράγματα χωρὶς νὰ τὸ εἰξεύρω-
εν ἡμεῖς, τοῦ εἶπεν ὁ πατέρας του χαμογελῶν καὶ σύρων
— ὡς τὸ αὐτίον του. Ἄλλ' οἱ γονεῖς εἰξεύρουν πάν-
σταντερισσότερα ὑπὲρ τὰ παιδιά καὶ νὰ ὅτι μὲ ὄλας σου
ὄλας προφυλάξεις σὲ ἐπίασα ἐπ' αὐτοφώρῳ· θέλεις τώρα νὰ
μάθῃς πῶς τὸ ἔμαθα; Χθὲς τὸ δεῖλι κατέβην εἰς τὸν κῆ-
ρον· τὴν στιγμὴν ὅπου ἐπερνοῦσα πλησίον ἀπὸ ἓν παράθυ-
ρον ἤκουσα δύο παιδικὰς φωνὰς νὰ ὁμιλοῦν διὰ χιλιάδας
καὶ ἑκατομμύρια· τὴν ἰδικὴν σου φωνὴν τὴν ἐγνώρισα
μέσῳ· μὲ ποῖον ἄρα γε ὄνειρεύεται πλούτη καὶ θησαυ-
ρὸς ὁ υἱός μου; εἶπα, καὶ ἔσκυψα ἡσύχως ἀπὸ τὸ παράθυ-
ρον καὶ σὰς εἶδα· ἦσθε βυθισμένοι καὶ οἱ δύο καὶ δὲν μὲ ἐ-
νόησατε· σὲ ἤκουσα καὶ πῶς παραδίδεις· ὁ μαθητὴς ὅμως
ἐνε καλλίτερος ἀπὸ τὸν διδάσκαλον· πολὺ ἔξυπνο παιδί
Ἀνδρέας.

— Πολύ, πολὺ ἔξυπνον! εἶπε μὲ ἐνθουσιασμὸν ὁ Κλεάν-
θης· φαντασθῆτε, ὅτι χωρὶς νὰ τὸ μάθῃ ἀπὸ τὴν Ἀριθ-
μητικὴν, τὸ εὗρηκε μὲ τὸν νοῦν του, ὅτι τὸ ἄθροισμα εἶνε
τὸν μὲ τοὺς προσθετέους.

— Ἐγὼ παρήγγειλα εἰς τὴν ὑπηρέτριαν νὰ τοῦ ἐτοι-
άσῃ κλίνην, εἶπεν ἡ μητέρα τοῦ Κλεάνθους.

Μέσα εἰς τὴν οἰκίαν ἐκείνην ὄλοι ἦσαν γεμάτοι ἀπὸ
ἄνθος· οἱ γονεῖς τοῦ Κλεάνθους διὰ τὰ εὐγενῆ αἰσθήματα
τοῦ υἱοῦ των, αὐτὸς δὲ διὰ τὴν εὐτυχίαν τοῦ φίλου του.

Φαντάζεσθε βέβαια πῶς ἔτρεξεν ὁ Κλεάνθης εἰς ἐντάμωσιν τοῦ Ἀνδρέα· πόσον ἀνυπομονοῦσε, πόσον ἤθελε νὰ ἔχη πτερὰ νὰ πετάξῃ νὰ τὸν εὔρῃ· καὶ ὅταν τὸν εὔρηκε, τοῦ εἶπε μὲ φωνὴν ὅπου ἔτρεψε:

— Ἀνδρέα . . . . Ἀνδρέα . . . . τώρα θὰ κοιμᾶσαι εἰς τὸ σπιτι μας . . . . τὸ εἶπεν ὁ πατέρας . . . . θὰ πηγαίνῃς καὶ εἰς τὸ σχολεῖον . . . .

Καὶ ὁ Ἀνδρέας ἐσκέπασε τὸ πρόσωπόν του μὲ τὸ εὐρέο του χεῖρας καὶ ἤρχισε νὰ κλαίῃ ὡσάν μωρόν, χωρὶς νὰ εἰμπορῇ οὔτε λέξιν νὰ εἰπῇ.

Μερικαὶ εὐτυχίαι παραζαλίζουν ἐκείνους εἰς τοὺς ὁποίους πηγαίνουν.

Ἀπὸ τότε ἐπέρασαν πολλὰ ἔτη· ὁ Κλεάνθης καὶ ὁ Ἀνδρέας τώρα ἐμεγάλωσαν καὶ μὲ πολλὴν συγκίνησιν συλλογίζονται τὴν παιδικὴν των ἡλικίαν. Τὸν Ἀνδρέαν τὸν ἐπῆρε κατόπιν ὁ πατέρας τοῦ Κλεάνθους ὑπάλληλον εἰς τὸ ἐμπορικόν του κατάστημα· μὲ τὴν εὐφυΐαν του δὲ καὶ τὴν τιμιότητά του προώδευσε πολὺ καὶ σήμερον εἶνε ἔμπορος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ ἀνταποκριτὴς τοῦ Κλεάνθους. Ὁ Κλεάνθης εἶνε ἔως τώρα εὐσπλαγγνος καὶ γενναίοκαρδος, καὶ δὲν εἰμποροῦσε παρὰ νὰ μείνῃ τοιοῦτος, διότι ὅποιος κάμῃ μίαν φορὰν τὸ καλὸν τόσῃν εὐχαρίστησιν αἰσθάνεται ὡς θέλει νὰ τὸ κάμῃ πάντοτε. Τώρα εἶνε καὶ αὐτὸς πλούσιος ἔμπορος, ἀπέκτησε δὲ καὶ δύο παιδία, τὰ ὁποῖα . . . κρατῶ αὐτὴν τὴν στιγμὴν εἰς τὰς ἀγκάλας μου.

— Πῶς! ἐφώναξαν ἕξαφνα ἀνατιναχθέντα καὶ τὰ δύο παιδία, ὁ πατέρας μας εἶνε ὁ μικρὸς Κλεάνθης;

— Όλος και ὅλος.

— Καὶ ὁ Ἀνδρέας;

— Ὁ Ἀνδρέας εἶνε ὁ νοννός σας.

— Καὶ δὲν μᾶς ἐπέρασε διόλου ἀπὸ τὸν νοῦν μας! εἶπεν ἡ Πηνελόπη.

— Καὶ σεῖς ποῦ ἦσθε τότε; ἠρώτησεν ὁ Ἀριστείδης.

— Τότε ἡ οἰκογένειά μας κατοικοῦσεν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, ἐγὼ δὲ ἤμην εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ἐσπούδαζα· ἐγὼ τότε ἤμην εἴκοσι ἐτῶν, διότι τὸν πατέρα σας τὸν περνῶ δέκα ἔτη.

— Ἀκοῦς ἐκεῖ νὰ μὴ καταλάβωμεν τόσην ὥραν τὸν Κλεάνθη καὶ τὸν Ἀνδρέαν!... εἶπεν ἡ Πηνελόπη μὲ παράπονον.

— Εἰξεύρεις τί σκέπτομαι, Πηνελόπη; εἶπεν ὁ Ἀριστείδης.

— Τί;

— Ὅτι, ἂν ἡ μάμμη μας, ἡ μητέρα τοῦ πατέρα, τὸ εἶχε καύχημά της ὅτι τὸν εἶχε παιδί της, πρέπει καὶ ἡμεῖς νὰ τὸ ἔχωμεν καύχημά μας ὅτι τὸν ἔχομεν πατέρα.

— Θα κάμετε καλλίτερα, εἶπε χαμογελῶν ὁ θεῖος Πλάτων, νὰ γείνετε ἄξιοι νὰ τὸ ἔχη καύχημά του καὶ ἐκεῖνος ὅτι σᾶς ἔχει παιδία του!...

ΕΠΑΝΩ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΦΥΡΑΝ

Α'.

Ἐπάνω εἰς τὴν γέφυραν τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἡ ὁποία ἐνόησε τὰς δύο ὄχθας τοῦ Κερατίου Κόλπου, τὸ Καρακιοῖ τοῦ Γαλατᾶ μὲ τὸ Ἐμίν-Ἄνου τῆς Σταμπούλ, ἐπεριπατοῦσαν δύο παιδιά. Μόλις θὰ ἦσαν δώδεκα ἐτῶν ἐκρατοῦσαν τὰ βιβλία των κάτω ἀπὸ τὴν μασχαλήν των, διότι ἐπέστρεφαν ἀπὸ τὸ σχολεῖόν των, ἀπὸ τὴν Σχολὴν τοῦ Γένους, ἡ ὁποία τότε ἦτο πλησίον εἰς τὰ Πατριαρχεῖα, εἰς ἓν ξύλινον παλαιόσπιτον τοῦ Φαναρίου.

Τὰ δύο παιδιά ἀκουμποῦσαν εἰς τὰ ξύλινα καγκελα τὰ ὁποία ἔχει ἀπὸ τὸ ἓν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ γέφυρα, καὶ ἐπαρατηροῦσαν μὲ θαυμασμὸν πότε πρὸς τὸ ἔξω μέρος τῆς γεφύρας, πρὸς τὸ μέρος τοῦ Σεραϊ-Μπουρνου ἢ τοῦ Βοσπόρου, καὶ πότε πρὸς τὸν Κεράτιον Κόλπον, καὶ ἔβλεπαν τὰ ἀτμόπλοια νὰ πλησιάζουν, νὰ φεύγουν, γεμάτα ἀπὸ ἐπιβάτας, κτυπῶντα μὲ τοὺς δύο των τροχοὺς τὴν θάλασσαν καὶ σφουρίζοντα δυνατὰ τὰς λευκὰς λέμβους τῶν ὀθωμανικῶν πολεμικῶν πλοίων, εἰς τῶν ὁποίων τὴν

πρύμνην ανέμιζεν ἡ κόκκινη σημαία μὲ τὴν λευκὴν ἡμισέληνον εἰς τὸ μέσον· τὰ στενόμακρα καὶ ἐλαφρὰ καΐκια, τὰ ἁπλοῖα ἔτρεχαν, ἐπετοῦσαν ἐπάνω εἰς τὴν θάλασσαν, τὰ δὲ κωπία των, τέσσαρα ἢ ἕξ ἢ καὶ περισσότερα, ἤνοιγαν καὶ ἀκλειαν μαζί ὡς νὰ ἦσαν πτερὰ κανενὸς μεγάλου θαλασσοπούλιου· τὰ ἀμέτρητα πλοῖα τοῦ λιμένος, μὲ πανία ἢ κὲ ἀτμόν, μικρὰ ἢ θεόρατα μὲ τέσσαρα κατάρτια, μὲ σημαίας ὄλων τῶν ἐθνῶν καὶ ὄλων τῶν χρωμάτων, ἀπὸ τὰ πλοῖα μερικὰ ἤρχοντο ἀπὸ τὴν ἄκραν τοῦ κόσμου, ἄλλα ἠτοιμάζοντο ν' ἀναχωρήσουν, ἄλλα ἦσαν ἀραγμένα, ἄλλα ἦσαν δεμένα εἰς μίαν κόκκινην σαμαδοῦραν ὅπου ἔπλεεν ἐπάνω εἰς τὰ κύματα· τὰ μικρὰ ἀτμόπλοια τοῦ Κερατίου Κόλπου τὰ ὅποια ἐπερνοῦσαν κάτω ἀπὸ τὴν ἄλλην γέφυραν, τὴν ἐσωτερικὴν—τὴν γέφυραν τοῦ Οὔν καμπάν—καὶ, διὰ νὰ χωρέσουν, ἔσκυπταν, δηλαδὴ ἐγαμήλωναν τὴν ἀπνοδόχην των μίαν στιγμὴν καὶ ἐπερνοῦσαν.

B'.

Τὰ δύο παιδιά ἀφοῦ ἐπεριπάτησαν ὀλίγον ἐπάνω εἰς τὴν γέφυραν ἦλθαν καὶ ἐστάθησαν πλησίον εἰς τὰ ξύλινα ἀγκελά, καὶ ἀπὸ ὑψηλὰ ἔβλεπαν τὰ πράσινα καὶ βαλεά νερὰ τοῦ Κερατίου Κόλπου.

— Θᾶμεθα πάντα φίλοι; ἠρώτησεν ἕξαφνα τὸ ἐν ἀπὸ τὰ παιδιά.

— ὦ! πάντα! ἀπεκρίθη τὸ ἄλλο.

— Ὅσο ν' ἀποθάνωμε;

— Ὅσο ν' ἀποθάνωμε!

— Τότε νά τί νά κάνωμε!

Καί ἀπό τὸ θυλάκιόν του ἔβγαλε μίαν καινούριαν κτέναν, τὴν ἔκαμε δύο κομμάτια, ἔμπηξε τὰ ὀδόντια τοῦ ἑνὸς κομματίου εἰς τὰ ὀδόντια τοῦ ἄλλου, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἠνωμένα εἰς ἓν κομμάτιον, τὰ ἔρριψεν εἰς τὴν θάλασσαν· τὰ δύο παιδία ἔσκυπταν τὰς κεφαλὰς των ἀπὸ ἐπάνω ἀπὸ τὴν γέφυραν καὶ ἐπαρατηροῦσαν μὲ καρδιοκτύπι πῶς κατέβαιναν κάτω, ὅχι ἴσια, ἀλλὰ λοξά, καὶ ὀλονέν ἐγίνοντο θαμβότερα, μικρότερα· ἔτρεμαν δὲ καὶ τὰ δύο μήπως χωρισθοῦν τὰ κομμάτια πρὶν φθάσουν εἰς τὸν πάτον τοῦ Κερατίου Κόλπου καὶ δὲν μείνουν ἐκεῖ κάτω διὰ πάντα ἠνωμένα, ἀχώριστα...

Ἄφου ἐβυθίσθηκεν ἡ κτένα κρατοῦσα σφιγκτὰ σφιγκτὰ εἰς τὰ ὀδόντιά της τὴν φιλίαν τῶν δύο παιδίων, οἱ δύο μικροὶ φίλοι ἐσήκωσαν συγχρόνως τὰς κεφαλὰς των καὶ παρετηρήθησαν εἰς τὰ ὀμμάτια μὲ συγκίνησιν:

— Ὅσο θὰ εἶνε αὐτὰ ἠνωμένα, θάμεθα κ' ἡμεῖς φίλοι!

— Αἰώνια!

— Ναι, αἰώνια!

Γ'.

Καὶ ἐπιάσθηκαν ἀπὸ τὴν χεῖρα καὶ ἐπέστρεφαν εἰς τὰς οἰκίας των, καὶ ἦσαν εὐτυχῆ· ἡ κεφαλὴ των ἦτο γεμάτη ἀπὸ καλὰς σκέψεις, ἡ καρδία των γεμάτη ἀπὸ καλὰ αἰσθήματα. Πόσον καλὸν τὸν καμνεὶ ἡ φιλία τὸν ἄνθρωπον! τὸν κάμνει νὰ μὴ εἶνε ἐγωϊστῆς, νὰ μὴ ἔχη ξηρὰν τὴν καρδίαν του, ὡς βρύσιν ὅπου δὲν τρέχει, ἀλλὰ γεμάτην

ἀγάπην, καὶ αὐταπαρνήσειν καὶ ἀφοσίωσιν, τὸν κάμνει νὰ ζῆ εἰς δύο σώματα, ζωὴν διπλῆν.

Πόσον ωραία εἶνε ἡ φιλία!

Οἱ δύο φίλοι ἐπεριπατοῦσαν σιωπηλοί, ὡσάν νὰ συνωμιλοῦσαν μὲ τὴν καρδίαν των· καὶ ὁ εἰς θὰ ἐθυσίαζε τὴν ζωὴν του διὰ τὸν ἄλλον, καὶ ἂν ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἐτολμοῦσε κανεὶς νὰ κτυπήσῃ τὸν ἕνα, βεβαία, περισσότερον θὰ ἐπονοῦσεν ὁ ἄλλος τὸν ὁποῖον δὲν θὰ ἐκτυποῦσαν.

Ἐπλησίαζαν πλέον εἰς τὴν ἄκραν τῆς γεφύρας· ἀλλὰ ἕξαφνα ἐστάθησαν, ὡς νὰ ἐκόλλησαν οἱ πόδες των ἐπάνω εἰς τὰ ξύλα, καὶ τὸ πρόσωπόν των ἤλλαξε χρῶμα . . .

Δ'.

Εἰς ἀπὸ τοὺς ὑπαλλήλους τῆς γεφύρας, οἱ ὁποῖοι μαζεύουν τοὺς παράδες τῶν διαβατῶν—διότι πληρόνουν ὅσοι περνοῦν ἀπὸ τὴν γέφυραν—ὑβρίζεν, ἐσκουντοῦσεν, ἔδιωχεν ἕξω ἀπὸ τὴν γέφυραν, ἕνα ἄνθρωπον κουρελιασμένον, ὁ ὁποῖος ἐπωλοῦσεν ἰνδικὰ φιστίκια.

Ὁ ταλαίπωρος δὲν εἶχε δέκα παράδες νὰ πληρώσῃ· δὲν θὰ εἶχε πωλήσει διόλου ἀκόμη φιστίκια, καὶ ὁ ὑπάλληλος δὲν τὸν ἄφινε νὰ περασῃ.

Ἴσως ἔκαμνε τὸ καθῆκόν του αὐτὸς καὶ δὲν τὸν ἄφινε, μολονότι τὸ καθῆκον εἰμπορεῖ νὰ γίνεταί καὶ δίχως ὑβρεις καὶ δίχως σκουντήματα· ἀλλὰ τὰ δύο παιδιά ἄμα εἶδαν τὴν ἀγριεμμένην μορφήν καὶ τὰς ἀπειλητικὰς χεῖρας τοῦ ὑπαλλήλου, καὶ τὴν φοβισμένην, τὴν κατακίτρινην ὄψιν ἐκείνου τοῦ δυστυχοῦς, ἠγανάκτησαν ἐναντίον τοῦ ὑπαλ-

λήλου, ἔλυπήθησαν τὸν ταλαίπωρον φιστικοπώλην. Ὅλον τὸ γλυκὺ αἶσθημα, μὲ τὸ ὁποῖον ἦτο γεμάτη ἡ καρδιά των, ἔγεινε συμπάθεια διὰ τὸν πτωχὸν ἐκεῖνον. Ὁ καυμένος! ἦτο ξένος, καὶ δὲν εἰξευρεν οὔτε ἑλληνικά, οὔτε τουρκικά . . . καὶ ποῖος εἰξεύρει ἀπὸ ποῦ εἶχεν ἔλθει νὰ βγάλη τὸ ψωμί του, νὰ θρέψη γυναῖκα, παιδιὰ . . . καὶ νὰ ὑποφέρη αὐτά; καὶ διατί; διὰ δέκα παράδες! . . .

Ἡ ἰδία ἰδέα ἦλθε συγχρόνως καὶ εἰς τῶν δύο τὸν νοῦν, καὶ αἱ χεῖρές των συγχρόνως ἐμβῆκαν εἰς τὰ θυλάκιά των καὶ ἔβγαλαν ὅ,τι εἶχαν μέσα. Καὶ τῶν δύο ἡ περιουσία ἦτο τριάντα παράδες.

— Ὅλα νὰ τοῦ τὰ δώσωμε!

— Βέβαια ὅλα!

Τοῦ ἔφθανε μία δεκάρα νὰ περάσῃ, ἀλλὰ τὰ παιδιὰ ἤθελαν νὰ τὸν παρηγορήσουν, ἤθελαν νὰ τοῦ δείξουν ὅτι δὲν εἶνε ὅλοι κακοὶ εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν, καὶ τοῦ ἔδωκαν ὅ,τι εἶχαν· καὶ ἄλλα ἂν εἶχαν θὰ τοῦ τὰ ἔδιδαν.

Ἐπλησίασαν λοιπὸν εἰς τὴν ἄκραν, τὴν τελευταίαν ἄκραν τῆς γεφύρας ὅπου εἶχε παραμερίσει μὲ τὸ ζεμπίλι του τρέμων ὁ ξένος, καὶ ἔρριψαν τοὺς τριάντα παράδες των μέσα εἰς τὰ φιστικιά του, ὡς νὰ ἤθελαν ταχὰ ν' ἀγοράσουν· ἐκεῖνος ἐπῆρε μὲ χαρὰν τριάντα παράδων φιστικία καὶ τοῖς τὰ ἔδωκεν· ἀλλὰ τὰ παιδιὰ τὰ ἔρριψαν πάλιν μέσα εἰς τὸ ζεμπίλι του, καὶ ἐκράτησαν ὀλίγα, μόνον ἕως πέντε παράδων· ἤθελαν νὰ μὴ πάρουν διόλου, ἀλλ' ἐφοβήθησαν μήπως τὸ νομίσῃ προσβολὴν ὅτι τοῦ κάμνου· ἐλεημοσύνην καὶ δὲν πάρη τοὺς τριάντα παράδες των.

Ὁ πωλητῆς τῶν φιστικίων ἔστρεψε καὶ παρετήρησε τὰ

παιδιά· ὦ, μὲ ποίαν εὐγνωμοσύνην τὰ παρατήρησεν! ὡς νὰ ἐνόησεν ὅτι τοὺς τριάντα ἐκείνους παράδες τὰ δύο παιδιά δὲν τοῦ τοὺς ἔδωκαν διὰ τὰ φιστίκια του, ἀλλὰ διὰ τὴν καρδίαν του, ἀλλὰ διὰ νὰ τὸν παρηγορήσουν καὶ νὰ τοῦ εἰποῦν: «Μὴ κλαῖς, καλὲ ἄνθρωπε, δὲν σὲ ὑβρίζουν ὄλοι, δὲν σὲ σκουντοῦν ὄλοι, ἡμεῖς σὲ συμπονοῦμεν. μὴ κλαῖς καλὲ ἄνθρωπε!»

Τὰ ὄμματα τοῦ ξένου ἦσαν δακρυσμένα ἀπὸ πρὶν, τὰ δὲ ὄμματα τῶν παιδίων, ἅμα τὰ ἀντίκρυσαν, ὡς νὰ ἔγειμεν ἀντανάκλασις τῶν δακρύων εἰς τὰ ὄμμάτια των, ἐδάκρυσαν καὶ τὰ ἰδικὰ των.

Καὶ ἀνεχώρησαν· καὶ ἦσαν εὐτυχῆ, εὐτυχῆ! καὶ ἔσφιγγαν μὲ περισσοτέραν συγκίνησιν τὰς χεῖράς των καὶ ἦσαν πολὺ περισσότερον φίλοι τότε, ὡς νὰ τὰ συνέδεσε σφιγκτὰ σφιγκτὰ ἢ πρᾶξις των ἐκείνη!..

Ε΄.

Ἐπέρασαν ἀπὸ τότε δεκατέσσαρα ἔτη· τὰ δύο παιδιά ἔγειναν ἄνδρες, καὶ εἶνε ἀκόμη φίλοι· ἴσως ὄχι παρὰ πολὺ, διότι δὲν εἰξεύρω ἂν καὶ τώρα ὁ εἰς θυσιάζῃ τὴν ζωὴν του διὰ τὸν ἄλλον, ἢ, ἅμα κτυπήσουν τὸν ἕνα, ἂν θὰ τονέσῃ ὁ ἄλλος, ὅπως τότε· ἀλλὰ ποῖος εἰξεύρει; πιθανὸν εἰς τὸ βάθος τοῦ Κερατίου Κόλπου τὰ κομμάτια τῆς κτέρας νὰ ἐξεχώρισαν, νὰ μὴ κρατοῦν πλέον τόσον σφιγκτὰ εἰς τὰ ὀδόντια των τὴν φιλίαν, ἀφοῦ καὶ αὐταὶ αἱ καρδίαι πολλάς φορές δὲν τὴν κρατοῦν!... Ἄμα ὅμως οἱ δύο φίλοι ἐνθυμηθοῦν τοὺς τριάντα παράδες τοῦ δυστυχοῦς

πωλητοῦ τῶν φιστικίων — ἀπὸ τοὺς ὁποίους δὲν εἰξεύρουν πόσοι ἦσαν τοῦ ἑνὸς καὶ πόσοι τοῦ ἄλλου, διότι οὔτε ὅταν τοὺς ἔδωκαν ἕκαμαν τὸν λογαριασμὸν — αἰσθάνονται τὴν ἀγίαν ἐκείνην συγκίνησιν τῆς παιδικῆς των ἡλικίας, καὶ, ὅπου καὶ ἂν εἶνε, μεταφέρονται μὲ τὸν νοῦν των ἐπάνω εἰς τὴν γέφυραν, καὶ μικραίνουν, μικραίνουν, γίνονται δώδεκα ἔτων, καὶ κρατοῦν τὰ βιβλία των κάτω ἀπὸ τὴν μασχάλην των, καὶ στέκουν ἐμπρὸς εἰς τὸν πωλητὴν τῶν φιστικίων καὶ τὸν βλέπουν μὲ δακρυσμένα ὀμμάτια . . .

Ἐπειτα ἀπὸ ὀλίγας στιγμῆς ἢ ὀπτασίας περᾶ, μεγαλύνουν πάλιν, τὸ πρόσωπόν των δὲν ἔχει τίποτε παιδικόν, ἀλλὰ οἱ ὀφθαλμοὶ μένουν οἱ ἴδιοι, δακρυσμένοι . . . ὅπως τότε.

Χαρὰ εἰς τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος ηὐτύχησε νὰ ἔχη καλὰς παιδικὰς ἀναμνήσεις, ὁ ὁποῖος ἀφῆκε μερικὰς στιγμῆς εὐτυχίας ὀπίσω, εἰς τὰ παιδικὰ του ἔτη, καὶ ἐπιστρέφει κάποτε μὲ τὸν νοῦν του καὶ τὰς χαίρεται! Χαρὰ καὶ εἰς ἐκεῖνο τὸ παιδίον, τὸ ὁποῖον φροντίζει νὰ κάμνη καλὰς πράξεις! Διότι θὰ εἶνε εὐτυχισμένον ὄχι μόνον τώρα ὅπου τὰς κάμνει, ἀλλὰ καὶ κατόπιν μετὰ δέκα, εἴκοσι, πενήντα ἔτη. Αἱ πράξεις αὐταὶ θὰ μοσχοβολοῦν εἰς ὅλην του τὴν ζωὴν, καὶ θὰ τοῦ στέλλουν ὡς εὐωδίαν των μίαν μακρινήν, περασμένην εὐτυχίαν, ὡς ἄνη τὰ ὁποῖα θὰ τοῦ εὐωδιάζουν καὶ ἔπειτα ἀπὸ πολὺν καιρὸν ἀφοῦ τὰ ἔκοψε, καὶ ἀφοῦ δὲν εἶνε πλέον ἄροσερα, καὶ ἀφοῦ ἐξηρανθησαν . . .

ΔΕΚΑ ΟΚΤΩ ΛΙΡΑΙ

Τὸν πατέρα τοῦ Σταμάτη τὸν ἔλεγαν Παπα-Θεοφάνη· ἦτο ἐφημέριος τῆς ἐκκλησίας μιᾶς μικρᾶς καὶ ἀποκέντρου ἐνορίας τῶν Ἀθηναίων. Οἱ ἐνοριῖται τοῦ Παπα-Θεοφάνη ἦσαν πτωχοὶ ἄνθρωποι, κ᾿τι κηπουροί, κ᾿τι ξυλουργοί, καὶ δι' αὐτὸ ὁ παπᾶς των εἶχεν ὀλίγα τυχηρά· καὶ ὅταν ἤρχοντο μεγάλαι ἐορταὶ διὰ τὴν ἐβγάλη δίσκον, οὔτε πεντάραις κ᾿ν τοῦ ἔδιδαν, ἀλλὰ δίλεπτα καὶ μονόλεπτα. Καὶ εἶχε καὶ τρία παιδιὰ ὁ πτωχὸς ὁ Παπα-Θεοφάνης: τὸν Σταμάτην, τὸν Δημήτηρην, καὶ τὸν Γιαννάκη· ἡ καυμένη ἡ παπαδιά, ἡ Παπα-Θεοφάναινα ἔφτυνεν αἷμα ἕως ὅτου τὰ οἰκονομήσῃ μὲ ὅσα τῆς ἔφερον ὁ ἄνδρας της· τί πτωχικὰ ὅπου ἐπερνοῦσαν! τὴν νύκτα τοὺς ἔφεγγεν ἐν λυχνάρι μὲ λάδι κρέας μόνον καμμίαν μεγάλην ἐορτὴν ἔβραζαν εἰς τὴν χωματένιαν χύτραν των· τὸ κακόμοιρον ἄσπον τοῦ παπᾶ ἐπάληθωνεν ὅχι μίαν φοράν, ὅπως ὅλα τὰ ἄσπα καὶ ὅλα τὰ φορέματα, ἀλλὰ τέσσαρας: πρῶτα εἰς τὴν ῥάχιν τοῦ Παπα-Θεοφάνη καὶ ἔπειτα εἰς τὴν ῥάχιν τοῦ καθενοῦς παιδίου του.

Καὶ ὅμως ὁ Παπα-Θεοφάνης, μὲ ὄλην του τὴν πτωχίαν, τὸν Σταμάτην καὶ τὸν Δημήτηρην τοὺς ἔστειλεν εἰς τὸ σχολεῖον, καὶ κάθε ἑσπέρας ἐφοροῦσε τὰ ὀμματοῦάλιά του καὶ τοῖς ἐδιάβαζε τὸ μάθημά των· τὸν Σταμάτην μάλιστα τὸν ἔμαθε καὶ νὰ κανοναρχῆ εἰς τὴν ἐκκλησίαν, καὶ νὰ κρατῆ τὸ ἴσον ὅταν ὁ ψάλτης ἔψαλλε τὸ Χερουβικόν, καὶ νὰ λέγῃ καὶ τὸν Ἀπόστολον.

Ὁ Σταμάτης ἦτο δέκα χρόνων· δὲν ἦτο διόλου εὐχρηστημένος ἀπὸ τὴν τόσην πτωχίαν των, καὶ πολλὰς φορὰς ἐσυλλογίζετο ὅταν γείνη μέγας καὶ ὀνομάζεται Σταμάτιος Παπαθεοφανόπουλος, ν' ἀποκτήσῃ χρήματα πολλὰ, καὶ νὰ μὴ κάθηται πλέον εἰς τὸ Βαθρακονῆσι, εἰς ἐκεῖνο ἐκεῖ τὸ χαμόσπιτον, ἀλλὰ εἰς ὠραίαν μαρμαρίνην οἰκίαν μὲ σιδηρὰ κάγκελα, καὶ πράσινα παραθυρόφυλλα (εἰς τὰ παραθυρόφυλλα δὲν ἐπέμενε, εἰμποροῦσαν νὰ εἶνε καὶ ἄλλου χρώματος, ἀλλὰ τὰ σιδηρὰ κάγκελα, μ' ἐν κηπαράκι ἐμπρὸς εἰς τὴν αὐλήν, τὰ ἤθελε δίχως ἄλλο). θὰ φορῆ τότε ὠραῖα φορέματα καὶ καπέλλον ὑψηλόν—ὅσον περισσότερα χρήματα ἔχη τόσο ὑψηλότερον θὰ τὸ φορῆ— καὶ χειρόκτια, καὶ θὰ πηγαίνη καὶ εἰς τὸ θέατρον, ἀπὸ τὴν θύραν ἐννοεῖται, ὅπως ὅλοι ὅσοι ἔχουν λεπτά, καὶ δὲν θὰ σκαρφαλόνῃ ἀπὸ τὸν τοῖχον ὡσάν γάτος, ὅπως τώρα. ὦ! πόσα ἐλογαρίαζε νὰ κάμῃ ὅταν γείνη μέγας!

*
* *

Αὐτὰ ἐσκέπτετο καὶ ἐν Σάββατον· διότι ὅταν ἐπέστρεφεν ἀπὸ τὸ σχολεῖον τὸ μεσημέρι, ἐστάθη ἐμπρὸς εἰς μίαν

οραϊάν καινούργιαν οίκιαν καὶ ἐθαύμασε τὰ κάτασπρα καὶ ὑαλιστερά μάρμαρά της καὶ τὰ πράσινά της παραυρόφυλλα, καὶ τὸ περιβόλιόν του μὲ τὰ κάγκελα, τὰ κνήθη του καὶ τὴν καταπρασίνην τῆς χλόην, καὶ τὸν κύριον μὲ τὰ ὠραῖα φορέματα, τὰ χειρόκτια καὶ τὸ ὑψηλὸν καπέλλον ὅπου τὸν ἐπερίμενον ἢ ἄμαξά του ἐμπρὸς εἰς τὴν θύραν καὶ μόλις ἀνέβη, μόλις ἔκαμεν ὁ ἄμαξᾶς ἐπὶ τὴν λεπτήν του μᾶστιγα κλάκ! ἔφυγεν ὡσάν ἀστραπή. Ὀλον τὸ ἀπομεινόμερον εἰς ἐκείνην τὴν οἰκίαν, εἰς ἐκεῖνον τὸν κύριον, εἶχε τὸν νοῦν του καὶ ἐνῶ ἔπαιζεν ἀκόμη· εἰς αὐτὰ εἶχε τὸν νοῦν του καὶ ὅταν ἀπὸ τὴν αὐλήν των ἀνέβη εἰς τὸ μικρότερον των δωματίον διὰ νὰ πάρῃ χαρτίον διὰ τὸν ἀετὸν ὅπου ἔκαμεν. Ἐπάνω εἰς ἓν παλαιὸν τραπέζιον πλησίον εἰς τὸν τοῖχον ἦτο τὸ Ὁρολόγιον, τὸ ὁποῖον, ὅταν ἦτο μικρότερος ὁ Σταμάτης τὸ ἐκρατοῦσεν ὥρας λοκλήρους ἀνοιχτὸν εἰς τὰ γόνατά του καὶ ἔβλεπε τὰς κρόνας του καὶ τὰ κέκκινα κεφαλαῖα γράμματά του· τὸ παλαιὸν ἐκεῖνο τραπέζιον εἶχεν ἓν συρτάριον, τὸ ὁποῖον ἦτο κλειδωμένον· ἀλλ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν τὸ κλειδίον ἦτο εἰς τὴν κλειδωνιάν καὶ τὸ συρτάριον ἀνοιχτόν. Ὁ Σταμάτης ὁ ἐτράθηξε καὶ . . . ἔμεινεν ἀκίνητος. Διατί; τί εἶδε εἶσα εἰς τὸ συρτάριον; "ὦ! ἓνα σωρὸν μικρά, χρυσᾶ, κμπερά, ὑαλιστερά νομίσματα. Λίραι τοῦ ἐφάνησαν . . . ὡς ἄλλο λίραι θὰ ἦσαν . . . Λίρας εἶδε πολλὰς εἰς τὴν θύραν Αἰόλου, μέσα εἰς τὰς ὑαλίνας μύστρας τῶν σαράφηνων· δὲν εἶχε πιάσει ποτὲ καμμίαν εἰς τὴν χεῖρά του, καὶ εἶδε ἀπὸ μακρὰν πάντοτε νὰ λάμπουν, ἀλλὰ τὰς ἀνιόριζεν, ἦσαν λίραι, λίραι! Ποῦ τὰς εὗρηκε λοιπὸν τό-

μετροῦν μὲ τρεμοῦλαν μίαν πρὸς μίαν ἦσαν δεκαοκτώ· δεκαοκτώ! λοιπὸν ἦτο δεκαοκτῶ φοράς κλέπτῃς!

Καὶ τότε τοῦ ἦλθαν εἰς τὸν νοῦν ὅσα εἶδεν, ὅσα ἤκουσε διὰ τοὺς κλέπτας· τοῦ ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν ὁ τρομερὸς ἐκεῖνος κλέπτῃς τὸν ὁποῖον εἶδε μίαν ἡμέραν νὰ πηγαίνουν εἰς τὸν Μενδρῆσέν τέσσαρες χωροφύλακες, τὰ χέρια του ὀπισθάγκωνα δεμένα, καὶ ἔτρεχεν ἀπ' ὀπίσω τὸ πλῆθος· τοῦ ἦλθαν εἰς τὸν νοῦν ὅλα ὅσα τοῦ εἶπαν διὰ τὰς φυλάκας, ὅτι οἱ τοῖχοι των στᾶζοῦν ὑγρασίαν, ὅτι οἱ κατάδικοι κοιμῶνται σωριασμένοι εἴκοσι, τριάντα, πενήντα μαζί εἰς ἓν στενὸν δωματᾶκι, ἐπάνω εἰς μουχλιασμένας ψάθας, καὶ δὲν βλέπουν ἥλιον, καὶ δὲν βλέπουν κόσμον καὶ τοῖς δίδουν ἓν κομματι ψωμί ξηρὸν, μαῦρον, πικρὸν, καὶ τοὺς φυλάττουν νύκτα καὶ ἡμέραν στρατιῶται καὶ ἂν θελήσῃ κανεὶς νὰ φύγῃ μπουμ! τὸν σκοτόνουν. . . .

— Ἐκεῖ μέσα θὰ μὲ κλείσουν κ' ἐμένα . . . χρόνια πολλὰ . . . καὶ ὅλος ὁ κόσμος θὰ μάθῃ πῶς εἶμαι κλέπτῃς! . . .

*
*
*

Καὶ τοῦ ἐφαίνετο ὅτι ὅλοι τὸ εἶξυραν ἀπὸ τώρα, ὅτι ὅλοι ἔβλεπαν εἰς τὸ πρόσωπόν του, εἰς τὰ ὀμμάτιά του ὅτι ἦτο κλέπτῃς, ὅτι ὅλων τῶν διαβατῶν τὸ βλέμμα ἐφθανεν ἕως μέσα εἰς τὸ θυλάκιόν του καὶ ἔβλεπε τὰς κλεμμένας λίρας· καὶ τὸν ἐπίασε μία τρομάρα! ἤρχισε νὰ τρέχῃ ὡς νὰ τὸν ἐκυνηγοῦσαν. Τοῦ ἐφαίνετο ὅτι ὅλοι δι' αὐτὸν ὠμιλοῦσαν· ἓνας σκύλος ἐγαύγιζε, τοῦ ἐφαίνετο ὡς νὰ ἔλεγε: Νὰ ὁ Σταμάτης, ὁ κλέπτῃς, πιᾶστε τον!

ἔν πτηνὸν ἐκελαδοῦσεν ἐνόμιζεν ὅτι ἔλεγε: Κλέπτης! κλέπτης! τὰ δένδρα τὰ ὁποῖα εἶνε ἔξω ἀπὸ τὴν Ῥιζαρείον σχολὴν ἐψιθύριζαν εἰς τὸ φύσημα τοῦ ἀνέμου, καὶ τοῦ ἐφαίμετο ὅτι τὸ ἐν τὸν ἐδείκνυεν εἰς τὸ ἄλλο με τοὺς σειομένους του κλάδους καὶ τοῦ ἐψιθύριζε: Νά τος ὁ κλέπτης! Ἡ συνειδήσις του ἀπὸ μέσα τοῦ ἐφώναζε: Εἶσαι κλέπτης, εἶσαι κλέπτης! καὶ τοῦ τὸ ἔλεγε τόσο δυνατὰ ὥστε ὁ Σταμάτης ἔστρεφε καὶ ἐβλεπε μὴπως τοῦ τὸ φωνάζει κανεὶς ἀπ' ὀπίσω του.

Ἐξαφνα ἐστάθη καὶ ἐτέντωσε τὸ αὐτίον του· ὀλίγον ἐκλειψε νὰ λιποθυμήσῃ· ὀπίσω του ἤκουε τὸ κτύπημα τῶν μετάλων ἐνὸς ἀλόγου τὸ ὁποῖον ἔτρεχεν, ἐκάλπαζεν, ἐπληθιάζεν· ἐκεῖνα τὰ πέταλα ἐνόμιζεν ὅτι τὸν ἐκτυποῦσαν εἰς τὸ στῆθος. Λοιπὸν τὸ ἔμαθαν; τὸν κυνηγοῦν;

— Ἄχ! μὲ ἔφθασεν ἄς μὲ πιάσῃ . . . ἄς μὲ δέσῃ μὲ χοιρινὰ ἀφοῦ εἶμαι κλέπτης . . . ποῖος μοῦ εἶπε νὰ κλέψω;

Ἄλλὰ τί; ἐπέρασε τὸ ἄλογον; Ὡχ! ἀνέπνευσεν ἐσώθη· δὲν ἦτο χωροφύλαξ, ἦτο στρατιώτης τοῦ πυροβολικοῦ καὶ ἤρχετο εἰς τὸν στρατῶνά του.

Εἶχε σταθῆ ἐμπρὸς εἰς τὴν θύραν τῆς Ῥιζαρείου Σχολῆς· μέσα ἀπὸ τὰ φύλλα τῶν ἐλαιῶν, εἶδε ν' ἀσπρίζῃ τὸ μαρμάρινον κωδωνοστάσιον τῆς μονῆς τῶν Ἀσωμάτων. Τοῦ ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν τοῦ ὅτι ὁ Θεὸς εἶνε εὐσπλαγχνος καὶ συγχωρεῖ τοὺς ἁμαρτωλοὺς, καὶ ἀπεφάσισε νὰ ὑπάγῃ καὶ εἰς τὴν μοναζίαν, ὅπου δὲν θὰ τὸν βλέπη κανεὶς, καὶ νὰ γονατίσῃ ἐπάνω εἰς τὰ μάρμαρα καὶ νὰ παρακαλέσῃ πολὺ, πολὺ τὸν Θεὸν νὰ τὸν συγχωρήσῃ διὰ τὸ ἔγκλημα ὁ ὁποῖον ἔκαμε.

Ἄλλὰ μόλις ἐπροχώρησε δέκα βήματα, οἱ πόδες του ἐκαρφώθησαν εἰς τὸ χῶμα· ἔγεινε κατακίτρινος· κρύος ἰδρῶς τὸν ἔβρεξεν.

Ἐμπρὸς του ἦτο εἰς χωροφύλαξ· ἐπλησίασε πρὸς αὐτόν.

— Ἄ! νά, τώρα θὰ μὲ πιάσῃ, θὰ μὲ δέσῃ, θὰ μὲ ἴαγῃ εἰς τὸν Μενδρεσέν, καὶ θὰ τρέχῃ τὸ πλῆθος ἀπ' ὀπίσω!... ἐσκέφθη ὁ Σταμάτης.

Ὁ χωροφύλαξ ἐπέρασεν ἀπὸ πλησίον του καὶ τὸν παρετήρησε μὲ προσοχὴν· ἡ ἀναπνοὴ τοῦ Σταμάτη ἐκόπη.

Ἄλλὰ δὲν τοῦ εἶπε τίποτε, κ' ἐπέρασεν· ἀνεχώρησε καὶ δὲν τὸν ἐπίασε.

— Κανεῖς λοιπὸν δὲν τὸ ξεύρει ὅτι ἐκλεψα! εἶπεν ὁ Σταμάτης.

*
**

Καὶ μὲ τρέμοντα, κομμένα γόνατα ἔφθασεν ἕως εἰς τὴν Μονὴν τῶν Ἀσωμάτων· ἐπέρασε τὸ κατώφλιον τοῦ περιβόλου· ἡ βρύσις ἣ ὁποία εἶνε εἰς τὸν περίβολον ἠθέλησε νὰ τοῦ φωνάξῃ, καὶ αὐτὴ μὲ τὸ ψιθύρισμα τοῦ τρέχοντος νεροῦ τῆς: Κλέπτῃς! κλέπτῃς! Ἄλλ' ὁ Σταμάτης ἐπρόφθασε καὶ ἐμβῆκεν εἰς τὸ προαύλιον, καὶ ἐμβῆκεν εἰς τὴν ἐκκλησίαν· ἡ ἐκκλησία ἐμύριζε λιθάνι· εἰς τὰ μανουάλια ἔκαιαν δύο μικρὰ κηρία· ἐμπρὸς εἰς τὰς μεγάλας εἰκόνας τῶν ἁγίων ἔκαιαν κανδήλια· ὁ παπᾶς ἔλεγε τὴν στιγμὴν ἐκείνην τὸ Φῶς ἰλαρὸν ἁγίας δόξης· ὁ Σταμάτης παρετήρησε τριγύρω· μόνον δύο τρεῖς γέροι καλόγεροι τῆς Μονῆς ἦσαν εἰς τὰ στασεῖδια· ἐστρουμώχθη εἰς

κίαν γωνίαν καὶ ἐσήκωσε τὰ ὀμμάτιά του πρὸς τοὺς Ἁγίους.

Ἀλλὰ καὶ τώρα ἤρχισε νὰ τρέμη· τὸν ἐπίασεν ἓνας φόμος πολὺ μεγαλείτερος, πολὺ τρομερώτερος ἀπὸ ἐκεῖνον ὁποῖος τὸν ἐπίασεν ὅταν εἶδε τὸν χωροφύλακα· ὁ Σταμάτης τοὺς Ἁγίους τοὺς ἐφοβεῖτο περισσότερο καὶ ἀπὸ τοὺς χωροφύλακας· οἱ χωροφύλακες εἰμποροῦσαν νὰ τὸν στείλουν εἰς τὴν φυλακὴν, ἀλλ' οἱ Ἁγιοὶ εἰμποροῦσαν νὰ τὸν στείλουν... εἰς τὴν Κόλασιν!... Καὶ οἱ Ἁγιοὶ τὸν ἔβλεπαν μὲ ἀγριεμμένα ὀμμάτια, ὠχροὶ ἀπὸ τὸν θυμὸν των, πρὸ πάντων ὁ Ἅγιος Νικόλαος ὁ ὁποῖος ἦτο ἐμπρὸς του· Σταμάτης εἶχε προσηλώσει τὸ βλέμμα του ἐπάνω εἰς τὸ πρόσωπόν του καὶ τὸν ἐπαρτηροῦσε, καὶ ὅσον τὸν ἐπαρτηροῦσε, τόσο του ἐφαίνετο ὅτι τὰ χρωματιστά του χεῖλη ἔκινηθῶν, θὰ τοῦ φωνάξουν: Κλέπτη! ὅτι αἱ χεῖρές του ἔξεκολλήσουν ἀπὸ τὸν τοῖχον, διὰ νὰ τὸν πιάσουν καὶ τὸν στείλουν εἰς τὴν Κόλασιν....

Εἰς τὴν Κόλασιν!... εἶχε διαβάσει εἰς μερικὰ ἐκκλησιαστικὰ βιβλία, πρὸ πάντων εἰς τὴν *Ἀμαρτωλῶν Σωτηρίαν*, τρομερόν, τί φρικτὸν πρᾶγμα εἶνε ἡ Κόλασις μὲ τὰς αἰώνας φλόγας της, μὲ τὰ βασανιστήρια τῶν διαβόλων, μὲ τὰ ὄνυχια τῶν ἀμαρτωλῶν ὅπου ἐβγαίνουν ἀπὸ τοὺς δατύλους ὅταν πλέουν μέσα εἰς τὴν βρασμμένην πίσσαν!...
ὦ! ἡ Κόλασις! ἡ Κόλασις!

Εἷς ἐν κίνημα τὸ ὁποῖον ἔκαμεν ἀπὸ τὴν τρομάραν του ἡλίραι ἐκωδώνισαν εἰς τὸ θυλάκιόν του.

—Τί; εἶπε· ζητῶ συγχώρησιν ἀπὸ τοὺς Ἁγίους, ἐνῶ ἡ μαρτία μου εἶνε ἐδῶ, εἰς τὴν τσέπην μου; πρέπει νὰ

τὰς ἐβγάλω ἀπ' ἐπάνω μου αὐτὰς τὰς λίρας· πρέπει νὰ τὰς ἴκω εἰς τὴν θέσιν των, εἰς τὸ συρτάρι τοῦ τραπέζιου . . . .

Κ' ἐβγήκε βιαστικὰ ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν καὶ ἤρχισε νὰ τρέξη· δὲν ἦτο πλέον κούρασμένος, κουμένος· ἔτρεχεν ὡς νὰ εἶχε πτερὰ εἰς τοὺς πόδας του, καὶ δίχως νὰ σταματήσει, ἔφθασε μετὰ ἓν τέταρτον λαχανιασμένος εἰς τὴν οἰκίαν των.

Ἐμβῆκε κρουὰ κρουὰ εἰς τὸ δωμάτιον ὅπου ἦτο ἡ τράπεζα μετὰ τὸ συρτάριον· ἐπλησίασε μετὰ καρδιοκτύπι· ἀλλὰ ἐστάθη ἀκίνητος, ἀπηλπισμένος.

Τὸ συρτάριον ἦτο κλειστόν, κλειδωμένον! . . . Τὸ κλειδίον θὰ τὸ εἶχε πάρει ὁ πατέρας του . . . .

Λοιπὸν; τί νὰ κάμη; πῶς νὰ τὰς βάλῃ εἰς τὴν θέσιν των αὐτὰς τὰς κατηραμένας κλεμμένας λίρας;

Ἄ! ἀνάμεισα εἰς τὸ συρτάριον καὶ εἰς τὸ ἐπάνω μέρος τοῦ τραπέζιου ἦτο μία γραμμαδά· ἀπ' αὐτὴν σιγὰ, σιγὰ, ἀργὰ, ἀργὰ, μετὰ ἀγωνίαν, τρέμων ἂν ἤκουε βήματα, τρίξιμον, ἀνοιγμα θύρας, φωνὴν, ἤρχισε νὰ ρίπτῃ εἰς τὸ συρτάριον μίαν πρὸς μίαν τὰς λίρας· ὡς νὰ εἶχαν πλακωμένην τὴν συνείδησίν του ἐκεῖναι αἱ δεκαοκτὼ λίραι, ὡσάκις ἔρριπτε μίαν ἐγένετο ἐλαττωτέρα· εἶχε ῥίψει δέκα ἑπτὰ, τοῦ ἔμεινε μόνον μία, ἠτοιμαζέτο καὶ αὐτὴν νὰ τὴν ῥίψῃ, ὅτε ἤκουσε πολὺ πλησίον ἐκεῖ βήματα· ἡ καρδιά του ἤρχισε νὰ κλωτσᾷ τὸ στήθος του· ἤρχισε νὰ τρέμη· τὰ γόνατά του ἐκόπηκαν.

— Χάθηκα! ἐψιθύρισε· καὶ ἐπροσπάθησεν ἀπελπιστικῶς νὰ τὴν ρίψη καὶ αὐτήν, ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασεν· ἡ θύρα ἤνοιξε καὶ ἐμβῆκεν ὁ πατέρας του.

Καὶ εἶδε τὴν λίραν νὰ λάμπη εἰς τὴν χεῖρά του! τὴν ἐπλησίασε, τὸν παρετήρησε μὲ αὐστηρὸν βλέμμα, ἐπῆρε λίραν, ἤνοιξε τὸ συρτάριον καὶ τὴν ἔρριψε μέσα.

Ὁ Σταμάτης ἦτο κίτρινος ὡς νεκρός· κρύος ἰδρῶς ἔσταζεν ἀπὸ τὸ μέτωπόν του· ὁ πατέρας του τὸν παρετήρησε καὶ πάλιν· ἐκάθησεν εἰς τὸ μικρὸν ἀνάκλιτρον τὸ ἑποῖον ἦτο ἐκεῖ· ἔβγαλε τὸ καλυμμαῦχί του καὶ τὸ ἀφῆκεν ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζιον. Τὰ εἴξευρεν ὅλα· εἶχεν ἀναβῆ εἰς τὸ δωμάτιον καὶ εἶχεν ἰδεῖ ὅτι ἔλειπαν αἱ λίραι· ἐπίασε τὸν Σταμάτην ἀπὸ τὴν χεῖρα, τὸν ἔβαλε καὶ ἐστάθη ὀρθὸς ἐμπρός του, καὶ τοῦ εἶπε μὲ σοβαρότητα καὶ μὲ λύπην:

— Εἶνε μεγάλο ἁμάρτημα ἡ κλοπή, καὶ δεκαοκτὼ πεντάρας ἂν κλέψης ἀκόμη . . . .

— Πεντάραις! εἶπεν ὁ Σταμάτης, καὶ παρετήρησε τὸν πατέρα του μὲ ἐκπληξίν καὶ ἀνέπνευσεν ὡς νὰ τοῦ ἐσήκῳσε κανεὶς κερμῖαν μεγάλην πέτραν ἀπὸ τὸ στῆθός του. Πεντάραις; δὲν ἦσαν λίραι;

— Λίραι; ποῦ θὰ τὰς εὐρῶ τὰς λίρας; καινούργιαι πεντάραι ἦσαν τί; λίρας ἐνόμισες ὅτι ἔκλεψες; τόσο τὸ χειρότερον· ἀλλὰ δὲν ἦσαν λίραι, ἦσαν πεντάραι· μὴ σοῦ φαίνεται ὅμως ὅτι εἶσαι ὀλιγώτερον κλέπτης διότι ἔκλεψες πεντάραις καὶ ὄχι λίρας· ὄχι! θὰ ἦσουν κλέπτης, θὰ ἔκαμνες ἁμαρτίαν καὶ μίαν πεντάραν, καὶ ἐν μονόλεπτον ἂν ἔκλεπτες. Καὶ εἶσαι καὶ τώρα κλέπτης. "Ἐπρεπε νὰ σὲ τι-

μωρήσω πολύ· ἀλλ' ἀφοῦ μετενόησες καὶ ἤλθες μόνος σου καὶ τὰς ἔβαλες εἰς τὴν θέσιν των τὰς πεντάρας, ἀφοῦ βλέπω ἀπὸ τὴν κιτρινάδα τοῦ προσώπου σου, ἀπὸ τὸ σβύσιμον τῶν ὀμμάτιών σου, πόσον σ' ἐτιμώρησεν ἡ συνείδησίς σου, σὲ συγχωρῶ. Τοῦτο μονάχα σοῦ λέγω ὅτι μὲ τὴν πρᾶξιν αὐτὴν ἐμόλυνες τὴν ψυχὴν σου, καὶ πρέπει τώρα νὰ γείνης παρὰ πολὺ καλὸ παιδί, νὰ κάμης παρὰ πολὺ καλὰς πράξεις, διὰ νὰ τὴν καθαρίσῃς, καὶ νὰ σὲ συγχωρήσῃ καὶ ὁ Θεός.

Καὶ ἐπῆρεν ἀπὸ τὸ τραπέζιον τὸ καλυμμαῦχί του, τὸ ἐφόρεσε καὶ ἀνεχώρησε δίχως νὰ στρέψῃ ὀπίσω.

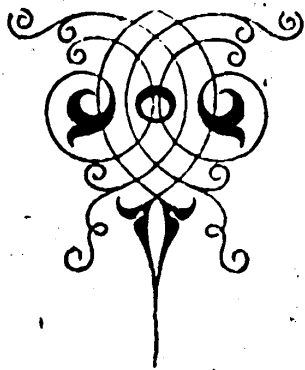
Ὁ Σταμάτης ἀκούσθησε τὸ πρόσωπόν του ἐπάνω εἰς τὸ τραπέζιον, τὸ ἔκρυψε μὲ τὰς δύο του χεῖρας καὶ ἔκλαυσε, καὶ ἔκλαυσε, καὶ ἔκλαυσε· ἡ λύπη του, ἡ ἐντροπή του ἔτρεχαν ἀπὸ τοὺς ὀφθαλμούς του, μὲ τὰ δάκρυά του, τὰ ὁποῖα τοῦ ἔκαιαν, τοῦ ἐφλόγιζαν τὰ βλέφαρά του· ἀπὸ δὲ τὴν χαραγμάδα ἔσταζαν τὰ δάκρυα εἰς τὸ συρτάριον καὶ ἔβρεχαν τὰς καινούργιας πεντάρας, τὰς ὁποίας εἶχε κλέψει, ὡς νὰ ἤθελαν νὰ τὰς καθαρίσουν καὶ αὐτὰς ἀπὸ τὸ μόλυσμα τῆς κλοπῆς! . . .

*
* *

Ὁ Σταμάτης, ὁ ὁποῖος κατὰ βάθος εἶχεν ἀγαθὴν καὶ εὐγενῆ καρδίαν, ἐνόησεν εἰς μίαν στιγμὴν καλὰ, καλὰ, ὡς νὰ ἦτο μέγας ἄνθρωπος, ὅτι τίποτε δὲν εἶνε καλλίτερον ἀπὸ τὴν τιμιότητα εἰς τὸν κόσμον· ὦ! αὐτὸ τὸ δέκα ἐτῶν παιδίον ἐνόησεν ὅτι δὲν ὑπάρχει μεγαλειτέρα εὐτυχία

ες τὸν ἄνθρωπον παρὰ νὰ ἔχη ἡσυχον τὴν συνείδησίν
 σου, νὰ εἰμπορῇ νὰ βλέπη τοὺς ἀνθρώπους μὲ ὑψηλόν,
 μὲ καθαρὸν μέτωπον, μὲ τίμιον βλέμμα, ν' ἀπλώνη εἰς
 ὑτοὺς τιμίαν χεῖρα. Καὶ ὠρκίσθη νὰ εἶνε καὶ νὰ μείνη
 ἴμιος, καὶ νὰ ἐργασθῇ, νὰ ἐργασθῇ, νὰ ἐργασθῇ· ὅλη
 σου ἡ ζωὴ νὰ εἶνε γεμάτη ἐργασίαν καὶ τιμιότητα. Καὶ
 οὐγαριάζει ν' ἀποκτήσῃ πολλὰ μὲ τὸν κόπον του καὶ νὰ
 γανῆ ὠφέλιμος εἰς ὅσους ἀγαπᾷ καὶ νὰ τοὺς κάμῃ εὐτυ-
 χεῖς· ἀλλ' ἂν μὲ ὅλην του τὴν ἐργασίαν, μὲ ὅλον του τὸν
 ὄπον, δὲν κατορθώσῃ ν' ἀποκτήσῃ ὅσα τοῦ φθάνουν, τότε
 ἐν θέλει οὔτε τὴν μαρμαρίνην οἰκίαν, οὔτε τὰ σιδηρᾶ κάγ-
 γελα, οὔτε τὰ πράσινα παραθυρόφυλλα, οὔτε τὰ ὠραῖα
 πορέματα· ὄχι, δὲν τὰ θέλει! προτιμᾷ νὰ μείνη, νὰ ζήσῃ,
 ' ἀποθάνῃ εἰς τὸ χαμόσπιτό των, εἰς τὸ Βαθρακονῆσι,
 πτωχὸς — ἀλλὰ τίμιος!

Η ΘΕΡΜΑΣΤΡΑ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

Α'.

Πόσον ωραία, πόσον γρήγορα ταξιδεύει κανείς... με τὸ δάκτυλον! Ὄταν ἔχη ἓνα γεωγραφικὸν χάρτην ἐμπρὸς τοῦ, εἰς μίαν στιγμὴν, με ἐν τράβηγμα τοῦ δακτύλου τοῦ περνᾷ ὠκεανούς, τοὺς ὁποίους τὰ γρηγορώτερα ἀτμόπλοια κάμνουν μῆνας νὰ περάσουν, περνᾷ βουνά, εἰς τὰ ὅποια ἴσως ἀκόμη δὲν ἐπάτησαν πόδες ἀνθρώπου, περνᾷ ἐρήμους γεμάτας ἄμμου, ἀπὸ τὰς ὁποίας μόνον κερβάνια ἀράδων με καμήλους περνοῦν, πηδᾷ ἀπὸ τὴν μίαν ἤπειρον εἰς τὴν ἄλλην, κάμνει ἄνω κάτω ὅλον τὸν κόσμον.

Πόσον ωραία, πόσον γρήγορα ταξιδεῖται κανείς με τὸ δάκτυλόν του!

Ἄλλὰ τώρα, ἀγαπητέ μικρό μου ἀναγνώστα, τὸ δάκτυλάκι σου δὲν τὸ θέλω διὰ τὸσον μεγάλην περιήγησιν, ἀλλὰ δι' ἐν μικρὸν μόνον ταξιδάκι. Πάρε λοιπὸν τὸν χάρτην τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας, ἄρχισε ἀπ' ὅπου θέλεις, πᾶσε εἰς τὴν θάλασσαν τῆς Προποντιδὸς, καὶ ἐκεῖ ἀνάμεσα εἰς τὴν Ῥαιδεστόν καὶ εἰς τὴν Καλλιπόλιν,

άτω από τὸν Γάνον καὶ τὴν Χώραν, ζήτησε τὸ Μυριόφυτον.

B'.

Ἐδῶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ σχολεῖα δὲν ἔχουν θερμάστρας, διότι ἐδῶ δὲν κάμνει τόσον κρύον τὸν χειμῶνα· ἀλλὰ εἰς τὴν Θράκην, ὅπου εἶνε καὶ τὸ Μυριόφυτον, ὁ χειμῶνας εἶνε περισσότερον χειμῶνας, τὸ κρύον περισσότερον κρύον, καὶ τὰ σχολεῖα ἔχουν τὴν θερμάστραν των καὶ εσταίνονται.

Ἄπο ὅλας ὅμως τὰς θερμάστρας περισσοτέρας σύγκινηται αἰσθάνεται ἡ θερμάστρα τοῦ δημοτικοῦ σχολείου τοῦ Μυριοφύτου.

"Ἀμα ἀρχίσῃ τὸ καλοκαῖρι, ἀπὸ τὸν Μάρτιον, τῆς κάμνουν κομμάτια τὸν λεπτὸν λαιμὸν της, ὁ ὁποῖος εἶνε τὸν μέγας ὥστε περνᾷ ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ παράθυρον, πηγαίνει ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖον, γυρνᾷ πρὸς τὸ ἐπάνω, καὶ πηγαίνει ἕως εἰς τὰ κεραμίδια, καὶ ἔτσι δίχως λαιμὸν τὸν κρύον καὶ βαρὺ σῶμά της τὸ πηγαίνουν εἰς τὴν ἀποθήκην τοῦ σχολείου ὅπου τὸ κλείουν. Ἐκεῖ μέσα ἡ καυμένη θερμάστρα μένει ὡσὰν εἰς τὴν φυλακὴν μῆνας ὀλοκλήρους μὲν, κατάμονη. Αὐτὴ ἡ ὁποία εἶνε συνειθισμένη ἀπὸ τὸν χειμῶνα ν' ἀκούῃ φωνάς, θόρυβον, γέλωτας, καὶ εἰς βλέπει, τριγύρω της ζωντὰ παιδιά, τότε δὲν ἀκούει ἄποτε· καὶ ἂν στρέψῃ νὰ ἰδῇ τριγύρω της, βλέπει ἐν χαλασμένον θρανίον, ἓνα σπασμένον δείκτην, ἓνα πίνακα ἀναμύστεως σβυσμένον ἀπὸ τὰς σταλαγματιὰς τῆς βροχῆς καὶ εἰς μίαν ἀράχνην ἡ ὁποία εἰς τὴν γωνίαν τοῦ τοίχου ὑφαί-

νει τὸν ἴσπτον της· ὅταν ὁ ἐπιστάτης τοῦ σχολείου ἀνοίγῃ καμμίαν φορὰν τὴν ἀποθήκην, ἡ θερμάστρα παρατηρεῖ μὲ περιέργειαν ἀνάμεσα ἀπὸ τὸ ἀνοιγμα τῆς θύρας· καὶ ὅταν βλέπῃ χελιδόνια νὰ πετοῦν μὲ χαρούμενα κελαδῆματα ἐπάνω εἰς τὰς γειτονικὰς στέγας, ὅταν βλέπῃ τὸν ἥλιον ζεστόν, ὡσὰν φλόγα, νὰ θέλῃ νὰ ἐμβῇ ἕως μέσα εἰς τὴν ἀποθήκην καὶ νὰ τὴν ζεστάνῃ ἀπ' ἔξω — ἐνῶ αὐτὴ εἶνε συνειθισμένη νὰ ζεσταίνεται ἀπὸ μέσα — ἀναστενάζει ἀπὸ τὴν θέσιν της καὶ λέγει:

« Ἄχ! ἀκόμη καλοκαῖρι εἶνε! »

Καὶ περιμένει· καὶ ἀφικράζεται μὲ προσοχὴν διὰ νὰ ἀκούσῃ κ' ἄτι τι καὶ ἐννόησῃ τί μῆνας εἶνε· καὶ ὅταν ἀκούῃ, ὅτι ἔξω τὰ παιδία κρεμοῦν κεράσια εἰς τὸ αὐτίον των καὶ στρέφουν ἔπειτα τὸ στόμα των καὶ προσπαθοῦν νὰ τὰ ἀρπάξουν μὲ τὰ χεῖλη των καὶ ὅσα τὸ κατορθοῦν κτυποῦν τὰς χεῖράς των καὶ πηδοῦν καὶ φωνάζουν ἀπὸ τὴν χαρὰν των, ἡ θερμάστρα λέγει μὲ τὸν νοῦν της:

« Μάϊος θὰ εἶνε. »

Καὶ περιμένει· καὶ ὅταν ἀκούῃ τὰ παιδία νὰ ἐπιστρέφουν ἀπὸ τὴν θάλασσαν, ἡ ὁποία εἶνε ἐκεῖ πλησίον εἰς τὸ σχολεῖον, καὶ νὰ λέγουν ποῖον ἐπέρασε τὸν ἄλλο εἰς τὸ κολύμβημα καὶ ποῖον ἀπὸ αὐτὰ εἰξεύρει τόσον πολὺ νὰ κολυμβᾷ ὥστε πηγαίνει ἕως μέσα εἰς τὰ πλοῖα τὰ ἀραγμένα μακρὰν ἀπὸ τὴν ἀκρογιαλιάν, ἡ θερμάστρα λέγει μὲ τὸν νοῦν της;

« Ἰούλιος θὰ εἶνε. »

Καὶ περιμένει· ἀλλὰ μίαν ἡμέραν δὲν ἀκούει τίποτε πλέον μέσα εἰς τὸ σχολεῖον, οὔτε τὰ παιδία νὰ τραγοῦν,

ὄτε τὸν διδάσκαλον νὰ κτυπᾷ τὴν βέργαν του εἰς τὰ θρανία, οὔτε τίποτε· τὸ σχολεῖον μένει δίχως φωνήν, δίχως κινήν· ἡ θερμάστρα ἐννοεῖ ὅτι ἔγειναν αἱ διακοπαὶ καὶ ψιθυρίζει:

« Αὐγουστος θὰ εἶνε. »

Καὶ περιμένει. Περνοῦν κάμποσαι ἡμέραι· ἡ θύρα τοῦ σχολείου ἔξαφνα ἀνοίγει, ἡ καμπάνα ἀρχίζει νὰ σημαίνει — τὸ δημοτικὸν σχολεῖον τοῦ Μυριοφύτου ἔχει καμπάναν καὶ τὴν ὁποίαν προσκαλεῖ τὰ παιδιά πρωτὶ καὶ μεσημέρι εἰς τὸ μάθημα — ἀρχίζουν τὰ παιδιά νὰ διαβάζουν καὶ ἡ βέργα τοῦ διδασκάλου νὰ κτυπᾷ εἰς τὰ θρανία· ἀλλὰ καὶ ἔξω εἰς τὸν δρόμον τί βοή, τί κινήσεις! ἡ θερμάστρα ἀκούει τὰ κουδούνια τῶν μουλαριῶν τὰ ὁποῖα κουβαλοῦν τὰ σταφύλια ἀπὸ τ' ἀμπέλια μὲ δύο βύτια, τὸ ἓν ἀπ' ἑδῶ καὶ τ' ἄλλο ἀπ' ἐκεῖ, καὶ τὰς φωνὰς μὲ τὰς ὁποίας εἰς τὸ πλαγινὸν μαγαζεῖον πατοῦν τὰ σταφύλια εἰς τὸ πατητήρι, ἐβγάζουν τὸν μούστον, καὶ ρίπτουν τὰ τσίπουρα εἰς ἓνα μέγαλον, ἕως ἐκεῖ ἐπάνω, κάδον, καὶ ἐννοεῖ ὅτι ὁ κρύγος ἦλθε, καὶ ψιθυρίζει μὲ ἓνα βαθὺν ἀναστεναγμόν:

“Αχ! ὁ Σεπτέμβριος!”

Ἀπὸ τότε πλέον, λεπτὸν λεπτὸν μετρᾷ τὸν καιρὸν ποὺ περνᾷ, καὶ περιμένει μὲ καρδιοκτύπι πότεν' ἀνοίξῃ ὁ ἐπιστάτης τὴν θύραν διὰ νὰ ἰδῇ τί γίνεται ἔξω· καὶ ἅμα ἰδῇ ὅτι τὰ φύλλα μερικῶν δένδρων τὰ ὁποῖα εἶνε ἐκεῖ εἰς τὴν γειτονίαν ἀρχίζουν νὰ πίπτουν, παίρνει κάπως θάρρος· ὦ! ποῖα ἀνατριχίλα χαρᾶς τὴν πιάνει ὅταν ἀπὸ τὸ βάθος τῆς ἀποθήκης ἀκούῃ τὰς προετοιμασίας τῶν χελιδονίων διὰ τὴν ἀναχώρησίν των, τὰ κελαδήματά των, τὰ συ-

χνά των πτερυγίσματα, τὴν ἀνησυχίαν των, καὶ ἐν πρώτῃ ἔξαφνα παύει διὰ μιᾶς ὄλος ἐκεῖνος ὁ θόρυβος καὶ αἱ φωλαὶ μένουν δίχως φωνήν, καὶ αἱ στέγαι ἔρημοι! Δὲν τὰ μισεῖ ἡ θερμάστρα τὰ χελιδόνια· ὄχι, δὲν εἶνε τόσο κακὴ· ἀλλὰ, τί τὰ θέλετε, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε φίλοι, νὰ ζοῦν μαζί· τὰ χελιδόνια διώχνουν τὴν θερμάστραν, ὅπως ἡ θερμάστρα τὰ χελιδόνια, ἀλλὰ ὅταν φεύγουν αὐτά, τοῦλάχιστον ταξειδεύουν, πηγαίνουν εἰς ἄλλους τόπους, ἐνῶ ἡ καυμένη ἡ θερμάστρα μένει δίχως λαιμόν, φυλακισμένη!

Ἡ μεγαλειτέρα τῆς ὅμως εὐτυχία εἶνε ὅταν τύχη ν' ἀνοίξῃ ὁ ἐπιστάτης τὴν θύραν καὶ φυσήσῃ μέσα εἰς τὴν ἀποθήκην κανὲν κρύον ρεῦμα ἀέρος· ἐκεῖνο τὸ κρύον ρεῦμα τοῦ ἀέρος μὲ τὸ φύσημά του τῆς παίρνει ὅλην τὴν στενοχωρίαν τόσο μὴνῶν, τὴν δροσίζει, τῆς δίδει ζωὴν· διότι —παράξενον πρᾶγμα— ἡ θερμάστρα, ἐνῶ ἡ δουλειὰ τῆς εἶνε νὰ ζεσταίνῃ, ἀγαπᾷ τὸ κρύον· τότε ἐνῶ τανύζεται διὰ νὰ ξεμουδιάσῃ τὸ πιασμένον σῶμά της, ψιθυρίζει μὲ λαχτάραν:

«Ἄχ! τέλος πάντων! Αὔριον, μεθαύριον θὰ μὲ βγάλουν!»

Καὶ πραγματικῶς, μόλις κάμῃ δυνατώτερον κρύον, ἔρχεται ὁ ἐπιστάτης μὲ τὸν κανδυλανάπτην, τὴν καθαρίζουν, τὴν σηκώνουν, τὴν πηγαίνουν μέσα εἰς τὸ σχολεῖον, τὴν στήνουν εἰς τὴν περυσινήν της θέσιν, πλησίον εἰς τὴν ἔδραν τοῦ διδασκάλου· φέρουν καὶ τὸν κομματιασμένον λαιμόν της, ταιριάζουν τὸ ἐν κομμάτιον μὲ τὸ ἄλλο καὶ γίνεται πάλιν τόσο μεγάλος, ὥστε φθάνει ἕως εἰς τὴν στέγην τοῦ σχολείου. Τότε ἀρχίζουν νὰ τὴν τα-

ίζουν· τῆς βίπτουν ξύλα πολλά εἰς τὴν κοιλίαν τῆς, καὶ κείνη εἰς ὀλίγην ὥραν τὰ κάμνει στάκτην καὶ ἀπὸ τὴν κραν τοῦ λαιμοῦ τῆς ἐβγάζει ἕνα μαῦρον καπνόν, ὅπου ὄν διώχγει ὁ ἄνεμος πότε δεξιά, πότε ἀριστερά καὶ δὲν ἰξεύρει ποῦ νὰ ὑπάγῃ.

Μὲ τί χαρὰν τὴν ὑποδέχονται τὰ παιδία τὴν θερμάστραν! Ὅταν ἔρχονται τὸ πρῶτ' εἰς τὸ σχολεῖον κατακρυωμένα, ὡς νὰ ἐμβῆκε καὶ ἔμεινε μέσα εἰς τὰ βαμβακερὰ θερματάκια των τὸ κρύον τοῦ δρόμου, καὶ εἶνε κόκκιναὶ ἰ μύται των καὶ ξεπαγιασμένα τ' αὐτία των, πλησιάζουν εἰς τὴν θερμάστραν καὶ πυρώνουν τὰ χεράκια των· τὸ κρύον εὐγεί εἰς τὴν σιγμὴν ἀπ' ἐπάνω των, ἐβγαίνει ἔξω ἀπὸ τὸ σχολεῖον, εἰς τὸν δρόμον ὅπου ἦτο· καὶ τὰ παιδία κάθηνται εἰς τὸ θρανίον των, ἀνοίγουν τὰ βιβλία των, καὶ εὐχαστημένα, ὡς νὰ τὰ χαϊδεύῃ γλυκὰ γλυκὰ ἢ ζέστη, ἀρχίζουν νὰ μελετοῦν. Ἐἶ ὡραῖα ὅπου μελετοῦν! ἔξω ἄς ἀμῆ ὅ,τι θέλῃ· ἄς εἶνε τόση τρικυμία ὥστε τὰ πλοῖα ἃ ὅποῖα ἔρχονται ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν νὰ μὴ μποροῦν ν' ἀράξουν ἐμπρὸς εἰς τὸ Μυριόφυτον, ἀλλὰ νὰ παραγίνουν μὲ μαζευμένα τὰ πανία των κάτω εἰς τὸν κάτοπον ν' ἀράξουν· ἄς φυσᾷ τόσον δυνατὸς βορρῆς ἢ θρακῆς ὥστε οἱ μυλωνάδες νὰ δένουν καλά τοὺς ἀνεμομύλους ὅπου εἶνε εἰς τὴν ἄκραν τοῦ Μυριοφύτου, διὰ νὰ μὴ ἀρπάξῃ τὰς φτερούγας των καὶ φύγῃ· ἄς βρέχῃ τόσον πολὺ ὥστε νὰ καταιβάσῃ καὶ τὸ Ῥέμμα καὶ ὁ Ποταμός, καὶ εἰς γεμίσουν τὴν θάλασσαν μὲ τὸ κίτρινον καὶ ὡσάν λάσπη ῥῶμα τοῦ νεροῦ των· ἄς εἶνε καταχιονισμένος ὁ Ἄγιος, καὶ ἀπὸ τὴν πολλὴν παγωνιάν τὰ μυροπούλια ἄς

ἐμβαίνουν εἰς τὰ παλαιόσπιτα διὰ νὰ σωθῶν· ἄς εἶνε ὅ,τι θέλει· τὸ σχολεῖον εἶνε ζεστόν, τὰ ὑαλία τῶν παραθύρων ἰδρώνουν ἀπὸ τὴν ζέστην, τὰ παιδία μελετοῦν ρωνακτὰ μὲ ψαλμωδίαν τὸ μάθημά των, ἐνῶ ἡ θερμάστρα πυρωμένη, κατακόκκινη ἀπὸ τὰ πολλὰ ξύλα, ἀρχίζει καὶ αὐτὴ κᾶτι νὰ ψιθυρίζει, ὡς νὰ μελετᾷ καὶ αὐτὴ κανὲν μάθημα, ἢ νὰ τραγοῦδῃ ἀπὸ τὴν εὐχαρίστησίν της!...

Πόσον τὴν ἀγαποῦν τότε τὰ παιδία τὴν θερμάστραν! πόσον τ' ἀγαπᾷ καὶ αὐτὴ ὅταν, ὡσὰν νὰ τὰ ριλῇ, κἀμνει νὰ βοδδοκοκκινίζει τὰ μάγουλά των ὡς μῆλα καὶ νὰ λαμποκοποῦν τὰ ὀμμάτια των!

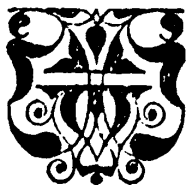
Ἀπὸ ὅλα ὁμῶς τὰ παιδία τοῦ σχολείου ἡ θερμάστρα ἀγαπᾷ ἐν μικρὸν παιδίον ἕως ὀκτὼ ἐτῶν, ὄρφανὸν ἑνὸς ναύτου ὁ ὁποῖος ἐπνίγη, ὅταν εἰς τὴν Σαμοθράκην ἔπεσεν ἔξω τὸ μυριοφυτινὸν καράδι ὅπου ὑπῆγεν ἐκεῖ νὰ φορτώσῃ κάρθουνα. Τὸ καυμένον! εἶνε τόσο πτωχόν, ὥστε φορεῖ ἀμπαθένιο ἐπανωφοράκι καὶ πανταλονάκι ἀπὸ καρβόπανον καὶ ὁμοιάζει ὡς μοῦτσος· καὶ ὅταν κάμνη κρῦον πηγαίνει εἰς τὴν ἀκρογιαλιάν καὶ μαζεύει κᾶτι ξυλάκια, κᾶτι ρρύγανα διὰ ν' ἀνάψουν φωτίαν εἰς τὴν γωνίαν των, διότι ἡ δυστυχισμένη ἡ μάνα του δὲν ἔχει παράδες ν' ἀγοράσῃ ρούπαις (καυσόξυλα) ὅταν τὰς φέρουν μὲ τὰ μουλάρια των οἱ τοῦρκοι κοιτάριδες ἀπὸ τὰ χωρία των καὶ τὰς πωλοῦν· ἀλλὰ τὰ ξυλάκια καὶ τὰ ρρύγανα ἢ καὶ αἱ ξηραὶ κληματσίδες τὰς ὁποίας φέρουν ἀπὸ τὸ μικρὸν των ἀμπέλι ὅταν τὸ κλαδεύουν, δὲν εἰμποροῦν νὰ κάμουν μεγάλην, ζεστὴν φωτίαν, καὶ τὸ κακόμοιρον ὄρφανόν, ὅταν κάθηται εἰς τὸ παραγῶνι δὲν εἰμπορεῖ νὰ ζεστάνῃ, τὰ γε-

άκιά του και τὰ ποδάκιά του· δι' αὐτὸ συλλογίζεται τότε τὴν θερμάστραν: πῶς στέκει πλησίον της καὶ πυλώνεται, καὶ μὲ τί ἀγάπην τὸ ζεσταίνει τότε ἡ θερμάστρα· ἀλλὰ καὶ αὐτὸ τόσον πολὺ τὴν ἀγαπᾷ, ὥστε τὴν ὕκτα, ὅταν κοιμᾶται εἰς τὴν ἀγκαλιὰν τῆς μάνας του, καὶ τὸ κρῖον ἐμβαίνει εἰς τὸ σπιτάκι των ἀπὸ τὰς τρύπας, καὶ ἐκείνη τὸ σφίγγη διὰ νὰ ζεσταθοῦν καὶ οἱ δύο, τὴν βλέπει τὴν φίλην του θερμάστραν εἰς τὸν ὕπνον του, ὅτι ἔρχεται ἐκεῖ κοντὰ εἰς τὸ στρῶμά του, καὶ ζεσταίνει — ὄχι τί καλὰ! — ὄχι μόνον αὐτό, ἀλλὰ καὶ τὴν καϋμένην του τὴν μάναν, καὶ τῆς ῥοδοκοκκινίζει τὰ κίτρινα ἀπὸ τὴν λύπην μάγουλά της, καὶ τῆς κάμνει νὰ λαμποκοποῦν τὰ ὀμμάτιά της, τὰ ὁποῖα εἶνε σβυσμένα ἀπὸ τὰ δάκρυα· καὶ ὅταν τὴν ἄλλην ἡμέραν ὑπάγῃ εἰς τὸ σχολεῖον, ὡς νὰ ἐννοῇ ἡ θερμάστρα τί ὄνειρον εἶδε τὸ ὀρφανὸν τὴν ὕκτα, τὸ ζεσταίνει τόσον πολὺ ὡς νὰ θέλῃ νὰ τοῦ δώσῃ ἀπὸ τὴν ζέστην της νὰ ὑπάγῃ καὶ εἰς τὴν μάναν του, διὰ νὰ μὴ κρυώνῃ.

Γ'.

Πόσον εὐτυχῆς εἶνε τὸν χειμῶνα ἡ θερμάστρα τοῦ δημοτικού σχολείου τοῦ Μυριοφύτου!

ΜΑΜΜΗ ΚΑΙ ΕΓΓΟΝΟΣ

Τὴν μάμμη· τὴν ἔλεγαν Σουλτάναν.

Τὸν ἔγγονον τὸν ἔλεγαν Χρῖστον.

Ἡ μάμμη ἦτο ἐξήντα χρόνων.

Ὁ ἔγγονος ἦτο ἑνδεκα.

Ἡ μάμμη ἐξυπνοῦσε μὲ τὸ πρῶτον λάλημα τοῦ πετεινοῦ, ἐσηκώνετο πρὶν ἀκόμη φέξῃ, ἦναπτε φωτίαν εἰς τὸ μαγειρεῖον καὶ ἠτοιμάζε τὸ πρόγευμα τοῦ ἐγγόνου της. Εἰς τὸ μεταξύ ἐβούρτσιζε τὰ φορέματά του, ὑάλιζε τὰ ὑποδήματά του, ἐπαρατηροῦσε μὴ τοῦ λείπη κανέν κομβίον ἢ μὴ εἶνε ἐσχισμένον κανέν θυλάκιόν του· ἦνοιγε τὰ παράθυρα τοῦ ἄλλου δωματίου διὰ ν' ἀναπνεύσῃ καθαρόν ἀέρα ὁ ἔγγονός της ἀφοῦ ἐξυπνήσῃ καὶ ὑπάγῃ εἰς αὐτὸ νὰ μελετήσῃ· ἐξήταζεν, ὡσάν γέρων καπετάνιος, τὸν οὐρανὸν νὰ ἐννοήσῃ τί καιρὸν θὰ κάμῃ διὰ νὰ τοῦ φορέσῃ ἢ νὰ μὴ τοῦ φορέσῃ τὸ ἐπανωφόριόν του, ἔπειτα δὲ ἀφοῦ ἐξημέρωνε, κατὰ τὰς ἑξ καὶ μισή, ἐπήγαινε δειλά, δειλά πλησίον εἰς τὴν κλίνην του· καὶ ἀφοῦ

πτεκε πολλήν ὥραν καὶ ἐκύτταζε μὲ ἀπερίγραπτον ἀγά-
 ην τὸ ὠραῖόν του πρὸς ὄψον, ἀπεφάσιζε τέλος νὰ τὸν ἐξυ-
 νίσῃ, ὅπως τὴν εἶχε παραγγείλει, καὶ ἔσκυπτεν εἰς τὸ μα-
 λάρι του καὶ χαϊδεύουσα αὐτὸν μὲ τὴν χεῖρά της τοῦ
 ψιθύριζε :

— Χριστάκη, ξύπνα Χριστάκη!

Ὁ Χριστάκης ἐγυρνοῦσεν ἀπὸ τὸ ἄλλο τὸ πλευρόν,
 καὶ ἔχασματό μὲ κλειστά ὀμμάτια καὶ ἐτανύζετο καὶ ἐτρα-
 οῦσεν ἕως εἰς τὰ ἐφρύδιά του τὸ ἐφάπλωμα, ἀλλ' ἡ μάμμη
 χαϊδεύε τὰ καστανά του μαλλία καὶ τοῦ ἐψιθύριζε μὲ τὴν
 λέον γλυκεῖαν φωνὴν της :

— Ἦ ὥρα ἔξῃ καὶ μισή, Χριστάκη, θυμᾶσαι πού μου
 πτες νὰ σὲ σηκώσω ;

— Οὐφ ! μ' ἐσκότισες καὶ σὺ πρωτὶ πρωί, ἀπαντοῦσε μὲ
 ἠμισμῆνα μοῦτρα καὶ μὲ φωνὴν θυμωμένην ὁ Χρῖστος.

Ἀλλὰ ἔπειτα ἀπ' ὀλίγον ἐτινάζετο βιαστικὰ ἀπὸ τὴν
 κίνησιν του διότι τοῦ ἤρχετο ἔξαφνα εἰς τὸν νοῦν του ὅτι
 πραγματικῶς ἀφῆκε παραγγελίαν εἰς τὴν μάμμην του νὰ
 ἰσχυρῶς σηκώσῃ πρωί, διὰ νὰ ἐπαναλάβῃ, ἢ μελετήσῃ τὸ ἐλ-
 ληνικόν του, τὴν ἀριθμητικὴν του ἢ τὴν ἱστορίαν του.

Ὁ Χρῖστος δὲν εἶχεν οὔτε πατέρα οὔτε μητέρα· εἶχαν
 ποθάνει καὶ οἱ δύο ἀπὸ τυφόν. Μόνον τὴν μάμμην του,
 — τὴν μητέρα τῆς μητέρας του — εἶχεν εἰς τὸν κόσμον, καὶ
 ὑπὲρ τὸν ἐπῆρε μικρὸν μικρόν, καὶ τὸν ἐκανάκευσε καὶ
 ὅν εἶδε μὰ μεγαλώνῃ σιγά σιγά, ὡσάν ὠραῖον ἄνθος τὸ

ὁποῖον ἐπότιζε μὲ τὴν ἀγάπην της, καὶ τὸν ἔκαμεν ἑνδεκα χρόνων.

Ἡ γραῖα Σουλτάνα ἦτο πτωχή· μόλις τῆς ἔφθανε διὰ νὰ ζοῦν τὸ ἐνοικιὸν τῶν δύο δωματίων τῆς μικρᾶς της οἰκίας, τὰ ὁποῖα ἐνοικίαζεν εἰς φοιτητάς, καὶ ἐνὸς μικροῦ μαγαζείου, τὸ ὁποῖον ἐνοικίαζεν εἰς σαλεποπώλας καὶ στραγαλοπώλας.

Καὶ ὅμως τὸν Χριστὸν διὰ νὰ μάθῃ καλλίτερα γράμματα καὶ συναναστρέφῃται μὲ καλλίτερα παιδία τὸν εἶχεν εἰς ἰδιωτικὸν σχολεῖον, καὶ ἐπλήρωνε δέκα πέντε δραχμὰς τὸν μῆνα. Πῶς τὰ οἰκονομοῦσε τὰ ἔξοδά της ἡ πτωχή γραῖα; Αὐτὴ μόνη τὸ εἴξευρεν. Αὐτὴ καὶ ξηρὸν ψωμί εἰμποροῦσε νὰ τρώγῃ, ἔφθανε μόνον ὁ Χριστὸς της, ἡ ζωὴ της, νὰ μάθῃ γράμματα πολλὰ καὶ νὰ γείνη καλός.

Διότι τὸν ἀγαποῦσε πολὺ, πολὺ, τὸν Χριστὸν.

— Δύο ἀγάπαις τοῦ χρεωστῶ, ἔλεγε, μίαν τὴν ἰδικὴν μου ἀγάπην, ἴσάν μ'ἀμμή του! ποῦ εἶμαι, καὶ μίαν τῆς μητέρας του, τῆς κόρης μου, ποῦ τὴν ἔχασε τὸ ὄρφανό μου!

Ἔ! πῶς τὸν ἀγαποῦσεν!

Ἄλλ' ἐκεῖνος, ὁ ἀχάριστος, τὴν ἐπεριφρονοῦσε τὴν ἀγάπην της, ὡς παιδίον τὸ ὁποῖον ἐχόρτασε καὶ σκουντᾶ ἀπ' ἐμπρός του τὸ πολὺ φαγητόν, τὸ ὁποῖον τοῦ δίδουν.

Αὐτὴ ἦτο ἡ λύπη της· ὁ ἔγγονός της ὅσον ἐμεγάλωνεν, ὅσον περισσότερα ἐμάνθανε, τόσον δὲν τὴν κατεδέχετο· τὴν μετεχειρίζετο μὲ βάνανσον τρόπον ὡς ὑπηρετρίαν· τὴν ἐπρόσταζεν, ἐθύμωνεν ὅταν δὲν ἐγίνοντο εἰς τὴν στιγμὴν αἱ προσταγαὶ του.

“Όλα αὐτὰ εἰμποροῦσε νὰ τὰ ὑποφέρῃ ἡ μάμμη, δίχως ἂ παραπονεθῇ, ἀλλὰ νὰ μὴν τὴν ἀγαπᾷ! . . .

Ἡ καυμένη ἡ γραῖα μάμμη! οὔτε νὰ τὸν φιλήσῃ δὲν τὴν ἄφινε· καὶ ἦτο ἠναγκασμένη ἡ δυστυχὴς νὰ περιμένῃ ἀποκοιμηθῇ, ν’ ἀκούσῃ τὴν ἡσυχὸν ἀναπνοὴν τοῦ ὕπνου του, καὶ σιγά, σιγά, μὲ ἑλαφρὸν περιπάτημα, κρατοῦσα τὴν ἀναπνοὴν τῆς, νὰ προχωρήσῃ ἕως εἰς τὴν κλίνην του· καὶ δειλά, δειλά νὰ κολλήτῃ τὰ χεῖλη τῆς εἰς τὰ χεῖλη του, εἰς τὰ μάγουλά του, τρέμουσα κάθε στιγμὴν—ὡς νὰ ἔκαμνε καμμίαν κακὴν πράξιν ἢ ταλαίπωρος! — νὰ μὴ τὸν ἐξυπνήσῃ καὶ τῆς εἶπῃ καταθυμωμένος ἐκεῖνον τὸν πικρὸν του, τὸν φαρμακωμένον ἐκεῖνον λόγον . . .

Διότι ὅταν ἐπροσπαθοῦσε νὰ τὸν ἀγκαλιάσῃ, νὰ τὸν φιλήσῃ ὡς μάμμη καὶ αὐτὴ, ἐκεῖνος ἐγυρνοῦσε τὸ πρόσωτόν του, τὴν ἐσκουντοῦσε μὲ ἀηδίαν, ὡς νὰ τὴν ἐτιχαίετο, καὶ τῆς ἔλεγεν :

— Οὔφ! Μυρίζεις γεροντίδας! . . .

Ὁ ἀπάνθρωπος! . . .

Ὁ Χρῖστος, εἶχε κατὰ βάθος καλὴν καρδίαν, ἀλλ’ ὅλα τὰ εὐγενῆ του αἰσθήματα τὰ ἔπνιγεν ἡ ἀχαριστία, ὅπως πνίγει ἡ βία εἰς τὰ ἀγκάθια τῆς τὴν λευκὴν ἀγράμπελην· εἶχε ζωηρὰν φιλοτιμίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἐφαινετο ὡσὰν ἀλαζονεία, ἐπειδὴ τὴν μετεχειρίζετο ἐκεῖ ὅπου δὲν ἔπρεπε.

Διὰ τοῦτο κανεῖς ἀπὸ τοὺς συμμαθητὰς του δὲν τὸν

ἀγαπούσε· δὲν εἶχε κανένα φίλον. Μὲ τὸν ἀπότομόν του τρόπον μάλιστα ἔκαμε καὶ μερικοὺς ἐχθρούς· καὶ ὅσον οἱ συμμαθηταὶ του τὸν ἀπέφευγαν, τόσοσιν αὐτὸς ἐγίνετο σκληρότερος· τὸ βράδυ δὲ ἐξεθύμαιεν εἰς τὴν μᾶμμην του ὅλην τὴν δυσαρέσκειαν, τὴν ὁποίαν τοῦ ἔκαμναν νὰ αἰσθανθῇ εἰς τὸ σχολεῖον.

Ἡ κακμοῖρα ἐκείνη μᾶμμη! πολλὰς φορὰς ὁ ἐγγονός της ὅταν ἐπέστρεφε τὸ ἐσπέρας τὴν εὔρισκε συμμαζευμένην, κουβαριασμένην, εἰς μίαν γωνίαν ἀπὸ τὴν πύλῃν της λύπην . . .

Τί εἶχεν αὐτὴ εἰς τὸν κόσμον; Αὐτὸ τὸ παιδί· καὶ αὐτὸ τὴν ἐπεριφρονουῖσεν· ἦτο λοιπὸν παντέρημος εἰς τὸν κόσμον! οὐδὲ τὴν ἀγάπην τοῦ ἐγγόνου της δὲν εἶχε, τὴν ἀγάπην τοῦ παιδιοῦ τῆς κόρης της, νὰ τῆς ζεστάνῃ τὰς κρύας ἡμέρας τῶν γηρατειῶν της! . . .

Ὁ Χρῖστος ἔμβαινε τραγῳδῶν κανὲν ἄσμα τοῦ σχολείου του καὶ οὔτε ἐρωτοῦσε τί εἶχεν ἡ μᾶμμη του καὶ ἐλυπεῖτο, καὶ οὔτε ἐφαντάζετο καν ὅτι αὐτός, αὐτός, ἐσκόρπιζεν ὅλην ἐκείνην τὴν λύπην εἰς τὴν οἰκίαν τῆς μᾶμμης του, ὅτι αὐτὸς ἔκαμε νὰ δακρῦζουσι τὰ ὄμματα ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα τὸν ἐκύτταζαν μὲ τόσην ἀγάπην! . . .

Ἡ γριῖα μᾶμμη εἶχε καὶ μίαν λύπην ἀκόμη μεγαλειότεραν! Δὲν ἐφρόντιζε πλέον διὰ τὸν ἑαυτὸν της, αὐτὴ τὸ ἐπῆρε πρὸ ὀφθαλμῶν . . . ἦτο, δυστυχής! . . . καὶ καμμίαν ἡμέραν θ' ἀπέθνησκεν ἔξαφνα ἀπὸ τὴν λύπην της . . . Ἀλλ' ἐκεῖνον, ἐκεῖνον, τὸν ἀχάριστον ἐσυλλογίζετο!

— Πῶς θὰ τὸν ἀναθρέψω, ἀφοῦ δὲν μὲ ἀγαπᾷ! ἐσκέπτετο.

Ἀλήθεια· τί θὰ ἐγίνετο ἀφοῦ δὲν τὴν ἤκουε πλέον τὴν ἀρμην; ἀφοῦ αὐτὴ δὲν εἰμποροῦσε νὰ τοῦ ἐνθυμίση τὸ κηθικόν του, νὰ τοῦ εἶπη: «Τὸ θέλω· πρέπει νὰ τὸ κά-
ης . . . ἂν μὲ ἀγαπᾷς»;

Τὰ παιδιά ὑπακούουν εἰς τοὺς γονεῖς των, διότι εἰξεύρουν
οἱ γονεῖς των θέλουν τὸ καλόν των, διότι τοὺς ἀγαποῦν.

Ὁ Χρῆστος, ἀφοῦ δὲν τὴν ἀγαποῦσε, πῶς θὰ ἤκουε τὰς
μβουλίας της; Δὲν θὰ τὰς ἤκουε, καὶ θὰ ἐγίνετο κακός!

Καὶ τότε τὰ δάκρυά της ἔτρεχαν πικρότερα, καὶ ἐρω-
ῦσε τὸν Θεόν, εἰς τὴν ἀπελπισίαν της, τί ἁμαρτίαν
ἔκαμε καὶ τὴν τιμωρεῖ τόσο σκληρά.

Καὶ ἀπὸ τὰ δάκρυα, τὰ ἑσπῖα ἐχύνοντο δι' αὐτόν, οὔτε
κατεδέγετο νὰ ἴδῃ ὁ ἐγγενός! . . .

Ἐκεῖνας τὰς ἡμέρας εἶχαν γείνει αἱ ἐξετάσεις τοῦ σχο-
λείου, εἰς τὸ ὑπεῖν ἐπήγαυε. Μετὰ μίαν ἐβδομάδα,
ὅταν ἔμαθε τὰ ἀποτελέσματα, εἶδεν ὅτι ἔμεινε μετεξε-
στέος εἰς ὅλα τὰ μαθήματα.

Τοῦτο πρώτην φεραν τοῦ συνέβαινε· τοῦτο τοῦ ἐκέκτη-
ν ὅλην τὴν φιλοτιμίαν του. Πῶς; νὰ μείνη εἰς τὴν
αὐτὴν τάξιν, νὰ ξεφυλλίση τὰ ἴδια βιβλία ἕνα ἄλλον χρό-
νον, νὰ κάθηται εἰς τὰ ἴδια θρανία ἕνα ἄλλον χρόνον,
ὡς μερικοὶ ἄλλοι;

Νὰ τὸν περιφρονοῦν οἱ διδάσκαλοι ὡς ἀμελῆ, νὰ τὸν
καταξίωσιν ὅσοι ἐπρυβιβάσθησαν ὡς ἀμελῆ, νὰ ἐντρέπηται
τὸς ὁ ἴδιος τὸν ἑαυτόν του ὡς ἀμελῆ;

Τότε ἡ καρδία ἐκείνη, τὴν ὁποίαν ὁ ἐγωϊσμός καὶ ἡ ἀχαριστία εἶχαν κάμει σκληράν, πετρίνην, ἤρρισε νὰ μαλακύνηται ἀπὸ τὴν λύπην.

Πρώτην φορὰν τότε ἐπὶ ζωῆς τοῦ ἦτο δυστυχῆς.

Καὶ ἐγύρισε τριγύρω τὸ βλέμμα του διὰ νὰ εὔρη ἕνα φίλον καὶ τοῦ εἶπη τὴν λύπην του καὶ τὸν παρηγορήσῃ ἐκεῖνος. Ἀλλὰ τίποτε. Κανένα δὲν εὔρηκε. Κανείς δὲν τὸν ἀγαποῦσεν. Ἡ μὲ ψυχρότητα καὶ ἀδιαφορίαν τὸν ἐκύτταζαν μερικοί, ἢ μὲ εἰρωνεῖαν ἐχαιογελοῦσαν οἱ ἐχθροὶ του διὰ τὸ δυστύχημά του.

Τὸ ἐν δυστύχημα — ἡ ἀποτυχία εἰς τὰς ἐξετάσεις — τοῦ ἐφάνέρωσε διὰ μιᾶς ἐν ἄλλο—ὅτι ἦτο μόνος. Ἦτο μόνος! τὸ ἠσθάνετο—Θεέ μου, τί φρικῶδες πρᾶγμα νὰ εἶνε κανείς μόνος, νὰ μὴ τὸν ἀγαπᾷ κανείς, κανείς!

Τὸ βράδυ ἐπέστρεψεν εἰς τὴν οἰκίαν δίχως τὸν συνειθισμένον θόρυβον, καὶ ἐκάθησεν εἰς μίαν ἄκραν τοῦ ὀωματίου, κατακλυπημένος, βᾶστῶν μὲ τὴν χεῖρά του τὸ μέτωπόν του, καὶ ἔχων βουρκωμένα τὰ ὄμματά του.

Ἡ μάμμη του ἐπλησίασε καὶ τὸν ἠρώτησε μὲ συμπαθητικὴν φωνήν:

— Τί ἔχεις, παιδί μου, Χριστό μου, καὶ εἶσαι τόσον λυπημένος ἀπόψε;

Κατ' ἀρχὰς τοῦ ἔκαμεν ἐντύπωσιν ὁ τόνος τῆς φωνῆς ἐκείνης.

— Τέλος πάντων! ἐσκέρθη, νὰ ὅπου μὲ ἐρωτᾷ κάποιος τί ἔχω, νὰ ὅπου ἐνδιαφέρεται κάποιος καὶ δι' ἐμέ· ἀλλὰ τίνος εἶνε ἡ φωνή; εἶπε μετ' ὀλίγον· τῆς γραίας μάμμης μπᾶ! δὲν εἶνε τίποτε· δὲν ἀξίζει τὸν κόπον· ἡ γραία μάμμη! Καὶ οὔτε ἀπήντησεν, οὔτε ἐγύρισε νὰ τὴν ἴδῃ!..

Ἄλλ' ἡ μάμμη, ἡ ὁποία ἐπαρατηροῦσε μὲ ἀγωνίαν τὸ λυπημένον πρόσωπον τοῦ ἐγγόνου της, ἐκάθησε πλησίον αὐτοῦ, ἐπῆρε τὴν μίαν χεῖρά του εἰς τὴν ἰδικήν της, τὴν φίλησε, καὶ τοῦ εἶπε μὲ φωνὴν γεμάτην ἀπὸ τρυφερότητά, γεμάτην ἀπὸ ἀπερίγραπτον θωπεῖαν.

— Ψυχὴ μου, Χριστάκη μου, 'πέ μου τί ἔχεις, παιδί μου, καὶ εἶσαι τόσο λυπημένος! 'Πέ μου το, Χρῖστέ μου, ἔγγελέ μου· 'πέ μου το νὰ λυπηθῶ κ' ἐγὼ μαζί σου, ματάκια μου· πέ 'μού το νὰ ξελαφρωθῇ λιγάκι ἡ καρδούλά σου, Χρῖστέ μου. Τί ξέρεις; μπορεῖ καὶ σέ παρηγορήσω, ὡς μου· ἂν δὲν μοῦ τὴν 'πῆς τὴν λύπην σου ἐμένα, ἐμένα τῆς μάμμης σου, πού σ' ἀγαπῶ τόσο, σέ ποιὸν ἀπὸ τὴν 'πῆς, πουλάκι μου;

Καὶ ἡ φωνὴ της ἔτρεμεν ἀπὸ τὴν συγκίνησιν, καὶ δύο μικρὰ δάκρυα ἐτρεμοῦλιαζαν νὰ πέσουν ἀπὸ τὰ γεροντικὰ της βλέφαρα.

Ὡ! Δὲν ἐβάσταξε πλέον, δὲν ἐβάσταξεν ὁ Χρῖστος... ἔβαλε τὴν κεφαλὴν του εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς μάμμης αὐτοῦ, καὶ ἔκλαυσε, καὶ ἔκλαυσε, καὶ ἔκλαυσε! Καὶ ἔκλαιαν καὶ οἱ δύο, ἐγγονος καὶ μάμμη, ἐνῶ ὁ Χρῖστος τῆς διηγεῖτο μὲ κομμένας καὶ εἰς δάκρυα πνιγμένας λέξεις τὸ δυστύχημά του...

Ἐν Σεπτέμβριον ἐπροβιβάσθη μὲ ἄριστα.

Διότι μίγε μελετήσῃ, μελετήσῃ πολὺ, καὶ διότι ἡ καλὴ

του μάμμη τοῦ ἐπῆρε καὶ προγυμναστήν. Ἄλλὰ πολὺ μεγάλην ἐντύπωσιν τοῦ εἶχε κάμει πῶς κατώρθωσεν ἡ μάμμη του νὰ πληρώνη εἴκοσι δραχμάς τὸν μῆνα εἰς τὸν προγυμναστήν του, ἐνῶ οἱ φοιτηταὶ οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν εἰς τὰ δωμάτια των εἶχαν ἀναχωρήσει τὸν Ἰούνιον εἰς τὴν πατρίδα των, καὶ δὲν ἔπαιρνεν ἐνοίκιον.

Ὁ Χρῖστος τώρα τὰ παρατηρεῖ ὅλα, ὅλα..

Τὸ δυστύχημά του ἐκεῖνο τοῦ ἔγεινε ἡ μεγαλειτέρα του εὐτυχία. Τὸ δυστύχημά του ἐκεῖνο τοῦ ἔκαμε τὴν μεγαλειτέραν εὐεργεσίαν τοῦ κόσμου. Τὸ δυστύχημά του ἐκεῖνο τὸν ἔσωσε!

Καὶ δὲν τὴν ἐλησμόνησε τὴν μάμμην του, τὴν ἀγαθὴν του μάμμην, ἡ ὁποία εὐρέθη ὁ μόνος φίλος του, ὁ μόνος του παρήγορος. Ἦνοιξαν τὰ ἀχάριστα του ὀμμάτια καὶ εἶδαν τὴν θερμὴν ἐκείνην ἀγάπην, τὴν ὁποῖαν ἐν ᾧ καθημέραν τὴν εἶχαν ἐμπρὸς των δὲν τὴν ἔβλεπαν. Καὶ τώρα εἰξεύρει πόσον γλυκὺ εἶνε τὸ φίλημα τῆς μάμμης, πόσον μοσχοβολοῦν τὰ χεῖλη ὅταν ἀγαπᾷ ἡ καρδία, καὶ φρίττει διὰ τὴν ἀχαριστίαν του, διὰ τὴν σκληρότητά του, τὴν ὁποῖαν ἔδειχνεν ὅταν ἐσκουντοῦσε τὴν γραῖαν μάμμην, καὶ ἔστρεφε μὲ ἀηδίαν τὸ πρόσωπόν του, καὶ τῆς ἔρριπτε κατὰ πρόσωπόν της τὴν ἄδικον, τὴν σκληράν, τὴν μισητὴν ἐκείνην φράσιν, ἡ ὁποία ἐξέσχιζε τὴν καρδίαν της:

— Οὐφ! Μυρίζεις γεροντίλας...

ΕΥΤΥΧΙΑ ΚΑΙ ΔΥΣΤΥΧΙΑ

Εἰς πολλὰ χαμόσπιτα μικρῶν καὶ στενῶν δρόμων ἅμα ἀρχίσουν αἱ ψυχραὶ τοῦ Σεπτεμβρίου ἢ καλὴ μάνα συλλογίζεται ὅτι ἤρχισε νὰ τῆς κρυώνῃ τὸ παιδάκι της, ἀνοίγει τὸ ξύλινον καὶ χρωματιστὸν σεντοῦκί της κυττάζει κίπως ἔμεινεν ἀπὸ τὸν περυσινὸν χειμῶνα κανέν πανταλόνάκι, γελεκάκι, ἐπανωφοράκι, ἢ καλτσίτσαις καὶ τὰ βγάζει, τὰ διορθώνει, ράπτει τὰ κομβία των, τὰ ἐμβαλώνει καὶ ἔπειτα ἀπὲ ὀλίγας ἡμέρας τσούπ! ἐμπρὸς εἰς τὸ παιδάκι της ξεφυτρώνει μία ὀλόκληρη φορεσία, καὶ αὐτὸ τὴν ἀγκαλιάζει καὶ τὴν φιλεῖ ὅπως καὶ τὴν καλὴν του Γιανούλαν ἢ ὅποια τὸ ἀγαπᾷ καὶ δὲν τὸ ἀφίνει νὰ κρυώνῃ.

Ἄλλ' εἰς τὰς ὑψηλὰς καὶ μαρμαρίνας οἰκίας τῶν μεγάλων δρόμων, μέσα ἀπὸ τὰς ὅποιας ἀκούει τὴν γλυκεῖαν κωνὴν τοῦ κλειδοκυμβάλου ὅποιος περνᾷ κάτω ἀπὸ τὰ παράθυρά των, ἅμα ἀρχίσουν αἱ ψυχραὶ τοῦ Σεπτεμβρίου τὰ πλούβια παιδία πρὶν προφθάσουν ἀκόμη νὰ κρυώσουν

ἔχουν κομψὰ καὶ ὠραῖα, καὶ κινούργια τὰ χειμωνιάτικὰ των φορέματα.

Τὸ ἴδιον καὶ ἡ Ἀγλαία, ἡ ὁποία ἔχει πλούσιον πατέρα· δίχως νὰ ἐννοήσῃ ἀκόμη ὅτι κρυώνει, δίχως νὰ σκύψῃ ἡ μαμὰ της μέσα εἰς κανέν ξύλινον καὶ χρωματιστὸν κιβώτιον, δίχως νὰ χαλάσῃ κανέν παλαιὸν ἐπανωφόριον, δίχως νὰ ἐμβαλώσῃ τρυπημένους ἀγκῶνας, ἡ εὐτυχὴς Ἀγλαία, θὰ ἔχῃ τὴν φορεσίαν της, καὶ ποίαν φορεσίαν! Ὑπῆγε μίαν στιγμὴν ἡ μαμὰ της εἰς τὰ ἐμπορικά, ἠγόρασε μερικoὺς πήχεις μάλλινον χρωματιστὸν ὕφασμα δύο εἰδῶν, τὸ ἔστειλε μὲ τὸν ὑπηρέτην τοῦ ἐμπορικοῦ εἰς τὴν μοδίστραν καὶ ὑπῆγε μὲ τὴν Ἀγλαίαν τῆς νὰ τῆς πάρῃ μέτρον.

••

Ἐπειτα ἀπὸ μίαν ἐβδομάδα ἡ μητέρα τῆς Ἀγλαίας μὲ τὴν κόρην της ὑπῆγεν εἰς τὴν μοδίστραν, τὴν κυρίαν Ἑλένην, διὰ νὰ τῆς δοκιμάσῃ τὸ φόρεμά της. Ἐμβαίνουν εἰς τὸ δωμάτιον τῆς δοκιμῆς· ἡ μητέρα κάθηται εἰς τὴν πολυθρόναν, ἡ Ἀγλαία φορεῖ τὸ τρυπωμένον ἀκόμη φόρεμά της, ἡ δὲ κυρία Ἑλένη, ἐμπρὸς εἰς ἓνα καθρέπτην, τὴν παρατηρεῖ μὲ προσοχὴν, τὴν γυρνᾷ ἀπ' ἐδῶ, τὴν γυρνᾷ ἀπ' ἐκεῖ, μαζεύει κᾶπου, ἀνοίγει κᾶπου καὶ ἐμπήγει καρφίτσας· ἔπειτα τῆς φορεῖ καὶ τὸ ἐπανωφοράκι της. Ἡ Ἀγλαία βλέπει εἰς τὸν καθρέπτην καὶ εἶνε κατευχαριστημένη.

— Καλέ, τί ὠραῖα ποῦ μοῦ πάγει καὶ τὸ φόρεμα καὶ τὸ ἐπανωφοράκι! λέγει μὲ τὸν νοῦν της· ὅταν μεθαύριον

ἂ κρατῶ καὶ τὸ μαρσογάκι μου θὰ εἶμαι μιὰ τρέλλα
μιὰ τρέλλα!

Καὶ σκύπτει καὶ κυττάζει τὴν ἐνδυμασίαν τῆς·
ὕλλογίζεται τί ἐντύπωσιν θὰ κάμη μὲ αὐτὰ τὰ φορέ-
ματα εἰς τὴν αἴθουσαν τῆς θείας τῆς· ὁ νοῦς τῆς τρέχει
εἰς τὰς ὠραίας διασκεδάσεις πού κάμνουν κάθε χειμῶνα,
εἰς τὰς ἐσπερίδας ὅπου τὰς προσκαλοῦν καὶ περνοῦν τόσον
οὐραῖα ἐνῶ τὰς περιμένει κάτω εἰς τὴν θύραν ἢ ἄμαξά των,
καὶ καταβαίνουν κουκουλωμένοι εἰς χονδρὰ ἐπανωφόρια καὶ
μπαίνουν μέσα καὶ ἐπιστρέφουν εἰς τὴν οἰκίαν των τὰ με-
γανυκτα. "Ὅπου τρέχει ὁ νοῦς τῆς, εὐτυχίαν ἀπαντᾷ,
διότι ὅλη τῆς ἡ ζωὴ εἶνε γεμάτη ἀπὸ θωπείας καὶ περι-
ποιήσεις, διότι εἶνε εὐτυχῆς ἀπὸ τὴν στιγμὴν ὅπου ἐγεν-
νήθη, διότι δὲν εἰξεύρει τί θὰ εἴπη δυστυχία.

Καὶ ἐνῶ καμαρώνει τὸ κομψόν τῆς σῶμα μέσα εἰς τὸν
καθρέπτην, εἶνε εὐτυχῆς, εὐτυχῆς, εὐτυχῆς.

*
* *

Ἄλλ' ἔξαφνα, σπαρακτικαὶ κραυγαὶ μικροῦ κο-
ρασίου ἠκούσθησαν εἰς τὴν κλίμακα καὶ κατόπιν ἀπ' αὐ-
τὰς μία χονδρὴ φωνὴ ἐφώναζε:

— Μοῦκλεψέ ἓνα ζευγάρι καλτσοδέταις! μοῦκλεψέ
ἓνα ζευγάρι καλτσοδέταις!

Ἡ κυρία Ἑλένη ἐπετάχθηκεν ἀμέσως ἔξω.

— Τί τρέχει, κύριε, τί θέλετε καὶ φωνάζετε ἔτσι εἰς τὸ
κατάστημά μου; εἶπέ πρὸς ἓνα ἄνθρωπον ἕως σαράντα
εἰσέτων, μὲ χυδαίαν φυσιογνωμίαν, δίχως καπέλλον εἰς τὴν

κεφαλήν, ἔξωμάνικον, μὲ γελέκρον μόνον, μὲ προδῖαν εἰς τὴν μέσην, ὑψήλων ἕως ἐκεῖ ἐπάνω, ὃ ὁποῖος ἐκρατοῦσε ἐν κοριτσάκι ὑπὸ τὸ φουστάνι του καὶ ἐφώναζε :

— Μοῦ κλεψε ἓνα ζευγάρι καλτσοδέταις ! μεταξωταῖς καλτσοδέταις !

— Τί λέτε, κύριε ; ἡ Ἐλενίτσα νὰ κλέψη καλτσοδέταις ; αὐτὸ εἶνε τὸ πειὸ τίμιον κορίτσι πού εὐρίσκεται. Ἐλενίτσα, μήπως ἴπῃρες τίποτε καλτσοδέταις, κόρη μου ;

— Ἐγώ ; . . . νὰ πάρω καλτσοδέταις ; εἶπε μὲ ἀναφυλητὰ τὸ δυστυχὲς πλάσμα . . . ἐγὼ κλέφτικο εἶμαι ; . . . τὸ πρῶτὸ πού μ' ἐστείλατε νὰ πάρω μπρισίμι ἦταν ἐπάνω εἰς τὴν μόστρα . . . ἡ καλτσοδέταις . . . μὰ δὲν ταῖς ἄγγριζα . . . καὶ τώρα πού μ' ἐστείλατε γιὰ κουμβιά εἰς τὸ Ρουγᾶ . . . μ' εὐρῆκε ἔς τὸ δρόμο . . . αὐτὸς . . . καὶ μ' ἔσερνε . . . ἔς τὴν φυλακὴν . . . κ' ἐφώναζε . . . ἔς τὸ δρόμο . . . πὼς τοῦ κλεψα . . . ταῖς καλτσοδέταις . . . καὶ μ' ἔσερνε . . . καὶ ἄμα ἐπέρασα ἐμπρὸς ἀπὸ τὴν πόρτα . . . ἔτρεξα καὶ ἐμβῆκα μέσα . . . καὶ αὐτὸς μ' ἐκυνήγησε . . . ἔς τὴν σκάλα . . .

Δὲν εἰμποροῦσε λέξιν πλέον νὰ εἶπη· τὰ δάκρυα ἐπνιγαν τὴν φωνὴν της· ἐν ἀπὸ τὰ κοράσια τῆς ἔδωκε νὰ πῆ ὀλίγον νερὸν διὰ νὰ περάσῃ ἡ τρομάρα της :

— Τ' ἀκοῦτε, κύριε ; εἶπεν ἡ κυρία Ἐλένη, δὲν ἔκλεψε τίποτε· εἶνε ἐντροπὴ καὶ ἁμαρτία νὰ βασανίζετε ἔτσι ἓνα ἄθῶον κορίτσι !

— Ἀθῶον ! εἶπεν ὁ μεταξουργὸς μὲ εἰρωνείαν, αἱ καλτσοδέταις μου εἶνε πειὸ ἀθῶαις.

— Μὰ δὲν πιστεύετε λοιπὸν ὅτι δὲν ταῖς ἔκλεψε ; ψάξετέ την.

— Μὴ σὲ νοιάζη· καὶ δὲν μὲ γελοῦν ἐμένα μ' αὐτά· ἔπου ἐδῶ θὰ ταῖς ἔχη κρύψει· δὲς ταῖς καλτσοδέταις σου, μῶρῃ, εἰ δὲ μὴ, σὲ 'πάγω εἰς τὴν φυλακὴ! εἶπεν πλώσας τὴν χεῖρά του ν' ἀρπάξῃ, νὰ σύρῃ ἀπὸ τὸ φουτάνι τῆς τὴν Ἐλενίτσαν.

Τὸ κοράσιον κατατρομαγμένον ὠπισθοχώρησεν, ἐκρύφθη πῖσω ἀπὸ τὴν κυρίαν του. Αὐτὴ δὲ κατηγανακτημένη δειξεν εἰς τὸν μεταξουργὸν μὲ τὴν χεῖρά τῆς προστακτικῶς τὴν κλίμακα καὶ τοῦ εἶπε:

— Κάτω ἀπὸ τὸ κατᾶστημά μου, φύγετε ἀπ' ἐδῶ, φου εἰσθε τέτοιος!

Καὶ ὁ κακὸς ἄνθρωπος κατέβη τὴν κλίμακα μουρμουρίζων μέσα εἰς τοὺς ὀδόντας του:

— Τώρα φέρνω ἐγὼ ἓνα κλητῆρα καὶ λογαριαζόμασθε!

..

Εἰς τὰ καταστήματα, ὅπου ράπτουν γυναικεῖα ἐνδύματα, ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ραπτρίας, αἱ ὁποῖαι εἶνε κόραι 14 ἕως 0 ἐτῶν καὶ ράπτουν τὰ φορέματα ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν τῆς κυρίας τοῦ καταστήματος, ὑπηρετοῦν καὶ μερικὰ κοράσια ἕως 10 ἐτῶν, τὰ ὁποῖα λέγονται μικραὶ. Ἡ μικρὴ δὲν ληρώνεται τίποτε· μόνον ὅταν ὑπάγῃ κανὲν φόρεμα εἰς ἀμμιᾶς κυρίας θὰ τῆς δώσῃ αὐτὴ δέκα ἢ εἴκοσι λεπτά· ἢ ἡ διευθύντρια εἶνε καλὴ, τῆς ἀγοράζει κανὲν ζευγάρι ποδηματάκια, διότι χαλαρὰ πολλὰ ὑποδήματα τὸ δυστυχημένον ὄν ἀπὸ τοὺς πολλοὺς δρόμους: "Ο, τι νὰ χρειάζονται εἰς τὸ κατᾶστημα: δείγματα, κομβία, μπρισίμια,

κορδέλαις διὰ φιογκούς, ταντέλαις διὰ γαρριτούραις, ὄλο αὐτὸ στέλλουν· καὶ μόνον αὐτὰ κάμνει; ὑπηρετεῖ καὶ εἰς τὸ κατάστημα, σκουπίζει τὴν αὐλήν, πηγαινοφέρει τὸ σίδηρον τοῦ σιδερώματος ἀπὸ τὴν φωτίαν, δίδει νερὸν εἰς ὄσας διψοῦν. Τὸ δὲ μεσημέρι ὅταν σχολάζουν πλέον ἀπὸ τὴν ἐργασίαν, γίνεται ἡ ὑπηρετρια ὄλων τῶν ῥαπτριῶν. Τὴν στέλλουν εἰς τὸ παντοπωλεῖον καὶ ψωνίζει διὰ πέντε, διὰ δέκα κόρας ψωμί, τυρί, ἢ ἔλθαίς, ἢ χαλθᾶν, ἂν εἶνε νηστεία, ἢ σταφύλια, ἢ ὅ, τι ἄλλο.

Ἡ Ἐλενίτσα ἦτο μία ἀπὸ τὰς μικράς· ἦτο λεπτοκαμωμένον κοράσιον ἕως ἐννέα ἐτῶν, μελαγχροινὸν μὲ συμπαθητικὴν, πολὺ συμπαθητικὴν φυσιογνωμίαν, μὲ γλυκύτατα ὀμμάτια, καὶ τόσον ἐντροπαλόν, ὥστε ὅταν τοῦ ὠμιλοῦσε καμμία κυρία ἐγένετο κατακόκκινον, καὶ τόσον φιλότιμον, ὥστε εἰς τὴν παραμικρὰν ἐπίπληξιν τὸ ἔπαιρναν τὰ δάκρυα.

Καὶ τὴν ἑκατηγοροῦσαν ὅτι ἐκλεῖψεν ἐν ζευγάριον καλτσοδέτας, καὶ ὁ μεταξουργὸς ἐπήγαινε νὰ φέρῃ ἓνα κλητῆρα νὰ τὸ πάρῃ, νὰ τὸ κλείσῃ μέσα εἰς τὴν φυλακὴν! . . . .

*
*
*

Ἡ Ἀγλαία ἔβγαλε τὸ κομψὸν ἐπανωφόρι της καὶ τὸ φόρεμά της καὶ ἐφόρεσε τὴν ἐνδυμασίαν τὴν ὁποίαν ἐφοροῦσεν. Ἡ μητέρα της τὴν ἐπῆρεν ἀπὸ τὴν χεῖρα νὰ φύγουν, διότι εἶχε παραχθῆ ἀπὸ τὰς ἀγρίας φωνὰς τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου. Ἀλλὰ μόλις ἐπροχώρησαν ἕως εἰς τὴν κλιμακα

στάθησαν, διότι τὴν στιγμήν ἐκείνην ἀνέβαινον ὁ μετα-
ουργὸς μὲ ἓνα κλητῆρα.

Ὁ μεταξουργὸς ἄμα εἶδε τὴν Ἐλενίτσαν, ἐπροχώρησε
πρὸς αὐτήν. ἀκούμβησεν εἰς τὸν ὤμὸν τῆς τὴν βαρεϊάν
τοῦ χεῖρα καὶ εἶπεν εἰς τὸν κλητῆρα :

— Νά, αὐτὸ εἶνε, πὰρ' το μέσα.

Ἡ μήτηρ τῆς Ἀγλαίας καὶ ἡ Ἀγλαία ἔρριψαν εἰς
τὴν Ἐλενίτσαν τὸ βλέμμα των καὶ ὡς νὰ τὰς ἐκράτησε
ἄτι τι ἐκεῖ, ἐστάθησαν, καὶ δὲν κατέβησαν τὴν κλίμακα
ἀναχωρήσουν.

Ἐκρατήσατέ ποτε πουλάκι μέσα εἰς τὴν φούκταν σας ;
ἔδατε πόσον τρέμει ἀπὸ τὸν φόβον τὸ βλέμμα του. πόσον
δυνατὰ κτυπα ἢ καρδία του ὥστε νομίζετε ὅτι ὅλον τὸ
ῶματάκι του εἶνε καρδία ;

Τόσον τρόμον εἶχε μέσα τὸ βλέμμα τῆς Ἐλενίτσας· ἡ
καρδία τῆς ἐκτυποῦσε δυνατὰ, ἐκλωτσοῦσε τὸ στῆθός τῆς·
ἔχε γεῖνει κατακίτρινη ἄμα εἶδε τὸ κόκκινον φόρεμα καὶ
τὴν ξιφολόγην τοῦ κλητῆρος· καὶ ὅταν αὐτὸς τὴν ἐπία-
σε μὲ βαναυσότητα ἀπὸ τὸν ὤμον καὶ τὴν ἔσυρε πρὸς
τὸν ἑαυτὸν του, ἡ Ἐλενίτσα ἐσήκωσε τὸν βραχίονά τῆς
ἐμπρὸς εἰς τὸ πρόσωπόν τῆς ὡς διὰ νὰ προφυλαχθῇ ἀπὸ
κινένα μέγαν κίνδυνον.

— Ποῦ ταις ἔβαλες ταις καλτσοδέταις ; τῆς λέγει μὲ
γρήϊαν φωνὴν ὁ κλητῆρ.

Ἡ Ἐλενίτσα ἔτρεμεν· ἐκτυποῦσαν τὰ ὀδόντια τῆς· ἀπὸ
τὴν τρομάραν τῆς οὔτε «δὲν ταις ἐπῆρα ταις καλτσοδέ-
ταις» δὲν εἰμπόρεσε νὰ εἴπη.

— Μωρή, δὲν μοῦ λές ποῦ ταις ἔβαλες ταις καλτσο-

δέταις; ἐπ'ἀνέλαβεν ὁ κλητῆρ καὶ τὴν ἐπαρατηροῦσε μ' ἐν βλέμμα, ὦ! μ' ἐν βλέμμα! ἄγριον, ποῦ ἐμπήγετο μέσα εἰς τὰ σπλάγχνα της ὡσάν σπαθὶ μυτερόν· καὶ μὲ τὴν βαρεϊάν τοῦ χεῖρα τὴν ἐτράνταζε.

— Δὲν τὸ λές αἶ, κλέφτρα; ἔλα τὸ λοιπὸν ἔς τὴν φυλακὴ!

Τὴν ἔσυρε πρὸς τὸν ἑαυτὸν τοῦ ὡσάν διὰ νὰ τὴν πάρῃ. Ἡ Ἐλενίτσα ἐνόμισεν ὅτι ἐχάθη πλέον· τὴν ἐπίασαν σπασμοί· ἀπὸ τὰ ξηρὰ χεῖλη της, ἀπὸ τὴν ξηρὰν γλῶσσάν της, ἀπὸ τὸν ξηρὸν λάρυγγά της καμμία φωνὴ δὲν ἔβγαине πλέον, ἀλλὰ, τὰ ὄμμάτια της, τὰ ὅποια εἶχαν γείνει ἄσπρα ἀπὸ τὸν τρόμον, ἔλεγαν:

— "Ὅχι, δὲν ἔκλεψα ἐγώ, δὲν ἔκλεψα, σῶστέ με ἀπὸ τὰ χεῖρα αὐτῶν· τῶν δράκων· θέλουν νὰ μ' ἀρπάξουν, νὰ φύγουν! . . . . .

*
*

Αἱ ράπτρια εἶχαν τρέξει ἅμα ἤκουσαν τὰς φωνὰς τοῦ κλητῆρος· αἱ μεγαλείτεραι δὲν εἶχαν ἐβγῆ ἔξω, ἀλλὰ ἔσκυπταν ἀπὸ τὴν θύραν τὰς κεφαλὰς των· αἱ μικρότεραι εἶχαν ἔλθει πλησίον εἰς τὴν Ἐλενίτσαν· ὅλαι ἐκύτταζαν ἢ μία τὴν ἄλλην καταθυμῶμένοι διὰ τὴν ἀγριότητα τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων.

Ἡ μητέρα τῆς Ἀγλαίας ἔστεκε πλησίον εἰς τὴν κλίμακα σιωπηλή· ἐκρατοῦσεν ἀπὸ τὴν χεῖρα τὴν κόρην της σφιγκτά· ἐπαρατηροῦσε τὴν σπαραξικάρδιον ἐκείνην σκηνὴν μὲ πολλὴν συγκίνησιν, ὅπως ἐφαίνετο ἀπὸ τὸ βλέμμα της καὶ ἀπὸ τὴν δυνατὴν καὶ συχνὴν ἀναπνοήν της. Ἡ

Ἄγλαία ἐστρυμώνετο πλησίον εἰς τὴν μητέρα της, ὅπως στρυμώνεται τὸ μικρὸν πουλάκι εἰς τὰς πτέρυγας τῆς μητέρας του ὅταν περνᾷ τὸ γεράκι· αὐτὴ ἦτο ἀσφαλισμένη, θέν ἐκινδύνευε διόλου· ἀλλὰ ἐν ἄλλο πουλάκι ἐπαράδερνε ἐκεῖ ἐμπρός της εἰς τὰ ὀνύχια δύο γερακιῶν.

Ἄχ! Τὸ κακόμοιρον!

— Μὰ αὐτὸ εἶνε μαρτύριον, εἶπεν ἡ κυρία Ἐλένη πρὸς τὴν μητέρα τῆς Ἄγλαίας, τί δικαιοσύνη εἶνε αὐτὴ, νὰ βασανίζουν ἔτσι ἓνα ἀθῶον πλάσμα!

— Νομίζετε ὅτι εἶνε ἀθῶον, ὅτι δέν ἐκλεψεν; εἶπεν ἡ μητέρα τῆς Ἄγλαίας.

— ὦ! εἶμαι βεβαία.

Ἡ μητέρα τῆς Ἄγλαίας ἀφῆκε τότε τὴν χεῖρα τῆς κόρης της, ἐπροχώρησε πρὸς τὸν μεταξουργὸν καὶ μὲ ἔκφρασιν ἀξιοπρεπῆ ἀλλὰ γεμάτην ἀγανάκτησιν:

— Κύριε, τοῦ εἶπε, πόσα κάμνουν αἱ καλτσοδέται σας; Καὶ ἔβγαλε τὸ κομψὸν χρηματοφυλάκιόν της.

— Πόσα; δέκα δραχμάς.

— Δέκα δραχμάς . . . οὐ! ἐψιθύρισαν ὄλαι αἱ ῥάπτρια

— Τί ἀσυνειδησία! εἶπε μὲ τὸν νοῦν της ἡ κυρία Ἐλένη.

— Καλά, δέκα! εἶπε μὲ δυνατώτερον τόνον ἡ μητέρα τῆς Ἄγλαίας· νά! πάρετε τὰ λεπτὰ σας, κύριε, καὶ ἀφήστετε ἡσυχον τὸ καῦμένο τὸ κορίτσι.

— Τώρα ναί! εἶπεν ὁ μεταξουργός, ἀρπάζων ὡς πεινασμένος τὰ χρήματα καὶ χώνων αὐτὰ εἰς τὸ θυλάκιον τοῦ γελέκου του· ἔτσι δά! τώρα τὸ νοιώθω μὲ συγχωρεῖτε γιατί σᾶς ἀνησύχησα· μὰ τί νὰ γείνη; ὁ καθένας δέν τὸ παραιτᾷ ἔτσι τὸ δίκαιό του· προσκυνῶ, κυρίαίς!

Ούτε φωνή, ούτε ψυθιρισμός ἤκούσθη· ἡ μεγαλειτέρα, ἡ πλέον ἄφωνος, ἡ πλέον βαθεῖα σιωπὴ τῆς περιφρονησεως ἀπήντησεν εἰς τό:

— Προσκυνῶ, κυρίαίς!

Ἄλλ' ὁ μεταξουργὸς πρῶτος καὶ ὁ κλητὴρ δεύτερος κατέβησαν γρήγορα τὴν κλίμακα γελαστοὶ καὶ κατηυχαριστημένοι, ὡς νὰ ἐπήγαιναν νὰ κάμουν μοιρασίαν...

*
**

Ἡ Ἐλενίτσα δὲν ἐπίστευε τί ἔβλεπεν· ἐνόμιζεν ὅτι εἶχε χαθῆ ὄλως διόλου, ὅτι θὰ τὴν ἤρπαζαν νὰ τὴν κλείσουν εἰς μίαν σκοτεινὴν φυλακὴν καὶ νὰ τὴν ἀφήσουν ἐκεῖ διὰ πάντα· καὶ ἔξαφνα τὴν ἀφῆκαν οἱ δύο ἐκεῖνοι ἄνθρωποι! ἀκόμη δὲν ἐπίστευε καλὰ τὰ ὀμμάτια τῆς.

— Μήπως θὰ μὲ πάρουν πάλιν νὰ μὲ πᾶνε ἔς τὴν φυλακὴν; ἐσυλλογίζετο ἀκόμη.

Καὶ ἡ καρδιά τῆς ἐκτυποῦσε καὶ τὸ βλέμμα τῆς ἦτο ἀκόμη κατατρομαγμένον.

Ἄλλ' ἅμα κατέβησαν, ἅμα ἔγειναν ἄφαντοι ἀπ' ἐμπρός τῆς οἱ δύο ἐκεῖνοι ἀγριάνθρωποι, ἔφυγε καὶ ὁ τρόμος καὶ ἡ ὠχρότης τῆς.

Καὶ τότε τὸ πρόσωπόν τῆς ἔγεινε διαφορετικόν, ὡς ν' ἀνέβη ἀπὸ τὴν ψυχὴν τῆς ἐν γλυκύ, πολὺ γλυκὺ αἶσθημα καὶ νὰ ἐχύθη εἰς τὴν μορφὴν τῆς. Τὰ ὀμμάτια τῆς πρὸ πάντων, τὰ καστανὰ τῆς ὀμμάτια ἔλαβαν μίαν τοιαύτην ἔκφρασιν τρυφερότητος, ὥστε ὅταν τὰ ἐσήκωσε καὶ παρετήρησε τὴν μητέρα τῆς Ἀγλαίας, αὐτὴ ἐνόμισεν ὅτι

τὸ βλέμμα των εἶχε φωνήν, ὅτι τῆς ὠμίλησε, καὶ τῆς εἶπε μὲ τὰς πλέον συγκινητικὰς λέξεις τὴν εὐγνωμοσύνην τῆς μικρᾶς κόρης, καὶ ὅτι δὲν θὰ λησμονήσῃ ποτέ, ποτέ εἰς τὴν ζωὴν της τὴν μεγάλην εὐεργεσίαν ὅπου τῆς ἔκαμε.

Ἄλλὰ μετ' ὀλίγον τὸ βλέμμα ἐκεῖνο ἔγεινε σκυθρωπόν· ἡ κυρία λυπηρὰ σκέψις ἐπέρασεν ἀπὸ τὸν νοῦν της καὶ ἔρριψε τὴν σκιάν της εἰς τὸ βλέμμα της. Ἐπλησίασε πρὸς τὴν μητέρα τῆς Ἀγλαΐας.

— Μὰ δὲν ταῖς ἔκλεψα ταῖς καλτσοδέταις!

— Τὸ ξεύρω!

— Τὸ ξεύρετε πῶς δὲν εἶμαι κλέφτικο;

— Ναί, τὸ ξεύρω.

Καὶ ἀφοῦ ἐβεβαιώθη ἡ μικρὰ κόρη ὅτι ἡ καλὴ κυρία δὲν τὴν ἐθεωροῦσε κλέπτριαν, ἡ σκιά ἔφυγεν ἀπὸ τὸ βλέμμα της τὸ ὁποῖον ἔλαμψε πάλιν ἀπὸ εὐγνωμοσύνην.

*
*

Ὅταν ἡ Ἀγλαΐα εἶδεν ὅτι ἡ μητέρα της ἀφῆκε τὴν χεῖρά της καὶ ἐπροχώρησε πρὸς τὸν μεταξουργόν, ἡ καρδιά της ἐκτύπησε δυνατὰ ἀπὸ χαρὰν, διότι ἐνόησεν ὅτι ἡ μητέρα της ἤθελε νὰ σώσῃ τὴν Ἐλενίτσαν, καὶ ἅμα ἤκουσε αὐτὴ εἶπεν, ἅμα εἶδε τί ἔκαμε, τόσο ἐσυγκινήθη ὥστε ἤθελε νὰ ὁρμήσῃ εἰς τὴν ἀγκάλην της νὰ τὴν σφίγξῃ, νὰ τὴν φιλήσῃ.

— Τί καλὴ ποὺ εἶνε ἡ μαμά! εἶπε μὲ τὸν νοῦν της.

Ἄλλ' ἅμα εἶδεν ὅτι μὲ δέκα μόνον δραχμὰς ἔκαμε τὴν μεγάλην ἐκείνην καλοσύνην, ἤρχισε νὰ σχηματίζῃ δια οὐρετικὴν ἰδέαν διὰ τὰ χρήματα. Ἔως τότε ἐνόμιζεν ὅτι

τὰ χρήματα χρησιμεύουν μόνον διὰ τὴν ἀγοράζην κανεῖς ὅτι τοῦ ἀρέσει.

— Δοιπὸν εἰμπορεῖ κανεῖς νὰ κάμῃ μίαν μεγάλην καλοσύνην μὲ ὅσα ἀγοράζει μίαν κούκλαν! Ἐσυλλογίσθη.

Καὶ ἤρχισε νὰ σκέπτεται πόσας μεγάλας καλοσύνας εἰμποροῦσε νὰ ἔχῃ κάμει μὲ ὅσα ἔχει ἐξοδεύσει δι' ὅλα ἐκεῖνα τὰ σπασμένα, λιγυσμένα παιγνίδια τῆς, τὰ ἕποια τῆς ἦσαν περιττὰ τὰ περισσότερα, καὶ τῆς τὰ ἠγόρασαν δίχως αἰτίαν, ἐνῶ εἶχεν ἄλλα, καὶ τὰ ἐχάλασε δίχως καὶ νὰ διασκεδάσῃ διόλου μαζί των· πόσας καρδίας εἰμποροῦσε νὰ γεμίσῃ μὲ εὐγνωμοσύνην ἀντὶ νὰ γεμίσῃ μὲ τόσα ἄχρηστα σκουπίδια τὴν ἀποθήκην τῆς οἰκίας των...

Καὶ ὅταν ἐπέστρεψε μὲ τὴν μητέρα τῆς εἰς τὴν οἰκίαν τῶν ἦτο σκεπτικὴ εἰς τὸν δρόμον. Ἐσυλλογίζετο ὅσα εἶδεν, ὅσα ἔμαθεν ἐκείνην τὴν ἡμέραν. Εἶχεν ἐμβῆ εἰς τὸ ἐργοστάσιον, ἐκεῖ ὅπου ῥάπτουν τὰ φορέματα καὶ εἶδε πολλὰς κόρας μικρὰς καὶ μεγάλας ἐμπρὸς εἰς μεγάλα τραπέζια σκυμμένοι νὰ ῥάπτουν, νὰ τρυπώνουν, νὰ σιδερώνουν ὅλαι ἐφοροῦσαν πτωχικὰ φορέματα· τὰ δάκτυλά των ἐκινούντο ἀκατάπαυστα ἐπάνω κάτω καὶ ἔκαμαν σημάδια ἀπὸ τὸ βελόνι, τὸ ψαλίδι καὶ τὴν κλωστήν· καὶ τὸ ἐργοστάσιον ἦτο πτωχικόν· ἐπιπλὸν δὲν εἶχε κανέν, μόνον τριγύρω εἰς τὰ τραπέζια ἦσαν κάτι ξύλινα μακροῦλά σκαμνία ἢ πρόστυγαι καθέκλαι ὅπου ἐκάθηντο αἱ ἐργάτριαι· εἰς μίαν γωνίαν ἀκουμβοῦσε μία ῥαπτικὴ μηχανή, ἣ ὅποια ἐβρωμοῦσε λάδι, διότι πρὸ ὀλίγου τὴν εἶχαν ἀλείψει διὰ νὰ μὴ σκωριάσῃ.

— Καὶ ὅμως αὐτοῦ, ἐσυλλογίζετο ἡ Ἀγλαΐα, αὐτοῦ

μέσα ράπτουν ὅλα ἐκεῖνα τὰ ὠραῖα φορέματα, μὲ τὰ ὁποῖα στολίζουν τὸ σῶμά των αἱ κυριαὶ εἰς τὰς ἑσπερίδας καὶ εἰς τοὺς χορούς, ὅπου σύρουν μὲ τόσον καμάρι τὰς μακρὰς οὐράς των· αὐτοῦ μέσα τὰ ράπτουν· καὶ ποῖαι τὰ ράπτουν; μερικαί, αἱ ὁποῖαι εἶνε ἐνδυμένοι χειρότερα ἢ τὰς ὑπηρετρίας πολλῶν οἰκιῶν, πτωχοκόραι, ὅπου παίρνουν πενήντα καὶ ὀγδοῆντα λεπτὰ τὴν ἡμέραν, καὶ ὀλίγαι μόνον μιᾶμισθ δραχμὴ ἢ δύο, ὅπως μοῦ εἶπεν ἡ κυρία Ἐλένη, καὶ μὲ αὐτὰ πρέπει ν' ἀγοράζουν ψωμί καὶ φῶς, νὰ ἀγοράσουν κανὲν εὐθηνὸν πανίον διὰ νὰ ἐνδυθοῦν καὶ αὐταὶ καὶ αἱ μητέρες των καὶ τὰ μικρὰ των ἀδέρφια . . .

Τότε πρώτην φοράν ἔκαμε τὰς σκέψεις αὐτὰς ἡ Ἀγγλαῖα· διότι ἕως ἐκείνην τὴν ἡμέραν δὲν εἴξευρεν ἀπὸ πόσον πτωχὰς χεῖρας περνοῦν τὰ πλοῦσια καὶ μεγαλοπρεπῆ φορέματα. οὔτε τί πτωχικὰ ἔπιπλα καὶ τί δυστυχίαν βλέπουν τὸ βράδυ τὰ ὄμματα τῶν ραπτριῶν, τὰ ὁποῖα τὴν ἡμέραν εἶνε προσηλωμένα ἐπάνω εἰς τὰ μεταξωτὰ καὶ τὰ βελουῖδα, οὔτε ποῖαι σκέψεις διὰ ψωμί καὶ φαγητὸν καὶ ἐνοίκιον περνοῦν ἀπὸ τὸ μυαλὸν των ἐνῶ κάμνουν τὰς ραφὰς ἐκεῖνας! . . .

Καὶ διὰ μιᾶς τῆς ἤρχετο εἰς τὸν νοῦν τῆς ἡ Ἐλενίτσα ὅταν τὴν ἔσυρεν ὁ κλητὴρ ἀγριεμμένος, καὶ ἦτο κατακίτρινη, καὶ τὴν εἶχαν πιάσει οἱ σπασμοί, καὶ εἶχε δεθῆ ἡ γλῶσσά της ἀπὸ τὸν τρόμον . . .

Ἀφοῦ δὲν τὰς ἔκλεψεν ἡ Ἐλενίτσα τὰς καλτσοδέτας, ποῖος τὴς ἔκλεψε; Μετὰ μίαν ὥραν ὁ μεταξουργὸς τὰς

εὐρήκεν εἰς μίαν ἄκραν τοῦ μεταξουργείου του· ἀλλὰ δὲν ὑπῆγε νὰ δώσει ὀπίσω τὰ χρήματα, δὲν ὑπῆγε νὰ ὁμολογήσῃ ὅτι κατὰ λάθος ἐκατηγόρησε τόσον ἄδικα τὸ πτωχὸν κοριτσάκι· ὄχι, δὲν ὑπῆγεν· ἀλλὰ τὰς ἔβαλεν εἰς τὴν ὑαλινὴν μόστραν τοῦ μαγαζείου του καὶ θὰ τὰς πωλήσῃ εἰς κανένα φουστανελλοφόρον.

ὦ! τὸ εἰξεύρει τώρα καὶ ὁ μεταξουργὸς ὅτι ἡ Ἐλενίτσα δὲν ἔκλεψε τὰς καλτσοδέτας· ἂν ἔχη συνείδησιν, αὐτὴ θὰ τοῦ εἰπῇ ποῖος τὰς ἔκλεψε.

*
**

Ἀλλὰ τέσσαρας ἡμέρας εἶχεν ἡ Ἐλενίτσα νὰ ὑπάγῃ εἰς τὸ κατάστημα. Εἶχεν ἀρρωστήσει. Τὴν εἶχε πιάσει πυρετὸς ἀπὸ τὴν τρομάραν της, ὅταν εἶχεν ὑπάγει εἰς τὴν πτωχικὴν των οἰκίαν· καὶ ὅλην τὴν νύκτα ἐσπαρταροῦσεν ἐπάνω εἰς τὸ μικρὸν ἀχυρόστρωμά της, ἐπαραμιλοῦσε διὰ κομβία, μπρισίμια, σιδερώματα· ἔξαφνα ἐτινάζετο ἐπάνω μὲ ὀμμάτια ἄγρια ἀπὸ τὸν φόβον, καὶ ἐφώναζε :

— Κλητῆρες! Φυλακὴ! Καλτσοδέται! ὄχι! δὲν ἔκλεψα! γλυτώστε με!

Ἡ μητέρα της ἐπροσκάλεσε τὸν παπᾶ καὶ τῆς ἐδιέβασε μίαν εὐχὴν. Ὁ πατέρας της, ὁ ὁποῖος ἦτο τυφλός, ἐκάθητο κοντὰ εἰς τὸ μαξιλάρι της καὶ ἐκρατοῦσε τὸ χεράκι της. Κατὰ τὴν αὐγὴν ἡ Ἐλενίτσα ἀπεκοιμήθη ἀποκαμωμένη ἀπὸ τὴν ἀγωνίαν της. Τὴν ἄλλην ἡμέραν ἦτο καλλίτερα· ἀλλ' ἔτρεμαν αἱ χεῖρές της ἀπὸ τὴν ἀδυναμίαν καὶ ἦτο ὠχρά. Ἰατρὸν δὲν ἐπροσκάλεσαν οὔτε ἰατρικὰ τῆς

ἄωκαν· μόνη της ἔγεινε καλά, ὡς πτωχὴ ὅπου ἦτο, καὶ πειτα ἀπὸ τέσσαρας ἡμέρας ὑπῆγεν εἰς τὸ κατάστημα τῆς κυρίας Ἑλένης· ἦτο ἀδύνατος ἀκόμη· ἀλλὰ τί νὰ ἀμῆ; εἰμποροῦν οἱ πτωχοὶ νὰ εἶνε ἄρρωστοι; ὑπῆγε μὴπως τὴν στείλουν μὲ κανὲν φόρεμα κᾶπου καὶ πάρῃ καμμίαν ἐκάραν.

*
* *

Ἐκείνην ἴσα ἴσα τὴν ἡμέραν εἶχαν τελειώσει καὶ τὰ ὀρέματα τῆς Ἀγλαίας καὶ τὰ ἔστειλαν μὲ τὴν Ἑλενίτσαν· ἡ Ἀγλαία ἄμα εἶδε τὸ ἐπανωφοράκι τῆς καὶ τὸ ὄρεμά τῆς μόλις ἐπρόσεξεν εἰς τὴν Ἑλενίτσαν· τὰ ἤρ-
ασεν εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς καὶ μὲ χαράν, μὲ πηδῆμα-
κ, μὲ τραγούδια ἀνέβη εἰς τὴν αἴθουσαν των νὰ τὰ φο-
ση ἐμπρὸς εἰς τὸν καθρέπτην.

Ἡ Ἑλενίτσα ἐπερίμενε κάτω εἰς τὴν αὐλὴν καὶ ἐσυλ-
ογίζετο:

— Νὰ μοῦδιναν καμμιά δεκάρα νὰ παίρναμε τὸ βράδυ
ἀδι διὰ τὴν κανδύλα μας!

Τὴν ἰδίαν στιγμὴν εἰς τὴν αἴθουσαν ἐμπρὸς εἰς τὸν κα-
ρέπτην, ἡ Ἀγλαία ἐκαμάρωνε τὸ φόρεμά τῆς καὶ τὸ
επανωφοράκι τῆς. Τί ὠραῖα πού τῆς ἐπήγαιναν! τί κομψὰ
φορεματάκια, καὶ τί ἐντύπωσιν πού θὰ κάμῃ! καὶ ἔστρε-
ψεν ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ μὲ φιλαρέσκειαν κ' ἐπαρατη-
ροῦσε ἀπὸ ἐπάνω ἕως κάτω εἰς τὸν καθρέπτην τὸ σῶμά τῆς.

Ἄλλ' ἔξαφνα δίχως νὰ τὸ ἐννοήσῃ, διὰ μιᾶς τῆς ἤλ-
θεν εἰς τὸν νοῦν τῆς πάλιν ποῖαι χεῖρες τὰ ἔρραψαν τὰ φο-
ρεματά τῆς, διατί τὰ ἔρραψαν, ἐνεθυμήθη τὴν Ἑλενίτσαν

ἡ ὅποια τώρα ἐπερίμενε κάτω, καὶ εἰς τὴν στιγμὴν ἔφυγεν ἡ φιλαρέσκεια ἀπὸ ἐπάνω τῆς καὶ ἠσθάνθη μίαν παράδοξον συγκίνησιν εἰς ὅλον τὸ σῶμά τῆς ὡς νὰ εἶχε μείνει κρυμμένη μέσα εἰς τὰς ραφὰς τοῦ ἐπανωφορίου τῆς ὅλη ἡ πτωγία τῶν ραπτριῶν ὅπου τὰ εἶχαν ῥάψει καὶ τὴν ἔνοιωθεν εἰς τὴν ῥάχιν τῆς.

Τὸ ἔβγαλε γρήγορα καὶ κατέβη κάτω εἰς τὴν αὐλήν· ἐπλησίασεν εἰς τὴν Ἐλενίτσαν καὶ τὴν ἠρώτησεν ἂν εἶνε καλά· εἶπε καὶ τῆς ἔδωσαν ἓν γλύκισμα, τῆς ὠμίλησε μὲ γλυκὺν τρόπον ὡς φίλη τῆς, καὶ μὲ εὐγένειαν πολλήν καὶ συγκίνησιν ἀκόμη περισσότεράν τῆς ἔβαλεν εἰς τὴν χεῖρά τῆς, ἀπὸ τὰ ἰδικά τῆς λεπτά, ἐν χαρτάκι — πέντε δραχμάς.

*
*
*

Θὰ εἶνε γεμάτο χαρὰν τὸ βράδυ τὸ χαμόσπιτον τῆς Ἐλενίτσας διὰ τὸν ἀνέλπιστον θησαυρὸν· ἀλλὰ καὶ ἡ μεγάλη μαρμαρίνη οἰκία εἶνε γεμάτη χαρὰν διὰ τὸν θησαυρὸν τῆς· διότι ὁ πατέρας καὶ ἡ μητέρα τῆς Ἀγλαίας νομίζουν θησαυρὸν μίαν κόρην, ἡ ὅποια ἐβγάζει ἀρετὰς καὶ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἐλαττώματα, ἡ ὅποια μεταβάλλει εἰς ἀγάπην πρὸς τοὺς πτωχοὺς καὶ αὐτὴν τὴν φιλαρέσκειάν τῆς.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΛΑ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ

ΤΟ ΝΑΥΤΟΠΟΥΛΟΝ

Α'

Πέντε μῆνας· τώρα λείπει εἰς τὰ ξένα τὸ ναυτόπουλον·
πρωστὸς πέντε μῆνας· ἄχ! πόσον ἐπεθύμησε τὴν πατρί-
δα του!

Τὸ καράβι, μὲ τὸ ὁποῖον εἶνε, ὑπῆγεν εἰς μακρινούς τό-
πους, ἐστάθη εἰς πολλούς λιμένας καὶ τώρα γυρνᾷ ὀπίσω.
Νύκτα καὶ ἡμέραν ταξειδεύσων, μόνον οὐρανὸν καὶ θά-
λασσαν βλέπουν· ὁ ἄνεμος σφυρίζει μέσα εἰς τ' ἄρμενα,
ρουσκώνει τὰ πανία, τὰ κύματα κτυποῦν τὸ καράβι,
ἐλλὰ τὸ ναυτόπουλον δὲν τρομάζει, εἶνε γενναῖον ναυτό-
πουλον, καὶ μόλις προστάξῃ ὁ καπετάνιος, σκαρφκλώνει
εἰς τὰ ἔξάρτια καὶ λύνει ἢ δένει τὰ πανία.

Δὲν τὸ τρομάζει ἡ θάλασσα τὸ ναυτόπουλον· δὲν συλ-
λογίζεται τὸν κίνδυνον· ἐν πρᾶγμα μόνον συλλογίζεται·
πότε θὰ φθάσῃ. "Ὅταν τελειώσῃ τὰς ἐργασίας του, στέ-
κει ἀκουμβημένον εἰς τὸ παραπέτονον τοῦ καραβίου καὶ
συλλογίζεται τὴν γλυκεῖάν του πατρίδα. Κυττάζει μα-

κράν, μακράν, ὅσον εἰμπορεῖ νὰ φθάσῃ τὸ βλέμμα του. μήπως εἰς τὴν ἄκραν τοῦ ὀρίζοντος, ὀπίσω ἀπὸ τὰ σύννεφα διακρίνη τὸ σπιτάκι των, ὅπου τὸ περιμένει ἡ χήρα ἡ μάνα του καὶ τὰ ὀρφανὰ ἀδελφιά του. Καὶ τοῦ ἔρχονται δάκρυα εἰς τὰ ὀμμάτιά του. . . .

B'

Πέντε μῆνας τώρα λείπει εἰς τὰ ξένα. ἄχ! πότε τέλος θὰ φθάσῃ; μὲ ποίαν λαχτάραν θ' ἀναβῆ τὴν μικράν των κλίμακα, καὶ θὰ ὀρμήσῃ εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς μητέρας του καὶ τῶν ἀδελφίων του; καὶ ἔπειτὰ τὸ βράδυ, κοντὰ εἰς τὴν γωνίαν, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ λάμπῃ ζεστὴ φωτιά, ἐνῶ θὰ εἶνε ὅλοι τριγύρω του, θὰ τοῖς διηγηθῆ εἰς ποῖα μέρη ἔταξιίδευσε, τί πράγματα εἶδεν εἰς τοὺς μακρινοὺς ἐκείνους τόπους, οἱ ὁποῖοι εἶνε πολὺ ὠραῖοι, ἀλλ' ὄχι διὰ τὸ ναυτόπουλον, διότι διὰ τὸν ξενητευμένον, ὁ ὁποῖος ἔχει ἀγαπημένα ὄντα καὶ τὸν περιμένουν, ποτέ δὲν εἶνε ὠραία ἡ ξενητεία.

Πότε, πότε θὰ φθάσῃ; Τὸ περισσότερο βιάζεται νὰ φθάσῃ διότι μὲ τὰ λεπτά, τὰ ὁποῖα τοῦ ἔδωκαν διὰ μισθόν του, ἠγόρασε δι' ὅλα τὰ ἀδελφάκια του κάτι τι: δι' ἄλλο ὑποδηματάκια, δι' ἄλλο καπελλάκι καὶ διὰ τὴν μητέρα του καμπόσους πήχεις πανίον διὰ νὰ ῥάψῃ φόρεμα. Μὲ ποίαν χαρὰν θὰ δώσῃ εἰς τὸν καθένα τὸ δῶρόν του καὶ μὲ ποίαν χαρὰν θὰ τὸ πάρῃ ὁ καθείς! Καὶ ἔξαφνα, ἔξαφνα θὰ ἐβγάλῃ ἀπὸ τὴν τσέπην τοῦ ναυτικοῦ του πανταλονίου, δεμμένα εἰς ἓνα κόμβον τοῦ μανδουλίου του, καὶ τὰ χρή-

κατα ὅπου τοῦ ἔμειναν καὶ θὰ τὰ δώσῃ εἰς τὴν καϋμένην τὴν μητέρα του ν' ἀγοράσῃ σιτάρι, κρέας καὶ ὄ,τι ἄλλο θέλει.

Γ'.

Ἐνῶ εἰς αὐτὰ ἔχει τὸν νοῦν τοῦ τοῦ ναυτοπόουλον κυτ-
 ἄζει εἰς τὴν ἄκραν τῆς θαλάσσης, ἡ ὁποία ἀπλώνεται
 μπρός του, καὶ τί διακρίνει; Τὴν πατρίδα του. "Α!
 ἤρθασαν τέλος πάντων! Τὸ καράβι των σχίζει γρήγορα τὰ
 ὕματα· ὀλονέν πλησιάζουν. Νά, ἤρχισαν νὰ φαίνωνται
 οἱ οἰκίαι. Οἱ ναῦται καὶ αὐτὸς σκορπίζονται εἰς τὰ κατάρ-
 τα, μαζεύουν τὰ πανία. "Ἐξαφνα γρρρρ! ἔρριψαν τὸ σί-
 ηρον. Καταβιβάζουν μίαν βάρκαν εἰς τὴν θάλασσαν.
 Ἐμβαίνει ὁ καπετάνιος, τρεῖς ναῦται, πηδᾶ εἰς αὐτὴν
 καὶ τὸ ναυτοπόουλον. Κάθηται εἰς τὸν μπάγκον καὶ τραβᾶ
 ὡπίον. Ἡ καρδιά του κτυπᾶ δυνατά. Ἄρά γε νὰ
 νε ὄλοι καλὰ εἰς τὸ σπιτάκι των; μὴ ἔπαθε κανεὶς τίπο-
 τ; μὴ εἶνε ἄρρωστη ἡ μητέρα του, κανέν ἀδελφάκι του;
 ὡς ἀνησυχεῖ! Ἄλλὰ ποῖοι εἶνε αὐτοὶ ὅπου περιμένουν εἰς
 τὴν ἀκρογιαλιάν; "Ω! τοὺς γνωρίζει, τοὺς γνωρίζει! Ἡ
 ἄρκα ἔφθασεν εἰς τὴν ξηράν, ἐβγαίνει ὁ καπετάνιος, καὶ
 τὸ ναυτοπόουλον πηδᾶ εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς μητέρας του
 καὶ τῶν μικρῶν του ἀδελφίων!...

Η ΤΙΜΩΡΙΑ

Ο Γιάννης ἐνόμιζεν ὅτι ἡ μεγαλειτέρα εὐφροσύνη τοῦ κόσμου ἦτο νὰ περιπαίξῃ τοὺς ἄλλους.

Διὰ τοῦτο ὠμιλοῦσε πάντοτε μὲ εἰρωνείαν, καὶ κανένα δὲν ἔφθινεν ἀπειρακτον.

Ἀλλοίμονον ἂν κανεὶς εἶχε μεγάλην μύτην, ἢ μέγαλον στόμα, ἂν ἦτο πολὺ ὑψηλός, ἢ ἂν ἦτο πολὺ κοντός. Τί ἤκουεν ἀπὸ τὸν Γιάννην! Τὸν μύταρο τὸν ἔλεγε μελιτζάνας· τὸν στόμαρο τὸν ἔλεγε φουῆρο· τὸν κορτοπιθαροῦλη ἔκαμε τᾶχα ὅτι τὸν εἶχε χάσει καὶ τὸν ἐζητοῦσε, καὶ ἐσκάλιζε εἰς τὰ θυλάκιά του, εἰς τὰ ὑποδήματά του, νὰ τὸν εὔρη· τὸν ὑψηλὸν τὸν ἔλεγε σκιάχτρο, ἐκάθητο ζαρωμένος πλησίον εἰς τοὺς πόδας του, ἔστρεφε τὴν κεφαλὴν του πρὸς τὰ ἑπάνω, ὡς νὰ ἔφλεπε κανὲν κωδωνοστάσιον, καὶ τὸν ἐρωτοῦσεν:— Αἶ, τί καινούρια ἀπὸ τὸν οὐρανόν; δὲν καταβαίνεις λιγάκι κάτω νὰ σὲ ἰδοῦμε; μὰ κύττα νὰ μὴ ἀργήσης!

Οὐδὲ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι εἶχαν φυσικὸν ἐλάττωμα ἔλυ-

εἶτο τοῦλάχιστον ὁ Γιάννης· ἡ δυστυχία ἀντὶ νὰ τὸν γκινηῖ, νὰ τὸν λυπῇ, τὸναντίον τὸν διεσκέδαζε. Καὶ ἐπερνοῦσε ἀπὸ πλησίον του κανεὶς ἐπαίτης, ἀντὶ νὰ τοῦ ἔλθῃ εἰς τὸν δίσκον του μίαν πεντάραν, τοῦ ἔρριπτε κατὰ πρόσωπόν του ἓν ἐπίθετον, μίαν σκληρὰν λέξιν, ἡ ὁποία ἐθύμιζεν εἰς τὸν δυστυχεῖ τὴν συμφορὰν του, καὶ ἐσπάραζε τὴν καρδίαν του:

— ὦ! ὁ στραβός! ὦ! ὁ κουλοχέρης! ὦ! ὁ κούτσαυλος!

Δι' ὅλα αὐτὰ οἱ συμμαθηταὶ του ἠσθάνοντο ἀντιπάθειαν πρὸς αὐτόν. Κανεὶς δὲν τὸν ἀγαποῦσεν. Ἄλλ' ὅταν κινεῖτο τὸ χωλὸν περιπάτημα τοῦ γαλακτοπώλου καὶ τὴν φούσκωμένην κοιλίαν τοῦ χονδρῶ ξενοδόχου, ἐξεκαρδίζοντο ἀπὸ τοὺς γέλωτας καὶ ἐψιθύριζαν:

— Καραγκιόζη! ποῦ σοῦ εἶνε!

Ὁ δὲ Γιάννης ἐκαμάρωνεν, ἐφούσκωνεν ὡς ἰνδιάνος, ὥστε τὸν ἔλεγαν καραγκιόζη!

Ὁ διδάσκαλος, ὅστις παρέδιδεν ἑλληνικὰ εἰς τὴν τάξιν αὐτὴν, ἦτο εἰς σεβάσμιος γέρων φαλακρός, κυρτὸς ἀπὸ τὸ ἦρας, ὁ ὁποῖος ἐφοροῦσεν ὀμματουῖα, μαῦρον χονδρὸν κατανωφόριον καὶ πλατὺ περιλαίμιον.

Ἐν πρωΐ, ἀφοῦ ἐφώναζε τὸν κατάλογον καὶ ἠτοιμάζετο νὰ ἐβγάλλῃ κληῖρον διὰ τὸ μάθημα, ἔρχεται ὁ ἐπιτήρητής καὶ τὸν παρακαλεῖ, ἀπὸ μέρος τοῦ σχολάρχου, ἔλθῃ εἰς τὸ γραφεῖον ὅπου τὸν περιμένει εἰς κύριος.

Ὁ γέρων διδάσκαλος ἐσηκώθη ἀπὸ τὴν ἔδραν· καὶ ἴσως

διότι εἶχε περάσει πλέον ἢ πρωϊνὴ ψύχρα, ἴσως διότι τὸ ἐπανωφόριόν του ἦτο πολὺ παλαιόν, καὶ δὲν ἤθελε νὰ ὑπάγῃ μὲ αὐτό, τὸ ἀφῆκεν εἰς τὴν ἔδραν· ἀφῆκε δὲ καὶ τὰ ὀμματουᾶλιά του εἰς τὰς ἀνοιγμένας σελίδας τοῦ βιβλίου του, καὶ ἀνεχώρησεν.

Μόλις ἐκλείσθη ἡ θύρα, ὁ Γιάννης ὄρμηξ εἰς τὴν ἔδραν μὲ πρόσωπον γελαστὸν καὶ ὀφθαλμοὺς πονηρῶς ἀστραποβολοῦντας, ὡς νὰ ἤθελε νὰ εἶπη :

— Τέλος πάντων, τὴν ἐπέτυχα αὐτὴν τὴν εὐκαιρίαν!

Καὶ εἰς μίαν στιγμὴν, μὲ ἐπιδεξιότητα ἡθοποιοῦ, φορεῖ τὸ ἐπανωφόριον τοῦ διδασκάλου του, φορεῖ τὰ ὀμματουᾶλιά του, κυρτώνει τὴν ῥάχιν του, ζαρώνει τὸ πρόσωπόν του, σουφρώνει τὰ ὀφρύδιά του, μεταβάλλεται εἰς μικρόν, μικροσκοπικὸν γεροντάκι, τὸ ὁποῖον χωμένον ἕως εἰς τὸν λαίμυρον μέσα εἰς τὸ ἐπανωφόριον, καὶ μὲ τὰ ὀμματουᾶλιά εἰς τὴν μύτην του ὅπως οἱ πίθηκοι ἐκεῖνοι τῶν Ἰταλῶν οἱ ὁποῖοι παριστάνουν εἰς τὴν μέσην τῶν δρόμων, ἤρχισε νὰ διδάσκη τάχα τὸ μάθημα, μιμούμενος τὴν σπινὴν φωνήν, τὸν βῆχα, τὰς χειρονομίας, τὴν στάσιν τοῦ ἀληθινοῦ, τοῦ σεβασμίου ἐκείνου γέροντος, τοῦ διδασκάλου του, τὸν ὁποῖον ἐπερίπαιζε...

Καὶ τὸν ἐμιμείτο τόσον πολὺ! τὰ ὀμμάτιά του τὰ ἔκαμε σβυσμένα, τὰ δάκτυλά του ἀλύγιστα, κοκκαλισμένα, γεροντικὰ ὅπως τοῦ διδασκάλου του· οἱ συμμαθηταὶ του ἐξεκαρδίζοντο, καὶ ὁ Γιάννης τόσον ἐνεθουσιάζετο. τόσον περισσότερον ἐφιλοτιμείτο νὰ τὸν μιμηθῇ, νὰ τὸν περιπαίξῃ!

Ἄλλ' ὁ γέρον διδάσκαλος κάποτε ἐγένετο ὅλως διόλου

αφορετικός: ὅταν ὠμιλοῦσε διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Ἐπανάστασιν. Τότε ἐσυγκινεῖτο παρὰ πολὺ· τὸ πρόσωπόν του ἀμβλάνε μίαν παράδοξον ἔκφρασιν· ἡ φωνὴ τοῦ ἔτρεμε· τὰ γερωντικά του ὀμμάτια ἤναπταν ἀπὸ τὴν φλόγα τοῦ θουσιασμοῦ· τότε αἱ λέξεις εἶχαν περισσοτέραν ζωὴν εἰς τὸ χεῖλη του· αἱ χειρονομίαι του, αἱ ὁποῖαι συνήθως ἦσαν ἡσυχασταί, ὡς νὰ ἦσαν κουρασμένοι αἱ χεῖρές του ἀπὸ τὸ γῆρας, ἐγίνοντο γρήγοροι, νευρικάι.

Ὁ Γιάννης ἠθέλησε νὰ περιπαίξῃ καὶ αὐτὴν τὴν συγκινησιν τοῦ διδασκάλου διὰ τὴν Ἐπανάστασιν μας!

Καὶ εἶχε μιμηθῆ πλέον τὸ ἐνθουσιῶδες στάσιμον τοῦ γέροντος, καὶ ἤρχισε νὰ λέγῃ τὰ συγκινητικά του λόγια, ὁποῖα εἰς τὸ στόμα αὐτοῦ ἐγίνοντο γελοιοδέστατα, ἤρχισε νὰ κτυπᾷ τὸν πόδα του καὶ νὰ ἀπλώνῃ κωμικῶς τὴν χεῖρά του, ὅτε ἔξαφνα...

Ἀνοίγει ἡ θύρα.

Διὰ μιᾶς τὰ δυνατὰ χάχλανα ἐπάγωσαν εἰς ὅλων τὰ ὄματα. Εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας ἔστεκαν τρεῖς ἄνθρωποι: ὁ διδάσκαλος, ὁ σχολάρχης καὶ ὁ πατέρας τοῦ Γιάννη.

Ὁ κύριος ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος εἶχε ζητήσῃ τὸν γέροντα διδασκάλον ἦτο ὁ πατέρας τοῦ Γιάννη· εἶχεν ἀκούσει πολλὰ κενάρεστα διὰ τὸν υἱόν του, καὶ ἤρχετο νὰ ζητήσῃ πληροφορίας· ἐπειδὴ ἦτο ἔμπορος καὶ εἶχε πολλὰς ἐργασίας ἐπιβόρεσε νὰ ἔλθῃ πρὶν ἀρχίσῃ τὸ μάθημα· ἐπροσκάλεσε δὲ τὸν διδασκάλον διὰ νὰ τὸν ἐρωτήσῃ ἰδιαιτέρως

εἰς τὸ Γραφεῖον, ἂν ἦσαν ἀληθινὰ ὅσα ἔμαθεν, ὅτι ὁ Γιάννης εἶνε ἀμελής καὶ ἄτακτος καὶ μῆμος· ὁ διδάσκαλος εἶπεν ὅτι δυστυχῶς εἶνε ἀληθινὰ ὅλα αὐτά, καὶ ὅτι μέ πολλήν του λύπην τοῦ συνιστᾶ νὰ λάβῃ πολὺ αὐστηρὰ μέτρα διὰ τὸν Γιάννην. Ἐπὶ τέλους δὲ τὸν παρεκάλεσε νὰ ἔλθῃ εἰς τὸ μάθημα διὰ νὰ πεισθῇ καὶ ὁ ἴδιος διὰ τὴν ἀμέλειαν τοῦ υἱοῦ του.

Καὶ ἰδοὺ πῶς εὐρέθησαν καὶ οἱ τρεῖς εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας ἅμα ἦνοιξεν.

Ὁ Γιάννης ἅμα ἔστρεψέ καὶ εἶδεν ἕξαφνα, διὰ μιᾶς, τὰ τρία ἐκεῖνα πρόσωπα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα καὶ τὸ ἐν μόνον ἔφθανε γὰ τὸν κατατρομάξῃ ἂν τὸν ἔβλεπεν εἰς αὐτὴν τὴν κατάστασιν, τοῦ ἐφάνη ὅτι ὅλη ἡ ὀροφή τοῦ Σχολαρχείου κατεκρημνίσθη ἐπάνω εἰς τὴν κεφαλὴν του, καὶ ἐπεθυμοῦσεν ἂν ἦτο δυνατόν, νὰ σχισθῇ τὸ πάτωμα καὶ νὰ τὸν καταπίῃ.

Ἄλλ' εὐτυχῶς τὰ πατώματα δὲν κάμνουν τὰς ἐπιθυμίας τῶν κακῶν παιδίων, καὶ δὲν σχίζονται ὅταν θέλουν αὐτά, διὰ νὰ γλυτώσουν ἀπὸ τὴν ἐντροπὴν τῶν κακῶν πράξεών των.

Ἐμενε λοιπὸν ἐκεῖ, εἰς τὴν ἔδραν, κατακόκκινος, παραζαλισμένος, μὲ τὸ ἐπανωφόριον τοῦ διδασκάλου εἰς τὴν ῥάχιν, μὲ τὰ ὀμματουῶλια εἰς τὴν μύτην του, μὲ μίαν φράσιν τοῦ διδασκάλου εἰς τὸ στόμα του, τὴν ὁποῖαν δὲν εἶχε προφθάσει νὰ ἐκστομίσει.

— Εἶνε περιττὸν πλέον νὰ ἴδω τίποτε ἄλλο, εἶπε μὲ ὑπὴν ὁ πατέρας τοῦ Γιάννη διακόψας τὴν σιωπὴν. "Ὅ, τι ἴδα μοῦ φθάνει.

"Ἐπειτα δὲ ἔστρεψε πρὸς τὸν Γιάννην καὶ τοῦ εἶπε:
— Πάρε τὰ βιβλία σου κ' ἔλα μαζί μου!

Ὁ πατέρας τοῦ Γιάννη ἐνόμισεν ὅτι κεραυνὸς τὸν ἐκτύπησε κατακέφαλα ἅμα εἶδε πόσον κακὸν παιδίον ἦτο ὁ υἱὸς του. Ποτέ του δὲν ἐφαντάζετο ὅτι εἰμποροῦσε νὰ εἶνε τέτοιος ὁ Γιάννης του· διότι ὁ ἄθλιος ἦτο ὑποκριτής, καὶ εἰς τὴν οἰκίαν ἔκαμνε τὸν ἅγιον, ἐφαίνετο πολὺ ῥόγιμος.

— Ἀφοῦ τόσο βαθειὰ ἐρρίζωσεν ἡ κακία μέσα του, εἶπε, ὥστε τὴν κρύβει μὲ τὴν ὑποκρισίαν διὰ νὰ μὲ γελᾷ, πρέπει νὰ τὸν τιμωρήσω, αὐστηρὰ, παραδειγματικά, σκληρὰ, διὰ νὰ μάθῃ ὅτι δὲν εἶναι τόσο εὐχάριστον ἔργον νὰ εἶνε κανεὶς κακὸς καὶ νὰ κλέπτῃ τὴν ἀγάπην τῶν γονέων του. Πρέπει νὰ ξερρίζωθῇ ἡ κακία ἀπὸ μέσα σου· εἰς τὰς δυνατὰς ἀρρωστίας χρειάζονται δυνατὰ κτρικά.

Καὶ ἀφοῦ συνενοήθη μὲ τὴν γυναῖκά του, κατέβη εἰς τὸν Πειραιᾶ συνώμιλησε μὲ τὸν ἀδελφόν του, ὁ ὁποῖος εἶχε ἐκεῖ ἐν μέγαλον μηχανουργεῖον, καὶ ἔμειναν σύμφωνοι· ὅταν ἀναχωροῦσεν εἶπε πρὸς τὸν ἀδελφόν του.

— Αὐστηρότης, σκληρὰ αὐστηρότης! πρέπει νὰ τὸ σώσωμεν, τὸ παιδί.

— Μὴ σὲ μέλη· εἶνε καθῆκόν μου καὶ θὰ τὸ κάμω.

Τὴν ἄλλην ἡμέραν τὸν Γιάννην τὸν ἔστειλεν ὁ πατέρας του εἰς τὸ μηχανουργεῖον τοῦ θείου του, διὰ νὰ μάθῃ τέχνην ἀφοῦ ἄν θέλει νὰ μάθῃ γράμματα.

Ὁ Γιάννης διὰ μιᾶς ἀπὸ τὴν καλοπέρασιν τῆς οἰκίας των, εὐρέθη ἐκεῖ κάτω μέσα εἰς φυσητῆρας καὶ μηχανὰς καὶ ἔμβολα καὶ κοχλίας. Ἔως τότε δὲν ἔκαμνε τίποτε, οὔτε ἐμελετοῦσε κἄν, καὶ τώρα ἐδούλευεν ἀκατάπαυστα· ἐζοῦσε μὲ τὰ πενήντα λεπτὰ τοῦ ἡμερομισθίου του· ἔτρωγε ψωμί καὶ τυρίον ἢ ἐλαίας· ἐζοῦσε ὅπως καὶ τὰ ἄλλα πτωχὰ παιδιά τὰ ὁποῖα ἦσαν εἰς τὸ σιδηρουργεῖον· ἐκοιμᾶτο ἐπάνω εἰς μίαν κάπαν μόνον· κάλτσαις δὲν ἐφοροῦσε, τὰ ἐνδύματά του ἦσαν λινὰ καὶ ἦσαν πάντοτε λερωμένα ἀπὸ σκωρίαν· ὅλοι οἱ τεχνῖται τὸν ἐπρόσταζαν ὅπως καὶ τὰ ἄλλα παιδιά. Κανεὶς δὲν θὰ ὑπέθετεν, ἄμα τὸν ἔβλεπεν ἐκεῖ, νὰ κτυπᾷ ἐν κομμάτιον σιδήρου, ἰδρωμένος, κατακόκκινος, ὅτι αὐτὸς ἦτο ὁ Γιάννης ὁ χαϊδεμμένος· ἀλλὰ θὰ τὸν ἐνόμιζεν ὡς ὄρφανὸν κανενὸς πτωχοῦ ἐργάτου, τὸ ὁποῖον κατοικοῦσεν εἰς κανὲν ὑγρὸν καὶ σκοτεινὸν ὑπόγειον καμμιᾶς ἀποκέντρου συνοικίας τοῦ Πειραιῶς· κανὲν δυστυχὲς πλάσμα τὸ ὁποῖον ἀπὸ δέκα ἐτῶν παιδίον εἶχε λάβει τὴν ἀπόφασιν ὅτι διὰ νὰ ἔχῃ νὰ φάγῃ ἐν κομμάτιον ψωμίον τὸ βράδυ, πρέπει νὰ τὸ κερδίσῃ μὲ τὰς ἰδίας του χεῖρας, ὅλην τὴν ἡμέραν, διότι δὲν εἶχε κανένα, κανένα νὰ τοῦ τὸ δώσῃ!

Ἄλλὰ πόσον δυστυχέστερος ἦτο ὁ Γιάννης ἀπὸ τᾶλλα, τὰ πτωχὰ παιδία! Ἐκεῖνα ὑπῆγαγ ἐκεῖ διὰ νὰ ἐργασθῶν, νὰ μάθουν μίαν τέχνην, νὰ γείνουν μίαν ἡμέραν εἰμιοὶ ἐργάται καὶ καλοὶ ἄνθρωποι· καὶ αὐτὸς διατί ὑπῆγεν ἐκεῖ; διὰ τιμωρίαν· τὸ ἐνοοῦσεν ὅτι ὁ πατέρας του εἶν ἤθελε νὰ τὸν κάμῃ σιδηρουργόν. Διὰ τᾶλλα παιδία ἦτο τιμὴ τὸ ὅτι ἦσαν ἐκεῖ, καὶ δι' αὐτὸν ἦτο ἐντροπή.

Ὡ! ἦτο πολὺ δυστυχὴς ὁ Γιάννης ἐκεῖ μέσα εἰς τόσους εἰνους ἀνθρώπους, ἀπὸ τοὺς ὁποῖους κανεὶς δὲν τὸν ἀγατοῦσε! Κανεὶς, κανεὶς, οὐδὲ αὐτὸς ὁ θεῖός του, ὁ ὁποῖος ἔκαμεν ὅτι δὲν τὸν ἔβλεπεν—ἐνῶ τὸν ἐπρόσεχε ἀπὸ τὸ πρῶτῶς ἄχρι τὸ βράδυ—δὲν τοῦ ἔλεγε δύο γλυκὰ λόγια. Ὡς νὰ τὸ ἔκαμαν ὅλοι ἐπίτηδες, ὡς νὰ τοὺς εἶχε παραγγείλει κανεὶς νὰ τοῦ κάμουν ὅσον εἰμποροῦσαν σκληροτέραν τὴν τιμωρίαν του. Καὶ ὁ νοῦς του ἔτρεχε τότε εἰς τὴν μητέρα του, εἰς τὴν μικρὰν του ἀδελφήν, εἰς τὸν πατέρα του· καὶ ἐσυλλογίζετο τὰ φιλήματά των, τὰς ἀλωπίαις των, τὸ εὐμορφόν του δωματάκι, τὴν τράπεζαν μὲ τὸ λευκὸν τραπέζομάνδυλον καὶ τὰ ἀχνίζοντα καὶ ἀρεκτικὰ φαγητά, τριγύρω εἰς τὴν ὁποίαν ἐκάθηντο καὶ αἱ τέσσαρες, τὰ χιονάτα του ἀσπρόρρουχα καὶ τὴν μαλακὴν κλινίτσαν του μὲ τὰ διπλᾶ μαξιλαράκια.

Καὶ τὸν ἔπαιρνε τὸ παράπονον, καὶ παρεμέριζεν εἰς μίαν ἄκραν νὰ κλαύσῃ· ἀλλ' ἀμέσως ἡ δυνατὴ φωνὴ τοῦ ἀρχιεργάτου, τὸν ὁποῖον εἶχεν ὁμιλήσει ὁ θεῖος τοῦ Γιάννη, ἐφώναζε: ὁ Γιάννης! ποῦνε ὁ Γιάννης! Καὶ ἠναγκάζετο νὰ ἐπιστρέφῃ εἰς τὰ σιδηρά του σπογγίζων τοὺς ὀφθαλμοὺς

του. "Αχ! οὔτε νὰ κλαύσῃ δὲν τὸν ἄφιναν ἐκεῖ μέσα! Καὶ κατέπινε τὰ δάκρυά του, καὶ κατεβίβαζε τοὺς λυγμούς του ἕως μέσα εἰς τὴν καρδίαν του, ἐκεῖ κάτω ὅπου κανεὶς δὲν τοὺς ἔβλεπε. Ἐὰ ἀγαποῦσε τώρα τὰ δάκρυα, τὰ ἐλεύθερα δάκρυα, τὰ ὅποια ἐλαφρύνουν τὴν καρδίαν, ὡς νὰ γίνεται ὑγρὰ ἢ λύπη καὶ νὰ τρέχῃ ἀπὸ τὰ ὀμμάτια, τὰ ἀγαποῦσε τὰ δάκρυα, αὐτὸς ὁ ὁποῖος δὲν εἶχεν ἀγαπήσει ἕως τότε παρὰ μόνον νὰ γελά . . . καὶ νὰ περιγελά!

Καὶ τότε τοῦ ἤρχετο εἰς τὸν νοῦν ἡ προτέρα του διαγωγή καὶ τὸν ἐπίανε ἀνατριχίλα. Καὶ ἐνῶ ἐπαράδερνε μὲ τὰ σίδηρα, ἐσυλλογίζετο ὅτι καλὰ παθαίνει καὶ ὅτι αὐτὸς πταίει δι' ὅσα ὑποφέρει.

Μίαν ἡμέραν ἀπεφάσισε νὰ γράψῃ ἓν γράμμα εἰς τοὺς γονεῖς του μὲ τὸ ὅποῖον τοὺς ἐπαρακαλοῦσε νὰ τὸν συγχωρήσουν· ἐπέρασαν ἀρκεταὶ ἡμέραι, ἀλλὰ δὲν ἔλαβεν ἀπάντησιν· ἔγραψεν ἓν ἄλλο εἰς τὸ ὅποῖον περιέγραφε τὴν ζωὴν του, τὰ βάσανά του, τὴν δυστυχίαν του· καμμία ἀπάντησις· τέλος ἔγραψεν ἓν πρὸς τὴν μητέρα του· ἐνόμιζες ὅτι δὲν τὸ εἶχε γράψει μὲ μελάνην, ἀλλὰ μὲ τὰ δάκρυά του· τόσον ἦτο συγκινητικόν, μὲ τόσον πόνον, μὲ τόσῃν ἀπελπισίαν ἦτο γραμμένον· εἴμποροῦσε νὰ σπαράξῃ καρδίαν, εἴμποροῦσε καὶ πέτραν νὰ ραγίσῃ· τὴν ἐπαρακαλοῦσε, τὴν ἐξώρκιζεν εἰς τὴν ἀγάπην ὅπου τοῦ εἶχε ὅταν ἦτο μικρὸν καὶ καλὸν παιδάκι, τῆς ἐφιλοῦσε τοὺς πόδας της, τοὺς ἔβρεχε μὲ τὰ δάκρυά του, νὰ τὸν πάρῃ ἀπὸ

κεῖ μέσα. «Γρήγορα, γρήγορα» ἔγραφε, «νά ἔλθετε νά ἐ πάρετε, διότι ἂν ἀργήσετε, θά ἔλθουν νά μέ πάρουν κμμίαν ἡμέραν τέσσαρες, μέσα εἰς ἓν μικρόν νεκροκράβατον· καὶ θά εἶνε καλλίτερον αὐτό· καλλίτερα νά μοῦ κάψουν ἓνα μικρόν τάφον ἐκεῖ ἔξω εἰς τὸ νεκροταφεῖον ἀρὰ νά ζῶ μέσα εἰς αὐτὴν τὴν φυλακὴν, μακρὰν ἀπὸ ἄς. Νά ἔλθετε νά μέ πάρετε, νά μέ πάρετε!»

Καὶ ὅμως δὲν ἔλαβεν ἀπάντησιν. Ἀπηλπισμένος τότε πῆγεν ἐν βράδῳ εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ Θεῖου του· ὁ Θεῖός του τὸν ἠρώτησε μὲ αὐστηρότητα τί θέλει, καὶ ὁ Γιάννης ἔπεσεν εἰς τοὺς πόδας του· τὸν πικράλεσε, τὸν ἰκέτευσε μὲ δάκρυα νά μεσιτεύσῃ εἰς τοὺς γονεῖς του νά τὸν συγχωρήσουν.

— Μετενόησα, Θεῖε, τοῦ εἶπε, μετενόησα πικρά· προητέρα ἤμουν κακός· μάλιστα· τώρα ὅμως ἔγεινα καλός. Ἰοτέ μου δὲν θά κάμω τέτοιας ἀνοησίας· ποτέ μου ἐν ξανακάμω ἄς μέ στείλουν ἐδῶ πάλιν ὀπίσω· ἀλλ' ἄς μέ πάρουν τώρα· φθάνει πλέον τόση τιμωρία· γύρνα καὶ εἰδέ με πῶς κατήντησα, ἄχ! σέ παρακαλῶ πολύ, εἰπέ τους νά ἔλθουν νά μέ πάρουν!

Καὶ ἔκλαιε πικρά, καὶ ἡ φωνή του, ἡ ὁποία ἄλλοτε τόσον καλὰ εἴξευρε νά περιπαίξῃ, ἔτρεμε τώρα ἀπὸ ἀληθινὴν, βαθεῖαν λύπην.

Ὁ Θεῖός του τὸν παρετήρησε κρυφὰ μὲ συγκίνησιν καὶ συμπάθειαν, ἀλλὰ δὲν τοῦ ὑπεσχέθη τίποτε· μίαν μόνην λέξιν ξηρὰν τοῦ εἶπε: θά προσπαθήσω. Καὶ διέταξε τὸν ὑπηρέτην του ἀπὸ ἐκείνην τὴν ἡμέραν νά φέρῃ διὰ τὸν Γιάννην σούπαν, καὶ βραστὸν ἀπὸ τὴν οἰκίαν του.

Ὁ Γιάννης ἔμαθεν ὅτι ὁ θεῖός του ἀνέβη εἰς τὰς Ἀθήνας, καὶ ἐπερίμενεν· ἐπερίμενεν· ἐμετροῦσε τὰς ὥρας· τὰ λεπτά· ἐνύκτωσε· ἔγειναν μεσάνυκτα· ἐξημέρωσε· ἐβγήκεν ὁ ἥλιος· ἔγεινε μεσημέρι· τίποτε· κανεὶς δὲν ἦρχετο. Τὸν ἐπίασε πάλιν ἀπελπισία...

Εἰς τὰς δύο μετὰ τὸ μεσημέριον μία ἄμαξα ἐστάθη ἐμπρὸς εἰς τὴν θύραν τοῦ μηχανουργείου· ὁ Γιάννης παρητήρησεν ὅτι ἀπὸ αὐτὴν κατέβη ὁ θεῖός του καὶ ὁ ὑπηρέτης των Κώστας μὲ ἓν δέμα.

Αὐτὸς ὁ Κώστας, τὸν ὁποῖον ἄλλοτε ἐπεριφρονοῦσε, πόσον ἀγαπητὸς τοῦ ἐφάνη τότε! ἐνόμιζεν ὅτι ἔφερεν ἐπάνω του, μαζὶ του, ἓν μέρος ἀπὸ τὸν ἀέρα τῆς οἰκίας των, ὀλίγην ἀγάπην ἀπὸ τὸν πατέρα του καὶ τὴν μητέρα του.

Ἐπλησίασε πρὸς αὐτὸν μὲ ὄρμην καὶ τὸν ἠρώτησε:

—Κώστας, καλὰ εἶνε ἡ μητέρα, ὁ πατέρας, ἡ Ἀντιγόνη;

—Καλὰ, εἶπεν ὁ Κώστας.

—Πήγαινε εἰς τὸ γραφεῖον νὰ ἐνδυθῆς, Γιάννη, τῷ λέγει ὁ θεῖός του μὲ γλυκεῖαν φωνὴν, μὲ φωνὴν θείου ὁποῖος ὁμιλεῖ πρὸς τὸν ἀνεψιὸν τοῦ, καὶ ὄχι μὲ φωνὴν διευθυντοῦ μηχανουργείου, ὁποῖος ὁμιλεῖ πρὸς μαθητευόμενον.

Ὁ Γιάννης ἔβγαλε τὰ πάνινα ἐκεῖνα φορέματα, τὰ ὁποῖα ἐνῶ ἦσαν τόσοσιν λεπτά, τοῦ ἐφαίνοντο τόσοσιν βαρέα· ἐφόρεσε λευκὰ ἀσπρόρρουχα, ἐφόρεσε τὰ ἐνδύματά του,

τὰ ὅποια ὅταν τὰ εἶδε τὰ ἤρπασε μὲ σιγκίνησιν καὶ τὰ ἐφίλησεν· ὦ! τέλος πάντων ἐλευθερώνετο ἀπὸ τὴν φυλακὴν του! ἔρριπτεν ἀπὸ ἐπάνω του τὴν ὡσάν καταδίκου πανίνην ἐκείνην στολήν..

Ἄπεχαιρέτισε μὲ δάκρυα εὐγνωμοσύνης τὸν θεῖόν του καὶ ἐμβῆκεν εἰς τὴν ἄμαξαν· ἠρώτησε πολλὰς φορὰς τὸν Κώσταν, καὶ ὁ Κώστας τοῦ διηγήθη ὅτι ἡ οἰκία των ἐβυθίσθη εἰς τὴν λύπην ἀπ' ἐκείνην τὴν ἡμέραν· ὅτι ἡ μητέρα του ἔκλαιεν, ὅτι ὁ πατέρας του ἐστέναζε πικρὰ λέγων: Θεέ μου! διατὶ μοῦ ἔγεινε τέτοιο τὸ παιδί μου!

Ὁ Γιάννης ἤκουε προσεκτικὰ· δὲν ἔχανεν οὔτε λέξιν· ἔπειτα ἀκούμβησεν εἰς τὴν χεῖρά του τὴν κεφαλὴν του καὶ ἔμεινε συλλογισμένος· ἔξαφνα ἡ ἄμαξα ἐστάθη· ἔφθασεν ἐμπρὸς εἰς τὴν θύραν των.

Ὁ Γιάννης ἐπήδησεν ἀπὸ τὴν ἄμαξαν καὶ ἀνέβη μὲ ὄρμην τὴν κλίμακα· ἀλλ' εἰς τὰς ἐπάνω βαθμίδας τὸ βῆμά του ἔγεινε ἀργότερον, τὸν ἐπίασε δειλία κ' ἐντροπή, διότι τοῦ ἦλθεν εἰς τὸν νοῦν του ζωηρόν, ζωηρόν, τὸ ἀνόητον σφάλμα του.

Ὁ πατέρας του καὶ ἡ μητέρα του ἦσαν εἰς τὴν αἴθουσαν.

Ὅταν ὁ Γιάννης ἐφάνη εἰς τὴν θύραν, ἡ μητέρα του ὤρμησε πρὸς αὐτὸν μὲ ἀνοιγμένους βραχίονας. Τὸν ἤρπασεν εἰς τὴν ἀγκάλην της καὶ ἐγέμισε τὸ πρόσωπόν του μὲ φιλήματα· καὶ ἀφοῦ τὸν ἔσφιγξε, πολὺ, πολὺ, μὲ νευρικὴν συγκίνησιν, ἔβγαλεν ἓνα θρηνώδη λυγμόν. καὶ τὰ δάκρυά της ἔρρευσαν ὡσάν ποτάμι ἀπὸ τὰ ὀμμάτια της.

ἡ μητρικὴ ἐκείνη στοργή, ἡ ὁποία ἔμενε τόσο βαθεῖα κλεισμένη, ἕνα μῆνα ὀλόκληρον, ἐξέσπασεν ἐκείνην τὴν στιγμὴν. Ὁ Γιάννης ἔκλαιεν. Τώρα εἰμποροῦσε νὰ κλαύσῃ ἐλεύθερα! καὶ ἐπάνω εἰς τὸ πρόσωπόν του ἀνεκατεύοντο τὰ δάκρυά του μὲ τὰ δάκρυα τῆς μητέρας του...

Ἡ μητέρα του ἐσκούντησε σιγὰ τὸν Γιάννην εἰς τὴν ἀγκάλην τοῦ πατέρα του, ὅστις τὸν ἀγκάλιασε καὶ τὸν ἐφίλησεν εἰς τὸ μέτωπον· καὶ ὁ πατέρας του ἦτο πολὺ συγκεκινημένος, μολονότι δὲν ἤθελε νὰ φανῇ· τὰ ὀμμάτιά του ἦσαν βρεγμένα, ὡς νὰ εἶχαν ἀναβῆ ἕως εἰς αὐτὰ τὰ δάκρυά του καὶ παρατηροῦσαν κρυφὰ κρυφὰ, δίχως νὰ θέλουν νὰ ἐβγοῦν ἔξω.

Τὸ πρόσωπον τοῦ Γιάννη ἐφάνερονε τόσην ἀγωνίαν, μήπως τοῦ ἐνθυμίσουν τὸ σφάλμα του, ὥστε οὔτε λέξιν τοῦ εἶπαν.

Νὰ ἐβλέπατε καὶ τὴν χαρὰν τῆς μικρᾶς του ἀδελφῆς, τῆς Ἀντιγόνης, ὅταν ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὸ σχολεῖον! πῶς τὸν ἀγκάλιασε γλυκά, γλυκά, πῶς τὸν ἐφίλησε καὶ πῶς μὲ τὴν ἀφέλειάν της ἔλεγεν ὅτι «τώρα ἐγέμισε τὸ σπίτι, γιατί ὅταν ἔλειπε ὁ Γιάννης τῆς ἐφαίνετο ἄδειο τὸ σπίτι».

Μὲ συγκίνησιν ἡ ὁποία δὲν περιγράφεται ἤκουσεν ὁ Γιάννης τὴν μητέρα του, νὰ τοῦ διηγῆται τί ὑπέφερον κατὰ τὸν μαῦρον ἐκεῖνον μῆνα. Τί ἀγωνίαν ὑπέφερε! ἤρχετο εἰς τὸ δωμάτιόν του, κ' ἐκάθητο εἰς τὸ τραπέζι του καὶ τὸν ἐπερίμενε νὰ ἔλθῃ ὡς ἄλλοτε· καὶ ὅταν ἔβλεπε τὰ βιβλία του, τὰ ἐνδύματά του, δίχως τὸν Γιάννην, τῆς ἐφαίνετο ὅτι ἀπέθανε, καὶ ἐμαδοῦσε τὰς τρίχας

ῆς κεφαλῆς τῆς. Πολλὰς φορές δὲν εἰμποροῦσε νὰ ὑπο-
 ἔρη τὸν χωρισμὸν αὐτόν, ἐγένετο ὡσάν τρελλή καὶ ἤθελε
 καταβῆ νὰ τὸν πάρη, καὶ μόλις τὴν ἐκρατοῦσεν ἡ
 θεὰ ὅτι ἡ τιμωρία ἐκείνη ἦτο ἀναγκαία διὰ νὰ σωθῇ
 διὰ πάντοτε ὁ υἱὸς τῆς· μίαν ἡμέραν πλέον δὲν ἐβάσταξε.
 κατέβη εἰς τὸν Πειραιᾶ, ἦλθεν εἰς τὸ μηχανουργεῖον ἀπὸ
 τὴν ἄλλην θύραν, ἐμβῆκεν εἰς τὸ γραφεῖον τοῦ θείου του,
 καὶ ὀπίσω ἀπὸ τὸ παραπέτασμα τὸν εἶδε μέσα, μὲ ἐκεῖνα
 τὰ μαυρισμένα τοῦ παλιόρρουχα νὰ κτυποῦ ἓν σίδηρον,
 καὶ ἔπεσε μισολιποθυμημένη ἐπάνω εἰς τὴν πολυθρόναν...

Καὶ ὁ Γιάννης ἐνῶ τὴν ἤκουε ἔκλαιε, ἔκλαιε καὶ τὴν
 φιλοῦσε...

Οἱ συμμαθηταὶ τοῦ Γιάννη τὸν εἶδαν μίαν ἡμέραν ἔξα-
 ρνα εἰς τὸ σχολεῖον. Κατ' ἀρχὰς ἐνόμισαν ὅτι θ' ἀρχίσουν
 πάλιν αἱ κωμωδίαι, καὶ ἠτοίμασαν τὰ χεῖλη των διὰ νὰ
 γελάσουν· ἀλλὰ γρήγορα τὰ ἔκλεισαν ὅταν εἶδαν πόσον
 σοβαρὸς, πόσον φρόνιμος, πόσον ἐπιμελῆς ἦτο ὁ Γιάννης.

"Ὅσαι μεγάλαι μῦται, ὅσα μεγάλα στόματα, ὅσοι ὑψη-
 λοί, ὅσοι κοντοὶ καὶ ἂν περάσουν ἐμπρὸς ἀπὸ τὸν Γιάννην,
 οὔτε λέξιν πειρακτικὴν δὲν λέγει· ὁ γέρον διδάσκαλός του
 τὸν λατρεῖ· ἂν δὲ τὸν ἔλεγε κανεὶς καὶ τώρα παραγ-
 κιοῦσῃ, θὰ τὸ ἐνόμιζε ὡς τὴν πλέον μεγάλην ὕβριν.

ΤΟ ΟΡΦΑΝΟΝ ΜΑΣ!

Α'

Εἰς ἓνα στενὸν δρόμον τῶν Ἀθηνῶν, ὀπίσω ἀπὸ τὴν Ἀκρόπολιν ἦτο μία οἰκία μικρά, ἰσόγειος· οἱ τοῖχοί της ἦσαν μισοκρημνισμένοι, ἡ στέγη της ἐκόντευε νὰ πέσῃ· τὰ δύο παράθυρά της δὲν εἶχαν ὑαλῖα, καὶ διὰ νὰ μὴ ἐμβαίη ὁ ἄνεμος εἶχαν κολλήσει εἰς αὐτὰ κομμάτια παλαιῶν ἐφημερίδων· ἀλλ' ὁ ἄνεμος ὅταν ἐφυσούσε τὸν χειμῶνα ἐμβαινε ἀπὸ τὰς πολλὰς τρύπας τῆς οἰκίας, οὐρλιάζων ὡς ἀγρίμιον· καὶ δὲν ἀπαντοῦσε τίποτε μέσα εἰς αὐτὴν τὸ ὁποῖον νὰ τοῦ ἀδυνατίσῃ, τὴν κρυάδα του· οὔτε φωτίαν ἀναμμένην εἰς τὴν ἐστίαν, οὔτε κανέν ἐπιπλον, τίποτε· ἐλεύθερα, δίχως κανέν ἐμπόδιον ἐφυσούσε εἰς τοὺς γυμνοὺς τοίχους καὶ τὸ γυμνὸν πάτωμα. Καὶ τὰ δύο ὄντα τὰ ὁποῖα ἐκατοικοῦσхан ἐκεῖ μέσα ἐκρύωναν, ἐκρύωναν πολὺ.

Β'

Τὸ ἐν ἀπ' αὐτὰ τὰ ὄντα ἦτο ἐν παιδίον· ἐν ὀρφανόν· μόλις θὰ ἦτο δέκα ἐτῶν· ἦτο ἔρημον εἰς τὸν κόσμον· ὁ πα-

ρας του καὶ ἡ μητέρα του, πτωχοὶ ἄνθρωποι, εἶχαν ἀπο-
 νει· δὲν εἶχε κανένα ἄλλον συγγενῆ· μόνον μία μακρινή
 ἰα τοῦ εἶχε μείνει, καὶ αὐτὴ τὸ ἐλυπήθη καὶ τὸ ἐπῆρεν
 ; τὸ πτωχόσπιτόν της καὶ ἐζούσαν μαζί· ἀλλ' αὐτὴ ἡ
 κϋμένη ἦτο τόσο πτωχὴ ὥστε οὔτε νὰ τὸ θρέψη δὲν
 μποροῦσε· καὶ τὸ κακόμοιρον ὄρφανὸν ἀπὸ τὴν κακοπέ-
 ρισιν, ἀπὸ τὰ βάσανα καὶ ἀπὸ τὴν πικρὰν ὄρφανίαν
 ἀπὸ τὴν ὁποίαν μαραίνονται τόσα παιδία δι' ἔλλειψιν
 λίγης ἀγάπης, ὅπως τόσα ἄνθη δι' ἔλλειψιν μερικῶν
 κτινῶν τοῦ ἡλίου, τὸ κακόμοιρον ὄρφανὸν ἀρρώστησε, καὶ
 ὅσον πολὺ ὥστε δὲν εἰμποροῦσε νὰ ἐβγῆ ἔξω νὰ ὁμιλή-
 η, νὰ παίξῃ ὡς παιδίον καὶ αὐτό.

Ἐπεσε λοιπὸν ἐπάνω εἰς ἓν ἄθλιον ἀχυρόστρωμα, σιμά
 εὺς τὸ παράθυρον καὶ ἀπ' ἐκεῖ ὅταν ἦτο ἀνοιξίς ἔβλεπε νὰ
 ὀρχηταὶ ὁ ἥλιος τὸ πρωὶ καὶ νὰ φεύγῃ τὸ βράδυ, ἤκουε
 ὁ κελάδημα τῶν χελιδονίων τὰ ὁποῖα ἐπετοῦσαν ζωηρὰ
 εὺς τὴν ἀντικρυνὴν στέγην, ἐκύτταζε τὴν κορυφὴν τοῦ
 βηλοῦ δένδρου τὸ ὁποῖον ἦτο εἰς τὸν μικρὸν κῆπον τοῦ
 εἰτονικοῦ καφενεῖου.

Γ'

Μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὸν στενὸν ἐκεῖνον δρόμον ἐπέρασεν ἓν
 παιδίον· ἔρριψε τὸ βλέμμα του εἰς τὸ παράθυρον καὶ εἶδε
 τὸ μικρὸν χλωμὸν ὄρφανόν. Ἄμα τὸ εἶδε, τόσο πολλὴν
 συμπάθειαν ἠσθάνθη ἀμέσως ὥστε ἠπλώσε τὴν χεῖρά του
 καὶ τοῦ ἔδωκε τὸ πορτοκάλιον τὸ ὁποῖον ἐκρατοῦσεν. Τὸ
 ὄρφανὸν τὸ ἐπῆρε μὲ τὰ ἰσχνὰ καὶ φεγγερά δάκτυλά του

καὶ τὰ ὠχρὰ του χεῖλη ἐχαμογέλασαν· τὸ παιδίον ἔφυγεν, ἀλλ' ἄμα ὑπῆγεν εἰς τὸ σχολεῖον διηγῆθη εἰς τοὺς φίλους του τί συμπαθητικὸν ἦτο ἐκεῖνο τὸ κακόμοιρον παιδίον, τὸ ὁποῖον δὲν εἰμποροῦσε νὰ κινηθῆ ἀπὸ τὸ ἀχυρόστρωμά του· οἱ φίλοι του ἦσαν ὅλοι εὐαίσθητα παιδία, συνεκινήθησαν καὶ ὑπῆγαν καὶ τὸ εἶδαν, ὠμίλησαν διὰ τὸ ὀρφανὸν καὶ εἰς ἄλλα παιδία, καὶ κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δὲν ἐπερνοῦσεν ἡμέρα χωρὶς νὰ ἔλθῃ ἓν παιδίον εἰς τὸ παράθυρον τοῦ ἀρρώστου καὶ τοῦ φέρῃ ὀπωρικὰ ἢ ἄνθη.

Κανέν ἀπὸ τὰ παιδία δὲν ἐγνώριζε ἀπὸ πρὶν τὸ ὀρφανόν· κανέν δὲν εἶξευρε τὸ ὄνομά του· καὶ δὲν ἦτο ἀνάγκη· ἐκεῖνα τοῦ ἔδωκαν ἐν ἰδικόν των ὄνομα πολὺ συμπαθητικόν· τὸ ὠνόμασαν· τὸ ὀρφανόν μας.

Πόσας φορὰς τὰ καλὰ ἐκεῖνα παιδία ἀντὶ ν' ἀγοράσουν παιγνίδια, ἐκράτησαν τὰ λεπτά των, διὰ νὰ ὑπάγουν κἄτι τι εἰς τὸ ὀρφανόν των! Καὶ ὅταν ἤκουαν τὴν γλυκεῖαν καὶ ἀδύνατον φωνήν του μέσα ἀπὸ τὸ παράθυρον νὰ τοῖς λέγῃ· *Εὐχαριστῶ!* ἠὲ χαριστοῦντο, ἠὲ χαριστοῦντο πολὺ διότι ἠὲ χαριστεῖτο τὸ δυστυχησμένον ὀρφανόν!

Δ'

Ὁ καιρὸς ἐπερνοῦσεν, ἀλλὰ τὰ παιδία δὲν ἐλησμόνησαν τὸ ὀρφανόν των.

Ἦλθε τὸ φθινόπωρον· τὰ χελιδόνια δὲν ἐκελαδοῦσαν πλέον εἰς τὴν ἀντικρυνὴν στέγην· τὰ φύλλα τοῦ μεγάλου δένδρου εἶχαν κιτρινίσει καὶ ὁ ἥλιος ἤρχισε νὰ μὴ ζεσταίνῃ.

λέον, ὡς νὰ τὸν ἐκρύωνε καὶ αὐτὸν ὁ χειμῶνας ὅπου ἐλησίαζε· ὅλα εἶχαν ἀλλάξει· μόνον τὸ ὄρφανόν δὲν ἤλλαξεν, ἔμεινε πάντα εἰς τὸ ἀχυρόστρωμά του χλωμόν καὶ ἀραμμένον.

ὦ! ὄχι! ἤλλαξε, ἤλλαξε καὶ τὸ ὄρφανόν!

Ε'

Ἐν ἀπὸ τὰ παιδιά ἐπέρασε πάλιν μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὸν στενὸν δρόμον καὶ ἐστάθη ἐμπρὸς εἰς τὸ παράθυρον διὰ τὴν ἀφήσῃ ἐν φορεματάκι ὅπου εἶπε καὶ τοῦ ἔρραψε ἡ μητέρα του διὰ νὰ μὴ κρύωνῃ τὸ ὄρφανόν· ἀλλὰ τὸ ὄρφανόν ἐν ἤπλωσε τὴν χεῖρά του νὰ τὸ πάρῃ· δὲν ἦτο πλέον εἰς τὴν θέσιν του, εἰς τὸ ἀχυρόστρωμά του· τὸ παιδίον σκυψε, καὶ εἶδεν εἰς τὸ δωμάτιον ἐν ξύλινον νεκροκρεβατάκι καὶ εἰς αὐτὸ τὸ ὄρφανόν μὲ σταυρωμένα χεράκια καὶ βαμβάκι εἰς τὸ στόμα· πλησίον του ἔκαιεν ἐν λεπτὸν κηρίον καὶ παρέκει ἔκλαιεν ἡ γραῖά του θεία· ἐπάνω εἰς τὸ στῆθος τοῦ ὄρφανου ἦσαν σκορπισμένα ὀλίγα μαγαμένα ἄνθη τὰ ὅποια εἶχε φέρει τὴν περασμένην ἡμέραν ἐν παιδίον.

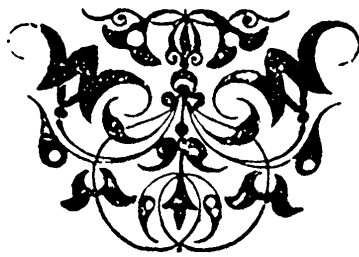
ὦ! δὲν εἶχεν ἀνάγκην ἀπὸ φορεματάκι τὸ ὄρφανόν, γιὰτὶ δὲν θὰ ἐκρύωνε πλέον! Ἀπέθανε μὲ τὰ πτωχικά του, ἐν ἐπρόφθασε οὔτε διὰ τὸν τάφον νὰ τὸ φορέσῃ. Καὶ τὸ παιδίον ἔφερε τὸ φορεματάκι ὀπίσω εἰς τὴν οἰκίαν των γλαῖον. Εἰς ὀλίγον ὅλα τὰ παιδιά τὸ ἔμαθον καὶ ἔτρεξαν εἰς τὸ μικρὸν παρεκκλήσιον ὅπου τοῦ ἐδιάβασε τὰ νεκρώματα εἰς γέρον παπᾶς.

ζ'

Τὰ παιδιά ἐπέστρεψαν ἀπὸ τὴν κηδεῖαν ὅλα μαζί· ἦσαν πολὺ λυπημένα· τὸν ἔχασαν πλέον τὸν προστατευόμενόν των· ἀπέθανε τὸ ὄρφανόν των... Μερικὰ ἔκλαιαν· καὶ ὅταν εἰς διαβάτης ἠρώτησε τὸ συμπαθητικὸν ἐκεῖνο παιδίον τὸ ὁποῖον εἶχεν ὑπάγει εἰς τὸ ὄρφανὸν τὸ φορεματάκι, διατί κλαίει, τὸ καλὸν παιδίον ἀπεκρίθη μὲ πολλήν, πολλήν λύπην:

— Ἀπέθανε τὸ ὄρφανόν μας!

ΤΟ ΝΑΥΑΓΙΟΝ ΤΟΥ ΚΑΠΕΤΑΝ ΝΙΚΟΛΑ

Εἶνε τοῦ Ἀγίου Νικολάου καὶ ὁ Καπετὰν Νικόλας ἔχει ἡν ἑορτήν του· δι' αὐτὸ ἠθέλησε νὰ κάμη τραπέζι εἰς τοὺς τοὺς υἱούς, τὰς κόρας, τοὺς γαμβρούς, τὰς ὑμφας καὶ τὰ ἐγγόνιά του· καὶ μὲ τὰ χονδρά του δά- τυλα στρήφει μὲ εὐχαρίστησιν τὰ ἄσπρα του μουστάκια, ταν γυρνᾷ καὶ βλέπει τριγύρω του τόσα ἀγαπημένα ἄντα, ἀπὸ τὸν μεγαλείτερόν του υἱόν, ὁ ὁποῖος εἶνε σα- ἄντα ἐτῶν, ἕως εἰς τὸ μικρότερόν του ἐγγονάκι, τὸ ποῖον τὸ ἔχουν φασκιωμένον καὶ βυζαίνει. "Ω! τί ὠραῖον πρᾶγμα νὰ εἶνε κανεὶς πάππος καὶ νὰ τὸν περιτριγυρίζουν τὰ παιδιὰ του καὶ τὰ ἐγγόνιά του, νὰ βλέπη τὸ πρόσω- τόν του εἰς εἴκοσι πρόσωπα, νὰ νοιώθῃ τὸ αἷμά του εἰς ἑκοσι σώματα ὡς ὁ κορμὸς τοῦ δένδρου τὸν χυμὸν του εἰς ἑκοσι κλαδία!

Ὁ Καπετὰν Νικόλας κάμνει τόκα τὸ ποτήριόν του μὲ τὰ ποτήρια τῶν υἱῶν του καὶ τῶν κορῶν του καὶ τῶν γαμ- βρῶν του οἱ ὁποῖοι τοῦ εὔχονται χρόνια πολλά· ὅλοι εἶνε

εὐθυμοί· οἱ μεγάλοι θὰ πίνουν ἐν ποτήριον περισσότερον ἀπόψε, τὰ μικρὰ θὰ φάγουν ἐν γλύκισμα περισσότερον.

Ὁ Καπετὰν Νικόλας βλέπων τὸν μεγαλείτερόν του υἱόν, πλοίαρχον καὶ αὐτὸν μὲ φέσι καὶ γαλάζιαν φούνταν τοῦ λέγει:

— Ἀρχισαν ν' ἀσπρίζουν τὰ γένειά σου, καϋμένη Σωτήρη!

— Ἀμ' ἔφθασα τὰ σαράντα, ἐπῆρα τὸν κατήφορο πειὰ κ' ἐγώ!

— Πῶς περνοῦν τὰ χρόνια! εἶπε μὲ ἀναστεναγμὸν ὁ Καπετὰν Νικόλας, θαρρῶ πῶς εἶνε χθὲς ἀκόμα πού 'γεννήθηκες· ἔχεις δίκη· 'στὰ σαράντα ἓνα ἔπεσα ἔξω καὶ 'στὰ σαράντα τρία 'γεννήθηκες σὺ, καὶ γι' αὐτὸ σ' ἔβγαλα καὶ Σωτήρη, γιατί ἐσώθηκα.

— Ποῦ ἔπεσες ἔξω, παπποῦ, εἶπεν ἐν ἀπὸ τὰ ἐγγόνιά του.

— Εἰς τὴν Μαύρη Θάλασσα, παιδί μου.

— Κ' ἐκόντεψες νὰ πνιγῆς;

— Ναί! ἔπεσ' ἔξω τὸ καράβι μου· ἐπνίγηκαν δέκα ναῦταί μου· κ' ἐγὼ μόλις ἐγλύτωσα μὲ ἄλλους πέντε.

— Παπποῦ, 'πέ μας, 'πέ μας, πῶς ἔπεσε ἔξω τὸ καράβι σου! εἶπε τὸ περίεργον ἐγγονάκι του.

Ὁ Καπετὰν Νικόλας, ὅπως ὅλοι οἱ γέροι, δὲν δυσχεστεῖτο νὰ διηγῆται τί ἔπαθεν εἰς τὰ νειάτα του, δι' αὐτὸ ἀφοῦ ἤναψε τὸ τσιμποῦκί του καὶ ἐρρόφησε δυνατὰ μίαν φοράν, ἤρχισε τὴν διήγησίν του, ἐνῶ ὅλοι τὸν ἤκουαν μὲ προσοχὴν.

*
* *

— Ἦμουν ἀρραβωνιασμένος ἀκόμη μὲ τὴν Κονδύλω, ἤν μάννα σας καὶ τὴν γιαγιά σας, τὸ θυμᾶσαι, Κονδύλω μου; εἶπε πρὸς τὴν γραϊάν του σύζυγον, ἡ ὁποία ἐκάθητο εἰς τὸ πλάγι του· καὶ ἀφοῦ αὐτὴ ἐκίνησε τὴν κεφαλὴν της ὅτι τὸ ἐνθυμεῖται, ἐξηκολούθησε: Θὰ ἦμουν ἕως εἰκοπέντε χρόνων· ἦμουν νέος διὰ καπετάνιος, ἀλλ' ἀπὸ νινέα χρόνων παιδί μὲς' στὴ θάλασσα ἐμεγάλωσα καὶ ἐμποροῦσα νὰ 'πάγω ἕως 'στὴν Μαρσίλια δίχως πιλότο· καὶ τὸ καράβι ἦταν πατρικό μου, ἰδικό μου, γιατί ἦμουν μοναχοῦιός· εἰς τὸ γύρισμα ἐκείνου τοῦ ταξειδιοῦ θὰ γίνονταν ὁ γάμος μας· τὸ θυμᾶσαι, Κονδύλω μου; ἀλλὰ τὸ ταξειδί δὲν ἦταν εὐκολο· ἔπρεπε νὰ ταξειδεύσωμε εἰς τὴ Μαύρη Θάλασσα, χειμῶνα καιρό· καὶ οἱ ναυτικοὶ ξεύρουν εἰς ἀνατριχίλα τοὺς φέρνει μονάχα τὸ ὄνομα Μαύρη Θάλασσα! δι' αὐτὸ ὅταν τὰ μεσάνυκτα πρὶν νὰ φύγωμε πῆγα ν' ἀποχαιρετίσω τὴν ἀρραβωνιστικιά μου καὶ τοὺς ἀδελφοὺς της, τὴν εἶδα λυπημένη καὶ δακρυσμένη, τὸ θυμᾶσαι, Κονδύλω μου; Κ' ἐγὼ ἦμουν σὰν λυπημένος, ἀλλὰ δὲν θδεῖξα τίποτε, καὶ ὅταν ἔφευγα διὰ νὰ τὴν ἡσυχάσω τῆς παράγγειλα νὰ ἐτοιμασθῆ, διότι ἅμα ἔλθω ἀπὸ τὸ ταξειδί θὰ γείνη ὁ γάμος.

Πρὶν νὰ φωτίση ἐσηκωθήκαμε 'στὰ πανιά· τὸ καράβι μου ἡ Βαγγελίστρα, ὀκτὼ χιλιάδων κοιλῶν μπάρκο, ἦταν πολὺ καλοθάλασση· γρήγορη σὰν θαλασσοποῦλι καὶ νερὰ γιόλου· καὶ οἱ ναῦταί μου ἕνας κ' ἕνας, ὅλα ὑδραιωτάκια· ὁ ναῦλός μου ἦτο διὰ τὴν Ὀδησσόν, νὰ φορτώσωμε μπατίρι ἐνὸς ἐμπόρου καὶ νὰ τὸ φέρωμε εἰς τὴν Σύραν· ὅλοι ἤμεθα μὲ καρδιά καὶ εἶχαμε φάγει τὴν θάλασσα μὲ τὸ

κουτάλι, πού λέγει ὁ λόγος· λοιπὸν οἱ ναῦται ἐτραγω-
δοῦσαν τὰ τραγοῦδιά τους ὅταν ἐμάτιζαν τὰ σχοιनिὰ
μὲ τὴν καβίλια καὶ ὅταν ὁ ἓνας ἀπ' αὐτοῦς πού ἔπαιζε
τὸ μπουζοῦκι ἐβαροῦσε τὸ τσάμικο τὴν Κυριακὴ οἱ ἄλλοι
ἐχόρευαν ἐπάνω εἰς τὴν κουβέρτα· ἔτσι κατὰπριμα, σχε-
δὸν δίχως βόλταις, ἐβγήκαμεν ἀπὸ τὴν " Ἀσπρην Θάλασ-
σαν καὶ ἐμβήκαμεν εἰς τὸ μπουγάζι τῆς Καλλιπόλης·
μέσα ἀπὶ αὐτὸ εἶνε ἡ θάλασσα τοῦ Μαρμαρᾶ, ἡμερὴ θά-
λασσα ὡσὰν λίμνη, καὶ αἱ δύο τῆς ἀκρογιαλαιῖς, καὶ τῆς
Ἀνατολῆς καὶ τῆς Ρούμελης, εἶνε καταπράσιναις ἀπὸ
κῆπους, χωράφια καὶ ἀμπέλια· νὰ μὴν τὰ πολυλογοῦμε
ἐφθάσαμε εἰς τὴν Πόλι· ἀλλὰ δὲν ἐμείναμεν· ἐπεράσαμε
τὸ ἄλλο μπουγάζι τοῦ Βοσπόρου· ἐσταθήκαμεν μόνον εἰς τὸ
Φαναράκι διὰ νὰ πάρωμε κουμπάνια, ψωμί, νερόν, ἄλειμ-
μα διὰ τὸ καράβι, ἐκάναμε τὸν σταυρόν μας καὶ ἐμβήκα-
μεν εἰς τὴν Μαύρην Θάλασσαν.

Ἡ Μαύρη Θάλασσα! εἶπε κατόπιν ἀπὸ ὀλίγην παῦσιν
ὁ Καπετὰν Νικόλας· πόσαις καρδιαῖς ἐμαύρισεν ἕως τώρα,
πόσα σπίτια ἐρήμωσε διὰ νὰ γεμίση αὐτὴ μὲ πνιγμένους!
Κανεῖς δὲν εἰμπορεῖ νὰ φαντασθῆ, ἂν δὲν τὴν ἐταξείδευσε,
τί ἀγριάδα ἔχουν τὰ κύματά της· εἶνε μαῦρα, μαῦρα καὶ
ὅταν φυσᾷ ὁ ἀέρας τὰ βαθουλώνει ὡσὰν νὰ σκάβῃ τάφους
διὰ τοὺς δυστυχισμένους ναύτας· καὶ ὅταν ἀγριεῦουν, ὅταν
χύνωνται ἀφρισμένα ἐπάνω εἰς τὰ καράβια δὲν εἰμπορεῖς
νὰ πιστεύσης πὼς δὲν εἶνε ζωντανά, πὼς δὲν εἶνε ἄγρια
θηρία λυσσασμένα πού μουγκρίζουν καὶ θέλουν νὰ σὲ φά-
γουν. Πόσοι παραζαλισμένοι ἀπὸ τὰ κύματα ὡς ἀστραπὴ

τὰ στιγμὴ μονάχα προφθαίνουσι νὰ ἰδοῦν μὲ τὸν νοῦν τῶν
τῆν γυναῖκά των καὶ τὰ παιδιὰ των καὶ νὰ τ' ἀποχαι-
ιτήσουν, καὶ ὕστερα τοὺς σκεπάζει διὰ πάντα ἡ Μαύρη Θά-
λασσα! Πόσα κορμιὰ καὶ σχισμένα πανιά καὶ σπασμένα
ατάρτια ξερνᾷ εἰς τὴν ἀκρογιαλιάν! Ὅποιος ἐβγῆ ἔξω εἰς
τὰ χωρία τῆς Μαύρης Θάλασσας καὶ ἰδῆ ἐκεῖνα τὰ ὠραῖα
κολίδια ποῦ εἶχαν εἰς τὴν πρύμνην των μεγάλα καὶ ὑπε-
ρήφανα καράβια μὲ τὸ χρυσωμένον τοὺς ὄνομα, καρφωμένα
πάνω ἀπὸ τὰς καπνισμένας θύρας τῶν καφενειῶν, τοῦ ἔρ-
πονται δάκρυα ὅταν συλλογίζεται πῶς ἐκατάντησαν ἐκεῖ!

Ἡμεῖς ὅμως εἶχαμε τύχην τότε· ἡ θάλασσα ἦταν
συγῆ· ὁ καιρὸς ἦτο Νότος καὶ ἡ Βαγγελίστρα μου
γλυστροῦσε ἐπάνω εἰς τὰ κύματα· ὅλοι μας εἶχαμεν τὰ
κάτια μας δεκατέσσερα μήπως σηκωθῆ ἔξαφνα ἢ φουρ-
οῦνα· κανεὶς πλέον δὲν τραγωδοῦσε· τὸ μπουζοῦκι ἦταν
πρεμ.ασμένο εἰς τὸ καρφί· νὰ μὴν τὰ πολυλογοῦμε, ἐπε-
άσαμε τὴν Σωζόπολιν, τὴν Ἀγχίαλον, τὸν Πύργον, τὴν
Βάρναν, ἔπειτα ἐμβήκαμε εἰς τὰ Βλάχικα νερά, τέλος
πῆγαμε εἰς τὴν Ὀδησσό· ἐφορτώσαμε μὲ καλό, καὶ ἐκάναμε
πανιά διὰ τὴν Σύραν· ἡ Βαγγελίστρα δὲν εἶχε πειὰ
τὴν σβελτοσύνη ποῦ εἶχε ὅταν ἦταν ἄδεια, καὶ δὲν ἐγλι-
τροῦσε πειὰ ἐπάνω εἰς τὰ κύματα ὅπως εἰς τ' ἀναίθασμα·
ὁ καιρὸς ὅμως ἦτο καλὸς καὶ ἔτσι δίχως κανένα κακὸ κατε-
βήκαμεν ἕως εἰς τὴν Ἀγαθόπολιν· ἐκεῖ μᾶς ἔπιασε δυνατὸς
πρόκος καὶ μόλις ἐπροφθάσαμε κ' ἐχωθήκαμε εἰς τὴν
Νιάδαν, ἐν ἀπὸ τὰ καλλίτερα λιμάνια τῆς Μαύρης Θάλασ-
σας· ἐμείναμε ἐκεῖ τρεῖς ἡμέρας· ὁ καιρὸς ἐμαλάκωσε καὶ
σηκωθήκαμε εἰς τὰ πανιά· τὸ θυμᾶμαι ὡς νὰ εἶνε τῶρα·

ἐκαθούμουν ὁ ἴδιος εἰς τὸ τιμόνι. Ὁ Μπαρμπασταμάτης, γέρος ναύτης, πού τὸν ἔλεγαν γερολύκο τῆς θάλασσας, ἔρχεται καὶ μοῦ λέγει:

— Δὲν μ' ἀρέσει ἐκείνη ἡ μαυρίλα, Καπετὰν Νικόλα.

Ἐγύρισα καὶ εἶδα καὶ ἀνετρίχιασα· ἐκείνη ἡ μαυρίλα ἦταν γεμάτη μπόρα. Νὰ ποδίσωμε πίσω εἰς τὴν Νιάδα οὔτε ἀπὸ τὸν νοῦ μας ἐπερνοῦσε γιατί ὁ ἀέρας ἦτο βορεινός καὶ εἶχε θαλασσώσει.

— Ἐμπρός, βρὲ παιδιά, καὶ εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ· ἄς προφθάσωμε νὰ χωθοῦμε εἰς τὸ λιμανάκι τῆς Μήδειας.

Δὲν πρόφθασα νὰ τελειώσω τὸν λόγον μου μπρρρρ! τί μπόρα ἦταν ἐκείνη! ἐξέσπασε· τὰ παιδιά ὅλα εἰς τὰ κατάρτια καὶ ἴστα σχαινά! Μάϊνα παπαφίγκο! μάϊνα φλόκο! μάϊνα γάμπιαις! μάϊνα μαΐστρα! μάϊνα τρίγκο! ὅλα τὰ μαϊνάρουμε· ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος; ἡ Μαύρη Θάλασσα ἦταν ἀγριεμένη· τὰ κύματά της, πότε ἄνοιγαν σὰν νὰ τὴν ἐρρουφοῦσαν τὴν Βαγγελίστρα καὶ ἐβλέπαμε τότε ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ δύο τοίχους ἀπὸ θάλασσα ἕψηλους ὡς τὸ κατάρτι τῆς Βαγγελίστρας, καὶ τρέμαμε μὴ σπάσουν καμμιά στιγμή καὶ μᾶς παραχώσουν διὰ πάντα· πότε μᾶς σήκωναν ψηλὰ ψηλὰ καὶ μᾶς ἐπετοῦσαν σὰν καρυδότσεφλο· μᾶς ἐσκουντοῦσαν πρὸς τὴν στερηὰ καὶ ἐβλέπαμε τὴν ἀγρία ἀκρογιαλιὰ μὲ τοὺς βράχους της πού τὴν ἔκαμαν ἀκόμη ἀγριώτερη οἱ μεγάλοι σωροὶ τῶν καρβούνων πού εἶχε εἰς τὰ χαμηλὰ μέρη διὰ νὰ πάγουν καράβια νὰ φορτώσουν· ἀλλὰ τὸ κακὸν ἦτο πού ἐβράδυαζε· ὅσο εἶνε ἡμέρα κᾶτι κάμνει κανεὶς· παλεύει ὅσον μπορεῖ· ἀλλὰ τὴν νύκτα ἡ Μαύρη Θάλασσα εἶνε δέκα φοραὶς φοβερώτερη.

καὶ ὡσάν νὰ μὴ ἔφθανεν αὐτὸ ἔπιασε καὶ χιόνι. Δὲν βλέπαμε ποῦ πηγαίναμεν· ἡ Βαγγελίστρα ἔτριζε, ἔβογκοῦσε· ἔξαφνα τὰ κύματα ἀρπάζουν τὴν βάρκα καὶ φεύγουν. Ὁ Μπαρμπασταμάτης τότε ἔρχεται καὶ μοῦ λέγει:

— "Ἄν πᾶμε ἔτσι, σὲ μισὴ ὥρα θὰ πᾶμε 'ς τὸ φοῦντο· πρέπει νὰ κάμωμε χύσι, Καπετὰν Νικόλα.

— Χύσι! ἐσκέφθηκα· ἦταν χρέος μου νὰ τὸ γλυτώσω τὸ ξένο τὸ πρᾶγμα· ἀλλὰ σάν 'βούλιαζε τὸ καράβι θὰ γάνονταν καὶ τὸ σιτάρι καὶ τὸ καράβι καὶ τόσαις ψυχαῖς ἡμεῖς· ἂν κάμαμε χύσι ἴσως γλυτώναμε καὶ μέρος ἀπὸ τὸ σιτάρι. Ἐπῆρα λοιπὸν τὴν ἀπόφασιν.

— Χύσι, παιδιά! φωνάζω· κ' οἱ ναῦται ἔσπασαν ταῖς μπουκαπόρταις, ἀνοιξαν τ' ἀμπάρι ὅπου ἦτο χυτὸ τὸ σιτάρι καὶ ἔχυναν κ' ἔχυναν μὲ τοὺς κουβάδες εἰς τὴν θάλασσαν· Ἡ Βαγγελίστρα ἐλαφρώθηκε λιγάκι· τὸ καλὸ ἦτο ποὺ δὲν ἔκαμε νερὰ καὶ ἡ σεντίνα ἦταν ἄδεια· ἀλλὰ ἔσκαμπανάβαινε· τί σκαμπαναθάρισμα ἦταν ἐκεῖνο, Χριστέ μου! ἡ θάλασσα ἔγεινε πειὸ ἀγρία καὶ τὰ κύματα πειὸ ἕψηλά καὶ μᾶς σκουντοῦσαν ὅλο εἰς τὴν στερηά.

— Παιδιά, δὲν πᾶμε διόλου καλά!... εἶπεν ὁ Μπαρμπασταμάτης μὲ ἀναστεναγμόν.

Τὰ κύματα μὲ τέτοια λύσσαν ἔσπαναν εἰς τὴν πρύμνην ὥστε ἐκεῖνον ποὺ κρατοῦσε τὸ τιμόνι τὸν δέναμε εἰς τὸ διάκι διὰ νὰ μὴ τὸν ἀρπάζουν· μερικοὶ ἀπὸ τοὺς ναῦτας κονδυλῶντας καὶ πέφτωντας ἐπήγαιναν ἕως κάτω εἰς τὸ εἰκονοστάσι καὶ ἄναβαν τὴν κανδύλα τοῦ "Ἀη-Νικόλα καὶ τοῦταζαν λαμπάδες ἴσα μὲ τὸ μπόγι των γιὰ νὰ τοὺς γλυτώσῃ. "Ἄχ! σὲ τί δουλειὰ θὰ βρίσκονταν ὁ

Ἄη-Νικόλας ἐκείνην τὴν βραδυά! μὰ ποιὸν νὰ πρωτακούσῃ ὁ μεγαλόχαρος, ποῦ νὰ πρωτοπροφθάσῃ;

— Παιδιά, παιδιά ὅσ' τ'ἀνοιχτά ὅσο μπορεῖτε γιατί ἔχαθήκαμε! ἐφώναξε μὲ ἀπελπισίαν ὁ Μπαρμπασταμάτης.

Σ' τ'ἀνοιχτά! ἕνας λόγος εἶνε· μ' ἄκουε τιμόνι ἢ Βαγγελίστρα; ἦταν σὰν ἄτι πού δὲν ἀκούει χαλινάρι, καὶ τρέχει, τρέχει ἔς τὸν κρεμνόν· ἢ Βαγγελίστρα ἔτρεχε κατὰ πάνω ἔς τοὺς βράχους.

Ἐξαφνα βλέπομε ἕνα μαῦρο μαῦρο ἴσκιο ἐμπρὸς μας καὶ πρὶν νὰ νοιώσωμεν τί ἦταν... κράχ!

— Ἄοι! μιὰ τρομερή, μιὰ ἀπηλπισμένη φωνὴ ἐμπήξαμε ὅλοι καὶ εὔρεθήκαμε μέσα ἔς τ' ἀφρισμένα κύματα πού μᾶς κουκούλωσαν...

— Ἄ! εἶπαν μὲ τρόμον τὰ δύο ἐγγόνια τοῦ Καπετὰν Νικόλα μὲ πιασμένην ἀναπνοήν.

Ὁ Καπετὰν Νικόλας, ἀνατριχιάσας ἀπὸ συγκίνησιν εἰς τὴν ἐνθύμησιν τῆς νυκτὸς ἐκείνης, ἔπαυσε μίαν στιγμή, ἐγέμισε μὲ σιωπὴν τὸν *lou-lar* τοῦ τσιμπουκίου του, ἐφύσησε ὡς νὰ ἐφυσούσε τὸν καπνὸν καὶ συγχρόνως νὰ ἐστέναζε, καὶ ἐξηκολούθησεν ἀργά, ἀργά:

— Ὡσὰν ὄνειρον μου ἐφάνη· πρὶν νὰ προφθάσω νὰ κουνήσω τὰ χέρια μου ἔρχεται ἕνα θεόρατον κύμα μὲ κουβαριάζει, μὲ σηκώνει ψηλὰ ψηλὰ καὶ μὲ πετᾷ ἔξω εἰς τοὺς βράχους· θὰ γίνουμουν κομμάτια· ἀλλ' ὅταν εἶνε γραφτό του κανενὸς νὰ ζήσει, θὰ ζήσει καὶ θὰ γεράσῃ· ἐκεῖ ἀνάμεσα εἰς τοὺς βράχους ἦταν τὸ στόμα ἑνὸς ποταμιουῦ· τὸ κύμα μ' ἐπέταξε μέσα εἰς τὸ ποτάμι καὶ ὄχι μόνον ἐμένα ἀλλὰ καὶ τέσσερας ναύτας καὶ τὸν μούτσον,

κατόπι μου ἀφοῦ τοὺς ἐστρηφογύρισε· ὅταν ἦλθα εἰς τὸν
αὐτόν μου ἀπὸ τὴν παραζάλην καὶ τοὺς εἶδα, εἶπαμε τὰ
νόματά μας καὶ γνωρισθήκαμε μὲ κλάμματα.

Τότε ἀρχίσαμε νὰ φωνάζωμε μὲ τὰ ὀνόματά τους καὶ
τοὺς ἄλλους συντρόφους μας :

— Γιάννη! Δημήτρη! Κωσταντῆ! Μιχάλη! Στρατῆ!
Μπαρμπασταμάτη' καὶ τοὺς ἄλλους· ἀλλὰ τίποτε· καμ-
μία φωνή.

Φωνάζομε πάλιν, ξαναφωνάζομε· ὁ μοῦτσος ἤρχισε νὰ
κλαίη καὶ νὰ φωνάζη τὸν πατέρα του, τὸν Μπαρμπασ-
σταμάτην·

"Αχ! αὐτὰ τὰ πράγματα δὲν λέγονται μὲ λόγια· βάλ-
ετε μὲ τὸν νοῦν σας ἔξ ἀνθρώπους ἐπάνω εἰς ἓνα
βράχον τῆς Μαύρης Θάλασσης, Δεκέμβρη μῆνα, σὲ νύκτα
χιονισμένη, νὰ γυρεύουν τοὺς συντρόφους των, νὰ μὴ ξεύ-
ρουν: ζοῦν; 'πνίγηκαν; νὰ κάμῃ ἓνα κρύο ποῦ νὰ παγώνη τὴν
ἀναπνοὴν εἰς τὰ μουστάκια καὶ νὰ τουρτουρίζουν κατα-
μουσκεμμένοι. "Αφησε πλέον ἐμένα ποῦ ἔβλεπα τὴν Βαγ-
γελίστρα μου νὰ τὴν κτυποῦν τὰ κύματα πλαγιασμένη εἰς
τὸν μαῦρον ἐκεῖνον ἴσκιον, τὸν ἄγριον βράχον.

'Αλλὰ πάλιν ἐδόξασα τὸν Θεὸν ποῦ ἐγλύτωσα· εἶνε
γλυκεῖα ἡ ζωὴ, καὶ μονάχα αὐτὴ δὲν ξαναγίνεται· κ'
ἐνῶ στρυμωχθήκαμε καὶ οἱ ἔξ εἰς μίαν γούβαν τοῦ βρά-
χου καὶ σφιγγόμασθε διὰ νὰ ζεσταθοῦμε, ἐγώ, διὰ νὰ
παρηγορήσω τὸν ἑαυτόν μου, ἔλεγα:

— Φθάνει ποῦ ἔζησα· ξανακάμω ἄλλο καράβι. Μὰ
αὐτοὺς ποῦ 'πνίγηκαν ἀπόψε ποῖος θὰ τοὺς ξανακάμῃ;

Ὁ μοῦτσος οὐρλιαζε· ἤθελε νὰ πάγῃ νὰ εὐρῆ τὸν πα-

τέρα του· ἀλλ' εἰς τὸ σκοτάδι ἐκεῖνο θὰ κρημνίζονταν ἀπὸ τὸν βράχον καὶ θὰ τσακίζονταν, καὶ δὲν τὸν ἄφρηκα. Τρεῖς ὥρας ἐμείναμε ἐκεῖ στρυμωγμένοι ὅσο νὰ φωτίσῃ· ὅταν ἐφώτισε, τότε πειὰ ἦτο σπαραγμὸς καρδιάς· ἐσκαρφαλώσαμε εἰς τὸν βράχο, κατεθήκαμε πρὸς τὸ μέρος τῆς θάλασσης καὶ τί εἶδαμε; δέκα κορμιὰ σκορπισμένα εἰς ταῖς σχισμάδαις τῶν βράχων· ἄλλοι ἦσαν πνιγμένοι καὶ ἄλλοι σκοτωμένοι· γιὰ τὸν εἶχε κτυπήσει τὸ κύμα εἰς τὸν βράχον καὶ τοὺς εἶχε ἀνοίξει τὸ κεφάλι· ὁ Μπαρμπασταμάτης ἐκείτονταν ἀνάσκελα εἰς μίαν πέτραν μὲ τὰ μάτια ὀλάνοικτα· ὁ μούτσος ἐπῆγε καὶ τὸν ἐσκούντησε γιὰ τὴν ἐνόμισε πῶς ἦταν ζωντανός: Πατέρα! πατέρα! σήκω! Τὸν ἐσήκωσε, ἀλλὰ πάλιν ἔπεσε χάμου καὶ ὁ μούτσος ἔβαλε πάλι τοὺς θρήνους... Ἄχ! οἱ πεθαμένοι δὲν σηκώνονται! ὅπως δὲν ἐσηκώθη ποτὲ πειὰ καὶ ἡ Βαγγελίστρα μου πού τὴν εἶχαν κάνει θρύμματα ἕως τὸ πρῶτ' τὰ κύματα εἰς τὸν βράχον, καὶ τὰ πανιά της, τὰ σχοινιά της, τὰ κατάρτια της, ἡ καρίνα της ὅλα σχισμένα, λιανοκομμένα, ἦσαν σκόρπια εἰς τὴν ἀκρογιαλιάν. Εἴμεθα πιασμένοι ἀπὸ τὸ κρῦο, τὰ ροῦχά μας εἶχαν κοκκαλιάσει ἐπάνω μας, καὶ ἀφοῦ ἐτραβήξαμε ἐπάνω τοὺς νεκροὺς διὰ νὰ μὴν πάρουν τὰ κορμιὰ των τὰ κύματα εἶπα:

— Πᾶμε εἰς τὴν Μήδεια, παιδιά, νὰ εὐροῦμε τίποτε φορέματα ν' ἀλλάξωμε, καὶ νὰ στείλωμε ἀμάξι νὰ πάρῃ τοὺς πεθαμένους μας, γιὰ νὰ τοὺς θάψωμεν.

Εἶδαμε κ' ἐπάθαμε ὅσον νὰ πᾶμε εἰς τὴν Μήδειαν, ὅπου καὶ ἂν περνούσαμε βάτοι, ἀγκάθια, τριβόλια· φοβερὸς ἀγριότοπος· κ' ἡ στερηὰ ἴσαν τὴν θάλασσα·

ἀλλὰ ἦταν ἀνήμερα τοῦ "Αἰ Νικόλα καὶ τὰ χάνια ἦταν κλειστὰ γιατί ἦσαν ὅλοι εἰς τὴν ἐκκλησιά· τί νὰ κάμωμε; μπορούσαμε ἡμεῖς νὰ περιμένωμε, ἔτσι πού ἤμασθαι; θὰ ἐπουντιάζαμε· ἀλλὰ μᾶς εἶδεν ἕνας, τοῦ εἶπαμε τί εἴμεθα κ' ἐπῆγε καὶ εἰδοποίησε ἕναν πού εἶχε χάνι καὶ ἦλθε καὶ ἀνοιξε, καὶ γρήγορα γρήγορα ἀναψε ἕνα μεγάλο μαγκάλι· εἰς τὴν στιγμὴν τῶμαθαν ὅτι ἦλθαν караβοτσακισμένοι καὶ ἔτρεξαν καὶ ἦλθαν νὰ μᾶς ἰδοῦν· μᾶς ἔφεραν σαγιακένια ροῦχα, σαλβάρια, γούναις, φανέλαις· οἱ Μηδειαῖται εἶνε ναυτικοὶ οἱ περισσότεροί, καὶ ὅλοι οἱ ναυτικοὶ λυποῦνται τοὺς ναυτικούς, γιατί ξεύρουν τί θὰ ἴπῃ θάλασσα· ἐκεῖ ἐνῶ ἐκαθόμεσταν τριγύρω εἰς τὸ μαγκάλι καὶ ἤρχοντο караβοκύρηδες, ναῦται· μοῦτσοι, καὶ τὰ παιδιά τοῦ σχολείου ἀκόμη καὶ μᾶς ἔβλεπαν μὲ περιέργειαν, καὶ εἴμεθα ζεστοί, ζεστοί· ἐσυλλογιζόμενον τοὺς ἀτυχούς ἐκείνους πού ἦσαν ξαπλωμένοι πάνω ἔς τὸν χιονισμένον βράχον καὶ δὲν θὰ ζεσταίνονταν ποτέ τους πειά, καὶ ἀπ' αὐτοὺς ἐπήγαινε νὸ νοῦς μου εἰς ταῖς φαμίλιας τους!...

Μᾶς ἔψησαν πόντσια μὲ ρῶμι, μᾶς ἔζεσταναν καλά· ἀλλὰ ὅταν ἔμαθα ὅτι ἀνοιζαν κατάλογο εἰς τὸ καφενεῖον τοῦ καπετὰν Θανάση κ' ἔγραφεν ὁ καθένας ὅ,τι ἤθελε διὰ βοήθειά μας, μὲ ἴπῃρε τὸ παράπονον· ἕως αὐτοῦ κατάντησα! δὲν τὸ δέχθηκα· ἐπῆγα κ' εἰρήκα ἕνα ἀπὸ τοὺς τσορμπατζῆδες τῆς Μηδειας, τὸν Καραρεώργη, καὶ τοῦ λέγω:

— Εἶμαι караβοτσακισμένος, ἀλλὰ ἐλεημοσύνη δὲν θέλω· δάνεισέ μου διακόσια γρόσια γιὰ νὰ ντυθῶ, νὰ φάγω μὲ τοὺς ζωντανούς ναύτας μου καὶ νὰ θάψω τοὺς πνιγμένους μου· θὰ σοῦ τὰ στείλω ἅμα πάγω εἰς τὴν Πόλι.

Μουῦδωκε ὁ ἄνθρωπος· ἔπειτα τὰ ἀπόβγαλα μὲ τὰ ξύλα καὶ τὰ πανιά τῆς Βαγγελίστρας· γιὰ διακόσια γρόσια τὴν ἐπούλησα τὴν Βαγγελίστρα μου! Ἄλλὰ βάρκα δὲν εἴμποροῦσε νὰ πάγη μὲ τέτοιο καιρὸ ἕως εἰς τὸν βράχον καὶ ἐπήγαμε μὲ δύο ἀμάξια μὲ βώδια ἀπ' ἐκεῖνα ποῦ πηγαίνουν τὸ κάρβουνον ἐκεῖ, καὶ τοὺς ἐμαζεύσαμε καὶ τοὺς ἐσωριάσαμε ἐπάνω εἰς δύο ψάθαις, πέντε πέντε· ἡμεῖς ἤρχομασθαν, κατόπιν μὲ τὰ πόδια... Δὲν εἴμπορῶ νὰ σᾶς περιγράψω τί κηδεῖα ἦταν ἐκείνη! ὅλη ἡ Μήδεια ἦτο εἰς τοὺς δρόμους, εἰς τὰ παράθυρα· ὅλοι ἔκλαιαν τὴν νεότητα τῶν παληκαριῶν ἐκείνων· ἀλλὰ τὸ πλεόν σπαρακτικὸν ἦτο ὅτι δὲν εἶχαν δέκα νεκροκρέββατα νὰ βάλουν τὸν καθένα χωριστὰ, καὶ τοὺς ἀπλωσαν χάμου εἰς τὴν ἐκκλησίαν εἰς ταῖς δύο ψάθαις καὶ τοὺς ἐδιάβασαν τὰ νεκρώσιμα· ὅλοι, νέοι γέροι, πικιδία, ἔκλαιαν ὡσάν μωρὰ· ἔσκαψαν δύο μεγάλους τάφους, καὶ τοὺς ἔθαψαν.

Ἵστερα ἀπὸ μίαν ἐβδομάδα ἡ φουρτουῖνα ἔπεσε· μίαν ἀλαμάναν ἐπήγαμε μὲ κάρβουνα εἰς τὴν Πόλιν· ἐμθήκαμε εἰς αὐτὴν καὶ ἐπήγαμε εἰς τὴν Πόλιν· ἐκεῖ εὐρήκαμε ἓνα ὑδραϊκὸ καράβι καὶ ἦλθαμε εἰς τὴν Ἵδρα κατὰ τὸν Γενάρη· ἀλλ' ὅσον νὰ ἔλθωμε θρῆνος καὶ κλαυθμὸς εἰς τὴν Ἵδρα· ὅλοι ἔμαθαν ὅτι ἐπιγήκαμε, θυμᾶσαι, Κονδύλω μου; ἀλλ' αὐτὰ ἄς σᾶς τὰ ἴπῃ καλλίτερα ἢ γιὰ σὰς.

*
* *

Ἡ γραῖα Κονδύλω ὡς νὰ εἶχεν ἀνάγκην νὰ ἐκφράσῃ τὴν συγκίνησιν τὴν ὁποῖαν τῆς ἐπροξένησαν αἱ παλαιαὶ ἐκεῖναι ἀναμνήσεις ἤρχισεν ἀμέσως:

— Ἦταν τρίτη, εἶπε, τὸ θυμοῦμαι ἀκόμη· κ' ἐκαθόμουν κ' ἐκεντοῦσα εἰς τὸ τελάρου τὸ τσεμπέρι μου κ' ἐσυλλογιζόμουν πότε θ' ἔλθῃ ὁ Καπετάν Νικόλας· ἔξαφνα ἡ κυρὰ Μπίλιω τοῦ Μπαρμπασταμάτη, ἀναβαίνει τρεχάτη τὴν σκάλα καὶ βάζει ταῖς φωναῖς:

— Τῶμαθες; ἄχ, κακὸ πού μ' ἄς εὐρῆκε! ἔπεσε ὄξω τὸ καράβι τοῦ Καπετάν Νικόλα 'ς τὴ Μαύρη Θάλασσα κ' ἐπνίγηκαν ὅλοι, ὅλοι... ἄχ! ἡ κακομοίρα, κακὸ πού μ' εὐρῆκε! πάει ὁ ἄνδρας μου, πάει καὶ τὸ παιδί μου! τί θὰ γείνω τώρα; τί θὰ γείνουν τὰ παιδιά μου; Κ' ἐκτυποῦσε τὸ κεφάλι της μὲ τὰ χέρια της.

Ἐμένα μου εἶχε παγώσει τὸ αἷμα 'ς τὴν καρδιά μου.

— Ποιὸς σοῦ τὸ εἶπε; τῆς φωνάζω, κ' ἐτινάχθηκα ἐπάνω κατακίτρινη.

— Τὸ καράβι τοῦ Καπετάν Βώκου μ' ἄς τῶφερε τὸ κακὸ τὸ μήνυμα!

Ἐγὼ ἔμεινα ἔτσι· ἐγύρισα καὶ εἶδα τὸ κέντημά μου· τὸ ἄρπαξα καὶ τὸ πέταξα εἰς μιὰν ἄκρη:

— Φωτιά νὰ κάψῃ καὶ τὰ κεντήματα καὶ τὰ προικιά! εἶπα, καὶ ἄρχισα κ' ἐγὼ τὰ κλάμματα· ἐκλείσα τὰ παράθυρα· ἐνδύσα τὸ σπίτι 'ς τὰ μαῦρα· ἐνδύθηκα κ' ἐγὼ 'ς τὰ μαῦρα· μὲ τὴ βία μου ἔδιναν νὰ φάγω· ἐπνίγηκε ὁ Καπετάν Νικόλας μου κ' ἐγὼ τί τὴν ἤθελα τὴν ζωήν; ἔβαλα ἀπόφασι νὰ πάγω 'ς τὸ Μοναστήρι τοῦ Δοκοῦ καὶ νὰ γείνω καλόγρη· ὅλη ἡ Ὑδρα εἶχε γείνει ἄνω κάτω· ποιά εἶχε τὸν ἄνδρα της, ποιά τὸν υἱό της, ποιά τὸν ἀρραβωνιστικό της, καὶ μάναις, γυναῖκες, παιδιά, ἔτρεχαν ἀπὸ σπίτι σὲ σπίτι κ' ἐρωτοῦσαν ὅσαις εἶχαν 'δικούς των μὲς 'ς τὸ

καράβι: — Τὸ μάθετε καὶ σεῖς ποῦ ἔπεσε ὄζω τὸ καράβι; ἀλήθεια ἐπνίγηκαν, μὴ εἶνε ψεῦμα; Τὴν Κυριακὴν τοὺς ἐκάναμε τὸ παραστάσιμο κ' ἔψαλαν τὰ νεκρώσιμα σὲ δίσκους μὲ σιτᾶρι γιὰ τοὺς πνιγμένους μας ποῦ ἔλειπαν! . . .

Τοὺς ἐκάναμε τὰ ἐνημέμερα καὶ ἐτοιμαζόμεσθαι νὰ τοὺς κάνωμε καὶ τὰ σαράντα ὅταν ἦλθε τὸ καράβι τοῦ Καπετᾶν Μπρούσκου· ἐκαθόμουν σὲ μία ἄκρα λυπημένη· ἔξαφνα ἀναβαίνει ὁ Μπάθας μὲ πιασμένη ἀναπνοὴ ἀπὸ τὴν τρεχάλα:

— Κονδύλω . . . Κονδύλω . . . ὁ Καπετᾶν Νικόλας δὲν ἔπνιγηκε. . . ἦλθε μὲ τὸ καράβι τοῦ Καπετᾶν Μπρούσκου!

“Ὅλο τὸ αἷμά μου μαζεύθηκε ἔς τὸ κεφάλι μου. . . ἔπεσα λιγοθυμημένη καὶ δὲν ξεύρω κ' ἐγὼ πόση ὥρα ἔμεινα ἔτσι, ἀλλ' ὅταν ἦλθα εἰς τὸν ἑαυτόν μου καὶ ἀνοιξά τὰ ἔματια μου εἶδα τὸν Καπετᾶν Νικόλα εἰς τὸ πλάγι μου καὶ τὸν ἔσφιξα . . . τὸν ἔσφιξα . . . καὶ ξαναλιγοθύμησα . . .

Ἡ μπάμπω Κονδύλω ἐσιώπησε· δὲν τὴν ἄφινεν ἡ μεγάλη τῆς συγκίνησης νὰ εἴπῃ περισσότερα· θὰ ἐνόμιζε κανεὶς ὅτι ἡ συγκίνησης τῆς αὐτῆ ἦτο ἡ ἴδια τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ὡσὰν νὰ εἶχε μείνει σαράντα δύο χρόνους κρυμμένη εἰς τὰ βάθη τῆς καρδίας τῆς καὶ τὴν στιγμὴν ἐκείνην διὰ μιᾶς, ἀνέβη καὶ ἐσκορπίσθη εἰς τὸ πρόσωπόν τῆς ὅπου ἀπῆντησε ρυτίδας τώρα ἀντὶ δροσάτα καὶ τριανταφυλλένια κάλλη ὅπως τότε.

*
*
*

— Πολὺ λυπητερός, εἶπεν ὁ Καπετᾶν Νικόλας, ἦταν καὶ ὁ ἐρχομός μας· ὅταν μᾶς ἐβγαζεν ἔξω ἡ βάρκα μᾶς ἐγνώ-

μισε κάποιος καὶ ἔτρεξε καὶ τὸ εἶπε καὶ ῥαζεύθηκε πλῆθος πολὺ κάτω εἰς τὴν ἀκρογιαλιά, εἰς τὸ τελωνεῖον· ὁ πατέρα μου, ἡ μητέρα μου, τ' ἀδελφιά μου, οἱ φίλοι μου μ' ἀγκάλιαζαν, μ' ἐφιλοῦσαν· τὸ ἴδιο καὶ τοὺς τέσσερας ναύτας· ὁ μούτσος ἔπεσε μὲ ἀναφιλητὰ ἔς τὴν ἀγκαλιά τῆς μάνας του τῆς κυρᾶ Μπίλιως· σπαρακτικαὶ ἦσαν αἱ ρωναὶ ἐκείνων ποὺ δὲν εἶδαν καὶ τοὺς ἰδικούς των εἰς τὴν θάλασσα· ἄρχισαν νὰ τοὺς κλαῖν μὲ καινούργια λύπη· ἐνόμιζαν πὼς τοὺς ἔχασαν ἄλλη μιὰ φορά.

Ἐγὼ ἄρχισα πάλιν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν· ἐδανείσθηκα, ἀγόρασα ἓνα καράβι, εἰς ἐνάμισυ ἔτος ἀπόβγαλα τὸ μισὸ χρέος γιατί ἔκαμα καλοὺς ναύλους, καὶ τὸν ἴδιον χρόνον ἐστεφανωθήκαμε· ἐδούλευσα, ἐκέρδησα, ἔκαμα πολλὰ καράβια, καὶ τώρα βλέπω τριγύρω μου εὐτυχισμένη τὴν γενεά μου. Δοξασμένος ὁ Θεὸς ποὺ μ' ἄφησε νὰ ζήσω καὶ νὰ κάμω κ' ἐγὼ τὸ χρέος μου εἰς τὸν κόσμον.

— Τόκα τώρα! ἐφώναξεν ὁ Σωτήρης, καὶ ὅλοι ἐτσίγ-κρισαν τὰ ποτήριά των καὶ εὐχήθησαν χρόνια πολλὰ εἰς τὸν παπποῦν καὶ τὴν κύρούλαν.

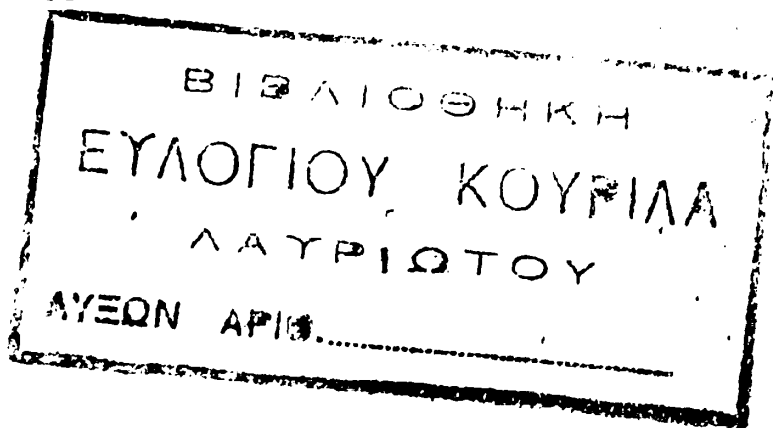
*
**

Οἱ ἔγγονοι ἤκουσαν μὲ πολλὴν συγκίνησιν τὴν ἱστορίαν τοῦ πάππου των, καὶ ἐσκέφθησαν μὲ τί τρομεροὺς κινδύνους κερδίζουν τὸ ψωμί των οἱ ναῦται, καὶ ἀπεφάσισαν ὁσάκις κάμῃ τρικυμία νὰ παρακαλοῦν τὸν Θεὸν εἰς τὴν προσευχὴν των νὰ λυπῆται τοὺς δυστυχισμένους ναύτας ποὺ θαλασσομαχοῦν, καὶ ν' ἀγαποῦν τὰ δυστυχισμένα ἐκεῖνα

παιδιά ἀπὸ τὰ ὅποια ἡ θάλασσα μὲ τόσην σκληρότητα
ἀρπάζει τοὺς πατέρας των, καὶ τ' αἰώνει ὄφρα, καὶ τὰ
βουτᾶ εἰς τὰ μαῦρα!

Η ΣΥΝΩΜΟΣΙΑ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ

"Αν τὰ βιβλία εὐχαριστοῦν τὰ ἄλλα παιδιά, διότι τὰ μαθαίνουν πράγματα ὅπου δὲν εἰξεύρουν, ἢ τὰ συγκινοῦν καὶ τὰ κάμνουν νὰ δακρύζουν διότι ἔχουν μέσα των λυπηρὰς ἱστορίας ἢ τὰ κάμνουν νὰ ξεκαρδίζωνται ἀπὸ τὰ γέλοια ὅταν ἔχουν μέσα των ἀστεῖα πράγματα, τὸν Σταῦρον ὅμως τὸν ἔκαμαν νὰ νυστάζη· μόλις ἔβλεπε γράμματα τυπωμένα εἰς τὸ χαρτίον, τοῦ ἤρχετὸ ὕπνος· ἐννοεῖται ὅτι δὲν εἰξευρε τίποτε· ἀφοῦ οἱ ἔξυπνοι κάμουν τόσον διὰ νὰ τὰ μάθουν τὰ γράμματα, βάλετε μὲ τὸν νοῦν σας πλέον τί εἰμποροῦσε νὰ μάθῃ εἰς ὅπου ἐκοιμᾶτο ἅμα τὰ ἔβλεπεν.

Μίαν ἡμέραν ἐκάθητο εἰς τὸ τραπέζιον του καὶ ἐμελετοῦσε τὴν Ζωολογίαν του· ἔξαφνα ἀκούμβησε τὴν χεῖρά του εἰς τὸ μάγουλόν του καὶ ἤνοιξε, ἤνοιξε, ἤνοιξε τὸ στόμα του· καὶ τὸ κάτω χεῖλός του κατέβη, κατέβη, κατέβη ἕως ἐκεῖ ὅπου ἦτο τὸ πηγοῦνί του καὶ αὐτὸ τὸ ἐσκούντησε παρακάτω· τὸ ἐπάνω χεῖλός του, ἐσκούντησε τὰ μάγουλά του, αὐτὰ ἐσκούντησαν τὴν μύτην, αὐτὴ ἐσκούντησε τὰ ὄφρυ-

δια, τὰ ὄφρυδια ἐσκούντησαν πρὸς τὰ κάτω τὰ ὄμματα καὶ τόσον πολὺ μάλιστα ὅπου ὀλίγον ἔλειψε νὰ τὰ κλείσουν· συγχρόνως ἀπὸ τὸ βάθος τοῦ λάρυγγός του ἐβγῆκεν ἓν χασμούρημα, ἓν ἄου! δυνατὸν, γεμάτον ἀπὸ ὕπνον.

— "Αου! ἔκαμε μίαν φορὰν ἀκόμη ὁ Σταῦρος, καὶ ἡ κεφαλή του βαρεῖα ἀπὸ τὴν νύσταν ἔγειρεν ἐπάνω εἰς τὰ ἀνοιχτὰ φύλλα τῆς Ζωολογίας· τὰ ὄμμάτια του ἐκλείσαν καλὰ καλὰ καὶ τόσον καλὰ ὅπου ἐνόμιζες ὅτι τ' ἀμπάρωσεν ἀπὸ μέσα, καὶ ἀπεκοιμήθη.

Τότε συνέβη ἓν πρᾶγμα πολὺ παράδοξον.

"Ὅλοι εἰξεύρομεν ὅτι τὰ τυπωμένα γράμματα εἶνε ἀκίνητα καὶ δὲν ξεκολλοῦν ἀπὸ τὴν θέσιν των· ἀλλὰ τὰ γράμματα τῆς Ζωολογίας ἤρχισαν νὰ κινοῦνται, νὰ ἐμπερδεύωνται ἀναμεταξύ των ὡσὰν νὰ ἐχόρευαν καθρίλιαις· πολλὰ ἄφιναν τοὺς γείτονάς των μὲ τοὺς ὁποίους ὀλόκληρα ἔτη ἦσαν μαζί εἰς ἐκεῖνο τὸ βιβλίον καὶ ἐπήγαιναν εἰς ἄλλας λέξεις ὅπου εὔρισκαν ἄλλους γείτονας· παραδείγματος χάριν ἓν Σ ἔφυγεν ἀπὸ μίαν σαύραν τὴν ἀφῆκεν αὔραν καὶ ἐκόλλησεν εἰς ἓνα ταῦρον τὸν ὁποῖον τὸν ἔκαμε Σταῦρον καὶ οὕτω καθεξῆς· ἔκαμαν ἄλλας λέξεις αἱ ὁποῖαι δὲν ἔλεγαν πλέον διὰ ζῶα ὅπως ἕως τότε, ἀλλ' ἔκαμαν ἓν διήγημα εἰς τὸ ὁποῖον ἐγένετο λόγος διὰ τὸν Σταῦρον.

Αὐτὸ ἦτο πολὺ παράξενον, ἀλλὰ τὸ πλεόν παράξενον ἦτο ὅτι ὁ Σταῦρος μὲ τὰ κλεισμένα του ὄμματα δίχως νὰ

στρέφη τὰ φύλλα, — καὶ πῶς νὰ τὰ στρέφη ἀφοῦ ἔκοι-
ματο ἐπάνω εἰς αὐτά;—ἐδιάβαζε αὐτὸ τὸ διήγημα, καὶ
πολὺ προσεκτικὰ μάλιστα, ὅπως θὰ ἰδῆτε τὸ διατί. Τὸ
διήγημα ἐκεῖ ἐγέμιζεν ὀλόκληρον τόμον; ἐγὼ ὅμως θὰ σᾶς
εἶπω σύντομα τί ἔλεγε:

«Ὁ Σταῦρος ἐμεγάλωσεν· ὁ Σταῦρος ἔβγαλε μουστά-
κια, ἔβγαλε γένεια, πίνει καπνόν, ἀλλὰ δὲν εἰξεύρει
γράμματα, δὲν ἔμαθε ὅταν ἔπρεπε· δὲν εἰξεύρει καὶ καμ-
μίαν ἐργασίαν, καὶ μίαν ἡμέραν ὅπου τὸν ἐμάλωσεν ὁ πα-
τέρας του καὶ τοῦ εἶπε νὰ εὔρη ἐργασίαν διότι δὲν τὸν
τρέφει πλέον:

— Θὰ γείνω ἀξιωματικός, ἐσκέφθη ὁ Σταῦρος.

Καὶ ὑπῆγεν εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Στρατιωτικῶν.

— Τί ξεύρεις; τὸν ἠρώτησεν εἰς συνταγματάρχης.

— Τίποτε, ἀπεκρίθη ἐντροπιασμένος ὁ Σταῦρος.

— Τότε αἱ ἐπωμίδες δὲν εἶνε διὰ τοὺς ὄμους σου, οὔτε
τὰ γαλόνια διὰ τὸ καπέλλον σου· μόνον στρατιώτην σὲ
κάμνω.

— Στρατιώτην; ὄχι δὲν θέλω, λέγει μὲ δυσαρέσκειαν
ὁ Σταῦρος, καὶ ἀναχωρεῖ.

Εἰς τὸν δρόμον ὅπου ἐπεριπατοῦσε τοῦ ἦλθε μία
ιδέα:

— Κουτὸς ποὺ εἶμαι! εἶπε· δὲν πάγω νὰ γείνω γραμ-
ματεὺς ἐνὸς ἐμπόρου καὶ νὰ γείνω κ' ἐγὼ σιγὰ σιγὰ ἐμπο-
ρος; ἀντὶ νὰ χῶ τὰ χρυσᾶ εἰς τοὺς ὄμους μου καὶ εἰς τὸ

καπέλλον μου δὲν εἶνε καλλίτερα νὰ τὰ ἔχω στρογγυλά
εἰς τὴν τσέπην μου;

Καὶ ὑπῆγε εἰς ἓνα ἔμπορον.

— Ξεύρεις καταστιχογραφίαν, ξεύρεις γαλλικά, ἀγγλι-
κὰ καὶ ἄλλα πράγματα;

— Δὲν ξεύρω γράμματα, ἀποκρίνεται ὁ Σταῦρος.

Ὁ ἔμπορος τοῦ ἐγύρισε μὲ θυμὸν τὴν ῥάχιν καὶ τοῦ εἶπε:

— Νὰ πᾶς νὰ γείνης σκουπιδᾶς!

Ὁ Σταῦρος ἔφυγε καταδυσταρημένος· ἀλλ' ἐνῶ ἐπερι-
πατοῦσε συλλογισμένος εἰς τὸν δρόμον εἶδε ἓνα παπᾶ νὰ
περνᾶ ἀπὸ πλησίον του.

— Παπᾶς θὰ γείνω, ἐσκέφθη, δὲν θέλει γράμματα κα-
νεῖς διὰ νὰ γείνη παπᾶς;

Καὶ τραβᾶ ἴσα εἰς τὸν Μητροπολίτην.

— Σεβασμιώτατε, ἦλθα νὰ μὲ κάνετε παπᾶ, τοῦ
λέγει.

Ἐκείνας τὰς ἡμέρας εἶχε γείνει νόμος ὁ ὁποῖος ἔλεγε ὅτι
οἱ παπάδες πρέπει νὰ εἰξεύρουν πολλὰ γράμματα.

— Ἐσπούδασες θεολογίαν; τοῦ λέγει ὁ Μητροπολίτης,
νὰ ἰδῶ τὸ δίπλωμά σου.

— Δὲν ἐσπούδασα, Σεβασμιώτατε.

Ἐντράπη νὰ εἶπη ὅτι δὲν εἰξεύρει διόλου γράμματα.

— Ἀφοῦ ἀγαπᾶς τόσον πολὺ τὰ ἐκκλησιαστικά καὶ
δὲν εἰξεύρεις θεολογίαν, νὰ γείνης κανδυλανάπτης.

Ὁ Σταῦρος κατέβη τὴν κλίμακα τοῦ Μητροπολίτου
μουρμουρίζων μὲ θυμὸν:

— Κανδυλανάπτης!

Τότε πλέον ἤρχισε νὰ στενοχωρῆται ὁ πατέρας του

δὲν ἤθελε νὰ τὸν ἰδῆ· αἱ ἀδελφαὶ τοῦ, αἱ ὁποῖαι εἶχαν μεγαλώσει τοῦ ἔλεγαν μὲ παράπονον:

— Τί ἀδελφὸς εἶσαι καὶ σὺ, δὲν φροντίζεις νὰ εὐρῆς μία δουλειὰ νὰ βγάλῃς λεπτὰ νὰ μᾶς ὑπανδρεύσης κ' ἡμᾶς; Ἄχ! αἱ κακομοίραις! γραφτὸ μᾶς ἦτανε νὰ ἔχωμε ἀδελφὸ ἀκαμάτη! ...

Ὁ Σταῦρος ἔτρεχε τότε νὰ εὐρῆ ἐργασίαν· ἀλλὰ δὲν ἤθελε καὶ πρόστυχην· οἱ συμμαθηταὶ τοῦ εἶχαν γείνει ἄλλος ἰατρός, ἄλλος δικηγόρος ἄλλος γραμματεὺς ὑπουργείου, ἄλλος φαρμακοποιός, ἄλλος πρόξενος· κᾶτι τέτοιον ἤθελε καὶ ὁ Σταῦρος· ἀλλὰ παντοῦ τοῦ ἐζητοῦσαν γράμματα, γράμματα.

Ἀφοῦ ἀπηλπίσθη πλέον ὁ Σταῦρος εἶπε:

— Φθάνει νὰ εὐρῶ μία δουλειά, καὶ ἄς εἶνε ὅ,τι τύχη.

Εἷς φίλος τοῦ πατέρα τοῦ τὸν ἀπήντησε εἰς τὸν δρόμον καὶ τοῦ λέγει:

— Ὁμίλησα τοῦ Θάνου τοῦ παντοπώλη νὰ σοῦ βάλῃ χρήματα καὶ ν' ἀνοιξέτε παντοπωλεῖον· δέχεσαι;

— Δέχομαι, λέγει ὁ Σταῦρος, κάλλιο παντοπώλης παρὰ ἀκαμάτης.

Ὁ Θάνος ἦτο πλούσιος παντοπώλης χονδρός, χονδρός, ὡσὰν νὰ εἶχε μέσα ἀπὸ τὸ δέρμα τοῦ κρυμμένα τὰ φλωρία τοῦ καὶ τοῦ ἐφούσκωναν· εἶχε κᾶτι μικρὰ πονηρὰ ὀμμάτια τὰ ὁποῖα ἔλαμπαν ἀπὸ ἐξυπνάδαν. Ἐζήτησε νὰ τὸν ἰδῆ τὸν Σταῦρον. Ὁ Σταῦρος ὑπῆγε· τὰ πονηρὰ ὀμμάτια τοῦ γέρο Θάνου παρετήρησαν ἕως μέσα εἰς τὴν κεφαλὴν τοῦ Σταύρου, ἡ ὁποία ἦτο ἄδεια, ὡσὰν αἴθουσα δίχως ἐπιπλα. Ἡθέλησε νὰ τὸν δοκιμάσῃ.

— Γράψε, τοῦ λέγει, τὸ συμβόλαιον· καὶ τοῦ δίδει τὴν πέναν.

— Ἐγώ; λέγει ὁ Σταῦρος, δὲν ξεύρω.

— Δὲν πᾶς νὰ κουρεύεσαι; τοῦ λέγει τότε θυμωμένος ὁ Γεροθάνος· σὲ σένα θὰ δώσω λεπτὰ νὰ σὲ κάμω σύντροφο; πέρασε ὁ καιρὸς ποὺ ἐκέρδιζαν οἱ μπακάληδες λεπτὰ δίχως γράμματα.

Καὶ τὸν ἐδίωξε.

Τέλος εἰς βουλευτῆς, φίλος τοῦ πατέρα του ἐνήργησε καὶ τὸν διώρισαν γραφέα εἰς ἓν ὑπουργεῖον· ἀλλὰ δὲν εἰζευρε ὀρθογραφίαν καὶ ἦτο καὶ ἀπρόσεκτος· μίαν ἡμέραν ἀντὶ νὰ γράψῃ Τῆνος ἔγραψε κτῆνος καὶ ἀντὶ Ἀθῆναι ἔγραψε Ἀθηνᾶ· ὁ τμηματάρχης ἐθύμωσε καὶ ἐπειδὴ ἔπεσεν ἐκείνας τὰς ἡμέρας τὸ ὑπουργεῖον καὶ εἰς ἄλλος βουλευτῆς τοῦ νέου ὑπουργείου ἤθελε νὰ βάλῃ ἓνα πατριώτην του εἰς τὴν θέσιν αὐτήν, εὐρῆκε τὰ λάθη του ἀφορμὴν καὶ εἶπε καὶ ἀπέλυσαν τὸν Σταῦρον.

Καὶ ἔμεινε πάλιν δίχως ἐργασίαν· καὶ ὡς παυσανίας ὅπου ἦτο ἐπήγαινε εἰς τὸν κῆπον τοῦ ὑπουργείου τῶν Οἰκονομικῶν καὶ ἔπινε τὸν ναργιλέν του· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ καφές καὶ ὁ ναργιλές εἶχαν λεπτὰ καὶ αὐτὸς δὲν εἶχε, ἐνεθυμήθη τί τοῦ εἶπεν ὁ ἀξιωματικός, ὁ ἔμπορος, καὶ ὁ Μητροπολίτης· καὶ ἐσχέθη νὰ γείνη ἢ στρατιώτης ἢ κανδυλανάπτης ἢ σκουπιδᾶς· ἀλλὰ τοιοῦτος ἄνθρωπος ἦτο ἀνάξιος διὰ στρατιώτης ὅστις ἔχει καθῆκον νὰ ὑπερασπίσῃ τὴν πατρίδα καὶ νὰ χύσῃ τὸ αἷμά του δι' αὐτήν· διὰ τοῦτο ἀπεφάσισε νὰ ἐκλέξῃ ἓν ἀπὸ τὰ δύο· κανδυλανάπτης ἢ σκουπιδᾶς· καὶ ἐπροτίμησε τὸ δεύτερον, νὰ τρέχῃ

ἠηλαδὴ εἰς τοὺς δρόμους μὲ τὸ κάρρον ἀπὸ τὴν αὐγὴν νὰ κτυπᾷ μίαν μεγάλην κωδούναν καὶ νὰ φωνάζη: ὁ σκουπιδᾶς! καὶ νὰ τοῦ καταιβάζουν τὰ σκουπίδια μέσα εἰς τε-
 ρεκέδες πετρελαίου καὶ αὐτὸς νὰ τὰ ρίπτῃ εἰς τὸ κάρ-
 ρον καὶ ἔπειτα ντέ! νὰ κτυπᾷ τὸ παληάλογόν του καὶ
 νὰ σύρῃ τὸ κάρρον του εἰς ἄλλας θύρας. Πίφ! πῶς θὰ
 βρωμοῦν· τί ἀηδία! θὰ εἶνε μέσῃ ψόφια γατάκια· ἀλλ'
 ἀδιάφορον, ἔλεγεν, ὁ Σταῦρος, κάλλιο σκουπιδᾶς παρὰ
 ἔκαμάτης.

Ἄλλὰ δὲν ἐπρόφθασε νὰ γείνη σκουπιδᾶς καὶ ἰδοὺ
 διατί:

Ἐπειδὴ οἱ γραμματισμένοι δὲν τὸν κατεδέχοντο, συνα-
 νεστρέφετο καὶ αὐτὸς μὲ τοὺς ἀγραμμάτους ὡσὰν αὐτόν.
 Δύο τρεῖς ἀπὸ αὐτοὺς ἦσαν κακοὶ ἄνθρωποι, χαρτοπαί-
 κται, καὶ τὸν ἔκαμαν καὶ αὐτόν χαρτοπαίκτην. Εἰς ἀπὸ
 αὐτοὺς τοῦ εἶχε δανείσει λεπτὰ διὰ νὰ παίζῃ, καὶ μίαν ἡμέ-
 ραν τοῦ τὰ ἐζήτησε.

— Δὲν ἔχω, τοῦ λέγει ὁ Σταῦρος.

— Ἄν θέλῃς, θὰ ἔχῃς πολλὰ ἀπόψε· ἔρχεσαι μαζί μας
 νὰ κάμῃς ὅ,τι θὰ κάμωμε ἡμεῖς;

Καὶ τοῦ ὠμίλησε κρυφά. Ὁ Σταῦρος εἰς τὴν ἀρχὴν
 εἶπεν ὄχι, ἐπὶ τέλους ὅμως ἐδέχθη.

Καὶ τὰ μεσάνυκτα μὲ ἄλλους τρεῖς ὑπῆγαν καὶ ἔσπα-
 σαν τὴν κλειδωνιὰν ἐνὸς ἐμπορικοῦ, ἔσπασαν τὴν κάσαν
 καὶ ἠτοιμάζοντο νὰ πάρουν ὅσα χρήματα εἶχε μέσα καὶ
 νὰ φύγουν, ὅταν ἡ περίπολος ἢ ἡ ὁποία ἐπερνοῦσεν ἀπ' ἔξω
 καὶ ὑπωψιάσθη ἄμα εἶδε φῶς τέτοιαν ὥραν, ἐμβαίνη καὶ
 τοὺς πιάνη. Ὁ Σταῦρος κατατρομαγμένος ἠθέλησε νὰ

φύγη καὶ ἀντεστάθη εἰς ἓνα χωροφύλακα, ἀλλ' αὐτὸς τοῦ ἔδωκε μίαν μὲ τὸ κοντάκι τοῦ τουφεκίου του καὶ τοῦ ἔδεσε καὶ τὰς χεῖρας. Τοὺς ὑπῆγαν καὶ τοὺς τέσσαρας εἰς τὴν φυλακὴν. Τοὺς ἀφῆκαν ἐκεῖ πέντε μῆνας καὶ ἔπειτα τοὺς ὑπῆγαν εἰς τὸ κακουργιοδικεῖον νὰ τοὺς δικάσουν τί πλῆθος! ὅλοι τοὺς ἔβλεπαν· ὁ Σταῦρος ἐκάθητο μὲ τοὺς ἄλλους εἰς τὸ σκαμνὶ τῶν κατηγορουμένων κατεντροπιασμένος καὶ ἐσυλλογίζετο ὅτι τὸ κεφάλι του θέλει σπάσιμον, διότι ἂν ἐμάνθανε γράμματα ποτὲ δὲν θὰ ἐκαταντοῦσεν ἐκεῖ, ὡς κακοῦργος.

Ἄνάμεσα εἰς τὸ πλῆθος ἦτο καὶ εἰς δυστυχῆς γέρων, ὁ ὁποῖος ἦτο κρυμμένος εἰς μίαν ἄκραν καὶ ἐπερίμενε μὲ ἀγωνίαν τὴν ἐτυμηγορίαν, δηλαδὴ τὴν ἀπόφασιν τῶν ἐνόρκων· ἦτο ὁ πατέρας του· ἐνόμιζεν ὁ ταλαίπωρος ὅτι δὲν ἦτο τόσο κακὸς ὁ υἱὸς του, ὅτι ἄδικα τὸν ἐκατηγόρησαν, ὅτι δὲν ἔκλεψεν, ὅτι θ' ἀποδειχθῆ ἡ ἀθωότης του· καὶ ἐπερίμενε· ἀλλ' ἅμα μία φωνὴ εἶπεν ὅτι ὁ Σταῦρος του εἶνε ἐνοχος καὶ μία ἄλλη φωνὴ ὅτι καταδικάζεται εἰς πέντε ἐτῶν φυλακὴν, ἔβγαλε μίαν σπαρακτικὴν κραυγὴν καὶ ἐλιποθύμησε. Τὴν ἐγνώρισεν ἐκείνην τὴν φωνὴν ὁ Σταῦρος καὶ τόσο τοῦ ἐξέσχισε, τοῦ ἐσπάραξε τὴν καρδίαν του ὥστε . . .» ἐξύπνησε.

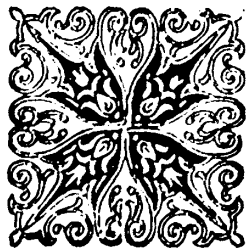
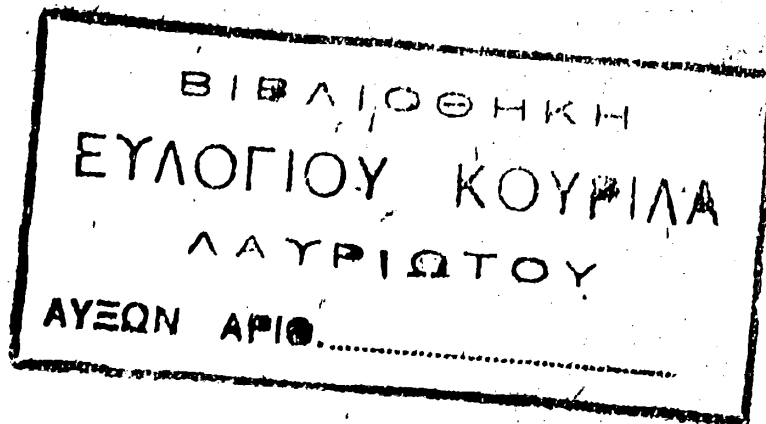
Ἐστρεψεν ἔντρομος καὶ εἶδε τριγύρω του ἐπίασε τὸ πρόσωπόν του νὰ ἰδῆ ἂν εἶχε μουστάκια, γένεια, ἂν ἦτο εἰς τὸ κακουργιοδικεῖον καὶ ἀφοῦ εἶδεν ὅτι ἦτο εἰς τὸ δωμάτιόν του ἠλαφρώθη ἡ καρδία του ὡς νὰ τοῦ ἐσήκωσαν μίαν μυλόπετραν ἀπὸ τὸ στῆθός του.

Ἄλλ' ὅταν ἔρριψε τὸ βλέμμα του εἰς τὴν Ζωολογίαν εἶδεν

εἰ τὰ γράμματα ἐχόρευαν ἐνόμισεν ὅτι ἐχόρευαν διότι
 τριβε τὰ γεμάτα ὕπνον ἡμῶνά του, καὶ δὲν ἐνόησεν
 εἰ τὰ γράμματα ἐκινούντο διότι μερικὰ ὑπ' αὐτὰ δὲν εἶ-
 αν προφθάσει ἀκόμη νὰ ἐπιστρέψουν εἰς τὴν θέσιν των.

Ὁ Σταῦρος ἀπὸ τότε ἔκαμε ὅ,τι θὰ ἔκαμε κάθε Σταῦ-
 ρος ἂν τοῦ ἔπαιζαν τέτοιο τρομερὸν παιγνίδι τὰ γράμ-
 ατα.

ΕΙΝΕ ΑΡΡΩΣΤΗ Η ΜΑΡΙΑ

Βήχει, βήχει, βήχει.

Εἶνε εἰς τὸ κρεβάτι ἡ Μαρία.

Ἐν δειλινόν, ὅταν ἐπέστρεψεν ἀπὸ τὸ Ἀρσάκειον, ἠσθάνθη πολὺ βάρος εἰς τὴν κεφαλὴν της, μεγάλην ἀδυναμίαν εἰς τὸ σῶμά της καὶ ἅμα ἐμβῆκεν εἰς τὴν οἰκίαν των ἐκάθησεν ἀποκαμωμένη εἰς ἓν ἀνάκλιτρον.

— Θεῖα, δὲν ἔμπορῶ, εἶπε μὲ ἀσθενῆ φωνήν, καὶ μετ' ὀλίγον ἔπεσεν εἰς τὸ κρεβάτι της.

Ἦλθι ἡ γειτονία τὴν ἀγαποῦσε τὴν Μαρίαν. Ὅταν ἔβλεπαν τὸ κομψὸν καὶ ὑψηλὸν ἀνάστημά της, τὰ μεγάλα καὶ καστανὰ ὀμμάτιά της, τὸ ὠραῖόν της πρόσωπον, εἰς τὸ ὁποῖον ἦτο ζωγραφισμένη ὅλη ἡ εὐαισθησία τῆς ψυχῆς της, τὸ μικρὸν χαριτωμένον στοματάκι της τοῦ ὁποίου τὰ χεῖλη ἦσαν κόκκινα ὡσάν κεράσια, καὶ τὰ καστανὰ πυκνὰ καὶ ξέπλεκα μαλλία της, τὰ ὁποῖα κατέβαιναν ἕως κάτω ἀπὸ τὴν μέσην της, ὅλοι ἐψιθύριζαν μὲ ἓν εἶδος θαυμασμοῦ:

— Νὰ τῆς ζήσῃ τῆς μητέρας της, νὰ τὴν χαρῆ!

Καὶ ἡ μητέρα της; ὦ! πῶς τὴν ἀγαποῦσεν ἡ μητέρα της! Αὐτὴν μόνον εἶχε, καὶ δι' αὐτὴν μόνον ἐκτυποῦσεν ἡ καρδία της εἰς τὸν κόσμον.

Ἡ καύμένη ἡ Μαρία ἐνῶ πρό ὀλίγου ἔτρεχε ζωηρὰ ἄνω εἰς τὸ κλωβίον της εἰς τὸ κλωβίον της, καὶ ἐγέ-
 ζε τὴν οἰκίαν της μὲ τὰ τραγούδιά της, μὲ τὴν εὐθυμίαν της, τώρα εἶνε ὠχρὰ, τώρα ἔχει σβυσμένον τὸ βλέμμα της, καὶ ξηρὰ τὰ χεῖλη, τώρα ἀντὶ νὰ τραγῶδῃ, βήχει, βήχει, βήχει . . .

Καὶ ἐπάνω εἰς τὸ μικρὸν στρογγύλον τραπέζιον, εἰς τὸ τοῖον ἄλλοτε ἔθετε τὰ χειροτεχνήματά της, τὰ ἄνθη της, τώρα εἶνε μία φιάλη, ἓν κοχλιάριον, ἓν ποτήριον . . . τὸ κεντρικόν της!

Καὶ λείπει καὶ ἡ μητέρα της! Εἶνε πολὺ φιλάσθενος, καὶ οἱ ἰατροὶ τῆς εἶπαν νὰ ὑπάγῃ εἰς τὰ λουτρά τῆς Αἰ-
 τηψοῦ. Δὲν τὴν ἐπῆρε μαζί της τὴν Μαρίαν, ἀπὸ τὴν ποίαν ποτὲ δὲν ἀποχωρίζεται, διότι ἔπειτα ἀπὸ ὀλίγας ἡμέρας ἦτο νὰ γείνουν αἱ ἐξετάσεις τοῦ Ἀρσακείου. Ἐπρο-
 ἔβλεπε νὰ τὴν ἀποχωρισθῇ δεκαπέντε, εἴκοσι ἡμέρας παρὰ τὴν ἐμποδίσῃ ἀπὸ τὰ μαθήματά της. Τὸ εἶχε σκεφθῇ πολὺν καιρὸν πρὶν τὸ ἀποφασίσῃ. Ἐπὶ τέλους τὸ ἀπεφά-
 σεν. Ἀλλ' ἐκείνη τὸ εἴξευρε πῶς ἀνεχώρησεν!

Καὶ ποῦ νὰ εἴξευρεν ἡ δυστυχῆς μητέρα ὅτι ἡ Μαρία της εἶνε ἄρρωστη. Καὶ σοβαρὰ μάλιστα ἄρρωστη, ὅπως εἶπεν ὁ ἰατρός εἰς τὴν θεῖαν της.

Ποῦ νὰ εἴξευρεν ἡ δυστυχῆς μητέρα ὅτι ἡ κόρη της, ἡ Μαρία της, σπάρταρ᾽ ὡσὰν τὸ πουλάκι εἰς τὴν κλίνην της, καὶ αὐτὴν τὴν στιγμὴν καίεται ὡσὰν ἀναμμένον κάρβου-

νον καὶ δὲν τῆς σβύνουν τὴν φλόγα τὰ κρῦα νερὰ μὲ τὰ ὅποια τὴν βρέχει ἡ θεία της! ...

Ὅταν τὴν πιάνη ἡ θέρμη βυθίζεται εἰς ζάλην· τότε ὅλην της τὴν ζωὴν τὴν βλέπει ὡσὰν εἰς ὄνειρον· βλέπει πλησίον της τὰς συμμαθητριάς της, καὶ ταῖς ὀμιλεῖ· ἀνοίγει τὴν καρδίαν της καὶ φανερώνει μὲ λέξεις τὰ εὐγενῆ αἰσθήματά της· ἐνίοτε ψελίζει μὲ συγκίνησιν τὸ ὄνομα μιᾶς διδασκαλίσης τὴν ὁποίαν ἀγαπᾷ πολύ, πολύ, συχνὰ δὲ στρέφεται πρὸς τὴν θείαν της, ὡσὰν νὰ ἦτο ἔξυπνη, καὶ τῆς λέγει:

— Τὸ καναρίνι μου! τᾶνθη μου! νὰ τὰ προσέχετε!

Διότι εἶνε ἀδύνατον νὰ φαντασθῆτε πῶς τ' ἀγαπᾷ καὶ αὐτὸ καὶ ἐκεῖνα· ὡς νὰ ἐννοῆ τί λέγει τὸ κελάδημα τοῦ καναρινίου, ὡσὰν ἡ ἰδιαιτέρα εὐωδία τὴν ὁποίαν σκορπίζει τὸ καθὲν ἀπὸ τὰ ἄνθη νὰ εἶνε ἰδιαιτέρα γλῶσσα τὴν ὁποίαν αὐτὴ γνωρίζει! ...

Περίεργον! ὡς νὰ ἐννοοῦν καὶ αὐτὰ ὅτι ἡ Μαρία των εἶνε ἄρρωστη, τὸ καναρίνιον κελαδεῖ λυπητερά, λυπητερά ὡς νὰ κλαίη, τὰ δὲ ἄνθη ἔχασαν τὴν ζωηρότητα τῶν χρωμάτων των ὡς νὰ ἔχουν πένθος!

Αἱ συμμαθήτριάς της ἔρχονται τακτικὰ τὸ δειλινὸν καὶ τὴν βλέπουν, κάθηνται λυπημέναι τριγύρω εἰς τὴν κλίνην της, καὶ ὅταν φεύγουν σκουπίζουν κρυφὰ κανὲν δάκρυ. ...

Μίαν ἡμέραν λέγει ὁ ἰατρὸς εἰς τὴν θείαν της:

— Ἡ κατάστασις τῆς Μαρίας μὲ ἀνησυχεῖ· πρέπει νὰ προσκαλέσητε συμβούλιον ἰατρῶν· ἡ ἀνεψιά σας περνᾷ κρίσιν· ἢ εἰς δύο ἡμέρας θὰ γείνη καλὰ ἢ... εἰμπορεῖ ν' ἀποθάνη! ...

Ἡ θεία της μὴ γνωρίζουσα πλέον τί νὰ κάμῃ ἀπὸ τὴν πολλὴν λύπην της, μέσα εἰς τὴν ἀπελπισίαν της τηλεγραφεῖ εἰς τὴν μητέρα τῆς Μαρίας:

«Μαρία ἀσθενεῖ σοβαρῶς· ἔλθετε ταχέως».

Ὀλίγον ἔλειψε νὰ μείνῃ εἰς τὸν τόπον ἀπὸ ἀποπληξίαν ἡ δυστυχῆς μητέρα, ὅταν ἀνέγνωνε τὸ τηλεγράφημα· ματ' ἀρχὰς ἔμεινε παραζαλισμένη· ἔπειτα ἔγεινε ὡσὰν τρελλή· ἤθελε νὰ φύγῃ εἰς τὴν στιγμὴν, νὰ πετάξῃ, νὰ φθάσῃ.

— Τί, ἡ Μαρία μου εἶνε ἄρρωστη, ἔλεγε, καὶ ἐγὼ εἶμαι ἐδῶ ἀκόμη; ἡ Μαρία μου ἀποθνήσκει ἴσως αὐτὴν τὴν στιγμὴν καὶ ἐγὼ δὲν εἶμαι εἰς τὸ πλευρόν της;

Τῆς ἤρχετο νὰ τρελλαθῆ.

Καὶ τὸ ἀτμόπλοιο ἔφευγε μόνον τὴν ἄλλην ἡμέραν· τὴν ἄλλην ἡμέραν!... ἔπρεπε νὰ περιμείνῃ δώδεκα ὥρας, δώδεκα αἰῶνας!...

Καὶ πότε θὰ φθάσῃ; Καὶ τί θὰ ἰδῆ ὅταν φθάσῃ; Θὰ τὴν εὖρῃ ζωντανήν;

Εἶνε ἀδύνατον νὰ περιγράψῃ κανεὶς τὴν λύπην της, τὴν ἀπελπισίαν της.

Τέλος πάντων ἐξημέρωσε, ἐμβῆκεν εἰς τὸ ἀτμόπλοιο...

Τί ἀργά, Θεέ μου, τῆς ἐφαίνετο ὅτι ἐκινεῖτο τὸ ἀτμόπλοιο!

Πῶς ἐβγῆκεν εἰς τὸν Πειραιᾶ, πῶς ἀνέβη μὲ τὸν σιδηρόδρομον εἰς τὰς Ἀθήνας, πῶς ἔφθασεν εἰς τὴν οἰκίαν τῆς, δὲν τὸ ἐνόησεν.

"Όταν ανέβη τὴν κλίμακα οἱ πόδες τῆς δὲν εἴμποροῦσαν πλέον νὰ περιπατήσουν, ἡ καρδιά τῆς ἐκτυποῦσεν ὡς σφύρα τὸ στῆθός τῆς, ἡ συγκίνησίς τῆς τὴν ἔπνιγε· ὅταν ἔφθασεν εἰς τὸ δωμάτιον τῆς Μαρίας, πρὶν προφθάσῃ νὰ τῆς εἰπῇ τίποτε ἢ ἀδελφὴ τῆς, ἡ ὁποία ἐβγῆκε νὰ τὴν ὑποδεχθῇ, ἐσκούντησε μὲ ὄρμην τὴν θύραν καὶ ἔρριψεν ἐν βλέμμα μέσα. Καὶ χωρὶς νὰ εἶπη λέξιν, χωρὶς νὰ χύσῃ ἐν δάκρυ, χωρὶς νὰ ἐβγάλῃ ἓνα στεναγμὸν ἐξηπλώθη λιγοθυμημένη εἰς τὸ κατώφλιον τῆς θύρας!

Εἶδε τὴν Μαρίαν τῆς, τὴν ἀγαπημένην τῆς Μαρίαν ζωντανήν, νὰ κάθηται εἰς τὴν κλίνην τῆς καὶ νὰ ἔχῃ πλησίον τῆς τὸ κλωβίον τοῦ καναρινίου τῆς καὶ τὰς γάστρας τῶν ἀνθέων τῆς.

"Όταν ἦλθεν εἰς τὸν ἑαυτὸν τῆς ἡ μητέρα τῆς Μαρίας ἔτρεξεν εἰς τὴν κλίνην τῆς κόρης τῆς, ἐπῆρε τὴν κεφαλὴν τῆς, τὴν ἔβαλεν εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς καὶ τὴν κατέβρεξε μὲ τὰ δάκρυά τῆς. "ὦ! πῶς τὴν ἐλάφρυναν τὰ δάκρυά τῆς, τὰ ὁποῖα εἶχαν σωρευθῆ δύο ἡμέρας ὀπίσω ἀπὸ τὰ βλέφαρά τῆς καὶ δὲν εἴμποροῦσαν νὰ τρέξουν ἀπὸ τὴν πολλὴν λύπην!

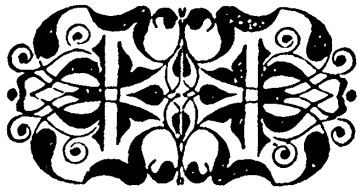
Ἦτο πολὺ εὐτυχὴς ἡ μητέρα τῆς Μαρίας καὶ ἡ Μαρία ἦτο πολὺ εὐτυχὴς διότι ἐγλύτωσεν ἀπὸ τὸν θάνατον. Καὶ ὅμως εἰς τὴν καρδίαν τῆς Μαρίας ὑπῆρχε καὶ μία λύπη, καὶ, ἂν δὲν ἐφοβεῖτο νὰ ταραξῇ τὴν χαρὰν τῆς μητέρας τῆς, θὰ ἐδάκρυζεν ἡ εὐαίσθητος κόρη.

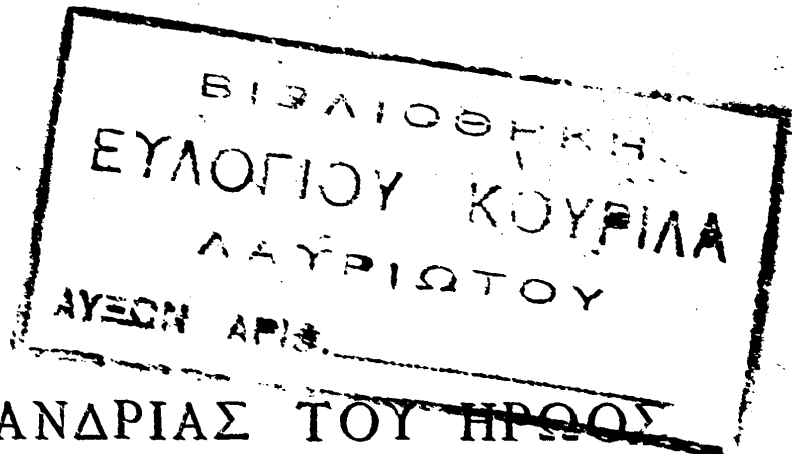
Τὸ καναρίνι τῆς ἀπέθανε, τὰ ἄνθη τῆς ἐμαράνθησαν!

"Όταν αὐτὴ ἐκινδύνευεν, ἡ θεία τῆς, εἰς τὴν ἀπελπίσιαν τῆς τὰ ἀφῆκε δίχως τροφὴν, δίχως νερόν, καὶ ἀπέθαναν.

Ἄλλὰ τόσον λυπητερά ἔγειρε τὸ καναρίνι τὴν κεφαλὴν
αὐτῆς καὶ ἐξεψύχησε, τόσον λυπητερά τὰ ἄνθη ἔγειραν τὰ
ταλά των καὶ ἐμαράνθησαν, ὥστε ἡ Μαρία ἐσκέφθη ὅτι
ἦτο ἀνάγκη, φαίνεται, νὰ ἀναχωρήσῃ μία ψυχὴ ἀπὸ
τῆς οἰκίας ἐκείνης καὶ ὅτι τὸ καναρίνι τῆς καὶ τὰ ἄνθη
αὐτῆς ἀπέθαναν γρήγορα, γρήγορα, διὰ νὰ τὴν σώσουν...

Ο ΑΝΔΡΙΑΣ ΤΟΥ ΗΡΩΟΥ

Α'

Πόσες χιλιάδες χρόνους ἤμην ὡς κομματάκι μάρμαρον μέσα εἰς τὸ Πεντελικὸν δὲν εἰμπορῶ νὰ σᾶς τὸ εἰπῶ, διότι δὲν εἶχα καλὰ καλὰ ιδέαν. ἂν ἐζούσα ἦ, δὲν ἐζούσα· μοῦ ἐφαίνετο ὅτι βαθειὰ βαθειὰ καὶ βαρεῖα ἐκοιμώμην εἰς τὰ σπλάγγνα τοῦ βουνοῦ ἀπὸ κτίσεως κόσμου· τὸ μόνον ποῦ ἐνθυμοῦμαι ὡσὰν ὄνειρον εἶνε ὅτι μίαν ἡμέραν ἐνοικωσα κᾶτι νὰ μὲ ξεχωρίζῃ, νὰ μὲ κόπτῃ ἀπὸ τὰ γειτονικά μου μάρμαρα, καὶ νὰ μὲ τραντάξῃ δυνατὰ· κατόπιν ἐμαῦθα ὅτι ἦτο φορητέλο παραγεμισμένον μὲ μπαρούτι· ἔπειτα πάλιν ἔπεσα εἰς τὸν βαθὺν μου ὕπνον καὶ δὲν εἰξεύρω κατόπιν τί ἔγινε, ἀλλ' ὅταν ἤρχισα σιγὰ σιγὰ νὰ ἐξυπνῶ εὐρέθηκα εἰς τὸ ἐργαστήριον ἑνὸς γλύπτου.

Μίαν ἡμέραν ἀκούω ἕν σιγανὸν τσίχ τσίχ. τσίχ τσίχ! ἕν σιδηροῦν ἐργαλεῖον, ἡ σμίλη, μοῦ ἀραιροῦσεν ἀπὸ ἄνω μου κομματάκια μαρμάρου· ἀμυδρῶς πως ἤρχισα νὰ ἐννοῶ ὅτι εἶχα κεφαλὴν, σῶμα, χεῖρας, πόδας· ἀλλὰ ὅλα αὐτὰ τὰ ἡσθανόμην βαρεῖα, πολὺ βαρεῖα, ναρκωμένα.

Ἐν τούτοις τσίχ-τσάκ, τσίχ-τσάκ! ἡ σμίλη τὴν δουλειάν της· ὡσάν λέπια τὰ ἐπέτοῦσεν ἀπὸ ἴπάνω μου τὰ κουματάκια· ἀπὸ τὴν στιγμὴν ὅπου ἐνόησα τὸ σῶμά μου μοῦ ἐφαίνετο ὅτι εἶχα ὡσάν ἓνα τοῖχον ἐμπρὸς μου καὶ μ' ἐζουλοῦσε· ἡ σμίλη μου τὸν ἐκρήμνισε καὶ ἠλευθερώθη τὸ στῆθός μου· τὸ στόμα μου ἦτο ὡσάν στουμπωμένον μὲ μάρμαρον, ἡ σμίλη μου τὸ ἤνοιξε καὶ ἀνέπνευσα, ἀνέπνευσα μὲ τὴν δίψαν ἐνὸς ὄντος τὸ ὁποῖον δὲν ἀνέπνευσεν ἀπὸ κτίσεως κόσμου· τὰ βλέφαρά μου τὰ ἐνοιωθα βαρειά βαρειά, ἀλλ' ἡ σμίλη τσίχ-τσάκ, τσίχ-τσάκ! ἔβγαλεν ἀπὸ τὰ ὀμμάτιά μου τὸ μαρμαρίνον σκέπασμα.

Ἐσπαρτάρησα ἀπὸ ζωὴν τὴν ἡμέραν ἐκείνην· κάθε κτύπημα τῆς σμίλης μ' ἐξυπνοῦσε, νομίζεις, ἀπὸ τὸν λήθαργόν μου, καὶ, ὦ χαρά μου, εἶχα ἐξυπνήσει πλέον ὅλως διόλου, ἐζοῦσα πλέον!

Ἄ! τί εὐτυχῆς ὅπου ἦμην! τί ὠραία πού εἶνε ἡ ζωὴ! καὶ τί ὠραῖον πρᾶγμα νὰ ὀμραιάζη κανεὶς ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον μὲ ἄνθρωπον. Ἄλλ' ἀκόμη δὲν τὸ ἐπίστευα· ἐγὼ, ἐγὼ ἦμην μέσα εἰς τὸ ἄμωρον καὶ ὀγκῶδες ἐκεῖνο μάρμαρον; ἀπ' ἐκεῖ μ' ἔβγαλεν ὁ γλύπτης μου;...

Τί μάγος γλύπτης ἦτο ἐκεῖνος! θὰ ἦτο μόλις εἰκοσιπέντε χρόνων· ὅταν μ' ἐγλυφεν ἐνόμιζες ὅτι εἶχε πυρετόν· τὰ ὀμμάτιά του ἔλαμπαν· τὸ πρόσωπόν του ἦτο φλογισμένον· τὰ μακρὰ μαλλιά του ἀνετρίχιαζαν· ἡ κεφαλὴ του... ὦ! μέσα εἰς τὴν κεφαλὴν του ἐνόμιζες ὅτι ἔβραζε κάτι· αἱ ἰδέαι ἀπὸ τὸ πλατὺ του μέτωπον κατέβαιναν ἕως εἰς τὰ δάκτυλά του, ἐπερνοῦσαν ἀπὸ τὴν σμίλην, ἤρχοντο εἰς ἐμὲ καὶ ἐσκορπίζοντο εἰς ὅλον τὸ σῶμά μου· μου

ἔχει βάλει ἐπάνω εἰς τὸ πρόσωπόν μου, εἰς τὸ σῶμά μου τὴν γενναιότητα, τὸ θάρρος, τὴν τόλμην, τὴν ἀποφασιστικότητα, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀγαθότητα καὶ τὴν εὐαισθησίαν.

Μίαν ἡμέραν, ἐνῶ μ' ἔστρεφεν ἀπ' ἐδῶ καὶ ἀπ' ἐκεῖ καὶ μ' ἐπαρτηροῦσε, μοῦ ἐφάνη ὅτι ἡ φλόγα ἐκείνῃ τῶν βλεμμάτων του, αἱ τελευταῖαι θωπεῖαι τῆς σμίλης του μοῦ ἔδωκαν περισσοτέραν ἀκόμη ζωὴν, μοῦ ἔκαμαν πλέον μαλακά, πλέον ἀνθρώπινα τὰ μαρμαρίνά μου μέλη, καὶ ὅτι εἰς τὸ στῆθος μου, πρὸς τ' ἀριστερά, ἔνοιωσα κᾶτι τι ζωντανόν, ὡσὰν μὲ τὴν μορφὴν τοῦ ἀνθρώπου ποὺ ἤθελε νὰ παριστάνω νὰ μοῦ ἔδωκε καὶ τὴν καρδίαν του.

Κ' ἐγέμισε τὸ στῆθος μου ἀπὸ αἰσθήματα· καὶ ἤρχισαν ἄγαπῶ τὴν Ἑλλάδα πολὺ, πολὺ, καὶ τὴν ἤθελα μεγάλην, καὶ διὰ τὴν ἐλευθερίαν της ἤθελα ν' ἀποθάνω· καὶ ἐρανταζόμενον πολέμους καὶ καρυοφύλλια, βουνὰ καὶ μονοπάτια, μάχας καὶ νίκας, σημαίας ἐχθρικὰς κερδισμένας, καὶ Σουλιώτας καὶ καραούλια.

Ἐκείνην τὴν ἡμέραν ὁ γλύπτης μου ἀφοῦ μὲ παρέτήρησε πολλὴν ὥραν μὲ συγκίνησιν ἐψιθύρισε :

— Εἶνε ἀληθινὸς Μάρκος Βότσαρης!

Μάρκος Βότσαρης!... Τοῦ Μάρκου Βότσαρη λοιπὸν τὴν ὠραίαν μορφὴν μὲ τὰ μακροῦ μαλλιά, τὴν φέρομελη καὶ τὰ τσαπράζια καὶ τὴν φουστανέλα μοῦ ἔδωκεν ὁ γλύπτης μου; τοῦ Μάρκου Βότσαρη τὰ αἰσθήματα μοῦ ἔβαλε μέσα εἰς τὸ στῆθος μου!

᾽Ω! σ' εὐχαριστῶ, σ' εὐχαριστῶ διὰ τὴν τιμὴν ὅπου ἔκαμες εἰς τὸ ταπεινὸν μάρμαρον, γλύπτα μου!

• • • • •

B'

Τώρα δὲν εἶμαι πλέον εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ γλύπτου μου, εἶμαι εἰς μίαν μεγάλην βιβλιοθήκην, τῆς ὑποίας καὶ οἱ τέσσαρες τοῖχοι εἶνε γεμάτη ἀπὸ βιβλία μεγάλα καὶ χρυσοδεμένα, καὶ τὸ πάτωμα εἶνε στρωμένον μὲ ὠραῖον τάπητα.

Τὴν ἰδίαν ἡμέραν ὅπου μ' ἔφεραν ἐκεῖ καὶ μ' ἔστησαν κοντὰ εἰς ἓν παράθυρον, ἐκεῖνος ὁ ὑποῖος μὲ ἠγόρασεν ἐπροσκάλεσε τὰ δύο του παιδία εἰς τὴν βιβλιοθήκην, μὲ ἔδειξε μὲ σεβασμὸν καὶ εἶπε:

— Εἶνε ὁ ἀνδριάς τοῦ Μάρκου Βότσαρη, καὶ εἶνε ἀριστούργημα γλυπτικῆς.

Τὰ δύο παιδία μ' ἐπλησίασαν.

— Κυττάξατε καὶ θαυμάσατε! εἶπεν ὁ πατέρας μὲ κάποιαν συγκίνησιν, ὁ ἀνδριάς αὐτός εἶνε τὸ πρῶτον καὶ τελευταῖον ἔργον ἐνὸς γλύπτου, νέου ἀκόμη, εἰκοσιπέντε ἐτῶν, ἀλλὰ μεγαλοφυοῦς, ὁ ὑποῖος θὰ ἔκαμνεν ἀριστουργήματα ἂν δὲν τοῦ συνέβαινε τὸ πλέον ἄδικον, τὸ πλέον τρομερὸν δυστύχημα,...

— Τί ἔπαθεν; ἠρώτησε τὸ μεγαλύτερον παιδίον μὲ ἀνησυχίαν.

— Εἶχε 'πάγει εἰς τὸ κυνῆγι καὶ τὸ τουφέκι του ἐπῆρε φωτιά καὶ ἤρπασε τὰ πέντε δεξιά του δάκτυλα. Ἀλλὰ δὲν τοῦ ἤρπασε μόνον τὰ δάκτυλά του, εἶπε μὲ λύπην ὁ πατέρας, μὲ αὐτὰ τοῦ ἤρπασε τὸ μέλλον του. τὴν δόξαν του,

ἑστέρησε τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν καλλιτεχνίαν ἀπὸ ἓνα ἔξο-
χον καλλιτέχνην.

— Τί κριμα! εἶπε τὸ μεγαλειότερον παιδίον.

— Ναί, κριμα! εἶπε μὲ λύπην καὶ ἐνθουσιασμόν συ-
χρόνως ὁ πατέρας, κριμα! διότι ἦτο μέγας καλλιτέχνης, ἀπὸ
ἐκείνους οἱ ὁποῖοι δίδουν ζωὴν εἰς τὸ μάρμαρον, ζωὴν ὅχι
ὡσάν τὴν ἀνθρωπίνην ἢ ὁποῖα θαστῶ ἐξήντα καὶ ἑβδο-
μήντα χρόνους, ἀλλὰ ζωὴν ἢ ὁποῖα θαστῶ χιλιάδας χρό-
νους ὡσάν τὴν ζωὴν τοῦ Ἑρμοῦ τοῦ Πραξιτέλους καὶ τῆς
Ἀφροδίτης τῆς Μήλου· καὶ τώρα λυώνει ὁ δυστυχῆς ὡς
νὰ τὸν πνίγουν αἱ ιδέαι τὰς ὁποίας ἔχει μέσα του καὶ δὲν
εἴμπορεῖ νὰ τὰς ἐβγάλη πλέον καὶ νὰ τὰς βάλῃ ἐπάνω εἰς
τὸ μάρμαρον· ἀλλὰ δένθῃ θαστάξῃ, ὅχι! ὕστερα ἀπὸ ὀλί-
γον θ' ἀποθάνῃ ἀπὸ φθισιν. Τί δυστύχημα!

Τὰ παιδία εἶχαν συγκινηθῆ πολὺ· τὸ μεγαλειότερον μάλ-
ιστα ἐδάκρυσεν ὀλίγον.

— Παρατηρήσατε, εἶπε πλησιάζων ἀκόμη περισσότε-
ρον πρὸς ἐμέ· δὲν νομίζετε ὅτι ἔβαλε κίνησιν εἰς τὸ μάρ-
μαρον; ὁποῖος ἰδῆ αὐτὸ τὸ στάσιμον, αὐτὴν τὴν ἐκφρα-
σιν τοῦ προσώπου δὲν ἐννοεῖ ὅτι ὁ ἄνθρωπος αὐτός, ὁποῖος
καὶ ἂν εἴνε, περιφρονεῖ τὸν θάνατον καὶ εἶνε πρόθυμος ν'
ἀποθάνῃ διὰ τὴν Πατρίδα ὡς ἥρωας;

— Ναί, ναί, εἶπε τὸ μικρότερον παιδίον μὲ ἐνθουσιασμόν,
ὁμοιάζει ὡσάν ἀληθῆς ἥρωας!

— Εἰς τὸν ἀνδριάντα λοιπὸν αὐτόν, ἐξηκολούθησεν ὁ
πατέρας, συναπαντήθησαν τὰ δύο πλέον ἑλληνικὰ πράγ-
ματα, τὰ ὁποῖα εἶχαν οἱ ἀρχαῖοι Ἕλληνες περισσότερον ἀπὸ
κάθε ἔθνος: ἡ καλλιτεχνία καὶ ὁ ἥρωϊσμός. Ἐκεῖνοι ἐνίκω-

σαν εἰς τὸν Μαραθῶνα, ἀλλ' ἔκαμναν καὶ τὸν Παρθενῶνα· ἡμεῖς ὅμως οἱ νέοι Ἕλληνες μόνον εἰς τὸ ἐν τοὺς ἐφθάσαμεν· εἰς τὸν ἡρωϊσμόν, ἀλλ' ὄχι καὶ εἰς τὴν καλλιτεχνίαν, καὶ διὰ τοῦτο δὲν εἴμεθα σωστοὶ Ἕλληνες ἀκόμη.

Ὁ πατέρας ἀνεχώρησε μετ' ὀλίγον, ἀλλὰ τὰ δύο παιδία ἔμειναν ἐμπρὸς μου καὶ μ' ἐπαρατηροῦσαν· καὶ ἀφοῦ μετ' ἀρετήρησαν ἀκόμη πολὺ, πολὺ, ἀνεχώρησαν καὶ αὐτὰ τρεπτικὰ καὶ μ' ἀφῆκαν μόνον.

Τώρα πού εἰμαι μόνος εἰμπορῶ νὰ λυπηθῶ ἐλεύθερα διὰ τὸ φρικτὸν δυστύχημα τοῦ καλλιτέχνου μου, ὁ ὁποῖος μ' ἔκαλενό, τι εἴμαι ἀπὸ τὸ τίποτε σχεδόν, τοῦ εὐεργέτου μου, ὁ ὁποῖος μ' ἐτίμησε διπλᾶ διότι, ἐκτὸς τῶν αἰσθημάτων τοῦ Μάρκου Βότσαρη, ἔβαλεν ἐπάνω μου καὶ τὰς ἰδικὰς του μεγάλας ιδέας καὶ μ' ἔκαμεν ἀριστούργημα.

Ὁ δυστυχῆς μου καλλιτέχνης!

Εἴμαι πολὺ λυπημένος, ἀλλὰ τὰ δύο παιδία ἔρχονται καθ' ἡμέραν καὶ μὲ βλέπουν καὶ παρηγοροῦμαι· καὶ ὅσον μὲ βλέπουν τόσο παρατηρῶ ὅτι τὸ βλέμμα τοῦ μεγαλειτέρου παιδίου ὁμοιάζει μὲ τὸ φλογερὸν βλέμμα τοῦ γλύπτου μου, καὶ ὅτι ἡ καρδιά τοῦ μικροτέρου ἔχει μέσα της αἰσθήματα διὰ τὴν Πατρίδα ὡσὰν ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἔκαμαν νὰ κτυπᾷ ἡ καρδιά τοῦ Μάρκου Βότσαρη· καὶ ὅταν μ' ἀποχαιρετοῦν καὶ φεύγουν, τὸ μεγαλειτερον νομίζει ὅτι βλέπει νὰ τοῦ χαμογελοῦν ἀπὸ μακρὰν αἰ ὠραῖαι μορφαὶ αἰ ὁποῖαι θὰ ἐβγοῦν μίαν ἡμέραν ἀπὸ τὴν σμίλην του, τὸ δὲ ἄλλο νομίζει ὅτι ἀκούει τουφεκιὰς καὶ ὅτι ὁρμᾷ εἰς τὸ μέσον τῶν ἐχθρῶν, καὶ πολεμεῖ, πολεμεῖ ὡς ἥρωας, καὶ ἀποθνήσκει γενναίως διὰ τὴν Πατρίδα.

Γ'

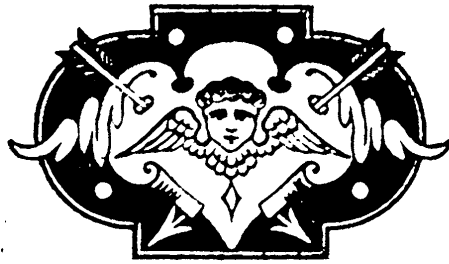
ὦ! Κατόπιν ἀπὸ τόσην τιμὴν μου ἤτο γραφὴ καὶ ἀ-
πὸ ἀκόμη! Νὰ ἐμπνεύσω τὴν καλλιτεχνίαν καὶ τὸν ἡ-
ρωϊσμόν εἰς δύο παιδιά, νὰ κάμω ἓνα μέγαλον γλύπτην
καὶ ἓνα μέγαλον ἥρωα τῆς Ἑλλάδος, ἐγώ, τὸ πτωχὸν μαρ-
μαρον τοῦ βουνού;

ΠΟΙΗΜΑΤΙΑ

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΙ Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ

(Ο μικρός Γιάννης με την σάκκην κρεμασμένην εις τὸν ὤμον, μετὰ τὴν πλάκκιν εἰς τὸ χέρι, καὶ μετὰ μίαν ὀμβρέλλαν κάτω ἀπὸ τὴν μασχάλην ὑπάγει εἰς τὸ σχολεῖον· εἰς τὸν δρόμον ἀπαντᾷ ἕνα βάτραχον· σταματᾷ ὁ Γιάννης, σταματᾷ καὶ ὁ βάτραχος).

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ

Θέλω εἰς τὸ σχολεῖόν μου νὰ πάγω,
Μ' αὐτὸς δὲν με ἀφίνει νὰ περάσω
Κι' ἀδίκως ὄχι με κάμει νὰ τῆς φάγω
Γιατὶ 'ς τὸ μάθημα δὲν ὄχι προφθάσω.
Τί θέλει ἐδῶ; πειὰ εἶνε ἡ δουλειά του;
'Ο Βάτραχος τί βγήκε ἀπ' τὰ νερά του;
'Ντρέπομαι φωνὴ νὰ βγάλω,
Μὴ 'μπορῶ καὶ νὰ διαβῶ;
"Αχ! Θεέ μου, τί νὰ κάνω,
Τ' εἶν' αὐτὰ ὅπου τραβῶ;

Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ

Τί πράγμα φοβερὸ βλέπω 'μπροστά μου;
Τί νᾶνε; ἄ!!! ἕνα παιδί 'ς τὸ δρόμο...
Χάθηκα! κάμετε τὰ κόλλυβά μου.
"Αχ! ὄχι λιγοθυμήσω ἀπὸ τὸν τρέμο.

Ἀκούστηκε ποτὲ τέτοια θηρία
 Σ τούς δρόμους νὰ γυρνῶν ; Τί δυστυχία !
 Τώρα θ'ἔβγη ἡ ψυχὴ μου
 Ἀπ' τὸν φόβο τὸν πολὺ,
 Τρέμει, τρέμει τὸ κορμί μου . . .
 Ἀλλ' αὐτὸ τί ὠφελεῖ ;

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ

Τώρ' αὐτὸς ἂν μὲ τσιμπήσῃ ; . . . .

Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ

Τώρ' αὐτὸς ἂν μὲ πατήσῃ ! . . . . .

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ

Θ'ἔχη δόντιν στυβλερά !!!

Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ

Θ'ἔχη πόδια τρομερά !!!

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ

Μὰ πρέπει νὰ βρεθῶ 'ς τὸ μάθημά μου,
 Γιατὶ ὁ κώδων τώρα θὰ κτυπήσῃ.
 Ὁ Γερο-Βάτραχος ἀπὸ 'μπροστά μου
 Δὲν κάνει τάχα νὰ παραμερίσῃ ; . . .

Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ

Μὰ πρέπει πειὰ νὰ πάγω 'ς τὰ παιδιὰ μου !
 Θὰ κλαῖνε νηστικά . . . μὰ θὰ μ' ἀφήσῃ ;
 Τὸ φοβερὸ θηριὸ ἀπὸ 'μπροστά μου
 Δὲν κάνει τάχα νὰ παραμερίσῃ ; . . .

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ (Με τόλμην)

Νά περάσω ἄφησέ με!

Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ (Με τόλμην)

Ἄ λίγο τόπο ἄνοιξέ με!

Ο ΓΙΑΝΝΗΣ (Με φόβον)

Ἐὸ κουδοῦνί μας σημαίνει!...

Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ (Με αἴσθημα)

Ἡ φιλία μου προσμένει!...

Πηδῶνε καὶ οἱ δύο μὲ μιὰ λαχτάρα,
 Ἐνάζονται καὶ οἱ δύο μὲ τὰ καλὰ τους,
 Ἀλέμα ἄλιγος φόβος καὶ τρομάρα
 Κ' ὕστερα πᾶν καὶ οἱ δύο εἰς τὴν δουλειά τους.
 Ὁ Γιάννης τρέχει εἰς τὸ μάθημά του
 Κι' ὁ Βάτραχος πάει ναῦρη τὰ παιδιὰ του.

Η ΓΡΥΝΙΑΡΑ

Τί μούρμουρα, τί γρυνιάρια
Ποῦνε ἢ μικρὰ Ἑλένη,
Τί κακὴ, τί πεισματάρια!
Πάντα εἶνε καχιωμένα.

Ἄπο τὴν ἀναποδιά της
Ὅ,τι κ' ἂν τῆς πῆς θυμῶνει,
Ἄλλον ἂν δὲν βροῖ μπροστὰ της
Μὲ τὸν ἴσχιό της μαλῶνει.

Κ' εἰς ταῖς κούκλαις της ἔσπασε
Ταῖς μαλῶνει, ταῖς ξυλῖζει,
Τὰ μυλλίχικα των τραβᾶει,
Τὰ ρουστάνια των ἔσχιζει.

Τὸ φαγεῖ της, τὸ κρεβάτι,
 Ἡ ποδιά της τὴν πειράζει.
 Κάθ' ἡμέρα θαύρη κάτι
 Νὰ τὴν κάμη νὰ φωνάζει.

Δὲν τῆς κάμνουν ὅ,τι λέει,
 Ὅ,τι θέλει, ὅ,τι ζητάει;
 Κλαίει, κλαίει, κλαίει, κλαίει
 Καὶ τὰ πόδια της κτυπάει.

Κ' εἰς τὴν θύρ' ἀκουμδηνμένη
 Μὲ τὰ φρύδια σουφρωμένα
 Μὲ τὰ μάτια ἀγριεμμένα
 Ὡρως στέκει πειστωμένη.

Ἔως ὅτου ξυλισμένη
 Ἐπὶ τέλους ἡσυχάζει,
 Καὶ σὲ μιὰ ἄκρη ζαρωμένη
 Οὔτε τσιμουδιά δὲν βγάζει.

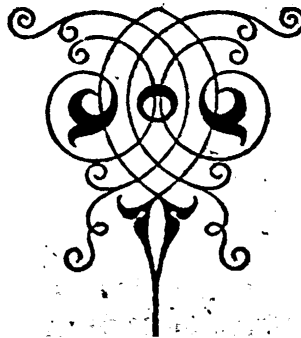
Ἡ καυμένη ἢ μαμά της
 Πόσο εἶνε πικραμένη!
 Πῶς λυπᾶται ἢ καρδιά της
 Ποῦνε τέτοια ἢ Ἑλένη!

Τί μουρμούρα, τί γρυγιάρια
 Πούνε ή μικρά Έλένη;
 Τί κακή, τί πεισματάρια!
 Πάντα είνε κακιωμένη.

“Ολοι φεύγουν μακριά της
 Τά κορίτσια, τὰ παιδάκια
 Τρέμουν τήν παραξενιά της
 Και τήν φοβερή της κάκισ.

Κι' όποτε τήν αντικρύζουν
 Είς τόν δρόμον νά διαδύνη
 Μεταξύ τους ψιθυρίζουν:
 «Η γρυγιάρια ή Έλένη!»

ΤΟ ΩΡΟΛΟΓΙ

Τικ τάκ, παιδί, τικ τάκ, τικ τάκ, κτυπάει

Τὸ ὠρολόγι δίχως νὰ σταθῆ.

Κ' ἐμπρός, ἐμπρός ἀδιακόπως πάει

Χωρὶς ποτέ, ποτέ νὰ κουρασθῆ.

Τικ τάκ, παιδί, τικ τάκ, τικ τάκ, κτυπάει

Ὡσὰν νὰ σοῦ φωνάζῃ φανερά,

Πῶς ὁ καιρὸς γοργά, γοργά περνάει

Καὶ ἔπισω δὲν γυρνᾷ ἄλλη φορά.

Τικ τάκ!... ἀκούεις; τρέχα ἔστὸ σχολειό σου.

Καὶ ἂν πολὺ ἐπιμελῆς φανῆς,

Ἄν κοπιάζῃς, ἂν δὲν χάνῃς τὸν καιρό σου,

Μίαν ἡμέραν καὶ τι θὰ γενῆς.

ΤΟ ΕΛΕΝΑΚΙ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΤΕΙΝΑΡΑΚΙ

“Ένα μικρό πετειναράκι
‘Εξύπναγε τὸ ‘Ελενάκι
    ‘Απὸ τὸν ὕπνο τὸν γλυκό.
Γιατί ξυπνάς, πετειναράκι,
Τὸ εὐμορφο τὸ ‘Ελενάκι;
    Εἶς’ ἀδιάκριτο, κακό!
Μὰ μιὰν ἡμέρα τὸ ‘Λενάκι
Κυττάει τὸ πετειναράκι
    Σφαγμένο κάτω ‘ς τὴν αὐλή,
Τὸ ἴδιο τὸ πετειναράκι
Ποῦ ξύπναγε τὸ ‘Ελενάκι
    Μὲ τὴν φωνή του τὴν ψιλή.
Καὶ τὸ μικρὸ τὸ ‘Ελενάκι
‘Αυπήθη τὸ πετειναράκι
    Ποῦ τῶτραξαν γιὰ τὸ φαγεῖ.
Καὶ λέγει τότε τὸ ‘Λενάκι:
«‘Ας ζοῦσες σὺ πετειναράκι
    Κ’ ἄς μὲ ξυπνοῦσες τὴν αὐγή!»

ΟΙ ΠΟΝΤΙΚΟΙ

Ποντικοί, ποντικοί,
Γιατί τρώτε, κακοί,
Τὰ γλυκά μου,
Τὰ γλυκά π' ἀγαπῶ;
Ποντικοί, θὰ τὸ πῶ
Στὴ μαμά μου.

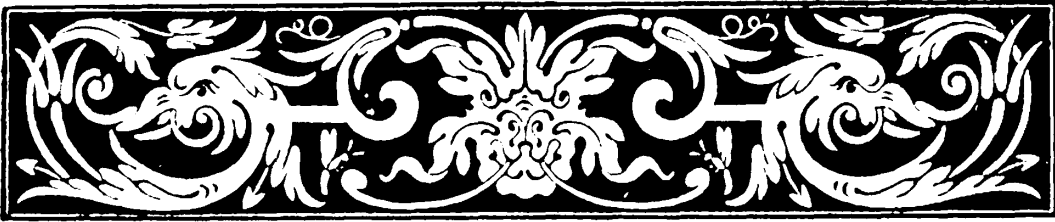
Κι' ἂν τὸ πῶ, κι' ἂν τὸ πῶ
Θὰ σᾶς στήση — πῶ πῶ!
Τί τρομάρα! —
Μιὰ μεγάλη, γερή
Δυνατή, φοβερή
Δοκανάρα!

Κι' ἂν σᾶς πιάση ἄ! ἄ!
'Εγαθήματε πειὰ
Πάει, πάει
'Στὴν κυρὰ Σερπετὴ
Θὰ σᾶς δώσει, κ' αὐτὴ
Θὰ σᾶς φάη.

Αἶ, λοιπόν! ποντικοί!
Μὴ μεῦ τρώτε, κακοί,
Τὰ γλυκὰ μου,
Τὰ γλυκὰ π' ἀγαπῶ,
Γιατὶ ᾶ! θὰ τὸ πῶ
Στὴ μπαξά μου!

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

ΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ ἦσαν ἀκόμη εἰς τὸ τυπογραφεῖον ἐκεῖ ἦσαν καὶ ἄλλα βιβλία τὰ ὅποια εἶχαν τυπωθῆ ἐκείνας τὰς ἡμέρας, καὶ συνωμιλοῦσαν ἀναμεταξύ των, καὶ τὸ καθὲν ἔλεγε τί ἐσκόπευε νὰ κάμῃ ἅμα ἐβγῆ εἰς τὸν κόσμον.

— Ἐγώ, ἔλεγεν ἡ Γραμματική, θὰ μάθω εἰς τὰ παιδιὰ ὅλα τὰ μέρη τοῦ λόγου, θὰ γερίσω τὰ κεφάλια των μὲ κανόνας καὶ ἐξαιρέσεις, διὰ νὰ μὴ κάμνουν ἀνορθογραφίας. Εἶν' ἐντροπή εἰς ἓνα παιδί νὰ κάμνῃ ἀνορθογραφίας!

— Ἐγώ, ἔλεγεν ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορία, θὰ διηγηθῶ εἰς τὰ ἐλληνόπουλα τί κατορθώματα ἔκαμαν οἱ πρόγονοί των, εἰς ποῖα δυστυχήματα τοὺς ἔφεραν μερικὰ σφάλματα ποὺ εἶχαν, ἀλλὰ πόσον μεγάλοι ἄνθρωποι ἦσαν, καὶ θὰ τὰ κάμω ν' ἀγαποῦν τὴν Ἑλλάδα μας.

— Ἐγώ, ἔλεγε τὸ Λεξικόν, εἰξεύρω ὅλην τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν· εἶμαι σοφόν, σοφώτερον ἀπὸ ὅλους τοὺς κα-

ληγητὰς τοῦ Πανεπιστημίου, διότι πολλάς λέξεις δὲν τὰς ἔχουν αὐτοὶ μέσα εἰς τὸ κεφάλι των ἐνῶ ἐγὼ τὰς ἔχω μέσα εἰς τὰ φύλλα μου· λοιπὸν ἅμα ἐβγῶ εἰς τὸν κόσμον ἅ ὑπάγω εἰς τὰς βιβλιοθήκας ὄλων ὅσοι εἰξεύρουν γράμματα· θὰ μὲ πάρουν καὶ μαθηταὶ καὶ διδάσκαλοι, καὶ ἅμα δὲν εἰξεύρουν τίποτε θὰ μ' ἐρωτοῦν καὶ θὰ τοῖς τὸ λέγω.

Ἡ Γραμματικὴ ἐκύτταξε μὲ σεβασμὸν τὸ Λεξικὸν τὸ ὁποῖον ἐκαμάρωνε χονδρὸν χονδρὸν ἀπὸ σοφίαν.

— Ἄμ' ἐσεῖς, μικρά μου, θὰ κάμετε καὶ σεῖς τίποτε ἅμα ἐβγῆτε εἰς τὸν κόσμον; λέγει μὲ χαμόγελον ἡ Ἑλληνικὴ Ἱστορία εἰς τὰ Παιδικὰ Διηγήματα, τὰ ὁποῖα ἦσαν ἐκεῖ πλησίον.

— Ἡμεῖς, λέγουν τὰ Παιδικὰ Διηγήματα δειλά, δειλά, ἡμεῖς δὲν εἴμεθα σοφά, δὲν ἔχομεν μέσα μας μεγάλας ιδέας οὔτε δυσκολονοήτους λέξεις, εἴμεθα μικρά, καὶ δὲν τολμῶμεν νὰ φαντασθῶμεν πὼς θὰ κάμωμεν καὶ ἡμεῖς τίποτε· ἀλλ' ἀπ' ἐδῶ πού εἴμεθα ὄνειρευόμεθα ἀγγελοπρόσωπα παιδάκια πού σκύπτουν εἰς τὰ φύλλα μας καὶ μᾶς διαβάζουν καὶ λάμπουν τὰ ἄματάκια των διότι μᾶς νοιώθουν, ὄνειρευόμεθα ὅτι συγκινοῦμεν κᾄτι ἀθώαις μικραῖς καρδούλαις καὶ καμμίᾳ φορὰ βάζομεν εἰς αὐτὰς κᾄποιον καλὸν αἰσθημα, καὶ ὅτι διασκεδάζομεν, παρηγοροῦμεν κανέν ἄρρωστον παιδάκι πού εἶνε ἐς τὸ κρεβάτι καὶ εἶνε λυπημένον. Αὐτὰ ὄνειρευόμεθα.

— Καὶ ἂν τὰ κατορθώσετε αὐτά, θὰ μείνετε εὐχαριστημένα; ἠρώτησεν ἡ Γραμματικὴ.

— ὦ, θὰ εἴμεθα πολὺ, πολὺ εὐτυχῆ!... εἶπαν τὰ Παιδικὰ Διηγήματα μὲ συγκίνησιν.

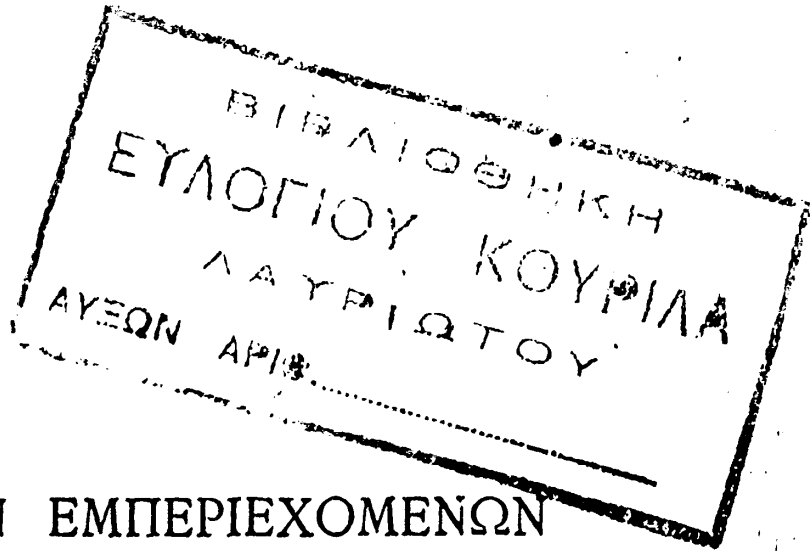
Τὸ Λεξικὸν ἔστρεψε καὶ τὰ εἶδε μ' ἓνα τρόπον ὡς νὰ ἤθελε νὰ εἰπῇ:

— Πῶς φαίνονται πού δὲν ἔχουν σταλιά σοφία μέσα των!

Ἄλλὰ τὰ Παιδικὰ Διηγήματα εἶχαν ζαρώσει εἰς τὴν θέσιν των καὶ δὲν ἐπρόσεξαν εἰς τὸν περιφρονητικὸν τρόπον τοῦ Λεξικοῦ, διότι εἶχαν βυθισθῆ πάλιν εἰς τὸ γλυκύ των ὄνειρον.

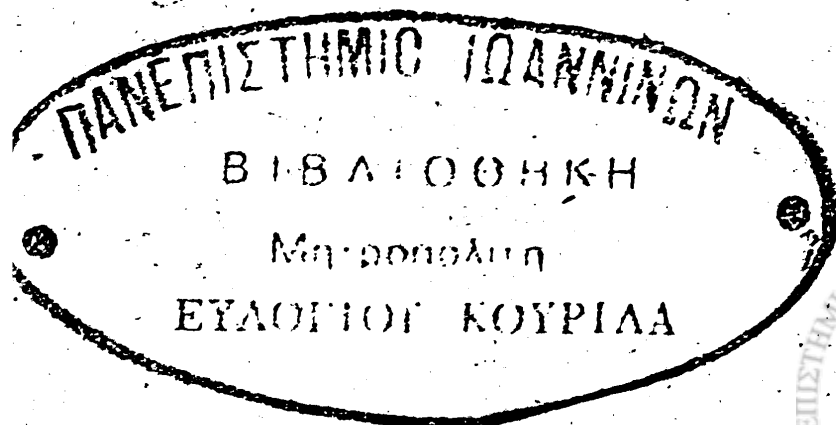

ΠΙΝΑΞ ΤΩΝ ΕΜΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ	Σελίς
ΤΑ ΔΥΟ ΥΠΟΔΗΜΑΤΑΚΙΑ	1
Ο ΚΩΣΤΑΝΤΗΣ	18
ΔΙ ΠΕΝΤΕ ΔΡΑΧΜΑΙ	26
ΤΟ ΠΟΤΗΡΙΟΝ ΤΩΝ ΔΑΚΡΥΩΝ	37
Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΘΕΙΟΥ	43
ΕΠΑΝΩ ΕΙΣ ΤΗΝ ΓΕΦΥΡΑΝ	56
ΔΕΚΑ ΟΚΤΩ ΛΙΡΑΙ	63
Η ΘΕΡΜΑΣΤΡΑ ΤΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ	76
ΜΑΜΜΗ ΚΑΙ ΕΓΓΟΝΟΣ	84
ΕΥΤΥΧΙΑ ΚΑΙ ΔΥΣΤΥΧΙΑ	93
ΤΟ ΝΑΥΤΟΠΟΥΛΟΝ	109
Η ΤΙΜΩΡΙΑ	112
ΤΟ ΟΡΦΑΝΟΝ ΜΑΣ	126
ΤΟ ΝΑΥΑΓΙΟΝ ΤΟΥ ΚΑΠΕΤΑΝ ΝΙΚΟΛΑ	131
Η ΣΥΝΩΜΟΣΙΑ ΤΩΝ ΓΡΑΜΜΑΤΩΝ	147
ΕΙΝΕ ΑΡΡΩΣΤΗ Η ΜΑΡΙΑ	156
Ο ΑΝΔΡΙΑΣ ΤΟΥ ΗΡΩΟΣ	162

ΠΟΙΗΜΑΤΙΑ	Σελίς
Ο ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΙ Ο ΒΑΤΡΑΧΟΣ	171
Η ΓΡΥΝΙΑΡΑ	174
Το ΩΡΟΛΟΓΙ	177
Το ΕΛΕΝΑΚΙ ΚΑΙ ΤΟ ΠΕΤΕΙΝΑΡΑΚΙ	178
ΟΙ ΠΟΝΤΙΚΟΙ	179
ΕΠΙΛΟΓΟΣ	181

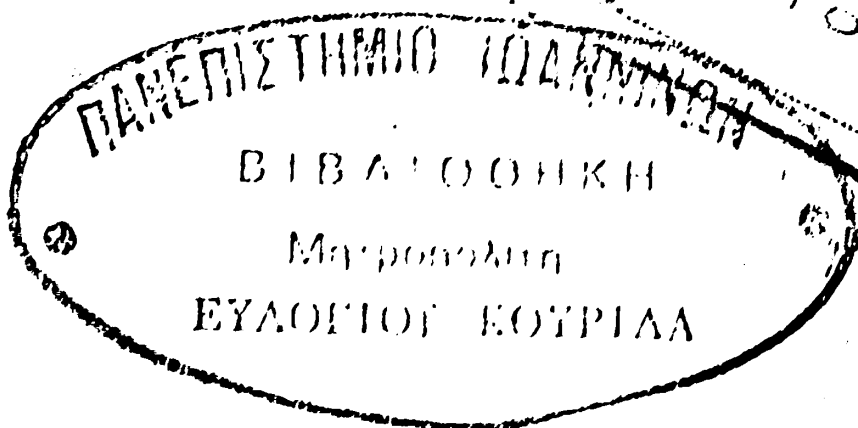
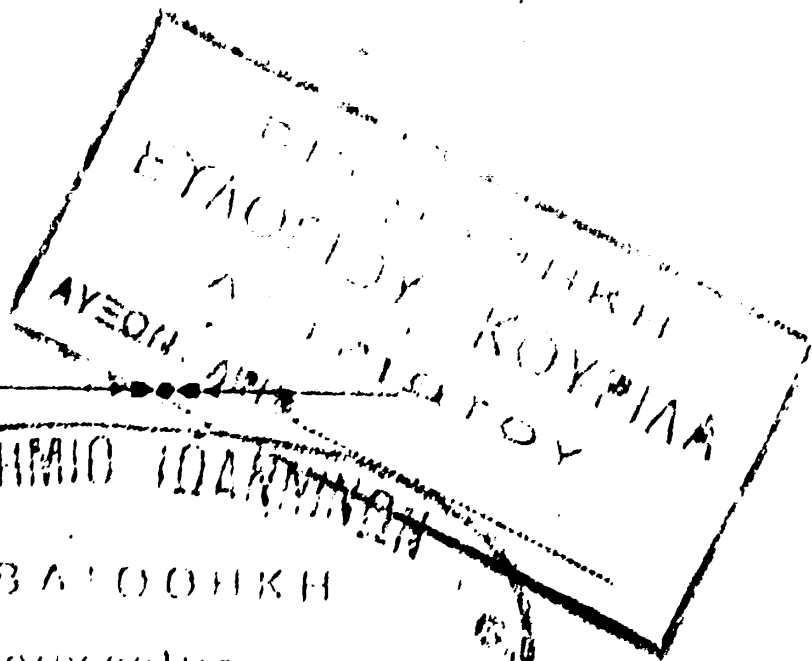
Αριθ. ερω. 132100

1532

ΨΥΧΑΡΗΣ

Ο "ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ

ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ,,

ΑΘΗΝΑ

ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ ΤΗΣ ΕΣΤΙΑΣ

1900

ει τω μη γρηει η ηδαι: Πάντως τωρα ποιο ειναι
κατα τον ανικισο μη' αποσταλω δαδουαι ο'χι

αποσταλωαι μη' ο'χι ανα' αυ' τον κρηθρον της δ'ουαι
της της φορολογιας και της φορολογια του ε'σπου
και. "ωστε μη' αυ'τα σου' ειναι η' ε'σπου αυ' η'

Ο "ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΡΟΣ ΔΙΑΔΟΣΙΝ ΩΦΕΛΙΜΩΝ ΒΙΒΛΙΩΝ,,

αποσταλωαι σου' ε'σπου τωρα. Ο ε'σπου ε'σπου
και. ε'σπου ε'σπου ε'σπου ε'σπου ε'σπου ε'σπου
αποσταλωαι μη' αυ'τα. Α. Κι' ο' ψυχ'αριμ, ο' ε'σπου

Ο Κ. ΒΙΚΕΛΑΣ

αποσταλωαι του ε'σπου ε'σπου ο' ε'σπου ε'σπου

Το περασμένο το καλοκαίρι, 1899, όταν είμουν ακόμη
στην έξοχή κ' είχα στο νοῦ μου άλλες δουλειές — πάντα
ὅμως για τὴν ἀλήθεια καὶ τὴ δικαιοσύνη — ἄξαφνα, ἕνα
πρωί, μοῦ στέλνει ὁ Ἀργύρης ὁ Ἑφταλιώτης τὸ ξώφυλλο
ἐνὸς περιοδικοῦ καὶ τί βλέπω μέσα; Ἀγγελίες, συλλόγους,
καταστατικά, πράματα, μάλιστα καὶ κάμποσα "Ἀρθρα, τὸ
καθένα μὲ τὸ νούμερό του, "Ἀρθρον 1. "Ἀρθρον 2. "Ἀρθρον
3. Εἶχε δεκοχτὼ ὅλα μαζί. Μοῦ ἄνοιξε τὴν ὄρεξη. Πῆρα
καὶ διάβασα μερικά. Σήμερις τὰ ξαναδιαβάζω μὲ προσοχὴ
περισσότερη, γιὰ νὰ δοῦμε λιγάκι καὶ τί λέει, τί γυρέβει
καὶ τί εἶναι ὁ «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων».

Τὰ ἄρθρα τοῦ Καταστατικοῦ νὰ τὰ πάρω ἕνα ἕνα, σκοπὸ
ὄχι ἔχω καὶ μὴ φοβᾶστε. Δεκοχτὼ "Ἀρθρα, πάει πολὺ, μοῦ
φαίνονται κίβλας σὰν κάπως βαροστόμαχα. Δυὸ τρία, τέσ-
σερα τὸ παραπάνω, νὰ κοιτάξουμε, θαρρῶ πῶς φτάνει.
Κ' ἔτσι τὸ λοιπὸν ἀμέσως ἀντιγράψω τὸμορφότερα, τὸ

"Ἀρθρον 5. Ἐπιτροπή, ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν τούτων
"Ἀρθρῶν. Κι' αὐτὸ ὄχι γινεῖται εἰς τὴν
μη' αὐτὸ ε'σπου ε'σπου. - ὅτι εἶναι εἰς τὴν

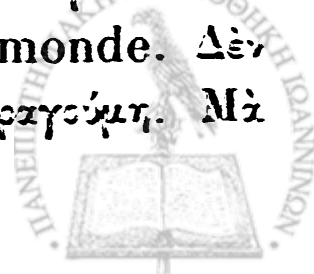
μισήν ἴσχυει μὴ ἀδύνατον. Ἀποζηλεύματα
ἐπιζητούν. Κι οἱ ἕνα εἶνα εὐδότης

χριστον μελῶν, ἐκλεγομένη δὲ κατ' ἔτος ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου
μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτοῦ ἢ καὶ τῶν ἐταίρων, ὀρίζει τὴν ὕλην
τῶν βιβλιαρίων, φροντίζουσα ὅπως ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶνε
ὁμαλή, ὅσον ἐνεστιν ὁμοιόμορφος, ἀπέχουσα ἐπίσης καὶ τῆς
ἀρχαϊζούσης καὶ τῆς λεγομένης δημώδους ».

Μιὰ ματιὰ τὴν καὶ στὸ

« Ἄρθρον 2. Τὰ τοῦ Συλλόγου οἰκικῆ Συμβουλίου ἐννεα-
μελές, ἐκλεγόμενον κατὰ πενταετίαν, διὰ μυστικῆς ὑπερφο-
ρίας, ὑπὸ τῆς ἀπολύτου πλειονοψηφίας τῶν κατὰ τὴν ἐπί-
τούτῳ συνέλευσιν παρόντων ἐταίρων (Μπρὲ μωρὲ παιδιὰ, μὲ
δαμονίζου ἀρτοὶ οἱ ἐταῖροι, οὐδ' ἄρα τὴν πῶν γράφω τῆ
λέξη. Μὰ τί κοῖμα νὰ μὴ εἶναι καὶ μερικὲς ἐταῖρες μέσα!
Θὰ εἶχε γούστο, θῆτανε καὶ πιὸ ἐλληνικὸ, πιὸ κλασσικὸ, θὰ
πήγαίνε μαζί μὲ τῆ γλῶσσα τοῦ Καταστατικοῦ. Φανταστῆτε
ἄξαφνα στὸ « Συμβούλιον » καὶ τὴν Ἀσπασία!) Διὰ τὴν
πρῶτην πενταετίαν τὸ Συμβούλιον ἀποτελεῖται ὑπὸ τῶν
κ. κ. Δ. Αἰγινήτου, Τιμ. Ἀργυροπούλου, Δ. Βικέλα, Μάρ-
κου Δραγοῦμη, Γ. Πασπάτη, Π. Πρωτοπαπαδάκη. Ἐκτορὸς
Ρωμάνου, Γεωργίου Στρέιτ καὶ Παντελῆ Ψύχα ».

Εἶναι τὸ ἐννεαμελές Συμβούλιον, ὅχι ὅλους διόλου ὀηλαδῶ,
οἱ ἐννιά Μοῦσαι, ἀρτοῦ γυναῖκες δὲ θέλουνε, μὰ πῶν νὰ πῆ
κανεὶς οἱ ἐννιά Μοῦσαι, καὶ κάλλια πάλε Μοῦσαι, παρὰ νὰ
μᾶς βροῦν Ἄμουσοι καμιά μέρα. Ἀπὸ τοὺς ἐταίρους, πῶν
σᾶς εἶπα, γνωρίζω πολλοὺς εἶναι μάλιστα μερικοὶ καὶ δέ-
ρτερα καὶ τρίτα μου ξαδέρρια, λόγου χάρι, ὁ κ. Ρωμάνος.
Τὸν εἶδα συχνὰ στὴν Ἀθήνα, σὰν εἴμουν, καὶ μὲ εἶδε
πολὸ καλῆ ἐντύπωσι. Parfait homme du monde. Δὲν
εἶχα τὴν τιμὴ νὰ ανταμωθῶ μὲ τὸν κ. Μ. Δραγοῦμη. Μὰ

κι ἀφτός, ὑπέθετω, τὸ ἴδιον. Κι ἀφτός parfait homme du monde. Ὁ κ. Τωμ. Ἀργυρόπουλος, καθηγητῆς τῆς φυσικῆς. Ὁ κ. Γ. Πασπάτης, τραπεζίτης καὶ Χιώτης, σὰ δὲ γελιέμαι. Ὁ κ. Π. Πρωτοπαπαδάκης, μηχανικός. Ὁ κ. Δ. Αἰγινητῆς, ἀστρονόμος. Ὁ κ. Γ. Στρέϊτ, καθηγητῆς τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου. Γιὰ τὸν κ. Παντελεῆ Ψύχα, ἄκουσα μόνον πῶς ἔχει χρυσοδεμένους στὴ βιβλιοθήκη του Verlaine καὶ Maeterlinck καὶ πῶς ντύνεται πολὺ ὄμορφα.

Καὶ τώρα βγάζω τὴν ψυχὴ μου καὶ τὰ μυαλά μου μαζί, γιὰ νὰ καταλάβω μὲ τί τρόπο μαθῆς μπορεῖ κανεὶς νὰ «συμβιάσει», ἀφροῦ γιὰ «συμβιθασμοὺς» ὁ λόγος, τὸ «Ἄρθρον 2.» καὶ τὸ «Ἄρθρον 5.». Οἱ ἑταῖροι τοῦ σᾶς ὠνόμασα («Ἄρθρον 2.»), θὰ ἐκλέξουνε, λῆει («Ἄρθρον 5.»), μιὰ ἐπιτροπὴ τοῦ θὰ ὀρίξῃ «τὴν ὕλην τῶν βιβλιαρίων», καὶ τοῦ θὰ φροντίξῃ «ὅπως ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶναι ὁμαλὴ, ὅσον ἔνεστιν ὁμοιόμορφος, ἀπέχουσα ἐπίσης καὶ τῆς ἀρχαϊζούσης καὶ τῆς λεγομένης δημώδους».

Γιὰ νὰ καταπιαστοῦνε τέτοια δουλειὰ, τέτοιο ἔργο γιγαντένιο, μὰ τὸ ναί! γιὰ νὰ ὀρίζουνε τὴν ὕλη, γιὰ νὰ φροντίξουν «ὅπως ἡ γλῶσσα» κτλ., γιὰ νὰ διορθώνουνε, νὰ κόψουνε, νὰ κλαδέθουνε, νὰ ἀλλάξουνε καὶ νὰ νομοθετοῦνε, δὲ βλέπω τί στίχους, τί ρομάντσα, τί γραμματικὰς, τί ἱστορίας ἔκαμαν ἴσια μὲ τώρα οἱ ἑταῖροι, τί ἐπιστήμη μᾶς φανέρωσαν καὶ τί ποίηση, δὲ βλέπω μήτε καὶ νὰ μᾶς ἔδειξε κανένας τους στὴ ζωὴ του, ὅχι μόνον πῶς εἶναι ἄξιος γιὰ τέτοιο σκοπὸ, μὰ μήτε πῶς κατὰλαβε τί τρέχει, ποῖο εἶναι τὸ ζήτημα δηλαδή. Ἀγαλλὰ θαρρῶ πῶς κανένας ἀπὸ τοὺς ἀγαθοὺς μᾶς ἑταῖρους δὲν τῶθαίε κάνε μὲ τὸ νοῦ του πῶς θὰ ὀρίξῃ τὴν

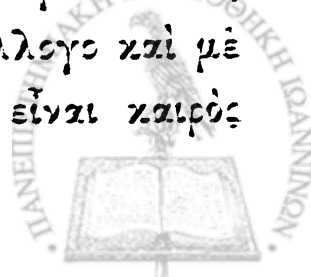
ὕλη, πῶς θὰ φροντίζῃ «ὅπως ἡ γλῶσσα» κ.τ.λ. Ποιὸς θὰ ὀρίζῃ τὸ λοιπὸν καὶ ποιὸς θὰ φροντίζῃ; Ἄραγε ὁ γραμματέας; Μὰ δὲν πιστέβω, γιατί «Ἄρθρον 7. Τὸ Συμβούλιον δύναται νὰ διορίζῃ ἐπὶ ἀντιμισθία τὸν γραμματέα αὐτοῦ καὶ ἄλλους ὑπαλλήλους». Ὁ Γραμματέας, μ' ἄλλα λόγια, θὰ χτυπᾷ πολὺ φρόνιμα τοὺς παράδες καὶ θὰ σωπαίνει. Δὲ θὰ ὀρίζῃ βέβαια καὶ δὲ θὰ φροντίζῃ «ὅπως ἡ γλῶσσα» κ.τ.λ.

Μπρὲ Δημητράκη μου, ἔλα νὰ τὰ ποῦμε οἱ δύο μας πιά, μιὰ καὶ καλή. Ἄφοῦ δὲ θὰ ὀρίζῃ καὶ δὲ θὰ φροντίζῃ ὁ Γραμματέας, ἄφοῦ δὲ θὰ ὀρίζουν καὶ δὲ θὰ φροντίζουν οἱ ἑταῖροι, ποιὸς μᾶς ἀπομνήσκει γιὰ νὰ ὀρίζῃ καὶ νὰ φροντίζῃ; Ὁ Βικέλας, ὁ καλὸς μας ὁ Βικέλας! Ἄρχῃ τοῦ παραμυθιοῦ, καλησπέρα τῆς ἀφεντιάς σας! «Πρόεδρος τοῦ Συλλόγου διὰ τὴν πρώτην πενταετίαν ἐξελέγη ὁ κ. Δ. Βικέλας». Γιὰ τὴν πρώτην πενταετία, πάει νὰ πῆ γιὰ πέντε χρόνια. Μωρὲ, σπολλάτη!

Γιατί ὅμως ὁ Βικέλας;

Γιατί τὸ «ἐννεαμελὲς Συμβούλιον» ἄλλο ποιητὴ δὲν ἔχει, δὲν ἔχει ἄλλο μυθιστοριογράφου, δὲν ἔχει ἄλλο γλωσσολόγου, ἄλλο ἱστορικὸ δὲν ἔχει. Γλωσσολόγος, φιλόλογος, μυθιστοριογράφος, ἱστορικὸς καὶ ποιητὴς, ὁ Βικέλας. Μὰ γιατί πάλε κι ἀφτό; Πολὺ ἀπλὸ τὸ πρᾶμα. Γιατί μὲ τὰ σωστά του φαντάζεται ὁ κόσμος στὴν Ἀθήνα πῶς ὁ Λουκῆς Λάρας τοῦ Βικέλα εἶναι βιβλίον, πῶς εἶναι ὀηλαδὴ καλλιτεχνικό, πῶς εἶναι φιλολογικὸ ἔργον, πῶς εἶναι μυθιστόρημα, πῶς εἶναι κάτι.

Δὲ θὰ σᾶς ἀποδείξω τὸ ἐναντίον, γιατί ἔχουμε ἄλλους μπελάδες γιὰ τὴν ὦρα στὸ κεφάλι μὲ τὸ Σύλλογον καὶ μὲ τοὺς ἑταίρους. Δὲ φελᾷ κιόλας, γιατί δὲν εἶναι καιρὸς

ἀκόμη νὰ τὸ καταλάβῃ ὁ κόσμος. Κατόπι. Ἐπειτα, ἴσως δὲ φταίει τόσο πολὺ κι ὁ Λουκῆς Λάρας. Ἡ δύναμη τοῦ Βικέλα εἶναι ποῦ περνᾷ παντοῦ γιὰ φρόνιμος. Ἐχει κρίση, ἔχει σκέψη, ἔχει φρόνηση, τί τὰ θέτε, ἔχει «μέτρον». Κ' ἔτσι γιατί νὰ μὴν ὀρίζῃ καὶ γιατί νὰ μὴ φροντίζῃ «ὅπως ἡ γλῶσσα . . . εἶναι ὀμαλή, ὅσον ἔνεστιν ὀμοιόμορφος, ἀπέχουσα ἐπίσης καὶ τῆς ἀρχαϊζούσης καὶ τῆς λεγομένης δημῶδους»; Μηδὲν ἄγαν. Μετριοφροσύνη κοσμεῖ τὸν ἀληθῶς ἄνδρα. Ἐν τῷ μέσῳ κεῖται ἡ ἀρετὴ. Πᾶν μέτρον ἄριστον. Κτλ. κτλ. Τέτοιος λοιπὸν κι ὁ Βικέλας μας. Μέτριος — μόνος ποῦ σὰ νὰ ξέχασε λιγάκι καὶ τὸ «μέτρον» καὶ τὸ «μηδὲν ἄγαν» κι ὅλα τὰ παρόμοια, ὅταν ἔβαλε τὸν ἕναν καὶ τὸν ἄλλον, ὤθε κεῖθε, ὅπου μποροῦσε, νὰ μεταφράσουνε τὸ Λουκῆ Λάρα καὶ σὲ γνωστὲς καὶ σ' ἄγνωστες, ἀκαταλόγητες γλῶσσες. Ἦκαμε ἤσυχα-ἤσυχα, σιγὰ-σιγὰ τὸ κατάφερε, γιατί λωλαίνεσαι ὁ φίλος γιὰ ρεκλάμα, φοβᾶται ὅμως τρομερὰ μήπως καὶ φανῇ. Ἀφτὴ τῆ φρονημάδα τὴν ἔχει.

Νὰ σᾶς πῶ τώρα τὸ κάτω κάτω, δὲ θέλω καὶ πολὺ νὰ παινέσω τὴ φρονημάδα τοῦ Βικέλα μήτε καὶ νὰ τοῦ βγάλω στὴ μέση ὅλα του τὰ ψεγάδια ἕνα-ἕνα, γιατί τοῦ ἔχω καὶ μιὰ μεγάλη ὑποχρέωση. Ἐπειδὴ ὅμως θὰ διαβαστῇ ἀφτὸ ποῦ γράφω στὴν Ἑλλάδα, τὸ θαρρῶ ἀναγκαῖο νὰ σημειώσω ἀμέσως πῶς δὲν εἶναι λόγος ἐδῶ γιὰ τίποτις χρηματικὰ: μήτε τοῦ δάνεῖσα ποτὲ μήτε μοῦ δάνεισε παράδες — παρὰ μόνος τὰ δανεικὰ του παραμύθια. Σὲ μιὰ περίσταση ὅμως κάμποσο σπουδαία τῆς ζωῆς μου, φέρθηκε ὁ Βικέλας μαζί μου πολὺ ὠραῖα, καὶ πρέπει νὰ μολογήσω πῶς τὴν περίσταση ἀφτὴ ποῦ σᾶς λέω, δὲ φάνηκε οὐδὲν δάσκαλος, ἔβαλε μᾶ-

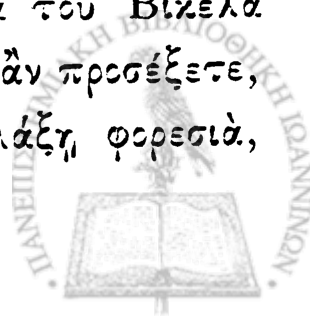
λιστα στο ράφι και τους συνηθισμένους του «συμβιβασμούς». Βλέπετε, δὲν εἶτανε τὸ γλωσσικὸ ζήτημα στὴ μέση κ' ἤρθε στα σύγκαλά του. Ἔδειξε πῶς εἶναι ἄντρας.

Ἄς τὸν ποῦμε πιά gentleman. Τοῦ τὸ θυμίζω ἐδῶ γιὰ νὰ μὴ νομίσῃ πῶς εἶμαι ἀχάριστος, ἴσως καὶ γιὰ νὰ δοῦν οἱ ἐταῖροί μας πῶς ἂν πολεμῶ τὸ Βικέλα, δὲν πολεμῶ τὸν ἄθρωπο, τὸν ἄθρωπο δὲ μισῶ, μισῶ καὶ πολεμῶ τίς ιδέες τοῦ Βικέλα, τίς ιδέες του — ἂν μπορεῖ κανεὶς δηλαδὴ νὰ ὀνομάσῃ ιδέες κάτι ἀμελέτητους κι ἀστόχαστους συμπερασμούς, ποῦ φαίνονται μονάχα πῶς εἶναι φρόνιμοι, μὰ ποῦ βάση δὲν ἔχουνε καμιά καὶ δὲν εἶναι δυνατὸ καὶ ν'ἄχουνε. Φίλος ὁ Βικέλας· μεγαλύτερη φιληνάδα ἢ ἀλήθεια.

Ἐλᾶτε τώρα νὰ μάθετε πῶς ἂν τοῦ εἶμαι ὑποχρεωμένος ἐγὼ τοῦ Βικέλα, μοῦ χρωστᾷ ὅμως καὶ κεῖνος ἓνα πολύτιμο πρᾶμα, μοῦ χρωστᾷ, τί θαρρεῖτε ; Μοῦ χρωστᾷ τὴ μύτη του !

Ναῖσκε, τὴ μύτη του, κι ἀφοῦ θὰ διαβαστῇ κι ἀφτὸ στὴν Ἀθήνα, ποῦ εἶναι ἀττικὴ χώρα, ἀφοῦ δημοσιέβεται κιόλας στ' «Ἄστυ», ποῦ εἶναι πιὸ ἀττικὸ ἀκόμα κι ἀπὸ τὴν Ἀθήνα τὴν ἴδια, ἄς τὸ δηγηθοῦμε τὸ ἱστορικὸ, γιατί ἔχει τὸ γούστο του.

Εἶμουνά νέος τότες καὶ σπούδαζα, μελετοῦσα μέρα νύχτα στὴν κάμερή μου, γιὰ νὰ δώσω ἐξέταση. Τὰ πόγεμα, μιὰ φορὰ, παρουσιάζεται ὁ Βικέλας μὲ τὰ ψηλὸ του καπέλλο, μὲ τὸ ὕφος του τὸ σοβαρὸ, μὲ τὸ πρόσωπό του τὸ φρόνιμο καὶ μὲ τὴ μεγάλη του τὴ ρεντιγκότα. (Παρατήρησα κι ἀπὸ τὰ τότες, ἂν τὸ καλοθυμᾶμαι, πῶς ἢ φρονιμάδα τοῦ Βικέλα εἶναι ὅλη στὸ ὕφος του καὶ στὴ φορεσιά του, κι ἂν προσέξετε, στὴ φορεσιά περισσότερο παρὰ στὸ ὕφος. Νάλλάξῃ φορεσιά,

πάει κ' ἢ φρονιμάδα. Μὲ τάλήθεια σᾶς τὸ λέω καὶ μπορεῖ κανεὶς μάλιστα καὶ νὰ δοκιμάσῃ. "Ἄς τὸν παρακαλέσῃ, ἔτσι, καμιὰ φορὰ, φιλικὰ καὶ μὲ τρόπο, γιὰ τὸ χατίρι, ὁ κ. Ρωμάνος, ἃς ποῦμε, νὰ φορέσῃ ἄξαφνα φουστανέλλα. Τότε βλέπουν ἀμέσως οἱ ἐτάῖροι).

Τὰ πόγεμα ποῦ παρουσιάστηκε σὲ μένα, φουστανέλλα δὲ φοροῦσε.

Ὁ Βικέλας εἶταν τότες σπουδαῖο πρόσωπο· εἶχε μεταφρασμένους τὸ Σαικσπῆρο καὶ τὸν Ὅμηρο· ἢ Ἐβρώπη κ' ἢ Ἀσία, ἴσως κ' ἢ Ἀφρικὴ, μετάφραζαν τὸ Βικέλα. Ἐγὼ εἶμουνα παιδί. Τί νὰ τοῦ πῶ τέτοιου ἀθρώπου; "Ἢξερα πῶς ἔγραφε στίχους στὴ δημοτικὴ κ' ἐπειδὴ μελετοῦσα ἴσια ἴσια ἐκείνη τὴν ἡμέρα Ἀριστοφάνη κ' ἔφαχνα στὰ σκόλια, τοῦ εἶπα, γιὰ νὰ τὸ χαρῆ, πῶς σ' ἓνα σκόλιο ἀπήντησα τὸ μόριο «νά», ὅπως τὸ συνηθίζουμε καὶ σήμερις, ἀντὶς «ἴνα».

Ποῦ νὰ μὲ πιστέψῃ ὅμως ὁ πανταχοῦ μεταφρασμένος; Μὲ τὸ ὕφος του τὸ σοβαρὸ, μὲ τὸ πρόσωπό του τὸ φρόνιμο καὶ μὲ τὴ μεγάλη του τὴ ρεντιγκότα, μοῦ κάνει:

— «Δὲ γίνεται. Θᾶχης λάθος!»

— «Καλὲ, πῶς δὲ γίνεται; Νὰ σοῦ βρῶ καὶ τὸ μέρος», εἶπα, μὲ φόβο κάπως καὶ μὲ σέβας.

— «Ἄν τὸ βρῆς, νὰ μοῦ κόψῃς τὴ μύτη».

Κ' ἔτσι δική μου ἢ μύτη τοῦ Βικέλα, γιὰ τὸ τοῦ βρῆκα τὸ μέρος ἀμέσως καὶ τοῦ τῶδειξα μάλιστα.

Παράξενο διόλου δὲν εἶναι νὰ μὴν ξέρῃ ὁ Βικέλας τί μπορεῖ καὶ τί δὲν μπορεῖ νὰ βρεθῆ στὸν Ἀριστοφάνη τὰ σκόλια ἢ καὶ στοὺς ἀρχαίους τοὺς ἴδιους, ἢ καὶ στὸν ἴδιο τὸν Ὅμηρο ποῦ τὸν ἔχει μεταφρασμένο. Ὁ Βικέλας εἶκοσι χρόνια

θαρρῶ, ἴσως καὶ περισσότερα, ἔκαμε ἔμπορος. Κάθισε στὴν Ἀγγλία. Σὰ δουλεύει κάμποσο, σὰν ἴδρωσε, σὰν κόπιασε, σὰν ἔβγαλε καὶ μερικουτσικούς παράδες, τραβήχτηκε, στοχάστηκε πῶς καιρὸς του πιά εἴτανε νὰ συλλογιστῇ καὶ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ γλῶσσα, νὰ παίξῃ ρόλο, νὰ βγῇ ὀφειότερος Κοραῆς, νὰ νομοθετήσῃ, νὰ κάνῃ συλλόγους, νὰ «ὀρίζῃ τὴν ὕλην, νὰ φροντίζῃ ὅπως ἡ γλῶσσα εἶνε ὁμαλὴ, ὅσον ἔνεστιν ὁμοιόμορφος» κτλ. κτλ.

Ἐμεῖς ἀπὸ τέτοια ἱστορικὰ ¹ δὲν ξέρουμε. Ἐμᾶς ἡ ζωὴ μας ἀπαρχῆς ἄλλο δρόμο πῆρε. Ἐμεῖς ἀπαρχῆς εἴχαμε ὁδηγὸ μας τὴν Ἰδέα. Γιὰ τὴν Ἰδέα θυσιαστήκαμε. Τὸ γλωσσικὸ τὸ ζήτημα τὸ κάναμε ὄχι πάθεργο, μὰ ἔργο, ἔργο σωστό. Ἐμᾶς, ἀπὸ παιδιὰ, νὰ μᾶς ἔλεγε κανένας νὰ γίνουμε πρῶτα ἔμποροι, τίς φωνές θὰ πετούσαμε. Νὰ μᾶς ἔλεγε κανένας, πρῶτα νὰ κερδίσουμε καὶ κατόπι νὰ ὁρθοῦμε στὴν ἐπιστήμη καὶ στὴν ποίηση, μὲ τίς κλωτσιές θὰ παίρναμε τὰ σακκιὰ παράδες νὰ τὰ πετάξουμε στὸ γιαλό. Ἀφτὰ ὁ Βικέλας τὰ ξέρει, καὶ τὸ ξέρει πολὺ καλὰ πῶς γιὰ τὴν Ἰδέα ὅλα τὰ πατῶ, καὶ μυλλιούνια καὶ μιστοὺς κι Ἀκαδημίες. Ἀπάγγελμα ἔχουμε τὴν Ἰδέα. Μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ, τὸ ἴδιο κι ὁ Κοραῆς. Ὁ Κοραῆς ἔκαμε πολὺ κακὸ στὴν Ἑλλάδα, γιατί δὲν ἤξερε. Θέλησε νὰ πνίξῃ τὴ γλῶσσα τὴν ἀθάνατη. Πρέπει ὅμως νὰ τὸ ποῦμε θεοφάνερα. Ὁ Κοραῆς εἶδε κ' ἔπαθε, σπούδαζε καὶ διάβαζε, σὰν εἴτανε νέος καὶ δὲ βάλθηκε νὰ κάμῃ παράδες, γιὰ νὰ διορθῶνῃ ἔπειτα τὴ γλῶσσα καὶ τὰ βιβλία καὶ νὰ γράφῃ καταστατικά.

Τί ἀνακατέβεται τὸ λοιπὸν ὁ καλὸς μας ὁ Βικέλας σὲ πράματα ποῦ δὲν εἶναι καὶ δουλειά του; Τί ὀρίζει καὶ τί φροντίζει;

1 - Ὁ Καραγιάννης, ὁ Παλαμάς καὶ ὁ Κωνσταντίνου καὶ ἄλλοι ἦτανε μίστερ ψυχή.

Δὲ θέλω νὰ πῶ καὶ τίποτις δυσάρεστο, καταντᾶ ὅμως μὰ τὴν ἀλήθεια τὸ πρᾶμα καὶ κάπως ἀστεῖο, καταντοῦμε γελοῖοι καὶ μεῖς, γιατί νὰ δῆτε τώρα τί πρέπει νὰ γίνη, ποῦ ἄλλο δὲ μᾶς ἀπόμεινε. Πρέπει ἀμέσως οἱ ἑταῖροι καὶ γὼ μαζί τους, νὰ κάνουμε μιὰν προσεφκή. Μιὰν προσεφκή στοὺς ἀθάνατους θεοὺς, τοὺς Ὀλύμπιους, στὸ Δία καὶ στὴν Ἀθηνᾶ. Πρέπει νὰ τοὺς ἐβγνωμονοῦμε ποῦ μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ τραγούδησε ὁ Ὅμηρος ἀπέθαντα τραγούδια, ποῦ ἔγραψε ὁ Πλάτωνας καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, ποῦ νίκησε ὁ Μιλτιάδης στὸ Μαραθῶνα καὶ ὁ Θεμιστοκλῆς στὴ Σαλαμίνα, ποῦ καὶ νικημένο ἀκόμη ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους, βάσταξε τὸ ρωμαϊκο, ποῦ ἔγινε κατόπι βασίλειο μεγάλο ἀπὸ Ἀνατολὴ σὲ Δύση, ποῦ στὰ 1821 πετάχτηκε ὀλοζώντανο ἀπὸ τὸν τάφο του μέσα· πρέπει νὰ ἐβγνωμονοῦμε τοὺς Ὀλύμπιους θεοὺς ποῦ τόσα χρόνια, τόσους αἰῶνες, προστάτεψαν, ἔσωσαν τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴ λαλιὰ τὴν ἐλληνική—καὶ μὲ τί σκοπὸ, παρακαλοῦμε, καὶ γιατί; Γιὰ νὰ φανῆ ὁ Βικέλας, γιὰ νὰ κάμη «έννεαμελές Συμβούλιον», γιὰ νὰ μαζώξῃ καὶ νὰ συμμαζώξῃ τοὺς ἑταίρους, γιὰ νὰ ὀρίσῃ τὴν ὕλη καὶ νὰ φροντίσῃ «ὅπως ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶνε ὀμαλή» κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Καλὴ τὴν ἔχουμε.

ρη

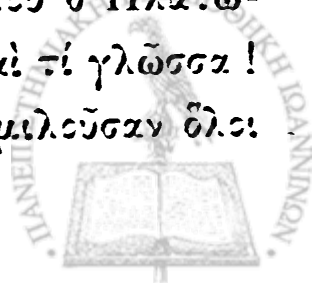

Β'

Ο ΟΥΡΑΝΟΣ

Εἶδα τὸ πρῶτο βιβλίον ποῦ ἔβγαλε ὁ Σύλλογος τοῦ Βικέλα. Κι ἄμέσως ἠσύχασα. * Ἄδικα παραπονιούμουνα πῶς τὸ «ἐννεαμελὲς Συμβούλιον» ἐταῖρες δὲν ἔχει. * Ἐχει μιά. Τὴν ἄφησε ὁμως ὄξω κ' ἔτσι τὴν ἤθερα στὸ ξώφυλλο, ζουγρασμένη. Φορεῖ ψιλὸ ψιλὸ φορεματάκι, χιτῶνιο ἢ πέπλο, ὁ Βικέλας πιά θὰ τὸ ξέρη. Κάθεται ἀπάνω σὲ πανάργαιο, κλασσικὸ σκαμνί· βαστάει μὲ τὰ χέρια τῆς βιβλίου ἀνοιχτὸ και διαβάζει, ἴσως τὸ Λουκῆ Λάρα, γιατί δὲ γίνεται νὰ μὴν μπῆ κι ὁ Λουκῆς Λάρας καμιά μέρα στὴ σειρά, ποῦ εἶναι ὠφέλιμο βιβλίον. Κοντὰ τῆς, ἄλλα πέντε βιβλία, τὰ βιβλία ποῦ θὰ βγάλῃ ὁ «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν» κτλ. Τὸ πρόσωπό τῆς νὰ καλοκοιτάξῃς, μοιάζει σὰν πολὺ βαζιεστισμένη. Τὰ χεῖλάκια τῆς σφαλιχτά· κι ὁμως σὰ νὰ τὴν ἀκούω ποῦ ἀναστενάζει και λέει:

— «* Ἄχ! τί καλήτερα μὲ τὸν Περικλῆ παρὰ μὲ τὸ Βικέλα! Βαριούμαι ποῦ θαρρῶ πῶς θὰ σκάσω. Τί ξεφάντωσες τότες και τί χαρές! Καὶ σήμερις τί βιβλία! Ποῦ εἶναι ὁ Σωκράτης, ποῦ ὁ Ἀλκιβιάδης ὁ θεότρελλος, ποῦ ὁ Πλάτωνάς μου ὁ χαριτωμένος! Καλὲ, τί κουθέντες και τί γλωσσα! Τὴ δημοτικῆ, τὴν πιὸ πρόστυχη τὴ δημοτικῆ μιλοῦσαν ὄλοι.

τους. Ἄφτοί ἐδῶ θὰ μὲ σκοτώσουνε μὲ τὴ φροντίδα τους «ὅπως ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶνε ὁμαλὴ» κ.τ.λ. Ἀλλοίμονο σὲ μένα!»

Κ' ἔτσι τὸ δύστυχο τὸ κορίτσι σκύβει τὸ κεφάλι της λυπημένα. Δὲ σηκώνει πιά τὰ ματάκια της πρὸς τὸν οὐρανό. Χαμηλὰ τὰ βαστάει, γιατί ξέρει πῶς χρέος της εἶναι σήμερις νὰ διαβάσῃ τὸν Οὐρανὸ τοῦ κ. Αἰγινήτη. Ἔχει δίκιο τὸ παιδὶ νὰ τὸ συλλογέται, γιατί ἄνοιξα καὶ γὼ τὸ βιβλίον κ' εἶδα πῶς κακὰ, πολὺ κακὰ τὰ πᾶμε. Κακὰ τὰ πάει καὶ τῆς Ρωμισύνης ὁ οὐρανὸς καὶ μάλιστα πολὺ πιὸ κακὰ τῆς Ρωμισύνης ἢ μπαντιέρα. Βλέπω στὴν πρώτη σελίδα τοῦ γράφει ὁ Αἰγινήτης — γιατί τὸν Πρόλογο τὸν ἔχει γραμμένο ἓνας Κάμιλλος — βλέπω μιὰ φράση τοῦ μου δίνει πολὺ θάρρος κι ἀρχίζω καὶ χαίρουμαι. «Ὁ οὐρανὸς τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἀενάως κυανοῦς, ἐκτείνεται ἀνωθεν αὐτῆς φέρων, μετὰ τῶν ἐκ παγοκρυστάλλων νεφῶν, τὰ ὠραῖα ἐθνικὰ χρώματα ἐνθουσιάζων καὶ ἀνυψῶν τὸ πνεῦμα, ἐνῶ θέλγει καὶ παιδρύνει τὸ ὄμμα».

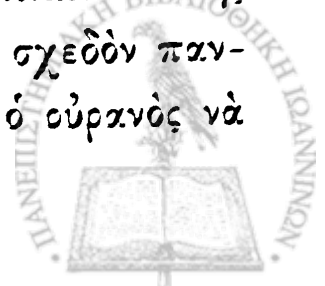
Ὁραῖο ἀλήθεια! Ὁ οὐρανὸς ὁ ἐλληνικὸς, μερικὰ συννεφάκια νὰ κ' ἢ μπαντιέρα ἔτοιμη. Καὶ ποιά ἐλληνικὴ καρδούλα δὲ θὰ χαρῆ; Φτάνει ὁ Ρωμιὸς νὰ δῇ τὸν οὐρανὸ τοῦ καὶ βλέπει ἀμέσως καὶ τὴν μπαντιέρα τοῦ, τοῦ τὴν ἔχει γραμμένη, ζουγραφισμένη ἐπίτηδες ὁ οὐρανὸς τοῦ. Ἀστρονομικὰ πράματα. Ἔλα δὲ ὅμως τοῦ ἄξαφνα κατσοφιάζω, σὰν προχωρήσω καὶ διαβάσω μιὰν ἄλλη φράση τοῦ κ. Αἰγινήτη, τοῦ μου τὴ ρίχνει κάτω καὶ τὴν πρώτη καὶ τὴν χαρὰ μου τὴν ἴδια. «Ὁ διαυγὴς οὐρανὸς τῆς Ἑλλάδος, σπανίως καλυπτόμενος ὑπὸ νεφῶν (Βαῖ! Βαῖ! τί κρῖμα!), ἀφίνει τὸ

πανόραμα τοῦ Ἀπειροῦ σχεδὸν διαρκῶς ἐλεύθερον εἰς τὴν ἀνθρωπίνην περιέργειαν, ἴσταται ἀνοικτὸς, ὡς κολλοσσιαία παγκόσμιος πύλη τοῦ Ἀχανοῦς (μπρέ! μίλα καλὰ καὶ τὰ χρειάστηκα), ἐπιτρέπουσα τὴν εἰς τὰ μυστήρια τοῦ Σύμπαντος εἴσοδον καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ συγκοινωνίαν τοῦ ἀνθρώπου!»

Χάθηκε ἡ μπαντιέρα. Τέλειωσε, πάει. Γιὰ ν᾿ἔχουμε μπαντιέρα, δὲ φτάνει ὁ οὐρανός. Πρέπει ν᾿ἔχουμε καὶ σύννεφα. Καὶ σύννεφα ἔχουμε πολὺ σπάνια, «σπανίως», λέει. Κακὰ, σὰς λέω, πολὺ κακὰ, τὰ πᾶμε. Ἄμὲ, σὰ βρέχει, σὰ στράφτει, σὰ βουρκωθῆ ὁ οὐρανός; Ἀπομνήσκουμε στὰ κρύα τοῦ λουτροῦ, ποῦ λέει ὁ λόγος. Μὰ ἴσως περισσότερο ἀπ' ὅλα μὲ χόλοδέρνει ποῦ ὁ κ. Αἰγινήτης, στὴ δέφετρή του τὴ φράση, σὰ νὰ ξέχασε τὴν μπαντιέρα, σὰ νὰ τὸ πῆρε ἀπόφαση πῶς δὲν ἔχουμε, καὶ σὰ νὰ προτιμᾷ τώρα νὰ γίνῃ ἄξαφνα ὁ οὐρανός, ἀντὶς μπαντιέρα, «Πανόραμα τοῦ Ἀπειροῦ», «κολλοσσιαία παγκόσμιος πύλη τοῦ Ἀχανοῦς» καὶ νὰ μᾶς ἐπιτρέπῃ «τὴν εἰς τὰ μυστήρια τοῦ Σύμπαντος εἴσοδον καὶ τὴν μετ' αὐτοῦ συγκοινωνίαν τοῦ ἀνθρώπου» —γιατὶ ἀφτὰ μοιάζει πῶς εἶναι τὰ χαρακτηριστικὰ σημάδια τοῦ ἐλληνικοῦ τούρανοῦ, νὰ εἶναι Πανόραμα, νὰ εἶναι πύλη, νὰ εἶναι συγκοινωνία μὲ τὸ Ἄπειρο. Πολὺ ὁμορφα πράματα· μὰ δὲ βλέπω καμιὰ συγκοινωνία ν᾿ἄγινε ὡς τὰ τώρα.

Κι ἀφτὸ θὰ τὸ κατάλαβε ὁ κ. Αἰγινήτης, γιατί προσπάθησε κιόλας νὰ μᾶς παρηγορήσῃ ποῦ δὲν ἔχουμε πάντα μπαντιέρα καὶ μᾶς φέρνει ἓνα στεφάνι, στὴν ἀρχὴ-ἀρχὴ τοῦ παραμυθιοῦ. «Ἵπεράνω τοῦ μεγαλοπρεποῦς πλαισίου τῆς γλαυκῆς θαλάσσης, τῆς στεφοῦσης τὴν Ἑλλάδα σχεδὸν πανταχόθεν» κτλ. κτλ. Ἄφου δὲν τὸ κατώρθωσε ὁ οὐρανός νὰ

γίνῃ μπαντιέρα, ἔγινε ἡ θάλασσα στεφάνι. Περιέργο στεφάνι ὄμως. Ἐγὼ τὰ στεφάνια τὰ ξέρω πῶς τὰ βάζει κανεὶς ἀπάνω στὸ κεφάλι. « Καὶ στὴν κόμη στεφάνι φορεῖ », ποῦ εἶπε ὁ ἀθάνατός μας ὁ Σολωμός, ἀθάνατος, κι ἄς μὴν εἶταν ἑταῖρος. Ἐδῶ, σὰ νὰ τ'ἄλλαξε ὁ κ. Αἰγινήτης. Ἀστρονομικά πράματα. Στεφάνι ἂν εἶναι ἡ θάλασσα, πάει νὰ πῆ πῶς ἡ Ἑλλάδα στὰ πόδια της κάτω θὰ τὸ φορῆ τὸ στεφάνι της. Κακὰ, σὰς λέω, πολὺ κακὰ τὰ πᾶμε. Φτάνει, καμιὰ ὥρα, νὰ μὴν παρανεθῆ κιόλας τὸ στεφάνι, γιατί πνίγεται τότες πιά κ' ἡ Ἑλλάδα κι ὁ Βικέλας κ' οἱ ἑταῖροι μαζί καὶ τὸ Καταστατικό τους.

Ἄς ἀφήσουμε τώρα τὴ γλῶσσα τοῦ κ. Αἰγινήτη. Τί ἐπιστημονικὴ, τί ἀστρονομικὴ ἀξία ἔχει τὸ βιβλίο ; Αὐτὸ θὰ τὸ ξέρῃ ὁ κ. Αἰγινήτης ὁ ἴδιος, ἀπὸ μένα πολὺ καλῆτερα. Βλέπω στὸν τίτλο ἀπάνω « Φλαμμαριῶνας—Αἰγινήτου ». Ὁ κ. Αἰγινήτης, ὅσο κάθισε στὸ Παρίσι, σπούδαξε κατάβαθα τὴν ἐπιστήμη του· καὶ σήμερις ἀκόμη— γιατί γνωρίζω καὶ γὼ μερικοὺς ἀστρονόμους— ἀκούω καὶ μοῦ τὸν ἐπαινοῦνε, κάθε φορά ποῦ γίνῃ λόγος γιὰ τὰ χρόνια ποῦ πέρασε ὁ κ. Αἰγινήτης στὸ Παρίσι. Τὸν παρακαλῶ τώρα πολὺ νὰ θυμηθῆ τὰ χρόνια ἐκεῖνα, καὶ νὰ θυμηθῆ τ' Ἀστεροσκοπεῖο τοῦ Παρισιοῦ ποῦ μελέτησε τόσο λαμπρὰ, νὰ θυμηθῆ τοὺς δασκάλους του ἐδῶ καὶ τοὺς συναδέλφους του καὶ νὰ μοῦ πῆ τί ἰδέα τάχατις εἶχε τότε κι ὁ ἴδιος γιὰ τὸ Flammarion καὶ γιὰ τοῦ Flammarion τὴν ἀξία, τὴν ἐπιστημονικὴ, τὴν ἀστρονομικὴ του τὴν ἀξία. Τὸ ξέρει πολὺ καλὰ ὁ κ. Αἰγινήτης πῶς ὁ Flammarion πέραση καμιὰ, μὰ καμιὰ δὲν ἔχει στὴν ἐπιστημονικὴ τὴν παρέα. Σπουδαῖοι ἀστρονόμοι τὸν

εἶπαν· ἄλλοις κάποιον πῶς εἶναι καὶ τσαρκατάνος. Ὡς τόσος ἔχουμε στὴ Γαλλία ἀστρονόμους καλῆτερους, ἐννοῶ δηλαδὴ ἐκείνους ποῦ γράφουνε τέτοια βιβλία κυκλοφορικῆς ἐπιστήμης. Τοῦ Guillemain ἢ Ἀστρονομία, λόγου χάρι, πολὺ πιὸ σοβαρὴ, πιὸ θετικὴ, πιὸ καλογραμμμένη μάλιστα καὶ πιὸ φρονιμῆ. Πῶς δὲ διαλέξανε τὸν Guillemain ἀντὶς νὰ διαλέξουνε τὸ Flammarion; Ἐγὼ νὰ σᾶς τὸ πῶ τὸ γιατί. Γιατὶ ὁ Flammarion πιὸ γνωστός ἀπὸ τὸ Guillemain κ' ἔτσι φαντάζει καὶ τὸ ὄνομα περισσότερο, γιομίζει ἀμέσως τὸ μάτι στὸ ξώφυλλο ἐνὸς βιβλίου. Λοιπὸν τί συλλογίστηκε ὁ Σύλλογος — ἢ ὁ κ. Αἰγινήτης ἢ ὁ κ. Βικέλας, γιατί δὲν ξέρω ποιὸς ἀπ' ὄλους «ἔβρισε τὴν ὕλη»; Δὲ συλλογιστήκανε διόλου ἀπὸ τί βιβλίο θὰ ὠφεληθῆ περισσότερο καὶ πιὸ ἥσυχα καὶ πιὸ φρονιμα τὸ κοινό, μὰ πιὸ βιβλίο ἢ πιὸ ὄνομα θὰ κάμη φιγοῦρα, ποῦ λένε στὴν Ἀθήνα. Οἱ συνηθισμένες δηλαδὴ οἱ ρεκλάμες. Τὸ συλλογιστήκανε ὅμως, μὲ τὸ συμπάθει, πολὺ χυδαῖα, ἂν καὶ γράφουν τὴν καθαρῆ, ἂν καὶ φροντίζουν «ὅπως ἡ γλῶσσα» κτλ. Ἀφτὰ τᾶχει ἡ περίφημη φρονημάδα τοῦ Βικέλα, ποῦ κάποτε μοῦ φαίνεται σὰν ἀπρόσεχτη λιγάκι. Δὲν τοῦ πέτυχε. Ἀπὸ τὸ Flammarion κ' ὄχι ἀπὸ τὸν ἥσυχο Guillemain πῆρε ὁ κ. Αἰγινήτης κάτι φρασσεολογίες γιὰ τὸ Ἄπειρο, γιὰ τὰ Ἀχανά, γιὰ τίς κολοσσιαῖες παγκόσμιες Πύλες, γιὰ τὸ Σύμπαντο καὶ γιὰ τὴ συγκοινωνία του, ποῦ νόημα δὲν ἔχουνε, ὅπως πῆρε καὶ κάτι ὄρους σὰν τὸν πρῶτο-πρῶτο· «ὁ οὐρανὸς εἶναι τὸ Πᾶν», ποῦ τίποτα, μὰ τίποτα δὲ σημαίνουνε.

Καιρὸς τὸ λοιπὸν τώρα, θαρρῶ, νὰ πιάσουμε καὶ σοβαρὴ κουβέντα.

Ποῦ γράφω τὴ δημοτικὴ, δὲ θὰ πῆ πῶς δὲν μπορῶ κάπο-
τες νάχω καὶ δίκιο, πῶς δὲ νοιώθω κι ἀπὸ μερικὰ πράματα
ἢ πῶς δὲν κρίνω πιὸ φρόνιμα κι ἀπὸ τὸ φρόνιμο τὸ Βικέλα
τὸ ἴδιο. Καὶ ποῦ γράφουν οἱ ἑταῖροι τὴν καθαρέβουσα —
ἐκεῖνοι ποῦ γράφουνε δηλαδὴ — δὲ θὰ πῆ πάλε πῶς εἶναι
ἀλάθεφτοι. Ἄς μοῦ κάμουνε τὴ χάρη νὰ μὲ διαβάσουνε καὶ
μένα. Πολὺ πρᾶμα δὲν τοὺς ζητῶ, ἀφοῦ διάβασαν τὸ Κατα-
στατικότους καὶ τὸ Βικέλα. Γιὰ τὸ καλὸ συζητοῦμε, κ' ἐλάτε
νὰ κοιτάξουμε τί τρέχει.

Μοῦ φαίνεται πῶς κάπως γρήγορα, κάπως βιαστικά, καὶ
γιὰ νὰ σᾶς τὰ πῶ πιὰ ὅλα, κάπως ἀστόχαστα, κάπως ἄσκοπα
βγῆκε τὸ πρῶτο βιβλίο τοῦ Συλλόγου.

Ἡ Ἐπιτροπὴ, λέει, θὰ φροντίσῃ νὰ ὁμαλώσῃ τὴ γλῶσσα.
Τὴ γλῶσσα δὲν πιστέβω νὰ τὴν ὁμάλωσε καὶ τόσο πολὺ τὸ
βιβλίο τοῦ Αἰγινήτη. Δὲν πρόφταξε ἴσως ὁ Βικέλας νὰ τὴν
κάμῃ νὰ εἶναι «ὅσον ἔνεστιν ὁμοιόμορφος, ἀπέχουσα ἐπίσης
καὶ τῆς ἀρχαῖζούσης καὶ τῆς λεγομένης δημώδους». Πάντα
καὶ πάντα ἢ ἴδια ἢ καθαρέβουσα, ποῦ τὴ συνηθίζουν οἱ
δασκάλοι, μιὰ ἔτσι μιὰ κι ἀλλιῶς. Κατάλαβα πῶς κάπου
κάπου καὶ σὲ μερικὰ δὲν ἀρχαῖζει, λόγου χάρι, ὅταν ὁ κ.
Αἰγινήτης γράφει: «Ὁ οὐρανὸς τῆς Ἑλλάδος, ὁ ἀενάως
κυανοῦς». Τὸ ἐπίρρημα ἀενάως δὲν ὑπάρχει στὴν ἀρχαία
γλῶσσα, μὰ μήτε ἀκόμα καὶ στοῦ Πλούταρχου τὰ χρόνια.
Εἶναι παρακατιανῆς ἐποχῆς. Ψύλλους στᾶχερα, θὰ μοῦ πῆτε.
Σύφωνῶ μαζί σας. Δὲν πιστέβω μάλιστα νὰ τοῦ μέλη πολὺ
τοῦ Βικέλα γιὰ τέτοιους ψύλλους καὶ γιὰ τᾶχερα τὰ δικά
μου. Κοιτάζει τὰ δικά του.

Ὅπως κι ἂν εἶναι ὅμως, ὅσο κι ἂν τὸ πῆρατε κατάκαρδα,

φίλοι μου έταίροι, νά νομοθετήσετε τή γλῶσσα, θέλω νά πιστέψω πῶς ἔχετε κι ἄλλους σκοπούς, πιό πραχτικούς δηλαδή και πιό φρόνιμους. Και τὸ λέει κιόλας και τὸ « Ἄρθρον 1. Ἰδρύεται « Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων ». Σκοπὸς αὐτοῦ ἢ διάδοσις ὠφελίμων γνώσεων παρά τῷ λαῷ, ἰδίᾳ διὰ τῆς δημοσιεύσεως βιβλιαρίων εὐώνων, εὐλήπτων, ὁμοιομόρφων και φερόντων τὸ ὄνομα και τὴν σφραγιδα τοῦ Συλλόγου ».

Γυρέβετε τὸ λοιπὸν κ' εἰ ἴδιοι ὠφέλιμα βιβλία ποῦ νά τὰ καταλαβαίνει ὁ λαός. Ἄς ἀφήσουμε τὸ λαὸ γιὰ τὴν ὥρα σὰν ἀγαπᾶτε, ποῦ δὲν μπορεῖ νά γίνη λόγος γιὰ τὸ λαὸ, με βιβλία σὰν τοῦ Αἰγινήτη, με Ἄπειρα, με Ἀχανά, με κολοσιαῖες παγκόσμιες Πύλες, ποῦ εἶναι Σύμπαντα, με οὐρανούς ποῦ εἶναι μπαντιέρες και με θάλασσες ποῦ εἶναι στεφάνια. Ἄς ἀφήσουμε τὸ λαὸ κι ἄς πάρουμε τὰ παιδιὰ σας, ὅσοι ἔχετε. Γὰ παιδάκια σας, ὑποθέτω, θὰ σᾶς ἄρεζε, σὰν εἶναι δώδεκα ἢ και δέκα χρονῶ, νά μπορούσανε νά μάθουνε, νά καταλάβουνε και λίγη Ἀστρονομία. Δὲν εἶναι ἔτσι; Ἄν εἶναι, τότες σᾶς παρακαλῶ νά κάμετε και μιὰ δοκιμὴ. Γιατί ὄχι; Ὁ φρόνιμος πρῶτα δοκιμάζει, κατόπι ἀποφασίζει. Ἡ δοκιμὴ ἔφκολη. Ρωτήξτε τοῦ φίλου μου τοῦ Δροσίνη νά σᾶς ξεσκαλίση στὸ Περιοδικό του ἓνα κεφάλαιο γιὰ τὸν Ἡλιο, ποῦ δὲν τόκαμε, μὰ ποῦ τὸ μετάφρασε ὁ Πάλλης ἀπὸ τὰγγλικό. Ἐλπίζω νά σᾶς τὸ βρῆ ὁ Δροσίνης, χωρὶς πολλὴ δυσκολία, ἂν και τὸ δημοσίεψε παράμερα, στὸ τέλος τέλος, γιὰ νά φαίνονται πρῶτα πρῶτα και πρωτοσέλιδα μόνο τοῦ Βικέλα μας εἰ γραφές, γιατί στὴν Ἐθνικὴ Ἀγωγή τὸ κάνουνε γοῦστο νά παίζουνε κρυφτὸ με τὴ γλῶσσα τὴν ἔθνικη.

"Αμα σᾶς δώση ὁ Δροσίνης τὸν Ἥλιο τοῦ Πάλλη, ἀνοίξτε τὸ τραπεζάκι σας ἀπάνω καὶ τὸν Ἥλιο τοῦ Αἰγινήτη (σελ. 13) καὶ φωνάξτε τὸ παιδί σας. Διαβάστε του σιγὰ σιγὰ τὸν Ἥλιο τοῦ Αἰγινήτη καὶ τὸν Ἥλιο τοῦ Πάλλη. Ὑστερα θὰ δῆτε ποιόνα ἀπὸ τοὺς δυὸ θὰ καταλάβῃ καλῆτερα τὸ παιδί σας, καὶ ποιὸ λοιπὸν ἀπὸ τὰ δυὸ βιβλία θὰ τοῦ εἶναι πιὸ ὠφέλιμο, ἀφοῦ ὠφέλιμα τὰ θέλετε.

Εἶμαι βέβαιος πῶς προτοῦ νὰ δημοσιέψετε τὸ πρῶτό σας βιβλίον, τὴν Ἀστρονομία τοῦ Αἰγινήτη, δὲν κάματε τὴν δοκιμὴν. Γιατὶ ἀλλιῶς πιστέβω θὰ διαλέγατε τὸ πιὸ ὠφέλιμο, κ' ἔτσι θὰ εἶταν καὶ τὸ πιὸ φρόνιμο. Πῶς ὅμως καὶ πῶς ποιὸ λόγος μήτε σᾶς πέρασε ἀπὸ τὸ νοῦ νὰ δοκιμάσετε; Δικαίωμα δὲν ἔχετε κανένα νὰ πῆτε πῶς ἐπιστημονικὰ βιβλία στὴ δημοτικὴ δὲ γράφονται, ἀφοῦ γραφήκανε. Νὰ κατηγορήσετε τὸν Πάλλη δὲν μπορεῖτε, ἀφοῦ δὲ διαβάσατε τὸ κεφάλαιον ποῦ σᾶς λέω γιὰ τὸν Ἥλιο. Ἔχετε ἕναν ἕτοιμον ἄθροισμα ποῦ ἤσυχα κι ἀπλὰ, καθαρὰ κι ἐφκολονόητα, ἐπιστημονικὰ καὶ διασκεδαστικὰ, γιατί ὅλα ἀφτὰ τὰ κατάφερε, κ' εἶναι νὰπορήσῃ κανεὶς πῶς μπόρεσε καὶ τὰ κατάφερε, σᾶς ἐτοιμάζει μιὰν Ἀστρονομία παρμένη ἀπὸ ἀστρονόμους πολὺ καλῆτερου ἀπὸ τὸ Flammarion, καὶ σεῖς δὲν κοιτάζετε μήτε τὸν ἄθροισμα μήτε τὰ βιβλία του! Καὶ γιατί ἀφτὸ τάχατις; Μόνον καὶ μόνον, γιατί εἶναι γραμμένα στὴ δημοτικὴ, δηλαδὴ ἀπὸ πρόληψη.

"Ἄν εἶναι ὅμως ἀπὸ πρόληψη κι ἀπὸ τὴν πρόληψη λησμονῆτε τὸ καλὸ καὶ τὸ σκοπὸ σας τὸν ἴδιον, τότε πῶς φρόνιμοι ἐν εἴστε, φίλοι μοι ἑταῖροι, καὶ πρέπει νὰ τὸ μολογήσητε ἐμένα. Καὶ σὰ μοῦ τὸ μολογήσετε ἀφτὸ πρῶτα, παραδέχουμε

πιά και γὼ ἀμέσως καὶ σᾶς τὸ παραχωρῶ, πῶς ὁ Σύλλογός σας νᾶβαζε τίποτις καλὸ τοῦ Πάλλη, δὲ θᾶτανε πιά ὁ Σύλλογος τοῦ Βικέλα. Τὰ προσωπικά μας ὀηλαδῆ, τὰ ἴδια καὶ τὰ ἴδια. Ὁ σκοπός σας ὡς τόσο τί γίνεται; Τί γίνονται καὶ τὰ παιδιά; Τί γίνεται κ' ἡ γλῶσσά τους;

Μὰ σᾶς βαστῶ τώρα καὶ δὲ σᾶς ἀφίνω. Πρέπει μιὰ καὶ καλὴ νὰ τὸ ξεδιαλίσουμε ἀφτὸ τὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ, νὰ μάθουμε παστρικά παστρικά πιὸ εἶναι τὸ ζήτημα καὶ ποῦ βγαίνει. Θὰ προσπαθῆσω νὰ σᾶς τὰ ζηγήσω τὰ πράματα, ὅσο μπορῶ πιὸ καθαρὰ καὶ ξάστερα, γιὰ νὰ ξέρουμε τουλάχιστο καὶ ποῦ πᾶμε. Ὅλοι τὸ συζητᾶνε καὶ λίγοι θαρρῶ πῶς το νοιώθουνε καθαφτό. Ἐγραψα γιὰ τὸ ζήτημα, καὶ μάλιστα ἐδῶ στὸ ἴδιο «Ἄστυ», ἄρθρα κάμποσα. Δὲν τὰ διαβάσατε τότες, γιὰτὶ τὸ ὕφος τους εἶτανε σοβαρὸ καὶ δίχως χωρατὸ κανένα. Σᾶς χρειάζεται εἰρωνεία, περιπαίξιμο σᾶς χρειάζεται σᾶς, καὶ θέλετε νὰ σᾶς τσουῆξῃ γιὰ νὰ διαβάσετε. Ὅμπρός τὸ λοιπὸν καὶ δὲ γλυτώσατε ἀκόμη ἀπὸ τὰ νύχια μου, ποῦ εἶναι καὶ μυτερά.

Πρέπει νὰ κάνουμε δουλειὰ καλῆτερη παρὰ ποῦ κάνάμε. Πρέπει νὰ ξεπλύνουμε τὸν οὐρανὸ μας. Ἡ καθαρέβουσα πάντα καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλω μου θυμίζει τὰ βουβάλια. Τὰ βουβάλια τῆς Θεσσαλίας! Εἶναι κάτι χοντρὰ ζῶα, μὰ ποῦ τὸ πετσί τους δὲ σηκώνει τὸν ἥλιο καὶ τῆ ζέστα. Στῆ λάσπη τὰ κυλοῦνε καὶ σὰ στεγνώσῃ ἡ λάσπη, τὰ περισκεπάζει παντοῦ μεριά κ' ἔτσι δὲ νοιώθουνε τὸν ἥλιο. Μὰ ὦρα μας πιά νὰ πονιάξουμε τῆ λάσπη, τὴν καθαρέβουσα ὀηλαδῆ, γιὰ νὰ πενίσομε τὸν οὐρανὸ.

Γ'

ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ

Τὸ γλωσσικὸ τὸ ζήτημα σὰν τί λέτε νὰ εἶναι ;

Ἐγὼ λέω πῶς πρῶτα πρῶτα εἶναι ζήτημα πραχτικόν.

Ὡς τώρα θὰ πιστέβετε βέβαια πῶς ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ γίνωνται σύλλογοι, νὰ τοὺς διοικήῃ «έννεαμελές Συμβούλιον», νὰ βάζουνε μέσα ἐννιά ἐταίρους κι ὄξω μιὰ ἐταίρα, νὰ ὀρίζῃ τὴν ὕλη ὁ Βικέλας καὶ νὰ φροντίζῃ «ὅπως ἡ γλῶσσα εἶνε ὁμαλή, ὅσον ἐνεστὶν ὁμοιόμορφος, ἀπέχουσα ἐπίσης καὶ τῆς ἀρχαϊζούσης καὶ τῆς λεγομένης δημώδους». Τίποτις ἀπ' ἀφτά. Τὸ ζήτημα, τὸ καθαφτὸ ζήτημα, δὲν εἶναι μήτε κἄνε νὰ γράφονται βιβλία ἢ στὴ δημοτικὴ ἢ στὴν καθαρέβουσα, βιβλία εἴτε καλλιτεχνικὰ εἴτε ἐπιστημονικὰ, εἴτε ρομάντσα εἴτε γραμματικές. Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι νὰ ποφασίσῃ κανεὶς σὲ εἰ γλῶσσα πρέπει νὰ γράφονται οἱ στίχοι καὶ τὰ δηγήματα, στὴ γλῶσσα τοῦ Κόντου, στὴ γλῶσσα τοῦ Βικέλα ἢ στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Τὸ ζήτημα ὅλως διόλου διαφορετικὸ καὶ πολὺ πιὸ σπουδαῖο, πολὺ πιὸ μεγάλο.

Θά πορήσουν οἱ ἐταῖροι σὰν ἀκούσουνε πῶς ἀφτοὶ καὶ γὼ εὐὰ ἴδια θέλουμε, πῶς ἴσως ὅμως ἐγὼ πολεμῶ νὰ τὰ καταφέρω μὲ τρόπο πιὸ πραχτικὸ κι ἀπὸ τὸ Σύλλογόν τους καὶ μὲ πιὸ ὀρόνημα μέσα κι ἀπὸ τὴν ἴδια τὴ φρονιμάδα τοῦ Βικέλα.

Μοῦ φαίνεται μάλιστα πῶς θὰ σύμφωνήσουνε μαζί μου οἱ ἑταῖροι, ἂν ποῦμε πῶς ὁ πρῶτος κι ὁ μόνος σκοπὸς εἶναι ν᾿ἀχῆ τὸ ἔθνος μιὰ γλῶσσα ποῦ νὰ μπορῆ ὁ καθένας νὰ τὴ μιλάῃ, νὰ τὴν καταλαβαίνει — εἴτε τὴ διαβάζει εἴτε τὴν ἀκούει — καὶ νὰ τὴ γράφῃ. Ἄλλο ζήτημα δὲν ὑπάρχει.

Εἴπαμε ὅμως ὁ καθένας, καὶ σᾶς παρακαλῶ νὰ προσέξετε. Ναι, εἴπαμε νὰ μπορῆ ὁ καθένας νὰ τὴ μιλάῃ τὴ γλῶσσα, νὰ τὴ διαβάζῃ καὶ νὰ τὴ γράφῃ. Καὶ τί πάει νὰ πῆ ὁ καθένας ; Πάει νὰ πῆ πῶς ὁ πιὸ πρόστυχος, ὁ πιὸ ἀγράμματος μπορεῖ νὰ μάθῃ τὴ γλῶσσα. Λόγου χάρι, στὴ Γαλλία, στὴ Γερμανία, στὴν Ἰταλία — καὶ παντοῦ — εἶναι χίλιες γλῶσσες, ὅσα δηλαδὴ καὶ χωριὰ στὸν κάθε τόπο, εἶναι χίλιες προφορές, ὅσες δηλαδὴ καὶ χῶρες. Στὴ Γαλλία ὅμως — ὅπως καὶ σὲ κάθε ἄλλο μέρος — μπορεῖ ὁ καθένας ὄχι μονάχα νὰ μάθῃ νὰ λέῃ τὴν κοινὴ λέξη pain, τὸ ψωμί, τοῦ ψωμιῦ — κι ἄς τὴν ξέρῃ ἀκόμη ἀπὸ τὸ χωριό του bara ἢ paine ἢ ὅ,τι κι ἂν εἶναι — μὰ μπορεῖ μάλιστα καὶ νὰ μάθῃ νὰ λέῃ panification, panifiable, panificateur, panifice, panifier, ποῦ εἶναι λέξεις παρμένες ἀπὸ τὰ βιβλία, μὲ τὴν πρόοδο τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς ἐπιστήμης, λέξεις τοῦ σχολειοῦ, λέξεις ποῦ εἶναι σὰ δασκαλισμοὶ, δασκαλισμοὶ ὅμως ποῦ ὁ λαὸς κ' οἱ πιὸ πρόστυχοι μποροῦνε νὰ τοὺς μάθουνε, γιατί πᾶνε ταίρι-ταίρι μὲ τὴ γραμματικὴ τοῦ λαοῦ, γιατί ὁ λαὸς ἔχει καὶ συνηθίζει χίλια ὀνόματα μὲ τὴν ἴδια κατάληξη — able, -eur, -ice, — καὶ χιλιάδες πολλές ρήματα ποῦ τὰ κλίνει, ὅπως θὰ μάθῃ καὶ θὰ μπορέσῃ νὰ μάθῃ νὰ κλίνει τὸ ρῆμα panifi-er, κι ἄς εἶναι τὸ ρῆμα τοῦτο δασκαλισμὸς ὅσο θέλει.

Ἐλάτε τώρα, φίλοι μου ἑταῖροι, νὰ ξαναδιαβάσουμε ἄλλη μιὰ τὸ Καταστατικό σας. Θὰ σᾶς κοστίσῃ ὅμως ποῦ μ' ἀναγκάζετε κι ἀντιγράφω τόσες φορές τέτοιες ἀηδίες. Χαρὰ σὲ κείνονα ποῦ τὸ σκάρωσε τὸ Καταστατικό σας !

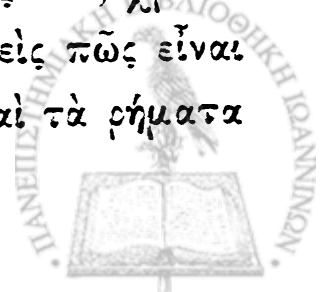
Ἄς πάρουμε τὰ τρία ἄρθρα ποῦ ξέρουμε. «Ἄρθρον 1. Ἰδρύεται Σύλλογος πρὸς διάδοσιν ὠφελίμων βιβλίων». Σκοπὸς αὐτοῦ ἢ διάδοσις ὠφελίμων γνώσεων παρὰ τῷ λαῷ, ἰδίᾳ διὰ τῆς δημοσιεύσεως βιβλιαριῶν εὐώνων, εὐλήπτων, ὁμοιομόρφων καὶ φερόντων τὸ ὄνομα καὶ τὴν σφραγίδα τοῦ Συλλόγου.—Ἄρθρον 2. Τὰ τοῦ Συλλόγου διοικεῖ Συμβούλιον ἐννεαμελὲς ἐκλεγόμενον κατὰ πενταετίαν διὰ μυστικῆς ψηφοφορίας, ὑπὸ τῆς ἀπολύτου πλειονοψηφίας τῶν κατὰ τὴν ἐπὶ τούτῳ συνέλευσιν παρόντων ἑταίρων κτλ. κτλ.—Ἄρθρον 5. Ἐπιτροπὴ, ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν τοῦλάχιστον μελῶν, ἐκλεγομένη δὲ κατ' ἔτος ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου μεταξὺ τῶν μελῶν αὐτοῦ ἢ καὶ τῶν ἑταίρων, ὀρίζει τὴν ὕλην τῶν βιβλιαριῶν, φροντίζουσα ὅπως ἡ γλῶσσα αὐτῶν εἶναι ὁμαλή, ὅσον ἔνεστιν ὁμοιόμορφος, ἀπέχουσα ἐπίσης καὶ τῆς λεγομένης ὀημῶδους... Αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς λαμβάνονται κατὰ πλειονοψηφίαν, ἐν περιπτώσει δὲ ἰσοψηφίας νικᾷ ἡ ψῆφος τοῦ Προέδρου».

Τώρα ποῦ τὰ βλέπετε τ' Ἄρθρα σας καὶ ποῦ τὰ χαίρεστε, νὰ μοῦ πάρετε τίς περισσότερες φράσεις καὶ λέξεις ποῦ μοῦ σωριάσατε μέσα καὶ νὰ μοῦ πῆτε, πολὺ σᾶς παρακαλῶ, νὰ μοῦ πῆτε εἰλικρινὰ καὶ νὰ τὸ συλλογιστῆτε πρῶτα, νὰ μοῦ πῆτε ἂν τὸ πιστέβετε μὲ τὰ σωστά σας πῶς μπορεῖ ποτὲ ὁ λαὸς νὰ μάθῃ, δηλαδὴ νὰ μάθῃ νὰ κλίνη τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ρήματα τοῦ Καταστατικοῦ σας, νὰ τὰ κάμῃ γλῶσσά του ;

Μπορεῖ, νὰ μοῦ τὸ πῆτε, μπορεῖ ὁ λαὸς σ' ὅλη τὴν Ἑλλάδα καὶ σ' ὅλη τὴν Ἀνατολή, μπορεῖ, νὰ μοῦ πῆτε, ὁ πιὸ πρόστυχος καὶ ὁ πιὸ ἀγράμματος, μὰ τί κάθουμαι καὶ λέω ; μπορεῖτε ἐσεῖς οἱ ἴδιοι ποῦ τὰ γράφετε νὰ τᾶχετε γιὰ γλῶσσα σας ; μπορεῖ ποτὲ νὰ γίνῃ συνήθεια, νὰ γίνῃ γλῶσσα ἐθνικὴ ἢ μορφολογία ἀφτὴ ἢ παράξενη, ἢ καθαρῆουσα τοῦ Καταστατικῆ σας ; μπορεῖ ἄξαφνα ὁ καθένας νὰ κλίνῃ ἢ διάδοσις τῆς διαδόσεως, τῇ διαδόσει—ἀφοῦ χώνετε μέσα καὶ δοτικές, «παρὰ τῷ λαῷ», «ἰδίᾳ», «ἐπὶ τούτῳ»,—τὴν διάδοσιν, αἱ διαδόσεις, τῶν διαδόσεων, τὰς διαδόσεις, ταῖς διαδόσεις ; μπορεῖ ὁ καθένας νὰ κλίνῃ ἄξαφνα καὶ μετοχές, φέρων, φέροντος, φέροντι, φέροντα, φέροντες, φερόντων (τὸ ὄνομα καὶ τὴν σφραγιῖδα τοῦ Συλλόγου) φέρουσι καὶ φέροντας ; Μπορεῖ ἄξαφνα ὁ καθένας νὰ κλίνῃ τὸ ἐννεαμελὲς Συμβούλιον, τοῦ ἐννεαμελοῦς, τῷ ἐννεαμελεῖ, τὰ ἐννεαμελῆ, τῶν ἐννεαμελῶν, τοῖς ἐννεαμελέσι ; Μπορεῖ ὁ καθένας νὰ κλίνῃ ἢ ἀπόλυτος, τῆς ἀπολύτου, τῇ ἀπολύτῳ, τὴν ἀπόλυτον, αἱ ἀπόλυτοι, τῶν ἀπολύτων, ταῖς ἀπολύτοις, τὰς ἀπολύτους, ὧ ἀπόλυτοι ; Καὶ σεῖς ποῦ θέλετε νὰ μᾶς βγάλετε Σύλλογο κα' ἔρχεστε νὰ μᾶς δημοσιέβετε βιβλία φτηνὰ, ἐφοκλονόητα καὶ ὁμοιόμορφα, τὸ θαρρεῖτε μὲ τὰ σωστά σας πῶς θὰ καθίσῃ ἄξαφνα ὁ κόσμος νὰ μιλάῃ γιὰ βιβλία εὖωνα, εὐλήπτα ἢ μάλιστα «περὶ βιβλιαρίων εὐώνων, εὐλήπτων καὶ ὁμοιομόρφων καὶ φερόντων» κτλ. ;

Τὰ συλλογιστήκατε αὐτὰ ; Τὰ στοχάστηκε αὐτὰ ἢ φρονιμάδα τοῦ Βικέλα ; Πολλὴ γλωσσολογία δὲ χρειάζεται, χρειάζεται μονάχα λίγη κρίσις γιὰ νὰ καταλάβῃ κανεὶς πῶς εἶναι ἀδύνατο νὰ κλίνῃ ποτὲ ὁ καθένας τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ῥήματα

ἀφτὰ, ὅπως μοῦ τὰ καταστρώνετε στὸ χαρτί, ἀδύνατο νὰ καταντήσουνε ποτὲ νὰ γίνουνε χρήση γενική, γενική συνήθεια. Ἀνάγκη ὅμως τότες, ἀπόλυτη ἀνάγκη, θέλετε δὲ θέλετε, τί μὲ μέλει; ἀνάγκη σας νὰ τὸ μολογήσετε πῶς γράφετε γλῶσσα ποῦ ὄχι μόνο δὲν εἶναι σήμερα, μὰ ποῦ μήτε μπορεῖ ποτὲ νὰ γίνῃ γλῶσσα ἐθνική. Ἐδῶ σᾶς ἔχω.

Τὸ λοιπὸν, τί τῆ γράφετε; τί κωμωδία εἶναι τούτη! καὶ τί μασκαραλίκια καὶ τί ἀστόχαστες, ἀποκριάτικες φρονιμάδες; Σηκωθήκατε νὰ μοῦ κανονίσετε, νὰ μοῦ νομοθετήσετε γλῶσσα, νὰ ὀρίζετε τὴν ὕλη καὶ νὰ φροντίζετε «ὅπως ἡ γλῶσσά σας εἶναι ὀμαλή» καὶ δὲν ξέρω τί ἄλλα τέτοια, καὶ μοῦ καθίζετε στὸ Καταστατικὸ σας κάτι ὀμοιόμορφα, εὔωνα κ' εὔληπτα, μὲ τὸ συμπάθειο, ποῦ εἶναι λασποκούρελλα.

Μὴ μὲ βλέπετε ποῦ θυμώνω. Θυμώνω, γιατί τὰ συστήματά σας ἀφτὰ τὰ δασκάλικα τὰ γνωρίζω, θυμώνω, γιατί τὰ συστήματά σας ἀφτὰ τὰ φρόνιμα λάσπη θὰ κάνουν καὶ τῆ γλῶσσα καὶ τὸ ἔθνος. Θυμώνω, γιατί θέλω νὰ σᾶς καταπείσω — κι ὀρίστε τώρα, ἤσυχα καὶ σιγὰ καὶ δίχως κανένα θυμὸ, νὰ τὸ καταφέρω κι ἀφτό.

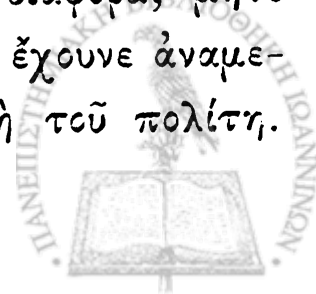
Κάτι θὰ σᾶς ρωτήξω. Βλέπω καὶ λέει τὸ «Ἄρθρον 5» πῶς θὰ φροντίσετε ἡ γλῶσσα νὰ εἶναι ὀμαλή, «ὅσον ἔνεστιν ὀμοιόμορφος» κτλ. Πολὺ ὀραῖα. Θὰ μοῦ κάμετε μεγάλη χάρη νὰ μοῦ πῆτε, ἢ καὶ νὰ μὴ μοῦ πῆτε, παρὰ νὰ τὸ συλλογιστῆτε μοναχοί σας, ποιὸ ἀπὸ τὰ δυὸ θὰ μπορέση πιὸ ἔφκολα νὰ μάθῃ ὁ καθένας, δηλαδὴ νὰ λέῃ, νὰ διαβάξῃ καὶ νὰ γράφῃ, ποιὸ ἀπὸ τὰ δυὸ πιὸ ἔφκολα, παρακαλῶ, ἡ ὀμοιόμορφος, τῆς ὀμοιόμορφου, ἢ ἡ ὀμοιόμορφη, τῆς ὀμοιόμορφης; Ποιὸ ἀπὸ τὰ δυὸ πιὸ ἔφκολα, λοιπὸν; Τὸ δέφτερο, δὲν εἶναι λόγος.

Τότες, τί διστάζετε ; Τί γράφετε τύπους ποῦ δὲν μπορεῖ ὁ καθέννας νὰ τοὺς μάθῃ, ὅταν ἔχετε τύπους ποῦ ὁ καθέννας τοὺς μαθαίνει ;

Οἱ γλῶσσες ἔτσι προοδέβουνε, ἔτσι καλλιεργιοῦνται κ' ἔτσι πλουτίζουνε. Ἔτσι πᾶνε ταίρι-ταίρι καὶ συντροφικὰ μὲ τὴν πρόοδο, ποῦ εἴπαμε, τῆς ἐπιστήμης καὶ τοῦ πολιτισμοῦ. Ἔτσι εἴτανε, ἔτσι τὸ συνηθίζανε καὶ στὴν πιὸ κλασσικὴ ἐποχῇ, ἐσεῖς ποῦ μιλεῖτε γιὰ τὴν ἀρχαίζουσα καὶ καλὰ-καλὰ δὲν ξέρετε τὴν ἀρχαία. Ὅταν ὁ Θουκυδίδης, πρώτη φορὰ, ἔβγαλε στὴ μέση κ' ἔφτειαξε ἀπατός του τίς λέξεις τολμητῆς, κινδυνευτῆς, εἰκαστῆς καὶ κάμποσες ἄλλες, τί ἔκαμε ; Συμμορφώθηκε στοὺς κοινούς, τοὺς δημοτικούς τύπους τοῦ καιροῦ ἐκείνου κ' ἔτσι **μποροῦσε** κι ὁ πιὸ πρόστυχος, κι ὁ πιὸ ἀγράμματος Ἀθηναῖος, **μποροῦσε**, λέω, νὰ μάθῃ ἀμέσως νὰ κλίνῃ τὰ ὀνόματα ἀφτὰ, τολμητῆς, τολμητοῦ, τολμητῆ, κτλ., γιὰτὶ γνῶριζε τὴν κατάληξη, γιὰτὶ βασίλευσαν τὰ πρωτόκλιτα ἀφτὰ στὰ χεῖλια τοῦ λαοῦ, κάθε φορὰ ποῦ ἔλεγε ὁ πολίτης, τοῦ πολίτου, τῷ πολίτῃ κτλ., ὁ ποιητῆς, τῷ ποιητῆ κτλ.

Δὲν κάθισε ἄξαφνα ὁ Θουκυδίδης νὰ τοῦ τὸ κλίνῃ πολίτας, εἰκαστὰς, πολίτας ἢ πολίτεω, ἢ εἰκάστας, ποῦ εἴταν πιὸ ἀρχαῖα καὶ μάλιστα πιὸ κανονικά. Δὲν τὸν ἔμελε διόλου νὰ εἶναι ἀρχαῖος ἢ νὰ μὴν εἶναι ὁ τολμητῆς, νὰ εἶναι ἢ νὰ μὴν εἶναι ὁ κινδυνευτῆς κανονικός. Τὸ ἴδιο λοιπὸν πρέπει νὰ γίνῃ καὶ σήμερις. Ὅση διαφορὰ ἔχουν ἀναμεταξύ τους ἡ γενικὴ πολίτας κ' ἡ γενικὴ πολίτου, ἄλλη τόση διαφορὰ, μήτε λιγώτερο ἐβγενικιά, μήτε κανονικιά λιγώτερο, ἔχουνε ἀναμεταξύ τους κ' ἡ γενικὴ πολίτου μὲ τὴ γενικὴ τοῦ πολίτῃ.

Ἐμεῖς τὸ λοιπὸν ποῦ γράφουμε καὶ ποῦ λέμε τοῦ πολίτη, τοῦ δικαστῆ, τοῦ τολμητῆ, τῆς ὁμοιόμορφης, ἢ ὁμοιόμορφη, κι ὅλα τᾶλλα, ἐμεῖς ποῦ μᾶς ἔχετε γιὰ βαρβάρους, ἐμεῖς ἴσα-ἴσα κάνουμε σὰν τοὺς ἀρχαίους, ἐμεῖς ἀκολουθοῦμε τὸ Θουκυδίδη. Ἐσεῖς ὅμως προτιμᾶτε νὰκολουθήσετε τὸ Βικέλα — «διὰ πενταετίαν».

Τί ἔχετε νὰ πῆτε σ' ἀφτά;

Κι ἄλλο τώρα. Ὁ Βικέλας εἶναι πρόεδρος. «Ἄρθρον 5... Αἱ ἀποφάσεις τῆς ἐπιτροπῆς λαμβάνονται κατὰ πλειονοψηφίαν, ἐν περιπτώσει δὲ ἰσοψηφίας νικᾷ ἡ ψῆφος τοῦ Προέδρου». Τὸ λοιπὸν ἡ ψῆφος, τῆς ψήφου, τῆ ψήφω. Νὰ παρατηρήσετε ὅμως πῶς τὸ ἴδιον ἄρθρον «Ἄρθρον 5», λέει πῶς θὰ φροντίζετε νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα «ὅσον ἔνεστιν ὁμοιόμορφος». Περίεργον πρᾶμα! Ποτέ μου δὲν εἶδα τόσο λίγο νὰ προσέχη κανεὶς στὸ λόγο ποῦ θὰ γράψῃ, τόσο ἀστόχαστα ἄλλα νὰ λέῃ κι ἄλλα νὰ κάνῃ, δίχως κι ὁ ἴδιος βέβαια νὰ τὸ καταλάβῃ. Στὰ σύννεφα θὰ περπατοῦσε, ὅπως ὅλοι οἱ δασκάλοι, ἐκεῖνος ποῦ μᾶς τὸ ζύμωσε τὸ «Ἄρθρον 5».

Δὲ μοῦ λέτε, σᾶς παρακαλῶ, ἐσεῖς ποῦ γυρέβετε ὁμοιόμορφη γλῶσσα, δὲ μοῦ λέτε ποιὸς εἶναι ὁμοιόμορφος τύπος, ἡ ψῆφος ἢ ὁ ψῆφος; Τὴν κατάληξη -ος τὴν ἔχουν ἄραγεσ τὰ θηλυκὰ ἢ τὰρσενικὰ, δὲ λέω μονάχα στὴ δημοτικὴ μας, μὰ στὴν ἴδια ἀκόμη τὴν ἀρχαία, στὴν ἴδια τὴν καθαρέβουσα; Ἡ καθαρέβουσα ἔχει μερικὰ μόνο θηλυκὰ μὲ τὴν κατάληξη -ος· ὅλα τᾶλλα ἀρσενικὰ. Ἡ δημοτικὴ, -ος γιὰ τὰ θηλυκὰ δὲν ξέρει· ξέρει -ος μόνε γιὰ τὰρσενικὰ. Πῶς λέει ὁ κόσμος; Λέει ἡ ψῆφος ἢ λέει ὁ ψῆφος; Τί μοῦ μιλάτε λοιπὸν ἐσεῖς γιὰ ὁμοιόμορφη γλῶσσα, ἀφοῦ γράφεται ἡ ψῆφος κι ὁ πρό-

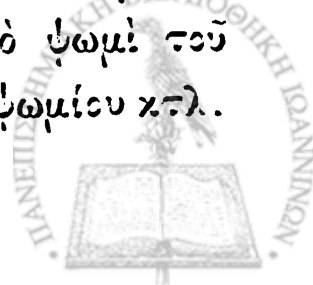
ὄρος κι ἀφοῦ ὁ λαὸς θὰ τὰ πῆ, καὶ τὰ δυὸ μὲ τὸ ὄ του ἀρσενικοῦ, ὁ Πρόεδρος κι ὁ ψῆφος — κ' ἔτσι θὰ φανῆ πιὸ πολὺ ὁμοιόμορφος στὴ γλῶσσά του κι ἀπὸ τὸ Σύλλογό σας κι ἀπὸ τὸ Βικέλα.

Ὁ σκοπὸς σας ποιὸς εἶναι τὸ κάτω-κάτω; Πρέπει νὰ τὸ μάθουμε καὶ τὸ μαθαίνουμε πολὺ ἔρχομα, ὁρτάνει νὰ μοῦ ἀπαντήσετε καὶ σ' ἀφοτὸ μου τὸ στερνὸ τὸ ρώτημα.

Στὰ βιβλία ἢ στὰ βιβλιάρια ποῦ θὰ δημοσιέθετε κάθε μῆνα — γιατί κάθε μῆνα θὰ τὸν ἀφανίζετε, κάθε μῆνα θὰ τὸν καταστρέφετε τὸν κατημένο μας τὸ λαὸ, κάθε μῆνα θὰ τοῦ χαλνᾶτε τὴ γλῶσσα του, γιὰ νὰ τοῦ βάζετε στὰ μάτια μπροστὰ τοῦ Καταστατικοῦ σας τὴ γλῶσσα, — καὶ ὅεν τρέμετε γιὰ τὸ κακὸ ποῦ θὰ τοῦ κάνετε κάθε μῆνα! — στὰ βιβλία σας τὸ λοιπὸν, ἀφοῦ ὁμαλώνετε καὶ κανονίζετε, ἀφοῦ ὀρροντίζει ὁ Βικέλας «ὅπως ἡ γλῶσσα» κτλ., γιὰ πῆτέ μου στὰ βιβλία σας, τί τύπους θὰ παραδέχεστε; Ἄς πάρουμε δυὸ-τρεῖς, νὰ μὴν μπερδέθουμε τὰ ζητήματα. Θὰ λέτε ἢ θὰ ὀρίνετε νὰ γράφουνε παντοῦ τὸ ψωμί, τοῦ ψωμιῦ, ὁ πατέρας, τοῦ πατέρα, ὁ δρόμος, τοῦ δρόμου, ἢ θὰ διορθώνη ὁ Βικέλας καὶ θὰ βάζη ὁ πατήρ, τοῦ πατρός, ἢ ὁδὸς, τῆς ὁδοῦ, τὸ ψωμίον, τοῦ ψωμιῦ;

Ὡς τώρα κατ'ἀλαθα πῶς ἀφοτὰ θέλετε, γιατί ἀλλιῶς τί νόημα ἔχει νὰ εἶναι πρόεδρος ὁ Βικέλας καὶ νὰ νικᾷ κιόλας «ἡ ψῆφος» του;

Τότες, εἶνα ἀπὸ τὰ δυὸ. Ἡ θέλετε νὰ τὰ λέτε καὶ νὰ τὰ γράφετε ἀναμεταξύ σας καὶ τὸ πολὺ-πολὺ νὰ βγάλετε ὄρο πῶς δὲ σᾶς ὁρτάνει μιὰ ἐθνικὴ γλῶσσα, μὰ πῶς ἐθνικὲς γλῶσσες θέλετε δυὸ, μιὰ ποῦ νὰ λέη ὁ Ρωμιὸς τὸ ψωμί τοῦ ψωμιῦ, ἄλλη μιὰ ποῦ νὰ διαβάξη τὸ ψωμίον τοῦ ψωμιῦ κτλ.

κτλ. Ἡ γυρέβετε κ' ἐλπίζετε στὰ πόβαθα τῆς καρδιᾶς τοῦ Βικέλα, μιὰ μέρα, πότε ; ὁ Βικέλας τὸ ξέρει, μιὰ μέρα νὰ γίνῃ γλῶσσα ἐθνικὴ ἀφτῆ σας ἢ γλῶσσα ποῦ λέει τὸ ψωμίον, τοῦ ψωμίου, ὁ πατήρ, τοῦ πατρὸς, ἢ ὁδὸς, τῆς ὁδοῦ, ἢ γλῶσσα τοῦ Καταστατικοῦ σας ποῦ λέει ἐννεαμελῆς, φερόντων, διαδόσεως, ἢ γλῶσσα τοῦ Αἰγινήτη ποῦ λέει τοῦ Σύμπαντος καὶ τοῦ Ἀχανοῦς, καὶ νὰ κλίνουνται κιόλας ἀφτὰ ὅλα τους, — γιὰτὶ ἀλλιῶς τί προκοπὴ εἶδαμε καὶ τί φελᾶ ; — μ' ἓνα λόγο νὰ διαδοθῆ παντοῦ στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ γίνῃ ἐθνικὴ γλῶσσα ἢ γλῶσσα σας ἀφτῆ, ἢ « ἀπέχουσα ἐπίσης καὶ τῆς ἀρχαῖζούσης καὶ τῆς λεγομένης δημώδους ».

Ἄν εἶναι ἀφτὸς ὁ κρύφιος σας ὁ πόθος, μὴ χασομερᾶτε, παιδιά. Σκολεῖο νὰ κάμετε ἀλάκαιρη τὴν Ἑλλάδα, καὶ τί σκολεῖο ; ὄχι σκολεῖο ποῦ νὰ μαθαίνουν ἀστρονομίες, γεωλογίες, κι ἄλλες —ίες, μὰ σκολεῖο ποῦ νὰ μαθαίνουνε μόνον καὶ μόνον γραμματικὴ καὶ τίποτις ἄλλο, νὰ κλίνουν ὀνόματα καὶ ῥήματα, νὰ κλίνουνε, νὰ μελετοῦνε τὰ ἐπίθετα καὶ τὰ ἐπιρρήματα καὶ τίς ἀντωνυμίες, τίς δικές σας, τὰ δικά σας ἐπιρρήματα καὶ τὰ ῥήματα τὰ δικά σας, τοῦ Καταστατικοῦ σας καὶ τοῦ Αἰγινήτη καὶ τοῦ Βικέλα. Φεβοῦμαι μήπως κ' οἱ ἴδιοι δὲν τὸ καλοστοχαστήκατε τί ὄρομο πήρατε καὶ τί κόπο θάχετε γιὰ νὰ πᾶτε ἴσια μὲ τὴν ἄκρη. Φανταστῆτε ποῦ σὲ πολλὰ χωριά ἔχουνε ὀνόματα διάφορα γιὰ νὰ ποῦν τὸν πατέρα· στὸ ἓνα θὰ τὸν ποῦνε κύρης, στ' ἄλλο τσύρης, ἐδῶ ἀφές, ἐκεῖ ἀφέντης. Πρέπει ἐσεῖς νὰ πᾶτε καὶ νὰ μάθετε τὰ χωριατόπουλα νὰ λένε ὄχι, ὁ Θεὸς φυλάξει ! τὴν κοινὴ λέξη ὁ πατέρας, τοῦ πατέρα. Εἶναι πάρα πολὺ ἔφκολο νὰ τὴ μάθουνε καὶ δὲν παιριάζει. Ὁ Βικέλας ἀφτὰ δὲν τὰ σηκώνει. Πρέπει νὰ

τὰ μάθετε νὰ λένε καὶ νὰ κλίνουν ὁ πατήρ τοῦ πατρός. Πρέ-
πει νὰ μάθετε ὅλα τὰ χωριατόπουλα καὶ ὅλα τὰ παλληκάρια
νὰ κλίνουν τὸ ψωμίον, τοῦ ψωμίου, τὸ χωρίον τοῦ χωρίου, ἡ
βρύσις τῆς βρύσεως, ἡ ράχισ τῆς ράχεως, ἡ μύτις τῆς μύτι-
δος, ἡ ἡ ρίς τῆς ρινός. Καὶ πρέπει νὰ τοὺς τὸ μαθαίνετε ἀπὸ
τὸ πρωὶ ὡς τὸ βράδυ καὶ ποτέ τους οἱ δασκάλοι στὸ σχολεῖο
λέξη νὰ μὴν ξεστομίσουνε ποῦ νὰ μὴν ἀπέχη «ἐπίσης καὶ τῆς
ἀρχαϊζούσης καὶ τῆς λεγομένης δημώδους».

Ἄφτὰ τώρα, πῆτέ μου στὴ ζωὴ σας, δὲ σᾶς φαίνονται
πῶς εἶναι τοῦ Βικέλα ὑπερβολές; Ἡ σᾶς φαίνονται τάχατις
ἐφολοκατόρθωτα, σᾶς φαίνονται πραχτικά; Σᾶς φαίνονται
φρόνιμα;

Τρέλλα μεγαλύτερη δὲ φαντάζουμε ἀπὸ τέτοια φροनिμάδα.

Δ'

ΤΟ ΗΘΙΚΟ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ

Ἐλπίζω, φίλοι μου ἑταῖροι, νὰ σᾶς ἔκαμᾶ κάπως νὰ συλ-
λογιστῆτε τὸ ζήτημά, γιατί μπορεῖ ἀκόμη καὶ νὰ μὴ σᾶς
ἴπεια, μελονότι δὲ βλέπω καὶ τί μπορεῖτε νὰ μοῦ ἀπαντή-
τετε. Τόσο ἀπλὰ τὰ πράματα, ὅπως τὰ φανταζόσαστε, δὲν
ἴναι. Θὰ καταλάβετε πᾶ πῶς εἶναι κάμποσο σπουδαῖο τὸ
ζήτημα. Καὶ νὰ σᾶς τὸ πῶ κρυφά-κρυφά, δὲν πιστέβω ὁ καλός
μας ὁ Βικέλας νὰ τὰ πολυσυλλογίστηκε ὅσα μᾶς φανέρωσε
πᾶ μὲ τώρα ἢ μικρὴ μας ἢ κουβέντα. Τοῦ τὰ εἶπα τοῦ
ἴδιου, τοῦ τᾶγραψα κιόλας καὶ τοῦ ἔλεγα ἴσια-ἴσια πῶς ὁ
μεγάλος καὶ ὁ μόνος ὁ σκοπὸς γιὰ τὸ ἔθνος εἶναι νᾶχη μιὰ
γλῶσσα ποῦ νὰ μπορῆ ὁ καθένας νὰ τῆ μάθῃ, νὰ τῆ μιλήῃ, νὰ
τῆ διαβάξῃ καὶ νὰ τῆ γράφῃ, πῶς ἢ καθαρέβουσα εἶναι ἀδύ-
νατο νὰ γενῆ ποτές ἐθνικὴ γλῶσσα καὶ πῶς γιὰ τοῦτο θαρρῶ
ἀπαραίτητο καὶ ἀναγκαῖο, τώρα ποῦ εἴτανε νὰ κάμῃ καὶ Σύλ-
λογο, νὰ παραδεχτοῦνε τοὺς τύπους τοὺς δημοτικούς καὶ ὁ
κατῆρ μιὰ καὶ καλὴ νὰ γίνῃ πατέρας.

Μοῦ ἀποκρίθηκε, καὶ πάντα ἔχω τὸ γράμμα του· «Μὴ
φουριάζῃς, ἀλλ' εὐχου μας καὶ σὺ ἐπιτυχίαν». Ἄλλη φορὰ
ἄλλε ποῦ τοῦ μιλοῦσα γιὰ τὸ Σύλλογό του καὶ τοῦ ἔλεγα.

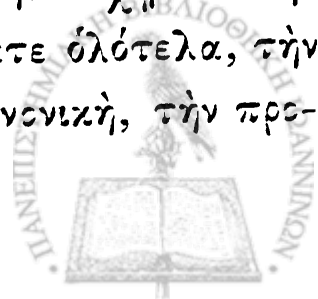

πῶς θὰ κάνη πολὺ κακὸ, μου εἶπε. «Στείλέ μας καὶ σὺ καὶ μεῖς τὰ διορθώνουμε».

Φοβοῦμαι μήτε σ' ἀφτὸ νὰ μὴν εἶμαι σύμφωνος μὲ τὸν καλὸ μας τὸν Βικέλα. Νομίζω μάλιστα πῶς θ' ἄτανε πολὺ πιὸ σωστὸ νὰ διορθῶνε πρῶτα τὸ δικό του τὸ κεφαλάκι, καὶ κατόπι νὰ διορθῶνη δὲ λέω τὴ γλῶσσα μου, μὰ καὶ τοῦ δούλου του τὴ γλῶσσα.

Κι ἀλήθεια τὸ ζήτημα εἶναι ἀκόμη πιὸ σπουδαῖο, ἀκόμη πιὸ μεγάλο παρὰ ποῦ εἶδαμε ὡς τώρα.

Τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ἀντὶς νὰ τὴν καλλιεργῆτε μὲ τὴν καθαρέβουσα, τὴ χαλνᾶτε. Καὶ θὰ τὸ νοιώσετε ἀμέσως. Τί θέλετε νὰ γίνη ὁ λαὸς ἀνάμεσα σ' ἀφτὴ τὴ διγλωσσία; Θὰ πελαγώση. Ἐσεῖς τὸν τραβάτε ἀπὸ τὸ ἕνα μέρος· ὁ νόμος ὁ ἱστορικὸς, ἡ φυσικὴ του γλῶσσα ὀηλαδῆ, τὸν τραβάει, τονὲ σπρώχνει ἀπὸ τ' ἄλλο. Μιὰ τοῦ λέτε ἡ κυβέρνησις, μιὰ σᾶς ξεφέβγει καὶ σᾶς τοὺς ἴδιους, καὶ τοῦ λέτε ἡ κυβέρνησις, μιὰ ἡ ψῆφος, μιὰ ὁ ψῆφος, μιὰ καθαρέβουσα, μιὰ ὀημοτικὴ. Στο-χαστῆτέ το, σᾶς παρακαλῶ πολὺ, μὰ πολὺ. Μὲ τὰ βιβλία σας τὰ «εὐληπτα» καὶ μὲ τὰ ρωμαῖκα τὰ δικά του, τί ἄλλο μπορεῖ νὰ γίνη παρὰ καμιὰ μιξοβάρβαρη γλῶσσα, ποῦ εἶναι τέρας σωστό; Καὶ τὴ μιξοβάρβαρη τὴ γλῶσσα, μὲ τὰ βιβλία σας ἀφτὰ, κάθε μέρα τὴν κάμετε πιὸ βάρβαρη, καὶ νὰ τὸ καταλαβαίνατε ἀφτὸ καλὰ, καὶ νὰ σᾶς γιόμιζε ἡ ἀλήθεια τὸ νοῦ, θὰ τὸ νοιώθατε πιά καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι πῶς εἶναι ἀμαρτία, πῶς εἶναι κρῖμα φοβερό ἀφτὰ ποῦ τὰ νομίζετε πῶς εἶναι καλὰ καὶ φρόνιμα, καὶ θὰ σᾶς ἔπαιρνε τρόμος μὴν τύχη καὶ τὴν καταστρέψετε περισσότερα καὶ τὴ βαρβαρώσετε ὀλότελα, τὴν ὀμορφη, τὴν πλούσια, τὴν ἀλάθεφτη, τὴν κανονικὴ, τὴν προ-

πῶς θὰ κάνη πολὺ κακὸ, μοῦ εἶπε. «Στείλε μας δὲ καὶ σὺ, καὶ μεῖς τὰ διορθώνουμε».

Φοβοῦμαι μήτε σ' ἀφτὸ νὰ μὴν εἶμαι σύφωνος μὲ τὸν καλὸ μας τὸ Βικέλα. Νομίζω μάλιστα θάτανε πολὺ πιὸ σωστὸ νὰ διορθῶνε πρῶτα τὸ δικό του τὸ κεφαλάκι, καὶ κατόπι νὰ διορθῶνη δὲ λέω τῆ γλῶσσα μου, μὰ καὶ τοῦ δούλου του τῆ γλῶσσα.

Κι ἀλήθεια τὸ ζήτημα εἶναι ἀκόμη πιὸ σπουδαῖο, ἀκόμη πιὸ μεγάλο παρὰ ποῦ εἶδαμε ὡς τώρα.

Τῆ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ἀντὶς νὰ τὴν καλλιεργῆτε μὲ τὴν καθαρέβουσα, τῆ χαλνᾶτε. Καὶ θὰ τὸ νοιώσετε ἀμέσως. Τί θέλετε νὰ γίνη ὁ λαὸς ἀνάμεσα σ' ἀφτὴ σας τῆ διγλωσσία ; Ἡὰ πελαγῶση. Ἐσεῖς τὸν τραβᾶτε ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ὁ νόμος ὁ ἱστορικὸς, ἡ φυσικιά του γλῶσσα δηλαδὴ, τὸν τραβᾶει, τονὲ σπρώχνει ἀπὸ τ' ἄλλο. Μιὰ τοῦ λέτε ἡ κυβέρνησις, μιὰ σᾶς ξεφέβγει καὶ σᾶς τοὺς ἴδιους καὶ τοῦ λέτε ἡ κυβέρνηση, μιὰ ἡ ψῆφος, μιὰ ὁ ψῆφος, μιὰ καθαρέβουσα, μιὰ δημοτικὴ. Στοχαστῆτε το, σᾶς παρακαλῶ πολὺ, μὰ πολὺ. Μὲ τὰ βιβλία σας τὰ «εὐληπτα» καὶ μὲ τὰ ρωμαίικα τὰ δικά του, τί ἄλλο μπορεῖ νὰ βγῆ, τί ἄλλο μπορεῖ νὰ γίνη παρὰ καμιὰ μιξοβάρβαρη γλῶσσα, ποῦ εἶναι τέρας σωστό ; Καὶ τῆ μιξοβάρβαρη τῆ γλῶσσα, μὲ τὰ βιβλία σας ἀφτὰ, κάθε μέρα τὴν κάνετε πιὸ βάρβαρη, καὶ νὰ τὸ καταλαβαίνατε ἀφτὸ καλὰ, καὶ νὰ σᾶς γιόμιζε ἡ ἀλήθεια τὸ νοῦ, θὰ τὸ νοιώθατε πιά καὶ σεῖς οἱ ἴδιοι πῶς εἶναι ἀμαρτία, πῶς εἶναι κρῖμα φοβερὸ ἀφτὰ ποῦ τὰ νομίζετε πῶς εἶναι καλὰ καὶ φρόνιμα, καὶ θὰ σᾶς ἔπαιρνε τρόμος μὴν τύχη καὶ τὴν καταστρέψετε περισσότερα καὶ τῆ βαρβαρώσετε ὀλότελα τὴν

ὁμορφῆ, τὴν πλούσια, τὴν ἀλάθευτη, τὴν κανονικὴ, τὴν προγονικὰ τῆ λαλιὰ τοῦ δύστυχου τοῦ λαοῦ, ποῦ δὲ φταίει, καὶ ποῦ σᾶς φύλαξε πιὸ πιστὰ τὴν ἀρχαία τῆ γλῶσσα τῆ χρυσῆ ἀπὸ τὴν καθαρέβουσα, τὴν ψέφτρα.

Μὴν τὸ φαντάζεστε πῶς ἡ καθαρέβουσα εἶναι γλῶσσα. Μὴν τὸ φαντάζεστε πῶς γενικέβεται καὶ πάει. Γιατὶ ἀκούτε τὸν ἀμαξᾶ νὰ σᾶς λέη «Παρών!», κάτι θαρρεῖτε πῶς ἔγινε. Ὅχι ἀμαξᾶς, μὰ ἕνας σπουδασμένος — τὸ σημείωσα κι ἀλλοῦ — μοῦ εἶπε μιὰ φορά. «Εἴμαστε ὅλοι παρών». Καὶ διόλου γιὰ χωρατὸ δὲν τὸ εἶπε. Καὶ νὰ τὸ ξέρετε πῶς ἔτσι πάντα εἶναι, δηλαδὴ πῶς ἡ καθαρέβουσα εἶτε χαλνᾶει καὶ τῆ δημοτικὴ καὶ τὴν ἀρχαία, σὰν πέση στὸ στόμα τοῦ λαοῦ, καὶ στοῦ γραμματισμένου ἀκόμη τὸ στόμα, εἶτε διορθώνεται κι ἀπὸ τὸ λαὸ κι ἀπὸ τὸ γραμματισμένο, κ' ἔτσι ἔγινε ἡ ὑπηρέτρια, περέτρια, κι ὁ κλητῆρ, κλητήρας, ποῦ εἶναι πιὸ ὁμοιόμορφα, πιὸ σύφωνα καὶ τὰ δύο μὲ τῆ γραμματικὴ τοῦ λαοῦ. Καὶ νὰ τὸν ἄφιναν ἤσυχα τὸ λαὸ τὸν κατημένο, καὶ νὰ φιναν ἤσυχα τὸν ἀμαξᾶ νὰ λέη ἀμάξι, ἀντὶς ἄμαξᾶ. τῆς ἀμάξης, δὲ θὰ τᾶχανε ὁ κακομοίρης, δὲ θὰ τᾶκανε ὅλα θάλασσα καὶ δὲ θὰ μᾶς ἔλεγε ἄξαφνα, ἡ ἀμάξη! Ἄς τὰ χαίρεται τὰ τέτοια ὁ Βικέλας κι ἄς λέη πῶς δὲν πειράζει καὶ πῶς εἶναι μικρὰ πράματα. Οἱ φρόνιμοι τὰ βλέπουν ἀφτὰ μὲ κακὸ μάτι, τὰ βλέπουνε καὶ μὲ τὸν πόνο τῆς καρδιᾶς τους, γιατί ξέρουνε πῶς δὲν πήραμε καλὸ δρόμο καὶ πῶς ἄσκημα θὰ τελειώση.

Ὡς ἐδῶ γιὰ τῆ γλῶσσα. Εἶναι ὅμως καὶ ζήτημα οἰκονομικὸ.

Παρατηρήθηκε στὴ Γαλλία πῶς, ὅταν τὰ γράμματα κόστιζαν εἴκοσι λεφτὰ γραμματόσημο ἀπὸ τίς ἐπαρχίες στὴν

πρωτέβουσα κι ἀπὸ τὴν πρωτέβουσα στὶς ἐπαρχίες, ἢ ἀλληλογραφία· μεγάλη δὲν εἶτανε· πόλυναν τὰ γράμματα, πῆρε ὁρόμο ἢ ἀλληλογραφία, ἅμα ξέπεσε καὶ δὲν κόστιζε πιὰ παρὰ δεκαπεντόλεφτο. Κοντὰ στὸ νοῦ. Τὸ ἐμπόριο θέλει ἐφκολίες κι ὅσο ἡ ἐφκολία περισσότερη, τόσο καὶ περισσότερες οἱ δουλειές. Δὲν μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι τὸ ἴδιο καὶ στὴν Ἑλλάδα. Ἡ καθαρέβουσα εἶναι δυσκολία. Ποιὸς θὰ τάναι-ρέση ἀφτό; Στὴ βιομηχανία, στὸ ἐμπόριο, στὸ μικρεμπόριο μάλιστα, δὲ γίνεται νὰ μὴν εἶναι πάντα καὶ πάντα ἡ γλῶσσα ἓνα ἐμπόδιο. Γιὰ τὰ γράμματα, σίγουρο τὸ πρᾶμα. "Ἄν μποροῦσε νὰ γράφη πιὸ ἔφκολα ὁ κόσμος, θ'ἄγραφε καὶ πιὸ συχνά. Ὁ ἀγράμματος, ὁ πρόστυχος, ἂν τοὺς μαθαίναμε γλῶσσα «ποῦ μπορεῖ ὁ καθένας νὰ τὴ μάθῃ, νὰ τὴ διαβάζῃ καὶ νὰ τὴ γράφῃ», τὴν κοινὴ μας δηλαδὴ τὴ δημοτικὴ, ὅλοι τοὺς ἀφτοὶ θ'ἄγραφαν πολὺ περισσότερο, θ'ἀγόραζαν, ἐννοεῖται, καὶ πιὸ πολλὰ γραμματόσημα. Τὰ γραμματόσημα, κέρδος. Κέρδος γιὰ τὸ ταμεῖο.

Σᾶς φαίνεται τιποτένιο ἐσᾶς τὸ κέρδος ἀφτό. Μὰ τιποτένιο κέρδος ἓνα ἔθνος δὲν ξέρει. Ἀπὸ τὰ τιποτένια γίνονται τὰ μεγάλα. Κοιτάξτε ὅμως, σᾶς παρακαλῶ, πῶς ἀμέσως καταντᾶ ἠθικὸ τὸ ζήτημα. Ὁ Ρωμιὸς πολὺ ἔφκολα ξενιτέβεται. Πάει στὴν Ἑβρώπη, λέει, ἢ σὰ δὲν πάει στὴν Ἑβρώπη, φέβγει ἀπὸ τὸ χωριό του, ἀφίνει τὴ μάννα του, τὸ σπίτι του, τοὺς δικρούς του. "Ἐρχεται στὴν Ἀθήνα, στὴν Πόλη, στὴ Σμύρνη. "Ἐγινε μικρὸς ὑπάλληλος, ἔγινε δοῦλος ἢ ἔγινε δούλα, γιὰτὶ οἱ περισσότεροι δοῦλοι γίνονται ἢ δοῦλες. Καὶ τότες; Ποῦ εἶναι ἡ μάννα, ποῦ τὸ χωριό, ποῦ τὸ σπίτι; Τὴν ἀγαπᾶ τὴ μάννα

του, ναί, τή θυμᾶται. Μὰ τῆς γράφει; Μπορεῖ ἄραγεσ νὰ τῆς γράφῃ; Μπορεῖ ἐκείνη νὰποκριθῆ; Βάζει τὸ δάσκαλο καὶ γράφει τοῦ παιδιοῦ της. Βάζει τὸ παιδί της κανένα γραφιά καὶ κάνει γράμμα τῆς μάννας. Μὰ τὰ τρυφερὰ ἐκεῖνα τὰ ὀνόματα, ποῦ εἶναι ἡ γλύκα τῆς ζωῆς τοῦ δυστυχισμένου, «μάννα μου», «παιδί μου», ἄφτὰ ὅλα πᾶνε. Δέν ἔχει πιά. Μαζί τους πάει, χάνεται, ἴσως κάποτε κι ὀλότελα τὸ ἅγιο ἐκεῖνο τὸ φυλαχτὸ ποῦ τὸ λένε φαμελιά, τῆς φαμελιάς τὸ φῶς. Τί θὰ κάμῃ ὁ δοῦλος ὁ ἄμοιρος, ἡ δούλα ἡ φτωχιά; Θὰ παραλύσουνε. Γνώρισα ἓνα νέο μιὰ φορά· ποιητῆς ἄφτος καὶ σπουδασμένος στὰ Πανεπιστήμια. Ἡ μάννα του ἀγράμματη, στὸ χωριό της, μακριὰ ἐκεῖ κάτω. Τὴν ἀγαποῦσε πολὺ, τὴν ἄκουγε μάλιστα. Νὰ τοῦ ἔλεγε ἡ μάννα του ἓνα λόγο, ἀπὸ κείνους ποῦ τοῦ ἔλεγε μὲ τὰ χὰδια, σὰν εἴτανε παιδί, θὰ ταραζούνταν ὁ δύστυχος, θὰ πρόσεχε, θὰπαιρνε τὸν ἴσιο τὸ δρόμο. Ποῦ νᾶρθῃ ὁ λόγος; Δέν τοῦ ἔγραφε ἡ μάννα του. Ὁ δάσκαλος τοῦ ἔγραφε. Καὶ τοῦ ἔγραφε «Τέκνον μου». Νομίζετε τάχα πῶς Τέκνον μου καὶ Παιδί μου εἶναι τὸ ἴδιο; Δέν τὸ πιστέβω. Τὸ Παιδί μου εἶναι ἀλήθεια· τὸ Τέκνον μου, κι ὁ ἴδιος ὁ νέος, δίχως νὰ τὸ καταλάβῃ, καλὰ καλὰ, νοιώθει ὅμως ἀμέσως πῶς δέν εἶναι τῆς μάννας, πῶς εἶναι τοῦ δασκάλου, πῶς εἶναι σὰν ψέφτικο, πῶς δέν εἶναι καὶ τοῦ κάκου τῆς μάννας του ἡ γλυκειὰ ἡ φωνή. Τὸν εἶδα μιὰ μέρα μὲ τὰ δάκρια. Εἶχε στραβοπατήσει φοβερά. Καὶ θὰ τονὲ γλύτωνε βέβαια τῆς μαννούλας του ἡ φωνή.

Ναί, φίλοι μου ἑταῖροι, γρινιάζω, γρινιάζω πολὺ, ποῦ λέει κι ὁ πρόεδρός σας.

Γρινιάζω, μὰ μελετῶ, ξέρω κιόλας μερικὰ ζητήματα.

Κάτι τέτοια ἔχουμε καὶ ὧ, ποῦ τὰ ζέτασα, τὰ σπούδασα κάμποσο, γιατί καταγίνουμαι καὶ ὧ στὰ Παρίσια ποῦ μὲ βλέπετε, ὄχι στὸ γλωσσικὸ ζήτημα, ἀφοῦ δὲν ἔχει, μὰ στὸ ζήτημα τὸ ὀρθογραφικὸ, ποῦ εἶναι κι ἀφτὸ μεγάλο. Κατάντησε ἡ ὀρθογραφία ἢ γαλλικὴ τόσο δύσκολη, ἔχουν οἱ δυσκολίες της τόσο λίγος νόημα, ποῦ τὸ παρατήρησα πῶς καὶ τὸ ὀρθογραφικὸ τὸ ζήτημα εἶναι πιά τῶρα οἰκονομικὸ, ἠθικὸ ζήτημα. Τί νὰ ποῦμε γιὰ τὴν Ἑλλάδα, ποῦ δυσκολία δὲν εἶναι ἡ ὀρθογραφία μονάχα, μὰ κ' ἴδια ἢ γλῶσσα ;

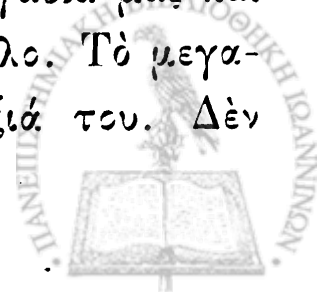
Ἄν τὰ συλλογιότανε ἀφτὰ ὁ φίλος μας ὁ Πρόεδρος, ἐλπίζω νὰ γρίνιαζε καὶ κείνος — ἀφοῦ γρίνια τὰ λέει. Γρίνια καὶ μὲ τὸ παραπάνω, παραγρίνια μάλιστα, γιατί ὁ καιροχάμος μὲ τὴν καθαρέβουσα εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ σπουδαῖα. Ἐδῶ χρειάζεται προσοχή. Οἰκονομικὸ ζήτημα δὲν ὑπάρχει μόνο γιὰ τὰ γραμματόσημα, ὑπάρχει καὶ γιὰ τὸν καιρό. Κι ὁ καιρὸς μας θέλει οἰκονομία. Φρόνιμο νὰ μὴν τὸ ξεχνοῦμε. Ὁ κ. Φ. Φωτιάδης, στὸν «Ταχυδρόμο» τῆς Πόλης, ἔγραψε ἀλάκαιρη σειρά ἄρθρα τόσο καλὰ καὶ σοφὰ καὶ σωστὰ, μὲ τόση φιλοσοφία καὶ τόση μάθηση, ἀπάνω στὸ ζήτημα ἀφτὸ ἴσα ἴσα, στὸ τρομερὸ τὸ χασομέρι, ποῦ ἀνάγκη δὲν ἔχω νὰ πῶ καὶ πολλὰ. Βασανίζονται τὰ παιδιὰ καὶ τίποτις ἄλλο. Καὶ δὲν τοὺς ἀπομνήσκει καιρὸς νὰ μάθουνε καὶ τὰ πιὸ χρήσιμα. Τὰ παιδιὰ, μού φαίνεται πῶς θάτανε φρόνιμο νὰ τὰ συλλογιστοῦμε κι ἀφτὰ. Καὶ ὧ πάλε ἔχει νὰ πῆ τὸ λόγο της ἢ ἠθική. Ὁ κ. Φωτιάδης λέει πῶς τὰ σχολειὰ, σ' ὄλους τοὺς τέπους τοῦ κόσμου, εἶναι καμωμένα γιὰ νὰ καλλιεργοῦνε, ὄχι ὅμως γιὰ νὰ χαλνᾶνε τὴ λαλιά τῆ μητρική, ὄχι ὅμως γιὰ νὰ μαθαίνουνε τὸ παιδὶ πῶς εἶναι παῖς, παιδὸς ἢ πῶς

εἶναι τέκνον. Ἀμέσως τοῦ μαθαίνουνε καὶ μιὰ ψεφτιά καὶ τὴν ψεφτιά συνάμα.

Δὲν πιστέβω νὰ σᾶς πῶ καὶ τίποτις ποῦ νὰ σᾶς ξαφνιασῆ, λέγοντας πῶς ἡ ψεφτιά στὴ Ρωμισύνη παίρνει καὶ δίνει. Οἱ ξένοι ποῦ ἔρχονται στὴν Ἑλλάδα, ὅλοι τὸ παρατηροῦνε. Καὶ μοῦ τὸ λένε. Καὶ σᾶς διαφεντέβω. Ἐσᾶς ὅμως θὰ σᾶς τὸ πῶ παστρικά πῶς ἔχουνε οἶκις. Σπάνιο, πολὺ σπάνιο, καὶ τὸ παρατήρησα πολλές φορές, νὰ σᾶς πῆ ὁ Ρωμιὸς τὰ πράματα νέττα σκέττα. Δὲν μπορεῖ. Νέττα σκέττα δὲ λείει μήτε τὴ γλῶσσα του. Μὰ μήτε καὶ συλλογιέται μέσα του νέττα σκέττα ὅ,τι κι ἂν εἶναι. Πολὺ δύσκολο, λόγου χάρι, νὰ πιάσῃ κανεὶς δουλειὰ-μ' ἔνανε στὴν Ἑλλάδα, γιὰ κάτι μαζί του νὰ συμφωνήσῃ, νὰ τὰ ταιριάξῃ τὰ πράματα σωστά σωστά. Πάντα θὰ σᾶς ξεφύγη, θὰ σᾶς ξεγλιστρήσῃ κι ἀπὸ τὰ δάχτυλα, σὰν τύχη καὶ τονέ βαστάτε ἢ τὸ θαρρεῖτε πῶς τὸν ἔχετε. Πιὸ ἀνυπόφορη συνήθεια δὲν ξέρω, δὲν ξέρω καμιὰ ποῦ νὰ δίνῃ ἓνος Ἑβρωπαίου ἰδέα πιὸ κακὴ γιὰ τὴν Ἑλλάδα.

Εἶναι κακὸ καὶ γιὰ τὸ ἔθνος. Κακὸ, γιὰτὶ μὲ τέτοιους τρόπους, μὲ τέτοια συστήματα δὲν μπορεῖ τὸ ἔθνος τὸ ἴδιο νὰ προκόψῃ. Καὶ τὸ ἔθνος πρέπει πάντα νὰ κοιτάζετε — κι ὄχι τὸ Βικέλα — ὅπως καὶ στὸ ζήτημα τὸ γλωσσικὸ, τὸ ἔθνος πάντα καὶ μονάχα. Ἄφτὰ δὲν εἶναι λόγια. Ὁ ἄθρωπος εἶναι ἓνας. Φυσικά, σὰν τοῦ μάθετε νὰ λέῃ ψεφτιές γιὰ τὴ γλῶσσα του, θὰ τίς πῆ κι ἄλλοῦ. Πολὺ ἔφολα κανεὶς τὸ παίρνει συνήθεια. Τὰ προτερήματά μας, τὰ ψεγάδια μας καὶ τὰ παινέδια μας συγγενέβουνε τὸ ἓνα μὲ τ'ἄλλο. Τὸ μεγαλύτερο ψεγάδι τοῦ Ρωμιοῦ εἶναι ἡ ἀπροσεξιά του. Δὲν

προσέχει. Μικρά πράματα, λέει. Πάει καλά, μὰ δὲ βλέπω νὰ κάνη καὶ μεγάλα. Καὶ τότες θαρρῶ πῶς καλὸ θᾶτανε νὰ πρόσεχε τουλάχιστο στὰ μικρά.

Μικρά πράματα νὰ λέη ὁ ἀμαξᾶς τὰμάξι του «ἡ ἀμάξη», μικρά πράματα νὰ βάλετε σήμερα μιὰ μετοχὴ φερόντων («τὸ ὄνομα καὶ τὴν σφραγιδα τοῦ Συλλόγου») κι ἄθριο νὰ πῆτε. «Καλημέρα σου, μπρὲ ἀδερφέ, καὶ πῶς μού τὰ πᾶς;» Μικρά πράματα σὰ δὲ μάθη σήμερις ὁ λαὸς νὰ κλίνη τῆς ὁμοιομορφου, ἢ διαδόσις τῆς διαδόσεως. Μπᾶ! καὶ τί πειράζει; Τὸ μαθαίνει ἄθριο. Μικρά πράματα νὰ κοστίζη τὸ γράμμα δεκαπέντε λεφτὰ ἀντὶς εἴκοσι· μικρά πράματα νὰ γράφη κανεὶς ἓνα γράμμα κι ὄχι δυό. Μικρά πράματα νὰ γράφη τῆς μάνας ὁ δάσκαλος καὶ νὰ μὴν τῆς γράφη τὸ παιδί της. Καὶ καλὸ μάλιστα νὰ τῆς γράφη ὁ δάσκαλος. Κατόπι, πιὸ ἀργά, μιὰ μέρα, «βαθμηδὸν», ἢ δούλα θὰ μάθη νὰ γράφη μοναχὴ της «Μῆτερ», κ' ἢ «Μῆτερ» νὰ τῆς ἀποκρίνεται «Θύγατερ». Φτάνει νὰ εἶναι καλὰ ὁ Βικέλας κι ὁ Σύλλογός του. Ὅλα γίνονται. Μὴ βλέπης ποῦ σήμερις ἄλλα λέει κ' ἢ «θύγατερ» κ' ἢ «μῆτερ» καὶ τὸ «τέκνον». Ἀφτὰ διορθώνονται. Μικρά πράματα.

Ἐλπίζω νὰ σᾶς ἔδειξα πῶς τὰ μικρά πράματα θέλουνε προσοχὴ, πῶς ἀπὸ τὰ μικρὰ μαζί μαζί βγαίνουν τὰ μεγάλα, καὶ θὰ εἶδατε πιὰ τώρα τὰ μικρὰ τὰ πράματα ποῦ λέτε, σὲ τί κακὸ μεγάλο, σὲ τί ἀγιάτρεφτο ἴσως κακὸ μπορεῖ νὰ γέρουνε τὸ ἔθνος ἀλάκαιρο. Γρινιάζω, ναί, γρινιάζω. Ἀφτὸ ποῦ τοῦ μαθαίνετε τοῦ Ρωμιοῦ μὲ τὰ βιβλία σας, ἀφτὸ ποῦ μαθαίνετε οἱ ἴδιοι, νὰ μὴν προσέχετε στὴ γλῶσσα σας τὴ μητρικὴ. ἀφτὸ δηλαδὴ τὸ νὰ ξέρετε πῶς τὴ μάνα σας μάνα.

τῆ λέτε κι ἀμέσως νὰ πῆτε· «Δὲν πειράζει! Τῆ γράφουμε μήτηρ», ἀφτὸ εἶναι ποῦ καὶ στὸ λαὸ καὶ στοὺς γραμματισμένους γεννᾷ τὸ κακὸ ἐκεῖνο ποῦ ἔχει ὄνομα ἀπροσεξιά. Γλῶσσα εἶναι ψυχὴ. Στῆ γλῶσσα του κανεῖς νὰ μὴν προσέχη, δὲ θὰ προσέξη καὶ στὴν ψυχὴ του. Κ' ἔτσι ὄλα σας πᾶνε πέρα γιὰ πέρα.

Καὶ τί μεγαλήτερη, καὶ τί πιὸ θεοφάνερη ἀπροσεξιά παρὰ ὁ Σύλλογός σας ἀφτὸς, παρὰ τὸ Καταστατικὸ σας; Ἔτσι εἶναι. Μιὰ καὶ δὲν προσέχετε στῆ γλῶσσα, σὲ τίποτις δὲ θὰ προσέξετε, καὶ παντοῦ θὰ τῆ βροῆτε τὴν ἀπροσεξιά, παντοῦ τὴν ἴδια. Καὶ σὰ δὲ μὲ πιστέβετε, ἐλάτε τώρα νὰ μὲ πιστέψετε, ποῦ δὲ θὰ μπορέσετε νὰ κάμετε κι ἀλλιῶς. Τὸ θυμᾶστε, ὑποθέτω, τὸ «Ἄρθρον 2» καὶ τὸ θυμᾶστε τὸ «Ἄρθρον 5» ποῦ λέει πῶς θὰ γίνῃ γλῶσσα «ὁμοιόμορφος, ἀπέχουσα ἐπίσης καὶ τῆς ἀρχαϊζούσης καὶ τῆς λεγομένης δημῳδους». Γιὰ θυμηθῆτε ὅμως καὶ τὰ ὀνόματά σας, φίλοι μου ἑταῖροι. Νὰ σᾶς τὰ ξαναπῶ, σὰ θέλετε· Αἰγινήτης, Ἀργυρόπουλος, Βικέλας, Δραγοῦμης, Πασπάτης, Πρωτοπαπαδάκης, Ρωμάνος, Στρέϊτ καὶ Ψύχας.

Μήπως σᾶς φαίνεται τώρα, τὰ ὀνόματά σας νὰπέχουν «ἐπίσης καὶ τῆς ἀρχαϊζούσης καὶ τῆς λεγομένης δημῳδους;» Δὲν πιστέβω. Θαρρῶ μάλιστα πῶς εἶναι ὀλότελα «τῆς λεγομένης δημῳδους». Σ' ἀφτὸ δὲν προσέξατε, γι' ἀφτὸ δὲ φρόντισε «τὸ ἐννεαμελὲς Συμβούλιον» οὔτε «ἡ ἐπὶ τούτῳ Ἐπιτροπὴ». Πῶς ὅμως νὰπέχη ἡ γλῶσσα σας, ἀφτοῦ δὲν ἀπέχετε μήτε σεῖς τῆς «λεγομένης δημῳδους;» Κ' ἔτσι νομίζω πιά σωστὸ νὰ μὴν τῆ λέτε «δημῳδους». Μπορεῖ νὰ κολακέβῃ τὸ Βικέλα ἢ γενικὴ ἢ κάπως «ἀρχαϊζουσα», ἢ

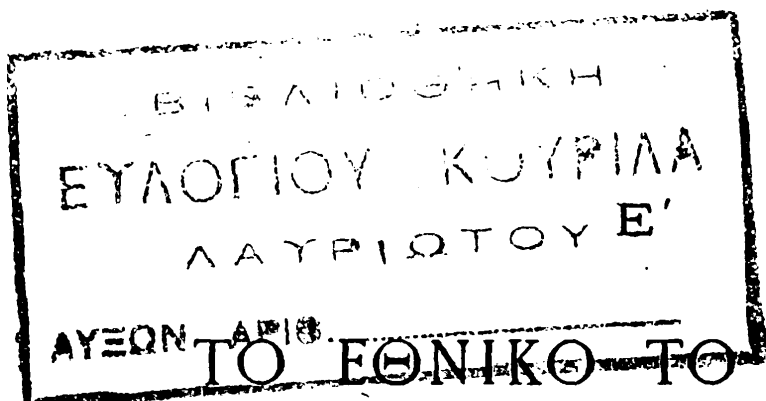
γενική «τῆς δημῶδους»· μὰ ὁ λαὸς δὲν μπορεῖ νὰ τὴν κλίνη, κι ἀφτὸ ἔχει νὰ κάνη. Καὶ νὰ μὴ μοῦ τὴ λέτε «τῆς λεγομένης», γιατί μήτε «λεγομένης» εἶναι, μήτε λεγόμενη, παρὰ ἐθνική — ὅπως καὶ τὰ ὀνόματά σας τὰ ἴδια.

Κι ἄβριο πάλε μιὰ ὑστερνὴ κουβέντα, ὄχι γιὰ τὴ δημοτική καὶ γιὰ τὴ «δημῶδους», μὰ γιὰ τὴν ἐθνική μας τὴ γλῶσσα. Θέλω νὰ σᾶς τὴν καταστρέψω πιά ὀλότελα τὴ λαθασμένη τὴν ἰδέα ποῦ ἔχετε γιὰ τὴ φρονιμάδα τοῦ Βικέλα, καὶ δὲ λέω τοῦ Βικέλα μονάχα, λέω γιὰ ὅσους ἔρχονται καὶ σᾶς μιλάνε γιὰ «μέσην ὁδὸν» καὶ γιὰ «μέτρον» καὶ γιὰ «μηδὲν ἄγαν» καὶ γιὰ τέτοιο εἶδος φρονιμάδες.

Μεσιανὸς ὁρόμος ποῦ εἶναι στραβός· μέτρο ποῦ εἶναι ἄμετρο· «μηδὲν ἄγαν» ποῦ εἶναι μηδενικό· φρονιμάδα ποῦ εἶναι λωλή — κι ὅλα μαζί ὑπερβολές.

Γρινιάζω, ναί, γρινιάζω. Νὰ μὴ γρινιάσουν ὅμως ἄβριο ἄξαφνα κ' οἱ δασκάλαι.

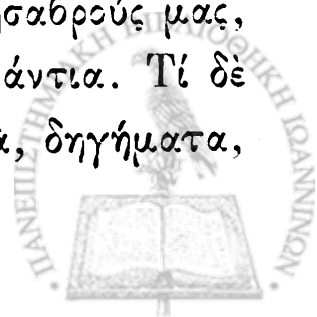

ΤΟ ΕΘΝΙΚΟ ΤΟ ΖΗΤΗΜΑ

Ὁ Λουκιανός, στήν ὄμορφη καί γνωστή φυλλάδα ποῦ ἔγραψε γιά τοὺς ἱστορικοὺς τῆς ἐποχῆς του, λέει πῶς δὲ φτάνει νὰ γελοῦ κανεῖς καὶ νὰ περιγελοῦ, δὲ φτάνει, λέει νὰ γκρεμίζῃ, μόνε πρέπει καὶ νὰ χτίζῃ.

Ἐμᾶς ποῦ κάμποσα γελοῖα, θαρρῶ, καὶ κάμποσα παράδοξα ἔχουμε γκρεμισμένα, τοὺς εἶναι ἀδύνατο τοὺς δασκάλους, ὅση ὄρεξη κι ἂν τῶχουμε, ἀδύνατο νὰ μᾶς ποῦνε πῶς πρέπει νὰ χτίσουμε. Παλάτια εἶναι τὰ δικά μας. Οἱ Πύλες τοὺς ποῦ εἶναι; Μήτε καλυβούλα κάλυβίτσα δὲν εἶναι ἄξιοι νὰ μᾶς φτειάζουνε, γιατί θέλει ἡ καλύβα γλῶσσα δημοτική. Τὸ μόνο καλλιτεχνικὸ, τὸ μόνο σφῶ, τὸ μόνο ὠραῖο βιβλίο ποῦ ἔβγαλε ἡ καθαρέβουσα εἶναι τὸ βιβλίο τὸ φρεβρὸ, ποῦ λάσπη τὴν καθαρέβουσα τὴν κάνει, εἶναι «Τὰ Εἰδῶλα» τοῦ Ροῖδη, τὰ περιβόητα.

Ἐμεῖς ἔχουμε τὰ τραγούδια τὰ δημοτικά. Ἐμεῖς ἔχουμε τὸν ἀθάνατο Σολωμὸ καὶ τὸ Βαλαωρίτη τὸν ἀθάνατο. Ἐμεῖς ἔχουμε καὶ τὰ δικά μας. Ἐδῶ καὶ δώδεκα χρόνια, μπόλικα σκορπίζουμε δῶθε κεῖθε στήν Ἑλλάδα τοὺς θησαυροὺς μας, πετράδια καὶ μαργαριτάρια, ρουμπίνια καὶ διαμάντια. Τί δὲ σᾶς δίνουμε καὶ τί δὲ γράφουμε; Στίχους, πεζὰ, δηγήματα,

ρομάντσα, παραμύθια, δράματα, κωμωδίες, ταξίδια, ποίηση, φαντασία, ἐπιστήμη, γλωσσολογικά, φιλολογικά κι ἀστρονομικά μάλιστα, φιλοσοφία κ' ἱστορία. Ὅριστε νὰ μοῦ δείξετε ἔνανε μονάχα στοὺς δικούς σας ποῦ νὰ ξίζη τὸν Παλαμᾶ μου, ἔνανε ποῦ νὰ ξίζη τὸν Καρκαβίτσα. Καὶ γρήγορα θὰ ὀητε τί μᾶς σκάρωσε ὁ χρυσός μου. ὁ Ἀργύρης ὁ Ἑφταλιώτης ἀλάκαιρη Ἱστορία τῆς Ρωμιοσύνης!

Ἄφτους ἔχουμε μεῖς. Πῆγα νὰ τὸ ξεχάσω πῶς ἐσεῖς ἔχετε τὸ Λουκῆ Λάρα.

Ὁ Λουκῆς Λάρας εἶταν ἕνας χιώτης ποῦ στὸν καιρὸ τοῦ μεγάλου τοῦ Σηκωμοῦ, στὰ 1821, κρυβότανε ὅσο κι ὅπου μποροῦσε καὶ δὲν τοῦ ἀρέζανε διόλου, μὰ διόλου μήτε οἱ πολέμοι μήτε οἱ Τοῦρκοι. Ὁφέλιμο βιβλίο ὅμως ὁ Λουκῆς Λάρας, καὶ μάλιστα γιὰ τοὺς νέους. Κι ὁ ποιητῆς, ποῦ στὴ γιγαντένια ἐκείνηνα τὴν ἐποχῆ, πῆγε καὶ μᾶς ἀνακάλυψε τέτοιον ἥρωα, τέτοιον παλληκάρι. σὰν τὸ Λουκῆ, σήμερις «ὀρίζει τὴν ὕλην» καὶ «φροντίζει ὅπως ἡ γλῶσσα» κτλ. Ὁ Ἀργύρης τίποτις δὲν ὀρίζει. Ἡ Ἱστορία τῆς Ρωμιοσύνης τοῦ Ἀργύρη, ἀπὸ τὰ χρόνια τοῦ Μεγάλου Κωνσταντίνου ἴσα μὲ τὸν Ἰουστινιανὸ, μᾶς παρασταίνει, καὶ μὲ τί χρώματα, (Θέ μου! μὲ τί ζωὴ, τί πατριωτισμὸ, τί ἀλήθεια, καὶ μὲ τί καλὸ-καλὸ, ἀπαλὸ καὶ γλυκὸ ὕφος, τὴ δόξα τὴν παλιά, τὰ περασμένα τῆς Ρωμιοσύνης τὰ μεγαλεῖα. Μὰ ὀφέλιμο βιβλίο τοῦ Ἀργύρη δὲν εἶναι καὶ βάζουμε στοίχημα πῶς ὁ «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν» κλπ. δὲ θὰ τὸ δημοσιέψη. Ποῦ νὰκούση, ὁ Σύλλογος γιὰ δημοτικὴ; Ποῦ νὰκούση γιὰ τὸν Ἀργύρη καὶ γιὰ μᾶς;

Καὶ γιατί ἀφτό;

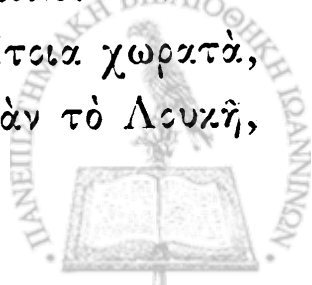

Γιατί ; Νὰ μᾶς πῆτε πῶς δὲν ἔχουμε βιβλία, χρυσά μου δασκαλάκια, δὲν μπορεῖτε. Νὰ μᾶς πῆτε πῶς δὲν ἔχουμε ὠφέλιμα βιβλία καὶ πῶς ἐκεῖνα τοῦ κάνουμε θέλουμε διόρθωμα, τὸ λέει ὁ Βικέλας, ἐσεῖς δὲν μπορεῖτε νὰ τὸ πῆτε. Ὁ Βικέλας εἶναι ὑπερβολικός καὶ θὰ μοῦ τὸ μολογήσετε πῶς συνηθίζει κάτι ὑπερβολές, ἀφοῦ, καὶ νὰ φωνάζετε, δασκαλάκια μου, καὶ νὰ σκούζετε καὶ νὰ πηδᾶτε καὶ νὰ σᾶς ρήμαξε ἀκόμα, σᾶς τ'ὄδειξα καὶ σᾶς τ'ἀπόδειξα πῶς τὰ «μηδὲν ἄγαν» τοῦ Βικέλα καὶ τὸ «μέτρον» του κι ὁ μεσιανός του ὁ ὁρόμος κ' οἱ γενικές του κ' «ἡ ὁμοιόμορφος» του καὶ τὸ Καταστατικό του, ὑπερβολές εἶναι καὶ τίποτις ἄλλο, γιατί νὰ φτειάξῃ κανεὶς γλῶσσα, γιατί νὰ φτειάξῃ κλίση, γιατί νὰ φτειάξῃ γραμματική, ὅταν τὸ ἔθνος ἔχει γλῶσσα, ἔχει κλίση, ἔχει γραμματική, κ' ἔχει ἄλλη γλῶσσα, κ' ἔχει ἄλλη κλίση, κ' ἔχει ἄλλη γραμματική ἀπὸ τῆ γλῶσσα κι ἀπὸ τὴν κλίση κι ἀπὸ τὴ γραμματικὴ τοῦ Καταστατικοῦ του, γιατί νὰ τὸ φανταστῆ κανεὶς τέτοιο πράμα πῶς γίνεται, θὰ πῆ πῶς τὸ πρῶτο ποῦ τοῦ λείπει εἶναι ἡ σκέψη, εἶναι ἡ σωστὴ γνώση, εἶναι ἡ φρονιμάδα, εἶναι ἡ ὠριμὴ καὶ πραχτικὴ μελέτη.

Τὸ λοιπὸν τί τρέχει ; Σὰν τί νὰ τρέχῃ τὸ λοιπὸν καὶ γιατί, δασκαλάκια μου καμαρωμένα, δὲ θέλετε τὴ δημοτικὴ, παρὰ θέλετε μάλιστα νὰ μᾶς τὴ λέτε καὶ «δημῶδους» ;

Γιὰ νὰ τὸ ξετάσουμε κατάβαθα τὸ πράμα. Νὰ μᾶς ρωτήξετε τώρα ἐμᾶς, ἀφοῦ γράψαμε τόσα βιβλία, σὲ τί γλῶσσα θὰ γράψουμε, σὲ τί χωριοῦ γλῶσσα θὰ γράψουμε ὀηλαδῆ, ὅπως συνηθᾶτε καὶ ρωτᾶτε, μοῦ φαίνεται δύσκολο. Ἐπειτα δὲ σᾶς τὰ πολυσυβουλέβω κιόλας μαζί μου τέτοια χωρατὰ, δὲν πιάνουνε, καὶ θὰ τὴν πάθετε χιώτικη, σὰν τὸ Λευκῆ,

γιατί δικαστάδες μου δὲν εἶστε· διόλου καὶ δὲ σᾶς δίνω διόλου τὴν ἄδεια νὰ μὲ ρωτᾶτε, παρὰ πρέπει πρῶτοι ἐσεῖς νὰ δικαιολογηθῆτε καὶ γὼ νὰ σᾶς ρωτήξω.

— «Πῶς τολμᾶτε, σᾶς ρωτῶ, πῶς τολμᾶτε νὰ γράφετε τὴν καθαρέβουσα; Εἶναι στὴν Ἑλλάδα χίλιες γλῶσσες, ὅσες καὶ χωριά· εἶναι χίλιες προσφορὲς στὴν Ἑλλάδα, ὅσες καὶ χῶρες. Καὶ πῶς τολμᾶτε τὸ λοιπὸν ἐσεῖς μὲ τὴν καθαρέβουσα νὰ μᾶς τίς κάμετε τώρα χίλιες μιά; Τί λέω, χίλιες μιά; Χίλιες δυὸ πρέπει νὰ τίς πῶ, σὰ λογαριάσουμε καὶ τοῦ Κόντου, χίλιες τρεῖς σὰ λογαριάσουμε καὶ τοῦ Βικέλα, καὶ χίλιες τέσσερεις καὶ χίλιες πενήντα, σὰ λογαριάσουμε ἄλλους τοὺς δασκάλους ποῦ γράφουνε στὴν καθαρέβουσα, γιατί δυὸ δὲν εἶστε ποῦ νὰ γράφετε καθαρέβουσα ὁμοιόμορφη, ποῦ λέει κι ὁ φίλος.

Θὰ βουβαθῆτε στὸ τέλος, δασκαλάκια, ἢ δὲ θὰ βουβαθῆτε; Ἡ θὰ μᾶς πῆτε τάχα πῶς ἡ γλῶσσα μας εἶναι τεχνητή; Τεχνητή; Ἀρὲ ἡ δική σας, ποῦ εἶναι τεχνητή ἀπὸ τὴν κορφὴ ὡς τὰ νύχια τοῦ Βικέλα καὶ ποῦ ποτέ της, ποτέ, φτάνει νὰ τὸ συλλογισθῆτε λιγάκι, ζωντανὴ γλῶσσα ὅς θὰ γίνῃ, δὲ θὰ γίνῃ ἐθνικὴ. Ἡ θὰ μοῦ πῆτε πιά στὸ τέλος γιατί δὲ τὴ θέλετε τὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ σας; Ἐγὼ ὅμως θὰ σᾶς τὸ πῶ.

Δὲν τὴ θέλετε, γιατί σᾶς δαιμονίζει τὸ φιλότιμο, ἢ φιλοδοξία, γιατί ψοφᾶτε γιὰ ρεκλάμα.

Κι ἀπὸ θὰ σᾶς τὰ πεδείξω, ποῦ νὰ μὴν μπορέσετε νὰ τῆτε ὄχι.

Νομίζετε δηλαδὴ, γιατί εἶστε κι ἀγράμματοι τριμερὰ, δασκαλάκια μου καμαρωμένα, νομίζετε πῶς ἡ γλῶσσα τοῦ

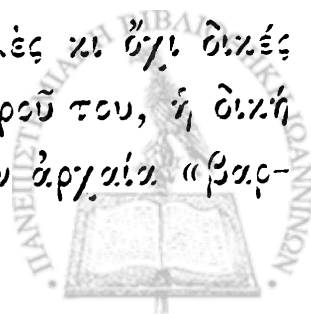

λαοῦ εἶναι βάρβαρῃ, εἶναι χαλασμένη. Πολύ ώραϊα. Ποῦ κανεῖς νὰ φιλονεικήσῃ μαζί σας; Ὅλος ὁ κόσμος σήμερις ξέρει πῶς οἱ γλῶσσες δὲ χαλνοῦνε, πῶς ἀλλάζουνε. Μὰ ἐλάτε νὰ τὸ παραδεχτοῦμε, πῶς δὲν ἀλλάζουν οἱ γλῶσσες, πῶς χαλνοῦνε. Λοιπὸν, τράβα τώρα, δάσκαλε, κι ὀμπρός. Ὅμηρος, καὶ χάλασε ἡ γλῶσσα ἴσια μὲ τὸν Πλάτωνα. Πλάτωνας, καὶ χάλασε ἡ γλῶσσα ἴσια μὲ τὸν Πολύβιο. Πολύβιος, καὶ χάλασε ἡ γλῶσσα ἴσια μὲ τὸν Πλούταρχο, καὶ χάλασε ἡ γλῶσσα ἴσια μὲ τὸ Βαγγέλιο. Βαγγέλιο καὶ χάλασε ἡ γλῶσσα ἴσια μὲ τὰ δημοτικὰ τὰ τραγούδια μας. — Καὶ σεῖς τί ἔχετε τώρα γιὰ νὰ μὴ χαλάσῃ ἡ καθαρῆ-
 βουσα; Ἐχετε Ὅμηρῶ; Ἐχετε Πλάτωνα; Ἐχετε Πολύ-
 βιο; Ἐχετε Πλούταρχο; Ἐχετε Βαγγέλιο; Ἐχετε δη-
 μοτικὰ τραγούδια; Τίποτις ἀπ' ἀφτά. Ἐχετε τὸ Λουκῆ
 Λάρα. Καὶ μιλάτε ἀκόμη! Μιλάτε δηλαδὴ τὴν καθαρῆ-
 βουσα. Καὶ γιατί; Γιατί θαρρεῖτε πῶς δὲν εἶναι χαλασμένη,
 πῶς ἀφτὴ θὰ σᾶς τιμήσῃ. Νὰ της λοιπὸν κ' ἡ ρεκλάμα.

Ἐλάτε τώρα, φίλοι μου ἑταῖροι, νὰ ξαναπιάσουμε τὴν
 κουθέντα μας, ποῦ σᾶς ἄφησα λιγάκι καὶ πῆρα ὀμπρός τοὺς
 δασκάλους· ἔρχομαι πάλε σὲ σᾶς, γιατί θέλω νὰ σᾶς βάλω
 νὰ μαλλώσετε μὲ δάφτους.

Τοὺς δασκάλους νὰ μὴν τοὺς ἀκούτε.

Οἱ δασκάλαι θὰ σᾶς ποῦνε πῶς ὁ Πλάτωνας δὲν ἔγραφε
 χαλασμένη, δὲν ἔγραφε βάρβαρη γλῶσσα. Ψέματα, καλέ.
 — «Ψέματα; μοῦ λέτε. Ὅριστε κ' οἱ ὑπερβολές τοῦ Ψυ-
 χάρη!» — Παρακαλῶ, τοῦ Πλάτωνα ὑπερβολές κι ὄχι δικές
 μου. Τὸ λέει ὁ ἴδιος πῶς ἡ γλῶσσα τοῦ καιροῦ του, ἡ δική
 του ἡ γλῶσσα, ἂν τὴ συγκρίνει κανεῖς μὲ τὴν ἀρχαία «βασ-

βαρικής μηδὲν διαφέρει». Ὅμπρός τὸ λοιπὸν καὶ μὴ σᾶς μέλη. Μὴν ντρέπεστε τῇ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ποῦ ὁ Πλάτωνας δὲν τὴν ντρεπότανε.

Μὴν ἀκούτε τοὺς δασκάλους ποῦ σᾶς βάζουνε φιτίλια. Τὸ ξέρω κιόλας πῶς καὶ νὰ τὸ θέλετε τώρα, δὲν μπορεῖτε νὰ τοὺς ἀκούσετε πιά. Κι ἂν ἔρθῃ κανένας ἀπ' ἀφτοὺς καὶ σᾶς πῆ· — «Καλὰ, μὰ ἀφτὸ ἐδῶ τώρα ποῦ γράφει ὁ Ψυχάρης, δὲν τὸ λένε». Νά σου το καὶ τὸ περίφημό τους τὸ δὲν τὸ λένε. Τί θὰ τοὺς ἀποκριθῆτε τότες ἐσεῖς; Θὰ τοὺς ἀποκριθῆτε, θαρρῶ, πῶς δὲν κατάλαβαν ἀκόμη τὸ ζήτημα ποιὸ εἶναι, ἀφροῦ δὲν εἶναι τὸ ζήτημα μονάχα τὸ τί λένε, μὰ τὸ τί μπορεῖ νὰ ποῦνε, τὸ τί ὅμως δὲν μπορεῖ ποτὲ νὰ τὸ ποῦνε. Τῇ γλῶσσα τοῦ Καταστατικοῦ δὲν μπορεῖ νὰ τὴν ποῦνε. «Σύλλογος πρὸς διάδοσιν» κτλ. Ἀδύνατο νὰ ποῦνε ἄξαφνα: «ἡ διάδοσις . . .» — «Πῶς ἀδύνατο; Μὰ τὸ λένε!» — «Ποιὸς μωρέ; Ὁ Βικέλας; Καὶ τί ἔχει νὰ κάμῃ; Τὸ ἔθνος τὸ λέει; Μπορεῖ ποτὲ τὸ ἔθνος νὰ τὸ πῆ; Μπορεῖ ποτὲ τὸ ἔθνος νὰ κλίνῃ «ἡ διάδοσις, τῆς διαδόσεως, αἱ διαδόσεις;» Μπορεῖ τόσο λίγο νὰ τὸ καταφέρῃ, ποῦ καὶ σεῖς· οἱ ἴδιοι, φίλοι μου ἑταῖροι, χίλιες φορές θὰ πῆτε στὴν ὀμιλία τὴν αἰτιατικὴ «διάδοσις» καὶ μιὰ φορὰ τὴν αἰτιατικὴ «διάδοσιν», μὲ τὸ νῦ της. Εἶναι ἀλήθεια ἢ δὲν εἶναι; Τὸ ἴδιο θὰ πάθῃ καὶ ὁ Βικέλας, ἐξὸν ἂν ὁ Βικέλας δὲ μιλεῖ ρωμαίικα. Λοιπὸν ὅταν ὁ Ψυχάρης γράφει ἡ διάδοσις, τῆς διαδόσεως καὶ μὲ τὴ μάλιστα, ἀφροῦ ἔγινε πρωτόκλιτο, ὅπως κ' ἡ βρύση, τῆς βρύσης, ἴσως ὁ Βικέλας κ' οἱ ἑταῖροι δὲν τὸ λένε· μὰ ὁ Ψυχάρης δὲ συλλογέται μήτε τὸ Βικέλα μήτε τοὺς ἑταῖρους· εἶναι πιὸ πραχτικὸς ὁ Ψυχάρης καὶ βάζει μὲ τὸ νου

του τὸ ἔθνος, ποῦ δὲν τὸ χωρεῖ τὸ κεφάλι τοῦ δασκάλου».

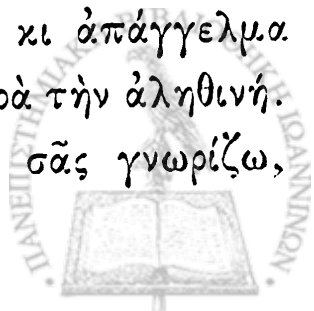
Ἄφτὰ τοῦ δασκάλου νὰ πῆτε, φίλοι μου ἑταῖροι. Μὰ ὁ δάσκαλος ἔφκολα δὲ σωπαίνει καὶ θὰ σᾶς πῆ, γιατίι κούραση ἢ ἀνοησία του δὲν ξέρει.

— «Ναί, καλά! κοίταξε ὅμως τᾶλλο ἀφτὸ ἐδῶ τὸ δημο-
τικὸ ποῦ βάζει ὁ Ψυχάρης. Ἔ! ἀφτὸ πιά κι ὁ ἴδιος ὁ λαὸς
δὲν τὸ λέει!» — Ἔτσι λοιπὸν; Ὁ λαὸς, δασκαλάκι, δὲν
τὸ λέει; Κι ἀπὸ ποῦ τὸ ξέρεις; Μήπως σπούδαξες τὴ γλῶσσα
του; Μήπως σπούδαξες τὴ γλῶσσα ποῦ μιλεῖς ὁ ἴδιος, κ' ἔρ-
χεται καὶ μᾶς βγάζεις νόμους; Στάσου νὰ δοῦμε πῶς λές
ἐσύ. Γιά πές μου λιγάκι τὸ σῖγμα πῶς θὰ τὸ προφέρῃς, σὰν
πῆς. «Πῶς λές καὶ πῶς τὸ λές;» — «Μὰ νὰ, σῖγμα θὰ τὸ
προφέρω. Πῶς;» — «Νὰ λοιπὸν ποῦ δὲν ξέρεις, δασκαλάκι,
ὄχι τί λέει ὁ λαὸς, μὰ τί λές ἐσύ, γιατίι δὲν προσέχεις.
Σῖγμα θὰ προφέρῃς, σὰν πῆς «πῶς τὸ λές» καὶ θὰ τὸ προ-
φέρῃς ζῆτα, σὰν πῆς «πῶς λές», καὶ τόσο πολὺ μάλιστα
θὰ τὸ προφέρῃς, καὶ σὺ κ' οἱ ἑταῖροι κι ὁ Βικέλας, ποῦ
εἶναι περιττὸ κιόλας νὰ τὸ γράφῃ κανεὶς ἀφτὸ μὲ ζῆτα,
ἀφοῦ ὅλος ὁ κόσμος μὲ ζῆτα θὰ τὸ πῆ. Κ' ἔχει τὸ λόγο του,
δάσκαλάκι, καὶ τὸ σῖγμα καὶ τὸ ζῆτα, μὰ δὲν εἶναι πρά-
ματα ποῦ νὰ τὰ καταλάβῃς ἀκόμη.

Λοιπὸν ὅταν ὁ Ψυχάρης γράφει ἀφτὰ ποῦ θαρρεῖς ἐσύ
πῶς δὲν τὰ λένε, νὰ συλλογιέσαι πῶς κάτι μπορεῖ νὰ ξέρη
κι ὁ Ψυχάρης.

Ἄφτὰ τοῦ δασκάλου νὰ πῆτε, φίλοι μου ἑταῖροι, γιατίι ἔτσι
εἶναι, καὶ πρέπει κανεὶς νὰ τὸ κάμῃ σπουδῆ κι ἀπάγγελμα
καὶ πάντα νὰ προσέχῃ, γιὰ νὰ μάθῃ τὴν προφορὰ τὴν ἀληθινή.

Βλέπετε πῶς τὸ βολέψαμε κι ἀφτὸ. Μὰ σᾶς γνωρίζω,

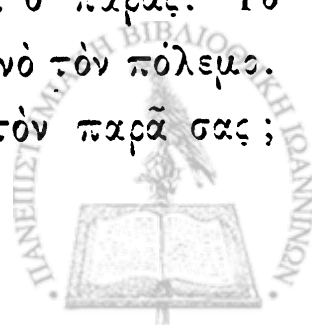
ἑταῖροι τοῦ Βικέλα, καὶ τὸν κρυφὸ σας τὸν κατημὸ τὸν κατὰ-
 λαβα· τὸ ξέρω τὸ κρυφὸ σας τὸ ντέρντι. Δὲν τὴ θέλετε τὴ
 δημοτικὴ καὶ προτιμᾶτε τὸ Καταστατικὸ σας, γιατί ἔχει
 ξένες λέξεις ἢ δημοτικὴ καὶ τὸ Καταστατικὸ σας δὲν ἔχει!
 Οἱ ξένες λέξεις! Ἐτυμολόγοι δὲν εἶστε, μὰ δὲν πειράζει. Τὸ
 τκουλήκι ποῦ σᾶς τρώει ἀφτὸ εἶναι. Πιὸ σοφοὶ λοιπὸν κι
 ἀπὸ τὸν Πλάτωνα; ὁ Πλάτωνας, παιδιὰ, τέτοια ντέρντια
 δὲν εἶχε. Τὸ ντέρντι ἐσᾶς τώρα σᾶς ἀφανίζει, γιατί εἶναι
 ξένο. Φανταστῆτε πῶς ὁ Πλάτωνας θαρροῦσε, καὶ τὸ λέει
 μάλιστα, πῶς ἢ λέξη πῦρ εἶταν ξένη! Ὁ Διόδωρος ὁ Σικε-
 λὸς θαρροῦσε πάλε πῶς εἶταν ξένο καὶ τὸ «ἄστυ». Ἡσυχα
 τὸ λένε κ' οἱ δύο τους, δίχως θυμὸ κανένα, δίχως καμιὰ
 ἀτροπή, καὶ μήτε τὸ συλλογιστήκανε νὰ γράφουνε καθαρέ-
 σουσα, γιὰ νὰλλάξουν τὸ πῦρ καὶ τὸ ἄστυ. Καὶ πολὺ φρό-
 νημα κάμανε, γιατί ξένες λέξεις ἔχει κάθε γλῶσσα, δηλαδὴ
 ἔχει καὶ δὲν ἔχει. Λέξη ξένη δὲ θὰ πῆ τίποτις. Λέξη ξένη
 εἶναι λέξη ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ τὴ μάθῃ κανένας, λόγου
 γάρη, τοῦ Καταστατικοῦ σας τίς λέξεις. Ἄμα λέει κανεὶς
 κιὰ λέξη ἄθελα κι ἀφτόρμητα, θὰ πῆ πῶς ξένη δὲν τοῦ
 εἶναι. Το μόνο ποῦ θὰ πῆτε εἶναι πῶς ὑπάρχουνε λέξεις
 ξένης καταγωγῆς, ποῦ εἶναι καὶ τὸ σωστό. Κ' ἔτσι ἀλλά-
 ζει τὸ ζήτημα, γιατί ἀπὸ τίς λέξεις ἀφτὲς ἴσα ἴσα φαί-
 εται ἢ ἀθανασία τῆς ἀρχαίας. Ὁ Ρωμαῖος ποτέ του δὲ θὰ
 εἶπῃ «ὁ καφέ, ὁ τενεκέ» κτλ. Θὰ τὸ πῆ «ὁ καφές, ὁ τενε-
 κές» κτλ., μὲ τὸ πατροπαράδοτο ἐκεῖνο τὸ σ τὸ τελικὸ
 τῆς ὀνομαστικῆς τοῦ ἀρσενικοῦ ποῦ ἀπὸ τὰ χρόνια τὰ παλιὰ
 πάντα μέσα του τῶχει καὶ τὸ λέει. Ἡ ξένη λέξη, ἄμα πῆρε
 ῥωμαϊκὴ κατὰλήξη, ἔγινε ῥωμαϊκὴ, πάει.

Ἄχ! φοβοῦμαι, φίλοι μου ἑταῖροι, μπᾶς καὶ δὲν προσέ-
 ξατε στὸ Καταστατικὸ σας τὸ ἴδιον. Σταθῆτε καὶ βλέπουμε,
 γιατί τώρα πιά δὲν ἔχει, θὰ σᾶς καταπείσω. Καὶ νὰ δῆτε
 μάλιστα τί νόστιμα ποῦ θὰ τὸ φέρουμε. Τὸ «Ἄρθρον 2»,
 παρακαλῶ! Τὸ «Συμβούλιον τὸ ἐννεαμελές!» Τὰ ὀνόματά
 σας! Νὰ σᾶς τὰραδιάσω καὶ πάλι: Αἰγινήτης, Ἀργυρόπου-
 λος, Βικέλας, Δραγούμης, Πασπάτης, Πρωτοπαπαδάκης,
 Ρωμάνος, Στροεῖτ καὶ Ψύχας. Ἐξῆ ἀπ' ἀφτὰ εἶναι ξένα,
 ποῦ λέτε—σ' ἀφτὰ μέσα καὶ τὸνομα τοῦ Βικέλα! Τί θὰ
 πῆ ὅμως; Θὰ πῆ τᾶχατες πῶς ἐξῆ ἀπὸ τοὺς ἑταίρους
 Ρωμιοὶ δὲν εἶναι; Καλὲ, τί λόγος; Ρωμιοὶ καὶ σωστοὶ
 Ρωμιοὶ, ἀφοῦ δὲν προσέχουνε μάλιστα κ' ἔβαλαν καὶ τὸ
 Βικέλα πρόεδρο. Καὶ τί βγαίνει; Βγαίνει ποῦ οἱ ξένες
 λέξεις δὲν εἶναι ξένες, παρὰ ρωμαίικες, ὅπως καὶ τοῦ λόγου
 σας Ρωμιοί!

Κ' ἔτσι δὲν ἔχετε τίποτα, μὰ τίποτα πιά νὰ μᾶς πῆτε.
 Κ' ἔτσι πρέπει νὰ μὴν ἀκούτε τοὺς δασκάλους, νὰ μὴ γυρέ-
 βετε ρεκλάμες, νὰ φήσετε τὰ φιλότιμα καὶ τίς φιλοδοξίες
 τίς ἄνοστες, καὶ φρόνιμα, ἡσυχία, πραχτικά, νὰ μιλάτε,
 νὰ γράφετε, νὰ μαθαίνετε καὶ νὰ καλλιεργᾶτε τὴ μητρική
 σας τὴ γλῶσσα, γιατί ὅσο δὲν τὸ κάνετε ἀφτὸ, πάει κάθε
 ὥρα, κάθε στιγμή, τὸ ταλαίπωρο τὸ ἔθνος, ποῦ εἶναι κριμα.

Φίλοι μου ἑταῖροι, πρέπει κιόλας νὰ σᾶς ἀνοιξῶ τὴν καρ-
 διά μου. Λυποῦμαι τρομερὰ ποῦ ἔχετε καὶ παράδες! Δὲν
 τοὺς λυπάστε καὶ σεῖς; Καὶ νὰ δῆτε τώρα τί παράξενο
 πράμα! Γιὰ τὴν ἀδικία πάντα θὰ βρεθῆ κι ὁ παρᾶς. Τὸ
 ξέρετε δὲ ποῦ ὁ παρᾶς σᾶς ἀδίκησε στὸν ὑστερνὸ τὸν πόλεμο.
 Τί τὸ λοιπὸν ἀδικεῖτε καὶ σεῖς τὸ λαὸ μὲ τὸν παρᾶ σας;

Πότε ἄχ! πότε θὰ σηκωθῆ ὁ πλούσιος ποῦ νὰ καταλάβῃ τί πρέπει νὰ γίνῃ, ποῦ νὰ κάνῃ γιὰ τὴ γλῶσσα τὴν ἐθνικὴ ἐκεῖνο ποῦ κάνετε γιὰ τὴν ἀντιεθνικὴ τὴ γλῶσσα, ἕνας πλούσιος ποῦ μὲ τὸ συμπάθειο, νὰ σκάσῃ καὶ τὸν παρᾶ τσου, γιὰ νὰ μὴ σκάσῃ τὸ Ἔθνος.

Μὲ τὸ νοῦ σας νὰ μὴν τὸ βάλετε πῶς σᾶς γυρέβω τίποτις χαρτζιλίκι. Θὰ δῆτε κατόπι. Ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα τίποτις ἔνεν προσμένω καὶ τίποτις δὲ γυρέβω. Χάρισμα ὅλα μου, μὴ ἀφτὰ ποῦ σᾶς λέω ἀκόμη, χάρισμα σᾶς τὰ δίνω. Νὰ μὴ ἀκούσετε ὅμως, γιὰτὶ μὴτε θέση μὴτε τιμές μὴτε τίποτις δὲ θέλω. Ἄν ἐμένα μπορεῖ καὶ νὰ μὴ ἔβλαψε γιὰ πολλὰ μὴ ὁ καιρὸς ποῦ μου κοστίζει τὸ ζήτημα καὶ τὰ βιβλία ποῦ γράφω, δουλειὰ δική μου. Ἐσεῖς πρέπει νὰ ξέρετε πῶς ἀφτὰ ποῦ κάνω εἶναι γιὰ τὸ καλὸ μόνον καὶ μόνον, εἶναι ἀπὸ τὴν ἀγάπη ποῦ ἔχω γιὰ τὴν κακόμοιρη τὴν Ἑλλάδα. Δὲ εἶμαι ὡς τὴν Ἀθήνα ὅπως ὁ φίλος μας ὁ Βικέλας. Μὴτε γιὰ τὴν κοινωνία δὲ μὲ μέλει μὴτε γιὰ τὴ δόξα μὴτε γιὰ τίποτις πιά. Καὶ γιὰ ἀφτὸ, νομίζω, σωστὸ νὰ μὲ πιστέβετε λιγάκι καὶ ἐμένα.

Ἴσως φταίω καὶ γὼ πάλε ποῦ ἔγιναν ἀφτὰ, ποῦ βγήκε καὶ ὁ Σύλλογός σας. Καθόμουν καὶ σᾶς ἔγραφα τόσον καιρὸ ἀφθρα γλωσσολογικά, ἐπιστημονικά, μὲ τὴν ἡσυχία μου. Καὶ μὴτε ξέρετε πότε καὶ ποῦ τᾶγραφα! Καθόμουν καὶ σᾶς ἔπλαθα τραγούδια, καὶ ποίηση σᾶς περεχοῦσα. Καθόμουν καὶ σᾶς ἔγραφα ἄφθρα τῶν τῶν τοῦ Γιαννίρη, σάματις νᾶν-οιωθῆν οἱ δασκάλαι ἀπὸ Γιαννίρη καὶ ἀπὸ ὄνειρα. Ἀγκαλὰ, καὶ ἐμένα, γιὰ τῆς Ρωμισούνῃς τὴν ψυχὴ τῶχῳ γραμμένο ἐκεῖνο. | Στὸ μεταξὺ ὅμως πῆραν ἀπάνω τους οἱ δασκάλαι, ἀπὸ τὸν ἀπάνω τους. Ἐσᾶς, δασκαλάκια μου, σᾶς χρρειάζουν-

ται χαστουκοχαστουκιές σάν τοῦ Ταξιδιοῦ. Τότες ξυπνάτε καὶ κρύβγεστε — σάν τὸ Λουκῆ. "Ἄν τὰ τέτοια σᾶς χρειάζονται, δασκάλου μου, ἤσυχου νᾶστε. Βγάζουμε κι ἄλλο Ταξίδι, ποῦ νὰ βροντήξῃ ὁ κόσμος.

Τὸ ἔργο τὸ δικό μας εἶναι σοβαρό. Θὰ μᾶς ἄρεζε ἤσυχου νὰ τὰ λέμε. Εἴμαστε καὶ συλλογισμένοι, πάντα συλλογισμένοι. Μέσα μας ἡ καρδιά μας κλαίει καὶ πονεῖ. Θυμούμαστε τὰ μεγαλεῖα τὰ περασμένα καὶ στοχαζόμαστε τὰ μελλούμενα. Ζοῦμε μαζί μὲ τοὺς πεθαμμένους καὶ φροντίζουμε γιὰ τοὺς ζωντανούς. Εἶναι ἅγιος ὁ σκοπός μας. Ἔχουμε ὅμως καὶ τὸ γέλιο, γιὰτὶ μὲ τὸ γέλιο δὲ φοβόμαστε κανέναν καὶ βάζουμε κάτω καὶ τοὺς δασκάλους κι ὅποιον ἄλλον τύχη καὶ μετρηθῆ μαζί μας. Τῶχει ἀφτὸ ἡ ἀλήθεια νὰ γελάῃ. Τὰ Καταστατικά σας, σὰ νὰ κατεβάξουν τὴ μούρη. Κ' ἔτσι τὰ παίρνουμε στὸ μεζέ, νὰ τὴν κατεβάσουν ἀκόμη περισσότεροι. Κάνουμε φρόνιμα. Κάνουμε καὶ σάν τοὺς ἀρχαίους ἐμεῖς, ἀφοῦ τὴν ἤξερε κι ὁ Σωκράτης τὴν εἰρωνεία, τὴν οὐράνια ἐκείνη τὴν ἀποφεγγιὰ τῆς Ἀλήθειας.

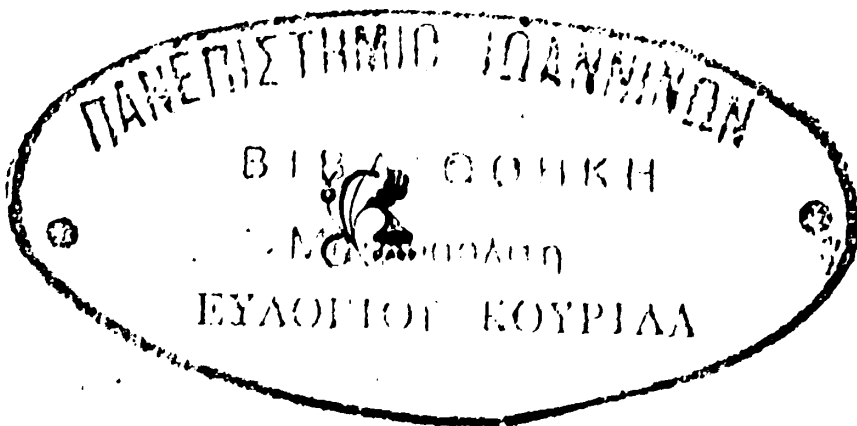
Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

«Άρθρον 12. Εὐεργέται δύνανται ν' ἀνακηρυχθῶσιν ὑπὸ τοῦ Συμβουλίου οἱ καὶ ἄλλως παρασχόντες μεγάλας ὑπηρεσίας τῷ Συλλόγῳ».

Ἄν οἱ ἑταῖροι διάβασαν τὰ πέντε μου τ'άρθρα. — κι ἂν τὰ μελέτησαν, ὅπως θαρρῶ πῶς τάξιζουνε, γιατί σὰν κάπως σπουδαῖο εἶναι τὸ ζήτημα. — τοὺς θυμίζω καὶ γὼ στὸ τέλος τὸ «Άρθρον 12». Παρέσχον γὰρ μεγάλας ὑπηρεσίας τῷ Συλλόγῳ, ποῦ λέει, ἀφοῦ δὲν πιστέβω μεγαλύτερο καλὸ νὰ μπορῇ νὰ κάμῃ κανεὶς παρὰ λέγοντας τὴν ἀλήθεια.

Στοχάσθηκα ὅμως πῶς μπορῶ σήμερις νὰ τοῦ κάμω τοῦ Συλλόγου καὶ μεγαλύτερο ἀκόμα καλὸ, κ' ἔτσι πρέπει πιά νὰ με κηρύξῃ ἐβεργέτη του κι ἀπὸ τώρα.

Μὲ τὰ σωστά μου τὸ λοιπὸν κι ὄχι γιὰ νὰ γελάσουμε, μ' ὅλο τὸν πόθο τῆς καρδιάς μου καὶ μὲ τὴν ψυχὴ μου ὅλη, τὸν παρακαλῶ, τὸν παρακινῶ νὰ διαλυθῇ, νὰ διαλυθῇ ἀμέσως — καὶ νὰ συλλογιστῇ πρῶτα τὴν Ἑλλάδα.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΔΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΞΩΝ ΑΡΙΘ.

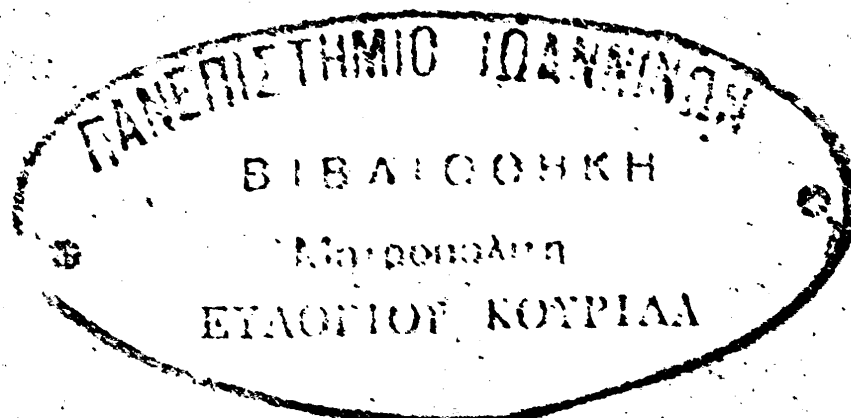
ΟΙ ΛΟΞΟΙ ΣΤΡΑΤΟΚΟΠΟΙ
ΑΦΙΕΡΩΝΟΝΤΑΙ
ΣΤΟΝ ΑΙΣΙΟΔΟΞΟΤΑΤΟ
ΦΙΛΟ ΜΟΥ
Β. ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗ

Η

ΑΘΗΝΑΙ, ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ "ΕΣΤΙΑ,, ΜΑΪΣΝΕΡ & ΚΑΡΓΑΔΟΥΡΗ 7181

Η

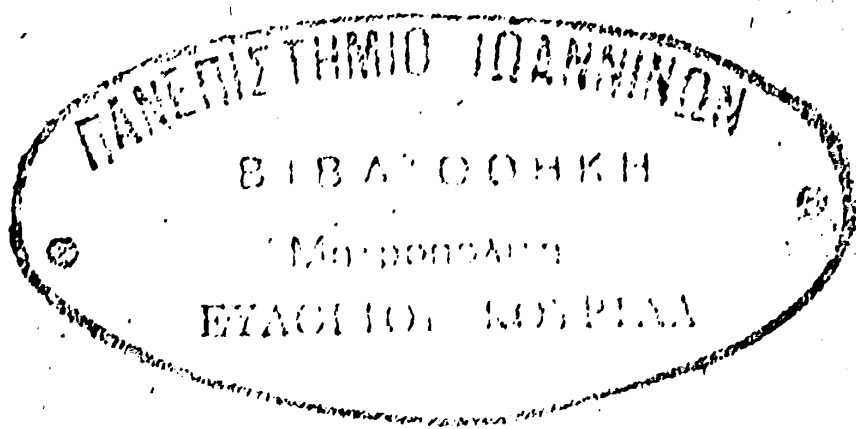
Αριθ. εισ. 132101

ΣΤΕΦΑΝΟΥ ΡΑΜΑ

ΟΙ ΛΟΞΟΙ

ΣΤΡΑΤΟΚΟΠΟΙ

ΑΘΗΝΑ

ΕΚΔΟΤΗΣ Κ. ΕΛΕΥΘΕΡΟΥΔΑΚΗΣ

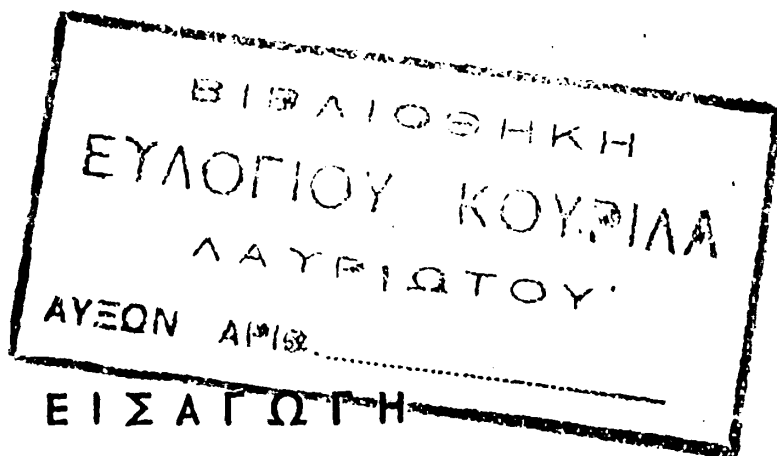
1909

ΑΛΛΟ ΕΡΓΟ ΤΟΥ ΣΤ. ΡΑΜΑ

Τὰ Παλιὰ καὶ τὰ Καινούρια (Ἀθήνα. 1905).

Dum spero spiro.

Όλους τούς λαούς σὲ ὅλες τὶς ἐποχὲς οὐσιαστικῶς τούς κυβέρνησε μιὰ ἀκαδημία, πὺ μπορεῖ νὰ μὴν εἶναι τυπικῶς ἀναγνωρισμένη. Οἱ ἀκαδημαῖκοὶ παντοῦ καὶ πάντοτε ἦσαν οἱ γνησιότεροὶ ἀντιπρόσωποι τῶν ἰδεῶν, πὺ κυριαρχοῦν τὴν ἐποχὴ. Εἶναι, δηλαδὴ, οἱ ἀκαδημαῖκοὶ οἱ συντηρητικοὶ πρόμαχοι παλαιότερων τῆς ἐποχῆς ἰδεῶν, γιατί μιὰ ἰδέα γιὰ νὰ γίνεῖ κυρίαρχη θὰ πεῖ πὺς πάλιωσε.

Καὶ τὸν τόπο μας, ἄρα, τὸν κυβερνοῦν οἱ κυρίαρχες ἰδέες, πὺ ἀποκρυσταλλώθηκαν στὶς ἀσπρόμαλλες κεφαλὲς τῶν οὐσιαστικῶν ἀκαδημαϊκῶν μας, πὺ ὅλοι μας τούς ξέρουμε. Καὶ ὅπως εἶναι φυσικόν, οἱ σεβάσμιοι αὐτοὶ κύριοι διοικοῦν μὲ τὸ πνεῦμα τῆς περασμένης πλέον ἐποχῆς τους, μὲ ἀντιλήψεις χτισμένες μὲ παλιὰ πλέον ὑλικά, γιατί τὸ μυαλό τους, καὶ ἂν εἶχε ἀκόμα τὴ δύναμη νὰ δουλέψει, γιὰ νὰ κατανοήσῃ τὶς ἀνάγκες τῆς σημερινῆς ἐποχῆς καὶ νεόβλαστες ἰδέες, δὲν μπορεῖ ν' ἀντιτάξῃ σὲ πολύχρονες συνήθειες τῆς σκέψεως παρὰ μιὰν ἀδυνατότατη ἀντίστασιν.

Ὁ φυσικὸς αὐτὸς νόμος εἶναι γενικὸς καὶ φανερός.

Ἐξακολουθοῦν, λοιπὸν, νὰ μᾶς κυβερνοῦν οἱ ἀκαδημαῖκοὶ μας ὅχι βέβαια χάρις στοῦ μυαλοῦ τους τὴν

παραγωγική δύναμιν, ἀλλὰ μὲ τῆ δύναμιν ποὺ τοὺς παρέχει τὸ γόητρο τῆς ἀπὸ καιρὸ θεμελιωμένης προσωπικότητος. Δυστυχῶς τὸ γόητρο, δυνάμενο νὰ κρατεῖ τὸν ἄνθρωπο στὴν ἀρχῇ, δὲ θὰ πεῖ πὼς κατορθώνει νὰ κρατεῖ καὶ τὸ μυαλὸ δυνατό. Γιὰ τοῦτο δίκαιο εἶναι νὰ συμπεράνουμε, ὅτι ἀπὸ τοὺς πνευματικούς ἀρχηγούς τῆς ἐποχῆς μας ὁ καθένας — μήτε χείρονα, οὔτε κρέσσονα ἀλικίας — νόον φέρβεται — γλῶσσαν τε.

Ἄλλὰ στὰ προοδευτικὰ κράτη παρεκτὸς τῶν παλιῶν ιδεῶν ἀντιπροσωπεύονται καὶ οἱ σύγχρονες ιδέες, οἱ μητέρες τοῦ μέλλοντος, ἀπὸ μαχητὰς νεωτεριστὰς. Οἱ σωστοὶ ὅμως νεωτερισταὶ, τὸ λέμε ἀμέσως, διακρίνονται ἀπὸ τὸν ἀκριβόλογον καθορισμὸ τῶν νέων ιδεῶν καὶ ἀπὸ τὸν βαθὺ ἐνθουσιασμὸ τους γι' αὐτές.

Εἶναι, δηλαδή, οἱ νεωτερισταὶ μελετημένα καὶ φωτεινὰ μυαλά. Διότι ἡ καθαρότης τῆς ιδέας καὶ ὁ βαθὺς γιὰ τὴν ιδέα ἐνθουσιασμὸς εἶναι ἀκολουθήματα τῆς φωτεινῆς μελέτης. Πράγματι *ἀκριβολογία* σημαίνει ὅτι μὲ τὴ μελέτη καὶ τὴν προσοχὴ νικῆθηκε ἡ ἄσυναρτησία, τὸ μεγάλο αἴτιο τῆς ἐπιπολαιότητος. Ἐπομένως ὁ ἀκριβόλογος καθορισμὸς τῆς ιδέας φέρνει τὸν βαθὺ ἐνθουσιασμὸ, ποὺ περιέχει τὴν εὐσθένεια καὶ τὴν ἐνεργητικὴν ἐπιμονή.

Στὴν Ἑλλάδα καὶ ἂν ἔχουμε τέτιους νεωτεριστὰς δυστυχῶς δὲ μᾶς εἶναι γνωστοὶ ἀπὸ τὴ δράση τους. Καὶ σὲ τοῦτο μπορεῖ ν' ἀποδοθεῖ δικαιολογημένα ἡ παρατηρούμενη νεκροφάνεια τοῦ νεοελληνικοῦ πνεύματος.

Ἔπρεπε νὰ ὁμολογηθεῖ ὅτι τὸ ἔργο τῶν νεωτεριστῶν δὲν ἔγεινεν αἰσθητὸ, ἐπειδὴ πάλῃ ἰδεῶν δὲν ἄρχισε ἀκόμα. Ἄτομα ὅμως, πὺ ὑποφέρουν ἀπὸ τὴν πνευματικὴν νέκρα καὶ ἀπὸ τὴν δυναστεία ἰδεῶν, πὺ ἔπρεπε νὰ λείψουν μαζὶ μὲ τὶς γενεές πὺ τὰς ἐδημιούργησαν, θὰ ὑπάρχουν. Καὶ ὑπάρχουν ἀκόμα καὶ οἱ ἄνθρωποι πὺ ποθοῦν ν' ἀντιδράσουν. Ὁ καθένας μας θὰ γνώρισε πολλούς.

Δυστυχῶς — τὸ ξαναλέμε — ἡ ἐνέργειά τους εἶναι μηδαμινή. Καὶ ὁ λόγος εἶναι τὸ ὅτι οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ζοῦν χωριστὰ καὶ σκόρπιοι. Γιὰ τοῦτο ἀρκοῦνται σχεδὸν ὅλοι σὲ ἱερεμιάδες κατὰ τοῦ καθεστῶτος. Ἱερεμιάδες πὺ καὶ αὐτὲς ψέλνονται νωθρὰ καὶ σὰν ἐκ περισσοῦ. Καὶ μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας, ὅτι οἱ ὀλίγοι ἀντάρτες κατὰ τῶν κυρίαρχων ἰδεῶν ἔχουν προεξωφλήσει τὴν ἀποτυχία κάθε προσπάθειας, προτοῦ ἐνεργήσουν πραγματικὰ κάτι γιὰ τὴν διόρθωση τῆς καταστάσεως.

Καὶ θὰ νόμιζε κανένας πὺς ὅλη τὴ δύναμή τους τὴν ἐδαπάνησαν προσπαθῶντας νὰ κατανοήσουν τὶς ἰδέες. Δύσκολη δουλειά! Γιὰ τὸ ἔπρεπε πρῶτα νὰ χαλάσουν καὶ νὰ γκρεμίσουν συθέμελα τὴν ἀνατροφή καὶ τὶς συνήθειες τοῦ μυαλοῦ, πὺ ἀπόκτησαν στὸ σχολεῖο καὶ πὺ τοὺς ὑποβάλλει τὸ κοινωνικὸ περιβάλλον. Κι' ἀκόμα ἔπρεπε νὰ φχιάσουν μέσ' ἀπὸ τὸ χάος μόνοι τους μιὰ δεύτερη ἀνατροφή, πὺ μόνῃ πραγματικῶς ἀξίζει κάτι.

Δεινὸς, λοιπὸν, ὁ ἐσωτερικὸς ἀγῶνας καὶ οἱ ξοδεδόμενες δυνάμεις σημαντικῆς. Γιὰ τοῦτο σήμερα, γιὰ

ν^ο ἀρχίσουν τὸν ἐξωτερικὸν ἀγῶνα τῆς κατηγήσεως ὑπὲρ τῶν νέων ἰδεῶν θὰ ἔπρεπε τὰ μεμονωμένα ἄτομα νὰ ἐνωθοῦν τουλάχιστον μ' ἓνα εἶδος φιλικῆς πνευματικῆς ἐπικοινωνίας. Ἐνωσις πὺθὰ τοὺς δυνάμωνε. Ἐπικοινωνία πὺθὰ τοὺς ξυπνοῦσε βέβαια κοιμισμένες ἐνεργητικὲς δυνάμεις.

Καμμιά φορὰ χρειάζεται νὰ κτυπήσουμε μὲ τὸ δάχτυλο τὸ πλαίσιο τοῦ βαρομέτρου, γιὰ ν^ο ἀναγκάσουμε τὴ βελόνα του νὰ παρακολουθήσει τὸν ὕψωμὸ τοῦ ὑδραργύρου. Φαντασθήκαμε πῶς ἓνα βιβλίον μπορεῖ νὰ χρησιμεύσει σὰν τὸ ἀνάστροφο κτύπημα τοῦ δείκτη καὶ νὰ ξεδαυλίσει τὴν ἐνέργεια τῆς ράθυμης καὶ ἀσύνταχτης ἀκόμα τάξεως τῶν προοδευτικῶν.

Ἐνας βαθύτερα ποτισμένος ἀπὸ τὸ φαρμάκι τῆς ἀρχῆς «τῆς προτιμήσεως τοῦ ἑαυτοῦ μας» τοῦ Bentham, πὺθὰ πίστευε ὅτι τὸ προσωπικὸ συμφέρον εἶναι ἀνώτερον ἀπ' ὅλα τ' ἄλλα συμφέροντα μαζὶ, θὰ μᾶς ἔλεγε ἴσως ὅτι μόνον ἓνα βιβλίον μᾶς χρειάζεται. — Τὸ βιβλίον πὺθὰ μᾶς μάθαινε μὲ ποιὸν τρόπον μπορεῖ νὰ κινηθεῖ ζωηρὸ τοῦ καθενὸς Ἕλληνα, καὶ τῶν νεωτεριστῶν μαζὶ, τὸ ἀτομικὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὰ ζητήματα πὺθὰ ἐνδιαφέρουν τὸ Κοινὸ Καλό. Διότι εἶναι γνωστὸν, ὅτι οἱ ἄνθρωποι κατορθώνουν νὰ διακρίνουν βαθειὰ καὶ σωστὰ μόνον τὰ ζητήματα ἐκεῖνα, γιὰ τὰ ὁποῖα αἰσθάνονται ζωηρὸ ἀτομικὸ ἐνδιαφέρον.

Οἱ ἄνθρωποι ἐν τούτοις πὺθὰ ἔμαθαν νὰ σκέπτονται — καὶ τέτιοι θὰ εἶναι οἱ νεωτερισταὶ — δύνανται εὐκόλα νὰ καταλάβουν καὶ τὸ «Γιατί» καὶ τὸ «Πό-

σον» τούς συμφέρει ὡς ἄτομα ἢ προκοπή τοῦ συνόλου. Ἐπομένως ἀπὸ τὴν τάξην τους — ἂν ὑπάρχει — μπορούμε νὰ λογαριάσουμε ὅτι δὲ θὰ λείψει τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὸ Κοινὸ Καλόν.

Ἄρκει, λοιπὸν, τὸ δαχτυλοχτύπημα στὸ πλαίσιο, ἄρκει τὸ τίναγμα πού σὲ μορφωμένους ἀνθρώπους μπορεῖ νὰ τὸ δώσει τὸ διάβασμα μιᾶς φωτεινῆς σελίδας, γιὰ νὰ ξυπνήσουν οἱ ἐνεργητικὲς δυνάμεις, πού σήμερα θὰ ὑπάρχουν σὲ ἀφανέρωτη μορφή.

Καὶ εἶναι καιρὸς πλέον ν' ἀρχίσουν οἱ νεωτερισταὶ τὸ τρανὸ ἔργο τους, ἀφοῦ ἀποδείχθηκε πὼς ὅσο καὶ χειρότερα καὶ ἂν πᾶνε τὰ πράγματα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ ἐλπίζουμε, ὅτι στὸ τέλος θὰ στραφοῦνε μόνον τους στὸ καλλίτερο. Διότι ὁ λαὸς δὲν ἔδειξε κανένα σημεῖον, ὅτι μπορεῖ μιὰ μέρα μόνος του νὰ γυρίσει, γιὰ ν' ἀναζητήσῃ καὶ νὰ βρεῖ τὰ σάπια μέρη τοῦ κοινωνικοῦ του ὀργανισμοῦ καὶ νὰ τὰ κόψει.

Καμμιά ἐλπίδα δὲν πρέπει νὰ μᾶς ἀπομένει — ὅσο καὶ ἂν πᾶμε χειρότερα — ὅτι θὰ κατανοήσῃ τὰ σφάλματά του ὁ λαός. Ὅπως δὲν ὑπάρχει ἐλπίδα νὰ γίνῃ ποτὲ πραγματολόγος ὁ «μεταμῶνια θηρεύων» δασκαλισμός. Αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ θεωροῦμε βέβαια, ἀφοῦ τὸ πάθημά μας τοῦ 97 δὲν ἔγινε μάθημα οὔτε στὸ λαὸ, οὔτε στὸν δασκαλισμὸ πού μᾶς κυβερνᾷ.

Καὶ ὅμως «κακὸν κακοῦ ἄκος» εἶπε ὁ ἀρχαῖος. Τὸ κακὸ, δηλαδή, πού πάθαμε τότε ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ γιὰ τὴν θεραπεία μας ἀπὸ τὸ ἄλλο κακὸ, τὸν δασκαλισμὸ, πού μᾶς ἔφερε στὸν πόλεμο.

Θυμᾶμαι νὰ διάβασα σ' ἓνα λόγο τοῦ Πίττ τὴν ἐξῆς φράσιν. «Οἱ ἀτυχίες τοῦ πολέμου ἔπεισαν ἐπὶ » τέλους τὸν Ἀγγλικὸ λαὸ νὰ στρέψει τὰ μάτια του » πρὸς τὰ μέσα, ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ του, γιὰ νὰ δεῖ ἂν » δὲν εἶχε κάποιο μέλος τοῦ σώματός του σπασμένο, » ξεχαρβαλωμένο».

Σ' ἐμᾶς συλλογίσθηκα δὲν ἔγινε τὸ ἴδιο ὕστερ' ἀπὸ τὸν πόλεμο. Ἦ καὶ ἂν στρέψαμε γιὰ μιὰ στιγμή τὰ μάτια μας κατ' ἀπάνω μας, ἐπὶ τοῦ ἑαυτοῦ μας, τὰ γυαλιά πὸν μᾶς ἔχει φορέσει ὁ δάσκαλος εἶναι τόσο θαμπὰ καὶ σκονισμένα, ὥστε δὲν κατορθώσαμε νὰ διακρίνουμε τὴν αἰτία τοῦ κακοῦ.

Κ' ἐπειδὴ καὶ γιὰ τοὺς λαοὺς, ὅπως καὶ γιὰ τ' ἄτομα, «ὁ καιρὸς (ἢ εὐκαιρία) βραχὺ μέτρον ἔχει», γιὰ τοῦτο ἢ εὐκαιρία τῆς διορθώσεως, πὸν μὲ τὸ ἐθνικὸ μας ἀτύχημα μᾶς ἐδόθηκε, ξέφυγε χωρὶς νὰ μᾶς ὠφελήσει.

Κ' ἔτσι ἐξακολουθοῦμε νὰ λατρεύουμε χίμερες καὶ νὰ ζοῦμε μὲ ἰδέες φορμαρισμένες καὶ τροφοδοτούμενες ἀπὸ τὸν παντοδύναμο δασκαλισμὸ, τὶς κυριάρχες ἰδέες τῆς οὐσιαστικῆς ἀκαδημίας πὸν κυβερνᾷ τὸν τόπο μας.

Αὐτὲς τὶς ἰδέες, παλιὲς καὶ δυνατὲς τόσον, ὥστε νὰ φαίνονται σὰν προλήψεις, καιρὸς εἶναι μιὰ τάξις ἀνθρώπων νέων νὰ τὶς πολεμήσει μὲ θάρρος καὶ νὰ τὶς ξερριζώσει, ὅσο βαθύρριζες κι' ἂν εἶναι.

Ποιοὶ ὅμως θὰ εἶναι οἱ πολεμισταί;

Τὸ εἶπαμε. — Τὰ πνεύματα τὰ χειραφετημένα ἀπὸ τὸν δασκαλισμὸν. Ὅλοι ὅσοι κατώρθωσαν νὰ ξαναδημιουργήσουν τὸν ἑαυτό τους, ξετινάζοντας καὶ τὸ

τελευταῖο ἀπομεινάρι τοῦ τρόπου τοῦ σκέπτεσθαι, πού ἀπόκτησαν στὸ σχολεῖο, ξεδιπλώνοντας καὶ φρεσκοσιδερώνοντας καὶ τὴν παραμικρότερη δίπλα τοῦ μυαλοῦ τους, πού τὴ σχημάτισε ἡ σχολικὴ ἀνατροφή. "Ολοὶ ὅσοι ἀπόκτησαν τὴ σοφία καὶ τὴν τέχνη ν' ἀναγνωρίζουν τὴ δύναμη τῶν πραγμάτων καὶ νὰ ὑποκύπτουν μπροστά τους.

"Ολοὶ αὐτοὶ—πολλοὶ, ἢ ὀλίγοι—ἄς ἐνωθοῦν γιὰ νὰ αἰσθανθοῦν τὴν ὄρεξη νὰ δουλέψουν καὶ γιὰ νὰ βροῦν τὴ δύναμη νὰ γίνουν οἱ πιλότοι τῆς ἀνατροφῆς τοῦ λαοῦ μας καὶ οἱ κυβερνητὲς τῆς μοίρας του.

"Ἄς χτυπήσουν μὲ τὸ χέρι τους καὶ αὐτοὶ μιὰ φορὰ τὸν κώδωνα τοῦ κινδύνου, γιὰ νὰ μᾶς δείξουν τὸν ἀσύγκριτο ἐχθρό μας τὸν δασκαλισμὸ καὶ νὰ μᾶς μάθουν νὰ ἐκτιμοῦμε τὸν κίνδυνο ἀπὸ τὴν κυριαρχία του στὸ σχολεῖο. Κι' ἄς μᾶς διδάξουν ὅτι ἡ σημερινὴ ἐκπαίδευσις εἶναι αὐτὴ πού θεμέλιωσε καὶ ὑποθάλλει τὴν πολιτικὴ «γιὰ τὸ καρβέλι», τῆς συναλλαγῆς καὶ τῆς ρουτίνας, γιατί βγάζει καὶ θὰ βγάζει ἀπὸ τοὺς κόλπους τῆς ἀνθρώπων, πού θὰ ζήσουν ὡς μισθωτοὶ, καϊδημοκόπους φύλακες ἐξ ἐπαγγέλματος τῶν Σακροσάντων, ἐπειδὴ δὲν ἔχουν τὴν ἱκανότητα νὰ κάνουν καμμιά δουλειά.

"Ολοὶ αὐτοὶ—πολλοὶ, ἢ ὀλίγοι—ἄς χτυπήσουν μὲ σταθερὸ χέρι τὴν καμπάνα τοῦ ἀληθινοῦ κινδύνου, γιὰ νὰ μᾶς γλυτώσουν ἐπὶ τέλους ἀπὸ τοὺς ἀγύρτες καμπανοκροῦστες, πού χαλοῦν κάθε τόσο ἄδικα καὶ παράλογα τὴν ἡσυχία τοῦ κόσμου μὲ παράκαιρες προειδοποιήσεις φανταστικῶν κινδύνων. Κι' ἄς μᾶς ἐπι-

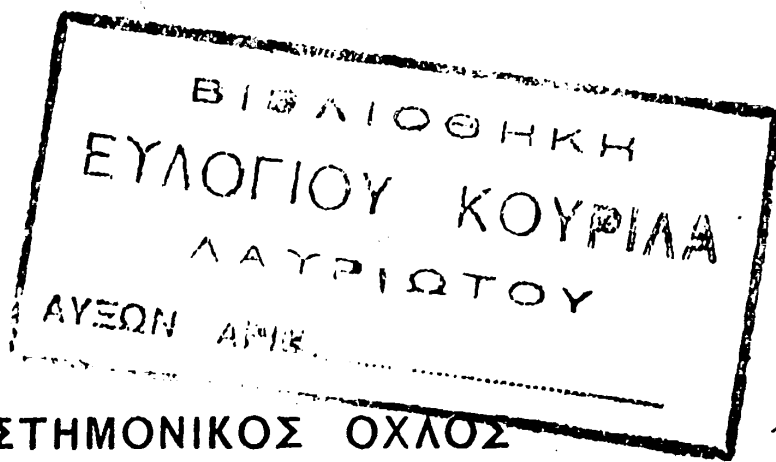

δείξουν τὴν πραγματικὴν κατάστασίν μας, ὑπερνικῶντας κάθε τάσιν πρὸς ὄνειρα ἀδικαιολόγητα. Κι' ἄς μᾶς ὀδηγήσουν στὸ δρόμο τῆς σωτηρίας μας, πὺν πρέπει νὰ τὴ δημιουργήσουμε μόνοι μας — ἂν μπορεῖ ἀκόμα νὰ σωθοῦμε . . . . .

Οἱ τελευταῖες φράσεις εἶναι ἐκεῖνες, πὺν μεταχειρίσθηκε ὁ Φίχτε, μιλῶντας στὴν τάξιν τῶν μορφωμένων μὲ τὴν ἐλπίδα — καθὼς ἔλεγε — νὰ ἐννοηθεῖ ἀπ' αὐτοὺς, ὥστε νὰ θελήσουν νὰ γίνουν οἱ σημαιοφόροι τῆς *ριζικῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως*, τὴν ὁποῖαν ἐπρότεινε στοὺς συμπατριῶτες του, ὡς τρόπο σωτηρίας τῆς Γερμανικῆς πατρίδας.

Οἱ μορφωμένοι ἀκουσάν τὸν Φίχτε· καὶ ἡ Γερμανία ἔγινε αὐτὴ πὺν εἶναι σήμερα. — Ἔτσι λέει ἡ Ἱστορία.

Ο ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΟΣ ΟΧΛΟΣ

« Όχλο, λέω, όλους εκείνους, που κάτω από σκούφια,
• ή από ψηλό, κρύβουνε λίγα μυαλά και πολλές
• πρόληψας.—Λασκαράτος. »

Ο Herbart τὸ ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τὸ θεωρεῖ σὰν ἀπόδειξιν τοῦ ἐνδιαφέροντος γιὰ τὸ Κοινὸ Καλὸ. Διότι, καθὼς λέει, ἡ παιδεία συγκεντρώνει τ' ἀντικείμενα τοῦ γενικοῦ ἐνδιαφέροντος ἐκεῖ ὅπου ὅλες οἱ ναυαγισμένες ἐλπίδες καταφεύγουν· στὸν κόλπο, δηλαδὴ, τῆς Νεότητος, στοὺς κόλπους τοῦ Μέλλοντος.

Ἀπὸ τὸ ἐνδιαφέρον αὐτὸ κινούμενοι, ἐὰν ρίξουμε μιὰ ματιὰ στὰ σχολικὰ μας προγράμματα, θὰ δοῦμε ὅτι εἶναι πιστὴ ἀντιγραφή τῶν μεσαιωνικῶν προγραμμάτων τῆς Εὐρώπης. Γιατὶ μόνο σ' ἐκεῖνα δὲ βρίσκονται ὥρες διδασκαλίας γιὰ τὸ μάθημα τῆς μητρικῆς γλώσσας· καὶ μόνο σ' ἐκεῖνα ἡ Ἱστορία, ἡ Γεωγραφία καὶ οἱ Φυσικὲς Ἐπιστῆμες θεωροῦνται πάρεργα μαθήματα, ἐπειδὴ οἱ ὥρες μόλις ἀρκοῦν γιὰ τὰ παιδαγωγικότερα καὶ χρήσιμα στὸν πρακτικὸ βίον Λατινικὰ καὶ Σ^α.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι δύσκολο νὰ πεισθοῦμε, ὅτι ἡ Ἐκπαίδευσή μας μεσαιωνίζει, τόσο στὸ πνεῦμα ὅσο καὶ στὶς λεπτομέρειες, ἂν συγκρίνουμε τὰ σήμερον γενόμενα μὲ τὴν ἀντίληψιν τοῦ Ratio Studiorum τῶν Ἰησουϊτῶν, ποὺ γράφηκε στὰ 1599.

Τὸ Ratio αὐθύπαρκτη κατώτερη παιδεία, ποὺ νᾶχει

προορισμὸ νὰ προετοιμάσει γιὰ τὴ ζωὴ τὸν ἄνθρωπον, ὁ ὁποῖος δὲν πρόκειται νὰ γίνῃ ἐπιστήμονας, δὲν ἀναγνωρίζει, ὅπως δὲν ἀναγνωρίσθηκε καὶ σ' ἐμᾶς, ὡς προορισμὸς τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως, αὐτός. Τὴν κατώτερη ἐκπαίδευση τὴ θέλει νὰ εἶναι προετοιμασία γιὰ τὴ μέση ἐκπαίδευση, ὅπως τὴν ἐννοοῦμε κ' ἐμεῖς.

Τὸ Ratio μὲ τὴ μέση ἐκπαίδευση, σὰν κ' ἐμᾶς, φιλοδοξεῖ νὰ γυμνάσει τοὺς μαθητὰς μὲ θέματα λατινικὰ καὶ ἑλληνικὰ, μὲ τὴ σπουδὴ τῆς γραμματικῆς, τῆς ρητωρικῆς καὶ τῆς μετρικῆς καὶ μὲ τὴν ἐξήγησιν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Ἡ διδασκαλία ὅμως τῶν ἀρχαίων—ὅπως καὶ σ' ἐμᾶς σήμερα—ἔπρεπε νὰ γίνε-
ται μὲ τέτιον τρόπον, ὥστε ὁ μαθητὴς νὰ μὴ νοιώθῃ τὸ πνεῦμα τους. Γιὰ τοῦτο ὁ καθηγητὴς—λέει τὸ Ratio—
θὰ ἐξετάζει τοὺς τύπους, τὴ λέξιν, τὴ μορφή τοῦ λόγου καὶ δὲ θὰ πολυπροσέχει στίς ιδέες, στὸ πνεῦμα καὶ στὴ ζωὴ τῶν ἀρχαίων.

Ἡ ἐννοουμένη (intelligible) γλῶσσα — ἡ μητρικὴ δηλαδή—ὄχι μόνο δὲν διδάσκεται, ἀλλ' ἀπαγορεύεται καὶ νὰ μιλεῖται. Οἱ θετικὲς σπουδὲς, οἱ φυσικὲς ἐπιστή-
μες, ἡ ἱστορία, ἡ γεωγραφία, περιφρονοῦνται (Μιλοῦμε πάντοτε γιὰ τὸ Ratio καὶ γιὰ τὰ γυμνάσιά μας μαζί). Ἡ φιλοσοφία περιορίζεται στὴ λογικὴ, στὴν ἀκαρπὴ σπουδὴ ὄρων καὶ σὲ ἄγονες συζητήσεις γιὰ τοὺς σχολιαστὰς τοῦ Ἀριστοτέλη.

Καλλιεργοῦνται, δηλαδή, ἀπὸ τίς ιδιότητες τοῦ πνεύ-
ματος ἡ μνήμη καὶ ἡ στοχαστικὴ σκέψις. Καμμιά μέριμνα γιὰ τὰ πράγματα, γιὰ συλλογισμὸ ἐπαγωγικὸ, γιὰ τὴν παρατήρησιν τοῦ κόσμου καὶ τῆς ζωῆς.

Και λοιπὸν προσπαθοῦν τὰ γυμνάσιά μας νὰ κατορθώσουν — καὶ τὸ κατορθώνουν δυστυχῶς — ἐκεῖνο ποὺ οἱ Ἰησουῖτες ἐπεδίωκαν ἀπὸ λόγους γι' αὐτοὺς σπουδαίους. Καλλιεργοῦν, δηλαδή, τὸ μυαλὸ χωρὶς ὄμως νὰ φθάσουν στὸ σημεῖο τῆς καλλιέργειας, ποὺ τὸ πνεῦμα χειραφετεῖται, ἐλευθερώνεται, κατορθώνει νὰ σκέπτεται μόνο του.

Ἄν θελήσουμε μετὰ ταῦτα νὰ ἐξετάσουμε τὴν κατάστασιν τῆς δημοτικῆς παιδείας μας, ἀπὸ τὰ διδαχτικά της βιβλία, θὰ τὴ βροῦμε πολὺ πίσω ἀπὸ τὰ 1658, ἐποχὴ τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Orbis sensualium pictus», ποὺ θὰ πεῖ «κόσμος ζωγραφιστὸς τῶν αἰσθητῶν πραγμάτων»· γιὰτις ὅλοι θὰ ὁμολογήσουμε ὅτι τὰ διδαχτικά βιβλία μας δὲ δέχονται καμμιά σύγκριση μὲ τὸ Orbis pictus, ἀφοῦ δὲν ἔχουν καμμιά σχέση μὲ τὴ ζωγραφικὴ καὶ μὲ τὴ ζωή.

Κι' ἂν ἐπὶ τέλους λησμονήσουμε, ὅτι ἡ παιδεία μας ἔχει τὶς ἐλλείψεις, ποὺ εἶχε ἡ εὐρωπαϊκὴ πρὸ τριῶν καὶ τεσσάρων αἰώνων, μὲ τὴν πρώτη ματιὰ, ποὺ θὰ ρίξουμε στὰ ἐκπαιδευτικά μας πράγματα, θ' ἀντικρύσουμε διὸ στοιχειωδέστατες ἐλλείψεις.

Α^{ον}. Ὅτι δὲν ἀποβλέπει νὰ μορφώσῃ — μὲ τὰ κουτσόστραβά της μέσα — τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸ μυαλὸ του. (Καὶ τοῦτο τὸ λέμε ὅσο θέλουμε νὰ λησμονοῦμε, ὅτι τὸ σχολεῖο μας δὲν ἐπιχειρεῖ νὰ μορφώσῃ, μὰ νὰ φορτώσῃ τὸ μυαλὸ).

Καὶ Β^{ον}. Ὅτι ἡ ἐκπαίδευσή μας — σὰν ξένη καὶ δανεικὴ ποὺ εἶναι — δὲν προσαρμόσθηκε μὲ τὸν Ἐθνικὸ βίον, τὴ Νεοελληνικὴ ἱστορία καὶ τὶς Νεοελληνικὰς

παραδόσεις, ἔθιμα, λαογραφία καὶ γλῶσσα. Οὔτε κράτησε λογαριασμὸ τοῦ χαρακτῆρα τῆς φυλῆς, τοῦ κλίματος καὶ τοῦ πολιτεύματος. Πράγματα ποὺ τὰ γνώρισε καὶ τὰ εἶχε ἢ παιδεῖα τῶν ἀρχαίων.

Εἶναι, δηλαδὴ, τὸ σημερινὸ σχολεῖο μας Χαλδαϊκὸ, Βυζαντινὸ, Ἀττικὸ, Ἰησουϊτικὸ, ἂν θέλετε, Γαλλικὸ, Γερμανικὸ, Ἑλβετικὸ, Ἀγγλικὸ, μόνο Νεοελληνικὸ δὲν εἶναι.

Δὲν εἶναι ἀκριδῶς ἐκεῖνο, ποὺ ἔπρεπε νὰ εἶναι.

Καὶ εἶναι αὐτὸ ποὺ εἶναι, γιατί ἀπόμεινε Δασκαλικό.

Ὅσοι παρατήρησαν πῶς τὸ σχολεῖο μας τὸ τυραννεῖ ὁ Δασκαλισμὸς, εἶδαν τὴ συνέπεια, ὅτι ἀπὸ τὴν ἐπίδρασή του οἱ γραμματισμένοι μας ἔχασαν τὰ στοιχεῖα τοῦ ζωντανοῦ, τοῦ φυσιολογικοῦ Νεοέλληνα καὶ ἀνθρώπου.

Κ' ἐπειδὴ φυσικότεροι τοὺς ἐφάνηκαν οἱ ἀγράμματοι, ἀποφάσισαν νὰ στραφοῦν στὸν ἀμόρφωτο λαὸ, γιὰ νὰ τὸν φωτίσουν καὶ νὰ τὸν μορφώσουν πρῶτα, ὥστε ἀργότερα αὐτὸς — σὰν κυρίαρχος ποὺ εἶναι ἀπὸ τὸ πολίτευμά του — ν' ἀναλάβει μόνος του τὸ θεμέλιωμα τοῦ Σχολείου, ποὺ θὰ δίνει μόρφωση τῆς προκοπῆς, ποὺ θὰ δημιουργεῖ ἀνθρώπους ἱκανοὺς νὰ ζοῦν καὶ ν' ἀναπτύσσουν τὴν Ἐθνικὴ παραγωγή καὶ τὴν Ἐθνικὴ Δύναμιν.

Γι' αὐτὸν τὸ σκοπὸ ἐργαζόμενοι μερικοὶ ἄρχισαν νὰ γράφουν βιβλιαράκια διαφωτιστικὰ στὴ μητρικὴ μας γλῶσσα. Ἡ βαθύτερη δμως ἀνάλυση τῆς λαϊκῆς συμπεριφορᾶς μᾶς δείχνει ὅτι ὁ λαὸς, ποὺ τὸν συνήθι-

σαν να περιφρονεί τή γλώσσα του, θα περιφρονεί και δσους τοῦ μιλοῦν μ' αὐτή, για να τὸν φωτίσουν.

Ἄλλα και γενικότερα ἀκόμα μου φαίνεται σὰ ματαιοπονία τὸ ν' ἀποτείτεται κανέννας ἀπ' εὐθείας στὸ λαὸ, προσπαθῶντας μὲ τὸν ὀρθὸ λόγο να τῷ ἀλλάξει στραβὲς ιδέες και πεποιθήσεις, πὸ καλὰ ἢ κακὰ τὶς ἔχει παραδεχθεῖ.

Και ὅταν περίτρανα μπορεί ν' ἀποδειχθεῖ ἡ ὀρθότης μιᾶς Ἰδέας, ποτὲ δὲ θα σταθεῖ ἱκανὴ να μεταπίσει μήτε μορφωμένους ἀνθρώπους, πολὺ περισσότερο τὸ ἀμόρφωτο πλῆθος.

Μποροῦμε, λοιπόν, να λέμε, ἢ και να μὴ λέμε—τὸ ἴδιο κάνει—στὸ λαὸ, πὸς ἡ μόρφωσίς του δὲν εἶναι ἡ σωστὴ και ὅτι ἡ σωστὴ θ' ἀσφάλιζε τὴν εὐτυχία του και τὴν πρόοδο τοῦ Κράτους. Διότι ὁ λαὸς, και στὴν περίπτωσιν πὸ θα μᾶς ἀκουγε, για να μᾶς νοιώσει, θα ἔπρεπε τουλάχιστο να εἶναι προικισμένος μὲ πολλὴ δύναμιν προβλεπτικοῦ. Ἡ προορατικότης ὅμως δὲν εἶναι προτέρημα κανενὸς λαοῦ.

Για ὅλ' αὐτὰ νομίζομεν, ὅτι ὁ Λαὸς, πὸ δὲ στάθηκε ποτέ του ἱκανὸς να ἐννοήσει καμμιά ἰδέα, δὲ θ' ἀνλάβει ποτὲ πρωτοβουλίαν ἐνέργειας για τὸ κάθε τι, γιατὶ τοῦ τὸ λένε ὅσοι ἐννοίωσαν πὸς ἔτσι θα ἐργασθεῖ για τὸ καλὸ του, ἀν αὐτοὶ πὸ τὸ ἐννοίωσαν κι' αὐτοὶ πὸ τοῦ τὸ λένε δὲν εἶναι αὐτοὶ πὸ τὸν διοικοῦν.

Κ' ἐπομένως βρίσκοντας, πὸς ὁ κόπος μας θα πάει χαμένος ἀν ἐξακολουθήσουμε να ἐπιχειροῦμε φωτισμὸ ἀπ' εὐθείας τοῦ Λαοῦ, για να τὸν πείσουμε ὅτι πρέπει να μορφωθεῖ, ἐθεώρησα πὸς ὀφείλομε για

τὸν ἴδιο σκοπὸ ν' ἀποταθοῦμε σ' ἐκείνους ποὺ τὸν κυβερνοῦν, ἢ καὶ πρὸς ἐκείνους ποὺ ὀδηγοῦν τὸ λαὸ στὶς πράξεις του.

Τὸν τόπο μας ὁμῶς τὸν κυβερνοῦν οἱ Κυβερνήσεις μας, οἱ πολιτικοὶ μας δηλαδή. Πρὸς τοὺς πολιτικούς, ἄρα, θὰ ἔπρεπε ν' ἀποταθοῦμε, ἀφοῦ εἶναι βέβαιο πὼς γιὰ νὰ μεταρρυθμισθεῖ ἡ Ἐκπαίδευσις πρέπει ἡ Βουλὴ νὰ τὴ μεταρρυθμίσει.

Ἄλλὰ δυστυχῶς ἡ Βουλὴ θὰ μεταρρυθμίσει τὴν Ἐκπαίδευσιν, ὅταν ἡ ἴδια ἡ Βουλὴ μεταρρυθμισθεῖ. Διότι εἶναι ἱστορικῶς βεβαιωμένο πλέον, ὅτι ἡ Βουλὴ τῶν Ἑλλήνων δὲν ἔδειξε ποτέ της καμμιά προσπάθεια νὰ μεριμνήσει σοβαρὰ γιὰ κανένα ζήτημα, ποὺ δὲν ἀφορᾷ ἀμέσως τὸ κομματικὸ συμφέρον τῶν πολιτικῶν. Μεγάλο κακὸ, τὸ ὁποῖον—γιὰ νᾶμαστε δίκαιοι—βασιλεύει σὲ ὅλες τὶς Βουλές τοῦ κόσμου καὶ θὰ βασιλεύει ὅσο ὑπάρχουν Βουλές.

Μὰ κ' ἐντελῶς ἄσχετα ἀπὸ τὴ γενικὴ αὐτὴ σκέψιν, ἡ γνωριμία τοῦ πῶς καταρτίζονται, συντάσσονται καὶ ψηφίζονται στὴν Ἑλλάδα τὰ νομοσχέδια, δὲν ἐδραιώνει βεβαιότατα τὴν ἐλπίδα, ὅτι μπορεῖ νὰ εἰσαχθεῖ καὶ νὰ ψηφισθεῖ ἀπὸ τὴν Ἑλληνικὴ Βουλὴ ἓνα τόσο ριζοσπαστικὸ καὶ ἀξιομελέτητο σχέδιο Νόμου.

Κι' ἂν ὁμῶς οἱ ἀστεῖες κακομοιριές τῆς Ἑλληνικῆς Βουλῆς δὲν ἦταν πασίγνωστες, καὶ τότε θὰ λέγαμε ὅτι ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις δὲν ἔφθασε ὁ καιρὸς νὰ ψηφισθεῖ ἀπὸ τὴ Βουλὴ, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸν ὅτι οἱ Βουλές δὲν ἐπιβάλλουν μὲ τοὺς νόμους νέες ἰδέες,

ἀλλ' ἀπλούστατα μεταβάλλουν σὲ νόμους τὶς ἰδέες, πού πολὺ ὠρίμασαν στὴν Κοινὴ Γνώμη.

Καὶ ἡ ἰδέα τῆς ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως εἶναι ἀναμφισβήτητο δυστυχῶς, ὅτι δὲν ὠρίμασε ἀκόμα.

Μιὰ συγχωρημένη ἀπόπειρα θὰ ἦταν τὸ ν' ἀποταθοῦμε ἀπὸ τῶρα στοὺς πολιτευομένους, πού καταγίνονται εἰδικῶς μὲ τὰ ἐκπαιδευτικά, μὲ τὴ δικαιολογία, ὅτι ἐπειδὴ ἡ Βουλὴ συνήθισε νὰ σέβεται τὴ γνώμη τοὺς στὰ εἰδικὰ ἐκπαιδευτικά ζητήματα θὰ μπορούσε νὰ δεχθεῖ καὶ τὸ γενικὸ μέτρο, πού θὰ τὸ πρότειναν οἱ εἰδικοί, ἔστω καὶ ἂν δὲν τὸ ἔννοιωθαν ὅλοι.

Ἄλλ' ἀντίθετα ἀπὸ τὸ νόμο τοῦ καταμερισμοῦ τῆς ἐργασίας, αὐτὸν τὸ γενικότατο νόμο τῆς προόδου παντὸς ὀργανικοῦ σώματος, ἡ Ἑλληνικὴ Βουλὴ δὲν ἔδωσε σημεῖα τῆς παραμικρότερης μεταβολῆς τῆς ὁμογένειας σ' ἑτερογένεια, δὲν ἀνάδειξε καὶ δὲν ἀναγνώρισε, δηλαδὴ, ἀκόμα εἰδικούς καὶ εἰδικότητες. Ἡ ἔλλειψις αὐτὴ προδίδεται ἀπὸ τὸν ὅλον τρόπον, πού διεξάγονται οἱ ἐργασίες τῆς Βουλῆς· κι' ἀκόμα περισσότερο ἀπὸ τὴν ἀνοχὴ της νὰ διοικοῦν τὰ ὑπουργεῖα ἄνθρωποι ἐντελῶς ξένοι τῶν ὑπηρεσιῶν πού διευθύνουν, συχνότατα ἀνικανότατοι καὶ κάποτε πνευματικῶς ἀφερέγγυοι. Ἡ ἔλλειψις μάλιστα εἰδικῆς μορφώσεως τῶν πολιτικῶν μας, κατὰ τὴ γνώμη μας, εἶναι ἡ ἀφορμὴ πού κατάντησε ξερὸς τύπος ἡ ἐπιστημονικὴ νομοπαρασκευαστικὴ ἐργασία τῶν ἐπιτροπῶν.

Ἄλλ' ἀφοῦ δὲν ἔχουμε εἰδικούς, δὲ θὰ μπορούσαν τάχα οἱ διδ-τρεις-τέσσερες πνευματικὲς κορυφές τῆς Βουλῆς νὰ νοιώσουν τὴν ἀνάγκη τῆς ἐκπαιδευτικῆς

μεταρρυθμίσεως, νὰ τὴν ἀγκαλιάσουν καὶ νὰ κατορθώσουν νὰ παρασύρουν ὀπίσω τους καὶ δλόκληρη τὴ Βουλὴ;

Ἔχουμε κ' ἐμεῖς τὴ γνώμη, ὅτι πρέπει ν' ἀποταθοῦμε ἀπὸ σήμερα στὰ διαλεχτὰ πολιτευόμενα ἄτομα γιὰ νὰ τοὺς πείσουμε, ὅτι ὀφείλουν νὰ δουλέψουν μαζί μας. Θεωροῦμε ὁμως ἐπιπόλαια τὴ σκέψη πὼς θὰ μπορέσει προσωπικότης, ὅσοδῆποτε δυνατὴ, νὰ ἐπιβάλει σὲ Βουλὴ τὴν ἀλήθεια, ποὺ θὰ τὴν ὑποστήριζε, ὅταν δὲν εἶναι γιὰ τοῦτο παρασκευασμένη ἢ Κοινὴ Γνώμη καὶ ἢ Βουλὴ. Διότι ἡ ἱστορία ὄλων τῶν Κοινοβουλίων μᾶς διδάσκει, πὼς οἱ συζητήσεις στὰ Κοινοβούλια δὲ γίνονται μὲ τὸ σκοπὸ νὰ πείσουν ἀνθρώπους σκεπτομένους ἐλεύθερα ποιὸ εἶναι τὸ καλλίτερο μέτρο, ἀλλὰ νὰ παρουσιάσουν ἰδέες ἔτοιμες καὶ χωνεμένες ἀπ' ὄλον τὸν κόσμον καὶ ἀπὸ πρὶν.

Οὔτε ἡ Κυβέρνησις λοιπὸν, οὔτε οἱ εἰδικοὶ, μήτε οἱ προσωπικότητες θὰ πείσουν τὴ Βουλὴ νὰ μεταβάλει σὲ Νόμον ἰδέες, ποὺ δὲν ἀντιπροσωπεύουν τὴ θέληση τῶν ἀντιπροσώπων, ἢ μᾶλλον ποὺ δὲν ὑποδεικνύονται ἀπὸ τὴν Κοινὴ Γνώμη τῶν Διοικουσῶν Τάξεων, ποὺ ὀδηγεῖ τοὺς ἐκλογεῖς καὶ κυβερνᾷ τὸ Κοινοβούλιο. Μόνον ἡ τάξις τῶν νοικοκυραίων, ἢ εὐκολόπιστη κ' ἐπιπόλαια, ποὺ τρέφει δεισιδαίμονα πίστη στὸ Κράτος— Πρόνοια, ἐν ᾧ δὲν παύει νὰ τὸ δολιεύεται, τὰ βάζει μὲ τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὴ Βουλὴ γιὰ τὰ δικά της σφάλματα καὶ τὴ δικὴ της θέλησιν.

Θὰ ἠδύνατο ἴσως κ' ἀπὸ αὔριο νὰ ἰδρυθεῖ ἓνα κόμμα, εἴτε μέσα, εἴτε κ' ἔξω τῆς Βουλῆς, ποὺ νὰ

σηκώσει στη σημαία του και την ιδέα της εκπαιδευτικής μεταρρυθμίσεως και να φροντίσει με τὸν καιρὸ νὰ φωτίσει τὴν Κοινὴ Γνώμη καὶ τὴ Βουλὴν, ὥστε νὰ καλεσθεῖ μιὰ μέρα νὰ τὴν ἐφαρμόσει. Τοῦτο θὰ μπορούσε νὰ γίνῃ ἂν ἦταν δυνατὸ νὰ βρεθοῦν ἰδεολόγοι πολιτευόμενοι, ἐπίμονοι ἄνθρωποι καὶ φωτισμένοι, ποὺ θ' ἀποφασίσουν νὰ πολεμήσουν τὴ σημερινὴ κατάστασιν, ὥστε νὰ τὴ νικήσουν πρῶτα γιὰ νὰ τὴ μεταβάλουν ἔπειτα.

II

Ἐπειδὴ λοιπὸν, οὔτε ἡ Βουλὴ, μήτε ἡ Κυβέρνησις ἔχουν ἀπεριόριστη δύναμη νὰ κάνουν αὐτὸ ποὺ θὰ ἤθελαν, μήτε τὰ μέσα γιὰ τοῦτο ἀνεξάντλητα διαθέτουν, ἀλλὰ καὶ Βουλὴ, καὶ Κυβέρνησις κάνουν μόνον ὅσα θέλει ὁ λαὸς καὶ ὅσα μπορεῖ νὰ κάνει ὁ λαὸς, συμπεραίνουμε ὅτι εἶναι ἀνάγκη νὰ θελήσει ὁ κόσμος σὰν ἀνάγκη τὴν εκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισιν κ' ἔπειτα νὰ προσμείνουμε ἀπὸ τοὺς πολιτικούς μας νὰ τὴ θελήσουν.

Ἄλλὰ ποιοὶ νὰ εἶναι αὐτοὶ, ποὺ ὑποβάλλουν τίς ἰδέες στὸ λαό; Καὶ ποιοὶ νὰ εἶναι αὐτοὶ ποὺ ἐπιβάλλουν στὸ λαὸ τὴ θέλησή τους; Διότι τὸ νὰ φαντασθοῦμε, πῶς ὁ λαὸς σχηματίζει χωρὶς ὑποβολέα τὴ Γνώμη του, καὶ τὴν ἐπιβάλλει στοὺς ἀντιπροσώπους του χωρὶς διερμηνέα, εἶναι ἀντίθετο μὲ τὴ λογικὴ καὶ τὰ πράγματα.

Ποιοὶ, ἄρα, εἶναι οἱ ὁδηγοὶ τοῦ λαοῦ καὶ οἱ κυβερνήτες τῶν βουλευτῶν; Ὅλοι τοὺς ξέρουμε. Εἶναι οἱ διοικουσαι τάξεις. Εἶναι ἡ μιὰ ἢ Ἄστικὴ τάξις, ποὺ στὸν

τόπο μας μπορεί να ονομασθεῖ «ἡ τάξις τῶν Γραμματισμένων». Γιατί τὸ λαὸ τὸν διοικοῦν οἱ δικηγόροι, οἱ γιατροὶ, οἱ δάσκαλοι, οἱ μισθωτοὶ ἀξιωματοῦχοι καὶ ὑπάλληλοι, καὶ οἱ γραμματισμένοι κτηματίες, ἔμποροι, τραπεζῖτες, παπάδες, βιομήχανοι. Ὅλοι κατὰ τὰ 99 στὰ 100 οἱ ἀπόφοιτοι τῆς Μέσης καὶ Ἀνώτερης Ἐκπαιδεύσεως.

Ἡ τάξις, δηλαδή, ποὺ δίνει ἀπὸ τοὺς κόλπους της τοὺς μικροκομματάρχες, κομματάρχες, δημάρχους, βουλευτὰς καὶ τοὺς ὑπουργούς.

Ἡ τάξις τῶν Γραμματισμένων, ποὺ περιλαβαίνει ὅλους ἔσους διοικοῦν τὸν τόπο, διοικῶντας τὴν Πολιτεία, τὰ Γράμματα, τὶς Ἐπιστῆμες, τὶς Τέχνες, τὴν Κοινωνία, ὅλα τὰ πάντα.

Τὸ πῶς διοίκησαν τὸν τόπο; Καὶ τὸ πῶς τὸν διοικοῦν; τὸ ξανάπαμε καὶ ἄλλοῦ.

«Ἡ κακορριζικιά τοῦ τόπου εἶναι μυριόφωνη, βαθύφωνη, καὶ μπορεῖ ὁ καθένας ποὺ ἔχει αὐτιά ν' ἀγροικῆσει τὰ πικρὰ λόγια».*

Ἄν θέλουμε μολαταῦτα λεπτομερέστερα καὶ σαφέστερα νὰ ἐξετάσουμε τὸ ποιὸν τῶν Διοικουσῶν Τάξεων, γιὰ νὰ δοῦμε τὸ τί ἀξίζουν καὶ τὸ τί μποροῦμε νὰ προσμένουμε ἀπ' αὐτὲς στὸ μέλλον, ὀφείλουμε τὴν τάξιν τῶν Γραμματισμένων νὰ τὴν διαιρέσουμε σὲ διὸ ἀνισότατα μέρη.

Στὸ πρῶτο, τὸ μεγάλο, ποὺ τὸ ἀποτελοῦν ὅλοι οἱ

* Παλιὰ καὶ Καινούρια σελ. 163.

ἀμέσως κ' ἐμμέσως μισθωτοί, οἱ ὅποιοι ἔχουν συμφέρον νὰ ἐξακολουθήσει τὸ παρὸν καὶ γιὰ τοῦτο θὰ τὸ ὑποστηρίξουν εἴτε συνειδητὰ, εἴτε καὶ χωρὶς νὰ τὸ καταλάβουν.

Καὶ στὸ δεύτερο, τὸ ὀλιγάριθμο, τὸ διαμαρτυρούμενο ἐναντίον τῆς καταστάσεως, πού τὸ ἀποτελοῦν ὅσοι δὲν πληρώνονται ἀπὸ τὸ Κεντρικὸ Ταμεῖον, οἱ ἐλάχιστοι πού ζοῦν προάγοντας τὶς παραγωγικὲς τοῦ τόπου δυνάμεις.

Στὸ πρῶτο, τὸ μεγάλο μέρος διακρίνονται.

Α^{ον}. Οἱ ἔμμεσοι μισθωτοί. Δηλαδή ὄλοι οἱ γιατροί, δικηγόροι, τραπεζίτες, ἔμποροι κλπ. πού ὡς μεγαλοκομματάρχες, ἢ μικροκομματάρχες, ὑποστηρίζουν τ' ἀτομικά τους συμφέροντα, (δίκες μὲ τὸ Δημόσιο, ἐργολαβίες, δάνεια, τροφοδοσίες καὶ τὰ ὅμοια) ἢ κρατοῦν σὲ θέση διορισμένο, ἢ πρόκειται νὰ διορίσουν, ἀδερφὸ ἢ γαμπρὸ, ἀδιάφορο, καθηγητὴ στὸ πανεπιστήμιο, νομάρχην, ἔφορο καὶ τὰ λοιπά . . . .

Καὶ Β^{ον}. Οἱ ἄμεσοι μισθωτοί. Ὅλοι δηλαδή οἱ ὑπάλληλοι καὶ ὄλοι οἱ ἀξιωματοῦχοι, καὶ ὄλοι ὅσοι ἀποζοῦν ἀπὸ τὸ Δημόσιο Ταμεῖο, καὶ ὄλοι ὅσοι πρόκειται νὰ ζήσουν ἀπ' αὐτὸ, οἱ θεσιθῆρες δηλαδή.

Ἡ τάξις αὐτὴ εἶναι φυσικὸ νὰ εἶναι πολυπληθέστατη, διότι οἱ κλασικὲς σπουδὲς καὶ ἡ φορτώτρια τῆς μνήμης ἐκπαιδευσὴ μας δὲν ἐτοιμάζει τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴ Ζωή, γιὰ τὴ Δουλειά, γιὰ τὴν Παραγωγή, δὲ φροντίζει νὰ τοῦ μορφώσῃ τὴν ψυχὴν, τὴ θέλησιν, τὸ χαρακτῆρα καὶ νὰ τοῦ ἐμπνεύσῃ τὸν ἔρωτα τῆς Ἐπιστήμης καὶ τῆς Τέχνης, ἀλλὰ κατορθώνει νὰ τοῦ δώσῃ:

δίπλωμα, πού χρησιμεύει σάν είσιτήριο είσόδου στή Ρεμούλα του Δημόσιου Θησαυρού.

Έτσι έξηγγείται τὸ πλῆθος τῶν μισθωτῶν καὶ τῶν θεσιθηρῶν καὶ ἀκόμα ὁ δυσανάλογος μὲ τὸν πληθυσμὸ τοῦ Κράτους ἀριθμὸς τῶν δῆθεν λογίων, τῶν μποέμηδων, τῶν έφημεριδογράφων, τῶν ἀέργων, τῶν ἀσώβρακων πατριωτῶν, πού έπαγγέλονται σοσιαλιστικές, κοινωτιστικές, δημοκρατικές ἀρχές καὶ ποθοῦν ἀνατροπές καθεστῶτων.

Διότι ὅλοι αὐτοὶ οἱ **Χαμένοι**, πραγματικῶς λυσσασμένοι καὶ ἀπελπισμένοι θεσιθῆρες, κατάντησαν τέτιοι ἀπὸ τὴν ἀστεία μας Παιδεία, πού φουρνίρει τοὺς ἀποφοίτους της ἀνίκανοὺς νὰ ζήσουν, μὲ γνώσεις πού έπειδὴ δὲν χρησιμοποιοῦνται μεταβάλλουν τὸν κάτοχό τους σὲ ἀντάρτη, τὸν κάνουν νὰ νοιώσει ἄσβεστη δίψα ἐκδικήσεως κατὰ τοῦ καθεστῶτος καὶ κατὰ παντὸς δουλευτῆ, πού ἔχει ψωμί καὶ τρώει.

Ἄπὸ τὸ μεγάλο λοιπὸν μέρος τῆς τάξεως τῶν Γραμματισμένων, πού έτοιμάσθηκαν ἀπὸ τὴν παιδεία γιὰ ἔμμεσοι καὶ ἄμεσοι μισθωτοί, οὔτε προκοπὴ μπορούσαμε νὰ δοῦμε, μηδὲ νὰ προσμείνουμε.

Ἄπομένει τὸ ὀλιγάριθμο, πού τὸ ἀποτελοῦν ὄσοι εἰλικρινῶς παραπονοῦνται γιὰ τὴν κατάστασιν, ὄσοι προάγουν τὶς παραγωγικὲς τοῦ τόπου δυνάμεις καὶ ὄσοι ἀπὸ τὴ γέννησή τους κι' ἀπὸ τὸ φυσικό τους ἔχουν καὶ βρίσκουν τὰ μέσα νὰ ζοῦν, χωρὶς νὰ ἔξαρτῶνται ἀπὸ τὸ Δημόσιο Ταμεῖο.

Δυστυχῶς καὶ τὸ μικρὸ αὐτὸ μέρος, σὰ γνήσιο θρέμμα τοῦ Σχολείου μας, δείχνεται ἀνίκανο νὰ δεῖ, νὰ μελε-

τήσει, ν' αποφασίσει και νὰ ἐνεργήσῃ κάτι περισσό-
τερο ἀπὸ τὴν διατύπωσιν ἀόριστων παραπόνων γιὰ τὴν
κατάστασιν κι' ἀπὸ τὴν ἐκδήλωσιν ἐνθουσιασμοῦ συνη-
θέστατα ὑπὲρ ἀνοησιῶν.

Τὰ αἰσθήματα, οἱ σκέψεις, οἱ προσπάθειες τῆς μὴ
συμφεροντολογούσης μερίδας τῆς τάξεως τῶν Γραμ-
ματισμένων, ἀντιπροσωπεύονται ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ
ἀπὸ τοὺς αὐτοχειροτόνητους Ἐπίλεκτους.

Τὴν πολιτεία αὐτῶν τῶν τελευταίων ἐρχόμεθα νὰ
ἐξετάσουμε.

Καὶ λοιπὸν ὁ Ἐπίλεκτος συνήθως ἀναπαύεται καὶ
ξύνει τὰ νύχια του, διότι ντρέπεται, λέει, μ' αὐτὴ τὴν
κατάστασιν νὰ πολιτεύεται, λησμονῶντας ὅτι ἐπίλεκτος
θὰ πεῖ ἄνθρωπος, ποὺ ἐννοίωσε τουλάχιστον, ὅτι τὸ
πρῶτο καθήκον τοῦ πολίτη εἶναι τὸ καθήκον πρὸς τὴν
πατρίδα, τὸ καθήκον νὰ πολιτεύεται, νὰ ἐνδιαφέρεται,
δηλαδὴ, γιὰ τὸ κοινὸ καλὸ.

Ἄλλὰ καὶ ὅταν δὲν ἐπιδείχνουν ἀδιαφορία γιὰ τὰ
κοινὰ οἱ ἀξιότιμοι ἐπίλεκτοι προσπαθοῦν νὰ βοηθήσουν
τὴν πρόοδον τῆς κοινωνίας, ἢ τὴν ἐξημέρωσιν — ὅπως
λένε — τῶν πολιτικῶν ἡθῶν, ἢ τὴν βελτίωσιν τοῦ σχο-
λείου, ἢ τὴν προαγωγὴν τῆς ἐπιστήμης, μὲ τρόπους
ποὺ ἐπιτρέπουν νὰ τοὺς πεῖ κανένας, γιὰ νὰ ξεμπερδέ-
ψῃ μιὰ γιὰ πάντα μ' αὐτούς: «Κύριοι δὲν ἔχετε γλαύ-
κωμα στὰ μάτια σας, μὰ τὰ γυαλιά σας εἶναι σκονι-
σμένα». Βλέπετε, δηλαδὴ, τὴν κατάστασιν, ἀλλὰ τὸ
μυαλό σας δὲν εἶναι ἀναθρεμμένο νὰ τὴν παρατηρή-
σει τὴν κατάστασιν. Διότι τὸ μυαλό σας δὲν τὸ ἀνα-

θρέψατε νὰ σκέπτεται, δὲν τὸ συνηθίσατε νὰ δουλεύει. Διότι εἶσθε διπλωματοῦχοι τοῦ πανεπιστημίου, ἢ καὶ καθηγητές του, χωρὶς νὰ εἶσθε μορφωμένοι, χωρὶς νὰ εἶσθε ἐπιστήμονες.

Ἐπειδὴ ὅμως τὰ παραδείγματα λαλοῦν εὐγλωττότερα καὶ πειστικότερα, ἄς δοῦμε τὸν ἐπίλεκτο σὰν τί θέλει, ὅταν ἀποφασίζει ν' ἀνακατευθεῖ καὶ νὰ δουλέψει.

Καὶ πρῶτα πρῶτα ἄς τὸν πάρουμε ἀποπειρώμενο νὰ πολιτευθεῖ.

Θέλει νὰ εἶναι — ἔτσι λέει — πολιτευόμενος ἀνεξάρτητος. Θέλει, ὀηλαδῆ, νὰ μὴν εἶναι τίποτα. Ἐπειδὴ ἀνεξάρτητος πολιτευτῆς ἰσοδυναμεῖ μὲ ἄρνησιν τοῦ λόγου διὰ τὸν ὁποῖον πολιτεύεται κανεὶς. Διότι πολιτεύεται κανεὶς, γιὰ νὰ ἐφαρμόσει ἓνα πρόγραμμα διοικήσεως τῶν πραγμάτων τῆς χώρας, ποῦ δὲ θὰ κατορθωθεῖ χωρὶς τὴν ὑποστήριξιν ἑνὸς πολιτικοῦ κόμματος εἰς τὸ ὁποῖον ὀφείλει ν' ἀνήκει εἴτε ὡς μέλος, ἢ καὶ ὡς ἀρχηγός, ἀδιάφορον. Ὁ πολιτικός ποῦ δὲν ἀνήκει σὲ κόμμα (ὁ ἀνεξάρτητος) ἀρνεῖται τὸ ἀξίωμα τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης ποῦ θέλει τῇ Βουλῇ νὰ δίνει κυβέρνησιν στὸν τόπο καὶ νὰ νομοθετεῖ, πράγματα ποῦ δὲ θὰ κατορθωθοῦν ποτέ, ἂν δὲν διαιρεθεῖ ἡ Βουλὴ σὲ κόμματα μὲ ἀρχηγούς καὶ ὀπαδοὺς πειθαρχικούς. Ὁχι τὸ ἄτομο, ἀλλὰ καὶ κόμμα ὀλόκληρο μ' ὀρισμένες ἀρχές καὶ πρόγραμμα, ὅσο εἶναι μικρὸ καὶ νοιώθει ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κληθεῖ νὰ ἐφαρμόσει τίς ἀρχές του, ὀφείλει νὰ μὴν ἀρκεσθεῖ σὲ παιδικήσια ἄρνησιν, ἀλλὰ νὰ δώσει τὴν ἐμπιστοσύνη του σὲ ἰσχυρότερο

κόμμα, ὥστε καὶ ἡ Βουλὴ νὰ ἐργασθεῖ καὶ ἡ χώρα νὰ κυβερνηθεῖ.

Ἄλλος ρόλος τοῦ Ἐπίλεκτου εἶναι ὁ ρόλος τοῦ μεταρρυθμιστῆ τοῦ συντάγματος. Γιὰ ποιούς λόγους τοῦ χρειάζεται ἡ μεταρρυθμίσις; Θὰ τοὺς μάθουμε στὴν Ἐθνοσυνέλευσιν.

Τὸ ἂν μὲ μεταρρυθμίσεις καταστατικῶν ἄρθρων ἀλλάζει καὶ ἡ κατάστασις; Εἶναι ζήτημα ποῦ ξέφυγε τὴν προσοχὴ τοῦ ἐπίλεκτου, ἢ καὶ ποῦ δὲν τὸ πολυκαταλαβαίνει.

Τὸ γιατί θὰ διευθύνει αὐτὸς τὴν Ἐθνοσυνέλευσιν καὶ ὄχι αὐτοὶ ποὺ διοικοῦν καὶ σήμερα τὸν τόπο; Κι' αὐτὸ λησμονήθηκε νὰ ἐξετασθεῖ.

Τὸ ὅ,τι ἐπὶ τέλους ἀπὸ μιᾶ συνέλευσιν μπορεῖ νὰ βγεῖ κάτι ἀπροσδόκητο, ἀπὸ τυχαῖο γεγονὸς, ὁ ἐπίλεκτος δὲν ξεσκόνισε τὰ γυαλιά του νὰ τὸ δεῖ στὴν ἱστορία.

Ὡς ἀνεξάρτητος, λοιπὸν, ἢ ὡς μεταρρυθμιστῆς τοῦ συντάγματος, ὁ ἐπίλεκτος μᾶς φανερώνεται γνήσιο γέννημα τῆς παιδείας μας, διότι μὲ τὸν ἐκ τῶν προτέρων κουτσοσυλλογισμό του καὶ μὲ τὴ βοήθεια τῆς μεταφυσικῆς σκέψεως καὶ τῶν ἀφηρημένων ἐννοιῶν καὶ ἀορίστων φράσεων ἐνδιαφέρεται γιὰ τὸ ἀπόλυτο καὶ τὸ γενικὸ καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐννοήσῃ τὸ σχετικὸ καλὸ, ποῦ ζητεῖ κάθε θετικὴ ἐπιστήμη καὶ πρὸ πάντων ἡ πολιτικὴ ἐπιστήμη.

Ἐξακολουθεῖ ὁ ἐπίλεκτος νὰ δημοσιολογεῖ καὶ συμ-

δουλεύει νὰ παραδεχθοῦμε γιὰ τὸν στρατό μας τὸ Ἑλβετικὸ σύστημα, χωρὶς ἐννοεῖται νὰ λογαριάσει διὰ γιὰ τὴν ἐφαρμογὴ τοῦ συστήματός του χρειάζεται νὰ προϋπάρξει οἰκογενειακὴ, κοινωνικὴ, πολιτικὴ, σχολικὴ, ἀνατροφὴ Ἑλβετικὴ. Κι' ἀκόμα πειθαρχία ἔμφυτη λαοῦ ἐλεύθερου καὶ συναίσθησι τοῦ καθήκοντος Ἑλβετικὴ. Καὶ γὰρ ἀδυνατεῖ ὁ ἐπίλεκτος νὰ σχετίσει καὶ νὰ παρατηρήσει. Βλέπει τὴν ἐπιφάνεια κι' ὄχι τὸ βάθος. Βλέπει τὸ τέλος καὶ λησμονεῖ τὴν ἀρχή. Διότι ὁ ἴδιος ποὺ ζητεῖ Ἑλβετικὸ σύστημα στρατολογίας τὴν ἴδια ὥρα ζητεῖ καὶ ἰνστιτούτο γυμναστικῆς στρατιωτικῆς, χωρὶς ν' ἀντιληφθεῖ ὅτι μιλεῖ γιὰ στρατιωτικοποίησιν τοῦ πολίτη καὶ συνάμα γιὰ δημοκρατικοποίησιν τοῦ στρατοῦ.

Ἔχει ὁμως ἰδιαίτερη ἐκτίμησιν ὁ ἐπίλεκτος στὴ γυμναστικὴ—σὰ νὰ τοῦ μυρίζεται φαίνεται προγονικὴ δόξα!—καὶ γιὰ τοῦτο προετοιμάζει κ' ἐνθουσιάζεται μετὰ τὰ πανηγύρια τῶν Πανελληνίων καὶ τῶν Ὀλυμπιακῶν. Τὸ ὅ,τι ἀρχίζει νὰ χτίζει ἀπὸ τὰ κεραμίδια οὔτε τὸ ὑποψιάζεται. Καὶ λοιπὸν, ἐν ᾧ μιλεῖ γιὰ μιὰ γενεὰ πειθαρχικῶν ὠραίων τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν ἐφῆδων, ἐτοιμάζει τοὺς ἀθλητὰς τῶν ἀγώνων σ' ἓνα μῆνα. Κ' ἐν ᾧ ἄρχισε ἀπὸ τὸ τέλος (ἀπὸ τὴν ἐπίδειξιν ἀθλητῶν) μένει εὐχαριστημένος « ἀπὸ τὴν ἐπιτυχία τῆς ἀρχῆς! » Κ' ἐπιτυχία τῆς ἀρχῆς θεωρεῖ τὸ ὅ,τι ἓνας ἀγωγιάτης εἶχε δυνατὰ πόδια κ' ἓνας χαμάλης δυνατότερα μπράτσα . . .

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνθαρρύνουμε — φωνάζουν οἱ ἐπίλεκτοι — τὴν ἐγχώρια ἐπιστημονικὴ ἐργασία. Καὶ ὁ

πρύτανης του πανεπιστημίου και ο καθηγητής τῆς φυσικῆς του πανεπιστημίου, περιτριγυρισμένοι και ἀπὸ ἄλλους ἐπίλεκτους, εἰσάγουν τὸν συγγραφέα τοῦ «Μυστικοῦ τῆς Ζωῆς» διὰ ν' ἀναπτύξει στὸν Παρνασσὸ, τὸ πῶς ὁ ὄμφαλὸς εἶναι ὁ θετικὸς πόλος τοῦ Ρευστοῦ τῆς Ζωῆς. (Εἰκόνα ἱστορική! Ἔτος 1907 μετὰ Χριστόν).

Θέλει τώρα ὁ ἐπίλεκτος νὰ βοηθήσει τὴν βελτίωσιν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Καὶ λοιπὸν παραγεμίζει τὰ προγράμματα τοῦ σχολείου μὲ ὄλων τῶν εἰδῶν τὰ μαθήματα, χωρὶς νὰ τὸν νοιάσει γιὰ τὸ ὅτι τὰ παιδιά, ἐὰν ἐπρόκειτο νὰ τὰ μάθουν ὅλα τ' ἀναγραφόμενα, θὰ πάθαιναν ἀπὸ ὑπερφόρτωσιν τῆς μνήμης καὶ ὑπερκόπωσιν τοῦ μυαλοῦ. Γιὰ τὸν ἐπίλεκτο ἄρκεῖ ἡ δόξα, ὅτι τὸ πρόγραμμα τοῦ Ἑλληνικοῦ Γυμνασίου περιλαμβάνει ὅλα μαζί ὅσα στὴ Γερμανία διδάσκονται ξεχωριστὰ στὰ κλασικὰ, στὰ πρακτικὰ, στὰ εἰδικὰ καὶ στὰ ἐπαγγελματικὰ σχολεῖα.

Ἐνθουσιάζεται τέλος καὶ ὑπερθεματίζει σὲ ἀμάθεια τὴ Βουλῆ, ποὺ ψήφισε τὴν κατάργησιν τῆς γραμματικῆς—διότι ἔτσι γίνεται στὴν Εὐρώπη—χωρὶς νὰ σκεφθεῖ ὅτι μόνον γιὰ τὴ διδαχὴ ζωντανῆς γλώσσας, λαλουμένης, δὲ χρειάζεται ἡ γραμματικὴ, ἐπειδὴ εὐκολα συνάγονται οἱ κανόνες ἀπὸ τὸν προφορικὸ λόγον τοῦ δασκάλου καὶ τοῦ παιδιοῦ, ποὺ μιλοῦν τὴ γλώσσα τὴ διδασκόμενη. Γιὰ τὴ διδαχὴ ὅμως γλώσσας νεκρῆς, ἢ καὶ γλώσσας ποὺ δὲν ἀποκρυσταλλώθηκε καὶ ὁ προφορικὸς λόγος διαφέρει σημαντικὰ τοῦ γραπτοῦ, ἡ γραμματικὴ παραμένει ἀναπόφευκτο μέσον γιὰ τὴ μάθησιν τοῦ γραπτοῦ λόγου.

Τέλος ὁ ἐπίλεκτος θέλει νὰ δείξει ἐνδιαφέρον γιὰ τὴ λαϊκὴ μὲρψωτη. Καὶ προτείνει: θεμέλιωμα σχολείου Στραβῶν, σὰ νὰ εἶναι ἕλοι οἱ λοιποὶ Ρωμαῖοί, ποὺ ἔχουν μάτια, ἀνοιχτομάτηδες.

Καὶ ὑποθέτουμε ὅτι ἂν οἱ ἐπίλεκτοι θελήσουν βιομηχανία ἐθνικὴ θὰ προτείνουν τὴ βιομηχανία τῶν ψηλῶν καπέλων, γιὰ νὰ σκεπάσουν οἱ ἐπίλεκτοι ἐθνικὲς καράφλες, ποὺ κρύβουν λίγα μυαλά καὶ πολλές προλήψεις.

Καὶ ἔλ' αὐτὰ εἶναι φυσικὸ νὰ τὰ θέλει ὁ ἐπίλεκτος, διότι τὸ πνεῦμα τῆς ψευτεπιδείξεως καὶ τῆς μεγαλομανίας, ποὺ τοὺς ἔμπνευσε τὸ σχολεῖο, φαίνεται πῶς μὲ τὰ γεροντάματα ἐφούντωσε. Τὰ θέλει, διότι ἕσο πῶς λογικὸς νομίζει πῶς ἔγινε ὁ ἄνθρωπος, τόσο καὶ ὁ ἀριθμὸς τῶν σφαλερῶν συμπερασμάτων, ποὺ βγάζει ἀπὸ ἀρχὲς σφαλερὲς, εἶναι μεγαλείτερος.

III

Καὶ μὲ τοὺς ἐπίλεκτους, ἄρα, τῶν διοικουσῶν τάξεων ἀδύνατο νὰ συνεννοηθοῦμε.

Ἀναγκαστικὰ, λοιπὸν, πρέπει ν' ἀποταθοῦμε σ' ἐκείνους ἀπὸ τοὺς γραμματισμένους, ποὺ δώσανε μιὰ δευτέρη ἀνατροφή στὸ μυαλό τους, τὴν ἀνατροφή ποὺ λαβαίνει ὁ ἄνθρωπος μόνος του, μελετῶντας τὴ Ζωὴ καὶ ἀνατρέφοντας τὴ Σκέψη.

Γιατὶ τὸ πρῶτιστο γιὰτρικὸ τῆς καταστάσεως εἶναι ἡ ἀνακάλυψις μεταξὺ μας — ἂν ὑπάρχουν — ἢ καὶ ἡ

δημιουργία ανθρώπων που να μπορούν να παρατηρούν τη Ζωή και να μπορούν να θέλουν. Μορφωμένων, δηλαδή, και με χαρακτήρα.

Βέβαια οί τέτιοι άνθρωποι, έπειδή δέ θα συμφωνούν με τους γραμματισμένους και τους επίλεκτους ούτε στην δκνηρία της σκέψεως, ούτε στην πλαδαρότητα της θελήσεως, θα ζούν κάπως παράμερα. Από τους άπόφοιτους μάλιστα της εκπαιδεύσεώς μας κι' από τους συντηρητικούς νοικοκυραίους θα έχουν τεθει υπό κάθαρσιν, γιατί θα σκέπτονται παράξενα.

Μά οί Λοξοί για τας διοικούσας τάξεις είναι για μᾶς οί Διαλεχτοί. Είναι οί προοδευτικοί, είναι οί νεωτερισται που πρέπει να ένωθούν, για να καταπολεμήσουν την τάξιν των άμόρφωτων Γραμματισμένων, που διοικεί τον τόπον.

Σ' αυτούς τους δλίγους δέν είναι ανάγκη ν' αποδείξουμε *ex cathedra* τὸ γιατί ή σημερινή εκπαίδευσις είναι βλαβερή, άφου τ' αποτελέσματά της—άπό τὰ όποια άσφαλέστερα μπορεί να κριθεί—είναι δυστυχῶς τέτια, ὡστε—όπως έλεγε όΦίχτε—μπορούμε ν' αποφύγουμε την άνάλυσιν του δέντρου, που οί καρποί του, αλλοίμονο! σάπιοι έπεσαν καταγής, αποδείχοντας τὸ τι αξίζει τὸ δέντρο που τους έκανε. Στους Λοξούς άρχεί να έπιδείξουμε τους καρπούς, την τάξιν των Γραμματισμένων, που διοικεί τον τόπο και μᾶς έφεραν έδὼ που μᾶς έφεραν. Άρχεί να τους δείξουμε ότι ό καθένας γραμματισμένος χωριστά δέ σκέπτεται σά μορφωμένος και όλοι μαζί δέν αποτελοϋν έπιστημονικόν κόσμον, αλλά έπιστημονικόν δχλον.

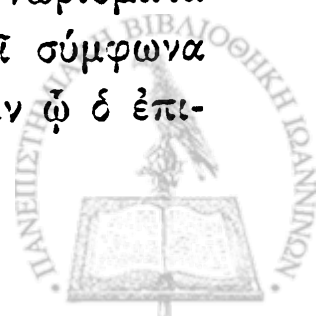
Τίτλος πού δικαιολογείται άμέσως, παρατηρώντας ότι ή διοίκησης τών γραμματισμένων έμοιάζει τήν διοίκησης τής όχλοκρατίας. Όχλοκρατούμεθα δέ άφοϋ μάς λείπει άσφάλεια και πίστις· κι' άφοϋ ύπάρχει μιá γενική δυσφορία για τò αύριο, δείγμα τής άναρχίας.

Τίτλος πού θα δικαιολογηθεϊ άμα άποδειχθεϊ ότι ό γραμματισμένος έχει κοινά ψυχολογικά γνωρίσματα με τόν άμόρφωτο· και ότι οί γραμματισμένοι μας σχηματίζουν γνώμες κ' ενεργοϋν, όπως και ό όχλος, υπακούοντας σε προλήψεις και ψυχόρμητα.

Διότι πραγματικώς, έν ω̄ ό μορφωμένος άνθρωπος οδηγείται στις πράξεις του, είτε ως πολίτης, είτε ως μέλος κοινωνίας, από τή συναίσθηση του καθήκοντος, πού πηγάζει από τήν αντίληψη του σαν συνέπεια τών υποκειμενικών του παρατηρήσεων και ιδεών, ό διπλωματοϋχος άπόφοιτος τής εκπαιδεύσεώς μας έντελώς αντίθετα είναι δούλος προλήψεων. Και κρίνει, και πράττει σύμφωνα κάθε φορά με μιá πρόληψη, πού είναι ή κρίσις εις τò παρελθόν τών προγενέστερων.

Παθαίνει, δηλαδή, τò πάθημα του άμόρφωτου ό όποιος, έπειδή δέν μπορεί νά σκεφθεϊ και νά κρίνει, ενεργεί με όσα του δόθησαν ως σωστά από τούς αϊώνες και τούς νεκρούς, πού από τήν τυραννία τους μόνο μιá γερή, μιá ζωντανή παιδεία μπορεί νά μάς έλευθερώσει.

Για τούτο θα δοϋμε, ότι τά γνωρίσματα τής τάξεως τών γραμματισμένων είναι γνωρίσματα του έπιστημονικού όχλου, διαφέρουν δηλαδή από τά γνωρίσματα του όχλου σε τούτο: Ότι ό όχλος ενεργεί σύμφωνα με μιá πρόληψιν από ψυχόρμητη δύναμιν, έν ω̄ ό έπι-

στημονικὸς ὄχλος δικαιολογεῖ τὴν σύμφωνη μὲ τὴν πρόληψιν ἐνέργειά του καὶ μὲ ἀρχαῖες λέξεις καὶ ρητὰ, ποὺ ἄκουσε στὸ σχολεῖο. Πρᾶγμα ποὺ προδίδει τὸ εἶδος τῆς ἐκπαιδεύσεως, ποὺ τοὺς συνήθισε στὴν τυφλὴ ὑπακοή τῶν νεκρῶν· γιὰτὶ οἱ ἀρχαῖες λέξεις καὶ τὰ ρητὰ πραγματικῶς ἀντιπροσωπεύουν τὶς ἰδέες τῶν ἀνθρώπων, ποὺ ὑπῆρξαν.

Οἱ προλήψεις τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὄχλου, ὅπως καθενὸς ὄχλου, εἶναι πολλές. Ἡ ἐξέτασις ὄλων εἶναι ἀκατόρθωτη. Γιὰ τοῦτο θὰ ἐξετάσουμε τὶς γενικὲς καὶ χαρακτηριστικὲς, φέρνοντας σὰν παραδείγματα καὶ μικρότερες ποὺ συγγενεύουν μὲ τὶς μεγάλες, ἧ καὶ ποὺ βγαίνουν ἀπ' αὐτές.

Κι' ἀρχίζουμε ἀπὸ τὴν *Πατριωτικὴν*.

«Ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι περιούσιος, ὑπερούσιος, προνομιούχος».

Πιθανὴ αἰτία τῆς προλήψεως. — Ἡ μανία τοῦ προγονισμοῦ. Οἱ πρόγονοι ἔκαμαν πολιτισμὸν ἀνώτατο. Κανένας δὲ θὰ μπορέσει νὰ τὸν ξεπεράσει. Παρεκτὸς ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες.

Συνέπεια. — Ἡ ἀναζητήσις παντοῦ τοῦ Φιλέλληνα καὶ τοῦ Μισέλληνα. Καὶ τὸ χειρότερο—ἡ δυσπιστία σὲ συμβουλὲς καὶ κρίσεις τῆς Εὐρώπης. Καὶ τὸ χειρχειρότερο—ἡ δυσπιστία στὸ Μονάρχη.

*Ἄλλη συνέπεια—Χάσιμο τῆς ἐλπίδας ν' ἀναφανεῖ μιὰ μέρα καὶ ἡ διορθωτικὴ δυσπιστία πρὸς τὸν ἑαυτὸ μας καὶ τὸ Λαὸ, ποὺ θὰ μᾶς ὁδηγοῦσε στὴ συναίσθησιν

τῶν ἀτομικῶν καθηκόντων καὶ τῶν καθηκόντων τοῦ Λαοῦ.

Συμπέρασμα.— Ἄφ' οὗ ὁ Ἕλληνας εἶναι ὑπερούσιος ... ποιὸς ὁ λόγος νὰ σκεπτόμεθα ἂν γεννᾶται περισσότερον ἔμπορος καὶ ὀλιγότερο στρατιώτης; Ἡ ἂν ἀπὸ τὸ φυσικὸ του εἶναι ὀλιγότερο φιλόνομος καὶ περισσότερο ραγιαῖς;

Πρῶτο ἀποτέλεσμα.— Ἐλλειψις γιὰ τὰ πατριωτικὰ ζητήματα πραγματικοῦ ἐνδιαφέροντος, πού δὲ θὰ μᾶς ἄφηνε νὰ γλυκοκοιμούμαστε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον, ὅταν στὸ καφενεῖο τὸ ἀπόγεμα μιλήσαμε κατὰ τὸν ἴδιον τρόπο γιὰ τὴν τύχη τοῦ Μακεδονικοῦ καὶ τοῦ Μάροκινου ζητήματος. Ἄλλὰ σήμερα ἀρκούμεθα στὸν πατριωτισμὸ τῶν ὠραίων λέξεων, διότι ξέρουμε ὅτι ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες εἴμεθα ἔτοιμοι σὰν ὑπερούσιοι γιὰ ὄλα. Ποιᾶ, λοιπὸν, ἡ ἀνάγκη νὰ σκοτισθοῦμε; ἀφοῦ στὸ τέλος ἡ Εὐρώπη καὶ ὁ Μονάρχης θὰ κάνουν ὅ,τι θέλουν καὶ ... θὰ φταῖνε.

Δεύτερο ἀποτέλεσμα.— Μιὰ μικροῦλα πρόληψις. Ἡ «παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν» πρόοδος. Ἡ πρόοδος πού γίνεται—χάρις στὸ ὑπερούσιο—χωρὶς προετοιμασία, χωρὶς ἐργασία καὶ μέθοδο, καὶ σύστημα. Ἡ πρόοδος πού κάνει ἡ Ἑλλάδα — ἔτσι, ὅταν θέλει — στὸν πολιτισμὸ, στὴ μόρφωση, στὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ ἱστορικοῦ προορισμοῦ της.

Παραδειγματάκια.— Κανεῖς δὲν ἐργάσθηκε, δὲν ἐμόχθησε, ἀλλὰ ἡ ὑπερούσια φύσις τοῦ Ἕλληνα ἐνίκησε· καὶ τὰ γυμνάσια τοῦ στρατοῦ ἐπέτυχαν, καὶ τὸ Μακεδονικὸ ζήτημα κερδίζεται, καὶ οἱ Ὀλυμπιακοὶ Ἄγῶ-

νες θάμπωσαν τὸν κόσμον μὲ τὰ γυμναστικά μας θαύματα καὶ τὰ ρεκὸρ . . . . . Κ' ἐπομένως ἐνθάρρυνσις καὶ ὑπόθαλψις τοῦ «κάνειν τίποτα». Δηλαδή: μπορούμε νὰ μὴ γυμναζόμαστε καὶ νὰ μὴ προετοιμαζόμαστε μὲ μέθοδο καὶ συστηματικὰ, μπορούμε νὰ μὴ δουλεύουμε ἐξακολουθητικὰ καὶ μὲ ὑπομονή, κι' ὅμως νὰ εἴμεθα ἔτοιμοι γιὰ ὅλα καὶ γιὰ . . . . πόλεμο. Ἄφου — τὸ ξέρουμε—τὸ κάθε πάθημά μας μόνο στὸ Λαὸ δὲ θὰ χρησιμεύσει γιὰ σκληρὸ μάθημα, διότι μόνο αὐτὸς δὲ θὰ φταίει! Αὐτὸς εἶναι περιούσιος! Τοῦ τὸ λέμε τουλάχιστον.

Οἱ Λοξοὶ, ὅμως, ποὺ δὲν ἔχουν φουσκωμένα μυαλὰ καὶ δὲν πιστεύουν σὲ ὑπερούσια, θὰ κύτταζαν προσεκτικότερα π. χ. ἂν φταίει τὸ φυσικὸ τοῦ "Ἑλληνα καὶ εἶναι περισσότερο ραγιαῖς καὶ φιλικατζῆς καὶ ὀλιγότερο φιλόνομος καὶ παραγωγὸς καὶ στρατιώτης. Καὶ θὰ ἐφρόντιζαν νὰ τὸν ἀναθρέψουν σὰν ἐλεύθερο καὶ νὰ τὸν πειθαρχίσουν.

Ὁ λοξὸς θ' ἄκουε—σὰ μορφωμένος ἄνθρωπος—καὶ τὸ τι τοῦ λέει ἢ Εὐρώπη, καὶ τὸ τι τοῦ λέει ὁ Βούλγαρος, καὶ τὸ τι λέει τὸ μυαλό του. Καὶ θ' ἀναζητοῦσε τὴν πρόοδο σὰν ἀποτέλεσμα ἐργασίας. Καὶ τὸ βαθμὸ τῆς προόδου θὰ τὸν περίμενε ἀνάλογο μὲ τὸ ποιὸν καὶ τὸ ποσὸν τῆς ἐργασίας.

Ἴσως θὰ σχημάτιζε καὶ τὴ γνώμη, ὅτι ὁ ἔξω "Ἑλληνας φέρνεται σὰ λιγότερο "Ἑλληνας ἀπ' ὅ,τι πρέπει. Κι' ἀκόμα ὅτι ὁ μέσα "Ἑλληνας φορτῶνεται γιὰ τὸν "Ἑλληνισμό περισσότερο ἀπ' ὅσα μπορεῖ. Ξέρω κ' ἐγώ; Στὸ τέλος μπορεῖ νὰ βρῖσκε πῶς μόνο τὸ φυσικὸ μας φταίει καὶ ἡ ἀνατροφή μας.

Δεύτερη πρόληψις είναι ἡ Πολιτική.

Τὸ Κράτος εἶναι παντοδύναμο. Τὸ Κράτος εἶναι ἡ Πρόνοια. Τὸ Κράτος ἔχει τὰ μέσα ἀνεξάντλητα.

Συνέπεια.—Ξαπλωταριὸ, ἐπανάπαυσις εἰς τὴν πρόνοια καὶ τὴν παντοδυναμίαν τῆς Κυβερνήσεως.

Κ' ἐγὼ θὰ κάνω τὸ Ρωμέϊκο;

Ἄρα, καμμιά ἀνάγκη νὰ σκεφθοῦμε γιὰ νὰ νοιώσουμε τὰ καθήκοντά μας, σὰν πολῖτες ἐλεύθεροι ποῦ εἴμαστε.

Τὰ μικροσυμφεροντάκια μας ἐμεῖς καὶ τὸ Κράτος —φτάνει νὰ θελήσει— ἔχει τὴ δύναμη καὶ τὰ μέσα νὰ κάνει τὰ καλὰ καὶ τὰ χρήσιμα. Δὲν τὰ κάνει; Φταίει ἡ Κυβέρνησις, φταίει ὁ Μονάρχης καὶ τώρα τελευταῖα κι' ὁ Διάδοχος.

Μόνον ὁ ἐπιστημονικὸς κι' ὁ ἀμόρφωτος ὄχλος δὲ φταίει.

Παραδείγματα.—Νὰ γίνῃ στρατὸς καὶ ναυτικόν.

Ποιὰ μέσα διαθέτει τὸ Κράτος γιὰ νὰ τὰ κάνει;

Ποιὰ ἡ προθυμία; Ποιὰ ἡ ἀνατροφή; Ποιὰ ἡ συνδρομὴ τῶν πολιτῶν; Αὐτὰ δὲ λογαριάζονται. Τὸ Κράτος εἶναι παντοδύναμο. Ἄρα μπορεῖ ἔλα νὰ τὰ κάνει. Μπορεῖ ν' ἀλλάξῃ καὶ τὴ γλώσσα τοῦ Λαοῦ ἀκόμα. (Ἴδε πρακτικὰ Βουλῆς).

Οἱ Λοξοὶ ὅμως — ἂν ὑπάρχουν — ποῦ θὰ γνώριζαν ὅτι οἱ Κυβερνήσεις τῶν Κρατῶν διαθέτουν τὰ μέσα ποῦ τοὺς παρέχει ἡ παραγωγικὴ ἰκανότης τῶν λαῶν, κ' ἔχουν τὴ θέληση καὶ τὴ δύναμη νὰ κάνουν ἀκριβῶς ὅσα θέλει καὶ δύναται ὁ λαὸς, θὰ ἐκοιμοῦντο λιγότερο ἡσυχιοί, σὰν ἐλεύθεροι πολῖτες ποῦ συναισθάνονται τὸ καθήκον, καὶ θὰ ἐφρόντιζαν ν' αὐξήσουν τίς παραγω-

γικῆς δυνάμεις τῆς χώρας, νὰ καλλιτερεύσουν μὲ τὴν ἀνατροφή τῆ λαϊκῆ θέληση καὶ δύναμη· καὶ πρὸ πάντων νὰ ἐλαττώσουν τὶς συμφεροντολογικῆς ἀσχολίαι τῶν Διοικουσῶν Τάξεων.

Ἡ Πολιτικοκοινωνικὴ πρόληψις ἀκολουθεῖ σὰ θυγατέρα τὴν Πολιτικὴν πρόληψιν.

Εἶναι ἡ πρόληψις τοῦ Ραγιαῖ: «Πρέπει ὅλα νὰ τὰ προβλέπει καὶ νὰ τὰ προλαβαίνει ἡ Ἐξουσία».

Συνέπεια. — Ἀφοῦ δὲν τὰ προλαβαίνει, ἐπιτρέπονται στὸν κακόμοιρο λαὸ τῆς Μπαρπάσαινας ὅλα.

Καὶ βέβαια ἡ Ἐξουσία φταίει, ἀφοῦ δὲν τὰ πρόλαβε καὶ δὲν μπορεῖ νὰ ἐπιβληθεῖ.

Ὁ νόμος ἄρα ἀλογάριστος.

Καὶ τοῦ νόμου ὁ πανταχοῦ παρῶν ἀντιπρόσωπος, τὸ θεμέλιό του τὸ ἀδιάσειστο τὸ καθῆκον, ποὺ σφιχτοδένει καὶ δυναμώνει τόσο τὴν Ἐξουσία ὅσο καὶ τὸν Πολίτη, κι' αὐτὸ μιὰ λέξις.

Ὡραία λέξις, μὰ πολὺ ἀόριστη καὶ σὰν ἄχρηστη, γιατί πρέπει νὰ πολυψάξει κανέναν καὶ νὰ σκεφθεῖ κανέναν, γιὰ νὰ τὸ νοιώσει τὸ καθῆκον.

Παράδειγμα. — Γιὰ τὴν ἀσφάλεια ὁ ἀριθμὸς τῶν χωροφυλάκων δὲν εἶναι ποτὲ ἀρκετός. Οὔτε θὰ εἶναι ποτὲ, γιατί κι' ἂν ἓνας χωροφύλακας ἀντιστοιχίσει σ' ἓναν πολίτη, πάλι θὰ μᾶς χρειασθοῦν ἄλλοι τόσοι πολιτοχωροφύλακες γιὰ τοὺς χωροφύλακες.

Οἱ Λοξοὶ — ἂν ὑπάρχουν — θὰ ἐφρόντιζαν γιὰ τὴν ἀνατροφή, ὥστε καὶ ἡ Ἐξουσία νὰ νοιώσει τὸ καθῆκον καὶ ὁ πολίτης νὰ μάθει, ὅτι ὁ νόμος δὲν εἶναι οἱ

άλυσσίδες τῆς Ἐξουσίας, ἀλλὰ ἡ ἄλυσσίδα τοῦ Καθηκόντος, πού μόνος του αὐτός ὁ πολίτης, γιά τήν ἀσφάλειά του, τήν πέρασε στήν ψυχή του.

Καί θά ἤθελαν τόν γραμματισμένον τῶν διοικουσῶν τάξεων νά δουλεύει, γιά νά στερεώνει τὸ νόμο στή συνείδηση τοῦ λαοῦ, καί ὄχι μὲ τῆ σοφιστικῆ δύναμιν, πού τοῦ δίνει τὸ Σχολεῖο, νά βρίσκει μεθόδους γιά νά κουρελιάζει τὸ Νόμο.

Κ' ἐρχόμαστε στήν Κοινωνικὴ Πρόληψιν.

Ὁ δοῦλος τῆς ἐξουσίας καὶ καταφρονητῆς τοῦ νόμου ὡς μέλος τῆς Κοινωνίας ξαναγίνεται: Δοῦλος τοῦ «τί θὰ ποῦνε οἱ ἄλλοι»:

Κ' ἐπομένως συμμορφώνεται μὲ τὸ «τί θὰ ποῦνε» καὶ ποτέ μὲ τὸ τί λέει τὸ καθῆκον καὶ μὲ τὸ σωστό.

Συνέπεια.—Ἐπικράτησις τῆς ἠθικῆς τοῦ πλήθους, ὅπου δουλεύουν τὰ ψυχόρμητα καὶ ταπεινὴ ἀντίληψις τῆς ἰκανότητος. **Συνέπειες.** Παραδολατρεία. — Σεβασμὸς στὸ μανίκι τῆς γούνας.—Θεοποίησις τῆς ἐπιτυχίας.—Ἐκτίμησις μὲ τὸ «ποῦ θὰ φτάσει» καὶ μὲ τὸ «τί ἔχει» καὶ ὄχι μὲ τὸ «πῶς θὰ φτάσει» καὶ τὸ «πῶς τὸ ἔχει».

Παράδειγμα. Ζητεῖ ὁ διπλωματοῦχος νά γίνει καθηγητῆς στὸ πανεπιστήμιον. Καὶ εἶναι ὁ σκοπὸς του αὐτός. Γιατ' εἶναι ἡ δόξα—πατέντα καὶ ἡ πατέντα—ρεκλάμα χρηματοφόρα. Καὶ τὰ μέσα γιά νά φθάσει στὸ σκοπὸ του ὁ τσαρλατανισμὸς καὶ ὁ νεπωτισμὸς.

Ἐπίστευα πῶς ὁ σωστὸς ἐπιστήμονας θά προτιμοῦσε νά περιμένει αἰώνια τῆ δόξα, παρὰ νά τήν ἀποκτήσει μὲ τὸν τσαρλατανισμό καὶ τὸ νεπωτισμό.

Σάν ἀποτέλεσμα τῆς προλήψεως τοῦ «τί θὰ ποῦνε οἱ ἄλλοι» μοῦ φαίνεται ἡ ἀκατανόητη δύναμις τοῦ τύπου.

Ὁ τύπος παντοδύναμος, διότι ἀντιπροσωπεύει τὸ «τί λένε οἱ ἄλλοι» καὶ διότι ἐπιτρέπει «νὰ ποῦνε οἱ ἄλλοι».

Ἐπομένως καὶ ὁ τύπος, σάν παντοδύναμος, θὰ φταίει γιὰ τὴν κατάστασιν τῆς κοινωνίας, γιὰ τὴ ρεκλάμα τοῦ ἀνεπιστήμονα τσαρλατάνου, γιὰ τοῦ τραπεζίτη τὴν αἰσχροκέρδεια καὶ ἀκόμα γιὰ τὸ εἶδος τῆς πνευματικῆς τροφῆς ποὺ παρέχει. (Μόνο εἶδος ἴσως πνευματικῆς τροφῆς τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὄχλου).

Ἀλλὰ, ὦ ἀγαθοί!, ὁ τύπος δὲν εἶναι παρὰ ὁ καθρέφτης τοῦ ἀναγνώστη του καὶ τῆς κοινωνίας. Καί ἂν ὁ τύπος εἶναι τέτιος ποὺ εἶναι, εἶναι γιὰτὶ ὁ τύπος ὁ Ἑλληνικὸς—ὅπως καὶ ὁ Παγκόσμιος—δὲν εἶναι παρὰ βιομήχανος ἐκμεταλλευτῆς τῶν γνωμῶν, τῶν ἀδυναμιῶν καὶ τῶν προλήψεων τῶν μερίδων τῆς κοινωνίας, στίς ὁποῖες ἀποτείνεται κι' ἀπὸ τίς ὁποῖες διαβάζεται καὶ ἀγοράζεται.

Ἄρα... μόνον ὁ τύπος δὲ φταίει, γιὰ τοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἔχουν τὸ θάρρος τῆς γνώμης των κ' ἔμαθαν νὰ ἐνεργοῦν σύμφωνα μὲ τὸ καθῆκον, χωρὶς νὰ πολυλογαριάζουν τὸ «τί θὰ ποῦνε οἱ ἄλλοι».

Γιὰ τοὺς ἀνθρώπους αὐτοὺς, τοὺς Λοξοῦς,—ἂν ὑπάρχουν — θὰ φταῖνε ὅλοι ὅσοι δὲν εἶναι καλλίτεροι, γιὰ νὰ ἔχουν καλλίτερον τύπον. Ὅλοι ὅσοι δὲν εἶναι ἠθικότεροι, γιὰ νὰ ἔχουν ἠθικότερον τύπο. Φταῖνε ὅλοι ὅσοι δὲν εἶναι ὀλιγότερο ἐπεικειῖς πρὸς τὸν ἑαυτό τους καὶ τὸ λαὸ, γιὰ νὰ ἔχουν αὐστηρότερο καὶ ἀληθινότερον τύπο. Φταῖνε ὅσοι δὲν ἔπαψαν νὰ βλέπουν παντοῦ

σλαυικά δάχτυλα, γιά νά ἔχουν ὀλιγότερο φαμφαρόνο καί σλαυοδιώχτη τύπον.

Φταΐνε ὄλοι καί δὲ φταίει κανέννας, γιὰτὶ φταίει ἡ ἀνατροφή ἢ κοινωνική καί τὸ σχολεῖο, ποὺ δὲν ἐμόρφωσαν ἀνθρώπους μ' ἐγὼ, μὲ χαρακτῆρα, καί ἀπόμειναν ὄλοι δοῦλοι τῆς προλήψεως τοῦ «τί θὰ ποῦνε οἱ ἄλλοι».

Φταίει ἡ ἐκπαίδευσις ποὺ δὲν τοὺς ἐτροφοδότησε μὲ γερὴ πνευματικὴ τροφή, ἀλλὰ μὲ φουσκωμένα λόγια, ὥστε χάσανε γιά πάντα τὸ γοῦστο τῆς δυναμωτικῆς τροφῆς.

Ἐκτη ἔρχεται ἡ **Φιλολογικὴ Πρόληψις**, ποὺ ἡ συνηθέστερη μορφή της εἶναι ἡ γνωστὴ, ἡ περίφημη καί πολύπαθη **Γλωσσικὴ πρόληψις**. — »Τὴν εὐγένεια τὴν ἔχει ἡ γλῶσσα (ὁ τύπος ὁ νεκρὸς καί ἡ νεκρὴ λέξις) καί ὄχι τὸ νόημα».

Κ' ἔτσι βρίσκουμε, πὼς ἓνα βιβλίον ἔχει τόσην ἀξία, ὅσην ἀποδείχνει ὁ συγγραφεὺς γραμματικὴν μόρφωσιν, ἀνάλογη πάντοτε μὲ τὸν ἀριθμὸ τῶν τύπων τῶν παραξενῶν καί τῶν λέξεων τῶν ἀκατανόητων ποὺ μᾶς σερβίρει. Καί καμμιά φορὰ μάλιστα—ἂν ὄχι πάντοτε—τὸ βιβλίον τοῦ χημικοῦ, ἢ τοῦ φυσιολόγου π. χ. ἔχει τόση ἀξία καί σοβαρότητα διὰ τὸ κοινὸν τῶν ἀναγνωστῶν, ὅση γραμματικὴ μόρφωσις ἔχει ὁ ἀφανὴς γραμματοδιδάσκαλος «ὁ κληθεὶς ἐπὶ ἀμοιβῇ ἵνα ποιήσῃται τὰς γραμματικὰς καί συντακτικὰς διορθώσεις ἐπὶ τοῦ χειρογράφου» γιά τὸν ἀσφαλέστερον θρίαμβον τοῦ ἔργου.

Ἡ οὐσία, ἡ παρατήρησις τῆς ζωῆς, ἡ ἐπιστημονικὴ

καὶ φιλολογικὴ καὶ τεχνικὴ ἀξία τοῦ ἔργου, ἢ πρωτοτυπία τοῦ δὲν πολυλογαριάζονται.

Ἄλλως τε τὸ σχολεῖο μὲ τὴν τυπομανία του, τὴ θεματογραφία του καὶ τὸ φουρνίρισμα φράσεων καὶ κανόνων σταμπαρισμένων, ἦταν ἀδύνατο νὰ μὴ γενικεύσει τουλάχιστον αὐτὴν τὴν πρόληψιν.

Συνέπεια.—Ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀπὸ τὸ σχολεῖο συνήθισε νὰ προσέχει στοὺς τύπους καὶ στὰ λόγια καὶ δὲν ἐσυνήθισε νὰ βλέπει τὸ πρᾶγμα, νὰ διακρίνει τὸ γεγονὸς, νὰ σέβεται τὴν πείρα, νὰ ἐνεργεῖ μὲ αἴσθημα, νὰ παρατηρεῖ καὶ νὰ νοιώθει τὴ φύση καὶ τὴ ζωὴ, ὁ ἄνθρωπος αὐτὸς διαβάζοντας, ἢ παρακολουθεῖ τὸ μῦθο,—κ' ἔχουμε τὸν ἀναγνώστη τῆς χαιρεμαρίας — ἢ ἀναζητεῖ τοὺς τύπους κ' ἐπειδὴ ἢ ἀσχολία του δὲν ποικίλλει τὴν τέρψιν—ἔχουμε κλείσιμο καὶ ἐγκατάλειψιν τοῦ βιβλίου— ἢ ἐπειδὴ τὸ τυμπάνισμα τῶν λέξεων δὲν εἶναι δυνατὸν παρὰ ν' ἀποκοιμίσει στὸ τέλος τὸν ἀναγνώστη—ἔχουμε τὸ βιβλίον γιὰ ὑπνωτικόν.—

Τρεῖς μορφές τῆς ἀμελετησίας, ποὺ προετοίμασε τὸ σχολεῖο. Παρεκτὸς τῆ συχασιᾶ ποὺ μᾶς ἔδωσε γιὰ τὸ βιβλίον.

Συνέπεια δεύτερη.—Ὅπως μὲ τὸ βιβλίον ἔτσι καὶ στὸ θέατρο δὲν ἀναζητοῦμε τὸ γύμνασμα τοῦ πνεύματος, ποὺ μᾶς θέλγει σ' ἓνα θεατρικὸ ἔργον, ὅσο καὶ τὸ γύμνασμα τῆς ἀκοῆς καὶ τῆς δράσεως. Διότι ἡ ἐκπαίδευσή μας πρὸ πάντων εἶναι ἀνίκανη νὰ μᾶς μάθει νὰ σκεπτόμεθα, νὰ μᾶς ἀναθρέψει τὴν ἡδονὴ τῆς σκέψεως, ποὺ σημαίνει ὅτι ὁ ἄνθρωπος συνήθισε νὰ εὐχαριστιέται ὑπερνικῶντας πνευματικὸν κόπον.

Βασιλεύει, ἄρα, στὸν τόπο μας ὁ ψευτορωμαντισμός. Ἡ λαϊκότερη, δηλαδή, μορφή τῆς Τέχνης, ἐπειδὴ ἀπευθύνεται περισσότερο σὲ ψευτοαισθήματα καὶ ὀλιγότερο σὲ ἰδέες καὶ πολὺ ὀλιγότερο στὴν παρατήρησιν τῆς ζωῆς. Βασιλεία φυσικῆ, διότι ἡ νεοελληνικὴ νεότης εἶναι συνηθισμένη νὰ ξεφουρνίζει ἀπὸ τὸ κεφάλι τῆς πάθης, ποὺ δὲν τὰ ἔννοιωσε ποτέ τῆς, καὶ εἶναι ἀναθρεμμένη μὲ ψεύτικη ἀντίληψιν τῆς ζωῆς.

Ἐπόμενο, λοιπὸν, εἶναι νὰ εὐχαριστιέται μὲ τὸ ρητωρισμὸ καὶ τῇ μεγαληγορίᾳ, νὰ τέρπεται μὲ τὸν τραγικὸ! λυρισμὸ καὶ νὰ παθαίνεται μὲ τὸ λογοκοπικὸ κ' αἰσθηματολογικὸ παραλήρημα τοῦ ψευτορωμαντισμοῦ.

Ἄμα μᾶς δόθησαν οἱ προλήψεις, μπορούμε πλέον νὰ νοιώσουμε τὸν τύπο τοῦ ἀερολόγου καὶ φαμφαρόνου συζητητῆ τῆς Βουλῆς καὶ τοῦ Καφενείου, τοῦ περιτριγυρισμένου ἀπὸ κενὴ φρασεολογία, ποὺ τοῦ τὴν ὑποδείχνουν ὅλες οἱ ἐπιδράσεις, διότι τῇ δέχτηκε ἀπὸ τὸ σχολεῖο καὶ τῇ δέχεται καθημέρα ἀπὸ τὸ θέατρό του, τὸ βιβλίον του, τὴν ἐφημερίδα του, τὸν πατριωτισμὸ του.

Τὸ ὅτι εἶναι θαυμάσιος χειριστῆς τῆς σοφιστείας, πολύλογος καὶ ἀνεξάντλητος στὰ ἐπιχειρήματα εἶναι μιὰ ἐπὶ πλέον ἀπόδειξις τοῦ ὅτι τὸ σχολεῖο μας εἶναι μεσαιωνικόν. Γιατὶ ἡ ξερὴ καὶ ἄγονη ἐκπαίδευσις, ἐν ᾧ ἔχει ἀποτέλεσμα νὰ μισήσει ὁ νέος τὴ μελέτη, τοῦ δίνει τὴ συνήθεια τῆς σοφιστείας καὶ τῆς ἄσκοπης συζητήσεως.

Και πραγματικῶς ξέρουμε, ὅτι μὲ τὴ νεοελληνικὴ συζήτησιν ὁ συζητητῆς δὲν σκοπεύει οὔτε νὰ φωτίσει, πολὺ δὲ ὀλιγότερο νὰ φωτισθεῖ.

Ὁ γραμματισμένος συζητῶντας, ζητεῖ νὰ ἐπιβάλει τὴ γνώμη του, ὅταν δὲ ζητεῖ νὰ ἐπιδειχθεῖ.

Μὴ ξεχνῶντας νὰ βάλει μπροστὰ τὸ ἐγὼ του ἀδυνατεῖ νὰ μιλήσει ἀντικειμενικά. Γιὰ τοῦτο μιλεῖ κόβοντας μὲ τὸ μαχαῖρι κάθε δυσκολία. Κι' ὅταν δὲν τὰ ξέρει ὅλα, ἐναθρύνεται γιὰ τὴν ἀμάθειά του, κοροϊδεύοντας τὶς γνώσεις (τὶς ἀχρηστες γι' αὐτὸν) τοῦ ἄλλου. Ἰδιαίτατα ἐπιδείχνει μέχρις ἀσέβειας τὴν περιφρόνησίν του γιὰ τὶς φυσικὰς ἐπιστῆμες. (Αὐτὸς εἶναι κλασικομαθημένος βλέπετε!)

Θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσουμε γιὰ χαρακτηρισμὸ τῆς πνευματικῆς ἀνατροφῆς τοῦ γραμματισμένου μας: Τὸ ὅτι μιλῶντας δὲ φροντίζει νὰ συνάγει ἀπὸ τὰ δεδομένα συμπεράσματα, ἀλλὰ θέτει βεβαιώσεις ἀβάσιμες. Κι' ὅτι σὲ καθ' ἑμπόδιο ἀνυπέρβλητο ἀλλάζει καὶ γνώμη, διότι δὲν ἐφρόντισε μὲ τὴ μελέτη καὶ τὴν παρατήρησιν νὰ σχηματίσει γενικὰς ἰδέες.

Κι' ἀκόμα ὅτι γιὰ τὴ γνώση ἑνὸς φαινομένου ἀρκεῖται στὴ γνώση τοῦ ὀνόματος τοῦ φαινομένου.

Ἀλλὰ τὴν ἀνατροφή τῶν γραμματισμένων μας μᾶς τὴ δίνουν διὸ παραδείγματα ἱστορικὰ, καλλίτερα ἀπὸ κάθε ἀνάλυσιν.

1^ο Ἡ συνεδρία τῆς Ἰατρικῆς Σχολῆς στὸ Πανεπιστήμιον, ὅπου μίλησαν οἱ ἐπιστημονικὰς μαγκοῦρες, ἢ εὐγλωττότερη γλῶσσα τοῦ ἐπιστημονικοῦ ὄχλου.

2° Ἡ διαγωγή τῆς φοιτητικῆς νεολαίας, ποῦ ζήτησε τὴν τιμωρία ἐνὸς φταίστη—κατὰ τὴ γνώμη τους—μὲ ἀφορισμό.

Ἀφορισμὸς εἶναι μιὰ λέξις ποῦ ἀφότου πέρασε ἢ ἐποχὴ τοῦ δεισιδαίμονα Μεσαιῶνα ξεχάσθηκε. Γιὰ νὰ ζήσει στὰ χεῖλη τῶν ἀπόφοιτων τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως θὰ πεῖ, ὅτι κάποιον πνεῦμα μεσαιωνικὸ ζεῖ ἀνάμεσά μας, τὸ πνεῦμα τοῦ Σχολείου μας. Γιατὶ μόνο ποῦ ἀκούσθηκε ἡ λέξις «ἀφορισμὸς» στὰ προπύλαια τοῦ Πανεπιστημίου, μᾶς ἀποδείχνει ὅτι ἡ ἐπιστήμη δὲν πάτησε ἀκόμα τὸ κατῶφλι του.

IV

Μὲ τὸ ἐφόδιο, λοιπὸν, τῶν προλήψεων, ποῦ τοὺς ἀπαλλάσσουν ἀπὸ τὸν κόπον νὰ σκέπτονται, καὶ μὲ τὸ φορτίον τῶν ὠραίων φράσεων, γιὰ τὸ εὐχάριστο σκότωμα τῶν ὠρῶν στὸ καφενεῖο, ὁ ἐπιστημονικὸς ὄχλος—αἱ διοικοῦσαι τάξεις—κατὰ τὰ λοιπὰ μᾶς θυμίζει τὴν κοινωνία τῶν Βοιωτῶν, ποῦ ἡ σκέψη τους ἦταν φυλακισμένη στὸ στενὸν κύκλο τῶν καθημερινῶν ἀσχολιῶν καὶ τῶν μικροσυμφερόντων.

Μὰ τέτια κοινωνία θὰ ἦταν πάντοτε καὶ θὰ εἶναι ὁ καρπὸς μιᾶς παιδείας, ποῦ ἀνατρέφει τὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ σὰ νὰ μορφώνει νεκρὸ πνεῦμα, μιᾶς ἐκπαιδεύσεως ποῦ δὲν ἔγνωσε, ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ἐπιπλάρει τὴν ψυχὴ, ἀλλὰ νὰ τὴ φχιάσει.

Ἄλλ' ἂν ἐξεθέσαμε τὰ ψυχολογικὰ καὶ πνευματικὰ

γνωρίσματα του επιστημονικού ὄχλου δὲν τὸ κάναμε γιὰ ν' ἀποδείξουμε, ὅτι ἡ παιδεία, ποὺ καλλιεργεῖ τὴ μνήμη, κάνει θαύματα ποὺ διαρκοῦν ὅσο καὶ ἡ παιδικὴ ἡλικία. Ἡ γιὰ νὰ διατρανώσουμε τὸ ὅ,τι ὅποιος ἀποστήθισε δὲν ἔμαθε τίποτα. Ἡ ὅ,τι ὅποιος δὲν ἔμαθε νὰ σκέπτεται δὲν εἶναι ἀμόρφωτος, ἀλλὰ κακομορφωμένος ποὺ εἶναι χειρότερο.

Οὔτε τὸ κάναμε γιὰ ν' ἀποδείξουμε, πῶς οἱ Ἕλληνες, ποὺ δὲν εἶναι κουτότεροι ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς, δὲ φθάνουν σὲ κανένα ἀποτέλεσμα, γιὰτί τοὺς λείπει ἡ μέθοδος καὶ τὸ σύστημα. Ἀλλὰ τὸ κάναμε γιὰ νὰ δείξουμε ποιοὶ εἶναι αὐτοὶ, ποὺ δὲν μποροῦν ν' ἀναλάβουν — γιὰτί ἀδυνατοῦν νὰ ἐννοήσουν τὴν ἀνάγκη — τὴν πρωτοβουλία μιᾶς ἐκπαιδευτικῆς ριζικῆς μεταρρυθμίσεως.

Καὶ γιὰ νὰ δείξουμε μὲ ποιά ἐμπόδια θὰ παλαίψουν ὅσοι θ' ἀγωνισθοῦν ὑπὲρ τῆς μεταρρυθμίσεως, μὲ τὴν πεποίθησι ὅτι ἔτσι ἐργάζονται γιὰ τὴν ἀλλαγὴ τῆς καταστάσεως.

Λέγοντας, ὅμως, ὅτι ἀπὸ τὴν κατάστασι τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐξαρτᾶται ἡ προκοπὴ τοῦ κράτους δὲ μᾶς διαφεύγει τὸ ὅ,τι τὰ πολιτικά, κοινωνικά καὶ πνευματικά χαρίσματα ἐνὸς λαοῦ ὀφείλονται σὲ συντελεστὰς φυσικοὺς αἰώνιους, ἢ αἰωνόβιους, ὅπως οἱ ἱστορικὲς παραδόσεις, ἡ θρησκεία, τὰ ἔθιμα, τὸ πολίτευμα, τὰ συμφέροντα τῶν τάξεων, τὸ κλίμα, ὁ χαρακτήρας, ἡ κληρονομικὴ ζωτικότης τῆς φυλῆς. Ἐπειδὴ ὅμως οἱ φυσικοὶ αὐτοὶ συντελεσταὶ, ἢ εἶναι ἀδύνατο νὰ μεταβληθοῦν, ἢ μεταβάλλονται τόσο ἀργά, ὥστε μπορεῖ νὰ

θεωρηθοῦν ἀμετάβλητοι, γιὰ τοῦτο μᾶς ἀπομένει μεταβλητὸς συντελεστὴς τῆς καταστάσεως μόνο ἡ ἐκπαίδευση, πὺ μπορεῖ μὲ τὴ μεταρρύθμισή της νὰ βελτιώσῃ τὴν κατάστασιν τοῦ τόπου μας.

Ἐὰν τὸ πολίτευμά μας δὲν ἦταν δημοκρατικὸ, πολὺ πιθανὸν νὰ πρόκοβε τὸ Κράτος ὑπὸ μιὰ φωτεινὴ διοίκηση τοῦ ἐνὸς, ἢ τῶν ὀλίγων. Καὶ τότε ἡ σχολικὴ ἀνατροφὴ, τουλάχιστο γιὰ τὴν πολιτικὴ ἀρετὴ τοῦ χαρακτῆρα τοῦ Κράτους, δὲ θὰ εἶχε τόσο ἀπόλυτη σημασία. Ὅταν ὅμως τὸ πολίτευμα εἶναι δημοκρατικὸ, σὰν τὸ δικό μας, τότε ἀπὸ τὴν ποιότητα τῆς ἀνατροφῆς, ἐξαρτῶνται τόσο ἡ πνευματικὴ, ὅσο καὶ ἡ πολιτικοκοινωνικὴ προκοπὴ τοῦ Κράτους.

Τὸ γεγονός, λοιπὸν, ὅτι καὶ ἡ πολιτικοκοινωνικὴ ἀρετὴ ἐνὸς λαοῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ μὀρφωσὴ του, μαζὶ μὲ τὸ ἄλλο γεγονός, ὅτι ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς εἶναι ἀνίκανος ν' αὐτοδιοικηθεῖ, γιὰ τὸ λείπει ἡ μὀρφωσις, ἀποδείχνουν ἓνα μοναδικὸ μέσο θεραπείας. Ν' ἀνεβεῖ ὁ λαὸς μορφούμενος μὲ καλὴ δημοτικὴ παιδεία, ὥστε νὰ φθάσῃ στὸ μὀρφωμένο πολίτευμά του. Ν' ἀνατραφεῖ, δηλαδὴ, ὁ λαὸς ἔτσι καὶ νὰ μὀρφωθεῖ τόσον, ὥστε νὰ μὴ γυρεύῃ νὰ τοῦ ἐτοιμάζουν οἱ κυβερνήσεις Νόμους, γιὰ νὰ τοῦ χρησιμεύσουν σὰν ἀλυσσίδες, ἀλλὰ νὰ γίνῃ ἄξιος ν' αὐτοδιοικιέται ἐλεύθερος, διότι ἐπὶ τέλους τὸ περισσότερο πὺ μπορεῖ ν' ἀπαιτήσῃ λαὸς ἀπὸ τὴν Κοινοβουλευτικὴ Κυβέρνησὴ του εἶναι τὸ ν' ἀντιπροσωπεύῃ κάθε φορὰ πιστὰ τὰ αἰσθήματά του καὶ τὴ γνώμη του.

Οἱ σκέψεις αὐτὲς ἐπιβεβαιώνονται ἀπὸ τὴ μελέτη

τῆς ἐξελίξεως τῶν δημοκρατικῶν πολιτευμάτων, ποὺ μᾶς ὀδηγεῖ στὸ συμπέρασμα, ὅτι γιὰ ν' αὐτοδιοικηθεῖ πραγματικῶς ὁ λαὸς πρέπει ν' ἀποκτήσει καὶ τυπικὰ τὸ δικαίωμα τοῦ Referendum, ποὺ στὰ δημοκρατικὰ πολιτεύματα ἔπρεπε οὐσιαστικὰ νὰ εἶναι ἱκανὸς νὰ τὸ ἐξασκεῖ πάντοτε. Ἐπρεπε, δηλαδή, νὰ εἶναι τόσο μορφωμένος ὁ λαὸς, ὥστε στὴν ἀναθεώρησιν τοῦ νόμου ἀπ' αὐτὸν τὸν ἴδιο νὰ μπορεῖ νὰ ξεχωρίζει, ἀν ὁ νόμος ἀποβλέπει τὸ γενικὸ συμφέρον καὶ ἀν αὐτὸ καὶ μόνο ἐπιζητεῖ.

Ὁ Ἑλβετικὸς λαὸς ποὺ ἔχει ἤδη καὶ τυπικὰ τὸ δικαίωμα τοῦ Referendum, κατὰ τὴ γνώμη τοῦ Νουμᾶ Ντροῦζ, εἶναι σὲ θέσῃ νὰ διακρίνει, καὶ τὸ διακρίνει ψηφίζοντας, ὄχι μόνο τὸ γενικὸ ἀπὸ τὸ προσωπικὸ συμφέρον, ἀλλὰ τὸ γενικὸ ἀπὸ τὸ κομματικὸ συμφέρον τῶν πολιτικῶν του.

Τόση μὀρφωσιν καὶ τόσην ἠθικὴν δύναμιν πρέπει ν' ἀποκτήσει καὶ ὁ λαὸς μας. Διότι χωρὶς κοινωνικὴ καὶ πολιτικὴ ἀνατροφὴ καὶ χωρὶς μὀρφωσιν — ὅπως ἔγραψε ὁ Πεσταλότσι — ὁ λαὸς κυρίαρχος εἶναι παιδί, ποὺ παίζει μὲ τὴ φωτιά, κινδυνεύοντας κάθε στιγμὴ νὰ βάλει στὸ σπῆτι τοῦ πυρκαγιά.

Ἄφου δώσατε τὴν ἐξουσία στὸ λαὸ — ἔλεγε ὁ Γαλλεϋράνδος — ἔπρεπε μὲ καλὴ παιδεία νὰ τοῦ δώσετε καὶ τὴ φρόνηση.

Γιὰ νὰ γίνει, λοιπὸν, ἄξιος τοῦ δημοκρατικοῦ πολιτεύματός του, μὲ τὸ ὁποῖον πρόκειται νὰ ζήσει στὸ μέλλον ὁ Ἑλληνικὸς λαὸς, ἀπομένει μόνῃ σανίδα σωτηρίας ἢ πραγματικὴ μὀρφωσὴ του, τὸ ἀνύψωμα τοῦ σχολείου του.

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΙΣ

«Ὁ λαὸς ποὺ ἔχει τ' ἄριστα σχολεῖα εἶναι ὁ πρῶτος λαός.»
«Ἄν δὲν εἶναι σήμερα, θὰ εἶναι αὔριον. — Ι. Σιμόν».

Ἡ τυποκρατεία τυραννεῖ τὴν ἐκπαίδευσή μας σὲ ὄλα τῆς τὰ στάδια. Καὶ ἡ ριζικότερη μεταρρύθμισή τῆς θὰ ζητοῦσε μεγαλειότερη προσοχὴ στὴν οὐσία, περιορίζοντας σὲ λογικὰ ὄρια τὴν ἀνάγκη τῆς ἐξετάσεως τῶν τύπων.

Προτείνοντας κ' ἐμεῖς ριζικὴ μεταρρύθμιση θὰ ἐπιμείνουμε πρὸ πάντων στὸ νὰ δείξουμε, ὅτι πρέπει ν' ἀλλάξουν οἱ μέθοδοι τῆς διδασκαλίας καὶ ἡ ποιότης τοῦ δασκάλου, ποὺ εἶναι τὸ ἴδιο πρᾶγμα, γιὰ τὸ πρῶτο ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ δεύτερο. Θὰ προτείνουμε, δηλαδὴ, ἀλλαγὴ ὄχι τῆς μορφῆς, μὰ τῆς ψυχῆς. Καὶ ψυχὴ τοῦ σχολείου θεωρήσαμε τὸ δάσκαλο, ἀπὸ τὴ στιγμὴ μάλιστα ποὺ πεισθήκαμε, ὅτι ὁ γενικὸς χαρακτῆρας τῶν μεταρρυθμίσεων, ποὺ ὑπόβαλε στὴ νεώτερη παιδαγωγικὴ τὸ πνεῦμα τῆς προόδου, εἶναι τὸ φόρτωμα τοῦ δασκάλου μὲ τοὺς κόπους καὶ τὰ βάρη ποὺ ξεφορτώνουν ἀπὸ τὸ παιδί.

Γιὰ νὰ φθάσουμε ὁμαλὰ ὁμῶς σὲ παρόμοιο συμπέρασμα πρέπει ν' ἀρχίσουμε ἀπὸ τὴν ἀρχή. Χρειάζεται πρῶτα πρῶτα νὰ ὀρισθεῖ καθαρὰ ὁ σκοπὸς τῆς ἐκπαίδευσῆς καὶ κατόπιν, σύμφωνα του, νὰ ὀρισθοῦν οἱ

σπουδές, οί τρόποι και τὰ πρόσωπα, πού θά συντελέσουν γιά τήν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ. Γιατί ἡ μέθοδος και ἡ τάξις προϋποθέτουν και σκοπὸν καθαρὰ μελετημένον και βέβαια μέσα γιά τήν ἐπιτυχία του.

Ἐπειδὴ, ὁμως, ἡ ἐκπαίδευσις εἶναι πολυμερέστερη —κατώτερη, εἰδική, μέση, ἀνώτερη—πρέπει και μερικότερα νὰ ὀρισθῆι ὁ μερικὸς σκοπὸς τοῦ καθενὸς τμήματος τῆς ἐκπαιδεύσεως· κ' ἔπειτα σύμφωνα με τὸν εἰδικὸ σκοπὸ τοῦ κάθε σχολείου — δημοτικοῦ, γυμνασίου, ἐπαγγελματικῆς σχολῆς κλπ. — νὰ βροῦμε τὰ μαθήματα, πού θά δώσουμε στὰ χέρια τοῦ καταλλήλου δασκάλου, πού με τήν κατάλληλη μέθοδο διδασκαλίας θά φθάσει, με κόπους πάντοτε, ἀσφαλέστερα ὁμως στὸ σκοπὸ.

Και λοιπὸν, σκοπὸς τῆς Ἐκπαιδεύσεως ἀναμφισβητήτως εἶναι ἡ προετοιμασία τοῦ ἀνθρώπου γιά νὰ ζήσει τελειότερα τῇ ζωῇ, μορφώνοντας τὸ σῶμα του, τὸ μυαλό του, τὸν χαρακτήρα του. Και χορηγώντας στὸν ἄνθρωπο και στὸν πολίτη γενικὰ χρήσιμες και ἀπαραίτητες στὸν βίον του γνώσεις και εἰδικὰ τίς χρήσιμες γνώσεις γιά τήν καλλίτερη ἐξάσκησιν τοῦ ἐπαγγέλματος του.

Ὅπως εἶναι φανερό, στὸν ὀρισμὸ τῆς ἐκπαιδεύσεως πρέπει νὰ διακρίνουμε: *Τὸ γενικὸ μέρος*, πού ἔχει γιά σκοπὸ, μαζί με τῇ μόρφωση τοῦ σώματος, τοῦ μυαλοῦ και τοῦ χαρακτήρα, νὰ δώσει ἀπαραίτητες και χρήσιμες στὸν ἄνθρωπο και στὸν πολίτη γνώσεις. Και νὰ διακρίνουμε τὸ εἰδικὸ μέρος, πού κάθε φορά πρό-

κειται νὰ δώσει στὸν ἐπαγγελματία ἀνάλογες μὲ τὸ ἐπάγγελμα εἰδικές γνώσεις.

Ἄλλ' ἂν σκεφθοῦμε, πὼς ἡ ἀνώτερη ἐκπαίδευσις εἶναι πάντοτε εἰδική καὶ πὼς ἡ μέση ἐκπαίδευσις ὅταν δὲν εἶναι εἰδική — ἐμπορικές, γεωπονικές, ἐπαγγελματικές σχολές κτλ. — εἶναι εἰδική προετοιμασία γιὰ τὴν εἰδικὴν ἀνώτερη ἐκπαίδευσιν — κλασικὸ τμῆμα καὶ πρακτικὸ τμῆμα γυμνασίου — τότε θὰ δοῦμε, ὅτι ἀπομένει μόνη ἡ δημοτικὴ παιδεία νὰ περιλαβαίνει μόνο τὸ ἓνα, τὸ γενικὸ μέρος τοῦ σκοποῦ τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Γιὰ τοῦτο ξεχωριστὰ καὶ πρῶτα ὀφείλουμε λεπτομερέστερα νὰ μελετήσουμε τὸν σκοπὸ τῆς δημοτικῆς παιδείας.

Ἡ δημοτικὴ παιδεία, λοιπὸν, ἔχει σκοπὸ νὰ καταστήσει ὅσο τὸ δυνατὸν περισσότερους ἀνθρώπους — ὅλους τοὺς ἀνθρώπους στὰ κράτη πού εἶναι ὑποχρεωτικὴ — ἱκανοὺς νὰ σκέπτονται, γεροὺς τὸ σῶμα καὶ μὲ χαρακτῆρα προσωπικόν, πολῖτες χρηστοὺς καὶ πειθαρχικοὺς. Κι' ἀκόμα νὰ τοὺς ἐφοδιάσει μὲ τ' ἀπαραίτητα γιὰ τὴ ζωὴ στοιχεῖα χρησίμων γνώσεων, ἀνοίγοντας συνάμα εἰς αὐτοὺς τὴν ὄρεξιν νὰ τελειοποιήσουν τίς γνώσεις διαβάζοντας, ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀποφοίτησιν, μόνοι τους, ἢ ἀκολουθώντας τὴν εἰδικὴν μόρφωσιν γιὰ τὸ ἐπάγγελμα, πού ἡ φυσικὴ τους προδιάθεσις καὶ ἡ κοινωνικὴ τους θέσις τοὺς προώρισε.

Στὸν ἔτσι διατυπωμένον σκοπὸ βλέπουμε: τὸ **θετικὸ μέρος**, πού εἶναι ἡ μόρφωσις τοῦ μυαλοῦ, τοῦ σώματος, τοῦ χαρακτῆρα καὶ ὁ ἐφοδιασμὸς μὲ στοιχεῖα

πρακτικῶν γνώσεων. Καὶ τὸ *ιδεολογικὸ μέρος*, ποῦ μπορούμε νὰ ποῦμε, πὼς ἀποτελεῖ τὸ θεμέλιον πρόβλημα τῆς δημοτικῆς παιδείας, ποῦ εἶναι: νὰ μορφώσῃ τὸν ἄνθρωπον, ὥστε οἱ πνευματικὲς ἀπολαύσεις νὰ δύνανται νὰ παλαίσουν μὲ τὶς ὑλικές. Νὰ κατορθώσῃ, δηλαδή, ν' ἀντικαταστήσῃ μὲ τὸ βιβλίον τὴν οὐκίαν, νὰ βάλῃ στὴ θέσιν τοῦ καφενεῖου τὴ βιβλιοθήκη καὶ τὴν αἴσθησιν νὰ τὴν ἀναπληρώσῃ μὲ τὴν ἰδέαν.

Ἀπὸ τὰ παραπάνω βλέπουμε, πὼς ἡ δημοτικὴ παιδεία πρέπει νὰ εἶναι αὐθύπαρκτη. Κι' ἀκόμα πὼς τὸ κάθε τι ποῦ θὰ εἰπωθεῖ γι' αὐτὴ, ἀφορᾷ καὶ ὅλα τὰ τμήματα τῆς ἐκπαιδεύσεως, ποῦ ἔχουν σκοπὸ νὰ πλατύνουν τὴ μὀρφωσιν τοῦ μυαλοῦ, τοῦ χαρακτῆρα, τοῦ σώματος καὶ τὶς χρήσιμες στὸν ἄνθρωπον γνώσεις, ἐν ᾧ συνάμα θὰ παρέχουν εἰδικές, χρήσιμες γιὰ τὸ εἰδικὸ ἐπάγγελμα, γνώσεις.

Μετὰ ταῦτα εὐκόλο εἶναι νὰ δοῦμε τὸν σκοπὸ τῆς *εἰδικῆς* μέσης ἐκπαιδεύσεως, τὸν σκοπὸ, δηλαδή, μιᾶς ἐμπορικῆς, βιοτεχνικῆς, βιομηχανικῆς, γεωργικῆς, ναυτικῆς, ἐπαγγελματικῆς, σχολῆς κτλ. Διότι εἶναι φανερόν, πὼς ὁ σκοπὸς μιᾶς τέτιας σχολῆς εἶναι νὰ δώσῃ τὶς εἰδικές γνώσεις, ποῦ χρειάζονται στὸν ἔμπορον, στὸ βιομήχανον, στὸν ἐμποροκαπετάνιον κτλ., ἐν ᾧ θὰ φροντίζει νὰ τελειοποιήσῃ καὶ ν' ἀναπτύξῃ τὸν σκοπὸ τῆς δημοτικῆς παιδείας.

Ἐπίσης εὐκόλα φανερώνεται καὶ ὁ σκοπὸς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, ποῦ πρέπει νὰ χωρίζεται σὲ δύο.

Σὲ κλασικὴ μέση ἐκπαίδευση — κλασικὸ τμήμα

γυμνασίου — πού σκοπεύει νά προετοιμάσει τόν σπουδαστή τῶν κλασικῶν ἐπιστημῶν (θεολογία, φιλολογία, νομική). Καί σέ μέση ἐκπαίδευσιν ἐπιστημονικήν — πρακτικὸ τμήμα γυμνασίου—πού σκοπεύει νά προετοιμάσει τόν σπουδαστή τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν (φυσικὲς ἐπιστῆμες, μαθηματικὲς, μηχανικὲς, στρατιωτικὲς κτλ).

Ἄλλὰ τὸ κλασικὸ τμήμα τοῦ γυμνασίου, ἐν ᾧ εἰδικὰ θὰ προσέχει νά δώσει στοὺς μαθητὰς φιλολογικότερον καταρτισμὸν μὲ τὴν εὐρύτερη καὶ τὴν εἰδικότερη διδασχὴ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν καὶ τοῦ ἀρχαίου πνεύματος, δὲ θὰ παραμελεῖ τὴν τελειότερη ἀνάπτυξιν τοῦ μηχανισμοῦ τῆς σκέψεως, μὲ τὴ μεθοδικὴ ἀπόκτησιν ἀπὸ τὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες χρησίμων γιὰ τὴ ζωὴ γνώσεων, καὶ δὲ θὰ παραμελεῖ μαθήματα, πού δίνουν στὸν ἄνθρωπο φωτεινότερη συνείδησιν τῶν καθηκόντων του πρὸς τὴν πατρίδα καὶ τὴν κοινωνία, μηδὲ θὰ παραλείψει μαθήματα πού δυναμώνουν τὸν χαρακτήρα καὶ τὸ σῶμα.

Ἀπαράλλακτα τὸ πρακτικὸ τμήμα τοῦ γυμνασίου θὰ χρησιμεύει εἰδικὰ, ὡς προετοιμασία γιὰ τὶς ἐπιστημονικὲς σπουδὲς μὲ τὴν εὐρύτερη διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ τῶν μαθηματικῶν, μὰ γιὰ τοῦτο δὲ θὰ παραμελεῖται ἡ ἀνθρωπιστικὴ μόρφωσις, μηδὲ θὰ παραμελοῦνται τὰ μαθήματα πού μορφώνουν τὸν πολίτη καὶ τὰ μαθήματα πού δυναμώνουν τὸν χαρακτήρα καὶ τὸ σῶμα.

Στὸ τέλος ἡ ἀνώτερη ἐκπαίδευσις, πού εἶναι τέλεια εἰδική, μπορεῖ καὶ πρέπει νά μὴν παραμελεῖ τὴ μόρφωση τοῦ χαρακτήρα καὶ τοῦ σώματος. Στὴν ἀνώτερη

ὅμως ἐκπαίδευσιν, ὅπου ὁ νέος εἶναι προετοιμασμένος νὰ σκεφθεῖ τόσο ἐπαγωγικὰ ὅσο καὶ ἀπαγωγικὰ, ποὺ μπορεῖ σὲ κάθε περίστασιν τόσο νὰ συνθέσει ὅσο καὶ ν' ἀναλύσει, ἢ μέθοδος τῆς *ex cathedra* διδασκαλίας, ὅσο καὶ ἡ φροντιστηριακὴ, ὅσο καὶ κάθε ἄλλη, εἶναι θεάρεστες. Καὶ τὸ μόνο ἴσως, ποὺ θὰ ζητούσαμε ἀπὸ τὸν καθηγητὴ τῆς ἀνώτερης παιδείας, θὰ ἦταν νὰ αἰσθάνεται αὐτὸς ἀγάπη πρὸς τὴν ἐπιστήμη, γιὰ νὰ μπορέσει νὰ τὴ μεταδώσει στοὺς σπουδαστάς.

Γι' αὐτὸ στὸ μέλλον θὰ μιλήσουμε μόνο γιὰ τὴν κατώτερη καὶ μέση ἐκπαίδευση, ποὺ ἀφοῦ ὄρισαν τὸν σκοπὸ τῆς καθεμιᾶς θὰ ζητήσουμε τὰ μέσα μὲ τὰ ὁποῖα θὰ τὸν ἐπιτύχει.

II

Καὶ ἀρχίζουμε ἀπὸ τὴ δημοτικὴ παιδεία.

Κράτος, σὰν τὸ δικό μας τὸ συνταγματικὸ, ποὺ ἔχει καθολικὴ ψηφοφορία ὀφείλει νὰ ἔχει καὶ καθολικὴ παιδεία. Ἄρα θὰ ἔχει, ὅπως ἔχει, δημοτικὴ παιδεία ὑποχρεωτικὴ. Καὶ στοὺς νόμους, ποὺ ὑποχρεώνουν τὸν πολίτη νὰ πληρώνει φόρους καὶ νὰ ὑπηρετήσῃ στὸ στρατὸ, προστίθεται ὁ νόμος, ποὺ τὸν ὑποχρεώνει νὰ φοιτήσῃ στὸ σχολεῖο 4 ἢ 6 χρόνια (σὲ ἄλλα κράτη 7 καὶ 8) γιὰ νὰ μορφωθεῖ.

Ἔχει συμφέρον τὸ κράτος ν' ἀναπτύξῃ τὸν πολίτη του, γιὰτὶ θὰ κερδίσει ἀπὸ τὴν πατριωτικότερη διάθεσή του, ἀπὸ τὴν ἀγαθότερη θέλησή του καὶ τὴ φωτεινότερη σκέψη του. Καὶ γιὰ τοῦτο ὑποχρεώνει τοὺς

γονεῖς νὰ στέλνουν τὰ παιδιὰ τους 6 χρόνια στὸ σχολεῖο. Κ' ἔχει συμφέρον τὸ Κράτος νὰ μορφώσει στρατιῶτες μὲ γερὰ κορμιὰ καὶ πειθαρχικοὺς πολῖτες. Καὶ γιὰ τοῦτο θεωρεῖ ὑποχρεωτικὴ τὴ δημοτικὴ παιδεία.

Ἀναλαβαίνει ὁμῶς καὶ τὸ Κράτος τὴν ὑποχρέωση νὰ καταρτίσει ἔτσι τὸ σχολεῖο του, ὥστε στὰ 6 χρόνια ν' ἀνοίξει τὰ μάτια τοῦ παιδιοῦ, νὰ τοῦ ἀναπτύξει τὴ σκέψη του, καὶ νὰ τὸ ἐφοδιάσει μὲ τὶς ἀπαραίτητες καὶ χρήσιμες στὸν ἰδιωτικὸ του βίον γνώσεις καὶ μὲ τὰ στοιχεῖα τῶν γνώσεων, ποὺ θὰ τοῦ χρησιμεύσουν γιὰ τὴ συντήρηση τῆς υἰείας του.

Καὶ οἱ ὑποχρεώσεις ὁμῶς τοῦ Κράτους, καθὼς εἶπαμε, εἶναι γιὰ τὸ συμφέρον του, γιὰτὶ ὅσο καλλίτερο γίνεται τὸ ἄτομο καὶ ὅσο πιὸ προετοιμασμένο γιὰ νὰ προκόψει, τόσο χρησιμότερο θὰ εἶναι στὸ σύνολον.

Ἄς δοῦμε, λοιπὸν, μὲ ποιὸν τρόπο τὸ Δημοτικὸ Σχολεῖο θὰ κατῶρθωνε νὰ δώσει τὴ φυσικὴ, τὴν ἠθικοπολιτικὴ καὶ τὴν πνευματικὴ ἀνατροφή, παρέχοντας μόνον χρήσιμες γιὰ τὴ ζωὴ γνώσεις. Γιατὶ ἂν οἱ χρήσιμες γνώσεις ἀρκοῦν γιὰ νὰ μᾶς δώσουν τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸ, θὰ ἦταν καθαρὴ παραφροσύνη νὰ ζητήσουμε ἄλλες σπουδὲς γιὰ νὰ τὸν ἐπιτύχουμε.

Μὰ γιὰ νὰ ἐννοήσουμε καλλίτερα τὸ πῶς ἡ δημοτικὴ παιδεία θὰ κατορθώσει ὅσα πρέπει νὰ κατορθώσει, θὰ τὴ φαντασθοῦμε σὰ μιὰν ὁμοσπονδίαν ἀπὸ τρία διαμερίσματα, ποὺ ὑπηρετοῦν ἕναν κοινὸ σκοπὸν, ἐν ᾧ τὸ καθένα φαίνεται σὰ νὰ δουλεύει γιὰ ξεχωριστὸ σκοπὸν.

Τὰ τρία διαμερίσματα τῆς ὁμοσπονδίας ἀλληλοβοηθοῦνται, ὥστε τελικὰ νὰ μορφωθεῖ τὸ μυαλὸ καὶ ὁ

χαρακτήρας τοῦ παιδιοῦ, ἀφοῦ πρῶτα μορφώθηκε τὸ σῶμα του καὶ ἀφοῦ τὸ παιδί ἀπόκτησε χρήσιμες γιὰ τὴ συντήρησιν τῆς ὑγείας του συνήθειες καὶ χρήσιμες γιὰ τὴ ζωὴ του γνώσεις.

Τὰ τρία διαμερίσματα εἶναι: Α^{ον} τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς: Β^{ον} τῆς ἠθικοπολιτικῆς ἀγωγῆς: Καὶ Γ^{ον} τῆς πνευματικῆς ἀγωγῆς.

ΦΥΣΙΚΗ ΑΓΩΓΗ.—Λέγοντας φυσικὴ ἀγωγή ἐννοοῦμε τόσο τὴν ὑγιεινὴν, ποὺ συμβουλεύει γιὰ τὴν διατήρησιν τῆς ὑγείας τὴν ἐγκράτεια, τὴ λιτότητα καὶ τὴν καθαριότητα, ὅσο καὶ τὴν ὑγιεινὴν τῆς ἐνέργειας, ποὺ ἀναπτύσσει καὶ δυναμώνει τὰ μέλη τοῦ σώματος καὶ τὰ ὄργανα τοῦ ὀργανισμοῦ, γυμνάζοντάς τα.

Ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους χρόνους συμβουλεύεται καὶ ἡ ὑγιεινὴ τῆς διατηρήσεως τῆς ὑγείας, καὶ ἡ ὑγιεινὴ τῆς ἐνέργειας. Εἶναι σὲ ὄλους γνωστὸν, ὅτι ὁ Σόλων ἐνομοθέτησε καὶ τὰ παιδιὰ τῶν θητῶν νὰ κολυμποῦν, γιὰ νὰ πλένονται καὶ γιὰ ν' ἀσκοῦνται.

Μὲ ἀσκήσεις μεθοδικῆς, μὲ τὰ ἐλεύθερα παιγνίδια καὶ γενικὰ μὲ τὴν κίνησιν ἀναπτύσσονται τὰ μέλη τοῦ σώματος. Ἀλλὰ οἱ σωματικῆς ἀσκήσεις, ποὺ ἀναπτύσσουν τὰ μέλη, εἶναι ἐπὶ πλέον καὶ πηγὲς ὑγείας καὶ ρώμης, διότι κινοῦν τὴν ὀργανικὴν ζωὴν σὲ ὅλες τὶς λειτουργίαις καὶ ἐπομένως ἀναπτύσσουν τὰ ὄργανα, σύμφωνα μὲ τὸν γνωστὸ νόμον: ὅτι ἡ λειτουργία κἀνει τ' ὄργανο:

Ἐπίσης οἱ ἀσκήσεις εἶναι ὠφέλιμες καὶ στὸ πνεῦμα, ὅχι μόνον γιὰτὶ ἐπιτρέπουν στὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ ν' ἀναπαυθεῖ καὶ νὰ ξεκουρασθεῖ, ἀλλὰ διότι ἀνανεώ-

νουν καὶ τροφοδοτοῦν τὶς βαθύτερες πηγές τῆς πνευματικῆς ζωῆς. Μὲ τὶς καθημερινές τέλος ἀσκήσεις διατηρεῖται καὶ καλλιεργεῖται ἡ ἐνέργεια τῆς θελήσεως, πὺ ἀξίζει ὅσο καὶ ἡ ὑγεία τοῦ μυαλοῦ.

Γιὰ ὅλ' αὐτὰ ὅμως πρέπει οἱ ἀσκήσεις νὰ μὴν εἶναι τυχαῖες, οὔτε κοπιαστικῆς, καὶ πρὸ πάντων νὰ μὴν εἶναι πολὺπλοκαες. Γιατὶ πρέπει ν' ἀναπτύσσουν σύμμετρα ὅλα τὰ ὄργανα τοῦ ὄργανισμοῦ καὶ τὰ μέλη τοῦ σώματος, χωρὶς ν' ἀπαιτοῦν ἐνεργητικότερη ἐπέμβαση τοῦ πνεύματος, πράγμα κοπιαστικότερο καθὼς μᾶς μαθαίνει ἡ φυσιολογία.

Τῆ μεθοδικῆ καὶ φυσιολογικῆ ἀσκηση μᾶς τὴ δίνει σήμερα ἡ γυμναστικῆ, πὺ μπορεῖ πλέον νὰ ὀνομασθεῖ: Λογικῆ ἐκλογῆ ἀσκήσεων:

Ἡ γυμναστικῆ ὅμως παρεκτὸς ἀπὸ τὴν ὑγεία καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν μελῶν τοῦ σώματος, τῶν ὀργάνων τοῦ ὄργανισμοῦ, τοῦ μυαλοῦ καὶ τῆς θελήσεως, κατορθώνει μὲ τὴν παιδαγωγικῆ γυμναστικῆ, τὴν ἀγωνιστικῆ καὶ τὰ γυμναστικὰ παιγνίδια νὰ συνειθίζει τὰ παιδιὰ στὴ συνεργασία γιὰ ὀρισμένο σκοπὸν, τὰ συνειθίζει νὰ πειθαρχοῦν, τοὺς καλλιτερεῖ τὴν ἀτομικὴ ποιότητά τους καὶ ἀνατρέφει τὸ πνεῦμα τῆς πρωτοβουλίας καὶ τοῦ ἀνδρικοῦ συναγωνισμοῦ. Τέλος μορφώνει τὸν χαρακτῆρα καὶ δίνει στὸ παιδὶ ἀνεπιτήδευτο ἦθος.

Ἐνα μάθημα, λοιπὸν, τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς, ἡ γυμναστικῆ, μαζὶ μὲ τὴν ὑγεία τοῦ σώματος, βοηθεῖ τὸ διαμέρισμα τῆς ἠθικοπολιτικῆς ἀγωγῆς στὸ νὰ μορφώσει πειθαρχικοὺς καὶ μὲ προσωπικὸ χαρακτῆρα πολῖτες

καὶ συντρέχει τὸ διαμέρισμα τῆς πνευματικῆς ἀγωγῆς, διατηρῶντας καὶ ἀναπτύσσοντας τὴν ὑγεία τοῦ μυαλοῦ.

Στὸ διαμέρισμα τῆς φυσικῆς ἀγωγῆς νομίζω, πὼς πρέπει νὰ περιλάβουμε τὰ μαθήματα τῆς χειροτεχνίας, τῆς ἰχνογραφίας καὶ τὸ τραγοῦδι. Μαθήματα ποὺ ξεκουράζουν τὸ μυαλὸ, ποὺ κάνουν τὸ σχολεῖο εὐχάριστο στὸ παιδί καὶ ποὺ ἀναπτύσσουν φυσικὴν ἐπιδεξιότητα χρησιμότατη σὲ πολλὰ ἐπαγγέλματα καὶ στὸν πρακτικὸ βίον.

Ἐὰν ἐσκόπευα νὰ γράψω ἐγχειρίδιο παιδαγωγικῆς θὰ ὤφειλα ἴσως νὰ δείξω, πὼς εἶναι ἀνάγκη νὰ διδάσκεται ἡ ἰχνογραφία, ἂν θέλουμε νὰ ἐτοιμάσουμε τεχνίτες ἐπιδέξιους καὶ ἂν θέλουμε νὰ ὑποβοηθήσουμε τὴν ἀνάπτυξιν καλλιτεχνικῆς ἰδιότητος τοῦ παιδιοῦ. Καὶ θὰ ὑπενθύμιζα ὅτι τὸ παιδί ἔχει φυσικὴν κλίσιν πρὸς τὴν ἰχνογραφία. Καὶ ὅτι μὲ τὴν ἰχνογραφία βοηθοῦμε τὴν ἀσκησιν τῆς προσλήψεως ἐντυπώσεων, δίδοντας στὸ παιδί βέβαιον τρόπο νὰ μεταβάλλει τὴν ἐντύπωσή του σὲ ὀριστικότερη καὶ τελειοτικότερη.

Ἐπίσης εἶναι γνωστὴ τῆς μουσικῆς ἡ ἠθικὴ ἐπιρροή. Κι' ἀκόμα εἶναι γνωστὸν, ὅτι μὲ τ' ἀπλὰ πατριωτικὰ τραγουδάκια καὶ μὲ ὕμνους σὲ μεγάλους ἄνδρες μποροῦμε νὰ ὑποβοηθήσουμε τὴν ἀνάπτυξιν πατριωτικῶν καὶ γενναίων αἰσθημάτων.

Ἐπὶ τέλος ἡ χειροτεχνία χαρίζει στὸ παιδί φυσικά, πνευματικά καὶ κοινωνικά προτερήματα. — Φυσικά, γιατί μὲ τὸ νὰ μάθει νὰ μεταχειρίζεται τὴ λίμα, τὴν πλάνη, τὸ σκεπάρνι, τὸ σκαλιστήρι, τὸν τόρνο κτλ.

συμπληρώνει τὴ γυμναστικὴ του μόρφωσιν, ἀποχτῶν-
 τας ἐπιδεξιότητα στὰ χέρια, πού θὰ τοῦ εἶναι χρήσιμη
 πάντοτε καὶ πού τὸ ἐτοιμάζει νὰ παρακολουθήσει
 κατόπιν κάθε εἰδικὴ τεχνικὴ μόρφωσις.— Πνευματικῶς,
 γιατί οἱ μικροδυσκολίες πού θὰ συναντήσῃ θὰ τὸ
 συνειθίσουν νὰ παρατηρεῖ καὶ νὰ σκέπτεται. — Καὶ
 κοινωνικῶς, γιατί μιᾶ φορὰ πού θὰ ἐκτιμήσῃ μόνο του
 κι' ἀπὸ ἀτομικὴ πείρα τίς ἰδιότητες, πού χρειάζονται
 γιὰ νὰ ἐπιτύχει κανεὶς σὲ χειροτεχνικὸ ἐπάγγελμα καὶ
 νὰ γείνῃ ἐπιδέξιος τεχνίτης, δὲν ὑπάρχει φόβος στὸ
 μέλλον, ὅποια θέσῃ στὴν κοινωνία κι' ἂν ἀποκτήσῃ, νὰ
 περιφρονήσῃ τοὺς συναδέλφους του ἐκείνους, πού θὰ
 ζοῦν ἀπὸ τὴ δουλειὰ τῶν χειρῶν τους.

Ἔτσι, λοιπὸν, ὁ δάσκαλος μὲ τὰ μαθήματα τῆς
 φυσικῆς ἀγωγῆς καὶ τὸ σῶμα μπορεῖ ν' ἀναπτύξῃ καὶ
 νὰ βοηθήσῃ μπορεῖ τὴν ἠθικοπολιτικὴ καὶ πνευματικὴ
 ἀνατροφὴ τοῦ παιδιοῦ.

Μὰ γιὰ νὰ κατορθώσῃ ἐλ' αὐτὰ ὁ δάσκαλος, πρέπει
 νὰ τηρεῖ πρώτιστα γιὰ λογαριασμό του τοὺς κανόνες
 τῆς συντηρήσεως τῆς υγείας καὶ νὰ εἶναι ἄρτιος τὸ
 σῶμα, κάτοχος τῶν φυσικῶν ἀσκήσεων καὶ τοῦ σκο-
 ποῦ τους, δεξιὸς τέλος χειροτεχνίτης καὶ ἰχνογράφος.

Πρέπει ἐπὶ πλέον ὁ δάσκαλος νὰ ἔχει τὴν ἐπαγγελ-
 ματικὴ μόρφωσιν καὶ τὴν ἐπαγγελματικὴ πείρα, ὥστε
 νὰ διακρίνῃ σὲ κάθε ἡλικία ποιά τραγούδια, ποιῆς κι-
 νήσεις, ποιῆς γραμμῆς καὶ ποιά ἐργαλεῖα μπορεῖ τὸ
 παιδί νὰ τραγουδήσῃ, νὰ ἐκτελέσῃ, νὰ χαράξῃ καὶ
 νὰ μεταχειρισθῇ. Κι' ἀκόμα νὰ μπορεῖ νὰ συνδυάζῃ

τὰ μαθήματα. Π. χ. νὰ μπορεῖ ἀπὸ ἓνα τραγοῦδι νὰ βγάλει τὴν ἠθικὴν, ἢ τὴν πατριωτικὴν, διδαχὴν· καὶ νὰ μπορεῖ ἀπὸ ἓνα ξύλο ποῦ πριονίζει τὸ παιδί, ἢ ἀπὸ ἓνα δεντράκι ποῦ ποτίζει, νὰ κάνει μάθημα φυσικῆς ἱστορίας, ἢ πατριδογνωσίας.

Μὲ ὅσα εἶπαμε, θέλουμε νὰ διατρανώσουμε τὴν ἀνάγκη ὃ δάσκαλος νὰ εἶναι ἄνθρωπος γερός, παστρικός, ἠθικός, πατριώτης καὶ μορφωμένος. Κι' ἀκόμα ν' ἀγαπᾷ τὸ ἔργο του· καὶ ν' ἀγαπᾷ τὸ παιδί, γιὰ νὰ τὸ νοιώθει.

ἨΘΙΚΟΠΟΛΙΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ.—Βάση τῶν μαθημάτων τοῦ δευτέρου διαμερίσματος πρέπει νὰ εἶναι ἡ πατριδογνωσία, μορφὴ ἀνάλογη μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδικοῦ μυαλοῦ τῶν γνώσεων, ποῦ τὰ στοιχεῖα τοὺς περιλαβαίνει.

Ἡ πατριδογνωσία ξεκινῶντας ἀπὸ τὴν πραγματογνωσία (ἀπὸ τὴν πραγματογνωσία πρέπει ν' ἀρχίσει κάθε σπουδὴ στὸ δημοτικὸ σχολεῖο) ξετυλίγεται ἀργότερα καὶ ξεκαθαρίζεται σὰ χωριστὰ μαθήματα τῆς ἱστορίας, τῆς πολιτικῆς καὶ φυσικῆς γεωγραφίας.

Ἡ ἱστορία εἴτε χαμένη καὶ ἀόριστη στὴν πατριδογνωσία, εἴτε ξεκαθαρισμένη σὲ χωριστὸ μάθημα, χρησιμεύει πρὸ πάντων γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ πατριωτισμοῦ. Μὲ τὴν ἱστορία μεταβάλλεται ἡ πατρίδα σὲ πρᾶγμα ζωντανό, ποῦ τὴ ζωὴ του καὶ τὴν τύχη του παρακολουθεῖ τὸ παιδί ἀνάμεσα στοὺς αἰῶνες, τώρα ἐνθουσιασμένο καὶ περήφανο, γιὰ τὰ κατωρθώματά της κ' ἔπειτα συγκινούμενο καὶ παθαινόμενο, γιὰ τὰ ἀτυχήματά της.

Ἀπὸ τὰ ἱστορικὰ ἀνέκδοτα καὶ τὶς βιογραφίες μεγάλων ἀνδρῶν θὰ τροφοδοτεῖται τὸ μάθημα τῆς ἠθικῆς. Ἐπειδὴ, μάλιστα, ἡ ἔθνικὴ μας ἱστορία θὰ δείχνει σὲ κάθε σελίδα τῆς τὴν ἰδέα τῆς πατρίδας ἐνωμένη, ἀγκαλιασμένη, ἀξεχώριστες μὲ τὴ θρησκεία τὴν ὀρθόδοξη, οἱ βίοι τῶν μεγάλων πατέρων τῆς ἐκκλησίας θὰ συμπληρῶνουν τὴν ἠθικὴ καὶ θρησκευτικὴ μὀρφωση.

Ἐννοεῖται, πὼς ἡ καρποφόρα ἠθικὴ διδαχὴ γίνεται, καὶ πρέπει νὰ γίνεται, περισσότερο ἀπὸ τὸ ἀτομικὸ παράδειγμα τοῦ δασκάλου καὶ ὀλιγότερο ἀπὸ τὴν ἀφορμὴ τῶν ἱστορικῶν παραδειγμάτων, καὶ σχεδὸν διόλου ἀπὸ γενικὲς ἠθικὲς ἀρχές.

Ἐννοεῖται ἀκόμα, ὅτι ἡ ἱστορία τῆς πατρίδας, ποὺ θὰ διδαχθεῖ μαζί μὲ τὴ γεωγραφία τῆς πατρίδας, θὰ εἶναι ἡ σύγχρονη ἱστορία. Δηλαδή ἡ σύγχρονη θὰ προηγηθεῖ ἀπὸ τὴν παλαιότερη. Κι' ἀπὸ τὴ γενικὴ ἱστορία τὸ παιδὶ θὰ μάθει μόνον ὅσα σχετίζονται μὲ τὴν ἔθνικὴ.

Ὅπως ἡ ἱστορία τῆς Ἑλλάδας μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ πὼς εἶναι ἡ ψυχὴ τῆς, ἔτσι καὶ ἡ γεωγραφία τῆς μπορεῖ νὰ θεωρηθεῖ τὸ σῶμα τῆς.

Μὰ ἐν ᾧ ἡ φυσικὴ γεωγραφία θὰ περιγράφει βουνὰ, στεριές, θάλασσες, λίμνες, νησιὰ, ποτάμια, πεδιάδες, δάση καὶ προϊόντα τῆς, ἡ πολιτικὴ γεωγραφία παράλληλα θὰ ὀμιλεῖ γιὰ τοὺς ἀνθρώπους, τὴν κοινωνία τὴν ἑλληνικὴ, τὸ πολίτευμά τους καὶ τὰ ἔργα τους.

Συνδυασμένες, ἄρα, ἡ πολιτικὴ γεωγραφία μὲ τὴν ἱστορία τὴ σύγχρονη, στὸ τέλος τῶν μαθημάτων τῆς

Ιστορίας και τῆς γεωγραφίας και σὰ στεφάνωμά τους, μπορεί νὰ δώσουν στοῦ παιδὶ σαφέστερη τὴν ἔννοια τοῦ Κράτους και τοῦ Πολίτη. Κι' ἀκόμα τὰ καθήκοντα τοῦ Πολίτη και τὰ δικαιώματά του ἀπέναντι τοῦ Κράτους. Μπορεῖ νὰ δώσουν, δηλαδή, τὰ στοιχεῖα μιᾶς πολιτικῆς και κοινωνικῆς ἀνατροφῆς.

Ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας τῆς πατριδογνωσίας, ὅπως φανερά ὑποδειχνεται κ' ἐδῶ και ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴν παιδαγωγικὴν, μὲ τὸ νὰ προχωρεῖ ἀπὸ τὰ πλησίον στ' ἀπόμακρα, ἀπὸ τὸ μέρος στοῦ γενικοῦ, ἀπὸ τὸ πρᾶγμα στοῦ νόημα, ἐκτὸς τῆς ἠθικοπολιτικῆς και πατριωτικῆς ἀνατροφῆς ποὺ δίνει, θὰ συντείνει ν' ἀναθρέψει και τὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ.

Ἡ πατριδογνωσία, τέλος, καλεῖται νὰ δώσει στοῦ παιδὶ και στοιχεῖα χρησίμων στοῦ βίου του πρακτικῶν γνώσεων, γιατί ἡ φυσικὴ γεωγραφία δὲν περιγράφει μόνο τὸν κόσμον, μὰ και τὸν ἐξηγεῖ.

Θεωρεῖται μάλιστα τὸ μάθημα τῆς φυσικῆς γεωγραφίας καταλληλότατον, γιατί κ' εὐχαριστότατον εἶναι στοῦ παιδὶ και πρὸ πάντων διότι βασίζεται στις αἰσθήσεις τοῦ παιδιοῦ. Τοῦτο τὸ τονίζουμε γιὰ νὰ μὴ φαντάζονται οἱ δάσκαλοι, πὼς ἡ γεωγραφία ἀπομνημονεύεται μόνο. Ἡ γεωγραφία πολυδεῖχεται στοῦν χάρτη τοῦ τοίχου, στοῦν χάρτη τὸν ἔκτυπο και στὴ σφαῖρα τὴν ὑδρογεία, ὅταν δὲ μαθαίνεται στοῦν περίπατον κ' ἐνώπιον τῶν πραγμάτων. Ἐπιτρέπει μάλιστα ἡ διδασκαλία τῆς και κάποιαν ὑπόδειξιν τῆς αἰτίας και τοῦ αποτελέσματος. Ὑπόδειξιν ποὺ δὲν πρέπει νὰ τὴν λησμονεῖ

ποτέ ὁ διδάσκαλος — λησμονήσαμε νὰ τὸ ποῦμε — διδάσκοντας καὶ τὴν ἱστορία.

Ἡ πατριδογνωσία, λοιπὸν, περιλαβαίνοντας τὴν ἱστορία καὶ τὴν γεωγραφία (πολιτικὴ καὶ φυσικὴ) θὰ δώσει χρήσιμες γιὰ τὴν ζωὴ γνώσεις, θ' ἀναθρέψει ἠθικοπολιτικὰ καὶ πατριωτικὰ τὸ παιδί καὶ θὰ τοῦ μορφώσει καὶ τὸ μυαλό, ἐὰν ὁ δάσκαλος, ἐννοεῖται, θυμᾶται πὺς ἡ ἀρχὴ κάθε μορφώσεως εἶναι ἡ καθαρὰ νόησις τοῦ πράγματος ἀπὸ τὸ παιδί. Κι' ἀκόμα ὅτι γιὰ νὰ νοιώσει τὸ παιδί πρέπει νὰ μὴν τοῦ παρουσιάσουμε τίποτα ποῦ νὰ εἶναι ἐντελῶς νέο γι' αὐτό. Δὲν πρέπει, δηλαδὴ, νὰ διδάσκουμε τὸ παιδί, ὅπως εἶπε ὁ Herbart, ex abrupto.

ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΑΓΩΓΗ. — Τὸ τρίτο διαμέρισμα πρόκειται νὰ μορφώσει τὸ μυαλό, χορηγῶντας χρήσιμες γιὰ τὴν ζωὴ γνώσεις.

Καὶ ἀρχίζουμε ἀπὸ τὸ μάθημα τῆς φυσικῆς ἱστορίας, ποῦ εἶναι σὰ συνέχεια τῆς φυσικῆς γεωγραφίας.

Εἰσάγοντας στὸ δημοτικὸ σχολεῖο τὴν διδασκαλίαν τῆς φυσικῆς ἱστορίας, θέλησαν νὰ δώσουν στὸ παιδί θετικὰς γνώσεις ἀνεκτίμητες γιὰ τὴν πρακτικὴν ζωὴν καὶ μαζὶ νὰ τοῦ δώσουν τὴν συνήθειαν νὰ παρατηρεῖ. Διότι οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες, περισσότερο ἀπὸ κάθε ἄλλο μάθημα, γυμνάζουν τὶς αἰσθήσεις καὶ συνειθίζουν τὸν ἄνθρωπον νὰ βλέπει καὶ νὰ παρατηρεῖ. Κι' ἀκόμα συνειθίζουν τὸ παιδί νὰ μὴν πιστεύει ἂν δὲν ἴδῃ γιὰ τοῦτο, μπορεῖ νὰ πεῖ κανένας, πὺς οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες λυτρώνουν τὸ μυαλό ἀπὸ δεισιδαιμονίας καὶ προλήψεις.

Γιὰ νὰ κατορθωθοῦν ἔλ' αὐτὰ, δὲν εἶναι ἀνάγκη

μήτε θεωριῶν, μήτε τρανοῦ φορτίου γνώσεων. Οἱ στοιχειωδέστατες ἀρχές τῆς βοτανικῆς, τῆς ζωολογίας, τῆς φυσικῆς καὶ τῆς χημείας, δύνανται καὶ πρέπει νὰ χρησιμεύσουν γιὰ νὰ θεμελιώσουν τὴ συνήθεια τῆς προσεκτικῆς παρατηρήσεως, τῆς ἀκριβόλογης ἀναλύσεως, τῆς γόνιμης καὶ μεθοδικῆς περιέργειας.

Ἄλλὰ παρεκτὸς τούτων τὰ ὑλικά, μπορεῖ νὰ πεῖ κανεὶς, ἀποτελέσματα τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν εἶναι τὰ σπουδαιότερα. Γιατὶ ἡ διδασκαλία τους χρησιμεύει σὰν εἰσαγωγή στὴν ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευση καὶ προπαρασκευάζει τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὶς τέχνες καὶ τὴ βιομηχανία.

Μεγαλείτερη ἀκόμα χρησιμότητα στὸν πρακτικὸ βίον παρουσιάζει ἡ ἀριθμητικὴ. Γιὰ τοῦτο καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ἐπεδλήθηκε στὴ δημοτικὴ παιδεία σὲ ὅλες τὶς ἐποχές.

Ἡ ἀριθμητικὴ μορφώνει καὶ τὸ μυαλὸ, διότι ἀναπτύσσει τὴ σκέψη καὶ διότι συνηθίζει τὸ μυαλὸ στὴ σαφήνεια, στὴν ἀπόλυτη ἀκρίβεια καὶ τὴ στενοδεμένη λογικὴ σειρά τοῦ συλλογισμοῦ.

Μὴ κρίνοντας ὁμῶς ἀναγκαῖο νὰ ἐπιμείνουμε γιὰ τὴν παιδαγωγικὴ ὠφελιμότητα καὶ τὴν πρακτικὴ χρησιμότητα τῆς ἀριθμητικῆς καὶ τῶν ὀλίγων στοιχείων τῆς γεωμετρίας, προσθέτουμε μόνον, ὅτι καὶ γιὰ τὴ διδασχὴ τους ὁ δάσκαλος μπορεῖ νὰ ξεκινήσει ἀπὸ τὰ πράγματα γιὰ νὰ φτάσει στὴν ἀφηρημένη ἔννοια τοῦ ἀριθμοῦ. Βοηθήματα γιὰ τοῦτο ἡ παιδαγωγικὴ τοῦ δίνει διάφορα. Ἐμεῖς ἕνα τοῦ θυμίζουμε, πῶς μὲ τὸ γαλλικὸ μέτρο καὶ τὴν παλάντζα στὸ χέρι ὀφείλει νὰ μάθει τὸ παιδί νὰ μετᾷ καὶ νὰ ζυγίζει.

Μιλήσαμε ὡς τὴν ὥρα γιὰ τὴ χρησιμότητα τῆς γεωγραφίας, τῆς ἱστορίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τῆς ἀριθμητικῆς καὶ τῶν στοιχείων τῆς γεωμετρίας. Μὰ κάθε χρησιμότητά τους σχετικῆ μηδενίζεται μπροστὰ στὴν ἀπόλυτη χρησιμότητα τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσας, ποὺ γιὰ τὸν μαθητὴ καὶ γιὰ τὸν ἄνθρωπο ἀπομένει τὸ κύριον ὄργανο τῆς προόδου.

Καὶ ἂν στ' ἄλλα κράτη μποροῦν νὰ σκέπτονται γιὰ τὸν καλλίτερον τρόπον τῆς διδασκαλίας τῆς ἱστορίας ἢ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐμεῖς δὲ ὀφείλουμε νὰ καταγινόμεθα μὲ τέτια φιλολογήματα, ὅσο δὲ λύσαμε ἀκόμα τὸ πρόβλημα τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσας, ποὺ εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ τὸ κέντρο τῶν σπουδῶν.

Στὸ λύσιμο αὐτοῦ τοῦ προβλήματος πρὸ πάντων θ' ἀποβλέπει κάθε ριζικὴ μεταρρύθμισις τῆς δημοτικῆς παιδείας. Γιατὶ μόνο ἅμα μάθει ὁ ἄνθρωπος νὰ διαβάξει καὶ νὰ γράφει μπορεῖ νὰ πεῖ, πῶς ἀπόκτησε τὸ κλειδὶ ὄλων τῶν γνώσεων.

Ἄς ἐξετάσουμε λοιπὸν κ' ἐμεῖς τὸ πρόβλημα, γιὰ νὰ δοῦμε ἂν στὰ ἕξ χρόνια, ποὺ διαρκεῖ ἡ δημοτικὴ παιδεία, κατορθώνει τὸ 'Ελληνόπουλο ν' ἀποκτήσει τὸ κλειδὶ τῶν γνώσεων.

Ὅπως εἶναι γνωστὸν ἡ διδασχὴ τῆς μητρικῆς γλώσσας θ' ἀρχίσει ἀπὸ τὴ διδασχὴ τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς γραφῆς.

Εἴτε ταυτόχρονη ἀρχίσει ἡ διδασκαλία τῆς ἀναγνώσεως καὶ τῆς γραφῆς, εἴτε ἡ γραφὴ ἀρχίσει νὰ διδάσκειται ὀλίγο ἀργότερα, εἶναι λεπτομέρειες μεθόδου, ὅπως λεπτομέρειες λεπτεπίλεπτες, ποὺ δὲ μᾶς πολυεν-

διαφέρουν, είναι τὸ ἂν ἢ ἀνάγνωσις θ' ἀρχίσει ἀπὸ τὸν συνθετικὸν συλλαβισμόν ν - ε ρ - ὀ, ἢ ἀπὸ τὸν ἀναλυτικὸν νε - ρό.

Σὲ ὄλ' αὐτὰ ἓνα εἶναι τὸ κύριον. Ἡ διδασκαλία νὰ μὴν εἶναι μονότονη καὶ νὰ κατορθώνει νὰ κινεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ παιδιοῦ, ποῦ ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ πῶς ὁ δάσκαλος θὰ μπορέσει νὰ ποικίλει τὸ μάθημα καὶ πρὸ πάντων ἀπὸ τὸ νὰ νοιώθει τὸ παιδί τὸ τί διαβάζει.

Ἐπομένως οἱ λέξεις πρέπει νὰ εἶναι γνωστὲς στὸ παιδί.

Τ' ἀναγνωστικά μας βέβαια δὲν τὸ ξέρουν αὐτὸ, δίνοντας στὸ παιδί νὰ μάθει φράσεις σὰν κι' αὐτές. «Τὸ ἴον εἶναι φυτὸν ποῶδες» «ἡ ἀλεκτορίς τίκει ὠά».

Ἐπίσης λεπτομέρειες μπορούμε νὰ θεωρήσουμε τὸ ἂν ἢ ὀρθογραφία θὰ διδαχθεῖ μὲ τὴ μοναδικὴ βοήθεια τῆς μνήμης τοῦ ματιοῦ, ἢ θὰ στηρίξουμε τὴν ὀρθογραφία τῶν καταλήξεων στὴ γραμματικὴ.

Ἐκεῖνο ποῦ πρέπει νὰ δοῦμε εἶναι τὸ πῶς ὁ ἀπόφοιτος τῆς δημοτικῆς παιδείας θὰ κατορθωθεῖ νὰ κατέχει τὴ μητρικὴν τοῦ γλώσσα. Τὸ πῶς, δηλαδὴ, θὰ διαβάσει ἐκφραστικὰ καὶ θὰ γράφει ἐκφραστικὰ, ποῦ θὰ πεῖ ὅτι πρέπει νὰ κατορθώνει νὰ μεταδίδει τὴ σκέψη τοῦ γράφοντος καὶ νὰ νοιώθει τὸ τί διαβάζει, ποῦ εἶναι τὸ τέλος τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσας.

Καὶ αὐτὸ τὸ τέλος δυστυχῶς δὲν τὸ φθάνουμε σήμερα, μηδὲ θὰ τὸ φθάσουμε εὐκολα, γιὰτι θὰ μᾶς ἐμποδίζει μιὰ δυσκολία, ποῦ δὲν ἀφορᾷ — βιαζόμεστε νὰ τὸ ποῦμε — τὸν πλουτισμὸν τοῦ λεξιλογίου τοῦ

μαθητή, ὁ ὁποῖος χάρις στή δύναμη τῆς παιδικῆς μνή-
μης εἶναι εὐκολότατος, μὰ πού προέρχεται ἀπό τὴν
ἀδυναμία τῆς κατανοήσεως τῶν κανόνων τῆς γλώσσας.

Μάθησις, πού μόνη ἀσφαλίζει τὴ μάθηση τῆς γλώσ-
σας. Προέρχεται, μ' ἄλλα λόγια, ἀπὸ τὴν ἀδυναμία
τῆς ἐκμάθησεως τῆς γραμματικῆς.

Καὶ εἶναι πασίγνωστον, ὅτι ἡ γραμματικὴ εἶναι τὸ
ἐξαιρετότερο μέσο γιὰ τὴ μάθηση τῆς γλώσσας, ἀλλὰ
στὴν περίστασιν πού θὰ χρησιμεύει στὸν προφορικὸ
καὶ γραπτὸ λόγον τοῦ ἀνθρώπου. Γιατί ἡ διδασκαλία
τῆς γραμματικῆς θὰ ἦταν παραφροσύνη ἂν ἐσκόπευε
νὰ μάθει στὰ παιδιά κανόνες, πού δὲν πρόκειται τὸ
παιδί νὰ τοὺς ἐφαρμόσει ποτέ.

Γιὰ τοῦτο ἡ διδασκαλία τῆς γραμματικῆς τῆς μητρι-
κῆς γλώσσας πρέπει ν' ἀκολουθήσει τὸ φυσικὸ δρόμον,
πού ἀκολούθησαν οἱ γραμματικοὶ συγγραφεῖς συγγρά-
φοντας τὴ γραμματικὴ. Πρέπει ἀπὸ τὰ παραδείγματα
νὰ βγάλει τὸν κανόνα, ἀπὸ τὴν πείρα τὸ νόμο. Ἀπὸ
τὴν καθημερινὴ συνήθεια, ἀπὸ τὸ συγκεκριμμένο γύ-
μνασμα νὰ φθάσει στὴν ἀρχὴ τὴν ἀφηρημένη καὶ
τὴ γενική.

Πρέπει, δηλονότι, νὰ μάθουν τὰ παιδιά τὴ γραμμα-
τικὴ ἀπὸ τὴ γλώσσα καὶ ὄχι τὴ γλώσσα ἀπὸ τὴ
γραμματικὴ. Γιατί ὅσο καὶ ἂν εἶναι στοιχειώδης ἡ
σπουδὴ τῆς μητρικῆς γλώσσας χρειάζεται νὰ προη-
γηθεῖ ἡ γνῶσις τῶν γραμματικῶν τῆς κανόνων, πού
δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο, παρὰ τὸ συμπέρασμα τῆς συνή-
θειας, ὁ κώδικας μιᾶς γλώσσας ἀποκρυσταλλωμένης.

Ἄν ὅλ' αὐτὰ εἶναι ἀληθινὰ ἡ μάθησις τῆς μητρι-

κῆς μας γλώσσας (ὁ κύριος σκοπὸς τῆς ὑπάρξεως δημοτικῆς παιδείας) δὲν εἶναι δυνατὴ στὰ δημοτικὰ σχολεῖα, ὅσο ἢ διδασκαλία της εἶναι ἀδύνατη, πὺ θὰ εἶναι ἀδύνατη, ὅσο ἢ γλῶσσα μας δὲν εἶναι σ' ἓνα βαθμὸ ἀποκρυσταλλωμένη, ὅσο δὲν ἔχει δική της γραμματικὴ.

Καὶ ὁ γραπτὸς μας λόγος πὺ θεωρεῖται, γιὰ τὴν κακὴ μας μοῖρα, μητρικὴ μας γλῶσσα, ὅλοι τὸ ξέρουμε, πὺς δὲν ἔχει γραμματικὴ, οὔτε θὰ ἔχει, γιὰτὶ δὲν εἶναι γλῶσσα ζωντανή.

Καὶ ὅμως ὁ προφορικὸς μας λόγος, πὺ γιὰ τὴν κακὴ μας μοῖρα δὲ θεωρεῖται μητρικὴ μας γλῶσσα, ἔχει γραμματικὴ.

“Ὅσο λοιπὸν ὁ προφορικὸς μας λόγος δὲ γίνεται καὶ γραπτὸς, ἢ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλῶσσας στὸ δημοτικὸ σχολεῖο θὰ εἶναι ἀδύνατη, γιὰτὶ θὰ εἶναι ἀδύνατη ἢ διδασκαλία τῶν γραμματικῶν κανόνων τῆς γλῶσσας, πὺ εἶναι τὸ συμπέρασμα τῆς συνήθειας.

Καὶ τὰ δημοτικὰ μας σχολεῖα θὰ ἔπρεπε νὰ σφραλίσουν τίς πόρτες, ἀφοῦ τὸν κύριο σκοπὸ τους δὲ μποροῦν νὰ τὸν ἐπιτύχουν.

Κάθε ριζικὴ μεταρρύθμισις τῆς δημοτικῆς παιδείας σ' αὐτὸ θ' ἀποβλέψει. Στὴν εἰσαγωγὴ, δηλαδὴ, στὸ σχολεῖο ὡς γραπτοῦ λόγου, ὡς μητρικῆς γλῶσσας, τοῦ προφορικοῦ μας λόγου.

“Ἄμα τοῦτο κατορθωθεῖ, ὅλα τὰ λοιπὰ διορθώνονται εὔκολα. “Ἄμα τοῦτο γίνεῖ ἢ Πολιτεία θὰ μπορεῖ νὰ πεῖ πὺς ἄρχισε νὰ ἐκτελεῖ τὴν ὑποχρέωσιν πὺ ἀνέλαβε,

υποχρεώνοντας τὸν πολίτη νὰ φοιτήσῃ ἕξ ἔτη χρόνια στὸ σχολεῖο τῆς. Γιατὶ ἅμα τοῦτο γίνεῖ ὁ ἀπόφοιτος τοῦ δημοτικοῦ σχολείου, ἂν ἀφήσουμε παράμερα τὶς ἄλλες γνώσεις, θὰ εἶναι σὲ θέσῃ νὰ νοιώσῃ ἕνα βιβλίον, πού θὰ γράφῃ γιὰ τὰ καθήκοντα τοῦ χριστιανοῦ καὶ γιὰ τὰ καθήκοντα καὶ τὰ δικαιώματα τοῦ πολίτη. Κι' ἀκόμα τὸ βιβλίον πού θὰ ἐξετάζει ποῖον εἶναι τὸ καλλίτερον ἀλέτρι καὶ ὁ καλλίτερος τρόπος συντηρήσεως τοῦ κρασιοῦ. Γιατὶ παντοῦ καὶ πάντοτε, πρέπει νὰ ἐννοηθῇ καλὰ, ἡ ἰδέα τῆς υποχρεωτικῆς μορφώσεως δὲ χωρίσθηκε ἀπὸ τὴν ἰδέα τῆς λαϊκῆς βιβλιοθήκης. Τὸ βιβλίον γιὰ τὸν ἐργατικὸν καὶ τὸν φτωχὸν θὰ χρησιμεύσῃ ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἀποφοίτησίν του, γιὰ τὴν τελειότερη μὀρφωσὴν του.

Ἄμ' αὐτὸ γίνεῖ, ἡ δημοτικὴ μας παιδεία θ' ἀγγίσει τὸν σκοπὸν καὶ τὸ θεμέλιον πρόβλημα τῆς ὑπάρξεώς της, πού καθὼς εἶπαμε εἶναι ν' ἀντικαταστήσῃ μὲ τὸ βιβλίον τὴν ὀκὴν τοῦ ρετσίνατου καὶ τὴν ταβέρναν μὲ τὴν βιβλιοθήκην.

Μὲ τὴν γενικὴν ματιὰν, πού ρίξαμε στὸ δημοτικὸν σχολεῖον, εἶναι βέβαιον πὼς πολλὰ παραλείψαμε, μπορέσαμε μολαταῦτα νὰ διακρίνομε, ὅτι μέθοδοι διδασκαλίας καὶ σχολικὰ προγράμματα εἶναι ἐπὶ τοῦ παρόντος δευτερότερα ζητήματα. Γιατὶ ὅλες οἱ μέθοδοι χρειάζονται ἐπὶ τέλος καὶ συνεισφέρουν κάτι στὸν κοινὸν σκοπὸν, ὅπως καὶ ὅλα τὰ μαθήματα. Μὰ καὶ προγράμματα, καὶ μαθήματα, καὶ μέθοδοι, καὶ ὅλα, ἐξαρτῶνται — τὸ ξέραμε — ἀπὸ τὴν ποιότητα τοῦ δασκάλου.

Ἐπομένως ὁ δημοδιδάσκαλος πρέπει νὰ γίνῃ ὅσο τὸ δυνατόν τελειότερος, γιὰτὶ αὐτὸς εἶναι τὸ πᾶν. Καὶ λέμε τελειότερος, γιὰτὶ ὁ τέλειος εἶναι τέρας, ποῦ δὲ θὰ γεννηθεῖ εὐκόλα.

Ὁ τέλειος δημοδιδάσκαλος θὰ ἦταν ἓνας ἡμίθεος, γιὰτὶ παρεκτὸς τὴν ὑπερανθρώπινη ἐργατικότητα, μὀρφωσιν, ἐπιμέλεια καὶ ὑπομονή, θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι ἀστείρευτη πηγὴ καλοσύνης καὶ ἀγάπης. Κι' ἀκόμα θὰ ἔπρεπε νὰ εἶναι τόσο ἀφοσιωμένος στὴ δουλειά του, ὥστε νὰ λησμονεῖ, πὼς θὰ βασανίζεται γιὰ 120 ἢ 180 δραχμὲς τὸ μῆνα.

Εἶδαμε, λοιπὸν, τὴν ἀνάγκη ν' ἀποκτήσουμε δάσκαλο.

Κι' ἀκόμα ἀγγίσαμε τὸ θεμέλιο λάθος τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας. Τὸ ὅ,τι δὲν διδάσκεται ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα, ποῦ ἡ διδασκαλία της ἀποτελεῖ τὸν κύριον λόγον τῆς ὑπάρξεως δημοτικῆς παιδείας.

Καὶ συμπεράναμε, πὼς δημοτικὴ παιδεία μπορεῖ ν' ἀποκτήσουμε ἀπὸ τὴ στιγμὴ, ποῦ θ' ἀναγνωρισθεῖ ὡς μητρικὴ γλῶσσα ὁ προφορικὸς μας λόγος.

Σ' αὐτὴ τὴ μεταρρύθμιση θ' ἀποβλέπει πρὸ παντὸς κάθε ριζικὴ τῆς δημοτικῆς παιδείας μεταρρύθμισις.

III

Ἀφ' οὔτου δεχθοῦμε κανονισμένο τὸ ζήτημα τῆς διδασκαλίας ὡς μητρικῆς γλῶσσας στὸ δημοτικὸ σχολεῖο τοῦ προφορικοῦ μας λόγου, ὁ κανονισμὸς τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως, γιὰ νὰ φέρει καρποὺς ἀξιους λόγου, δὲν παρουσιάζει μεγάλες δυσκολίες. Γιὰτὶ μὲ τὸν κανονισμὸ τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλῶσσας

θ' ἀπαλλαγθεῖ ἡ μέση ἐκπαίδευσις ἀπὸ τὴν ἀκαρπη, ἀτελεύτητη καὶ ἀνιαρὴ διδασκαλία τῶν κολοβῶν, ἢ καὶ τῶν πλήρων, γραμματικῶν καὶ συντακτικῶν τῆς ἀττικῆς γλώσσας, προωρισμένων νὰ δύνουν κανόνες, πού σύμφωνά τους ὁ μαθητῆς θὰ ἔπρεπε—ἄς σημειωθεῖ καλὰ τὸ «θὰ ἔπρεπε»—νὰ μιλεῖ καὶ νὰ γράφει, ἐν ᾧ καὶ μιλεῖ, καὶ διαδράζει, καὶ γράφει, χίλιες γλώσσες, πού καθεμιὰ εἶναι ὑποκειμενικὴ, καμωμένη σύμφωνα μὲ τὸ γούστο τοῦ συγγραφέα, τοῦ καθηγητῆ, ἢ καὶ τοῦ παιδιοῦ.

Μὲ τὸν κανονισμό, ἄρα, τῆς διδασκαλίας ὡς μητρικῆς γλώσσας τοῦ προφορικοῦ λόγου ἡ μέση ἐκπαίδευσις θ' ἀφιερωθεῖ περισσότερο στὸν σκοπὸ της, λυτρώνοντας τὸ μυαλὸ τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τὰ βάσανα τοῦ ξερογραμματικοῦ καὶ ξεροσυντακτικοῦ τρόπου διδασκαλίας μιᾶς γλώσσας πεθαμμένης μὲ τὴ βοήθεια μιᾶς ἄλλης πεθαμμένης.

Ἡ εἰδικὴ μέση ἐκπαίδευση, δηλαδή, θ' ἀσχοληθεῖ πολὺ περισσότερο στὰ εἰδικὰ μαθήματα· κ' ἔτσι ἡ ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ της θὰ γίνεῖ ἀσφαλέστερη.

Στὸ γυμνάσιο, τέλος, θὰ κανονισθεῖ πραγματικὴ διδασκαλία ὡς νεκρῆς τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς—συντομώτερα βέβαια στὸ πρακτικὸ τμήμα— διδασκαλία πού θὰ εἶναι ἀνεξάρτητη ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῆς μητρικῆς γλώσσας, πού θὰ ἔχει συμπληρωθεῖ στίς κατώτερες τάξεις τοῦ γυμνασίου.

Καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας θὰ εἶναι τότε πραγματικὴ, ζωντανή, γιατί θὰ ζήσει ἡ κλασικὴ γλώσσα, σὰ μεταφράζεται στὴ ζωντανὴ γλώσσα.

Ὁ κανονισμὸς, λοιπὸν, τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς ἀνεξάρτητα τῆς διδασκαλίας τῆς νεκρῆς κλασικῆς εἶναι τὸ πρῶτο ζήτημα, ποῦ θ' ἀπασχολήσῃ τὸν μελετητὴ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως.

Ἵστερ' ἀπ' αὐτὸ νομίζουμε, πὼς ἄλλο γενικὸ ζήτημα δὲν μπορεῖ νὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ, παρεκτὸς ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τῆς εὐρύτερης διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ἐνωμένο πάντοτε μὲ τὴν ἐξέτασιν τοῦ τρόπου τῆς διδασκαλίας τους.

Ἡ εὐρύτερη εἰσαγωγή στὴ μέση ἐκπαίδευση τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ἡ διδασκαλία τους σύμφωνα μὲ τὴ μέθοδο, ποῦ ἡ ἐπιστήμη μόνη της, γιὰ νὰ διδαχθεῖ καλὰ, τὴν ἐπιβάλλει: Ἴδου ἡ δεύτερη σοβαρὴ μεταβολή, ποῦ θὰ ζητήσῃ μιὰ ριζικὴ μεταρρύθμισις τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως. Θὰ ζητήσῃ, δηλαδὴ, εἰσαγωγή πραγματικῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν στὴ μέση ἐκπαίδευση, μὲ φανερὴ τάσιν νὰ καταστήσουν οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες τὸ κέντρο τῶν σπουδῶν.

Μιὰ τέτια τολμηρὴ πρότασις χρειάζεται δικαιολογία φωτεινὴ καὶ ἀνάλυση λεπτομερέστερη.

Γιὰ τοῦτο δὲν ἀρκεῖ μόνο ν' ἀποδειχθεῖ ἡ γενικὴ χρησιμότης τῶν ἐπιστημονικῶν γνώσεων καὶ ἡ ἀναμφισβήτητη ὠφελιμότητά τους, διότι ἀπὸ τὴ φυσικὴ, τὴ χημεία, τὴ φυσιολογία, πηγάζουν χιλιάδες γονιμοποιὰ ρέματα, ποῦ ξαπλώνονται σὲ ὅλες τὶς τέχνες, σὲ ὅλα τὰ ἐπαγγέλματα καὶ στὸν πρακτικὸ βίον. Ἀλλὰ πρέπει ν' ἀποδειχθεῖ, ὅτι ἡ σπουδὴ τῆς ἐπιστήμης παρεκτὸς τῆς χρησιμότητος τῶν γνώσεων ποῦ παρέχει,

είναι και τὸ σπουδαιότατο μέσον ἀναπτύξεως τοῦ μυαλοῦ. Πρέπει ν' ἀποδειχθεῖ, δηλαδῆ, πὼς οἱ χρησιμότερες γιὰ τὴ ζωὴ γνώσεις χρησιμεύουν και γιὰ τὴν τελειότερη πειθαρχία τοῦ πνεύματος—ὅπως διατύπωσε ὁ Σπένσερ τὸ παιδαγωγικὸ του ἀξίωμα — διότι ὑπάρχουν πολλοὶ ἀκόμα, ποὺ παραδέχονται, πὼς ἄλλες γνώσεις εἶναι οἱ χρήσιμες στὴ ζωὴ και ἄλλες αὐτὲς ποὺ χρησιμεύουν ὡς γυμναστικὴ τοῦ μυαλοῦ.

Ἄς δοῦμε, λοιπὸν, ἐὰν και κατὰ πόσον οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες γυμνάζουν τὸ παρατηρητικὸ, τὴν κρίση, τὴν προσοχὴ, τὴ θέληση· μὲ μιὰ λέξη, τὸ μυαλό.

Ἡ παρατήρησις τοῦ φυσικοῦ κόσμου μὲ μύρια παραδείγματα μᾶς μαθαίνει, ὅτι ἡ λειτουργία κάνει τ' ὄργανο. Τὸ ναυτικὸ μάτι π. χ. εἶναι δυνατὸ σὰν τηλεσκόπιο, γιατί ὁ ναυτικὸς ἀπὸ τὴν ἀνάγκη ἐξάσκησε τὸ μάτι του νὰ βλέπει μακριὰ και ἀσφαλῶς. Κατὰ μιὰ σειρά λογικῆ, ἐπομένως, πρέπει νὰ δεχθοῦμε ὅτι και τὸ παρατηρητικὸ, και ἡ κρίσις, ἀναπτύσσονται μὲ τὰ μαθήματα ποὺ ἀναγκάζουν και συνηθίζουν τὸν ἄνθρωπο νὰ παρατηρεῖ και νὰ κρίνει.

Ἄλλὰ γιὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παρατηρητικοῦ καταλληλότερο μέσο δὲν ὑπάρχει ἀπὸ τὴ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ποὺ μᾶς φανερώνουν κάθε στιγμῆ, ὅτι τὸ ποιοῦ ἀσήμαντο πρᾶγμα— ἡ γλῶσσά ποὺ ποδοπατοῦμε, ἢ τὸ σκουλήκι ποὺ πηδᾷ ἐδῶ κ' ἐκεῖ — εἶναι κόσμοι ἐλόκληροι ποὺ τοὺς διακρίνουμε, ἅμα συνηθίσουμε νὰ προσέχουμε και νὰ παρατηροῦμε. Μᾶς ἀναγκάζει μάλιστα ἡ ἐπιστήμη νὰ παρατηροῦμε, χωρὶς νὰ νοιώθουμε κόπωση, γιατί μᾶς κεντᾷ τὴν περιέργεια, τὸ

ὅποιον σημαίνει ὅτι γιὰ τὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου νοιώθουμε πρῶτα τὸν πόθο καὶ τὴν ὄρεξιν νὰ νικήσουμε τὴν πνευματικὴν δυσκολίαν, ποὺ θὰ αἰσθανθοῦμε προσπαθῶντας νὰ κατανοήσουμε τὸ φαινόμενο.

Ἐπίσης γιὰ νὰ εἶναι ἡ κρίση μας ἀσφαλῆς πρέπει νὰ συνηθίσουμε νὰ βγάζουμε ἀπὸ τὰ δεδομένα συμπεράσματα, ποὺ μετὰ ταῦτα πρέπει νὰ ἐξακριβώνονται ἀπὸ τὴν πείρα καὶ ἀπὸ νεώτερες παρατηρήσεις. Καὶ αὕτη τὴ συνήθεια μόνο ἡ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν μᾶς ἀναγκάζει νὰ τὴν ἀποκτήσουμε. Ὅπως ἀκόμα μόνο αὕτη μᾶς μαθαίνει τίς σχέσεις τῶν φαινομένων ἀναμεταξύ τους, ποὺ πρέπει νὰ τίς γνωρίζουμε, γιὰ νὰ κρίνουμε ἀσφαλῶς γιὰ τὰ γύρω μας ἀντικείμενα καὶ γιὰ τίς πράξεις καὶ τὰ φαινόμενα, ποὺ θ' ἀκολουθήσουν.

Ἡ ἀνάπτυξη, λοιπὸν, τῆς κρίσεως καὶ τοῦ παρατηρητικοῦ εἶναι ἀκολουθήματα τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Μὰ καὶ γιὰ τὴν πειθαρχίαν γενικότερα τοῦ μυαλοῦ, δυνάμεθα νὰ ποῦμε, ὅτι ἡ ἐπιστήμη πρὸ πάντων μᾶς ἀναγκάζει νὰ νοιώσουμε τι θὰ πεῖ «ἀπόδειξις» καὶ τι εἶδος προφυλάξεις καὶ πόση ἐργασία χρειάζεται, γιὰ ν' ἀποδειχθεῖ ἓνα πράγμα. Διότι ἡ σπουδὴ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν μᾶς συνηθίζει νὰ νοιώθουμε τοὺς τρόπους καὶ τὰ μέσα τοῦ θεμελιώματος τῶν Νόμων, γιὰ ὅλες τίς πιθανές περιστάσεις. Ἡ σπουδὴ τους, τέλος, μᾶς ἐμπνέει μιὰν εὐεργετικὴν δυσπιστίαν ἐναντίον κάθε βιαστικῆς καὶ ἀβάσιμης βεβαιώσεως. Ἀπὸ τὴν ἐποψίν αὕτη, μάλιστα, ἡ ἐπιστημονικὴ μόρφωση μπορεῖ νὰ ὀνομασθεῖ ὁ μεγάλος διορθωτὴς τῆς ἐπιπολαιότητος,

πού είναι φυσικό και χαρακτηριστικό μειονέκτημα του ανθρώπου και ιδιαίτερα του Νεοέλληνα.

Ἀντίθετα ἀπὸ τὶς σημερινὲς σπουδές, πού τροφοδοτοῦν τὸ μυαλὸ μὲ κανόνες, προτοῦ τὰ παιδιὰ νὰ ἐξετάσουν τὰ πράγματα ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἐξάγονται οἱ κανόνες, ἢ πραγματικὴ σπουδὴ τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς φυσιολογίας κτλ. βασιίζεται στὴν ἐπαγωγικὴ μέθοδο διδασκαλίας, πού ζητεῖ ἀπὸ τὰ γνωστὰ τ' ἄγνωστα, πού ἀπαιτεῖ πρῶτιστα τὴν γνῶσιν τοῦ πράγματος.

Ἡ ἐπαγωγικὴ αὐτὴ μέθοδος, ἢ πραγματολογικὴ, ἢ καὶ ἢ ἐμπειρικὴ — γιὰτὶ κ' ἔτσι μπορεῖ νὰ ὀνομασθεῖ — ἀπὸ τὴ σπουδὴ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν μεταφέρθηκε καὶ στὶς ἄλλες σπουδές, ἀπὸ τὸν καιρὸ πού οἱ παιδαγωγοὶ ἐπείσθησαν, ὅτι μ' αὐτὴ ἀνατρέφονται καὶ ἀναπτύσσονται ἀσφαλέστερα τὸ παρατηρητικὸ, ἢ κρίσις καὶ οἱ ἄλλες ἐνεργητικὲς ιδιότητες τοῦ πνεύματος. Διότι ἐν ᾧ τὸ παιδί δὲ νοιώθει καμμιάν ἀνάγκη νὰ παρατηρήσει καὶ νὰ κρίνει, γιὰ νὰ μάθει ἀπὸ τὸ βιβλίον καὶ γιὰ ν' ἀποστηθίσει τὸ μάθημά του, ἢ γιὰ νὰ ἐτοιμάσει ἀπὸ τὶς ἀναμνήσεις του ἓνα θέμα, τουναντίον γιὰ νὰ ἐκτελέσει μόνο του καλὰ ἓνα πείραμα τῆς φυσικῆς, ἢ τῆς χημείας, χρειάζεται νὰ γνωρίζει νὰ παρατηρεῖ καὶ νὰ κρίνει καὶ ἀκόμα νὰ ἔχει συνηθίσει στὴν ἀκριβολογία.

Ἀνάμεσα λοιπὸν τῆς παλαιᾶς, τῆς μνημονικῆς διδασκαλίας, καὶ τῆς ἐπιστημονικῆς, τῆς νέας, ὑπάρχει μιὰ τεράστια διαφορὰ, ἢ ἀκόλουθη: Ἡ πρώτη βασιίζεται

στη μελέτη του βιβλίου, όταν ή δεύτερη βασίζεται σχεδόν αποκλειστικά στον πειραματισμό.

Τὴν ἐπιστημονικὴ αὐτὴ μέθοδο ἀπ' ὅλους τοὺς λαοὺς τὴν ἐφαρμόζουν γιὰ ὅλες σχεδὸν τὶς σπουδὲς μόνο οἱ Ἄγγλοι, ποὺ φρονοῦν ὅτι ὁ νέος πρέπει νὰ μορφώνεται μὲ τὴν πείρα καὶ τὴν ἀπ' εὐθείας γνωριμιὰ τῶν πραγμάτων.— «Υποχρεῶνω τοὺς μαθητὰς—γράφει ὁ καθηγητὴς τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Ἐδιμβούργου S. Blakie— ν' ἀρχίσουν μελετῶντας ἀπ' εὐθείας τὰ πράγματα, ἀντὶ νὰ περιορίζονται στὰ ὅσα λένε τὰ βιβλία... Οἱ πραγματικὲς πηγὲς τῆς μαθήσεως δὲν εἶναι τὰ βιβλία, μὰ ἡ Ζωὴ, ἡ Πείρα, ἡ Σκέψις, τὸ Αἴσθημα καὶ ἡ Ἀτομικὴ Ἐνέργεια. "Ὅταν ὁ ἄνθρωπος ἀρχίσει τὸ στάδιο τῆς ἐκλογῆς του μὲ αὐτὰ τὰ ἐφόδια, τὰ βιβλία κατορθώνουν νὰ συμπληρώσουν τὰ κενὰ, νὰ δυναμώσουν τ' ἀδύναμα μέρη τῆς ἀνατροφῆς του. Δίχως ὁμως τὴν πείρα τῆς ζωῆς τὰ βιβλία εἶναι ἡ βροχὴ, ἡ τοῦ ἥλιου ἡ ἀχτίδα, ποὺ πέφτει σὲ χωράφι, ποὺ κανένα ἀλέτρι ἀκόμα δὲν τοῦ χάραξε τ' αὐλάκια».

Ἄν εἶναι ἀληθινὸ, πῶς ἀπὸ τ' ἀποτελέσματα κρίνεται ἀσφαλέστερα ἢ ἀξία μιᾶς μεθόδου διδασκαλίας, εὐκολα θὰ πεισθοῦμε περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἐπιστημονικὴ διδασκαλία ὑπερτερεῖ, βλέποντας τὸ πόσο τελειότερα προετοιμασμένος εἶναι ν' ἀντιμετωπίσει τὸν ἀγῶνα τῆς ζωῆς ὁ νέος Ἄγγλος ἀπὸ τὸν ἀπόφοιτο σπουδαστὴ τῆς ἡπειρωτικῆς Εὐρώπης.

Ἄλλὰ μιλῶντας γι' ἀποτελέσματα ἐκπαιδεύσεως δὲν πρέπει νὰ λησμονοῦμε πῶς οἱ Ἄγγλοι, οἱ ὁποῖοι δὲν ἐθεώρησαν ποτὲ σὰ συμπλήρωμα τῆ διδασκαλίας τῶν

φυσικῶν ἐπιστημῶν, φρονοῦν ἀπ' ἐναντίας, ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν πρέπει νὰ θεωρεῖται ὡς ὁ θεμέλιος ὄρος τῆς ὑπάρξεως ἐκπαιδεύσεως, διότι ἐκτὸς τῆς χρησιμότητος τῶν γνώσεων, ἐκτὸς τοῦ ὅ,τι ἀναπτύσσει τὶς ἐνεργητικὰς ἰδιότητες τοῦ πνεύματος, χρησιμεύει ἀκόμα καὶ σὰ θαυμασία γυμναστικὴ τῆς μνήμης.

Καὶ πραγματικὰ ἡ παιδαγωγικὴ γκρέμισε τὴν πρόληψιν τοῦ διδασκαλικοῦ κόσμου, ὅτι ἡ σπουδὴ τῶν γλωσσῶν κατέχει τὸ μονοπώλιο τῆς ἀνατροφῆς τοῦ μνημονικοῦ, μ' ἐπιχειρήματα ποῦ ὁ καθένας μπορεῖ νὰ τ' ἀναζητήσῃ, ὅπου πρέπει, γιὰ νὰ πεισθεῖ. Ἐμεῖς θ' ἀκολουθήσουμε στὰ συμπεράσματά του τὸν Σπένσερ, ποῦ ἀφοῦ ἀπόδειξε, ὅτι δὲν χρειάζεται ὀλίγο μνημονικὸ γύμνασμα, γιὰ νὰ θυμούμεθα ὅσα ὀνόματα κ' ἐπιστημονικοὺς ὄρους ἀναγκασθήκαμε ν' ἀπομνημονεύσουμε, γιὰ νὰ ξέρουμε ὅσα ἐμάθαμε γιὰ τὰ φαινόμενα ποῦ πραγματεύονται ἡ Φυσικὴ, ἡ Χημεία, ἡ Ζωολογία, ἡ Φυσιολογία, ἐπιλέγει. « Ἄν ἡ σπουδὴ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν ἀποδείχνεται ἰσοδύναμη στὸ νὰ γυμνάζει τὴ μνήμη μὲ τὴ σπουδὴ τῶν γλωσσῶν, πόση φανερόνεται ἡ ὑπεροχὴ τῆς, ἅμα κρατήσουμε λογαριασμὸ τοῦ εἶδους τῆς μνήμης, ποῦ ἡ καθημιὰ σπουδὴ ἀνατρέφει· γιὰτὶ ἐν ᾧ μὲ τὴ σπουδὴ τῶν γλωσσῶν οἱ ἰδέες, ποῦ εἰσέρχονται στὸ μυαλὸ μαζὶ μὲ τὶς λέξεις, ἀνταποκρίνονται σὲ πράξεις τυχαῖες, μὲ τὴ σπουδὴ τῶν ἐπιστημῶν οἱ ἰδέες ἀντιστοιχοῦν σὲ πράξεις, οἱ ὁποῖες ἔχουν ἀναμεταξύ τους ἕνα δεσμόν. Ἐν ᾧ ἡ μιὰ συνηθίζει τὸ μυαλὸ μὲ σχέσεις ἀδικαιολόγητες, ἡ ἄλλη

τὸ ἀνατρέφει μὲ λογικὰς σχέσεις. Ἐν ᾧ ἡ μελέτη τῶν γλωσσῶν γυμνάζει μόνον τὴ μνήμη, ἡ μελέτη τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν γυμνάζει τὴ μνήμη μαζὶ καὶ τὴν κρίσιν».

Προτείνουμε, λοιπὸν, τὴν εὐρύτερη διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, ὅχι μόνον γιὰτὶ παρέχουν στὸν ἄνθρωπο τὶς χρησιμότητες γιὰ τὴ ζωὴ του γνώσεις, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι μαζὶ μὲ τὶς γνώσεις ὑποδείχνουν ὡς μέθοδο διδασχῆς τὴν ἐπαγωγικὴ μέθοδο, ποὺ μόνον συνηθίζει τὸν ἄνθρωπο νὰ παρατηρεῖ, νὰ κρίνει, νὰ προσέχει, νὰ θέλει, νὰ σκέπτεται, ποὺ εἶναι καὶ ὁ πρῶτιστος σκοπὸς τῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ποῖος ὅμως εἶναι ἀκριβῶς ὁ τρόπος αὐτὸς τῆς διδασκαλίας;

— « Ἐκεῖνο ποὺ μάθαμε ἀσφαλῶς—εἶπε ὁ Κάντ— τὸ μάθαμε πάντοτε μοναχοὶ μας».

Τὸ Α καὶ τὸ Ω τῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας περιλαβαίνεται σ' αὐτὴ τὴν ἀπλή καὶ τρισμέγιστη ἀλήθεια.

Ἄν προσπαθήσουμε νὰ τὴν ἐφαρμόσουμε πιστὰ, θ' ἀφήσουμε τὰ παιδιὰ ἐλεύθερα νὰ γνωρίσουν τὰ πράγματα μόνον τοὺς καὶ μόνον τοὺς κατόπιν νὰ ζητήσουν τὴν ἐξήγησιν τοῦ φαινομένου, κάνοντας τὰ πειράματα μόνον τοὺς, μὲ ὄργανα ποὺ θὰ τὰ χειρίζονται μόνον τοὺς.

Αὐτὸ συμβουλεύει ὁ μεγάλος φυσικὸς Tyndall καὶ μὲ τὸ βιβλίον του γιὰ τοὺς μικροὺς μαθητὰς δείχνει: Τὸ «πῶς» τὰ παιδάκια μποροῦν νὰ ἐκτελοῦν ἐπιστημονικὰ πειράματα μόνον τοὺς μὲ τὸ πρόχειρο πάντοτε ὕλικὸ καὶ μὲ φθηνότατα μικρὰ ὄργανα: Καὶ μᾶς διδά-

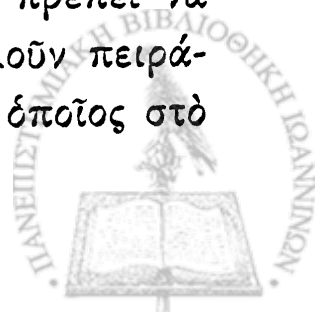
σκει ακόμα: Τὸ «πῶς» ἐν ᾧ τὰ παιδάκια παίζουν ἐκτελῶντας πειράματα, μολαταῦτα κατορθώνουν νὰ μάθουν τοὺς νόμους τῆς βαρύτητος καὶ τῆς πτώσεως τῶν σωμάτων, τὶς ιδιότητες τοῦ μοχλοῦ καὶ τῆς ἰσορροπίας τῶν ὑγρῶν, ὅπως καὶ τὰ πρῶτα μαθήματα τῆς ἀκουστικῆς καὶ τῆς ὀπτικῆς:

Τὰ ἐπιστημονικὰ, λοιπὸν, παιγνιδάκια—ὅπως λέγονται—δύνανται νὰ μᾶς χρησιμεύσουν ὡς ὑπόδειγμα τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Μ' ἓναν τρόπον ἀπαράλλαχτο, δηλαδή, πρέπει καὶ ὁ νέος στὸ γυμνάσιο νὰ μάθει τὴ Φυσικὴ του, τὴ Χημεία του, τὴ Ζωολογία του κτλ.

Τὸ ὑλικὸ ποὺ θὰ χρειασθεῖ γιὰ τὰ πειράματά του δὲν εἶναι, οὔτε πολὺ στὸ ποσόν, οὔτε πολυδάπανο. Σήμερα μάλιστα οἱ Ἕλληνοὶ καὶ οἱ Γερμανοὶ μὲ ἀσήμαντη δαπάνη, δίνουν στὰ χέρια τῶν νέων δλόκληρες συλλογὲς ὀργάνων τῆς φυσικῆς, τῆς χημείας, τῆς μηχανικῆς, ποὺ ἐπαρκοῦν τελείως γιὰ τὴν πειραματικὴν ἀπόδειξιν καὶ τῶν δυσκολότερων ἐπιστημονικῶν προβλημάτων.

Οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες, ἄρα, δὲν διδάσκονται μέσα στοὺς τέσσερους τοίχους τῆς τάξεως, οὔτε μὲ τὴ βοήθεια τοῦ μαυροπίνακα καὶ τῆς κιμωλίας, ἀλλὰ σ' ἐργαστήρια, ἢ ἐνώπιον τοῦ μεγάλου ἐργαστηρίου τῆς φύσεως. Στὰ ἐργαστήρια οἱ μαθηταί, μεταχειριζόμενοι φθηνὰ καὶ στοιχειώδη ὄργανα καὶ ὄργανα, ποὺ μόνοι τους τὰ κατασκεύασαν μὲ τὸ πρόχειρο ὑλικὸ, ποὺ πρέπει νὰ ὑπάρχει στὰ ἐργαστήρια, ὀφείλουν νὰ ἐκτελοῦν πειράματα μπροστὰ στὰ μάτια τοῦ καθηγητῆ, ὁ ὅποιος στὸ

τέλος θα κρίνει τ' αποτελέσματα, τις παρατηρήσεις και τὰ συμπεράσματα τῶν μαθητῶν. Μόνον ἔτσι ὁ ἔμπειρος καθηγητῆς θα μπορέσει νὰ ἐφαρμόσει γιὰ τὴν κατανόησιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὴ μέθοδο τῆς «ξανὰ-ἀνακαλύψεως» (the method of rediscovery).

Μὲ τὴ μέθοδο αὐτὴ δὲν κατορθώνει βέβαια ὁ μαθητῆς νὰ βρεῖ μόνος του τοὺς φυσικοὺς νόμους, ἀλλὰ κατορθώνεται μὲ τὴ συνδρομὴ καὶ τὶς ἔγκαιρες ὁδηγίες τοῦ καθηγητῆ καὶ μὲ τὰ διορθώματα στὶς μικρὲς ἀτομικὲς ἐφευρέσεις τοῦ νέου, νὰ φθάσει ὁ μαθητῆς στὶς μεγάλες ἀλήθειες, ἀκολουθώντας τὸν ἴδιο δρόμο ποὺ ἀκολούθησαν οἱ μεγάλοι, γιὰ ν' ἀνακαλύψουν τὶς μεγάλες ἀλήθειες.

Τέτια θα φαντάσθηκε τὴ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ ὁ σοφὸς χημικὸς Dumas, ὅταν ἐσυμβούλευε τοὺς καθηγητὰς ν' ἀρχίζουν τὴ διδασκαλία τῶν μεγάλων θεωριῶν μὲ τὴν πιστὴ διήγησιν τοῦ ἱστορικοῦ τῆς θεωρίας καὶ μὲ τὴν πιστὴν ἀναπαράστασιν τῶν πρώτων πειραμάτων.

Καὶ λοιπὸν, μόνον μ' αὐτὸν τὸν τρόπο μπορεῖ νὰ διδαχθεῖ ἡ χημεία π. χ. στὴ μέση ἐκπαίδευσιν, ἂν μὲ τὴ διδασκαλία τῆς θέλουμε νὰ μάθει καὶ νὰ ἐννοήσῃ ὁ μαθητῆς τοὺς μεγάλους νόμους καὶ τὶς ιδιότητες μιᾶς δωδεκάδᾶς ἀπὸ τὰ σπουδαιότερα σώματα. Καὶ πρὸ πάντων ἂν θέλουμε νὰ κεντήσουμε τὴν ὄρεξιν τοῦ νέου νὰ συμπληρώσῃ μετὰ ταῦτα τὶς γνώσεις του.

Μ' αὐτὸν τὸν τρόπο θα ἐδιδάσκετο ἡ φυσικὴ, ὥστε ἡ διδασκαλία τῆς μαζί μὲ τὸν παιδαγωγικὸ τῆς σκοπὸ νὰ κατορθώσῃ νὰ κρατήσῃ τὴν προσοχὴ τοῦ παιδιοῦ

ἀδιάκοπη ἐπάνω στοὺς γενικοὺς νόμους. Μὲ ἀνάλογον τρόπο θὰ γινότανε καὶ ἡ διδασκαλία τῆς ζωολογίας, τῆς φυτολογίας καὶ γεωλογίας, εἴτε σὲ εἰδικὰ ἐργαστήρια καὶ μουσεῖα, εἴτε μπροστὰ στὸ μεγάλο ἐργαστήρι τῆς φύσεως. Διότι γιὰ νὰ διδαχθοῦν οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες μιὰ μέθοδος ὑπάρχει: Νὰ γνωρίσουν πρῶτα τὰ παιδιὰ τὰ πράγματα καὶ ἡ θεωρία ν' ἀκολουθήσει.

Ἐκτὸς τῆς μικρῆς ἔρευνά μας γιὰ τὸν σκοπὸ καὶ τὸν τρόπο τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν τρία πράγματα φανερώνονται. 1^{ον} Ὅτι στὴν ἐκπαίδευση, ποὺ ἔχει γιὰ σκοπὸ νὰ δώσει στὸν ἄνθρωπον ὠφέλιμες γνώσεις, ὡς βάση τῆς πρέπει νὰ θεωρηθεῖ ἡ διδασκαλία τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν. 2^{ον} Ὅτι ἡ διδασκαλία τους ἅμα γίνεται ἀπὸ καθηγητὰς ἱκανοὺς νὰ διδάξουν μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ μέθοδο, εἶναι τὸ καλλίτερο μέσο γιὰ νὰ μορφωθεῖ τὸ μυαλὸ, νὰ γίνῃ ἱκανὸ νὰ θέλει, νὰ κρίνει, νὰ παρατηρεῖ, νὰ σκέπτεται. Καὶ 3^{ον} Ὅτι γιὰ τοῦτο ἴσα ἴσα ἡ ἐπαγωγικὴ μέθοδος πρέπει, ὅσο εἶναι δυνατόν, ἀπὸ τίς φυσικὲς ἐπιστῆμες νὰ χρησιμεύσει καὶ στ' ἄλλα μαθήματα.

IV

Ἀνακεφαλαιώνοντας ὅσα εἶπαμε περὶ τῆς ἐκπαιδεύσεως, λέμε, πῶς παρεκτὸς ἀπὸ τὸν δάσκαλο — δημοδιδάσκαλο καὶ καθηγητὴ — ποὺ πρέπει ν' ἀλλάξει, νὰ γίνῃ ἄλλος καὶ ἀλλοιώτικος ἀπὸ τὸν σημερινὸ, μιὰ ἐκπαιδευτικὴ ριζικὴ μεταρρύθμισις διὸ κύριες μεταβολές

θά φέρει. 1^{ον} Τὴν εἰσαγωγὴν τῆς διδασκαλίας τοῦ προφορικοῦ λόγου ὡς μητρικῆς γλώσσας, ποὺ θὰ ἐπιφέρει ἀναγκαίως τὴ διδασκαλίαν τῆς κλασικῆς ὡς νεκρῆς. Καὶ 2^{ον} Τὴν εὐρύτερη διδασκαλίαν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν.

Διὰ τὸ καλλιτέρεμα ὅμως τοῦ δασκάλου καὶ σήμερον κανένας δὲν ἀντιλέγει. Μὰ τὸ νὰ διορθωθῆ ὁ δάσκαλος εἶναι τὸ δυσκολότερον πρᾶγμα, γιατί ἡ διόρθωσίς του ἐξαρτᾶται τόσο ἀπὸ τὴν κατάστασιν τῆς ὅλης ἐκπαιδεύσεως, ποὺ ἀποτελέσματός της εἶναι ὁ δάσκαλος, (ποὺ μᾶς φαίνεται σὰν αἷτιος) ὅσο ἀπὸ τὴν ἀπὸ μέρος τῆς πολιτείας ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας τοῦ ἔργου του.

Γιὰ τὸ διόρθωμα λοιπὸν τοῦ δασκάλου, πρέπει νὰ βελτιωθῆ πρῶτα ἡ ὅλη ἐκπαίδευσις καὶ νὰ ἐπέλθῃ μὲ τὸν καιρὸ (μὲ τοὺς αἰῶνες;) μιὰ πραγματικὴ ἀνατίμησις τῆς ἀξίας τοῦ κοινωνικοῦ τοῦ ἔργου.

Σχετικὴ βελτίωσις γίνεται κάθε ἡμέρα καὶ ἐξακολουθητικὰ θὰ γίνεται.

Γιὰ τ' ἄλλα διὸ πρᾶγματα ὅμως, εἰς τὰ ὅποια θ' ἀποβλέψῃ ἡ μεταρρυθμίσις, θὰ βροῦμε ἐχθρικὴν τὴν κοινὴν γνώμην, σχηματισμένην ἀπὸ σφαλερὴν ἀντίληψιν καὶ ἀπὸ πρόληψιν.

Μπορεῖ ὁμόφωνα μιὰ μέρα οἱ Διαλεχτοὶ καὶ οἱ Κυβερνητῆς νὰ νοιώσουν τὴν ἀνάγκην τῆς μεταρρυθμίσεως τοῦ Γλωσσικοῦ καθεστώτος καὶ τὴν ἀνάγκην τῆς εἰσαγωγῆς ἐπιστημονικῆς διδασκαλίας, δὲν θὰ τολμήσουν ἐν τούτοις νὰ προβοῦν στὴ μεταρρυθμίση, γιατί θὰ βροῦν ἀσφαλέστατα ἀπέναντί τους ἐχθρικότετη τὴ θέλησιν τοῦ πλήθους.

Ἔχουμε τὸ παράδειγμα τῆς Γαλλίας, γιὰ νὰ φωτισθοῦμε ἀπάνω σ' αὐτό. Ἡ ἔκθεσις τῆς Μεγάλης Κοινοβουλευτικῆς Ἐπιτροπῆς, ποὺ μελέτησε καὶ ἐξέτασε τὴν κατάστασιν τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως στὴ Γαλλία, λέγει τὰ ἐξῆς «Ἡ διδασκαλία τῆς Λατινικῆς εἶναι καιρὸς χαμένος. Καὶ εἶναι ἀπὸ τὰ μεγαλείτερα αἷτια τῆς καταπτώσεως καὶ τοὺς μεγαλείτερους κινδύνους τῆς Γαλλίας, δημιουργῶντας τοὺς γνωστοὺς τύπους τῶν ἡμιμαθῶν, τῶν στείρων τῆς σκέψεως καὶ τῶν πελατῶν τῶν βιαίων ἐφημερίδων, τύπους ἀνθρώπων ποὺ περιφρονοῦν τὴν ὠφέλιμη ἐργασία καὶ μισοῦν κάθε διακρινόμενον στὴν κοινωνία, γιατί νοιώθουν νυγμούς ὀρέξεων, ποὺ δὲν ἔχουν τὴ δύναμη νὰ ἱκανοποιήσουν . . .»

Καὶ ὁμως ἡ Ἐπιτροπὴ δὲν τολμᾷ νὰ προτείνει τὴν κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῆς Λατινικῆς, γιατί ἀπέναντί τις, λέγει, βρῆκε ἀντιμέτωπη τὴ θέλησιν τοῦ πλήθους.

«Ὁ Γάλλος ἀστὸς—παρατηρεῖ ἡ Ἐπιτροπὴ—εἶναι φυσικὰ συντηρητικὸς καὶ γίνεται τόσο περισσότερο συντηρητικὸς, ὅσο ἀσχημότερα ὑποστηρίζει τὴ γνώμη του. Ὅταν ἐρωτηθεῖ—γιατί θέλει τὴν κλασικὴν ἐκπαίδευσιν;—στερεότυπα καὶ ἐπίμονα ἀπαντᾷ. —Οἱ πατέρες μου ἔμαθαν τὰ Λατινικά. Ἐγὼ τὰ σπούδασα. Καὶ τὰ παιδιὰ μου πρέπει νὰ τὰ μάθουν.—Ἄλλως τε εἶναι πεπεισμένος, ὅτι ἡ γνώσις τῆς κλασικῆς γλώσσας χαρίζει ἓνα εἶδος εὐγένειας στὸ παιδί καὶ τοῦ δίνει εἰσιτήριο εἰσόδου σὲ κοινωνικὴν τάξιν ἀνώτερη».

Τὰ κομματάκια αὐτὰ τῆς ἐκθέσεως τῆς Ἐπιτροπῆς

είναι χαρακτηριστικά κ' εφαρμόζονται και σ' ἡμᾶς, ἀρκεῖ ἀντὶ τῆς Λατινικῆς ν' ἀκοῦμε καθαρεύουσα.

«Μᾶς ἔκανε κατάπληξιν ἡ ὁμοφωνία τοῦ πλήθους ὅσον ἀφορᾷ τὴν διατήρησιν τῆς κλασικῆς παιδείας— ἐπιλέγει ἡ Ἐπιτροπὴ — Οἱ οἰκογένειες ἐπιμένουν περισσότερο ἀπ' ὅ,τι μπορεῖ κανένας νὰ τὸ φαντασθεῖ, τόσο πολὺ, πὺ ὀνομάζουν τὴ νεώτερη ἐπιστημονικὴν ἐκπαίδευσιν παιδείαν τῶν μπακάληδων».

Καὶ αὐτὰ παρατηρήθησαν στὴ Γαλλία, ὅπου πρὸ πολλῶν χρόνων ἡ ἐκπαίδευσις χωρίσθηκε σ' ἐπαγγελματικὴν, σὲ πρακτικὴν καὶ σὲ κλασικὴν, καὶ ὅπου ἔκτοτε κανονίσθησαν προγράμματα σύμφωνα μὲ τοὺς κανόνες καὶ τὶς ἀνάγκες πὺ ὑπόδειξε ἡ ἐπιστημονικὴ διδασκαλία. Ἄς φαντασθοῦμε τώρα, τηρῶντας πάντοτε τὶς ἀναλογίαις τοῦ χαρακτῆρα μας, τῆς ἀμαθείας μας καὶ τοῦ εἴδους τῶν προλήψεων, τί θὰ ἐγένετο ἐδῶ ἂν ἓνα καλὸ πρῶτ' μιὰ ἐπιτροπὴ ἐκπαιδευτικὴ, ἀπὸ ντόπιους σοφοὺς καὶ εἰδικοὺς, ἐπρότεινε κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῆς καθαρῆς, ἡ ὅποια ἐπιτρέπει κατὰ τὴ γνώμη τοῦ πλήθους στὰ παιδιὰ μας νὰ ἐλληνοκουρίζουν, νὰ ἐξευγενίζονται ὀηλαδῆ, γιὰ νὰ εἰσάξουμε μαθήματα πὺ δίνουν χρήσιμες γνώσεις καὶ ὀδηγοῦν τὸν ἄνθρωπο πρὸς τὰ πραχτικὰ ἐπαγγέλματα.

Τὸ τόλμημα, σὲ μένα τουλάχιστο, φαίνεται ἀφάνταστο.

Μολαταῦτα τὰ πράγματα ἀλλάζουν, ἅμα βάλουμε μπροστὰ μας τὸν καιρὸ, τὸν μοναδικὸ παράγοντα καὶ συντελεστή, πὺ μπορεῖ νὰ ἐπιτρέψει καὶ θὰ ἐπιτρέψει τὴν προετοιμασία σιγὰ καὶ ἀνεπαίσθητα μιᾶς

πνευματικῆς ἐπαναστάσεως, πού θά προηγηθεῖ πάντοτε, γιά ν' ἀκολουθήσει φυσική, ὀμαλή, ἀσφαλῆς, ἡ ποθητή, ἡ προοδευτική ἐκπαιδευτική μεταρρύθμισις. Κάθε βιβλίο πού τή συμβουλεύει, πού τήν ἀναλύει, πού τήν ἐπιδείχνει, σκοπεύει αὐτόν τόν χρόνο νά συντομεύσει, αὐτήν τήν ἐπανάσταση νά προετοιμάσει. Μέσα καί τρόπους ἐνέργειας νά δείξει. Καί τόν προσανατολισμό τῶν ὁπαδῶν της νά ἐπιτύχει.

Η ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΙΣ

«Ὅποιος ζεῖ χωρὶς λόξεις δὲν εἶναι σοφὸς·
τόσον, ὅσο φαντάζεται. — Λαροσφουκώ».

Ἔως τώρα θεωρήσαμε τὴν κατάστασιν τοῦ σχολείου ὡς αἷτιον τῆς κοινωνικῆς μας καταστάσεως. Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι, ὅτι τὸ αἷτιον εἶναι καὶ ἀποτέλεσμα. Δηλαδή, ἡ ποιότης τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι καὶ αὐτὴ ἀποτέλεσμα τοῦ πνευματικοῦ καὶ ἠθικοῦ ποιοῦ τῆς κοινωνίας μας. Μιὰ κοινωνία ἀμόρφωτη, γεμάτη προλήψεις, ποὺ φαίνεται ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ μεσαιωνικοῦ τοῦ σχολείου, εἶναι συνάμα καὶ ἡ αἷτία τῆς καταστάσεως τοῦ σχολείου τῆς. Ὅπως καὶ μιὰ κοινωνία μορφωμένη, μ' ἐλεύθερη καὶ μεθοδικὴ τὴ σκέψιν, δὲν εἶναι μόνο ἀποτέλεσμα τοῦ ἐπιστημονικοῦ τοῦ σχολείου, ἀλλὰ καὶ ἡ αἷτία τοῦ ποιοῦ τοῦ σχολείου τῆς.

Καὶ λοιπὸν, τὸ νὰ ζητοῦμε διόρθωσιν καὶ ἀνάπλασιν τοῦ σχολείου ὅσο ἡ κοινωνία βρίσκειται στὸ σημερινὸ πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ ἐπίπεδο, μοῦ φαίνεται ὡς ἀνόητο αἷτημα, ἵκανὸ ν' ἀπασχολήσῃ καὶ νὰ ἐνθουσιάσῃ τὰ σοφὰ κεφάλια τῶν ἐπίλεκτων. Ὁ μελετητὴς τῶν πραγμάτων θὰ προσμείνει τὴν βελτίωσιν τῆς ἐκπαιδεύσεως ἀπὸ τὸ πνευματικὸ καὶ ἠθικὸ ἀνύψωμα τῆς κοινωνίας.

Πρέπει μέσα στὴν κοινωνία νὰ ζήσουν πρῶτα ἰδέες, αἰσθήματα καὶ προλήψεις — μποροῦμε νὰ προσθέ-

σουμε — γενικές, ανώτερες, απολυτρωτικές, προοδευτικές, για να κατορθώσει παράλληλα και σύμμετρα τὸ Σχολεῖο νὰ τὶς καλλιεργήσῃ ρυθμικά, μεθοδικά.

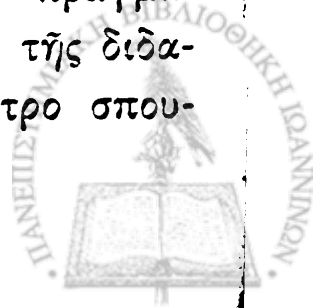
Γιὰ νὰ προχωρήσουμε στὸ τέλος τῆς μελέτης μας ἔπρεπε πρῶτα νὰ καλονοιώσουμε τὰ παραπάνω.

Μετὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ βροῦμε μὲ ποιῆς βαθύρριζες ιδέες τῆς κοινωνίας σχετίζονται οἱ διὸ μεταβολές, πού εἶδαμε ὅτι φέρνει στὴν ἐκπαίδευσιν ἢ μεταρρυθμίσις. Καὶ τοῦτο γιὰ νὰ διακρίνουμε ποιῆς ἀπ' αὐτὲς θὰ μεταβληθοῦν πρῶτα, γιὰ νὰ ἐπιτρέψῃ κατόπιν ἢ κοινωνία τὴν ἐφαρμογὴ τῶν σχετικῶν μεταρρυθμίσεων στὴν ἐκπαίδευσιν.

Τὸ θέμα μας, ἄρα, γίνεται καὶ πλατύτερο καὶ βαθύτερο ἀπ' ὅσο φαίνεται ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, ἀφοῦ προτείνεται—οὔτε λίγο, μήτε πολὺ—ἀνατροπὴ καὶ ἀνατίμησις τιμημάτων ἠθικῶν καὶ ἰδεολογικῶν. Προτείνεται, δηλαδὴ, πνευματικὴ ἐπανάστασις.

Τὸ ὅ,τι χρειάζεται μιὰ πνευματικὴ ἐπανάστασις τὸ διεκήρυξαν τὰ τελευταῖα χρόνια πολλοί. Καὶ ἡ σημασία τῆς ὑποτίθεται πρόδηλη. Ἐμεῖς ὅμως δὲν τὴν ἐννοήσαμεν ἐπίσης εὐχολα. Καὶ γιὰ τοῦτο θὰ τὴν ἐξετάσουμε ἀναλυτικότερα, γιὰ νὰ δοῦμε τουλάχιστον τὸ πῶς ἐμεῖς τὴν συνδέουμε μὲ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρυθμίσις.

Γιὰ τὸν σκοπὸ αὐτὸν πρέπει νὰ θυμηθοῦμε τὰ συμπεράσματα τῆς ἔρευνάς μας τῶν σχολικῶν πραγμάτων. Τὴν πρότασιν εἰσαγωγῆς στὸ σχολεῖο τῆς διδασκαλίας τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, σὰν κέντρο σπου-

δῶν. Καὶ τὴν πρότασιν εἰσαγωγῆς τῆς διδασκαλίας τῆς μητρικῆς γλώσσας, θεωρούμενης σὰν τὸ κλειδί τῶν γνώσεων.

Οἱ διὸ προτάσεις θεωρητικὰ βασιζονται, τὸ εἶπαμε, στὸ ὅτι ἡ Ἐκπαίδευση πρέπει νὰ ἐτοιμάζει τὸν ἄνθρωπο γιὰ τὴ ζωὴ καὶ νὰ μορφώνει τὸ μυαλό. Καὶ στὸ ὅτι τὰ γράμματα δὲν εἶναι ἡ ἀπόκτησις γνώσεων, ἀλλὰ τὸ μέσο γιὰ τὴν ἀπόκτησιν.

Δηλαδή, ἡ Ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις θὰ ζητήσῃ νὰ κυριαρχήσῃ τὸ πρακτικὸ μυαλό, ἐκεῖ ποῦ βασιλεύει σήμερα ὁ ἄκρατος δασκαλισμός.

Αὐτὰ ὅμως λέγονται εὐκόλα καὶ ἀποδείχνονται στὸ χαρτὶ ἐπίσης εὐκόλα, μὰ στὰ πράγματα γίνονται, ἂν γίνονται, δυσκολότατα. Διότι στὰ πράγματα, γιὰ νὰ γίνει ἡ μεταρρύθμισις, πρέπει νὰ τὴ ζητήσουν μυαλὰ πρακτικὰ, ποῦ ν' ἀποτελοῦν τὴν πλειονότητα τοῦ ὄλου καὶ ποῦ νὰ νοιώσουν ἐπιτακτικὴ τὴν ἀνάγκη τῆς πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ἡ πιθανότης, λοιπὸν, νὰ συζητηθεῖ σοβαρὰ καὶ δημόσια ἡ ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμισις ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸν ἀριθμὸ καὶ τὴ θέληση τῶν ἀτόμων, ποῦ θ' ἀρχίσουν νὰ ἰδεολογοῦν καὶ νὰ σκέπτονται μεθοδικότερα, νὰ ἐνεργοῦν συστηματικότερα καὶ ν' ἀντιλαμβάνονται τὴ ζωὴ πρακτικότερα. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀτόμων αὐτῶν θὰ αὐξήσει βεβαίωτα μὲ τὴν ἀπόκτησιν ἐπιστημόνων καὶ γραμματισμένων καλομορφωμένων. Ὁ ἀριθμὸς τῶν θ' αὐξήσει μὲ τὴν διάδοσιν τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, μὲ τὴν ἐξάπλωσιν τῶν ἐπιστημονικῶν δεδομένων καὶ

ἀληθειῶν, θ' αὐξήσει μὲ τὴν πρόοδον καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς καλλιέργειας καὶ τῆς ἐμποροβιομηχανίας. Καὶ ἀκόμα μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συγκοινωνίας καὶ τῆς ἐπικοινωνίας μὲ τὸν ξένον κόσμον. Καὶ τέλος ἀπὸ τὴν ἀνάγκη τοῦ συναγωνισμοῦ μὲ τὰ γύρω μας κράτη, τόσο στὴν ἀμύλλα τῶν προϊόντων, ὅσο καὶ στὴν ἀμύλλα γιὰ τὴν ἀνάπτυξίν μας τὴν ἐθνικήν.

Ὅλ' αὐτὰ ὁμοίως γίνονται καὶ θὰ γίνονται ἀσυνείδητα. Καὶ βέβαια θὰ ἔλθῃ κ' ἐδῶ ὁ καιρὸς, ποῦ τὰ μυαλὰ ὄλων μας θὰ γίνουν πρακτικότερα. Κ' ἐπομένως θὰ θελήσουν πρακτικότερη τὴν ἐκπαίδευσιν.

Τὸ ζήτημά μας ὁμοίως δὲν εἶναι νὰ βεβαιώσουμε μίαν ἀλήθεια. Οὔτε νὰ πιστοποιήσουμε ἓνα πρᾶγμα, ποῦ ἐξ ἀνάγκης γίνεσθαι καὶ θὰ γίνῃ. Τὸ ζήτημά μας καὶ ὁ σκοπὸς μας εἶναι νὰ δεῖξουμε τὸ πῶς μὲ συνειδητὴ ἐργασία μπορούμε νὰ συντρέξουμε τὴ συντελούμενη ἀσυνείδητη, ὥστε ὁ χρόνος μιᾶς μεταβατικῆς ἐποχῆς πολὺ μακρινῆς νὰ λιγοστεύσῃ, καὶ μίαν ὥρ' ἀρχήτερα νὰ φθάσουμε στὸ σημεῖον νὰ δώμε συστηματικότερα καὶ πρακτικότερα τὰ μυαλὰ καὶ τὴν ἐκπαίδευσιν ἐπομένως πρακτικότερη, ἀνθρωπινότερη, μορφωτικότερη. Δηλονότι πρέπει νὰ δώμε κατὰ ποιὸν τρόπο θὰ ἐργασθούμε, γιὰ ν' ἀνοψώσουμε τὴν κοινωνίαν, μεταβάλλοντες ἥρεμα σχέσεις, καὶ γνάμεις, καὶ ἀρχές, καὶ ψυχὴ τῆς κοινωνίας καὶ χαρακτῆρα.

Σὲ τοῦτο θὰ βοηθήσῃ ἀπὸ σήμερον τὸ λύτρομα τοῦ πρακτικοῦ ἀνθρώπου, τοῦ πρακτικοῦ μυαλοῦ—ποῦ θὰ δπάρχει στὸν τόπον μας φύσει—ἀπὸ σκιᾶχτρα καὶ

προλήψεις, πού τὸ κάνουν θέσει ἀνίκανο νὰ σκεφθεῖ πρακτικά.

Ἐξηγούμεθα. Σήμερα ὁ ἔμπορος, ὁ βιομήχανος, ὁ γεωπόνος, ὁ χημικός, ὁ πολιτικός — ὁ πρακτικός, νὰ πούμε, ἄνθρωπος — πού γιὰ τὴν ἐργασία του καὶ γιὰ τ' ἀτομικά του συμφέροντα σκέπτεται καὶ δουλεύει μεθοδικὰ καὶ πρακτικά, ὁ ἄνθρωπος πού αἰσθάνεται καὶ βλέπει, καὶ ξέρει, ὅτι ὁ νεώτερος πολιτισμὸς, ὁ Εὐρωπαϊκὸς, ἔγεινε, ὑπάρχει καὶ προοδεύει, γιὰτὶ δὲ χάνεται στὰ λόγια, μὰ καλλιεργεῖ τὴν ἐπιστήμη γιὰ νὰ χρησιμοποιήσῃ τοὺς νόμους τῆς γιὰ τὴν εὐκολία, γιὰ τὶς ἀνάγκες καὶ γιὰ τὴν εὐτυχία τῶν ἀνθρώπων, ὁ ἴδιος αὐτὸς ἄνθρωπος γιὰ τὴν Ἑλλάδα, γιὰ τὰ γενικά συμφέροντα τῆς πατρίδας του, γιὰ τὴν πολιτεία, γιὰ τὴ διοίκησή της, γιὰ τὴν ἐκπαίδευσή της, δὲν δέχεται ὅτι πρέπει, γιὰ νὰ προκόψῃ, νὰ ὑποκύψῃ στὰ πράγματα, στὴν ἀνάγκη, στοὺς φυσικοὺς νόμους, ἀλλὰ ὑποστηρίζει — πεπεισμένος ἀπὸ δέκα, ἀπὸ ἑκατὸ προλήψεις — πὼς εἶναι γραφτὸ στὴ μοῖρα τοῦ Ἑλληνισμοῦ ὑπὲρ τὰ πράγματα κ' ἐντελῶς ἔξω ἀπὸ τὰ δεδομένα τῆς ζωῆς νὰ βαδίσουμε, νὰ ἐνεργοῦμε καὶ νὰ μεγαλώσουμε.

Ἡ στραβὴ αὐτὴ πεποίθησις — ἄθροισμα χίλιων προλήψεων — εἶναι μέσα μας σὰν ἀπὸ κληρονομιά. Καὶ ἀποτελεῖ κάτι σὰν ἐθνικὴ πετριά.

Γιὰ τοῦτο κάθε πρακτικὴ ἀντίληψις τῆς κοινωνικῆς, πολιτικῆς κ' ἐθνικῆς ζωῆς καὶ κάθε πραγματολογικὴ ἐξέτασις κοινωνικοῦ, πολιτικοῦ κ' ἐθνικοῦ ζητήματος, θὰ βρεῖ στὴ δῆθεν Ἑλληνικὴν ἰδεολογίαν ἀντίμαχη

αὐτὴ τὴν ἐθνικὴν — ἅς τὴν ποῦμε — γενικὴν πρόληψιν.

Ἔτσι καὶ προκειμένου γιὰ τὴν εἰσαγωγὴν πρακτικῆς καὶ καρπερῆς διδασκαλίας στὸ Σχολεῖο, θὰ μᾶς ἀντιταχθεῖ ἡ πρόληψις μὲ συγκεκριμένα ἐπιχειρήματα τέτλια.

— Τ' ἄλλα κράτη γιὰ νὰ ζήσουν καὶ νὰ προκόψουν κάνουν πολὺ καλὰ καὶ καλλιέργουν τὸ λόγο σὰ μέσο συνεννοήσεως. Καὶ κάνουν καλὰ νὰ καλλιεργουν τίς ἐπιστῆμες γιὰ τίς εὐκολίες τῆς ζωῆς, γιὰ τὴ βελτίωση τῆς παραγωγῆς καὶ γιὰ τὴν ὑποδούλωσιν τῶν φυσικῶν δυνάμεων. Ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες ὅμως ἔχουμε καθήκον νὰ ζήσουμε, γιὰ νὰ καλλιεργήσουμε τὸ λόγο ποὺ πρέπει νὰ εἶναι· γιὰ ἐμᾶς ὁ σκοπὸς τῆς παιδείας μας, ἀφοῦ ὁ ἰδικὸς μας λόγος πρέπει νὰ ξαναγίνει ὁ ἀνέφικτος λόγος τοῦ θεοῦ Πλάτωνα κι' ἄκόμα... ὁ θεῖος λόγος. Ἄν μποροῦν νὰ διδαχθοῦν παράπλευρα οἱ φυσικὲς ἐπιστῆμες; Πάει καλὰ. Ἄρκεϊ νὰ μὴν ἀπαιτήσουν ὥρες διδασκαλίας, ἄρκεϊ νὰ μὴν ἀντιβαίνουν στὰ δόγματα τοῦ Πλάτωνα καὶ τοῦ Ἀριστοτέλη! Ἄρκεϊ νὰ μὴ μᾶς ταράξουν τὴν ἀριστολογίαν καὶ λυτρώσουν τὸ μυαλό μας ἀπὸ τὸν ἰδεολογικό μας παροξυσμό.

Ἡ ἐκπαιδευτικὴ, ἄρα, μεταρρύθμισις θὰ προσκόψει στὴν ὑπερπρογονολατρεία καὶ στὴ γλωσσολατρεία. σὲ διὸ ἀπὸ τὰ μεγαλείτερα σακροσάντα τοῦ τρελλοῦ σωβινισμοῦ καὶ τοῦ ἀρρωστημένου πατριωτισμοῦ. Σακροσάντα ποὺ πρέπει ἡ κοινωνία νὰ τὰ κλωτσοπατήσει πρῶτα, γιὰ νὰ κατορθώσει νὰ γίνουν τὰ πιὸ ἀπλά, τὰ πιὸ δίκαια, τὰ πιὸ ἐπείγοντα, τὰ πιὸ ἀναγκαῖα πράγματα, ποὺ θὰ μᾶς ἐπιτρέψουν τὴν ἐλπίδα, πῶς ἢ

Ἑλλάδα δὲ θὰ φυτοζωήσῃ γκραδαριτίζοντας, ἀλλὰ θὰ ζήσῃ μὲ δύναμη δική της, μὲ θέληση δική της, μὲ ζωὴ δική της, μ' ἐκτίμηση ἀπὸ τοὺς ξένους πρὸς τὸ «εἶναι» της τὸ σημερινό.

Τὸ κλωτσοπάτημα ὅμως τῆς ὑπερπρογονολατρείας καὶ γλωσσικῆς προλήψεως εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ δύσκολα κατορθώματα, γιατί στενοσυνδέονται μὲ ὅλα τὰ σακροπάντα, μὲ ὅλες τὶς μεγάλες προλήψεις καὶ ὅλες τὶς μικροπρολήψεις, ποὺ ἀνάθρεψαν αἰῶνες δασκαλικῆς τυρρανίας.

Ἡ ἔρευνα καὶ ἐξακρίβωσις ὄλων τῶν μικροπρολήψεων καὶ ἡ ἐξέτασις τῶν μεταξὺ τους δεσμῶν, ὅπως καὶ τοῦ δεσμοῦ τους μὲ τὸν ψευτοπατριωτισμό, θὰ ἦταν καὶ δυσκολοκατόρθωτη καὶ ἀδικαιολόγητη ματαιοπονία.

Νομίζουμε ὅτι ἀρκεῖ ἡ ἀναγνώρισις, ποὺ ἐκάναμε, τῆς φύσεως μερικῶν ἐξ αὐτῶν. Ἀρκεῖ ἡ ἀπόδειξις τοῦ δεσμοῦ τους μὲ τὴν μιᾶ, τὴν γενικὴν πρόληψιν, ποὺ τὴν ὀνομάσαμε «Ἐθνικὴ Πετριά». Ἀρκεῖ τὸ φανέρωμα ὅτι τόσο ἡ καθεμιὰ δυναμώνει τούτη, ὅσο κ' ἐκείνη τὴν καθεμιὰ. Τὸ φανέρωμα, δηλαδή, τὸ εὐκολονόητο τῆς ἐξακολουθητικῆς ἀλληλεπιδράσεως.

Ἀρκεῖ, ἐπὶ τέλους, ἡ κατανόησις τῶν κακῶν ποὺ μᾶς ἔκαναν, γιὰ νὰ πεισθοῦμε ὅτι πρέπει νὰ καταπολεμηθεῖ ἡ μιὰ πρόληψις, ἡ Γενικὴ, τόσο στὸ σύνολό της, ὅσο καὶ στὰ μέρη της, ἀπ' ὅλους τοὺς χειραφετημένους ἀπ' αὐτὴν, ἢ καὶ ἀπὸ τὰ μέρη της.

Ὁ πόλεμος αὐτὸς θ' ἀποτελέσει τὴν πάλην τῶν ἰδεῶν, τὴν πνευματικὴν ἐπανάστασιν.

Τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ πολέμου αὐτοῦ θὰ εἶναι ἀπροσδόκητο: ἡ κυριαρχία τοῦ πρακτικοῦ πνεύματος.

Ὁ συνειδητὸς αὐτὸς πόλεμος ἰσοδυναμεῖ μὲ συνειδητὴν ὑποστήριξιν πάσης ἐπιστημονικῆς ἀλήθειας καὶ πάσης πραγματικῆς ἐξετάσεως τῶν πραγμάτων.

Ὁ συνειδητὸς αὐτὸς πόλεμος ἰσοδυναμεῖ μὲ ἀγκάλιασμα τῆς ζωῆς, τῆς πραγματικότητος, τῆς προόδου. Οἱ μορφές, τέλος, τῆς συνειδητῆς αὐτῆς πάλης εἶναι ἄπειρες. Μπορεῖ νὰ γίνῃ στὴν ἰδεολογία, πού θὰ τείνει ν' ἀποδείξει τὴν πλάνη καὶ τ' ἀποτελέσματα τῆς πλάνης σὲ κάθε περίσταση πού ἐνεργήσαμε, ἢ πού θὰ ἐνεργήσουμε σύμφωνά της. Μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τὴν ἰδεολογία, πού θ' ἀποδείχνει κάθε φορὰ τὴν προσκόλλησή μας στὸ ἀφηρημένο, τὸ ἀόριστο καὶ τὸ ἀπόλυτο, ἐν ᾧ ἡ ζωὴ εἶναι συγκεκριμένη, θετικὴ καὶ σχετικὴ. Μπορεῖ νὰ γίνῃ μὲ τὴν προσπάθεια εἰσαγωγῆς μεθοδικῆς ἐργασίας, μὲ τὴν ἀναζήτησιν τοῦ χρησίμου στίς σχέψεις, τοῦ σκοποῦ εἰς τὰ λόγια, καὶ μὲ τὴν ἐκτίμησιν τοῦ σχετικοῦ.

Καὶ μπορεῖ νὰ εἶναι: Πόλεμος στὴν κοινωνικὴ ζωὴ, πού θ' ἀπόδειχνε τὸ ὠραῖο καὶ τὸ εὐγενικὸ στὴν πράξιν, στὴ δουλειά, στὸ ἔργο, κι' ὄχι στὸν χιμαιρικὸ φαμφαρονισμό καὶ στὸ νευρασθενικὸ ξελαρρύγισμα.

Μπορεῖ νὰ εἶναι: Πόλεμος στὴν οἰκονομικὴ ζωὴ, πού θ' ἀνεύρισκε τὴν ἀξία στὸν παραγωγὸ, στὸν δουλευτὴ, στὴ μεθοδικότητα, τὴν εἰδικότητα, στὸν καταμερισμὸ, κι' ὄχι στὴν πολυπραγμοσύνη, στὴν κατεργαριά, τὸ μωραϊτισμὸ.

Μπορεῖ νὰ εἶναι: Πόλεμος στὴν ἐθνικὴ ζωὴ, πού

θα μᾶς ἔδειχνε τὴν ταπεινότητα τοῦ εἶναι μας καὶ τὴν ἀξία τῆς ἐπιμονῆς καὶ τῆς ὑπομονῆς, καταργῶντας καὶ γκρεμίζοντας περγαμηνές εὐγένειας, ψωροπερηφάνεια καὶ τεμπελιά, καὶ τὸν ἐπόμενο γκραδαριτισμὸ — φιλελληνισμό.

Καὶ ὀφείλει νὰ εἶναι: Πόλεμος στὴν πολιτικὴ παλαίστρα κατὰ τῆς ἀνοχῆς τοῦ ἀγύρτη, τοῦ κομπογιαννίτη, τῆς ρουτίνας, τῆς συναλλαγῆς, τοῦ ρουσφετιοῦ. Καὶ ὀφείλει νὰ εἶναι ἀνύψωμα τοῦ ἀγρίου ἐλέγχου τοῦ πολιτικοῦ χαρακτῆρα καὶ τοῦ σεβασμοῦ πρὸς τὰ ἔργα, τὴν πολιτικὴν προβλεπτικότητα καὶ τὴ γόνιμη νομοθεσία.

Κ' ἔτσι φθάνουμε στὸ συμπέρασμα πὼς ὁ πόλεμος, ποὺ ὑποδείχνουμε, εἶναι κοινωνικὸς κ' ἐθνικὸς ἰδεολογικὸς, ἀλλὰ καὶ πραγματολογικὸς πολιτικός.

Εἶναι πόλεμος ποὺ πρέπει νὰ τὸν κάνει πολιτικὸ κόμμα. Κόμμα ριζοσπαστικὸ-προοδευτικὸ κ' ἐθνικὸ μαζί.

Κόμμα ποὺ στὴ σημαία του θ' ἀναγράφει σὰν ἕνα σκοπὸ του καὶ τὴν ἐκπαιδευτικὴ μεταρρύθμιση, πραγματικότερον ὅμως σκοπὸ καὶ μέγιστο θὰ ἔχει τὴν κοινωνικὴ, οἰκονομικὴ, πολιτικὴ κ' ἐθνικὴν ὀργάνωσιν ὑπὸ νέες ἀρχές, μ' ἐδραιότερες κ' ἐπιστημονικότερες βάσεις.

Κόμμα ποὺ θὰ θέλει νὰ δυναμώσῃ ἠθικά, οἰκονομικά, καὶ στρατιωτικὰ τὸ Κράτος πρῶτα, σὰ μικρὸ μέρος τοῦ ἔθνους τοῦ Ἑλληνικοῦ, γιὰ νὰ ζητήσῃ τὴν ἐνότητα τοῦ ἔθνους κατόπιν, σὰν ἀπαραίτητον ὄρο τῆς ὑπάρξεώς του καὶ σὰ λόγον τῆς γεννήσεώς του.

Τὸ κόμμα αὐτὸ ποιοὶ θὰ τὸ θεμελιώσουν; — Τὸ εἴπαμε — Τὰ πρακτικὰ μυαλά. Οἱ πρακτικοὶ ἄνθρωποι ποὺ δὲν ἀντιλαμβάνονται τὴν πρακτικότητα, ὡς

ισοδύναμη με την αναισθησία για την εθνική ζωή και την αδιαφορία για την πολιτική της χώρας, αλλά που θεωρούν πρώτιστο καθήκον το ενδιαφέρον για τα κοινά, το καθήκον του πολίτη να πολιτεύεται.

Ποιοί όμως είναι αυτοί οι πρακτικοί άνθρωποι;— Και αυτό το είπαμε — Είναι όσοι εφρόντισαν να δημιουργήσουν μόνοι τους μια δεύτερη ανατροφή, που μόνη αξίζει κάτι. Όσοι έμόρφωσαν το μυαλό τους παρατηρώντας τη ζωή, μελετώντας τη ζωή και στην ιστορία των άλλων λαών.

Είναι οι επαναστάτες οι πραγματικοί κατά των προλήψεων. Όσοι χειραφετήθηκαν από τις προλήψεις, χωρίς να πέσουν σε άλλες χειρότερες.

Είναι όσοι κατάλαβαν, ότι το σωστό στην πολιτικο-κοινωνική ιδεολογία είναι το επίκαιρο και τ' ωφέλιμο στο Κράτος. Όσοι έννοιωσαν πως καλοί πολιτικοί είναι όσοι κατορθώνουν, εν ώ μαντεύουν τις βαθύτερες τάσεις της εξέλιξης, να προσαρμόζουν την πολιτική τους με τις ανάγκες του καιρού τους και με τη βαθύτερη τάσιν.

Είναι όσοι ξέρουν, ότι ένα κράτος προκόβει όσο οι πολιτικοί του ζούν στο παρόν και κατορθώνουν να βλέπουν με τη φαντασία τους καθαρά και πιστά την ποικιλότατη και πολύμορφη κίνησιν της πραγματικότητας.

Είναι όσοι παρατήρησαν ότι οι πιο αντίθετες κατά το φαινόμενο τάσεις συνυπάρχουν στη ζωή. Και ότι ο άργος και ασυναίσθητος συνδυασμός των αντίθετων τάσεων και ο συμβιβασμός τους, άργα και με τον καιρόν, όχι μόνο δεν είναι αδύνατος, άλλ' αποτελεί τον κανόνα στην πραγματική ζωή.

Είναι συγκεκριμένως αὐτοὶ ποὺ γιὰ τὴν Ἑλλάδα φρονοῦν, ὅτι μὲ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ὀρθοδοξίας, μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ μὲ τὴ θέληση νὰ σχηματισθεῖ κράτος στρατιωτικὸ, μπορεῖ νὰ συμβαδίσουν ἢ ἀνάπτυξη τοῦ δημοκρατικοῦ τῆς πολιτεύματος καὶ ἢ πνευματικὴ ἀνάπτυξη τοῦ λαοῦ τῆς· καὶ ἀκόμα μιὰ οἰκονομικὴ ὀργάνωση τῆς χώρας, ποὺ νὰ ὑπόσχεται τὴν ἀνάπτυξη τῶν πλουτολογικῶν τῆς παραγόντων καὶ τὴν εὐημερία τῶν ἀτόμων ὄλων τῶν προσωρινῶν οἰκονομικῶν τῆς κατατάξεων.

Καὶ εἶναι αὐτοὶ ποὺ δὲ λησμονοῦν, ὅτι ἡ ἐποχὴ τῆς ἀμιλλας δὲν ἐτελείωσε, μήτε πρόκειται νὰ τελειώσῃ γρήγορα οὔτε γιὰ τ' ἄτομα, οὔτε γιὰ τοὺς λαοὺς. Καὶ ὅτι ἡ Ἑλλάδα ὀφείλει νὰ δυναμωθεῖ, γιὰ νὰ παλαίσει μὲ τοὺς γύρω λαοὺς, γιὰ τὴν ἔνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ καὶ χάριν τῆς ὑπάρξεώς τῆς. Ἐνωση ποὺ θὰ τὴν κατορθώσῃ τόσο μὲ τὴν ἐσωτερικὴ ἀνάπτυξή τῆς— ἀνάπτυξη πνευματικὴ τοῦ λαοῦ καὶ ἀνάπτυξη τῆς παραγωγῆς καὶ τῶν οἰκονομικῶν τῆς— ὅσο καὶ μὲ τὴ θέληση τῆς ἐπεκτάσεώς τῆς ἐξωτερικῶς— ἀνάπτυξη τῶν ἠθικῶν παραγόντων τῆς ὀρθοδοξίας καὶ τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ ὀργάνωσις τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων τῆς χώρας ¹.

¹ Ἐὰ γνωστὰ καμῶματα τοῦ Ἰαπωνικοῦ κόμματος, ὅπως καὶ ἄτολμες ἀπόπειρες δημιουργίας, ἔξω ἀπὸ τὴ Βουλὴ, ἐργατικοῦ κόμματος, μᾶς δίνουν τὴν ἀφορμὴ νὰ σαφηνίσουμε μὲ διό σημειώσεις τὴν πρότασή μας δημιουργίας προοδευτικοῦ κόμματος.

Ἀῖ Σημειώσεις.— Ἀξία πολιτευόμενα πρόσωπα φαίνονται σὰ νὰ πιστεύουν, ὅτι θὰ διορθώσουν τὴν κατάστασιν μὲ τὸ νὰ γίνουν

Αὐτοὶ ὅμως οἱ πρωτεργάτες πῶς θὰ θεμελιώσουν τὸ κόμμα; Ποῦ θὰ στηριχθοῦν; Ποιὰ θὰ εἶναι ἡ δύναμή τους;

Ἴδου τόσες ἐρωτήσεις κι' ἄλλες εὐκόλα ἐννοούμενες, πού ἀπαιτοῦν ἀπαντήσεις ὀριστικές, κατηγορηματικές, γιὰ νὰ μὴ θεωρηθεῖ χάρτινος πύργος δλόκληρο τὸ κατασκεύασμα.

Ὑπουργοί. Μία φορά ὑπουργός, σκέπτονται, θὰ μπορέσω νὰ κάνω τὸ κιλό.

Ὅποιος ἔτσι θέλει νὰ σκέπτεται φαίνεται πὸς λησμονεῖ, ὅτι ὑπουργός κυβερνήσεως, πού εἶναι γέννημα καὶ θρέμμα τῆς καταστάσεως, θὰ θαναιθεῖ ἀνγκαστικὰ τὰ ὄπλα του καὶ τὰ μέσα τῆς ἐνέργειάς του ἀπὸ τὴν κατάστασιν' κ' ἐπομένως, ἢ δὲ θὰ κἀνει τίποτα καὶ θὰ φύγει ντροπισμένος, ἢ θὰ ἐγκαταλείψει τὸν ἀγαθὸ ἀρχικό του σκοπὸ καὶ γιὰ νὰ μὴν ἐγκαταλείψει τὸν θῶκο θ' ἀγκυλιάσει τὴν κατάσταση καὶ θ' ἀφομοιωθεῖ.

Θὰ μπορούσε, μάλιστα, νὰ ὑποστηριχθεῖ σὰν ἀξίωμα τὸ ὅτι κάθε συνθηκολογία δυνατῆς προσωπικότητος μὲ τὴν κατάσταση, γιὰ τὸ διορθῶμα τῆς καταστάσεως, προδίδει πὸς ἡ προσωπικότης ἀπατᾶται, ἐὰν δὲν προσπαθεῖ ν' ἀπατήσῃ τὸν κόσμον.

Μόνον κόμμα, πού θὰ πολεμήσῃ ριζικὰ καὶ θὰ νικήσῃ πρῶτα τὴν κατάσταση, θὰ μπορέσῃ νὰ τὴ διορθώσῃ τὴν κατάσταση.

Βῆ Σημείωσις.—Τὸ κόμμα τοῦ μέλλοντος, πού στὸ φανέρωμά του ἐλπίζουμε, φυσικὰ θὰ εἶναι ριζοσπαστικὸ—προοδευτικὸ, χωρὶς νὰ πᾶσῃ μῆτε μιὰ στιγμὴ νὰ εἶναι κ' ἔθνικόν. Τοῦτο πρέπει νὰ τοισθεῖ, ἀφοῦτον ἔσφύτρωσαν οἱ μετρούμενοι στὰ δάχτυλα τοῦ ἐνὸς χερσὸς ξενομορφωμένοι νέοι, οἱ ὁποῖοι ἐπειδὴ ἐνοιώσαν πὸς ἡ μεταβολὴ τῆς σημερινῆς ἐλλεινῆς καταστάσεως θ' ἀπαιτήσῃ πρῶτιστα τὴν ἀνατροπὴν τμημάτων ἠθικῶν καὶ ἰδῶν βαθύρριζων, παρασύρθησαν ἕως τὸ σημεῖον νὰ ζητήσουν δημιουργίαν κόμματος μὲ τὴ γενικότατη σημαίαν τῆς ἀλλαγῆς τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος.

Οί πρωτεργάτες, λοιπόν, κατὰ τὴ γνώμη μας πρῶτα πρέπει νὰ κατορθώσουν νὰ ἔνωθουν καὶ νὰ συνεννοηθοῦν ἀναμεταξύ τους. Ἐνωση ποῦ θὰ τοὺς δυναμώσει καὶ θὰ τοὺς δώσει θάρρος.

Δυνάμωμα γιὰ νὰ θελήσουν νὰ δουλέψουν. Καὶ θάρρος γιὰ ν' ἀψηφήσουν τὴ δασκαλικὴ συκοφαντία καὶ τοῦ ἀρρωστημένου πατριωτισμοῦ τὰ ξεφωνητά.

Θέληση καὶ θάρρος νὰ περιφρονήσουν τὴ φρονιμάδα

Κ' ἐπειδὴ θέλουν καὶ νὰ ἐπιδείχονται πὼς σκέπτονται μεθοδικά, ζήτησαν στὴν ἱστορία καὶ δλόγυρα παραδείγματα καὶ δὲν ἄργησαν ν' ἀνακαλύψουν (!!!!!) ὅτι τὴν ἀνατροπὴ τοῦ κοινωνικοῦ καθεστώτος καὶ τοῦ σημερινοῦ πολιτισμοῦ τὴ ζητοῦν καὶ στ' ἄλλα Κράτη τὰ ἐργατικὰ κόμματα.

Ἐπομένως καὶ αὐτοὶ θὰ ἐργασθοῦν, εἶπαν, γιὰ τὴ δημιουργία ἐργατικοῦ κόμματος ἀπάνω στ' ἀχνάρια τὰ Γερμανικὰ λ. χ.

Εἶδαν, ὅμως, ἀκόμα πὼς γιὰ νὰ συγκροτηθεῖ καὶ νὰ συγκρατηθεῖ ἐργατικὸ κόμμα, πρέπει ν' ἀνάψει πάλι συμφερόντων, πάλι κεφαλαίου κ' ἐργασίας, πάλι τάξεων.

Ἐπομένως πρέπει κ' ἐδῶ νὰ ξεδαυλίσουμε — εἶπαν οἱ ξενομορφωμένοι ἀντάρτες — τὴν πάλι τοῦ ἐργάτη κατὰ τοῦ νοικοκύρη. Ἡ καλλίτερα, κατὰ τ' ἀχνάρια τοῦ Μαρξισμοῦ, τὴν πάλι τοῦ προλεταρίου κατὰ τῆς μπουρζουαζίας.

Λησιμόνησαν ὅμως οἱ μιμηταὶ ξένων ἀναγκῶν καὶ παράξενων ἀντιλήψεων, ὅτι τὴν ἀνάγκη κάθε ριζικῆς μεταρρυθμίσεως κοινωνικῆς, πολιτειακῆς, ιδεολογικῆς, ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες τὴ νοιώσαμε, ξεκινῶντας ἀπὸ τὴ συναίσθηση τῆς ἀνάγκης νὰ δυναμώσει τὸ Κράτος, ποῦ τὸ δυνάμωμά του τὸ θέλουμε σὰν πρῶτον ὄρον ἐπιτυχίας τοῦ σκοποῦ τῆς ὑπάρξεώς του, ποῦ ἰσοδυναμεῖ μὲ τὴν ἐθνικὴ ἀποκατάσταση τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς.

Τὸ λησιμόνησαν εἶπαμε, γιὰτὶ ἀλλοιῶς δὲ θὰ ἐπέδωκαν δημιουργίαν κόμματος μὲ σοσιαλιστικὰς ἀρχὰς, ποῦ φέρνουν σὰν

του ἐπιστημονικοῦ ἔργου καὶ κάποτε καὶ τὴν ξεθυμασμένην σάτυρά του. Γιατὶ οἱ πρωτεργάτες προτοῦ ἀρχίσουν τὴ δουλειά, πρέπει νὰ νοιώσουν πολὺ βαθειά τὴν ἀτράνταχτὴ πεποίθησιν τοῦ Λοξοῦ Στρατοκόπου: "Ὅτι τίποτα δὲν εἶναι ἀδύνατον· καὶ ἀκόμα ἔτι ἀξίζει τὸν κόπον, παρὰ τὰ φαινόμενα καὶ τὰ δῆθεν πράγματα, νὰ σκέπτεται καὶ νὰ μοχθεῖ γιὰ τὸ Κοινὸ Καλὸ στὸν τόπον μας ὁ καθένας καὶ πρὸ πάντων ὅποιος ἔγνωσε

ἀναγκαῖα συνέπεια τὴν ἐξασθένησιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ τείνουν νὰ κλονίσουν ἀπὸ τὰ θεμέλια τὴν πειθαρχία τὴν κοινωνικὴ καὶ τὴ στρατιωτικὴ δύναμι καὶ θέλησιν τοῦ Κράτους.

Τὸ νὰ ζητῶ ριζικὰ μέτρα καὶ μεταβολὴν κοινωνικῶν συνθηκῶν γιὰ τὸ δυνάμωμα τοῦ Κράτους, εἶναι ἀντίθετον ἀπὸ τὸ νὰ ζητῶ νὰ ἐπιτύχω ἀνατροπὴν τοῦ καθεστώτος, ἀδυνατιζοντας τὸ Κράτος.

Ὁ ἀλτρουϊσμός καὶ ἡ φιλάνθρωπια, ἡ συμπάθεια πρὸς τὸν ἐργάτη καὶ ὁ πόθος τῆς βελτιώσεως τῆς τύχης του—ἂν παραδεχθοῦμε χάριν εὐφημίας, πῶς εἶναι τὰ ἐλατήρια ποὺ γέννησαν τὸ σοσιαλισμὸ—δὲν ἔχουν τὸν τόπον τους στὸν τόπον μας, ἔπου μιὰ κοινωνικὴ πάλη, γιὰ τὸ καλλιτέρεμα τῆς καταστάσεως ἢ ἢ 10 χιλιάδων ἄξιων καλλίτερης τύχης προλεταρίων, θὰ μποροῦσε νὰ ἐμποδίσῃ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐθνικοῦ φρονήματος καὶ τῆς στρατιωτικῆς δυνάμεως τοῦ Κράτους, ποὺ θὰ χρησιμεύσουν γιὰ ν' ἀποκτήσουν τὴν ἐλευθερία τους τὴν πολιτικὴν, τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν σωματικὴν ἀκόμα 500 μυριάδες σκλάβων Ἑλλήνων.

Κόμμα, λοιπὸν, ριζοσπαστικὸ συμβουλευόμε, μὰ κ' ἐθνικὸ μαζι. Κόμμα ποὺ θὰ ἐπιδιώξῃ μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τὴν πνευματικὴν καὶ τὴν οἰκονομικὴν τοῦ λαοῦ νὰ δυνამώσῃ τὸ Κράτος, νὰ τὸ πειθαρχίσῃ καὶ νὰ ὀργανώσῃ ἀξιόλογο στρατὸν, ὥστε νὰ κατορθώσῃ ὅσο τὸ δυνατόν ταχύτερα νὰ ζητήσῃ «ἔργον» τὸ ἐσκαλισθῆμα τοῦ σκλάβου Ἑθνους.

τὰ βαθύτερα αἷτια, τ' ἀπελπιστικότερα, τῆς καταστάσεως.

Οἱ πρωτεργάτες πρέπει νὰ νοιώσουν τὴν πεποίθησιν, πὼς ὅλα μπορεῖ ν' ἀλλάξουν, ὡς καὶ οἱ Κεϊτούκειτοι ἀκόμα μπορεῖ νὰ γίνουν ἄνθρωποι, ἀρκεῖ νὰ βρεθοῦν οἱ καταφρονεταὶ τοῦ γελοίου στὰ μάτια τῶν γελοίων καὶ σύγχρονοι Δὸν Κιχῶτοι, μεγαλόθυμοι καὶ μεγαλόπρεποι, νὰ ξεκινήσουν γιὰ τὴ σωτηρία τοῦ τόπου τους, βέβαιοι πὼς ἡ λεγόμενη κοινὴ γνώμη τοῦ ὄχλου καὶ ἡ φρόνησις τῶν νοικοκυραίων θὰ τοὺς ἀκολουθήσει μурμουρίζοντας, ὅπως ὁ Σάντσος — Πάνθας ἀπάνω στὸ γαϊῶδαρο.

Μόνον ἔτσι οἱ ὀλίγοι διαλεχτοὶ — οἱ ὀλίγοι μορφωμένοι καὶ θαρραλέοι — θὰ κατορθώσουν νὰ κατακτήσουν τοὺς ὀλίγους τῶν διοικουσῶν τάξεων, ποὺ ζοῦν προάγοντας τίς παραγωγικὰς δυνάμεις τοῦ τόπου, διαμαρτυρόμενοι ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ εἰλικρινῶς γιὰ τὴν κατάστασις, ποὺ τὴ μεταβολὴ τῆς τὴν ποθοῦν, χωρὶς νὰ μποροῦν δυστυχῶς νὰ δοῦν τὰ πραγματικὰ αἷτια τῆς καταστάσεως, γιὰ νὰ τὰ κτυπήσουν.

Ἀνοίγοντας τὰ μάτια τῶν ὀλίγων οἱ ὀλίγοι θὰ κερδίσουν τὴν πιὸ δυνατὴ, τὴν πιὸ ζωντανή, τὴν πιὸ τίμια, τὴν πιὸ σημαντικὴ καὶ τὴν πιὸ πατριωτικὴ μερίδα τῶν διοικουσῶν τάξεων, γιὰτὶ ὅλο τὸ ἄλλο μεγάλο μέρος ἀπαρτίζεται ἀπὸ τοὺς ἀμέσως κ' ἐμμέσως μισθωτοὺς, ἀπὸ τοὺς τρόφιμους, ὁδηλαδὴ, τοῦ δημοσίου θησαυροῦ καὶ σκλάβους τοῦ δασκαλισμοῦ. Ἀπὸ ἄνθρώπους ἑτεροκίνητους, χωρὶς ἐνθουσιασμὸ, χωρὶς πραγματικὸν καὶ βαθύτερον πόνον κ' αἰσθησὴ γιὰ τὴν κατάντια τῆ

σημερινή, γιατί μ' αὐτὴ ὑπάρχουν καὶ χάρη σ' αὐτὴ εἶναι αὐτοὶ ποὺ εἶναι.

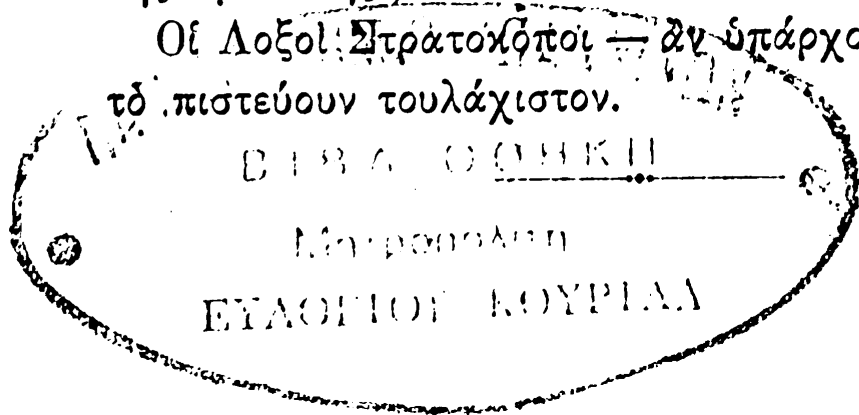
Οἱ ὀλίγιστοι μὲ τοὺς ὀλίγους, τέλος, εὐκολα δύνανται νὰ βροῦν τὰ μέσα καὶ τοὺς τρόπους νὰ ὀργανώσουν καὶ νὰ φωτίσουν γιὰ τὰ πραγματικὰ συμφέροντά του τὸν παραγωγὸ λαὸ, τὸν μικροϊδιοκτήτη, τὸν μικροκτηματία, μικροεπαγγελματία, τεχνίτη, μικροαστὸ, ἐργάτη, γεωργό . . .

Τὰ μέσα εἶναι γνωστά. Ὁργανώσεις γεωργικῶν συνδέσμων καὶ συνδικάτων κτηματιῶν. Ἐνώσεις συντεχνιῶν, καὶ ἀδελφάτα ἐργατικά καὶ τὰ παρόμοια. Τόσοι τρόποι γιὰ νὰ συγκεντρωθεῖ καὶ φανερωθεῖ ἡ δύναμη καὶ ἡ θέληση τοῦ παραγωγοῦ λαοῦ, ἡ ἐδραία δηλαδή βάση τοῦ κόμματος, ποὺ θὰ ζητήσῃ τὸ οἰκονομικὸ καὶ πνευματικὸ ἀνύψωμα τοῦ λαοῦ, τὸ βέβαιον ἐσωτερικὸ δυνάμωμα, σὰν ὑπόσχεση ὅτι τὸ Κράτος θὰ μπορέσῃ νὰ ζήσῃ, γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὴν ἔνωση τοῦ Ἑλληνισμοῦ.

Ἀντίπαλον κόμμα, ὅπως εἶναι φυσικόν, θὰ σχηματισθεῖ συντηρητικὸ καὶ φανατικὸ ἀπὸ τὸν δασκαλισμὸ καὶ τοὺς μισθωτοὺς.

Ἡ πάλη τῶν νέων ἰδεῶν ἐναντίον προλήψεων καὶ συνηθειῶν, ποὺ δημιούργησαν αἰῶνες δασκαλικῆς τυραννίας, καὶ ἡ πάλη τοῦ κόμματος τοῦ παραγωγοῦ λαοῦ μὲ τὸ κόμμα τῆς συναλλαγῆς καὶ τοῦ ντολτσαφαρνιεντισμοῦ, θὰ μᾶς φέρουν τάχα στὸν ἴσιον δρόμον τῆς προκοπῆς;

Οἱ Λοξοὶ Στρατοκόποι — ἂν ὑπάρχουν — πρέπει νὰ τὸ πιστεύουν τουλάχιστον.

βκ

Γεν. Κυρία Ρουσόπουλου.

3534

Αριθ. ερω. 132102

κόπος φωνηάδης. Τὸ γλωσσ. ζήτημα ἢ ἡ ἀνευρέσει-
σις ἀναγκαῖα. ἀθήναι 1902

ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ

ἢ

ΠΟΘΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΡΧΙΣΕΙ

Ἡ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΑΣ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΙΣ

ΕΠΙΣΤΟΛΑΙ

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΝ ΚΑΙ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΝ ΤΟΥ "ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΥ",

1899 — 1901

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΔΑ
ΚΑΤΑΡΤΙΩΤΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΝ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
Μητροπολιτῆ
ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΔΑ

ΕΥΛΟΓΙΟΥ ΚΟΥΡΙΑ
ΛΑΥΡΙΩΤΟΥ
ΑΥΕΩΝ ΑΡΙΘ.....

Τὰ ἐξῆς ἐδημοσίευσεν ὁ Ταχυδρόμος τῆς 2 Σεπτεμβρίου 1899 :

« Ἀρκετὰ ἀργὰ διασκεδάζεται ἡ ἀπάτη ἡμῶν, ἀλλ' ἀδιάφορον· κάλλιον ἀργὰ παρά ποτέ.

» Ἡμεῖς ἐνομίζομεν ὅτι τὰ ψυχαρίσματα καὶ οἱ μαλλιαροὶ καὶ τὰ ἄλλα τερατώδη γλωσσικὰ ἐξαμβλώματα μόνον ἀλλαγῶν ἠδύναντο νὰ εὐρίσκωσιν ὀπαδοὺς καὶ ἐκτιμητάς· οὐχὶ καὶ παρ' ἡμῖν, ὅπου οἱ ἄνθρωποι, διαφόρων λόγων ἕνεκα, συνείθισαν ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ νὰ κρίνωσι καὶ νὰ αἰσθάνωνται ὑγιέστερον. Ἄλλ' ἰδοὺ ὅτι ἠπατώμεθα· ἐν μέσῃ Κωνσταντινουπόλει καὶ ἐν ἐνὶ τῶν ἐπιστημονικῶν τῆς ὁμογενοῦς κοινότητος κλάδων, μάλιστα δὲ παρά τῷ κλάδῳ ἐκείνῳ, ὅστις κύριον τῆς δράσεως αὐτοῦ ὄργανον ἔχει τὴν γλῶσσαν, εὐρέθη παρ' ἐλπίδα καὶ ὁ νομίζων ὅτι ἡ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο γεγραμμένον τὸ ἐν τῷ Ταχυδρόμῳ πρὸ πολλῶν ἡμερῶν δημοσιευθὲν πρωτότυπον διηγημάτιον *Κακία καὶ Ἀρετή*, εἶναι γλῶσσα δυναμένη νὰ γράφεται καὶ μάλιστα ν' ἀναγινώσκηται· εὐρέθη καὶ ὁ φρονῶν ὅτι κακῶς ἔπραξεν ἡ σύνταξις τοῦ Ταχυδρόμου ἐξάρασα μὲν τὴν ἀξίαν τοῦ ἔργου ὡς πρὸς τὸ θέμα καὶ τὴν κατὰ τὰ ἄλλα διεξαγωγὴν, ἀποδοκιμάσασα δὲ τὴν σύμμικτον ἐκείνην ἐκ χυδαῖσμων καὶ ἀρχαῖσμων γλῶσσαν αὐτοῦ.

» Τὴν ἀρλεκίνειον ἐκείνην γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν οὐδὲ ὁ ἔσχατος τῶν ἀναγνωστῶν ἡμῶν ἠδυνήθη ἄνευ ἀηδίας νὰ ἀναγνώσῃ, ὁ καλοστόμαχος αὐτὸς κύριος εὐρίσκει ὡς ἀποστάζουσαν μέλι ἠδυεπείας καὶ ὡς ἀποπνέουσαν χάριν θεσπεσίαν. Ζηλεύομεν τὴν ἀντοχὴν τοῦ στομάχου αὐτοῦ, ἀλλ' ὁμολογοῦμεν ὅτι δὲν θὰ ἐπεχειροῦμεν ποτὲ ν' ἀμιλληθῶμεν πρὸς αὐτὸν κατὰ τοῦτο.

» Ἡμεῖς, ἐν τῇ μετριότητι τῆς ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος γνώμης ἡμῶν, φρονοῦμεν ὅτι ἡ γλῶσσα διὰ τῆς μορφῆς αὐτῆς κατοπτρίζει γενικῶς κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς

τὸν ἔσω ἄνθρωπον· ὅτι, ἀρτία μὲν καὶ ὀμαλή οὔσα, ἐξαγγέλλει ἔθνος ἠθικῶς ἀρτιμελές καὶ σωφρονοῦν, πεπηρωμένη δὲ καὶ βεβαρβαρωμένη μαρτυρεῖ λαὸν ἠθικῶς καὶ πνευματικῶς ὑποδεῆ· μηδαμῶς δὲ πιστεύοντες ὅτι ἡ πλειονότης τῶν ὁμογενῶν εὐρίσχεται ἐν τοιαύτῃ θέσει, εἰς οἷαν θὰ ἐδείκνυσεν αὐτὴν ὡς ἐθνικὴ γλῶσσα προβαλλόμενον τὸ περὶ οὗ πρόκειται ἀρλεκίνειον ἰδίωμα, ὡς γνησίαν τῆς ἐποχῆς ἐθνικὴν γλῶσσαν ὑπολαμβάνομεν μέσσην τινὰ μορφήν αὐτῆς, ἣτις καὶ πιστῶς ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν μεταβατικὴν θέσιν τοῦ ἔθνους.

» Δὲν ἀσπαζόμεθα τὸ μακαρονικὸν ἐκεῖνο ὕφος, τὸ ὁποῖον καὶ πρὸς τὸ σημερινὸν γλωσσικὸν αἴσθημα ἀπάδει καὶ τὴν ἀντίληψιν δυσχερεστέραν καθιστᾷ, τοῦ γράφοντος οὕτως ἀστοχοῦντος τοῦ σκοποῦ· ἀλλὰ καὶ οὐδέποτε θ' ἀνεχθῶμεν γλῶσσαν μᾶλλον ἢ ἥττον ψυχαρίζουσαν καὶ εἰς τελείαν ἐξουθένωσιν περιάγουσαν τὸ ἐθνικὸν τῆς συνεννοήσεως ὄργανον.

» Ἐπειτα χάριν τίνων θὰ ἐπεθυμοῦμεν γραφόμενον τὸ παρ' ἄλλοις ἄλλως χυδαῖζον τοῦτο ἰδίωμα; Βεβαίως χάριν τῶν αὐτὸ μόνον ἐννοούντων· τῶν ὀλίγων ἀναλφαβήτων. Ἄλλὰ ἐκτὸς τοῦ ὅτι, διὰ τὴν διάφορον παρὰ διαφοροῖς μορφήν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς αὐτὸ ἐν τερατωδῶς ἀηδεῖ συζυγία ἀνάμιξιν λέξεων ἐκ τῆς καθαρευούσης, δὲν δύναται νὰ εἶναι γενικῶς παρὰ τῷ κατωτάτῳ ὄχλῳ καταληπτόν, ἡ τοιαύτη τάξις τῶν ἀνθρώπων δὲν ἀναγινώσκει· δὲν δύναται ν' ἀναγινώσκη. Καὶ ἂν ἀναγνώσῃ, πάλιν δὲν θὰ ἐννοήσῃ· θὰ ἐννοήσῃ ἴσως τὰς λέξεις, ἀλλ' ὄχι τὰς ιδέας· πλήν ἂν διδάσκητε αὐτὸν πῶς πασιόνοιαί τὰ γράμματα, κατὰ τὸν ἀείμνηστον Σκαρλάτον Βυζάντιον.

» Οἱ γράφοντες λοιπὸν ὡς τὸ διήγημα *Κακία καὶ Ἀρετὴ* ἦτο γεγραμμένον βεβαίως ματαιοπονοῦσι, βεβαίως ἐφ' ὕδατος γράφονσι, κατὰ τὴν παροιμίαν.

» Ἴσως ὑπάρχουσι λόγοι, δι' οὓς ἡ δημώδης, ἀλλ' ἡ γνησία δημώδης καὶ ὄχι τὸ κατὰ βούλησιν ἐκάστου δημιουργούμενον ἐξάμβλωμα, εἶναι ἀνεκτὴ ὡς γλῶσσα εἰδῶν τινῶν τῆς λυρικῆς ποιήσεως· ἀλλὰ ὡς γλῶσσα πεζογραφίας, εἰρήσθω ἅπαξ ἔτι, εἶναι εἰδῶλον νεκρὸν καὶ ἄψυχον, πολὺ ἀποτροπαιότερον τῶν Εἰδῶλων τοῦ Ροῖδου.

» Ἀλλὰ δὲν θέλουσιν οἱ τινες νὰ τὸ ἐννοήσωσι· γολοῦνται· ἔχουσι δὲ καὶ φίλους ἐνθαρρύνοντας αὐτοὺς εἰς τὸ νὰ ἐμμένωσιν ἐν τῇ ἀνεξετηγῆτῳ ταύτῃ ἰδιοτροπίᾳ· τόσῳ τὸ χειρότε-

ρον καὶ δι' ἐκείνους καὶ διὰ τούτους. Ἡμεῖς ἐπράξαμεν ὅ,τι ὠφειλομεν νὰ πράξωμεν.

»Ταῦτα ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἅπαξ καὶ διὰ παντός».

Εἰς τὰς ἄνω περὶ γλώσσης κρίσεις τοῦ *Ταχυδρόμου* ἀπήντησα διὰ τῆς ἀκολούθου ἐπιστολῆς, τὴν ὁποίαν ὁ *Ταχυδρόμος* παρουσίασεν εἰς τὸ δημόσιον μὲ τὴν ἐξῆς λίαν φιλόφρονα εἰσαγωγὴν :

«Συμφώνως πρὸς τὸ πρόγραμμα ἡμῶν, τὸ ὁποῖον εἶναι νὰ παρέχωμεν τὰς στήλας τοῦ *Ταχυδρόμου* εἰς ἐλευθέραν μὲν ἀλλὰ κοσμίαν συζήτησιν παντὸς θέματος κοινοῦ ἐνδιαφέροντος, προθύμως καταχωρίζομεν τὴν ἐπομένην ἐπιστολιμαίαν πραγματείαν· καταχωρίζομεν μάλιστα αὐτὴν μετὰ τόσῳ μεγαλειτέρας προθυμίας, ὅσῳ, προεργομένη ἐκ φίλου διαπρεποῦς ἐπιστήμονος, τὸν ὁποῖον πάνυ εὐαρέστως θὰ ἐβλέπομεν κοσμοῦντα συγνότερον τὰς ἡμετέρας στήλας διὰ τῶν ὅλως ἰδιορρῦθμων προϊόντων τοῦ καλάμου αὐτοῦ, εἶναι γεγραμμένη μετ' ἀγαστῆς χάριτος καὶ λεπτῆς εἰρωνείας, τὴν ἀξίαν τῆς ὁποίας, ἔστω καὶ μὴ καλῶς τοποθετημένης, οὐδὲν κωλύει ἡμᾶς νὰ ὁμολογήσωμεν.

Οὐχ ἤττον αὐτὸ τὸ καθήκον ἡμῶν πρὸς φίλον πλανώμενον, τὸν ὁποῖον ἡμεῖς δι' ἐξαιρέτου τιμῆς καὶ ὑπολήψεως ἄγομεν· τὸ καθήκον ἡμῶν πρὸς φίλον περισπούδαστον, τὸν ὁποῖον μετ' ἐκπλήξεως αἴφνης ἀνακαλύπτομεν παντελοῦς ξενοτρόπους ιδέας ἔχοντα, ἐπιβάλλει ἡμῖν ν' ἀπαντήσωμεν πρὸς τὴν ὡραίαν ταύτην τῆς πλάνης συνηγορίαν.

Τοῦτο λοιπὸν ἐπιφυλασσόμενοι νὰ πράξωμεν εἰς τὸ προσεχὲς ἡμῶν φύλλον, δημοσιεύομεν σήμερον τὴν περὶ τῆς ὀλόγος πραγματείαν· δημοσιεύοντες δὲ αὐτὴν τηροῦμεν τὴν ὀρθογραφίαν αὐτῆς πιστῶς κατὰ ρητὴν ἀξίωσιν τοῦ ἐπιστέλλοντος».

Ἡ ἐπιστολὴ ἔχει ὧδε :

ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΝ ΚΑΙ ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΝ ΤΟΥ "ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΥ",

Φίλε κύριε,

Εἰς τὸ φύλλον τῆς προπαραελθούσης πέμπτης 2/14 Σεπτεμβρίου ἐπανέρχεσθε βλέπω εἰς τὸ ζήτημα, τὸ

ὁποῖον ἐκίνησε τὸ περὶ Ἀρετῆς καὶ Κακίας διηγή-
ματιον.

Μὴ ἀνησυχῆσετε, παρακαλῶ, φοβούμενος, ὅτι σκο-
πὸν ἔχω νὰ θίξω τὸ θέμα τοῦ διηγήματος· καλὸν εἶναι
βέβαια νὰ ἐπαινεῖται ἡ ἀρετὴ καὶ νὰ στηλιτεύεται ἡ
κακία, ἂν καὶ πολὺ συχνότερα γίνεται τὸ ἐναντίον·
δὲν πρέπει ὅμως οὐδ' εἰς τοῦτο ἀκόμη νὰ εἴμεθα ὑπερ-
βολικοὶ καὶ ἀνηλεεῖς, διότι εἶναι καὶ ἡ κακία παράγων
κοινωνικός, καὶ ἡ ζητούμενη ἐξόντωσις αὐτῆς θὰ ἔφερε
τὴν ἀρετὴν εἰς ἀνίαν καὶ μεγάλην ἀτονίαν διὰ τὴν
ἔλλειψιν ἀσκήσεως· ἀλλ' ὡς ἀφήσωμεν τὸ θέμα τοῦτο.
Ἔχει πολὺ σπουδαιότερον ἀντικείμενον ἢ ἐπιστολὴ
μου· σπουδαῖον ἰδίως διὰ τὸ φύλλον σας, ἀλλὰ καὶ
δι' ἡμᾶς τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ. Φοβοῦμαι δηλαδὴ
μήπως ὁ ἐπικριτὴς σκοπεύει νὰ σᾶς πείσει νὰ κλεί-
σετε τὰς στήλας τοῦ φύλλου σας εἰς παρόμοια φιλο-
λογικὰ δοκίμια, διότι δῆθεν ἡ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν
γράφονται, εἶναι ἀρλεκίνιος, τερατώδης, ἐξαμβλω-
ματικὴ, πεπηρωμένη, βεβαρβαρωμένη, καὶ ὅσα ἄλλα
ἐπίθετα κατὰ παλαιὰν καὶ καθιερωμένην διδασκα-
λικὴν παράδοσιν ἀφειδῶς ἐπιδαψιλεύονται εἰς τοὺς
τολμῶντας νὰ γράφουν τὴν μητρικὴν τῶν γλῶσσαν.

Ἀλλὰ συγγνώμη, ἐλησμόνησα νὰ ἐκπληρώσω ἀπα-
ραίτητον τῆς ἐθιμοτυπίας ὄρον· καὶ σπεύδω νὰ σᾶς
παραουσιάσω τὸ ὑποκείμενόν μου.

Χωρὶς νὰ εἶμαι μαλλιαρὸς σᾶς γνωστοποιῶ ὅτι ἡ
κόμη μου διατηρεῖται ἀκόμη εἰς ἀρκετὰ καλὴν κατά-
στασιν καὶ ὅτι, ἂν καὶ ἔχω τὰ χροιάκια μου, δὲν ἐπι-
θυμῶ νὰ γίνω φαλακρὸς διὰ νὰ φαίνομαι σοφός.

Χωρὶς νὰ εἶμαι ψυχαραστὴς ἔχω τὴν ψυχὴν πολὺ
εὐαίσθητον πρὸς τὸ καλὸν καὶ ὠραῖον καὶ αἱ φιλοσογι-
καὶ καλλιωναὶ μὲ θέλγουν σχεδὸν ὅσον καὶ αἱ λοιπαί.

Δὲν ἠμπορῶ νὰ εἰπῶ ὅτι ἔχω στόμαχον στρουθοκα-

μήλου, ἀλλ' ἂν καὶ πολὺ ἐκλεκτικὸς κατὰ σύστημα ὁ στόμαχός μου, εἶναι ὅμως ἀρκετὰ ρωμαλέος.

Αὐταί, ἀγαπητέ μου κύριε, εἶναι αἱ φιλολογικαὶ καὶ καλαισθητικαὶ ιδιότητες καὶ ἀρεταί, αἱ ὁποῖαι κοσμοῦν τὸ ὑποκείμενόν μου· φρονεῖτε, σᾶς παρακαλῶ νὰ μοῦ τὸ εἰπεῖτε εἰλικρινῶς, ὅτι εἰς ἄνθρωπον προικισμένον μὲ τὰ ὡς ἄνω προτερήματα ἐπιτρέπεται νὰ ἐκφρασθεῖ ὅτι τοῦ ἀρέσει ὄχι ἡ ἀρετὴ ἢ ἡ κακία, ἀλλὰ τὸ γλωσσικὸν ἔνδυμα, μὲ τὸ ὁποῖον ἠθέλησε νὰ περιβάλει τὰς δύο αὐτὰς ὡραίας γυναῖκας ὁ γράψας τὸ διηγημάτιον ἐκεῖνο; ἐγὼ ἐνόμιζα ὅτι ναί· ἀλλ' ἡ ἀνάγνωσις τῆς ἄνω ἐπικριτικῆς διατριβῆς ἐκλόνισε κάπως τὴν πεποίθησιν εἰς τὴν καλαισθητικὴν ἰκανότητά μου καὶ μ' ἔκαμε νὰ ἐξετάσω τί λόγους εἶχε τάχα ὁ γράφων διὰ νὰ περιφρονεῖ καὶ ἐξευτελίζει τὴν μητρικὴν μας γλῶσσαν εἰς βαθμὸν τοιοῦτον.

Ὁ κύριος λόγος καθόσον ἐνόησα εἶναι ὅτι θεωρεῖ αὐτὴν περιττὴν καὶ ἰδοῦ διατί.

«Ἐπειτα χάριν τίνων θὰ ἐπεθυμοῦμεν γραφόμενον τὸ παρ' ἄλλοις ἄλλως χυδαῖζον τοῦτο ἰδίωμα; Βεβαίως χάριν τῶν αὐτῶ μόνον ἐννοούντων· τῶν ὀλίγων ἀναλφαβήτων. Ἀλλὰ ἐκτὸς τοῦ ὅτι, διὰ τὴν διάφορον παρὰ διαφόροις μορφῆν αὐτοῦ καὶ τὴν εἰς αὐτὸ ἐν τερατωδῶς ἀηδεῖ συζυγία ἀνάμιξιν λέξεων ἐκ τῆς καθαρευούσης, δὲν δύναται νὰ εἶναι γενικῶς παρὰ τῷ κατωτάτῳ ὄγλῳ καταληπτόν· ἢ τοιαύτη τάξις τῶν ἀνθρώπων δὲν ἀναγινώσκει· δὲν δύναται νὰ ἀναγινώσκη. Καὶ ἂν ἀναγνώσκη, πάλιν δὲν θὰ ἐννοήσῃ· θὰ ἐννοήσῃ ἴσως τὰς λέξεις, ἀλλ' ὄχι τὰς ιδέας· πλὴν ἂν διδάσκητε αὐτοὺς πῶς πασιγίνονται τὰ γράμματα, κατὰ τὸν ἀείμνηστον Σκαρλάτον Βυζάντιον».

Ὁμολογῶ ὅτι εἶχα τὴν ἀπλότητα νὰ φρονῶ τὸ ἐναντίον, ὅτι δηλαδὴ τὸ μὲν χυδαῖον ἰδίωμα εἶναι ἐξ ἴσου εἰς ὅλους τοὺς γνησίους Ἑλληνας καὶ ἀκόπως καταληπτόν, πιστεύω δὲ καὶ εἰς τὸν κύριον ἐπικριτὴν,

ἂν καὶ τόσον φαίνεται ὅτι τὸ ἀποτροπιάζεται, τὸ δὲ παρ' ἄλλοις ἄλλως ἀρχαίζον καὶ ἐν τερατωδῶς ἀηδεῖ συζυγίᾳ τὴν ἀνάμιξιν λέξεων ἐκ τῆς χυδαιζούσης μετὰ λέξεων ἐκ τῆς παλαιτάτης φωνῆς γλωσσηματικῶν ἄρα καὶ δὴ καὶ βαρβαρικῶν ἐπιτρέπον, τὸ ἰδίωμα λέγω τοῦτο εἶναι μόνον εἰς τοὺς γράφοντας αὐτὸ καταληπτὸν καὶ μόνον καθόσον τὸ γράφουν καὶ τὸ διαβάζουν. Τοιοῦτου εἶδους ἀηδία δὲν ὀμιλοῦνται.

Λυποῦμαι πολὺ ὅτι ὁ κ. ἐπικριτῆς τόσον πολὺ περιφρονεῖ τοὺς ἀναλφάβητους· ἐγὼ πάλιν ἔχω ὅπως διόλου ἰδιάζουσιν συμπάθειαν πρὸς τοὺς ἀναλφάβητους ὁμογενεῖς μου· σὰς βεβαιῶ ὅτι, ἂν ἐξηρτάτο ἀπὸ ἐμῆ, δὲν θὰ ἐλάττωνα τὸν ἀριθμὸν των.

Ἐντρέπομαι, ἀλλ' ὅμως πρέπει νὰ τὸ εἰπῶ· νομίζω ὅτι δὲν εἶναι τόσον οἱ ἀναλφάβητοι ὅσον ἡμεῖς οἱ γραμματισμένοι οἱ τρέχοντες τὸν κίνδυνον νὰ πάθουν τὸ οἰκτρὸν πάθημα τοῦ νὰ λέγουν λέξεις χωρὶς νὰ ἔχουν ἰδέας καὶ ὁ λόγος εἶναι ἀπλούστατος· ὁ ἀγράμματος ἔχει ὠρισμένας λέξεις μετ' ὠρισμένην σύνταξιν δι' ὠρισμένας ἰδέας· ἔχει ὀλίγας καὶ ἰδέας καὶ λέξεις, διότι τόσων μόνον ἔχει ἀνάγκην καὶ τόσαι ἀκριβῶς τὸν ἀρκοῦν· ἰδέα καὶ λέξεις εἰς αὐτοὺς εἶναι εἰς πλήρη ἀρμονίαν καὶ ἡ μία ἀκολουθεῖ τὴν ἄλλην ὡς ἡ σκιά τὸ σῶμα. Τί ἀνεπανόρθωτα δυστυχήματα συμβαίνουν ὅταν χωρισθῇ ἡ σκιά ἀπὸ τὸ σῶμα μᾶς ἔδειξεν ὁ Chamisso μετ' τὴν «παράδοξον ἱστορίαν τοῦ Peter Schlemihl».

Μόνον εἰς τὴν τάξιν τῶν γραμματισμένων ἀπαντᾷ κανεὶς πολλοὺς πέρα πολλοὺς, οἱ ὁποῖοι ἐσυνήθισαν χάρις εἰς τὴν μακρὰν ἀσκησιν, τὴν ὁποῖαν ὀνομαζόμεν γλωσσικὴν διδασκαλίαν καὶ ἑλληνοπρεπῆ ἐκπαίδευσιν, νὰ μεταχειρίζονται λέξεις πολλὰς, ποικίλας, μικρὰς, μεγάλαις, ὀγκώδεις, θεωρητικὰς δηλ. καὶ ἐπιδεικτικὰς,

πρὸ πάντων δὲ ἀρχαίας, παναρχαίας, πολιᾶς, ὑπεργή-
ρους καὶ τὰς ὁποίας διὰ τὸ αἰδέσιμον καὶ διὰ ἄλλους
πολλοὺς λόγους ἐσυνηθίσαμεν νὰ μὴ καθυποβάλλομεν
εἰς ἀκριβῆ καὶ αὐστηρὰν ἐξέτασιν.

Δὲν ἤξεύρω ἂν ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος ἔτρωγε τὰ
γαράτα, ἐγὼ δὲν τὰ τρώγω, δὲν μοῦ ἀρέσουν· τὸ
πάστωμα ὅμως τῶν γαράτων εἶναι σπουδαιότατη ἀνα-
κάλυψις, ὀφειλομένη εἰς τοὺς ἀναλφαβήτους, ἀναγο-
μένη δὲ εἰς τὴν βιοτεχνικὴν χημείαν. Ὁ ἀναλφάβητος,
ὁ ὁποῖος τὴν ἐκτελεῖ, εἶναι ὁ μόνος ἰκανὸς νὰ τὴν περι-
γράψει εἰς ἰδίωμα καταληπτὸν καὶ τὸ ὁποῖον σαφῶς
εἰκονίζει καὶ ἀναπαριστᾷ τὰ πράγματα· τὸ αὐτὸ κάμνει
καὶ ὁ χημικὸς καὶ ὁ φυσικὸς καὶ ὁ βιομήχανος καὶ ὁ
ναυτικὸς, καὶ ὅλοι αὐτοὶ ἔχουν τὴν ἰδιάζουσαν γλῶσ-
σαν τοῦ παστώματος τῶν γαράτων. Μόνον ἡμεῖς οἱ
«ἐλληνοπρεποῦς ἀψάμενοι παιδεύσεως» νομίζομεν ὅτι
καὶ περὶ παστώματος γαράτων προκειμένου, πρέπει νὰ
ἀνατρέχομεν εἰς τοὺς τύπους καὶ τὰς λέξεις καὶ τὴν
σύνταξιν τῆς προμυκηναίας ἐποχῆς.

Ἄλλ' ὁ ἐπικριτὴς εἶναι ἀνηλεὴς ὄχι μόνον διὰ «τὸ
παρ' ἄλλοις ἄλλως χυδαῖζον ἰδίωμα», ἀλλὰ καὶ δι'
αὐτὴν ἀκόμη τὴν γνησίαν δημῶδη. δηλ. μὲ ἄλλους
λόγους διὰ τὴν γνησίαν μητρικὴν μας γλῶσσαν.

«Ἴσως ὑπάρχουσι λόγοι, δι' οὓς ἡ δημῶδης, ἀλλ' ἡ γνη-
σία δημῶδης καὶ ὄχι τὸ κατὰ βούλησιν ἐκάστου δημιουρ-
γούμενον ἐξάμβλωμα, εἶναι ἀνεκτὴ ὡς γλῶσσα εἰδῶν τινῶν
τῆς λυρικῆς ποιήσεως, ἀλλ' ὡς γλῶσσα πεζογραφίας, εἰρή-
σθω ἅπαξ ἔτι, εἶναι εἶδωλον νεκρὸν καὶ ἄψυχον, πολὺ ἀπο-
τροπαιότερον τῶν εἰδώλων τοῦ Ροῖδου».

Πολὺ συγκαταβατικὸς εἶναι ὁ κύριος «ἀνεκτὴ» μόνον
καὶ τοῦτο ἴσως!! Ὅχι, κύριε· ἡ γνησία δημῶδης, δηλαδή
ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα, δὲν ἔχει ἀνάγκην νὰ ζητήσῃ
τὴν ἀδειαν ἢ τὴν γνώμην κανενὸς ἂν εἶναι ἀνεκτὴ ἢ

ὄχι· κατὰ τὸ περίφημον—*cogito, ergo sum*—ὀμι-
λεῖται· ἄρα εἶναι—καὶ εἶναι αὐτὴ—καὶ μένον αὐτὴ—
ἡ γλῶσσα μας.

Ἴσως ὑπάρχει κάποιος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἡ κατὰ
βούλησιν ἐκάστου καὶ συνονθύλευσιν δημιουργουμένη,
ἄλλοτε μὲν ἐμετική, ἄλλοτε δὲ καθαρτική καὶ συχνό-
τατα ἐν τερατωδῶς ἀηδεῖ συζυγία ἐμετοκαθαρτική,
εἶναι διὰ μερικὰ τῆς σχολικῆς ἢ σχολαστικῆς ἐπιδεί-
ξεως εἶδη ἀνεκτῆ.

Ὁ λόγος αὐτὸς δὲν εἶναι ἄλλος παρ' ὅτι μᾶς ἐπε-
βλήθη καὶ μᾶς ἐπιβάλλεται κατὰ κακὴν διάγνωσιν ὡς
ιατρικὴ συνταγὴ δι' ἀνωτέρας βίας εἰς ἐντελῶς ὑγιεῖς
ἀνθρώπους.

Ἄλλ' ὁ κύριος ἐπικριτῆς ἀνέρχεται ἀκόμη ὑψηλότερα
καὶ ἐκφράζει γενικᾶς περὶ γλώσσης ιδέας.

« Ἡμεῖς, ἐν τῇ μετριότητι τῆς ἐπὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητή-
ματος ζητήματος γνώμης ἡμῶν (;) φρονοῦμεν ὅτι ἡ γλῶσσα
διὰ τῆς μορφῆς αὐτῆς κατοπτρίζει γενικῶς κατὰ τὴν ἐπο-
χὴν τῆς τὸν ἔσω ἄνθρωπον· ὅτι ἀρτία μὲν καὶ ὀμαλή οὔσα,
ἐξαγγέλλει ἔθνος ἠθικῶς ἀρτιμελές καὶ σωφρονοῦν, πεπη-
ρωμένη δὲ καὶ βεβαρβαρωμένη μαρτυρεῖ λαὸν ἠθικῶς καὶ
πνευματικῶς ὑποδεῆ· μηδαμῶς δὲ πιστεύοντες ὅτι ἡ πλειο-
νότης τῶν ὁμογενῶν εὐρίσκεται ἐν τοιαύτῃ θέσει, εἰς οἷαν
θὰ ἐδείκνυεν αὐτὴν ὡς ἐθνικὴ γλῶσσα προβαλλόμενον τὸ
περὶ οὗ πρόκειται ἀρλεκίνειον ἰδίωμα, ὡς γνησίαν τῆς ἐπο-
χῆς ἐθνικὴν γλῶσσαν ὑπολαμβάνομεν μέσην τινὰ μορφήν
αὐτῆς, ἣτις καὶ πιστῶς ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν μεταβατικὴν
θέσιν τοῦ ἔθνους ».

Ἀναμφιβόλως ἡ γλῶσσα εἶναι κάτοπτρον· ἀλλ' ἄς
ἀνεχθεῖ τώρα ν' ἀκούσει ὁ κύριος ἐπικριτῆς τί βλέπο-
μεν καὶ ἡμεῖς εἰς αὐτὸ τὸ κάτοπτρον· ἀνθρώπους μὲ
κράνη καὶ ἀσπίδας καὶ ἀκόντια καὶ δόρατα κ.τ.λ., τὰ
ὁποῖα φοροῦν ἐπάνω ἀπὸ γιανέτες καὶ πανταλόνια καὶ
βελάδες καὶ φαντάζονται, ὅτι μὲ τοιοῦτου εἶδους ἐπι-
δείξεις γράφουν γλῶσσαν ἀρχαιοπρῆπῆ.

Δέν θέλω νά ἐκταθῶ πλειότερον· δέν ἐλπίζω καί δι' αὐτό δέν προσπαθῶ νά μεταπείσω αὐτόν· δέν εἶναι, ὅπως λέγει, πολὺ ἄργα, ἀλλὰ μᾶλλον πολὺ ἐνωρίς διὰ νά δεσκαδασθεῖ ἡ πλάνη του.

Γράφω κυρίως ὅπως ὑποδείξω εἰς τὴν διεύθυνσιν, ὅτι δέν πρέπει ν' ἀρνεῖται τὴν φιλοξενίαν εἰς τοιοῦτου εἶδους γλωσσικά προϊόντα ζωντανὰ καί κατ' ἀνάγκην ἀτελεῖ. Μόνον αἱ οὐτοπίαι ἐξέρχονται τέλειαι ἀπὸ τὰ κρανία μας καί μόνον τοὺς ἀποθαμένους συνηθίζομεν νά θεωροῦμεν τελείους.

Γράφω κυρίως διὰ νά παρακινήσω καί ἐνθαρρύνω τοὺς νέους νά σπουδάζουν τὴν μητρικὴν των ὄχι ἀπὸ τὰς νεοελληνικὰς γραμματικὰς, τὰ ἀληθῶς τερατώδη αὐτὰ ἐξαμβλώματα, ἀλλ' ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ἀγραμμάτων καί ἀναλφαβήτων· διότι αὐτοὶ εἶναι δι' ἡμᾶς τοὺς νέους ἑλληνας ἡ μόνη πηγὴ τοῦ γλωσσικῶς ὀρθοῦ, ἡ μόνη ἀκαδημία τῆς γλώσσης.

Οἱ νέοι ἅς παραδώσουν εἰς τὸ πῦρ τῆς κολάσεως τὰς νεοελληνικὰς γραμματικὰς καί ἅς συναναστρέφονται τοὺς ἀναλφαβήτους· ἀπὸ αὐτοὺς θὰ μάθουν πῶς περιγράφεται τὸ πάστωμα τῶν γαράτων καί πῶς πιάνονται τὰ ψάρια καί τόσα καί τόσα ἄλλα· ἀπ' αὐτοὺς θὰ μάθουν καί τοὺς ὀρθοὺς τύπους καί τὴν καλὴν σύνταξιν καί τὰς ἀφελεῖς καί ἐπιτυχεῖς εἰκόνας καί παρομοιώσεις κ.τ.λ. κ.τ.λ.

Ἡ δὲ σπουδὴ τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν θὰ ὀδηγήσει αὐτοὺς νά ἀνεύρουν τὸ ἀληθές πνεῦμα τῆς μητρικῆς μας γλώσσης καί θὰ διδάξῃ αὐτοὺς πῶς καλλιεροῦν τὰ ἔθνη τὴν μητρικὴν καί ἀναβιβάζουν αὐτὴν εἰς περιωπὴν ἐθνικῆς γλώσσης.

Οὔτε «πεπηρωμένη» οὔτε «βεβαρβαρωμένη» εἶναι ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα οὔτε μαρτυρεῖ λαὸν ἠθικῶς καί πνευματικῶς ὑποδεῖ. Ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ὁ ἀναλ-

οράθητος κατώρθωσε. παστόνων τὰ γαράτά του καὶ διαφεύγων τὴν προσοχὴν καὶ τοὺς κεραινοὺς τῶν διδασκάλων νὰ σχηματίσει εἶναι ἄρτια μὲν, διότι ἀπέβαλε τὰ περιττὰ ἐξαρτήματα τῆς ἀρχαίας, ὅσα διὰ τοῦ χρόνου κατήντησαν περιττὰ καὶ «ἐπήρωσε τὴν ἐξαδακτυλίαν». ὁμαλή δὲ, διότι κατώρθωσε νὰ ὁμαλίσει ὅ,τι ἦτο δυνατόν νὰ ὁμαλισθῆι εἰς τὸ χάος ἐκεῖνο τῆς ἀρχαίας ἀνωμαλίας καὶ πολυτυπίας, καὶ μαρτυρεῖ ἄρα λαὸν καὶ ἠθικῶς σωφρονοῦντα καὶ διανοητικῶς εὐφρέστατον.

Ἡ ἐκκλησις εἰς τὴν πλειονότητα τῶν ὁμογενῶν δεικνύει στενοχωρίαν καὶ ἀνεπάρκειαν ἀποδείξεων. Ἡ πλειονότης δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχει γνώμην περὶ τοιούτων ζητημάτων· ἄλλως δὲ ὄχι ἢ πλειονότης, ἀλλ' ἢ ὀλότης ὁμιλεῖ τὴν ὠραιότητα τῆς γνησίαν δημώδη· εἶναι δὲ ὑποχρεωμένη διὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους λόγους ν' ἀνέχεται τὴν μάστιγα τῆς ἀκαθαρσίας. Ἐκ τῶν λόγιων πολλοὶ βέβαια ἔχουν ὀρθοτάτας ιδέας, ἀλλ' ὁ κάλαμος τῶν ἔπρεπε νὰ ἔχει τὰς διαστάσεις καὶ τὴν δύναμιν τῆς πυρίνης ρομφαίας τῆς Γραφῆς διὰ νὰ κατακαύσει τὸ σπῆνος ἐκείνων, οἱ ὅποιοι καταγίνονται ν' ἀνακόψουν τὴν πρὸς τὰ ἐμπρὸς πορείαν τῆς γλώσσης.

Ἐλπίζω, φίλε κύριε, ὅτι θὰ μὲ ἀνεγθεῖτε εἰς τὰς στήλας τῆς ἐφημερίδος σας, ἂν καὶ «βεβαρβαρωμένον τὴν φωνήν καὶ γλωσσικῶς ὑποδεῆ»· δὲν ἔχω ἀπατήσεις διὰ τὰς πρώτας θέσεις, δὲν θέλω νὰ ἐνοχλήσω «τὰς ἀκοὰς τῶν παιδείας ἡμμένων καὶ ταῖς ἡδυτάταις τῶν ἀπικιστῶν φωναῖς φιληδούτων». καὶ θὰ εἶμαι εὐχαριστημένος ὅπου καὶ ἂν μὲ τοποθετήσετε.

(16 Σεπτεμβρίου 1899).

ΑΠΑΝΤΗΣΙΣ ΤΗΣ ΔΙΕΥΘΥΝΣΕΩΣ ΤΟΥ «ΤΑΧΥΔΡΟΜΟΥ»,

« Κατεχωρίσαμεν γθές ἐπιστολιμαίαν πραγματείαν τοῦ φίλου ἰατροῦ κ. Φ. Φωτιάδου, μετ' ἀγαστῆς στωμυλίας συνηγορήσαντος ὑπὲρ τῆς γλώσσης, εἰς τὴν ὁποίαν ἦτο γεγραμμένον τὸ πρωτότυπον διηγημάτιον Ἀρετὴ καὶ Κακία, ὡς τοῦ μόνου πρὸς συνεννόησιν ἀρμόζοντος ἡμῖν ἔθνικοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος· σήμερον ἀρχόμεθα τῆς ἀναγκαίας πρὸς αὐτὴν ἀπαντήσεως.

Α'

» Ἐν πρώτοις ὀφείλομεν νὰ γνωρίσωμεν τῷ φίλῳ ἐπιστέλλοντι ὅτι δὲν ἐπανήλθομεν αὐτοπροαιρέτως εἰς τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον ἐκίνησε τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος διηγημάτιον· δὲν ἠδυνάμεθα νὰ ἐπανεέλθωμεν αὐτοπροαιρέτως, διότι τὰς πέντε γραμμὰς ἐκείνας, ἃς εἶχομεν προτάξει τοῦ διηγήματος, εἶχομεν θεωρήσει πλέον ἢ ἐπαρκεῖς ἐπὶ ζητήματος ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις αὐτοῦ ἤδη ἐξετασθέντος καὶ ὀριστικῶς λελυμένου· ἐπανήλθομεν μόνον διότι προεκλήθημεν.

» Ἔρχεται εἶτα τὸ θέμα τοῦ διηγήματος. Ἡμεῖς, ἂν ἀπεδοκιμάσαμεν τὴν γλῶσσαν, ὡς καλῶς ἔχοντα ὅμως σχετικῶς ἐκρίναμεν τὸ θέμα καὶ τὴν διεξαγωγὴν αὐτοῦ. Ὁ φίλος ἰατρὸς εὐρίσκει ὅτι καὶ ἐν τούτῳ κακῶς ἐπράξαμεν. Εὐρίσκει ὅτι «καὶ ἡ κακία εἶναι κοινωνικὸς παράγων καὶ δὲν πρέπει νὰ στηλιτεύεται ἀνηλεῶς μηδὲ νὰ ἐπιζητεῖται ἢ ἐξόντωσις αὐτῆς· διότι — λέγει — αὕτη (ἢ ἐξόντωσίς της) θὰ ἔφερε τὴν ἀρετὴν εἰς ἀνίαν καὶ μεγάλην ἀτονίαν διὰ τὴν ἄλλειριν ἀσκήσεως».

» Τὴν τοιαύτην ἐκδογὴν καὶ ἀντίληψιν τῆς φύσεως καὶ τοῦ ἔργου τῆς ἀρετῆς δὲν δυνάμεθα νὰ μὴ ὁμολογήσωμεν πλέον ἢ ξενότροπον, πλέον ἢ παράδοξον.

» Ὁ φίλος ἰατρὸς ἐννοεῖ καὶ θέλει τὴν ἀρετὴν οὐδὲν ἄλλο ἢ ἐνδεδεγῆ στρατείαν κατὰ τῆς κακίας· φρονεῖ δὲ καὶ ὅτι, ἂν ποτε, τελείως τυχὸν ἐξοντουμένης τῆς κακίας, ἐξέλαιπεν ὁ πόλεμος, καθ' οὗ ἡ στρατεία αὕτη διευθύνεται, μετ' αὐτοῦ θὰ συνεξέλαιπε καὶ ἡ ἀρετὴ.

» Ἴσως εἶναι αὕτη θεωρία, τὴν ὁποίαν θὰ ἠσπάζοντο οἱ τοῦ ἀσκητισμοῦ θιασῶται.

»Τί ὅμως φρονεῖ περὶ τούτου ὅλος ὁ λοιπὸς κόσμος, ὃ τε παλαιὸς καὶ ὁ σύγχρονος; Φρονεῖ, ἂν δὲν ἀπατώμεθα, ὅτι ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ κακία εἶναι ἀπλούστατα καταστάσεις τῆς ψυχῆς ἐκδηλούμεναι εἰς ἀγαθὰς ἢ πονηρὰς πράξεις· φρονεῖ ὅτι ἡ μὲν ἀρετὴ εἶναι ὑγεία ψυχικὴ, ἐκδηλουμένη εἰς εὐποιάν καὶ ἐν γένει χρηστὴν καὶ σώφρονα διαγωγὴν, ἡ δὲ κακία εἶναι νόσος, τῆς ὁποίας συμπτώματα ἔργα πονηρὰ καὶ βίος ἄθλιος. Καταπολεμοῦντες λοιπὸν τὴν ψυχικὴν νόσον, ἐπιδιώκομεν τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ψυχικῆς ὑγείας, ὃ ἔστι τὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀρετῆς. Ἄλλ' ὁ φίλος ἰατρὸς δι' ὧν λέγει παρίσταται δοξάζων ὅτι ἡ τοιαύτη αὐτῆς ἐπέκτασις, ὅπερ θὰ ἦτο ἡ ὑπὸ πάντων ἐπιτέλεσις τοῦ καθήκοντος, θὰ ἰσοῦτο πρὸς ἐξουδετέρωσιν καὶ κατάργησιν τῆς ἀρετῆς.

»Γνωρίζομεν ὅμως μετὰ πόσης ἐμβριθείας κρίνει τὰ πράγματα ὁ ἀξιότιμος ἰατρὸς καὶ διὰ τοῦτο οὐδ' ἐπὶ στιγμὴν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἀσπάζεται τὸ συμπέρασμα τοῦτο, εἰς ὃ ἤγαγεν αὐτὸν λεληθότως τὸ πρῶτον μέρος τῆς πραγματείας αὐτοῦ. Ὑποθέτομεν λοιπὸν ὅτι συνέβη ἄλλο τι· ἐν τῷ συλλογισμῷ περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας αἱ καταστάσεις αὗται παρέστησαν ἐν τῷ πνεύματι τοῦ κ. Φωτιάδου ὑπὸ τὴν φυσικὴν αὐτῶν εἰκόνα, οἰκειοτάτην ἄλλως τε εἰς τὸν συλλογιζόμενον ὡς ἰατρόν· παρέστησαν αὐτῷ ὡς ὑγεία καὶ νόσος· εἶτα ὅμως, τίς οἶδε πῶς, τὴν θέσιν τῆς ὑγείας ἐν τῷ συλλογισμῷ κατέλαβεν ἡ ἰατρικὴ ἐπιστήμη, περὶ τῆς ὁποίας ἴσως δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι, πολεμοῦσα τὰς νόσους μέχρις ἐξοντώσεως καὶ ἐξοντοῦσα τυχὸν ταύτας, θὰ περιέπιπτεν αὐτῇ «εἰς ἀνίαν καὶ μεγάλην ἀτονίαν διὰ τὴν ἔλλειψιν ἀσκήσεως». Ἄλλως τοῦλάχιστον ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν τὴν ὅλως ἐκκεντρικὴν καὶ τοῦτ' αὐτὸ ἀσκητικὴν ἀντίληψιν τῆς ἀρετῆς.

»Μετὰ ταῦτα ὁ κ. Φωτιάδης ὀρίζει τὸν σκοπὸν τῆς ἐπιστολῆς αὐτοῦ. «Φοβεῖται—λέγει—μήπως ὁ ἐπικριτὴς σκοπεύει νὰ πείσῃ τὴν διεύθυνσιν νὰ κλείσῃ τὰς στήλας ἢ πύλας τοῦ φύλλου εἰς παρόμοια φιλολογικὰ δοκίμια», διότι εἶναι γεγραμμένα εἰς τοιαύτην γλῶσσαν· ἐπιχειρεῖ λοιπὸν ν' ἀποτρέψῃ τὸ καχὸν τοῦτο λέγων ὅτι «τοῦ ἀρέσει ὄχι ἡ ἀρετὴ ἢ ἡ κακία, ἀλλὰ τὸ γλωσσικὸν ἔνδυμα, μετὰ τὸ ὁποῖον ἠθέλησε νὰ περιβάλεῖ τὰς δύο αὐτὰς ὡραίας γυναῖκας ὁ γράψας τὸ διήγημα ἐκεῖνο».

»Πρὸς ταῦτα ἀντιλέγομεν τῷ φίλῳ ἐπιστέλλοντι ὅτι αἱ

κατ' ἐπανάληψιν ἐν τῷ Ταχυδρόμῳ διατυπωθεῖσαι ἐπὶ τοῦ προκειμένου ζητήματος γνῶμαι δὲν εἶναι γνῶμαι ἐπικριτοῦ τινος, ὡς νομίζει, ἐπισταλεῖσαι ἡμῖν· εἶναι γνῶμαι αὐτῆς τῆς διευθύνσεως καὶ τῆς συντάξεως τοῦ φύλλου, αἵτινες φρουρικά οὐδένα ἔχουσι νὰ πείσωσι πρὸς ἐφαρμογὴν αὐτῶν ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐφημερίδι· εἶναι γνῶμαι, πρὸς τὰς ὁποίας κατ' ἀνάγκην καὶ αὐτὸς ὁ φίλος ἰατρὸς κατὰ μέγα μέρος λεληθότως συμμορφοῦται γράφων· διότι ἡ γλῶσσα αὐτοῦ, ἡ τῆς γῆς δημοσιευθείσης ἐπιστολῆς του γλῶσσα, ἐλάχιστα μὲν ἀπέχει τῆς τοῦ Ταχυδρόμου, ἐκτὸς τῆς ἰδιοτρόπου ὀρθογραφίας ἐννοεῖται, οὐδὲ κατ' ἐλάχιστον ὅμως προσεγγίζει πρὸς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐξημβλωμένον ἰδίωμα· τέλος δύνανται αἱ γνῶμαι αὗται νὰ εἶναι πεπλανημένοι, ἀλλ' εἶναι γνῶμαι ἡμέτεραι.

» Καὶ θὰ εἶναι τοιαῦται ἐφ' ὅσον ὁ διαπρεπὴς ἐπιστήμων δὲν προβάλλῃ ὑπὲρ τῆς ἐναντίας γνώμης του ἐπιχειρήματα ἰσχυρότερα ἐκείνων, τὰ ὁποῖα μεταχειρίζεται ἐν τῇ περὶ τῆς ὁ λόγος ἐπιστολῇ αὐτοῦ. «Φρονεῖ—λέγει—ὅτι τὸ χυδαῖον ἰδίωμα εἶναι ἐξ ἴσου εἰς ὅλους τοὺς γνησίους Ἑλληνας ἀκόπως καταληπτὸν» καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸ πρέπει νὰ θεωρῶμεν καὶ μεταχειριζόμεθα ὡς ἐθνικὴν γλῶσσαν. Ἀλλὰ διατί αὐτὸς ὁ περισπούδαστος ἡμῶν φίλος γράφων δὲν μεταχειρίζεται αὐτό; Διατί γράφει καὶ αὐτὸς τὴν μέσην ἐκείνην τῆς γλώσσης μορφήν, τὴν μεταξὺ τῆς χυδαίας καὶ τῆς ἀρχαίας σχηματισθείσαν, τὴν χρησιμοποιοῦσαν μὲν ὅ,τι καλὸν ὑπάρχει παρὰ τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ, πρεπωδέστατα δὲ ἐρανιζομένην ὅ,τι ἀναγκαῖον καὶ εὐχρηστον ἀπὸ τοῦ προγονικοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ; Διότι προδήλως τοῦτο εἶναι τὸ γενικῶς εἰς τὸν ἑλληνικὸν κόσμον τῶν ἀναγινωσκόντων καταληπτὸν· διότι δὲν γνωρίζει τὸ ἄλλο ἐκεῖνο τὸ ἀολεκίνειον, οὐδ' ἐννοεῖ ἴσως, ὡς οὐδ' ἄλλος τις πλὴν τῶν ὀλιγίστων γραφόντων αὐτό, ἐκ τῶν ὁποίων πάλιν ἕκαστος μόνον τὸ ἴδιον αὐτοῦ δύναται νὰ ἐννοῇ· ἐκεῖνο π. γ. τὸ «ἔφυγα ἀπ' τ' ἀχρογιάλι μὲ ἀναφιλητό»· ἐκεῖνο τὸ ἀναφιλητό πόσοι τῶν γνησίων Ἑλλήνων ἐννοοῦσιν;

» Ἡ ἄς εἶπη ἡμῖν ὁ πολύτιμος φίλος ποῖον τοῦλάχιστον τῶν ἀπείρων ὑπαρχόντων χυδαίων ἰδιωμάτων προτιμᾷ; τὸ ἡπειρωτικόν; τὸ θρακικόν; τὸ μακεδονικόν; τὸ ἀλβανικόν; τὸ θεσσαλικόν; τὸ πελοποννησιακόν; τὸ στερεοελλαδικόν; τὸ μικρασιατικόν; τὸ νησιωτικόν; ἢ ποῖαν ἐκ τῶν ὑποδιαίρεσεων τῶν ἰδιωμάτων τούτων; τὴν κρητικὴν; τὴν χια-

κὴν ; τὴν κυπριακὴν ; τὴν μυτιληναϊκὴν ; τὴν τραπεζουν-
τιακὴν ; τὴν ἀθηναϊκὴν ; τὴν τσακωνικὴν ; ἢ ποίαν τῶν
παραλλαγῶν τῶν ὑποδιαϊρέσεων τούτων ;

» Καὶ ὅταν ὁ φίλος ἰατρός ἀπαντήσῃ πρὸς τὴν ἐρώτησιν
ἡμῶν ταύτην, θὰ προσερωτήσωμεν αὐτόν : Φρονεῖ ἐν πεποι-
θήσει ὅτι τὸ ἰδίωμα ἐκεῖνο, ὅπερ ἐκ πάντων τῶν καταλε-
γόντων ἢ τῶν παραλειφέντων θὰ ἐξέλεγε, θὰ ἦτο κατα-
ληπτὸν πανταχοῦ ; Δὲν φοβεῖται μήπως ἴδωμεν ἐπὶ τοῦ
πραγματικοῦ ἐξελισσομένας τὰς σκηνας τῆς Βαβυλωνίας
ἐτέρου ἀειμνήστου Βυζαντίου, οὐχὶ τοῦ τῶν ἀπαρεσχόντων
αὐτῷ γράτων ;

» Ἴσως ὁ φίλος ἐπιστέλλων θὰ ἐγνωμάτευσε περὶ ἐκλογῆς
τῶν εἰς πάντα τὰ γυδαῖα ἰδιώματα καὶ ὑποἰδιώματα καὶ
παραὑποἰδιώματα ὑπαρχόντων κοινῶν στοιχείων καὶ τοῦ ἐξ
αὐτῶν καταρτισμοῦ ἄλλου τινὸς ἰδιώματος πανταχοῦ κατα-
ληπτοῦ· φαίνεται δὲ ὅτι οἱ φιλοτιμούμενοι περὶ τὴν ἀνα-
στύλωσιν εἰς περιωπὴν διαρκοῦς ἐθνικῆς γλώσσης τῶν γυδαϊ-
σμῶν καὶ ἀκρωτηριασμῶν, οὓς αἰῶνες βαρεῖς ἐπτήνεγκον εἰς
τὴν φωνήν, εἰς τοιοῦτό τι ἰδανικὸν ἀποβλέπουσιν.

» Ἄλλ' ἐρωτῶμεν : Εἶναι δυνατὸν κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον
ν' ἀποτελεσθῇ ἄρτια γλῶσσα ; Τὸ συνονηύλευμα, τὸ ὁποῖον
οὕτω θὰ παρεσκευάζετο, καὶ ἂν ἐποιεθῇ ὅτι θὰ ἐπήρκει εἰς
τὰς πανταχοῦ γλωσσικὰς ἀνάγκας τοῦ ἀναίφαβήτου λαοῦ, πῶς
θὰ μετεδίδοτο παρ' αὐτῷ ;

» Ἐπειδὴ αἱ τοιαῦται τάξεις τοῦ λαοῦ, ὡς ἀναλφάβητοι,
δὲν θὰ ἠδύναντο διὰ τῶν βιβλίων ἢ τῶν ἐφημερίδων νὰ
προσοικειωθῶσι τὸ νέον γλωσσικὸν κατασκευάσμα, θὰ εὐρι-
σκόμεθα εἰς τὴν ἀνάγκην νὰ μεταδώσωμεν αὐτὸ διὰ τῆς
ἐκκλησίας· διὰ τῆς εἰς τὸ ἰδίωμα τοῦτο παρακρίσεως τῶν
ἀκολουθιῶν· διὰ τῆς εἰς τὸ ἰδίωμα τοῦτο ὑποβίβίσεως τοῦ
κτερύγματος. Ἄλλ' ἔχομεν ἰσά γε προηγούμενον ἔθνος, τὸ
ὁποῖον κατὰ τοιοῦτον τρόπον ἀνέπτυξε τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ;
Ἐπίσχει ἔθνος, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς ὑπὸ ταύτην ἢ ἐκείνην
τὴν μόρτην ἀποκοινοσιαλλώσεως τοῦ χυδαίου ἰδιώματος ἐπε-
δίωξε τὴν μόρφωσιν τῆς γλώσσης του ;

» Τοῦτο ἀναιμένουμεν ν' ἀκούσωμεν παρὰ τοῦ φίλου ἰατροῦ·
διότι ἡμεῖς ἄλλην ἔχομεν ἰδέαν περὶ τοῦ τρόπου, καθ' ὃν τὰ
πεπολιτευμένα ἔθνη ἐμόρφωσαν καὶ διτηνεκῶς μόρφουσι τὴν
γλῶσσαν αὐτῶν· ταύτην δὲ θὰ ἐκθέσωμεν ἐν τῷ προσεχῶσι
ἡμῶν σχετικῷ ἄρθρῳ».

B'

«Τὴν γλῶσσαν παρὰ πᾶσι τοῖς πεπολιτευμένοις λαοῖς, ἀντιθέτως πρὸς τὴν περὶ τούτου γνώμην τοῦ φίλου ἱατροῦ, ἐμόρφωσαν οἱ συγγραφεῖς. Διειτήρησαν μὲν αὐτοὶ κατὰ τὸ δυνατόν τὸ πνεῦμα τῆς δημώδους, ἐφ' ὅσον τοῦτο ἔφερε γενικὸν χαρακτῆρα, ἐπλούτισαν ὁμως καὶ ἐκάλλυναν τὴν γλῶσσαν καὶ λέξεις ἰδίας ἢ ἐξ ἄλλων γλωσσῶν προσθέσαντες καὶ τὴν σύνταξιν καὶ τὸ ὕφος προσηκόντως, κατὰ τὰς πνευματικὰς καὶ τὰς ἄλλας ἀνάγκας ἐκάστης ἐποχῆς, διαρρυθμίσαντες. Ὅργανον δὲ, οὕτως εἰπεῖν, δι' οὗ ἡ μόρφωσις αὕτη μετὰ λόγου ἐπεξετάθη, ὑπῆρξεν ἡ εὐμεθόδως συντεταγμένη ἢ διδασχομένη γραμματικὴ.

» Ἀνάλογόν τι γίνεται καὶ παρ' ἡμῖν· μάταιον δὲ καὶ προφανῶς ἄγονον ἀγῶνα ἐπιχειροῦσιν οἱ ἀντιφρονουῦντες καὶ ἀντιδρῶντες, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὅλως παρὰ προσδοκίαν ἀνεκαλύψαμεν τὸν φίλον ἐπιστήμονα. Ἡ γλῶσσα, παρὰ πᾶσαν τὴν ἐπιθυμίαν τοῦ κ. Φωτιάδου νὰ διατηρήσῃ ἀμείωτον τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀναλφάβητων, προβαίνει· προβαίνει δὲ βάσιν ἔχουσα τὴν δωμώδη, ὅ,τι δηλαδὴ ἐκ τῆς δημώδους φέρει γενικὸν χαρακτῆρα. Γραφομένη κατ' ἀνάγκην ἀποκαθαίρεται ἀπὸ τῶν χυδαῖσμων καὶ βαρβαρισμῶν αὐτῆς καὶ πλουτίζεται λαμβάνουσα τὸ ὑλικὸν ἐκ τοῦ ἀκενώτου ταμείου τῆς ἀρχαίας αὐτῆς μορφῆς. Ἡ σύνταξις τηρεῖται ἢ αὐτῇ περίπου, διότι οὐδὲ ἀπεμακρύνθη ποτὲ μεγάλως ἀπὸ τῆς ἀρχαίας. Εἰς τὴν χρῆσιν τῶν τύπων ἐπῆλθεν οὐσιώδης ἀλλοίωσις· ἀλλὰ καὶ σπανιώτατοι εἶναι οἱ ἀρνούμενοι ὅτι τὸ θὰ καὶ τὸ νὰ κατέστησαν ἀναπόσπαστα. Ἡμεῖς τοῦλάχιστον τοιαῦτα θεωροῦμεν τὰ οἰκτρὰ ταῦτα θραύσματα.

» Ὡς πρὸς τὸ ἐπιχείρημα τοῦ κ. Φωτιάδου, ὅτι οἱ τὰ γράματα παστώνοντες ἀναλφάβητοι ἔχουσι γλῶσσαν «ἰκανὴν νὰ εἰκονίσῃ καὶ ν' ἀναπαραστήσῃ» τὸ πρᾶγμα, τοῦτο κατ' οὐδὲν νομίζομεν ὑποστηρίζει τὴν ἀρχήν, ὅτι ἡ γλῶσσα αὕτη ἐπαρκεῖ εἰς τὰς ἐθνικὰς ἀνάγκας· διότι παρὰ πᾶσαν «τὴν ἰδιάζουσαν συμπάθειαν» τοῦ φίλου ἱατροῦ πρὸς τὴν ἀναλφάβητοςύνην, τὴν ὁποίαν, ὡς λέγει, «ἂν ἐξήρτᾶτο ἀπὸ αὐτὸν, δὲν θὰ ἐλάττωνε διόλου», ἡμεῖς δὲν δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τῆς γραφομένης γλώσσης ὁ προορισμὸς εἶναι ἡ περιγραφή τοῦ παστώματος τῶν γράτων· χωρὶς νὰ περιφρονῶμεν τινὰ, πολὺ δὲ ὀλιγώτερον τοὺς ἀναλφάβητους

ὁμογενεῖς, τῶν ὁποίων ἡ θέσις δέον νὰ ἐπιβαρύνῃ τοὺς μὴ ἀναλφαβήτους, ἐμμένομεν εἰς τὴν γνώμην ἡμῶν, ὅτι αἱ γλωσσικαὶ ἀνάγκαι αὐτῶν δὲν δύνανται ν' ἀποτελέσωσι τὸ μέτρον τῶν ἐθνικῶν γλωσσικῶν ἀναγκῶν.

» Τοῦτο θὰ συνέβαινεν ἴσως, ἂν ἐξεπληροῦτό ποτε ὁ λανθάνων πόθος τοῦ φίλου ἱατροῦ πρὸς γενικὴν ἐπέκτασιν τῆς ἀναλφαβητοσύνης, ἵνα μὴ ὑπάρχωσι « γραμματισμένοι τρέχοντες τὸν κίνδυνον νὰ λέγουν λέξεις χωρὶς νὰ ἔχουν ἰδέας ». ἄλλ' ὁ ἀναντιρρήτως παράδοξος οὗτος πόθος εἶναι εὐτυχῶς ἀνεκπλήρωτος· πλὴν ἂν παλινδρομήσῃ ἡ φορὰ τῶν πραγμάτων· πλὴν ἂν τὸ ρεῦμα τῶν ποταμῶν παρὰ τοὺς νόμους τῆς φύσεως στραφῇ πρὸς τὰς πηγὰς αὐτῶν.

» Ἀλλὰ « οἱ ἐλληνοπρεποῦς ἐκπαιδεύσεως μετασχόντες — λέγει ὁ κ. Φωτιάδης — μεταχειρίζονται λέξεις πολλὰς, ποικίλας, μικρὰς, μεγάλας, ὀγκώδεις, θεωρητικὰς δηλαδὴ καὶ ἐπιδεικτικὰς, πρὸ πάντων δὲ ἀρχαίας, παναρχαίας, πολιὰς, ὑπεργήρους καὶ τὰς ὁποίας διὰ τὸ αἰδέσιμον καὶ δι' ἄλλους πολλοὺς λόγους ἐσυνηθίσαμεν νὰ μὴ καθυποβάλλομεν εἰς ἀκριβῆ καὶ ἀυστηρὰν ἐξέτασιν ». Καὶ πῶς λοιπὸν ἄλλως δύνανται νὰ παρασταθῶσι νοήματα ἢ πράγματα, μὴ ὑπάρχοντα μὲν ἐν τῷ πνευματικῷ καὶ ὑλικῷ ὀρίζοντι τῶν ἀναλφαβητῶν καὶ διὰ τοῦτο φυσικῶς μὴ ὀνομασμένα ὑπὸ τοῦ πενιχροῦ αὐτῶν γλωσσικοῦ ἰδιώματος, ἀναγκαῖα ὅμως εἰς λόγον ἀποβλέποντα πρὸς σφαίρας σχετικῶς ὑψηλοτέρας; Δὲν ἀρνούμεθα ὅτι ἐν τῇ χρησιμοποίησει τοῦ προγονικοῦ γλωσσικοῦ πλοῦτου γίνεται πολλάκις κατάχρησις· ἀλλὰ τίς ποτε θὰ ἐπεδοκίμαζε τὴν τελείαν ἀπαγόρευσιν τῆς χρήσεως ἀγαθοῦ τινος διὰ μόνον τὸν λόγον ὅτι γίνεται αὐτοῦ καὶ κατάχρησις;

» Καὶ ἄλλο τι λέγει ὁ φίλος ἱατρός· « ἡ δημώδης γλῶσσα ὁμιλεῖται· ἄρα εἶναι καὶ εἶναι αὐτὴ, καὶ μόνον αὐτὴ, ἡ γλῶσσα μας ». Καὶ λοιπὸν; ταύτην πρέπει νὰ γράφωμεν· ἐν ταύτῃ πρέπει νὰ συγγράφωμεν· αὐτὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ βήματος, ἡ γλῶσσα τοῦ ἄμβωνος, ἡ γλῶσσα τῆς ἐκκλησίας. Τὰ ἀστρονομικὰ ἔργα, τὰ ἱατρικὰ, τὰ νομικὰ, τὰ φιλολογικὰ, τὰ θεολογικὰ εἰς τὴν δημώδη γλῶσσαν. Αἶ, μὰ τὰ κάρδαμα, τοιαῦτα γινώματι εἶναι καθ' ὑπερβολὴν ξενότροποι· θὰ παρεκαλοῦμεν μάλιστα τὸν φίλον ἱατρὸν νὰ ἐπιτρέψῃ ἡμῖν νὰ ἐπαναλάβωμεν τὴν φράσιν του· « τοιοῦτου εἶδους ἀηδία δὲν ὁμιλοῦνται ».

»Καὶ δὲν ὁμιλοῦνται ἢ τοῦλάχιστον δὲν γράφονται τοιαῦται ἀηδίαι, διότι, ἂν τυχὸν ἐφηρμόζοντο, θὰ καθίστων τὴν γλῶσσάν μας τὸ γελοιοδέστατον προῖον τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας. Φαντάσθητε ἑλληνικὴν γλῶσσαν, ἣτις, ἵνα ἐκφράσῃ τὰς ὑψηλὰς τοῦ αἰῶνος ἡμῶν ιδέας, τὰς διαφόρους φιλοσοφικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς ἐννοίας, θὰ ἐλάμβανεν ἐκ τῆς ἀρχαίας τοὺς ὠραίους ἐκείνους ὄρους, οὓς καὶ αἱ ξένοι γλῶσσαι δανείζονται, ὡς μόνους τῶν πραγμάτων ἐκφραστικούς, καὶ θὰ ἐστρέβλου καὶ θὰ ἠκρωτηρίαζεν αὐτούς, διὰ τὴν περιστήσιν εἰς ἀρμονίαν πρὸς τοὺς ἐξημβλωμένους τύπους τοῦ γυδαίου ιδιώματος. Διότι ὠμολόγησεν ἤδη εὐτυχῶς ὁ κ. Φωτιάδης ὅτι ἡ γλῶσσα τοῦ χύδην ὄχλου μόνον εἰς τὰς ἀνάγκας αὐτοῦ ἐπαρκεῖ.

» Ἀλλὰ τί λέγομεν; Μήπως πρόχειρον δεῖγμα ἐν μικρῷ — ἵνα μὴ ἀλλαγῶ ἀνατρέγωμεν — δὲν παρέχει ἡμῖν αὐτὸ τὸ διηγημάτιον, ἐξ οὗ τὸ γλωσσικὸν τοῦτο ζήτημα ἀνεκινήθη; Τί ἄλλο ἢ γελοῖον καὶ τερατώδες συνονθύλευμα ἀποτελεῖ γλῶσσα, ἐν τῇ ὁποίᾳ ὁ λιθοβολισμὸς καὶ ὁ περίγελως καὶ τὸ ἀνέρον καὶ τὸ θανάσιμον, αἱ παντελῶς ἄγνωστοι αὐταὶ εἰς τὸ γυδαῖον τοῦ λαοῦ ιδιώματα λέξεις, ἐστρεβλώθησαν καὶ ἠκρωτηρίασθησαν εἰς τὰ: μὲ λιθοβολισμὸν καὶ τοῦ περίγελου καὶ τὸ ἀνέρον καὶ τὸ ἀμάρτημα θανάσιμο κατὰ τὸ ψυχάρειον ὁ Παρθενὸς τοῦ Παρθενοῦ, ἵνα εὐαρμωστήσῃ πρὸς τὰ: ἀλλιώτικη καὶ ξεγράφθη καὶ ξαναβαφίστηκες καὶ ἔφταιξε, τὰ ὁποῖα ἐν τούτοις δὲν βλέπομεν ἐν ποίᾳ ἀρμονίᾳ δύνανται νὰ συμβιώσωσιν ἐν τῷ αὐτῷ διηγηματικῷ πρὸς τὰ: ἐμπνέη καὶ ἀμέλεια καὶ μορφήν καὶ ἐπλήσιασε καὶ ἐσκίρτησε καὶ διεπραξε καὶ συνέτριψε καὶ συνέδεσα καὶ ἐπεισόδια καὶ λεωφόρος κλπ. ;

» Τὸ συμπέρασμα τῶν περὶ γλώσσης σχέψεων τοῦ φίλου ἰατροῦ εἶναι ὅτι « οἱ νέοι πρέπει νὰ παραδώσωσιν εἰς τὸ πῦρ τῆς κολάσεως τὰς νεοελληνικὰς γραμματικὰς καὶ νὰ σπουδάξωσιν τὴν γλῶσσαν ἀπὸ τὸ στόμα τῶν ἀγραμμάτων καὶ ἀναλφαβήτων, διότι ἀπ' αὐτοὺς θὰ μάθουν καὶ τοὺς ὀρθοὺς τύπους καὶ τὴν καλὴν σύνταξιν καὶ ἐπιτυχεῖς εἰκόνας καὶ παρομοιώσεις κτλ. κτλ. ».

» Τοῦτο σημαίνει παραίνεσιν πρὸς τελείαν κατάργησιν τῆς διδασκαλίας τῆς ἑλληνικῆς γλώσσης. Ἀλλὰ ποῖον ἄλλο ἔθνος ἔπραξεν ὅτι ὁ περισπούδαστος ἡμῶν φίλος παραινεῖ πρὸς τοὺς ὁμογενεῖς; Ποῖον ἔθνος διδάσκεται τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ ἄνευ τῆς γραμματικῆς αὐτῆς; Ἴσως παρ' ἄλλοις ἢ διδασκαλία γίνεται μεθοδικωτέρα καὶ διὰ τοῦτο ἀποβαίνει ἢ τῆς

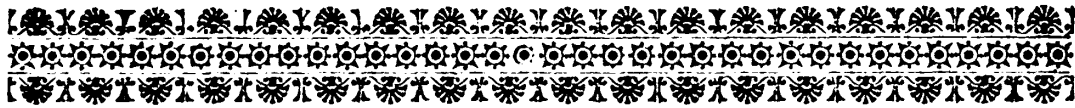
γλώσσης ἐκμάθησις ἀκοπωτέρα εἰς τὸν διδασκόμενον· ἴσως ἐνίοτε ἢ διδασκαλία γίνεται ὅλως ἀπὸ στόματος καὶ ἄνευ γραπτῶ ἐγχειριδίου· τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι βέβαια διδασκαλία ἄνευ γραμματικῆς.

»Τελευταῖον ὀφείλομεν νὰ δηλώσωμεν τῷ πολυτίμῳ ἡμῶν φίλῳ ὅτι, παρὰ πᾶσαν τὴν ἄλλην γλαφυρὰν συνηγορίαν αὐτοῦ, ὁ Ταχυδρόμος διὰ πρώτην καὶ τελευταίαν φοράν ἐδέχθη εἰς τὰς στήλας τοῦ ἔργου γεγραμμένον ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ διηγήματος ἐκεῖνου. Ὡς καὶ ἄλλοτε ἠναγκάσθημεν νὰ εἴπωμεν, δὲν ἀσπαζόμεθα τὰ ἄκρα· δὲν ὑπερμαχοῦμεν τοῦ ἀρχαίζοντος ὕφους· δημῶδη τινὰ δὲ, ἢ ὅποια εἶναι ἀποκεκαθαρμένη, τοῦλάχιστον εἰς τὸν βαθμὸν αὐτῆς τῆς γλώσσης τῆς ἐπιστολῆς τοῦ κ. Φωτιάδου, ἀσμένως ἀποδεχόμεθα· τὸ ἀρλεκίνειον ὅμως ἐκεῖνο ὕφος, τί τὰ θέλετε; ἀποβαίνει ἡμῖν ἀφόρητον.

»Φρονοῦμεν μάλιστα ὅτι ἐνδομύγως καὶ εἰς αὐτὸν τὸν φίλον ἱατρὸν ὡς γραπτὸν ἰδίωμα ἀποβαίνει ἐξ ἴσου ἀφόρητον καὶ θὰ φρονῶμεν τοιοῦτό τι, μέχρις οὔ ἴδωμεν καὶ αὐτὸν γράφοντα εἰς τὴν γλώσσαν ἐκεῖνην».

Εἰς τὴν ἄνω ἐπίκρισιν τῆς πρώτης μου ἐπιστολῆς ἀπήντησα διὰ τῆς σειρᾶς τῶν ἀκολούθων ἐπιστολῶν.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΡΙΤΗ

ΠΟΘΕΝ ΠΡΕΠΕΙ ΝΑ ΑΡΧΙΣΕΙ

Η ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗ ΜΑΣ ΑΝΑΜΟΡΦΩΣΙΣ

Φίλε Κύριε,

Σὰς εἶναι γνωστοὶ οἱ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους αἰφνιδίως διεκόπη ἡ περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος συζήτησις ἡμῶν. Ἐπανερχόμενος σήμερον εἰς αὐτήν, ὀφείλω νὰ δώσω μερικὰς ἐξηγήσεις εἰς τοὺς ἀναγνώστας μας καὶ διὰ τὴν ἀπότομον ἐκείνην διακοπὴν καὶ διὰ τὴν μακρὰν ἔκτοτε σιωπὴν μου.

Ἡ διακοπὴ, ὡς ἠξεύρετε, ἐπῆλθεν ἀπροόπτως, διὰ λόγους ὅλως ἐπουσιώδεις καὶ ἔξω τοῦ κυρίου θέματος κειμένου. Ἐὰ ὀλίγα, ὅσα περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας, παρεμπιπτόντως καὶ μᾶλλον ἀστεϊζόμενος, εἶπα δὲν ἠθελήσατε νὰ παρατρέξετε τὴν πρὸς τὴν κακίαν ἀνεκτικότητά μου, τὴν ὅλως χριστιανικὴν, ἐθεωρήσατε ἀπαραίτητον νὰ ἐπικρίνετε καὶ κατακρίνετε μὲ ὅλως ἔκτακτον αὐστηρότητα. Καὶ ἡ λογοκρισία διέγραψεν ὀλόκληρον τὴν ἀπάντησίν μου¹.

Φίλοι καλοὶ μου ὑπέδειξαν ὅτι ἄτοπον θὰ ἦτο ἂν, διὰ λόγους ἐπουσιώδεις, ἄφίνα χωρὶς ἐπαρκῆ διασάφην-

¹ Ὀλόκληρος ἐκείνη ἡ ἐπιστολή, ἡ δευτέρα, δὲν ἐδημοσιεύθη.

σιν ὅσα εἰς τὴν πρώτην μου ἐπιστολὴν εἶπα, καὶ δίχως ἀπάντησιν ὅσα πρὸς ἀνασκευὴν ἐκείνων ἐγράψατε σεῖς. Μὲ παρεκίνησαν δὲ νὰ ἀναλάβω καὶ πάλιν τὴν συζήτησιν, διότι ἀδίκημα πρὸς τὸ δημόσιον θὰ ἔπρεπε πάντως νὰ θεωρηθεῖ ἢ ἀποχώρησις, ἀφοῦ ἡ πρόθεσίς μου ἦτο ἀνέκαθεν νὰ συνεισφέρω τὸ κατὰ δύναμιν εἰς διαφώτισιν ζητήματος, τὸ ὁποῖον ὅλοι μας θεωροῦμεν ἐξόχως σπουδαῖον.

Ἐπανερχόμενος νομίζω καλὸν νὰ δώσω καὶ μερικὰς ἄλλας διασαφήσεις πρὸς τοὺς ἀναγνώστας μου.

"Ἦκουσα ἀορίστως ὅτι ἐθεωρήθη τὸ ζήτημα ὄχι πολὺ κατάλληλον διὰ πολιτικὰς ἐφημερίδας. Ἀλλὰ δὲν ἔχομεν, καθόσον ἤξεύρω, ἄλλα κατάλληλα καὶ πρόχειρα φύλλα πρὸς δημοσίευσιν θεμάτων τοιούτων γενικοῦ ἐνδιαφέροντος." Ἄλλως ἡ ἀφορμὴ ἐδόθη ἐντὸς τῆς περιοχῆς τοῦ πολιτικοῦ τούτου φύλλου.

"Ἄλλοι πάλιν ἴσως θὰ διστάζουν ἂν πρέπει νὰ μὲ παρακολουθήσουν εἰς αὐτὴν τὴν ἐκδρομὴν· ἤξεύρω ὅτι πολλοὶ ἔχουν σχηματίσει τὴν πεποίθησιν, ὅτι τὸ θέμα εἶναι πρὸ πολλοῦ ἐξηνητλημένον καὶ πολὺ φυσικὰ θὰ θέλουν ν' ἀποφύγουν τὴν ἀνίαν τῆς περιττολογίας, τοῦ ἀναμασσήματος. Αὐτοὺς παρακαλῶ νὰ κλονίσουν πρὸς στιγμὴν τὴν πεποίθησίν των· ἐλπίζω νὰ τοὺς μεταπείσω. Διότι τὸ θέμα μοῦ φαίνεται μᾶλλον κατηνητλημένον παρὰ ἐξηνητλημένον. Δὲν τοῦ ἀφαίρεσε, νομίζω, ἡ διαλεκτικὴ ἀντλία κάθε ἰκμάδα, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας τὸ ἔχει καταβρέξει μὲ πολλὴν καὶ ὑπερνέφελον σοφίαν, ὥστε μᾶλλον εἶναι ἀνάγκη νὰ τὸ ἀπλώσομεν εἰς τὸν ἥλιον διὰ νὰ στεγνώσει.

"Ἄλλοι τέλος θὰ ἐπεθύμουν, ὑποθέτω, νὰ ἤξευραν τί ἐφόδια ἔχων ἐτόλμησα ν' ἀναλάβω θέματος ἄλλοτριου εἰς ἐμὲ τὴν συζήτησιν, ὅπου καὶ αἱ παρακολουθοῦσαι τὸ ζήτημα δυσχέρειαι καὶ ἡ ἔλλειψις ἐπαγ-

γελματικῆς προπαρασκευῆς τοῦ γράφοντος καθιστοῦν πιθανὴν τὴν ἀποτυχίαν.

Θὰ ἠδυνάμην νὰ προβάλω ὅτι τὸ ζήτημα ἀφορᾷ τόσον τὰ καίρια συμφέροντα ὄλων μας, ὥστε δύναται ν' ἀκουσθεῖ καὶ ἡ φωνὴ μὴ ἐξ ἐπαγγέλματος διδασκάλου ἢ γλωσσοδίφου ἢ φιλολόγου, καὶ νὰ δοθεῖ οὕτως εἰς ἄλλον ἀφορμὴ νὰ εἰπεῖ ὀρθότερα ἢ τὰ ὀρθά.

Ἄλλὰ προτιμῶ νὰ δηλώσω ἀπ' εὐθείας ὅτι ὡς μόνα ἐφόδια ἔχω ἐκ τῆς ἰατρικῆς μὲν τὴν ἐπιστημονικὴν προπαρασκευὴν, ἐκ δὲ τῆς πατρότητος τὴν ἀγάπην πρὸς τὴν νεαρὰν ἡλικίαν. Δι' αὐτὸ ἐπροσπάθησα κατὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ ζητήματος νὰ περιορισθῶ εἰς ἐκείνην τὴν ὄψιν αὐτοῦ, διὰ τὴν ὁποίαν δύνανται νὰ θεωρηθοῦν σχετικῶς ἐπαρκῆ τὰ ἐφόδια αὐτά. Ἡ ὄψις αὐτὴ εἶναι ψυχολογικὴ καὶ μορφωτικὴ, ἢ παιδαγωγικὴ δηλαδὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ.

Εἰς αὐτὴν τοῦ ζητήματος τὴν ὄψιν ἐνδιαφέρονται μὲν ἐν γένει ὅλοι σχεδὸν οἱ ἄνθρωποι ὡς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον ἔγγαμοι καὶ γονεῖς. Εἰς τὰ μέρη μας μάλιστα τὸ ζήτημα αὐτὸ τῶν γλωσσῶν ἀπασχολεῖ ὅλους μας ἀπὸ τῆς τρυφερωτάτης ἡλικίας τῶν τέκνων μας.

Εἰδικώτερον δὲ ὅμως ἀποβλέπει ἡ ὄψις αὐτὴ, ἢ ἐκπαιδευτικὴ, τοῦ ζητήματος τοὺς διδάσκοντας. Τοὺς παρακαλῶ πολὺ νὰ μὲ συγχωρήσουν, διότι ἀναμιγνύομαι εἰς θέμα, τὸ ὁποῖον εἶναι συνηθισμένοι νὰ θεωροῦν εἰδικόν. Δι' ἐμὲ βέβαια εἶναι ἀλλότριον· ἀλλ' ἡ θεὰ τῶν ἀλλοτρίων παράγει εἰς ἄνθρωπον ἀγνοοῦντα τὰς λεπτομερείας, μὴ εἰδικόν δηλαδὴ, νέας ἐντυπώσεις· πολλὰ τοῦ φαίνονται παράδοξα. Ἡ ἐκπληξίς διεγείρει πολλάκις τὴν προσοχὴν καὶ ζωογονεῖ τὴν φαντασίαν, ἐνῶ ἡ ἔξις ἀμβλύνει συχνὰ τὴν αἴσθησιν.

Οἰαδήποτε ὅμως καὶ ἂν εἶναι ἢ ἐκ τῶν λεγομένων

μου ἐπὶ τῶν διδασκόντων ἐντύψεις, δὲν θὰ τοὺς δια-
φύγει, ἐλπίζω, τὸ ἐν τούτῳ, ὅτι ἄγομαι μόνον ὑπὸ
τοῦ πόθου νὰ διατυπώσω τί νομίζω ὅτι ἀπαιτοῦν τὰ
κοινὰ συμφέροντα μαθητευομένων καὶ διδασκάλων.

Ἡ ἀναμόρφωσις τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι ὁμολογου-
μένως ἀνάγκη ἐπείγουσα διὰ τὴν παιδικὴν καὶ νεανι-
κὴν ἡλικίαν, ἀλλὰ διὰ τοὺς διδάσκοντας εἶναι ζωτικὸν
τὸ ζήτημα· διότι ὑπὸ τὰς κρατούσας κοινωνικὰς συν-
θήκας τὸ ποιμνιον εὐκόλως ἐγκαταλείπει τὴν μάνδραν,
εὐρίσκον δὲ πέριξ αὐτῆς τὸ εὐχάριστον μετὰ τοῦ χρη-
σίμου καὶ ὠφελίμου, μένει ἐκεῖ. Οὕτω δὲ χαλαρώνον-
ται ἢ καὶ διαλύονται δεσμοὶ, τοὺς ὁποίους καθῆκον
ἔχουν ὁ ποιμὴν καὶ ἡ μάνδρα νὰ δημιουργοῦν καὶ
συσφίγγουν.

Τῶν κακῶν τούτων ἡ θεραπεία εἶναι ἔργον κοινὸν
γονέων καὶ διδασκάλων. Ἀναμφιβόλως ἐκ τῶν διδα-
σκάλων ἀρκετοὶ ἤξεύρουν ὅτι ἀναγκαιοτάτη εἶναι ἡ
ἀναμόρφωσις, ἡ σχολικὴ δὲν ἔχω τὴν οἴησιν ὅτι θὰ
διδάξω αὐτούς. Θέλω μᾶλλον νὰ παροτρύνω τοὺς
γονεῖς νὰ ἐνασχοληθοῦν μὲ περισσοτέραν ἀφοσίωσιν εἰς
τὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν τέκνων των καὶ νὰ βοηθή-
σουν μὲ ὅλας τὼν τὰς δυνάμεις τοὺς διδάσκοντας πρὸς
ἐπιτυχίαν τῆς ἀναμορφώσεως.

Δὲν θέλω νὰ εἰπῶ ὅτι οἱ γονεῖς δεικνύουν ἀκηδίαν.
Θὰ ἦτο ποτὲ τοῦτο πιστευτόν; Ἀλλὰ τότε λοιπὸν, θὰ
εἰπῆτε, κανεὶς δὲν πταίει διὰ τὴν παροῦσαν τῶν ἐκπαι-
δευτικῶν μας κατάστασιν! ἢ μήπως ἐγὼ, διὰ νὰ μὴ
δυσανεστῆσω κανένα, καλοπιάνω ὅλους;

Ἄπαγε· δι' ἔργον παρόμοιον εἶμαι ἀκατάλληλος...
κάτι πταίει βέβαια· τὸ κάτι ὅμως τοῦτο εἶναι ἐπάνω
ἀπὸ ἡμᾶς καὶ μᾶς πιέζει ἢ μᾶλλον ὀπίσω μας καὶ μᾶς
ὠθεῖ πάντοτε πρὸς τὴν ἰδίαν διεύθυνσιν· ἡ τρομερὰ
αὕτη δύναμις εἶναι ὁμοία μ' ἐκείνην τὴν ὁποίαν οἱ

φυσικοί ὀνόμασαν κεκτημένην ταχύτητα· τρομερώτερα μάλιστα ἐκείνης· διότι ἢ διὰ μακρῶν καὶ θλιβερῶν αἰώνων ἕξις τὴν μετέβαλεν εἰς κεκτημένην ἀδράνειαν. Καὶ ποῖος ἀλλάζει εὐκόλως τὰς συνηθείας του; Ἴδου λοιπὸν πῶς, ὅταν δὲν πταίει κανεῖς, πταίουν ὅλοι μαζί . . . καὶ ἰδοὺ διατί ὅλοι σχεδὸν ἔχομεν τὴν συναίσθησιν ὅτι κάποια ἀντίδρασις εἶναι ἀπαραίτητος, καὶ κάποια δρᾶσις κατεπείγουσα.

Ὅστις θέλει νὰ κατορθώσῃ ὅ,τιδήποτε πρέπει βέβαια νὰ ἠξεύρῃ ἢ νὰ μάθῃ ἀπὸ ποῦ πρέπει ν' ἀρχίσῃ. Ἡ κοινοτοπία αὕτῃ φαίνεται ἀναξία προσοχῆς καὶ ὁμῶς εἶναι πάντοτε ἀρχὴ διδακτικωτάτη. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ πόθεν πρέπει ν' ἀρχίσῃ ἢ σχολικὴ ἀναμόρφωσις νομίζω τὸ πρῶτον καὶ κύριον· ἄλλως θὰ σταματήσομεν εἰς τὰ ἐξωτερικὰ σχήματα, εἰς τὴν ἐπίδειξιν, εἰς τὴν μίμησιν τοῦ τί κάμνουν οἱ Ἄγγλοι, οἱ Γάλλοι, οἱ Γερμανοί· ἐνῶ καταφανῶς πρέπει νὰ ἐρευνήσομεν πρῶτον ποῖαι εἶναι αἱ πρῶται μας ἀνάγκαι καὶ τί πρέπει ἢ τί εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ πράξομεν ἐξ ἰδίων πρὸς πλήρωσιν αὐτῶν.

Δι' αὐτὸ ἡ ἀναμορφωτικὴ ἀφετηρία πρέπει νὰ ἔχει σχέσιν ἄμεσον πρὸς ἡμᾶς τοὺς ἰδίους· ὄχι μὲ τὸ ἐξωτερικὸν σχῆμα, τὸ σχολικόν, ἀλλὰ μὲ κάτι βαθύτερον καὶ ἐσώτερον, μὲ τὴν ψυχὴν μας, καὶ ἐπομένως μὲ τὸ ὄργανον καὶ μέσον τῆς κοινωνίας τῶν ψυχῶν.

Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος . . . πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδέν . . . ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν . . . τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει . . .

(Εὐαγγ. κατὰ Ἰωάννην).

Ἴδου διατί ἡ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα ὄψις τοῦ γλωσσικοῦ προβλήματος εἶναι ἡ ψυχολογικὴ καὶ ἐκπαιδευτικὴ, ἡ παρακολουθοῦσα τὸν νέον ἄνθρωπον, τὴν ἐπιτομὴν δηλαδὴ αὐτὴν τῆς ἀνεπίξεως τῶν γενεῶν.

Ἐνῶ βρέφη εἰς τὴν μητρικὴν ἀγκάλην καταγινο-

μεθα μὲ τὰ πέντε μας αἰσθητήρια νὰ ἐννοήσομεν τὸ ἐγὼ καὶ τὸν περιστοιχίζοντα κόσμον, ἢ μητρικὴ φωνὴ μὲ μειδιάματα καὶ θωπείας ἀναλαμβάνει νὰ μᾶς διδάξει τὰ ὀνόματα τῶν ὅσα μᾶς περιστοιχίζουν καὶ ἐνδιαφέρουν καὶ νὰ μᾶς δώσει τὰς ἀναγκαίας περὶ τούτων πληροφορίας.

Τὴν ἐργασίαν αὐτὴν, καταπληκτικὴν διὰ τὸ βάθος καὶ τὴν ἔκτασιν, κάμνομεν μὲ χαρὰν καὶ ἀγαλλίασιν, καὶ πρὶν μᾶς στείλουν ἀκόμη εἰς τὸ σχολεῖον χειρίζομεθα ἐπιτυχῶς τὸ ἀνεκτίμητον τοῦτο δῶρον, δι' αὐτοῦ δὲ μεταδίδονται εἰς τὸ πνεῦμα ἔξεις, αἱ ὁποῖαι μᾶς παρακολουθοῦν κατὰ τὸν ὑπόλοιπον βίον.

Ἀκμάζουσα καὶ πλουσία ἢ πτωχὴ καὶ βεβαρβαρωμένη, ἢ μητρικὴ εἶναι πάντοτε ἢ ἀληθινὴ μας γλῶσσα καὶ αὐτῆς οἱ φθόγγοι, αἱ φράσεις, αἱ λέξεις, τραχεῖαι ἢ θωπεύουσαι τὴν ἀκοήν, μυστηριωδῶς ἐμρουτεύονται εἰς τὰ φωνητικὰ μας ὄργανα, καὶ τοὺς διαφοροὺς τῶν ὀργάνων αὐτῶν σταθμοὺς διευθετοῦν πρὸς ἀναριθμήτους λεπτομερείας.

Αὐτὴ ἐγκαταλείπει εἰς τὰς ἀκοὰς καὶ εἰς τὰς μυχαιτάτας τῆς ψυχῆς μας πτυχὰς ἀνεξιτήλους ἐντυπώσεις· αὐτὴ μόνη γεννᾷ τὴν ἀκατάσχετον ἐκείνην συγκίνησιν, τὴν ὁποῖαν αἰσθανόμεθα ὅταν εὐρισκόμενοι εἰς τὰ ξένα ρθᾶσουν ἔξαφνα εἰς τὴν ἀκοήν μας οἱ φθόγγοι τῆς.

Ἄλλ' ἢ γλωσσικὴ αὐτὴ κληρονομία δὲν ὁμοιάζει ἐντελῶς τὴν λοιπὴν κληρονομίαν τῶν χρημάτων καὶ κτημάτων ἢ τῶν σωματικῶν προτερημάτων καὶ τῆς πνευματικῆς ιδιοφυίας. Ἡ πολῦτιμος αὐτὴ γλωσσικὴ κληρονομία ἔχει τι τὸ διάφορον καὶ ἰδιάζον. «Ὅ,τι ὡς κληρονομίαν ἀπὸ τὸν πατέρα σου παρέλαβες ἀποκτησέ το διὰ νὰ τὸ κατέχεις», λέγει ὁ Goethe. Τοῦτο πρέπει νὰ πράξομεν καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν μας.

Ἀπὸ αὐτὸ τὸ μητρικὸν ἰδίωμα, τὸ κατ' ἀνάγκην

διάφορον κατὰ τὰ διάφορα συστατικὰ τοῦ ἔθνους φυλετικὰ στοιχεῖα, πρόκειται νὰ προβιβάσει τὸν μικρὸν ἄνθρωπον συνειδητῆ ἐργασία εἰς τὴν κοινὴν τοῦ ἔθνους γλῶσσαν. Αὐτὴ εἰς ἐνιαίαν τείνουσα μορφήν παραδίδεται ἀμείωτος καὶ ἀπαραμόρφωτος ἐπὶ ἐποχὰς κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον μακρὰς ὡς ἐθνικὴ γλῶσσα διὰ τῆς γραφῆς.

Ἰπάρχει ἄρα καὶ διαφορὰ οὐσιώδης μεταξὺ τοῦ ἐντὸς τοῦ πατρικοῦ οἴκου κατὰ παράδοσιν μεταβιβαζομένου μητρικοῦ ιδιώματος καὶ τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, τὴν ὁποίαν τὸ σχολεῖον ἀναλαμβάνει νὰ μᾶς διδάξει, ἀλλὰ καὶ στενώτατος μεταξὺ αὐτῶν σύνδεσμος. Διότι τὸ σχολεῖον μᾶς παραλαμβάνει ἔχοντας οὐσιωδῶς γλῶσσαν, αὐτὴν δὲ πρόκειται νὰ διαπλάσει καὶ στολίσει καὶ πλουτίσει, ὥστε ἡ φυσιογνωμία αὐτῆς ἢ ἀτημέλητος νὰ ἐξέλθει ὠραῖσμένη διὰ τῆς γλωσσικῆς καλλιεργείας.

Λυποῦμαι πολὺ, φίλε κύριε, ὅτι διόλου δὲν ἐπροσέξατε εἰς τὴν ἀνάγνωσιν τῆς πρώτης μου ἐπιστολῆς, ὅπου μόνον περὶ μητρικῆς, οὐδαμοῦ δὲ περὶ ἐθνικῆς γλώσσης ὠμίλησα.

Ἄλλ' ἄς προχωρήσομεν. Ἄς παρακολουθήσομεν τὰ παιδιά. Αὐτὰ θὰ μᾶς δείξουν ποῦ καὶ πῶς πρέπει νὰ τεθεῖ τὸ ζήτημα· αὐτὰ θὰ μᾶς ὑποδείξουν καὶ τὴν ἀρίστην του λύσιν.

Περὶ τὸ ἑβδομον ἢ ὄγδοον ἔτος ἢ καὶ βραδύτερον οἱ μικροὶ στέλλονται συνήθως εἰς τὸ σχολεῖον ἢ ὑποβάλλονται κατ' οἶκον εἰς τὴν σχολικὴν διδασκαλίαν.

Πῶς γίνεται εἰς τοὺς ἄλλους λαοὺς ἡ μετάβασις αὐτὴ ἀπὸ τὴν μητρικὴν εἰς τὴν ἐθνικὴν, πῶς δηλαδὴ τὸ κατ' ἀναπόδραστον ἀνάγκην ιδιωματικὸν τῆς μητρικῆς ἀποβάλλεται, ἐπιτυγχάνεται δὲ ἡ εὐχέρεια περὶ τὴν χρῆσιν τοῦ ἐνιαίου τῆς ἐθνικῆς γλώσσης ὀργάνου.

πῶς ἡ μὲν μητρικὴ κατὰ μικρὸν, ἀνεπαισθήτως, ὄχι ὅπως γίνεται δι' ἡμᾶς μὲ περιφρονήσεις, κοντείους ὕβρεις καὶ ἀπτικὰ λακτίσματα, προάγεται, εὐτρεπιζομένη καὶ ἐξευγενιζομένη, πῶς δὲ ἡ ἐθνικὴ ἢ γραφομένη καὶ λαλουμένη κατὰ τὸν εὐρύτερον κοινωνικὸν βίον διατηρεῖται εἰς διηνεκῆ καὶ ζωογόνον ἐπαφὴν μὲ τὸ οἰκιακὸν ἰδιώμα· τί μητρικὴ καὶ ἐθνικὴ ἀπ' ἀλλήλων δανείζονται, τί ἡ ἀλληλεπίδρασις αὐτὴ φέρει εἰς τὰς τάξεις, ὅσας ἡ ἐκπαίδευσις θίγει· πῶς ὁ μικρὸς ἄνθρωπος ἀπαρατηρήτως, ταχέως, ἐνωρίτατα ἀπὸ τοῦ οἰκιακοῦ ἰδιώματος φέρεται εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν μεγάλων τοῦ ἔθνους συγγραφέων, αὐτὰ ὅλα μόνον οἱ ξένοι δύνανται νὰ αἰσθανθοῦν, καὶ ἐξ ἡμῶν ἐκεῖνοι ὅσοι εἶχον τὸ εὐτύχημα ἐκ παίδων νὰ σπουδάσουν ξένην γλῶσσαν καὶ ἰδίως νὰ σπουδάσουν εἰς ξένην γλῶσσαν.

Διὰ τοὺς ἑλληνοπαιδας ὁμως ἡ μετάβασις αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνῃ κατὰ παρόμοιον τρόπον. Ἡ φύσις τοῦ ἑλληνισμοῦ, ἡ ἰδιάζουσα καὶ μυστηριώδης, δισχυρίζονται οἱ μὲν, ἱστορικοὶ λόγοι, ἀποδεικνύουν ἄλλοι, δὲν ἀνέχονται τοιαύτην τοῦ μητρικοῦ ἰδιώματος εἰς ἐθνικὴν γλῶσσαν ἀνάπτυξιν καὶ διάπλασιν, ἀλλ' οὔτε κἂν συμπαθῆ τῆς ἐθνικῆς πρὸς τὸ μητρικὸν ἰδιώμα προσέγγισιν. Ἡ δὲ τοιαύτη διγλωσσία καὶ ἑτερογλωσσία πρέπει, φρονουῦν, νὰ τηρηθῆ ὡς ἐξαιρετικὸν τοῦ Ἑλληνος προνόμιον, ὡς ἀναγκαῖον καὶ μέγα καλόν.

Ἡ σχολικὴ λοιπὸν μεταπήδησις πρέπει νὰ γίνῃ κατ' ἰδιαίτερον τρόπον. Ἀνάγκη νὰ προειδοποιήσωμεν τὰ τέκνα μας, ὅτι ἔφθασεν ἡ ὥρα καὶ ἡ στιγμή, καθ' ἣν θὰ κάμουν εἰς τὸν βίον των ὄχι πλέον βῆμα σπουδαῖον, ἀλλὰ πῆδημα γιγάντειον. Ἄλλως εἶναι ἀδύνατον, ἀπροειδοποίητα, ν' ἀναγνωρίσουν τὴν συνήθη καὶ φίλην τοῦ μητρικοῦ ἰδιώματος ρυσιογνωμίαν, εἰς

ὅ,τι ἐντὸς τοῦ σχολείου θὰ παρουσιασθεῖ ἐνώπιόν των ὡς ἐθνικὴ γλῶσσα. Ἐπειδὴ δὲ πολλὰ παιδιά σπουδάζουν ξένην γλῶσσαν, πρέπει νὰ τὰ πείσομεν ν' ἀπεκδέχονται μεγάλα, ἕκτακτα ἀγαθὰ, πάντως ἀνώτερα ἀφ' ὅσα εἰς τῶν ἄλλων ἐθνῶν τὰ παιδιά δύναται νὰ φέρει ἡ εὐκολος μὲν, ἀλλ' ἀδοξος ἀπὸ τῆς μητρικῆς εἰς τὴν ἐθνικὴν μετάβασις.

«Τῆς δ' ἀρετῆς ἰδρῶτα θεοὶ προπάροιθεν ἔθηκαν ἀθάνατοι· μακρὸς δὲ καὶ ὄρθιος οἶμος ἐς αὐτὴν καὶ τρηχὺς τὸ πρῶτον· ἐπὴν δ' εἰς ἄκρον ἵκηται ῥηϊδίη δ' ἔπειτα πέλει, χαλεπή περ ἐοῦσα» (Ἡσιόδου Ἔργα καὶ ἡμέραι, στ. 290). Τοιαῦτα λέγει ὁ Ἡσίοδος διὰ τὴν ἀρετὴν· ἀλλὰ τὰς σημερινὰς ἀττικὰς ἡμέρας εἶναι προωρισμένος νὰ διέλθει μὲ πολὺ βαρύτερα ἔργα ὁ νέος. Πολὺ περισσότερον ἰδρῶτα προώριστα νὰ χύσουν ὅσοι ἀναγκάζονται ν' ἀνέλθουν τὸ ἀτελείωτον ἀνηφορικὸν μονο-πάτι, τὸ ὁποῖον φέρει πρὸς τὸν ἀττικισμόν.

Διὰ τὰ ἐπίπονα αὐτὰ ἔργα καὶ τὰς θλιβεράς ἡμέρας ἀνάγκη ὀλίγων τουλάχιστον ἐνθαρρυντικῶν λόγων.

Φθάνει ἡ ἡλικία κατὰ τὴν ὁποίαν θ' ἀρχίσει ἡ σχολικὴ διδασκαλία· πάρετε τὰ τέκνα σας κατὰ μέρος, λάβετε τὸ κατάλληλον εἰς τὴν περίστασιν σχῆμα, καὶ εἰπῆτε πρὸς αὐτὰ ἐπάνω κάτω τὰ ἑξῆς·

— Παιδί μου, ὁ πανάγαθος Θεὸς τοῦ ἐδώρησε δῶρα ἀνεκτίμητα· τὸ κεφάλι σου μὲ τόσα θαυμάσια ὄργανα, τὰ μάτια σου, τὰ ἄφτιά σου καὶ τὴν μύτην σου καὶ τὰ μαγουλάκιά σου καὶ τὰ χεράκια σου καὶ τὰ ποδαράκια σου καὶ τόσα ἄλλα. Ὅλα αὐτὰ καλὰ καὶ ἅγια· ἕκαμες ἀρκετὴν χρῆσιν· φθάνει πλέον· οἱ διδάσκαλοι σου θὰ σοῦ κάμουν τώρα καινούργια δῶρα· θὰ σὲ προικίσουν μὲ ὀφθαλμοὺς καὶ ὦτα καὶ ρίνα, μὲ ὀδόντας, κάρρα, κορμὸν καὶ μέλη καὶ ἄκρα καὶ χεῖρας καὶ πόδας καὶ ὄνυχας καὶ ὅστα καὶ ὅσα ἄλλα. Πρόσεχε,

παιδί μου, νὰ μεταχειρίζεσαι τὰ νέα αὐτὰ ὄργανα, τοῦλάχιστον ἐνώπιον αὐτῶν.

» Ἀλλὰ καὶ ὅσα μέχρι τοῦδε πράγματα εἶδες ἐντὸς τῆς οἰκίας, θὰ τὰ βάλουμεν κατὰ μέρος μὲ μεγάλην μας θυσίαν, διὰ νὰ προμηθευθοῦμεν ἄλλα νέα. Δὲν θὰ μεταχειριζόμεθα λοιπὸν ἀπλᾶ τραπέζια οὔτε περούνια καὶ μαχαίρια οὔτε τραπεζομάνδηλα οὔτε θὰ τρώγομεν πλέον ψωμί καὶ τυρὶ καὶ αὐγά καὶ γλυκίσματα καὶ ὀπωρικά, οὔτε θὰ μεταχειριζόμεθα λάδι καὶ ξίδι, νερό καὶ κρασί, ἀλλὰ θὰ τρώγομεν ἐπὶ τραπεζῶν καὶ διὰ περονῶν καὶ μαχαιρῶν καὶ ἀντὶ ψωμιοῦ ἄρτον, τὸν ὁποῖον θὰ φέρνομεν ἀπὸ τὴν ἐκκλησίαν, καὶ ἔλαιον καὶ ὄξος, τὸ ὁποῖον θὰ σοῦ ἐνθυμίζει, παιδί μου, τὰς λυπηροτέρας στιγμὰς τοῦ Σωτῆρος μας, καὶ θὰ πίνομεν ὕδωρ ἀπὸ ἀρχαίας ὑδρίας, καὶ οἶνον ἐκ τοῦ οἶεσθαι νοῦν ἔχειν καὶ ὡς ἀπὸ ἀρχαίας φωλεάς, ἀληθινὰ φώλια ἢ προσφώλια ἢ ἀποφώλια.

» Τὸ ἴδιον θὰ γίνῃ καὶ διὰ τὰ ἐνδύματά σου, καὶ δι' ὅσα ἄλλα ἀντικείμενα βλέπεις ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς κατοικίας μας εἰς τοὺς δρόμους, κήπους, εἰς τὴν ἐξοχὴν κτλ. κτλ. Πρόσεχε λοιπὸν νὰ μεταχειρίζεσαι, ὅταν εἶναι παρόντες οἱ ἀνώτεροί σου, τὰς λέξεις αὐτὰς τὰς ἰσοσμίας· ὅταν δὲ θ' ἀρχίσεις νὰ γράφεις τὴν γλῶσσαν, πρόσεχε μήπως κατὰ λάθος σοῦ ξερῦγῃ καμία ἀπὸ ἐκείνας τὰς λέξεις, τὰς ὁποίας πρέπει ἀπὸ τοῦδε νὰ θεωρεῖς χυδαίας· ὅταν δ' ἔρχεσαι εἰς τὴν ἐσχάτην ἀνάγκην, τότε κρύπτει τὰ πρόστυχα αὐτὰ ἐντὸς παρενθέσεων.

» Ὅλα αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλὰ θὰ μάθεις εἰς τὸ σχολεῖον· καὶ ἤξευρε ὅτι τὸ πρᾶγμα εἶναι σπουδαϊότατον. Ἐὰν θέλεις νὰ μάθεις τοὺς λόγους, τότε περίμενε «ἕως οἴτου γίνεις τῆς ἀρχαίας ἐγκρατῆς καὶ τῆς καθ' ἡμᾶς γνώστης βαιθύς». Ἐὰν παραξενεύεσαι ὅτι τίποτε παρόμοιον δὲν παρετήρησες εἰς τὴν ξένην γλῶσσαν, τὴν

ὁποῖαν σπουδάζεις, μάθε ὅτι οἱ ξένοι ἐκεῖνοι καὶ ἡμι-
βάρβαροι λαοὶ στεροῦνται τὸ εὐτύχημα νὰ ἔχουν ἀττι-
κὴν γλῶσσαν καὶ ἀττικοὺς συγγραφεῖς καὶ τέλος ὅτι
αὐτὸ ἀπαιτεῖ ἡ φύσις τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ διάφοροι
ἄλλοι ἱστορικοὶ λόγοι, τοὺς ὁποίους πρέπει ἀκόμη νὰ
ὠριμάσει ὁ νοῦς σου διὰ νὰ ἐννοήσεις».

Μὴ θεωρήσετε, φίλοι ἀναγνώσται, ὅσοι εἴσθε γονεῖς,
τὰς ἐξηγήσεις αὐτὰς περιττάς. Διότι ὑπάρχουν καὶ
παιδιά ἔξυπνα, τὰ ὁποῖα ζητοῦν τοὺς λόγους τῶν φαι-
νομένων καὶ φρόνιμον εἶναι νὰ τὰ προλάβετε πρὶν σᾶς
φέρουν εἰς στενοχωρίαν.

Τί θ' ἀπαντήσετε π. γ. ἐὰν σᾶς ἐρωτήσουν διατί οἱ
Γάλλοι δὲν λέγουν ἄλλοτε μὲν *mon nez, mes oreil-
les, mes yeux* καὶ ἄλλοτε πάλιν *mes oculi, mes
auriculæ, mon nasus*, ἐνῶ ἡμεῖς εἶμεθα ἀναγκα-
σμένοι νὰ φορέσομεν ὀφθαλμοὺς ὡς ματουῶλια καὶ ὦτα
ὡς ἀκουστικὰ κέρατα καὶ ρῖνας ἐκ ναστοχάρτου καὶ
πόδας καὶ χεῖρας ὡς ὀρθοπαιδικὰ κατασκευάσματα,
διὰ νὰ παρουσιασθοῦμεν δῆθεν εὐπρόσωποι εἰς τὸν
κόσμον;

Κατὰ τί τάχα τὰ μάτια, ἡ μύτη καὶ τὰ ἀφτιά
εἶναι ὀλιγώτερον παρουσιάσιμα ἀπὸ τὰ ὦτα, τὰς ρῖνας
καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς; Μήπως διότι χωρὶς αὐτὰ τρέχο-
μεν τὸν κίνδυνον νὰ χάσομεν τὰς ὠτορροίας καὶ ρινορ-
ραγίας καὶ ὀφθαλμοπληγίας καὶ ἄλλα ρινικὰ καὶ
ὀφθαλμικὰ προνόμια καὶ πλεονεκτήματα; Ἀλλὰ μήπως
τοὺς Γάλλους ἐμπόδισεν ἡ μύτη των, τὰ ἀφτιά των
καὶ τὰ μάτια των νὰ ἔχουν καὶ *nez* καὶ *nasal* καὶ
rhinique καὶ *oreilles* καὶ *auriculaire* καὶ *otique*
καὶ *otitique* καὶ *œil* καὶ *oculaire* καὶ *ophthalmi-
que*; Καὶ τί τάχα ἐμποδίζει καὶ ἡμᾶς νὰ κρατή-
σομεν ὀλόκληρον τὸν διπλὸν αὐτὸν καὶ μάλιστα ιδιό-
κτητον συνθετικὸν πλοῦτον, καὶ ν' ἀφήσομεν τὰ αἰσθη-

τήριά μας εἰς τὴν θέσιν των, ὥστε νὰ ἠμποροῦμεν νὰ δίδομεν ἐνίοτε καὶ καμιά ματιὰ δίχως νὰ τρέχομεν τὸν κίνδυνον νὰ πάθομεν ὀφθαλμίαν;

Ἄλλ' ἡ διγλωσσία, μᾶς λέγουν σοφοὶ ἄνδρες, δὲν εἶναι δυστύχημα, ἀλλ' ἰδιότης παναρχαία, ἔμφυτος εἰς τὴν φύσιν τοῦ Ἑλληνισμοῦ. Πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, μία τῶν ἐγχωρίων ἐφημερίδων (Κωνσταντινούπολις 1895, ἔτος ΚΘ', ἀριθ. 41 καὶ ἐξῆς) ἀνετύπωσε παραλαβοῦσα ἀπὸ τὴν ἀθηναϊκὴν Ἀκρόπολιν μελέτην περὶ γλωσσικοῦ ζητήματος, ὅπου ὁ συγγραφεὺς ἀποδεικνύει «μετὰ χάριτος καὶ καλλιτελείας ὕφους καὶ περισσείας ἐπιχειρημάτων» ὅτι ἡ διγλωσσία δὲν εἶναι δυστύχημα, ἀφοῦ καὶ κατὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ ἀττικισμοῦ ὑπῆρχε κτλ. κτλ.

Ὅτι ὑπῆρχεν ὄχι ἡ φυσικὴ καὶ ἀναπόδραστος καὶ εὐχρητὴ μεταξὺ μητρικοῦ ἰδιώματος καὶ ἐθνικῆς γλώσσης διαφορά, ἀλλὰ τοιοῦτου εἶδους καὶ βαθμοῦ διγλωσσίας καὶ ἑτερογλωσσίας κατὰ τὴν ἀκμὴν τοῦ ἀττικισμοῦ καὶ χάριν τοῦ ἀττικισμοῦ δὲν τολμῶ οὔτε κἂν νὰ φαντασθῶ. Ἄλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθεῖ ὅτι ὁ Πλάτων καὶ ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Δημοσθένης καὶ οἱ λοιποὶ Ἀθηναῖοι μετεχειρίζοντο διὰ τὰ διάφορα μέλη τοῦ σώματός των καὶ διὰ τὰ ἐνδύματά των καὶ δι' ὅ,τι ἄλλο εἶχαν εἰς καθημερινὴν χρῆσιν, καὶ δι' ὅσα καὶ δι' ὅσους ἔβλεπαν πέριξ των, ἄλλα ὀνόματα ὁμιλοῦντες μὲ τὸν πατέρα καὶ τὴν μητέρα των, μὲ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα των καὶ τοὺς ὑπηρέτας των καὶ ἄλλα ὀνόματα ὁμιλοῦντες εἰς τὸ δημόσιον, εἰς τὴν Βουλὴν, εἰς τὴν ἀγορὰν, θὰ ἔπρεπεν ἀπλούστατα νὰ λυπούμεθα καὶ ἐκεῖνους, ὅπως τὸν ἑαυτὸν μας.

Ἐὰν αὐταὶ αἰ ἐπὶ τῶν ἰδίων ἀκριβῶς ἀντικειμένων ἐφαρμοζόμεναι δύο τάξεις τῶν λέξεων, ἡ κλίσις των, ἡ σύνταξις των, ἡ ἱστορία των ἐδείκνυον καὶ τότε, ὡς σήμερον, διαφορὰς τόσας, ὅσας δύνανται νὰ φέρουν

εις μίαν γλῶσσαν εικοσιδύο αἰῶνες καὶ μόλα ταῦτα οἱ σοφοὶ ἐκεῖνοι ὑπέφεραν κατάστασιν τοιαύτην, διότι τὴν παρέλαβαν ὡς κληρονομίαν, θὰ ἔπρεπε νὰ τοὺς κλαίω-μεν. Ἐὰν δὲν κατέβαλαν κάθε προσπάθειαν διὰ νὰ διορθώσουν τὴν ἀθλιότητα αὐτὴν καὶ ἐνόμιζαν ὅτι ὁ τοιοῦτος ἀπτικισμὸς τῶν ἦτο προτέρημα ἰδιάζον τοῦ Ἑλληνισμοῦ, μὰ τὴν ἀλήθειαν νομίζω ὅτι θὰ ἦσαν ἀνάξιοι νὰ λέγωνται μεγάλοι συγγραφεῖς.

Ἄλλ' εἶναι δυνατὴ καὶν τοιαύτη ὑπόθεσις διὰ τοι-ούτους ἀνθρώπους;

Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος νὰ ἐξετασθῆι λεπτομερῶς τὸ ζήτημα· ἄλλως δὲ θεωρῶ περιττὸν τὸ πλῆθος ἐκεῖνο τῶν ἀψύχων ἀποδείξεων, ὅσας εἰς παρομοίας περιστά-σεις συνηθίζουν μερικοὶ νὰ παρατάττουν ὡς μολυβδί-νους στρατιώτας. Πολὺ ἰσχυρότερον ἐπιχείρημα ἐθεώ-ρησα ἄλλο τι, τὴν γνώμην δηλαδὴ ἀρχαίου σοφοῦ καὶ λογοτέχνου. Τὴν γνώμην δ' αὐτὴν ἔχομεν εὐτυχῶς μὲ θαυμαστὴν σαφήνειαν καὶ βαθύνοιαν ἐκφραζομένην. Ὡς γνωστὸν, ὁ Πλάτων εἰς τὸν διάλογον τοῦ Ἀλκι-βιάδου διατείνεται ὅτι τὸ ἐλληνίζειν ἐδιδάχθη παρὰ τοῦ λαοῦ καὶ τοῦτο διότι τὸν λαὸν ἐθεώρει κάτοχον τῶν προσόντων ἐκείνων, τὰ ὅποια ἀποτελοῦν τὸν ἄρι-στον τῶν διδασκάλων. Τὴν γνώμην του δὲ αὐτὴν ἐφρόντισε νὰ συνοδεύσει μὲ τὰς καταλλήλους ἐπεξηγή-σεις· φοβούμενος, ὑποθέτω, μὴ φανεῖ παραδοξολόγος. Ἀκριβῶς δὲ αὐτοὶ οἱ ἐπεξηγηματικοὶ λόγοι εἶναι σημαν-τικώτατοι ὄχι ὡς ἀποδείξεις περὶ τῆς μονογλωσσίας ἢ διγλωσσίας τῆς τότε ἐπικρατούσης, περὶ τῆς ὀμιλου-μένης καὶ γραφομένης, περὶ τῆς καθαρευούσης καὶ ρυπαρᾶς, ἀλλὰ διότι δι' αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν ἐπεξη-γηματικῶν λόγων ὁ ἀριστοτέχνης ἐκεῖνος τοῦ ἀρχαίου λόγου διατυπώνει σαφέστατα τὴν γνώμην του, τί δηλαδὴ εἶναι ἡ γλῶσσα ὡς κοινωνικὸν φαινόμενον. Διὰ τοῦτο θὰ

παραθέσω τὸ χωρίον τοῦτο ὀλόκληρον (Πλάτωνος Ἀλκιβιάδης Α. 111.-II).

ΑΛ. Οἷον καὶ τὸ ἐλληνίζειν παρὰ τούτων ἔγωγ' ἔμαθον ; καὶ οὐκ ἂν ἔχοιμι εἰπεῖν ἑμαυτοῦ διδάσκαλον, ἀλλ' εἰς τοὺς αὐτοὺς ἀναφέρω, οὓς σὺ φῆς οὐ σπουδαίους εἶναι διδασκάλους.

ΣΩ. Ἀλλ', ὦ γενναῖε, τούτου μὲν ἀγαθοὶ διδάσκαλοι οἱ πολλοί, καὶ δικαίως ἐπαινοῖντ' ἂν αὐτῶν εἰς διδασκαλίαν.

ΑΛ. Τί δῆ ;

ΣΩ. Ὅτι ἔχουσι περὶ αὐτὰ ἄχρη τοὺς ἀγαθοὺς διδασκάλους ἔχειν.

ΑΛ. Τί τοῦτο λέγεις ;

ΣΩ. Οὐκ οἶσθ', ὅτι χρὴ τοὺς μέλλοντας διδάσκειν ὅτιοῦν αὐτοὺς πρῶτον εἰδέναί ; ἢ οὐ ;

ΑΛ. Πῶς γὰρ οὐ ;

ΣΩ. Οὐκοῦν τοὺς εἰδότες ὁμολογεῖν τε ἀλλήλοις καὶ μὴ διαφέρεσθαι ;

ΑΛ. Ναί.

ΣΩ. Ἐν οἷς δ' ἂν διαφέρωνται, ταῦτα φῆσεις εἰδέναί αὐτούς ;

ΑΛ. Οὐ δῆτα.

ΣΩ. Τούτων οὖν διδάσκαλοι πῶς ἂν εἶεν ;

ΑΛ. Οὐδαμῶς.

ΣΩ. Τί οὖν δοκοῦσί σοι διαφέρεσθαι οἱ πολλοί, ποῖόν ἐστι λίθος ἢ ξύλον ; Κἂν τινα ἐρωτᾷς, ἄρ' οὐ ταῦτα ὁμολογοῦσι, καὶ ἐπὶ ταῦτα ὁρμῶσιν, ὅταν βούλωνται λαβεῖν λίθον ἢ ξύλον ; ὡσαύτως καὶ πάνθ' ὅσα τοιαῦτα ; σχεδὸν γὰρ τι μανθάνω, τὸ ἐλληνίζειν ἐπίστασθαι ὅτι τοῦτο λέγεις ἢ οὐ ;

ΑΛ. Ναί.

ΣΩ. Οὐκοῦν εἰς μὲν ταῦτα, ὡσπερ εἶπομεν, ἀλλήλοις τε ὁμολογοῦσι καὶ αὐτοὶ ἑαυτοῖς ἴδια, καὶ δημοσίᾳ αἱ πόλεις πρὸς ἀλλήλας οὐκ ἀμφισβητοῦσιν, αἱ μὲν ταῦθ', αἱ δ' ἄλλα ψάσκουσαι ;

ΑΛ. Οὐ γάρ.

ΣΩ. Εἰκότως ἂν ἄρα τούτων γε καὶ διδάσκαλοι εἶεν ἀγαθοί.

ΑΛ. Ναί.

ΣΩ. Οὐκοῦν εἰ μὲν βουλοίμεθα ποιῆσαί τινα περὶ αὐτῶν εἰδέναί, ὀρθῶς ἂν αὐτὸν πέμποιμεν εἰς διδασκαλίαν τούτων τῶν πολλῶν ;

ΑΛ. Πάνυ γε.

Εἰς τὸ χωρίον τοῦτο περιλαμβάνεται τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ὑπὸ τὰς κυριωτάτας τοῦ ὄψεις. Πρῶτον πάντων τῆς λέξεως ἡ ψυχοκινητικὴ δύναμις ζωηρότατα εἰκονίζεται. Διὰ τῆς ἀκοῆς εἰς τὴν ψυχὴν εἰσδύουσα ἡ λέξις γεννᾷ ὄρμην, φοράν. Ἡ ὄρμη αὐτὴ πρέπει βεβαίως νὰ φέρει ὅλους τοὺς ἀκούοντας τὴν λέξιν πρὸς τὸ ἴδιον ἀντικείμενον ἄρα πρέπει καὶ ἡ λέξις, ἡ ἀφετηρία τοῦ φαινομένου τούτου, νὰ εἶναι πάντοτε ὁμοία πρὸς ἑαυτήν.

Ἡ ἐπεξήγησις, ἡ διὰ τοῦ «πάνθ' ὅσα τοιαῦτα», περιέχει ἀκριβῶς τὸν κόμβον τοῦ ζητήματος· διότι σημαίνει ὅτι ποσὸν τι λέξεων, κατὰ τὴν ψυχοκινητικὴν δύναμιν ὁμοίων πρὸς αὐτὰ τὰ κοινὰ τοῦ λίθου καὶ ξύλου ὀνόματα, λέξεις δηλαδή ἀναφερόμεναι εἰς τὰ κοινὰ σημεῖα ὅπου συναντῶνται ἀνεξαιρέτως ὅλαι αἱ κοινωνικαὶ τάξεις καὶ εἰς τὸν ἰδιωτικὸν καὶ εἰς τὸν δημόσιον αὐτῶν βίον, πρέπει νὰ εἶναι ὀνόματα κοινὰ, πανθομολογούμενα, ἀναμφισβήτητα, παράγοντα δηλαδή ἀμέσως τὴν πρὸς τὸ ὀνομαζόμενον ἀντικείμενον φοράν, αὐτὰ τέλος ν' ἀποτελοῦν τὸν πυρῆνα, ὡς θὰ ἐλέγαμεν σήμερον, τὸν κοινὸν εἰς τὴν μητρικὴν ἅμα καὶ ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ὁ κατέχων τὸν πυρῆνα τοῦτον δύναται νὰ λέγει κατὰ Πλάτωνα ὅτι ἐπίσταται τὸ ἐλληνίζειν· διότι βεβαίως «πάνθ' ὅσα μὴ τοιαῦτα» προσθέτουν ἐκάστοτε κατὰ τὰς προσπιπτούσας ἀνάγκας αἱ διάφοροι τῶν ἀνθρώπων τάξεις, αἱ περὶ τοὺς δύο πόλους τοῦ πυρῆνος εὐρισκόμεναι εἴτε εἰς τὸ πᾶστωμα τῶν γαράτων καταγίνονται, εἴτε εἰς τὴν ἄλλην ἄκραν τοῦ ἐπιστητοῦ περὶ τὴν χημικὴν ἀνάλυσιν τῶν ἀστέρων διὰ τῆς φασματοσκοπίας.

Ἐνδέχεται ἴσως τάγματα ὀλόκληρα ἀρχαίων χωρίων ν' ἀποδεικνύουν, ὅτι ὁ Πλάτων ἔλεγε μὲν αὐτὰ, ἀλλ' ἔπραττε τὰ ἀντίθετα, ὡς πολλοὶ κήρυκες τοῦ

θείου λόγου, ὅτι κανεῖς ἐκ τῶν ἀρχαίων δὲν κατόρθωσε τοιαύτην ἀρμονίαν τοῦ ἐνδιαθέτου καὶ προφορικοῦ καὶ γραπτοῦ λόγου ἔνεκα ἱστορικῶν λόγων.

Ἄλλ' ὡς εἶπα, τὰ τάγματα αὐτὰ τῶν μολυβδίνων στρατιωτῶν δὲν εἶναι τόσο ἐπίφοβα, ὅσον φαίνονται. Πολὺ σημαντικώτερα νομίζω τὰ ὀλίγα ὅσα ὁ μέγας ἐκεῖνος λογοτέχνης λέγει, θέλων νὰ δείξει ποῖον τὸ ἰδεῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον πρέπει νὰ σπεύδει ἡ γλῶσσα.

Ἄς μὴ μᾶς διαφύγει ὅπωςδήποτε τοῦτο, ὅτι ὁ ἀριστοτέχνης ἐκεῖνος τοῦ ἀρχαίου λόγου δὲν ἔτρεφε τόσην περιφρόνησιν διὰ τὰς κοινὰς λέξεις, ὅπως μερικοὶ σήμερον. Οἱ δὲ νέοι ἄς διδαχθοῦν ἐκ τῶν λόγων του, ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ εἶναι φιλομαθεῖς ἅμα καὶ φιλαναλφάβητοι.

Μὴ παραξενεύεσθε, φίλε κύριε, ὅτι οὔτε δοκιμάζω καὶ νὰ κρύψω τὴν ἀγανάκτησίν μου, ὅταν βλέπω περιφρονούμενα τὰ λαϊκὰ ἰδιώματα, τὴν μητρικὴν μας γλῶσσαν.

Μ' ἐρωτᾶτε ποῖον ἀπὸ ὅλα αὐτὰ προτιμῶ.

Νομίζετε νὰ μὲ διαφεύγει ὅτι νοερῶς ἐντρυφᾶτε ἤδη εἰς τὴν θέαν τῆς ἀποτυχίας, ἐὰν τυχὸν ἐδοκίμαζα νὰ γράψω εἰς τὸ ἰδιῶμα ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον θὰ σᾶς ἔλεγα ὅτι δίδω τὴν προτίμησιν;

Θὰ ἔπρεπε βεβαίως, πρὶν σᾶς ἀπαντήσω ποῖον ἀπὸ ὅλα προτιμῶ, νὰ εἶχα σπουδάσει μερικὰ τοῦλάχιστον ἀπὸ αὐτὰ τὰ ἰδιώματα καὶ σᾶς βεβαιώνω ὅτι θὰ τὸ εἶχα καύχημα· διότι ὁ ἐνδιάθετος καὶ προφορικός καὶ γραπτὸς μου λόγος θὰ ὠφελεῖτο τὰ μέγιστα ἀπὸ τὴν τοιαύτην γλωσσικὴν μάθησιν.

Πολὺ περίεργος εἶμαι κ' ἐγὼ νὰ μάθω ἂν σεῖς ἤξεύρετε τόσα πολλὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ μητρικὰ ἰδιώματα, ὥστε νὰ δικαιολογεῖτε ἐπαρκῶς τὴν περιφρόνησιν, τὴν ὁποῖαν δεικνύετε πρὸς πᾶν ἐν γένει λαϊκόν. Μᾶλλον

εἶμαι διατεθειμένος νὰ παραδεχθῶ ὅτι γλωσσικῶς τοῦ-
λάχιστον, ἀδικαιολόγητος εἶναι ἢ πρὸς τὰ λαϊκὰ περι-
φρόνησίς σας ἐν γένει καὶ ἰδίως ὡς πρὸς τὰς δύο λαϊκὰς
λέξεις περιγιάλι καὶ ἀναφυλλητό.

Αἱ λέξεις αὐταὶ εἶναι γνωριμώταται εἰς ἡμᾶς τοὺς
γνησίους χυδαίους Ἑλληνας, θὰ γίνουν δὲ καὶ λέξεις
τῆς ἀνωτάτης περιωπῆς, ἅμα, γράφοντες, τὰς μετα-
χειριζόμεθα.

Δὲν ἤξεύρω ἂν ἡ ἡῶν, ἡ θιν, ἡ ῥηγμῖν φαίνονται
εἰς σᾶς χαριέστερα καὶ σεμνότερα συμπλέγματα φωνη-
έντων καὶ συμφώνων, ἀλλὰ σᾶς βεβαιῶνω ὅτι ἡ ἰδική
μου ἀκοή καὶ ἔτι περισσότερο ἡ ψυχὴ μου προτιμᾷ τὸ
γιαλὸ, τὸ περιγιάλι, τὸ ἀκρογιάλι, τὴν ἀκροθαλασσιά.

Εἰς τὸν αἰγιαλὸν βλέπομεν ἀπὸ τῆς ξηρᾶς τὴν
θάλασσαν γαληνιαίαν καὶ γελαστήν. Εἰς τὴν ἀκρογια-
λιά καὶ ἀκροθαλασσιά τὴν γειτονίαν τῆς ξηρᾶς, ὅταν
εὕρισχόμεθα ἐντὸς τῆς θαλάσσης. Εἰς τὴν λέξιν περι-
γιάλι τὴν ἀμμώδη τῆς στερεᾶς παρυφῆν ἐκεῖ ὅπου οἱ
μικροὶ μας ξυπόλυτοι παίζουσι καὶ ἄφοβοι ἐμπαίζουσι
τὸ ὑγρὸν στοιχεῖον καὶ ἐπαναφέρουσι καὶ ἡμᾶς ὀπίσω
εἰς τὴν χρυσὴν ἐκείνην ἡλικίαν, ὅπου εἶχαμεν ἄλλας
σπουδαιότερας καὶ τερπνοτέρας ἀσχολίας παρὰ ἀνιάρας
συζητήσεις περὶ γραμματικῆς καὶ λέξεων.

Καὶ πόσας ἄλλας λέξεις ὠραιότατας δὲν ἔχει λαὸς,
ὅστις ἐξακολουθεῖ ἐπὶ τόσους αἰῶνας νὰ ζῆ ὡς ἀληθι-
νὸς περγιαλίτης· ἀλλὰ μήπως δὲν περιφρονοῦμεν πᾶν
ὅ,τι ἀληθῶς ἐθνικὸν ἔχομεν;

Καὶ ἡ λέξις ἀναφυλλητό εἶναι ὄχι μόνον γνωστὴ,
γνωστοτάτη, ἀλλ' εἶμαι πεπεισμένος ὅτι καμία ἄλλη
λέξις δὲν δύναται νὰ τὴν ἀντικαταστήσει.

Ὡλόλυζον οἱ ἀρχαῖοι· ἀλλ' οἱ ὀλολυγμοὶ, αἱ ὀλολυ-
γαί, αἱ ὀλολυγῶνες, τὰ ὀλολύγματα αὐτῶν ἀνεπέμ-
ποντο καὶ ὡς χαρᾶς καὶ ὡς λύπης δηλωτικὰ πρὸς

τούς θεούς των κυρίως· πῶς δὲ ἀνεπέμποντο ἀγνοοῦμεν ἀκριβῶς, διότι τὸ φωνόγραφον οὔτε ὑπῆρχεν οὔτε ὀπισθενεργὸν ἔχει δύναμιν.

Εἶχαν τὴν λύγχα καὶ τὸν λυγμόν· ἀλλὰ τὰς λέξεις αὐτὰς μετεχειρίζοντο ἀδιαφόρως καὶ ἐπὶ τοῦ παθολογικοῦ, κακὰ συνήθως προαγγέλλοντος, καὶ ἐπὶ τοῦ καθημερινοῦ λυγμοῦ, τὸν ὁποῖον σήμερον λόξυγχα ἢ κλῶξον ὀνομάζομεν.

Ὅλας αὐτὰς τὰς λέξεις οὐδὲν ἐμποδίζει νὰ χρησιμοποιήσωμεν καταλλήλως καὶ νὰ πλουτίσωμεν τὴν ἐθνικὴν μας γλῶσσαν. Τὸν μὲν κοινὸν καὶ καθημερινὸν λυγμόν ἢ λύγχα τῶν ἀρχαίων δυνάμεθα νὰ καλοῦμεν λόξυγχα ἢ κλῶξον, τὸ δὲ ἀντίστοιχον παθολογικὸν δυσοίωνον σύμπτωμα· λύγχα, εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ παστώματος τῶν ἰατρικῶν γαράτων, τὸν δὲ λυγμόν δυνάμεθα νὰ κρατήσωμεν ὡς τὴν γενικωτέραν λέξιν τὴν περιγράφουσαν τὸν μηχανισμόν τοῦ φαινομένου, τοῦ ἡχηροῦ λαρυγγικοῦ σπασμοῦ καὶ τοῦ ταυτοχρόνου ρυθμικοῦ διαφραγματικοῦ κλονισμοῦ.

Πόσον ὁμως ἀπ' ὅλα αὐτὰ ἀπέχει ἡ λέξις ἀναφυλλητό! πρῶτον μὲν διὰ τὴν ἀκοήν εἶναι τὸ φαινόμενον ὀλιγώτερον ἡχηρόν· δεύτερον ὁ μηχανισμὸς τοῦ φαινομένου ἔχει κατ' τὸ ἰδιάζον· ἡ μακρὰ παρατεταμένη εἰσπνοὴ διακόπτεται κατ' ἐπανάληψιν ὑπὸ ἐλαφροῦ μόλις θίγοντος τὸν λάρυγγα σπασμοῦ εἰς τρία ἢ πλεονότερα ἐπάλληλα κύματα, τὰ ὁποῖα διαδέχεται ἡ ἐκπνοὴ ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἐκρυθμὸς· κατ' ἀρχὰς περὶ τὴν κορυφωθείσαν εἰσπνοὴν συγκρατουμένη, καταπίπτει· ἔπειτα ἀτάκτως διακοπτομένη ὑπὸ κυμάτων εἰσπνοῆς. Καί τοιοῦτος μὲν ὁ μηχανισμὸς τοῦ εἰδικοῦ τούτου λυγμοῦ, ἀλλὰ τὸ κύριον περιεχόμενον τῆς λέξεως εἶναι ἄλλο τι· εἶναι· εἰκὼν ἰδιάζουσα, καθ' ἣν ἡ συγκίνησις καταπλημμυρεῖ τὴν ψυχὴν καὶ ζητεῖ νὰ καταπνίξει ἐντὸς αὐτῆς

τὴν ἐκδήλωσιν τῆς λύπης· ἀδιάφορον δ' ἂν ἡ αἰτία εἶναι μεγάλη ἢ μικρά, διότι καὶ παιδία καταλαμβάνει τὸ ἀναφυλλητό.

Εἰς τὴν ἐρώτησίν σας πόσοι γνήσιοι Ἕλληνες ἐννοοῦν τὴν λέξιν, θ' ἀπαντήσω κ' ἐγὼ μὲ ἄλλην ἐρώτησιν· πόσοι γνήσιοι Ἕλληνες ἐννοοῦν τὴν λέξιν λυγμὸν ἢ λύγκα; ἀλλ' ἀδιαφορῶ διὰ τὴν ἀπάντησιν τῆς στατιστικῆς, διότι τὸ κύριον εἶναι ὄχι πόσοι ἐννοοῦν τὴν λέξιν, ἀλλὰ πῶς τὴν ἐννοοῦν, ὅσοι τὴν ἐννοοῦν, τί δι' αὐτοὺς εἶναι τὸ περιεχόμενον τῆς, μὲ τί εἰκόνας δηλαδὴ συνοδεύεται ἐντὸς τῆς κεφαλῆς των, καὶ ἀκόμη πῶς θὰ διδαχθῆι ἐκάστοτε ἡ λέξις εἰς ὅσους τὴν ἀγνοοῦν, διότι ἐκεῖ φαίνεται τί θὰ εἰπεῖ λέξις ζωντανὴ καὶ τί ζωντανῆς γλώσσης διδασκαλία.

Δὲν ἔχει κανεὶς ἀνάγκην νὰ καταφεύγει εἰς ἀρχαιολογικὰς ἐρεῦνας καὶ εἰς νεκροψίας κειμένων καὶ παραβολὰς χωρίων καὶ νὰ τρέχει τὸν κίνδυνον νὰ ἴδῃ πολυετῶν ἐρευνῶν τὸ ἀποτέλεσμα ἀνατρεπόμενον ἀπὸ ἀμφίβολα καὶ ἄψυχα χωρία, ἀλλ' ἀπλούστατα νὰ ἀκούσῃ ἐπὶ παραδείγματος πότε γίνεται χρῆσις τῶν λέξεων διὰ νὰ μάθῃ πότε πρέπει νὰ λέγῃ λόγυγκα, πότε ἀναφυλλητό, πότε περιγιάλι, πότε ἀκρογιάλι καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ποιητικώτατα ἅμα καὶ φιλοσοφικώτατα παρομοιάζει ὁ Πλάτων τὴν λέξιν μὲ τὸ γτένι, διὰ τοῦ ὁποίου, ἐνῶ ὑφαίνει, χωρίζει ὁ ὑφάντης τὰ νήματα· οὕτω καὶ τὸ ὄνομα χωρίζει τὰς πολλὰς καὶ ποικίλας διαφορὰς καὶ ἀποχρώσεις τῶν πραγμάτων καὶ διαλέγει καὶ ὀρίζει τὸ οὐσιῶδες. (Πλάτωνος Κρατύλος 388^A, B. C. καὶ ἔξ.—Le langage est un instrument d'analyse et d'abstraction, λέγει ὁ Condillac).

Τοὺς ὀνοματούργους λοιπὸν ἅμα καὶ νομοθέτας τῆς λέξεως πρέπει νὰ τιμᾷ τις εἰς οἵανδῆποτε τάξιν καὶ

ἂν ἀνήκουν, καὶ ν' ἀναλογίζεται ὅτι ἄλλοτε ποτὲ πρὸ πολλῶν αἰῶνων εἴμεθα ὅλοι ἀναλφάβητοι, ἀλλ' ὅτι τοῦτο δὲν ἐμπόδισεν ἄνευ γραμματικῆς καὶ κανόνων νὰ δημιουργηθεῖ τότε κανονικώτατα ἢ καλλίστη τῶν γλωσσῶν.

Ἄλλ' ὁ ἀττικισμὸς ὁδηγεῖται ἀπὸ ἄλλας ἀρχάς· διὰ τοὺς ἀττικιστὰς ἀρκεῖ ἡ λέξις νὰ εἶναι ἀρχαϊκὴ· ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον ἀναλαμβάνουν νὰ τὴν ἐφαρμόσουν εἰς ἐκάτὸν δέκα ἀνάγκας τοῦ καθημερινοῦ μας βίου, ἀποτελεῖ ἀστειότατον τῆς «ἀττικίζουσης ἀστειότητος» κεφάλαιον. Ἄν θέλετε νὰ πεισθεῖτε περὶ τούτου, ἀνοιξατε οἷονδῆποτε γαλλοελληνικὸν λεξικὸν καὶ θὰ αἰσθανθεῖτε, εἶμαι βέβαιος, λύπην, οἶκτον διὰ τὴν ἰσχνότητα, τὴν ξηρασίαν, τὴν ἀνουσιότητα, τὴν μονοτονίαν, τὴν ἐσχάτην-ἐνδειαν καὶ ἀηδίαν, τῶν ἐξηγήσεων· ἀναγνώσατε δὲ κατόπιν ἀμέσως μερικὰς σελίδας ἀπὸ τὰ εἶδωλα τοῦ Ροΐδου (σελ. 552 καὶ ἐξ.) καὶ πιστεύω ὅτι ἡ ἀντιπαράθεσις αὐτῆ θὰ σᾶς κάμει νὰ ἀλλάξετε ἐντελῶς γνώμην· νὰ εὑρετε δηλαδὴ ὅχι τὰ εἶδωλα τοῦ Ροΐδου, ὡς λέγετε, ἀλλὰ τὰ ἑλληνικὰ λεξικά καὶ τὰς ἐξηγήσεις των φράσματα κενὰ καὶ ἀποτρόπαια. Τὰ εἶδωλα τοῦ Ροΐδου εἶναι πάντοτε ζωντανὰ, χαριτωμένα καὶ ἀξιολάτρευτα.

Ἡ ἀρχαία ἀττικὴ παρελάμβανε καὶ ἀπὸ τὰς ἄλλας ἑλληνικὰς διαλέκτους καὶ ἀπὸ τὸν λαὸν καὶ ἀπὸ τοὺς ἀλλοφύλους ὅ,τι εἶχεν ἀνάγκην, ἐνῶ ὁ σημερινὸς ἀττικισμὸς ὅχι μόνον τὴν γλῶσσαν, ἀλλὰ καὶ τὸν νοῦν μας κινδυνεύει νὰ στεριώσῃ.

Ἦκούσαμεν τὸν Πλάτωνα, ἃς ἀκούσομεν καὶ τὸν Οὐγκώ·

... Quand je sortis du collège du thème,
Des vers latins, farouche, espèce d'enfant blême
Et grave, au front penchant, aux membres appauvris;

Quand, tâchant de comprendre et de juger, j'ouvris;
Les yeux sur la nature et sur l'art

. . . . . un mot

Était un duc et pair, ou n'était qu'un grimaud;
Les syllabes, pas plus que Paris et que Londres,
Ne se mêlaient; ainsi marchaient sans se confondre
Piétons et cavaliers traversant le pont Neuf;

. . . . .

Les mots bien ou mal nés vivaient parqués en castes;
Les uns, nobles hantant les Phèdres, les Jocastes,
Les Méropes, ayant le décorum pour loi,
Et montant à Versaille aux carrosses du roi!

Les autres tas de gueux, drôles patibulaires,
Habitaient les patois: quelques-uns aux galères,
Dans l'argot; dévoués à tous les genres bas,
Déchirés, en haillons, dans les halles; sans bas
Sans perruque; créés pour la prose et la farce;

Populace du style au fond de l'ombre éparse;
Vilains, rustres, croquants que Vaugelas leur chef
Dans le baigne lexicque avait marqué d'un F;
N'exprimant que la vie abjecte et familière,
Vils, dégradés, fêtrés, bourgeois, bons pour Molière!
Racine regardait ces marauds de travers;

Si Corneille en trouvait un blotti dans ses vers,
Il le gardait, trop grand pour dire: Qu'il s'en aille!
Et Voltaire criait: Corneille s'encanaille!

Le bonhomme Corneille, humble se tenait coi.

Alors, brigand, je vins; je m'écriai: Pourquoi
Ceux-ci toujours devant, ceux-là toujours derrière?
Et sur l'Académie, aïeule et douairière?

Cachant sous ses jupons les tropes effarés,
Et sur les bataillons d'Alexandrins carrés,
Je fis souffler un vent révolutionnaire.

Je mis un bonnet rouge au vieux dictionnaire,
Plus de mot sénateur, plus de mot roturier!

Je fis une tempête au fond de l'encrier,

Et je mêlai, parmi les ombres débordées,
 Au peuple noir des mots, l'essaim blanc des idées ;
 Et je dis : Pas un mot où l'idée au vol pur
 Ne puisse se poser tout humide d'azur !

Ἀκούετε ; pas un mot ! Βλέπετε, φίλε κύριε, πόσον συγκαταβατικὸς εἶναι ὁ Hugo πρὸς τοὺς κουρελιάριδες, τοὺς ξεσκούρωτους καὶ ζυπόλυτους καὶ ἐπιεικῆς ἀκόμη καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς κακούς ; ὅπως καὶ ὁ Πλάτων διὰ τοὺς πολλούς, τὸν λαὸν δηλαδή· ἀλλὰ μήπως ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ συμφωνοῦν ἄνδρες ἐπίσης δαιμόνιοι ; διότι καὶ ὁ Πλάτων εἶχε τὰς κυρίας ἀρετὰς τοῦ ποιητοῦ καὶ μάλιστα δραματικοῦ ποιητοῦ καὶ διὰ τὴν δύναμιν καὶ τὸ ὕψος τῆς φαντασίας, τῆς δημιουργικῆς, καὶ διὰ τὴν ἔμψυχον καὶ δραματικὴν παράστασιν τῆς ζωῆς (διὸ ἐφ'ἀμίλλον τοῦ Σαίξπηρου καλεῖ αὐτὸν ὁ Donaldson. Ἱστορ. τῆς Ἑλλην. Φιλολ.).

Καὶ ἐπαίνεσαν μὲν τὸν Πλάτωνα πολλοὶ τῶν ἀρχαίων κριτικῶν ὡς ἔξοχον καλλιτέχνην περὶ τὴν ἀφελῆ καὶ ἀνεπιτήδευτον φράσιν, τὴν γλῶσσαν τῆς συνδιαλέξεως καὶ συναναστροφῆς δηλαδή, τὴν ὁποίαν κατορθώνει σαφῆ μὲν καὶ διαυγῆ ὡς τὰ διαφανέστατα τῶν ναμάτων, γλυκεῖαν δὲ ὡς αὔραν ἀνερχομένην ἀπὸ τῶν εὐωδεστάτων λειμώνων, ἀλλὰ καὶ ἐπέκριναν αὐτὸν ὡς πολλαχῶς ἀμαρτάνοντα, ὅταν ζητεῖ ν' ἀνέλθει εἰς τὸ ἔντεχνον καὶ ὑψηλὸν ὕψος, ὅπου καὶ ἀσαφέστερος καὶ σκοτεινότερος καθίσταται καὶ κουραστικὸς καταντᾷ κτλ. (Διον. Ἀλικαρν. ὅπου καὶ γινῶμαι ἀρχαιοτέρων κριτικῶν κτλ.). Αἱ κατηγορίαι αὐταὶ δεικνύουσιν μὲν ἴσως καὶ τὴν δεινότητα τῶν τότε κριτικῶν, βεβαίως ὅμως καὶ σαφῶς ἔν, τί δηλαδή, ὁ θεῖος Πλάτων κυρίως ἐπεδίωξεν.

Ἀπ' ὅλα αὐτὰ βλέπετε, φίλε κύριε, ὅτι δὲν εἶναι ἐντελῶς ἀδικαιολόγητος ἡ ἀγανάκτησις μου, ὅταν βλέπω περιφρονούμενα τὰ λαϊκὰ ἰδιώματα, τὴν μη-

τρικὴν υἱας δηλαδὴ γλῶσσαν καὶ τοὺς ἀγγραμμάτους. Πλὴν ὅμως μὴ νομίσετε ὅτι θὰ μνησικακήσω διὰ τοῦτο· ἐξ ἐναντίας θὰ προσπαθήσω νὰ προλάβω κάθε ψυχρότητα, ἥτις θὰ ἠδύνατο νὰ ἐπισυμβεῖ μεταξύ μας, θὰ προσπαθήσω δὲ τοῦτο διὰ τοῦ μάλιστα εὐπροσδέκτου μέσου, διὰ τῆς καθαρευούσης δηλονότι· διότι ὄχι μόνον κατὰ τὸν Κόντον «σύμμετρος πρὸς ἀστεῖον λόγον» εἶναι ἡ ἀττικίζουσα, ἀλλὰ καὶ ἔξω τούτου ἐκμέτρως ἀστεία, δύναται νὰ φέρῃ τὴν αἰθρίαν τοῦ γέλωτος ἐπὶ τοῦ πλέον σκυθρωποῦ προσώπου. Δὲν θὰ ἐγελοῦσατε π. χ. σεῖς, ἐὰν ἐντὸς δημοσίου κήπου, ἀμέριμνος, ἀπροετοίμαστος, αἴφνης ἀκούατε κυρίαν νὰ ἐρωτᾷ σοβαρώτατα τὴν παρακαθημένην της «Τίς οὗτος ὁ καλέσας τὴν Καλλιρρόην Καλλιρρώ;». Ἐγὼ νομίζω ὅτι τοιούτου εἴδους ἀπρόοπτα καὶ ὁ ἐξ αὐτῶν ἀκράτητος γέλωσ εἶναι αὐτόχρημα ἰαματικά κατὰ τῆς μελαγχολίας τοῦ βίου.

Ἐσχάτως ἰατρὸς Ἰταλὸς παρουσίασε σπουδαιοτάτην, ὡς φρονεῖ, ἀνακοίνωσιν εἰς τὴν ἰατροχειρουργικὴν ἑταιρίαν τῆς Βολωνίας περὶ τῆς ἀποχρεμπτικῆς ἐνεργείας τοῦ γέλωτος· τὴν καθαριστικὴν ἐπὶ τῶν πνευμόνων ἐπίδρασιν τοῦ γέλωτος θεωρεῖ ὁ Ἀσκληπιάδης βεβαίαν· τὸ ζήτημα εἶναι μόνον πῶς νὰ καταφέρωμεν τὸν ἀσθενῆ νὰ γελάσῃ. . . Πρὸς τοῦτο συμβουλεύει ὁ ἰατρὸς ν' ἀναζητοῦμεν τὸ δυνάμενον νὰ προκαλέσῃ τὸν γέλωτα ἀναλόγως πρὸς τὸ φύλον, τὴν ἡλικίαν, τὴν κρᾶσιν, τὴν ἀνατροφὴν, τὴν κοινωνικὴν θέσιν τοῦ ἀρρώστου. Ἴδου λοιπὸν διὰ τὸν ἀττικισμόν καὶ τὴν καθαρεύουσαν στάδιον εὐρύτατον πρὸς κοινωφελῆ δράσιν, τοῦλάχιστον διὰ τὴν τάξιν ἡμῶν τῶν βεβαρβαρωμένων τὴν φωνὴν καὶ γλωσσικῶς ὑποδεῶν.

Ἄλλοτε ὅμως ταυτοχρόνως μὲ τὴν ἐξιλαρωτικὴν αὐτὴν ἐπὶ τοῦ ἀκροατοῦ ἐπενέργειαν φέρει ὁ ἀττικισμὸς

βεβαίαν καὶ ἄμεσον ἀποτυχίαν εἰς τὰς κοινωνικὰς συναλλαγὰς. Πρωίαν τινὰ εἶχα τὴν καλὴν τύχην νὰ ἀκούσω κυρίαν διακρινομένην διὰ τὴν γλωσσικὴν τῆς καθαριότητα νὰ φωνάζει ἀπὸ τοῦ παραθύρου: 'Ιουδαίε! 'Ιουδαίε! Δὲν ἤξεύρω ἂν σεῖς εἴσθε ἰκανὸς νὰ ἀντισταθεῖτε εἰς τοιοῦτου εἶδους ἀστείότητα λόγου· ἐγὼ ὁμολογῶ ἑμαυτὸν ἀνίκανον· καὶ δι' αὐτὸ ἐγέλασα τὴν πρωίαν ἐκείνην καὶ εὐφράνθη ἡ ψυχὴ μου· ἀλλ' εἰς τὸ ἀναμεταξὺ ὁ Γιαουντῆς ψαρᾶς, πρὸς τὸν ὁποῖον ἀπευθύνετο ὁ ἀττικισμὸς αὐτὸς, ἐξηκολούθει ἀτάραχος τὸν δρόμον του καὶ θὰ ἔχανε καὶ αὐτὸς καλὴν εὐκαιρίαν νὰ πωλήσῃ τὰ ψάρια του καὶ ἡ κυρία νὰ κάμῃ πρόχειρον καὶ ἔγκαιρον ἀγορᾶν, ἔαν κατὰ τύχην εἰς τὸν δρόμον εὐρισκόμενοι φιλόανθρωποι διαβάται, ἐννοήσαντες μᾶλλον τὰς ἐκφραστικὰς χειρονομίας παρὰ τὸν ἀττικισμὸν τῆς κυρίας, δὲν ἐσταματοῦσαν «τὸν ἰουδαῖον ἰχθυοπώλην».

Δὲν σᾶς φαίνεται ὅτι ἡ κυρία αὕτη, ἂν καὶ γνησία Ἑλληνίς, εἶχεν ἀνάγκην νὰ διδαχθεῖ, ὅτι ὅταν ὁ 'Ιουδαῖος πωλεῖ ψάρια, γυαλικά, μαστραπάδες, βελόνια, καλεῖται Γιαουντῆς ἀπὸ τὸ παράθυρον ἢ τὴν πόρτα, ὅταν δὲ προβιάσῃ τὴν κοινωνικὴν του θέσιν, δύναται τότε νὰ ὀνομασθεῖ Ἑβραῖος, 'Ιουδαῖος, 'Ισραηλίτης ἢ Σημίτης;

Παραπλήσια ἀστεῖα καὶ γελοῖα ἀποχρεμπτικὰ παραδείγματα ἤρχισαν δυστυχῶς νὰ μὴν εἶναι σπανιώτατα ὡς ἄλλοτε ἐξαιρέσεις, ἀφότου ἡ φυλλοξήρα τοῦ ἀττικισμοῦ ἤρχισε νὰ προσβάλλει καὶ τὰς παρθενικὰς ἀμπέλους, ἀπὸ τὰς ὁποίας ἄς ἀπεκδεχόμεθα ὄχι πλέον γλυκεῖς καὶ εὐχύμους καρπούς, ἀλλὰ ξηρούς καὶ ἀγόνους κορμούς.

Σᾶς πτοεῖ, φίλε κύριε, ἡ μικρὰ Βαβυλωνία τῶν

δέκα εἴκοσι νεοελληνικῶν διαλέκτων, τὰς ὁποίας ἀπαριθμεῖτε καὶ τῶν ἄλλων δέκα εἴκοσι ὑποδιαίρεσεων τὰς ὁποίας ὑποδεικνύετε. Φαντασθῆτε ὅμως εἰς τί βαβυλωνίας τὴν συγγραφὴν θὰ καταγίνεται τῶρα ὁ Βυζάντιος εὐρισκόμενος, καὶ ἐπαξίως, εἰς τὰ Ἡλύσια. Μὴ λησμονεῖτε ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης, καλὸς κριτὴς διὰ τοιαῦτα ζητήματα, ἀριθμεῖ διακοσίας διαλέκτους εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα, αἱ ὁποῖαι βεβαίως θὰ εἶχαν καὶ τὰς ὑποδιαίρεσεις των. Αἱ διάλεκτοι δ' αὐταὶ δὲν ἦσαν ὀλίγον ἢ ἐλάχιστα ἀπ' ἀλλήλων, ὡς τὰ ἰδικά μας σήμερον, ἀπέχοντα ταπεινὰ ιδιώματα. Ἦδη κατὰ τοὺς Μηδικούς χρόνους ἐσχηματίσθησαν ἐκ τῶν διαφόρων ἀρχαίων ιδιωμάτων τρεῖς φιλολογικαὶ γλῶσσαι, αἱ ὁποῖαι κατὰ περίεργον τρόπον καθιερώθησαν ὡς γλωσσικαὶ μορφαὶ διὰ τὰ διάφορα τῆς φιλολογίας εἶδη. Οὕτως αἱ ἐποποιαὶ καὶ τὰ χρονικά ἐγράφοντο εἰς τὴν Ἰωνικὴν γλῶσσαν τῶν Ὀμηριδῶν, τοῦ Ἐκαταίου, τοῦ Ἡρόδοτου· αἱ ᾠδαὶ εἰς τὴν Δωρικὴν, τὴν γλῶσσαν τοῦ Πινδάρου καὶ τοῦ Σιμωνίδου, τὰ λυρικά εἰς τὴν Αἰολικὴν, τὴν γλῶσσαν τῆς Σαπφοῦς καὶ τοῦ Ἀλκαίου· καὶ οὕτως ἔχομεν τὸ περίεργον φαινόμενον ὅτι ὁ Πίνδαρος, Αἰολεὺς, γράφει εἰς δωρικὴν διάλεκτον, ὁ Ἡρόδοτος, Δωριεὺς, γράφει εἰς τὴν Ἰωνικὴν διάλεκτον κλπ.

Δὲν ἠξεύρω ἂν παραπλησίας φιλολογικὰς ἀρετὰς θὰ ἠδύναντο ν' ἀναπτύξουν τὰ σημερινὰ μας περιφρονημένα ιδιώματα· ἀλλὰ μὲ ἀρκεῖ ἡ ἰδέα ὅτι οἱ ἀρχαῖοι δὲν ἔτρεφαν τόσῃν περιφρόνησιν πρὸς τὰ μητρικά των ιδιώματα, ὅσῃν μερικοὶ σήμερον, ἀφοῦ τ' ἀνύψωσαν εἰς γλῶσσας φιλολογικὰς.

Ἡ μυστηριώδης τέλος ἀττικὴ καμμίαν ἄλλην οὔτε εἶχεν, οὔτε ἦτο δυνατόν νὰ ἔχει ἀφετηρίαν, εἰμὴ τὸ εἰς τὰς Ἀθήνας ὀμιλούμενον ἰδίωμα, ἐκεῖνο δηλαδὴ ὡς πρὸς τοῦ ὁποίου τὴν πρώτην οἰκοδομήσιμον ὕλην,

τούς λίθους καὶ τὰ ξύλα, ἦσαν πρὸς ἀλλήλους εἰς συμ-
 ρωνίαν καὶ ὁμοφωνίαν καὶ ὁμολογίαν οἱ ἄνθρωποι καὶ
 εἰς τὸν ἰδιωτικὸν καὶ εἰς τὸν δημόσιον αὐτῶν βίον, ὅχι
 εἰς αἰωνίας ἀμυρσοθητήσεις καὶ ἀντεγκλήσεις, ἐκεῖνο τὸ
 ἰδίωμα περὶ τῶν συστατικῶν καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ
 ὁποίου ὁ Ξενοφῶν λέγει (εἰς τὴν Ἀθηναίων Πολιτείαν):
 «Ἐπειτα ρωνήν πᾶσαν ἀκούοντες ἐξελέξαντο τοῦτο
 μὲν ἐκ τῆς, τοῦτο δὲ ἐκ τῆς, καὶ οἱ μὲν Ἕλληνες ἰδίᾳ
 μᾶλλον καὶ ρωνῆ καὶ διαίτη καὶ σγήματι χρῶνται,
 Ἀθηναῖοι δὲ κεκραμένη ἐξ ἀπάντων τῶν Ἑλλήνων
 καὶ βαρβάρων».

Ἐὰν εἰς τὰς παρατηρήσεις τοῦ Ξενοφῶντος προσθέ-
 σουμεν τὴν γνώμην τοῦ Πλάτωνος περὶ τοῦ τί εἶναι τὸ
 ἑλληνίζειν, θὰ ἰδεῖ ὁ καθείς ὅτι ἀρκετὰ ὀρθὰς καὶ
 ἀπλᾶς ιδέας εἶχαν περὶ μητρικοῦ ἰδιώματος καὶ ἐθني-
 κῆς γλώσσης οἱ κύριοι ἐκεῖνοι, καὶ ὅτι ἡ ἀττική των
 οὐδὲν ἄλλο ἦτο παρὰ ἐκείνου τοῦ ὁμιλουμένου ἰδιώμα-
 τος ἡ ἐθνικὴ καθαρεύουσα, ὅχι δὲ ἄλλη νεκρὰ πρὸ
 εἴκοσιν αἰῶνων γραφομένη μόνον γραμματείας γλώσσα
 «ὡς μάλιστα δ' ἀρισταμένη τῆς συνήθους λαλιᾶς».

Ὅτι δὲ πρὸς τὴν ἀττικὴν αὐτὴν ἐστράφησαν ὀρι-
 στικῶς πλέον οἱ ἔρασταί τοῦ καλῶς λέγειν καὶ γρά-
 ρειν δὲν προῆλθεν ἐκ τοῦ ὅτι ἡ ἀττικὴ ἐκείνη «ὡς
 μάλιστα ἀρίστατο τῆς συνήθους λαλιᾶς», ἀλλ' ὡς ἀπὸ
 τούς δύο ἄνω ὅχι ἀξιοκαταρρονήτους λογοτέχνας τῆς
 ἀττικῆς ἠκούσαμεν ἀκριθῶς διὰ τὰ ἀντίθετα προτερή-
 ματά της. Διότι δηλαδὴ καὶ τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας
 τὴν τοπικὴν χροίαν ζωηρότητα ἀπέδιδε, καὶ τὰς κοσμο-
 πολιτικὰς καὶ ἐκπολιτιστικὰς τάσεις της ἐξέφραζε, καὶ
 εἰς τὸν ἰδιωτικὸν καὶ λαϊκὸν καὶ τὸν ἄλλον κομψὸν
 τῶν συναναστρωθῶν βίον, καὶ ἅμα πρὸς τὰς ἀνωτάτας
 τοῦ πνεύματος ἐκράνσεις ἡ ἰδέα προσρυστάτη ἀπεδεί-
 χθη. Πιστὴ δηλαδὴ ἀναπαράστασις τῆς ἀθηναϊκῆς

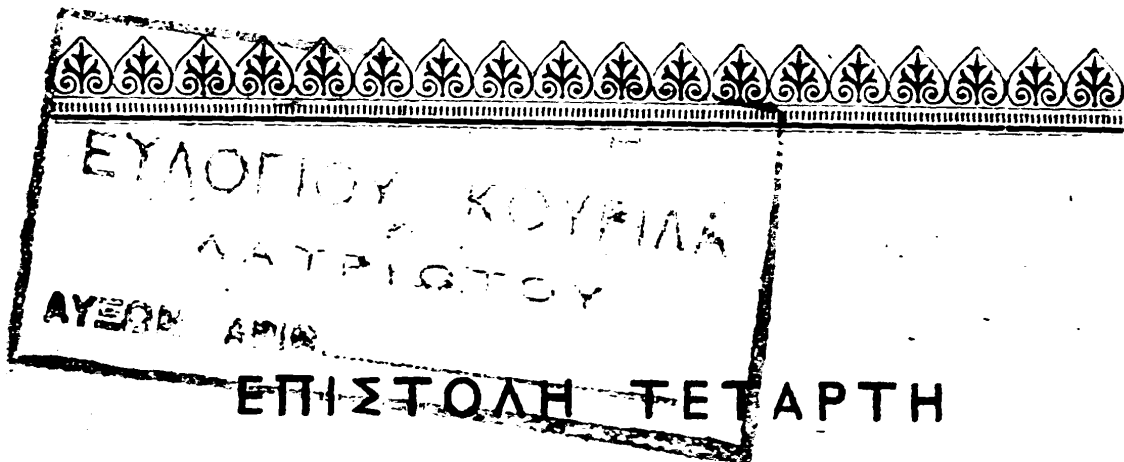
κοινωνίας, περί τῆς ὁποίας ὁ μέγας Περικλῆς λέγει ὅτι ὡς σύνολον μὲν ἡ πόλις τῶν Ἀθηνῶν ἦτο σχολεῖον μορφώσεως διὰ τὴν Ἑλλάδα, τῶν δὲ Ἀθηναίων πολιτῶν ὁ καθείς ὡς ἄτομον ἰκανὸς περὶ τὰ διαφορώτατα εἶδη τῆς δράσεως μὲ τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς δεξιότητος καὶ κομψότητος—(Θουκυδίδης Ἐπιτάφ. «Ἐυνελῶν τι λέγω τὴν τε πᾶσαν πόλιν τῆς Ἑλλάδος παιδευσιν εἶναι, καὶ καθ' ἕκαστον δοκεῖν ἄν μοι τὸν αὐτὸν ἄνδρα παρ' ἡμῶν ἐπὶ πλείστ' ἄν εἶδη καὶ μετὰ χαρίτων μάλιστα ἄν εὐτραπέλως τὸ σῶμα αὐταρκες παρέχεσθαι»).

Τοιούτου εἶδους ἄνθρωποι ἐντὸς τοιαύτης κοινωνίας ἦτο ἀδύνατον νὰ ἔχουν δύο γλώσσας, τὴν μὲν τόσον ἀσχημον, ὥστε νὰ ἐντρέπονται νὰ δεῖξουν τὴν γυμνότητά της, αὐτοὶ οἱ ἐρασταὶ τοῦ γυμνοῦ, τὴν δὲ τόσον παναρχαίαν ὥστε μόνις μετὰ εἰκοσαετεῖς σπουδᾶς νὰ δύνανται μερικοὶ χαλκέντεροι νὰ γράφουν αὐτὴν κουτσὰ στραβά. Εἰς λογοτέχνας ὡς ὁ Ξενοφῶν καὶ Πλάτων δὲν ἦτο δυνατόν ἄλλως παρὰ τὰ παναρχαῖα εἰς καθημερινὴν χρῆσιν νὰ κάμουν ἀηδῆ ἐντύπωσιν· καὶ τὸ λέγουν «διὰ τὸ ἀπανταχοῦ στρέφεσθαι τὰ ὀνόματα οὐδὲν θαυμαστὸν ἄν εἴη, εἰ ἡ παλαιὰ φωνὴ πρὸς τὴν νυνὶ βαρβαρικῆς οὐδὲν διαφέρει (Πλάτων εἰς Κρατύλον 421 II)».

Καὶ τόσα μὲν περὶ τῆς διγλωσσίας τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων. Ἀλλ' εἰς ἡμᾶς, οἱ ὁποῖοι δὲν εἴμεθα ἀρχαῖοι, ἀκόμη δὲ ὀλιγώτερον Ἀθηναῖοι, ἐπιβάλλουσιν, ὡς μᾶς ἀποδεικνύουν ἄλλοι ἄνδρες, τὴν διγλωσσίαν ἄλλοι λόγοι.

Τοὺς λόγους τούτους θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἐξετάσω εἰς τὴν προσεχῆ μου ἐπιστολήν.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΤΕΤΑΡΤΗ

ΟΙ ΔΗΘΕΝ ΙΣΤΟΡΙΚΟΙ ΛΟΓΟΙ

Κ' ΑΙ ΕΝΤΟΣ ΤΟΥ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΣΧΟΛΕΙΟΥ

ΤΕΛΟΥΜΕΝΑΙ ΑΤΤΙΚΑΙ ΚΑΚΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΕΒΛΩΣΕΙΣ

Φίλε Κύριε,

*Ας τολμήσωμεν λοιπόν ν' ἀτενίσωμεν πρὸς τοὺς ἱστορικούς λόγους, ὅσοι κατὰ τὴν γνώμην σοφῶν ἀνδρῶν καθιστοῦν ἀδύνατον ἢ περιττὴν καὶ ἄσκοπον κάθε ἀπόπειραν νὰ διαπλάσωμεν ἐθνικὴν γλῶσσαν, λαμβάνοντες ὡς βᾶσιν τὸ σῶμα καὶ ἐμπνεόμενοι ἀπὸ τὸ πνεῦμα τοῦ μητρικοῦ ἡμῶν ἰδιώματος, ἀναχωροῦντες δηλαδὴ ἀπὸ τὴν ἀφετηρίαν ἐκείνην, ἣ ὁποία εἰς ἡμᾶς τοὺς κοινούς ἀνθρώπους καὶ ἀμυήτους εἰς τὰ γλωσσικά καὶ ἱστορικά μυστήρια φαίνεται ἡ μόνη κατὰ φύσιν ἀφετηρία.

Ὁ κυριώτατος τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν λόγων μένει πάντοτε ἡ παρουσία τῆς ἀττικῆς διαλέκτου. Τί εἶναι ἡ ἀττικὴ ὡς ἱστορικὸν φαινόμενον, τί εἶναι ὡς γλῶσσα;

Ἀνέφερα παροδικῶς ἀνωτέρω ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἀριθμεῖ διακοσίας διαλέκτους εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα.

*Ας ὑποθέσωμεν ὁμῶς ὅτι ὁ Ἀριστοτέλης ἦτο κάπως ὑπερβολικός, ὑπόθεσις ἄλλως ἀσύμφωνος μὲ τὸν χαρακτῆρα τοῦ ἀνθρώπου ἐκείνου, ἀλλ' ἄς εἶναι καὶ ἄς

παραδεχθῶμεν μόνον ἑκατὸν διαλέκτους. Ὁ γλωσσικὸς ἐκεῖνος κατακερματισμὸς ἦτο βέβαια φυλετικῶν καὶ κοινωνικῶν αἰτίων παραγόμενον.

Τί σημασίαν ἀπέκτησεν εἰς τὴν ἀρχαίαν αὐτὴν Βαβυλωνίαν ἢ ἀττικὴν διάλεκτος, πῶς βαθμηδὸν πρὸς αὐτὴν ἐστράφησαν οἱ ἐρασταὶ τοῦ καλῶς λέγειν καὶ γράφειν καὶ ἄλλα παρεπόμενα ζητήματα, δὲν μᾶς ἐνδιαφέρουν ἐδῶ. Λυπηρὸν ὅμως ὅτι καὶ μὲ αὐτὴν ἀκόμη τὴν διάλεκτον δὲν κατορθώθη κανενὸς εἴδους συνεννόησις μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐκεῖνων.

Ἡ ἀττικὴ, τὸ δημιούργημα ἐκεῖνο τῆς ἀθηναϊκῆς κοινωνίας, ἦτο ὠραῖον ὡς ἐκείνη. Λεκτικῶς πλουσιωτάτη, πορίζεται τὸν πλοῦτον τῶν λέξεων ἀνενδοιάστως πάντοθεν· ὄχι μόνον τὸν τεχνικὸν ὄρον καὶ τὴν λαϊκὴν λέξιν δὲν ἀποφεύγει, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὰς λοιπὰς ἑλληνικὰς διαλέκτους καὶ ἀπὸ τοὺς βαρβάρους ἀκόμη παραλαμβάνει καὶ εἰσάγει τὸ χρήσιμον ἢ κατάλληλον (Ξενοφ. Ἀθην. πολ. β. τ.). Ἡ μόρφωσις τοιοῦτου ιδιώματος δεικνύει μὲν τὴν ἔμφυτον τῆς φυλῆς εὐφυίαν, ἀλλὰ δεικνύει, νομίζω, καὶ πόσον ἡ θαλασσοκρατορία εἶχεν ἐκτείνει τὸν διανοητικὸν καὶ κοινωνικὸν ὀρίζοντα τῆς πόλεως ἐκείνης.

Συντακτικῶς συνδυάζει ἡ διάλεκτος πολλὰ ἐκ τῶν πρότερημάτων καὶ τῶν ἀναλυτικῶν καὶ τῶν συνθετικῶν γλωσσῶν, ἢ ὅπωςδῆποτε κατορθώνει κατὰ τι μέτρον ν' ἀποφεύγει τῶν συνθετικῶν τὴν δυσκίνησιν, τῶν ἀναλυτικῶν τὴν μονοτονίαν.

Πολλὰ τέλος σημεῖα δεικνύουν ὅτι τὸ ποικίλον καὶ πλούσιον αὐτὸ κάλλος ἔσπευδεν ἡ γλωσσικὴ ἀνέλιξις νὰ περιβάλλει μὲ ὁμαλωτέρους γραμματικούς τύπους καὶ ἀπλουστέρας συντακτικὰς μορφάς· καὶ τοῦτο εἶναι τὸ σπουδαιότατον τῶν φαινομένων, εἰς τὸ ὁποῖον ἰδιαζόντως πρέπει νὰ προσέξομεν.

Ἰλὴν ραγδαία ἐπέρχεται ἡ πολιτικὴ παρακμὴ καὶ μετ' αὐτῆς διχάζεται πλέον ἢ πρὸς ἐνιαῖον γλώσσης ἰδανικὸν σπεύδουσα ἀνελίξις. Οὕτως ἀφ' ἐνὸς μὲν τὸ ἀριστούργημα ἐκεῖνο κοινωνίας εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦ πολιτισμοῦ ἀνελθούσης διασώζεται καὶ παραδίδεται διὰ τῶν μακρῶν αἰῶνων ὡς ἱερὸν καὶ γραπτὸν κειμήλιον μὲ τ' ἀρχαῖα βιβλία. Ἡ ζῶσα ὁμως λαλιά, ἀκολουθοῦσα κατ' ἀνάγκην τὸν βίον, κατέρχεται ταχύτατα καὶ τέλος κατακρημνίζεται εἰς ἐντελῆ βαρβάρωσιν.

Ἦτο δυνατόν ποτε νὰ παύσομεν θαυμάζοντες τὸ κειμήλιον ἐκεῖνο. νὰ διακόψομεν τὴν ἱερὰν παράδοσιν; ἦτο δυνατόν νὰ κάμομεν τὴν βέβηλον ἀπόπειραν, νὰ σχηματίσομεν ἐθνικὴν γλῶσσαν ἀπὸ ἰδιώματα, τὰ ὅποια εἰς τοιαύτην κατῆλθον ἐξουδένισιν; Ἴδου περίπου τῶν ἱστορικῶν λόγων αἱ συνέπειαι.

Ἀλλὰ πῶς αἱ νεολατινικαὶ γλῶσσαι κατόρθωσαν νὰ φθάσουν εἰς τὴν σημερινὴν τῶν ἀκμὴν, ἐνῶ ἀνεχώρησαν ἀπὸ ἰδιώματα τοῦλάχιστον ἐπίσης βάρβαρα; ἐκεῖ, μᾶς λέγουν σοφοὶ ἄνδρες, ἱστορικοὶ λόγοι διάφοροι ἐνήργησαν. Διεκόπη μὲν ἡ παράδοσις τῆς λατινικῆς, ἐξ ἑτέρου δὲ οἱ βάρβαροι καὶ ἄγριοι ἐκεῖνοι λαοὶ βραδύτατα ἐβάδισαν πρὸς τὸν πολιτισμὸν καὶ βαθμιαίως ἀνεπτύχθησαν εἰς ἔθνη μεγάλα καὶ κραταιά. Αὐτὴν δὲ τὴν βαθμιαίαν κοινωνικὴν ἀνάπτυξιν καὶ βραδυτάτην ἐθνικὴν ἐπίδοσιν ἠδυνήθησαν νὰ παρακολουθήσουν καταπόδας τὰ βάρβαρα καὶ ὑποτυπώδη τῶν λαῶν ἐκείνων ἰδιώματα καὶ ν' ἀναπτυχθοῦν εἰς γλώσσας πλουσίας καὶ θαυμαστάς.

Ἴδου πῶς ὁμολογουμένως σοφὸς ἀνὴρ καὶ σοφὸς γλωσσολόγος καὶ γλωσσοδίφης ἐκθέτει τῶν ἱστορικῶν αὐτῶν λόγων τὴν ἐπίδρασιν·

«Ἀλλὰ θὰ μ' ἐρωτήσῃ τις· Λοιπὸν πῶς ἠδυνήθησαν οἱ

ἄλλοι λαοὶ, καίτοι βεβαίως οὐδαμῶς τῶν Ἑλλήνων σοφώτεροι, νὰ διαμορφώσωσι κατὰ μικρὸν γραπτὴν γλῶσσαν ἐπὶ τῇ βάσει μιᾶς τινος διαλέκτου αὐτῶν, καὶ ἡμεῖς δὲν ἠδυνήθημεν; Ἡ ἀπάντησις εἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο εἶναι ἤδη δεδομένη τὸ μὲν ἐν Ἀθήναις (Τόμ. Β', σελ. 174 κ. ἐξ.), τὸ δ' ἐν τοῖς ἀνωτέρω. Ἐν τοῖς λαοῖς ἐκείνοις καὶ διὰ τὰς πολιτικὰς τύχας καὶ διὰ τῆς γλῶσσης τὴν μεγάλην ἀλλοίωσιν ἐπῆλθε διάρρηξις τῆς ἱστορίας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ αὐτῶν. Ἀρξάμενοι δ' ἔπειτα κατὰ μικρὸν νὰ διαπλάττωνται εἰς πολιτικὰ κράτη ὅπωςδῆποτε εὐνομούμενα, δὲν ἠδύναντο φύσει ἄλλην ἢ τὴν λαλουμένην ὑπ' αὐτῶν γλῶσσαν νὰ μεταχειρισθῶσιν. Ἐπειδὴ δὲ καὶ διέπρεπον ἐν τοῖς πολεμικοῖς καὶ ἐφρόνουν μέγα, ἡ γλῶσσα αὐτῶν οὔτε παρεβάλλετο πρὸς παλαιότεραν, τελειότεραν γλωσσικὴν φάσιν οὔτε ἐνομιζέτο ὑπ' αὐτῶν ἀγροϊκόν τι καὶ διεφθαρμένον ἰδίωμα, ἀλλὰ τούναντίον, ὅπως καὶ τὰλλα τῶν λαλούντων αὐτὴν, εὐγενῆς· τούτου δ' ἕνεκα πᾶν ὅ,τι παρελαμβάνετο ἐκ τῆς Λατινικῆς καὶ μικρὸν ἐκάστοτε ἦν καὶ αἰεὶ ἐν προσθήκῃς μέρει κατετάσσετο, καὶ δὴ δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ συμμορφωθῇ τῷ τύπῳ τῆς γλῶσσης, εἰς ἣν εἰσήγετο. Παρ' ἡμῖν τὰ πράγματα ἐγένοντο ὅλως διαφόρως, καὶ ἐντεῦθεν τὰ διάφορα ἀποτελέσματα. Παρ' ἡμῖν ἡ ἱστορικὴ καὶ γλωσσικὴ συνάφεια οὐδέποτε διεκόπη· παρ' ἡμῖν τὰ ἀρχαῖα, τὰ δόκιμα ἤδη ἀπὸ τῶν μεταγενεστέρων χρόνων ἐθαυμάζοντο καὶ ὡς πρότυπα κάλλους καὶ τελειότητος πάντοτε ἀδειαλείπτως προέκειντο καὶ προεχάλουν εἰς μίμησιν· παρ' ἡμῖν ἡ ἀρχαία γλῶσσα ἦτο καὶ διὰ τῆς ἐκκλησίας καὶ διὰ τῶν βιβλίων ἐπὶ μακρὸν καὶ διὰ τῆς διοικήσεως, ὡς εἰπεῖν, καθηγιασμένη καὶ ἐπιβεβλημένη· παρ' ἡμῖν αἱ γλωσσικαὶ ἀλλοιώσεις οὐγὶ τσαῦται ὅσαι ἐν ταῖς νεολατινικαῖς γλώσσαις κτλ. Πάντ' ἄρα, ὅσα αἱ νεώτεροι ἀνάγκαι ἐκ τῆς λαλουμένης νεωτέρας ἐπέβαλλον ἐκάστοτε ἐπὶ τὴν καθεστηκυῖαν γραφομένην, ἦσαν ὀλίγα καὶ δὲν ἀπετέλουν τὸν πυρῆνα, τὸ σπουδαῖον μέρος τοῦ γραπτοῦ λόγου, ἀλλὰ τὸ πάρεργον, τὴν προσθήκην. Διὰ τοῦτο τὰ νέα ταῦτα προστιθέμενα δὲν ἠδύναντο νὰ ἐπιβάλωσι τὸν τύπον τῶν ἐπὶ τὴν ὑπάρχουσαν καὶ ἐν τῷ τυπικῷ, φωνητικῷ, συντακτικῷ κλπ. πεπηγυῖαν, ὡς εἰπεῖν, ἀρχαίῳ-θεν γλῶσσαν. Πρόσθετες ὅτι παρὰ μὲν τοῖς ἄλλοις ἡ ἀνάπτυξις καὶ ὁ καταρτισμὸς τοῦ γραπτοῦ λόγου ἔβαινε κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἦττον κανονικῶς καὶ πάντοτε παραλλήλως πρὸς

τὴν πνευματικὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὸν πολιτισμὸν αὐτῶν παρ' ἡμῖν δὲ διὰ τὰς ἐκτεθείσας αἰτίαις πρότερον... μὲν ἐπεκράτει ἡ ἀρχαία καὶ ὑπὲρ τῆς συγγρόνου λαλουμένης οὐδὲν σχεδὸν ἐγένετο, μετὰ τὰ ἐπισκίψαντα δὲ θεινὰ παρῆλθε πολὺς χρόνος, μέχρις οὗ τὸ ἐλληνικὸν ἀνανήψῃ ἐκ τῶν φοβερῶν ἀτυχημάτων, τότε δ' ὅμως ὁ πολιτισμὸς τῆς Δύσεως ἦν τὰ μέγιστα ἀνεπτυγμένος, ὥστε οἱ λόγοι τοῦ ἔθνους ἐσπούδαζον μὲν τὰς ξένας φιλολογίας καὶ ἐλάμβανον ἐκεῖθεν πολιτισμὸν ἀπείρῳ ἀνώτερον καὶ ποικιλώτερον τοῦ παρ' ἡμῖν, ἰναγκάζοντο δὲ ν' ἀγωνίζονται ὅπως μεταφέρωσιν εἰς τὴν ἐλληνικὴν γλῶσσαν καὶ ἐκφράσωσι δι' αὐτῆς σύμπαντα τὸν πνευματικὸν θησαυρὸν, ὃν ἐκεῖθεν παρελάμβανον. Τοῦτο δ' ὅμως ἦτο πάλαισμα ἀνώτερον πάσης δυνάμεως, ἀφοῦ ἡ λαλουμένη γλῶσσα ἦτο τοσοῦτον πτωχή, αἱ δὲ ἐκφραστῆαι ἔννοιαι οὕτω πολλαὶ καὶ ὑψηλαί, ὥστε ἐξ ἀνάγκης κατέφυγον εἰς τὴν ἀρχαίαν. Καὶ μεγάλοι καὶ ἔνδοξοι συγγραφεῖς, ἂν ἐγεννῶντο κατὰ τοὺς μέσους ἢ καὶ τοὺς νεωτέρους χρόνους, δυσκόλως πάνυ θὰ κατώρθουν ν' ἀντιταχῶσι πρὸς τὴν δύναμιν τῆς ἱστορίας ταύτης, ἀτυχῶς δ' ὅμως οὐδ' ἐφάνησαν, ὥστε οὐδ' ἐπεχειρήθη κἂν ὁ κατὰ τῆς ἀρχαιότητος κληρονομηθείσης ἡμῖν καταστάσεως ταύτης ἀγὼν». (Χατζηδάκι: Εἰδῶλων καθαίρεσις, 229 — 241).

Κατὰ ταῦτα ἔχομεν λοιπὸν (κατὰ φιλοσοφικὸν τινα δυνασμὸν) ἀφ' ἐνὸς μὲν τὴν πρώτην ὕλην, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὰς δυνάμεις· καὶ πρώτη μὲν ὕλη εἶναι· λαϊκὰ ἰδιώματα ὅμοια πρὸς ἄλληλα· ἡ μόνη φαινομένη διαφορὰ εἶναι ὅτι τὰ μὲν νεολατινικὰ ἰδιώματα ἀνεχώρησαν ἀπὸ βαρβαρότητα βαθυτάτην καὶ ἀνῆλθαν, τὰ δὲ νεοελληνικὰ ἠκολούθησαν τὸν ἀντίθετον δρόμον καὶ κατεκρημνίσθησαν εἰς βαρβαρότητα ὅχι τόσο βαθυτάτην. Ἐπὶ τῆς γλωσσικῆς αὐτῆς ὕλης ἐπενεργοῦσαι δυνάμεις, δηλαδὴ ἱστορικοὶ λόγοι, ὅλως διάφοροι καὶ ἀντίθετοι, ἐπέφεραν καὶ τὰ τόσο ἀντίθετα φαινόμενα, τὴν στείρωσιν εἰς ἡμᾶς, τὴν ἔκτακτον γονιμότητα εἰς ἄλλους.

Τῶν ἐπιχειρημάτων αὐτῶν τὸ κύριον ἐξαγόμενον εἶναι ὅτι τὸ γλωσσικὸν ζήτημα ἔχει λύσει ὀριστικῶς ἡ

ἀρχαιότης διὰ τῆς ἀττικῆς διαλέκτου· πρὸς τὸ ἀριστοτέχνημα δ' ἐκεῖνο πρέπει τοῦ λοιποῦ ἀδιστακτως νά τεχνίζομεν· καὶ κατὰ τινὰς μὲν πρὸς ἐκεῖνο νὰ παλινδρομήσομεν· κατ' ἄλλους δὲ νὰ σταματήσομεν εἰς τὸ μέσον τοῦ δρόμου, ἀλλὰ πάντοτε τὴν ἀκάθαρτον μας ὄψιν στρέφοντες πρὸς τὸ τηλαυγὲς ἐκείνης πρόσωπον.

Ἄλλ' ἄρα γε ἡ ἀντίθεσις αὐτῆ τῶν ἱστορικῶν λόγων εἶναι τι βέβαιον; εἶναι ἄρα γε αὐτοὶ, ἢ μήπως εἶναι ὄλως διόλου ἄλλοι οἱ ἱστορικοὶ λόγοι, ὅσοι ἐπέφεραν ἀποτελέσματα τόσον διάφορα;

Ἡ τῆς λατινικῆς πρῶτον διακοπεῖσα παράδοσις μᾶς φαίνεται κάπως ἀστήρικτος. «Οὐ γὰρ ἴσον οὐδ' ἐγγὺς Ἀθηναίων ἢ τότε πολιτεία καὶ ἡ παροῦσα τῶν Ῥωμαίων δύναντες», λέγει κάπου ὁ Λουκιανὸς (Εἰκόνες, 7)· ὅ,τι δὲ ἐκεῖνος ἔλεγε τότε διὰ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους, δυνάμεθα, φρονῶ, νὰ ἐπαναλάβομεν ἡμεῖς σήμερον διὰ τὴν ζωὴν καὶ διάρκειαν τῆς γλώσσης τοῦ κράτους ἐκείνου.

Τὴν λατινικὴν γλῶσσαν καὶ παιδείαν ἐξηκολούθησε νὰ συνεχίξει ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία. Τῶν λειψάνων τῆς ἀρχαίας σοφίας καὶ ἐπιστήμης ἡ παράδοσις ἐγένετο ἀκόμη ἕως χθὲς διὰ τῆς λατινικῆς. Ἐτι ὑλικώτεροι λόγοι ἐπέβαλαν συνεχῶς τὴν ἐκμάθησίν της· διότι ἡ λατινικὴ γλῶσσα καὶ ἡ δι' αὐτῆς παιδείσις ἤνοιγε τὸν δρόμον πρὸς τὰ ἀνώτατα κοινωνικὰ στάδια, τὴν δόξαν, τὸν πλοῦτον, τὴν ἐντὸς τῶν πόλεων ἐπίζηλον διαμονήν. Διὰ τῆς λατινικῆς ἡ ρωμαϊκὴ ἐκκλησία κατόρθωσεν εἶδος τι διανοητικοῦ δεσμοῦ τῶν εὐρωπαϊκῶν ἔθνων, καὶ ἡ δι' ἀτρύτων κόπων κατορθωθείσα αὐτῆ ἐνόησε συνέτεινε βραδύτερον εἰς τὴν ἐπίδοσιν τοῦ κοινοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ἔργου ὅχι μικρὸν (παράβαλε Paulcken Geschichte des gelehrten Unterrichts Leipzig 1885 — Letourneau L'Évolution de l'éduca-

tion. Mach, Scientific Lectures. On the classics and the sciences).

Ούτε δὲ κατήντησεν ἡ λατινική, ὡς φρονοῦν ἄλλοι, κατὰ μικρὸν ἀνίκανος νὰ ἐφαρμοσθεῖ πρὸς τὴν ἐπιστημονικήν καὶ τὴν λοιπὴν νεότερον κοινωνικήν κίνησιν· ἐξεναντίας τῆς λατινικῆς δὲ ἡ καλλιέργεια ἦτο συνεχῆς καὶ συνεχῶς τῆς προόδου παρακολουθητική.

Παρατρέχω, διότι βραδύτερον θὰ παραθέσω τὸ περίφημον παράδειγμα τῆς ἐκπαίδευσως τοῦ Montaigne, τὸ ὁποῖον καταδεικνύει ὅτι ἡ λατινική ἦτο δυνατὸν νὰ παραδίδεται ὡς γλῶσσα ζωντανή εἰς κοινωνικάς τινὰς τάξεις. Ἀλλὰ μήπως λείπουν ἄλλα παραδείγματα ἀναρίθμητα καὶ μέχρι τῶν νεωτάτων χρόνων; μήπως ὁ Βάκων ὁ ἰδρυτὴς τῶν νεωτέρων μεθόδων, διὰ τῶν ὁποίων ἡ ἐρευνα τῆς φύσεως ἀνεκαινίσθη, δὲν ἔγραψε τὰ ἔργα του λατινιστί; μήπως ὁ Νεύτων ὁ ἰδρυτὴς τῆς μαθηματικῆς φυσικῆς καὶ τῆς φυσικῆς ἀστρονομίας, ὁ πλουτίσας τὴν ἐπιστήμην μὲ πλῆθος ἐξάισιον νέων ἰδεῶν, δὲν εὔρεν ὁ ἴδιος καὶ τὸν τρόπον νὰ ἐναρμόσει καὶ τὸ παλαιὸν γλωσσικὸν ὄργανον πρὸς κόσμον ὀλόκληρον νέων ἐπιστημονικῶν ἰδεῶν καὶ ἐκφράσει αὐτάς σαφέστατα καὶ ἀκριθέστατα; Ὡστε οὔτε διεκόπη ποτὲ μέχρι τῆς γῆς ἡ λατινική, οὔτε τὴν ζωτικότητά της ἔχασε, ἀλλ' εἶχε βίον συνεχῆ, μακρότατον, τὸ δὲ σπουδαιότατον, εἶχε καλλιέργειαν συνεχῆ, ὡς δεικνύουν τὰ ἔργα ἀνδρῶν, οἱ ὁποῖοι ἐτίμησαν τὴν ἱστορίαν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ὅσον καὶ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων οἱ ἄριστοι.

Δὲν θὰ εἶναι λοιπὸν αὐτοὶ οἱ ἱστορικοὶ λόγοι, διὰ τοὺς ὁποίους ἔπαυσαν νὰ μεταχειρίζονται τὴν λατινικήν, ὡς τὴν καθαρεύουσαν ἢ τεχνητὴν τῶν γλῶσσων, τὰ ἔθνη τῆς Εὐρώπης, καὶ μετεχειρίσθησαν τὰ χυδαῖα

καὶ βάρβαρα τῶν ιδιώματα ὡς ἀφετηρίαν ὀργάνου γλωσσικοῦ.

Γράμματα καὶ ἐπιστήμη καὶ γλωσσικὴ μόρφωσις ἔπαυσαν κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους νὰ εἶναι ἐξαιρετικὴ προνομιοῦχων ἐνασχόλησις, ἢ δὲ συμμετοχὴ τῶν διαφορωτάτων κοινωνικῶν τάξεων εἰς τὴν ἀπόλαυσιν τῶν διανοητικῶν προϊόντων ἐγέννησε καὶ τὴν ἀντίστοιχον φορὰν πρὸς τὰ ὀμιλούμενα ιδιώματα. Διδακτικώτατον δὲ δι' ἡμᾶς εἶναι ὅτι τὸ εὐεργέτημα αὐτὸ πρὸς τὸν λαόν, πρὸς τὸ ἔθνος ἐν γένει, τὴν ἀνύψωσιν δηλαδὴ τοῦ λαϊκοῦ ιδιώματος εἰς ἐθνικὴν γλῶσσαν, διέπραξαν οἱ ἐκλεκτοὶ καὶ πεπαιδευμένοι, δηλαδὴ οἱ λατινομαθεῖς.

Τὰ βάρβαρα ἐκεῖνα καὶ ὑποτυπώδη ιδιώματα οὐδὲν ἄλλο ἦσαν παρὰ ἢ λατινικὴ, ἢ λαμπρὰ ρωμαϊκὴ πορφύρα, τὴν ὁποίαν κατακουρέλιασαν οἱ βάρβαροι ἐκεῖνοι λαοὶ, ἀλλὰ τὰ κουρέλια αὐτὰ ἔρριψαν μέσα εἰς τὸ ἄγριον χωνευτήριον τὸ ζωντανὸν καὶ θαυμαστὸν ὡς ἡ φύσις, «ἥτις οὐδὲν οὕτω φιλεῖ ὡς τὸ τὰ ὄντα μεταβάλλειν καὶ ποιεῖν νέα ὅμοια» ἥτις «πᾶν τὸ διαφθείρεσθαι καὶ γηράσκειν καὶ ἄχρηστον εἶναι δοκοῦν εἰς ἑαυτὴν μεταβάλλει, καὶ πάλιν ἄλλα νεαρὰ ἐκ τούτων αὐτῶν ποιεῖ». (Μάρκου Αὐρηλίου Η. ν.).

Αὐτὴν τὴν θαυμαστὴν ἐντὸς τοῦ ζωντανοῦ χωνευτηρίου μεταφυσίωσιν καὶ νεαροποίησιν ἠξίωσαν νὰ προσέξουν ἐξοχοὶ ἄνδρες, ὅχι διότι διεκόπη ἢ παράδοσις τῆς λατινικῆς, ἀλλὰ, μολονότι αὐτοὶ ἦσαν ἀκριβῶς οἱ συνεχίζοντες τὴν παράδοσιν αὐτῆς—μολονότι δι' αὐτοὺς ἢ λατινικὴ ἦτο ἀλληλεθνής διανοητικὸς δεσμός—μολονότι δι' αὐτοὺς ἦτο διακριτικὸν σημεῖον παιδείσεως ἐπιμελημένης καὶ ἀριστοκρατικῆς—μολονότι ἠδύναντο βεβαίως καὶ αὐτοὶ οἱ λατινομαθεῖς, ὡς οἱ ἀττικίζοντες, νὰ προβάλλουν τὴν δικαιολογίαν ὅτι τὸ ιδιά-

ζον αὐτὸ προνόμιον ἔφερε μαζί του καὶ ἰδιαζούσας ἀπο-
 λαύσεις, διότι αὐτὰ φρονοῦν τοῦλάχιστον σοφοὶ ἄνδρες,
 ὅτι «ὅσον μᾶλλον ἀφίσταται τῆς συνήθους λαλιᾶς ἢ
 γλῶσσα τῆς γραμματείας, τόσον καὶ ἡ ἐπίδρασις τῆς
 τεχνητῆς γλώσσης εἶναι καθαρωτέρα ἀλλὰ καὶ συγχρό-
 νως ἰσχυροτέρα . . .». (Steinthal Χατζιδάκι Εἰδώλων
 καθαίρ. 266—268). Ἐπὶ τίνων ἄλλων ἢ καθαρωτέρα
 ἅμα καὶ ἰσχυροτέρα αὐτὴ καλλαισθητικὴ καὶ καλλιτε-
 χνικὴ ἐπίδρασις παρὰ ἐπὶ τῶν ἐκλεκτῶν ἐκείνων κατό-
 χων τῆς ἐκλεκτῆς γλώσσης, «τῆς ὡς μάλιστα ἀφιστα-
 μένης τῆς συνήθους λαλιᾶς» ;

Αὐτὰ καὶ τόσα ἄλλα ποικίλα προνόμια ἐγκατέλει-
 ψαν αὐθορμήτως οἱ λατινομαθεῖς καὶ ἐστράφησαν πρὸς
 τὰ λαϊκὰ ἰδιώματα. Θὰ ἰδοῦμεν παρακάτω πῶς ὁ
 Montaigne ἀκόμη εἰς τὴν ἀγκάλην τῆς παραμάννας
 ἔμαθεν ὡς μόνην, ὡς μητρικὴν γλῶσσαν, τὴν λατινι-
 κήν· πῶς παιδάριον ἀκόμη ἐθεωρεῖτο ὁ δεινότερος λατι-
 νιστῆς τοῦ καιροῦ του καὶ ὅμως μὲ πόσῃν ἀγάπῃν
 ἐστράφη κατόπιν πρὸς τὸ ὀμιλούμενον ἰδίωμα, καὶ διὰ
 τῶν Δοκιμίων του (Essai de Montaigne 1550) ἔγι-
 νεν εἰς τῶν θεμελιωτῶν τῆς γαλλικῆς γλώσσης. Ὀλί-
 γον βραδύτερα ὁ μέγας τοῦ μεγάλου Νεύτωνος σύγχρο-
 νος Leibnitz, αὐτὸς τοῦ ὁποίου ἡ κεφαλὴ περιέκλει-
 σεν ὀλόκληρον πανακαδήμιον, αὐτὸς ὁ φιλόσοφος, ὁ
 νομομαθῆς, ὁ ἱστορικὸς καὶ πολιτικὸς καὶ διπλωμάτης,
 ὁ φυσιοδίφης καὶ ἐπινοητῆς τοῦ διαφορικοῦ ὑπολογι-
 σμοῦ, αὐτὸς ὁ ὁποῖος ἐμμέσως ἵδρυσε δύο ἀκαδημίας,
 τὴν μίαν, τοῦ Βερολίνου, διὰ τῆς μάμμης τοῦ μεγάλου
 Φρειδερίκου, καὶ τὴν ἄλλην, τῆς Πετροπόλεως, διὰ
 τοῦ μεγάλου Πέτρου, αὐτὸς ὁ μαζί μ' ὅλ' αὐτὰ δεινὸς
 λατινομαθῆς ὁ τόσα καὶ παντοειδῆ συγγράψας λατινι-
 στί, αὐτὸς λοιπὸν ὁ Leibnitz ὁ πολυμερέστατος πεπαι-
 δευμένος καὶ ὀξυνούστατος σοφὸς ἠσθάνθη καὶ

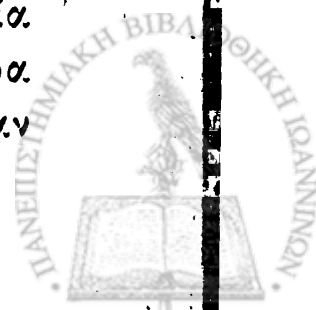

έννόησε τήν νέαν ανάγκην καί συνέτεινε μέ τὸ ἰδικόν του ἀξίωμα νὰ ἐκπέσει ἀπὸ τὸ ἀξίωμά της ἢ λατινική.

Ὅχι λοιπὸν ἡ διακοπὴ εἰς τήν παράδοσιν τῆς λατινικῆς, ἀλλ' ἡ ἀδιάκοπος διανοητικὴ καλλιέργεια, ἡ συνεχῆς δημιουργικὴ τῶν λατινομαθῶν διανοητικὴ παραγωγὴ καὶ ἡ κοινωνικὴ μετατροπὴ κατέστησαν αἰσθητὴν τήν νέαν ανάγκην καὶ ἐγέννησαν τὰς ὀρθὰς ιδέας περὶ γλώσσης, ὡς ἐθνικοῦ ὄργανου. Καὶ ἐστράφησαν λοιπὸν πρὸς τὸ κοινὸν ἰδίωμα οἱ λατινομαθεῖς, διότι ἠσθάνθησαν τοῦ νέου αὐτοῦ ὄντος τὸ σφρίγος, διότι ἐνόησαν τήν ἐντὸς αὐτοῦ ἐνυπολανθάνουσαν εὐγένειαν καὶ εἰς αὐτοῦ τοῦ νέου ὄντος τὴν ἀνατροφὴν κατέγιναν μέ τόσην ἀφοσίωσιν, ὥστε νὰ θαυμάζομεν σήμερον πολὺ περισσότερον τὰς ὠραίας θυγατέρας ἀπὸ τὴν ἀνάμνησιν τοῦ μεγαλείου τῆς μητρός των.

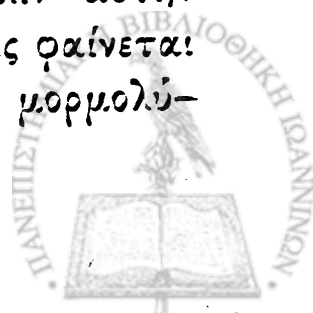
Κατὰ παρόμοιον τρόπον εἰργάσθη μέ τὸ χωνευτήριόν του ὁ λαὸς μας, ἔμειναν ὁμῶς οἱ ἀττικίζοντες προσηλωμένοι «ἐπὶ τὴν ὑπάρχουσαν καὶ ἐν τῷ τυπικῷ, φωνητικῷ, συντακτικῷ κλπ. πεπηγυῖαν, ὡς εἰπεῖν, ἀρχαιοῦθεν ἀττικὴν διάλεκτον, ὅχι δὲ «γλώσσαν», διότι τοιαύτη δὲν ὑπῆρχεν· αὐτήν, τὴν ἐλληνικὴν δηλαδὴ γλώσσαν, ἐδημιούργησε διὰ πρώτην φοράν ὁ λαός.

Ἐπειδὴ δὲ διὰ λόγους ἱστορικοῦς θλιβερωτάτους διεκόπη ἡ δημιουργικὴ ἐργασία αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν ἀττικομαθῶν (διότι δὲν ἔχομεν, καθ' ὅσον ἠξεύρω, νέον Πλάτωνα καὶ Ἀριστοτέλη ἢ Βάκωνα καὶ Νεύτωνα καὶ Leibnitz κλπ.), ἐκ τούτου καὶ ἡ προσήλωσις ἐπὶ τὴν ὑπάρχουσαν καὶ ἐν τῷ τυπικῷ, φωνητικῷ (;!!!), συντακτικῷ κτλ. πεπηγυῖαν, ὡς εἰπεῖν, ἀρχαιοῦθεν διάλεκτον· «πάλαισμα δ' ἀνώτερον πάσης δυνάμεως» δὲν εἶναι νὰ κατανικηθεῖ ἢ δῆθεν πτωχία τῆς λαλουμένης, διότι τόσον πτωχὰ ἢ καὶ πτωχότερα ἦσαν καὶ τὰ λαϊκὰ ἰδιώματα, ἀπὸ τὰ ὅποια ἔλαβαν

τὴν ἀφετηρίαν καὶ αἱ πλουσιώταται εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι· πάλαισμα ἀνώτερον πάσης δυνάμεως εἶναι νὰ ἐννοήσῃ ὄχι ὁ λαὸς, ἀλλὰ νὰ ἐννοήσουν οἱ ἀττικισταὶ, ὅτι «ἡ προσήλωσις ἐπὶ τὴν ἀρχαιοθὲν καὶ ἐν τῷ συντακτικῷ καὶ τυπικῷ καὶ φθολογικῷ ὀριστικῶς πεπηγυῖαν ἀττικὴν διάλεκτον» κινδυνεύει νὰ φέρεῖ πῆξιν ἀνίατον εἰς τὴν σχολικὴν ἐκπαίδευσιν καὶ εἰς τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποῖαν ἐσχημάτισεν ὁ λαὸς κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοὺς, καθ' οὓς ἐξηκολούθει ἡ προσήλωσις τῶν ἀττικομαθῶν ἐπὶ τὴν ἀρχαιοθὲν πεπηγυῖαν — πάλαισμα ἀνώτερον πάσης δυνάμεως εἶναι φαίνεται νὰ ἐννοήσομεν ὅτι ὑπὸ τοὺς παλαιούς καὶ φαινομένους ἱστορικούς λόγους ἐργάζονται ἄλλοι νέοι, ἀφανεῖς εἰς τὴν ἀρχὴν—ὅτι οἱ νέοι αὐτοὶ λόγοι μεταβάλλονται συνεχῶς εἰς ἐνέργειαν καὶ δράσιν καὶ ἐξαπλώνονται διηνεκῶς καθ' ὅσον ἐκείνοι οἱ ἄλλοι, οἱ πρὶν, περιορίζονται ὡς ἐκ τοῦ γήρατος καὶ φθάνει τέλος στιγμῆ, ὅπου καταπίπτουν ἀδρανεῖς καὶ μετ' ὀλίγον ἀποθνήσκουν, ὡς ἀποθνήσκουν καὶ παρέρχονται αἱ ἰδέαι, τὰ ἔθνη, αἱ κοινωνίαι, γένη ὀλόκληρα φυτῶν καὶ φυλάζων· «ἡ τε γὰρ οὐσία οἷον ποταμὸς εἰς διηνεκῆ ρύσιν· καὶ αἱ ἐνέργειαι εἰς συνεχῆ μεταβολὴν, καὶ τὰ αἷτια εἰς μυρίας τροπὰς . . . » (Μάρκ. Αὐρ. Ε', κγ') καὶ «τὰ μὲν σπεύδει γίνεσθαι, τὰ δὲ σπεύδει γεγονέναι· καὶ τοῦ γινομένου δὲ ἤδη τι ἀπέσθη· ρύσεις καὶ ἀλλοιώσεις ἀνανεοῦσι τὸν κόσμον διηνεκῶς, ὡσπερ τὸν ἀπειρον αἰῶνα ἢ τοῦ χρόνου ἀδιάλειπτος φορὰ νέον αἰεὶ παρέχεται» (Σ' ιε').

Αὐτὰ περίπου βλέπομεν ἡμεῖς οἱ κοινοὶ καὶ ἀμύητοι εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Ἀκροπόλεως αὐτῆς τῶν ἀττικιστῶν, ἢ δ' ἐκεῖ ἐπάνω εἰς τὴν Ἀκρόπολιν αὐτὴν «πεπηγυῖα δύνამεις τῶν ἱστορικῶν λόγων» μᾶς φαίνεται ὡς κολοσσιαῖον καὶ ἀκίνητον φάντασμα, ὡς μορμολύ-

κειον, τὸ ὁποῖον ὀλίγον ἀκόμη καὶ δὲν θὰ φοβερίζει πλέον οὔτε τὰ παιδιὰ, ἀλλ' οὔτε τὰ πουλιὰ, οὔτε θὰ τὰ ἐμποδίζει νὰ εἰσέλθουν εἰς τοὺς περὶ τὴν Ἀκρόπολιν αὐτὴν θαλεροὺς κήπους διὰ νὰ γευθοῦν τοὺς εὐχύμους καὶ ζωογόνους ἀπηγορευμένους καρπούς

Grau ist, theurer Freund, alle Theorie
Und grün des Lebens goldner Baum.

Goethe Faust.

Κατόπιν τούτων δὲν εἶναι πλέον ἀνάγκη, νομίζω, νὰ δοκιμάσει κανεὶς τὴν ἀνάλυσιν καὶ ἄλλων ἱστορικῶν λεπτομερειῶν, οὔτε μᾶς ἐνδιαφέρει νὰ ἤξεύρομεν ὅτι καὶ ἄλλοι λαοὶ ἔχουν τὸ μέγα αὐτὸ προνόμιον τῆς διγλωσσίας, ὡς οἱ Κινέζοι, καὶ οἱ Βούλγαροι. (Χατζιδάκι Εἰδώλων καθαιρέσεις).

Φρονῶ μᾶλλον ὅτι ἡμεῖς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες ἔχομεν ἀνάγκην νὰ μάθομεν διὰ ποίους λόγους ἐκεῖνοι ἐκ τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, ὅσοι ὄχι μόνον ἐπρόκοψαν εἰς τὰ γράμματα καὶ τὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ καὶ διεκρίθησαν ὡς ἐπιδιώκοντες συστηματικῶς τὴν μὀρφωσιν τῶν διαφορῶν κοινωνικῶν τάξεων; ἐστράφησαν πρὸς τὰ μητρικὰ ἰδιώματα καὶ αὐτὰ ἀνύψωσαν εἰς γλώσσαν ἐθνικὴν φιλολογίας, ἐπιστημῶν, τεχνῶν, βιοτεχνιῶν, ἅμα δὲ καὶ κοινῆς λαλιᾶς.

Διατὶ ἐγκατέλειψαν τὴν λατινικὴν, «ἣτις καὶ ἐντελῶς ἦν κεχωρισμένη καὶ ὡς μάλιστα ἀφίστατο τῆς κοινῆς λαλιᾶς» καὶ συνεχῶς μέχρι τῆς χθὲς ἐκαλλιεργεῖτο; Τί σημασίαν ἔχουν τὰ κοινωνικὰ αὐτὰ φαινόμενα, τοῦτο μᾶς ἐνδιαφέρει, διότι τότε θὰ ἐννοήσομεν τί πρέπει νὰ πράξομεν, ἢ μᾶλλον τί πρέπει νὰ μὴ πράττομεν διὰ ν' ἀφήσομεν τῆς γλώσσης τὴν ἀνέλιξιν ἀνεμπόδιστον, διότι νὰ σταματήσει ἡ ἀνέλιξις αὐτὴ δὲν εἶναι βεβαίως δυνατόν μὲ ψιτταττικιστικὰ τερετίσματα.

Περὶ αὐτῶν ἀκριβῶς τῶν ζητημάτων ἔχομεν ἀνάγκη

κην νὰ σχηματίσομεν ἀκριβείς καὶ σαφείς ἐννοίας καὶ ἡ ἀνάγκη αὐτὴ εἶναι κατεπείγουσα, ὄχι δι' ἡμᾶς ὅσοι δυσπαλλάκτους ἀπεκτήσαμεν συνηθείας, ἀλλὰ διὰ τὴν νέαν γενεάν καὶ τὴν σχολικὴν αὐτῆς ἐκπαίδευσιν.

Δὲν πρέπει δὲ ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ τούτου σκοποῦ τὴν ἐπιδίωξιν νὰ μᾶς φοβερίζει οὔτε τὸ μυστηριώδες τῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ φύσεως, οὔτε τὸ κράτος τῶν ἱστορικῶν λόγων. Μυστηριωδέστατον καὶ ἀκατάληπτον εἶναι μᾶλλον πῶς εἰς τόσον διαφορετικὰ καὶ ἀντιφατικὰ συμπεράσματα φθάνουν ὅσοι ἐξ ἴσου συμφωνοῦν εἰς τοῦτο, ὅτι τὸ ἢ τὰ μητρικὰ μας ἰδιώματα καντήνησαν παντάπασιν ἀνίκανα ν' ἀνυψωθοῦν εἰς περιωπὴν ἐθνικῆς γλώσσης.

Καὶ ἄλλοι μὲν ἐξεκίνησαν πρὸ πολλοῦ καὶ κοντέθουν πλέον νὰ φθάσουν, ἂν ὄχι εἰς τὴν ἀρχαίαν ἀττικὴν οὔτε εἰς τὴν μέσην τοῦ Γοργίου, Θουκυδίδου, Ἀριστοφάνους καὶ τῶν τραγικῶν, ἀλλὰ βέβαια εἰς τὴν νεωτέραν καὶ νεωτάτην, τὴν ἀττικὴν δηλ. τοῦ Πλάτωνος, Ξενοφῶντος, Ἰσοκράτους καὶ Δημοσθένους· ἐν χώρᾳ καὶ ὁ συμπαρακολουθῶν αὐτῇ πολιτισμὸς δὲν ἦτο δυνατὸν, μᾶς λέγουν, ν' ἀρκεσθῶσιν εἰς γλώσσαν δημιουργηθεῖσαν ἐν δουλείᾳ καὶ βαρβαρότητι. (Κόντον Γλωσσικῶν παρατηρήσεων εἰσαγωγή).

Καὶ βέβαια ὄχι· ἀλλὰ τότε πρὸς τί νὰ κοπιᾶζετε τόσον, σοφὲ διδάσκαλε; Γλῶσσα «γεννηθεῖσα ἐν πλήρει πολιτισμῷ» ὑπάρχει ἔτοιμη, εἶναι δὲ μία καὶ μόνη, ὥστε δὲν θὰ ἔχετε τὴν ἀμηχανίαν τῆς ἐκλογῆς· ἐγεννήθη δὲ καὶ εἰς τόπον ἐλευθερίας, εἰς τὴν Ἑλβετίαν, καὶ φέρει ὄνομα ὡς μάλιστα ἀριστάμενον τῆς συνήθους λαλιᾶς· καλεῖται Volapük.

Αἱ ἄλλαι γλῶσσαι ὅλαι ἀνεξαιρέτως ἐγεννήθησαν ὄχι ἐν πλήρει βαρβαρότητι, ἀλλ' ἐν πλήρει ἀγριότητι· τὸ ζήτημα εἶναι τί ἀφαιρεῖ καὶ τί προσθέτει εἰς τ' ἄγρια

αὐτὰ φυτὰ καὶ ἄνθη ὁ πολιτισμός· θὰ τὸ ἐννοήσομεν καὶ ἡμεῖς τοῦτο, ὅπως οἱ ἄλλοι λαοί, ὅταν προχωρήσομεν εἰς τὸν πολιτισμόν.

Τῶν γλωσσῶν ἡ θαυμασία ιδιότης εἶναι ὅτι εὐθὺς εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν ἀρχοῦν διὰ τὰς πρῶτας ἀνάγκας. ἅμα δὲ ἀπὸ τὴν ταπεινὴν αὐτὴν ἀφετηρίαν ἀναχωρήσουν, εἶναι καὶ ἔτοιμα ν' ἀνέλθουν εἰς ὅλον ἐν ποικιλωτέρας καὶ ἐπάπειρον ὑψηλοτέρας χρήσεις.

Ἄλλοι δὲ πάλιν, ὁμολογουμένως σοφοὶ ἄνδρες καὶ «τὴν μέσσην ἀκολουθοῦντες», παραδέχονται μὲν τὴν ὡς ἐκ τῶν ἱστορικῶν λόγων ἐντελῆ ἀνικανότητα τοῦ μητρικοῦ μας ιδιώματος, «χαρακτηρίζουσιν ὅμως μετὰ παρρησίας», ὡς αὐτόχρημα ἐθνικὴν συμφορὰν τὴν ἐπάνοδον εἰς τὴν ἀρχαίαν, ἂν καθ' ὑπόθεσιν ἤθελε συντελεσθῆ, ὅπερ ἀπίθανον» (Χατζηδάκι· Εἰδώλων καθαιρέσεις 244 - 245).

Οὐδαμοῦ ἄρα ἐπιτρέπεται εἰς τὴν τάλαιναν αὐτὴν ἐθνικὴν μας γλῶσσαν νὰ ζητήσῃ οὔτε ζωντανὸν ὑποστήριγμα, οὔτε ἀξιοπρεπὲς ἢ ἀρχαιοπρεπὲς ἀκούμπισμα καὶ ἄρα οὐδὲν ἄλλο ὑπολείπεται παρὰ νὰ αἰωρεῖται ἀπλανῆς εἰς τὰς ὑπὸ τὸ στερέωμα τῶν οὐρανῶν καὶ ὑπὲρ τὴν στερεὰν γῆν ἐκείνας χώρας, ὅπου καὶ τὰ στίφη τῶν ἀλλοκότων ἐκείνων πνευμάτων τὰ ὅποια μετὰ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου

τὴν ἀτμοσφαῖραν πᾶσαν πλημμυροῦν
κ' ἐκ πάντων τῶν σημείων τοῦ ὀρίζοντος
πολλοὺς κινδύνους φέρουν εἰς τὸν ἄνθρωπον¹,

μέσον φθορᾶς καὶ ἀφθαρσίας, ἐκεῖ ὅπου τῆς μὲν ἀτθίδος τὰ φάσματα, ἀρχαιοπρεπῆ καὶ περγαμηνώδη τὴν ὕψιν, περιβάλλει ὁμίχλη θυμιάματος αἰώνων μακρῶν,

¹ Goethe Faust, βραδυνὸς περίπατος τοῦ Faust καὶ Wagner.

τὰ δὲ ζωντανὰ τῆς γλώσσης σώματα ἄστοργος μέγα-
λομανία περισφίγγει μὲ ἀττικά σάβανα.

Δὲν θέλω νὰ συζητήσω τὰ τετελεσμένα γεγονότα·
εἰς ἡμᾶς τοὺς συντετελεσμένους τίποτε πλέον δὲν φαί-
νεται σωστὸν παρὰ μόνον εἰς ὅτι ἡ ἔξις ἔδωσε τὴν
ὄψιν τοῦ σωστοῦ.

Χάριν ὅμως τῆς παιδικῆς καὶ νεανικῆς ἡλικίας, ἡ
ὁποία μετὰ πόθου ζητεῖ τὴν ἀλήθειαν, χάριν αὐτῆς
πρέπει ἀπαύστως νὰ ἐξετάζονται καὶ ἀνακινουῦνται τὰ
ζητήματα αὐτά.

Χάριν αὐτῆς θὰ προσπαθήσω τὸ κατὰ δύναμιν νὰ
δείξω ὅτι τὸ νεοελληνικὸν σχολεῖον καλλίτερον ἀπὸ κάθε
συζήτησιν καθιστᾷ καταφανῆ καὶ χειροπιαστὴν τὴν
περὶ ἐθνικῆς γλώσσης ἐπικρατοῦσαν σύγχυσιν· καὶ ὅτι
ὁ παιδικὸς νοῦς ὑπὸ τὸ πρόσχημα ἑλληνοπρεποῦς δῆθεν
ἐκπαιδεύσεως καθυποβάλλεται εἰς βασάνους καὶ κακώ-
σεις ἱερεξεταστικᾶς. Τοῦτο εἶναι ὁ κύριος τῶν γραφο-
μένων μου σκοπὸς, ὅπως ὑπεδήλωσα εὐθύς ἀπὸ τὴν
πρώτην μου ἐπιστολὴν, ἀποτεϊνόμενος εἰς τοὺς νέους.

Μέχρι πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν ὁ εἰσερχόμενος εἰς
τὸ σχολεῖον ὡς μόνον σχεδὸν αὐτοῦ σκοπὸν εἶχε τὴν
ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς, τῆς ἀττικῆς δηλαδή·
κατεδαπανᾷτο μὲν ὅλος σχεδὸν ὁ καιρὸς εἰς τοῦτο,
ἀλλ' ὁ σκοπὸς τοῦλάχιστον ἦτο ὠρισμένος. Περὶ ἐθνικῆς
οὔτε λόγος ἐγένετο, εἴτε διότι ἐθεωρεῖτο ἡ ἀνύψωσις τοῦ
μητρικοῦ ἰδιώματος εἰς τοιαύτην περιωπὴν βλασφημίας
εἴτε διότι ἐπεδιώκετο διὰ καταναγκαστικῆς πορείας ἡ
ἐπάνοδος εἰς τὴν ἀρχαίαν, εἴτε τέλος διότι τίποτ' ἀπὸ
ὄλ' αὐτὰ δὲν ἐσκεπτόμεθα . . . . Εὐτυχεῖς σχετικῶς
καιροί!!!

Κατὰ τὰ τελευταῖα ὅμως ἔτη ἐθεωρήθη ὡς παιδα-
γωγικὸν ἀμάρτημα νὰ μὴ διδάσκεται εἰς τοὺς ἑλληνό-

παιδας ἢ μητρική των γλῶσσα, καὶ ἐλήφθησαν ἔκτακτα καὶ δραστήρια μέτρα.

Νὰ συνεχίσει τὸ σχολεῖον τῆς μητρικῆς τὸ ἔργον ἐθεωρήθη ἀδύνατον «διὰ τὴν ἰδιάζουσαν καὶ μυστηριώδη τοῦ ἑλληνισμοῦ φύσιν καὶ τῶν ἄλλων ἱστορικῶν λόγων τὸ κράτος τὸ ἀνανταγώνιστον»· γραμματικὴ λοιπὸν τῆς μητρικῆς προαγομένης εἰς ἐθνικὴν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ διδαχθεῖ.

Ἄν καὶ ἔχομεν ὡς σύμβολον τῆς γλωσσικῆς μας ἐκπαιδεύσεως τὸ «ἐκ Γραμματικῆς δεῖ ἄρχεσθαι καὶ εἰς Γραμματικὴν ἀναπαύεσθαι», ὁμολογῶ ὅτι δὲν κατώρθωσα ἀκόμη νὰ ἐννοήσω ποίας κυρίως γλώσσης γραμματικὴ διδάσκεται εἰς τὰ ἑλληνόπαιδα. Ἐὰν, φίλοι ἀναγνώσται, εὐρίσκετε τέρψιν εἰς λύσιν γρίφων, ἀνοίξετε τὴν γραμματικὴν, ἢ ὁποῖα χρησιμεύει ὡς ἀναψυκτικὸν εἰς τοὺς μικροὺς σας, ἀφοῦ ἀφήσουν τοὺς τέσσαρας τοίχους τοῦ σχολείου. Ἐκεῖ θὰ ἰδῆτε τί κανόνες εἶναι ὑποχρεωμένα τὰ ταλαίπωρ' αὐτὰ ὄντα ν' ἀποστηθίσουν, καὶ τοῦτο διὰ νὰ μάθουν νὰ κλίνουν τὰ ἐξῆς νεοελληνικὰ δῆθεν ἀριστουργήματα· ὀστέον ὀστοῦν καὶ εὔνοος - εὔνοος καὶ ἄραψι καὶ θριξί καὶ γυψί καὶ κτεσί καὶ γίγασι καὶ λαμπάσι καὶ πτέρυξι καὶ λάρναξι καὶ νὰ μνηθοῦν εἰς τὸν μηχανισμόν, δι' οὗ τὸ λέουσι γίνε-ται ἀπὸ τὸ λέον-τσι καὶ τὸ γέλωσι ἀπὸ τὸ γέλωτ-σι.

Ἐξήγησιν τῆς θηριωδίας αὐτῆς κατὰ τοῦ παιδικοῦ νοῦ δὲν ἠμπορῶ νὰ εὔρω ἄλλην παρ' ὅτι οἱ συγγραφεῖς τῶν γραμματικῶν αὐτῶν θεωροῦν, φαίνεται, τὸ ὄπιον, τὴν ἰπεκακουάναν, τὴν σιναμικὴν καὶ τὴν ἀλόην πλέον, εὔχυμον καὶ ὑγιεινὴν τροφήν ἀπὸ τὸ ψωμί, τὸ κρέας, τὰ λαχανικά, τὰ ὀπωρικά καὶ τὰ γλυκίσματα. Οὕτως ἀρχίζει εἰς τρυφερὰν ἡλικίαν ἢ διδασκαλία μὲ δύο ὠραίους παιδαγωγικοὺς κανόνες, τὸ ψεῦδος καὶ τὴν ἀντίφασιν· ψεῦδος μὲν διότι τὰ ὀνόματα ὡς τοῦ παρου-

σιάζονται· εἶναι ἀδύνατον ν' ἀναγνωρίσει· ὁ ἀγνὸς παιδικὸς νοῦς ὡς ὀνόματα τῆς γλώσσης του· ἀντίφρασιν δὲ διότι ὀλίγας σελίδας παρακάτω βλέπει· ὁ μαθητὴς ἐντὸς τῆς ἰδίας γραμματικῆς τὸ ρῆμα καὶ τὸ ἀναγνωρίζει! ἀληθινὴ ἀποκρηστικὴ μασκαράδα!

Ἐπειδὴ, φίλε κύριε, αἱ κατὰ τῶν γραμματικῶν βλασφημίαι μου σᾶς ἐτάραξαν ὅχι ὀλίγον, ταράττουν δὲ καὶ ἐμὲ πολὺ περισσότερον καὶ καθ' ἡμέραν αἱ νεοελληνικαὶ καὶ ἀττικαὶ γραμματικαί, δι' αὐτὸ θὰ προσπαθήσω νὰ σᾶς πείσω ὅτι τὸ πῦρ εἶναι ἢ καταλληλότερα ἀποθήκη διὰ νὰ φυλαχθοῦν ἐπιμελῶς τὰ ἐργαλεῖα αὐτὰ τῶν παιδικῶν βασάνων.

Πῶς ἀπὸ τοῦ οἰκιακοῦ ἰδιώματος πρέπει νὰ εἰσάγονται τὰ παιδιὰ εἰς τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν, αὐτὸ, καθὼς εἶπαμεν, εἶναι τὸ πρῶτον καὶ κύριον τοῦ σχολείου ἔργον. Δὲν ἐξετάζω τὸ πῶς ἔπρεπε νὰ εἰσάγονται, ἀλλὰ παραδέχομαι· ἐδῶ, ὅτι διὰ τῆς γραμματικῆς πρέπει νὰ γίνεταί τοῦτο, ὅπως καὶ γίνεταί. Ἐρχομαι δὲ νὰ ἐξετάσω τὴν κατασκευὴν τῶν ἐργαλείων τούτων. Θὰ ἐκλέξω ἀμέσως πρότυπον γραμματικῆς, ὥστε ἢ παραβολὴ πρὸς τοῦτο νὰ μᾶς φέρη ταχέως εἰς συμπεράσματα σαφῆ καὶ εὐληπτα.

WILLIAM SWINTON
NEW LANGUAGE LESSONS AN ELEMENTARY
GRAMMAR AND COMPOSITION NEW YORK

ΟΥΪΛΙΑΜ ΣΟΥΪΝΤΟΝ
ΓΛΩΣΣΙΚΑ ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΣΤΟΙΧΕΙΩΔΗ

Σελ. 1.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Τάξεις λέξεων.

Ἡ πρότισις καὶ τὰ συστατικά τῆς στοιχείᾳ.
Ἐποδιαίρεσις τῶν μερῶν τοῦ λόγου.

Ἄλλοίωσις τῶν μερῶν τοῦ λόγου.

Σύνταξις.

Ἀνάλυσις καὶ σύνθεσις.

Τάξις λέξεων.

Ὄνόματα ἢ λέξεις ὀνομαστικάι.

Ὁ Κολόμβος ἀνεκάλυψε τὴν Ἀμερικὴν.

Τὰ πρόβατα βόσκουν εἰς τὰ λιβάδια.

Σᾶς ἀρέσκει ἡ κωπηλασία; (ἀγαπᾶτε τὴν παγοδρομίαν;)

Ἀγαπῶ πολὺ τὴν μυρωδιὰν τῶν λουλουδιῶν.

Ἀνάλυσις. Ἡ λέξις «Κολόμβος» εἶναι ὄνομα ἀνθρώπου —

Ἡ λέξις «Ἀμερικὴ» εἶναι ὄνομα τόπου — Ἡ λέξις «πρό-
βατα» εἶναι ὄνομα ζώου — Ἡ λέξις «λιβάδια» καὶ «λουλου-
δια» εἶναι ὀνόματα πραγμάτων — Ἡ λέξις «κωπηλασία»
ὀνομάζει πρᾶξιν — Ἡ λέξις «μυρωδιά» φανερώνει ἰδιότητα.

Ἐξήγησις. Λέξεις, μὲ τὰς ὁποίας ὀνομάζομεν ἀνθρώπους,
πράγματα, δράσεις ἢ ἰδιότητος καλεῖ ἡ γραμματικὴ ὀνόματα.

Ὁρισμός. Ὄνόματα εἶναι ἡ λέξις ἢ ὀνομάζουσα κάποιον
πρᾶγμα.

Σημείωσις. Θὰ ἐξηγηθεῖ εἰς τὸν μαθητὴν ὅτι μὲ τὴν λέξιν
πράγματα δὲν ἐννοοῦμεν μόνον ἐκεῖνα, ὅσων τὴν ὑπαρξιν
μᾶς διδάσκουν τὰ αἰσθητήριά μας, ἀλλὰ καὶ τὰ ὅποια στο-
χαζόμεθα μὲ τὸν νοῦν μας.

Ἀσκήσις.

Α'

1. Εἰπέ ἢ γράψε μερικὰ ὀνόματα πραγμάτων, τὰ ὅποια
βλέπεις μέσα εἰς τὸ δωμάτιον.

2. Εἰπέ ἢ γράψε ὀνόματα πέντε προσώπων περὶ τῶν
ὁποίων ἀνέγνωσες.

3. Εἰπέ ἢ γράψε τὰ ὀνόματα τόπων, περὶ τῶν ὁποίων
ἀνέγνωσες.

4. Κτλ. κτλ.

Β'

Ἀντίγραψε τὰς ἀκολούθους προτάσεις καὶ τράβηξε μίαν
γραμμὴν κάτω ἀπὸ κάθε ὄνομα:

1. Ἡ βαλανιδιά κάμνει βαλανίδια.

2. Ἡ Κωνσταντινούπολις εἶναι πρωτεύουσα τῆς Τουρ-
κίας. κτλ. κτλ. κτλ.

Σελ. 4.

II

Ρήματα, ἢ λέξεις σημαίνουσαι δραῖσιν.

1. Ὁ ἥλιος λάμπει.

2. Γράφεις :

3. Φερε μου τὸ βιβλίον.

Ἀνάλυσις. Ἡ λέξις λάμπει μᾶς λέγει κάτι περὶ τοῦ ἡλίου. Μὲ τὴν λέξιν γράφεις κάμνομεν μίαν ἐρώτησιν. Μὲ τὴν λέξιν φερε δίδομεν μίαν διαταγὴν.

Ἐξήγησις. Ρῆμα ὀνομάζομεν τὴν λέξιν, ἢ ὅποια μᾶς λέγει περὶ προσώπου ἢ πράγματος τὸ τί κάμνει ἢ τί εἶναι, ἢ διὰ τῆς ὁποίας ἐρωτοῦμεν τί κάμνει ἢ τί εἶναι ἢ διὰ τῆς ὁποίας δίδομεν εἰς κάποιον διαταγὴν νὰ κάμει ἢ νὰ εἶναι κάτι.

Ὁρισμός. Ρῆμα εἶναι λέξις ἐκφράζουσα ὑπαρξιν ἢ δραῖσιν.

Σημειώσεις ἐπεξηγηματικαί.

1. Ρῆμα εἶναι λέξις κατηγορηματικὴ δράσεως ἢ ὑπαρξεως. Κατηγορῶ σημαίνει ἐκφράζω, φανερώνω, διατείνομαι, λέγω θετικῶς κάτι περὶ ἐνὸς ἀνθρώπου ἢ ἐνὸς πράγματος κλπ.

2. Τὸ ρῆμα πολλάκις ἀπαρτίζεται ἀπὸ λέξεις περισσοτέρας τῆς μιᾶς π. γ. θὰ ἔλθω, εἶχα ὑπάγει νὰ τρέξω, νὰ ἤρχεται, ἔτρεχε, ἄς τρέξει, νὰ εἶχαμε καλὴν γραμματικὴν !!!

Ἀδελφοί.

Ἐπίδειγμα ἀσκήσεων.

Τὸ γατάκι πηδᾷ εἰς τὸν κῆπον (Ἔπονται παραδείγματα καὶ ἀσκήσεις).

3ον

1. Φερε μου ἐκεῖνο τὸ βιβλίον.

2. Ἐκεῖ κάτω βλέπω ἓνα κοπάδι ἀπὸ δέκα πρόβατα.

3. Νὰ τρώγεις μόνον τὰ ὄριμα ὄπωρικά.

Ἀνάλυσις. Τὴν λέξιν ἐκεῖνο προσθέτομεν εἰς τ' ὄνομα βιβλίου διὰ νὰ ὀρίσωμεν τί βιβλίον ζητοῦμεν. Τὴν λέξιν δέκα προσθέτομεν εἰς τὴν λέξιν πρόβατα, διὰ νὰ φανερώσωμεν πόσα πρόβατα βλέπομεν. Τὴν λέξιν ὄριμα προσθέτομεν εἰς τὴν λέξιν ὄπωρικά, διὰ νὰ φανερώσωμεν μίαν ὀρισμένην ιδιότητά των,

Ἐξήγησις. Λέξεις ὡς τὸ ἐκεῖνο καὶ δέκα περιορίζουν τὴν σημασίαν τῶν ὀνομάτων μὲ τὰ ὅποια ἐνώνονται.

Λέξεις ὅμοιαι πρὸς τὴν λέξιν ὠριμα ἐκφράζουν ιδιότητα τοῦ πράγματος τὸ ὁποῖον μᾶς δηλώνει τ' ὄνομα.

Ὁρισμός. Ἐπίθετα εἶναι λέξεις τὰς ὁποίας ἐνώνομεν μὲ τὸ ὄνομα, διὰ νὰ περιορίσομεν αὐτοῦ τοῦ ὀνόματος τὴν σημασίαν ἢ νὰ δηλώσομεν κάποιαν ιδιότητα.

Σημειώσεις.

5. Μερικὰ ἐπίθετα καλοῦμεν ἀντωνυμίας ὡς ἐκεῖνο, τοῦτο, αὐτό.

2. Αἱ λέξεις ὁ, ἡ, τὸ εἶναι ἐπίθετα, διότι περιορίζουν ἢ ὀρίζουν τὴν σημασίαν τοῦ ὀνόματος, ἀλλὰ καλοῦνται ἄρθρα. (Ἔπονται παραδείγματα).

Εἰς παρομοίαν ἀνάλυσιν ἐρμηνείαν, ὀρισμὸν καὶ ἀσκήσεις καθυποβάλλονται τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ λόγου (σελὶς 1—20).

ΤΜΗΜΑ Β' (σελ. 21—60).

Ἡ πρότασις καὶ τὰ στοιχεῖά της.

Πρότασις.

Ἡ φωτιὰ καίει.

Ἀνάλυσις. Εἰς τὴν πρότασιν αὐτὴν κάτι ὀνομάζεται «ἡ φωτιὰ» καὶ κάτι λέγεται περὶ αὐτῆς τῆς φωτιᾶς ὅτι «καίει».

Ἐξήγησις. Ὅταν λέγομεν κάτι περὶ ἑνὸς πράγματος, ἐκφράζομεν σκέψιν ἢ σκέψις, τὸ ἐννόημα αὐτὸ ἐκφραζόμενον μὲ λέξεις ὀνομάζεται πρότασις.

Ὁρισμός. Πρότασις εἶναι συνδυασμὸς λέξεων, διὰ τοῦ ὁποίου ἐκφράζομεν πλήρες νόημα.

1. Βροχὴ πίπτει.

2. Τ' ἄστρα ἀπέχουν πολὺ.

3. Τὸ εὐθυμον παιδὶ παίζει ζωηρά.

Κανὼν διὰ τὰ κεφαλαῖα. Ἡ πρώτη λέξις κάθε προτάσεως ἀρχίζει μὲ κεφαλαῖον γράμμα.

Σημειώσεις. Τὴν πρότασιν σχηματίζουν λέξεις, ἀλλὰ κάθε συνένωσις λέξεων δὲν σχηματίζει πρότασιν· π.χ. Εἶπα εἰς ἓνα μαθητὴν νὰ μοῦ γράψῃ μίαν πρότασιν. Ἐκεῖνος δὲ ἔγραψε: Ὁ ἀῆρ τὸν ὁποῖον ἀναπνέομεν — αἱ λέξεις αὐταὶ δὲν σχηματίζουν πρότασιν, δυνάμεθα ὅμως νὰ τὰς μετατρέψομεν εἰς πρότασιν ἂν τὰς συμπληρώσομεν. Ὁ ἀῆρ τὸν ὁποῖον ἀναπνέομεν εἶναι δροσερὸς καὶ εὐχάριστος.

Ἀσκήσεις. Εἶδη προτάσεων (σελ. 22—24 κτλ. κτλ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΙ.

Υποκείμενον καὶ κατηγορούμενον.

Τὰ πουλιὰ πετοῦν.

Ἀνάλυσις. Ἡ πρότασις αὐτὴ ὀνομάζει πρῶτον κάτι «πουλιὰ» καὶ μᾶς λέγει περὶ αὐτῶν κάτι ὅτι «πετοῦν».

Ἐξήγησις. Κάθε πρότασις ὅσον μικρὰ καὶ ἂν εἶναι πρέπει νὰ ἔχη τοῦλάχιστον δύο μέρη.

1ον. Τὸ ὄνομα περὶ τοῦ ὁποίου γίνεται λόγος, δηλ. τὸ ὑποκείμενον, καὶ 2ον Τὴν λέξιν ἢ ὁποία ἐκφράζει περὶ τοῦ ὑποκειμένου κάτι. Χωρὶς αὐτὰ τὰ δύο πρότασις δὲν γίνεται.

Ὅρισμός κτλ. κτλ.

Ἄσκησις κτλ. κτλ.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 14 — 32.

Ἀπλᾶ καὶ σύνθετα ὑποκείμενα καὶ κατηγορούμενα.

Τροποποιήσεις τοῦ ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου.

Κ.τ.λ. κ.τ.λ. κ.τ.λ.

ΤΜΗΜΑ Γ' (σελ. 60—85).

Ὑποδιαίρεσις τῶν μερῶν τοῦ λόγου.

Τὸ ὄνομα (τὸ κύριον, τὸ κοινόν, τὸ ἰσχυρισμένον κ.τ.λ. Κεφ. 33, 34, 35).

Ἡ ἀντωνυμία κεφ. 38—41.

Τὸ ἐπίθετον κεφ. 45—46.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ 46.

Τὸ ῥῆμα.

Διάλεξε ἀπὸ τὰ ἐπόμενα παραδείγματα τὰ ῥήματα τὰ ὁποία ἔχουν ἀντικείμενον.

Εἰς μίαν δευτέραν στήλην ἐκείνα τὰ ὁποία δὲν λαμβάνουν ἀντικείμενον.

Παραδείγματα.

1. Ἡ ὄρνιθα τρώγει κριθῖρι.
2. Ἡ ἀγγελίδα μῆς δίδει γίλα.
3. Ὁ Ἀντώνης ἀγαπᾷ τὴν ἀδελφὴν του.
4. Τὰ πουλιὰ πετοῦν.
5. Τὰ φύλλα πίπτουν τὸ φθινόπωρον.
6. Ποιὸς μὲ φωνάζει:

7. Τὰ ἑλληνόπαιδα ἔχουν δίκαιο νὰ σιχαίνονται τὴν νεοελληνικὴν γραμματικὴν κτλ. κτλ.

Τὸ ἐπίρρημα κεφ. 47.

Ὁ σύνδεσμος κεφ. 48.

ΤΜΗΜΑ Δ' (σελ. 85—115).

Ἀλλοιώσις τῶν μερῶν τοῦ λόγου.

— Τὰ ἀντικείμενα, τὰ ὅποια τὸ ὄνομα σημαίνει, ἤμπο-
ροῦν νὰ εἶναι ἓν ἢ πολλά.

ἄστρον

ἄστρα

ἄνθρωπος

ἄνθρωποι

βῶδι

βῶδια.

— Ἡ διάκρισις μεταξὺ ἑνὸς καὶ πολλῶν καλεῖται ἀριθμός.

— Τὸ ὄνομα εἶναι ὑποκείμενον τοῦ ῥήματος ἢ ἀντικεί-
μενον τοῦ ῥήματος ἢ σημαίνει ὅτι πρόσωπον ἢ πρᾶγμα
κατέχει κάτι.

Ἡ μητέρα ἀγαπᾷ τὰ παιδιά της.

Τὰ παιδιά ἀγαποῦν τὴν μητέρα των.

Τοῦ παιδιοῦ τὸ ἀμαξάκι ἔσπασε.

Ἐξήγησις.

Λί διαφοραὶ αὐταί, τὰς ὁποίας ὑφίσταται ἡ μορφή τῶν
ὀνομάτων κατὰ τὴν διάφορον χρῆσίν των, καλοῦνται πτώσεις.

— Τὸ ἐπίθετον δύναται νὰ σημαίνῃ τὴν ιδιότητα εἰς δια-
φόρους βαθμούς.

— Σύγκρισις — συγκριτικά — ὑπερθετικά.

— Τὸ ῥῆμα σημαίνει δράσιν, ἢ ὅποια γίνεται τώρα ἢ ἔγινε
πρὶν ἢ θὰ γίνῃ· τρέχω, ἔτρεξα, θὰ τρέξω. Ἡ μορφή, διὰ τῆς
ὁποίας τὸ ῥῆμα ἐκφράζει τὸν χρόνον, καλεῖται χρόνος.

Κεφ. 50. Μεταβολαὶ τῆς μορφῆς τοῦ ὀνόματος.

ἀριθμοί

πτώσεις

γένος

πρόσωπον.

Λί προσωπικαὶ ἀντωνυμιαί· σημειώσεις, ἀσκήσεις κτλ.

Κεφ. 53. Μεταβολαὶ τῆς μορφῆς τοῦ ἐπιθέτου καὶ τοῦ
ἐπιρρήματος κτλ. κτλ.

Κεφ. 54. Ἀλλοιώσεις τοῦ ῥήματος.

Τὸ πρόσωπον — ὁ ἀριθμός — ὁ χρόνος — ἡ ἔγκλισις — ἡ
διάθεσις.

Τὰ ῥηματικά — ἀπαρέμματα — μετοχαί.

Εἶναι ῥηματικάι μορφαί, τὰς ὁποίας μεταχειρίζομεθα συγχρόνως ὡς μερικὰ ἄλλα μέρη τοῦ λόγου.

Τὸ ἀπαρέμφατον εἶναι ῥηματικὸν ὄνομα.

Τὸ ἀναγινώσκειν καλὰ βιβλία εἶναι ὠφέλιμον.

Τὸ ἀναγινώσκειν τὰς νεοελληνικὰς καὶ ἄττικὰς γραμματικὰς εἶνε βλαβερώτατον· ἀναγινώσκειν εἶναι ἀπαρέμφατον· μετέχει τῆς φύσεως τοῦ ῥήματος, διότι λαμβάνει ἀντικείμενον — βιβλία — χρησιμεύει δὲ καὶ ὡς ὄνομα, διότι εἶναι τὸ ὑποκείμενον τοῦ ῥήματος εἶναι — τὸ ἀναγινώσκειν εἶναι λοιπὸν ῥηματικὸν ὄνομα.

Ἡ μετοχὴ εἶναι ῥηματικὸν ἐπίθετον κτλ. κτλ.

ΙΑ'

Σύνταξις (σελ. 116).

Ἡ σύνταξις πραγματεύεται τὰς σχέσεις τῶν λέξεων ἐντὸς τῆς προτάσεως κτλ. κτλ.

Ἀνάλυσις καὶ σύνθεσις (σελ. 145).

Ἡ ἀνάλυσις χωρίζει τὴν πρότασιν εἰς τὰ μέρη ἢ στοιχεῖα, ἀπὸ τὰ ὁποῖα σύγκεται.

Ἡ σύνθεσις κατασκευάζει προτάσεις ἀπὸ τὰ στοιχεῖά της. Πρότασις εἶναι συνδυασμὸς λέξεων ἐκφράζων πλήρες νόημα.

Παραδείγματα ἀσκήσεις.

Ὑποδείγματα ἐπιστολῶν διαφόρου εἴδους — κατάλογοι ἀνωμάλων ῥημάτων.

Οὕτω λοιπὸν τὴν γραμματικὴν παρουσιάζει ὁ συγγραφεὺς εἰς τὸν παιδικὸν νοῦν ὡς τοῦ ἐξ ἐμπειρίας γνωστοῦ τὴν ἀναγνώρισιν, ἀνάλυσιν, ἐρμηνείαν, διάταξιν καὶ ἐκ νέου μάθησιν καὶ ἐπίγνωσιν. Ἡ μέθοδος αὕτη ἢ ἀμέσως ἀπὸ τὴν πρότασιν ἀρχίζουσα ἢ ἀπὸ τὸ γνωστὸν δηλ. εἰς τὸ διδακτέον βαίνουσα εἶναι προπαίδεια καὶ εἰσαγωγὴ εἰς τὴν γραμματικὴν τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου, τὴν-λογικὴν δηλ. καὶ φιλοσοφίαν. Διότι καὶ ἡ λογικὴ ἀρχίζει, ὡς γνωστὸν, κατ' ἀνάγκην μετὰ τὴν πρότασιν, μετὰ τὸ ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον, τὸ ὄνομα καὶ τὸ ῥῆμα. (Παράβαλε John Stuart

Mill. A system of Logic ratiocinative and inductive. Taine L'intelligence κλ. κλ.

Τοιούτου είδους γραμματικὴν θὰ εἶχε, πιστεύω, κατὰ νοῦν ὁ Ἰσοκράτης λέγων ὅτι «Οἱ περὶ τὴν γραμματικὴν διαπονηθέντες αὐτοὶ αὐτῶν εὐμαθέστεροι γίνονται πρὸς τὰ μείζω καὶ σπουδαιότερα τῶν μαθημάτων»· τὰ λόγια αὐτὰ τοῦ Ἰσοκράτους εὐρίσκομεν στερεοτύπως εἰς τὸ ἐξώφυλλον τῶν περισσοτέρων γραμματικῶν μας, ἀλλ' ὅμως οἱ ὑπὸ τῶν νεοελληνικῶν καὶ ἀττικῶν γραμματικῶν καταπονούμενοι ἐξακολουθοῦν νὰ γίνονται ὀλοένα δυσμάθεστοι πρὸς πᾶν ἀνώτερον καὶ σπουδαιότερον μάθημα. Ἄς ἀφήσομεν δὲ ὅτι ὁ Ἰσοκράτης ὡς καὶ τόσοι ἄλλοι ἀρχαῖοι σοφοὶ ἐζήτησαν εἰς τὴν περὶ αὐτοὺς κοινωνίαν καὶ ἡῦραν εἰς πολὺ γλυκυτέρας ἀπὸ τὴν γραμματικὴν ἐνασχολήσεις τὴν ἔμπνευσιν τῶν ἔργων των.

Ἡ μέθοδος λοιπὸν αὐτὴ ὄχι μόνον ἐξασκεῖ ἀμέσως εἰς ὀρθὴν χρῆσιν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, ἀλλὰ καὶ ἀπαρτηρήτως καθιστᾷ τὸν μαθητὴν καλὸν γραμματικὸν ἀνάτομον. Ὄταν δὲ ἡ ἐθνικὴ προσεγγίζει πρὸς τὴν συνήθη λαλιάν, ἡ ἀνατομία αὐτὴ τῆς γραφομένης καὶ σχεδὸν λαλουμένης σημαίνει καὶ ἀνατουίαν τοῦ ἐνδιαθέτου λόγου, δηλ. στοιχειώδη λογικὴν, ὅπερ ἀδύνατον διὰ παιδιὰ, ὅταν ἡ γραφομένη εἶναι ἄλλη γλῶσσα, ἐντελῶς διάφορος τῆς λαλουμένης.

Καὶ οὕτω μὲν λύει τὸ πρόβλημα ὁ Ἀμερικανὸς δίχως πομπώδεις ὑποσχέσεις εἰς τὸ ἐξώφυλλον καὶ τὸν πρόλογον.

Ἄς παραβάλομεν τώρα πρὸς αὐτὴν τὴν γραμματικὴν καὶ τὰς γραμματικὰς τῆς νεοελληνικῆς καὶ ἀττικῆς· ἀλλὰ πρὶν τούτου ἐνθαρρυντικὸν νομίζω νὰ κάμομεν μίαν ἐξέτασιν γραμματικῆς καὶ ἄλλης γλώσσης, ἐκλέγω δὲ γραμματικὴν οἰκείας καὶ ἀγαπητῆς εἰς ὅλους μας.

*Méthode conforme au texte et à l'esprit
des programmes officiels.*

Ouvrage couronné par la Société pour l'instruction
élémentaire.

GRAMMAIRE PRATIQUE

DE LA

LANGUE FRANÇAISE

PAR

FRÉDÉRIC BATAILLE

*Ancien instituteur public, Officier de l'instruction publique
Chargé d'une classe primaire au lycée Michelet Lauréat
de l'Académie Française.*

*« L'enseignement des règles peut se
rattacher à la lecture d'un texte ».*

(Michel Bréal)

*« Les règles seront enseignées par l'usage »
(Programmes officiels)*

Ouvrage inscrit

Sur la liste des ouvrages fournis gratuitement
par la ville de Paris à ses Ecoles.

Dixième édition, entièrement revue.

Ἴδου αἱ ἐπαγγελίαι, ὅτι δηλαδὴ τοὺς κανόνας διδά-
σκει ἡ γρηῃσις καὶ ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν κανόνων πρέ-
πει νὰ ἀκολουθεῖ τὸ κείμενον.

Ἄς ἴδωμεν πῶς ἐκτελοῦνται.

Σελ. 1.

Notions préliminaires.

Ὑπαγόρευσις.

Ὁ καλὸς μαθητὴς καταγίνεται ὅσον ἢμπορεῖ περισσότερον.

[Διὰ νὰ ἢμπορεῖ ὁ μαθητὴς νὰ καταγίνεται μὲ ὠφέλειαν
πρέπει καὶ νὰ παίζει ἀρχετὰ ἄλλως ἀποβλακώνεται].

Ἀντιγράψει τὰ μαθήματα ἀπὸ τὸ βιβλίον ἢ ἀπὸ τὸν μαυροπίνακα.
[Θὰ εἶχα μεγάλην διάθεσιν νὰ τὸν ἀποτρέψω καὶ ἀπὸ τὸ
ἐν καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο].

Ὁ καλὸς μαθητὴς δὲν λέγει ποτὲ ψεύματα.

[Ἡ γραμματικὴ δὲν εἶναι μάθημα ἠθικῆς. — Ἡ δὲ ἠθικὴ
οὕτω διδασκομένη γίνεται ἐπίσης ἀηδὴς ὡς καὶ ἡ γραμ-
ματικὴ].

Ἀσκήσεις.

1. Ἀντίγραψε τὸ κείμενον, χῶρισε κατόπιν τὰς λέξεις
μὲ μίαν γραμμὴν ὀριζόντιον καὶ τὰς φράσεις μὲ μίαν γραμ-
μὴν κάθετον.

2. Ἀπάγγειλε δυνατὰ τὰ φωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα.

[Τὰ σύμφωνα; ὅλα ἀνεξαιρέτως;].

3. Μεταχειρίσου κάθε λέξιν ὡς ἀρχὴν φράσεως, μαθητῆς,
μάθημα, εἰκὼν, λάθος, σφάλμα, παιδίον.

Ἐπόδειγμα: Ὁ ἐπιμελὴς μαθητὴς εὐφραίνει τοὺς γο-
νεῖς του.

Μάθημα.

1. Διὰ νὰ ὁμιλήσωμεν καὶ γράψωμεν μεταχειριζόμεθα λέξεις.

2. Αἱ ὁμιλούμεναι λέξεις σχηματίζονται ἀπὸ φωνήεντα
καὶ σύμφωνα.

3. Τὰ φωνήεντα, ὀξεῖα ἢ βαρέα, παράγει ὁ λάρυγξ καὶ
δύναται νὰ τὰ ψάλλῃ κανεῖς.

[Ἄν ἔχει κανεῖς διάθεσιν ἂν δὲν ἔχει τότε; γίνονται ἄφωνα;]

[Ὁ λάρυγξ παράγει τὴν φωνήν, τὰ δὲ ὄργανα, στόμα,
γλῶσσα, μύτη σχηματίζουν τὴν φωνήν εἰς φωνήεντα].

5. Τὰ σύμφωνα εἶναι εἶδη κρότων, τὰ ὅποια παράγομεν
μὲ τὴν γλῶσσαν, τὰ χεῖλη, τὰ δόντια, τὸν οὐρανίσκον καὶ
τὸν φάρυγγα.

[Ἐλησμονήσατε τὸν λάρυγγα, ὁ ὅποιος εἶναι ἀπαραίτητος
διὰ μερικὰ σύμφωνα].

6. 7. Διαίρεσις τῶν συμφώνων.

8. Φράσις εἶναι συνένωσις λέξεων ἐκφράζουσα νόημα
πλήρες.

Ἔπονται τὰ φωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα κτλ. κτλ.

Δὲν ἐξακολουθῶ τὴν παράθεσιν τῶν κανόνων καὶ
ἀσκήσεων τῆς γραμματικῆς αὐτῆς, διότι καὶ πρόχει-
ρος εἶναι ἐδῶ εἰς διάφορα σχολεῖα καὶ θὰ δυνηθεῖ μὲ
ὀλίγην προσοχὴν ὁ καθεὶς νὰ ἴδῃ ὅτι κατ' ἀντιθέσιν

πρὸς τὰ ρητὰ, τὰ ὅποια εἰς τὸ ἐξώφυλλον τῆς γραμματικῆς εὐρίσκει, οἱ κανόνες αὐτοὶ δὲν ἔχουν καμίαν ἄμεσον σχέσιν μὲ τοῦ κειμένου τὴν ἀνάγνωσιν, καὶ ὅτι ἀντὶ νὰ διδάσκει ἢ χρῆσις τοῦς κανόνας ἀπαρατηρήτως, ἔρχονται οἱ κανόνες νὰ σκοτίσουν πολλάκις τὴν χρῆσιν.

Ἄς ἐξετάσομεν τώρα καὶ μίαν νεοελληνικὴν γραμματικὴν καὶ ἄς ἐκλέξομεν μάλιστα μίαν «κατὰ τὰς διατάξεις τῆς παιδαγωγικῆς συντεταγμένην».

Σελ. 1.

ΤΜΗΜΑ ΠΡΩΤΟΝ

Φθογγολογικόν.

Ἡ Ἀλφάβητος.

α') Αἱ φωναί, τὰς ὁποίας μεταχειρίζομεθα πρὸς δῆλωσιν ἔννοιᾶς τινός, καλοῦνται λέξεις· οἷον γῆ, θύρα, ῥάπτω.

[Ναί, ἀλλ' αὐταὶ αἱ λέξεις, τὰς ὁποίας περιέχει τὸ ἐδάφιον, ἐκφράζουσιν ἔννοιαν ἀκατάληπτον εἰς παιδικὸν νοῦν. κοπιαστικὴν δὲ, πολὺ κοπιαστικὴν. σᾶς βεβαιώνω, δι' ὄριμον νοῦν].

β') Αἱ φωναί, τὰς ὁποίας διακρίνομεν ἐν τῇ ἀπαγγελίᾳ λέξεως τινός, ὀνομάζονται συλλαβαί, ἀποτελοῦνται δὲ αὐταὶ ἐξ ἑνὸς φωνήεντος ἢ διφθόγγου κτλ. κτλ.

[Εἶναι μόνον αἱ συλλαβαὶ φωναὶ ἢ καὶ τὰ φωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα καὶ αἱ λέξεις καὶ αἱ προτάσεις;]

Τί σύγχυσις εἰς τὴν χρῆσιν τῆς λέξεως φωνή!! καὶ τί κατάχρησις φωνῶν μόνον καὶ μόνον διὰ νὰ ἀρχαίζομεν πρὸς νήπια!

Δὲν εἶναι ἀπλούστερον νὰ εἴπομεν εἰς τὰ παιδιά ὅτι ὅταν θέλομεν νὰ γράφομεν

τὴν φωνὴν α τὴν σημειώνομεν α καὶ Α

» » β » » β » Β

» » γ » » γ » Γ

» » δ » » δ » Δ

» » ε » » ε » Ε καὶ α:

» » ι » » η καὶ ε: καὶ οι καὶ υι.

Πῶς ἔπειτα σχηματίζεται ἡ συλλαβὴ, πῶς ἡ λέξις κλπ., πλὴν καὶ τότε ἀκόμη αὐτὰ δὲν ἀνήκουν εἰς τὴν γραμματικὴν ἀλλὰ εἰς τὸ ἀλφαβητάριον καὶ ἀναγνωσματοτάριον.

Τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν μᾶς διδάσκουν πολὺ πρὸ τῆς γραμματικῆς. Αὐτὰ λοιπὸν τὰ σημεῖα, μὲ τὰ ὁποῖα προσπαθεῖ ἡ γραφὴ νὰ σημειώσῃ ἐπάνω κάτω τὰς φωνάς, αὐτὰ τὰ περὶ φωνηέντων καὶ συμφώνων καὶ διφθόγγων καὶ συλλαβῶν ἀνήκουν εἰς τὸ ἀλφαβητάριον καὶ ἀναγνωσματοτάριον. Αὐτῶν ἡ ἐκμάθησις θὰ γίνῃ κατὰ τὸ «γράφε, διάβαζε καὶ μὴ ἐρεῦνα», δίχως φθογγολογικᾶς ψευτοθεωρίας, ἀλλὰ μὲ τὴν ἀπλὴν ὑπόθεσιν ὅτι δύναται κατόπιν, ὅστις θέλει, νὰ σπουδάσῃ αὐτὰ εἰς τὴν φυσιολογίαν καὶ τὴν πειραματικὴν φωνητικὴν, καὶ ὅτι εἰς τὸ λεξικὸν θὰ εὔρη τὴν ἱστορίαν τοῦ πῶς οἱ ἄνθρωποι ἐν γένει ἐπροσπάθησαν νὰ σημειώσῃ τοὺς φθόγγους τῶν φωνητικῶν ὀργάνων καὶ πῶς οἱ νεώτεροι Ἕλληνες, πλὴν τῶν μικρασιατῶν, ἀνθίστανται εἰς κάθε τροποποίησιν ἢ συμπλήρωσιν τοῦ ἀλφαβήτου των καὶ πολλὰ ἄλλα ἐνδιαφέροντα καὶ περιεργότατα φαινόμενα καὶ ἱστορικοὺς λόγους.

Ἔρχονται κατόπιν τὰ περὶ διαιρέσεως καὶ διακρίσεως τῶν συμφώνων, τὰ περὶ συλλαβῆς, περὶ τόνου, ἐγκλίσεως τόνου, πνευμάτων, τὰ περὶ ἐκθλίψεως καὶ θλίψεως βαθυτάτης, καὶ κράσεως ἰσχυρᾶς πρὸς ἀντοχὴν κτλ. κτλ.

Ἔπονται εἰς παράταξιν τὰ δέκα μέρη τοῦ λόγου μὲ τοὺς δέκα ὀρισμούς των. Διὰ τὸν καθένα ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς ὀρισμούς δύναται, νομίζω, νὰ ἐπαναλάβῃ κανεὶς ὅ,τι ὁ Δημόναξ εἶπε διὰ τὸν Ἑρμῖνον τὸν Ἀριστοτελικὸν φιλόσοφον: «Καὶ μὴν καὶ τὸ πρὸς Ἑρμῖνον τὸν Ἀριστοτελικὸν ἄξιον ἀπομνημονεῦσαι· εἰδὼς γὰρ αὐτὸν παγκράτιστον μὲν ὄντα καὶ μυρία κακὰ

ἐργαζόμενον, τὸν Ἀριστοτέλη δὲ διὰ στόματος καὶ αὐτοῦ τὰς δέκα κατηγορίας ἔχοντα, Ἑρμῖνε, ἔφη, ἀληθῶς ἄξιος εἶ δέκα κατηγοριῶν».

(Δουκιανοῦ Δημώναξι).

Ἔπονται τὰ ἐξῆς :

Θέμα, χαρακτήρ, κατάληξις

α') Θέμα λέγεται τὸ ἀμετάβλητον μέρος τῆς λέξεως ἐν τῇ κλίσει· ὡς πολίτ-ης, πολίτ-ου, πολίτ-η.

β') Χαρακτήρ λέγεται τὸ τελευταῖον γράμμα τοῦ θέματος· π. γ. χαρακτήρ τῆς λέξεως μαθητῆς εἶναι τὸ τ.

Σημ. Τὸ πρὸ τοῦ χαρακτῆρος φωνῆεν τοῦ θέματος λέγεται θεματικὸν φωνῆεν.

γ') Κατάληξις λέγεται τὸ ἐν τῇ κλίσει μεταβαλλόμενον ληκτικὸν μέρος τῆς λέξεως· π. γ. γύπ-ς, γυπ-ός, γυπ-ί, (ς, ος, ι).

[Αὐτὰ καὶ ἄλλα λέγονται προτοῦ νὰ μάθει τὸ παιδί νὰ κλίνει ὀνόματα].

[Τί νὰ σκέπτονται ἄρα γε τὰ παιδιὰ ὕγι διὰ τὸν χαρακτῆρα τῶν λέξεων, ἀλλὰ διὰ τὸν χαρακτῆρα τῶν διαφορῶν διδακτικῶν βιβλίων καὶ τῶν συγγραφέων; !!!]

[Ἔπονται αἱ κλίσεις μὲ νοστιμωτάτας πληροφορίας, οἶον]:

δ') Τὰ λαρυγγόφωνα, ὅταν συμπέσωσι πρὸ τοῦ ς, ἐνοῦνται μετ' αὐτοῦ εἰς ξ· οἶον πίνακ-σι, πίναξι.

ε') Τὰ χειλεόφωνα, ὅταν συμπέσωσι πρὸ τοῦ ς, ἐνοῦνται μετ' αὐτοῦ εἰς ψ· οἶον φλεβ-σι φλεψί.

ς') Τὰ γλωσσόφωνα, ὅταν συμπέσωσι πρὸ τοῦ ς, ἀποβάλλονται· οἶον γέλωτ-σι=γέλωσι.

ζ') Τὸ ντ πρὸ τοῦ ς ἀποβάλλεται. τὸ δὲ πρὸ αὐτοῦ φωνῆεν ἐκτείνεται· τὸ ε εἰς ει, τὸ ο εἰς ου καὶ τὰ βραχέα α καὶ υ εἰς μακρὰ α καὶ υ· ὡς λέοντ-σι, λέουσι.

Σημείωσις.

[Ἐπιθέτω ὅτι οἱ κανόνες αὐτοὶ προαρμανῆς ἢ ἀφγανοειδοῦς φθογοπαθολογίας δίδονται εἰς μικρὰ παιδιὰ ὥστε ν' ἀρχίσουν ἐγκαίρως νὰ σέβονται τὴν δύναμιν τῶν ἱστορικῶν λόγων].

Σταματῶ ἐδῶ, διότι θὰ ἐπανέλθω κατόπιν εἰς τὸ περὶ νεοελληνικῆς γραμματικῆς ζήτημα, καὶ πιστεύω

ὅτι ὀλίγον κατ' ὀλίγον θὰ κατορθώσω νὰ σᾶς πείσω, φίλε κύριε, ὅτι ἀδίκως ἐταράχθητε, διότι τὰς νεοελληνικὰς γραμματικὰς ἐκάλεσα τερατώδη ἐξαμβλώματα. Νομίζω μάλιστα ὅτι εἶναι καὶ πολὺ ἐπεικῆς ὁ χαρακτηρισμὸς, καὶ λυποῦμαι ὅτι δὲν δύναμαι νὰ χαρισθῶ ἔτι πλειότερον εἰς τοὺς γεννήτορας τῶν προκατακλυσμοειδῶν αὐτῶν μικρομαστοδόντων καὶ ἰχθυοσαύρων.

Ἐπειτα τί σκοπὸν ἔχει ἡ διδασκαλία τοιαύτης δῆθεν νεοελληνικῆς γραμματικῆς; Μήπως τάχα δὲν ἠξεύρομεν ὅλοι ὅτι τὸ πρότυπον εἶναι ἡ ἀττική; Ἡ μήπως ὀλίγον χρόνον μετὰ τὴν ψευδοκατήχησιν αὐτὴν εἰς τὸν νάρθηκα τῆς καθαρευούσης δὲν εἰσάγονται τὰ παιδιὰ σκοτισμένα εἰς τὸν ναὸν τῆς ἀττικῆς γραμματικῆς διὰ νὰ ἀποσκοτισθοῦν καὶ ἀποβλακωθοῦν ἐκεῖ;

Τὰ βιβλία ἄλλως, τὰ ὅποια θὰ διδάξουν εἰς τὰ παιδιὰ τὴν γραμματικὴν αὐτὴν τῆς ἀττικῆς, δὲν κατασκευάζονται πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ διδάξουν τὰ παιδιὰ ἐκεῖνο, τὸ ὅποιον αὐτὰ ἀγνοοῦν κατὰ τὸν ἀπλούστατον καὶ εὐμεθοδῶτατον τρόπον, ἀλλὰ διὰ νὰ ἐπιδείξουν οἱ συγγραφεῖς τὴν γραμματικὴν τῶν σοφίαν, καὶ πόσον περισσοτέρους καὶ ἀρχαιώτερα «τετορνευμένους» κανόνας κατόρθωσαν νὰ περιλάβουν εἰς τὸν χῶρον ἑνὸς τόμου.

Αἱ εἰς χρῆσιν νεοελληνικαὶ ἢ μᾶλλον ἀττικαὶ καὶ μιξάττικοι γραμματικαὶ βασιζονται ἀκόμη μέχρι σήμερον εἰς τὴν πρώτην ἐμπειρικὴν ἀνάλυσιν, τὴν ὁποίαν παρεσκεύασαν μὲν οἱ σοφισταὶ τῶν Ἀθηνῶν, ἐσχημάτισαν δὲ εἰς γραμματικὴν οἱ Ἀλεξανδρινοὶ, καὶ μετέφεραν τέλος Ἕλληνες διδάσκαλοι εἰς Ρώμην¹ πρὸς τὸν πρακτικὸν σκοπὸν γὰρ διδάξουν τοὺς Ρωμαίους τὰ ἑλλη-

¹ Max Müller Lectures on the science of Lang II 124 Παράβαλ. Techmer Einleitung in die Sprachwissenschaft.
I. Phonetik p. 131.

νικά, δηλαδή εις ανθρώπους ζωντανούς γλώσσαν ζωντανήν. Είχαν δηλαδή οί Ρωμαίοι όλον τόν καιρόν νά μάθουν τήν ἑλληνικήν, ὅπως ἡμεῖς σήμερον μαθαίνομεν τὰ ἀγγλικά, γαλλικά ἢ γερμανικά δι' ὅλων τῶν ἄλλων τρόπων περισσότερο παρά διὰ τῆς γραμματικῆς, ἀφοῦ δέ τὰ μάθουν νά φιλοσοφήσουν καί ἐπί τῆς γραμματικῆς τῆς γλώσσης, ἔάν εἶχον καιρόν καί διάθεσιν.

Ἀπίστευτον ὅτι μέ τὰς ἰδίαις μεθόδους πορνεύμεθα ἀκόμη σήμερον καί μέ αὐτάς ἐννοοῦμεν νά σπουδᾶσουν μικρά παιδιά γλώσσαν ἀπέχουσαν εἰκοσιν αἰῶνας μακράν.

Ἐσχάτως ἀνεφάνη νέα πληγή, γραμματική κατὰ τήν ἱστορικήν καί συγκριτικήν μέθοδον.

Ἴδω πλέον τὸ ὕψος τῆς προθέσεως μέ ἀναγκάζει ν' ἀναρριχηθῶ κέγῳ εἰς Αἰσχυλείους ἀκρωρείας!

Ἰθὺς μὲν εἰς ἡλικίαν ἱκοίμεν πῆδον

Σκόθην δὲ οἴμων ἄβαντον εἰς ἐρημίαν

Ἦφαιστε Γραμματιστὰ, σοὶ δὲ χορὴ μέλλειν ἐπιστολάς,

ὡς σοὶ αὐτῆς Ἀττικιστῆς ἐφείτω, τὸν δὲ τὸν αὐτὰ πρὸς πέτραις

δυσήλοκρήμους Γραμματικῆς τὸν ἑσπερὸν ὀχυρῶσαι

τεχνολογικῶν βελαντινισμῶν ἐν ἀσκήσει πῆδαις

ὡς ἂν διδαχθῆ τῆς Γραμματικῆς τριαννίδα

στέργων, φιλανθρωπῶτον δὲ παιδεύσθαι τράτων.

(Αἰσχυρῶν Παις δεσποῦτος).

Πρὸς κατανόησιν, καί ἐννοῶ ὄχι ἀκοπον, ἀλλὰ τρομερὰ κοπιαστικὴν τοιούτων γραμματικῶν ἀπαιτεῖται νά κατέχει ὄριμος ἄνθρωπος πολὺν γλωσσικὸν θησαυρὸν ἐκ μελέτης καί ἀποστηθίσεως ἀρχαίων κειμένων, νά ἔχει δὲ κάποιαν γνώσιν τῆς θεωρίας τῆς ἀνελιξέως ἐν γένει καί τῆς γλωσσικῆς ἀνελιξέως ἰδιαιτέρως, νά ἔχει δὲ καί καιρόν καί ἔσυχίαν νά φιλοσοφήσει ἐπί τῆς γλώσσης· ἔάν δὲ ἔχει τὰς γνώσεις αὐτάς καί τὴν σχολὴν καί ἔσυχίαν, τότε θὰ μάθει τὴν γλώσσαν ἀνευ τῶν ἐγχειριδίων αὐτῶν, διότι ἐνωρίτατα θὰ παρατηρήσει ὅτι οὐδεμίαν διδακτικὴν ἰδέαν οὔτε μέθοδον διέπει αὐτά.

Ἴδου καὶ μία ἐκλογή ἀπὸ νεώτερον Γραμματικὸν ἀριστούργημα κατὰ τὴν συγκριτικὴν καὶ ἱστορικὴν μέθοδον πρὸς χρῆσιν τῶν ἑλληνικῶν σχολείων καὶ παρθεναγωγείων !

Εἰς 24 πυκνοτυπωμένας σελίδας καὶ 130 παραγράφους, χιλίας περίπου ὑποδιαίρέσεις α, β, γ, δ, ε, ζ, η, κλ. κλ. καὶ μερικὰς χιλιάδας ὑποσημειώσεων παρουσιάζεται εἰς μικρὰ παιδιὰ ἡ φθογγολογία (τῆς ἀττικῆς βέβαια διαλέκτου).

Ἡ ἀλφάβητος καὶ τὰ φωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα. . .

§ 12. "Ἀφωνα διὰ τοῦ αὐτοῦ φωνητικοῦ ὄργάνου προφερόμενα λέγονται ὁμόφωνα. ὡς κ, γ, χ, δι' ἑτέρου δὲ ἑτερόφωνα ὡς κ, π, τ.

§ 13. "Ἀφωνα διὰ τῆς αὐτῆς ἐκ τοῦ λάρυγγος πνοῆς προφερόμενα λέγονται ὁμόπνοα, ὡς κ, π, τ, δι' ἑτέρας !! (πόθεν!) δὲ ἑτερόπνοα, ὡς κ, γ, χ.

	Ψιλὰ	Μέσα	Δασέα			
Οὐρανισκόφωνα	κ	—	γ	—	χ	ἑτερόφωνα
Χειλεόφωνα	π	—	β	—	φ	καὶ
Ὀδοντόφωνα	τ	—	δ	—	θ	ὁμόπνοα
ὁμόφωνα καὶ ἑτερόπνοα.						

Προσοχή !! — Εἰς τὰ δύο αὐτὰ ἐδάφια κρύπτεται σπουδαιότατη φυσιολογικὴ ἀνακάλυψις ! ἐκτὸς τοῦ γνωστοῦ φωνητικοῦ ὄργάνου ἔχομεν δηλαδὴ καὶ ἕτερον ! εἰς ποῖον ἄρα γε μέρος τοῦ σώματος νὰ κρύπτεται αὐτὸ τὸ ἕτερον καὶ ἑτερόπνοον !!! καὶ ἑτερόφωνον φωνητικὸν ὄργανον ;

Ὅμόφωνα καὶ ἑτερόφωνα καὶ ὁμόπνοα καὶ ἑτερόπνοα προστιθέμενα εἰς τὰ οὐρανισκόφωνα καὶ χειλεόφωνα καὶ ὀδοντόφωνα ἀποτελοῦν 7 διαίρέσεις, αἱ ὁποῖαι πολλαπλασιαζόμεναι μὲ τὰς 3 εἰς ψιλὰ, μέσα καὶ δασέα μᾶς κάμνουν 21 ἢ ἀκριβώτερον 36 διαφόρους συνδυασμοὺς γεμάτους ἀπὸ πνοῆν καὶ φωνῆν τοῦ ἑτέρου ὄργάνου καὶ τοῦτο διὰ σημεία, περὶ τῶν ὁποίων δύο ἀράδες

παραπάνω προσπαθεῖ νὰ μᾶς πείσει· ὁ ὀρισμὸς δὲ δὲν ἔχουν οὔτε φωνήν οὔτε πνοήν.

§ 14. . . . Τῶν ἡμιφώνων τὸ μὲν λ καὶ ρ λέγονται ὑγρά, διότι εὐκόλως προφέρονται μετ' ἄλλων συμφώνων, τὸ δὲ -μ-ν καὶ τὸ πρὸ οὐρανισκοφώνων -γ ἔρρινα, ὡς διὰ τῆς ῥινὸς προφερόμενα καὶ τὸ -σ συριστικόν.

Φαντασθῆτε τὰ δύο δυσκολώτερα σύμφωνα αὐτὰ, τὰ ὁποῖα εἶναι δυσκολοπρόφερτα δι' ὀλόκληρα ἔθνη καὶ διὰ χιλιάδας ἀνθρώπων, νὰ λέγονται εὐκόλα!

§ 60. 1 α. Τὸ α-α, α-ε καὶ α-η εἰς α ὡς (μνά-α) μνᾶ, τιμ(α-ε) α, τιμ(ά-ητε) ἄτε· τὸ α-ο καὶ α-ω εἰς ω, ὡς τιμ(ά-ομεν) ὠμεν, τιμ(ά-ω) ὦ· τὸ α-ει καὶ α-η εἰς η, ὡς τιμ(ά-εις) ἄς, τιμ(ά-η) ἄ· τὸ α-οι εἰς ω, ὡς (ἄοιδῆ) ὠδῆ· τὸ α-ου εἰς ω, ὡς τιμ(άουσι) τιμῶσι· καὶ τὸ α-αι εἰς αι, ὡς (μνά-αι) μναῖ.

2 ε. Τὸ ε-α καὶ ε-η εἰς η, ὡς γέν(ε-α) η, φιλ(έ-ητε) ἦτε· τὸ ε-ε καὶ ε-ει εἰς εἰ, ὡς φιλ(ε-ε) ει, φιλ(έ-ει) εἰ· τὸ ε-ο καὶ ε-ου εἰς ου, ὡς φιλ(έ-ομεν) οὔμεν, φιλ(έ-ουσι) οὔσι· τὸ ε-αι καὶ ε-η εἰς η, ὡς (λύ-εαι) λύ-η, (φιλέ-ης) ἦς· καὶ τὸ ε-οι εἰς οι, ὡς φιλ(έ-οιμεν) οἴμεν.

Ἔπονται: 3 η — 4 ι, — 5 ο, — 6 υ

Καὶ μόνη ἡ ὄψις, ἡ τυπογραφικὴ ὄψις, εἶναι ἱκανὴ νὰ φέρει ἀμαύρωσιν ὀφθαλμικὴν καὶ διανοητικὴν!!!

§ 79. Ἀναπληρωματικὴ ἔκτασις λέγεται ἡ μεταβολὴ βραχέος φωνήεντος εἰς μακρὸν φωνῆεν ἢ δίφθογγον πρὸς ἀναπλήρωσιν ἐκπεσόντων συμφώνων. Ἐκτείνεται δέ·

α') τὸ -ᾶ εἰς ᾱ, ὡς (τάλαᾶν-ς) τάλας, (ἐμίᾶνσα-ᾶνα) ἐμίᾶνα. β') τὸ -ε εἰς ει, ὡς (θεντ-ς) θεῖς, (φθερ-ῖω-ερρω) φθειρῶ· γ') τὸ -ο εἰς ου, ὡς (ὀδοντ-ς) ὀδοῦς, (λέγοντ-σι...) λέγουσι· δ') τὸ -ῖ καὶ -ῦ εἰς ῖ καὶ ῦ, ὡς (κριν-ῖω-ιννω) κρεῖνω, (φῦντ-σα) φῦσα.

Ἐλησημονήθησαν τὸ λέοντσι καὶ τὸ γέλωτσι!!!

§ 80. α') Συγχοπὴ λέγεται ἡ ἔκπτωσις τοῦ μεταξὺ δύο συμφώνων κειμένου-ε, ἐξ οὗ ἡ λέξις γάνει μίαν τῶν συλλαβῶν, ὡς πέτ-ομαι ἐ-πτ-όμην, (γεν-γν-) γί-γν-ομαι, νεογν-ός, (σεγ-σγ-) ἔσγ-ον).

Συγκοπή λέγεται διατάραξις τῆς καρδιακῆς λειτουργίας κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον σοβαρά· ὄχι ὀλιγώτερον σοβαρὰ εἶναι ὁμῶς καὶ ἡ συγκοπή ἢ νοερὰ ἢ ἐπερχομένη ἐκ τῆς ἀναγνώσεως τῶν νεοελληνικῶν καὶ ἀττικῶν γραμματικῶν.

Ἔπονται παράγραφοι περὶ συστολῆς καὶ ὑφαιρέσεως, περὶ ἐπενθέσεως, μεταθέσεως, ἀποκοπῆς. Ἡ μόνη σωτηρία ἀπὸ τὰς βδελυγμίας αὐτὰς θὰ ᾗτο ἡ μετάθεσις καὶ ἐπένθεσις τῶν βιβλίων αὐτῶν εἰς τοὺς ἀποπάτους!

Ἄς δώσει ὅστις ἔχει τὸ θάρρος καὶ μιὰ ματιὰ εἰς τὰ περὶ συμφώνων, διὰ νὰ θαυμάσει ὄχι τὰ πάθη τῶν συμφώνων ἀλλὰ τὰ πάθη τῶν ταλαιπώρων παιδιῶν— διὰ νὰ μάθουν πῶς τὸ λ καὶ ρ ἐναλλάσσονται διὰ νὰ μεταβληθῆ ἡ κεφαλαργία εἰς κεφαλαλγίαν μὲ αὔξησιν καὶ ἐπίτασιν καὶ τῆς μιᾶς καὶ τῆς ἄλλης.

§ 119. α') Τὸ -j μετὰ τὸ -κ-γ-χ-τ-θ, ᾗτοι τὸ, κj-γj-χj τj-θj, μεταβάλλεται εἰς -σσ καὶ ἐν τῇ νέα ἀττικῇ καὶ εἰς -ττ, ὡς φρικ-jω) φρίσσω-ττω, (ταγ-jω) τάσσω-ττω, (ταραχ-jω) ταράσσω-ττω, (μελιτ-jα) μέλισσα-ττα (κορυθ-jω) κορύσσω.

β') Τὸ μετὰ σύμφωνον -τj ἀπὸ σσ γίνεται ἀπλοῦν -σ, ὡς (παντ-jα πάνσσα), πᾶσα, (δοκ-jα, δοκσσα) δόξα, (διπτ-jα διπσσα) δίψα.

Ἴδου μικρὸν δεῖγμα πῶς γίνεται κατὰ τὴν ἱστορικὴν καὶ συγκριτικὴν μέθοδον ἡ εἰσαγωγὴ δεκαετῶν ἢ δωδεκαετῶν παιδιῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν!

*Ἐξ ὅλων τούτων τόσον ἐξαλλίσθηκα
ὡς νὰ γυρίξῃ μύλος 'ς τὸ κεφάλι μου*

*Ὁ μαθητὴς πρὸς τὸν Μεφιστοφιλή
Φάουστ Gœthe.*

Τί ἐπίδρασιν δύνανται λοιπὸν ν' ἀσκήσουν ἐπὶ τοῦ παιδικοῦ νοῦ τοιοῦτου εἶδους γραμματικά; τί ἐπίδρασιν δύναται, παρακαλῶ, ν' ἀσκήσει ἐπὶ τοῦ στομάχου

βρέφους, ἄμ' ἀποκοπεῖ, τακτικῇ καθημερινῇ παροχῇ ἐμετικῶν πρὸ τοῦ φαγητοῦ καὶ κατὰ τὴν γώνευσιν ; καὶ ὅμως ἀπίστευτον· εἰς τοιοῦτου εἴδους μεθοδικὴν χρῆσιν ἐμετικῶν καθυποβάλλομεν τὸν στόμαχον μικρῶν παιδιῶν διὰ νὰ τὰ ἐτοιμάσομεν νὰ χωνεύουν νηπιόθεν τὴν βαρυτέραν στερεὰν τροφήν. Αὕτῃ εἶναι ἡ διανοητικὴ ἀγωγή ἡ ἐπιβαλλομένη ὑπὸ τῶν «ἱστορικῶν λόγων» καὶ τοιαύτη εἶναι ὅχι «ἡ δύναμις τῆς ἱστορίας αὐτῆ» ἀλλ' «ἡ ἐκ τῶν φοβερῶν ἀτυχημάτων ἐφ' ἡμᾶς ἐπισκῆψασα» διανοητικὴ ἀδυναμία καὶ παιδαγωγικὴ ἀνικανότης, «ὥστε οὐδ' ἐπεχειρήθη κἂν ὁ κατὰ τῆς παλαιόθεν κληρονομηθείσης ἡμῖν καταστάσεως ταύτης ἀγών».

Εἶδα πολλάκις καὶ ἐπρόσεξα, φίλοι ἀναγνώσται, πῶς βασανίζονται μικρὰ παιδιὰ διὰ νὰ ἐννοήσουν τοιούτους κανόνας, διότι ὑπάρχουν καὶ μαθηταὶ ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐννοήσουν πρὶν ἀποστηθίσουν. Ἡ ἀγανάκτησις μου ἔφερε πολλάκις εἰς τὴν μνήμην τοὺς λόγους τοῦ Βαλεντίνου :

ὦ ἄτιμη μεσίτρα σὺ,
νὰ πιάσω, ἂν μπορούσα,
τὸ ζαρωμένο σου κορμί,
ὅλα μου τ' ἁμαρτήματα
θὲ νὰ τὰ ἐξοφλοῦσα.

Goethe-Faust μετάφρ. Προβελεγγίου σελ. 110.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι τὸ σχολεῖον ὑποδεχόμενον τὰ ἐλληνόπαιδα σβύνει ἀμέσως εὐθύς εἰς τὸ κατώφλιον αὐτοῦ τὸν σύντροφον λύχνον τοῦ μητρικοῦ ιδιώματος καὶ τῆς ἐμφύτου γραμματικῆς. Ἐκεῖθεν εἰσάγει αὐτὰ εἰς τὴν ἀδιαχώρητον ὁμίχλην τῆς καθαρευούσης.

Καὶ ὅμως ὁ σκοπὸς, ὁ κάλλιστος καὶ κυριώτατος τῆς σχολικῆς ἐκπαιδεύσεως, εἶναι πάντοτε καὶ παντοῦ ἡ διδασκαλία τῆς ἐθνικῆς γλώσσης καὶ δι' αὐτῆς ἡ

ἀσκησις εἰς τὸ σαφῶς καὶ ἀκριβῶς διανοεῖσθαι καὶ εὐχε-
ρῶς λέγειν καὶ γράφειν· ἡ ἀρμονικὴ δηλαδὴ τοῦ ἐνδια-
θέτου, προφορικοῦ καὶ γραπτοῦ λόγου διὰ τῆς ἐθνικῆς
γλώσσης μὀρφωσις.

Τοῦ ζητήματος τούτου ἡ ἐξέτασις εἶναι δι' ἡμᾶς
βέβαια πολὺ σπουδαιότερα παρὰ ὅλων ὁμοῦ τῶν ιστο-
ρικῶν καὶ προϊστορικῶν ἀκόμη λόγων ἢ ἐρευνα, καὶ
ὅλος μὰζι ὁ ἀττικισμὸς ἀρχαῖος καὶ νεώτερος καὶ μέλ-
λων, διότι ὅλοι ἔχομεν καθήκον νὰ ἐξετάζομεν διὰ
ποῖον σκοπὸν στέλλομεν τὰ τέκνα μας εἰς τὰ ἐθνικὰ
σχολεῖα.

Εἰς παράγοντα δὲ κοινωνικὸν τοιαύτης φύσεως καὶ
δυνάμενον νὰ ἐπιδράσει μὲ τοιαύτην ἔντασιν καὶ εἰς
τόσην ἔκτασιν δὲν καθυπεβλήθη ποτὲ ἄλλοτε τὸ γένος
Οὐδέποτε ὡς σήμερον κοινὴ καὶ δυστυχῶς χηνωδῶς
ὁμοιόμορφος διδασκαλία ἐπεβλήθη εἰς ὅλα τοῦ γένους
τὰ φυλετικὰ καὶ κοινωνικὰ στοιχεῖα καὶ ὁ παράγων
αὐτὸς δὲν εἶναι ἐξ ἐκείνων, εἰς τῶν ὁποίων τὴν ιστορι-
κὴν ἐπήρειαν ὑποκύπτει κανεὶς ὡς εἰς ἀναπόδραστον
ἀνάγκην.

"Ὅλοι μας λοιπὸν, διδάσκαλοι καὶ γονεῖς, πρέπει νὰ
καταλάβομεν καλὰ, καλὰ, ὅτι, ἂν δὲν διαλυθεῖ ἡ
ἀττικὴ ὁμίχλη, ἂν δὲν θεραπευθεῖ ἡ ἐλογενῆς καχεξία
ἢ μαστίζουσα τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον, ἂν δὲν λυθεῖ τὸ
ζήτημα πῶς πρέπει νὰ μανθάνομεν τὴν γλῶσσαν μας,
ἂν δὲν γίνῃ ἡ θεραπεία τῆς ποδάγρας αὐτῆς τοῦ
Γένους, δὲν θὰ περισσεύει ποτὲ καιρὸς οὔτε διὰ τὴν
ὑγείαν τοῦ σώματος, οὔτε διὰ τὴν ὑγείαν τοῦ νοῦ,
οὔτε διὰ κανενὸς εἶδους μὀρφωσιν, τὴν δὲ ποιότητα
τῆς σχολικῆς μας ἐκπαιδεύσεως θὰ ἐξακολουθοῦμεν νὰ
βλέπομεν κατ' ἀνάγκην νὰ γίνῃται κατωτέρα καὶ ὅσον
θὰ κάμνομεν προσπαθείας νὰ προσθέτομεν, ν' ἀφαι-
ροῦμεν, ν' ἀλλάζομεν τὰ ὠρολόγια, νὰ γινόμεθα πότε

Γερμανομαθείς και Γερμανομανεῖς, ἄλλοτε Γαλλομα-
νεῖς και ἄλλοτε Ἀγγλομανεῖς.

Ἡ διδακτικὴ ὕλη λοιπὸν θὰ μένει πάντοτε ὕλη, βάρος,
φόρτωμα. Τί θὰ δώσει ψυχὴν εἰς τὴν ὕλην αὐτήν; Τί
θὰ μεταβάλλει τὸ βαρὺ αὐτὸ φορτίον εἰς σῶμα και
καὶ αἷμα νεανικόν; *Mens agitat molem.*

Τὰ μέσα, ὅσα τοῦλάχιστον νομίζω τὰ πλέον κατε-
πείγοντα και ἀμέσως ἐφαρμόσιμα, θὰ προσπαθήσω,
ἀγαπητέ μου κύριε, νὰ ἐκθέσω εἰς τὰς ἐπομένας μου
ἐπιστολάς.

Δεκέμβριος 1899.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΠΕΜΠΤΗ

ΠΩΣ ΘΑ ΘΕΡΑΠΕΥΣΩΜΕΝ ΤΗΝ ΕΛΟΓΕΝΗ ΚΑΧΕΞΙΑΝ

Η ΟΠΟΙΑ ΜΑΣΤΙΖΕΙ ΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΙΝ

Φίλε Κύριε,

Ἄς ὑποθέσομεν λοιπὸν ὅτι τὸ παιδαγωγικὸν μας ρευστὸν καὶ ἡ πεποιθήσις ὅτι τὸ σχολεῖον ἔχει ἀνάγκην ριζικῆς ἀναμορφώσεως πλησιάζουν ὡς πρὸς τὴν συμπύκνωσιν καὶ τάσιν τὸ σημεῖον ἐκεῖνο, ὅπου ἐπικεῖται ἐκδήλωσις μὲ δρᾶσιν. Τί θὰ εἶναι τότε τὰ ἀναμορφωτικὰ μέτρα; δυναμικὰ μὲν, νομίζω, ὡς πρὸς τὸ ποῖον, ἡρωικὰ δὲ κατὰ τὸν βαθμὸν καὶ τὴν ἔντασιν.

Τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας πρέπει νὰ χωρίσομεν ἀπὸ τὴν σπουδὴν τῆς ἐθνικῆς μας γλώσσης ἐντελῶς, χειρουργικῶς δηλαδή. Μετὰ τοῦτο δὲ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας πρέπει νὰ μεταθέσομεν εἰς ἡλικίαν, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ νοῦς εἶναι κάπως ὠριμώτερος πρὸς ἱστορικὰς καὶ κοινωνιολογικὰς σπουδὰς, διότι εἰς αὐτὰς ἀνάγεται καὶ ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας καὶ διὰ τοὺς ἄλλους μὲν λαοὺς, ἀλλὰ ἰδιαιτέρως καὶ κατ' ἐξοχὴν δι' ἡμᾶς.

Ἐὰν ὁ σκοπὸς μας ἦτο νὰ παλινδρομήσομεν πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἀττικὴν καὶ αὐτὴν νὰ ὀμιλοῦμεν καὶ νὰ γράφομεν, θὰ ἔπρεπε καὶ ἐνωρίτατα καὶ μὲ ὄλως διόλου διαφορετικὴν μέθοδον ν' ἀρχίζομεν τὴν σπουδὴν τῆς. Τῆς μεθόδου αὐτῆς ὑπάρχει παράδειγμα ἱστορι-

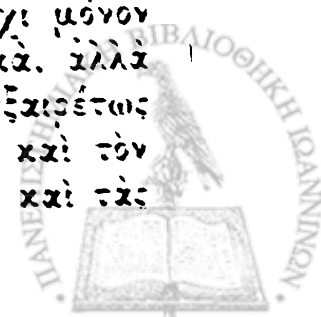

κόν· παραθέτω δὲ αὐτὸ διὰ τὰ ποικίλα καὶ ἑκτακτα διδάγματα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζει καὶ ὑποβάλλει εἰς τὴν προσοχὴν καὶ μελέτην τῶν διδασκάλων καὶ γονέων. Ἴδου μὲ πόσῃν ἀφέλειαν καὶ ἀπλότῃ διηγείτα· ὁ Montaigne πῶς ἔμαθε τὴν λατινικὴν ὡς μητρικὴν του γλώσσαν (Essais de Montaigne 1580 XXV. de l'institution des enfants),

Ὁ Ζήνων ἔλεγεν ὅτι εἶχε δύο εἰδῶν μαθητὰς, τὸ ἓνα εἶδος ὀνόμαζε φιλολόγους, δηλαδὴ περιέργους νὰ μαθαίνουν τοὺς λόγους τῶν πραγμάτων· τὸ ἄλλο εἶδος ὀνόμαζε λογοφίλους· αὐτοὶ κατεγίνοντο μὲ τὸ λέγειν. Ὁμολογῶ ὅτι προτέρημα εἶναι νὰ ὁμιλῇ κανεὶς ὠραῖα, ἀλλ' ὄχι δὲ καὶ τόσον ὅσον τὸ ἐκτιμοῦμεν· ἀγανακτῶ δὲ βλέπων ὅτι ὅλην μας σχεδὸν τὴν ζωὴν μὲ αὐτὰ τὴν περνοῦμεν.

Ἐγὼ θὰ ἐπεθύμουν νὰ ἤξευρα πρὸ παντὸς τὴν μητρικὴν μου γλώσσαν καὶ κατὰ δεύτερον λόγον τὴν γλώσσαν τῶν γειτόνων μου ἐκείνων, μὲ τοὺς ὁποίους εἶμαι εἰς σχέσεις.

Μέγα καὶ ὠραῖον ἀπόκτημα βεβαίως τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Λατινικὰ, ἀλλὰ τὸ ἀγορεύομεν πολὺ ἀκριβῶς. Πῶς δυνάμεθα νὰ τὸ κατορθώσομεν εὐθηνότερα θέλω νὰ δεῖξω διὰ τοῦ ἰδικοῦ μου παραδείγματος. Τὸν μακαρίτην πατέρα μου εἶχε πολὺ ἀποσχολήσει τὸ ζήτημα τοῦτο· ἐξέταζε πάντοτε τοὺς σοφοὺς καὶ πεπαιδευμένους τοῦ καιροῦ του καὶ ἀπὸ τοὺς περισσοτέρους ἤκουσεν ὅτι ἡ αἰτία, διὰ τὴν ὁποίαν δὲν κατορθώνομεν πλέον νὰ φθάσομεν τὸ μεγαλεῖον τῆς ψυχῆς καὶ τὴν μάθησιν τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων, ἦτο ἀκριβῶς αὐτὸ τὸ ἀτελείωτον μῆκος τῆς σπουδῆς τῆς γλώσσης των, ἡ ὁποία εἰς ἐκείνους ἦτο τόσον εὐκολή... Ὅπως δὴποτε ἰδοὺ τί ὁ πατήρ μου ἐσορίσθη. Ἐνῶ μὲ εἶχεν ἀκόμη ἡ παραμύνα καὶ πρὶν λυθεῖ ἡ γλώσσά μου, μὲ παρέδωκεν εἰς Γερμανὸν ἰατρὸν ἐντελῶς ἀγνοοῦντα τὰ Γαλλικὰ, κάτογον ὁμῶς τῆς Λατινικῆς κατὰ βῆθος· τὸν Γερμανὸν αὐτὸν ἐστειλε καὶ ἔφερεν ἐπίτηδες καὶ ἐπλήρωσε πολὺ ἀκριβῶς συνώδευαν δὲ αὐτὸν καὶ δύο ἄλλοι ὡς βοηθοί. Ὅχι μόνον δὲ οἱ τρεῖς αὐτοὶ μοῦ ὁμιλοῦσαν συνεχῶς Λατινικὰ, ἀλλὰ καὶ κανόνα αὐστηρότατον ἐπέβαλαν εἰς ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς ἐντὸς τῆς πατρικῆς οἰκίας, εἰς τὴν μητέρα καὶ τὸν πατέρα, εἰς τοὺς θαλαμηπόλους καὶ τοὺς ὑπηρέτας καὶ τὰς

ὕπηρετρίας νὰ μὴν ὀμιλοῦν ποτὲ εἰς ἐμὲ ἄλλως παρὰ μετὰς ὠρισμένας ἐκείνας λατινικὰς λέξεις, τὰς ὁποίας ἐδιδάχθησαν πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον. Τ' ἀποτελέσματα ἦσαν ἀξιοθαύμαστα. Τὴν μητέρα καὶ τὸν πατέρα κατόρθωσεν ἡ μέθοδος αὐτῆ νὰ μάθουν τόσα, ὥστε ὄχι μόνον νὰ συνεννοοῦνται μαζί μου, ἀλλὰ καὶ νὰ κάμνουν χρῆσιν τῆς λατινικῆς, ἐὰν παρουσιάζετο εὐκαιρία ἢ ἀνάγκη, ἐπίσης δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς, ὅσοι ἦσαν καθημερινῶς μαζί μου. Ἡ ἐκλατίνισις αὐτῆ ὄλων μας ἐξεγελίσε τέλος ἀπὸ τὴν πατρικὴν ἔπαυλιν εἰς τὰ τριγυρινὰ χωρία, ὅπου ἕως τὴν σήμερον πολλάκις θὰ τύχει ν' ἀκούσει κανεὶς λατινικὰ ὀνόματα ἀναφερόμενα εἰς τέγνας καὶ χειρωναξίας. Οὕτως ἔφθασε τὸ βῆμα τῆς ἡλικίας μου ἔτος χωρὶς ν' ἀκούσω οὔτε μίαν λέξιν γαλλικὴν, καὶ οὕτω χωρὶς βιβλία, δίχως γραμματικὴν, δίχως μάστιγα καὶ δάκρυα ἔμαθα Λατινικὰ τόσον καθαρὰ καὶ τέλεια ὅσον καὶ ὁ διδάσκαλός μου.

Ἀργότερα ἄνδρες σοφῶν ὁ Nicolas Groucny, ὁ Guarente (ὁ σχολιαστὴς τοῦ Ἀριστοτέλους), ὁ G. Buchanan ὁ μέγας Σκωτὸς ποιητὴς, ὁ Marc Antoine Muret, τὸν ὁποῖον Γαλλία καὶ Ἰταλία ἀναγνωρίζουν ὡς τὸν ἄριστον ρήτορα τοῦ καιροῦ του, εἶπαν πολλάκις ὅτι τόσῃν εὐχέρειαν εἶχα εἰς τὴν Λατινικὴν κατὰ τὴν παιδικὴν μου ἡλικίαν, ὥστε ἐφοβοῦντο νὰ μὲ πλησιάσουν. Ὁ Buchanan, τὸν ὁποῖον ἐπανεῖδα κατόπιν εἰς τὴν συνοδίαν τοῦ γενναίου καὶ εὐγενοῦς Maréchal de Brissac, μὲ εἶπεν ὅτι κατεγίνετο νὰ γράφει περὶ ἐκπαιδεύσεως καὶ ὅτι εἰς τὸ σύγγραμμά του αὐτὸ ἐλάμβανεν ὡς βάσιν καὶ ὑπογραμμὸν τὴν μέθοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν ἔγινεν ἡ ἰδική μου ἐκπαίδευσις.

Τὰ πρῶτα μου ἀναγνώσματα ἦσαν αἱ μεταμορφώσεις τοῦ Ὄβιδίου· τὴν γλῶσσαν ὡς μητρικὴν εὕρισκα εὐχερεστάτην· τὸ δ' ἀντικείμενον τόσον ἔθελγε τὴν παιδικὴν μου φαντασίαν, ὥστε μόνις ἑπταετῆς εὐχαρίστως ἄφινά κάθε εἶδους διασχέδασιν χάριν αὐτῆς τῆς ἀναγνώσεως. Τὰ περίφημα τοῦ καιροῦ μου βιβλία, εἰς τὰ ὁποία τόσῃν εὕρισκον τέρψιν οἱ συνομηλικές μου, οἷον Lancelots du Lac καὶ ἄλλα παρόμοια μωρολογήματα, οὐδὲ κατ' ὄνομα μοῦ ἦσαν γνωστά· τόση κατεβλήθη εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ ἀγωγὴν μου φροντίς καὶ προσοχὴ.

Καὶ κάτι ἄλλο ὀφείλω ν' ἀναφέρω ὡς μέγα δι' ἐμὲ εὐτύχημα, ὅτι δηλαδὴ καὶ κατόπιν ἀκόμη οἱ διδάσκαλοί μου

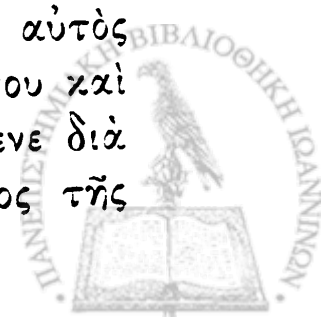

δὲν ἐφάνησαν αὐστηροὶ καὶ ἀπαιτητικοὶ δι' ὅλα ἐξ ἴσου τὰ μαθήματα· οὕτω λοιπὸν κατόρθωσα νὰ μελετήσω ὀλόκληρον τὸν Βιργίλιον καὶ ἄλλους συγγραφεῖς θελγόμενος πάντοτε ἀπὸ τὴν τερπνότητα τοῦ ἀντικειμένου, ὁ δὲ διδάσκαλος ἐκαμώνετο ὅτι δὲν ἔβλεπε τίποτε. Ἔχω τὴν πεποίθησιν ὅτι, ἂν μ' ἐμπόδιζαν ἀπὸ τὴν ἐπιθυμίαν μου ἐκείνην, θὰ εἶχε συμβεῖ καὶ εἰς ἐμὲ ὅ,τι εἰς τοὺς ἄλλους μικροὺς εὐγενεῖς τοῦ καιροῦ μου· τὸ σχολεῖον καὶ ἡ διδασκαλία μόνον μῖσος τῶν βιβλίων καὶ τῆς παιδείσεως θὰ ἄφιναν εἰς τὴν ψυχὴν μου.

Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι μέσον ἐπιτυχίας ἄλλο ἀσφαλέστερον δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ κατορθώσομεν τοὺς νέους ν' ἀγαπήσουν τὴν μάθησιν· ἄλλως τοὺς κάμνομεν γαιδάρους φορτωμένους βιβλία, τοὺς ἀναγκάζομεν μὲ τὴν μάστιγα νὰ βαστάζουν τὸ φορτίον αὐτὸ τῆς σοφίας, ἐνῶ αὐτὴν ὡς φίλην ὄχι μόνον νὰ ὀδηγήσει εἰς τὴν κατοικίαν του, ἀλλὰ καὶ νὰ νυμφευθεῖ πρέπει ὁ καθείς μας.

Αὐτὰ καὶ ἄλλα πολλὰ μᾶς λέγει ὁ Montaigne μὲ ἀφέλειαν καὶ ἀπλότητα. Ὅ,τι ὁ Αἰμίλιος τοῦ Rousseau περιέχει χρήσιμον διὰ τὴν ἀνατροφὴν τῶν παιδιῶν καὶ πρακτικῶς ἐφαρμόσιμον ὀφείλει εἰς τὸν Montaigne. Καὶ ὅμως, ἂν καὶ τοιοῦτος ἀνεδείχθη λατινιστῆς ὁ Montaigne, ἔγραψε τὰ δοκίμιά του εἰς τὸ γαλλικὸν τοῦ καιροῦ τοῦ ιδίωμα καὶ δι' αὐτῶν ἀπαθανάτισε τὸ ὄνομά του κ' ἔγινε εἰς τῶν θεμελιωτῶν τῆς γαλλικῆς γλώσσης.

Παρῆλθε βεβαίως ὁ καιρὸς ὅπου τὰ Ἑλληνικὰ καὶ Λατινικὰ εἶχαν τόσην σημασίαν, ὥστε νὰ ἐμπνεύσουν εἰς πατέρα φιλότεχνον τοιαύτην τοῦ πειράματος τοῦ Ψαμμιτίχου τροποποίησιν. Ἀλλὰ θὰ ἦτο ἄρά γε κατορθωτὴ, ἂν καθ' ὑπόθεσιν ἐπήρχετο εἰς τὸν νοῦν κανενὸς ἡ ιδέα αὐτή; ἐγὼ νομίζω ὅτι, καὶ ἂν εἰς τὸν ὕπατον τῶν ἀττικιστῶν ἀνέθετεν ὁ φιλάττικος αὐτὸς πατέρας τὴν ἀττικὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ τέκνου του καὶ ὅλα ἐλαμβάνοντο τὰ μέτρα, ὁ μαθητῆς θὰ ἔμενε διὰ βίου κλυδωνιζόμενος καὶ ναυτιῶν εἰς τὸ πέλαγος τῆς

ἀττικῆς γραμματικῆς. Ἀναμφιβόλως τὴν ἀρχαίαν οὔτε ὡς πιθανὴν ἐθνικὴν οὔτε ὡς ἐνδεχομένην μητρικὴν σπουδάζομεν καὶ λοιπὸν διὰ τὸν ἀπλούστατον αὐτὸν λόγον πρέπει νὰ ἐξετασθῆι προσεκτικώτατα ποίαν καὶ πόσῃν θέσιν πρέπει αὐτὴ ἢ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας νὰ κατέχει ἐντὸς τοῦ σχολείου.

Ἐὰς ἀφήσομεν τὴν πρακτικὴν λεγομένην τοῦ ζητήματος ὄψιν, ἂν καὶ εἶναι βεβαίως σπουδαιοτάτη· διότι δὲν ἀρκεῖ νὰ πορίζονται τὰ παιδιὰ μόνον γνώσεις, ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξετάσομεν ἂν αὐταὶ εἶναι αἱ κατάλληλοι διὰ τὴν ἡλικίαν των, καὶ ἂν δι' αὐτὴν τὴν ἡλικίαν δὲν ὑπάρχουν ἄλλαι γνώσεις καταλληλότεραι· τὰ ζητήματ' αὐτὰ ἄς μένουν κατὰ μέρος.

Ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας, ἢ ἐντὸς τοῦ σχολείου, ἐννοεῖται, εἶναι, καθὼς μᾶς ἐπαναλαμβάνουν ἀενάως, ἀπαραίτητος διὰ τὴν γενικὴν τοῦ ἀνθρώπου μόρφωσιν, τὸ δὲ σχολεῖον ἔχει ὡς πρῶτιστον σκοπὸν νὰ μορφώσῃ τὴν νέαν γενεάν, νὰ μορφώσῃ τὸν νοῦν αὐτῆς καὶ τὸ ἦθος. Ἐὰς ἀφήσομεν κατὰ μέρος τὸ ζήτημα τῆς μορφώσεως τοῦ ἦθους διὰ τῶν κλασικῶν σπουδῶν καὶ ὡς πολὺ πολὺ ἀμφισβητήσιμον, καὶ ὡς ἔξω τοῦ προκειμένου· ἄς ἐξετάσομεν δὲ πῶς καὶ κατὰ πόσον δύναται νὰ εὐοδοθῆι διὰ τῶν σπουδῶν αὐτῶν ἢ διανοητικὴ τῶν μαθητευομένων διάπλασις.

Τὸ ζήτημα τοῦτο ἀνεκινήθη παντοῦ. Ἐκ τῶν Εὐρωπαϊκῶν σοφῶν ἄλλοι μὲν ἐξέτασαν αὐτὸ ὡς πρὸς τὴν Λατινικὴν ἅμα καὶ Ἑλληνικὴν· ἢ συζήτησις ἐξακολουθεῖ καὶ πλῆθος ποικίλων γνωμῶν ἀενάως ἐκφέρονται. Δὲν ἔλυσαν βεβαίως, πολλοῦ γε καὶ δεῖ, τὸ ζήτημα οἱ σοφοὶ τῆς Εὐρώπης· ἀλλὰ καὶ ἂν ὑποτεθεῖ ὅτι τὸ ἔλυσαν καὶ ἀπέδειξαν ὅτι εἶναι ἐξόχως ὠφέλιμοι αἱ σπουδαὶ αὐταὶ δι' ἐκείνους, πρέπει νὰ λάβομεν ἡμεῖς ὡς ὁδηγὸν τὴν γνώμην των; Δὲν πρέπει μᾶλλον νὰ

καθυποβάλομεν τὸ ζήτημα εἰς ἐξέτασιν ἡμεῖς διὰ τὰς ἰδικὰς μας ἀνάγκας ; Πιθανὸν τοιαύτη ἐξέτασις ἀπρολήπτως γινομένη νὰ φθάσει εἰς ἄλλα ἀποτελέσματα. ἐνδεχόμενον μάλιστα νὰ φθάσει καὶ εἰς τ' ἀντίθετα, νὰ φανεῖ δηλαδὴ ὅτι ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας, ἐννοῶ πάντοτε, ἢ ἐντὸς τοῦ σχολείου καὶ ὅπως γίνεται, εἶναι ἐπιβλαβὴς ὡς πρὸς τὸν μαθητὴν, ὡς πρὸς τὸ σχολεῖον, ὡς πρὸς τὸ γένος· ἐπιβλαβὴς διὰ τὴν ὅλην σχολικὴν διδασκαλίαν, τῆς ὁποίας συνεχῶς ἐμποδίζει τὸ ἔργον, ὅτι εἶναι ὀλεθρία διὰ τὴν γλωσσικὴν ἀσκήσιν τοῦ μαθητοῦ καὶ ὀλεθρία διὰ τὸν σχηματισμὸν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης.

Βλασφημίαι θ' ἀναφωνήσουν πολλοὶ, ἀκόμη καὶ ἂν ὡς ὑποθέσεις ἐκφέρονται· ἀλλ' ὅμως φρονῶ ὅτι εἰς παρόμοια συμπεράσματα θὰ καταλήξει ἅμα θελήσει κανεὶς νὰ παρατηρήσει προσεκτικὰ, καὶ νὰ ἐρμηνεύσει ἀμερολήπτως τὰ ἐκπαιδευτικὰ φαινόμενα, ὅσα καθ' ἡμέραν ἀφθόνως παρουσιάζονται τριγύρω μας, καὶ τὰ ὁποῖα δυστυχῶς οὐδέποτε ἀπ' εὐθείας ἐξετάζομεν· πάντοτε ἢ ἀττικίζουσα καὶ πομπώδης φρασεολογία παρεντίθεται μεταξὺ ἡμῶν καὶ τῶν φαινομένων· ἢ φράσις κολακεύει τὴν μεγαλομανίαν τὴν ἐκ παρελθόντων μεγαλείων, εὐκόλως δὲ εὐχάριστοι φράσεις καταπίνονται, μεθυστικωτάτας δ' ἀναδίδουν ἀναθυμιάσεις.

« Ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ γλῶσσα εἶναι ἡ καταλληλοτάτη ὕλη, ἐπὶ τῆς ὁποίας δύναται ν' ἀσκηθῆ τὸ νοητικόν », κατὰ τὸν Κον Wilmann. (Νεολόγος 1895 Μαΐου 17). Die griechische Sprache ist der vorzüglichste Stoff an welchem die Kunst des Verstehens geübt werden kann. Παρόμοια ἐπαναλαμβάνομεν ἡμεῖς κατὰ κόρον καὶ μέχρις ἀηδίας, παρόμοια ἐπαναλαμβάνουσιν ἄλλοι σοφοὶ ἄλλοῦ διὰ τὴν λατινικὴν. διότι ἐκεῖ ἡ λατινικὴ κυρίως σπουδάζεται, ὡς εἰς Γαλλίαν κτλ. κτλ.

Δὲν θέλω νὰ δυσαρεστήσω τὸν σοφὸν Γερμανὸν ἀντιλέγων ὅτι τὸ νοητικὸν, ἡ τέχνη τοῦ νοεῖν, δύναται ν' ἀσκηθεῖ μὲ ἴσην τοῦλάχισον ἐπιτυχίαν διὰ τῶν μεθόδων τῶν μαθηματικῶν καὶ φυσικῶν ἐπιστημῶν, διὰ τῆς ὀρθῶς καθοδηγουμένης παρατηρήσεως τοῦ περιστοιχίζοντος κόσμου, διὰ τοῦ πειραματισμοῦ, διὰ τῆς μεθοδικῆς σπουδῆς τῆς ἐθνικῆς γλώσσης καὶ διὰ πολλῶν ἄλλων ἀκόμη ἀπλουστέρων πραγμάτων. Προσθέτω λοιπὸν μίαν ἐπεξηγηματικὴν πρότασιν διὰ νὰ ἐλαττώσω τὴν ὑπερβολὴν καὶ διὰ νὰ καταστήσω πιθανώτερα τὰ λεγόμενα ὑπὸ τοῦ Γερμανοῦ σοφοῦ. Ἡ φράσις οὕτω τροποποιουμένη δύναται νὰ διατυπωθεῖ ὡς ἐξῆς: Ἡ σπουδὴ τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν κειμένων εἶναι ἡ καταλληλοτάτη ὕλη, ἐπὶ τῆς ὁποίας δύναται νὰ ἀσκηθεῖ ὄχι τὸ νοητικὸν ἁορίστως, ἀλλὰ ἡ τέχνη τοῦ κατανοεῖν ἀρχαῖα κείμενα.

Ἄλλὰ καὶ εἰς τὴν οὕτως ἐκφερομένην γνώμην ἀνάγκη νομίζω, νὰ προσθέσομεν μίαν περιοριστικὴν ἐπερωτήσιν. Ἡ νοητικὴ αὐτὴ ἀσκησις εἶναι ὠφέλιμος ἀδιαφόρως εἰς κάθε ἡλικίαν; ὑποθέτω ὅτι, ὅπως καὶ δι' ἄλλα πράγματα, ἡ ἡλικία καὶ ἡ προηγηθεῖσα ἐπὶ εὐπροσιτωτέρων ἀντικειμένων προπαρασκευὴ θὰ ἔχουν μεγάλην σημασίαν. Συμπεραίνω λοιπὸν ὅτι καὶ μὲ ὅλας αὐτὰς τὰς περιοριστικὰς προτάσεις καὶ ἐπερωτήσεις, ἡ γνώμη τοῦ Γερμανοῦ σοφοῦ θὰ ἔχει κῦρος διὰ τοὺς Γερμανοὺς μαθητάς. Ἄλλὰ καὶ δι' ἐκείνους ἀκόμη πῶς γίνεται ἡ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων κειμένων διανοητικὴ αὐτὴ ἀσκησις; Κατ' οὐσίαν διὰ τῆς γερμανικῆς καὶ πρὸς ὄφελος τῆς γερμανικῆς, ἐν γένει δὲ τῆς ἐθνικῆς ἐκάστου γλώσσης. Εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἐντελείας κατὰ τὴν ἐκμάθησιν ξέντης γλώσσης φθάνομεν τότε, ὅταν ὁ προφορικὸς καὶ γραπτὸς λόγος ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ ἐνδιαθέτου ἀμέσως, ὅταν ἄρα ὁ ἐνδιάθετος αὐτὸς συλλαμβάνεται ἀμέσως

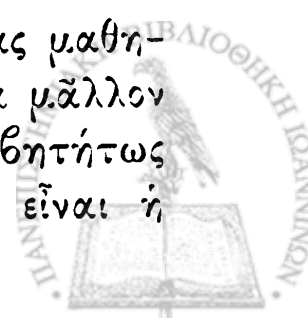

εις τούς τύπους τῆς ξένης γλώσσης. Τότε μόνον κατορθώνομεν νὰ ὁμιλοῦμεν καὶ γράφομεν ὅπως ὁ ξένος, διότι διανοοῦμεθα ὡς ἐκεῖνος. Περὶ τοιαύτης εἰς ἔν ὄλον ἀρμονίας τῆς τριπλῆς ἐκφάνσεως τοῦ λόγου δὲν πρόκειται βέβαια κατὰ τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων νεκρῶν γλωσσῶν, παρεκτός ἂν τὰς ἐσπουδάξωμεν ὡς ὁ Montaigne.

Εἰς τούς ξένους δύναται ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας νὰ φέρει τὰ καλὰ ὅσα μία ξένη καὶ καθ' ὅλα καὶ ὅλως διόλου διαφορετικὴ γλῶσσα δύναται νὰ φέρει. Ὁ νοῦς βλέπει πῶς αἱ λέξεις, τὰ σχήματα δηλαδὴ καὶ σημεῖα, διαστέλλονται καὶ διακρίνονται ἀπὸ τὰ διανοήματα, τὰ ὅποια προσπαθοῦν νὰ ἐκφράσουν. Πρὸς δὲ μεταχειριζόμενος τὰ διάφορα αὐτὰ περιβλήματα τῶν ὁμοίων διανοημάτων γυμνάζεται νὰ βλέπει δι' αὐτῶν μίαν ἄλλην τοῦ διανοήματος ὄψιν.

Καὶ αὐτὰ μὲν ὅσον ἀφορᾷ τούς ξένους, ἂν καὶ δι' ἐκείνους ἀκόμη ἡ σπουδὴ ζώσης γλώσσης θὰ ἔχει τὰ ἴδια πλεονεκτήματα, περιπλέον δὲ καὶ τὸ ἄλλως διὰ τὰς ἀρχαίας ἀνέφικτον, τὸ ἐκ τῶν ζώντων δηλ. κῦρος· διότι ἡ μετ' ἀπαιδευτῶν καὶ πεπαιδευμένων τοῦ ξένου ἔθνους συναναστροφή μᾶς φωτίζει ταχέως καὶ ἀσφαλῶς πόση εἶναι ἡ ἀξία τῶν ὅσα ἐδιδάχθημεν, καὶ κατὰ τὴν ἀκόμη ὑστεροῦμεν.

Ἄλλ' ἔστω, ἅς παραδεχθοῦμεν τέλος πάντων, ὅτι διὰ τούς ξένους μαθητὰς ἔχει ἡ σπουδὴ τῶν ἀρχαίων γλωσσῶν μεγάλην σημασίαν, διότι αὐτὰς σπουδάζοντες γυμνάζονται πολυειδῶς καὶ πολυτρόπως εἰς τὴν χρῆσιν τῆς ἐθνικῆς γλώσσης. Ἐπεταὶ ἐκ τούτου ὅτι τὰ ἴδια πλεονεκτήματα θὰ ἔχει καὶ διὰ τούς ἰδικούς μας μαθητὰς ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας; ὄχι νομίζω, ἀλλὰ μᾶλλον τ' ἀντίθετα κακά. Καὶ ἰδοὺ πῶς. Ἀναμφισβητήτως τὸ μέγιστον μέρος τῆς γλωσσικῆς ἀσκήσεως εἶναι ἡ

ἀπομνημόνευσις λέξεων. Δὲν πρόκειται βεβαίως περὶ μόνης αὐτῆς, διότι εἰς κάθε γλῶσσαν ἔχομεν δύο τινά· τὰ σημεῖα ἀφ' ἑνὸς ἀκουστικὰ καὶ προφορικὰ καὶ γραπτὰ, τὰ ἰνδάλματα τὰς ιδέας ἀφ' ἑτέρου. Διὰ τὴν μητρικὴν μας γλῶσσαν ἡ ἀπόκτησις τῶν δύο αὐτῶν συσχετικῶν καὶ ἀλληλενδέτων ὄρων γίνεται ἀρμονικώτατα μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ παιδικοῦ νοῦ. Ἐὰ ἰνδάλματα εἶναι ζωηρὰ, αἱ ιδέαι κατὰ τὸ δυνατόν σαφεῖς, τὰ δὲ σημεῖα ἐφαρμόζονται ἄνευ δισταγμοῦ καὶ ἀποτελεῖται οὕτως ἓν ὅλον ἀδιάσπαστον.

Ἄς ἔλθομεν τώρα εἰς τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας καὶ ἄς λάβομεν κατ' ἀρχὰς τὸν πυρῆνα τῆς γλώσσης ὑπ' ὄψιν «τοὺς λίθους καὶ τὰ ξύλα καὶ τὰ πάνθ' ὅσα τοιαῦτα» τοῦ Πλάτωνος. Εἶναι βέβαιον ὅτι ὡς πρὸς αὐτὸν τὸν πυρῆνα ἡ ἐκμάθησις τῆς μητρικῆς εἶναι ἀσυγκρίτως ὑπερτέρα τῆς ἀρχαίας καὶ ὑπὸ κάθε ἄλλην ἐποψιν καὶ ὡς διανοητικὴ ἀσκησις. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ λέξις ψωμί π. χ. μᾶς φέρει ἀμέσως τὴν εἰκόνα τῆς καθημερινῆς αὐτῆς τροφῆς, ὅπως αἱ λέξεις καρβέλια, φραντζόλες, κουλουῦρες κλπ. φέρουν ἄλλα ἰνδάλματα καὶ εἰδικὰς παραστάσεις. Ἡ λέξις ἄριτος ἐξ ἐναντίας, ἡ ὁποία προορίζεται ν' ἀντικαταστήσει εἰς τὸν νοῦν τοῦ μαθητευομένου ὅλα αὐτὰ τὰ διάφορα καὶ ποικίλα εἶδη τοῦ ψωμικοῦ γένους, φέρει εὐθὺς ἀμέσως μίαν ἀσεβῆ σύγχυσιν. Ἄριτος εἶναι διὰ τὸ ὀρθόδοξον Ἑλληνόφωνον χριστεπώνυμον πλήρωμα εἰδικόν τι ἐκκλησιαστικὸν ἀντικείμενον λατρείας διὰ τὴν ψυχὴν τοῦ πιστοῦ καὶ σεβασμοῦ διὰ πάντα χριστιανόν. Καὶ μόνη μὲν προφερομένη ἡ λέξις ἔχει αὐτὸ τὸ ἱερόν καὶ θρησκευτικὸν καὶ λειτουργικὸν περιεχόμενον· ὅταν δὲ τὴν βλέπομεν γραμμὴν κενώνεται ἀπὸ κάθε περιεχόμενον, ἐκτὸς ἐὰν τὴν συνοδεύουν τὰ οἰκεία ἐπίθετα, καταντᾷ δὲ τότε σύμπλεγμα ψηφείων ἄ. ρ. ἄρ, τ. ο. σ. τος, καὶ τίποτε

περισσότερον. Διὰ τὴν γερμίσουσαν τὴν λέξιν ἄριστος μὲ ψωμιά διαφόρων εἰδῶν καὶ ποιοτήτων πρέπει κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ν' ἀνοιγοκλείουσαν ἀλληλοδιαδόχως διαφόρους διανοητικὰς βαλβίδας καὶ δικλείδας· εἶναι βέβαια καὶ τοῦτο νοερὰ ἄσκησις, ἀλλὰ σχοινοβατικῆς μᾶλλον φύσεως, διὸ καὶ συνήθως παραιτούμεθα ἀπὸ αὐτὴν καὶ οὕτω καταντᾷ ἡ ἀνάγνωσις, ὅταν μάλιστα τὸ ἀναγινωσκόμενον περιέχει πολλὰς παρομοίας λέξεις, ναρκωτικὴ ὡς ὄπιον καὶ πομπωδῶς θλιβερά ὡς ἐπιτύμβιον κenoταφίου.

Ἐὰν ἐπεκτείνουσαν αὐτὴν τὴν ἀνάγνωσιν καὶ εἰς ἄλλας λέξεις τῆς αὐτῆς κατηγορίας, θὰ εὕρομεν παραδείγματα ὅχι μόνον ἀσεβείας θρησκευτικῆς, ἀλλὰ καὶ συγχύσεως βιωτικῆς, ἄλλοτε μὲν ἀστεία καὶ διασκεδαστικά, ἄλλοτε δὲ καὶ θλιβερά.

Καὶ τόσα μὲν διὰ τὰς καθημερινὰς λέξεις, ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ γλῶσσα νεκρώνεται καὶ χάνει κάθε ψυχοκινητικὴν ἐνέργειαν. Ἄς ἔλθομεν τῶρα εἰς τὴν ἄλλην κατηγορίαν τῶν λέξεων ὅχι τῶν εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν καὶ τεχνικῶν ὄρων, οἱ ὅποιοι ἀνάγονται εἰς τὴν ἄνω κατηγορίαν, ἀλλ' εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀρηρημένων λέξεων. Ἡ διανοητικὴ ἐργασία εἶναι ἐδῶ λεπτοτέρας φύσεως καὶ ἄρα μὴ καθοδηγουμένη μεθοδικῶς δύναται νὰ βλάβῃ τὸν παιδικὸν νοῦν βλάβην ἀνεπανόρθωτον. Δι' αὐτῶν ἰδίως τῶν λέξεων καθίσταται ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας ὀλεθρία διὰ τὸν μαθητὴν, ὀλεθρία διὰ τὴν διανοητικὴν καὶ γλωσσικὴν του μόρφωσιν, ἄφοῦ εἶναι ἐνίοτε ὀλεθρία καὶ εἰς τοὺς πεπαιδευμένους ἐκείνους, ὅσοι μόνον διὰ τοιούτων σπουδῶν ἐμορφώθησαν διανοητικῶς.

Ἡ ὁμοιότης τῆς λέξεως μᾶς ξιππάζει καὶ ὑπνωτίζει. ἀμέσως δὲ φροοῦμεν καὶ τὸ ἐνδύμα αὐτὸ, χωρὶς νὰ ὑποπτευόμεθα πόσον μᾶς καθιστᾷ γελοίους. Διότι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ παρέλθουν εἴκοσι καὶ τριάντα αἰῶνες,

ἀλλὰ μόνον δύο ἢ τρεῖς διὰ νὰ ἀλλάξουν αἱ ἰδέαι, αἱ εἰκόνες καὶ ἀναλογίαι των, αἱ κλίσεις αἱ ὀρέξεις καὶ τὰ ἐλατήρια τῶν παθῶν καὶ ἐπομένως ἡ σημασία τῶν λέξεων, μὲ τὰς ὁποίας ἐκφράζομεν ὅλην αὐτήν, τὴν εἰς τὸ μεταξὺ ἀλλοιωθεῖσαν, ἐσωτερικὴν κίνησιν. Δι' αὐτὸ καὶ γλωσσικῶς καὶ διανοητικῶς τ' ἀρχαῖα κείμενα, ὅσα μάλιστα ὡς πρῶτα προσφέρονται καὶ ὅπως εἰς τὴν πρώτην ἡλικίαν προσφέρονται, μόνον γλωσσικὴν καὶ διανοητικὴν σύγχυσιν φέρουν καὶ τίποτε ἄλλο.

Πολὺ προτιμότερα εἶναι ἡ σπουδὴ ξένης γλώσσης ἀκόμη καὶ ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς σπουδῆς τῆς ἀρχαίας, διότι αὐτὴ ἡ ξένη γλῶσσα θὰ δυνηθεῖ κατόπιν ἀκωπώτερα καὶ πολὺ ὠφελιμώτερα νὰ εἰσάξει τὸν νέον εἰς τὸν ἀρχαῖον κόσμον καὶ νὰ τὸν μυήσει εἰς τὸ νόημα τῶν ἀρχαίων συγγραφέων διὰ τῶν ἀρίστων μεταφράσεων καὶ τῶν λοιπῶν βοηθημάτων, ἐνῶ αἱ καθαρεύουσαι ἀττικοφανεῖς μεταφραστικαὶ ἀσκήσεις μας προσπαθοῦν μόνον ν' ἀφήσουν ὅσον τὸ δυνατόν περισσοτέρας λέξεις τὰς ἰδίας, ἀνερμηνεύτους, δηλαδή ἀφίνουν νεκρὸν ἢ σκοτώνουν καὶ τὸν ζωντανότερον συγγραφέα καὶ βυθίζουν εἰς τὸ σκότος καὶ τὸν εὐφυῆ μαθητήν.

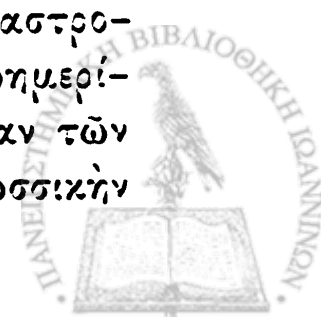
Καὶ αὐτοῦ τοῦ θέματος ἡ ἀνάλυσις καὶ διὰ παραδειγμάτων διαφώτισις τῆς διανοητικῆς ἐργασίας, ἀσκήσεως ἢ συγχύσεως, θὰ ἦτο ἀναγκαῖα καὶ ἐνδιαφέροντα, τὰ δὲ παραδείγματα εἰς ἐφημερίδας καὶ περιοδικὰ, μεταφράσεις καὶ ἄλλα βιβλία μεγάλα καὶ μικρὰ βρίθουν· ἀλλὰ τοιαύτη ἀνάλυσις θὰ μᾶς παρέσυρε μακρὰν, ἐνῶ ἔχομεν νὰ ἐξετάσομεν μίαν ἄλλην καὶ σπουδαιότητα τοῦ ζητήματος ὕψιν.

Διὰ νὰ μάθομεν νὰ γράφομεν ὀρθῶς καὶ καλαισθητικῶς, μᾶς ἐπαναλαμβάνουν οἱ διδάσκαλοί μας, εἶναι ἀπαραίτητος ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας. Τὰ ἴδια δὲ ἐπαναλαμβάνουν καὶ ἄλλοι, π.χ. οἱ Γάλλοι διὰ τὴν Λα-

τινικήν. Ἄς προσπαθήσομεν νὰ περιορίσομεν πάλιν τὸ ζήτημα: Βεβαίως δὲν περιμένομεν ἀπὸ τοὺς μαθητὰς τοῦ σχολείου νὰ κατασκευάσουν τὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν. Αὐτὸ εἶναι ἔργον ὀλοκλήρου τῆς κοινωνίας, προῖόν τῆς κοινωνικῆς ἐναλλαγῆς τῆς ὕλης καὶ δυνάμεως τῆς ἐκ τῶν κάτω πρὸς τὰ ἄνω καὶ ἄνωθεν πρὸς τὰ κάτω. Ἡ δὲ λογογραφικὴ διατύπωσις τῆς βαθμίδος, εἰς τὴν ὁποίαν ἐκάστοτε ρθάνει ἡ γλωσσικὴ ἀνέλιξις, ἔργον ἐκτάκτων ἀνδρῶν προικισμένων μὲ πλῆθος προτερημάτων. Πρόκειται λοιπὸν ἀπλούστατα καὶ μόνον πῶς δύναται εὐμεθόδως καὶ ταχέως ἐντὸς τοῦ σχολείου νὰ μορφωθῆ ὁ μαθητὴς εἰς τὴν χρῆσιν τῆς γλώσσης, ὅπως αὐτὴ ἐκάστοτε πρόκειται εἰς κοινὴν χρῆσιν. Λυπηρὸν ὅτι κ' ἐδῶ ἡ φράσις μόνη καθοδηγεῖ τὰς πράξεις μας· τόσον ἡ σχολικὴ ἐκπαίδευσις μᾶς ἐσυνήθισεν εἰς λέξεις.

Ὁ ἀπλούστατος τρόπος νὰ σπουδάσει κανεὶς γλῶσσαν οἵανδήποτε ζωντανὴν, λοιπὸν καὶ τὴν ἑλληνικὴν, εἶναι ὁ ἄμεσος ἢ συναναστροφὴ μὲ ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὸ φυσικὸν δῶρον ἢ τὴν ἐπίκτητον ἄσκησιν τοῦ καλῶς λέγειν, κατὰ δεύτερον λόγον ἢ μελέτη τῶν ἐκλεκτῶν συγγραφέων. Τὸ πρῶτον ὁ μαθητὴς δὲν ἔχει πολλὴν εὐκαιρίαν νὰ κάμει ἐντὸς τοῦ σχολείου· ἐκεῖ εἶναι ἀπησχολημένος μὲ τ' ἀρχαῖα κείμενα· ἄλλως δὲ καὶ οἱ διδάσκαλοι δὲν ἔχουν τὸν καιρὸν νὰ ὁμιλοῦν μαζὶ του· ὥστε μένει τὸ ἔργον αὐτὸ εἰς τὴν οἰκογένειαν, ὅταν αὐτὴ δύναται νὰ τὸ ἐκτελέσει, κατόπιν δὲ εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τοῦ νέου ἀνθρώπου τὴν μελέτην καὶ εὐφυίαν. Ἐκεῖ εἰς τὴν οἰκογένειαν καὶ τοὺς συχνάζοντας αὐτὴν, εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὴν συναναστροφὴν μὲ τοὺς ζῶντας, εἰς τὰ περιοδικὰ, τὰς ἐφημερίδας καὶ τὰ βιβλία, ἐκεῖ θὰ εὔρει ὁ νέος τὴν νέαν τῶν πραγμάτων ἀντίληψιν καὶ τὴν ζωντανὴν γλωσσικὴν

τροφὴν· καὶ ἐκεῖ θὰ μορφώσῃ τὸν ἐνδιάθετον καὶ προφορικὸν καὶ γραπτὸν αὐτοῦ λόγον.

Ὡστε καταντᾷ ν' ἀναστραφεῖ ἀκριβῶς ἡ πρότασις· ἀνάγκη δηλαδὴ νὰ λυτρωθῇ μίαν ὥραν πρωτύτερα ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν σχολικὴν ἐκπαίδευσιν ὁ μαθητὴς διὰ ν' ἀρχίσῃ νὰ μαθαίνει τὴν γλῶσσαν· καὶ αὐτὸ κυρίως γίνεται καθημέραν.

Καὶ δὲν πρέπει διόλου νὰ τὸ παραξενευόμεθα. Τὰ γραμματικὰ ἀριστουργήματα τὰ εἰσάγοντα τὰ παιδιά εἰς τὴν σπουδὴν τοῦ ἐθνικοῦ κειμηλίου τὰ ἐκαμαρῶσαμεν ἀνωτέρω. Ἀλλὰ ποία κυρίως εἶναι ἡ διὰ τῆς σχολικῆς παιδείσεως διήκουσα ἰδέα καὶ πρὸς ποῖον κατευθύνονται ὁρατὸν ἢ ἀόρατον σκοπὸν αἱ σπουδαί;

Εἴτε ὁμολογεῖται εἴτε δὲν λέγεται, εἴτε ληληθότως εἴτε συνειδητῶς, ἡ σπουδὴ τῆς ἀττικῆς θεωρεῖται περιέχουσα ὅλων τῶν δυσκολιῶν τὴν λύσιν· δι' ὃ καὶ κατεσπευσμένως διακόπτεται ἡ πρὸς τὸ θεαθῆναι μόνον ἐκείνη σκιαμαχία τῆς σπουδῆς τῆς νεοελληνικῆς, καὶ εἰσάγονται τὰ παιδιά εἰς τὴν ἀττικὴν γραμματείαν.

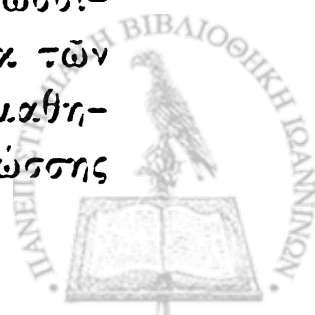
Δὲν εἶναι λοιπὸν σκοπίμου καὶ μεθοδικῆς διδασκαλίας ἀντικείμενον ἡ δῆθεν ἐθνικὴ μας καθαρεύουσα νεάττικος, ἀλλὰ κατὰ σιωπηρὰν καὶ μυστικὴν ὁμολογίαν ὑποτίθεται, ὅτι ἀρκεῖ ὁ μαθητὴς νὰ σπουδάσῃ ὅπως ὅπως τοὺς ἀττικούς συγγραφεῖς διὰ νὰ σχηματισθῇ ἀφ' ἑαυτῆς ἡ καθαρεύουσά του. Τὴν ἀττικίζουσαν αὐτὴν πρὸς τίποτε ἄλλο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραβάλλῃ κανεὶς καταλληλότερα παρὰ πρὸς κοντὰρι σχοινοβάτου, τὸ ὁποῖον κόπτει καὶ πελεκᾷ ὁ καθεὶς μας κατὰ τὸ βᾶρος τοῦ σώματός του ἢ τὴν ἐλαφρότητα τοῦ νοῦ του καὶ φθάνει μετὰ χρόνον καὶ κόπον καὶ δαπάνην ὅλως δυσανάλογα, νὰ σταθῇ μὲν κακὴν κακῶς ἐπάνω εἰς τὸ σχοινί, ἀλλὰ γίνεται πλέον ἐντελῶς ἀνίκανος νὰ περιπατεῖ φυσικὰ κατὰ γῆς, ὅπως οἱ

ἄνθρωποι, ὅσοι δὲν ἐπεδόθησαν εἰς παρομοίας σχοινοβα-
τικὰς ἀσκήσεις ἀπὸ τὴν τρυφεράν των ἡλικίαν.

Καὶ πῶς ἦτο δυνατὸν εἰς ἄλλο νὰ φθάσομεν ἀποτέ-
λεσμα, ἀφοῦ ἀφίεται εἰς παιδιὰ καὶ μειράκια ἀμαθῆ,
εἰς τὴν σύγχυσιν καὶ ἀοριστίαν, ἢ διαμόρφωσις τοῦ
γλωσσικοῦ σχήματος τῶν διανοημάτων, καὶ διανοη-
μάτων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καὶ ὡς ἐκ τῆς γλωσσικῆς
δυσχερείας συγκεχυμένων; Ἄλλο τοῦτο παιδαγωγι-
κὸν λάθος. Διότι ἡ διάπλασις τῆς ἐκάστοτε εἰς χρῆσιν
γλωσσικῆς ὕλης εἰς γλῶσσαν ἐθνικὴν εἶναι ἔργον τῶν
ἀνωτάτων ἐκείνων ἀνθρώπων, ὅσοι καὶ τὸ πνεῦμα τῆς
μητρικῆς κατὰ βάθος ἐνόησαν καὶ γενικὴν παιδείου-
εὐτύχησαν ν' ἀπολαύσουν καὶ τάλαντον καλαισθησίας
οἷ τι τυχαῖον τοὺς ἐδώρησεν ἡ φύσις καὶ δι' αὐτοῦ τὴν
μάθησίν των ἐζωδύγησαν καὶ ἐγονιμοποίησαν. Τῶν
ἀνδρῶν αὐτῶν εἰς ἀνάλογον κοινωνίαν ζώντων καὶ
ἀναστρεφόμενων τὰ ἔργα εἶναι τὰ ἐθνικὰ ἀριστουργή-
ματα. Τῆς διδασκαλίας δ' ἔργον εἶναι νὰ κατευθύνει
μεθοδικῶς εἰς ἀνάλυσιν καὶ μίμησιν τῶν ἔργων ἐκείνων.

Ἡ σύντομος αὐτῆ ἀνάλυσις ἔδειξε, νομίζω, ὅτι δὲν
πρέπει νὰ λαμβάνομεν ὡς ὀδηγὸν οὔτε τὴν παράδοσιν,
ἀλλ' οὔτε ὅσα γίνονται εἰς τὰ σχολεῖα τῶν ξένων, ἐὰν
προηγουμένως δὲν ἐξετάσομεν μὲ προσοχὴν τὰς συνθή-
κας, ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐργάζεται ὁ μαθητὴς ἐκεῖ κ' ἐδῶ
— ὅτι αἱ ὠφέλειαι, τὰς ὁποίας δύναται νὰ ἔχει ἀπὸ
τὰς κλασικὰς σπουδὰς ὁ ξένος, ἐὰν πράγματι πορίζε-
ται ἐντὸς τοῦ σχολείου του ἕκτακτον ὠφέλειαν, ἔχουν
ἄλλας αἰτίας, ἰδίως δὲ τὴν προηγουμένην γλωσσικὴν
μόρφωσιν διὰ τῆς ἐθνικῆς του γλώσσης· ὅτι εἰς αὐτὴν
τὴν προϋπάρχουσαν καὶ συμπαρακολουθοῦσαν γλωσσι-
κὴν διαμόρφωσιν προσθέτει ἐκεῖνος ἐκεῖ καὶ τὴν ἐκ τῶν
κλασικῶν σπουδῶν· ὅτι αὐτὴ τέλος εἶναι διὰ τὸν μαθη-
τὴν ἐκεῖνον οὐσιωδῶς πάλιν τῆς ἐθνικῆς του γλώσσης

ἄσκησις πρὸς τὰς νέας δυσκολίας τοῦ ὅλως διαφορετικοῦ γλωσσικοῦ τύπου τῶν ἀρχαίων ιδιωμάτων. Ὅτι ὁμως ἐξ ἐναντίας οἱ περιβόητοι ἐκεῖνοι ἱστορικοὶ λόγοι καὶ ἡ τυφλὴ παράδοσις ἀναγκάζουν τὸν ἰδικόν μας μαθητὴν νὰ ἐργάζεται ὑπὸ συνθήκας ἄλλας ὅλως διόλου διαφορετικὰς, πρωτοφανεῖς, ἀπιθάνους, ἀπιστεύτους, παντοῦ ἄλλοῦ ἀνυπάρχτους· διότι τοῦ μὲν ἐμφύτου γλωσσικοῦ αἰσθήματος καμμία κανενὸς εἶδους καλλιέργεια δὲν γίνεται, οὔτ' ἐδραιώνομεν τὴν πρώτην καὶ κατὰ φύσιν βάσιν καθὲ ἄλλης διανοητικῆς καλλιέργειας· ἡ δὲ φαινὴ ἰδέα ὅτι ἡ βᾶσις αὐτὴ εὑρίσκεται δύο χιλιάδας ἔτη μακρὰν καὶ ἐκεῖ πρέπει νὰ τρέξει ὁ μαθητὴς νὰ τὴν εὔρει, φέρει ἀνατροπὴν γενικὴν ὅλης τῆς διανοητικῆς ἐργασίας· ὅτι τέλος καὶ αὐτὴ ἡ πρὸς τὰς ιδεώδεις χώρας καὶ ἐποχὰς τοῦ ἀπλέτου φωτὸς καὶ τῶν Μουσῶν καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος παλινδρομήσις, ὅπως γίνεται μὲ βωδάμαξα καὶ ἀπὸ δρόμους ἀδιεξόδους, μᾶς φέρει εἰς ἔλη, ὅπου αἱ ἀναθυμιάσεις μᾶς κρατοῦν εἰς χρονίαν κάρωσιν· ἄνθρωποι δὲ μὲ ὑγιῆ νοῦν καὶ κόκκινα μάγουλα κινδυνεύουν νὰ μὴ μένουν ἄλλοι παρὰ οἱ ἀγραμμάτιστοι καὶ ἀναττικιστοὶ· ὅτι τέλος, ἂν θέλει ὁ Ἕλληνας νὰ μένει ὁ νοῦς του ἀσινῆς καὶ διαυγῆς καὶ ἡ γλῶσσα του κατάλληλον ἔνδυμα καὶ ἐργαλεῖον διὰ τοιοῦτον νοῦν, πρέπει νὰ μένει ἢ μὲ τὸ μητρικόν του ἰδίωμα καὶ μόνον, ἢ ἐὰν ἐπιθυμεῖ ν' ἀξιωθεί καὶ αὐτὸς ἀνωτέρας γλωσσικῆς ἀπολαύσεις, τότε νὰ σπουδάσει καλὰ ξένην γλῶσσαν.

Καὶ αὐτὰ μὲν διὰ τὴν γλωσσικὴν μόρφωσιν ἢ παραμόρφωσιν τοῦ μαθητοῦ διὰ τῶν ἀρχαίων κειμένων.

Ἄλλα ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη σπουδαιοτάτη ὄψις τοῦ ζητήματος. Ἐὰν ἐκ τῆς σπουδῆς τῆς ἀρχαίας ἐντὸς τοῦ σχολείου ὁ μαθητὴς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μωρφώσει τὴν γραπτὴν του γλῶσσαν, ἀπορίζεται ὁμως

ιδέας εὐγενεῖς καὶ ὑψηλὰς καὶ μορφώνει τὴν καλαισθησίαν του. Ἡ ἀρχαία φιλολογία, κυρίως δὲ ἡ ἑλληνικὴ, εἶναι ἀνεξάντλητον μεταλλεῖον ιδεῶν καὶ πηγὴ ζωογόνος διὰ τὸ αἰσθημα τοῦ καλοῦ». Ἀληθέστατα ταῦτα· ἀλλ' ἄρα γε μόνον ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας δύναται νὰ μᾶς πορίσει τὰ καλὰ αὐτὰ ἢ μήπως καὶ ἡ ἐκμάθησις τῶν ξένων γλωσσῶν; Ταχύτερα καὶ ἀκοπώτερα καὶ μὲ τὸ κέρδος μιᾶς ξένης γλώσσης διατείνονται πολλοί. Πλὴν ἄς ἀφήσομεν τὴν χρησιμολογικὴν αὐτὴν ἄποψιν κατὰ μέρος καὶ ἄς συμφωνήσομεν ὅτι ἀνωτέραν ἔχουν δύναμιν μορφωτικὴν τ' ἀρχαία γράμματα. Ἀλλὰ μήπως τάχα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπενεργήσῃ ἡ μορφωτικὴ αὐτὴ δύναμις κατ' εὐθείαν μὲν ἀπὸ τὰς πηγὰς, ἀλλὰ διὰ τρόπου εὐκολωτέρου, διὰ τῶν μεταφράσεων ἠδηλαδὴ καὶ ἄλλων βοηθημάτων, ὅσα τόσων αἰῶνων καὶ ἐξόχων ἀνδρῶν θαυμαστὴ φιλοπονία ἔχει συσσωρεύσει; ἐννοῶ δὲ τὰς ξένας μεταφράσεις, διότι αἱ ἰδικαί μας μεταφραστικαὶ ἀπόπειραι, τὸ μεγαλείτερον τοῦλάχιστον μέρος αὐτῶν, ἐμφοροῦνται κυρίως ἀπὸ τὸν ζῆλον, τὸν πόθον, τὴν ἄμιλλαν νὰ δείξουν πόσον ἡ ἀττικίζουσα προσεγγίζει τὴν ἀττικὴν καὶ περιορίζονται εἰς τοῦτο καὶ μόνον.

Ἄς ἀφήσομεν κατὰ μέρος ὅλ' αὐτὰ τὰ ζητήματα, διότι μᾶς ἀρκεῖ τοῦτο, ὅτι διὰ καταλλήλου διοχετευτικοῦ συστήματος ὁ θησαυρὸς τῶν ἀρχαίων ιδεῶν δύναται νὰ ποτίσει καὶ δροσίσει τὸν νοῦν μας.

Ναί, μᾶς λέγουν σοφοὶ ἄνδρες, ἀλλὰ τοῦτο εἶναι δυνατόν τὸ πολὺ διὰ τὰς ιδέας, αἱ αἰσθητικαὶ ὅμως καλλοναὶ εἶναι ἀδιασπᾶστος μὲ τὸ περίβλημα ἐνωμέναι καὶ ἄρα ἀδύνατον νὰ εἰσδύσουν εἰς τὴν ψυχὴν μας, ἀλλέως εἰμὴ μαζὶ μὲ τὸ ἀρχαῖον κείμενον. Ἀλλὰ καὶ ἐδῶ δὲν πρέπει, νομίζω, ν' ἀφινόμεθα εἰς τὴν κατὰ-πληξίν τὴν φρασεολογικὴν.

Πρόκειται περί τῆς καλλιτεχνικῆς ἢ τῆς καλλιλογικῆς μορφώσεως; πρόκειται διὰ τῶν ἀρχαίων κειμένων νὰ μορφώσωμεν τὰ παιδιὰ καλλιτεχνικῶς; ἀλλὰ τότε ἡ καταλληλοτέρα διδασκαλία θὰ ἦτο βεβαίως πρῶτον ἡ ἄμεσος τεχνικὴ ἄσκησις διὰ τῆς συγχρόνου ζωγραφικῆς, γλυπτικῆς καὶ μουσικῆς, κατόπιν δὲ παραβολὴ τοῦ ὠραίου ὡς ὁ σημερινὸς κόσμος ἀντιλαμβάνεται τοῦτο πρὸς τὸ ὠραῖον ὡς ἡ ἀρχαιότης τὸ ἀντιλαμβάνετο. Μόνον τοιαύτη σπουδὴ θὰ ἠδύνατο νὰ φέρῃ τὴν καλλιτεχνικὴν συγκίνησιν καὶ δι' αὐτῆς τὸν πρὸς τ' ἀρχαῖα ἐνθουσιασμόν ἀλλὰ αὐτὴ ἀπαιτεῖ, ὡς διδασκάλους, ἄνδρας ὄχι μόνον καλλιτέχνας καὶ ἀρχαιομαθεῖς, ἀλλὰ καὶ δεινοὺς ἐλληνιστὰς, τοιοῦτοι δὲ ἄνδρες εἶναι ὀλίγον δυσεύρετοι παντοῦ. Ἄλλ' ἄς ὑποθέσωμεν ὅτι δι' ἡμᾶς δὲν εἶναι δυσεύρετοι καὶ ὅτι τὸ νεοελληνικὸν σχολεῖον θὰ κατορθώσῃ νὰ διαθέσῃ καὶ χρόνον ἐπαρκῆ καὶ ἀφθόρους πόρους. Εἶναι ἄραγε πιστευτὸν ὅτι τοιαύτη συγκριτικὴ καλλιτεχνικὴ διδασκαλία δύναται νὰ φέρῃ καλλιτεχνικὴν μόρφωσιν ἀρχαϊκὴν εἰς παιδιὰ αὐτῆς τῆς ἡλικίας καὶ τὰ ὅποια οὔτε οἰκιακὸς οὔτε δημόσιος βίος ἔχει κἄπως προετοιμάσει; Ἐ' ἐδῶ λοιπὸν πάλιν εἰς κενὴν καὶ πομπῶδη φρασεολογίαν καταντοῦμεν.

Ὡστε ὡς τὸ μόνον ὄλων αὐτῶν τῶν ἐπιχειρημάτων κατ'ἀλοιπον θὰ κρατήσωμεν τὸ ἐξῆς· ὅτι τὸ κάλλος τοῦ ἀρχαίου λόγου, ἢ ἐκ τούτου ἀναδιδομένη ἠδυτάτη αὔρα θὰ ζωογονήσῃ καὶ μορφώσῃ τοῦ μαθητοῦ τὸ καλλιλογικὸν καὶ λογογραφικὸν αἶσθημα. Ἄς ὑποθέσωμεν τῶρα πρὸς στιγμὴν, ὅτι τὸ κάλλος τοῦ ἀρχαίου λόγου εἶναι ἀπαραμίλλον, ἂν καὶ εἶναι βέβαια ὑπερβολικὴ ἢ πρότασις τόσον γενικῶς ἐκφερομένη, δὲν εἶναι δὲ ἀδύνατον, οὔτε δύσκολον ν' ἀποδειχθῇ ὅτι καὶ τῶν νεωτέρων λαῶν τὰ φιλολογικὰ ἀριστουργήματα ἔχουν ἄρετ' ἄλλοι λόγου ἂν ὄχι ὑπερτέρας ἢ ἴσας, διότι δὲν ἔχο-

μεν ἐδῶ μεγέθη μετρητὰ, ἀλλὰ διαφορετικὰς, καὶ αἱ διαφορετικαὶ αὐτὰ καλλοναὶ εἶναι δι' ὅσους τὰς αἰσθάνονται πολυτιμότεραι ἀπὸ ἐκείνας τῶν ἀρχαίων, τὰς ὁποίας δὲν δύνανται νὰ αἰσθανθοῦν.

Διότι δὲν πρέπει νὰ μᾶς διαφεύγει ὅτι κυρίως περὶ συναισθημάτων πρόκειται, καὶ ὅχι περὶ γεωμετρικῶν καὶ ἀλγεβρικῶν καταμετρήσεων καὶ ἀποδείξεων. Ὡς ἐκ τούτου εἶναι ἀληθῶς δυσχερεῖς αἱ ἀποδείξεις καὶ διὰ τοῦτο πρέπει νὰ προσέχουμεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι εἰς τὰ συναισθήματά μας δίχως προκαταλήψεις, ἄλλως διαγωνίζονται αἱ συζητήσεις, αἱ ὁράσεις καὶ αἱ ἀπ' αὐτὰς ἐμπνεόμενα πράξεις μας πρὸς βλάβην τῶν μαθητευομένων. Πρόκειται λοιπὸν περὶ τοῦ πῶς δύναται τὸ ἰδιάζον αὐτὸ τοῦ λόγου κάλλος νὰ γεννήσει τὴν ἰδιάζουσαν συγκίνησιν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν παράγεται ὁ ἐνθουσιασμός καὶ ἐπέρχεται ἢ πρὸς μίμησιν ῥοπή. Πῶς λοιπὸν παράγεται ἡ συγκίνησις αὕτη;

Πολλοὶ βεβαίως ἐκ τῶν ἀναγνωστῶν μου θὰ ἐσπούδασαν ξένην γλῶσσαν ἐδῶ εἰς τὸν τόπον μας. Ἐξ αὐτῶν μερικοὶ θὰ μετέβησαν κατόπιν εἰς τὸν τόπον ἐκεῖνον, τοῦ ὁποίου εἶχαν σπουδάσει προηγουμένως τὴν γλῶσσαν. Ἐκεῖ ζῶντες θὰ παρετήρησαν, ὅτι μετὰ χρόνον ἀρχίζουν αἱ λέξεις ν' ἀποκτοῦν νέας ιδιότητας· εἰκόνας, παραστάσεις νέαι διεγείρονται δι' αὐτῶν εἰς τὴν ψυχὴν μας. Τότε ἀρχίζομεν νὰ αἰσθανόμεθα ὅτι ἡ ἰδία λέξις ἦτο πρὶν σχετικῶς κενή· ὅτι, ἀδιάφορος πρὶν, ἀρχίζει τώρα νὰ μᾶς συγκινεῖ· ὅτι ἡ συγκίνησις αὕτη εὐρίσκει τριγύρω μας ἡγῶ ζῶσαν· ὅτι ἀπὸ τὴν ἡγῶ αὐτὴν ἐπιστρέφει εἰς τὴν ψυχὴν μας ἀντήχησις συγκινήσεως ὀλοκλήρου ἔθνους· ὅτι ζωὴ τέλος κινεῖ τὴν πρὶν ἀδρανῆ γλῶσσαν, ὅπως ἡ συμβίωσις πολλαπλασιάζει τὸν ἀτομικὸν εἰς ποικίλον ἀθροιστικὸν βίον. Ἴδου τὸ ἰδεῶδες τὸ ἐρικτὸν κατὰ τὴν ἐκμάθησιν ξένης γλώσσης, ἐρικτὸν

καὶ τοῦτο ὑπὸ συνθήκας ὄχι πάντοτε εὐκόλως ἐφικτάς.

Αὐτὴ ἡ ἐπίδρασις τῆς γλώσσης κυρίως εἶναι ἱκανὴ νὰ μεταβάλλει ἀπολύτως καὶ τὸν νοῦν καὶ νὰ τοῦ δώσει τὸν τύπον ἄλλου καὶ ὅλως διόλου διαφορετικοῦ λαοῦ.

Τὰ παραδείγματα εἶναι πάμπολλα· ἄς ἀφήσομεν τὰ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴν ἀλεξανδρινὴν ἐποχὴν, διότι ἔχομεν νεώτερα καὶ σύγχρονα πολλὰ καὶ ἐκπληκτικά. Ὁ Adalbert de Chamisso, Γάλλος τὸ γένος, δὲν ἤξευρεν οὔτε λέξιν γερμανικὴν κατὰ τὴν παιδικὴν του ἡλικίαν καὶ ὅμως ἔγινε κατόπιν ὄχι μόνον Γερμανὸς ποιητὴς μὲ ὅλας τὰς εἰδικὰς γερμανικὰς ιδιότητας, ἀλλὰ καὶ Γερμανὸς ἄνθρωπος, ὡσὰν νὰ ἔρρεεν εἰς τὰς φλέβας αὐτοῦ καὶ τῶν γονέων του τὸ αἷμα τῶν γονέων του τὸ αἷμα τῶν Γερμανῶν τῆς ἐποχῆς τοῦ Τακίτου (Παράβαλε Max Nordau Paradoxe Nationalitaet). — Τί ἄλλο παρὰ μόνον τ' ὄνομα ἔχουν ἰταλικὸν ὁ Ἄγγλος ζωγράφος καὶ ποιητὴς Dante Gabriele Rossetti, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ William Rossetti, συγγραφεὺς καὶ κριτικὸς, ἡ ἀδελφὴ αὐτοῦ ποιήτρια Christiana Rossetti; καὶ ὅμως εἶναι τέκνα τοῦ περιφήμου Ἰταλοῦ πολιτικοῦ καὶ ποιητοῦ Gabriele Rossetti. Πολλὰ τέλος καὶ ποικίλα παραδείγματα μᾶς δεικνύουν τὴν πανίσχυρον αὐτὴν μεταμορφωτικὴν δύναμιν τῆς γλώσσης. Κατ' ἀνάγκην δὲ συμπεραίνομεν τί παραμόρφωσιν, τί στρέβλωσιν φέρει ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας νεκρᾶς εἰς παιδικὸν νοῦν, διότι οὔτε τὸ ζωντανὸν μητρικὸν του ἰδίωμα ποτὲ μορφώνει καθόλου, οὔτε τοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ μεταδώσει εἰς τὸ νεκρὸν ἐκεῖνο σῶμα ζωὴν, καὶ ἄρα ἄλλη διέξοδος δὲν τοῦ μένει παρὰ νὰ νεκρώσει τὸν νοῦν καὶ τὴν γλῶσσαν του, καὶ τὰ προνόμια αὐτὰ φυλάττει ὁ Ἕλληνας διὰ τὰ τέκνα του καὶ τὰ ἔθνικά του σχολεῖα, διὰ νὰ μὴ προσβληθεῖ ἡ ἀκεραιότης τῆς ἀττικῆς γραμματικῆς καὶ

ἐνοχληθούν τ' αὐτιά τῶν φιληδούντων ταῖς ἡδυτάταις τῶν προγόνων φωναῖς.

Τί εἶδους εἶναι ἡ διανοητικὴ γλωσσικὴ συσκευὴ, ὁ ψυχικὸς δέκτης, αἱ γλωσσικαὶ ἡδοναὶ τῶν ἀνθρώπων αὐτῶν δυσκολεύομαι νὰ καταλάβω· ἀλλὰ φρονῶ ὅτι, ἂν προσέξει κανεὶς τὰ συναισθήματα, ὅσα μᾶς δίδει ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα, καὶ ὅσα δύναται νὰ μᾶς δώσει ξένη, ὅπως ἔδειξα ἀνωτέρω, θὰ ἐννοήσῃ ὅτι ἡ ἀρχαιομαθία, ὅση καὶ ἂν εἶναι, ἀδύνατον νὰ φέρει ἕως ἐκεῖ. Ἐξ ἐναντίας μάλιστα, ὅσον ἀρχαιομαθέστερος γίνεται, τόσον περισσοτέρας θ' ἀποκτᾷ ἀμφιβολίας, ἂν αἱ συγκινήσεις, ὅσας ἐκ τοῦ ὕφους τοῦ ἀρχαίου λόγου ἔχει, εἶναι ἀκριβῶς ἐκεῖναι, τὰς ὁποίας ὁ ἀρχαῖος ἀναγνώστης θὰ εἶχε. Μόνη ἡ ἀναβίωσις ἐκείνων καὶ ἡ μετ' ἐκείνων αὐτοῦ συμβίωσις θὰ παρεῖχεν εἰς αὐτὸν, μὲ τὴν νέαν καὶ κοινὴν μ' ἐκείνους συγκίνησιν, καὶ τὸ φῶς εἰς τὴν πρώτην ἀμυδρότητα καὶ τὴν διάκρισιν καὶ αἴσθησιν τῶν ἀποχρώσεων τοῦ λόγου.

Ἄλλ' ἄς ὑποθέσομεν ὅτι κατορθώσαμεν ἂν ὄχι νὰ αἰσθανόμεθα τὴν συγκίνησιν, ἀλλὰ νὰ ἐννοοῦμεν, σύμφωνα πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ τὸν θαυμασμὸν τῶν ἄλλων. Ἐπεταὶ ἐκ τούτου ὅτι ἐντὸς τοῦ σχολείου τὰ ἀρχαῖα κείμενα θὰ ἔχουν ἔστω καὶ αὐτὴν μόνην τὴν δύναμιν διὰ τὸν μαθητὴν τὸν αἰωνίως μὲ μηχανικὰς καὶ ὑλικὰς δυσκολίας παλαιόντα; Ἐδῶ, μοῦ φαίνεται, δὲν ἔχομεν ἀνάγκην συζητήσεων καὶ ἀναλύσεων· ἡ καθημερινὴ παρατήρησις εἶναι πρόχειρος καὶ θλιβερά.

Ἄλλὰ, θ' ἀντεῖπουν ἀμέσως πολλοί, εἰς τοιαῦτα θλιβερά ἀποτελέσματα ἐφθάσαμεν, διότι αἱ σπουδαὶ τῆς ἀρχαίας ὁλονὲν περιορίζονται, παραγκωνίζονται, δὲν διαθέτομεν χρόνον ἐπαρκῆ δι' αὐτὰς κτλ. κτλ. Πλὴν τότε τί νὰ σκεφθοῦμεν δι' ἐκείνους ὅσοι ἐδαπάνησαν ὅλον τὸν βίον εἰς τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων κειμένων;

Διατί τάχα ὁ κορυφαῖος τῶν ἀττικοφάγων, ὁ ὁποῖος εὕρισκε: ὅλους τοὺς Ἑλληνας βορβορωδῶς ἀμαθεῖς, ἀμούσους, ἀνουθετήτους, χηνῶδεις, βοσκηματώδεις, ὅλα, ὅσα λέγομεν καὶ γράφομεν παράσημα, παρακεκομμένα, βδελυρὰ καὶ παμμόχθηρα, ἔμεινεν αὐτὸς ἀνουθετήτος καὶ δὲν κατόρθωσε νὰ μᾶς παρουσιάσει δείγματα καλαισθησίας καλλιλογικὰ ἢ καλλιλογίας καλαισθητικὰ ἀξιομίμητα ἢ ἔστω ἀπλῶς ἀνεκτά;

Καὶ μήπως δὲν συνέβη εἰς πολλοὺς τῶν ἀρχαιομαθεστάτων σοφῶν τῆς Ἑσπερίας νὰ διορθώσουν ὡς φθορὰς τοῦ κειμένου ἰδιαζούσας τῶν ἀρχαίων ἐκφράσεις, ποιητικὰς ἀδείας κτλ. καὶ νὰ φθείρουν αὐτοὶ τὸ κείμενον τοῦ συγγραφέως; Θὰ ἦτο ποτὲ δυνατὸν νὰ τοὺς συμβεῖ τὸ ἴδιον διὰ κείμενον συγχρόνου συγγραφέως;

Ὅστις εἶναι περίεργος εὕρισκε εὐφυστάτας περὶ τοῦ θέματος παρατηρήσεις τοῦ ἐξόχου μας λογογράφου καὶ ἀρχαιοματοῦς Δ. Βερναρδάκη εἰς τὰ προλεγόμενα καὶ σχόλια τῶν Φοινισσῶν τοῦ Εὐριπίδου κτλ. Ἐὰν δὲ παρόμοια συμβαίνουν εἰς ἄνδρας ἐπὶ μακρὰς δεκαετηρίδας ἀσκουμένους εἰς αὐτὴν τὴν ποντοπορίαν, εἰς τί σάλον καὶ ναυτίαν ρίγνομεν τὸν ταλαίπωρον παιδικὸν νοῦν μὲ τὸ ἀνερμάτιστον βαρκάκι του;

Ὅπως ὁ πιθηκισμὸς τῶν ἐξωτερικῶν σχημάτων τοῦ παρελθόντος μᾶς καθιστᾷ γελοίους, οὕτω μωρία μοῦ φαίνεται νὰ πιστεύομεν ὅτι δυνάμεθα νὰ ἐπαναφέρομεν εἰς τὴν ζωὴν τὰ εἰδικὰ ἐκεῖνα χρονικὰ καὶ τοπικὰ ἀπὸ τοῦ ὕφους συναισθήματα, τὰ ὅποια εἶναι ἐκφάνσεις τῆς συμβιώσεως καὶ τὰ ὅποια μόνος ὁ παλμὸς τῆς ἀθροιστικῆς ζωῆς δύναται νὰ καταστήσει αἰσθητὰ καὶ συναισθητὰ; (Παράβαλε Renan *Les premiers ages de l'esprit humain* — *La vraie critique litteraire* Alfred de Musset *Lettres sur la Litterature* κλπ. κλπ.).

Τὸ νὰ φανταζόμεθα ὁμῶς ὅτι παιδιὰ οὐριασμένα ἀπὸ τὰς κλίσεις καὶ ἐγκλίσεις, ἀπὸ τὴν ἀποστήθισιν κανόνων γραμματικῆς κατὰ τὴν παιδαγωγικὴν ἢ τὴν ἱστορικὴν καὶ γλωσσολογικὴν ἢ κατὰ τὴν συνισταμένην ἐκ τῶν δύο ἀπολιθωτικὴν μέθοδον, ὕστερ' ἀπὸ τόσα φθογγολογικὰ πάθη, ὕστερ' ἀπὸ τόσας συστολάς καὶ ὑφαιρέσεις καὶ συνθλίψεις καὶ ἐκθλίψεις καὶ ἀποκοπὰς θὰ κρατήσουν ἀκόμη ἀρκετὴν διάθεσιν ἢ κλίσιν καὶ ἐγκλίσιν διὰ νὰ αἰσθανθοῦν καλλονὰς τοῦ ὕφους, αἱ ὁποῖαι παρέρχονται ἀπαρατήρητοι διὰ τοὺς πλείστους τῶν διδασκάλων των, καὶ μάρτυς τὸ ὕφος των, τοῦτο εἶναι, μὰ τὴν ἀλήθειαν, νηπιώδης κατάστασις ἐκπαιδεύσεως! Τὸ τί κυρίως θαυμάζομεν εἰς τὸ ὕφος τῶν ἀρχαίων κατὰ τὸ διάστημα τῶν σχολικῶν μας σπουδῶν δὲν ἤξεύρομεν καλὰ καλὰ. Θαυμάζομεν! ἀλλὰ τὸ κάμνομεν ἀπὸ σεβασμὸν πρὸς τοὺς διδασκάλους μας! Διὰ τὸν ἀληθινὸν θαυμασμὸν χρειάζεται συγκινήσις ἐσωτάτη καὶ τοιαύτη δὲν γεννᾶται κατὰ διαταγὴν ἢ σύστασιν.

Ναὶ βέβαια, ἡ ἀρχαία φιλολογία ἔχει μορφωτικὴν δύναμιν διανοητικὴν καὶ καλαισθητικὴν ἔκτακτον, ἀλλὰ διὰ ποίους καὶ ὑπὸ ποίας συνθήκας; Πόση ἀπαιτεῖται ἀρχαιομάθεια ἐπιστημονικὴ, μελέτη τῶν λεπτομερειῶν καὶ βαθεῖα γνῶσις τοῦ ἀρχαίου βίου, πόση ἔμφυτος εὐαισθησία καὶ τάλαντον φαντασίας, πόσα δηλαδὴ ἀπαιτοῦνται φυσικὰ χαρίσματα καὶ ἐπίκτητα στολίσματα συνενωμένα εἰς τὸν αὐτὸν ἄνθρωπον; Θέλετε καὶ μερικὰς πειραματικὰς καὶ συγχρόνους ἀποδείξεις; Συγκρίνετε τῆς Ζωγραφείου βιβλιοθήκης, ἢ ὁποῖα ἔγινεν, ὑποθέτω, μετὰ τὴν πρόθεσιν νὰ ἀναζωπυρήσει τὸν ἔρωτα πρὸς τὰ ἀρχαία γράμματα καὶ ἐφθασεν ἤδη ἀσφαλῶς εἰς τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα, συγκρίνετε ἐὰν θέλετε, δύο τόμους, τὴν Ἀντιγόνην τοῦ

Σοφοκλέους μὲ τὰς Φοινίσσας τοῦ Εὐριπίδου, καὶ θὰ εὔρετε ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ἐπίσης νεκρὰ κείμενα τοῦ μὲν τὴν νεκρότητα μὲ αἰγυπτιακὴν μουμιοειδῆ παρασκευὴν ἐπιτεινομένην, τὰς δὲ Φοινίσσας μεταβαλλομένας σχεδὸν εἰς ζωντανὸν ἔργον. Ὀφείλεται τοῦτο εἰς τὸ ἀρχαῖον κείμενον ; ὄχι βέβαια· τὰ κείμενα αὐτὰ θὰ κατέκειντο ἐπίσης νεκρὰ δι' ἡμᾶς τοὺς κοινούς ἀνθρώπους, καὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἀρμόδιοι κριταὶ εἴμεθα ἡμεῖς κυρίως οἱ κοινοὶ καὶ ἀναττικιστοὶ καὶ ἀνουθέτητοι· τὸ αἴτιον τῆς κολοσσιαίας αὐτῆς διαφορᾶς εἰς τὰς δύο ἐκδόσεις ὀφείλεται λοιπὸν ὄχι εἰς τὸ παλαιὸν κείμενον, ἀλλ' εἰς τὸν νέον ἄνθρωπον, ὁ δὲ Βερναρδάκης δὲν εἶναι μόνον ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων, δὲν εἶναι μόνον σοφὸς ἀρχαιομαθῆς, κριτικὸς, γραμματικὸς, ἀλλὰ καὶ ποιητῆς καὶ λογογράφος, δηλ. δημιουργός. Διὰ τοιούτους ἀνθρώπους κινεῖται ὅπισθεν τῶν λέξεων κόσμος ὀλόκληρος ἐπιστημονικῆς ἀρχαιομαθείας, ἀλλὰ τὸν κόσμον αὐτὸν ζωογονεῖ φαντασία ποιητικὴ καὶ καρδία θερμὴ ἀνθρώπου ζωντανοῦ ! . . . Μάλιστα ἄνθρωποι τοιοῦτοι ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ θαυμάζουν καὶ αὐτοὶ δύνανται νὰ μεταδώσουν τὸν θαυμασμὸν αὐτὸν τὸν δικόν των, ἀλλὰ μὲ τὴν δικήν μας γλῶσσαν ! Τί κρίμα ὅτι ἄνθρωποι τοιοῦτοι δὲν ἀποφασίζουν νὰ ἐκδώσουν μεταφράσεις καὶ ἐρμηνείας κατ' ἐκλογὴν τῶν ἀρχαίων ἀριστουργημάτων, ὅπως μόνον αὐτοὶ εἶναι ἱκανοὶ νὰ τὸ κάμουν, ὄχι τεχνικὰ ἔργα διὰ τοὺς συντεχνίτας των, ἀλλ' ἔργα νέας τέχνης ἀναζωογονοῦντα χάριν ἡμῶν τῶν κοινῶν ἀνθρώπων τὰ παλαιά.

Καὶ ὅμως, ἄς τὸ εἰποῦμεν εἰς τὴν ρύμην τοῦ λόγου, τοιοῦτον ἕκτακτον ἄνδρα ἐστέρησεν αὐτὴ ἑαυτὴν ἢ πανεπιστημιακὴ νεολαία κ' ἔπειτα ἀπεκδεχόμεθα ἀπὸ ἀρχαῖα κείμενα μὸρφωσιν τοῦ ἥθους νηπίων ! ὁ Θεὸς νὰ μᾶς λυπηθεῖ.

Ἐξ αὐτῶν τῶν ὀλίγων, ὅσα εἶπαμεν, τὸ ἐπεικέστατον συμπέρασμα εἶναι ὅτι ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας, ὅπως γίνεται ἐντὸς τοῦ σχολείου, δὲν φέρει καμίαν ἀπολύτως κανενὸς εἴδους μὀρφωσιν, ὑφιστάμεθα δὲ ἡμεῖς οἱ τριγυρινοὶ, οἱ περὶ τὸν μαθητὴν δηλαδὴ—ἂν τοῦλάχιστον θέλωμεν νὰ εἰποῦμεν καθαρὰ τὸ τί αἰσθανόμεθα—χρο-νίαν ἀπογοήτευσιν.

Ἄλλὰ δὲν σταματᾷ ἐδῶ ἡ βλάβη· εἰς αὐτὴν τὴν σπατάλην τοῦ χρόνου, τῆς ὑγείας, τοῦ νοῦ, ἡ ὁποία γίνεται διὰ νὰ μορφωθῆι δῆθεν γλωσσικῶς ὁ μαθητής, εἰς αὐτὴν τὴν ἀγραμμάτιστον γραμματικομανίαν, ἡ ὁποία μᾶς φέρει γραμματικῶς ἀνετοιμούς εἰς ἐπαφὴν μὲ τὰ πολυπλοκώτερα γραμματικὰ φαινόμενα διὰ μεθόδων καταλλήλων μόνον διὰ τυφλοπόντικα, εἰς αὐτὴν τὴν διηνεκῆ σύγχυσιν ὄλων, ὅσα ἔπρεπε νὰ εἶναι χωρισμένα καὶ σαφῆ καὶ καθαρὰ, εἰς αὐτὰ ὅλα πρέ-πει νὰ προσθέσομεν καὶ ἄλλην ψυχικὴν βλάβην.

Ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας ἀρχίζει εἰς ἡλικίαν θετι-κῶς ἀκατάλληλον καὶ μὲ κείμενα ὑπερθετικῶς ἀκα-τάλληλα. Τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐνδια-φέρουν καὶ συγκινήσουν καὶ θερμάνουν παιδικὰς ψυχὰς. Τ' ἀντικείμενα, περὶ τῶν ὁποίων πραγματεύονται, εἶναι ὑψηλὰ φιλοσοφικὰ διανοήματα καὶ πολύπλοκα ἱστο-ρικὰ καὶ κοινωνιολογικὰ φαινόμενα. Τῶν φαινομένων καὶ διανοημάτων αὐτῶν ἡ πρὸς τὰ σύγχρονα παρα-βολή, ἡ σχετικὴ ἀξία, ἡ ἐκτίμησις λοιπὸν καὶ ὀρθὴ τοποθέτησις, θὰ ἦτον ἀδύνατον νὰ γίνῃ, καὶ ἂν ἀκόμη ὑποθέσομεν ὅτι θὰ ἦτο δυνατὸν ἢ θὰ ἦτο πρέπον νὰ ἐξηγοῦνται σαφῶς τὰ κοινωνιολογικὰ ἐκεῖνα φαινόμενα καὶ φιλοσοφικὰ διανοήματα εἰς παιδάρια διανοητικῶς καὶ βιωτικῶς ἀπαράσκευα καὶ ἀνέτοιμα.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων κειμένων ἐργασία καταντᾷ ἀηδῆς καὶ ἀνιαρά· συνηθί-

ζει τὸν παιδικὸν νοῦν εἰς τὰ κατὰ προσέγγισιν εἰς τὰ ἀσαφῆ καὶ ἀνακριβῆ καὶ ἀνεπαρκῆ καὶ ἀδικαιολόγητα, τὸν κρατεῖ εἰς σκότος τὸ ἐσώτατον, ὅπου οὔτε αὐτὸς ὁ μαθητὴς βλέπει τίποτε καθαρὰ, οὔτε οἱ ἄλλοι οἱ περὶ αὐτὸν ἠμποροῦν νὰ διακρίνουν τί σκέπτεται, ἂν σκέπτεται. Ἀμαύρωσις, εἶπεν εὐφυστάτα ὁ ὀφθαλμολόγος **Philipp von Walther**, εἶναι ἐκείνη ἡ πάθησις, ὅπου ὁ ἀσθενὴς δὲν βλέπει τίποτε καὶ ὁ ἰατρὸς ἄλλο τόσο. Τί θαυμάσιος ὀρισμὸς διὰ τὴν κλασσικὴν μας ἐκπαίδευσιν!

* Ἄς προσέξομεν ἡμεῖς οἱ ἴδιοι μὲ τὰ μάτια μας δίχως νὰ φορέσομεν τὰ καπνισμένα ματογυάλια τοῦ ἀττικισμοῦ καὶ θὰ ἰδοῦμεν καὶ θὰ πεισθοῦμεν, ὅτι ἡ δῆθεν νοητικὴ αὐτὴ ἄσκησις συνίσταται εἰς ἓν εἶδος μαντικῆς ὑπὸ ἀσαφεῖς οἰωνούς· ὅτι εἰς τὴν μὴ ἐξελέξιμον αὐτὴν οἰωνοσκοπικὴν ἐνασχόλησιν, κατ' εὐφημισμὸν διανοητικὴν ἄσκησιν καλουμένην, καταφεύγουν ὅλα σχεδὸν τὰ εἶδη τῶν μαθητῶν πλὴν τῶν ἀναλγήτων· ὅτι τέλος ἀνεξέλεγκτος μένει κατ' ἀνάγκην ἡ ἐργασία, διότι ποῖος θέλετε νὰ τρέχει κατόπιν ἀπὸ τὸν μαθητὴν διὰ νὰ ἀνιχνεύει τί ἐκεῖνος, καὶ δικαίως μὰ τὴν ἀλήθειαν, μηχανεύεται διὰ νὰ εὐκολύνει εἰς ἑαυτὸν τὴν ἀηδῆ αὐτὴν ἐργασίαν, τί μεθόδους πρὸς αὐταπάτην καὶ ἐξαπάτησιν ἐπινοεῖ. Ἴδου λοιπὸν ἡ ἐπὶ τῶν ἀρχαίων κειμένων διανοητικὴ ἄσκησις καὶ ἐξ αὐτῆς δύναται καθεὶς νὰ συμπεράνει καὶ τὴν ἠθοπλαστικὴν ἐπενέργειαν.

*Οἶα γὰρ ἂν πολλάκις φαντασθῆς, τοιαύτη σου ἐστὶ ἡ ψυχὴ.
Βάπτεται γὰρ ὑπὸ τῶν φαντασιῶν ἡ ψυχὴ.*

Μαρκὸς Αἰθίοβιος

Εἰς τοιοῦτου εἶδους βιάσιμον ὑποβάλλεται τὸ μέγιστον μέρος τῶν μαθητῶν, εἰς αὐτοὺς δὲ τοὺς πολλοὺς, τοὺς πλείστους, πρέπει νὰ προσέχομεν, ὅταν θέλομεν νὰ κρίνομεν τὴν ἰξίαν καθ' ἑκπαιδευτικοῦ συστήματος.

Διότι οἱ ἑξαιρητικοὶ ἐκεῖνοι μαθηταὶ, ὅσοι ὕστερ' ἀπ' ὅλον αὐτὸ τὸ ζύμωμα καὶ πλάσιμον παρουσιάζουν ἀποτελέσματα καλὰ, ἀποδεικνύουν τοῦτο καὶ μόνον· ὅτι ὑπάρχουν καὶ ψυχαὶ ὅπως ὑπάρχουν σώματα, τὰ ὅποια ἀντέχουν εἰς κάθε κακουχίαν, εἰς ὅλας τὰς παρεκτροπὰς, εἰς τὴν σπατάλην τῶν ζωικῶν δυνάμεων καὶ ἐξέρχονται ἀπὸ ὅλα αὐτὰ νικηταὶ καὶ ἀκμαῖοι, ἐμπαίζοντες τὴν ὑγεινήν καὶ τοὺς κανόνας καὶ τὰ παραγγέλματα τῆς.

Τώρα πιστεύω νὰ ἐννοήσετε εὐκόλως καὶ νὰ πεισθεῖτε, φίλε κύριε, ὅτι εἰλικρινεστάτη εἶναι ἡ πρὸς τοὺς ἀναλφραβήτους συμπάθειά μου καὶ εὐλογιωτάτη ἡ περὶ αὐτῶν μέριμνά μου, ὅχι δὲ παραδοξολογία· ὅσα σᾶς ἔλεγα εἰς τὴν πρώτην μου ἐπιστολὴν καὶ διὰ τὰ ὅποια παρ' ὀλίγον ν' ἀγανακτήσῃτε. Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ μὴ καθυποβαλλόμενοι εἰς τοιοῦτου εἴδους νοσπλαστικούς χειρισμοὺς διατηροῦν τὸν νοῦν ὑγιῆ, ἀκμαῖον, ἄθικτον, τὸ δὲ ἀγαθὸν αὐτὸ, νομίζω, θὰ παραδέχεσθε καὶ σεῖς, ὅτι πρέπει νὰ θεωρεῖται ἀνώτερον ἀπὸ τὴν ἐκμάθησιν τῶν τύπων τῆς ἀττικῆς διαλέκτου καὶ ἀπὸ τὴν τεχνολογίαν τῶν ἀττικῶν κειμένων.

Σεῖς παραδέχεσθε, φαίνεται, εἰδικὴν καὶ μυστηριώδη διαφορὰν μεταξὺ γραμματισμένων καὶ ἀναλφραβῶν· ἀλλ' εὐκόλως νὰ πεισθεῖτε περὶ τοῦ ἐναντίου. Καὶ αἱ δύο αὐτὰ τάξεις τῶν ἀνθρώπων ἐργάζονται μὲ τὰ ἴδια διανοητικὰ ὄργανα κατὰ τὸν ἴδιον οὐσιωδῶς τρόπον· καὶ οἱ μὲν καὶ οἱ δὲ αἰσθάνονται, ἀντιλαμβάνονται, παρατηροῦν, μεταχειρίζονται τὴν ἐπαγωγὴν, τὴν ὑπόθεσιν, τὸν συλλογισμόν· καὶ ὁ ἀναλφάβητος καὶ ὁ σοφώτατος ἔχουν τὴν τάσιν νὰ γενικεύουν ὅσα ἀντιλαμβάνονται, νὰ συνδέουν δηλαδὴ ἀσυναίσθητως τὴν παροῦσαν ἐντύπωσιν μὲ ἄλλας εἰκόνας νοερὰς ἀπὸ προηγουμένας ἐντυπώσεις καὶ ἀντιλήψεις. Σφάλματα

κατὰ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν τὴν διανοητικὴν συμβαίνουν εὐκόλα καὶ συχνά· μᾶς συμβαίνουν, ἐὰν ἀποδώσομεν εἰς τῆς παρούσης αἰσθήσεως τὸ διανοητικὸν προϊόν ιδιότητος, αἱ ὁποῖαι ἀνήκουν εἰς ἐκεῖνα τὰ προϋπάρχοντα νοερὰ ἰνδάλματα. Ἄλλὰ τὰ σφάλματα αὐτὰ δὲν εἶναι προνόμιον τῶν ἀναλφαβήτων· εἰς αὐτὰ ὑπόκειται κάθε τάξις ἀνθρώπων, αὐτὰ δὲ τὰ σφάλματα πρόκειται νὰ μᾶς διδάξει ἢ σκόπιμος διανοητικὴ ἀγωγή πῶς ν' ἀποφεύγομεν.

Ποία ἡ ἀγωγή αὐτὴ δὲν εἶναι τοῦ παρόντος θέμα· πάντως ὅμως ὅχι αἱ εἰς χρῆσιν γραμματικαὶ τῆς νεοελληνικῆς καὶ ἄττικῆς, οὔτε αἱ κατὰ τὰς εἰσηγήσεις τῆς παιδαγωγικῆς, οὔτε αἱ κατὰ τὴν ἱστορικὴν καὶ συγκριτικὴν μέθοδον· οὔτε τὰ κείμενα τοῦ Πλάτωνος καὶ Θουκυδίδου καὶ Δημοσθένους, τὰ ὁποῖα δίδομεν εἰς νήπια ὡς κλασσικῶν σπουδῶν ἀντικείμενα, ἐνῶ ἀντίκεινται ἀκριβῶς εἰς τὴν κλασσικότητα, ἐνῶ εἶναι αὐτόχρημα ἀναίρεσις τῆς κλασσικῆς ἀγωγῆς τῶν ἰδίων συγγραφέων των. Διότι ναὶ μὲν ὁ Πλάτων, ὁ Ἴσοκράτης, ὁ Θουκυδίδης δὲν ἔμειναν βέβαι' ἀπαίδευτοι, ἀλλ' ἡ ἐκπαίδευσίς των δὲν ἐγένετο μὲ τὰ κείμενα τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ἴσοκράτους καὶ τοῦ Πλάτωνος. Μουσικὴ, ποίησις καὶ γυμναστικὴ ἦσαν ἀρκεταὶ διὰ τὴν πλήρη ἀλλὰ στοιχειώδη ἐκείνην ἐκπαίδευσιν· πολὺ δὲ μεγαλείτερον ὄνειδος ἐθεωρεῖτο καὶ χειροτέρας συνεπειᾶς εἶχε διὰ τὸν μαθητὴν νὰ μὴν ἤξεύρει νὰ κολυμβᾷ παρὰ νὰ μὴν ἐννοεῖ τὸν Ἀρεοπαγιτικὸν τοῦ Ἴσοκράτους ἢ τὰς ἱστορικὰς μελέτας τοῦ Θουκυδίδου ἢ τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος.

Ἄλλὰ πρὸς τί νὰ ἐνοχλοῦμεν τοὺς ἀνθρώπους ἐκεῖνους, ὅταν εἶναι εὐκόλον νὰ ἰδοῦμεν τριγύρω μας πόσοι ἀναλφάβητοι, πόσοι, ἀφοῦ κατόρθωσαν νὰ διέλθουν τὸ σχολεῖον συστηματικῶς ἀνθιστάμενοι κατὰ μαθημά-

των ἀκατανοήτων καὶ δίχως τὸ ἐλάχιστον ἐνδιαφέρον, διέπρεψαν κατόπιν πολυειδῶς, πόσους δὲ ἀφ' ἑτέρου ἐπιμελεστάτους ἢ τοιαύτη σχολικὴ ἐκπαίδευσις παρασκευάζει ἀνικάνους πρὸς κάθε διανοητικὴν καὶ πρακτικὴν δρᾶσιν.

Διότι μόνον ἐκτάκτως προικισμένα παιδιὰ δύνανται νὰ καταδαμάσουν τοιαύτην σύγχυσιν καὶ νὰ μείνουν δίχως βλάβην· τὰ κοινὰ ὅμως παιδιὰ ἀντιδρῶν εἴτε διὰ τῆς ἀμελείας καὶ μένουν τοῦλάχιστον ἀβλαβῆ, εἴτε διὰ τῆς ἐπιμελείας καὶ φέρονται εἰς ἀνίατον σύγχυσιν.

Ἰπὸ τοιαύτας συνθήκας εὐχομαι εἰς τὸν μαθητὴν ἢ ἔκτακτον νοῦν καὶ ὑγείαν, δῶρα σπάνια, ἢ συμβουλεύω ἀμέλειαν· διότι θεωρῶ, καὶ σεῖς πιστεύω μαζί μου, τὸ δίπλωμα τῆς ἀναττικοσύνης πολὺ προτιμότερον ἀπὸ τὴν διπλωματοῦχον ἐγγράμματον ἀττικὴν ἀποβλάκωσιν. «D'ailleurs qui ose décider ici bas entre un savant et un ignare, qui est le plus parfait, ou le moins sot, pour parler net? Musset».

Ὡστε ἐπανέρχομαι εἰς τὸ συμπέρασμα τῆς πρώτης μου ἐπιστολῆς· ὑπὸ παρομοίας δηλ. συνθήκας καμία κατεπείγουσα ἀνάγκη νὰ ἐλαττώσομεν τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀναλφαβήτων. Δὲν λαμβάνομεν πρὸς στιγμὴν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ τάξις αὐτὴ εἶναι ἀνεξάντλητον ταμεῖον δυνάμεως σωματικῆς καὶ διανοητικῆς, θησαυρὸς ἐθνικὸς, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἀκαταπαύστως ἐξέρχονται τόσαι ἐνεργητικότητες, τόσα ἔκτακτα τάλαντα;

Ἄλλ' ἄς ἐπανέλθομεν εἰς τὸ προκείμενον. Διὰ τοῦ μέτρου λοιπὸν αὐτοῦ, τοῦ ἐντελοῦς χωρισμοῦ τῆς ἀρχαίας, θ' ἀπαλλαγεῖ τὸ μὲν σχολεῖον διὰ μιᾶς ἀπὸ τὴν χρονίαν ἐλογενῆ καχεξίαν τοῦ ἀττικισμοῦ, ἢ ὁποία τοῦ ἔχει ποτίσει τὰ κόκκαλα ἐξ ἀμνημονεύτων χρόνων, ἢ

δὲ ἐθνικὴ μας γλῶσσα βαθμηδὸν ἀπὸ τὴν ποδάγραν μὲ ὄλας τῆς τὰς συνεπείας, τὰς ὁποίας ἔψαλεν ὁ κάλαμος τοῦ Λουκιανοῦ.

Ὅταν θὰ παύσομεν νὰ ὄνειρευόμεθα ὅτι τὴν γλῶσσαν καὶ τὸ ὕφος τοῦ μαθητοῦ θὰ μορφώσουν τὰ ἀρχαῖα κείμενα, τότε θὰ καταλάβομεν ὅλοι μας ὅτι ὁ μαθητὴς ἔχει νὰ πράξει κάτι ὑψηλότερον παρὰ νὰ ἀττικίζει καὶ ψιττακίζει καὶ τότε, ἀλλὰ μόνον τότε, θ' ἀρχίσει ἐντὸς μὲν τοῦ σχολείου ἢ ἀληθινὴ καλλιέργεια, ἐκτὸς δὲ αὐτοῦ ἢ ἐλευθέρα ἐξέλιξις τῆς ἐθνικῆς μας γλώσσης.

Ἄλλὰ δὲν ἀρκεῖ μόνον, φρονῶ, νὰ χωρισθεῖ καὶ μετατεθεῖ εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ἢ σπουδῆς τῆς ἀρχαίας, ἀλλὰ πρέπει νὰ γίνῃ ἢ σπουδὴ αὐτῆς προαιρετικὴ, ἀναγκαστικὴ δὲ μόνον εἰς ὄσους θὰ ἐπιδοθοῦν εἰς σπουδὰς φιλολογικὰς, ἱστορικὰς, φιλοσοφικὰς, καλλιτεχνικὰς.

Ἰξεύρω πολὺ καλὰ τί ἀντιρρήσεις ἡμπορεῖ νὰ προκαλέσει παρομοία πρότασις· ἀλλ' ἀρκεῖ ν' ἀποσείσομεν πρὸς στιγμὴν τὴν νάρκην, τὴν ὁποίαν παράγει ἡ ἀττικοφανὴς φρασεολογία καὶ νὰ προσέξομεν ἀπ' εὐθείας εἰς τὰ πράγματα. Ἰότε θὰ ἰδοῦμεν ὅτι τὸ πρᾶγμα οὐσιωδῶς γίνεταί ἤδη· διότι οἱ πλεῖστοι τῶν μαθητῶν ἐγκαταλείπουν τὰ θρανία ἐνωρίτατα, μὲ τὴν διαφορὰν ὅμως, ὅτι ὡς μόνον ἐφόδια ἀποκομίζουσι ἐκ τοῦ σχολείου τὴν σύγχυσιν τῆς τρισυποστάτου γραμματικῆς καὶ γενναίαν δόσιν ἀρχαιομαθείας. Ὅτι ἡ ἀνάγκη τῆς σπουδῆς ξένων γλωσσῶν γίνεται καθ' ἡμέραν πλέον ἐπαισθητὴ· ὅτι πρὸς τὴν σπουδὴν αὐτῆς φέρεται ἀκαταμαχῆτως ὁ μαθητὴς καὶ διότι ἀμέσως δι' αὐτῶν φέρεται εἰς τὴν ποθητὴν ἀρμονίαν μεταξὺ ἐνδιαθέτου καὶ γραπτοῦ καὶ προφορικοῦ λόγου, εὐτύχημα ἄλλως ἀνέφικτον εἰς αὐτόν, καὶ διότι καὶ τὰς ἰδανικὰς καὶ

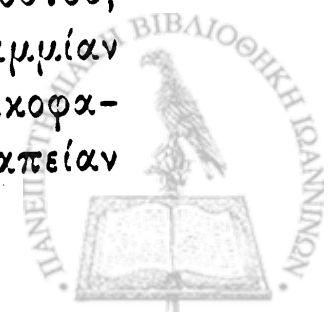

τάς κοινωνικάς ἀνάγκας ἐξυπηρετεῖ καὶ διότι ὅλα αὐτὰ ἀκοπώτερα καὶ ταχύτερα ἐπιτυγχάνει.

Περὶ τὸν νὰ ὑπενθυμίσω ὅτι διὰ τοὺς μονογλώσσους, ὅσοι ἀπὸ τὴν ἐθνικὴν των καὶ μόνην γλῶσσαν ἀναμένουν νὰ διδαχθῶν καὶ νὰ πορισθῶν εὐγενῆ καθ' ὅλον τὸν βίον τέρψιν, καταντοῦν ἀδύναται αἱ στιγμαὶ τῆς ἀνωτέρας αὐτῆς διανοητικῆς ὑπάρξεως.

Περὶ τὸν νὰ εἰπῶ ὅτι εἶναι ὄνειδος ἡ "Ἑλλην νὰ ὑφίσταται αὐτὰ μὲ τὴν ὠραίαν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ἐτοίμασεν αὐτὸς ὁ ἀγράμματος καὶ δῆθεν ἀνουθέτητος διὰ τοὺς λογίους του, καὶ ὅτι αὐτοὶ ὡς ἀντάλλαγμα τὸν ἐμποδίζουν νὰ ἀπολαύσει τὸ δημιούργημά του ὅτι θὰ ἦτο πλέον καιρὸς ἀντὶ νὰ θέλουν νὰ νοουθετοῦν αἰωνίως, νὰ νοουθετηθῶν καὶ αὐτοί, ὅτι δίχως γλωσσικὴν ἐνότητα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξει ἐκπαιδευτικὴ ἐνότης καὶ πολλὰ ἄλλα πράγματα.

Ἀφίνω ὅλ' αὐτὰ κατὰ μέρος καὶ ἔρχομαι εἰς τὴν θέσιν ἐκείνων, ὅσοι διὰ πολλοὺς καὶ διαφόρους λόγους, ὅλοι βέβαια ἀπὸ εὐγενέστατα αἰσθήματα ἐμπνεόμενοι, συνηγοροῦν ὑπὲρ τῶν κλασσικῶν σπουδῶν. Εἰς αὐτῶν τὴν θέσιν μεταβαίνω καὶ τοὺς παρακινῶ νὰ προσέξουν εἰς ὅσα καθημέραν τριγύρω των παρατηροῦν. Προσοχὴ καὶ ἀμεροληψία θὰ δείξουν ὅτι ἕως πρὸ ὀλίγων ἀκόμη ἐτῶν ἐσπουδάζαμεν τὴν ἀρχαίαν πολὺ καλλίτερα, ἀλλ' ὅτι αἱ σπουδαὶ αὐταὶ ἐπῆραν πλέον τὸν κατήφορον, ὅτι τὸ ποιόν των συνεχῶς ἐξευτελίζεται. "Ὅτι συμβαίνει μὲν τοῦτο καὶ ἄλλοῦ μὲ ὅλα τὰ περὶ τοῦ ἐναντίου λεγόμενα καὶ γραφόμενα, ἀλλ' ὅτι δι' ἡμᾶς τοῦτο εἶναι αἴσχος. "Ὅτι πρὸς διόρθωσιν τοῦ κακοῦ τούτου, τὸ ὁποῖον εἶναι καὶ μέγα ὄνειδος δι' ἡμᾶς, καμμίαν ἀπολύτως θεραπευτικὴν δύναμιν δὲν ἔχει ἡ ἀπτικοφανῆς φρασεολογία. "Ὅτι τέλος, ἂν ἐπιθυμοῦμεν θεραπείαν

δι' ἔργων, πρέπει νὰ κατορθώσομεν νὰ γίνῃ ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας καὶ ἐμβριθεστέρα καὶ τερπνοτέρα καὶ δι' αὐτὸ πρέπει καὶ καιρὸν πολὺ περισσότερον νὰ διαθέσομεν καὶ μεθόδους ἀπλᾶς νὰ ἐπινοήσομεν· διότι ὅλου τοῦ κόσμου τὰ σχολικὰ ὠρολόγια καὶ ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ συνδυασμοὶ εἶναι ἀδύνατον ν' ἀλλάξουν τὴν ἔμφυτον τοῦ ἀνθρώπου τάσιν ν' ἀηδιάζει, ν' ἀποστρέφεται, ν' ἀποπτύει ὅ,τι εἶναι ἀκατάλληλον διὰ τὴν ἡλικίαν του καὶ τὸ πνεῦμα του, ὅ,τι τοῦ παρουσιάζεται ἀμεθόδως καὶ χωρὶς ἐνδιαφέρον.

Δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους πρέπει ὅχι μόνον νὰ χωρισθῇ ἐντελῶς καὶ μετατεθεῖ ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας εἰς τὰ τελευταῖα ἔτη τῶν γυμνασιακῶν σπουδῶν, ἀλλὰ καὶ νὰ μὴν εἶναι ὑποχρεωτικὴ δι' ὅλους ἀνεξαιρέτως· νὰ παύσῃ δηλ. ἡ καταναγκαστικὴ κυκλοφορία τοῦ ἀττικοφανοῦς χαρτονομίσματος διὰ νὰ λάμψῃ ὁ ἄδολος χρυσὸς τῆς ἀρχαίας φιλολογίας.

Περὶ ὅλων αὐτῶν ἀνάγκη νὰ σχηματίσομεν πεποιθήσιν· ὅταν δὲ ἡ πεποίθησις αὐτὴ φθάσῃ εἰς ἐκρηκτικὴν ἔντασιν, τότε θὰ ἰδοῦμεν τὸν ἐκπαιδευτικὸν ζόφον νὰ διαλυθῇ, τότε μόνον ἡ τάξις θὰ διαδεχθῇ τὸ χάος καὶ τὴν σύγχυσιν· τότε θὰ τοποθετήσομεν ὅλα εἰς τὴν ἀκατάλληλον θέσιν καὶ σχέσιν πρὸς τὸν μαθητὴν, ἀντὶ νὰ περιφέρομεν τὸν μαθητὴν εἰς τὰς πλέον ἀκαταλλήλους θέσεις, διὰ νὰ χρησιμεύῃ πότε ὡς δοῦλος τῶν ἱστορικῶν λόγων καὶ πότε ὡς ἐπικύρωσις ὅτι μυστηριώδης εἶναι ἡ φύσις τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης καὶ ἐπομένως μυστηριώδης καὶ σκοτεινὸν πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας σύστημα. "Ὅταν λοιπὸν διαλυθῇ ὁ ζόφος, τότε θὰ ἰδοῦμεν ὅτι διὰ νὰ μάθῃ ὁ νέος γλῶσσαν νεκρὰν, ἢ ἔστω τὴν νεκρὰν μορφήν τῆς πρὸ εἴκοσι αἰώνων γλώσσης του, καλὸν εἶναι πρῶτα νὰ ἐδραιώσῃ μίαν βάσιν καὶ ὅτι αὐτὴν τὴν βάσιν τὴν ἔχει μέσα του.

ἔνδον βλέπε· ἔνδον ἢ πηγὴ τοῦ ἀγαθοῦ
καὶ αἰεὶ ἀναβλύειν δυναμένη, ἐὰν αἰεὶ σκάπτῃς.

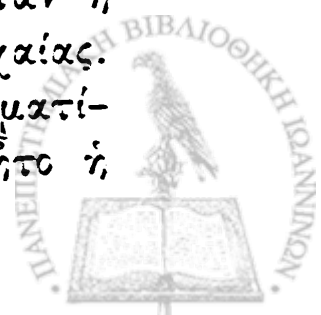
Μάρκος Αὐρήλιος

καὶ ὅτι χωρὶς αὐτὴν τὴν φυσικὴν προπαίδειαν δὲν πρέπει νὰ φρονεῖ ὅτι εὐρίσκεται εἰς τὸν Ὀλυμπον, ἀλλ' ὅτι τσαλαβουτᾶ εἰς ἔλη, ἀναπνέει ἀναθυμιάσεις δηλητηριώδεις καὶ ἐκλαμβάνει τὸ παραλήρημα τῆς καχεξίας ὡς τοὺς λόγους τοῦ μουσολήπτου Ἀπόλλωνος.

Τότε θὰ ἐννοήσομεν ὅτι θὰ εἶναι μὲν ἡ γλωσσικὴ τοῦ μαθητοῦ ἐκπαίδευσις πλήρης, ἐὰν κατορθώσῃ καὶ τὸ παρὸν καὶ τὸ παρελθὸν τῆς γλώσσης του νὰ περιλάβῃ, ἀλλ' ὅτι, ἐὰν δι' ἓνα ἢ δι' ἄλλον λόγον ἀναγκάζεται νὰ θυσιάσῃ τὸ ἐν ἀπὸ τὰ δύο, τότε ἀδιστακτικῶς πρέπει νὰ θυσιάσῃ τὸ παρελθὸν, διότι τοῦτο εἶναι δίκαιον καὶ τοῦτο εὐγενές· διότι τοῦτο μόνον τοῦ δίδει τὴν ἐλπίδα νὰ προετοιμάσῃ μέλλον γλωσσικὸν ἀντάξιον τοῦ παρελθόντος.

Αὐτὰ ὅλα δὲν εἶναι βεβαίως ἰδιάζουσα φύσις τῆς ἑλλην. γλώσσης, οὔτε ἱστορικοὶ εἰς δυσθεώρητον ὕψος τοποθετημένοι λόγοι, ἀλλὰ πράγματα ἀπλούστατα. Πλὴν ἀκριβῶς ἀπλῶν πραγμάτων ἔχομεν ἀνάγκη· ἀνάγκη νὰ ἐννοήσομεν ὅτι διὰ νὰ γείνει ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας ἐπωρελῆς πρέπει νὰ θυσιάζῃ καθ' ἡμέραν τὸ μεγαλειότερον μέρος τῆς ἡμέρας του ὁ μαθητὴς εἰς αὐτό, διὰ νὰ ποτισθῇ καὶ κορεσθῇ γλωσσικῶς καὶ ἄρα εἰς αὐτὸ πρέπει νὰ περιορισθῇ καὶ ἄρα ὅτι τοῦτο δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ κάμνουν ὅλοι, διότι ὅλα δὲν εἶναι δι' ὅλους.

Λοιπὸν καθ' ἡμέραν τὸ μεγαλειότερον μέρος τῆς ἡμέρας αὐτῆ ἦτον ἡ παλαιὰ μέθοδος τῶν σπουδῶν, ὅταν δὲν εἶχαμεν τίποτε ἄλλο νὰ κάμομεν, ὅταν ἡ μόνη παίδευσις ἡ ὑπάρχουσα ἦτο ἡ ἐκ τῆς ἀρχαίας. Αὐτὴ ἦτον ἡ μέθοδος, διὰ τῆς ὁποίας ἐσχηματίζοντο οἱ ἀρχαιότεροι ἑλληνισταὶ μας. Αὐτὴ ἦτο ἡ

μέθοδος, μὲ τὴν ὁποίαν ἐσχηματίζοντο ἀκόμη οἱ διδάσκαλοι καὶ ἡμῶν τῶν εἰς καθεστηκυῖαν ἡλικίαν, πρὶν ἀπέλθουν εἰς Γερμανίαν καὶ προσθέσουν ἐκεῖ τὴν ἐπιστημονικὴν ἀρχαιομάθειαν εἰς τὴν προϋπάρχουσαν ἐλληνομάθειάν των. Ἀλλὰ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ μέθοδος ἄλλαξε, διότι ἡ σχολικὴ ἐκπαίδευσις τείνει καὶ αὐτὴ ὡσάν τ' ἄλλα πρὸς τὴν τελειότητα τῆς βιομηχανικῆς χονδρικῆς παραγωγῆς· πασαλείφει λοιπὸν κατ' ἐπιφάνειαν, πλὴν δὲν ἔχει τὸν καιρὸν νὰ ποτίσει καὶ βάψει κατὰ βάθος τὴν ψυχὴν τοῦ μαθητοῦ μὲ χρώματ' ἀνεξίτηλα· ἡ μέθοδος αὐτὴ μᾶς προετοιμάζει πιθανώτατα καὶ ἄλλην νέαν ἀπογοήτευσιν· οἱ ἀπερχόμενοι δηλαδὴ εἰς Γερμανίαν— ὁμιλῶ πάντοτε ὄχι περὶ τῶν ἐκτάκτων ἀλλὰ περὶ τοῦ μέσου ὄρου— δὲν θὰ εἶναι πλέον καλοὶ ἐλληνισταί. Ἐκεῖ θὰ περιλούωνται μὲν ἀμέσως μὲ ποικίλην ἄλλην σοφίαν καὶ περιελληνικὴν γερμανομάθειαν, ἀλλ' ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον αὐτὸν δὲν θὰ τοὺς μένει πλέον καιρὸς καὶ ὄρεξις πρὸς καλλιέργειαν τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης ἀμέσως ἀπὸ τὰ κείμενα. Ἄν τὰ λεγόμενά μου πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ἀπαισιοδοξία, ἀφίνω εἰς τοὺς διδασκάλους ν' ἀποφανθοῦν· αὐτοὶ εἶναι οἱ ἀρμόδιοι κριταί· ὅπως δῆποτε νομίζω ὅτι καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτὴν ἡ ἀναμόρφωσις τῶν σπουδῶν τῆς ἀρχαίας θὰ γίνῃ ἀφορμὴ πρὸς γενικὴν ἀναμόρφωσιν ἐκπαιδευτικὴν.

Ἡ μέθοδος εἶναι καὶ θὰ μένει πάντοτε μία καὶ τὸ ὠρολόγιον τὸ σχολικὸν ἓνα καὶ μόνον· κάθε ἡμέραν τὸ μεγαλείτερον μέρος τῆς ἡμέρας διὰ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας... κάθε ἄλλος συνδυασμὸς εἶναι μπάλωμα κόκκινο σὲ μαῦρο ροῦχο καὶ εἰς τοιοῦτου εἴδους μπαλωματικὴν θὰ καταγινόμεθα ἐνόσω δὲν ἐννοήσομεν ὅτι ἐπάθαμεν ἀχρωματοψίαν καὶ ὅτι ἀνάγκην ἔχομεν ὄχι ἀπὸ μπαλώματα, ἀλλ' ἀπὸ νέα ἐνδύματα.

Ὅταν δὲ τὰ ὠρολόγια ἀπλοποιηθοῦν καὶ οἱ συν-
 δυασμοὶ διχασθοῦν, τότε θὰ φανεῖ ὄχι μόνον πῶς,
 ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ποῦ πρέπει ν' ἀρχίζει ἡ σπουδὴ τῆς
 ἀρχαίας. Διότι μῦθος σχολαστικὸς εἶναι ὅτι πρέπει
 ν' ἀρχίζομεν ἀπὸ τοὺς μύθους τοῦ Αἰσώπου καὶ τοὺς
 Σχολαστικούς, ἐνῶ μία καὶ μόνη ἀρχὴ ὑπάρχει, ἡ δὲ
 ἀρχὴ αὐτὴ εἶναι τὰ ὀμηρικὰ ἔπη. Δὲν εἶναι βέβαια ὁ
 ὁ κάλαμος ταπεινοῦ ἐπιστήμονος ἰκανὸς νὰ ψάλει τὸν
 τρισμαχιστὸν μας Ὅμηρον τὸν

*Signor del altissimo canto
 que sopra gli altri
 come l'aquila vola.*

Dante l'Inferno.

Θὰ προσπαθήσω μόνον νὰ δείξω διὰ τί νομίζω ὅτι
 τὰ ἔπη εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ εἰσαγωγὴ εἰς τὰ ἀρχαῖα
 γράμματα. Εἶναι πρῶτον γλωσσικῶς τὸ κείμενον
 καταλληλότερον ἀπὸ κάθε ἄλλο, διότι ἡ μὲν σύν-
 ταξις εἶναι παράδειγμα ἀπλότητος, τὰ δὲ συστα-
 τικὰ μέρη, αἱ λέξεις, κατὰ τὸ δυνατὸν διαφορετικαί
 ἀπὸ τὰς λέξεις τῆς μητρικῆς μας γλώσσης. Ἀποφεύ-
 γομεν λοιπὸν δύο μεγάλας βλάβας τὸν σκοτισμὸν, τὸν
 ὁποῖον φέρει ἡ πολυπλοκος σύνταξις τῶν πεζῶν κειμέ-
 νων, καὶ τὴν σύγχυσιν, τὴν ὁποῖαν φέρει ἡ ὁμοιό-
 της τῶν λέξεων, αὐτὴ δὲ, τὴν ὁποῖαν ἐπιζητεῖ ἡ
 ἀττικομανία, καὶ ἡ ὁποῖα φέρει εἰς τὸ ἀττικὸν παρα-
 λήρημα.

Αἱ γραμματικαὶ δυσκολίαι διὰ νέον Ἕλληνα, ὁ
 ὁποῖος θὰ ἔχει ἀρκετὰ καλὰ μορφωθεῖ εἰς τὴν ἐθνικὴν
 του γλώσσαν, εἶναι μηδαμιναί· ὥστε θὰ ἔχομεν τὸ
 εὐχάριστον καὶ περιεργότατον φαινόμενον, νὰ βλέ-
 πομεν τὰ ἑλληνόπαιδα ν' ἀρχίζουν τὴν σπουδὴν τῆς
 ἀρχαίας μετὰ τὸν Ὅμηρον καὶ σχεδὸν δίχως γραμμα-
 τικὴν. Ὅταν δὲ θὰ ἔχουν ἀποστηθίσει ὅ,τι ἄριστον

περιέχουν τὰ ὁμηρικὰ ἔπη, τότε ἐπάνω εἰς αὐτὴν τὴν πρόχειρον καὶ ἄφθονον γλωσσικὴν ὕλην βασιζομένη ἢ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας, θ' ἀρχίσει νὰ γίνεταί· συγκριτικὴ καὶ ἀνελικτικὴ καὶ ἱστορικὴ, ἀληθινὴ γραμματικὴ τῶν γλωσσικῶν μορφῶν τοῦ παρελθόντος τῆς γλώσσης υ.α.ς.

Καὶ τόσα μὲν διὰ τὴν ἀνομοιοσύνην τῶν λέξεων, τὴν ἀπλότητα τῆς συντάξεως καὶ τὴν ὀλιγότητα τῶν γραμματικῶν δυσκολιῶν.

Ἄλλὰ τὰ ἔπη εἶναι ἀκόμη καὶ διὰ τὴν ἀνωτέραν γλωσσικὴν μόρφωσιν τοῦ μαθητοῦ ἢ καλλιτέρα ἀρχή. Δὲν λέγω ὅτι πρόκειται νὰ αισθανθεῖ τὰς ἀπολαύσεις τὰς ἐκ τοῦ μέτρου, τοῦ μακροῦ καὶ βραχείου, τοῦ ρυθμοῦ, τῆς εἰδικῆς γεύσεως, τὴν ὁποίαν θὰ εἶχαν αἱ λέξεις, ἐὰν εἶχαμεν ἀρχαῖα αὐτιὰ καὶ ἀρχαίαν γλώσσαν· αὐτὰ καὶ ἄλλα εἶναι ἀνέφικτα. Ἄλλὰ δὲν ἔχει ἀνάγκη αὐτῶν. Ἐχει ἄλλας νὰ πορισθεῖ καὶ μεγίστας ὠφελείας ὁ μαθητής. Τὰ ἔπη θὰ εἶναι δι' αὐτὸν καθηγητὴς τῶν διαφόρων ἀρετῶν τοῦ λόγου. Λεκτικὸν ποικιλώτατον, φράσιν ἀπλῆν καὶ σαφῆ, κίνησιν ἐλευθέραν δίχως χαλαρότητα, τὰς κυρίας τέλος ἀρετὰς τοῦ λόγου ἔχει νὰ θαυμάσει ὁ μαθητής, ἰδίως δὲ καὶ κατ' ἐξοχὴν τὴν περιγραφικὴν.

Ἐδῶ φθάνομεν εἰς ἓν ἀπὸ τὰ κυριώτατα ζητήματα τῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν γένει, θίγομεν δὲ ἰδίως ἓν ἀπὸ τὰ ἐσχάτως ἀδύνατα μέρη τῆς σχολικῆς μας ἐκπαιδεύσεως· εὐρίσκομεν δὲ συνάμα καὶ τὸν ἄριστον ἰατρὸν τῆς ἀδυναμίας αὐτῆς.

Τὸ σχολεῖον δὲν ἔχει διόλου τὴν ὑποχρέωσιν νὰ μᾶς διδάξει νὰ γράφομεν περὶ κοινωνικῶν καὶ ἱστορικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ζητημάτων, εἶναι ὁμῶς ὑποχρεωμένον νὰ μᾶς ὁδηγήσει πῶς ἢμποροῦμεν μὲ λέξεις νὰ εἰκονίζομεν ὅ,τι μὲ τὰ αισθητήριά μας ἀντιλαμβανό-

μεθα, ὅ,τι μᾶς ἀρέσει, ὅ,τι ἀγαποῦμεν, ὅ,τι ἀποστρεφόμεθα, ἔχει δηλαδὴ τὸ καθῆκον νὰ μᾶς διδάξει πῶς νὰ περιγράφομεν.

Ἡ ἡλικία δὲ αὐτῆ τῶν σχολικῶν σπουδῶν εἶναι ἢ καταλληλοτάτη, ἢ μόνη, ὅπου δύναται ν' ἀρχίσει αὐτῆ ἡ ἀσκήσις καὶ μόρφωσις. Τὰ αἰσθητήριά μας εἶναι καινούρια καὶ ἀπληστα. Δι' αὐτῶν ὁ νέος ἄνθρωπος δημιουργεῖ τὸν κόσμον του· μὲ τὸ ὑλικόν, τὸ ὁποῖον αὐτὰ τοῦ παρέχουν, κτίζει τὸν νοῦν του καὶ τὸν κατοικίζει καὶ τὸν διακοσμεῖ. Εἰς τὰ ποικιλώτατα δὲ αὐτὰ προϊόντα, τὰ εἰσαγόμενα ἀπὸ τὰς διαφορούς αὐτὰς τῶν αἰσθήσεών μας πηγᾶς, ἔρχεται συγχρόνως ἡ γλῶσσα νὰ δώσει ἐνιαίαν διατύπωσιν, νὰ ἐπιθέσει μὲ τῶνομα τὸ σῆμα τῆς κοινωνικῆς τῶν ἀξίας.

Καὶ ἰδοὺ διατί ἡ περιγραφή, ἡ διὰ τῶν λέξων εἰκόνις εἶναι πρωτίστης ἐκπαίδευτικῆς ἀνάγκης ἀντικείμενον· δι' αὐτῆς ἡ ἐσωτάτη ψυχικὴ ἐργασία γίνεται μᾶλλον συνειδητῆ, δύναται δὲ νὰ ἐπενεργήσῃ ἐπὶ τοῦ παρατηρητικοῦ ἐξόχως.

Ἡ περιγραφικὴ εἶναι ἡ ἀναγκαιοτάτη τῶν ἀρετῶν τοῦ λόγου, ἐκείνη τῆς ὁποίας τὴν καλλιέργειαν πρωτίτερον ἀπὸ κάθε ἄλλην πρέπει νὰ φροντίσει τὸ σχολεῖον.

Δικαίως εἶπα ὅτι αὐτὸ εἶναι τὸ ἀσθενέστατον μέρος τῆς γλωσσικῆς μας ἐκπαίδευσως, τὸ δ' ἑλληνικὸν σχολεῖον ὡς πρὸς τοῦτο εὐρίσκεται εἰς τὴν κατωτάτην βαθμίδαν. Τοῦτο καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους κοινούς μὲ τὰ πλεῖστα τῶν σχολείων τοῦ κόσμου, ἰδίως δὲ μὲ τὰ Γερμανικὰ, τὰ ὁποῖα τυφλὰ ἐμιμήθημεν, ἀλλὰ ἰδιαιτέρως ἔνεκα τοῦ τρόπου τῶν γλωσσικῶν μας σπουδῶν καὶ ἰδιαιτάτα ἔνεκα τῶν κλασικῶν κειμένων. Ἡ σχολικὴ μέθοδος ἐν γένει εἶναι θαυμασία· ἀποσπᾶται ὁ μαθητὴς ἀπὸ τὸν ἥλιον καὶ τὰ χρώματα, ἀπὸ τὰ ὄραματα καὶ ἀκούσματα, κλείεται ἐντὸς τεσσάρων

τοιχων και του παρεχεται αφθονος μελανη και χαρτι
 ὅπως αντικαταστήσει ὅλον τὸν αἰσθητὸν κόσμον.

Δὲν εἶναι καλὸς νὰ μοιράσει δύο γαιδάρων ἄχυρα,
 λέγομεν δι' ἄνθρωπον παντάπασιν ἀνικανόν· δὲν εἶναι
 ἱκανὸς νὰ περιγράψει οὔτε τὸ ἄχερο. δυνάμεθα δίχως
 ὑπερβολὴν νὰ εἰποῦμεν διὰ τὸν ἀπόφοιτον τοῦ σχο-
 λείου μας. Ἡ σχολικὴ μας ἐκπαίδευσις καταφέρει νὰ
 μᾶς μεταδώσει τὴν βλαστικὴν ἀνικανότητα τῆς οὐράς
 καὶ τὴν φραστικὴν ἀνεπιτηδειότητα τοῦ λάρυγγος τοῦ
 ζώου ἐκείνου. τὸ ὅποιον ἡ φύσις τόσον ἀδίκησεν ἀκρι-
 βῶς εἰς τὰ δύο ἐκφραστικὰ πέρατα τοῦ σώματός του.
 Καὶ εἰς παρομοίαν ψωραλέαν κατάστασιν κατόρθωσε
 νὰ φέρει τὴν ἐθνικὴν μας ἐκπαίδευσιν ὁ ἀττικισμὸς.

Τοῦ κακοῦ τούτου τὴν θεραπείαν ὀφείλομεν νὰ ἐπι-
 χειρήσομεν ἀπ' ὅλα τὰ μέρη συγχρόνως. Καὶ τὰ μὲν
 ἄλλα θεραπευτικὰ μέσα θὰ δείξω ἀργότερα, ἀλλ' ἐν
 ἀπὸ τὰ πρώτιστ' ἀντιφάρμακα ἔχει ὁ διδάσκαλος εἰς
 τὰ χέρια του· καὶ αὐτὸ εἶναι ἡ καλὴ διδασκαλία
 τῶν ἐπῶν.

Ἐὰν θεωρήσομεν ὡς πρώτην καὶ ἀναγκαιοτάτην
 τῶν ἀρετῶν τοῦ λόγου τὴν περιγραφικὴν, τότε ἔχομεν
 ἡμεῖς τὸν πρῶτον διδάσκαλον τῆς τέχνης αὐτῆς.

Ἐὰν ἡ τελειότης τῆς περιγραφῆς συνίσταται εἰς
 τοῦτο, νὰ μᾶς κάμνει νὰ βλέπομεν τὰ πράγματα, νὰ
 τὰ βλέπομεν μὲ τὰ χρώματα καὶ τὰ σχήματά των,
 τότε ὁ Ὅμηρος εἶναι ὁ ἀρχιμάστορος τῆς τέχνης αὐτῆς,
 διότι εἶναι ζωγράφος ἅμα καὶ γλύπτης, διότι κατορ-
 θώνει τὰς περιγραφάς του ζωηρὰς ὡς εἰκόνας μὲ λαμπρὰ
 χρώματα καὶ πλαστικὰς ὡς ἀνάγλυφα· ἡ ἐξ αὐτῶν
 ἐντύπωσις εἶναι πολλαχὺς τόσον ἔντονος, ὥστε νομίζο-
 μεν ὅτι ἐπαίσθησις παρατείνει τὴν αἴσθησιν.

Ὁ Ὅμηρος θὰ διδάξει τὸν μαθητὴν πῶς νὰ ἐκλέγει
 ἀπ' ὅσα βλέπει τὴν λεπτομέρειαν ἐκείνην, ἡ ὁποία θὰ

ἔπρεπε νὰ ἐπισύρει τοῦ παρατηρητικοῦ θεατοῦ τὴν προσοχὴν.

Ὁ Ὅμηρος θὰ τὸν διδάξει ἐμμέσως ὅτι ἡ παράταξις πλήθους γνωρισμάτων καὶ ἡ συσσώρευσις λεπτομερειῶν καὶ ἐπιθέτων δεικνύει μὲν τὴν ἔφεσιν νὰ γίνῃ ὁ περιγράφων καταληπτός, νὰ δείξῃ ὅτι τίποτε δὲν τὸν διαφεύγει, ἀλλὰ φανερώνει συνάμα καὶ ἀδυναμίαν νὰ ξεχωρίσει καὶ παρουσιάσῃ τὸ οὐσιῶδες καὶ κύριον χαρακτηριστικόν, πνίγει τὴν δρᾶσιν, ἐξαλείφει τὴν ἐντύπωσιν τῶν ἀναλογιῶν.

Ἀπὸ τὸν Ὅμηρον θὰ μάθει νὰ ἐκτιμᾷ καὶ μίαν ἄλλην ἀρετὴν, σπανίαν ἀρετὴν, ὁ μαθητὴς νὰ μὴ ἐπιδεικνύεται περιγράφων, νὰ μὴ κομψεύεται, νὰ μὴ ἀγαπᾷ τὰ πολλὰ στολίδια, ἐὰν θέλῃ νὰ δείξῃ τὴν ὠραιότητα καὶ ὄχι τὰ στολίδια. Τὰς περιγραφὰς τοῦ Ὀμήρου θαυμάζομεν, αἱ πλαστικαὶ τοῦ εἰκόνες μᾶς γοητεύουν, ἀλλὰ τὸν Ὅμηρον δὲν τὸν βλέπομεν πούπετα.

Καὶ ἄλλα πολλὰ θὰ μάθει ἀπὸ τὸν ἀριστοτέχνην αὐτόν.

Ὁ Ὅμηρος δὲν εἶναι κοινὸς φωτογράφος καὶ ἀπλοῦς réaliste. Δὲν βλέπει μόνον τὰ πράγματα καὶ τὸ ἀπ' ἔξω, ἀλλὰ μᾶς δεικνύει τί κινεῖ τὸν ἄνθρωπον· βλέπει τὸ ἦθος, τὸ ἀπὸ μέσα· τὸ ὕψος τῆς ἠθογραφικῆς του δεινότητος εἶναι ἀντάξιον τοῦ ἐπικοῦ μεγαλείου. Εἰς τὰ ἔπη λοιπὸν θὰ εὔρη ὁ μαθητὴς ἀπολαύσεις φιλολογικὰς ὑπερτέρας.

Ἐὰν εἰς τὰ φιλολογικὰ ἔργα βλέπομεν εἰκονιζομένην τὴν ἀνθρωπίνην ὑπαρξιν, ὡς δρᾶμα, τὸ ὁποῖον μὲ ἀνεξάντλητον ποικιλίαν ἀκαταπαύστως ἀνανεώνεται ἐνῶ ἐκτυλίσσεται· ἐὰν αἱ περιπέτειαι, ὅσας εἰς αὐτὰ ἡ φαντασία μᾶς παρουσιάζει, πολὺ ποικιλώτεραι παρ' ὅ, τι δύναται νὰ δείξῃ ὁ στενὸς βιωτικὸς τοῦ καθενὸς μας

κύκλος, αἱ ἐναντιότητες, ἡ πάλη, ἡ ἐπιτυχία, αἱ ἀτυχίαι καὶ καταστροφαί, διεγείρουν τὸν θαυμασμὸν καὶ τὴν συμπάθειαν πρὸς τὰ δρώντα πρόσωπα· ἐὰν ἡ ψυχὴ παρακολουθοῦσα τὴν ποικιλώτατα διεγειρομένην φαντασίαν συγκινεῖται καὶ πολλαπλασιάζει τὴν ἐσωτερικὴν τῆς ζωῆν, ἐὰν λοιπὸν εἰς τὰ φιλολογικὰ ἔργα αὐτὴν κυρίως ἀναζητοῦμεν τὴν συγκίνησιν, διότι δίχως αὐτὴν νεκρὰ μένουσιν ὅλα τὰ φιλολογικὰ δημιουργήματα· ἐὰν ἐπιθυμοῦμεν ἡ συγκίνησις αὐτὴ νὰ εἶναι ἀρμονικὴ πρὸς τὴν νεότητά, νὰ μὴν ἐκτρέπεται εἰς τὰ ἄκρα καὶ τὰς ὑπερβολὰς, τότε ἂς εἴμεθα βέβαιοι ὅτι βιβλίον καταλληλότερον ἀπὸ τὸν Ὅμηρον δὲν ὑπάρχει εἰς καμίαν φιλολογίαν κανενὸς ἔθνους.

Πρὶν ἀκόμη ἡ τρυφερὰ ἡλικία καθυποβληθεῖ εἰς τὸν ζυγὸν τοῦ συνθηματικοῦ βίου, πρὶν ἐπιβληθεῖ εἰς αὐτὴν ἡ μίμησις πρὸς τὸν περιστοιχίζοντα κοινωνικὸν τύπον, ἡ ὁποία ναρκώνει τὴν ἀφελῆ ἐκδήλωσιν τοῦ ἀτόμου καὶ τείνει νὰ φέρει πρὸς ἐσωτερικὴν ἀφομοίωσιν καὶ ἀδιαφορίαν, ἔχει ἐδῶ εἰς τὰ θεῖα ἔπη ὁ νέος ἄνθρωπος νὰ συγκινηθεῖ, νὰ ἐντρυφήσῃ καὶ θαυμάσῃ, μέσα εἰς αὐτὸ τὸ ὡραῖον μωσαϊκόν, τὸ ὁποῖον ὁ ἀριστοτέχνης ἐγέμισε μὲ θεοὺς καὶ ἥρωας, μὲ τόσην πάλην, τόσην δρᾶσιν, μὲ τόσα ὡραῖα κατορθώματα, μὲ τόσας συγκινητικὰς περιπετείας. Ἐδῶ ὅλα εἶναι καταληπτὰ εἰς τὸν νοῦν του, ὅλα σχεδὸν ἀρμονικὰ πρὸς τὴν νεανικὴν του ψυχὴν· τίποτε σκοτεινὸν καὶ ἀκατάληπτον· παντοῦ δεσπόζει ὁ νηφάλιος νοῦς· ὁ ἀνθρωπομορφισμὸς καθιστᾷ ἀδυνάτους τὰς φαντασιοπληξίας· τὸ ὑπερφυσικὸν ὑπόβάλλεται εἰς τοῦ φυσικοῦ βίου τὰς συνθήκας· ὅλα καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ὑπεράνθρωπα εἶναι κατ' ἄνθρωπον· ὄχι ἀόριστα καὶ συγκεχυμένα καὶ νεφελώδη, ἀλλ' ὄρατὰ καὶ ἀπτά.

Θεοὶ καὶ ἥρωες ἀγαποῦν καὶ μισοῦν· μ' αἰσθήματα

καὶ πάθη ἀνθρώπινα συγκινουῦνται, παραφέρονται, ἀνυπομονοῦν, ἀποθαρρύνονται, ἀπελπίζονται, κλαίουσιν ἢ ἐλπίζουσιν, καὶ εὐχονται. Οἱ λόγοι τῶν ἐκφράζουσιν δίχως ὑποκρισίαν ἐντυπώσεις ζωηρὰς, συναισθήματα ὑγιῆ, ὀρέξεις καὶ ὀρμὰς ἀνθρωπινὰς καὶ μὲ ὅλην αὐτὴν τὴν ἀπλότητα καὶ ἀφέλειαν, χαρακτῆρα ἰσχυρὸν καὶ θαυμαστὴν ἐνεργητικότητα. Ἀρετὰς καὶ κακίας, θάρρος καὶ δειλίαν, εὐγένειαν καὶ λεπτότητα ἢ βίαν, τρυφερότητα ἢ σκληρότητα καὶ τραχύτητα, ὅλα αὐτὰ βλέπει ὁ νέος δίχως φουκασίδι, δίχως ἐπίπλαστον στωικισμόν καὶ πρὸς τὸ θεαθῆναι περιφρόνησιν πρὸς ὅ,τι κατ' ἀνάγκην δὲν θὰ παύσει ποτὲ νὰ συγκινεῖ ὑγιοῦς ἀνθρώπου καρδίαν. Τὰ πρόσωπα αὐτὰ καὶ ἡ δρασιότης τῶν δεικνύουσιν εἰς τὸν παιδικὸν νοῦν τὴν ἀληθινὴν εἰκόνα τῆς ψυχῆς του. Δεικνύουσιν ὅ,τι εἰς τὸ βάθος μένει ἀναλλοίωτον ὑπὸ τὴν ἀένναον ἀλλαγὴν τῶν ἐξωτερικῶν σχημάτων.

Κατηγορήσαν τὸν Ὅμηρον ὅτι μὲ τοὺς θεοὺς του ἐθεοποίησεν ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος θεωρεῖ κακίαν καὶ ἐλάττωμα. Γνωστὸν εἶναι ὅτι ὁ Σωκράτης καὶ ὁ Πλάτων τὸν ἐξόρισαν ἀπὸ τὴν πολιτείαν τῶν ἄλλ' ἄς ἀρήσομεν αὐτοὺς καὶ ἄλλους πλέον δυστρόπους κριτὰς, καὶ ἄς ἀκούσομεν τόσους ἄλλους σοφοὺς τῆς ἀρχαιότητος, οἱ ὅποιοι ἐθεώρησαν τὸν Ὅμηρον ἄπταιστον ἄς ἀκολουθήσομεν ὅλην τὴν ἀρχαιότητα, ἡ ὁποία τὸν ἐλάτρευσεν ὡς θεὸν καὶ τὰ ἔπη του ὡς βιβλίον ἱερόν.

Εἴτε ὁ Ὅμηρος παριστάνει τὴν νεότητά τῆς ἑλλην. φυλῆς, ὡς ἐνομιζέτο μέχρι σήμερον, εἴτε μακρᾶς θεολογικῆς καὶ κοινωνικῆς περιόδου ἡ πέρας καὶ τὴν κορωνίδα, ὡς φρονοῦν ἄλλοι, εἴτε παλαιότατον εἶναι τὸ κείμενον, εἴτε εἰς συνεχῆ ἐπὶ αἰῶνας μέχρι τῶν Περι-

¹ Παραβ. Mahaffy Greek Litterature

κλείων χρόνων ἀνανέωσιν ὑπέβαλον αὐτὸ τὸ κείμενον οἱ πρόγονοί μας, εἴτε αὐταί, εἴτε ἄλλαι εἶναι αἱ ὀρθαὶ γινῶμαι, αὐτὰ ἄς εἶναι ἀδιάφορα δι' ἡμᾶς πρὸς στιγμὴν. Ἄλλ' ἄς μὴ λησμονοῦμεν ὅμως ὅτι διὰ τὰς ἰδίας ἀρετὰς, χάριν τῶν ὁποίων δὲν ἄφησεν ἡ ἀρχαιότης τὸ ἔργον ν' ἀπαρχαιωθεῖ καὶ καταντήσῃ ἀκατάληπτον, διὰ τὰς ἰδίας ἀρετὰς, ἔνεκα τῶν ὁποίων ἐθεωρεῖτο ἀπαράιτητον διὰ τὴν φιλολογικὴν ἐκπαίδευσιν τοῦ νέου τότε, δι' αὐτὰς τὰς ἰδίας ἀρετὰς πρέπει καὶ σήμερον ὁ "Ὀμηρος ν' ἀναγεννηθεῖ, νὰ μὴ μένει δηλαδὴ ἔργον γραμματολογίας νεκρὸν, ἀλλὰ νὰ κατορθώσῃ τὸ σχολεῖον μας τὸ ἐθνικὸν μὲ κάθε τρόπον νὰ ὑπερνικήσῃ κάθε δυσκολίαν διὰ νὰ φέρῃ εἰς ἄμεσον ἐπαφὴν τὴν νέαν καρδίαν μὲ τὸ πάντοτε νεάζον αὐτὸ φιλολογικὸν δημιουργήμα καὶ γεννήσῃ συγκίνησιν, ὅπως καὶ ὅταν καταγοητευόμεθα ἀπὸ τὰς φιλολογικὰς καλλονας ἔργου συγχρόνου ἀνενόητοι καὶ ἀνεμπόδιστοι ἀπὸ γλωσσικᾶς δυσκολίας.

Τίποτε δὲν πρέπει νὰ στερεῖται τὸ σχολεῖόν μας ἀπ' ὅ,τι δύναται νὰ διευκολύνῃ εἰς τὸν μαθητὴν τὴν σπουδὴν τῶν ἐπῶν καὶ νὰ ἐξάπτῃ τὴν πρὸς αὐτὰ ἀγάπην. Ἀλλὰ τὴν κυρίαν εὐκολίαν θὰ φέρῃ ἡ ἀκατάπαυστος μελέτη καὶ ἡ καθημερινὴ ἀποστήθισις. Ὁ "Ὀμηρος θὰ παύσῃ πλέον νὰ εἶναι ὕλη ἐπιβαλλομένη πρὸς ἀπόκτησιν ἀπολυτηρίου — καὶ θὰ γίνῃ εἰσαγωγὴ εἰς τ' ἀρχαῖα γράμματα, εἰσαγωγὴ συνενώνουσα τὸ ἐλάχιστον ποσὸν τῶν δυσκολιῶν μὲ τὴν ποικιλιωτάτην φιλολογικὴν μόρφωσιν καὶ τέρψιν καὶ ἀπόλαυσιν. Διὸ καὶ ἀγῶνας ἀποστηθίσεως τῶν ἐπῶν πρέπει νὰ ἰδρύσῃ τὸ σχολεῖον καὶ βραβεῖα παντοειδῆ καὶ χρημάτων ἀκόμη γενναῖα θὰ πρέπει νὰ θέσῃ οἱ δὲν ἐνδιαφέρονται μόνον διὰ τὴν ἰδρυσιν νοσοκομείων διὰ τοὺς νοσοῦντας, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ψυχικὴν ὑγείαν τῆς νέας γενεᾶς.

Καὶ τόσα μὲν δι' ὅσους θὰ ἔχουν τὸ εὐτύχημα νὰ γνωρίσουν τὸν Ὅμηρον εἰς τὸ πρωτότυπον. Ἀλλὰ τὴν παροχὴν τόσων ἀγαθῶν δὲν πρέπει βέβαια νὰ περιορίσει τὸ σχολεῖον μας μόνον εἰς ὅσους σκοπὸν τοῦ βίου του θὰ ἔχουν τὰς φιλολογικὰς καὶ καλλιτεχνικὰς σπουδὰς, ἢ εἰς ὅσους κατόρθωσαν νὰ φθάσουν τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως.

Τὸν Ὅμηρον πρέπει νὰ καταστήσει τὸ σχολεῖον μας σύντροφον τοῦ μαθητοῦ ἀπὸ τὴν τρυφερωτάτην ἡλικίαν. Ὁ Πάλλης μὲ τὴν μετάφρασίν του μᾶς ἐτοίμασε τὸ ἔργον αὐτό. Ὁ Πάλλης ἔκαμε σήμερα διὰ τὸν λαόν, διὰ τὰ παιδιὰ μας ὅ,τι ἄλλοτε ὁ Πεισίστρατος διὰ τὸν καιρὸν του. Ὁ Ὅμηρος μπορεῖ νὰ ζαναρχίσει νὰ ζεῖ διὰ τὸν λαόν του. Ἄς τὸ ἐννοήσομεν αὐτὸ καὶ ὁ Ὅμηρος θὰ ἐκτοπίσει τότε ἀπὸ τὸ σχολεῖον ἕνα σωρὸ σαλιάρικα καὶ μυξιάρικα βιβλία, ἠθοπλαστικὰ αὐτοκαλούμενα, κυρίως δὲ παραποιητικὰ τοῦ ἠθους, διότι παρουσιάζουν εἰς τὸν παιδικὸν νοῦν ἀνθρώπους καὶ πράγματα ἐξογκωμένα, παραμορφωμένα, παρακαμωμένα καὶ φέρουν μὲ τὰς ὑπερβολὰς των αὐτὰς εἰς ὑποκρισίαν ἢ ὑστερικὴν τοῦ ἠθους ἀπόχρωσιν.

Ἐὰν θέλομεν ἢ ἀπὸ κοινοῦ εἰς τὰς διαφόρους κοινωνικὰς τάξεις ἐντὸς τοῦ σχολείου διὰ τῶν γραμμάτων μόρφωσις νὰ εἶναι ἐνιαία, ἐὰν θέλομεν εἰς μὲν τὰς λαϊκὰς τάξεις νὰ μὴν ἀφίνει νὰ μαραίνεται ἡ ποιητικὴ φλέβα, νὰ σθύνει ἡ ἀγάπη πρὸς τὰ λαϊκὰ καὶ πάτρια, ἀλλ' ἐξ ἐναντίας ἡ ὁμοιότης τούτων πρὸς ἐκεῖνα τὰ πανάρχαια νὰ γεννᾷ τὴν αὐτοπεποίθησιν καὶ νὰ φέρε τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἐλπίδα· ἐὰν ἀφ' ἐτέρου θέλομεν εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τόσας ποικίλας ξενικὰς παρασύρονται καλαισθητικὰς ἀπολαύσεις, νὰ δώσωμεν ἀφετηρίαν μορφώσεως φιλολογικῆς ὑγιῆ καὶ συγχρόνως νὰ φέρομεν καὶ αὐτὰς τὰς τάξεις πρὸς τὴν

ἀληθῆ πηγὴν τῆς πρωτοτύπου παραγωγῆς, καὶ νὰ δειξομεν εἰς αὐτὰς ὅτι εἰς τὰ πάτρια καὶ τὰ λαϊκὰ πρέπει νὰ ζητεῖ καὶ ἐκεῖ θὰ εὔρει τὰς ρίζας, αἱ ὁποῖαι θ' ἀναβλαστήσουν, ἐὰν λοιπὸν αὐτὰ πρέπει τὸ σχολεῖον νὰ θεωρεῖ φιλολογικὴν ἐκπαίδευσιν, τότε ἄς εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ὁ Ὅμηρος καὶ ἡ ὀρθὴ τῶν ἐπῶν διδασκαλία, μᾶς φέρουν πρὸς τὸ ἰδεῶδες ἐκεῖνο.

Διότι εὐτυχῆς μὲν ὁ ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου ἡ φιλολογικὴ ἐκπαίδευσις κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν ἐγένεν ἐπὶ ὀλιγίστων ἀλλ' ἐκλεκτῶν βιβλίων, εὐτυχέστερος δὲ βεβαίως ὁ μαθητῆς, εἰς τὸν ὁποῖον τὸ ἐθνικὸν τοῦ σχολεῖον θὰ παρέχει τὸ ἓνα καὶ μέγιστον αὐτῶν τῶν βιβλίων. Διότι βεβαίως εἰς κανὲν ἄλλο σχολεῖον δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναζήσῃ ὁ Ὅμηρος καὶ ἐπομένως πούπετ' ἄλλοῦ νὰ παραῖξει ὅσα μόνη ἢ κοινὴ ἀθροιστικὴ συγκίνησις καὶ ἀπόλαυσις δύναται νὰ φέρει ἐντὸς τοῦ σχολείου ἀγαθὰ ἀποτελέσματα.

Ἐὰν θέλομεν νὰ ἀναστήσομεν τὴν κλασικὴν ἐκπαίδευσιν, ἡ ὁποία φθίνει καὶ θ' ἀποθάνει, ἐὰν θέλομεν νὰ τὸ κάμομεν ἡμεῖς καλλίτερ' ἀπὸ κάθε ἄλλον, τοῦτο μόνον μὲ τὸν Ὅμηρον δυνάμεθα νὰ κατορθώσομεν.

Ἐὰν θέλομεν τὸ σχολεῖον μας νὰ γίνῃ σχολεῖον μίας, ὡς πρὸς τὴν φιλολογικὴν ἐκπαίδευσιν, νὰ παύσομεν νὰ μιμούμεθα καὶ νὰ γίνομεν ἀξιομίμητοι, τοῦτο θὰ τὸ κατορθώσομεν μόνον μὲ τὸν Ὅμηρον καὶ μὲ τίποτε ἄλλο.

Ἴδου διατί εἶπα ὅτι δυναμικὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ σχολικὴ μας ἀναμόρφωσις, ὅχι δηλαδὴ νὰ καταγίνεται εἰς ἀνεύρεσιν συνδυασμῶν πρὸς ἐξοικονόμησιν τῶν ὅσα κατήντησαν ἀνοικονόμητα. ἀλλὰ νὰ ὑποβάλλει πρῶτον εἰς μελέτην τὰς ἀναμορφωτικὰς ἰδέας, ν' ἀποβλέπει ὅχι πρὸς τὸ σύστημα καὶ τὸ ποσὸν τῶν γνώσεων, ὅσας θεωρεῖ ἀπαραίτητον νὰ ἐπιβάλλει εἰς τὸν μαθητὴν διὰ νὰ τοῦ δώσει τὸ μεσαιωνικὸν ἀπολυτήριον,

ἀλλὰ νὰ λάβει ὑπ' ὄψιν τὸ γνωστικὸν καὶ θυμικὸν τοῦ μαθητοῦ καὶ πρὸς αὐτὸ νὰ ἐφαρμόσει τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα διὰ ν' ἀπολύσει τὸν μαθητὴν ὑγιῆ κατὰ τὸν νοῦν καὶ τὸ σῶμα. Τότε καὶ μόνον θὰ τοποθετηθῶν ὅλα καὶ τὸ καθὲν εἰς τὴν θέσιν του.

Θὰ τοποθετηθῆι πρῶτον καὶ κύριον τὸ ζήτημα αὐτὸ τὸ πολυθρύλητον τῆς σπουδῆς τῆς ἀρχαίας.

Ἐὰν ὁ Taine μὲ τὸν δικόν του νοῦν ἐλογάζριαζεν εἰς δεκαπέντε, νομίζω, τὰ ἔτη τὰ ἀναγκαῖα πρὸς ἐκμάθησιν τῆς γαλλικῆς, δηλαδὴ τῆς μητρικῆς του καὶ τῆς ὁποίας ἡ μεθοδολογία ἡ διδακτικὴ ἔφθασεν εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον, θὰ παραδεχθοῦμεν, φρονῶ, ἡμεῖς δίχως ἐντροπὴν, ὅτι κατὰ τὸ διάστημα τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λάβει ὁ μαθητὴς ἔστω καὶ στοιχειωδέστατην γνῶσιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης ἅμα καὶ φιλολογίας, τῆς ἐπικῆς, λυρικῆς καὶ δραματικῆς ποιήσεως, τῆς ρητορικῆς καὶ δικανικῆς, τῆς φιλοσοφίας καὶ θρησκείας καὶ πολιτείας, διότι ἀπαραίτητα εἶναι ὅλ' αὐτὰ πρὸς κατανόησιν τῶν κειμένων, τὰ ὁποῖα τοῦ παρουσιάζονται πρὸς ἐκμάθησιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης.

Παράνοϊαν θὰ ἐκηρύτταμεν ὅλοι μας ἀμέσως μὲ μίαν φωνήν, ἐὰν ἐβλέπαμεν νὰ εἰσάγεται ὁ νέος εἰς τὴν σπουδὴν ξένης γλώσσης, ἃς ὑποθέσομεν τῆς γερμανικῆς, διὰ τῆς Κριτικῆς τοῦ Καντίου καὶ τῶν ἀγορεύσεων τοῦ Βίσμαρκ εἰς τὴν Βουλὴν· καὶ ὅμως μ' ὄλην τὴν ἀπάθειαν καὶ ἀναλγησίαν παραληροῦμεν συνεχῶς πολὺ χειρότερα· εἰσάγομεν παιδία εἰς γλῶσσαν ἀπέχουσαν εἰκοσιπέντε αἰῶνας διὰ τῶν κριτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν θεωριῶν καὶ συζητήσεων τοῦ Ξενοφῶντος καὶ Πλάτωνος, τῶν ἀγορεύσεων τοῦ Δημοσθένους εἰς τὴν ἀθηναϊκὴν Βουλὴν, τῶν ἱστορικῶν καὶ πολιτειακῶν καὶ δικανικῶν μελετῶν τοῦ Ἰσοκράτους, Θουκυδίδου κτλ.

Ἄλλη λοιπὸν πρέπει νὰ εἶναι ἡ εἰσαγωγὴ εἰς τὰρ-

χαϊα γράμματα· ἄρμονικὴ πρὸς τὴν βλάστησιν τῆς νέας ψυχῆς· ὄχι ἡ κριτικὴ καὶ φιλοσοφικὴ βαθύνοια, ἀκόμη καὶ ἂν ποιητικώτατα ἐκφράζεται, ἀκόμη καὶ ἂν εἰς ὠραῖα ποιήματα εἶναι χυμῆνη, ὡς ἡ τοῦ Goethe· αὐτὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συγκινήσει νέαν ψυχὴν — ὄχι αὐτὴ λοιπὸν, ἀλλ' ἡ ποίησις, ὄχι οἱ φιλόσοφοι ποιηταί, ἀλλ' οἱ ἀληθινοὶ ποιηταί, ὅσοι βλέπουν καὶ μᾶς κάμνουν νὰ βλέπομεν, ὅσοι αἰσθάνονται καὶ μᾶς συγκινοῦν, αὐτοὺς δύναται ν' ἀγαπήσει ἡ νέα ψυχὴ, αὐτοὶ τὸν ἐνθουσιάζουν — δίχως δὲ ἀγάπην καὶ ἐνθουσιασμὸν ὁ νέος εἶναι ἄραγε ἄξιός τῆς νεότητος ;

Ἐὰν λοιπὸν αὐτὰ ὄλα λάβομεν ὑπ' ὄψιν, δὲν θὰ εὐρομεν, πιστεύω, ὑπερβολικὸν ὅτι ὁ μαθητὴς πρέπει ἐπὶ δύο μακρὰ ἔτη καὶ ἐπὶ μακρὰς καθημέραν ὥρας νὰ καταγίνεται εἰς ἀποστήθισιν τῶν ὀμηρικῶν ἐπῶν καὶ εἰς παντσειδῆ ἑρμηνείαν, μεταφραστικὰς ἀσκήσεις πεζῶν καὶ ποιητικῶν, εἰς κάθε τι τέλος, διὰ τοῦ ὁποίου θ' ἀναζήσουν ἐνώπιόν του τὰ ἔπη καὶ μετ' αὐτῶν θ' ἀναζωογονεῖται ἀπαύστως ὁ πρὸς τ' ἀρχαῖα καὶ τὰ πάτρια ἔρωσ.

Μαζὶ δὲ μ' αὐτὰ θὰ παραλάβει ὁ μαθητὴς ὡς πολὺτιμον ἐφόδιον καὶ τὴν μέθοδον πῶς πρέπει νὰ ἐπιχειρεῖ τὴν σπουδὴν τῶν ἀρχαίων κειμένων.

Αὐτὴν βλέπω ὡς τὴν μόνην ἀληθινὴν ἀναμόρφωσιν, διὰ τῆς ὁποίας δύναται ν' ἀναζήσει καὶ ζήσει ἀξιόπρεπῶς ἡ ἐκπνέουσα κλασικὴ ἐκπαίδευσις. Καθε ἄλλος συνδυασμὸς θὰ ναυαγήσει, ὅπως θὰ ἐκλείψει καὶ τὸ κλασικὸν γυμνάσιον, διότι εἶναι, ὡσὰν οἱ ἱστορικοὶ λόγοι τοῦ κ. Χατζηδάκι, φάσμα μεσαιωνικόν, ἐνῶ περίξ αὐτοῦ ἄλλοι λόγοι φέρουν τὴν ἐκπαίδευσιν πρὸς ἄλλην διεύθυνσιν ἴσως, πρὸς νέαν μορφήν τῆς παλαιᾶς καὶ ἀληθινῆς κλασικῆς παιδείσεως.

τὴν ἀληθινὴν αὐτὴν ἀναμόρφωσιν τῆς σπουδῆς τῆς

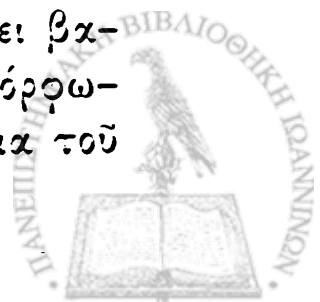
ἀρχαίας δυνάμεθα νὰ κάμωμεν ἡμεῖς καὶ πρωτότερα καὶ καλλίτερα ἀπὸ κάθε ἄλλο σχολεῖον. Τοιαύτη δὲ ἀναμόρφωσις ὄχι μόνον τὰς ἰδανικὰς τῆς ἐκπαιδεύσεως τάσεις θὰ εὐοδώσει, ἀλλὰ καὶ τὰς πρακτικὰς ἀνάγκας θ' ἀπαντήσῃ. Διότι, ἐὰν μὲν ὁ νέος κατορθώσῃ τὸ ποθούμενον καὶ ἐπιδοθῇ εἰς τὰ γράμματα ἢ τὰς ὥραιας τέχνας, θὰ εἶναι ἀνεκτιμήτου ἀξίας ἢ στερεὰ αὐτῇ ἀρχὴ καὶ μέθοδος. Ἐὰν δ' ὄχι, δὲν θὰ ἔχει δαπανήσῃ τὸν καιρὸν του διὰ νὰ φέρῃ σύγχυσιν εἰς τὸν νοῦν του καὶ φορτωθῇ μὲ ἐγκυκλοπαιδικὴν ἀρχαιοσημιμάθειαν, ἀλλὰ θὰ ἔχει φωτίσει τὴν διάνοιαν, θερμάνει τὴν καρδίαν καὶ ἀποκομίσῃ ἡδυτάτας ἀναμνήσεις διὰ τὸν μετέπειτα βίον.

Ἐὰν δύο μόνον ἢ τρία θὰ εἶναι τὰ ἔτη, ὅσα μετὰ τὸν χωρισμὸν τῶν σπουδῶν θ' ἀφιερῶσιν ἢ μέσῃ ἐκπαίδευσιν διὰ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας, ἐὰν εἰς μόνην τῶν ἐπῶν τὴν πολυμερῆ σπουδὴν θὰ περιοριζόμεθα ἢ καὶ κάτι ἄλλο καὶ τί θὰ προσθέσομεν, τοῦτο ἀφίνω ἀνεξέταστον, διότι τὸ πῶς θὰ ὀδηγήσῃ τὸ πόσον.

Ἐὰν διχοτομίαν τοῦ ἐνὸς Γυμνασίου ἢ δημιουργίαν δύο χωριστῶν σχολικῶν συστημάτων πρέπει νὰ ἐπιχειρήσομεν, καὶ τοῦτο εἶναι ζήτημα δευτερεῦον, τοῦλάχιστον δι' ἡμᾶς, οἱ ὅποιοι δὲν θὰ εὐρεθοῦμεν εὐκολα εἰς τὴν ἀμηχανίαν τοῦ τί νὰ ἐκλέξομεν καὶ μόλις συντηροῦμεν τὸ ἓνα καὶ μονάκριβον.

Τὸ κύριον ζήτημα, καθὼς εἶπα, εἶναι νὰ παραδεχθοῦμεν πρῶτα τὸν χωρισμὸν τὸν ἐντελῆ τῆς ἀρχαίας, ν' ἀλλάξομεν ἐντελῶς τὴν μέθοδον τῆς σπουδῆς, νὰ ἐννοήσομεν τί εἶναι τὸ ἐρετὸν καὶ πόσον τὸ ἐρικτὸν, ν' ἀναμορφώσομεν δηλαδὴ τὰς ἀναμορφωτικὰς μας ἰδέας.

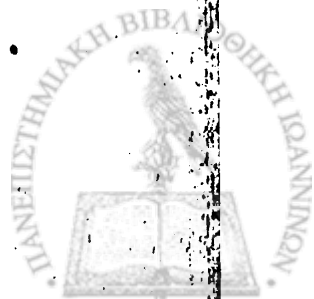
Ἡ ἀναμόρφωσις αὐτῇ ἀναμριθόλως θὰ φέρῃ βαθυμυθὸν πρὸς γενικὴν καὶ ἀληθινὴν σχολικὴν ἀναμόρφωσιν. Θὰ παύσῃ κατ' ὀλίγον νὰ κυριαρχεῖ ἡ ἐννοια τοῦ

ποσοῦ, τῆς συνεπτυγμένης καὶ συμπυκνωμένης ἐγκυκλοπαιδικῆς ἡμιμαθείας ὅλων τῶν ἐπιστητῶν, καὶ ἡ ἐπίτομος καὶ πλήρης ὅλων τῶν μαθημάτων σπουδὴ δι' ἐγχειριδίων ἐπιτόμων, τῶν ὁποίων τὸ πλήρες καὶ ἐπίτομον κάμνει τὴν ἐντύπωσιν καταλόγων μουσείου δίχως μουσεῖον. Αὕτῃ εἶναι ἡ ἀλγεβραϊκὴ εἰκὼν ὅλης τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως.

Ἄς ὑποθέσομεν λοιπὸν τώρα πρὸς στιγμὴν ὅτι ἔγινεν ὁ ἐντελής χωρισμὸς τῆς ἀρχαίας καὶ ἔγινε δεκτὴ ἡ μέθοδος τῶν σπουδῶν αὐτῶν. Μᾶς μένει νὰ ἐξετάσομεν πῶς θὰ διδαχθεῖ ἡ ἐθνικὴ μας γλῶσσα ἐντὸς τοῦ σχολείου, ὥστε νὰ κατορθώσομεν ν' ἀφεθεῖ εἰς ἐλευθέραν ἐξέλιξιν ἐκτὸς αὐτοῦ.

Τοῦτο, φίλε κύριε, θὰ μοῦ ἐπιτρέψετε νὰ ἐξετάσω εἰς τὴν ἐπομένην καὶ τελευταίαν ἐπιστολήν.

ΕΠΙΣΤΟΛΗ ΕΚΤΗ ΚΑΙ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ

Ἡ πλέον κατεπείγουσα εκπαιδευτική μας ἀνάγκη καὶ μία ἀπὸ τὰς πλέον κατεπειγούσας ἐθνικὰς μας ἀνάγκας εἶναι νὰ εἰσάξομεν τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν εἰς τὰ σχολεῖα μας. — Τὸ ξύπνημα τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας καὶ αἱ πρῶται τῆς ἐνασχολήσεις. — Ἡ γραμματικὴ τῆς γλώσσης μας. — Τὰ ἐμπόδια. — Γλωσσικὴ ἐνότης διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, διὰ τὴν κοινωνίαν, διὰ τὸ ἔθνος. — Ἐπίλογος.

Φίλε Κύριε,

Εἶδαμεν εἰς τὴν προτελευταίαν ἐπιστολὴν τί πρέπει νὰ γίνῃ διὰ τὴν σπουδὴν τῆς ἀρχαίας, διὰ νὰ τὴν σπουδάζουν ὅταν πρέπει, ὅσοι πρέπει, ὅπως πρέπει, ὅπου πρέπει.

Αὐτὸ εἶναι τὸ πρῶτον ἀπ' ὅλα τ' ἀναμορφωτικὰ μέτρα καὶ μὲ αὐτὸ θὰ ἐκτελέσῃ ἡ ἐκπαίδευσίς μας ὅλη μαζὶ μισὴν στροφὴν περὶ τὸν ἄξονά της· μισὴν, ὅχι παραπάνω· θὰ ξυπνήσῃ ἀπὸ τὴν πολυκαίρινήν της νάρκην, θὰ ἐννοήσῃ τί θὰ εἴπῃ γλῶσσα μὲ ἱστορίαν καὶ τί ἱστορία τῆς γλώσσης, θὰ κυττάξῃ τότε τὸν ἑαυτὸν της, τὴν κατάστασίν της καὶ θὰ μείνῃ ἐκπληκτῆ.

Πῶς; ἐχάσαμεν ἕως τώρα πρὸς τὴν ἀπτικήν, εἴχαμεν γυρισμένην τὴν ῥάχη πρὸς τὸν ἑαυτὸν μας, πρὸς τὸ παρὸν, πρὸς τὴν γλῶσσαν μας καὶ μολοντοῦτο κατορθώναμεν νὰ βαδίζομεν; Ἀλλὰ τότε λοιπὸν εἴμεθα θαυμαστοί, καὶ θαυμάσιοι μάλιστα. Τότε λοιπὸν μετὰ

τὴν στροφὴν καὶ τὸ ξύπνημα θ' ἀρχίσομεν νὰ τρέχομεν ὅλοι ὡσὰν δραπέται ἀδίκως φυλακισμένοι.

Ἐμπρὸς λοιπόν! ἀλλά! τότε νέα ἔκπληξις! ποῦ εἶναι οἱ δρόμοι; Ἦ τότε θὰ ἰδεῖ ἡ ἐκπαίδευσίς μας ὅτι βαρὺ εἶναι τὸ ἔργον της, ὅτι ὑπάρχουν τὰ μονοπάτια τοῦ λαοῦ, ὅτι ὑπάρχει καὶ ἡ ἐργασία τῶν ἡρώων, οἱ ὁποῖοι ἀρχισαν νὰ τὰ πλαταίνουν καὶ νὰ τὰ μεταβάλλουν εἰς δρόμους, ὅτι ὅλ' αὐτὰ ὅμως εἶναι ὅσων νὰ μὴν εἶχαν γίνει, διότι τίποτ' ἀπ' αὐτὰ δὲν παρετήρησεν ἡ ἐκπαίδευσίς μας. Τοὺς εἶχε γυρισμένη τὴν ῥάχη κ' ἔβλεπε κατὰ τὴν Ἀττικὴν.

Τότε θὰ καταλάβει τὴν βαρύτητα τοῦ ἔργου, τὸ ὁποῖον ἔχει νὰ κάμει ἡ ἐκπαίδευσίς καὶ θὰ σταθεῖ συλλογισμένη τί νὰ πρωτοκάμει, τί νὰ πρωταρχίσει!

Ἡ πρώτη της ἐργασία θὰ εἶναι δίχως ἄλλο νὰ καθαρῖσει τὸ σχολεῖον ἀπὸ τ' ἀγκάθια καὶ τοὺς τριβόλους ἀπὸ τὰς νεοελληνικὰς καὶ ἀττικὰς γραμματικὰς δηλαδή.

Σὰν τί νὰ τὰς θεωρήσομεν εἰς τὸ γενικὸν τὰς γραμματικὰς αὐτάς; τί ἄλλο παρὰ καταλόγους ἐπαγγελματικούς; Οἱ διδάσκαλοι αἰσθάνονται τὴν ἀνάγκην νὰ κατατάξουν τὰς γνώσεις των εἰς κεφάλαια, ἐδάφια, διαιρέσεις, ὑποδιαιρέσεις, εἰς Α, Β, Γ, Δ, α, β, γ, δ, ἀστερίσκους, σταυροὺς καὶ σταυρουδάκια, ὑποσημειώσεις, παρασημειώσεις, παραπομπὰς, κτλ. κτλ.

Κάθε νέον ἐγχειρίδιον μᾶς παρουσιάζει κ' ἓνα πλῆθος νέας λεπτομερείας· τὰς λεπτομερείας ὅμως αὐτὰς δὲν τὰς παρουσιάζει ὡς φαινόμενα τῆς ζωῆς τῆς γλώσσης, ὡς φαινόμενα ἱστορικὰ, τὰ ὁποῖα παρέρχονται καὶ τὰ διαδέχονται ἄλλα νέα ὅμοια ἢ ἀνάλογα μ' ἐκεῖνα, τὰ ὁποῖα εἶναι καθ' ἡμέραν εἰς τὸ στόμα μας· ὅχι· τὰ παρουσιάζει ὡς δόγματα· παραλύει τὸ ἔμφυτον παρατηρητικὸν τοῦ παιδιοῦ καὶ τὸ παραλύει ἴσα ἴσα τὴν

στιγμὴν ποῦ ἀρχίσει νὰ τὸ ἐφαρμόζει εἰς τὴν γλῶσσαν του δηλαδὴ εἰς τὴν νοητικὴν του δρασίαν.

Οἱ εἰδικοί φιλόλογοι μας, πολυμαθέστατοι ἄλλως, ζητοῦν νὰ ἐφαρμόσουν τὴν πανεπιστημιακὴν πολυμαθειαν εἰς τὸ σχολεῖον. Ἡ ἔφεσις των εἶναι νὰ μᾶς μεταδώσουν τελειότητα εἰς ἐπιτησίαν. Τὸ προῖον ὁμως τῆς ἐφέσεώς των εἶναι κατάλογοι μουσείων δίχως τὸ μουσεῖον καὶ δίχως ἱστορίαν. Μὲ τὴν πρόοδον τῆς ἐπιστήμης εἴχαμεν τὸ δικαίωμα νὰ περιμένομεν ὁδηγοὺς καλοκαμωμένους, μὲ χάριν, μ' εὐκίνησίαν, μὲ πνεῦμα. Κλειδοκράτορες, δεσμοφύλακες, χοντροὶ καὶ δυσκίνητοι! νὰ οἱ ὁδηγοὶ μας: Ὅσον διὰ τὰ κλειδιά των ἠμπορεῖ ὁ μαθητὴς νὰ εἰπεῖ ὅ,τι λέγει εἰς τὴν ἀπελπισίαν του ὁ Φάουστ πρὸς τὰ ἐργαλεῖα του

Ich stand am Thor ihr solltet Schlüssel sein

Zwar euer Bart ist kraus, doch hebt ihr nicht die Riegel.

Καὶ λοιπὸν πρῶτον πάντων ὁ χωρισμὸς τῆς ἀρχαίας θὰ καταστήσει διὰ μιᾶς περιττὰς τὰς εἰς χρῆσιν γραμματικάς. Ἡ γραμματικὴ τῆς ἀρχαίας θὰ γίνῃ ἱστορικὴ. Τί σημαίνει σήμερον ἱστορικὴ ἐπιστήμη εἶναι γνωστόν. Ὁ δογματισμὸς καὶ ὁ κοντισμὸς θὰ παύσει καὶ μ' αὐτὸν τὸ κόντεμα καὶ στράβωμα τοῦ νοῦ τῶν παιδιῶν. Θὰ παύσει ἡ κιβδηλεία τοῦ ψευδαττικισμοῦ καὶ ἡ παραποιήσις τῆς γλώσσης μας· θὰ παύσομεν ὅλοι μας νὰ γινόμεθα κάθε ὥρα καὶ στιγμὴ ἅμα ἀνοιξομεν τὸ στόμα ἢ ἅμα πιάσομεν τὴν πένα γελοῖοι.

Ἐνὶ γούν' ἐρωτηθέντι ὑπ' αὐτοῦ λόγον τινὰ καὶ ὑπεραττικῶς ἀποκριθέντι· ἐγὼ σέ, ἔφη, ὦ ἑταῖρε, νῦν ἠρώτησα, σὺ δέ μοι ὡς ἐπ' Ἀγαμέμνωνος ἀποκρίνει!». (Λουκιανοῦ Δημῶναξ). Αὐτὰ εἶπεν ὁ Δημῶναξ εἰς ἐκεῖνον τὸν προκομμένον ἀττικιστὴν.

Αὐτὴ εἶναι ἕως σήμερον ἡ γελοία κατάστασις ὅλων ὅσοι ἐκπαιδευόμεθα. Μὴ γελοῖοι ἔμειναν μόνον ὅσοι δὲν

ἐφοίτησαν εἰς ἑλληνικὸν σχολεῖον καὶ δὲν ἔπιασαν εἰς τὸ χέρι τῶν ἑλληνικὴν γραμματικὴν.

* Ἄς ἐτοιμάσομεν λοιπὸν μίαν ὥραν προτῆτερα τὰ τῆς κηδείας καὶ ἄς ζητήσομεν κατάλληλα ἐπιτύμβια διὰ τὴν πλάκα τὴν ἀσήκωτη ποῦ θὰ σκεπάσει τὰς γραμματικὰς τοῦ ψευδαττικισμοῦ καὶ ψευδογραμματισμοῦ.

Καὶ τώρα ἄς ἐξετάσομεν πῶς πρέπει νὰ κατασκευασθῆ ἡ γραμματικὴ τῆς γλώσσης μας.

Ἄλλὰ πρὶν ἀπ' αὐτὸ θὰ πρέπει βέβαια νὰ ἐξετάσομεν ἄλλο ζήτημα γενικώτερον· εἶναι ἡ γραμματικὴ ἄρθρον σχολικὸν ἀναγκαῖον πρὸς γλωσσικὴν μόρφωσιν; Ἐννοῶ δὲ γραμματικὴν ὅ,τι περίπου σήμερον ὑπὸ τ' ὄνομα αὐτὸ διδάσκει τὸ σχολεῖον, ὅχι δὲ τὸ σύνολον τῶν ὅσα οἱ ἀρχαῖοι παρουσίαζαν ὑπὸ αὐτὸ τὸ ἴδιον ὄνομα, διότι τότε καὶ ἡ ἐξέτασις τοῦ ζητήματος θὰ ἔπρεπε νὰ γίνῃ διαφορετικὰ.

Ὡς θεμελιωτὴν τῆς γραμματικῆς ἡ ἱστορία μᾶς παρέδωσε Διονύσιον τὸν Θράκα· ὁ Ἀλεξανδρινὸς αὐτὸς ἐδίδασκε τὰ ἑλληνικὰ εἰς τὴν Ρώμην ἐπὶ Πομπηίου καὶ ἔγραψε τὸ πρῶτον ἐγχειρίδιον ἑλληνικῆς γραμματικῆς, δηλαδὴ τὴν πρώτην εἰς τὸν κόσμον γραμματικὴν. Ὅ,τι περὶ γλώσσης καὶ φιλολογίας ἦτο τότε γνωστὸν περιλαμβάνεται εἰς τὴν γραμματικὴν ἐκείνην. Ἄλλὰ τὸ μέγιστον μέρος αὐτῶν τῶν περὶ γλώσσης θεωρητικῶν καὶ πρακτικῶν γνώσεων ἔχει πρὸ πολλοῦ χωρισθῆ ἀπὸ τὴν καθ' αὐτὸ γραμματικὴν.

Ἀπὸ τὸ ἀπλούστατον αὐτὸ ἱστορικὸν γεγονὸς συμπεραίνομεν ὅτι ἡ γραμματικὴ τέχνη ἄρχισε νὰ ἐργάζεται, ἀφοῦ πλέον ἡ φιλολογικὴ παραγωγή καὶ ἡ ἀληθινὰ δημιουργικὴ περίοδος εἶχε παρέλθει. Καὶ λοιπὸν αὐτὰ τὰ ἔργα ὡς πρότυπον πρὸς θαυμασμὸν μᾶς παρουσιάζουν ἀπὸ τὴν τρυφεράν μας ἡλικίαν, τὰ κλασ-

σικὰ λεγόμενα ἔργα τῆς ἐλληνικῆς φιλολογίας ἔφθασαν εἰς τὴν θαυμαστὴν ἐκείνην ἀκμὴν δίχως νὰ ὑποβληθοῦν εἰς τὴν διὰ τῆς γραμματικῆς μόρφωσιν οἱ δημιουργοὶ τῶν ἔργων αὐτῶν καὶ κατὰ ἰσχυρότερον λόγον οἱ συμπατριῶται των.

Ἐὰν τὸ δίδαγμα αὐτὸ τῆς ἱστορίας τὸ ἐλαμβάναμεν ὡς ὀδηγόν, θὰ ἐλέγαμεν ὅτι ἡ γραμματικὴ διδασκαλία δὲν ἔχει ἐπὶ τῆς φιλολογικῆς παραγωγικότητος τῶν ἐθνῶν καμίαν ἐπίδρασιν.

Ἄλλ' ἄρα γε ἔχουν τὰ μεγάλα αὐτὰ τῆς ἱστορίας παραδείγματα κῦρος ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθήκας καὶ δὲν πρέπει εἰς τὴν διαφορὰν ἀκριβῶς τῶν ὄρων νὰ προσέξομεν πολὺ ;

Τὰ μεγάλα ἐκεῖνα ἱστορικὰ παραδείγματα, ἰδίως δὲ τῶν Ἀθηναίων, μᾶς δείχνουν πῶς διάλεκτος μία ἔφθασεν εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς ἀναπτύξεως ἐντὸς μιᾶς πόλεως. Βλέπομεν δηλαδὴ ὡσὰν εἰς ἓνα πείραμα οὔτε ὑπέρογκον οὔτε μικροσκοπικόν τὰς συνθήκας, αἱ ὁποῖαι φέρουν τὴν γλωσσικὴν μόρφωσιν καὶ παραλλήλως πρὸς αὐτὴν τὴν φιλολογικὴν βλάστησιν καὶ παραγωγὴν.

Οἱ ἀρχαῖοι ἄλλως σαφεστάτην εἶχαν γνῶσιν καὶ συναίσθησιν τί κατορθώνει ἡ μίμησις ἢ ἄμεσος, ὅταν ἀρχίζει ἐκ παιδικῆς ἡλικίας, ὅχι μόνον διὰ τὴν μόρφωσιν τοῦ ἥθους, τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ ὅλου ἀνθρώπου, ὅχι μόνον διὰ τὰς τέχνας καὶ τὴν τεχνικὴν ἐκπαίδευσιν, ἀλλὰ ἰδιαίτατα διὰ τὴν μόρφωσιν τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ὕφους. Παράβαλε Πλάτωνος Νόμους Β. 699—698. Πολιτεῖαν 393, 394. Κρατύλον 423. 426, 427. Ἀριστοτέλους Πολιτ. I 23 VII, 17. Ῥητορικὴν Α. 11. Πλουτάρχου Τὸ Περὶ παίδων ἀγωγῆς. Κουϊντιλιανὸν Orat. I, r. γ, Davidson old Greek éducation.

Πόσον ὁμως διαφορετικὰ εἶναι σήμερον αἱ συνθήκαι τῆς γλωσσικῆς καὶ φιλολογικῆς μορφώσεως! Πρῶτον

καὶ κύριον ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον σήμερον καλοῦμεν γλῶσσαν ἔθνικὴν πόσον ἀπέχει ἀπὸ τὴν γλῶσσαν ἐκείνης τῆς πόλεως! Ἐκεῖ ἡ συμβίωσις καὶ ἡ ἀλληλεπίδρασις τῶν πολιτῶν ἔτεινεν ἀκαταπαύστως νὰ ἐξευγενίξει καὶ ἀναβιβάξει τὸ οἰκιακὸν ἰδίωμα εἰς κοινὴν τῆς πόλεως γλῶσσαν. Καὶ δὲν εἶνα! δύσκολον νὰ τὸ παραδεχθοῦμεν διὰ πόλιν, ἡ ὁποία κατὰ τὸν Θουκυδίδην ἦτο τὸ ἐκπαιδευτήριον τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὅπου ὁ κάθε πολίτης ἐμορφώνετο μὲ ἄκραν χάριν καὶ δίχως σχολαστικότητα εἰς τὰ διαφορώτατα εἶδη τῆς ἰδιωτικῆς καὶ δημοσίας δράσεως. (Ἐπιτάφιος Περικλέους). Εἰς πόλιν δηλαδή, ὅπου ὁ λαὸς διὰ τοῦ θεάτρου, τῆς ἀγορᾶς, τῆς βουλῆς, τῶν ἑορτῶν, τῶν δημοσίων ἀναγνωσμάτων τῶν ποιητῶν, τῶν ἱστορικῶν μετελάμβανε μὲ τὴν ζωντανὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ζῶν τὴν διανοητικὴν καὶ καλλαισθητικὴν τῶν ἐξόχων τοῦ ἀνδρῶν.

Αὕτῃ ἡ κοινὴ διανοητικὴ καὶ καλλαισθητικὴ ζῶν κατόρθωσε καὶ ἀναχαίτισεν ἐπὶ καιρὸν τὰς ἀρχαίας πολιτείας ἀπὸ τὴν κατὰπτωσιν καὶ διάλυσιν, διάλυσιν, τὴν ὁποίαν ἔφερεν ἡ μεγάλη κατὰ βάθος διαφορὰ εἰς τὰς κοινωνικὰς τάξεις τῶν κατοίκων. Παράβαλε *Problèmes de philosophie positive. Guillaume de Greef.*

Ἐκεῖνο ὅμως, τὸ ὁποῖον σήμερον ἓνα ἔθνος καλεῖ γλῶσσαν τοῦ, αὐτὸ ἐπιβάλλεται ἀπὸ τὸ ἐκπαιδευτικὸν σύστημα, ἀπὸ τὸ ὁμοίωμαρπον σχολεῖον εἰς αὐτοῦ τοῦ ἔθνους τὴν ὁλότητα. Αὐτῆς ὅμως τῆς ὁλότητος τὰ συστατικὰ μέρη καὶ διάφορα εἶναι καὶ οἰκιακὰ ἰδίωματα ἢ πολὺ ἢ ὀλίγον διάφορα ἔχουν. Λί συνθῆκαι λοιπὸν, διὰ τῶν ὁποίων ἡ κοινὴ τοῦ ἔθνους γλῶσσα, ὅποιανδῆποτε καὶ ἂν τὴν ὑποθέσομεν, διατηρεῖται ζωντανή, θὰ εἶναι κατ' ἀνάγκην διαφορετικαί.

Καὶ λοιπὸν δι' ὅλους αὐτοὺς τοὺς λόγους ἡ μίμησις

ζωντανῶν προτύπων ἐξόχων, ἀμέσως ἐκ νεαρᾶς ἡλικίας, εἶναι κάτι ἀκατόρθωτον διὰ τοὺς μεγάλους ὄγκους, διὰ τὰ ἔθνη, ὅπου μεγάλα διαστήματα χωρίζουν τοὺς ἀνθρώπους.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰς ὅλως διόλου γενικὰς αὐτὰς δυσκολίας ἔχομεν ἡμεῖς οἱ Ἕλληνες καὶ ἄλλας εἰδικὰς, νεοαττικὰς, κοντοαττικὰς, κοντονοϊκὰς. Τὸ σχολεῖον μας εἶναι ἓνα περίεργον φαινόμενον, δὲν εἶναι σχολεῖον, τὸ ὁποῖον ἐσχηματίσαμεν ὀδηγούμενοι ἀπὸ τὰς ἀνάγκας μας. Εἶναι σχολεῖον ξένον, τὸ ὁποῖον ἐκεῖ εἰς τὸν τόπον τῆς γεννήσεώς του ἔχει πλέον μεταβληθεῖ, ἐξελιχθεῖ. Εἰς ἡμᾶς τὸ σχολεῖον αὐτὸ ἔμεινεν ἀκίνητον, ἐννοῶ πάντοτε ὡς πρὸς τὰς γλωσσικὰς σπουδὰς, ὡς πρὸς τὸ κυριώτατον δηλαδὴ τοῦ ἐθνικοῦ σχολείου ἔργον.

Ἄλλοτε καὶ τὰ ξένα αὐτὰ σχολεῖα ἀτένιζαν πρὸς τὰς κλασσικὰς γλώσσας. Σήμερα ναὶ μὲν ἐξακολουθεῖ ἡ σπουδὴ τῆς Ἑλληνικῆς καὶ Λατινικῆς, ἀλλὰ κατὰ βάθος ἡ τάσις ἔστρεψε πρὸς αὐτὸ, τὸ ὁποῖον ἡ συνείδησις τοῦ ἔθνους ἀνεβίβασε ἀπὸ τὴν ταπεινότητα εἰς πλοῦτον, εἰς μεγαλεῖον, εἰς εὐγένειαν, πρὸς τὴν ἐθνικὴν δηλαδὴ γλῶσσαν.

Ἡ σπουδὴ τῆς ἐθνικῆς εἰς ἄλλα μὲν ἔθνη τῆς Εὐρώπης εἶναι ὁ κύριος σκοπὸς τοῦ σχολείου, εἰς ἄλλα δὲ τείνει, σπεύδει νὰ γίνῃ, θὰ γίνῃ. Εἴτε ὁμολογεῖται τὸ πρᾶγμα, εἴτε ὄχι, κατὰ βάθος αὐτὴ εἶναι ἡ τάσις, καὶ δι' ὅσους ξέρουν τί θὰ εἰπεῖ διεύθυνσις καὶ φορὰ εἰς τοὺς ὄγκους τοὺς φυσικοὺς καὶ εἰς τὰ κοινωνικὰ φαινόμενα εἶναι ἀπὸ τῶρα ὁρατὰ τὰ μέλλοντα ἀποτελέσματα.

Ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας θὰ γίνῃ σπουδὴ ἱστορικὴ μὲ ὅλην τὴν τελειότητα, ὅλην τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἱστορικῆς ἐπιστήμης, ἀλλὰ καὶ μὲ τὴν σωστὴν θέσιν εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ ἄρα εἰς τὸ σχολεῖον.

Εἰς ἡμᾶς τοῦ σχολείου τὸ κύριον ἀντικείμενον εἶναι ἡ σπουδὴ τῆς ἀρχαίας ἀττικῆς. Ἡ νέα τάσις δὲν ἔφθασεν ἀκόμη εἰς τὴν συνείδησιν τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας. Ναὶ ἡ ἰδέα ὅτι πρέπει νὰ ἔχομεν καὶ ἐμεῖς γλῶσσαν ἐθνικὴν, λέγεται· ὄχι μόνον λέγεται, ἀλλ' εἰς ὄνομά της δὲ γίνονται καὶ πράγματα. Ὡς ἐθνικὴν δηλ. μᾶς παρουσιάζει ἡ ἐκπαίδευσίς μας τὴν καθαρεύουσαν, τὴν ἀττικίζουσαν, τὴν μέσην, τὴν οὔτε ἀρχαίζουσαν οὔτε ἰδιωματικὴν, τὴν ὅσον οἶόν τε ὁμαλὴν τοῦ πρὸς διάδοσιν τῶν ὠφελίμων βιβλίων συλλόγου, ὀνομάσεται τὴν ὅπως θέλετε· μᾶς τὴν παρουσιάζει ὡς τὴν εὐγενῆ γλῶσσαν τῆς παραδόσεως, ὡς γλῶσσαν τοῦ τύπου τοῦ Κράτους.

Τὴν γλῶσσαν αὐτὴν μᾶς τὴν ἐπιβάλλουσι διότι εἶναι ἔτοιμη καὶ τελεία καὶ ἐπάνω τῆς ἀντανάκλας ἢ λάμπις τῆς ἀρχαίας κλασικότητος, ποῦ μᾶς ἐθάμβωσε τὰ μάτια καὶ τὸν νοῦν.

Πῶς θέλετε νὰ θυσιάσουν, ὅσοι κρατοῦν τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τὰ χέρια των, ὅ,τι τοὺς φαίνεται τὸ ἔνδοξον παρελθὸν καὶ νὰ τὸ θυσιάσουν διατί; δι' ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον βλέπουσι ὡς βαρβάρωσιν, ὡς ἐκχυδάσιν.

Κ' ἔτσι φωνασκοῦμεν καὶ ἐμεῖς ὑπὲρ τῆς δῆθεν ἐθνικῆς, ἐνῶ μένει ἡ ἐκπαίδευσίς μας μεσαιωνικὴ καὶ τὸ σχολεῖον μας γίνεταί ὀλοένα μεσαιωνικώτερον· διότι ἡ τάσις του εἶναι ὀπισθοδρομικὴ, ἐπανακαμπτικὴ. Καὶ θὰ μένει ἐνόσω οἱ πεπαιδευμένοι μας δὲν αἰσθάνονται ὅτι «πάντα ῥεῖ», ὅτι ἡ ἐκπαίδευσίς πρέπει νὰ παρακολουθεῖ τὴν ἀνέλιξιν καὶ μάλιστα, ἂν ἔχει συναίσθησιν τοῦ καθήκοντός της, ὄχι μόνον νὰ κατανοεῖ καὶ κανονίζει τὸ παρὸν, ἀλλὰ καὶ νὰ προνοεῖ καὶ προπαρασκευάζει τὸ μέλλον καὶ ὅτι δίχως αὐτὰ εἶναι παρασιτικὴ ἢ ὑπαρξίς της καὶ ὅτι τότε τὴν ἀληθῆ μὀρφωσὶν καὶ διάπλασιν τῆς νέας γενεᾶς ἀνάγκη ν' ἀναλάβουν ἄλλοι.

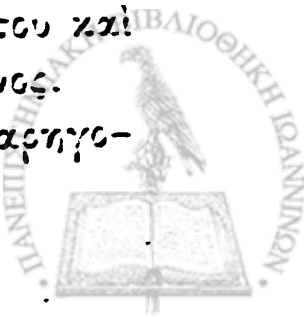

Ὅπως δὴ ποτε τὸ κακὸν ὑπάρχει. Ἡ γλωσσική μας ἐκπαίδευσις ἐντὸς τοῦ σχολείου δὲν βασίζεται εἰς τὴν αὐτενέργειάν μας, εἰς τὴν ζωντανήν μας δηλ. γλῶσσαν. Εἶναι γυρισμένη πρὸς τὴν παράδοσιν καὶ αὐτῆς ὁμῶς τῆς παραδόσεως μόνον τὸ ἀρχαιότατον μέρος βλέπει, ἔχασε δηλαδή ἀκόμη καὶ τὸ ἀληθινὸν ἱστορικὸν αἴσθημα καὶ πάσχει ἀπὸ ἱστορικὴν πρεσβυωπίαν.

Ἐξω τοῦ σχολείου πάλιν ἄλλο κακόν. Οἱ πεπαιδευμένοι χάνουν ὡς ἐκ τῆς ἐκπαιδεύσεώς των τὴν ἀληθινὴν γλωσσικὴν καὶ φιλολογικὴν καλλιαισθησίαν καὶ ἔτσι ἐπέργεται ἡ διάσπασις τοῦ δεσμοῦ ἐκείνου, δίχως τὸν ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περάσει τὸ ζωντανὸν ἰδίωμα ἀπὸ τὸ στόμα, τ' αὐτιά, τὸν νοῦν καὶ τὴν καρδίαν ὅλων μας καὶ νὰ γίνῃ αὐτὸ τὸ ζωντανὸν οἰκιακὸν ἰδίωμα ἔθνικῆ γλῶσσα.

Κ' ἔτσι ὁ μὲν λαὸς μένει ρύσει γραμματισμένος, διότι ἔχει γραμματικὴν ἔμμετρον, γραμματικὴν δηλαδή ἢ ὁποῖα ὀρμεμρῶτως καθυποβάλλει ὅ,τι αἱ γλωσσικαὶ καὶ διανοητικαὶ ἀνάγκαι τοῦ παρουσιάζουν εἰς τὸν ἐνδιάθετον λόγον· οἱ δὲ πεπαιδευμένοι γίνονται κατὰ συνθήκην καὶ διατελοῦν παρὰ φύσιν ἀγράμματοι, μεταχειρίζονται δηλαδή μίαν γραμματικὴν, τὴν ὁποῖαν οὔτε κατὰ βῆθος εἶναι δυνατὸν ποτε νὰ μάθουν οὔτε καὶ ἂν τὴν μάθουν ὕστερα ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν κόπους εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν ἀμέσως παντοῦ καὶ πάντοτε πρόχειρον τὴν συναίσθησιν αὐτῆς, οὔτε καὶ ἂν διὰ θαύματος τὴν ἀποκτήσουν θὰ δυνήθουν ποτε νὰ τὴν μεταδώσουν εἰς τὴν ὁλότητα τοῦ ἔθνους· ἀπόδειξις αἱ γλωσσικαὶ παρατηρήσεις τοῦ Κόντου, ὅπου ὅλοι οἱ πρὸ αὐτοῦ ἑλληνισταὶ ἀποδεικνύονται ἀγράμματοι. καὶ ὁ Ψευδαττικισμοῦ ἔλεγχος τοῦ Βερναρδάκη ὅπου καὶ ὁ Κόντος ἀποδεικνύεται ὅχι πολὺ γραμματισμένος.

Εἶναι λυπηρὰ τὰ παθήματά μας ἀλλ' ἄς παρηγο-

ρηθοῦμεν· καὶ ἄλλοι λαοὶ ὑπέκυψαν ἐπὶ αἰῶνας ὀλοκλήρους εἰς ἀναλόγους πλάνας.

Ἐπὶ αἰῶνας ἡ γραμματικὴ τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης ἦτον οὐσιωδῶς ἡ γραμματικὴ τῆς λατινικῆς ἐφαρμοζομένη διὰ τῆς βίας ἐπὶ τῆς ἀγγλικῆς· μάλιστα ἡ τόσον φημισμένη γραμματικὴ τοῦ βασιλέως Ἐρρίκου παρουσίαζε τὰς δύο γραμματικάς εἰς τὸ ἴδιον βιβλίον. Ἡ σχολαστικὴ παράδοσις ἦτο τόσον δυνατὴ, ὥστε πολὺ ἀργότερα ἄρχισαν οἱ διδάσκαλοι νὰ παρατηροῦν ὅτι ἡ λατινικὴ γραμματικὴ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἔχει κῦρος διὰ τὴν ἀγγλικὴν γλῶσσαν.

Χειρότερα πάσχομεν ἐμεῖς. Τρομακτικὸς εἶναι ὁ λαβύρινθος, ὅπου σπρώχνει καὶ χώνει ἡ σχολικὴ μας ἐκπαίδευσις τὸν μαθητικὸν νοῦν· ἡ τρισυπόστατός μας γραμματικὴ φέρει τρισυπόστατον γλωσσικὴν σύγχυσιν καὶ ἀποβλάκωσιν σχολικὴν εἰς τὸν κύβον.

Καὶ λοιπὸν ὕστερ' ἀπὸ τὸν χωρισμὸν τῆς ἀρχαίας, κατόπιν ἀπὸ τὴν κηδεῖαν τῶν γραμματικῶν τοῦ ἀττικισμοῦ, θὰ ἔχομεν νὰ φροντίσομεν τὴν κατασκευὴν γραμματικῆς μας διὰ τὸ σχολεῖον μας.

Ἡ γραμματικὴ αὐτὴ θὰ εἶναι πρῶτ' ἀπ' ὅλα καθαρὴ καὶ παστρική γραμματικὴ.

Ὀδοντόφωνα καὶ χειλεόφωνα καὶ οὐρανισκοπρόφερτα καὶ παναρχαίας πλάνας καὶ προεπιστημονικὰς ἀνεπαρκείας καὶ τὸν ἐπίλοιπον φόρτον τὸν περιττωματικὸν, αὐτὰ ἅς τ' ἀφήσομεν εἰς τὸν ψευδαττικισμόν.

Κάθε φωνῆεν καὶ κάθε σύμφωνον εἶναι κόσμος ὀλοκληρὸς κινήσεων· τὰ φωνήεντα ὅλα καὶ μὲ φωνὴν καὶ μὲ δίχως φωνὴν, μόνον μὲ ἄφωνον ψιθυρισμὸν παράγομεν ἂν θέλομεν διὰ πλῆθος σύμφωνα εἶναι ὅμως ἡ φωνὴ ἀπαραίτητη, τόσον ἀπαραίτητη ὥστε κλείομεν τὸ στόμα διὰ νὰ μὴ φύγει (μ. μ. δ. ντ. ζ). Εἰς τί χρησιμεύουν λοιπὸν παρόμοιοι ὀρισμοί;

Τί θὰ χρησιμεύσουν αὐτὰ ὅλα εἰς τὰ παιδιὰ; Νὰ προφέρουν ξέρουν· ἔαν ἔχουν μικρὰ ἑλαττώματα, ἢ μίμησις θὰ τὰ διορθώσῃ, διὰ τὰ σπουδαῖα ἑλαττώματα οὔτε ὁ διδάσκαλος οὔτε τὸ κοινὸν σχολεῖον εἶναι κατάλληλοι ἰατροί. Οἱ ἐνδιαφερόμενοι ἄς ἀπευθυνθοῦν εἰς τὸν Abbé Rousselot Paris Institut d'orthophonie ἢ εἰς τὸν Guzmann εἰς Βερολίνον.

Ὅσοι διδάσκαλοι εἶναι περίεργοι νὰ σπουδάσουν τὰ πολύπλοκα αὐτὰ φαινόμενα ἄς ἀνατρέξουν εἰς τὰ εἰδικὰ συγγράμματα Helmholtz, Tonempfindungen. Merkel Anthropophonik. Techmer, Einleitung in die Sprachwissenschaft, καὶ ἰδίως τὰ νεώτατα τῆς Πειραματικῆς Φωνητικῆς· La Parole Revue internationale de Laryngologie et de phonétique experimantale κλπ. κλπ., ἀλλὰ τὰ παιδιὰ ἄς τ' ἀφίνουν εἰς τὴν ἡσυχίαν των.

Ἐὰν ὑπάρχει γλῶσσα ἔχουσα ποικίλους φθόγγους, βέβαια εἶναι ἡ ἀγγλική· καὶ ὅμως ἡ γραμματικὴ των οὔτε λόγον κάνει· μήπως τ' ἀγγλόπαιδα δὲν μανθάνουν νὰ φθέγγονται; ἢ μήπως οἱ Ἀπτικισταὶ φθέγγονται καλλίτερον ἀπ' τὸν λαόν;

Θὰ ἐπιθυμοῦσα πολὺ νὰ κάμω καὶ μίαν ἄλλην πρότασιν, ἂν καὶ πολὺ τὸ φοβοῦμαι, διότι ξέρω πόσον ὄλοιμας ἔχομεν τὴν πεποίθησιν ὅτι εἴμεθα ὁ πλεόν ἐξυπνος λαὸς τοῦ κόσμου.

Πολὺ δὲν εἶναι ἡ ἀκατάπαυστος ἐξάτμισις τοῦ πνεύματός μας ἀπὸ τοὺς δύο αὐτοὺς πνευματαγωγούς, τὴν ψιλὴν καὶ τὴν δασεῖαν κλ. κλ.

Εἰς κοντολογία ἡ γραμματικὴ πρέπει νὰ καθαρῶσθαι ἀπὸ τῆς ἀλεξανδρινῆς σκωρίας. Καὶ ἀφοῦ γίνετο τοῦτο, θὰ ἐξετάσομεν τί καθ' αὐτὸ εἶναι γραμματικὴ, ποία εἶναι ἡ σχέσις τῆς πρὸς τὸν νοῦν καὶ πῶς πρέπει νὰ τὴν παρουσιάσομεν εἰς τὸν παιδικὸν νοῦν.

Γραμματικὴ καὶ Λογικὴ ἔχουν κοινὴν ἀρχὴν καὶ ἀφετηρίαν, τὸν Λόγον. Λόγος εἶναι λαλιὰ καὶ νόησις. νοῦς καὶ γλῶσσα μαζί!

Ὅπως ὅλα, ἔχει καὶ ὁ λόγος τὴν ἱστορίαν του ἀπὸ τὰ πρῶτα του βήματα ἕως τὴν σημερινὴν του περιωπὴν.

Δὲν εἶναι ἐδῶ ὁ τόπος νὰ ἐκθέσωμεν πῶς ὁ λόγος ἄρχισε νὰ βαδίζει, ἐπερπάτησε καὶ ἐπέρασε φάσεις τόσας καὶ τόσας.

Πῶς ἡ νόησις καὶ ἡ λαλιὰ ἀλληλοβοηθούμεναι κατόρθωσαν τὴν πρώτην ἀρχὴν, ἡῦραν μαζὶ τὰς πρώτας ἐννοίας καὶ αὐτῶν τῶν πρώτων ἐννοιῶν τὰ σημεῖα.

Πῶς αὐτὴ ἡ σημαντικὴ εἶναι τὸ σημαντικώτατον τοῦ νοῦ κατόρθωμα.

Πῶς πάλιν τὸ κατόρθωμα αὐξάνει τὴν δύναμιν, ἡ ὁποία τὸ κατόρθωσε. Πῶς δηλαδὴ ἡ σήμανσις, τὰ σημεῖα, ἐχιλιοπλασίασαν τὴν νοητικὴν δύναμιν, ὅπως τὰ πρῶτα ἐργαλεῖα, τὸ ραβδί καὶ ἡ πέτρα καὶ τὰ ἔκτοτε ὀλοένα τελειότερα, ἐχιλιοπλασίασαν τὴν κατασκευαστικὴν τοῦ ἀνθρώπου ἰκανότητα.

Πῶς ἡ θρησκεία, ἡ φιλοσοφία, οἱ νόμοι, ἡ φιλολογία, οἱ θησαυροὶ τῶν λεξικῶν, ἡ ποικιλία ἡ ἀτελείωτη τῆς καθημερινῆς πρακτικῆς ζωῆς, ὁ πλοῦτος τοῦ ἀνωτάτου διανοητικοῦ βίου, πῶς ὅλ' αὐτὰ ἔχουν μίαν κοινὴν ἀφετηρίαν — ὀλίγας δηλαδὴ πρώτας ἐννοίας — πῶς αἱ ἐννοιαὶ αὐταὶ κατόρθωσαν αὐτὰ ὅλα ἐνσαρκωμέναι μέσα εἰς ὀλίγας πρώτας λέξεις.

Πῶς τὰ πρῶτ' αὐτὰ στοιχεῖα ἐσήμαιναν κατ'ἄστασιν, δρᾶσιν αἰσθητὴν σκάφτω, πλέκω, σχίζω, τρέχω.

Πῶς ἀπὸ τὰς ὀλίγας αὐτὰς ρίζας, αἱ ὁποῖαι μᾶς δείχνουν ἐννοίας δράσεως κοινῆς, καθημερινῆς, ἐξῆλθαν σιγά σιγά αἱ πλέον ἀφηρημέναι ἐννοιαὶ, πῶς ἀπὸ τὴν ἐννοίαν τοῦ σκάφτω ἐγεννήθη ἡ ἐννοία τοῦ ἐρευνᾶ καὶ ἀναδιφᾶ τὰ μυστήρια κλ. κλ.

Πῶς ἀπὸ τὰς πρώτας ρίζας ἐχωρίσθησαν καὶ ἐβλάστησαν τὸ ρῆμα, τὸ ὄνομα κλ.

Πῶς τ' ὄνομα εἶναι σημεῖον ὄχι ἀντικειμένου — ἀλλὰ

σημείον τῆς ἐννοίας, τὴν ὁποίαν ἐσχηματίσαμεν ἀπὸ τὰς ἀντιλήψεις, τὰς εἰκόνας τὰς παραστάσεις τὰς ἐκ τῶν ἀντικειμένων. "Ὅτι ἐπομένως τὸ ὄνομα δὲν σημαίνει πρᾶγμα, ἀλλὰ γνῶσιν, εἶναι γνῶσμα nomina - gnomina (Locke) ὅτι δηλαδή σκύλος, δένδρον, καρτέκλα δὲν εἶναι ἀπ' εὐθείας ὀνόματα ἀντικειμένων αἰσθητῶν, ἀλλὰ σημεία ἐννοιῶν, τὰς ὁποίας ἐσχηματίσαμεν ἀπὸ τὰς εἰκόνας, τὰς ἀντιλήψεις, τὰς παραστάσεις, ὅσας τὰ αἰσθητὰ παράγουν μέσα μας· ὅτι ἐπομένως σκύλον καὶ δένδρον δὲν εἶδε κανεὶς οὔτε εἶναι δυνατὸν νὰ εὔρει ἀλλοῦ παρὰ εἰς τὸν νοῦν του. Ἀλλέως πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὀνομάζομεν σκύλον τὸ μικρὸ σκυλάκι τῆς ἀγκαλιᾶς καὶ τὸ μαντρόσκυλο, τὸ λαγωνικὸ κτλ.; Πῶς θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ ὀνομάσομεν δένδρον τὴν πορτοκαλιὰ καὶ δένδρον τὴν βαλανιδιά; Πῶς θὰ ὀνομάζομεν καὶ τὸ σκαμνὶ τοῦ ἐργάτου καὶ τὴν ἔδραν τοῦ διδασκάλου καὶ τὸν θρόνον τοῦ βασιλέως κάθισμα ἢ καρτέκλα;

Πῶς ἀπὸ τὰς τόσον διαφορετικὰς εἰκόνας τοῦ ὀξυγωνίου, τοῦ ὀρθογωνίου καὶ λοιπῶν τριγῶνων ἐσχηματίσαμεν ὅχι εἰκόνα κοινὴν, πρᾶγμα ἀδύνατον, ἀλλ' ἐννοιαν περιέχουσαν τοὺς κοινούς χαρακτῆρας καὶ μὲ τὴν ἐννοιαν αὐτὴν συνάμα τὸ σημεῖον τῆς, τὸ γνῶσμα, τὸ ὄνομα τὸ τρίγωνον (Berkeley): Καὶ ὅτι λοιπὸν τ' ὄνομα εἶναι σημεῖον αὐτῆς τῆς κατεργασίας, εἰς τὴν ὁποίαν ὑποβάλλει ὁ νοῦς τὰς παραστάσεις του· σημαίνει δὲ τὴν ἀνακάλυψιν, τὴν ὁποίαν ἔκαμεν ὁ νοῦς κατὰ τὴν ἐργασίαν αὐτὴν, τὴν ἀνακάλυψιν αὐτοῦ τοῦ κάτι;

Πῶς μετὰ τὴν διάκρισιν τῆς δράσεως ἀπὸ τὰ παραγόμενά της, τὴν διάκρισιν τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου ἄρχισε νὰ κατασκευάζεται ἡ πρότασις;

Πῶς ἡ ἐννοία τῆς δράσεως τοῦ δρῶντος ἀνθρώπου ἐγέννησε τὴν ἰδέαν τῆς δράσεως ἔξω ἀπὸ τὸ ἐγώ;— ὁ χεῖμαρρος μου γκρίζει, ἀλλὰ δὲν εἶναι ταῦρος (Rig veda).

Πῶς τὰς ὀλίγας ρίζας τὰς σημαντικὰς δράσεων τοῦ καθημερινοῦ βίου μετέφεραν σιγὰ σιγὰ οἱ πρῶτοι ἄνθρωποι εἰς τὰς ἐννοίας, αἱ ὁποῖαι ἀκαταπαύστως ἐφύτρωναν κ' ἔπρεπε νὰ βαπτισθοῦν;

Πῶς τότε μὲ τὴν μεταφορὰν αὐτὴν ἐξεχείλισε καὶ τὸ ἐγὼ εἰς τὸ χάος τοῦ ἐξωτερικοῦ κόσμου κ' ἔφερε κ' ἐκεῖ ψυχὴν, προσωποποίησιν; Πῶς δηλαδὴ ἡ μέρα, ἡ νύχτα, οἱ οὐρανοί, ἡ γῆ κτλ. κτλ. ἀπέκτησαν χαρακτηριστῆρα, ἀτομικότητάς προσωπικότητα, ψυχὴν κ' ἐπομένως γένος; Κ' ἔγειναν τὰ μέρη τοῦ λόγου ἄνδρες καὶ γυναῖκες; Κ' ἐφύτρωσε τότε κόσμος νέος ὀνομάτων καὶ μύθων συγχρόνως, διότι τὰ ὀνόματα ἀμέσως ἐγεννοῦσαν τοὺς μύθους· καὶ ἡ μυθολογία λοιπὸν νέα μορφή, νέον πάθος τοῦ Λόγου*;

“Ὅλ' αὐτὰ τὰ τόσον ἐνδιαφέροντα δὲν εἶναι βέβαια γραμματικὴ διὰ παιδιὰ· ὄχι.

“Ὅλα ὅμως αὐτὰ τὰ πῶς τ' ἀράδιασα ἐδῶ δι' ἓνα σπουδαιότατον λόγον. Διὰ νὰ φανεῖ πόσον βαθειὰ εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς γραμματικῆς. “Ὅτι Νοῦς καὶ Λαλιὰ εἶναι μία ἀχώριστη δύναμις. “Ὅτι νοῦς εἶναι λαλιὰ δίχως ἦχον καὶ λαλιὰ εἶναι νοῦς μὲ ἦχον. “Ὅτι ὁ λόγος αὐτός, ὁ ἐνιαῖος, εἶναι θεῖον τι καὶ παντοδύναμον. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος καὶ ὁ λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεὸν καὶ Θεὸς ἦν ὁ λόγος.

*Ὅτι ἡ γλῶσσα μας ἔχει συναισθανθεῖ τὴν θεϊό-

- * *Locke Human Understanding*
J Stuart Mill Logic
Sir Hamilton Logic
Max Müller Science of thought
Science of Language
Ludwig Noire Der Ursprung der Sprache
Montcalm L'origine de la Pensée et de la
Parole κλ. κλ. κλ.

τητα και παντοδυναμίαν αὐτὴν τοῦ Λόγου και θεσπεσίως ἔδειξε τὴν ἐνότητα μὲ τὴν λέξιν Λόγος κ' ἔδειξε τὴν δύναμιν ἀπὸ τὰς δύο τῆς ὕψους δίχως νὰ χωρίσει ὅ,τι δὲν χωρίζεται.

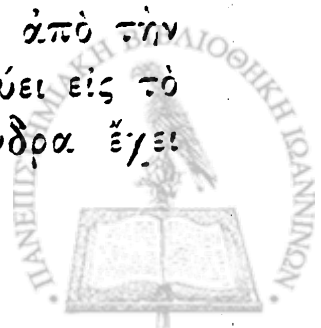
Και λοιπὸν αὐτὴν τὴν ἐνότητα τοῦ λόγου — τοῦ λογικοῦ και τῆς γλώσσης — πρέπει νὰ πάρωμεν ὡς ἀφετηρίαν.

Ἀπὸ τὴν ἀφετηρίαν αὐτὴν θὰ εὔρωμεν ὅχι μόνον πῶς πρέπει νὰ διδάσκεται ἡ γραμματικὴ, ἀλλὰ θὰ κατορθώσωμεν, ἐλπίζω, νὰ τοποθετήσωμεν ἀκριβῶς τὸ ζήτημα τῆς γραμματικῆς μας. Διότι δίχως νὰ καθορίσωμεν τί χαρακτῆρα πρέπει νὰ δώσωμεν εἰς τὴν γραμματικὴν μας, τώρα προσωρινῶς, δὲν θ' ἀποκτήσωμεν οὔτε ἀλφαβητάριον, οὔτε ἀναγνωσματάριον, οὔτε λεξικόν, οὔτε πρακτικὰς γλωσσικὰς, οὔτε ἀνωτέρας φιλολογικὰς ἀσκήσεις, τίποτα, ἀπολύτως τίποτα. Διότι τίποτα, ἀπολύτως τίποτα ἀπ' ὅλα αὐτὰ δὲν ἔχομεν.

Φανερόν ὅτι ἡ γλωσσικὴ καλλιέργεια ἡ μέσα εἰς τὸ σχολεῖον πρέπει νὰ εἶναι παράτασις τῆς ἔξω και πρὶν τοῦ σχολείου, ὅχι δὲ ἀναποδογύρισμα, διότι και τὸ λογικόν μας δὲν πηγαίνομεν εἰς τὸ σχολεῖον διὰ νὰ τὸ ἀναποδογυρίσωμεν και ἂν γλῶσσα και λογικόν ἀποτελοῦν ἐν ἀχώριστον Ἕνα, ἐννοεῖται ὅτι και ἡ γλωσσικὴ σχολικὴ ἐκπαίδευσις πρέπει νὰ εἶναι παράτασις και ἀνάπτυξις τῆς προσχολικῆς περιόδου, ὅχι δὲ διαστροφή και ἀναποδογύρισμα.

Ἦλθαμεν λοιπὸν πάλιν εἰς τὸ κατώφλι τοῦ σχολείου και εἰς τὰ μάγγανα, τὰ ὅποια πολλαπλασιάζει ἡ σχολικὴ -μας ἐκπαίδευσις.

Ἀμέσως ἀμέσως λοιπὸν τὸ σχολεῖον καταπιάνεται μὲ τὸ ξεφύτεμα τὸν παιδικὸν νοῦν ξεφυτεύει ἀπὸ τὴν γῆν, εἰς τὴν ὁποίαν μεγάλωσε, και μεταφυτεύει εἰς τὸ σχολικὸν γῶμα. Εἰς τὰ μικρὰ φυτὰ και δένδρα ἔχει

τὸ μεταφύτεμα καλὰ ἀποτελέσματα· ἡ γῆ ὁμῶς, εἰς τὴν ὁποίαν μεταφυτεύονται τὰ μικρὰ φυτὰ ἢ τὰ δένδρα ἀπὸ τὴν φυταριὰ ἢ τὴν πρασιά, προπαρασκευάζεται μὲ πολλὴν φροντίδα, ἐνῶ, ἂν ἐξετάσομεν προσεκτικὰ τὸ γῶμα, εἰς τὸ ὁποῖον μεταφυτεύει τὸν παιδικὸν λόγον τὸ σχολεῖον μας, θὰ εὔρει ὅτι ἔχει πολὺ παράξενην σύστασιν. Εἶναι ὡσὰν μία σκευασία ἀπὸ χαλίκια, γυαλιά, καρφιά καὶ ἄλλα παρόμοια συστατικά· ὡς ποτιστικὸν δὲ ὑγρὸν μεταχειρίζεται τὸ νεοελληνικὸν σχολεῖον διάλυσιν στύψης εἰς γλυφὸ νερό.

Καὶ λοιπὸν τὸ συμπέρασμα; πρέπει ἀντὶ τὰ χαλίκια καὶ τὸ γλυφὸ νερὸ νὰ φέρομεν εἰς τὸ σχολεῖον τὸ μητρικὸν ἰδίωμα καὶ τὴν ἔμφυτον γραμματικὴν; Ὅτι αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἰδεῶδες μας καμία ἀμφιβολία, οὔτε χρειάζονται συζητήσεις διὰ πράγματα αὐτοφάνερα, ἀλλὰ καὶ καμία ἀμφιβολία ὅτι, ὅσοι ἐπιδιώκουν κάποιον ἰδεῶδες, πρέπει νὰ ἐξετάζουν καλὰ καλὰ πῶς τὸ ἰδεῶδες αὐτὸ δύναται νὰ πραγματοποιηθεῖ, ὅσον τὸ δυνατὸν γρηγορώτερα ἀφοῦ, ὡς ἔδειξα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν τόσα θαύματα ἀμέσως αὔριον.

Εἶδαμεν, τί διαφορὰ χωρίζει τὸ σημερινὸν ἔθνος ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν πόλιν καὶ τί συνεπείας ἔχει τοῦτο ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν τὴν ἐθνικὴν. Εἶδαμεν τί εἶναι ἡ γραμματικὴ εἰς τὴν οὐσίαν της. Εἶδαμεν τί κατόρθωνεν εἰς τὴν ἀρχαίαν πόλιν ἡ ζωντανὴ μίμησις· πῶς δὲ ἡ γραμματικὴ καὶ γλωσσικὴ διδασκαλία σήμερον σκοπὸν ἔχει ν' ἀντικαταστήσει εἰς τὰ σημερινὰ ἔθνη τὴν μίμησιν ἐκείνην τὴν ζωντανήν.

Διὰ νὰ φέρομεν ὁμῶς τὸ ποθητὸν ἀποτέλεσμα δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ γνωρίζομεν τί εἶναι ἡ γραμματικὴ· ἀλλὰ πρέπει νὰ ἐξετάσομεν πῶς πρέπει νὰ τὴν παρουσιάσομεν εἰς τὸν παιδικὸν νοῦν, ὡς ἐπιστήμην δηλαδὴ ἢ ὡς τέχνην;

Καθημερινῶς βλέπομεν ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ὁμιλοῦν καὶ γράφουν ὠραῖα δίχως νὰ εἶχαν ποτὲ εἶδῃσιν ἀπὸ κανόνας, ἐνῶ οἱ περισσότεροι ἀπ' ἐκείνους, οἱ ὅποιοι μᾶς πλημμυροῦν μὲ γραμματικὰς καὶ κανόνας, δίδουν συγχρόνως καὶ τρανὰς ἀποδείξεις ὅτι καθόλου δὲν ὠφελήθησαν οἱ ἴδιοι ἀπὸ τοὺς κανόνας των.

Νὰ βαδίζομεν καὶ νὰ τρέχομεν μᾶς διδάσκει ὄχι ἡ φυσιολογία τῶν κινήσεων, ἀλλὰ τὸ ἀρκοῦδισμα, τὸ περιπάτημα, τὸ τρέξιμον.

Τὴν ἠθικὴν δὲν μᾶς διδάσκουν τὰ ἠθικὰ παραγγέλματα οὔτε τ' ἀρχαῖα, οὔτε τὰ νέα. Αὐτὰ κυρίως μᾶς δείχνουν πόσον εἶναι δύσκολον νὰ ὑπερνικήσει κανεὶς τὰς κακὰς του ἕξεις. Τὴν ἠθικὴν προσπαθεῖ νὰ μᾶς διδάξει τὸ καλὸν παράδειγμα, δηλαδὴ ἡ μίμησις καὶ αἱ καλὰ ἕξεις, αἱ ὅποιαι καθιστοῦν τὴν ἠθικὴν εὐκόλην, ὅπου καὶ ἡ κληρονομία βοήθει, ἡ συγκεντρωμένη δηλαδὴ ὑπὸ τῆς κληρονομίας μίμησις.

Κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον νὰ ὁμιλοῦμεν καὶ νὰ γράφομεν καλὰ μᾶς διδάσκει ἡ εὐθύς ἐκ παιδικῆς ἡλικίας συναναστροφή μὲ ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι ἔχουν τὸ προτέρημα αὐτὸ, καὶ ἀργότερα ἡ μελέτη τῶν ἀριστουργημάτων τῆς ἐθνικῆς γλώσσης, ἡ ἄμεσος δηλαδὴ πάλιν μίμησις καὶ ἄσκησις.

Φανερόν λοιπὸν ὅτι τὴν γραμματικὴν πρέπει νὰ παρουσιάσομεν ὄχι ὡς θεωρίαν, ὡς ἄθροισμα γνώσεων, ὡς κλάδον τοῦ ἐπιστητοῦ, ὡς ἐπιστήμην, ἀλλ' ὡς πρᾶξιν, ὡς τέχνην, ὡς ἄσκησιν, διὰ τῆς ὁποίας μᾶς ὀδηγεῖ ὁ τεχνίτης, ὁ μάστορ πρὸς τὴν ἰκανότητα. Αὐτῆς δὲ πάλιν τῆς τέχνης καὶ τὰς δύο ὀψεις, πρῶτον τὴν ἄσκησιν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τοῦ μάστορος πρὸς ἀπόκτησιν τῆς ἐμπειρίας, κατόπιν δὲ τὴν διδαχὴν τῶν κανόνων, τοὺς ὁποίους ἀκολουθεῖ ὁ ὀδηγός, ὁ μάστορ.

Ἐὰν δὲν καταλάβομεν καλὰ αὐτὰς τὰς διακρίσεις,

θα εξακολουθοῦν οἱ διδάσκαλοι νὰ προτιμοῦν νὰ συσσω-
ρεύουν νεκρὰς γνώσεις, ἐνῶ οἱ μαθηταὶ ἔχουν ἀνάγκη
ἀπὸ ζωντανὰ παραδείγματα, ἀπὸ πρότυπα μιμήσεως,
ἀπὸ διδασκάλους, οἱ ὅποιοι νὰ ξέρουν ἀρκετὰ καὶ νὰ
μποροῦν πολλὰ· καὶ λοιπὸν θὰ εξακολουθοῦν τὰ παι-
διὰ νὰ μὴ μαθαίνουν νὰ ὁμιλοῦν, οὔτε νὰ γράφουν,
οὔτε νὰ διαβάζουν τὴν γλῶσσαν των παρὰ ἀφοῦ πρῶτα
γλυτώσουν ἀπὸ τὰ νύχια τοῦ ἐλληνικοῦ σχολείου καὶ
τότε ἂν ἔχουν χρήματα, καιρὸν, φυσικὴν ἐξυπνάδα
κ' εὔρουν τὸν σωστὸν δρόμον.

Τὴν γραμματικὴν λοιπὸν θὰ παρουσιάσῃ τὸ σχο-
λεῖον ὡς ὁ μᾶστορ τὴν τέχνην εἰς τὸν μαθητὴν.

« Ἡ γραμματικὴ περιγράφει τὰς συνηθείας ἐκεῖνας
»τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης, τὰς ὁποίας παραδέχονται τῶρα
»καὶ ἀκολουθοῦν ὅσοι ὁμιλοῦν καὶ γράφουν ἄριστα τὴν
»ἀγγλικήν». Ἴδου τί παρουσιάζει ὡς ὄρισμὸν τῆς γραμ-
ματικῆς ὁ περίφημος γλωσσολόγος Whitney.

Φαντάζεσθε μίαν γραμματικὴν νεοελληνικὴν κατὰ
τὸν ὄρισμὸν αὐτόν; τί κωμικὸν ἀριστούργημα! Νὰ
ὑπόθεσις διὰ νέαν Βαβυλωνίαν!

Πῶς θὰ ἐθαυμάζαμεν τότε τὴν ἀττικίζουσαν, τὴν
καθαρεύουσαν, τὴν μῆτε ἀρχαίζουσαν μῆτε ἰδιωματι-
κὴν, τὴν ὅσον οἶόν τε ὁμαλήν τοῦ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως
τῶν ὠφελίμων βιβλίων συλλόγου; διότι ὅλαι αὐταὶ
εἶναι ἡ ἰδία λέπρα μὲ χιλίας μορφάς.

Μὴ νομίζετε, φίλε κύριε, ὅτι μοῦ πέρασεν ἀπὸ τὸν
νοῦν νὰ παρουσιασθῶ ὡς διοργανωτὴς τοῦ κλάδου
αὐτοῦ.

Ἡ γλῶσσα μας διατρέχει τὴν ἥρωικὴν τῆς ἐποχῆν.
Καὶ τὴν γραμματικὴν τῆς λοιπὸν θὰ συντάξῃ κανεὶς
ἀπὸ τοὺς ὀλίγους ἥρωας, οἱ ὅποιοι προσπαθοῦν νὰ δια-
λύσουν τὸ σκότος καὶ τὴν σύγχυσιν, νὰ ἐξοντώσουν τὴν
βίαν καὶ νὰ ἐγκαταστήσουν τὴν τάξιν καὶ τὴν συνεν-

νόησιν, τὸ ὅπως δηλαδὴ τοῦ ἡλίου εἰς τὸν νοῦν τοῦ καθενός μας, εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ ἔθνος.

Ἐγνωεῖται ὅτι εἰς τοὺς ἥρωας αὐτοὺς οὔτε ὡς ἀπερίσκεπτος ὁδηγὸς οὔτε ὡς κουτσὸς ἀκόλουθος μου ἐπέφρασεν ἀπὸ τὸν νοῦν νὰ παρουσιασθῶ καὶ νὰ συστήσω τὸν ἑαυτὸν μου.

Θὰ περιορισθῶ λοιπὸν νὰ ἐξετάσω μίαν μόνην ὄψιν τοῦ ζητήματος, τὴν ὄψιν τὴν πρακτικὴν, τῆς ταχθείας ἐφαρμογῆς.

Εἶναι ἡ σχολικὴ ἀναμόρφωσις ἢ ριζικὴ ἀμέσως αὔριον δυνατὴ; Ἐὰν ναί, τότε θὰ εἶναι περὶ τὰ ὅσα θὰ εἰπῶ περὶ γραμματικῆς. Μαχίρι!

Ἐὰν ὄχι, ἔὰν δὲν εἶναι ἀμέσως αὔριον δυνατὴ ἡ ριζικὴ ἀναμόρφωσις — μένει ὁμῶς πάντοτε κατεπείγουσα, τόσον κατεπείγουσα ὅσον δὲν τὸ ρανταζόμεθα — τόσον κατεπείγουσα ὥστε ἐνόςσω δὲν τὴν κάνομεν μένει ἡ ἐκπαίδευσίς μας ἢ ἐθνικὴ, εἰς τὸ ἐθνικὸν σχολεῖον ἄσκοπη ὡς ἐθνικὴ, καὶ εἶναι ἀδιάφορον διὰ τὸν Ἕλληνα ὅπου καὶ ἂν σπουδάζει.

Διὰ νὰ γίνῃ λοιπὸν ἡ σχολικὴ ἀναμόρφωσις ὅσον τὸ δυνατὸν γρηγορώτερα πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν πόσον εἶναι τὸ ἐρικτὸν, τὸ κατορθωτὸν.

Πόσον εἶναι λοιπὸν τὸ ἐρικτὸν: Δηλαδὴ τί σύστασιν πρέπει νὰ ἔχει ἡ γραμματικὴ ὥστε νὰ μὴ φέρνῃ ὅπως τώρα τὴν ἀναστολὴν καὶ τὸν ἐκτροχιασμὸν τῆς διανοητικῆς μορφώσεως, ἐκείνης ὅστιν ἔχει κατορθώσει τὸ οἰκιακὸν ἰδίωμα ἕως εἰς τὸ κατώρι τοῦ σχολείου:

Δηλαδὴ ἔὰν ἡ γραμματικὴ τῆς δημοτικῆς, τῆς μητρικῆς, τῆς γλώσσης μας εἰς κοντολογία, εἶναι τὸ ἰδεῶδες, πρὸς τὸ ὁποῖον θὰ τρέξομεν ὀλοταχῶς — τί εἶναι αὐτὸ τὸ ὀλοταχῶς καὶ πῶς θὰ τὸ κατορθώσομεν;

Ἄς προσέξομεν λοιπὸν εἰς τὰ τρία κύρια σημεῖα

— εἰς τὴν πρότασιν μὲ τὴν ἰδιάζουσαν κατασκευὴν
της — εἰς τὸ ρῆμα — εἰς τὸ ὄνομα.

Ὡς πρώτην ἀρχὴν θὰ ἔχει ἡ γραμματικὴ ν' ἀκολου-
θήσει τοὺς τρόπους τῆς ἐσωτερικῆς διανοητικῆς μας
ἐργασίας. Δὲν εἶναι βέβαια δυνατόν ν' ἀλλάξομεν τὸν
τρόπον, μὲ τὸν ὁποῖον ἐργάζεται τώρα, σήμερα ὁ νοῦς
μας. Τὸν τρόπον αὐτὸν μᾶς τὸν δείχνει ἡ πρότασις.
Ἡ κατασκευὴ τῆς εἶναι ἡ αὐτογραφία ἐκείνης τῆς
διανοητικῆς ἐργασίας. Ἡ οἰκοδομικὴ αὐτῆς τῆς προτά-
σεως μεταβάλλεται μὲ μεγάλην βραδύτητα καὶ δείχνει
πῶς τὸ πνεῦμα σιγὰ σιγὰ ἀλλάζει τὰς ἔξεις του, πῶς
ἀρχίζει νὰ βλέπει τὰ πράγματα ὑπὸ ἄλλην ὀπτικὴν
γωνίαν, ἀλλέως ν' ἀναλύει, νὰ συσχετίζει, νὰ συνθέτει
(Darmesteter. La vie de mots). Ἡ ψυχὴ, ἡ
ἀθροιστικὴ καὶ κοινωνικὴ ψυχὴ, ἀποκτᾷ σιγὰ σιγὰ νέας
ἔξεις, νέαν ροπὴν καὶ κατὰ τῆς ροπῆς αὐτῆς βία δὲν
εἰσχωρεῖ, διότι εἶναι βία κατὰ τοῦ νοῦ, κατὰ τοῦ ἐγώ.
Κατ' αὐτῆς λοιπὸν τῆς ροπῆς τὴν φορὰν θὰ παραλά-
βομεν τὴν πρότασιν μὲ τὴν κατασκευὴν της ἀπὸ τὴν
μητρικὴν εἰς τὴν ἐθνικὴν.

Καὶ τώρα ἄς ἐξετάσομεν τὰ συστατικὰ μέρη τῆς
προτάσεως καὶ πρῶτον τὸ ρῆμα. Ἡ σύλληψις καὶ ἐκ-
φρασις τῆς προτάσεως πρέπει νὰ γίνεταί δίχως ἐσωτε-
ρικοὺς κλονισμοὺς καὶ ἐμπόδια καὶ ἐκτροχιασμοὺς. Τὸ
ρῆμα λοιπὸν, τὸ ὁποῖον ὁμοιάζει μ' ἐν' ἄξονα μέσα εἰς
τὴν πρότασιν, πρέπει νὰ τὸ κρατήσομεν ὅσον τὸ δυνα-
τὸν ὅμοιον πρὸς τὸ ρῆμα τῆς μητρικῆς.

Ἄλλως δὲ τὸ θὰ καὶ τὸ νὰ καὶ τὸ ἄς ἐρίζαν κάτω
τὸν Γολιάθ τοῦ ἀρχαίου ρήματος· κ' ἐγινάν αὐτὰ ἡ
ὑποτακτικὴ, ἡ εὐχτικὴ, ἡ προστακτικὴ. Οὔτε ὑποτα-
γὴν οὔτε εὐχὰς καὶ προσταγὰς εἶναι πλέον δυνατόν νὰ
ἐκφράσομεν μὲ τὰς ἀρχαίας ἐγκλίσεις καὶ εἶναι πλέον
καιρὸς νὰ ὑποτάξουν τὸν νοῦν τους εἰς τὰ προσ-

τάγματα του ὀρθοῦ λόγου οἱ γραμματικοὶ μας.

Εἰς τὰς ἀνωτέρας τάξεις τοῦ σχολείου, ὅπου ἡ γραμματικὴ διδασκαλίᾳ θὰ γίνετα· πλέον ἱστορικῆ, θ' ἀριεργώνει τὸ κείμενον τῆς γραμματικῆς καὶ μερικοὺς παραγράφους μὲ μικρὰ στοιχεῖα. Ἐκεῖ ὡσὰν εἰς ἓνα εἶδος τερατολογικοῦ μουσείου θὰ βλέπει ὁ νέος τὰ διάφορα ἐκεῖνα ἔκφυλα προϊόντα τοῦ γραμματικοῦ ἀλκοολισμοῦ, τὰ ἐκ κοντείων συγκατακλίσεων καὶ γάμων τοῦ θὰ καὶ τοῦ νὰ μὲ τοὺς μέσους ἀορίστους βδελυρὰ καὶ παμμόχθηρα ἐκτρώματα καὶ ἄλλα ἀνάλογα βδελύγματα τῆς βαλσαμωτικῆς καὶ ἀττικοκιβδηλείας.

Μένει λοιπὸν τὸ ὄνομα, δηλαδὴ οἱ τύποι τῶν ὀνομάτων, αὐτὴ δὲ εἶναι ἡ μόνη ἀληθινὴ δυσκολία πρὸς κατάρτισιν ἐθνικῆς γραμματικῆς.

Τὰ ὀνόματα τῆς μητρικῆς μας καὶ τὰ ὀνόματα ὅσα ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν παραλαμβάνομεν ἀποκλείονται, λέγουν, ἀμοιβαίως. Τ' ἀρχαῖα καὶ ἀριστοκρατικὰ δῆθεν δὲν συγκατανεύουν νὰ ἔλθουν εἰς ἐπαρτήν μὲ τὰ ὀνόματα τῆς μητρικῆς μας, αὐτὰ δὲ γίνονται γελοῖα, ὅταν τοὺς ἀλλάξομεν τὸν τύπον. Διπλῆ λοιπὸν κωλυσίεργία καὶ διπλῆ κένωσις τῆς γλώσσης.

Τί πρόκειται νὰ κατορθώσομεν ; Εἰς τὴν ἐθνικὴν μας γλῶσσαν, ἡ ὁποία θὰ εἶναι ἡ παράτασις καὶ βλάστησις τῆς μητρικῆς, πρόκειται νὰ φιλοξενήσομεν τὰ ὀνόματα τῆς ἀρχαίας. Πῶς θὰ γίνε· τοῦτο ;

Ἐπικρατεῖ ἡ ἰδέα ὅτι δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ συμβίωσις τῶν τύπων, ἡ πολυτυπία, ἡ ποικιλοτυπία, ἡ παρδαλοτυπία· ἀδύνατον δηλαδὴ θεωρεῖται νὰ κλίνομεν τὸ ψωμί τοῦ ψωμιοῦ καὶ συγχρόνως ἡ ρώτισις τῆς ρωτίσεως, ἀλλὰ πρέπει νὰ εἴπομεν ἢ τὸ ψώμιον τοῦ ψωμίου ἢ ἡ ρώτισις τῆς ρωτίσεως. Ὡς ἐκ τῆς δυσκολίας αὐτῆς στερούμεθα καὶ τὸ ψωμί καὶ τὴν θείαν ρώτισιν, ἐξευτελίζομεν καὶ τὸν ἄρτον τῆς θείας λει-

τουργίας καὶ τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ καὶ τὸν οἶνον τῆς
 θείας μεταλήψεως· μυκτηρίζομεν καὶ τὸν Λόγον, τὸν
 ὁποῖον κατ' εἰκόνα του καὶ ὁμοίωσιν μᾶς ἔδωσεν ὁ
 πολυεύσπλαγχνος καὶ γίνετα· εἰς τὴν γλῶσσάν μας,
 ὅπως λέγει ὁ λαὸς, παραχώρηση Κυρίου.

Εἰς τὴν δυσκολίαν αὐτὴν τῆς συμβιώσεως τῶν τύπων,
 εἰς τὴν πολυτυπίαν, ἀπέδωκαν σημασίαν τόσῃν, ὅσην
 σχεδὸν καὶ εἰς τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα, καὶ ὅπως
 ἐκεῖνο ἔφερε κ' αὐτὴ τόσας κακὰς συνεπείας, ὅχι βέβαια
 ἐπὶ τοῦ ἀνθρωπίνου, ἀλλὰ ἐπὶ τοῦ ἑλληνικοῦ γένους,
 ὑποφέρει δὲ τὰ πάνδεινα καὶ ἡ γλῶσσα καὶ ἡ γραμ-
 ματικὴ καὶ ὁ ἐνδιάθετος καὶ ὁ προφορικὸς καὶ ὁ γρα-
 πτὸς λόγος καὶ ὅλοι μας κουτοὶ καὶ εὐφρεῖς, εἴτε δια-
 νοούμεθα εἴτε ὀμιλοῦμεν, εἴτε γράφομεν εἴτε ξυπνητοὶ
 καὶ ὀμιλοῦμεν μὲ τὸν νοῦν μας, εἴτε κοιμούμεθα καὶ
 παραλαλοῦμεν.

Ἡ γνώμη αὐτὴ ἀπέκτησε κῦρος δόγματος. Ἀκα-
 ταπαύστως ἐπαναλαμβάνεται ὅτι εἶναι μὲν δυνατὴ ἡ
 ἀνάμιξις δύο λεξικῶν, ἀλλ' ὅχι καὶ ἡ ἀνάμιξις δύο
 γραμματικῶν εἰς μίαν καὶ τὴν ἰδίαν γλῶσσαν.

Ἄλλ' ἄρα γε εἶναι δυνατὴ ἡ ἀνάμιξις δύο λεξικῶν
 δίχως τὴν ἀνάμιξιν δύο γραμματικῶν;

Ἄς ἀφήσομεν τὸ παράδειγμα τῆς τουρκικῆς, ὅπου
 τὸ φαινόμενον, ἡ ἀνάμιξις δηλαδὴ τριῶν λεξικῶν, εἶναι
 ὑπὸ ἐξέλιξιν καὶ σχηματίζει γλῶσσαν ὠραίαν, μουσι-
 κωτάτην, ἀρμονικὴν, καὶ ἄς προτιμήσομεν τὸ παρά-
 δεῖγμα τῆς ἀγγλικῆς, ὅπου ἡ ἐξέλιξις ἔφθασε πλέον εἰς
 τὸ τέρμα τῆς.

Δύο γλῶσσαι, δηλαδὴ δύο λεξικά, μὲ δύο γραμμα-
 τικὰς ἐσυγχωνεύθησαν . . . τὰ ὀνόματα καὶ τῶν δύο
 αὐτῶν γλωσσῶν εἶχαν τὰς κλίσεις καὶ τὰς πτώσεις
 τῶν· καὶ τὰ δύο τὰ ἔχασαν καὶ ἀφομοιώθησαν ὑπὸ τὸν
 κοινὸν τύπον τῆς ἀκλισίας.

Τὸν ἀγγλικὸν λαὸν καθυπέταξε λαὸς ἄλλης φυλῆς
 μὲ ἄλλην γλῶσσαν. Ὁ κατακτητὴς ἀπέκλεισεν ἀπὸ τὸ
 σχολεῖον, ἀπὸ τὰς ἀνωτέρας τάξεις τὴν γλῶσσαν τῶν
 ἀγγλοσαξῶνων· ἔχασε λοιπὸν αὐτὴ τὸ ὑπόδειγμα, τὸν
 κανόνα, τὸ συντηρητικὸν πνεῦμα καὶ ἐπῆλθεν ἡ βα-
 θμιαία ἀπώλεια τῆς κλίσεως. Ἡ ἀκλισία αὐτὴ δὲν πρέ-
 πει νὰ θεωρηθεῖ ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον γλωσσικῆς τελειό-
 τητος. Ναὶ μὲν παρέχει ἡ πτωχεία αὐτὴ, ἡ πτωτικὴ,
 ἀμεσότητα εἰς τὴν ἔκφρασιν, ἀλλ' ἐλαττώνει τὴν εὐφω-
 νίαν καὶ τὸν ρυθμόν,

Ten low words often creep in a dull line.

Pope.

παρεμποδίζει τὴν ἐλευθέραν διάταξιν τῶν λέξεων μέσα
 εἰς τὴν πρότασιν, ἐπαναφέρει τὴν γλῶσσαν εἰς τὴν
 πρώτην τοῦ μονοσυλλαβισμού κατάστασιν, ἐλαττώνει
 τὴν ἐλαστικότητα, τὴν πλαστικότητα, τὴν συνθετικὴν
 δύναμιν, καὶ ἐξαναγκάζει εἰς δάνεια ἀπὸ τὰς κλασσικὰς
 γλώσσας· ἡ δανεικὴ ὅμως αὐτὴ λέξις δὲν ἔχει ἐπὶ τοῦ
 νοῦ τὴν διεγερτικότητα, τὴν ὁποίαν ἔχει ἡ λέξις ποῦ
 γεννοῦν τὰ σπλάγγνα τῆς γλώσσης, δὲν ταχύνει τὴν
 διανοητικὴν ἐργασίαν, δὲν παρουσιάζει ἀμέσως εἰς τὸν
 νοῦν τὰς εἰκόνας, τὰς ἐντυπώσεις, ὅσας ὁ βίος ὑποβάλλει.

Ἀλλὰ δὲν πρόκειται ἐδῶ νὰ δείξομεν τὰ ἐλαττώ-
 ματα τῆς ἀγγλικῆς γλώσσης, διότι μὲ τὰ ὑπολειπόμενα
 προτερήματα κατόρθωσεν ὁ νοῦς νὰ μεταδώσει εἰς αὐ-
 τὴν τὰ προτερήματα τῆς γαλλικῆς καὶ νὰ τὴν κατα-
 στήσει ὑπερτέραν τῆς γερμανικῆς, ἡ ὁποία, ἂν καὶ
 πτωτικὴ, ἔμεινεν ἀκόμη δυσκίνητος.

Οἱ Ἄγγλοι μὲ ὅλην αὐτὴν τὴν διπλὴν κλητικὴν
 ἀπώλειαν, οὔτε τῆς λατινικῆς οὔτε τῆς σαξωνικῆς τὰς
 πτώσεις ἐζήτησαν νὰ ἐπαναφέρουν, οὔτε κλαίουσιν καὶ
 ὀδύρονται διὰ τὴν ἐξευτέλισιν καὶ πτωχείαν τῆς γλώσ-

σης των οὔτε τὴν ὑβρίζουν ὡς χυδαίαν βρωμολογίαν. (Παράβλεπε πρόλογον τοῦ λεξικοῦ Webster τελευταίαν ἔκδοσιν καὶ Hinsdale Theaching the language Arts Appleton New York).

Ὅπως δὴποτε τὸ δίδαγμα δι' ἡμᾶς εἶναι ὅτι ἔγινεν ἡ ἀνάμιξις δύο λεξικῶν μὲ δύο διαφορετικὰς γραμματικὰς. Τὴν ἀφομοίωσιν τὴν ἔφερε τὸ τρίψιμον καὶ τὸ πέσιμον κάθε σχεδὸν κρωσσιῦ ἀπὸ τ' ἄλλοτε τόσον πλουσιόκρως ἐκεῖνα φορέματα· ἀλλ' ἐχρειάσθησαν αἰῶνες καὶ αἰῶνες πολλοὶ (μὲ δεκαρτὰ περίπου· πρβλ. Hinsdale The function of English Grammar I. c).

Ἄλλὰ εἶναι ἄρα γε ἀνάγκη νὰ καταφύγομεν εἰς ξένας γλώσσας δι' ἀποδείξεις; δὲν παρέχει ἡ γλῶσσα μας ἀρκετὰς; δὲν παρέχει πρῶτον ἡ ἀρχαία ἀποδείξεις ποικιλοτυπίας;

Αἱ νεώτεροι ἐρευνᾶν ἔδειξαν ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν ὁμηρικῶν ἐπῶν εἶναι ἓνα μωσαϊκόν, ὅπου μὲ τέχνην προσαρμόζονται λέξεις ἀπὸ διαφόρους ἐποχὰς καὶ διαλέκτους. Τῆς Ἰωνικῆς φαίνονται εἰς τὰ ἔπη καὶ αἱ τρεῖς ἡλικίαι. Τοὺς αἰολισμοὺς κατὰ τὸν Sayce διακρίνομεν ὅπως ἔντομα μέσα εἰς ἤλεκτρον. Ἄλλὰ καὶ ἀττικισμοὺς πολλοὺς εὐρίσκομεν ὄχι μόνον ἀπὸ τὴν παλαιὰν ἀττικὴν, ἀδελφὴν τῆς παλαιᾶς Ἰωνικῆς, ἀλλ' ἀττικισμοὺς γνησίους μετὰ τὸν χωρισμὸν δηλαδὴ τῆς ἀττικῆς ἀπὸ τὰς Ἰωνικὰς διαλέκτους, προϊόντα τοῦ ἀττικοῦ ἐδάφους καὶ φράσεις μὲ νέαν χροιάν, μὲ νέον νόημα καὶ λέξεις φιλοσοφικῆς προελεύσεως (κατὰ τὸν Paley), λέξεις, τὰς ὁποίας δὲν θὰ ἐπερίμενε ν' ἀπαντήσῃ κανεὶς εἰς ποίημα προορισμένον διὰ λαϊκὸν ἀκροατήριον.

Ὅπως δὴποτε καὶ δι' ὁποιοῦσδήποτε λόγους τὸ φαινόμενον, τὴν παράθεσιν δηλαδὴ γλωσσικῶν στοιχείων ἀρχαίων καὶ νεωτέρων καὶ ἐπομένως τὴν ποικιλοτυπίαν καὶ παραδοτυπίαν, τὴν παρατηροῦμεν ἔκτοτε (Sayce on the Language of the greek epic poets and

more especially of the Iliad and Odyssey παράρτημα τοῦ Α' τόμου τῆς History of classical greek Literature by J. P. Mahaffy 1895 σελίς 255 - 285).

"Ἐπειτα μήπως ἡ ἀττικὴ, ἴσα ἴσα εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς, δὲν μᾶς παρουσιάζει παραδείγματα ὄχι πλέον ἀπλῆς πολυτυπίας, ἀλλὰ κατ' εὐθείαν παραθέσεως τύπων λαϊκῶν; Οἱ φιλόγελω, τῶν φιλόγελων, τοὺς φιλόγελως — οἱ δύσερω, τῶν δύσερων, τοὺς δύσερως, καὶ κοντὰ εἰς αὐτὰ οἱ γέλωτες, τῶν γελώτων, τοὺς γέλωτας κλ. κλ. δὲν εἶναι τάχα παρδαλοτυπία;

"Ἐπειτα ποῦ τάχα εὐρίσκεται ὀμαλότης εἰς τοὺς ἀρχαίους τύπους, πῶς εἶναι δυνατὸν κοντὰ εἰς τὸ ὑγεία, χαρὰ, τιμὴ νὰ μὴν ἀνατριχιάσει κανεὶς ἀπὸ τὸ θριξ, τριχός, τριχί, κτεῖς, κτενός, κτενί; Διὰ γλῶσσαν μὲ τόσην ποικιλοτυπίαν δὲν δείχνουν ἀνεπιτηδειότητα τὰ θηλυκοφανῆ ἀρσενικά, τὰ ἀρσενικοφανῆ θηλυκά, ὁ πατήρ, ἡ μήτηρ, ἡ θυγάτηρ, ὁ ἄρρην καὶ ἡ φρῆν, ὁ ψάρ καὶ δάμαρ καὶ ἀναρίθμητα ἄλλα;

Καὶ μήπως δὲν ἐξακολούθησε νὰ διατηρεῖ τὴν ἀληθινὴν παράδοσιν τοῦ ἀττικισμοῦ κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὸν Πλάτωνα ὁ λαὸς, ὁ ὁποῖος ἀπὸ αὐτὰ τὰ πλουτωνικά... ἔφκιασε τὰ ὀμαλὰ ἀπλούστατα καὶ ὠραῖα, ἡ χτένα τῆς χτένας, τὸ χτένι τοῦ χτενιοῦ, ἡ χέρα, τὸ χέρι, τὸ χεράκι, ὁ πατέρας, ἡ μητέρα, ἡ θυγατέρα.

Εἰς τὴν ἐργασίαν αὐτὴν κατέγινεν ὁ ἐλληνικὸς λαὸς καὶ σιγὰ σιγὰ ὅπως ἡ φύσις, ἣτις «κρύπτεσθαι φιλεῖ», κατόρθωσε νὰ μεταβάλει τὰ ἀρχαϊκώτερα καὶ ἀνεπιτηδεῖα καὶ βαρβαροειδῆ εἰς ἀπλούστερα καὶ τεχνικώτερα.

Ὁ κύριος Menier ἐδημοσίευσε σειρὰν ὀνομάτων μὲ διπλῆν κλίσιν (Annuaire de l'association des études Grécques 1873. Mots à déclinaison double).

Γραικες καὶ Γραικοὶ

πίθηξ	πίθηκος	καὶ	πίθηκος	πιθήκου
πίδαξ	πίδακος	»	πίδακος	πιδάκου
σχύλαξ	-κος	»	σχύλακος	-κου
φύλαξ	-κος	»	φύλακος	-κου
πρόσφυξ	-γος	»	πρόσφυγος	-γου
ὄνυξ	-γος	»	ὄνυγος	-ου
	κλ.		κλ.	κλ.

Τὸ ὠραῖον ἐκεῖνο χωρίον τοῦ Πλάτωνος «Διὰ τὸ ἀπανταχοῦ στρέφεσθαι τὰ ὀνόματα, οὐδὲν θαυμαστὸν ἂν εἴη, εἰ ἢ παλαιὰ φωνὴ πρὸς τὴν νυνὶ βαρβαρικῆς μηδὲν διαφέρει» (Κρατύλος 421 D.), δὲν μᾶς δείχνει ὀλοφάνερα ὅτι ἢ παράθεσις τῶν νεωτέρων μὲ τοὺς ἀρχαιότερους τύπους ἐγένετο, ἀφοῦ ἔκανε αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν, καὶ δεύτερον καὶ σπουδαιότερον ὅτι ὄχι τὰ νεώτερα, ἀλλὰ τὰ ἀρχαῖα ἔκαναν τὴν ἐντύπωσιν τῆς ἀνεπιτηδειότητος καὶ βαρβαρότητος.

Νομίζω λοιπὸν τὴν παράθεσιν αὐτὴν τῶν τύπων πρέπει νὰ τὴν παραδεχθῆι κατ' ἀρχὴν ἢ γραμματικῆς μας. Εἰς τὰ παιδιὰ, τῶν ὁποίων ὁ νοῦς καὶ ἡ μητρικὴ γραμματικὴ εἶναι ἀκόμη ἀμόλυντα καὶ ἄρτια, ἢ παράθεσις αὐτὴ θὰ διεγείρει ἀμέσως τὸ αὐτί. Ὁ ἀρχαῖος τύπος θὰ τείνει ν' ἀφομοιωθῆι πρὸς τὸν νέον, ποτὲ τὸ ἐναντίον. Εἰς αὐτὸ τὸ ἐναντίον ἔχει τὸ προνόμιον νὰ καταγίνεται ἢ καθαρεύουσα. Ἀλλὰ τὴν κιβδηλείαν ὡς τέχνην πρέπει νὰ τὴν διδαχθῆι κανεῖς, ὅπως χρειάζεται νὰ διδάξῃ κανεῖς τὸν νέον ἄνθρωπον τὸν ὑγιῆ νὰ ὑπερνικήσῃ τὴν φυσικὴν ἀντιπάθειαν πρὸς τ' ἀλκοολικὰ ποτὰ, καὶ ἀρκετὴ ἀσκησις διὰ νὰ τὰ συνηθίσει.

Ἡ παράθεσις αὐτὴ τῶν τύπων θὰ κάνει πολλάκις δυσαρμονικὴν ἐντύπωσιν, ἀλλ' ἀπὸ αὐτὴν τὴν δυσαρμονικὴν παράθεσιν θὰ ἐπέλθῃ βέβαια ἀρμονικὴ λύσις. Περὶ αὐτοῦ δὲν εἶναι δυνατόν ν' ἀμφιβάλλῃ κανεῖς. Παράδειγμα ἀνάλογον μᾶς παρουσιάζει μία ἄλλη

τέχνη, πολὺ συγγενὴς μὲ τὴν τέχνην τῶν λόγων.

Τοῦ θαυμαστοῦ τῆς σημερινῆς ἁρμονίας πλούτου ἡ ἀφετηρία δὲν εἶναι μία ἁρμονικὴ ἐπινόησις.

Ἡ ἀρχαία μουσικὴ βασίζεται ἐπὶ τῆς κινήσεως μιᾶς φωνῆς καὶ ἐπὶ τῆς ὁμοφωνίας.

Τὴν νεωτέραν μουσικὴν χαρακτηρίζει ἡ ἁρμονία.

Ἡ μετάβασις ὁμῶς ἀπὸ τὴν μίαν περίοδον εἰς τὴν ἄλλην ἔγινεν ὄχι ἀπὸ ἁρμονικὴν ἔμπνευσιν, ἀλλὰ μεταξὺ αὐτῶν τῶν δύο μουσικῶν φάσεων ἐμεσολάβησε περίοδος πολυφωνίας.

Αἱ πρῶται ἀπόπειραι ἔγιναν κατὰ τὸν μεσαιῶνα. Δύο μελωδία μὲ ὅλως διόλου διάφορον χαρακτήρα ἐψάλλοντο συγχρόνως. Συνηθέστατα π. γ. μία λειτουργικὴ ψαλμωδία ἐζευγαρώνετο μὲ κανένα λαϊκὸν καὶ μάλιστα τρελλούτσικο τραγουδάκι. Μὲ κάποιας μεταβολὰς εἰς τὸν ἦχον καὶ εἰς τὸν ρυθμὸν κατόρθωναν εἰς τὴν ἀρχὴν νὰ καταστήσουν ἀνεκτὸν τὸ κάπως κακόφωνον αὐτὸ ζευγάρωμα. Αἱ ἀπόπειραι αὐταὶ ἐγένοντο κατὰ τὰς μεσαιωνικὰς συναναστροφὰς πρὸς διασκέδασιν καὶ θυμηδίαν. Ἀμέσως ὁμῶς ἀπὸ τὰς πρῶτας αὐτὰς ἀποπείρας ἐφάνηκεν ὅτι ἦτο δυνατὸν δύο μελωδία ὅλως διόλου ἀνεξάρτητοι ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην καὶ ἑτερογενεῖς νὰ ψάλλονται συγχρόνως κοντὰ ἢ μία εἰς τὴν ἄλλην καὶ νὰ συμβαδίζουν ἀρκετὰ καλά.

Μὲ τὸν καιρὸν ἄρχισαν νὰ συμπλέκουν περισσοτέρας ἀπὸ τὰς δύο φωνὰς. Δυσἁρμονία καὶ κακοφωνία ἦσαν κατ' ἀρχὰς κατ' ἀναπόφευκτον, ἀλλ' ὁ καιρὸς ἐδίδαξε πῶς ἔπρεπε νὰ προλαμβάνονται καὶ λύονται εἰς ἁρμονίαν.

Ἡ ἀνάγκη νὰ συγκρατηθοῦν τόσαι φωναὶ ἐπέβαλε τήρησιν τοῦ χρόνου αὐστηροτάτην καὶ ἔτσι σιγὰ σιγὰ καὶ τὸ ρυθμικὸν τῆς μουσικῆς σύστημα ἐπλουτίσθη καὶ ἡ μελωδικὴ κίνησις ἔγινεν ἐντονωτέρα καὶ ἡ αἰσθητικὴ ἐντύπωσις πλέον κανονικὴ.

Τὴν περίοδον αὐτὴν διεδέχθη ἡ σημερινὴ τῆς ἁρμονικῆς μουσικῆς (Παράβ. Helmholtz. Die Tonempfindungen 370).

Μὲ τὴν μουσικολογικὴν αὐτὴν παρέκβασιν ἠθέλησα νὰ δείξω ὅτι ἐπέρχεται ἁρμονικὴ λύσις δίχως ν' ἀναχωρήσει κανεὶς ἀπὸ ἁρμονικὴν ἐπίνοιαν, ἔμπνευσιν, ἀποκάλυψιν.

Διδασκαλία τῆς γραμματικῆς.—Μὲ τὴν διδασκαλίαν αὐτὴν πρόκειται νὰ ἔλθῃ τὸ παιδί εἰς ἐπίγνωσιν τῆς γραμματικῆς ἐκείνης, κατὰ τὴν ὁποίαν ἐργάζεται ἀσυναίσθητως ὁ νοῦς μας. Τὸ παιδί θὰ ὀδηγηθεῖ λοιπὸν εἰς τὴν πρότασιν καὶ τὴν κατασκευὴν τῆς δίχως κείμενον γραμματικῆς.

Ἀργότερα μετὰ τὰ πρῶτα-τρία ἢ τέσσαρά ἔτη ἀρχίζει τὸ κείμενον τῆς γραμματικῆς. Καὶ τότε ὅμως ἀκόμη τὸ κείμενον αὐτὸ πρέπει νὰ εἶναι ὅσον τὸ δυνατόν πρακτικόν.

Πάντοτε μάλιστα διὰ τὴν ἡλικίαν αὐτὴν ἡ νοερὰ δρᾶσις πρέπει νὰ ἐφαρμόζεται ἐπάνω εἰς κᾶτι αἰσθητόν.

Τὰ δένδρα, τὰ φυτὰ, τὰ ζῶα, τὴν φυσικὴν, τὴν χημείαν δὲν πρέπει νὰ διδάσκει τὸ σχολεῖον μὲ λέξεις, μὲ χαρτὶ καὶ μελάνι. Εἶναι κακὸ καὶ ψυχρὸ. Ἀκόμη χειρότερον εἶναι ἡ γραμματικὴ, ὅταν διδάσκεται μόνον μὲ λέξεις καὶ προτάσεις ἀφηρημένας, καὶ διὰ ν' ἀποφύγομεν αὐτὸ ὁ μόνος τρόπος εἶναι νὰ γυμνάζεται τὸ παιδί ἐπάνω εἰς τὰς προτάσεις, τὰς ὁποίας αὐτὸ τὸ ἴδιον κατασκευάζει μὲ τὸν δικόν του νοῦν.

Τὰς δυσκολίας τῆς τεχνολογίας πρέπει νὰ εὔρει ἡ γραμματικὴ ὑπερνικημένας ἀπὸ τὸ ἀλφαριθμητικὸν καὶ ἀναγνωσματικὸν. Ἄς μιμηθοῦμεν εἰς αὐτὸ τὴν μέθοδον, μὲ τὴν ὁποίαν ἄλλοι λαοὶ ἐνίκησαν ἄλλας δυσκολίας τῆς γλώσσης των.

Οἱ Ἄγγλοι ἀπολύτως κανένα κανόνα περὶ προφορᾶς δὲν παρουσιάζουν εἰς τὰ παιδιὰ των, ἄλλως θὰ ἐχρειάζοντο ἄρκετὸν μέρος τῆς ζωῆς πρὸς ἐκμάθησιν ὄχι τῆς προφορᾶς, ἀλλὰ τῶν κανόνων.

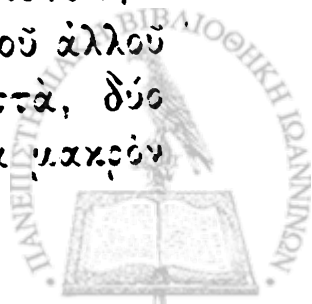
Ἡ δυσκολία δὲ αὐτὴ ἔχει καὶ τὴν ἀντίστοιχὴν τοῦ συλλαβισμού καὶ τῆς γραφῆς. Τὰ γράμματα δηλαδὴ τοῦ ἀλφαβήτου, τὰ ὅποια μπορεῖ νὰ κατανικήσει κανεὶς τὸ καθένα χωριστὰ, ἀποκτοῦν τρομακτικὰς ιδιότητες ἅμα συνενωθοῦν εἰς συλλαβὰς. Καὶ περὶ τῆς δυσκολίας αὐτῆς δὲν λέγουν τίποτα αἱ ἀγγλικά καὶ γραμματικά. Καὶ ὁμως μὲ τὰς ὀλίγας των συλλαβὰς ἔχουν οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ νὰ προφέρουν καὶ γράψουν τοὺς πλέον ἀπιθάνους φθόγγους.

Ἐξηγήσεις περὶ τῶν 8 a, 5 e, 3 i, 4 o, 6 u, 2 oo κλπ. περὶ τοῦ τί κυρίως διακρίνει τὰ φωνήεντα καὶ τὰ σύμφωνα, περὶ συλλαβισμού κτλ. εὕρισκε ὁ πρῆργος εἰς 50 ὑπερμεγέθεις πυκνοτυπωμένας σελίδας τοῦ μεγάλου λεξικοῦ τοῦ Webster, ὅσας πληροφορίας θέλει.

Τὰς μεγάλας αὐτὰς δυσκολίας λύουν οἱ Ἄγγλοι ἀπλούστατα ἔξω τῆς γραμματικῆς εἰς τὰ ἐξαισιᾶ των ἀναγνώσματάρια (Royal Readers). Εἰς τὸ τέλος κάθε ἀναγνώσματος προσφέρεται εἰς τὸ παιδί πρὸς ἀποστήθισιν ἄρκετος ἀριθμὸς λέξεων, καὶ ἔτσι τὸ παιδί ἐξοικειώνεται μὲ τὴν ὀρθογραφίαν, τὸν συλλαβισμόν καὶ τὴν προφοράν.

Ἀνάλογα ἄς κάμωμεν διὰ τὴν δικήν μας δυσκολίαν. Ἄς πάρωμεν ἓνα παράδειγμα καὶ μάλιστα ἄς τὸ πάρωμεν ἀπὸ τὴν περίφημην ἐκείνην νεοελληνικὴν γραμματικὴν, τὴν ὁποίαν ἀνέφερα εἰς τὴν πρώτην μου ἐπιστολήν.

Ἀσκήσεις. Ὁ μῦς ἔχει ἐπὶ τῆς κεφαλῆς (ποῦ ἄλλοῦ μπορούσες νὰ τᾶχει;) δύο ὦτα μακρὰ καὶ λεπτὰ, δύο ὀφθαλμοὺς μελκνας καὶ ζωηροὺς. ρίνα, στόμα μακρὸν

καὶ μύστακας μακροὺς κατὰ τὰ χεῖλη (ποῦ ἄλλου;). Ὁ μῦς κατοικεῖ ἐντὸς τῶν ὀπῶν τῶν τοίχων ἢ τῶν ὀροφῶν· τρώγει ἄρτον, καρπούς καὶ φαγητά. Βλάπτει τὰ ἐνδύματα καὶ τὰ βιβλία καὶ εἶναι πανουργότατος· τοὺς μῦς συλλαμβάνουν διὰ παγίδων.

Ἐξελλήνισις. Ὁ ποντικὸς ἔχει μύτη, αὐτιά μακροῦλά, μαῦρα μικρὰ καὶ ζωηρὰ ματάκια κτλ. κτλ. Κατοικεῖ μὲς' τὰ πατώματα, στοὺς τοίχους, στὰ ὑπόγεια. Τρώγει τυρὶ, ψωμί, αὐγά, πωρικά· στήν ἀνάγκη καὶ ροῦχα καὶ βιβλία, δὲν ἀγγίζει ὅμως ποτέ νεοελληνικὲς καὶ ἀττικὲς γραμματικὲς.

Ἀσκήσεις. Τὸ ψωμί, τοῦ ψωμιοῦ, τὸ ψωμί, τὰ ψωμιά, τῶν ψωμιῶν, τὰ ψωμιά—τὸ τυρὶ, τοῦ τυριοῦ—τὸ αὐτὶ, τοῦ αὐτιοῦ—τὸ μάτι, τοῦ ματιοῦ κτλ.—τὸ ἀβγό, τοῦ ἀβγοῦ κτλ.

Ἡ παγίδα, τῆς παγίδας κ.τ.λ. — ἡ ράχη, τῆς ράχης, κτλ. — ἡ λαμπάδα τῆς λαμπάδας κτλ.

Σημείωσις διὰ τὰ παιδιά. — Τὰ ὀνόματα αὐτὰ θὰ εὑρετε καὶ μὲ διαφορετικὴν κλίσιν — ἡ παγίς, τῆς παγίδος, τὴν παγίδα — ἡ ράχης, τῆς ράχεως, τὴν ράχιν — ἡ λαμπάς, τῆς λαμπάδος, τὴν λαμπάδα. — Οἱ τύποι αὐτοὶ, εἶναι ἀρχαῖοι τοὺς μεταχειρίζονται οἱ ἀρχαῖζοντες. Περισσότερας ἐξηγήσεις θὰ εὑρετε κατόπιν εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς γραμματικῆς.

Ἰδιαιτέραν δυσκολίαν παρουσιάζει ὁ πληθυντικὸς τοῦ θηλυκοῦ. Ἄν ἡ σχολικὴ ἀναμόρφωσις εἶναι ἀμέσως ριζικὴ, δυσκολίαι πολλαὶ δὲν θὰ ὑπάρχουν, ἂν ὄχι, θὰ πρέπει νὰ καταφύγομεν εἰς προσωρινὰ μέτρα.

Ν' ἀφήσομεν τὸ αἰ καὶ τὰς ὅπως εἶναι καὶ νὰ συνηθίσωμεν τὰ παιδιά νὰ βλέπουν αἰ καὶ τὰς καὶ νὰ προφέρουν οἰ καὶ τίς; Ἴσως ἄλλοι εὑρουν καλλιτέραν λύσιν. Ὅπωςδήποτε αὐτὴ εἶναι μία ἀπλῆ πρότασις. Τὸ ζήτημα εἶναι ν' ἀρχίσει ἡ γραμματικὴ νὰ παρακο-

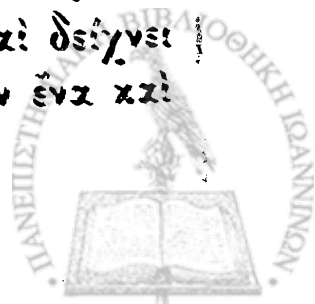

λουθεῖ τὴν ὀμιλίαν καὶ νὰ βλέπει τί γίνεται εἰς τὸν νοῦν ὄλων μας.

Πολὺ σπανίως θὰ παρατηρήσωμεν ἄνδρας καὶ γυναῖ-
κας νὰ μεταχειρίζονται τοὺς ἀρχαίους τύπους καὶ τὴν
καθαρεύουσαν, ὅταν ὀμιλοῦν. Σπανίως δηλαδὴ θ' ἀκούσει
κανεὶς αἱ μηλέαι, αἱ ροδακινέαι, αἱ συκαῖ, αἱ λέμβοι,
αἱ κῶπαι, αἱ ἐρημερίδες· ἐνίοτε ἤκουσα καὶ αἱ ἐρημερί-
δαι, αἱ εἰκόνας καὶ αἱ ρουντουκέαι.

Ὅσοι ὁμῶς δὲν ἐροῖτήσαν εἰς τὸ διδασκαλεῖον, καὶ
ὅσων ἡ κοῤῥασις ἦτον ἀρεστὴ ν' ἀντισταθεῖ εἰς τὰ καθάρ-
σια καὶ τὸ νερόδραστο ρῦξί τῶν ἐλληνικῶν σχολείων
καὶ παρθεναγωγείων, δηλαδὴ ἀκόμη εὐτυχῶς τὸ μεγα-
λῆτερον μέρος τοῦ ἔθνους, αὐτοὶ ἔχουν τὴν τάσιν νὰ
ἐπιβάλλουν εἰς τὸ ἀρχαῖον ὄνομα τὸν τύπον τοῦ νέου
νοῦ καὶ τοῦ ὀρθοῦ λόγου.

Ἀκούσατε τὰ παιδιὰ ἅμ' ἀρχίσουν τὴν καθαρτικὴν
δίαιταν τοῦ σχολείου. Θὰ τὰκούσετε νὰ σᾶς ὀμιλοῦν
γιὰ τὶς μητέρας των, γιὰ τοὺς ἀδερφοὺς των, γιὰ τὶς
ὄφρες, τὶς μέρες, τὶς νύχτες, γιὰ τὶς βάρκες μὲ τὰ πανιά
καὶ τὰ κουπιὰ των, γιὰ τὶς δούλες, τὶς πλύστρες, τὶς
σφουγγαρίστρες, τὶς σιδερώτρες, τὶς ράφτρες — γιὰ τὶς
τοματιές, τὶς ἀγκινარიές, τὶς ροδακινιές, τὶς κερασιές,
τὶς ροδιές, τὶς λεμονιές, τὶς πορτακαλιές, τὶς ὠραιές
ζωγραφιές, τὶς ἄγιες εἰκόνας — καὶ κοντὰ εἰς αὐτὰ θ' ἀκού-
σετε καὶ τὴν ἀρχαίαν κλίσιν: αἱ πρῶται πτήσεις, αἱ
νεώτεραι ἀνακαλύψεις — τὰς κακὰς πράξεις καὶ κακὰς
λέξεις, ἀλλὰ συντηθέστερα: τὶς κακὰς λέξεις καὶ τὶς κακὰς
πράξεις. Ὅσον ἐξυπνότερα τὰ παιδιὰ, ὅσον ὀλιγώτερα
δασκαλεμένα καὶ δασκαλωμένα, τόσον ὑπερισχύει εἰς
τὴν ὀμιλίαν ὁ ἀληθινὸς τύπος ὁ σωστός, ὁ ὁποῖος δεῖ-
χνει τί γίνεται μέσα εἰς τὸν νοῦν ὄλων μας καὶ δεῖχνει
εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ τοὺς διδασκάλους τὸν ἕνα καὶ
μόνον σωστὸν δρόμον.

Αὐτὴν λοιπὸν τὴν διπλοτυπίαν, τὴν ποικιλοτυπίαν, τὴν παρδαλοτυπίαν τὴν ἔφερεν εἰς τὸν νοῦν μας ἢ ἀνέλιξις τῆς γλώσσης. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ἡ ἀπλοποίησης, ἡ ὁμάλωσις, ἀπὸ τὸ ἄλλο ἡ παράδοσις· εἰς αὐτὴν τὴν θέσιν εἵμεθα σήμερον, ἄς τὴν παραδεχθοῦμεν ὡς ἀφετηρίαν καὶ ἄς ζητήσομεν τὴν ταχυτέραν ἀπαλλαγὴν, τὴν ταχυτέραν δηλαδὴ ἐγκατάστασιν τῆς μητρικῆς γραμματικῆς.

Ἐὰν ἡ ριζικὴ ἀναμόρφωσις δὲν εἶναι ἀμέσως διὰ μιᾶς δυνατὴ, διὰ τί νὰ μὴν ἐκλέξομεν ἓνα μικρὸν κακὸν, τὸ ὁποῖον θὰ μᾶς ἀπαλλάξει ἀπὸ τὸν ἐκπαιδευτικὸν ὄλεθρον;

Τὸ παιδί πρέπει νὰ μάθει ὅτι τὸ νερὸ λέγεται νερὸ εἰς τὸ ἀλφάβητάριον, εἰς τὸ ἀναγνωσματάριον, εἰς τὰς ἐκθέσεις του, εἰς τὰς φιλολογικὰς του ἀσκήσεις, εἰς τὸ γυμνάσιον, εἰς τὸ πανεπιστήμιον, εἰς τὴν κοινωνίαν, εἰς τὴν Βουλὴν, ὅπως λέγεται νερὸ καὶ ὅταν τὸ παιδί εἶναι μόνον του ἢ παίζει μὲ τᾶλλα παιδιά.

Ὅτι ὁ πατέρας του ὀνομάζεται πατέρας, ὄχι πατήρ· ἢ μητέρα μητέρα, ὄχι μήτηρ—ὅτι ὁ σωτὸς, ὁ δόκιμος, ὁ ὡραῖος, ὁ ἀγαπητὸς, ὁ φιλολογικὸς τύπος εἶναι ἢ μητέρα, τῆς μητέρας ὁ ἄλλος εἶναι ἀπηρχαιωμένος, ἀδόκιμος, ἀσχημος, κακὸς, ψυχρὸς, σχολαστικὸς, — πέρασε, πάγει.

Αὐτὰ εἶναι τὰ σωστά. Ἐὰν κοντὰ εἰς αὐτὰ τᾶληθινὰ μάθει καὶ κάμποσα στραβὰ, π. χ.

διατυπώσεις	ἀντὶ διατυπώσεις
κ' ἐξηγήσεις	ἀντὶ ἐξήγησες
κ' ἐξετάσεις	ἀντὶ ἐξετάσεις ἢ ἐξέταξες κλ.

εἶναι βέβαια καὶ αὐτὸ μιὰ μικρὴ βλάβη, ἀλλὰ βλάβη ποῦ θὰ διορθωθεῖ μονάχη της, διότι ὁ σωτὸς νοῦς σιάζει τὰ στραβὰ, ὁ στραβὸς ὅμως στραβώνει καὶ τὰ

ἴσια. Ὁ ἴσιος νοῦς εἶναι ἡ μητρική, ὁ στραβὸς ἡ καθα-
ρευούσα.

Τὸ ζήτημα εἶναι νὰ σώσομεν τὸν πυρῆνα τῆς γλώσ-
σης ἀπὸ τὸ μόλυσμα τῆς καθαρευούσης· τᾶλλα θὰ
διορθωθοῦν ταχύτατα. Ἐνδέχεται μερικοὶ νὰ νομίσουν,
ὅτι θυσιάζω εἰς πρακτικὸν σκοπὸν τὴν τελείαν, τὴν
ριζικὴν ἀναμόρφωσιν, τὸ ἰδεῶδες.

Ὅχι καθόλου· τὸ νὰ ἐπιδιώκει κανεὶς ἰδεῶδη εἶναι
ἐνδειξίς τῆς ὑψίστης δυνάμεως τοῦ ἀνθρώπου. Αὐτὴ
εἶναι ἡ μεγαλειτέρα δύναμις, ἡ ὁποία κινεῖ καὶ ἀλλάζει
καὶ ἀνανεώνει τὸν κόσμον.

Πολλοὶ θεωροῦν τὰ ἰδεῶδη ὡς σκιάς ματαίας, ἀλλὰ
ὑπάρχουν σκιαὶ δίχως νὰ ὑπάρχουν τὰ σώματα καὶ ὁ
ἥλιος;

Ἐπειτα οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ, ὅσοι ἐπιδιώκουν τὰ ἰδεῶδη,
εἶναι ἄρα γε ἄνθρωποι τυχαῖοι; Δὲν εἶναι αὐτοὶ, οἱ ὁποῖοι
βλέπουν τὸ μέλλον πρὶν ἀπὸ τοὺς ἄλλους, οἱ ὁποῖοι
ἀγαποῦν μίαν ὀρθὴν ιδέα, τὸ ἰδεῶδες μέλλον, ἀπὸ
πράγματα στραβὰ παρόντα, τὰ ὁποῖα ὅμως θὰ τοὺς
ἔκαναν νὰ φαίνοντα ὑρόνιμοι, νουνεχεῖς, γνωστικοί;

Ἡ ιδέα λοιπὸν ὅτι ἡ μητρική μας γλῶσσα θὰ ὑψω-
θεῖ εἰς ἐθνικὴν καὶ θὰ φωτίζει τὸν νοῦν ὄλων μας ἀπὸ
τὴν κούνια ἕως εἰς τὰς ἀκρωρείας ὅπου θὰ φθάσει ἡ
μεγαλοφυΐα, αὐτὴ εἶναι ἰδέα φωτεινὴ καὶ ζεστὴ ὅπως
ὁ ἥλιος.

Δι' αὐτὸ τὸ ἰδεῶδες, ἀκέραιον, ἐργάζονται οἱ ἥρωες,
οἱ ἄριστοι, οἱ ὑπερβιοπαλαισταί. Ἀλλὰ τὸ σχολεῖον μας
πάσχει καὶ ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ θεραπείαν ἀμέσως τώρα.
Πρέπει λοιπὸν νὰ ἰδοῦμεν πόσον ἀπὸ τὸ ἰδεῶδες εἶναι
ἀμέσως χρησιμοποίησιμον.

Ἐπειτα μήπως ἡ ἐπιστήμη καὶ ἡ ἀλήθεια δὲν ἀναγ-
κάζονται συχνὰ νὰ ἐπινοήσουν καὶ ὅ,τι χρειάζεται διὰ
νὰ γίνουν προσिताί; Χρειάζεται πολλάκις ἓνα χεροῦλι

διὰ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ πιάσουν καὶ ἐργασθοῦν τὰ δύσκολα οἱ ὀκνηροὶ, ὅσοι κουράζονται, οἱ ἀδύνατοι, οἱ φυγόπονοι.

Τὸ ζήτημα λοιπὸν εἶναι, καθὼς εἶπα, πῶς θὰ γίνῃ ἡ σχολικὴ ἀναμόρφωσις ὅσον τὸ δυνατὸν γρήγορα. Καὶ δι' αὐτὸ δὲν βλέπω ἄλλο παρὰ ν' ἀλλάξομεν ἀμέσως διεύθυνσιν. Ἄμα στρέφομεν τὴν ράχην εἰς τὸν ἀπτικισμὸν, τὴν καθαρεύουσαν, τὴν οὔτε ἀρχαίζουσαν, οὔτε ιδιωματικὴν, τὴν ὅσον εἶόν τε ὀμαλὴν κλπ. γλυτώσαμε.

Θὰ εἰσάξομεν λοιπὸν εἰς τὸ σχολεῖον τὰ ὀνόματα τῆς μητρικῆς ἀκέραια κ' ἀνέγγιχτα· διότι αὐτὰ εἶναι ἀναφαίρετα ἀπὸ τὸν νοῦν, ἀχώριστα ἀπὸ τὴν καρδιά μας, ἀναπόσπαστα ἀπὸ ταῦτιά καὶ τὸ στόμα μας.

Ὅταν περάσει καιρὸς, ὅταν ἡ γλωσσικὴ καλλιέργεια ἐνισχύσει τὸ γλωσσικὸν μας αἶσθημα τὸ ἔμφυτον, τότε θάρχησει ἡ ἀφομοίωσις καὶ τῶν ὅσα ἀντεστάθησαν· ἡ ἀντικατάστασις δηλαδὴ τῶν παλαιῶν ὀνομάτων μὲ νέα καὶ ζωντανά.

Αὐτὴ τοῦλάχιστον μοῦ φαίνεται ἡ λύσις ἡ πρακτικὴ, ἡ ὁποία ἀποφεύγει καὶ τὸν δογματισμὸν καὶ τὸν φανατισμὸν καὶ θὰ φέρει ταχύτερα τὴν ἁρμονίαν.

Τ Α Ε Μ Π Ο Δ Ι Α

Ἡ γραφὴ, ὁ τύπος, τὸ σχολεῖον, οἱ πεπαιδευμένοι.—Οἱ δρουῖ-
δαι καὶ τὰ ποδήλατα.—Ἡ μέση, ἡ μήτε ἀρχαῖζουσα μήτε
ιδιωματικὴ.—Ἡ τρίχρους ἱρις.—Τὸ τετελεσμένον γεγονός.

Καὶ τώρα ἄς ἐξετάσομεν τί καθ'αυτὸ ἐμποδίζει τὴν
ἐκπαιδευτικὴν μας ἀναγέννησιν.

Νὰ εἶναι τάχα οἱ μικροὶ ἀγράμματοι καὶ ὁ λαὸς,
τὸ μεγαλείτερον δηλαδὴ μέρος τοῦ ἔθνους, ἢ μήπως

εἶναι ἡ γραφή, ὁ τύπος, τὸ σχολεῖον, οἱ πεπαιδευμένοι, οἱ γραμματισμένοι;

Ναί, θαυμάσια ἐπινοήματα καὶ ἡ γραφή καὶ ὁ τύπος. Ἄλλὰ μήπως τὴν γλῶσσαν, τὴν ποίησιν, τὰς θρησκευίας, τοὺς νόμους, τὰ ὀφείλομεν κατ' ἀρχὴν εἰς αὐτὰ τὰ ἐπινοήματα;

Ἡ γλῶσσα, τὸ θαῦμα αὐτὸ τῶν θαυμάτων. ἔγινε βέβαια αἰῶνας πολλοὺς πρὶν ἀπὸ τὴν γραφὴν.

Ἡ γραφὴ, μάλιστα ἐκεῖ ὅπου ἡ ἐπινόησις καὶ ἡ ἐφαρμογὴ τῆς ἔγινε πολὺ ἐνωρίς, ἔφερον ἐπιβράδυνσιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γλώσσης. Παράδειγμα ἡ γλῶσσα τῶν Κινέζων. Τὴν βᾶσιν τῆς ἀποτελοῦν πεντακόσια περίπου μονοσύλλαβα. Καθὲν' ἀπ' αὐτὰ κατὰ πέντε ἢ ἕξ διαφοροετικὸς τρόπος ἀπαγγελλόμενον σχηματίζει πέντ' ἕξ ὀνόματα. Κατὰ τὸν Gustave Le Bon τῆς γραφῆς ἡ ἐπινόησις καὶ ἐφαρμογὴ ἔγινεν ἐκεῖ τόσον ἐνωρίς, ὥστε ἡ λαλιὰ δὲν ἔμεινε πλέον ἀνεμπόδιστη εἰς τὴν ἀνέλιξιν τῆς.

Ἡ πορεία πρὸς πλέον συνθέτους γλωσσικὰς μορφαὺς ἔγινεν ἔκτοτε τόσον σιγανή, ὥστε καταντᾷ σχεδὸν ἀπαράτηρητη (G. Le Bon. Les premières civilisations).

Ἀλλέως βέβαια διέτρεξε τὰ στάδια τῆς ἀνελιξεως τῆς ἡ γλῶσσα ὅπου ἔμεινε ἀνεμπόδιστη ἀπὸ τὴν γραφὴν.

Πλὴν ὄχι μόνον τὴν γλῶσσαν ἔφερον εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς ἡ λαλιὰ πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν γραφὴν, ἀλλὰ καὶ τὰ γράμματα, τοὺς νόμους, τὰς θρησκευίας ἀπέκτησεν ὁ ἄνθρωπος πολὺ πρὶν ἀπὸ τὴν γραφὴν καὶ τ' ἀνέπτυξε, καί, πρᾶγμα' ἀξιοθαύμαστον, ὅλ' αὐτὰ διετήρησε καὶ παρέδωκεν εἰς τὰς ἀλλεπαλλήλους γενεὰς ἡ μνήμη μονάχη δίχως τὴν γραφὴν.

Ὅτι ἡ μνήμη μονάχη θὰ κατόρθωνε νὰ διατηρήσει

ἔργα φιλολογικὰ τόσον ἐκτεταμένα, ὅπως τὰ Ὀμηρικὰ π. χ. ἔπη, ἐθεωροῦσαν οἱ σοφοὶ ἀδύνατον, ἀπίστευτον, ἀκατανόητον. Τὰ ἀδύνατα ὁμῶς καὶ ἀπίστευτ' αὐτὰ εἶναι πράγματα, τὰ ὅποια γίνονται ἀκόμη σήμερα καὶ δύναται νὰ τὰ ἰδεῖ κανεὶς ἂν θελήσει.

Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ αἰῶνος μας ὁ Lönnrot ὁ νέος Ὀμηρος (Φινλανδὸς γεννηθεὶς τὸ 1802 ἰατρὸς κατ' ἀρχὰς, ἔπειτα καθηγητὴς τῆς Φινλανδικῆς καὶ τῆς Γλωσσολογίας εἰς Helsingfors) ἐκ νεότητος κατέγινε μὲ ἀφοσίωσιν πολλὴν εἰς τὰ λαϊκὰ τραγούδια τῆς πατρίδος του. Περιώδευσε τὰς ἐκτεταμένας χώρας τῆς Πρωσίας, Ῥωσίας, Σουηδίας καὶ Λαπωνίας, ὅπου ἐξ ἀμνημονεῦτων χρόνων κατοικοῦν οἱ Φινλανδοὶ καὶ κατόρθωσε νὰ συλλέξει καὶ ἀπομνημονεύσει ἓνα πλῆθος αὐτῶν τῶν λαϊκῶν τραγουδιῶν. Τὰς ραψωδίας αὐτὰς συνένωσε κατόπιν εἰς ἓνα ἔπος, τὴν Καλεβάλα.

Τόσον ἰσχυρὰ ἦτον ἐν γένει κατὰ τοὺς ἀρχαίους χρόνους ἡ παράδοσις διὰ τῆς μνήμης, ὥστε ἡ γραφὴ ἀργότερα δὲν κατόρθωσε νὰ τὴν ἐκτοπίσει διὰ μιᾶς.

Αὐτὸ γίνεται ἀκόμη ἕως σήμερα εἰς τὰς Ἰνδίας, ὅπου οἱ Βραχμᾶνοι διὰ διαφόρους λόγους ἐμπόδισαν τὸν πολλαπλασιασμὸν τῶν χειρογράφων, ἂν καὶ ἡ γραφὴ ἐνωρὶς εἶχεν εἰσαχθεῖ. Θαύματα κατορθώνει ἐκεῖ ἡ ἀπομνημόνευσις· ὄχι μόνον ἔπη θεολογικὰ ἀτελείωτα, ἀλλὰ καὶ νομικὰ ἔργα καὶ γραμματικὰ ἀπέραντα κατορθώνει ἡ μνήμη νὰ κρατεῖ εἰς βαθμὸν ἀπίστευτον ἐντελείας.

(Τὸ ἐξόχως ἐνδιαφέρον αὐτὸ θέμα ἔχει πραγματευθεῖ ὁ Max Müller ἡ Γραμματολογία πρὸ τῶν γραμμάτων Literature before letters. The Nineteenth Century 1899 p. 800).

Παρόμοια ἐγίνοντο καὶ διὰ τὰ Ὀμηρικὰ ἔπη ἀκόμη εἰς τὴν ἐποχὴν τῆς ἀκμῆς τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων, ἐνῶ δὲν ἔλειπαν βέβαια τὰ ἀντίτυπα τῶν Ὀμηρικῶν

ἐπῶν (Πλάτ. Ἀλκιβιάδης Β. 7). Τὰ ἔπη δηλαδή τότε ἐξακολουθοῦσε νὰ κρατεῖ ζωντανὰ ἢ μνήμη περισσότερον παρὰ ἡ γραφή. Οἱ ραψῳδοὶ ἦσαν καθημερινὸν καὶ πρόχειρον ἄκουσμα.

Εἰς τὸ συμπόσιον τοῦ Ξενοφῶντος (Γ. 5. 6) ἀκούομεν κάποιον ἀπὸ τοὺς συμποσιαστὰς νὰ καυχιέται ὅτι μπορεῖ νὰ παγγεῖλει ἀπὸ μνήμης ὁλόκληρον τὴν Ἰλιάδα καὶ τὴν Ὀδύσειαν καὶ θέλει μ' αὐτὸ νὰ δείξει πόσῃ φροντίδα εἶχαν οἱ γονεῖς του καταβάλλει διὰ τὴν ἀγωγὴν του.

Ἀπ' ὅλ' αὐτὰ ἐννοοῦμεν διατί τὴν μνήμην ἐθαύμασαν κυρίως οἱ ἀρχαῖοι καὶ αὐτὴν ἐθεοποίησαν εἰς Μνημοσύνην, διατί δὲν εὐρίσκομεν ἐκφράσεις ἐκτάκτου θαυμασμοῦ διὰ τὴν γραφὴν, ἢ ὁποῖα ὡς ἐπινόησις εἶναι πολὺ πλέον σημαντικὴ ἀπὸ τὴν τυπογραφίαν. Τὸ περίεργον εἶναι μάλιστα ὅτι εἰς ἓνα ἀπὸ τοὺς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος εὐρίσκομεν κατηγορητήριον κατὰ τῆς γραφῆς. Τὸ χωρίον αὐτὸ περιέχει ὠφελιμώτατα διδάγματα διὰ τοὺς μαθητὰς καὶ ὅσους καταγίνονται εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν καὶ δι' αὐτὸ ἄς μοῦ ἐπιτραπῆ νὰ τὸ παραθέσω ἐδῶ.

Εἰς τὴν πόλιν Ναύκρατιν τῆς Αἰγύπτου ὑπῆρχεν ἄλλοτε ἓνας περίφημος παλαιὸς Θεὸς ὁ Θεῦθ. Αὐτὸς ἐφεῦρε πολλὰς τέχνας, τὴν Ἀριθμητικὴν καὶ τὸν ὑπολογισμὸν, τὴν Γεωμετρίαν καὶ τὴν Ἀστρονομίαν κτλ. κτλ. Ἡ σπουδαιότης ὅμως ἐφευρέσεις ἀπ' ὅλας ἦτον ἡ γραφὴ καὶ τὰ γράμματα. Ἀπὸ τὴν Ναύκρατιν ἐπέρασεν ὁ Θεῦθ εἰς τὰς Θήβας τῆς Αἰγύπτου πρὸς τὸν βασιλέα Θαμῶν καὶ διὰ νὰ παρουσιάσει τὰς ἐφευρέσεις αὐτὰς καὶ διὰ νὰ κατορθώσῃ συνάμα νὰ διαδοθοῦν αὐταὶ μεταξὺ τῶν ἐπιλοίπων Αἰγυπτίων.

Ὁ βασιλεὺς ἐρώτησε τὸν Θεῦθ τί ὠφελείας θὰ εἶχαν οἱ ἄνθρωποι ἀπὸ τὰς ἐφευρέσεις αὐτάς. Πολλὰς περὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἀντήλλαξαν γνώμας καὶ ἰδέας ὅλας περιττὸν νὰ διηγηθῶ. Ὅταν ὅμως ἔφθασαν εἰς τὴν ἐπινόησιν τῆς γραφῆς, εἶπεν ὁ Θεῦθ πρὸς τὸν βασιλέα, ὅτι ἡ ἐπινόησις αὐτὴ

θὰ ἔκανε τοὺς Αἰγυπτίους νὰ ἐνθυμοῦνται καλλίτερα καὶ νὰ γίνουιν σοφώτεροι· διότι τὴν γραφὴν ἐθεωροῦσεν ὡς εἰδικὸν μέσον πρὸς ἀπομνημόνευσιν καὶ πρὸς ἀπόκτησιν σοφίας.

Ἄλλ' ὁ Θαμὸν ἀπήντησεν· ἀληθινὰ ἐπινοητικώτατος εἶσαι, Θεῦθ· ἀλλὰ μάθε ὅτι εἰς ἄλλους μὲν ἐδόθη τὸ δῶρον αὐτὸ τῆς ἐφευρετικότητος, εἰς ἄλλους ὅμως ἀνήκει νὰ κρίνουιν κατὰ πόσον τὰ ἐφευρήματα καὶ ἐπινοήματα θὰ εἶναι ὠφέλιμα ἢ ὄχι· εἰς ὅσους θὰ τὰ μεταχειρισθοῦν. Φρονῶ λοιπὸν ὅτι εἰς τὴν ἐφεύρεσιν αὐτὴν ἀποδίδεις ἐνεργείας καὶ ἀποτελέσματα ἀντίθετα πρὸς ὅσα πραγματικῶς θὰ ἔχει καὶ τοῦτο τὸ κάνεις διότι σὲ παρασύρει ὡσάν πατέρα ἢ στοργὴ πρὸς τὸ τέκνον του. Ἐὰν θελήσεις νὰ προσέξεις, θὰ εὔρεις ἐξ ἐναντίας ὅτι ὅσοι θὰ μεταχειρίζονται τὴν γραφὴν θὰ βασίζονται εἰς ἐξωτερικὰ σχήματα. Τὰ σχήματα ὅμως αὐτὰ, τὰ γράμματα, εἶναι κατὰ ὅλως διόλου διαφορετικὸν, ἄλλης φύσεως, ἀπὸ τὰ φυσικὰ μέσα καὶ τοὺς ἐσωτερικοὺς τρόπους, μὲ τοὺς ὁποίους ἡ ψυχὴ μας ἀπευθείας μνημονεύει. Ἐπομένως ἡ ἐπινοήσις αὐτὴ διευκολύνει, ἀλλὰ δὲν ἐνισχύει τὴν μνήμην. Εἶναι μέσον διὰ νὰ ὑπενθυμίζει, ἀλλ' ἀφίνει τὴν μνήμην ἀγύμναστην, καὶ λοιπὸν θὰ μᾶς κάνει ὄχι μνημονικωτέρους ἀλλὰ πλέον ἐπιλήσμονας.

Τόσα ὡς πρὸς τὴν μνήμην· ὡς πρὸς τὴν σοφίαν δὲ, ἡ ἐπινοήσις αὐτὴ θὰ μᾶς κάμει νὰ φαινόμεθα μόνον πολυμαθεῖς, ἐνῶ θὰ εἴμεθα πολυδιαβασμένοι· ἀλλ' ἡ πολυαναγνωσία δὲν εἶναι μάθησις προεργομένη· ἀπὸ ἄμεσα διδάγματα, καὶ ἐπομένως ὅσοι δι' αὐτῆς διδάσκονται γίνονται δοκησίσοφοι μᾶλλον παρὰ σοφοὶ καὶ δυσάρεστοι εἰς τὴν συναναστροφὴν.

Τὸ αὐστηρὸν αὐτὸ κατηγορητήριον μᾶς δείχνει κυρίως ὅτι τὸ χωρίον αὐτὸ ἔγραφεν ὁ Πλάτων εἰς ἐποχὴν, ὅπου ἡ μνήμη κατόρθωνεν ἀκόμη πολλὰ ἀπ' ὅσα σήμερον ἀδύνατον νὰ κατορθωθοῦν ἀλλέως παρὰ διὰ τῆς γραφῆς (Max Müller l. c.)

Εἰς τοὺς νέους τὸ χωρίον αὐτὸ διδάσκει τί ἀξίαν ἔχει ἡ μνήμη καὶ πόσον πρέπει νὰ προσέχομεν εἰς τὴν ἀσκησίν της, πόσον ἀδιαφορεῖ σήμερον τὸ σχολεῖον τὴν μεθοδικὴν ἀσκησιν τοῦ θείου δώρου τῆς μνημοσύνης, τί κακὸν εἶναι, εἰς τὰ παιδιὰ μάλιστα, ἡ ἀδιαφορία,

μὲ τὴν ὁποίαν ἀφίονται τὰ πάντα εἰς τὸ ἔλεος τοῦ χαρτιοῦ καὶ τῆς μελάνης.

Ἐ! λοιπόν; καὶ τὸ συμπέρασμα; μήπως θὰ μ' ἐρωτήσετε, μού ἐπέρασεν ἡ ἰδέα νὰ προτείνω τὴν κατάργησιν τῆς γραφῆς καὶ τοῦ τύπου καὶ τὸ κλείσιμον τῶν σχολείων διὰ νὰ ἀναπτυχθῇ ἀνεμπόδιστον τὸ μητρικὸν μας ἰδίωμα;

Ὁ κύριος λόγος, διὰ τὸν ὁποῖον ἔκαμα τὴν παρέκβασιν αὐτὴν, εἶναι ὁ ἑξῆς:

Θέλω νὰ δείξω ὅτι δι' ἐμᾶς καὶ τὰ παιδιὰ μας ἡ γραφὴ καὶ ὁ τύπος εἶναι τὰ ἀνασταλτικὰ τῆς ἐκπαιδεύσεως μέσα, καὶ τὸ σχολεῖον ὁ τόπος, ὅπου γίνεται ἡ ἀναστολὴ τῆς μορφώσεώς μας, ὅτι περνοῦμεν ἀσυναίσθητως μίαν ἐποχὴν-κινεζοειδῆ ἢ μᾶλλον ἐποχὴν μεγαλιθικὴν μὲ δρουνίδας καὶ τὰ παρεπόμενα.

Ἀπὸ αὐτοὺς τοὺς δρουνίδας ὁ καθένας ἔχει καὶ τὸ μεγαλιθικὸν του μνημεῖον, τὸ dolmen, τὸ menhir, τὸ cromlech του. Ἀπὸ 'κεῖ μέσα ἀκούονται τὰ μυστηριώδη βοίσματα, ὑπερφυσικά, μεταφυσικά, παραφυσικά ἀπηχήματα, παρηχήματα, ὑπηχήματα.

tot dolmens tot nonsense

Ποιὸς τολμᾷ ν' ἀναλύσει τὴν καθαρεύουσαν αὐτὴν κακοφωνίαν;

Μεθοδικώτερον μού φαίνεται νὰ διαίρεσει κανεὶς ὅλας αὐτὰς τὰς γνώμας εἰς δύο μεγάλας κατηγορίας. Ἡ πρώτη κατηγορία θὰ περιέχει τὰς γνώμας ἐκείνων, ὅσοι θέλουν κάτι. Ἡ δευτέρα κατηγορία θὰ περιέχει τὰς γνώμας ἐκείνων, ὅσοι δὲν ξέρουν καλὰ καλὰ τί θέλουν.

Καὶ ἰδού. Οἱ πρῶτοι θέλουν, ναὶ καὶ καλὰ, νὰ ἐπανέλθουν εἰς τὴν ἀρχαίαν τοῦ Εὐαγγελίου, τὴν πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου, τοῦ Ξενοφῶντος, τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Θουκυδίδου, τοῦ Ὀμήρου, τοῦ Μί-

νως, τοῦ Κρόνου . . . ἀδιάφορον . . . Αὐτοὶ λοιπὸν θέλουν κάτι ὀρισμένον· ὄχι βέβαια ὅλοι μαζί τὸ ἴδιον. Ὁ καθείς λοιπὸν κάτι ἄλλο, ἀλλὰ τέλος πάντων κάτι ὀρισμένον, δηλαδή κάτι ποῦ ἔχει ὄριον καὶ σκοπὸν καὶ τέρμα. Εἰς πολλοὺς ἡ ἐπανακαμπτική αὐτῆ διάθεσις κατάντησεν ὅπως τὰ ἐνστικτα ἢ ὅπως αἱ παρορμήσεις τῶν ἐκφύλων, πλυσομανία, καθαρσιομανία, κιβδηλομανία κλ. Συζητήσεις λοιπὸν εἶναι ὅλως διόλου περιτταί. Θὰ ἐκφράσω μόνον μίαν εὐχὴν καὶ πιστεύω νὰ τὴν παραδεχθεῖ μὲ ἀγαλλίασιν τὸ μεγαλείτερον μέρος τοῦ ἔθνους.

Προτείνω νὰ δοθεῖ εἰς καθένα ἀπ' αὐτοὺς τοὺς παλινοδρομικοὺς ἢ ἐπανακαμπτικοὺς ἢ μεταναστευτικοὺς ἢ παρορμητικοὺς ἀπὸ ἓνα ποδῆλατον, ὥστε νὰ φθάσουν τὸ γρηγορώτερον εἰς τὴν χώραν καὶ ἐποχὴν τοῦ ἰδεώδους των.

Μὴ νομίζετε, φίλε κύριε, ὅτι ἀστειεύομαι. Ἐξ ἐναντίας τὴν πρότασίν μου αὐτὴν τὴν εὕρισκω ἐξαισίαν καὶ προσέξτε νὰ ἰδεῖτε ἂν δὲν ἔχω δίκαιον νὰ ὑπερηφανεύομαι.

Πρῶτον θὰ κάνομεν καλὸν ἀντὶ κακοῦ . . . οἱ κύριοι αὐτοὶ μᾶς ὑβρίζουν ἀκατάπαυστα ὡς ἀμαθεῖς, χυδαίους, χηνώδεις, βλαῆκας, ἀγοραίους, κακούργους, ἐγκληματίας, βεβαρβαρωμένους, ληστὰς, προκρούστας κλ. κλ.

Θεωρεῖτε λοιπὸν μικρὰν ἀρετὴν νὰ δώσει κανεὶς εἰς ὅλους τοὺς ὑβριστὰς του ἀπὸ ἓνα ποδῆλατον ;

Ἐπειτα ἐνῶ εἶναι ὑγιεινὴ καὶ ὠφέλιμη διὰ τοὺς ἐκδρομέας ἡ πρότασίς μου, εἶναι συνάμα κ' ἐκτάκτως συμφέρουσα διὰ τὸ γένος.

Διότι ἅμα μᾶς γυρίσουν τὴν ράχιν θὰ παύσει τὸ ἀκατάπαυστον αὐτὸ ὑβρεολόγιον καὶ θὰ μείνομεν ἀνενόχλητοι ἀπὸ τὴν ἐθνωφελῆ δρᾶσιν των.

Πρόσθετε ὅτι ἡ πρότασίς μου εἶναι καὶ διὰ τοὺς μετα-

ναστευτικούς αυτούς κυρίους διασκεδαστική και εις ἑμᾶς ὅσοι θὰ μείνομεν πίσω θ' ἀφήσει τερπνὴν ἑνασχόλησιν στοιχῆματα καὶ μαθηματικὰ προβλήματα.

Ἐὰν μᾶς εἶναι περίπου γνωστὴ ἡ δύναμις καὶ ἀντοχὴ καθενὸς ἀπὸ τοὺς ἐκδρομέας, θὰ εἶναι δυνατόν νὰ ὑπολογίσωμεν μὲ μεγάλην προσέγγισιν τὴν διάρκειαν τῆς πορείας καὶ τὴν στιγμὴν τῆς ἀφίξεως, ἀφοῦ θὰ εἶναι γνωστὴ ἡ ταχύτης τῶν διαφόρων ποδηλάτων καὶ ἡ ἀπόστασις τοῦ καθέου συγγραφέως, πρὸς τὸν ὁποῖον θὰ γίνεταί ἡ ποδηλατικὴ παλινδρόμησις.

«Πολλὰ δ' ἔτι ἔχων εἰπεῖν καταπαύσω τὸν λόγον μὴ καὶ δείξω, κατὰ τὴν παροιμίαν, ἑλέφαντα ἐκ μυίας ποιεῖν» (Λουκιανοῦ Μυίας ἐγκώμιον).

Ἐτοιμάσθηκε λοιπὸν ὁ ποδηλατικὸς ὄμιλος· προηγούνται ἢ ἀκολουθοῦν ἐκεῖνοι ἀπὸ τοὺς ξένους φιλέλληνας, ὅσοι αἰσθάνονται τόσον δυνατὴν ἀγάπην πρὸς τοὺς προπάτοράς μας, ὥστε ἐννοοῦν καὶ καλὰ νὰ μᾶς κόψουν τὴν γλῶσσαν.

Καὶ τώρα ποῦ σὺν Θεῷ ἀγίῳ ἀνεχώρησαν κ' εἶναι ἔξω βολῆς ματιοῦ, ἃς στρέψομεν νὰ χαιρετήσωμεν μὲ τὸ ἀνῆκον σέβας τοὺς φρονίμους, τοὺς σοβαροὺς, τοὺς σπουδαίους, τοὺς νουνεχεῖς, τοὺς ὀρθοφρονοῦντας, ὅσοι οὐδέποτε ὑπῆρξαν θιασῶταί τῶν ἀκροτήτων καὶ ὅσοι ὑπῆρξαν πάντοτε ὀπαδοὶ τῆς Σχολῆς τῆς προτιμώσεως τὸν μέσον ὅρον καὶ τὸ δυνατόν («Ταχυδρόμος» 6 Ἰουλίου 1900), ὅσοι φρονοῦν ὅτι οὔτε ἡ ἀρχαίζουσα οὔτε ἡ ιδιωματικὴ δύνανται νὰ ὦσι γλῶσσα ἐθνικὴ, ἀλλ' ἀπαιτεῖται μία μέση γλῶσσα (ὁ Χατζιδάκις περὶ τῆς Γλώσσης) «Κωνσταντινούπολις» 1900.

Ἐκφράζω εὐθύς ἀμέσως εἰς τὴν ἀρχὴν ὄλον μου τὸν σεβασμὸν πρὸς τοὺς ἄνδρας αὐτοὺς διὰ τὴν σοφίαν των. Ὁμολογῶ ἔπειτα ὅτι εἶμαι ἀνίκανος νὰ κρίνω τὴν ἰδικὴν των σοφίαν.

Ἄλλὰ τότε θὰ εἶπει κανεὶς πῶς τολμῶ νὰ κρίνω τὰς γνώμας των, δηλαδή τὸ συμπέρασμα τῆς σοφίας των;

Ἀπλούστατον. Κ' ἐγώ, ὅπως κάθε ἄλλος ἄνθρωπος, ἔχω τὸ δικαίωμα νὰ προσέξω, νὰ ἐξετάσω ἂν ἡ πρότασις ποῦ μᾶς κάνουν θὰ βελτιώσῃ πραγματικῶς τὴν θέσιν μας εἰς τὸ παρὸν ἢ τοῦλάχιστον εἰς τὸ μέλλον.

Ἐμελέτησα λοιπὸν αὐτὰς τὰς γνώμας, τὰς ἐγύρισα ἀπ' ὅλας τῶν τὰς ὄψεις, κατέβαλα πᾶσαν προσπάθειαν νὰ τὰς ἐννοήσω, ἀλλὰ δὲν κατόρθωσα νὰ καταλάβω τίποτα. Τὰς λέξεις τὰς ἐννοῶ· τὰς λέξεις, τὰς προτάσεις ναί—ἀλλὰ νόημα δὲν κατόρθωσα νὰ ἐξάξω. Ἴσως νὰ μὴν περιέχουν κανένα.

Καὶ ἂν θέλετε ἐξετάσωμεν μαζί τὰς προτάσεις αὐτάς.

Φρονεῖτε, κ. καθηγητά, ἠρωτίσαμεν τὸν κ. Χατζηδάκιν, ὅτι εἶχε δίκαιον ὁ Πιερ Λοτι εἰπών, ὅτι τὸ ἔργον τοῦ κ. Ψυχάρη εἶναι ἀντιεθνικόν, ἀφοῦ ἐργάζεται οὗτος νὰ ὑποκαταστήσῃ διὰ μιᾶς τεχνητῆς γλώσσης τὴν κοινὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν;

— Βεβαίως εἶχε δίκαιον ὁ Πιερ Λοτι νὰ ἐκφρασιῇ ὅπως ἐξεφράσθη. Τὸ ἔργον τοῦ κ. Ψυχάρη δὲν εἶναι ἀντιεθνικόν μόνον, ἀλλὰ καὶ χειρόν ἀκόμη. Τὸ ἔργον τὸ ἰδικόν μου, τόσα ἔτη τώρα, δὲν εἶναι ἔργον κριτοῦ, ἀλλ' ἐρευνητοῦ· ἐγὼ ἀπλῶς ἐρευνῶ, δὲν κρίνω. Ἄλλ' ἐκ τῶν ἐρευνῶν μου μέχρι τοῦδε ἔχω πεισθῆ, ὅτι καὶ ἄλλο παρὰ ἐθνικὴ δύναται νὰ λεχθῆ ἢ γλῶσσα τοῦ κ. Ψυχάρη ἢ ἄλλου λογίου, γράφοντος οὐχὶ ἐθνικὴν γλῶσσαν, ἀλλ' ἰδίωμα γλωσσικόν.

(Κωνσταντινούπολις 1900. Ἰούλιον).

Ἄς ἐξετάσωμεν εὐθὺς ἀμέσως αὐτὴν τὴν πρότασιν. Ὁ κ. Χατζιδάκις μὲ ὀλίγας λέξεις μᾶς παρουσιάζει τὴν μέθοδόν του. . . Καὶ ἡ μέθοδος εἶναι τὸ πρῶτον καὶ κύριον· εἶναι τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ζωογονεῖ τὰς

γνώσεις, εἶναι ὁ χαρακτήρ, εἶναι ὁ ἄνθρωπος ὁ ἴδιος.

Λοιπὸν ὁ κ. Χατζιδάκις μᾶς λέγει ὅτι τόσα ἔτη τῶρα ἀπλῶς ἐρευνᾷ—δὲν κρίνει—Δὲν σᾶς φαίνεται περιεργοτάτη ἢ μέθοδος αὐτή; Διότι καὶ αἱ ὑποθέσεις ὅσας κάμνομεν διὰ νὰ ὀδηγήσομεν τὴν ἐρευναν πρὸς εὗρεσιν εἴτε εἰς τὰς φυσικὰς εἴτε εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας εἴτε εἰς τὰς τέχνας καὶ βιοτεχνίας ἀκόμη εἶναι κρίσεις ἐκ τῶν προτέρων, τῶν ὁποίων τὴν ἀλήθειαν ἢ τὸ ψεῦδος θάποδεῖξει ἢ μὲ κρίσιν γινομένη ἐρευνα. Πῶς λοιπὸν δύναται νὰ κάμει ὁ ἐρευνητὴς τὸ ἔργον του δίχως τὸν κριτὴν δὲν τὸ καταλαβαίνω.

Ἀκόμη ὀλιγώτερον ἐννόησα πῶς ἀφοῦ ἀπλῶς ἐρεύνησε καὶ δὲν ἔκρινε—ἐπέισθη ὁμῶς ὅτι καὶ ἄλλο παρὰ ἐθνικὴ . . . κλ. . .

Μοῦ φαίνεται λοιπὸν ὅτι ὁ ἐρευνητὴς ἔκαμε μᾶλλον τὸν κριτὴν—ἀνέκρινε καὶ ἔκρινε καὶ ἐπέκρινε καὶ κατέκρινε καὶ κατεδίκησε.

Διὰ νὰ φθάσομεν εἰς συμπεράσματα ἀσφαλῆ ἀνάγκη νὰ κάμνομεν μερικὰς βοηθητικὰς ὑποθέσεις.

Αἱ ὑποθέσεις εἶναι ἀπαραίτητοι ζωογονοῦν τὰς ἐπιστήμας, τὰ γράμματα, τὰς τέχνας. Ὅδηγοῦν πρὸς τὰς ἐφευρέσεις καὶ ἀνακαλύψεις. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα αὐτὰς πρῶτα ἐπινοεῖ καὶ μ' αὐτὰς ἀρχίζει τὰς ἐρεῦνας του. Ἀρκεῖ μόνον νὰ τὰς καθυποβάλωμεν εἰς πειραματικὴν δοκιμασίαν διὰ νὰ μὴ μένουν φαντάσματα καὶ ταραζοῦν καὶ σκοτίζουν τὸ πνεῦμα. (Παράβαλε J. Stuart Mille Logie-Favre Les méthodes dans les sciences expérimentales. De Freycinet. Essai sur la philosophie des sciences).

Θὰ σᾶς παρουσιάσω λοιπὸν πρῶτα τὴν καταδικαστικὴν πρότασιν—κατόπιν θὰ σᾶς δείξω τὴν ποινὴν—κατόπιν θὰ σᾶς δείξω τὰς προσπάθειάς μου νὰ σώσω τοὺς καταδίκους.

Ἡ καταδικαστικὴ πρότασις εἶναι· «Ἐκαστος ἀπὸ τοὺς λογογράφους αὐτοὺς γράφει τὴν ιδιωματικὴν γλῶσσαν τῆς ἰδιαιτέρας τοῦ πατρίδος» . . . αὐτὴν τὴν πρότασιν μᾶς τὴν παρουσιάζει ὁ κ. Χατζηδάκις διὰ νὰ δείξει, φαίνεται, πῶς τόσα ἔτη τώρα ἐρευνᾶ δίχως νὰ κρίνει . . . .

Καὶ εἰς τί νομίζετε καταδικάζονται οἱ ἀντεθνικοὶ λογογράφοι; ἡ ποινὴ εἶναι τρομακτικὴ. Καταδικάζονται νὰ σφαχθοῦν καὶ νὰ παρουσιασθοῦν βραστοί, ψητοὶ στῆ σοῦβλα, ἢ στῆ σκάρα, ἢ τσιγαριστοὶ εἰς τὸ γεῦμα τοῦ Ἀττικοῦ Καννιβάλου. Θὰ ἰδοῦμεν παρακάτω τὴν λεπτομερῆ περιγραφὴν τῶν τελετῶν τῆς ἀνθρωποφαγίας αὐτῆς . . .

Ἴδου καὶ αἱ ἀπόπειραι ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τῶν ἀντεθνικῶν . . . .

Μία πρώτη βοηθητικὴ ὑπόθεσις, τὴν ὁποίαν κάμνω, εἶναι ἡ ἐξῆς:

Αἱ ιδιωματικαὶ αὐταὶ γλῶσσαι, τὰς ὁποίας γράφει ἕκαστος τῶν ἀντεθνικῶν αὐτῶν λογογράφων, δὲν θὰ διαφέρουν πολὺ ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην.

Ὁ Ὅμηρος παραβάλλει Δαναοὺς καὶ Ἰρῶας, ἐνῶ μετὰ τὴν σύγκρουσιν τῶν ὀρκίων κινοῦνται αἱ φάλαγγες τῶν ἀδιάκοπα καὶ προσεγγίζει ἡ σύγκρουσις:

Τὰ προστάγματα τῶν Δαναῶν ἀρχηγῶν, κατάληπτά εἰς ὅλους, ἔφεραν σιωπὴν εἰς τὰ τάγματα

κέλευε δὲ οἶους ἕκαστος
ἡγεμόνων· οἱ δ' ἄλλοι ἀκὴν ἴσαν, οὐδέ κε φαιῆς
τόσσον λαὸν ἐπεσθαι ἔχοντ' ἐν στήθεσιν αὐδὴν

Ἰλιάδος Δ 429.

Ἐξ ἐναντίας ἀλαλητὸν εἰς τὸν στρατὸν τῶν Ἰρῶων.

οὐ γὰρ πάντῳ ἦεν ὁμὸς θρόος οὐδ' ἴα γῆρος
ἀλλὰ γλῶσσ' ἐμέμικτο, πολύκλυτοι δ' ἔσαν ἄνδρες

Τῆς σιωπῆς ἐκείνης αἰτία ἦτο βέβαια πρῶτον καὶ κύριον ἢ ἔλλειψις τῆς καθαρεύουσας πιθανώτατα καὶ ἡ καλλίτερη ἀγωγή τῶν τότε Δαναῶν.

Ἄλλὰ μήπως τάχα καὶ ὁ Ροίδης δὲν ἀπέδειξεν ὅτι καὶ οἱ σημερινοὶ Δαναοὶ συνεννοοῦνται περίφημα μὲ τὴν μίαν καὶ ἴδιαν γλῶσσαν τῶν ἀρκεῖ νὰ μὴν ἀνακατεύεται ἡ καθαρεύουσα; (Παράβαλε τὸ ἐξάισιον κεφάλαιον τῶν Εἰδώλων, Μία).

Ἄλλὰ καὶ ἂν ὑποθέσομεν ὅτι ὁ Ὅμηρος καὶ ὁ Ροίδης εἶναι λιγὰκι ὑπερβολικοί, πάλιν ὁμως δὲν ἔπεται ὅτι οἱ λογογράφοι, περὶ ὧν ὁ λόγος, οἱ ἰδιωματικοί, εἶναι ἀντεθνηκοὶ καὶ κᾶτι χειρόν, διότι μὲ τὰ ἔργα τῶν μᾶς δείχνουν πόσον τὰ ἰδιώματα μᾶς προσεγγίζουσιν καὶ μᾶς παρέχουσιν τὴν ἐλπίδα ὅτι μὲ ὀλίγον κόπον καὶ κατάλληλον ἐκπαιδευτικὸν σύστημα θὰ σχηματίσομεν ζωντανὴν ἐθνικὴν γλῶσσαν ἀπὸ αὐτὰ τὰ μητρικὰ μᾶς ἰδιώματα τὰ τόσο ὅμοια πρὸς ἄλληλα.

Εἰς αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα ἔφθασα μὲ τὴν πρώτην βοθητητικὴν ὑπόθεσιν, τὴν ὁποίαν ἔκαμα.

Ἄλλὰ τὸ συμπέρασμα αὐτὸ μου ἐφάνηκε τόσο ἀπλὸν, ὥστε ὑπόπτευσα ὅτι θὰ ἔκαμα κᾶπου λάθος εἰς τοὺς συλλογισμούς μου. Δὲν θὰ τὸ εὔρισκα διόλου παράξενον. Ἡ καθαρεύουσα μᾶς χαλνᾷ τόσο τὸ λογικόν, ὥστε φρόνιμον εἶναι νὰ ἔχομεν πάντοτε κάποιαν δυσπιστίαν πρὸς τὸν νοῦν μᾶς τὸν μορφωμένον ἑλληνοσχολικῶς, καὶ νὰ καταφεύγομεν εἰς τὸν νοῦν μᾶς τὸν ἀμόρφωτον.

Ἐκαμα λοιπὸν μίαν νέαν βοθητητικὴν ὑπόθεσιν. Ὑπέθεσα ὅτι τὰ νεοελληνικὰ ἰδιώματα εἶναι τόσο διαφορετικὰ τὸ ἐν' ἀπ' τ' ἄλλο, ὅσον καὶ τὰ ἰδιώματα τῶν ἀγρίων τοῦ Περού ἢ τῆς Βραζιλίας ἀπὸ τὰ ἰδιώματα τοῦ Ἀργανιστάν, τοῦ Τεβέτ ἢ τῆς Κίνας καὶ ὅτι δὲν μένει ἄλλο μέσον συνεννόσεως εἰς τοὺς

Ἑλληνας παρὰ αἱ χειρονομίαι ἢ ἡ καθαρεύουσα.

Καὶ τὸ συμπέρασμα ; "Οἱ οἱ κύριοι αὐτοὶ οἱ λογογράφοι, οἱ γράφοντες ἕκαστος τὴν ιδιωματικὴν γλῶσσαν τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος του, ἐργάζονται κατὰ τῆς ἐθνικῆς, μᾶς λέγει ὁ κύριος ἐρευνητής.

Καθόλου. Ἐγὼ ἐξ ἐναντίας συμπεραίνω ὅτι· Οἱ κύριοι αὐτοὶ ἐργάζονται ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς. Καὶ ἰδοὺ διατί. Πῶς θὰ πεισθοῦμεν ὅλοι μας ὅτι τόσον πολὺ διαφέρουν τὰ ιδιώματα τῆς ἰδιαιτέρας πατρίδος τοῦ καθενός μας ;

Ἐνας τρόπος, ἀλλὰ πολὺ δυσκολοκατόρθωτος, εἶναι νὰ σπουδάσομεν γλωσσολογίαν, νὰ περιηγηθοῦμεν, νὰ μάθομεν ἕνα ἕνα τὰ ιδιώματα, νὰ παραβάλομεν κλ. Πόσοι ἀπὸ μᾶς εἶναι εἰς θέσιν νὰ τὸ κάμουν ;

Ποῖος λοιπὸν εἶναι ὁ ἀπλούστερος τρόπος ; Νὰ γράφουν αὐτοὶ οἱ κύριοι λογογράφοι, οἱ ἀντεθνικοὶ (ὅπως τοὺς ὀνομάζουν ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας κ. Στάης καὶ ὁ καθηγητὴς τοῦ ἐθνικοῦ πανεπιστημίου κ. Χατζιδάκις), ὁ καθένας τὴν ιδιωματικὴν τῆς ἰδιαιτέρας του πατρίδος, νὰ τυπώνουν τὰ ἔργα των μὲ σχόλια, ἐξηγήσεις, εἰδικὰ λεξικά κλ. Ἐμεῖς νὰ τὰ διαβάζομεν σιγὰ σιγὰ μὲ τὸ κέφι μας, ἂν μποροῦμεν, ἢ νὰ μὴν τὰ διαβάζομεν, ἂν δὲν τὰ ἐννοοῦμεν. Ἐτσι γρήγορα θὰ πεισθοῦμεν βέβαια ὅτι ἀπ' ὅλ' αὐτὰ μαζὶ γλῶσσα ἐθνικὴ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ σχηματισθεῖ.

Καὶ λοιπὸν ἐπειδὴ ἡ ἐθνικὴ γλῶσσα εἶναι προορισμένη ὄχι διὰ τυρβωρῶν, ἀλλὰ δι' ἀνθρώπους ζωντανούς, θὰ εἶναι ἀνάγκη τότε νὰ ἐκλέξομεν ἕν' ἀπ' ὅλα αὐτὰ τὰ ιδιώματα, τὸ ὁποῖον νὰ ζεῖ κάπου, εἰς μίαν πόλιν, εἰς μίαν γωνίαν αὐτοῦ τοῦ ἔθνους, ὥστε νὰ μποροῦμεν νὰ πηγαίνομεν ἐκεῖ καὶ νὰ τὸ μαθαίνομεν μὲ ὅλα τὰ προτερήματα καὶ ἐλαττώματά του, ὡς μητρικὸν ἰδίωμα κοινὸν εἰς γραμματισμένους καὶ ἀγραμμάτους.

Καὶ ἄρα οἱ λογογράφοι αὐτοί, οἱ δὴθεν ἀντεθνικοί, ἐργάζονται μὲ τὸν ἀσφαλέστερον καὶ ἀπλούστατον τρόπον νὰ δείξουν ποῖο ἀπ' ὧν αὐτὰ τὰ ἰδιώματα θὰ ἐκνικῆσει ὡς ἐθνική.

Εἰς αὐτὰ λοιπὸν τὰ συμπεράσματα ρηθάνω μὲ τὰς βοήθητικὰς μου ὑποθέσεις.

Ἄς ἔλθωμεν τώρα εἰς τὰ λοιπὰ ἐπιχειρήματα τοῦ κ. Χατζιδάκι τοῦ σπουδαιστάτου τῶν ἐπικριτῶν, ὅστις διατείνεται ὅτι ἐρευνᾷ δίγως νὰ κρίνει.

» Ἐγὼ παρετήρησα, λέγει, ὅτι πολλακίς ἠρώτησα ἢ ἀνθρώπους πάσης τάξεως καὶ πάσης μορφώσεως πῶς ἢ τοὺς φαίνονται τὰ παρ' αὐτῶν (τῶν ἀντεθνικῶν ἢ δηλαδὴ λογογράφων) γραφόμενα καὶ ὅλοι ὡς ἐκ ἢ συνθήματος μοῦ ἀπήντησαν· « Δὲν μπορούμε νὰ τὰ ἢ διαβάσουμε. Θέλουμε νὰ τὰ διαβάσουμε, ἀλλὰ δὲν ἢ μπορούμε. Δὲν τὰ καταλαβαίνουμε ».

Ἡ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν εἶναι γραμμέναι αὐτὰί κρίσεις τοῦ λαοῦ, εἶναι καταληπτὴ εἰς ὅλους τοὺς Ἕλληνας κ' ἐπειδὴ κατὰ τοὺς λόγους τοῦ ἐρευνητοῦ ὅλοι οἱ Ἕλληνες πάσης τάξεως καὶ πάσης μορφώσεως ὡς ἐκ συνθήματος ἀπήντησαν τὰ ἴδια μὲ τὰ ἴδια λόγια, μοῦ φαίνεται ὅτι, ἂν εἰς τὰς πειραματικὰς του αὐτὰς ἐρένας ὁ κύριος ἐρευνητὴς ἐπρόσθετε καὶ λιγάκι κρίσιν, θὰ ἔρθανε εἰς τὸ ἀπλούστατον συμπέρασμα ὅτι αὐτὴ ἢ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν ὡς ἐκ συνθήματος τοῦ ὠμίλησαν ὅλοι οἱ Ἕλληνες εἶναι ἢ ἐθνική μας γλῶσσα.

Καλὰ εἶναι τὰ πειράματα, ἀλλὰ χρειάζεται προσοχὴ καὶ κρίσις εἰς τὰς συνθήκας. ὑπὸ τὰς ὁποίας ἐκτελοῦνται, καὶ κρίσις καὶ προσοχὴ εἰς τὰ συμπεράσματα. Διαβάστε τὰ ναυτικὰ τοῦ Καρχαδίτσα εἰς ἓνα βροχόν, τὰ ποιμενικὰ τοῦ Κρουστάλλη εἰς ἓνα ναύτιον, τὰ ρόδα τοῦ Ἡλιογάβαλου τοῦ Δροσίνη εἰς ἓνα πεταλωτὴ, μπαλωματᾶ ἢ λαθρέμπορο πετρελαίου. Πειρά-

ματα . . . είναι . . . Ἄλλα νὰ ἰδοῦμε τέ ἀποδείχνουν :

Ἄκομη πιὸ ἀνούσια καὶ ἀσύστατη ἀπ' τὰ πειράματ' αὐτὰ εἶναι ὅμως ἡ ἰδέα νὰ ἐξετάζονται οἱ ἀγράμματοι εἰς παρόμοια ζητήματα.

Ὁ λαὸς κατασκευάζει καὶ μεταχειρίζεται τὴν γλῶσσαν ἀσυναίσθητως. Τὸ ἔργον τοῦ αὐτοῦ τὸ καθυποβάλλει εἰς συνειδητὴν ἔρευναν ὁ πεπαιδευμένος, ὁ ἐπιστήμων. Αὐτὸς προσπαθεῖ νὰ ἀνεύρει τὰς σχέσεις τῶν φαινομένων, τὴν ἁρμονίαν μεταξὺ τῆς ἀνθρωπίνης ψυχῆς καὶ τῶν ἔργων τῆς. Αὐτὸς προσθέτει τὴν ἐπίγνωσιν εἰς τὴν γνῶσιν. Αὐτὸς ἐρευνᾷ καὶ τὴν φύσιν, ἡ ὁποία ἀσυναίσθητως ὁμιλεῖ τριγύρω του, αὐτὸς ζητεῖ ν' ἀποκαλύψει τὰς σχέσεις τῶν φαινομένων καὶ τὰ εὐρήματά του αὐτὰ εἶναι οἱ νόμοι τῆς φύσεως. Ἐνόσω δὲν κάνει αὐτὸς τὰ εὐρήματα, οἱ νόμοι εἶναι σὰν νὰ μὴ ὑπάρχουν. Ὁ Γαλιλαῖος δὲν ἐρώτησε τοὺς πολυελαίους τῆς ἐκκλησίας διὰ νὰ τοῦ εἰποῦν ἐκεῖνοι τοὺς νόμους τοῦ ἐκκρεμοῦς, ἀλλὰ ρώτησε τὸν νοῦν του καὶ ὁ νοῦς του ἤρε πῶς κινεῖται καὶ θὰ κινεῖται τὸ ἐκκρεμές. Κ' ὁ Νεύτων δὲν ἐρώτησε τὰ μῆλα γιατί πέφτουν κατὰ γῆς, ἀλλὰ ρώτησε τὸν νοῦν του κ' ὁ νοῦς του ἤρε τοὺς νόμους τῆς βαρύτητος.

Ἐμεῖς ὅμως ἀπεφασίσσαμεν νὰ κάμομεν δημοψήφισμα διὰ νὰ ἐρωτήσομεν τὰ μῆλα καὶ τοὺς πολυελαίους.

Λέγουν ὅτι ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι προῖον οὔτε τῆς φύσεως οὔτε τῆς τέχνης, κ' ἐπομένως δὲν μπορεῖ κανεὶς νὰ παραβάλλει τὴν ἀσυναίσθητην τῶν λαῶν γλωσσικὴν δρᾶσιν πρὸς τὰ φυσικὰ φαινόμενα.

Ἄλλα τότε ἀκόμη χειρότερα εἶναι τὰ καμώματα αὐτὰ, τὰ δημεγερτικά, τὰ δημοψηφιστικά. Ἐὰν ἡ γλῶσσα δὲν ἀνάγεται εἰς τὰς φυσικὰς ἐπιστήμας, δὲν ἔπεται ὅτι δὲν εἶναι κλάδος τοῦ ἐπιστητοῦ· ἐξ ἑναν-

τίας είναι κλάδος ανωτέρου ἐπιστητοῦ. Θ' ἀνάγεται τότε εἰς τὰς κοινωνικὰς ἐπιστήμας καὶ ἄρα πάλιν ὁ νοῦς ὁ ἐπιστημονικὸς θὰ εὔρει μὲ τὴν ἐπιστήμην καὶ ὄχι μὲ τὴν καθολικὴν ψηροφορίαν, μὲ τοὺς βουλευτὰς ἢ μὲ τοὺς ὑπουργοὺς τῆς Παιδείας τοὺς νόμους τῶν πολυπλόκων αὐτῶν κοινωνικῶν φαινομένων.

Νὰ ποῦ μᾶς κατάντησε ἡ καθαρύουσα καὶ ἡ καθαρτικὴ ἐκπαίδευσις. Νὰ ἐρωτοῦν τοὺς ἀγράμματοι οἱ γραμματισμένοι τί εἶναι τὸ ἰδικόν των ἔργον καὶ πῶς πρέπει νὰ τὸ κάνουν.

Βλέπετε λοιπόν, φίλε κύριε, ὅτι καὶ μ' αὐτὴν τὴν ἄλλην βοηθητικὴν ὑπόθεσιν, τὴν ἐκ διαμέτρου ἀντίθετον πρὸς τὴν πρώτην, δὲν ἔρθασα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ λογογράφοι μας εἶναι «ἀντεθνικοὶ καὶ κᾶτι χειρόν».

Καὶ ὁμως, ἔλεγα, πῶς εἶναι δυνατόν ἀπὸ μίαν τόσο ἀπλὴν πρότασιν νὰ ἐξάγω ἐγὼ τόσο διαφορετικὸν συμπέρασμα; κάπου πρέπει νὰ συμβαίνει κάτι λάθος. Καὶ διὰ νὰ ἡσυχάσω ἰδοὺ τί ἔκαμα. Κατέφυγα πάλιν εἰς μίαν συμπληρωματικὴν ὑπόθεσιν. Ἡ αἰτία, εἶπα, τῆς τόσο σπουδαίας διαφορᾶς θὰ εἶναι εἰς τὴν διαφορετικὴν χρῆσιν τῆς λέξεως «Ἀντεθνικὸς» — ἐγὼ ἐξέλαβα τὸνομα κατὰ τὴν κυριολεκτικὴν του σημασίαν· ἀντεθνικὸς εἶναι ἄνθρωπος, τοῦ ὁποίου τὰ λόγια ἢ αἰ πράξεις βλάπτουν ἢ σκοπεύουν νὰ βλάψουν τὸ ἔθνος. — Ἐνῶ ἀντεθνικὸς εἰς τὸ ὕψος τῶν πολιτευομένων σημαίνει ἀπλούστατα ἄνθρωπον τοῦ ἐναντίου κόμματος καὶ τότε ἐνδέχεται ὅσα ὁ ἀντεθνικὸς αὐτὸς λέγει ἢ γράφει ἢ προτείνει νὰ εἶναι κ' ἐθνοσωτήρια. Ἐνόησα λοιπόν ὅτι καὶ ἡ λέξις αὐτὴ θὰ ἔπαθε μετακινήσιν, μεταθέσιν καὶ μεταμόρφωσιν. Αὐτὰ συμβαίνουν, ὅταν αἱ ἕξεις τῶν πολιτευομένων μολύνουν κοινωνικὰς τάξεις, τὰς ὁποίας οὔτε νὰ ἐγγιζεῖ θὰ ἔπρεπε κομματικὰς συνθηθείας καὶ διοικητικὰς ἐπιδράσεις.

Ἴδου λοιπὸν ἡ μέθοδος, μὲ τὴν ὁποίαν τόσα ἔτη τώρα κατορθώνει, ὁ κύριος καθηγητής, ὅπως ὁ ἴδιος μᾶς τὸ λέγει, νὰ ἐρευνᾷ δίχως νὰ κρίνει.

Ἄς ἰδοῦμε τώρα καὶ τί εἶδους γενικὴν πρότασιν συνοψίζει τὰς ἐρεῦνας του— „οὔτε ἡ ἀρχαῖζουσα, λέγει, οὔτε τὰ ιδιώματα δύναται νὰ εἶναι γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ἀπαιεῖ νὰ ἔχη τὸ ἔθνος. — Ἀπαιεῖται μία μέση γλῶσσα“.

Ἐδῶ δὲν ἐννοῶ πλέον τίποτε, ἀπολύτως τίποτε. — Ὁ ἢ ἡ γλῶσσα μας θ' ἀπέχει ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν, τὸ ἐννοῶ. Εἶναι πολὺ φυσικὸν νὰπέχει κανεὶς ἀπὸ τὸν παπποῦ του καὶ πολὺ περισσότερον ἀπὸ τοὺς προπάππους του, ὅταν μάλιστα αὐτοὶ ἀπέχουν κάμποσους αἰῶνας ἀπὸ μᾶς.

Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ἄλλο δὲν χωρεῖ εἰς τὸν νοῦν μου· πῶς μπορεῖ κανεὶς ν' ἀπέχει ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν του, ἐκτὸς ἂν πάθει τὸ ἀπαίσιον ἐκεῖνο νόσημα, ὅπου τὸ ἐγὼ γίνεται διπλόν.

Δὲν ἐννοῶ δηλαδὴ μὲ τί τρόπον εἶναι δυνατὸν ὅ,τι κανεὶς τρώγει, ὅ,τι πίνει, ὅ,τι μυρίζει, ὅ,τι ἀκούει, ὅ,τι βλέπει, ὅ,τι πιάνει, ὅ,τι φορεῖ, ὅ,τι μεταχειρίζεται, ὅ,τι τοῦ ἀρέσει, ὅ,τι ἀποστρέφεται, ὅ,τι τοῦ ἔρχεται νὰ φιλήσει καὶ ὅ,τι τοῦ ἔρχεται νὰ φτύσει, ὅλον τέλος τὸν κόσμον, μέσα εἰς τὸν ὅποιον καὶ διὰ τὸν ὅποιον ζοῦν φυσικὰ τὰ ἐνενηντα ἑννέα ἑκατοστὰ τῶν ἀνθρώπων, πῶς ὅλ' αὐτὰ, δίχως τὰ ὅποια ἀδύνατον νὰ ζήσει, νὰ ὑπάρξει, νὰ σκεφθεῖ καὶ τὸ ἄλλο, τὸ ὑπόλοιπον ἓνα ἑκατοστὸν, πῶς λοιπὸν ὅλ' αὐτὰ θὰ τὰ ὀνομάζομεν μ' ἄλλα ὀνόματα ἐξ ἴσου ἀπέχοντα καὶ τῆς ἀρχαῖζούσης καὶ τῶν ιδιωμάτων, μὲ ὀνόματα μέσα; μέσα εἰς τίνος ψυχὴν κατοικοῦν αὐτὰ τὰ ὀνόματα; ἢ ποιὸς θὰ θελήσει νὰ τὰ φιλοξενήσει μέσα εἰς τὴν ψυχὴν του;

Ἐννοῶ νὰ μὴ λέμε χαλοῦμιν τὸ τυρὶ, διότι δὲν θὰ

μᾶς ἐννοοῦν παρὰ μόνον οἱ Κύπριοι, ἂν κ' ἐκεῖνοι οἱ ταλαίπωροι λέν ὅτι χαλοῦμιν εἶν' τυρὶ ποῦ τρώσιν το. — Ἄλλὰ δὲν βλέπω καὶ διατί νὰ λέγομεν τὸ τυρὶ τυρόν. Κατὰ τί ἀπέχει αὐτὸς ὁ μέσος τυρὸς ἀπὸ τὸν ἀρχαῖον, ὁ ὁποῖος ὕστερ' ἀπὸ τόσους αἰῶνας 'μοιάζει μέσα εἰς τὸ στόμα μας τὸ κομμάτι ἐκεῖνο τὸ σαποῦνι, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Χιώτης ἔλεγεν «ἴντ' ἀφρίντζεις καὶ ξαφρίντζεις, τὸν παρᾶ μου ἔδωκα, θὰ σὲ φάω θέλω». Ἔτσι κ' ἐμεῖς μασσοῦμεν αὐτὸν τὸν χιλιεχροניתικὸν τυρόν, ἂν κ' ἀφρίζει, καὶ τὸν ἄρτον ποῦ εἶναι ἀμάσσητος καὶ διὰ δόντια καρχαρία, μόνον καὶ μόνον διότι δίνουμεν τὸν παρὰ μας καὶ τὰ καλλίτερά μας χρόνια. Εἰς ὅλ' αὐτὰ ὅμως δὲν βλέπω τὴν μεσότητα οὔτε τοῦ ἄρτου οὔτε τοῦ τυροῦ.

Ἴσως, ἐσκέφθηκα, ἡ μεσότης αὐτὴ εἶναι νὰ σηκωθοῦμεν ἀπὸ τὴν γῆν, νὰ υἱὴν πᾶμε εἰς τὸν οὐρανὸν καὶ νὰ πετοῦμεν, καθὼς εἶπα κάπου ἄλλοῦ, ἐκεῖ ὅπου καὶ οἱ βρυκόλακες τοῦ Faust. Ἄλλὰ, εἶπα πάλι μὲ τὸ νοῦ μου, μήπως τάχα τὰ πουλιὰ ποῦ πετοῦν φυσικὰ εἰς τὸν ἀέρα δὲν ἐκλέγουν κάποιο μέρος στερεὸν, ἕνα βράχον ἢ ἕνα δένδρον διὰ νὰ μεταδώσουν τὴν ζωὴν καὶ τὴν γλῶσσαν τῆς ζωῆς εἰς τὰ παιδιὰ των;

Ἀφοῦ, ἀγαπητέ μου κύριε, δὲν κατάφερα τίποτα, καθὼς δὲ τὸ βλέπετε, καὶ μὲ τὴν μετεωρολογικὴν ὀρνιθολογίαν κατέφυγα εἰς τὴν βοήθειαν τῆς Γεωμετρίας, ἐνθυμήθηκα τὰ περὶ παραλλήλων ἀξιώματα καὶ θεωρήματα. Ἡ ἀρχαίζουσα, εἶπα, καὶ ἡ ἰδιωματικὴ θὰ εἶναι, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ ἐρευνητοῦ, δύο παράλληλοι μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν θὰ εὐρίσκεται ἡ μέση, ὡς τρίτη παράλληλος. Δηλαδή ἐπάνω εἰς τὴν μίαν παράλληλον γραμμὴν θὰ περπατοῦν αἱ ἀρχαῖοι Ἀθηναῖοι καὶ θὰ φωνάζουν ἀκατάπαυστα — ἀπέχετε ἀρχαίζουσας!!! Ἐπάνω εἰς τὴν ἄλλην παράλληλον θὰ περιφέρονται οἱ

Κύπριοι, Νησιῶται, Ἑπτανήσιοι, Πελοποννήσιοι, Ρου-
μελιῶται καὶ θὰ φωνάζουν· — μακρὰ ἀπὸ ιδιωμα-
τικὴν !!!

Καὶ μεταξὺ τῶν δύο παραλλήλων *E come i gru
van cantando lor lai Facendo in aer di se
lunga riga* (Dante l'Inferno V 46) θὰ βαδίζουν
σκυθρωποὶ οἱ φρόνιμοι, οἱ νουνεχεῖς, οἱ ὀρθοφρονουῦντες,
οἱ μὴ θιασῶται τῶν ἀκροτήτων, οἱ τὴν μέσῃ ἀκολου-
θοῦντες κλ. κλ.

Μὴν ἀκοῦτε ὅμως, φίλε κύριε, πολλὰ ἐπίθετα καὶ
φαντάζεσθε ὅτι εἶναι καὶ οἱ μέσοι αὐτοὶ πολυάριθμοι.
Πόσοι εἶναι οἱ φρόνιμοι μέσα εἰς ἓν ἔθνος; καὶ μάλι-
στα. . . . Ἐπειτα ἡ φρόνησις εἶναι τ' ὀλιγώτερον κολ-
λητικὸν ἀπ' ὅλα τὰ νοσήματα. Κατὰ συνέπειαν θὰ
μένει καὶ ἡ μέση αὐτὴ γλῶσσα τῶν ὀλίγων, τῶν
προνομιούχων τῆς φρονήσεως, τῆς ὀρθοφροσύνης, τῆς
ὀμαλότητος, τῆς μεσότητος κλ. Ἀλλὰ τότε οἱ ἄλλοι,
ἐμεῖς οἱ μὴ φρόνιμοι, οἱ μὴ νουνεχεῖς, ποῦ εἴμεθα τόσον
πολυάριθμοι, θὰ μένομεν μὲ τὰ κακὰ μας ιδιώματα.
Καὶ εἰς τί θὰ τοὺς ὠφελήσει, παρακαλῶ, τοὺς φρονί-
μους, τοὺς μέσους, ἡ γλῶσσα των; Δὲν θὰ ἦτο φρονι-
μώτερον νὰ κρατήσουν τὴν φρόνησίν των καὶ νὰ μιλοῦν
τὴν γλῶσσαν μας;

Ὡστε καὶ μὲ τὴν γεωμετρίαν δὲν τὸ κατάφερα νὰ
ἐννοήσω τὴν φύσιν καὶ δύναμιν καὶ χρῆσιν τοῦ φαρμά-
κου αὐτοῦ τῆς καθαρευούσης ἢ μέσης, τῆς μήτε ἀρχαῖ-
ζούσης, μήτε ιδιωματικῆς τοῦ κ. Χατζιδάκι, τῆς ὅσον
ἐνεστὶν ὀμαλῆς τοῦ ὑπὲρ τῆς διαδόσεως ὠφελίμων
βιβλίων συλλόγου κλ. κλ.

Πολὺ ἐλυπήθηκα, φίλε κύριε, ὅταν παρετήρησα ὅτι
ἀπὸ τόσον ἀπλᾶς προτάσεις — «δηλ. ὅτι οἱ λογογράφοι
» ὅσοι γράφουν τὴν ιδιωματικὴν ἢ μητρικὴν μας εἶναι
» ἀντεθνικοὶ καὶ κάτι χειρόν — καὶ ὅτι ἡ ἐθνικὴ μας

» γλῶσσα πρέπει νὰ εἶναι οὔτε ἀρχαίζουσα οὔτε ιδιω-
 » ματική, ἀλλὰ μία μέση» — δὲν κατόρθωσα ὕστερ'
 ἀπὸ τόσους κόπους νὰ βγάλω κανένα νόημα.

Ἡ τελευταία μου αὐτὴ ἀποτυχία, ἡ γεωμετρικὴ, μὲ εἶχε δι' ἀρκετὸν καιρὸν ἀποθαρρύνει, ὅταν ἔξαφνα μου ἤλθεν ἡ ἔμπνευσις νὰ καθυποβάλω τὴν πρότασιν αὐτὴν, τῆς μέσης, δηλ. τῆς μήτε ἀρχαίζουσας μήτε ιδιωματικῆς, εἰς μίαν ὀπτικὴν ἀνάλυσιν. Μὴ σᾶς φανεῖ παράξενον. Ἐσυλλογίστηκα ὅτι ἀφοῦ ἡ ἐπιστήμη κατόρθωσε τὴν σήμερον ἡμέραν νὰ ἀναλύει χημικῶς τὰ ἐπουράνια διὰ τῆς ὀπτικῆς, κάτι θὰ κατόρθωνε καὶ διὰ τὰ ἐπίγεια.

Ἄν ἡ ιδέα μου αὐτὴ σᾶς φανεῖ ἐπιτυχημένη, ἡ μισὴ τιμὴ θ' ἀνήκει εἰς σᾶς, φίλε κύριε, διότι ἡ ἔμπνευσις αὐτὴ μου ἤλθε κατὰ τὴν ἀνάγνωσιν ἐνὸς ἄρθρου τοῦ «Ταχυδρόμου» τῆς 6 Ἰουλίου 1900.

Ἴδου αἱ εἰσαγωγικαὶ παρατηρήσεις σας.

Συνεχίζοντες σήμερον τὴν σπουδαιοτάτην ὑπὸ τὸν προτεταγμένον τίτλον πραγματείαν, ἐξετάζουσας ὡς δεῖ καὶ ὑπὸ πάσας τὰς ἐπόψεις αὐτοῦ τὸ ἐπασχολοῦν πάντας κρισιμώτατον ζήτημα, προτάσσομεν τὸ ἐπόμενον ἀπόσπασμα τελευταίας πρὸς ἡμᾶς ἐπιστολῆς τοῦ τῆς μελέτης ταύτης συγγραφέως, διὰ τε τὰς ἐν αὐτῷ ὑπαρχούσας σοφὰς ἀληθῶς γνώμας καὶ διότι περιλαμβάνει τὰς γενικὰς ἀρχάς, ἐπὶ τῶν ὁποίων τὸ ἐκτάκτως σοβαρὸν φιλοπόνημα τοῦτο ἀναπτύσσεται.

Ἴδου καὶ τὰ συμπεράσματα ὅπως τὰ συνοψίζει ὁ συγγραφεὺς τῆς πραγματείας, τὴν ὁποίαν μὲ τόσα κοσμητικὰ ἐπίθετα στολίζετε.

Αἱ ἀρχαί μου, ἅς ἀνέκαθεν ἐν τῇ μικρότητί μου ἔφθασα νὰ σχηματίσω, εἰσὶν αἱ ἀκόλουθοι:

Οὐδέποτε ὑπῆρξα θιασώτης τῶν ἀχροτήτων καὶ τῶν ὑπερβολῶν. Πάντοτε ὑπῆρξα ὀπαδὸς τῆς σχολῆς τῆς προτιμώσης τὸν μέσον ὄρον καὶ τὸ δυνατόν.

Ζηλωτῶ καὶ ἐκτιμῶ τὴν προφορικὴν γλῶσσαν ἡμῶν ὡς

γλώσσαν τῆς καρδίας καὶ ὡς φάσιν τῆς ἀρχαίας γλώσσης. Οὐδέποτε ὁμως ἐπέισθην ὅτι εἶναι κατορθωτὴ ἢ χρῆσις αὐτῆς ὡς γραπτῶ λόγου. Ἡ γλώσσα ἡμῶν ἐν συνόλῳ θεωρουμένη θὰ εἶναι τρίχρους Ἴρις. Θὰ σπουδάζομεν πάντοτε τὴν ἀρχαίαν, ὀφείλομεν νὰ γινώσκωμεν κατὰ βάθος τὴν ὀμιλουμένην, θὰ γράφομεν ὁμως τὴν καθαρεύουσαν, παρὰ πάντα τὰ γραφόμενα ὑπὸ τῶν σπευδόντων νὰ ἀντικαταστήσωσι τὸν γραπτὸν λόγον διὰ τῆς δημώδους. Ἀπλοποίησιν τις ἔλλογος ἐν τισι σημείοις εἶναι κατορθωτὴ ἐν τῷ γραπτῷ λόγῳ, ὡς καὶ ἐν τῷ ἐκπαιδευτικῷ συστήματι, καὶ ἰδίως ἐν τῇ δημοτικῇ παιδείῃ.

Νὰ λοιπὸν, ἀπ' ἐδῶ μου ἦλθεν ἡ ἔμπνευσις νὰ κάμω κ' ἐγὼ μίαν ὀπτικὴν ἀνάλυσιν.

Ἀφίνω εἰς κανένα μέγαν φυσιοδίφην μὲ φαντασίαν μεγάλου ποιητοῦ νὰ μᾶς παραστήσει τί θὰ ἦτον ἡ φύσις, ἐὰν ὡς πηγὴν φωτὸς δὲν εἶχαμεν τὸν ἥλιον, ἀλλὰ μίαν τρίχρουν Ἴριν. Γώρα ὁμως καθὼς εἶναι δημιουργημένη ἡ φύσις καὶ τὰ μάτια μας καὶ καλοταιριασμένα τὸ ἓνα διὰ τὸ ἄλλο, προτιμοῦμεν καὶ ἀγαποῦμεν φυσικὰ τὸ ἡλιακὸν φῶς, αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἐλάτρευσαν οἱ ἄνθρωποι ἀφ' ὅτου ὑπάρχει θρησκεία, κοινωνία κτλ. καὶ λατρεύουν ἀκόμη ἕως τὴν σήμερον μὲ τὸ σημεῖον τοῦ Σταυροῦ, αὐτὸ μὲ τὸ ὁποῖον βλέπομεν τ' ἄπειρα χρώματα, τὰ ποικίλα σχήματα, τὴν σκιάν, τὸ σκότος καὶ αὐτὴν ἀκόμη τὴν τρίχρουν Ἴριν μὲ τὰ τρία τῆς χρώματα. Κ' ἐσκέφθηκα λοιπὸν ὅτι καὶ διὰ τὴν ψυχὴν κάθε ἔθνους ἡ φωτεινὴ πηγὴ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τρίχρους Ἴρις, ἀλλὰ ἓνα φῶς, ἡλιακόν, τοῦ τόπου του, τοῦ καιροῦ του, κ' αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι ἄλλο παρὰ τὸ φῶς τῆς μητρικῆς, ὅταν ἀνεβαίνει ὑψηλὰ καὶ γίνεται ἐθνικὴ.

Κ' ἀφοῦ ἐσκέφθηκα αὐτὰ, ἐτοίμασα κ' ἐτοποθέτησα τὸ φασματοσκόπιόν μου καταλλήλως καὶ, ὡ τοῦ θαύματος, παρετήρησα ὅτι ἡ Ἴρις αὐτὴ, τὴν ὁποίαν τόσον

ἐγκωμιάζετε, εἶναι μόνον δίχρους, ὅτι ἀνάμεσα εἰς τὰς δύο φωτεινὰς ταινίας δὲν ὑπάρχει τίποτε ἄλλο παρὰ «σκοτός τὸ ἐσώτατον».

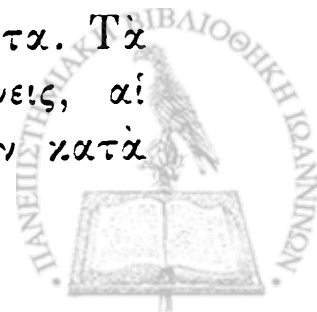
Τὸ φασματοσκόπιόν μου δὲν ἤμπορῶ νὰ σᾶς τὸ δανείσω, αὐτὸ τὸ ἐννοεῖτε. Ἄλλὰ θὰ σᾶς δείξω μίαν μέθοδον, ἓνα πρόχειρον μέσον, μὲ τὸ ὁποῖον θὰ ἰδεῖτε καὶ θὰ πεισθεῖτε ὅτι πραγματικῶς αὐτὴ ἡ μέση ταινία τῆς «τριχρούου τρίχρου Ἰριδος» εἶναι ἀπολύτως σκοτεινὴ. Μὴν ὑποθέσετε, ἀγαπητέ μου κύριε, ὅτι καταγίνομαι εἰς τὴν μαγείαν. Ἐξ ἐναντίας εἶναι εὐαγγελικώτατα καὶ ἡ μέθοδος καὶ τὰ μέσα μου. «Ἄφετε τὰ παιδιά ἐλθεῖν πρὸς με», εἶπεν ὁ Θεάνθρωπος Σωτήρ μας· καὶ πάλιν «ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων. . . . .».

Ἄς ἀκούσομεν λοιπὸν τὰ παιδιά.

Προσέξατε ποτὲ, φίλε κύριε, πῶς τὸ μωρὸ ἀρχίζει ν' ἀποκτᾷ τὴν γλῶσσαν του; Τοῦ λέγομεν ὁ μπαμπᾶς κ' ἐκεῖνο ἐπὶ κάμποσον καιρὸν μιμεῖται τὴν λέξιν ὡς ἤχον, παίζει μ' αὐτήν. Ἐξαφνα μίαν ἡμέραν παρατηροῦμεν ὅτι τὴν λέξιν ἀρχίζει νὰ τὴν μεταχειρίζεται μὲ νόημα, ἀλλ' ὅμως ὅχι ὅπως κ' ἐμεῖς. Τοῦ ἐδιδάξαμεν τὴν λέξιν δι' ἓνα ἄνθρωπον, ἐκεῖνο ἀμέσως τὴν ἐμεγάλωσε, τὴν ἐξάπλωσεν εἰς ὀλόκληρην τάξιν ἀνθρώπων. Ἡ λέξις εἰς τὸ στόμα του ἔγινε μία μεγάλη περιεκτικὴ ἔννοια. Τὸ ὅμοιον κάνει διὰ τὰ εὐάρεστα συναίσθηματά του. Ἡ πρώτη γλυκεῖα γεῦσις γίνεται ἔννοια περιεκτικὴ ὄλων τῶν εὐαρέστων — Κοκὸ γίνονται ὅλα ὅσα θὰ εὐαρεστήσουν τὰ γευστικὰ τοῦ μικροῦ ὄργανα—Ποπὸ ὅλα τὰ εὐμορφα κτλ. κτλ.

Πῶς γίνεται τοῦτο;

Αἱ ἐντυπώσεις δὲν εἶναι ἀπλᾶ κατοπτρίσματα. Τὰ νοερά τῶν ἐντυπώσεων προϊόντα, αἱ ἀντιλήψεις, αἱ παραστάσεις, αἱ εἰκόνες, διαθέτουν τὸν νοῦν κατὰ

δύο διευθύνσεις, πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ πρὸς τὸ μέλλον. Πρὸς τὴν μίαν διεύθυνσιν ὁ νοῦς μνημονεύει· αὐτὴ ἢ μνημόνευσις διαθέτει πρὸς τὴν ἄλλην διεύθυνσιν — παράγει δηλαδή μίαν προδιάθεσιν διὰ τὸ μέλλον, προετοιμάζει εἰς ὁμοίαν ἀντίδρασιν πρὸς νέαν ἐντύπώσεις.

Τὸ προῖόν λοιπὸν τῶν ἀντιλήψεων (*percept*) τὸ ἀντίλημμα ἐνῶ εἶναι γεγονὸς ὡς πρὸς τὴν μνήμην, γίνεται συνάμα προετοιμασία, τάσις, στάσις προσδοκῆτικὴ. Ἡ στάσις αὐτὴ εἶναι ἡ ἔννοια (*concept*). Δὲν ἔχει ἄρα ἀναγκαίως περιεχόμενον θετικὸν (ἴνδαλμα ἢ σχῆμα) ἢ ἔννοια.

* Ἄς δοκιμάσομεν νὰ σαφηνίσωμεν τὰ λεγόμενα μὲν ἄλλο παράδειγμα. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ἀναγνώστας θὰ ἐνθυμοῦνται τὸ περίφημο «διαλύσου ρε», μὲ τὸ ὁποῖον ὁ εὐζωνος διέταξεν εἰς ἡμέρας συναθροίσεων ἕνα πολίτην νὰ διαλυθεῖ. Τὸ ἀστεῖον εἶναι ὅτι ὁ εὐζωνος εἰς τὸν ἕνα καὶ μόνον ἀσυνάθροιστον πολίτην ἔδωκε τὴν ἰδίαν διαταγὴν, τὴν ὁποῖαν ἦτο συνηθισμένος νὰ δίνει εἰς πολλοὺς συναθροισμένους. Ἄλλ' ἡ χρῆσις αὐτὴ μᾶς δείχνει τὴν ἔννοιαν ἐνῶ σχηματίζεται. Ὁ εὐζωνος ἔδω ἔλαβεν ὁμοίαν στάσιν πρὸς ὃ.τι ἐθεώρησεν ὡς ἐνδεχομένην ἢ πιθανὴν δρᾶσιν τοῦ ἐνὸς πολίτου καὶ ἄμεσως ἐπέρασεν εἰς τὴν νέαν αὐτὴν ἐντύπωσιν τὸ μνημόνευμα τοῦ παρελθόντος. Αὐτὸ λοιπὸν τὸ «διαλύσου ρε» εἶναι ἔννοια καὶ πολὺ ἐπιτυχῆς ἢ ἐφαρμογὴ τῆς ἀπὸ ἀνθρώπου, τοῦ ὁποῖου ἡ διανοητικὴ δύναμις ὑπερτερεῖ τὴν φραστικὴν¹.

¹ Δὲν εἶναι ἔδῳ ὁ κατάλληλος τόπος νὰ ἐξακολουθήσωμεν τὴν ἀνάλυσιν τῆς γενέσεως τῶν πρώτων ἐνοιῶν καὶ ὅποιος θέλει ἄς παραβάλλει τὰς παλαιότερας ψυχολογικὰς θεωρίας πρὸς τὰς νεωτέρας ἐρεῦνας *Année psychologique* — καὶ *J. M. Baldwin Interpretation Sociale et morale du développement mental 1898* — *Le développement mental chez l'enfant et dans la race 1897* κτλ. κτλ.

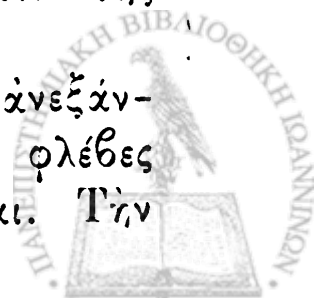
Ἔτσι καὶ τὸ παιδί, καὶ μάλιστα τὸ εὐφυές παιδί, ἀστειότατα καὶ πολλάκις προσφύεστατα ἐφαρμόζει τὰς ὀλίγας πρῶτας λέξεις, τὰς ὁποίας μαθαίνει. Τὰ σημεῖα αὐτὰ, τὰ συνδυάζει μὲ τὸ πλῆθος τῶν ἐντυπώσεων καὶ ἰδεῶν, αἱ ὁποῖαι ἀκατάπαυστα τοῦ παρουσιάζονται. Ἡ εὐφυΐα, ἡ πρωτοτυπία τοῦ παιδιοῦ τρέχει ἀνεμπόδιστη. Γενικεύει μὲ ἀκάθεκτον φορὰν καὶ ἡ σημειωτική του αὐτὴ τέχνη, ἡ ἐφαρμογὴ τῶν λέξεων, μᾶς διασκεδάζει πολὺ.

Τὸ κύριον, εἰς τὸ ὁποῖον θέλω νὰ προσέξω: ἐδῶ ὁ ἀναγνώστης, εἶναι ὅτι ἡ τάσις αὐτὴ, ἡ προσδοκητικὴ στάσις, ἡ ἔννοια, ἐνσαρκώνεται καὶ ἀποκαλύπτεται ἐν γένει μὲ ἐκφραστικὰς κινήσεις, ἀλλὰ κατ' ἐξοχὴν μὲ τὸν ἑναρθρον ἦχον, μὲ τὴν λέξιν.

Πλὴν τὸ στάδιον αὐτὸ ὅπου τὰ ὀλίγα του σημεῖα, τὰ λίγα του λογάκια ἐφαρμόζει τὸ παιδί εἰς τὸ πλῆθος τῶν νέων ἐντυπώσεων δὲν διαρκεῖ πολὺ. Ἄμα ἔμαθεν ὀλίγας λέξεις, ἄμα ἔμαθε νὰ μιμεῖται τὸν ἑναρθρον ἦχον, ἀρχίζει νὰ μαθαίνει καὶ μίαν μεγάλην τέχνην.

Μαθαίνει εἰς τὰς ἀρχὰς σχεδὸν σημεῖα μόνον καὶ παίζει καὶ διασκεδάζει μὲ τὴν μίμησιν αὐτῶν. Ἄμα ὅμως κρατεῖ τὰ σημεῖα, κρατεῖ καὶ τοὺς τριγυρινούς του. Ἐκεῖνοι ἀρχίζουν νὰ τὸ συμπαθοῦν, ἀρχίζουν νὰ τὸ σχετίζονται περισσότερον, αἱ σχέσεις γίνονται τρυφερώτεραι, τὰ σημεῖα ἀνταλλάσσονται καὶ ἐνῶ ἐμεῖς διασκεδάζομεν πῶς ἐκεῖνο τὰ μεταχειρίζεται, ἐκεῖνο ἀρχίζει νὰ βλέπει, νὰ προσέχει πῶς τὰ μεταχειρίζομεθα ἐμεῖς καὶ ἐνῶ παίζει ἀρχίζει νὰ εἰσάγεται εἰς τὴν προφορικὴν, τὴν ζωντανὴν δηλαδὴ παράδοσιν τῆς φυλῆς, τοῦ τόπου, τοῦ ἔθνους του.

Ὁ μικρὸς ἄνθρωπος εἶναι πλέον μέσα εἰς τὸ ἀνεξάντλητον αὐτὸ μεταλλεῖον. Ὅσον προχωρεῖ αἱ φλέβες πολλαπλασιάζονται καὶ γίνονται πλουσιώτεραι. Τὴν

πειραν, τὴν σοφίαν τῶν αἰώνων τὴν εὐρίσκει συμπυκνωμένην μέσα εἰς αὐτὰς τὰς φλέβας, τὰς λέξεις, κ' ἔτσι μικρὸς, μικρὸς ὁ ἄνθρωπος ἀφίνει τὴν ζωώδη κατάστασιν.

Μὲ ὀλίγα σημεῖα προφυλάττεται ἀπὸ ἀνωφελῆ πειράματα, ἀπὸ ἀποτυχίας, βλάβας, καταστροφῆν, δὲν πέφτει, δὲ χτυπᾶ, δὲν καίεται, δὲν κόβεται κτλ. κτλ.

Ὁ διανοητικός του κύκλος πλαταίνει πρὸς τὸ παρελθὸν καὶ πρὸς τὸ μέλλον, τὸ σημεῖον, ἢ λέξις, ὅπως εἶναι ἐνωμένη μὲ τὸ πρᾶγμα, ὅπως μπορεῖ προχειρότατα κ' εὐκολώτατα ν' ἀντικατασταίνει τὸ πρᾶγμα, τὸ γεγονός, ἔτσι τὸ φέρνει ἀπὸ τὸ παρελθὸν εἰς τὸ παρόν. Χάρις εἰς αὐτὸ τὸ θαυμάσιον ἐργαλεῖον τὸ παιδί πέρνει τὸ φῶς τοῦ παρόντος καὶ τὸ φέρνει εἰς τὸ σκότος τοῦ μέλλοντος, ζωντανεύει ὅσα ἀπέθαναν, δημιουργεῖ ὅσα δὲν ἔγιναν, ὅσα θὰ γίνουν.

Ἀπὸ τὴν σύντομην αὐτὴν ἀνάλυσιν δὲν πρέπει νὰ περιμένει ὁ ἀναγνώστης ὅλην τὴν σαφήνειαν καὶ ἀκρίβειαν, τὴν ὁποίαν ἀπαιτεῖ ζήτημα τόσον λεπτὸν καὶ τὸ ὁποῖον συνέχεται μὲ τὴν ἀρχὴν ὅλων τῶν φιλοσοφικῶν ζητημάτων, ἀφοῦ ὅλα συνέχονται μὲ τὸν λόγον, δηλαδὴ μὲ τὸ λογικὸν καὶ μὲ τὴν γλῶσσαν μαζί.

Ὁ σκοπὸς μου ἐδῶ εἶναι νὰ ὀρίσω μερικὰ σημεῖα ἀναγκαῖα διὰ τὸ ζήτημα, τὸ ὁποῖον μᾶς ἀπασχολεῖ.

Εἰς τὴν ἱστορίαν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀνθρώπου τὸ σπουδαιότατον γεγονός εἶναι ὁ τρόπος, μὲ τὸν ὁποῖον τὸ παιδί μαθαίνει νὰ ὁμιλεῖ. Αὐτὸς εἶναι τὸ πρότυπὸν κάθε ἄλλης ἀγωγῆς, μὲ τὴν ὁποίαν ἡ μονὰς ἐναρμόζεται πρὸς τὴν ὁμάδα, πρὸς τὸ ἀνθρώπινον ἄθροισμα τὸ ὀργανισμένον.

Εἶδαμεν παραπάνω εἰς τὸ περὶ γραμματικῆς, τὴν ἐργασίαν ἐχρησθήκεν ὁ ἄνθρωπος διὰ νὰ σχηματίσει ὀλίγον κατ' ὀλίγον τὰς ἐννοίας μὲ τὰ σημεῖα των καὶ

πῶς ἡ ἐργασία αὐτὴ εἶναι συμπυκνωμένη μέσα εἰς αὐτὰ τὰ σημεῖα, τὰς λέξεις. Πῶς δὶχως αὐτὰ τὰ ἔναρθρα σημεῖα θὰ ἦτον ἀδύνατον νὰ κρατήσῃ τὰς ἐννοίας του, ἐνῶ ἔτσι τὰς μεταχειρίζεται εὐκόλα, διότι ἀντ' αὐτῶν μεταχειρίζεται τὰ σημεῖα των, ὅπως ὁ μαθηματικὸς τὰ σημεῖα του.

“Ὅλ' αὐτὰ τὰ μεγάλα, τ' ἀνεκτίμητα ἀγαθὰ εὐρίσκει ὁ μικρὸς ἄνθρωπος προετοιμασμένα. Δὲν ἔχει νὰ κάμῃ ἄλλο παρὰ νὰ μαθαίνει σιγὰ σιγὰ τὰ σημεῖα.

Ἔτσι φαίνεται τί σπουδαῖον πρᾶγμα εἶναι ἡ σχέσις τῶν σημείων πρὸς τὸν νοῦν τῆς ομάδος καὶ συνάμα πρὸς τὸν νοῦν τῆς νέας μονάδος, τοῦ παιδιοῦ. Ἴδου ἡ μεγάλη, ἡ ἀνεκτίμητη ἀξία, ἡ κοινωνικὴ σημασία τῶν σημείων αὐτῶν τῆς γλώσσης τῆς πρώτης, τῆς ἀληθινῆς, τῆς σπιτικῆς, τῆς προσχολικῆς.

Ἄλλὰ τί εἶναι τὰ σημεῖα αὐτὰ καθ' ἑαυτά; Εἶναι κάτι τυχαῖον ποῦ ἐπιτρέπεται εἰς τὴν σχολικὴν ἐκπαίδευσιν νὰ τὸ ἀντικαταστήσῃ μὲ κάτι ἄλλο τῆς ὀρέξεώς της, τῆς προτιμῆσεώς της;

Πῶς τ' ἀποκτᾶ τὰ σημεῖα αὐτὰ τὸ παιδί; Τοῦ τὰ προσφέρουν οἱ τριγυρινοὶ του, εἶναι κοινὸν κτῆμα κοινωνικόν. — Ἄλλ' αὐτὸ τὰ ξαναδημιουργεῖ διὰ τὸν ἑαυτὸν του τὸ παιδί. Τ' αὐτιά του τὰ παραλαμβάνουν αὐτὰ τὰ σημεῖα, τὸ στόμα, τὰ χεῖλη, τὰ φωνητικὰ καὶ ἀρθρωτικὰ ὄργανα ὅλα μαζὶ τὰ κατεργάζονται καὶ τ' αὐτιά ἐπιβλέπουν τὴν ἐργασίαν. Αὐτὴ ὅλη ἡ ἐργασία δὲν γίνεται ὡσὰν ἄντικρυ σ' ἓνα καθρέφτη. Ἀφίνει ἐντυπώσεις, δηλαδὴ χαράζεται. Ποῦ; Παντοῦ εἰς ὅλα αὐτὰ τὰ ὄργανα καὶ εἰς τὸν κύριον τῶν ὀργάνων, τὸν νοῦν, τὴν ψυχὴν. Εἶδαμεν παραπάνω πῶς σχηματίζονται αἱ ἐννοιαὶ — κ' ἐδῶ κάτι παρόμοιον συμβαίνει. Τὸ παιδί μιμεῖται τοὺς τριγυρινούς του, δέχεται δηλαδὴ ἐντυπώσεις ἀπὸ αὐτοὺς καὶ τὰς ἀνα-

παράγει μὲ τὴν μίμησιν.—“Ὅλη αὐτὴ ἡ δρᾶσις ἀφίνει
 κι' αὐτὴ ἐντυπώσεις, χαράζεται εἰς τὴν μνήμην καὶ
 συνάμα ἀφίνει καὶ τάσεις εἰς τὰ ὄργανα, εἰς τὸν νοῦν,
 τάσεις νὰ τρέχει ἐπάνω εἰς αὐτὰ τὰ χαράγματα, τὰ
 ὅποια γίνονται αὐλάκια, γίνονται δρόμοι. Ἴι σημαίνει
 τοῦτο; Τοῦτο σημαίνει ἀπλούστατα ὅτι ἅμα ἓνα παιδί
 ἀρχίζει νὰ λέγει φτάνει καὶ χτιπῶ, διότι ἔτσι τὸ λέγουν
 οἱ τριγυρινοὶ του, ἔτσι τὸ εἶπαν οἱ τριγυρινοὶ ἐκείνων
 κλ., ἐσχημάτισε καὶ τὴν ἔννοιαν τοῦ φτ καὶ χτ καὶ
 λοιπὸν θὰ εἰπεῖ κατὰ φυσικὴν φοράν φτύνω καὶ ρίχνω.
 Καὶ νὰ λοιπὸν αὐτὸς εἶναι ὁ λόγος ποῦ τὸ παιδί φτύ-
 νει τὴν καθαρεύουσαν, ἅμα ξεπορτίσει ἀπὸ τὸ σχολεῖον,
 καὶ θὰ ἔριχταν καὶ τὴν γραμματικὴν τῆς στὸ κάρρο
 τοῦ σκουπιδᾶ οἱ δασκάλοι τοῦ παιδιοῦ, ἂν ἀγαποῦ-
 σαν τὰ παιδιά, δηλαδὴ τὸ ἔθνος, καὶ θὰ τὸ κάμουν
 ἅμα νοιώσουν τί θὰ 'πεῖ γλώσσα καὶ τί παιδί.

“Ὅπως διὰ τοὺς φθόγγους, ἔτσι καὶ δι' ὅλα τ' ἄλλα,
 διὰ τὰ ὀνόματα, τὰ ῥήματα, τὴν πρότασιν.

Ἴα χαράγματα, τ' αὐλάκια, οἱ δρόμοι εἶναι εἰς συγ-
 κοινωνίαν, ὀργανισμένην μάλιστα. “Ὅλα: αὐτὰ αἱ
 ἐντυπώσεις καὶ αἱ τάσεις ἀποτελοῦν ἓνα ὀργανισμόν.
 Οἱ ἄνθρωποι κάνουν μικροὺς ἀνθρώπους, οἱ ὅποιοι θὰ
 μεγαλώσουν. Ἴι γλώσσα τοῦ παιδιοῦ τοῦ σπιτιοῦ εἶναι
 ἓνας μικρὸς ἄνθρωπος, ἓνας μικρὸς ὀργανισμός. Ὁ
 ὀργανισμὸς αὐτὸς ἔχει τὰς κληρονομικὰς του τάσεις
 καὶ θὰ εὔρει ἀμέσως τριγύρω του τὰ κοινωνικὰ πρό-
 τυπα, πρὸς τὰ ὅποια θὰ ἐναρμολοθῶν αἱ τάσεις. Ἐδῶ
 λοιπὸν εἶναι ἡ κοινὴ ἀφετηρία τῆς ομάδος καὶ τῆς
 μονάδος, ἐδῶ ἡ πηγὴ τῆς ζωῆς τῆς γλώσσης. Ἴι
 πρώτη αὐτὴ ζωὴ τῆς γλώσσης, ἡ σπιτικὴ, ἡ προ-
 σχολικὴ ζωὴ, αὐτὴ πρέπει νὰ καλλιεργηθῆι, νὰ πλουτί-
 σαι. Διότι θὰ ποτίσει, θὰ θρέψει, θὰ δυναμώσει τὰς ρίζας
 τοῦ νοῦ. Αὐτὸν τὸν πυρῆνα τὸν γλωσσικόν, τὸν ὅποιον

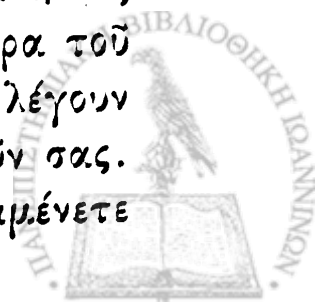

θ' ἀποκτήσει τὸ παιδί ἐπάνω εἰς τὰ γόνατα τῆς μητέρας του, μέσα εἰς τὸ πατρικὸ σπίτι, αὐτὸς εἶναι ὁ ἀληθινὸς ὀργανισμὸς, ὁ ζωντανὸς, ὁ ὅποιος περιέχει δηλαδή τὴν τριάδα τὴν ὁμοούσιον καὶ ἀχώριστον, τὸν νοῦν, τὸ αἶσθημα, τὴν θέλησιν. Αὐτὸν τὸν ὀργανισμὸν τὸν μικρὸν, ἀλλ' ἄρτιον, αὐτὸν πρέπει νὰ καλλιεργήσῃ καὶ τὸ σχολεῖον καὶ ν' ἀνυψώσῃ εἰς γλῶσσαν ἔθνικὴν. Δίχως αὐτὸν, τὸ σχολεῖον εἶναι τόπος, ὅπου σταματᾷ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ παιδιοῦ, δηλαδή τοῦ ἔθνους.

Νὰ λοιπὸν ποῦ σᾶς εἶπα ὅτι ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων θὰ μάθομεν τὴν ἀλήθειαν. Προσθέσετε τώρα εἰς τὸ φασματοσκόπιόν σας αὐτὴν τὴν συμπληρωματικὴν συσκευὴν, δηλαδή τὸν παιδικὸν νοῦν, καὶ τὸν τρόπον, μὲ τὸν ὅποιον ἀποκτᾷ τὴν γλῶσσαν του, κ' εἶμαι σχεδὸν βέβαιος, ἀγαπητέ μου κύριε, ὅτι καὶ σεῖς θὰ εὑρετε ὅτι ἡ Ἴρις αὐτῆ, ποῦ τὴν ἐπαινέσατε καὶ τὴν ἐγκωμιάσατε τόσον, δὲν εἶναι τρίχρους, ἀλλὰ ὅτι ἀνάμεσα εἰς τὰς δύο φωτεινὰς γραμμὰς εὑρίσκεται μία μαύρη καὶ σκοτεινὴ ταινία.

Εἶπα σχεδὸν βέβαιος, διότι ἐνδέχεται νὰ μὴ συμφωνήσομεν εἰς τὸν προσδιορισμὸν τοῦ βαθμοῦ τοῦ σκότους καὶ τοῦ φωτισμοῦ. Ὑπάρχουν βλέπετε καντῆλες, ἀλειμματοκέρια, σπερματσέτα, λάμπες μὲ γκόλζα, λάμπες μὲ πετρέλαιο, ἠλεκτρικὰ φῶτα, ὑπάρχει καὶ τὸ βόρειον σέλας. Ὅλα αὐτὰ εἶναι καλὰ τὴν νύχτα νὰ μᾶς παρηγοροῦν διὰ τὸ σκότος.

Καὶ τώρα, ἐλάτε νὰ σᾶς δείξω καὶ τὴν λάμπα τῆς καθαρουσύσης. Γυρίσετε μιὰ στιγμὴ εἰς τὰ παιδικὰ σας χρόνια. Ὑποθέσετε πῶς παίζετε εἰς τὰ βουνὰ ἢ εἰς τὴν ἀκρογιαλιά τῆς πατρίδος σας μιὰ ὡραία μέρα τοῦ καλοκαιριοῦ. Κ' ἔξαφνα σᾶς πιάνουν καὶ σᾶς λέγουν πῶς εἶναι πλέον καιρὸς νὰ φωτίσετε καὶ τὸν νοῦν σας. Καὶ σᾶς χώνουν εἰς ἓνα δωμάτιον κ' ἐνῶ περιμένετε

νά ιδεῖτε ἓνα διανοητικὸν ἥλιον ποῦ νά μοιάζει κομμάτι τὸν ἄλλον ἥλιον; ποῦ τὸν ἀφίνετε μὲ λύπη, βλέπετε μία κακορροϊζικὴ λάμπα ποῦ ἐκάπνιζεν ἐκεῖ πρὸ ἀμνημονεύτων χρόνων. Καταχνιά, ἐλεεινὴ καπνιά σᾶς χωρίζει ἀπὸ τὸ ἐλεεινὸν τῆς λάμπας φῶς. Τὸ βλέπετε αὐτὸ τὸ φῶς καὶ σᾶς ἔρχεται ν' ἀναφωνήσετε ἵνα τί δίδεται τοῖς ἐν πικρίᾳ φῶς καὶ ζωὴ ταῖς ἐν ὀδύνῃ ψυχαῖς (Ἰωβ Γ. 20). Εἰς τί χρησιμεύουν ὅλα τ' ἀγαθὰ ποῦ ἐνδέχεται νά ὑπάρχουν μέσα εἰς αὐτὸ τὸ δωμάτιον;

Νά λοιπὸν, ἡ λάμπα αὐτὴ καὶ ἡ καταχνιά εἶναι ἡ καθαρεύουσα καὶ μέσα εἰς αὐτὸ τὸ δωμάτιον γίνεται ἡ ἐκπαίδευσίς μας εἰς τὸ Σχολεῖον, εἰς τὸ Γυμνάσιον εἰς τὸ Πανεπιστήμιον. Ἀπὸ τὰς δύο ἄλλας τῆς τριχροῦ Ἰριδος ταινίας ἡ ἀρχαία ξεθώριασε πλέον καὶ χρειάζονται τώρα ἐργαλεῖα ὀπτικῆς καὶ γύμνασις πολλῶν ἐτῶν διὰ νά κατορθώνομεν νά τὴν καλοβλέπομεν. Ὡστε μένει τὸ ἓνα καὶ μόνον φῶς τὸ ἀληθινὸν— ἡ μητρικὴ, κι' αὐτὴ ὅσο ἀνεβαίνει ὑψηλὰ καὶ πάει νά μεσουρανήσει, τόσο γίνεται κ' ἡ ἐθνικὴ μας.

Τὸ τετελεσμένον γεγονός.— Ἴδου λοιπὸν, φίλε κύριε, πῶς ἔχασα τὸν κόπον μου καὶ τὸν καιρὸν μου διὰ νά καταλάβω τί σημαίνει αὐτὴ ἡ μέση, ἡ μήτε ἀρχαίζουσα μήτε ιδιωματικὴ, ἡ ὅσον ἔνεστι ὁμοιόμορφος, ἡ ἀπέχουσα ἐπίσης καὶ τῆς ἀρχαίζουσας καὶ τῆς λεγομένης (;!) δημῶδους.

Ἀνεχώρησ' ἀπὸ τὴν ὑπόθεσιν ὅτι κάτι θὰ περιεῖχεν αὐτὴ ἡ πρότασις— ἔφθασα ὁμῶς εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι δὲν εἶναι δυνατὸν νά περιέχει τίποτε— ἔφθασα λοιπὸν εἰς τὸ aut, aut! Tertium non datur! Θὰ ἐκλέξομεν λοιπὸν ἢ τὴν ἀρχαίαν ὡς μητρικὴν ἢ τὴν μητρικὴν μας ὡς ἐθνικὴν. Κ' ἐπειδὴ ἐκεῖνοι, οἱ ὁποῖοι ἐπρόκειτο νά κατορθώσουν τὸ πρῶτον, ἀνεχώρησαν μὲ

τὰ ποδήλατα, ἐμείναμεν ἐμεῖς οἱ πολλοί, ὁ λαὸς, ποῦ οὔτε φεύγομεν οὔτε ἀλλάζομεν. Ἔμα εἶδα αὐτὰ τὰ ἀποτελέσματα, ἐγάρηκα γαρὰν μεγάλην καὶ πολὺ φυσικὰ ἐτοιμάζουμουν νάναπαυθῶ ὀλίγον ἀπὸ τοὺς κόπους ποῦ κατέβαλα διὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν ποδηλάτων καὶ διὰ τὰς φασματοσκοπικάς μου ἐρεῦνας, ὅταν ἔξαφνα ἰδοῦ μοῦ φθάνει ἀπὸ τὴν καταχνιὰ τῆς μέσης, τῆς φευγούσης τὰ ἄκρα, τῆς ὅσον ἔνεστιν ὀμαλῆς, μία βοή . . . «Οἱ καιροί, αἱ περιστάσεις, οἱ ἱστορικοὶ λόγοι» — Καὶ μέσ' ἀπὸ τὴν καταχνιὰ ἐπρόβαλαν οἱ μέσοι, οἱ φεύγοντες τὰ ἄκρα, οἱ ὅσον οἶόν τε ὀμαλοὶ, οἱ νουνεχεῖς, οἱ ὀρθοφρονοῦντες, οἱ ἐρευνῶντες καὶ μὴ κρίνοντες, καὶ μοῦ εἶπαν μὲ περιφρόνησιν — ἄθλιε, δὲν ἐννόησας ὅτι εὐρισκόμεθα ἀπέναντι «τετελεσμένου γεγονότος ;»

Τὸ πρωτοφανὲς αὐτὸ, τὴν μέσην, τὴν μήτε ἀρχαίζουσαν μήτε ἰδιωματικὴν, τὸ κατόρθωσαν οἱ λόγοι μὲ τὴν λογικὴν τους, τὸ ἐπέβαλαν εἰς τὸ ἔθνος καὶ ἄρχισεν ἐσχάτως καὶ κάποιος σύλλογος νὰ διαδίδει τὴν ὀμαλότητα μὲ ὠφέλιμα βιβλιαράκια, σὰν νὰ μὴν ἦτο ἀρκετὴ ἢ ἐκπαιδευτικὴ πληγὴ.

* Ἄς τὴν παραδεχθῶμεν λοιπὸν κ' αὐτὴν τὴν ὑπόθεσιν τοῦ «τετελεσμένου γεγονότος» ὅχι πλέον ὡς ὑπόθεσιν, ἀλλ' ὡς «τετελεσμένον γεγονός» ὅσον πλέον συντετελεσμένον καὶ ἀποτετελεσμένον, τόσον καλλίτερα.

* Ἄς παραδεχθῶμεν μάλιστα καὶ κάτι παραπάνω, ὅτι ἡ κυρία αὐτὴ ἢ μέση, ἢ ὅσον ἔνεστιν ὀμαλὴ, ἔχει ὅλας τὰς φανεράς καὶ κρυφίας ἀρετὰς καὶ ἰδιότητας, διὰ τὰς ὁποίας τὴν ἐκθειάζουν οἱ ἐρασταὶ τῆς.

* Ἐ λοιπὸν ; — καὶ ἂν τὰς εἶχε ἢ θὰ τὰς εἶχεν, ἀκριβῶς δὲ τότε πρέπει νὰ φυλαχθῶμεν ἀπὸ τὰς σατυρνείας τῆς.

* Ὅταν πλέον λεξικὸν, γραμματικὴ, ὀρθογραφία ὀρι-

σμένα, ἀμετακίνητα κατισχύσουν, καταδιωχθούν ὅλα τὰ λαϊκὰ ιδιώματα, ἀποβάλλομεν κάθε τι τὸ ποικίλον καὶ εὐμετάβολον καὶ εὐμετάπτωτον, ὅλας τὰς γλωσσικὰς μορφὰς ὅσαι διατηροῦν τὴν εὐστροφίαν καὶ εὐκαμψίαν, ὅταν κατασκευάσομεν καὶ μετασκευάσομεν τὴν γλῶσσαν δι' ὀλοκληρωτικοῦ ὑπολογισμοῦ καὶ μεταδώσομεν εἰς αὐτὴν τὴν στερεότητα καὶ ἀνταύγειαν λαμπροῦ μετάλλου, ἔ! τότε τί; νομίζομεν ὅτι ἐφθάσαμεν εἰς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς τελειότητος τῆς γλώσσης; Τὸ φαντάζονται ἔτσι οἱ φρόνιμοι, οἱ νουνεχεῖς, οἱ ὀρθοφρονοῦντες, οἱ φεύγοντες τὰ ἄκρα καὶ ἀκολουθοῦντες τὴν ὅσον ἔνεστιν ὀμάλῃν.

Ἐ λοιπὸν τίποτ' ἀπ' ὅλ' αὐτά! Διότι κατάντικρυ εἰς αὐτὸ τὸ τετελεσμένον γεγονός, ποῦ εἶναι ὑποθετικόν, στέκετ' ἓνα ἄλλο πλέον τετελεσμένον γεγονός ποῦ εἶναι ἀληθινὸν καὶ ἀσάλευτον, διότι εἶναι ἀληθινὰ τετελεσμένον.

Κ' ἄλλοι λαοὶ ἐφθασαν εἰς αὐτὴν τὴν δῆθεν ἰδανικὴν τελειότητα κα' ἐφθασαν ἀληθινὰ καὶ ὄχι μὲ τὴν φαντασίαν τους. Ἄλλ' ὅταν ἐφθασαν ἐκεῖ, ἐνόησαν τότε, ὅτι ἡ ἀκμὴ αὐτὴ δὲν περιεῖχεν οὔτε τὸ σύνολον τῶν γλωσσικῶν ἀρετῶν, οὔτε τὸ ἄκρον ἄωτον κάθε μιᾶς αὐτῶν τῶν ἀρετῶν.

Εἰς τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος ἡ γαλλικὴ γλῶσσα εἶχε φθάσει εἰς αὐτὴν ἀκριβῶς τὴν ἰδεώδη τελειότητα. Καὶ ὁμῶς ἐνῶ ἡ Γαλλικὴ ἔτεινε νὰ γίνῃ διεθνὴς γλῶσσα, ἡ ἀληθινὴ, ἡ ἐσωτερικὴ τῆς ζωῆς ἄρχισε νὰ σταματᾷ, ἡ ποίησις τῆς δὲν εἶχε πλέον πνοὴν, ὁ πεζὸς λόγος ἦταν βαρεῖα ἄρρωστος.

Τί ἀναζωογόνησε τότε τὴν Γαλλικὴν; Πάλιν ἡ ζωὴ, τὴν ὁποίαν τῆς ἔχυσαν εἰς τὰς φλέβας τὰ λαϊκὰ ιδιώματα. Τὸ Παρίσι τὸ καταπλημμύρησαν οἱ ἐπαρχιωταί. Ἀπ' αὐτοὺς πολλοὶ ἀνεδείχθησαν μεγάλοι συγ-

γραφείς... Αὐτοὶ ἔφεραν κ' ἔριξαν εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ ἔθνους καταρχὰς μιὰν μιὰν, κατόπιν σωρηδὸν τὰς λέξεις τοῦ Montaigne καὶ Rabelais κλ., τὰς λέξεις δηλαδή τὰς πρὶν ἀπὸ τὴν συγκέντρωσιν καὶ μαζὶ μὲ τὰς λέξεις αὐτὰς ἔφεραν καὶ τὴν ἀποκέντρωσιν μέσα εἰς τὴν Παρισινήν συγκέντρωσιν. Κ' ἔτσι τίναξεν ἀπὸ 'πάνω τῆς ἢ γλῶσσα τὴν κατ' ἐπιφάνειαν καθαριότητα, τὰ πλαστὰ τσακίσματα, τὴν κατὰ Κόντον ἀστειότητα, τὸ κατὰ συνθήκην ὕφος, τὰ ὅσον ἔνεστιν ὀμαλὰ καὶ ἀνούσια ἀττικοφανῆ clichés, τὴ νερόβραστη κολοκυθόσουπα, τὴν ἀνυπόφορη ἀηδία, τὴν ἀναιμίαν, τὸν μαρασμὸν.

Εἰς τὸ ἔργον αὐτὸ ἐργάσθησαν οἱ ἐξοχώτεροι τῆς Γαλλίας ἄνδρες, Balzac, Chateaubriand, Lamartine, Hugo, Musset, Gautier, Sand, Michelet, καὶ ἀναρίθμητοι νεώτεροι καὶ νεώτατοι κατὰ τὸν λήγοντα αἰῶνα μας. Αὐτοὶ ἔφεραν μόνοι των οἱ ἴδιοι τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο μέταλλον, μὲ τὸ ὁποῖον τόσα μεγάλα ἔργα ἐδημιουργήθησαν, καὶ τὸ ἔριξαν εἰς τὸ ζωντανὸν χωνευτήριον κ' ἔδωσαν νέαν ζωὴν καὶ πλαστικότητα εἰς τὴν γλῶσσαν.

Πόθεν ἢ ἰδέα ὅτι ἐμεῖς οἱ χθесινοὶ πρέπει νὰ ἔχομεν ἀμέσως κιόλας γλῶσσαν κανονικὴν ὀρισμένην γραμματικῶς καὶ λεκτικῶς ὁμοιόμορφην; Πόθεν ἢ ἰδέα ὅτι αὐτὴ ἢ τελεία γλῶσσα εἶναι ἢ ἀττικοφανῆς καθαρρεύουσα, ἢ μέση, ἢ ρεύγουσα τὰς ὑπερβολὰς, ἢ ὅσον ἔνεστιν ὀμαλὴ, ἢ οὔτε ζωντανὴ δηλαδή οὔτε νεκρὴ, καὶ τὴν ὁποῖαν ἐπιμελῶς ζητοῦμεν νὰ προσυλλάξομεν ἀπὸ τὰς περιπετείας τοῦ βίου;

Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχομεν τόσον ἑνωρὶς γλῶσσαν ἔθνικὴν τελείαν; ἀνατρεφόμεθα τόσον διαφοροετικὰ ὅ ἕνας ἀπ' τὸν ἄλλον, ἀναπνέομεν ἀέρα σχολικὸν πνιγηρὸν, νοσηρὸν, δηλητηριώδη, μένομεν κατὰ τὴν πρῶ-

την νεότητα δίχως καμίαν ὀδηγίαν τί εἶναι τὸ ὀρθόν, χωρὶς καμίαν πρᾶκτικὴν ἄσκησιν πόσον εἶναι τὸ ἐφικτόν. Κατ' ἀνάγκην λοιπὸν καὶ ἡ γλῶσσα καὶ τὰ ἔργα μας θὰ μᾶς δείχνουν τὸν τύπον τῆς κοινωνικῆς μας καταστάσεως καὶ στραβῆς ἐκπαιδεύσεως (Παράβαλε Goethe Litterarischer Sansculottismus).

Τί περιμένετε ἀπὸ ἐκπαιδεύσιν, τῆς ὁποίας τὸ ἀνώτατον καθίδρυμα διδάσκει ὅτι τὸ ἔθνος του εἶναι ἀγέλη ἀκαθάρτων καὶ βεβαρβαρωμένων, καὶ ἡ γλῶσσα μας, ἡ μόνη δηλαδὴ γνήσια Ἑλληνικὴ, εἰδεχθῆς βρωμολογία;

Τί περιμένομεν ἐμεῖς ἀπὸ τὸν ἑαυτὸν μας, ὅταν ἀνεχόμεθα τέτοια ἐκπαιδεύσιν;

Τὸ ἔργον μας θὰ εἶναι βαρὺ καὶ δύσκολον. Ἄς μᾶς παρηγορεῖ, ὅτι καὶ ἄλλοι λαοὶ ἄργησαν νὰ ἐννοήσουν καὶ ὑπερνικήσουν ἄλλας μικροτέρας δυσκολίας.

Ἴδου τί μᾶς λέγει ὁ Jean Aicard, ὁ ὁποῖος μετέφρασε τελευταίως τὸν Ὁθέλλον τοῦ Σαιξπήρου.

« Ἀλλὰ μήπως τάχα δὲν εἶχε μεταφράσει τὸν Ὁθέλλον ὁ Alfred de Vigny; πῶς ἐτόλμησα λοιπὸν νὰ κάμω ἐκ νέου τὴν ἀπόπειραν αὐτήν;

Ὅμως τότε κατὰ τὸ 1829, ὅταν ἐδιδάχθη ὁ Ὁθέλλος τοῦ Alfred de Vigny, ἡ ποιητικὴ καὶ φιλολογικὴ ἐλευθερία δὲν ὑπῆρχεν. Ὁ Ρωμαντισμὸς τὰς ἐγκυμονοῦσεν κ' ἦτον ἐτοιμόγεννος.

» Μία μόνη λέξις «τὸ μαντίλι» ἦταν ἀρκετὴ νὰ καταστήσει ἀνυπόφορον ὀλόκληρον θεατρικὸν ἔργον.

» Κ' ἐγεννήθη τότε λοιπὸν διὰ πρώτην φοράν τὸ δράμα. Ἔως τότε δὲν ξέραμεν παρὰ τὴν τραγωδίαν καὶ μόνην. Καὶ ἔως τότε εἶχαμεν μόνον τραγικὸν στίχον. Ἐχει βέβαια καὶ αὐτὸς τὰς καλλονάς του, ἀλλὰ ὁ δραματικὸς ἔχει κ' ἐκείνας καὶ πολλὰς ἄλλας ἀκόμη.

» *Αν καὶ μεγαλοφυῆς ποιητῆς ὁ Alfred de Vigny, δὲν κατόρθωσε νὰ δημιουργήσῃ νέαν ποιητικὴν μορφήν. Ἐτόλμησε πολλὰ, ἀλλὰ τὸ Ἀγγλικὸν δράμα μὴδίας τοῦ τὰς προσπαθείας τὸ κατάντησεν εἰς ἓνα εἶδος τραγωδίας.

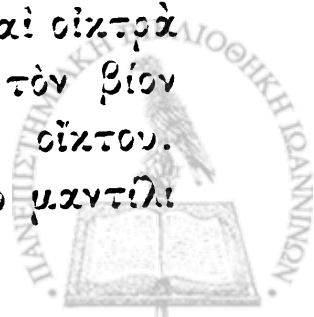
» Ἐλείπε τὸ ἐργαλεῖον καὶ διὰ νὰ μεταφράσῃ κανεῖς τὸν Σαιξπηρον τότε, τὸ 1829 δηλ., θὰ ἔπρεπε νὰ εἶχε δημιουργηθῆι προηγουμένως ὁ νέος ποιητικὸς τύπος.

» Σήμερον ἡ τέχνη εἶναι πλέον χειραφετημένη. « Ἐσεῖς ἔχετε τὸν θρίαμβόν », ἔγραφεν ὁ Hugo πρὸς τοὺς νέους ποιητὰς τῆς νέας γενεᾶς, « ἀφοῦ ἐπαλαίψαμεν ἐμεῖς ». Μετριοφροσύνη του. Ἀληθινὰ ἐπάλασε λυσσωδῶς, ἀλλὰ καὶ ὁ θρίαμβός του εἶναι μέγας, εἶναι ἄπειρος, ἀφοῦ ἀνήκει εἰς ὅλους ὅσοι ἔρχονται κατόπιν του.

» Τί κυρίως χαρακτηρίζει τὸν Σαιξπηρον; τὰ λόγια τοῦ ὁμοιάζουν τὴν Φύσιν, ἡ φωνὴ τοῦ τὴν φωνήν τῆς. Ὅπως αὐτὴ, ὁμιλεῖ κ' ἐκεῖνος κατ' εὐθείαν, ἀμέσως. Ὁ Σαιξπηρος δὲν εἶναι φιλόλογος, ἀλλ' ἄνθρωπος ζωντανός. Δὲν εἶναι ἄνθρωπος τῶν γραμμάτων, ἀλλ' ἄνθρωπος. Ὅμιλεῖ, φωνάζει, τραγουδεῖ, γελᾷ, κλαίει. Ὁ λόγος τοῦ πεζοῦ ἢ ποιητικὸς εἶναι γεμάτος ἀπὸ ζωὴν καὶ φλόγα. "Δὲν γράφει διὰ νὰ γράψῃ, ἀλλὰ ὁμιλεῖ διὰ νὰ συγκινήσῃ". (Jean Aicard προλεγόμενα εἰς τὸν Ὀθέλλον).

- Τί μαντίλι καὶ τί μάθημα. Ὁ Εὐριπίδης, ὁ Σαιξπηρος, ὁ Dante νὰ κατορθώσουν μὲ τὰ λόγια τοῦ νοηθετημένου λαοῦ νὰ ἐκφράζουσιν τὰ εὐγενέστερα φρονήματα, νὰ παρουσιάζουσιν τὰς συγκινητικωτέρας σκηνας τοῦ βίου μας, ἐνῶ ὁ ἀπτικισμὸς, ἡ μεσότης, ἡ ὀρθοφροσύνη, ἡ ὅσον ἐνεστὶν ὁμαλότης καταντοῦν κίβδηλα καὶ οἰκτρὰ ὅλα μας τὰ νοήματα καὶ τὰ αἰσθήματα, καὶ τὸν βίον μας γελοῖον καὶ τὴν ἐκπαίδευσίν μας ἀξίαν οἴκτου.

Τί μάθημα καὶ τί μαντίλι! Κ' ἐνῶ διὰ τὸ μαντίλι

ἐκεῖνο τοῦ Ὁθέλλου τρέμει ἡ καρδιά μας καὶ τὸ μαν-
τῖλι μας καταβρέχουν τὰ δάκρυα τῆς συγκινήσεως —
θα μένει τὸ ρινόμακτρον εἰς τὰ χέρια τῶν ἀπτικιστῶν,
τῶν μέσων, τῶν φευγόντων τὰ ἄκρα, τῶν ὅσον ἔνεστιν
ὀμαλῶν, γιὰ νὰ παστρεύουν τὰς ρίνας των ἀπὸ τοὺς
ἀπτικούς ταμπάκους.

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΕΝΟΤΗΣ ΔΙΑ ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟΝ, ΔΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑΝ, ΔΙΑ ΤΟ ΕΘΝΟΣ

Ναὶ οἱ πεθαμένοι κυβερνοῦν τοὺς ζωντανούς. Μᾶς
τὸ λέγ' ἡ ἱστορία. Ἀλλὰ ἡ ἱστορία μᾶς λέγει καὶ κάτι
ἄλλο· ὅτι τὸ κάρφωμα εἰς τὴν παράδοσιν σκοτῶνει καὶ
τοὺς πεθαμένους, ἐξοντῶνει τὸ καλὸν ποῦ εἶχαν κατορ-
θῶσει.

Λοιπὸν ἐὰν ἡ ἐκπαίδευσίς μας δὲν ἐννοήσῃ ὅτι πρέ-
πει νὰ ξεκαρφωθῇ ἀπὸ τὴν παράδοσιν, ἐὰν δὲν ἐννοή-
σῃ ὅτι ἀπὸ τὸ σχολεῖον τῆς γειτονιάς ἕως εἰς τὸ Πανε-
πιστήμιον καὶ πέραν ἀπ' ἐκεῖ εἰς ὅλην τὴν κοινωνίαν
καὶ τὸ ἔθνος, τὴν μητρικὴν γλῶσσαν πρέπει νὰ ὑψώσῃ
εἰς ἐθνικὴν καὶ μ' αὐτὴν νὰ ἐκπαιδεύει ὅλους, τότε ἄς
μάθῃ καλά ὅτι δὲν ἐργάζεται νὰ παρασκευάσῃ οὔτε
ἄνθρωπον ἀρμονικὸν πρὸς τὸν ἑαυτὸν του, ἀφοῦ κατα-
στρέφῃ τὴν ἐσωτερικὴν του ἀρμονίαν, οὔτε ἄνθρωπον
ἀρμονικὸν πρὸς ἓνα ὄλον ὀργανικόν, ἀφοῦ κ' ἐκεῖ χωρί-
ζει ἀκριβῶς ἐκεῖνο, τὸ ὁποῖον ἐνσαρκῶνει αὐτὴν τὴν
ἐνότητα. Ἄς ἐννοήσῃ λοιπὸν ἡ ἐκπαίδευσίς μας ὅτι
δὲν παρασκευάζει οὔτε ἄνθρωπον οὔτε πολίτην.

Τί κυρίως ζητεῖ ἡ ἀγωγή; Νὰ καθοδηγῇ τὴν αὐτε-
νέργειαν πρὸς ἓνα κάποιον ιδεῶδες.

Τί ζητεῖ ἡ ἐκπαίδευσίς ὡς τέχνη; Τὴν αὐξήσιν, τὴν
βλάστησιν τοῦ πνεύματος. Αὐτοῦ λοιπὸν τὴν αὐτενέρ-
γειαν ἔχει νὰ καθοδηγήσῃ.

Ἐνότης λοιπὸν καὶ διὰ τὴν ἀγωγὴν καὶ διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, ἢ ὅποια εἶναι ἀγωγὴ τοῦ νοῦ.

Τὸ παιδὶ ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον μὲ κάποιαν δύναμιν· δύναμιν διανοητικὴν καὶ δύναμιν κινητικὴν. Ἡ δύναμις τοῦ ἢ διανοητικῆ ὑπερτερεῖ τὴν λεκτικὴν τοῦ ἢ ἰκανότητα, τὴν φραστικότητα, ὅπως ἡ δύναμις τοῦ ἢ κινητικῆ ὑπερτερεῖ τὴν κινητικὴν τοῦ ἢ ἰκανότητα.

Ἐνόσω τὸ παιδὶ μεγαλώνει ἡ δύναμις αὐτενεργεῖ καὶ μεταβάλλεται εἰς δράσεις καὶ εἰς ἰκανότητας διαφορῶν εἰδῶν.

Ἐρχεται τὸ παιδὶ εἰς τὸ σχολεῖον εἰς τὰ 6 ἢ 7 χρόνια. Ἐρχεται ἐκεῖ δίχως νοῦν, ἢ μὲ ἄδειον νοῦν; πρόκειται τὸ σχολεῖον νὰ τοῦ δώσει νοῦν ἢ νὰ τοῦ τὸν παραγεμίσει;

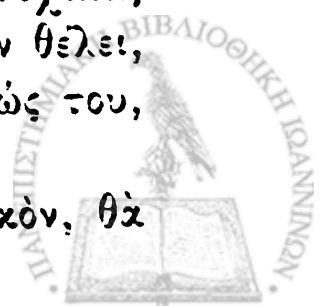
Ἐὰν ἐξετάσομεν τοῦ παιδιοῦ τὴν ἀπεθήκην θὰ εὔρομεν διπλὴν προμήθειαν. Εἰκόνας, ἰνδάλματα, παραστάσεις, ιδέας, ἐννοίας, γνώσεις, πράγματα δηλαδὴ νοερά. Θὰ εὔρομεν καὶ ἐνὸς ἄλλου ὑλικοῦ προμήθειαν. Λέξεις δηλαδὴ, εἰς τὰς ὁποίας μέσα ἐνσαρκώνει καὶ παρουσιάζει ἐκεῖνο τὸ νοερὸν ὑλικόν.

Ἐὰν ἐξετάσομεν δυναμικῶς τὸ παιδὶ, εὔρισκομεν δύναμιν ποῦ δημιουργεῖ νοήματα, βλέπομεν δύναμιν ποῦ ἐκφράζει ὅσα συμβαίνουν μέσα εἰς τὸν νοῦν τοῦ.

Τὴν μονάδα λοιπὸν αὐτὴν, τὸν παιδικὸν νοῦν δηλαδὴ, τὸν εὔρισκομεν σχηματισμένον καὶ ἀπὸ τὰς δύο ὀψεις. Εὔρισκομεν δηλαδὴ ἓνα ὑλικὸν κατεργασμένον καὶ μορφωμένον ἀπὸ μίαν δύναμιν πρὸς μίαν διεύθυνσιν μὲ κάποιαν φορὰν.

Εἶναι αὐτὴ ἡ δύναμις, αὐτὰ τὰ ἀποκτήματα, τυχαῖα, ἀδιόρορα πράγματα; μπορεῖ τὸ σχολεῖον, ἂν θέλει, νὰ τὴν τι κατὰστήσει μὲ κάτι ἄλλο τῆς ὀρέξεώς τοῦ, τῆς προτιμήσεώς τοῦ;

Ἀδύνατον. Τὸ σχολεῖον θὰ πλουτίσει τὸ ὑλικόν, θὰ

ένισχύσει τὴν αὐτενέργειαν. Ν' ἀντικαταστήσει ὄχι, δὲν μπορεῖ.

Δὲν εἶναι τοῦ παρόντος νὰ ἐξετάσομεν ἂν γλῶσσα καὶ διάνοια εἶναι ἀχώριστα, ἂν δίχως ἑναρθρον γλῶσσαν μπορούμεν νὰ διανοηθοῦμεν ναὶ ἢ ὄχι. Ἡ λέξις ὅμως, καθὼς τὸ εἶδαμεν, δὲν διδάσκει εἰς τὸ παιδί νὰ διανοεῖται, διότι ἔχει διανοηθεῖ πρὶν ἀπὸ τὴν λέξιν, διότι ἡ διανοητικὴ του ἰκανότης ὑπερβαίνει τὴν φραστικὴν. (Παράβαλε Preyer die Kinderseele κλ.)

Ἄλλὰ βεβαίωτατα ἀφ' ἑτέρου ὁ ἀνθρώπινος νοῦς εἶναι ἀδύνατον δίχως γλῶσσαν νὰ φθάσει εἰς κάποιαν διανοητικὴν ἀνάπτυξιν, μικρὴν ἢ μεγάλην, νὰ σηκωθεῖ ὀλίγον ὑψηλότερα ἀπὸ τὴν τυφλὴν καὶ χονδροειδῆ πείραν τοῦ περιστοιχίζοντος. Ἡ γλῶσσα εἶναι διὰ τὸν νοῦν ὅτι ἡ καμάρρα διὰ τὸ τοῦνελ, εἶπεν ὁ Sir Will Hamilton. (Παράβαλε Hinsdale the Language arts). Νὰ διανοοῦμεθα καὶ τρυποῦμεν τὴν γῆν δὲν μᾶς πρωτοδίδαξεν οὔτε ἡ λέξις οὔτε ἡ τέχνη τοῦ χτίστη. Ἄλλὰ καὶ δίχως αὐτὰ τὰ μέσα δίχως τὴν λέξιν, δίχως τὸ χτίσιμον οὔτε ἡ μία οὔτε ἡ ἄλλη ἐργασία θὰ ἐπροχωροῦσε ποτὲ πέραν ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα, καὶ δι' αὐτὸ εὐθὺς ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα ἡ διπλῆ ἐνέργεια γίνεται μία ἐνιαία δρᾶσις ἐνὸς ἐνιαίου ὄντος.

Μὲ τί γίνεται αὐτὴ ἡ δρᾶσις; Μὲ τὴν διάνοιαν, τὴν ὁποίαν ἐκληρονομήσαμεν, μὲ τὸ ὑλικὸν, τὸ ὁποῖον μᾶς παρουσιάζει τὸ ἰδίωμα τὸ μητρικόν, τὸ σπιτικόν, μὲ ὀρισμένην διεύθυνσιν καὶ φορὰν πρὸς τὸν τύπον, τὸν ὁποῖον ἔδωκε σιγὰ σιγὰ ἡ ἀθροιστικὴ ὑπαρξίς τῆς ἀνθρωπίνης ὀμάδος.

Εἶναι αὐτὰ τὰ ὑπάρχοντα κάτι ἀδιάφορον, εἶναι ταπεινά, ἀξιοκαταφρόνητα; ἢ μπορεῖ τὸ σχολεῖον νὰ αντικαταστήσει μὲ κάτι ἄλλο ἀνώτερον ἢ ἔστω καὶ ἴσον;

Ποτέ. Εἶδαμεν παραπάνω τί σημασίαν ἔχουν αἱ

πρῶται λέξεις ποῦ μαθαίνει τὸ παιδί, ὡς πρὸς τὸν νοῦν του, ὡς πρὸς τὰ φωνητικά του ὄργανα, τί ἔξεις δίνουν εἰς τὴν ὀργανικὴν μνήμην, τί τάσεις, τί φοράς.

* Ἄς ἰδοῦμεν τώρα καὶ τὴν ἄλλην τους ὄψιν, τὴν ὄψιν ποῦ αἰσθανόμεθα καὶ συναισθανόμεθα περισσότερο ἀπὸ τὴν πρώτην. Αἱ λέξεις αὐταὶ αἱ πρῶται, μὲ τὰς ὁποίας ἀρχίζει νὰ ζεῖ καὶ νὰ μεγαλώνει τὸ αἶσθημα καὶ ἡ θέλησίς μας — μὲ αἶσθημα, μὲ συγκινήσεις, μὲ ὀρέξεις, μὲ θέλησιν τὰς ἔχομεν ποτίσει, ἐμεῖς καὶ οἱ τριγυρινοὶ μας, καὶ μόνον αὐταὶ αἱ λέξεις μὲ τοὺς τύπους των, μὲ τὴν κατασκευὴν τὴν ἰδιάζουσαν, αὐταὶ αἱ λέξεις τῆς μητέρας καὶ τοῦ πατέρα, τοῦ παπποῦ καὶ τῆς γιαγιάς καὶ τῶν ἀνθρώπων τοῦ σπιτιοῦ στάζουν ἀπὸ ζωὴν, διότι μόνον αὐταὶ εἶναι ἀκατάπαυστα μέσα εἰς τὸ ρεῦμα ἐκεῖνο τὸ ζωντανὸν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐξωτερικῆς ζωῆς. «Τῶν λόγων τὸ νᾶμα, ἐκήρυξεν ὁ » θεῖος Πλάτων, τὸ κάλλιστον καὶ ἄριστον πάντων » ναμάτων (Τιμαῖος 75 Ε) ». Αὐτὸ εἶναι τὸ τρεχάμενο νερὸ ποῦ ἀναβλύζει ἀπὸ τὴν ἀγκαλιὰ τῆς μητέρας μας μέσα εἰς τὸ πατρικὸ σπίτι. Ναι κι' αὐτοῦ αἱ λέξεις εἶναι φωναὶ ἢ μελάνι ἐπάνω εἰς τὸ χαρτί. Σύμβολα λοιπόν. Ἄλλὰ σύμβολα πραγμάτων, μὲ τὰ ὁποῖα ἐμεγαλώσαμεν ἐμεῖς, μὲ τὰ ὁποῖα ἔζησεν ὁ πατέρας καὶ ἡ μητέρα μας, ὁ παπποῦς μας καὶ ἡ γιαγιά μας, εἰς τὰ ὁποῖα ἐδώκαμεν ἐκεῖνοι κ' ἐμεῖς τὴν ζωὴν ποῦ εἶναι εἰς τὰ πράγματα τὰ τώρα καὶ τὰ τότε, ὅσῃν ζωὴν ἔβαλαν τὰ πράγματα μέσα μας καὶ ὅσῃν ἐβάλαμεν ἐμεῖς μέσα τους, τὴν κίνησιν τοῦ νοῦ, τὴν ὀρμὴν τῆς ὀρέξεως, τὴν δύναμιν τῆς θελήσεως, τὴν ἐξυπνάδα μας ἢ τὴν κουταμάρα μας, τὴν χαρὰν, τὴν ἀγαλλίασιν ἢ τὴν ἀπογοήτευσιν καὶ τὴν θλίψιν, τὴν νοστιμάδα ἢ τὴν σάχλα κλ.

Κι' ἔτσι γίνεται τὸ θαῦμα· μὲ μερικὰς φωνὰς κι'

ὀλίγας γραμμάς παρουσιάζεται μπροστά μας ὅλη αὐτὴ ἡ ζωὴ καὶ ἡ κίνησις καὶ φωτίζεται ὁ συνειδητός μας κόσμος κι' ἀναταράζεται βαθειὰ ὁ κάτω ἀπὸ τὸν συνειδητὸν ὁ ὑποσυνειδητός. Κ' ἔτσι εἶν' ἀλήθεια, ὅτι ἀφοῦ ὁ ἄνθρωπος ἔχει μίαν ζωὴν ἀτομικὴν συγχρόνως καὶ ἐθνικὴν, καὶ ὄχι δύο, ἔχει καὶ μίαν μονάχα γλῶσσαν. Ὅτι αὐτὴ ἡ μία ἔχει τὴν δύναμιν μέσα της ἔμφυτην, κάθε ἄλλη εἶναι ὑποτελής εἰς αὐτὴν, ὅσην καὶ ἂν φέρνει ἐπικουρίαν καὶ βοήθειαν εἰς τὸν νοῦν. Καὶ δι' αὐτὸ ὁ ἄνθρωπος πρέπει ν' ἀρχίσει τὴν μίαν του ζωὴν μὲ τὴν μίαν γλῶσσαν τὴν μητρικὴν του, μὲ αὐτὴν πρῶτα πρῶτα πρέπει νὰ θρέψει τὸ αἶσθημα, τὴν διάνοιαν, τὴν θέλησιν, τὰ τρία αὐτὰ τὰ ὁμοούσια, τὰ ἀχώριστα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὴν ψυχὴν, διότι καὶ τὰ τρία αὐτὰ ἀρχίζουν νὰ μεγαλώνουν καὶ νὰ ζοῦν μὲ τὴν μητρικὴν του γλῶσσαν.

Ἔ ! Λοιπὸν καὶ τὸ σχολεῖον τίποτε δὲν κάνει : Πῶς τίποτα ; τὸ σχολεῖον θ' αὐξήσει τὴν προμήθειαν τοῦ ὕλικου, μὲ τὴν ὁποῖαν ἔρχεται τὸ παιδί ἐκεῖ, θὰ ἐντείνει τὴν αὐτενέργειαν, θὰ δείξει εἰς αὐτὴν τὸ ἰδεῶδες τὸ κοινόν. Θὰ διδάξει ἓνα πλῆθος ὑψηλὰς καὶ ἀφηρημένας ἐννοίας, καὶ αὐτὰς θὰ ἐνδύσει εἰς λέξεις ἀφηρημένας, διότι μὲ αὐτὰς τὰς λέξεις καὶ τὰς ἐννοίας θὰ ἀναβαίνομεν ὀλοένα ὑψηλότερα καὶ φθάνομεν εἰς τὸ κορυφωμα τοῦ λόγου καὶ τοῦ λογικοῦ. Ἀλλὰ τὰς πρῶτας ἐκείνας λέξεις, τὰς βάσεις τὰς ὀργανικὰς μὲ τὴν δημιουργικὴν καὶ ὀργανωτικὴν των δύναμιν δὲν τοῦ ἐπιτρέπεται ν' ἀλλάζει καὶ νὰ χαλνᾷ, διότι αἱ πρῶται αὐταὶ λέξεις εἶναι κοινὴ ὄλων μας ἰδιοκτησία· καὶ τὸ σχολεῖον τὸ διατηροῦμεν ἐμεῖς διὰ νὰ διατηρεῖ αὐτὴν τὴν κοινήν μας περιουσίαν, τὸ μέσον, μὲ τὸ ὁποῖον συννενοούμεθα, τὴν χαρὰν μας, τὸ καύχημά μας, αὐτὸ, μέσα εἰς τὸ ὁποῖον ζοῦμεν καὶ κινούμεθα καὶ ὑπάρχομεν.

Ἄς ἐξετάσομεν τώρα πῶς πρέπει ν' ἀρχίξει καὶ τί νὰ κάνει ἡ ἐκπαίδευσις ἡ σωστή καὶ τί κάνει ἡ δική μας ἡ προκομμένη.

Εἶπα κάπου παραπάνω ὅτι τὸ σχολεῖον μας δὲν ἔχει νὰ προσφέρει οὔτε ἀλφραβητάριον, οὔτε ἀναγνωσματάριον, οὔτε λεξικόν, οὔτε γλωσσικὰς, οὔτε φιλολογικὰς ἀσκήσεις, οὔτε, οὔτε, οὔτε.

Ἴσως ἐφάνηκεν αὐτὸ ὑπερβολικόν. Ἐγὼ φρονῶ ὅτι μένω κάτω ἀπὸ τὴν ἀληθινὴν κατάστασιν μας. Προσθέτω λοιπόν. Τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον δὲν διδάσκει οὔτε ἀνάγνωσιν, οὔτε γραφὴν, οὔτε σύνθεσιν καὶ ἔκθεσιν ἰδεῶν, οὔτε φιλολογικὰς ἀσκήσεις.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ πρότασις μου φαίνεται ὅτι μένει πολὺ κάτω ἀπὸ τὴν πραγματικὴν μας κατάστασιν. Διότι· μπορεί κανεὶς νὰ εἰπεῖ ὅτι τὸ σχολεῖον μας δὲν τὸ κάνει σήμερα ἀπὸ ἰδιοτροπίαν, ἢ ἀπειρίαν, ἢ ἀπὸ ἄλλους ἱστορικοὺς ἢ μεταφυσικοὺς λόγους, ἀλλὰ θὰ τὸ κάμει αὔριον ἢ μεθαύριον. Ὅχι. — τίποτε ἀπ' αὐτά. Ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις ὅλη μαζί· πρώτη, μέση, ἀνωτέρα, ἐλληνικὸν σχολεῖον, γυμνάσιον, πανεπιστήμιον, δὲν διδάσκει οὔτε ἀνάγνωσιν οὔτε γραφὴν κ.τ.λ. καὶ δὲν τὸ κάνει, διότι δὲν μπορεί νὰ τὸ κάμει, διότι πιάσχει αὐτὴ ἡ ἴδια ἀπὸ νόσημα ὅχι ἐνὸς ὀργάνου, ἀλλὰ ὅλης τῆς οὐσίας της, καὶ πρέπει πρῶτα νὰ τὸ ἐννοήσῃ καὶ νὰ θεραπευθεῖ. «Ἀνανέου σεαυτόν».

Τώρα ἐσχάτως καταγίνεται ἡ ἐκπαίδευσις μας εἰς διαίρέσεις, ὑποδιαίρέσεις καὶ ὀνοματοθεσίας. Τοῦ κάκου ὁμως· εἴτε δημοτικὴ εἴτε καθαρῆουσα εἴτε ἀλληλοδιδασκτικὴ εἴτε πανεπιστημιακὴ εἴτε ἐλληνοσχολικὴ εἴτε γυμνασιακὴ εἴτε χωριάτικη εἴτε ἀστικὴ, ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις εἶναι ὅχι κατωτέρα, μέση καὶ ἀνωτέρα, ἀλλὰ κάτω, κατωτέρα καὶ κατωτάτη. Ἐχει τρία στάδια νὰρχώσεως. Συγχίξει εἰς τὸ πρῶτον, σκοτίξει εἰς

τὸ δεύτερον, σκοτώνει εἰς τὸ τρίτον. Ὁ λόγος εἶναι ἀπλούστατος. Ἀπὸ τὸ σχολεῖον τῆς γειτονιάς ἕως τὸ Πανεπιστήμιον περιφέρεται μὲ τὸ χλωροφόρμιον τῆς καθαρευούσης στὰ χέρια καὶ αὐτὸ μᾶς χώνει ἀκατάπαυστα στὴ μύτη.

Ἀπόδειξις. — Ἔργεται τὸ παιδί εἰς τὸ σχολεῖον. Τὸ σχολεῖον θὰ τὸ διδάξει πρῶτα πρῶτα νὰ διαβάζει καὶ νὰ γράφει· μπορεῖ τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον νὰ τὸ κάμει αὐτό; Ὁχι. — Γιατί; Ἀπλούστατον. Νὰ, εἶδαμεν πῶς τὸ παιδί ἀποκτᾷ τὴν γλῶσσαν του ἔξω ἀπ' τὸ σχολεῖον. Τὸ παιδί λοιπὸν ξέρει νὰ μιλεῖ. Ἄν δὲν ἤξερε νὰ μιλεῖ, δὲν θὰ τὸ στέλναμε σ' αὐτὸ τὸ σχολεῖον, ἀλλὰ θὰ τὸ στέλναμεν εἰς τὸ σχολεῖον τῶν κωφαλάλων. Ἐέρει νὰ ὀμιλεῖ καὶ νὰ ὀμιλεῖ ὅπως πρέπει, ξέρει νὰ ὀμιλεῖ καλλίτερα παρὰ ὅταν θὰ ἀφήσει τὰ σχολεῖα μας.

Θὰ μάθει λοιπὸν νὰ διαβάζει καὶ νὰ γράφει. Τί θὰ 'πεῖ νὰ διαβάζει καὶ νὰ γράφει; — Νὰ γράφει θὰ 'πεῖ νὰ σημειώνει μὲ νέα σημάδια ὅ,τι ξέρει μὲ παλαιὰ καὶ γνωστὰ — τὰ ἑναρθρα λόγια νὰ τὰ μεταβάλλει εἰς γραμμένα. —

Τί θὰ 'πεῖ νὰ διαβάζει; Ἀπὸ τὰ νέα αὐτὰ σημάδια νὰ βγάζει τὰ παλαιά.

Εἰς ὅλην αὐτὴν τὴν ἐργασίαν τὸ νέον εἶναι μόνον τὰ νέα σύμβολα κ' αὐτὰ εἶναι νέα σημάδια διὰ παλαιὰ καὶ γνωστὰ σημάδια καὶ πράγματα ὅχι διὰ πράγματα νέα. Εἶναι νέα γραπτὰ καὶ ἀναγνωστὰ σημεία διὰ τὰ παλαιὰ καὶ γνωστὰ προφορικὰ σημεία.

Ἡ πρώτη λοιπὸν καὶ ἀπαραίτητη συνθήκη διὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφὴν εἶναι ὅτι τὰ νέα σύμβολα πρέπει νὰ εἶναι νέα μόνον ὡς σύμβολα. Τὸ περιεχόμενον των εἶναι τὸ περιεχόμενον τῶν παλαιῶν σημείων τοῦ νοῦ καὶ τῶν φωνητικῶν μας ὀργάνων. Ἴδου λοιπὸν πῶς πρέπει νὰ διδάσκεται ἡ γραφὴ καὶ ἡ ἀνάγνωσις.

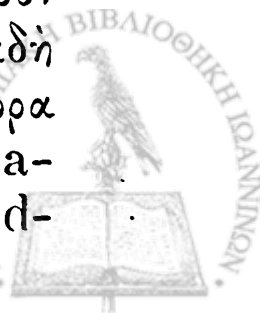

* Ἄς ἰδοῦμεν τί γίνεται τῶρα εἰς τὸ σχολεῖον μας ; Ὁ σκύλος, ἡ σκύλα, ὁ σκύλαρος, τὸ σκυλάκι, ἡ γάτα, ὁ γάτος, τὸ γατάκι, τὸ γατοῦδι, τὸ γατουδάκι, ὁ ποντικός, ἡ ποντίκα, ὁ ποντίκαρος, τὸ ποντίκι, τὸ ποντικάκι, γίνονται κύων, γαλῆ, μῦς· ἡ βάρκα μὲ τὰ πανιά καὶ τὰ κουπιά της γίνεται λέμβος, ἰστία, καὶ κῶπαι. Ἐντὶ δηλαδὴ νὰ προσθέσει ἡ ἐκπαίδευσίς μας ἀπλούστατα τὰ νέα σύμβολα εἰς τὰ παλαιὰ καὶ γνωστὰ, βουτᾶ τὸ σχολαστικὸ της σφουγγάρι τὸ λογιωτατίστικὸ της καλαμάρι καὶ πασαλείφει τὸ νοῦ καὶ τὴν καρδίαν τοῦ παιδιοῦ μὲ μελάνι, σκοτάδι, καὶ σιγαμᾶρα.

Τὸ χρέος τοῦ σχολείου εἶναι νὰ διδάξει εἰς τὸ παιδί νὰ ζωγραφίζει ἐπάνω εἰς τὸ χαρτί μὲ μερικὰς γραμμάς αὐτὸν τὸν κόσμον τὸν γνωστὸν, καὶ ἀπὸ τὸ χαρτί καὶ ἀπὸ τὰς γραμμάς νὰ τὸν ξαναζωντανεύει μὲ τὴν φωνὴν του.

Ἀκόμη κάτι. Τὴν τέχνην αὐτὴν πρέπει νὰ τὴν μάθει τὸ παιδί ὅσον τὸ δυνατὸν μηχανικῶς. Διότι ἐνόσω τὸ παιδί μαθαίνει τὰ νέα αὐτὰ σύμβολα ἐπέρχεται μίαν ἀναστολὴν εἰς τὴν πραγματικὴν του ἐκπαίδευσιν.

Τὸν νέον ἄνθρωπον διδάσκει κυρίως ἡ ἐπαφὴ μὲ τὰ πράγματα καὶ ἡ προφορικὴ παράδοσις. Ἐὰν τὸ παιδί μπόρουσε νὰ μένει εἰς ἐπαφὴν μὲ τὰ πράγματα ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν ἐμπείρου καὶ σοφοῦ διδασκάλου θὰ ἐμάθανε ταχύτερα τὰ ὅσα ἔχει ἀνάγκην, καὶ αὐτὸ γίνεται πολλάκις εἰς τοὺς ἀγραμμάτους. Γίνεται λοιπὸν δαπάνη χρόνου καὶ σπατάλη ἐνεργείας κατὰ τὸ διάστημα, ἐντὸς τοῦ ὁποίου ἀποκτᾶ τὸ παιδί τὰ νέα σύμβολα. Διὰ νὰ γίνῃ λοιπὸν ἡ δυνατὴ οἰκονομία, πρέπει νὰ διδαχθοῦν τὰ νέα σύμβολα ὅσον τὸ δυνατὸν μηχανικῶς, δηλαδὴ δίχως νέον παραγόμενον. ὥστε νὰ ἐπέρχεται γρήγορα ὁ αὐτοματισμός. (ὁ Beneke, How to teach reading, ὀνομάζει τὴν γραφὴν ἀναγκαῖον κακόν). (Bald-

win School Managemen and school Methods).

Αὐτὰ πρέπει νὰ καταλάβομεν καλὰ καλὰ. Ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα ἐδῶ εἰς τὴν γραφὴν καὶ τὴν ἀνάγνωσιν ἐξαρτᾶται ἡ ἐκπαίδευσις τοῦ ἔθνους ἡ μόρφωσις του, ἡ ἀγωγή του. Τὰς πρῶτας ἔξεις πρέπει νὰ τὰς προσέχει ἡ ἀγωγή εἰς τὸ σπίτι—τὰς πρῶτας ἔξεις πρέπει νὰ τὰς προσέχει ἡ ἐκπαίδευσις εἰς τὸ σχολεῖον—καὶ ἡ ἐκπαίδευσις μας ἔχει ὡς ἀρχὴν τὴν σύγχυσιν, τὴν ἀοριστίαν, τὴν ἀνακρίθειαν, τὴν ψευτιά.

Εἶπαμεν ὅτι ἡ γραφὴ καὶ ἡ ἀνάγνωσις θὰ δείξει εἰς τὸ παιδί ὅλα τὰ γνωστὰ εἰς αὐτὸ πράγματα. Τὸν σκύλο, τὴ γάτα, τὸν ποντικό, τὰ δέντρα, τὰ πουλιά, τὴ θάλασσα, τὴ βάρκα, τ' ἀγκίστρια, τὰ πλεμάτια, τὰ ψάρια, τὸ σπίτι καὶ τὰ μέσα καὶ τὰ ἔξω, ὅλον τὸν κόσμον τὸν αἰσθητόν.

Τί εἶναι ὁ κύων, ἡ γαλῆ, ὁ μῦς, τὸ πτηνόν, ὁ ἰχθύς; Τώρα, τιποτε—"Ἄλλοτε μιὰ φορὰ κ' ἕναν καιρὸ εἶταν μέρος ἐνὸς ὀλοκλήρου κόσμου. Ὅταν ἐζοῦσεν ἐκεῖνος ὁ κόσμος, ἐζοῦσε καὶ ὁ κύων, ἡ γαλῆ, ὁ μῦς, ὁ ἰχθύς. Πέθανεν ἐκεῖνος ὁ κόσμος, ἐψόφησεν ὁ κύων, ἡ γαλῆ, ὁ μῦς, ὁ ἰχθύς. Ἐψόφισαν γιὰ πάντα.

Εἶναι τὸ παιδί εἰς θέσιν νὰ ἰδεῖ ἄλλον κόσμον πάρεξ ἐκεῖνον εἰς τὸν ὁποῖον γεννήθηκε κ' ἐμεγάλωσεν; Μὰ εἶναι τάχα οἱ διδάσκαλοι εἰς θέσιν νὰ δείξουν εἰς τὸ παιδί αὐτὸν τὸν ἄλλον κόσμον; Πόσοι τὸν ξέρουν; καὶ οἱ ὀλίγιστοι, ποῦ τὸν ξέρουν καλὰ, εἶναι δυνατὸν νὰ τὸν διδάξουν εἰς ἄλλους παρὰ εἰς ἀνθρώπους, ποῦ ἔχουν μέσα των ἕνα ζωντανὸν ἔστω καὶ μικρὸν κόσμον;

Καὶ ἀκόμη ποιὸς μᾶς βεβαιώνει ὅτι ὁ σκύλος, ἡ γάτα ἡ σημερινὴ εἶναι ὁ κύων καὶ ἡ γαλῆ τῶν ἀρχαίων; Καὶ δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προστρέξομεν εἰς τὸν Lamarck ἢ Darwin διὰ νὰ μᾶς γεννηθῆι ἡ ἀμφιβολία αὐτή. Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει κάπου ὅτι οἱ ὄρνιθες εἰς

τὸν καιρόν του πετοῦσαν κ' ἔφευγαν κ' εἶταν ἀναγκασμένοι οἱ ἄνθρωποι νὰ τὶς κλείουν, ὅπως τώρα τὰ φαζάνια. Νὰ ἰδοῦμεν λοιπὸν, τὸ παραδέχεται ἡ γάτα νὰ τὴν ὀνομάζομεν γαλῆν, ὁ σκύλος κύνα καὶ ἡ ὄρνιθα ἀλεκτορίδα; Τὰ ζῶα ἄλλαξαν—μονάχα ἡ ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις δὲν ἐννοεῖ νὰ τὸ κουνήσει!

Καὶ λοιπὸν, ἂν δὲν ἀρχίσομεν σωστὰ ἀπὸ τὴν ἀρχὴν, ἐλληνικὴ ἐκπαίδευσις δὲν θὰ ὑπάρχει ἄλλη παρ' αὐτὴν, τὴν ὁποῖαν ἔχομεν, δηλαδὴ κάτω, κατωτέρα καὶ κατωτάτη.

Μόνον ὅταν ἀρχίσει τὸ παιδί νὰ βλέπει, ν' ἀκούει, νὰ διαλογίζεται, νὰ γράφει καὶ περιγράφει σωστὰ τὰ ζωντανὰ πράγματα, τὰ τωρινὰ, τότε μπορεῖ ἀργότερα νὰ πάγει νὰ ξαναζωντανέψει τὰ παλαιὰ φάσματα.

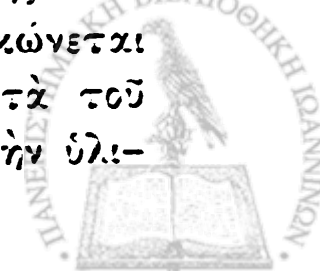
* Ἄς λέγουν οἱ μὲν ὅτι μᾶς χρειάζεται μία μέση γλῶσσα οὔτε ἀρχαίζουσα οὔτε ἰδιωματικὴ.

* Ἄς ἐπαναφέρουν ἄλλοι μὲ τὴν ἴριν των τὸν κατακλυσμὸν.

* Ἄς ἀραδιάζει ὁ διαπρεπής, ὅπως τὸν λέγετε. καθηγητῆς τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου χιλιοχρονίτικες, ξαναζεσταμένες, ταγκιασμένες, τσικνισμένες, ξινισμένες, μουχλιασμένες φράσεις περὶ προγονικῆς εὐκλείας, ἰδιοφυίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ, παλλαδίου τοῦ πολιτισμοῦ. μεγαλείου τῆς γλώσσης ἣν ἀπεκάθηρεν ὁ Κοραῆς καὶ ἐτελειοποίησαν οἱ νεώτεροι.

* Ἄς δείχνει τὸν ἀττικόν του γρόνθον ὁ κύριος Κόντος καὶ ἄς ἀκονίζει τὰ δόντια του διὰ νὰ καταφάγει τὴν ἀγέλην τῶν βρωμολόγων Ρωμηῶν, ὅπως μᾶς ὀνομάζει.

* Ἄς φοβερίζει τοὺς ἀντεθνικοὺς ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας μὲ τὸ ραβδί τῆς συγκλήτου καὶ ἄς μὴ σηκώνεται ἢ σύγκλητος σύσσωμη νὰ διαμαρτυρηθεῖ κατὰ τοῦ ὑπουργοῦ, ποῦ θέλει νὰ ἐπαναφέρει τὴν βίαν τὴν ὑλι-

κὴν, ἐνῶ τὸ ἔργον τοῦ εἶναι ν' ἀκούει μ' εὐμένειαν κ' εὐγένειαν ἀνθρώπους ποῦ προσπαθοῦν νὰ τοῦ δώσουν νὰ καταλάβει ποῖο εἶναι τὸ ἔργον του.

Ἄν ἐννοήσῃ ἡ σύγκλητος, ὁ ὑπουργὸς, τὸ σχολεῖον, πῶς διδάσκεται εἰς τὰ παιδιὰ ἡ ἀνάγνωσις καὶ ἡ γραφή, θὰ ἔχομεν ἐκπαίδευσιν ἐθνικὴν εἰς τὰ ἐθνικά μας σχολεῖα, ἂν ὄχι—ὄχι. C'est à prendre ou à laisser. Θυροὶ καὶ βρυσιὲς εἶναι περιττά. «Εἰ γὰρ ἐπαίει, θεραπεύσεις, καὶ οὐ χρεῖα ὀργῆς, οὐδὲ τραγωδίας, οὐδὲ πομπῆς «Μαρκ. Αὐρηλ.»

Ἐμαθε τὸ παιδί τὴν τέχνην αὐτὴν νὰ διαβάζῃ καὶ νὰ γράφῃ, θὰ κάμῃ τώρα τὸ μεγάλο μεγάλο βῆμα· θὰ διαβάζῃ γιὰ νὰ μαθαίνει.

Τὸν ἄνθρωπον ἐδίδαξεν εἰς τὴν ἀρχὴν ἡ ἐπαφὴ μὲ τὴν φύσιν. — κατόπιν μὲ τὴν γλῶσσαν ἄρχισεν ἡ πείρα τῶν πεθαμένων νὰ μὴ χάνεται. — Ἐνα βῆμα ἀκόμη καὶ φθάνομεν εἰς τὸ κορύφωμα· ἡ γραφή, ὁ τύπος, ἀσφαλίζει τὴν παράδοσιν, τὴν διαδίδει ὀλοένα ταχύτερα.

Τὸν ἴδιον δρόμον, τὸν ὁποῖον διέτρεξεν ἡ ἀνθρωπότης, ἐπαναλαμβάνει μὲ συντομίαν καὶ ταχύτητα τὸ παιδί. Κ' ἔτσι λοιπὸν, ἀφοῦ μάθει τὴν τέχνην νὰ διαβάζῃ, θ' ἀρχίσει τὸ παιδί νὰ καλλιεργεῖ τὴν ἀνάγνωσιν ὡς τέχνην· μὲ τὴν τέχνην αὐτὴν θὰ γνωρίσει τὸν συγγραφέα· θὰ τὸν συναναστραφεῖ, θὰ τὸν ἀγαπήσῃ, θὰ τὸν θαυμάσῃ.

Τότε θὰ σεβασθῇ καὶ τὴν τέχνην, ἡ ὁποία μὲ μερικῶς γραμμῆς περιφέρει τὸν συγγραφέα εἰς τὸν κόσμον καὶ τὸν παραδίδει εἰς τὰς ἐρχομένας γενεάς καὶ θὰ ἐννοήσῃ, ὅπως ὁ Carlyle λέγει, ὅτι μὲ τὸν τύπον, μὲ τὴν γραφὴν ἀρχίζουν οἱ αἰῶνες τῶν θαυμάτων.

Μὲ τὴν ἀνάγνωσιν λοιπὸν εἰσέρχεται τὸ παιδί εἰς τὸν κόσμον τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῆς φιλολογίας.

Ἀριθμητικὴ, γεωγραφία, ἱστορία, ἀνοίγονται ἐνώ-

πιόν του. Λέξεις νέας, ὄρους νέους, συγκεκριμένους καὶ ἀφηρημένους θὰ προσθέσει τὸ σχολεῖον εἰς τὸν ὑπάρχοντα πυρῆνα τὸν γλωσσικόν. Ἄλλας θὰ δημιουργήσει ἀπὸ τὰ σπλάγχνα τῆς ζωντανῆς γλώσσης, καὶ πρέπει αὐτὸ νὰ προτιμᾷ πάντοτε. Ἄλλας θὰ παραλάβει ἀπὸ τὸν θησαυρὸν τῆς προγονικῆς κ' αὐτὰς θὰ φέρει εἰς τὸν τύπον τῆς τωρινῆς μας γλώσσης.

Ἄλλὰ τὴν γλῶσσαν θὰ παρουσιάσει τὸ σχολεῖον τῶρα ὄχι μόνον ὡς ὄργανον συνεννόησεως, ἀλλὰ κι' ἀπὸ μίαν ἄλλην ὄψιν. Θὰ τὴν παρουσιάσει ὡς τέχνην, ὡς φιλολογίαν.

Θὰ δείξει πῶς τὸ ἐγὼ τὸ ἀτομικὸν παρουσιάζει τὸν ἑαυτὸν του μὲ αὐτὴν τὴν κοινὴν εἰς ὅλους μας γλῶσσαν.

Ἡ φιλολογία περιέχει ὅσα μεγάλα καὶ ὠραῖα ἐσκέφθησαν, αἰσθάνθησαν, ὀρέχθησαν, ἠθέλησαν οἱ ἄνθρωποι καὶ κατόρθωσαν νὰ τὰ εἰποῦν ὅσον τὸ δυνατὸν ὠραιότερα.

Ἐδῶ θὰ αναπτύξει τὸ σχολεῖον τὴν κατ' ἐξοχὴν ἀνθρωπιστικὴν καὶ μορφωτικὴν δρᾶσιν του. Πῶς διεγείρουν τὸν νοῦν, ἀναπτέρωνουν τὴν φαντασίαν, θέλγουν τὸ αἶσθημα, ἐντείνουν τὴν θέλησιν τὰ φιλολογικὰ ἔργα; Μὲ τὰς μεγάλας ιδέας, μὲ τὴν ὠραιότητα τῶν ἐκφράσεων.

Τὸ ἀεικίνητον, τὸ ἀκατάπαυστα νέον ἀνθρώπινον πνεῦμα μᾶς γίνεται ἀντιληπτὸν μόνον μὲ κάτι μόνιμον.

Αἱ λεκτικαὶ μορφαί, αἱ φραστικαὶ μορφαί, ὡς σύνολον μόνιμον, εἶναι ἔργον ἀθροιστικόν, ὁμαδιακόν, ἔργον, εἰς τὸ ὁποῖον συντελοῦμεν ὅλοι μας, χειροτέχνημα ἑκατομμυρίων χειρῶν, ἡ μονιμότης του εἶναι μονιμότης μας, ἡ ἀλλαγὴ του σημαίνει τὴν ἀλλαγὴν μας.

Τί εἶναι αὐτὴ ἡ μονιμότης; Δὲν εἶναι ἡ στασιμότης, τὴν ὁποῖαν ζῆτεῖ ἡ μέση, ἡ τρίχρους ἴρις, ἡ ἐπίσημος τοῦ Κράτους, ἡ συγκλητικὴ.

Τὴν σχετικὴν μονιμότητα, τὴν δίδουν τὰ ἑκατομύρια τῆς κοινωνικῆς ομάδος, ὅπως τὴν περιστοιχίζουσιν φύσιν κάμνει νὰ ἀναγνωρίζομεν καὶ νὰ γαποῦμεν ἢ σχετικὴ μονιμότης τῆς φυσιογνωμίας τῆς.

Ἀπὸ τί πάσχομεν ἑμεῖς; Μήπως μᾶς λείπει ἡ μονιμότης εἰς τοὺς λεκτικούς τύπους, εἰς τὰς φραστικὰς μορφὰς ὅπως εἰς μερικὰς ἀγρίας φυλάς, ὅπου ἡ μία γενεὰ δὲν ἐννοεῖ τὴν ἄλλην; (Whitney *la vie du Langage*). "Ὁχι, καθόλου. — Ἀλλὰ τί; Περάσαμεν μίαν ἐποχὴν γλωσσικῆς βαρβαρώσεως καὶ προσπαθοῦμεν νὰ μεταβοῦμεν εἰς μίαν περίοδον γλωσσικοῦ πολιτισμοῦ. Καὶ τί μᾶς ἐμποδίζει; Μᾶς ἐμποδίζει ὁ ὑπουργὸς τῆς παιδείας, ἡ σύγκλητος, τὸ σχολεῖον, ἡ γραφὴ, ὁ τύπος, οἱ πεπαιδευμένοι. Πῶς αὐτό;

Κοινωνικαὶ ἀνατροπαὶ ἐπιφέρουν διχασμὸν εἰς τὴν κοινωνίαν καὶ σιγὰ σιγὰ καὶ εἰς τὴν γλῶσσαν. Οἱ σοφοὶ διατηροῦν τὰ μνημεῖα τὰ φιλολογικὰ τῆς ἀλλοτινῆς κοινωνίας τῆς ἐνιαιίας. Ὁ λαὸς μένει ἔξω ἀπὸ τὸ ὑπόδειγμα ἐκεῖνο, ἀλλάζει σιγὰ, σιγὰ καὶ ἀνεπηρέαστος τὴν παλαιὰν γλωσσικὴν μορφήν.

Μετὰ καιρὸν μᾶς παρουσιάζονται δύο γλῶσσαι, ἡ παλαιὰ, ἡ σοφὴ, καὶ ἡ νέα, ἡ λαϊκὴ. Καὶ παρέρχεται καιρὸς καὶ ἔρχεται τὸ νέον καθεστῶς. Καὶ τώρα ἡ λαϊκὴ ἐπιβάλλεται πλέον, διότι αὐτὴ μονάχα εἶναι δυνατὸν νὰ καλλιεργηθεῖ, διότι αὐτὴ μονάχα ζεῖ, καὶ καλλιεργήσιμα εἶναι μόνον ὅσα ζοῦν.

Καὶ γίνεται τότε, αὐτὴ τὸ πρότυπον, αὐτὴ ὁ κανὼν, αὐτὴ μονάχα τὸ ὀρθόν — καὶ γίνεται αὐτὴ ἡ νέα ἐθνικὴ γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ δημιουργηθοῦν τὰ νέα φιλολογικὰ ἔργα. Καὶ τότε ὅσοι ἐπιμένουν εἰς τὴν παλαιὰν γλωσσικὴν μορφήν θεωροῦνται πλέον ἀγράμματοι, διότι γίνονται καὶ μένουν ἀγράμματοι.

Παράβαλε Whitney. *La vie du Langage* —

Darmesteter. La vie des mots. κλ. κλ. κλ.

Θυμᾶστε τώρα, φίλε κύριε, τὴν ἀρχὴν τῆς συζητήσεώς μας; Ἐσεῖς, ὑποθέτω, δίχως νὰ τὸ καλοσκεφθεῖτε, ἐπιμένατε νὰ διανέμετε δεξιά κ' ἀριστερὰ τὸν τίτλον — «βεβαρβαρωμένοι τὴν ῥωνὴν καὶ γλωσσικῶς ὑποδεεῖς — εἰς τὸν λαὸν καὶ εἰς ὅσους μεταχειρίζονται τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ, ὅπως εἰς τὴν ὀμιλίαν ἔτσι καὶ διὰ τὰς ἄλλας τοῦ πνεύματος ἐκδηλώσεις. Κ' ἐγὼ σᾶς ἔλεγα ὅτι αὐτοὶ μονάχα εἶναι οἱ γραμματισμένοι ποῦ ἔχομεν, αὐτοὶ οἱ πέντε δέκα—νὰ—ὁ Ψυχάρης, ὁ Δροσίνης, ὁ Ἀργύρης Ἑρταλιώτης, ὁ Πάλλης, ὁ Καρκαβίτσας καὶ μερικοὶ ἄλλοι. . . ὁ Θεὸς νὰ τοὺς δίνει δύναμη καὶ ζωή! — Ὁ Θεὸς νὰ τοὺς πληθαίνει! Αὐτοὶ μονάχα εἶναι γραμματισμένοι, ἐμεῖς οἱ ἄλλοι-συγκλητικοὶ καὶ μὴ συγκλητικοί, ὑπουργικοὶ καὶ μὴ, διαπρεπεῖς, ὅπως τοὺς λέτε, καθηγηταὶ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου ἢ ἀσήμαντοι λογιώτατοι, μέσοι, μήτε ἀρχαίζοντες, μήτε ἰδιωματικοί, ὅσον ἔνεστιν ὀμαλοὶ, διαδοτικοὶ ἐπιβλαβῶν ὠφελίμων βιβλίων — τοξόται τοῦ οὐρανοῦ τόξου καὶ τρίχροοι τρίχροοι μετεωρολόγοι, μετεωροσκόποι, μετεωροπόροι, μετεωροροροντισταὶ καὶ μετεωροφένακες — ὅλοι μας ἀνεξαιρέτως εἴμεθ' ἀγράμματοι.—

Διότι μὴ φαντάζεσθε, φίλε κύριε, ὅτι ἀγράμματος καὶ γραμματισμένος εἶναι κάτι ἀπόλυτον, ἀλλὰ εἶναι πράγματα σχετικὰ καὶ σχετικὰ πρὸς ἓνα κάτι ὠρισμένον.

Ὅταν ὁ Πλάτων μᾶς λέγει μὲ ὑπερηράνειαν ὅτι ξέρετε καλὰ ἑλληνικὰ, διότι τὰ ἔμαθε κοντὰ εἰς τὸν καλλίτερον δάσκαλον, τὸν λαὸν δηλαδὴ, δὲν ἤθελε βέβαια νὰ πεῖ ὅτι κάθε πολίτης Ἀθηναῖος εἶταν ἰκανὸς νὰ καθίσει ὅπου τύχει καὶ νὰ γράψῃ ἐκ τοῦ προχείρου ἓνα Πλατωνικὸν διάλογον — ὅχι βέβαια.

Ὁ Πλάτων ἠθέλησε νὰ μᾶς εἰπῆ ὅτι ἔβαλε πρῶτα καλὰς βάσεις, ὅτι δηλαδὴ ἔμαθε τὸ σωστὸ ἀπ' τὸν δάσκαλο ποῦ δὲ λαθεύει, καὶ κατόπιν αὐτὴν τὴν ἐπιστήμην τοῦ πράγματος ἐμόρφωσε μὲ τὴν παιδεῖαν του, μὲ τὴν καλαισθησίαν, ὅτι εἰς κοντολογίαν ἐπρόσθεσεν εἰς τὸν Ἀθηναῖον ἓνα Πλάτωνα. Καὶ λοιπὸν ὁ Πλάτων ἦτο γραμματισμένος παραβαλλόμενος πρὸς τὸν πολίτην τὸν Ἀθηναῖον καὶ παραβαλλόμενος δι' ἓνα ὠρισμένον πρᾶγμα, — ὄχι διὰ τὰ Σανσκριτικά ἢ Αἰγυπτιακὰ ἢ Φοινικικὰ ἢ διὰ τὴν ἐπιστήμην ἢ τὴν φιλοσοφίαν του — ἀλλὰ διὰ τὴν γλῶσσαν τοῦ ἀγράμματος Ἀθηναίου — τὸ μέτρον λοιπὸν τῆς γραμματοσύνης του ἦταν αὐτὴ ἡ γλῶσσα τοῦ ἀγράμματος Ἀθηναίου.

Ὅταν βλέπομεν τὸν Anatole France νὰ ἐντροφᾷ εἰς τὰ λόγια, τὰς φράσεις, τὰς παροιμίας τοῦ λαοῦ, νὰ εὐρίσκει τόσα λάθη ἐκεῖ ὅπου οἱ λογιώτατοι καὶ τὰ λεξικά δὲν ἀκολούθησαν τὴν λαϊκὴν γλῶσσαν νὰ μᾶς λέγει ὅτι ὁ λογιωτατισμὸς σβύνει τὰ χρώματα, τὰς εἰκόνας ποῦ περιέχει καὶ δείχνει διὰ μιᾶς ἢ λαϊκὴ λέξις καὶ τόσα ἄλλα ὠραῖα, ποῦ λέγει ὁ Anatole France (*Figaro Le vieux langage* 1900) νομίζομεν πάλιν πῶς ἀκοῦμεν τὸν Πλάτωνα καὶ κάνομεν πάλιν τὰς ἴδιας σκέψεις — ὅτι ὁ γραμματισμένος ὁ σωστὸς εἶναι ἐκεῖνος ποῦ μαθαίνει καλὰ πρῶτ' αὐτὴν τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ἐπιστήμην αὐτοῦ τοῦ πράγματος, εἰς τὴν πραγματογνωσίαν αὐτὴν, προσθέτει καὶ τὴν παιδεῖαν — τὸ ἀνώτερον τὸ μορφωμένον ἐγώ. — Αὐτοὶ εἶναι οἱ γραμματισμένοι ποῦ ἀγαπᾷ καὶ θαυμάζει τὸ ἔθνος ἅμα μορφωθεῖ — καὶ ὁ λόγος δὲν εἶναι τυχαῖος, φίλε κύριε, ποῦ αὐτοὶ οἱ ἀνώτεροι ἄνθρωποι ἐκλέγουν αὐτὴν τὴν κοινὴν γλῶσσαν. Οἱ φθόγγοι τῆς, οἱ τύποι τῆς, οἱ σχετικῶς

μόνιμοι, ἢ φράσις ἢ χαρακτηριστικὴ. ὅλα εἶναι κοινὰ καὶ ἀμέσως τὰναγνωρίζουν ὅλοι — καὶ λοιπὸν ἐλαττώνεται ἡ ἀντίστασις διὰ τὴν συνεννόησιν εἰς τὸ ἐλάχιστον — καὶ λοιπὸν εἰς τὴν ὠρισμένην μονάδα τοῦ χρόνου ἢ συνεννοητικὴ προσπάθεια τῆς ομάδος μεταβάλλεται τόσο περισσότερον εἰς ἔργον ὠφέλιμον, δηλαδὴ συνεννόησιν, τέρψιν, συγκίνησιν, μετάδοσιν θελήσεως κλ., ὅσον ὀλιγώτερον ἐξοδεύεται εἰς τριβὴν ἀσκοπὴν καὶ ἀνόητην.

Τὰ βλέπετε λοιπὸν, φίλε κύριε, ἰδοὺ — «βεβαρβαρωμένοι τὴν φωνὴν καὶ γλωσσικῶς ὑποδεεῖς» — εἶναι ὅσοι δὲν ἀκολουθοῦν αὐτὸ τὸ νέον ὑπόδειγμα, τὸν καινούριον τύπον, τὴν καινούρια φράση — Ἄν τᾶχατε παραδεχθεῖ τότε, εὐθὺς στὴν ἀρχὴ, αὐτὰ τὰ πλᾶ πράγματα, θὰ τὴν γλυτώνανε πρὸ φτηνά. Τώρα ἡ θέσις σας χειροτέρεψε τρομερά. Προσέξτε καὶ θὰ τὸ συναισθανθεῖτε. Ὅταν μεταχειρίζομεθα φράσεις, φθόγγους, τύπους ἀρχαίζοντας εἴμεθα «βεβαρβαρωμένοι τὴν φωνὴν καὶ γλωσσικῶς ὑποδεεῖς», διότι δὲν ὑπάρχουν ὁ ἀρχαῖος λαὸς καὶ οἱ γραμματισμένοι του μᾶζι νὰ μᾶς ἀκοῦν καὶ νὰ μᾶς διορθώνουν — ὅπως ἡ Ἀθηναία ραδικοῦ τὸν φιλόσοφον Θεόφραστον, νομίζω.

Ἵπομονὴ ἂν ἐσταματοῦσεν ὡς ἐδῶ ἡ βαρβάρωσις. — Ἀλλὰ οἱ «διαπρεπεῖς», ποῦ τοὺς ἐγκωμιάζετε, μᾶς στραβώνουν τὸν νοῦν καὶ μᾶς διδάσκουν πῶς νὰ στραβώνομεν τὴ σωστὴ νέα γλῶσσα. καὶ τὴ διπλῆ αὐτὴ στράβωσις μᾶς τὴν παρουσιάζουν ὡς παλλάδιον τῆς προγονικῆς εὐκλείας, ἐνῶ εἶναι ἀπλούστατα ζόανον τῆς τωρινῆς μας μωρίας. Καὶ βγαίνουν λοιπὸν ἀπὸ τὸ σχολεῖον, ἀπὸ τὸ Πανεπιστήμιον τὰ παιδιὰ καὶ οἱ νέοι μήτε ἀρχαίζοντες μήτε ἰδιωματικοί — Κιτρινόμαυροι καὶ πρασινόμαυροι ἀπὸ τὴν τρίχρον ἴριν — δυὸ φορές «βεβαρβαρωμένοι τὴν φωνὴν καὶ

τέσπερις φορές «γλωσσικῶς ὑποδεεῖς», διότι δυὸ καὶ δυὸ κάνουν τέσπερα.

Νὰ γιατί σᾶς εἶπα ὅτι ἡ ἐκπαίδευσίς μας δὲν μπορεῖ νὰ διδάξει ἀνάγνωσιν καὶ γραφήν — τῆς εἶναι ἀδύνατον νὰ διδάξει σύνθεσιν κ' ἐκθεσιν ἰδεῶν καὶ φιλολογίαν. Διότι μὲ τὴν διπλὴν τῆς βαρβάρωσιν οὔτε ἐπιστήμην τοῦ πράγματος οὔτε παιδείαν εἶναι δυνατόν — οὔτε ἡ ἴδια νὰ ἔχει, οὔτε νὰ μᾶς μεταδώσει.

«Περὶ πᾶσαν θεωρίαν τε καὶ μέθοδον ὁμοίως ταπεινοτέραν καὶ τιμιωτέραν δύο φαίνονται τρόποι τῆς ἔξεως εἶναι, ὧν τὴν μὲν ἐπιστήμην τοῦ πράγματος καλῶς ἔχει προσαγορεύειν, τὴν δ' οἶον παιδείαν τινά. Πεπαιδευμένου γάρ ἐστι κατὰ τρόπον τὸ δύνασθαι κρῖναι εὐστόχως τί καλῶς ἢ μὴ καλῶς ἀποδίδωσιν ὁ λέγων». Τοιοῦτον γὰρ δὴ τινὰ καὶ τὸν ὅλως πεπαιδευμένον οἰόμεθα εἶναι, καὶ τὸ πεπαιδεῦσθαι τὸ δύνασθαι ποιεῖν τὸ εἰρημένον». Ἀριστοτέλους περὶ ζῶων μορίων.

Καὶ λοιπὸν ἂν ὑποθέσομεν ὅτι εἰς τοὺς ἄλλους κλάδους τοῦ ἐπιστητοῦ μπορεῖ τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα νὰ χωρίσει τὴν ἐπιστήμην τοῦ πράγματος ἀπὸ τὴν παιδείαν, ἐδῶ εἰς τὴν γλώσσαν ὁ χωρισμὸς εἶναι ἀδύνατος — διότι ἡ παίδευσίς προϋποθέτει τὴν ἐπιστήμην τοῦ πράγματος. Πρέπει δηλαδὴ νὰ προηγηθῆι ἐντὸς τοῦ σχολείου ἡ ἐπιστήμη, ἡ ἐξέτασις, ἡ μάθησις, ἡ ἀσκησις, ἡ γνῶσις καὶ ἐπίγνωσις αὐτοῦ τοῦ γλωσσικοῦ πυρῆνος τοῦ προσχολικοῦ, τοῦ ζωντανοῦ, τοῦ πρὸς κοινὴν καὶ ζωντανὴν συννενοήσιν, πρέπει νὰ προηγηθῆι ἡ πραγματογνωσία αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ὀνόμασεν ὁ Πλάτων ἐλληνίζειν, διὰ νὰ εἶναι δυνατόν νὰ κρίνομεν ἂν ὁ λέγων ἢ ὁ γράφων ἀποδίδει εὐστόχως, σωστὰ ἢ στραβὰ, ἐπιτυχημένα ἢ ἀποτυχημένα, τὸ ὅ,τι θέλει νὰ μᾶς μεταδώσει — κρίνειν εὐστόχως — ἀλλέως δὲν γίνεται. Καταλαβαίνετε τώρα

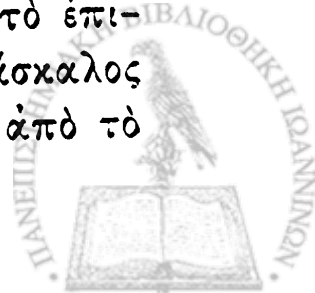
πῶς τὸ Ἑλληνικὸν σχολεῖον, τὸ Γυμνάσιον, τὸ Πανεπιστήμιον δὲν διδάσκει καὶ δὲν μπορεῖ νὰ διδάξει τίποτε σωστά;

Λόγος — τὸ εἶπαμεν — εἶναι κάτι — "Ἐνα μὲ Διὸ ὄψεις. — Καὶ δι' αὐτὸ ἡ ἐκπαίδευσίς μας, ἡ ὁποία, ἅμα πατήσῃ τὸ παιδί τὸ κατώφλι τοῦ σχολείου, χωρίζει αὐτὸ τὸ ὅποιον ὡς ἐκείνην τὴν στιγμήν ἦταν ἓνα ὅλον ἁρμονικόν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς διδάξῃ οὔτε ἐπιστήμην τοῦ πράγματος οὔτε νὰ μᾶς κάμῃ πεπαιδευμένους — καὶ καταντοῦμεν ὕστερ' ἀπὸ τόσων χρόνων κόπους νὰ μὴν εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ κρίνομεν οὔτε εὐστόχως οὔτε ἀστόχως, ὄχι πλέον τί θέλει νὰ ἀποδώσῃ ὁ λέγων ἢ ὁ γράφων, ἀλλὰ τί διανοούμεθα καὶ τί κακὰ ψυχρὰ ἀποδίδομεν ἑμεῖς οἱ ἴδιοι.

Τὸ παιδί πρέπει νὰ μάθῃ νὰ παρουσιάζῃ ἐπάνω εἰς τὸ χαρτί τὸ ἐγὼ του, τὸ λογικόν του δηλαδὴ μὲ τὴν λαλιάν του καὶ τὴν λαλιάν μας.

Αὐτὸ τὸ παιδί θὰ τὸ κάμῃ μαθητὴν ὁ διδάσκαλος, θὰ τοῦ διδάξῃ δηλαδὴ ἐπάνω εἰς αὐτὸ τὸ "Ἐνα, τὴν γλῶσσαν, τί εἶναι ἐπιστήμη τοῦ πράγματος καὶ τί εἶναι παιδεία, ὁ διδάσκαλος θὰ δείξῃ δηλαδὴ εἰς τὸ παιδί τί μπορεῖ νὰ κατορθῶναι αὐτὸ τὸ παιδί μὲ τὴν λαλιάν του καὶ τὸ λογικόν του ἐνόσω καὶ τὰ δύο προχωροῦν. Διὰ νὰ γίνῃ αὐτὸ, πρέπει δάσκαλος καὶ μαθητὴς νὰ βλέπουν ὁ ἓνας τὸν ἄλλον μὲς' τὰ μάτια τῆς ψυχῆς — καὶ διὰ νὰ βλέπῃ κανεὶς πρέπει νὰ φέγγῃ! — καὶ φῶς ἓνα καὶ κοινὸν γιὰ μαθητὴ καὶ δάσκαλο εἶναι ἐκεῖνο ποῦ φέρνει τὸ παιδί μαζί του.

Ἄλλ' ὁ κύριος ὑπουργὸς τῆς Παιδείας καὶ ἡ Σύγκλητος καὶ ἡ ἐκπαίδευσίς μας, ἡ ὁποία κάθε ἄλλο εἶναι παρὰ προγονικὴ καὶ Ἀριστοτελική, δὲν τὸ ἐπιτρέπουν, δὲν τὸ συγχωροῦν καὶ σβύνει ὁ διδάσκαλος τὸ ἱερὸν φῶς, ποῦ φέρνει τὸ παιδί μαζί του ἀπὸ τὸ

πατρικό του σπίτι, δηλαδή από τὸ ἔθνος, καὶ τὸ τραβᾷ μέσα εἰς τὴν μαύρη καταχνιά ποῦ δὲν βλέπει πλέον ὁ ἓνας τὸν ἄλλον, ἀλλὰ καὶ οἱ δυὸ τὴν ἐλεεινὴν λάμπα ποῦ καπνίζει, καὶ δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τὴν σβύσει κανεὶς, διότι εἶναι ὁ ἐπίσημος φανὸς τοῦ Κράτους ποῦ πέφτουν ὅλοι ἐπάνω καὶ ναυαγοῦν.

Νὰ καὶ μερικὰ παραδείγματα — πειράματα πρόχειρα κ' εὐκόλα νὰ φέρει ὅποιος θέλει ἀμέσως εἰς ναυάγιον τὸν ὑπουργὸν τῆς παιδείας μὲ τὴν Σύγκλητον, τὴν Εἰσαγγελίαν, ὅλους τοὺς διαπρεπεῖς καὶ ἀδιακρίτως κάθε Ἑλληνα ἐλληνοσχολικῶς μεμορφωμένον, δηλαδή διχῆ «βεβαρβαρωμένον τὴν φωνήν» καὶ τετραχῆ «γλωσσικῶς ὑποδεᾶ».

Δώσετέ του ἓν ἀπὸ τὰκόλουθα γυμνάσματα ποῦ εἶναι καμωμένα διὰ μικρὰ παιδιὰ — τὸ πρότυπον εἶναι Γαλλικόν — βιβλία τέτοια δὲν ἔχομεν εἰς τὴν γλώσσαν μας — δὲν τὸ συγχωρεῖ ὁ ὑπουργὸς καὶ ἡ Σύγκλητος, ἀδεία καὶ ἐγκρίσει θὰ κατεδιώκοντο, ἂν τολμοῦσε κανεὶς νὰ τὰ γράφει.

Ἐξηγήσετε λοιπὸν εἰς ὅποιονδῆποτε Ἑλληνοσχολικῶς μεμορφωμένον καὶ τετελειοποιημένον τί εἶναι τὰκόλουθα γυμνάσματα, τί θέλει αὐτὸς ποῦ τὰ δίνει, καὶ δώσετέ του νὰ κάμει κάτι ἀνάλογον εἰς τὴν γλώσσαν ποῦ ἐξεπαιδεύθη — τὴν καθαρεύουσαν — ὄχι τὴν καθαρεύουσαν ἀλλὰ τὴν μέσην — ὄχι τὴν μέσην, ἀλλὰ τὴν Συγκλητικὴν — ὄχι αὐτὴν ἀλλὰ τὴν διαπρεπῆ — ἀφήσετέ τον ὅσον καιρὸν θέλει — ἀφήσετέ τον νὰ συμβουλευθεῖ τὸν Ὑπουργὸν καὶ τὴν Σύγκλητον, τοὺς διαπρεπεῖς τοὺς Ἀρεοπαγίτας . . . καὶ κλαῖτε τον — δὲν θὰ κάμει τίποτα.

Le vocabulaires Français-Etude méthodique et progressive des mots de la langue Usuelle. Considérés 1° Quant à leur orthographe; 2° Quant à

leur sens; 3° Quant à la manière dont ils s'unissent pour former des phrases.

par J. Carré. Agrégé de l'Université.

Inspecteur général honoraire de l'Enseignement primaire. Cours élémentaire des écoles primaires (Enfants de 7 à 9 ans).

2° Leçon. Boucher. Boulanger. Charcutier. Confiseur. Coquetier. Cuisinier. Fruitier. Laitier. Pâtissier. (Copier les phrases suivantes et remplacer les points par celui des noms ci-dessus, qui répond à la question qui est ce qui?)

1. Le...tue les bœufs, les veaux, les moutons et en vend la chais crue.

2. Le...prépare et vend le viande de porc, les boudins, les saucisses. etc.

3. Le...fabrique et vend du pain.

4. Le...fabrique et vend des gâteaux, des gallettes des pâtés etc.

5. Le...fait et vend des bonbons des sucreries, fruits confits.

6. Le...vend du lait.

etc. etc.

Ἴδου ὁ πρόλογος τοῦ ἔγραψεν ὁ Carré διὰ τὸ ἀριστουργηματάκι του αὐτό.

Παιδιά μου,

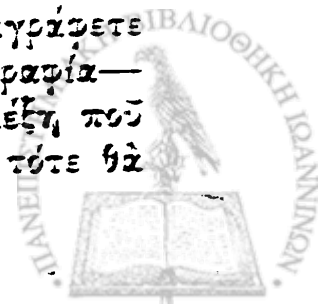
Τὸ βιβλιαράκι αὐτὸ τὸ ἔγραψα γιὰ σῆς.

Ἐπιθυμῶ νὰ σῆς μάθει νὰ γράφετε ἔμορφα—νὰ γράφετε ὀρθὰ—νὰ μὴ μεταχειρίζεστε ἄλλες λέξεις παρὰ ὅσες ἔφοτε τί σημαίνουν σωσιὰ σωσιὰ—καὶ νὰ ἐκφράζετε ἐπακριβοῦς ἐκεῖνο ποῦ θέλετε νὰ πεῖτε ἢ νὰ γράψετε.

1° Ὅταν ἀντιγράφετε τὸ μάθημα, προσέχετε πῶς εἶναι σχηματισμένο κάθε ψήφῳ καὶ προσπαθεῖτε νὰ τὸ σχηματίσετε καὶ σεῖς ὅμοιο μ' ἐκεῖνο· τότε θὰ μάθετε νὰ γράφετε ἔμορφα.

2° Παρατηρεῖτε μὲ προσοχὴν κάθε λέξη ποῦ ἀντιγράφετε μὲ τί ψήφια εἶναι καμωμένη—τότε θὰ μάθετε ὀρθογραφία—

3° Σὲ κάθε φράση, διαλέγετε προσεκτικὰ τὴν λέξη ποῦ θὰ βάλετε στὸν τόπον ποῦ βλέπετε τὶς κουκκίδες—τότε θὰ

συνηθίσετε νὰ μεταχειρίζεσθε, ὅταν μιλεῖτε καὶ γράφετε, πάντα τὴ σωστὴ λέξη, τὴ λέξη ποῦ λέγει ἐκεῖνο ποῦ θέλετε νὰ πεῖτε κ' ὄχι ἄλλο τίποτις.

4^ο Προσπαθεῖτε νὰ βροῖσχετε τὴ σωστὴ ἀπάντησιν εἰς τὴν ἐρώτησιν ποιός: τί; ποῦ; πότε; πῶς; γιατί; Ἔτσι θὰ μάθετε νὰ φκιάνετε μιὰ φράσιν κ' ἀργότερα θὰ καταφέρετε μιὰ μικρὴ σύνθεσιν Γαλλικὴν.

Ἔτσι μιλοῦν στὰ παιδιὰ, δηλαδὴ στὸ ἔθνος τὸ καινούργιον, ὅσοι τὸ ἀγαποῦν καὶ θέλουν νὰ τὸ κάμουν πιὸ καλὸ ἀπὸ μᾶς.

Προσέξτε τί ὠραῖα φαίνεται ἡ μετάβασις ἀπὸ τὴν ἐπιστήμην τοῦ πράγματος εἰς τὴν παιδείαν (ὅπως λέγει ὁ Ἀριστοτέλης) εἰς τὸ τέλος τοῦ μικροῦ προλόγου τοῦ Carré!

Ἄν λοιπὸν ἡ ἐκπαίδευσίς μας δὲν κάμει αὐτὴν τὴν σωστὴν ἀρχὴν μὲ τὰ σωστά της, δὲν θὰ μπορέσει ποτὲ νὰ κάμει καὶ τὴν μετάβασιν καὶ θὰ μᾶς ἀφίνει ἀπαιδευτοὺς ἢ μᾶλλον θὰ μᾶς κάνει νὰ νομίζομεν ὅτι ἐκπαιδευόμεθα κ' αὐτὸ εἶναι χειρότερον.

Ἐὰν δὲν κάμομεν τὴν σωστὴν ἀρχὴν, δὲν θὰ καταλάβομεν ποῖα εἶναι ἡ πλέον σημαντικὴ ἐκπαιδευτικὴ πρόοδος τῶν νεωτέρων χρόνων. Ὅτι δηλαδὴ ἡ γλῶσσα καὶ ἡ φιλολογία ἀποτελοῦν ἓνα ὀργανικὸν ὅλον καὶ ἐπομένως ἡ μία διδάσκεται διὰ τῆς ἄλλης.

(Joseph Balduin School management and school methods. Efficient methods of teaching the Language-etc p 319...)

Κ' αὐτὸ εὐθὺς ἀπὸ τὰ πρῶτα βήματα τοῦ παιδιοῦ. Τὸ βιβλιαράκι τοῦ Carré δείχνει ἀπὸ ποῦ πρέπει νὰρχίσει ἡ ἐργασία.

Ἄς ἰδοῦμεν πῶς πρέπει νὰ ἐξακολουθήσει.

Πάρτε ἐν ἄλλο βιβλιαράκι τοῦ Carré et Moy (L' année préparatoire de rédaction et d' élocution :

Ἄς ἐκλέξομεν μίαν ἀπλήν ἀσκήσιν—Θέμα Canepas (σελ. 58).

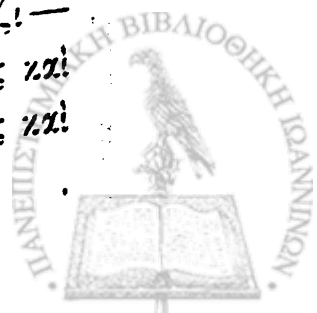
» Ὁ Παῦλος καθάλα στο γαῖδαρό του δὲν τὸν καταφέρνει νὰ τρέξει· ὁ ἀδερφός του ὁ Γιάννης, τοῦ δίνει μία «ιδέα. Νὰ δέσει ἓνα καρτότο στο ραβδί του καὶ νὰ κρατῆ τὸ ραβδί, μὲ τὸ καρτότο στὴν ἄκρα, μιὰ πιθαμὴ ἐμπρὸς ἀπ' τὴ μύτη τοῦ γαῖδαρου—2. Ὁ γαῖδαρος τρέχει, θυμώνεται ποῦ δὲν μπορεῖ νὰ προσφάσει τὸ καρτότο, ξεφορτώνεται τὸν Παῦλο καὶ τρώγει μὲ τὴν ἰσυχία του τὸ «λαχανικό».

Αὐτὸ εἶναι ἓνα θέμα ποῦ δίνουν εἰς ἓνα παιδί 9 ἕως 10 ἐτῶν νὰ τὸ ἀναπτύξει ἐκ τοῦ προχείρου σὲ λίγα λεπτά ἢ σὲ μιὰ δυὸ ὥρες.

Δώσετε τώρα αὐτὸ τὸ ἴδιον θέμα εἰς ὁποιοδήποτε ἑλληνα πεπαιδευμένον ἀπόφοιτον τοῦ σχολείου, τοῦ γυμνασίου, τοῦ Πανεπιστημίου καὶ δώσετέ του ὅμιμισθ ὥρα, ἀλλὰ μισὸν αἰῶνα καὶ ὅλα τὰ βοηθήματα τὰ θεμιτὰ καὶ ἀθέμιτα διὰ νὰ κάμει τὴν ἐκθεσὶν του εἰς τὴν καθαρῆσαν, τὴν ἀττικίζουσαν, τὴν μέσην, τὴν μήτε ἀρχαίζουσαν μήτε ἰδιωματικὴν, τὴν τρίχρον ἴριν, τὴν συγκλητικὴν, τὴν τῶν ἐγγράφων, τὴν Ἐπίσημον τοῦ Κράτους, τῆς Εἰσαγγελίας, τῶν ἐγγράφων κλ. κλ.

Ἄλλὰ διατί νὰ περιμένετε τόσον καιρόν; Τὸ πείραμα εἶναι ἔτοιμον· τὸ ἔχει μάλιστα κάμει ὁ διδάσκαλος τῶν διδασκάλων τοῦ παιδιοῦ.

— Εἰς τὸ ἀκόλουθον ἀριστοῦργημα βλέπει ὁ ἀναγνώστης πῶς ἓνας Ἀττικιστὴς ἀνθρωποφάγος περιγράφει τὸ πρόγευμά του· ἀντεθνηκοὶ σωρηδὸν συλλαμβάνονται καὶ σφάζονται.— Τὰ σώματα, ὀλόκληρα βραστά, ψητὰ ἢ τσιγαριστὰ, παρουσιάζονται εἰς τὸ τραπέζι.— τὰ κεφάλια ὡρὰ τὰ τρυπᾶ ὁ ἴδιος ὁ Καννίβαλος καὶ ρουφᾶ τὰ μύαλά, ὡς ποῦ τοῦ ἔρχεται συμφορήσις καὶ ἐπιληπτικὴ προσβολή . . . Ἴδου·

περιγραφὴν αὐτὴν εὐρίσκει ὁ ἀναγνώστης εἰς τὰ τοῦ Ροῦδη σελῖς 300.

Ἰξας τὸ στόμα ὡς μάλα ὑλακτικὸς καὶ κάρχαρος πέφηνε τοὺς ὄξεις ὀδόντας, ἐξείρας δὲ τὴν γλῶσσαν το δίκην ὄφρα, συριγμὸν δὲ ἐξάισιον ἄφεις εἶπε . . . ἴως, ὦ Ἀθηναῖοι, ἐφίεμαι ἀνθρωπείων κρεῶν. Ἄν ἐπιθυμεῖτε ἴλωσ ἡμῖν ΝΛ ὑπάροχῳ, ὀφείλετε τοὺς καὶ καταράτους ἀπ' Ἀριστάρχου σήτας παρα- ἀποσφάζαντες ΝΛ μοὶ παράσχητε τὰ σώματα αὐτῶν καὶ καλῶς εἰς ἐδωδὴν παρεσκευασμένα, ἄλλα μὲν ἄλλα δὲ ἐφθῆ, ἔνια δὲ φρυκτά, ἴν' ἐμπλησθεὶς διδά- ῶν κρεῶν ἰσχυρότατος καὶ ἀνδρειότατος γένωμαι καὶ ἔλην ἀοίδιμον τοῖς τροπαίοις καταστήσω . . . Τὰς τῶν πτωμάτων ἀποτετμημένας κεφαλὰς μηδαμῶς ἐπὶ βορὰν ρίψητε, ἀλλ' ἐμοὶ καὶ ταύτας κομίσσατε. Ἐπὶ τὰ κρανία διατρήσας καὶ τοὺς ἐγκεφάλους ἐκροφή- ἀναρτήσω αὐτὰς πρὸ τοῦ σεμνοῦ τούτου ἐργαστη- αὶ ἐπεγγελῶν ἐκάστοτε θὰ λέγω :

Ἔτα τῆς ἄγαν ὑπεροψίας τὰ ἐπίχειρα γίνονται . . . Ταῦτα εἰπὼν καὶ περιδινήσας ἑαυτὸν κύκλῳ πίπτει χαμαὶ σφαδάζων, ἀφλοισμὸς δὲ περὶ στόμα γίνε- σπαράττων δὲ διὰ τῶν ὀνύγων τὸ ἴδιον σῶμα ὠμῶν κυνηδὸν ἐμφορεῖται. Φρίκη δὲ τοὺς παρεστώτας θεν, ἐκτόπως φοβερὸν καὶ σγέτλιον ἔργον ἰδόντας γραφέντες δὲ εὐθύς καὶ τρεῖς εἰς τὸν κόλπον πύσαν- τέλιπον τὸν ἀγρίως μαινόμενον ἄλλοι ἄλλως δρόμω- ιτες».

τὸ εἶναι ἓνα θέμα — μία ἔκθεσις ἰδεῶν — καὶ θέμα, ἄλλο δὲν ἔκαμεν ἐκ τοῦ προχείρου, ἀλλὰ κατάφερε, ὡς οἶδε μὲ πόσα βοηθήματα καὶ ὕστερ' ἀπὸ πόσον καὶ καιρὸν ὁ διδάσκαλος τῶν διδασκάλων.

ἵνα μὴν 'πεῖ κανεὶς ὅτι ὅλοι μας δὲν γράφομεν "Ὅλοι μας οἱ Ἑλληνοσχολικῶς πεπαιδευμένοι, ἀποφωμένοι, τετελειωμένοι καὶ ἀποτελειωμένοι ἄλλοι ἄλλως γράφομεν ἔτσι.

Βιβλία ποῦ δίνουμεν εἰς τὰ παιδιὰ μας καὶ ἔχο- ῶν ἀναίδειαν νὰ τοὺς λέμε, ὅτι θὰ τοὺς διδά-

ξομεν τὴν ἐθνικὴν τοὺς γλῶσσαν, τὰ βιβλία τὰ προωρισμένα διὰ τὸ γυμνάσιον, τὸ πανεπιστήμιον. ἡ φιλολογία μας — αἱ ἐφημερίδες — τὰ ἐπιστημονικὰ, τὰ τεχνικὰ, ὅλα μας καὶ ὅλη μας ἡ ὑπαρξίς εἶναι πασαλειμμένη μ' αὐτὴ τὴν βρωμερὴ λίγδα, ὁ νοῦς μας ποτισμένος μ' αὐτὴν τὴν φαρμακερὴ ἀψιθιά.

Διότι ἅμα δὲν ἐπιτρέπει ὁ Ἰπουργὸς καὶ ἡ Σύγκλητος νὰ λέμε «βγάλ' τὴ γλῶσσα σου» θὰ ποῦμε Ἐξείρας τὴν γλῶσσαν ἢ ἐκβάλας ἢ ἐξαγαγὼν ἢ ἐκσπασάμενος ἢ ἀνασπασάμενος ἢ ἀποσπασάμενος — ἅμα δὲν ἐπιτρέπει νὰ λέμε «σὺν καρὰβόσκυλο» θὰ ποῦμεν ὑλακτικὸς καὶ κάρχαρος κύων — ἅμα δὲν ἐπιτρέπει νὰ ποῦμε «γλείφεται σὰ φίδι ἢ σὰ βῶδι.» θὰ ποῦμε : ἐλιχμᾶτο δίκην ὄφεως ἢ δίκην βοῦ ἢ βοὸς ἢ βοείως ἢ βουκολικῶς ἢ βουῖστροφηδὸν — ἅμα μᾶς ἐμποδίζουν νὰ σφυρίζομεν, ἐνδέχεται ἀπ' τὴν στεναχώρια νὰ μᾶς συμβεῖ τὸ συριγμὸν ἐξαίσιον ἀφείς — ἅμα δὲν ἐπιτρέπεται νὰ τρώμε τὸ κρέας βραστὸ, ψητὸ, σουβλιστὸ, καπνιστὸ ἢ παστὸ, θὰ παρασκευάζομεν καλῶς εἰς ἐδωδὴν ἄλλα μὲν ὀπιὰ ἄλλα δὲ ἐφθὰ ἔνια δὲ φρουκιά . . . ἅμα δὲν ἐπιτρέπει ἡ ἐλληνοπρεπὴς ἀγωγή νὰ ρίγνομε τὰ κόκκαλα στὸ σκύλο τότε βέβαια μηδαμῶς τοῖς κυσὶ βορὰν ῥίψητε ἀλλ' ἐμοὶ καὶ ταῦτα κομίσατε. Ἄμα ἡ δίαιτα αὐτὴ ἡ ἐλληνοσχολικὴ μᾶς ἀναγκάζει νὰ καταιδάζομε τέτοια φαρμάκια, πῶς νὰ μὴν πάθει ὁ ἐγκέφαλος καὶ πῶς νὰ μὴ μᾶς ἔρθουν ἀφροὶ ἀπὸ τὸ στόμα; Βέβαια ἐννοεῖται ὅτι περιδινήσας ἑαυτὸν κύκλω πίπτει αἴφνης χαμαὶ σφαδάζων, ἀφλοισμὸς δὲ περὶ σιόμα γίνεται, κ' εἶναι μὰ τὴν ἀλήθειαν ν' ἀπορήσει κανεὶς πῶς δὲν παθαίνομεν ὅλοι μας ἐπιληψία. Τί κράση αὐτὴ ἡ δική μας!

Ξέρω πολὺ καλὰ τὸ τί θὰκούσομε πάλιν ἀπὸ τοὺς «διαπρεπεῖς» οἱ ὅποιοι εὐρίσκουν τὸ μητρικὸν ἰδίωμ'.

άνικανον νὰ ὑψωθεῖ εἰς ἀνώτερα θέματα. Ἰὰ ξέρω καὶ τὰ θέματ' αὐτὰ, τὰς μεγάλας σελίδας τῆς προγονικῆς δόξας, τὰς ὁποίας ἡ καθαρεύουσα μονοτονία καὶ ὁ ψιττακισμὸς τὰ κατάντησε τῆς ἐσχάτης ἀηδίας.

Ἰὰ ξέρομεν ὅλοι μας πλέον αὐτὰ τὰναμασσήματα — ἀλλὰ δὲν μᾶς δείχνουν ὅλ' αὐτὰ μαζί, παρὰ ἓνα καὶ μόνον, ὅτι δὲν ἔχομεν ἀκόμη σκεφθεῖ τὸ πῶς ἐκπαιδεύεται ἓνα ἔθνος — καὶ ἀκόμη κάτι μάλιστα, ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς τρομακτικὴν ἄγνοιαν τῶν στοιχείων τῆς κτηνοτροφίας. Ναί, μάλιστα τῆς κτηνοτροφίας.

Ἡ μητρικὴ μας γλῶσσα δὲν εἶναι πτωχὴ οὔτε ὑπὸ λεκτικὴν οὔτε ὑπὸ φραστικὴν ὄψιν — τὸ ἀπέδειξεν ὠραιότατα ὁ Ἰοίδης· ἀλλ' ἐπειδὴ εἶν' ἀντεθνικὸς — ῥάβδος ἐν γωνίᾳ ἄρα βρέχει — ἄς παραδεχθοῦμεν ὅτι ἡ γλῶσσα μας εἶναι πτωχὴ καὶ ὅτι ἡ γλῶσσα τῶν προγόνων μας εἶναι πλούσια. Αὐτὸ ὁμῶς δὲν ἀποδείχνει τίποτα ἄλλο παρ' ὅτι οἱ προπάτορές μας εἶχαν πολὺν νοῦν καὶ πολλὴν γλῶσσαν καὶ ὅτι ἐμεῖς ἔχομεν ὀλίγον νοῦν καὶ ὀλίγην γλῶσσαν.

Ἄλλὰ εἶπε ποτὲ κανεὶς στὸ παιδί του — νὰ παιδέ μου ἓνας σοφὸς ἄνθρωπος ποῦ μιλεῖ πολλὰ καὶ ὠραῖα λέγει καὶ σὺ ὅ,τι λέγει ἐκεῖνος καὶ θᾶσαι καὶ σὺ σοφός.

Εἶπε ποτὲ κανεὶς εἰς ἓνα παιδί — Νὰ, παιδάκι μου, ἓνας μεγάλος ἀθλητής . . . κάνε καὶ σὺ ὅ,τι κάνει αὐτός, τρέχα, πάλαιθε, τρῶγε, πίνε ὅσο κ' ἐκεῖνος καὶ θᾶσαι καὶ σὺ, τρομερὸς ἀθλητής.

Νὰ δὲ πολλοὶ παραξενεύτηκαν πῶς ἐγὼ, γιατρός, καταπιάνομαι μ' ἐκπαιδευτικὰ ζητήματα . . . Μὰ δὲν ἔχω κ' ἐγὼ δίκαιον νὰ παραξενεύομαι πῶς αὐτοὶ οἱ κύριοι δίχως νάναί οὔτε τόσο δὲ γιατροὶ ἔκαμαν διὰ τὸν νοῦν μας τόσον σπουδαίαν διάγνωσιν καὶ τοῦ ἐφαρμόζουν μέσα ποῦ καὶ οἱ κτηνοτρόφοι πλέον δὲν καταδέχονται οὔτε νὰ τ' ἀκούσουν ;

Διότι καὶ τὸ νοερὸν καὶ τὸ γλωσσικὸν ζήτημα εἶναι ἀθροιστικὸν ζήτημα καὶ διὰ τὸ διορθῶσαι κανεῖς τὴν φυλὴν σωματικῶς καὶ νοερῶς πρέπει νὰ μελετήσῃ, ὅπως οἱ κτηνοτρόφοι, καλὰ καλὰ τί παράγοντας προσδου ἔχει μέσα τῆς ἡ φυλῆς καὶ ν' ἀρχίσῃ νὰ καλλιεργεῖ ὁμαδιακῶς μὲ τὴν βοήθειαν τῶν γενεῶν — .

Καὶ ἰδοὺ διατί μὲ τὰ λαμπρότερα προγονικὰ ὑποδείγματα ἢ γλωσσικὴ μας ἐκπαίδευσις εἶναι τιποτένια. Διότι τὸ πρότυπον δὲν πρέπει νὰ εἶναι ὑπόδειγμα πρὸς μίμησιν, ἀλλὰ δύναμις πρὸς ἔμπνευσιν. "Ὅχι νὰ μᾶς ἐπιβάλλεται ἀπὸ ἔξω ὡς κανὼν, ἀλλὰ νὰ ἐνεργεῖ μέσα μας ὡς δύναμις. Ἡ μικρὴ δύναμις τοῦ μαθητοῦ πρέπει νὰ ἐνθουσιασθῇ καὶ ὁ μικρὸς αὐτὸς θεὸς νὰ παρουσιάσῃ τὸν ἑαυτὸν τοῦ ἀπάνω εἰς τὸ χαρτί. Ἐὰν τὴν ἀνοιξὴν δὲν ἀρχίσῃ ὁ γυμὸς ὁ νέος ν' ἀναθαίνει εἰς τὰ κλαδιά, τὸ δένδρον δὲν βλαστάνει.

Κ' ἔτσι ἀπὸ τὰ μικρότερα ἕως τὰ μεγαλειότερα ἢ γλωσσικὴ μας ἐκπαίδευσις εἶναι τίποτα — Διότι ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν ἕως εἰς τὴν φιλολογίαν καὶ τὴν ρητορικὴν ἢ δύναμις τοῦ θᾶ βλαστήσει εἶναι μέσα εἰς αὐτὸν τὸν πυρῆνα τὸν γλωσσικὸν τὸν προσχολικόν, ὅπως τὸ ἔθνος εἶναι μέσα εἰς τὸ παιδί· καὶ αὐτὰ πρέπει νὰ καλλιεργηθοῦν. Ἄς ἔλθομεν τώρα καὶ εἰς ἄλλα ποῦ πρέπει νὰ καλλιεργήσῃ τὸ σχολεῖον καὶ τοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ τὸ κάμει.

Πῶς θέλετε νὰ ἰδεῖ ὁ διδάσκαλος λεπτοτέρας ψυχολογικὰς ιδιότητας τοῦ μαθητοῦ του, ὅταν τοῦ χαλᾷ τὸ μέσον ἐκεῖνο, μὲ τὸ ὁποῖον ἔργεται ὁ μαθητὴς νὰ τοῦ δείξῃ τὸ ἐγὼ του, τὸ φυσικόν, τὸ ἀληθινόν;

Ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους ἄλλοι μνημονεύουν εἰκόνας, αὐτὰς φαντάζονται, αὐτὰς βλέπουν τὰ μάτια τῆς ψυχῆς, μ' αὐτὰς κατὰ προτίμησιν διαλογίζεσθαι ὁ νοῦς.

Ἄλλοι πάλιν μνημονεύουν τὰς ἐντυπώσεις τῆς

ἀκοῆς. Αὐτῆς τὰ ἰνδάλματα ἀκούουν τ' αὐτιὰ τῆς ψυχῆς, μ' αὐτὰ διαλογίζεται ὁ νοῦς.

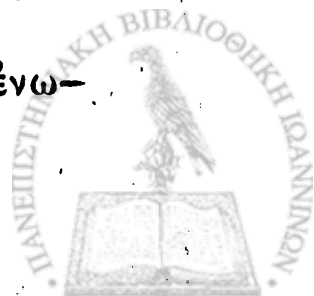
Τὴν μνήμην τὴν ὀπτικὴν τὴν θαυμάζομεν εἰς τοὺς ζωγράφους (Michel Ange, Horace Vernet, — Gustave Doré, — Claude Lorain etc). Πῶς πάλιν διαλογίζεται μὲ εἰκόνας ὁ νοῦς βλέπομεν καὶ θαυμάζομεν εἰς τοὺς πρῶιμους μαθηματικούς καὶ τοὺς περιφήμους παίκτας τοῦ ζατρικίου.

Τὴν μνήμην τὴν ἀκουστικὴν καὶ τὴν φαντασίαν τὴν ἀκουσματικὴν θαυμάζομεν εἰς περιφήμους μουσικούς (Mozart, — Beethoven, Mendelsohn etc. etc.).

Ὅλαι αὐταὶ αἱ ιδιότητες ἀναφαίνονται καὶ εἰς τὰ ἔργα τὰ φιλολογικὰ. Μνήμην ὀπτικὴν θαυμάζομεν εἰς τὰ ἔργα τῆς George Sand, Balzas, Dumas. Φαντασίαν ὀπτασιαστικὴν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Dickens, Edgar Poe κτλ.

Τὰ ἴδια λοιπὸν φαινόμενα μᾶς παρουσιάζει, καὶ ἡ γλῶσσα ὡς γλῶσσα, ὡς μηχανισμός. Εἰς ἄλλους ὁ ἐνδιάθετος λόγος ἐργάζεται μὲ ὀπτικὰς εἰκόνας. Ἄλλων ὁ ἐνδιάθετος λόγος ἐργάζεται μὲ ἰνδάλματα ἀκουστικά. (Delbœuf. M. V. Egger ὁ ἕξοχος διαλεκτικὸς Diderot). Εἰς ἄλλους ὁ ἐνδιάθετος λόγος δὲν παρουσιάζει εἰκόνας γραφικὰς, οὔτε ἰνδάλματα ἀκουστικά, ἀλλ' ἀναπαραστάσεις ἀρθρωτικὰς. Ὁ διαλογιζόμενος ἀθρώνει ἐνδιαθέτως. Stricker. *Le langage et la musique* — Egger: *La parole intérieure*. Τὸ ζήτημ' αὐτὸ ἔχει πραγματευθῆ ἀπὸ τὴν ἐκπαιδευτικὴν του ἄποψιν ὁ Fr. Queyrat professeur de philosophie. *L'Imagination et ses variétés chez l'enfant. Etude de psychologie expérimentale appliquée à l'éducation intellectuelle*. Paris Félix Alcan).

Αἱ τάσεις αὐταὶ ἀναφαίνονται ἐνωρίτατα καὶ ἐνω-

ρίς θὰ εἶναι ἡ ἐκπαίδευσις εἰς θέσιν νὰ παρατηρήσει τὴν ἰδιοφυίαν, ὅταν ἀφίνει τὸ παιδί νὰ περιγράφει ἐλεύθερα μὲ τὴν γλῶσσαν ἐκείνην ποῦ ἐξυμώθηκε κ' ἐμεγάλωσεν ὁ νοῦς κ' ὁ ἐγκέφαλος. Αὐτὰς τὰς τάσεις θὰ τὰς ἐννοήσῃ ἀπὸ τὴν ἐκλογὴν τῶν λέξεων κ' ἐπομένως τῶν εἰκόνων τοῦ τρόπου τῆς περιγραφῆς κλπ. κλπ.

Αὐτὰς τὰς τάσεις πρέπει νὰ τὰς προσέξει ἡ ἐκπαίδευσις, ἂν θέλει ν' ἀφήσῃ ἀνεμπόδιστον τὸ φυσικὸν τάλαντον, ἄλλοῦ πάλιν νὰντιροπῆσῃ ὑπερβολικὰς τάσεις κλπ. κλπ. Ἐ λοιπὸν τίποτ' ἀπ' αὐτὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παρατηρήσῃ ἡ ἐκπαίδευσις μας, διότι καμιάν ἔκφρασιν δὲν ἀφίνει ἀνεμπόδιστην, καμιάν ἀπόλαυσιν ἀγνήν, ἄδολήν.

Τί πρέπει νὰ ξέρει κανεὶς καὶ σὲ τί νὰ προσέξει, ἂν θέλει νὰ μαντεύσῃ τί τρέχει πίσω ἀπ' αὐτὴν τὴν μουτσοῦνα τῆς καθαρουργίας, τῆς μέσης, τῆς συγκλητικῆς, τῆς ἐπιστήμης;

Πρῶτ' ἀπ' ὅλα καλὰ τὴν ἀρχαίαν. Πρέπει νὰ μαντεύσῃ ποιούς συγγραφεὶς μιμεῖται ἐκουσίως ἢ ἀνεπιγνώστως ὁ συγγραφεὺς, δηλαδὴ ποιῶν συγγραφῶν φράσεις κολνὰ τὴν μίαν μὲ τὴν ἄλλην — ὅλας αὐτὰς τὰς πομπῶδεις φράσεις τὴν προγονικὴν εὐκλειαν, καὶ τὰ παλλάδια τῆς ἐλληνικῆς μεγαλοφυίας, à propos de bottes — πρέπει νὰ τὰ καταπίνει ὁ ἀναγνώστης διὰ νὰ ἴδῃ τί κατὰ βάθος δὲν ξέρει ὁ γράφων, διότι, ἂν κατὰ βάθος ἐννοοῦσε τοὺς ἀρχαίους, θὰπόφευγε τὴν μίμησιν.

Ἐὰν πάλιν ὁ γράφων δὲν ποτίζεταί ἀπὸ τὴν ἀρχαίαν, τότε πρέπει νὰ ξέρομεν ἢ νὰ μαντεύσομεν ἀπὸ ποιῶν ξένην γλῶσσαν τροφοδοτεῖ τὸ ὕψος του καὶ πρέπει νὰ τὴν ξέρομεν κ' ἐμεῖς καλὰ αὐτὴν τὴν γλῶσσαν διὰ νὰ κρίνομεν ἂν ἀποδίδῃ καλὰ ὅ, τι θέλει ν' ἀποδώσῃ.

Καὶ λοιπὸν κριταὶ διὰ τὰ ἀριστουργήματα τῆς καθαρευούσης θὰ ἦσαν οἱ ἀρχαῖοι, οἱ ὅποιοι τότε θὰ ἔβλεπαν μὲ λύπην τὴν βαρβάρωσιν τῆς γλώσσης των, εἰς τὴν δευτέραν περίστασιν οἱ ξένοι, ἂν ξέρουν καὶ τὴν καθαρεύουσαν.

Μὲ ξένων ὁμῶς τραπέζων ψίγουλα καὶ περισσεύματα δὲν τρέφει κανεὶς ἔθνος.

Βάγνερ.

Συγγνώμη! ἀπαγγέλλοντα σὰς ἤκουσα.
Ἑλληνικὸν τι δράμα ἦτο βέβαια;
πολὺ ἢ τέχνη αὐτ' ἰσχύει σήμερον,
κ' ἐκ ταύτης ἐπεθύμουν γὰ ὠφεληθῶ.

Φάουστ.

Εἶναι ἀδύνατον, ἂν δὲν αἰσθάνεσαι,
κ' ἐκ τῆς ψυχῆς οἱ λόγοι δὲν πηγάζουσι,
καὶ τὰς καρδίας πάντων τῶν ἀκροατῶν
μὲ γόητρον σφοδρὸν δὲν συναρπάζουσι.
Σὺ γὰρ καὶ συγκόλλα καὶ μαγείρην
τραπέζης ἀλλοτριᾶς περισσεύματα,
καὶ φύσα ἕως ὅτου λάμπρις περιχρᾶ
ἐξέλθῃ ἐκ τῆς τέφρας, ἦν ἐσώρηνουσ!
θὰ σὲ θαυμάσουν παῖδες τε καὶ πύθιοι,
ἂν τοῦτο εἶναι ἢ ἐπιθυμία σου
ἀλλὰ ποτὲ καρδίαν δὲν θὰ συγκιῆς,
ἐὰν δὲν ὁμιλῆς ἐκ τῆς καρδίας σου.

Περγαμηνή! ἡ θεία εἶν' αὐτὴ πηγὴ,
ἢ σβένουσα τὴν δίψαν διὰ πάντοτε.
Ἀναψυχὴν δὲν θέλεις αἰσθανθῆ ποιέ,
ἂν δὲν πηγάζῃ αὐτὴ ἐκ τοῦ στήθους σου.

Εἰς κοντολογία, φίλε κύριε, ἐὰν δὲν ἀναμορφώσομεν τὸ ἐκπαιδευτικὸν ὄργανον, τὰ σχολεῖα μας θὰ εἶναι ὅ,τι εἶναι, δηλαδή πληγὴ τοῦ Φαραῶ διὰ τὰ παιδιὰ μας, διὰ τὸν λαόν, διὰ τὸ ἔθνος.

Ὅλοι μας βλέπομεν μὲ πόσῃ σαφήνειαν ὁ ἀγράμματος ὀμιλεῖ εἰς τὸ μητρικόν του ἰδίωμα, πολλάκις μὲ μεγάλην χάριν, πάντοτε μὲ ζωὴν. Ἀλλὰ καὶ ὁ πλέον ἀπρόσεκτος παρατηρητῆς θὰ ἔτυχε νὰ ἰδεῖ εἰς τί ἀμηχανίαν διανοητικὴν, εἰς τί γλωσσικὴν ἀποσύνθεσιν κωμικοτραγικὴν φέρνει κάθε ἡμέραν ὁ ἀττικισμὸς τοῦ σχολείου τὸν ἄνθρωπον τοῦ λαοῦ, καὶ μόνον δεκαπέντε μέρες ἂν φοιτήσῃ εἰς τὸ ἐθνικόν του σχολεῖον.

Ἀλήθεια κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀκούομεν κάθε ἡμέραν ὅτι τὸ σχολεῖον μας εἰσῆξε καὶ τὴν δημοτικὴν. Εἶναι ψέμα κ' αὐτὸ, διότι μὲ τὴν καθαρεύουσαν πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ πεῖ κανεὶς τὴν ἀλήθεια; Μὰ ἂν θέλετε καὶ ἀποδείξετε, ἰδού:

Ἡ Μητρικὴ γλῶσσα, ἥτοι συλλογὴ νεοελληνικῶν ἀναγνωσμάτων πρὸς διδασκαλίαν αὐτῆς ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις καὶ παρθεναγωγείοις.

Ἀνοίξετε τὴν σελίδα 64 καὶ ἐκλέξετε μερικὰ ἀποσπάσματα ἀπὸ τὴν Μητέρα:

«Ὁ γέρον ἡρέμα ἐκίνει τὸ λίκνον, ἐφησυχάζων αὐτήν. Ἐκεῖ ἢ καταβεβλημένη μήτηρ, θαλπομένη ὑπὸ τῆς πυρᾶς, ἐλκυομένη ὑπὸ τῆς λύπης, ἀφῆθη ἄκουσα εἰς λιπόθυμον ὕπνον ἐπὶ στιγμὴν ἀπὸ τριῶν ἡμερονυκτίων εἶχε νὰ κοιμηθῆ. Αἶφνης ἀφύπνισθη ἔντρομος, παγερά».

«Γυνὴ ὑψηλὴ, περιβεβλημένη μέλαιναν μακρὰν ἐσθῆτα καὶ περιφερομένη ἐπὶ τῆς ὁδοῦ ἀπέναντι τῆς οἰκίας, μὲ τοὺς πόδας εἰς τὴν χιόνα τῆ εἶπεν· σελ. 68. Τὸ αἶμα ἀπελείθετο εἰς ῥανίδας μεγάλας».

«Ἡ λίμνη ἦτο παγωμένη εἰς τοσοῦτον, ὥστε ἀδύνατον νὰ διέλθῃ αὐτὴν κολυμβῶσα, ἐπὶ τοσοῦτον ἅμα ὑδατώδης, ὥστε ἦτον ἀδύνατον νὰ διέλθῃ αὐτὴν πεζῆ».

Δὲν ἐξακολουθῶ, διότι ἔχει καὶ πῶς σιγαμερά.

Τί μήτηρ καὶ τί μητρικὴ. Ἀφίνω τὴν ψυχρότητα, τὴν ἀηδίαν. Ἀλλὰ μήπως ὄλη ἡ Ἀττικὴ γραμματικὴ

δὲν περιέχεται μέσα εἰς αὐτὸ τὸ ἓνα διήγημα, τὸ ὁποῖον παρουσιάζεται πρὸς καλλιέργειαν τῆς μητρικῆς ;
Θέλετε καὶ ἄλλα δείγματα ἀπὸ ἄλλα δημοτικὰ βιβλία ; Ἴδου.

Παιδικὴ μόρφωσις, ἥτοι πεντάτευχον ἀναγνωστικὸν τετραετοῦς δημοτικῆς παιδείσεως ἀρρένων τε καὶ θηλέων, μετ' εἰκόνων 1899.

«Σελ. 1. Πᾶς ἄνθρωπος ὀφείλει ἐν ὥρᾳ σχολῆς, μάλιστα δὲ σύ, ὦ παῖ, ὁ φοιτῶν εἰς τὰ σχολεῖα, τὰ ἐργαστήρια, τοῦ ἐξανθρωπισμοῦ, καθῆκον ἔχεις νὰ σχολῆσαι περὶ τὴν ἀνάγνωσιν σπουδαίων καὶ ὠφελίμων βιβλίων».

Ἄς ἀφήσωμεν τὴν κατασκευὴν τῆς προτάσεως, τὴν ἀηδίαν. Τῶν παιδιῶν τὸ στομάχι ξερνᾷ εὐκόλα, ἔτσι κ' ὁ νοῦς των, ἅμα ἢ ἀνάγνωσις δὲν τὰ συγκινεῖ.

«Ἐν ὥρᾳ σχολῆς». Σχολὴ θὰ εἰπεῖ ἄνεσις, ἀνάπαυσις. Τὸ παιδί πρέπει εἰς τὴν ἀνάπαυσιν νὰ παίζει.

Διὰ τὰ παιδιά ὅμως τὸ παιχνίδι εἶναι τὸ σπουδαιότατον μέσον, τὸ προπαιδευτικὸν διὰ τὴν κοινωνίαν.

Σχολεῖα λοιπὸν, τὰ ὅποια λέγουν εἰς τὰ παιδιά νὰ σχολοῦνται περὶ τὴν ἀνάγνωσιν σπουδαίων βιβλίων εἰς τὰς ὥρας τῆς ἀναπαύσεως, δὲν εἶναι ἐργαστήρια ἐξανθρωπισμοῦ, ἀλλ' ἐργαστήρια ἀπάνθρωπα καὶ ἀποκτηνωτικά.

Σελ. 37. Ἄρτοκαρπόδενδρον.

«Δένδρον αὐτοφυὲς εἰς πλείστας νήσους τῆς Ὠκεανίας ἐν τῷ μεγάλῳ Ὠκεανῷ, ὀνομασθὲν οὕτως ἐκ τοῦ καρποῦ του, ὁ ὁποῖος ἔχει γεῦσιν παραπλησίαν πρὸς τὴν τοῦ κοινῶ ἄρτου».

Τοὺς ἄρτους τοὺς διανέμει ἡ ἐκκλησία. Δὲν ξέρω ἂν φυτρῶνουν ἀπὸ τὰ τοιχώματά της ἢ τὸν αὐλόγυρον της.

Δένδρον ποῦ νὰ κάνει ἄρτους δὲν ὑπάρχει, καὶ δὲν

βλέπω και ποῦ μπορεῖ ν' ἀνακαλυφθεῖ εἰς τὸ μέλλον.

Ἡ γεῦσις τοῦ καρποῦ αὐτοῦ, ὅταν ψηθεῖ, ὁμοιάζει τὴν γεῦσιν τοῦ ψωμιοῦ, καὶ ἐπομένως τὸ δέντρο πρόπει νὰ ὀνομασθεῖ ψωμόδεντρο. Τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα ποῦ τοῦ ἔδωσαν οἱ Εὐρωπαῖοι εἶναι *Artocarpus incisa* — παρόμοια ἐπιστημονικὰ ὀνόματα εἶναι ὅμως περιττὰ εἰς δημοτικὰ σχολεῖα. Ἄλλως οἱ Εὐρωπαῖοι ἔχουν τὸ ἐπιστημονικὸν ὄνομα *artocarpus* διὰ τὰ ἐπιστημονικὰ των βιβλία καὶ τὸ καθημερινὸν ὄνομα *Bread-tree* = ψωμόδεντρο.

Παντοῦ ἀπροσεξία, ἀνακρίβεια, ψευτιά. Τίποτε ἀληθινὸ, σωστὸ, στὸν τόπο του, πραγματικὸ, τίποτε ὅπως εἶναι.

Ἔχομεν μητρικὴν γλῶσσαν ναὶ ἢ ὄχι; Ἄν δὲν ἔχομεν, πρέπει νὰ ἐξηγηθῇ αὐτὸ τὸ πρωτοφανὲς φαινόμενον. Ἄν ἔχομεν· καὶ ἂν ἡ ἐκπαίδευσις νομίζει ὅτι εἶναι ἀτιμία νὰ τὴν σπουδάζομεν, πρέπει ἡ ἐκπαίδευσις νὰ τὸ ἀποδείξει ὄχι μὲ φράσεις καὶ μὲ Παλλάδια προγονικῆς εὐκλείας, ἀλλὰ νὰ τὸ ἀποδείξει ὡς ἄν ἓνα γεωμετρικὸν θεώρημα. Διότι δίχως τέτοιας ἀποδείξεως δὲν ἐπιτρέπεται νὰ εἰποῦμεν εἰς τὰ παιδιὰ — ἡ γλῶσσα ποῦ μιλεῖτε μὲ τὸν πατέρα καὶ τὴ μητέρα σας εἶναι βρωμολογία.

Ἐὰν ἔχομεν μητρικὴν, δὲν ἐπιτρέπεται εἰς τὸ σχολεῖον νὰ μᾶς λέγει ὅτι θὰ μᾶς τὴν διδάξει κ' ἔπειτα νὰ διδάσκει τὰ παιδιὰ μας « Πᾶς ἄνθρωπος ὀφείλει ἐν ὥρᾳ σχολῆς, μάλιστα δὲ σύ, ὦ παῖ!»

Διότι ἂν ὁ μπακάλης πούλησε στὸ Χιώτη σαποῦνι ἀντὶ τυρὶ εἶταν ἀτιμία τοῦ μπακάλη, ἀλλὰ ὁ Χιώτης δὲν εἶταν ἀναγκασμένος νὰ τὸ φάγει, μποροῦσε νὰ πλύνει τὰ ροῦχα του ἢ τὸ πάτωμα τοῦ σπιτιοῦ του — ἐνῶ ἡ ἐκπαίδευσις ὄχι μόνον μᾶς πουλεῖ αὐτὸ τὸ βρωμοσάπουνο, ποῦ εἶναι τὸ μισὸ ἀσβέστης καὶ τὸ ἄλλο

μισὸ ἄμμος, ἀλλὰ μᾶς ἀναγκάζει καὶ νὰ τὸ τρώμε. Δηλαδή ὄχι μόνον δὲ μᾶς ἀφίνει νὰ τιμωρήσομε τὸν μπακάλη, διότι μᾶς ἀπατᾷ, ἀλλὰ μᾶς ἀναγκάζει νὰ γίνομεν ψεῦτες κ' ἐμεῖς. Μὰ δὲν σᾶς τὸ εἶπα, φίλε κύριε, κ' ἄλλοτε, ὅτι μὲ τὴν καθαρεύουσας θέλοντας καὶ μὴ γίνεται κανεὶς ψεύτης ;

Ἄν λοιπὸν ἔχομεν μητρικὴν, καὶ μικρὰ καὶ πτωχὴ ἂν εἶναι, αὐτὴν πρέπει νὰ γαπουῦμεν περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην, αὐτὴν νὰ σπουδάζομεν πρὶν ἀπὸ κάθε ἄλλην. Αὐτὴ εἶναι ἐμεῖς, κ' ἐμεῖς εἶναι αὐτή.

Ἄλλ' ἄς εἶναι, ἄς ὑποθέσομεν ὅτι τὸ σχολεῖον μας ἔχει εἰσάξει καὶ τὴν δημοτικὴν, ὄχι τὴν δημοτικὴν τοῦ σύ, ὦ παῖ, τοῦ ὦ Χαιρέκρατες, καὶ τῆς ὑδατώδους λίμνης, ἀλλὰ τὴν ἀληθινὴν, τὴν σωστὴν μας μητρικὴν γλῶσσαν. — Ἄς ποῦμε λοιπὸν ὅτι τὴν ἔχει εἰσάξει. Τί ; νομίζετε ὅτι δείχνει μ' αὐτὸ πῶς κατάλαβε ποιά εἶναι ἡ πρώτη, ἡ μεγαλείτερη, ἡ πιὸ κατεπείγουσα ἀνάγκη τοῦ Γένους ;

Ὅχι, καθόλου, τίποτα δὲν κατάλαβε. Τὸ σχολεῖον ἀναγκάσθηκε νὰ ὑποκύψει εἰς μίαν ἀνάγκην. Ὁ πτωχὸς ὁ ὁποῖος θ' ἀφήσει τὰ θρανία γρήγορα ἔχει κ' αὐτὸς ἀνάγκη ἀπὸ κάποιαν γλῶσσαν. Αὐτὸς δὲν ἔχει τὸν καιρὸν νὰ καμαρώσει τὴν τρίχρουν ἴριν, τὰς καλλονὰς τῆς μέσης, τῆς ὅσον ἔνεστιν ὀμαλῆς, τῆς συγκλητικῆς, οὔτε νὰ ὑποπτευθεῖ τῆς ἀρχαίας τὴν ἀληθινὴν ἀξίαν. Εἰς αὐτὸν τὸν σκύλον ἄς δώσομεν ἓνα κόκκαλο νὰ γλείφει καὶ τὸ κόκκαλο αὐτὸ ἄς εἶναι ἡ μητρικὴ τοῦ βρωμολογία. — Αὐτὸ σημαίνει ἡ φράσις εἰσήξαμεν καὶ τὴν δημοτικὴν.

Τί αἴσχος, τί ὄνειδος ἐκεῖνος ὁ καί. Ἄλλὰ μᾶς ἀφίνει ἡ ὀμίχλη τῆς καθαρουσύσης νὰ τὸ ἰδοῦμεν αὐτὸ τὸ αἴσχος ;

ἔχομεν τὸ παλλάδιον τῆς προγονικῆς εὐκλείας —

Παιδείας ὑπουργός. «Φρονῶ, ὅτι ζήτημα γλωσσικὸν οὐδὲ κἂν ὑφίσταται, καὶ κατὰ τοῦτο ἴσως διαφωνῶ πρὸς τὴν γνώμην τοῦ κ. Χατζιδάκι, ἐνῶ ἐξ ἄλλου εὐρίσκω ὀρθότατα ὅσα ἔγραψεν ἐν τῇ «Ἀχροπόλει». Ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν θέλει ὁ λαός, εἶναι ἡ γλῶσσα, τὴν ὁποίαν ὁμιλεῖ ὁ κόσμος ὅλος, τὴν ὁποίαν γράφουν αἱ ἐφημερίδες, τὴν ὁποίαν λέγουν καθαρεύουσιν, ἐνῶ ἔπρεπεν ἀπλῶς νὰ τὴν λέγουν ἑλληνικὴν γλῶσσαν. Ἡ ἐπίσημος γλῶσσα τοῦ κράτους δὲν θὰ κατέλθῃ ποτὲ εἰς βαθμὸν τοιαύτης χυδαιότητος, ὁποία εἶναι ἡ γλῶσσα τῶν μαλλιαρῶν ἢ τῶν λεγομένων δημοτικιστῶν. Αὐτὸς ὁ γραμματεὺς τοῦ Πανεπιστημίου κ. Κωστῆς Παλαμᾶς νομίζετε ὅτι θὰ τολμήσῃ ποτὲ νὰ γράψῃ ἔγγραφα εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ὑποστηρίζει; Ὁχι βέβαια, διότι θὰ τὸ θεωρήσῃ τοῦτο ἔγκλημα. ὅπως καὶ πράγματι εἶναι, καὶ τὸ ὁποῖον εἰς ὑπουργὸς ἢ καὶ μία σύγκλητος τοῦ Πανεπιστημίου οὐδέποτε θὰ συγχωρήσουν». Ἄλλ' οὐδ' ὁ κόσμος ὅλος θὰ τὸ συνεχώρει, ὁ κόσμος τοῦλάχιστον ὃ ἔχων σαφῆ ἀντίληψιν τῆς ἐξελέξεως μιᾶς γλώσσης. Ἀποροῦσι δὲ πάντες μὲ τοὺς κατατρίβοντας τὸν καιρὸν των εἰς ζητήματα ἀνύπαρκτα καὶ ἐρωτῶσιν ἂν δὲν εὐρίσκουσιν ἄλλην τινά, σοβαρωτέραν ἀσχολίαν.

Ἴδου καὶ ἡ ἐντύπωσις ποῦ μᾶς κάνει αὐτὴ ἡ φοβέρα! Εἶναι σχεδὸν ἀδιάφορον εἰς ποίαν γλῶσσαν γράφουν τὰ ἔγγραφα των ὁ ὑπουργὸς καὶ ἡ σύγκλητος, ἐνόσω δὲν τὰ γράφουν εἰς τὴν γλῶσσαν μας εἰς τὴν γλῶσσαν τοῦ λαοῦ ποῦ κυβερνοῦν. Μποροῦν νὰ τὰ γράφουν εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, εἰς τὴν Λατινικὴν καὶ ἂν εἴταν ξένοι κατακτηταὶ θὰ τὰ ἔγραφαν εἰς τὴν ξένην των γλῶσσαν.

Ἄν ὁ κύριος Παλαμᾶς μπορεῖ ἀλλὰ δὲν τολμᾷ νὰ γράφῃ ἔγγραφα εἰς τὴν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν ὑποστηρίζει, θὰ ἔχει ὁ ἄνθρωπος πολὺ σοβαροὺς λόγους. . . .

Ἄν ὁ κ. Παλαμᾶς τολμᾷ, μὰ δὲν μπορεῖ νὰ γράφῃ εἰς αὐτὴν τὴν γλῶσσαν κι αὐτὸ δὲν σημαίνει τίποτα. Ὅταν θὰ ἔλθῃ ὁ καιρὸς ποῦ θὰ ἐννοήσομεν ὅλοι μας ὅτι καὶ τὰ ἔγγραφα αὐτὰ πρέπει νὰ γράφονται εἰς τὴν γλῶσσαν μας, καὶ θὰ μπορούμεν νὰ τὰ γράφομεν, τότε

γλῶσσα τοῦ κράτους καὶ γλῶσσα τοῦ ἔθνους θὰ εἶναι ΕΝΑ, διότι τὸ κράτος θὰ ἔχει ἐννοήσει τί εἶναι ἔθνος. Ἀλλὰ τότε ἡ πεθαμένη γλῶσσα, εἰς τὴν ὁποίαν γράφει τώρα τὰ ἔγγραφα τοῦ κράτους, θὰ εἶναι σκοτωμένη
Il y a des morts qu'il faut qu'on tue.

Τὸ οὐσιῶδες δὲν εἶναι ποιά πρέπει νὰ εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ κράτους ἢ ἐπίσημη, ἀλλὰ ποιά εἶναι ἡ γλῶσσα τοῦ λαοῦ ἢ πραγματικὴ, κ' ἐπομένως ποίαν γλῶσσαν θὰ διδάξομεν ἑμεῖς εἰς τὰ παιδιὰ μας, ἑμεῖς ποῦ εἴμεθα ὁ λαὸς καὶ δὲν ἀλλάζομεν τὴν γλῶσσαν μας.

Αὐτὰ ἔπρεπε νὰ σκεφθεῖ ὁ κύριος ὑπουργὸς καὶ ἡ σύγκλητος πρὶν μᾶς διαβάσει πρὸς τὸ ἔθνος καὶ θελήσει νὰ μᾶς στιγματίσει ὡς ἔθνοκτόνους καὶ κακούργους.

Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι εἰς τί γλῶσσαν ἐπίσημον συντάσσει τὰ ἔγγραφα τοῦ Κράτους, ἀλλὰ εἰς τί γλῶσσαν αἰσθάνεται καὶ διαλογίζεται καὶ θέλει τὸ παιδί, δηλαδὴ τὸ ἔθνος, ποῦ ἀκατάπαυστ' ἀνανεόνηται, ποῦ δὲν ἐννοεῖ τὴν συγκλητικὴν καὶ σχολαστικὴν στασιμότητα, ἀλλὰ ἔχει τὴν δικὴν του μονιμότητα.

Τὸ ζήτημα δὲν εἶναι τί συγχωρεῖ ἢ δὲν συγχωρεῖ ὁ Ὑπουργὸς καὶ ἡ Σύγκλητος, ἀλλὰ ὡς πότε θὰ τοὺς συγχωροῦμεν ἑμεῖς, οἱ γονεῖς, ὁ λαὸς, νὰ μᾶς χαλνοῦν τὰ παιδιὰ, γιατί τὰ παιδιὰ εἶναι δικὰ μας. *Hic jacet Iepus. Ceterum censeo καθαρεύουσαν esse delendam.*

Ε Π Ι Λ Ο Γ Ο Σ

Ἀνανέου σεαυτὸν
Μαρκος Λυγῆλιος.

Ἐξέτασα ἕως ἐδῶ τὴν γλωσσικὴν ἐνότητα ἀπὸ τὴν μίαν τῆς διεύθυνσιν, ἀπὸ τὸ παιδί πρὸς τὴν κοινωνίαν καὶ τὸ ἔθνος· θὰ ἔπρεπε τώρα νὰ ξαναπιάσω τὸ ζήτημα.

ἀπὸ τὴν ἀντίθετη διεύθυνσιν, ἀλλὰ καθὼς σᾶς εἶπα βιάζομαι νὰ τελειώσω.

Ἔμαθα ὅτι ἐν ἀρκετὸν μέρος τοῦ δημοσίου κηδόμενον τῆς ὑπολήψεως τοῦ φύλλου σας καὶ μεριμνῶν περὶ τῆς ἐπιδόσεως αὐτοῦ, ἐξέφρασεν ἡμῖν κατ' ἐπανάληψιν τὴν ὑψηλὴν αὐτοῦ ἐκπληξιν πῶς δέχεσθε νὰ καταχωρίζητε τοιοῦτου εἴδους ἄρθρα.

Ἐνα μέρος τοῦ τύπου κ' ἓνα μέρος τοῦ δημοσίου ἤσαν τὰ γραφόμενά μου ὄχι σαφῆ, ἄλλοι ἀσυνάρτητα, ἄλλοι ἤσαν ὅτι περιέρχομαι εἰς ἀντιφάσεις, ἄλλοι ὅτι στεροῦμαι μεθοδολογίας.

Λέτε νὰ κολακευθῶ δι' ὅλας αὐτὰς τὰς κατηγορίας; Νὰ πῶ κ' ἐγὼ μέγαν μεγάλον κριτικὸν Γάλλον: *Les journaux et le monde sont admirables pour parler de ce qu'ils ignorent.*

Βέβαια, δίχως ἄλλο, πολλὰ ἐλαττώματα θὰ ἔχει ἡ μελέτη μου αὐτή. Δὲ μοῦ πέρασε ἀπ' τὸ νοῦ πῶς παρουσιάζω κάτι τέλειον. Μίαν ὅμως ἀπ' ὅλας αὐτὰς τὰς κατηγορίας τὴν εὐρίσκω ὀλίγον ὑπερβολικὴν. Δὲν μοῦ φαίνεται ὅτι στεροῦμαι μεθοδολογίας, ἀλλὰ μόνον ὅτι ἡ μέθοδός μου εἶναι ἴσως πολὺ ἀπλῆ — Ἠκολούθησα ὅμως καλὸν ὁδηγὸν «Τοῖς εὐπορῆσαι βουλομένοις προὔργου τὸ διαπορῆσαι καλῶς. Ἡ γὰρ ὕστερον εὐπορία λύσις τῶν πρότερον ἀπορουμένων ἐστίν», λέγει ὁ Ἀριστοτέλης —

Αἱ ἐκπαιδευτικαὶ μας ἀπορίαι εἶναι πολλαὶ καὶ ποικίλαι. Κι' ἄλλοῦ δὲν εἶναι ὀλίγαι. Ἀλλὰ ἐμεῖς προσθέτομεν καὶ μίαν ἀπορίαν τῶν ἀποριῶν. Ἡ ἀνάλυσις ἀπέδειξεν ὅτι δίχως νὰ λυθῇ αὐτὴ ἡ ἀπορία ἡ κοινὴ εἰς ὅλας τὰς ἄλλας, κάθε ἀπόπειρα πρὸς σχολικὴν ἀναμόρφωσιν εἶναι ἄσκοπη καὶ βλαβερή. Εἰς αὐτὸ τὸ ἀπλούστατον συμπέρασμα ἔφθασα μὲ πολὺ ἀπλῆν μέθοδον.

“Ὅσον διὰ τὰς διαφορούς κατηγορίας ὅσας ἤκουσα δὲν ἔχω σκοπὸν νὰ πάρω καμιά κατάκαρδα. Ἄμ’ ἄρχισεν ἡ δημοσίευσις τῆς μελέτης μου, ἄκουσα ὅτι μερικοὶ τὴν ἐχαρακτήρισαν ὡς ἐθνοκτόνον καὶ εἶπαν ὅτι ἔπρεπε «παντὶ σθένει νὰ ἀνασταλῆ ἢ περαιτέρω δημοσίευσις αὐτῆς». Τὸ παράξενον εἶναι ὅτι οἱ ἐθνοσωτῆρες αὐτοὶ εἶναι ἐπιστήμονες, ἄνθρωποι δηλαδὴ, διὰ τοὺς ὁποίους αἱ λέξεις πρέπει νὰ ἔχουν πλέον ὠρισμὴν σημασίαν, παρὰ διὰ τὸν κοινὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐπομένως πλέον ἀκριβῆ, περιορισμένην δηλαδὴ ἐφαρμογὴν. Φυσικὰ αἰσθάνθηκα κάποια συγκίνησιν. Φαντασθῆτε ἓναν μπαλωματᾶ νὰ τοῦ πέσει ὁ πρῶτος ἀριθμὸς μεγάλου λαχείου. Φαντασθῆτε ἓναν ἰατρὸν συνηθισμένον νὰ μπαλώνει καὶ οὐρουντίζει τὸ σῶμα ἕξαφνα κάτοχον τόσης δυνάμεως, ὥστε ν’ ἀπειλεῖ τὴν ὑπαρξίν ἔθνους, τὸ ὁποῖον δὲν κατόρθωσεν ἀκόμη νὰ σκοτώσει τὸ χλωροφόρμιον τῆς καθαρευούσης ἐκπαιδεύσεως.

Ἡ συγκίνησις μου λοιπὸν εἶταν κάτι φυσικόν. Ἄλλ’ ἐπὶ τέλος συνηθίζει κανεὶς σ’ ὅλα, καὶ ἰδοὺ κέγῳ ἀπ’ τὰν ἐλπίστα ἄνθρωπος μ’ ἐπιρροήν. Ἐνόσω ἀκόμη μὲ κατεῖχεν ἡ συγκίνησις αὐτῆ, ἐζήτησα νὰ μαντεύσω ποῖος ἄρα γε νὰ εἶταν ὁ λόγος, ποῦ οἱ κύριοι αὐτοὶ μ’ ἐφιλοδώρησαν τίτλον καὶ παράσημον, πράγματα ποῦ δὲν ἐπέζητησα ποτέ μου. Τί ἔκαμα καὶ μὲ λέγουν ἐθνοκτόνον; κατηγορῶ τὴν ἐκπαίδευσίν μας, καὶ ἴσως ἀπομακρύνω μερικά παιδιὰ ἀπ’ αὐτήν. Ἴδου τὸ πολὺ πολὺ. Ἀλλὰ γίνεται τὸ λοιπὸν κανεὶς ἐθνοκτόνος τόσο εὐκόλα;

Ἐπειτα μήπως τάχα οἱ γονεῖς δὲν ζητοῦν πάντα μόνοι τους τὴν προκοπὴν τῶν παιδιῶν των, καὶ τρέχουν ὅπου φρονοῦν ὅτι θὰ τὴν εὔρουν; ἄλλοι ἀπὸ ματαιότιτα κ’ ἐπίδειξιν, ἄλλοι ἀπὸ ἀνάγκην τοποθετοῦν τὰ παιδιὰ των εἰς τὰ ξένα σχολεῖα. Μερικοὶ ὅμως

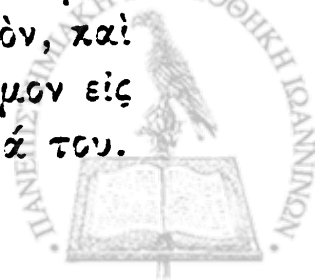

καὶ ἀπὸ πεποιθήσιν. Βέβαια καὶ αὐτὰ τὰ σχολεῖα, τὰ ξένα, δὲν εἶναι ἄκρον ἄωτον τῆς ἐντελείας. Αὐτὸ τὸ ξέρω. Ἀλλὰ τὰ παιδιὰ μας μανθάνουν ἐκεῖ κάτι ποῦ ἀδύνατον νὰ τὸ μάθουν εἰς τὰ δικὰ μας. Μανθάνουν τί θὰ πεῖ ἀνάγνωσις καὶ γραφή, σύνθεσις ἰδεῶν, γλῶσσα καὶ φιλολογία. Ἀποκτοῦν ἐν ἀνεκτίμητον καλόν, δηλαδὴ μέθοδον. Αὐτὴν ἐνδέχεται νὰ τὴν ἐφαρμόσουν κατόπιν εἰς τὴν σπουδὴν τῆς γλώσσης μας. Ἄν δὲν γίνεῖ αὐτὸ τὸ καλόν, γίνεταί ὅμως ἐν ἄλλο. Πολλοὶ χισθάνονται ἀποστροφὴν πρὸς τὰ ἐλλεινὰ συστήματα, μὲ τὰ ὁποῖα σπουδάζομεν ἐμεῖς τὴν γλῶσσαν μας. Τὸ σχολεῖον μας χρησιμεύει λοιπὸν πρὸς παραδειγματισμὸν, καὶ γνωστὸν εἶναι ὅτι οἱ πρόγονοί μας μετεχειρίζοντο ἐνίοτε καὶ τὸ κακὸν παράδειγμα πρὸς ἀποτροπὴν ἀπὸ τὸ κακόν· ὡς λ. γ. οἱ Σπαρτιᾶται τοὺς μεθυσιμένους Εἰλωτας.

Τὸ πολὺ πολὺ λοιπὸν ἢ κατ' ἐμοῦ κατηγορία μποροῦσε νὰ διατυπωθεῖ ὡς ἐξῆς: „Ἄδικεῖ Φωτιάδης, οὐς „μὲν ἢ ἐκπαίδευσις νομίζει θεοὺς οὐ νομίζων, ἕτερα „δὲ ἰδιωματικὰ δαιμόνια εἰσφέρων, ἄδικεῖ δὲ καὶ τοὺς „γονεῖς καὶ νέους διαφθείρων“ (Ξενοφῶντος Α Ι).

Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἢ κατηγορία θὰ εἴταν κάπως ὑπερβολικὴ. Διότι τὰ γραφόμενά μου δὲν ἔφεραν τὰ καμώματα τῶν γονέων, ἀλλὰ τὸ ἐναντίον μάλιστα προσπαθοῦν νὰ ἐξηγήσουν τὰ καμώματά των αὐτὰ καὶ τὰς αἰτίας των. Ὡστε τὸ ἐπίθετον «ἔθνοκτόνος» δὲν ἔχει κ' ἐδῶ, φρονῶ, ἄλλην σημασίαν παρὰ τὴν νεοελληνικῶς καθαρεύουσαν ἢ καθαρευόντως νεοελληνικὴν, πολιτευτικὴν καὶ κρυπτογραφικὴν. Ἄμα γίνεῖ γνωστὴ αὐτὴ ἢ σημασία, καὶ τὴν ἔγω ἐξηγήσει κάπου παραπάνω, τὸ ἐπίθετον δὲν ἔχει τίποτε τὸ προσβλητικόν, καὶ μπορεῖ μάλιστα νὰ τὸ φορεῖ κανεὶς ὡς παράσημον εἰς τὰς τελετὰς ἢ σὰν λουλοῦδι εἰς τὴν κουμπότρυπά του.

Μὴν σὰς περάσει ἀπ' τὸν νοῦν, ἀγαπητέ μου κύριε, ὅτι ἐκράτησα τὰς ἐξηγήσεις αὐτὰς εἰς τὸ τέλος διὰ ν' ἀναδείξω καὶ παρασημοφορήσω τὸ ὑποκείμενόν μου.

Ὅχι.— Ὁ λόγος εἶναι πολὺ πολὺ σπουδαῖος. Δὲν πρέπει εἰς τὸ τέλος νὰ ἐξετάσωμεν ποῖοι θὰ κάμουν τὴν ἀναμόρφωσιν; Ἡὰ τὴν κάμουν οἱ ἐθνοσωτῆρες, οἱ ἐθνοκτόνοι ἢ καὶ οἱ δύο μαζί;

Ἄλλὰ πρὶν ἀπ' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὸ πῶς θὰ γίνῃ ἡ ἀναμόρφωσις; Ἡὰ γίνῃ λοιπὸν μὲ τὴν εὐρεσιν καὶ μὲ τὴν μίμησιν. Μερικοὶ εὐρίσκουν καὶ καταγίνονται νὰ ξεκολλήσουν, νὰ ξεκαρφώσουν ἓνα μέρος τῆς κοινῆς γνώμης ἀπ' τὴν θέσιν του. Ἐρχεται κατόπιν ἡ διάδοσις. Ἡ μίμησις κατ' ἀρχὰς ἀργή, ἀτολμη, ἔπειτα γοργή, ἐπιδρομικὴ, συμπληρώνει τὰ ἔργον.

Ἐχει γίνῃ ἡ εὐρεσις. Ἐχουν ἐργασθῆ δι' αὐτὴν ἀληθινοὶ ἥρωες κ' ἔχουν ξεκαρφωθῆ ἀρκετοὶ ἀπὸ τὴν παράδοσιν. Αὐτοὺς τοὺς ὀνομάζουσι τῶρα ἀντεθνικοὺς καὶ ἐθνοκτόνους. Ἐὸ ὄνομα τοὺς ἔδωκαν φυσικὰ οἱ καρφωμένοι. Αὐτοὶ εἶναι οἱ νομοθέται καὶ ὀνοματοθέται. Αὐτοὶ διανέμουσι τοὺς τίτλους. Ὁ τίτλος ἐδόθη καὶ θὰ μένῃ ἀκόμη διὰ κάμποσον καιρὸν, ἄς τὸ πάρομεν ἀπόφασιν, καὶ ἄς μὴν καταγινόμεθα εἰς τὴν σωτηρίαν τῶν ἐθνοσωτῆρων.

Μερικοὶ ἀπ' αὐτοὺς θὰ σωθοῦν μόνοι των. Οἱ ἐπίλοιποι εἶναι ἀθεράπευτοι. Ὅταν ὁ ἀλκοολισμὸς φθάσῃ εἰς τὸ τελευταῖον τοῦ στάδιον, ὅταν ἐκφυλισθοῦν πλέον ὁ ἐγκέφαλος καὶ τὰ ἄλλα σπλάγγνα, σωτηρία δὲν ὑπάρχει. Ὅσον περισσότερο πίνει ὁ ἀλκοολικὸς, τόσον γρηγορώτερα θὰ ἡσυχάσουν οἱ τριγυρινοὶ του. Ἐπιτεῖ ἄς μὴ λησμονοῦμεν καὶ τὰ χρυσὰ λόγια τοῦ Μάρκου Λυρηλίου. „Πάντες εἰς ἓν ἀποτέλεσμα συνεργοῦμεν, οἱ μὲν εἰδότης καὶ παρακολουθητικῶς, οἱ δ' ἀνεπιστάτως

ὡσπερ καὶ τοὺς καθεύδοντας, οἶμαι, ὁ Ἡράκλειτος ἐργάτας εἶναι λέγει καὶ συνεργοὺς τῶν ἐν τῷ κόσμῳ γινόμενων. Ἄλλος δὲ κατ' ἄλλο συνεργεῖ, ἐκ περιουσίας δὲ καὶ ὁ μεμφόμενος καὶ ὁ ἀντιβαίνειν πειρούμενος καὶ ἀναιρεῖν τὰ γινόμενα... Λοιπὸν οὖν σύνες εἰς τίνας ἑαυτὸν κατατάσσεις".

Τὸ ζήτημα λοιπὸν εἶναι πῶς εἰδύτως καὶ παρακωλουθητικῶς, θὰ συντελέσομεν εἰς μόρφωσιν τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ μέσου διὰ τὰς νέας γενεάς.

Τὸ ἔργον εἶναι βαρὺ καὶ οἱ ἐργάται ὀλίγοι. Προσοχὴ λοιπὸν πρῶτ' ἀπ' ὅλα νὰ μὴν ἐξοδεύεται ἡ προσπάθεια ἄδικα καὶ μάταια.

Προσοχὴ λοιπὸν νὰ εὕρομεν ἐκεῖνα τὰ σημεῖα, τὰς διευθύνσεις, ὅπου ἡ ἀντίστασις εἶναι ὀλιγωτέρα.

Θὰ εἶταν εὐχάριστον ἂν ὁ τύπος εὕρισκετο εἰς αὐτὴν τὴν διεύθυνσιν, ἔαν μάλιστα ἀντὶ νὰ εἶναι ἀντίστασις εἶταν βοήθεια.

Ἄλλὰ εἶδαμεν παραπάνω πῶς ἐκφράζεται ἓνα μέρος τοῦ ἐγγωρίου τύπου. Δὲν ξέρω πῶς σκέπτεται ὁ ἔξω τύπος εἰς τὸ γενικόν... Ἄν ἐπιτρέπεται νὰ κρίνει κανεὶς ἀπὸ τὸ ἐπόμενον δείγμα. δὲν θὰ εἶναι καὶ αὐτὸς εὐνοϊκὸς εἰς τὴν δρᾶσιν μας.

Εἰς τὰς ἀκολουθούσας γραμμὰς εὕρισκετε, φίλε κύριε, τὴν γνώμην τῆς συναδέλφου σας «Ἀμάλθειας». Τὴν γνώμην αὐτὴν τὴν ἔχει παρουσιάσει ὁ «Ταχυδρόμος» καὶ μάλιστα μετὰ πολλῶν ἐπαίνων (12 Ὀκτωβρίου 1900).

Ἡ συμφορὰ λοιπὸν συνάδελφός «Ἀμάλθεια» διὰ τῶν ἐπομένων λογικωτάτων παρατηρήσεων σχολιάζει τὴν νέαν ταύτην ἄσκοπον ματαιοπονίαν. Πρόκειται περὶ τοῦ δημοψηφίσματος.

Εἶναι γνωστὸν ὅτι νεαροὶ τινες λόγιοι ἐν Ἑλλάδι ὕψωσαν σημαίαν ἀνταρσίας κατὰ τῆς γλώσσης μας καί, εἴτε ἐξ ἑλλείψεως τῆς δεούσης παιδεύσεως καὶ μελέτης εἴτε ἐξ ἰδιοσυγκρασίας καὶ συντηθείας, καθότι οἱ πλείστοι τῶν ἐνισταμένων

κατάγονται ἐκ μικρῶν χωρίων καὶ συνοικισμῶν, ζητοῦσι νὰ ἐγκαταλείψωμεν τὴν γραφομένην νῦν γλῶσσαν καὶ νὰ ἐνστερνισθῶμεν ἐν χυδαϊκὸν ἰδίωμα, τὸ ὁποῖον εἶναι σύμφυρμα κακοήγων τύπων, ξένων καὶ διεστραμμένων λέξεων, ἀπηγήσεων τοῦ ἀμαθεστέρου λεμβούχου ἢ τοῦ βαναυσοτέρου ὀρεσίβιου βοσκῶ. Δὲν εἶναι ἡ πρώτη φορά βεβαίως, καθ' ἣν ἡ χυδαιότης ὑψώνει κεφαλὴν, διότι ἡ ἱστορία τῆς ἡμετέρας γλώσσης πολλοὺς ἔχει νὰ δείξῃ κατὰ διαφόρους ἐποχὰς καταλαμβανομένους ἐκ τῆς ἐξάψεως νὰ διαστρεβλώσωσι τὴν γλῶσσαν, ἀλλ' εὐτυχῶς αἱ ἀπόπειραι αὗται ἐθραύσθησαν ὡς πομφόλυγες, ὡς θὰ θραυσθῆ νῦν καὶ ἡ κατὰ μίμησιν ἀπόπειρα τῆς ἐν Ἑλλάδι συγχρόνου ὁμάδος . . . . .

Προσκαλοῦνται οἱ ἔνοικοι τῶν χειμαδιῶν καὶ τῶν στρουγκῶν νὰ ὑποδείξωσι ποίαν γλῶσσαν πρέπει νὰ μεταχειρίζηται τὸ ἔθνος, πῶς νὰ γράφωμεν καὶ νὰ ὀμιλῶμεν, πῶς νὰ ἀποτυπῶμεν τὰς σκέψεις μας, ποίας ἐκφράσεις ν' ἀναζητῆ ὁ αἰρούμενος ὑπεράνω τῶν κοινῶν στρωμάτων.

Ἄξιοθαύμαστον εἶναι πῶς εἰς τὰς ὀλίγας αὐτὰς γραμμὰς κατόρθωσεν ἡ συνάδελφός σας νὰ συσσωρεύσει τόσας ὕβρεις κατὰ τῶν «ἐνισταμένων», νὰ περιφρονήσῃ μικρὰ χωρία καὶ συνοικισμοὺς καὶ νὰ ἐξευτελίσει ἐπαγγέλματα. Μὰ εἶναι δυνατὸν, σᾶς ἐρωτῶ, φίλε κύριε, νὰ γεννηθοῦν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι εἰς μεγαλοπόλεις; Εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχουν ὅλοι καθαρεύοντα ἐπαγγέλματα ἢ τὴν καθαρεύουσαν ὡς ἐπάγγελμα; Εἶναι δυνατὸν ἔθνος ὀρεινὸν καὶ θαλασσινὸν συγχρόνως νὰ ὑπάρξῃ δίχως βαρκάρηδες καὶ βοσκούς;

Ἐέρετε, ἀγαπητέ μου κύριε, τί εἶταν ἡ Ἀμάλθεια μία φορά κ' ἕναν καιρό; Εἶταν ἡ γίδα, ἡ κατσίκα ποῦ ἐβύζαξε τὸν Δία καὶ ἐμμέσως λοιπὸν ἔθρεψε καὶ τὴν Ἀθηνᾶν, τὴν θεὰ τῆς σοφίας, ἡ ὁποία εἶταν στὴν κεφαλὴ τοῦ Διός. Ὁ Ζεὺς ἐτίμησε τὴν παραμάναν του. Εἶταν τότε καλοὶ καιροί. Ὁ μεγαλείτερος θεὸς δὲν περιφρονοῦσε τοὺς βοσκούς, τὰ γίδια, τὰ πρόβατα, τὰ χειμάδια. Μὰ μήπως τάχα ὁ θεάνθρωπος σωτὴρ μας δὲν ἐγεννήθη μέσα σὲ μιὰ στάνη;

Ὁ Ζεὺς λοιπὸν ἅμα ἀποκόπηκε, περήφανος σὰν
μεγάλος θεὸς ποῦ εἶταν, δὲν καταδέχθηκε νὰ φήσῃ τὴν
παραμύθια του νὰ βυζιάξῃ ἄλλον, καὶ οὔτε ἔστρεψε νὰ
τὴν ἀφήσῃ νὰ περιφέρεται γριὰ καὶ στεῖρα στὸν κόσμῳ.
Τὴν ἀνέβασε λοιπὸν στὸν οὐρανὸ καὶ τὴν καλοβόλεψε
ἀνάμεσα στὰ ἄστρα.

Καλὰ εἶναι τὰ μεγάλα ὀνόματα, ἀλλὰ ἐπιβάλλουν
καὶ μεγάλας ὑποχρεώσεις.

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι καὶ ἀπὸ τὸν τύπον ἐν γένει δὲν
ἔχομεν νὰ περιμένωμεν σημαντικὴν βοήθειαν. Τὰ φύλλα
του τ' ἀνανεώνει καθ' ἡμέραν ὁ τύπος μας, ἀλλὰ τὰς
ιδέας του τὰς ἔχει, φαίνεται, στερεοτυπήσει.

Θὰ ἔχομεν ἄραγε νὰ περιμένωμεν βοήθειαν ἀπὸ τοὺς
διδασκάλους καὶ τὰς τοπικὰς ἐφορίας; Διδασκάλους μὲ
καθαρὰν συναίσθησιν, ποῖα εἶναι αἱ ἀληθινὰ ἀνάγκαι
τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας, ἔχομεν. Ἀλλὰ ἐκτὸς τοῦ ὅτι
εἶναι ὀλίγοι, ὀλιγώτατοι, μετρημένοι, τοὺς εἶναι ἀπο-
λύτως ἀδύνατον νὰ κάμουν τίποτε συστηματικόν. Ἀντι-
στέκονται αἱ τοπικὰ ἐφορίαί. Κι' αὐτὸ δὲν πρέπει νὰ μᾶς
φαίνεται παράξενον. Ἐνθυμεῖσθε τί εἶπεν ἄλλοτε ὁ ἐγγώ-
ριός μας τύπος: «Οἱ ἀνακινήσαντες τὸ ἀνύπαρκτον
»ζήτημα ἐν Ἀθήναις δὲν ἀφῆκαν οὐδ' αὐτὸν τὸν ὑπουρ-
»γὸν τῆς παιδείας νὰ ἀσχοληθῆ ἡσύχως εἰς ἄλλα πολὺ
»σοβαρῶτερα καὶ δι' αὐτὸν καὶ διὰ τὸ ἔθνος ζητή-
»ματα».

Φαίνεται λοιπὸν ὅτι κ' ἐδῶ κάτι παρόμοιον τρέχει.
Δὲν λέγω ὅλοι, μὰ οἱ περισσότεροι ἀπ' αὐτοὺς τοὺς
κυρίους θὰ καταγίνονται ἡσύχως, ὑποθέτω, εἰς πολὺ
σοβαρῶτερα ἔργα, καὶ δὲν ἔχουν καιρὸν νὰ χάσουν διὰ
τόσον εὐτελεῖ ζήτήματα, πῶς δηλαδὴ τὸ παιδί πρέπει
νὰ μάθῃ νὰ διαβάξῃ καὶ νὰ γράφῃ.

Τὸ κάτω κάτω τῆς γραφῆς θὰ μένει πάντα ὅτι τὰ
παιδιά εἶναι ἀναγκασμένα νὰ δώσουν ἐξετάσεις. Ἄμα

δὲν ξέρουν τὴν γλῶσσαν, ἣν ἀπεκάθηρεν ὁ Κοραῆς καὶ ἐτελειοποίησαν οἱ νεώτεροι, δίπλωμα δὲν ἔχει.

Ἐ λοιπὸν ; καὶ τὸ συμπέρασμα ; Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὅλα θὰ μείνουν εἰς τὰς θέσεις των, ὅλα θὰ ἐξακολουθήσουν ἡσυχῶς τὰ σοβαρώτερα ἔργα των.

Ὅποιος ἔχει ὄρεξιν, δύναμιν, θέλησιν, ἄς κοπιᾷ εἰς τὸ ἔργον, μὲ τὴν ἀπόλυτον πεποίθησιν ὅτι, ὅσον καὶ ἂν εἶναι ἡ ἀφετηρία μικρὰ καὶ τὰ ἐμπόδια μεγάλα, τὸ ἔργον θὰ γίνῃ καὶ θὰ γίνῃ μάλιστα καὶ γρήγορα, ἅμᾳ ἐνννόησομεν καὶ κατορθώσομεν νὰ ὑπερνικήσομεν τὰ ἐμπόδια.

Τὰ ἐμπόδια εἶναι δύο εἰδῶν. Τὰ ἐξωτερικὰ τὰ εἶδαμεν. Εἶναι οἱ σοβαρώτεροι καὶ τὰ σοβαρώτερα ἔργα εἰς τὰ ὁποῖα καταγίνονται. . . . Αὐτὰ τὰ ἐμπόδια πρέπει νὰ τ' ἀποφύγομεν τώρα. Θὰ ἐκλείψουν μονάχα τους ἀργότερα.

Τώρα πρέπει νὰ σηκώσομεν ἀπ' τὴ μέση τὰ ἐσωτερικὰ ἐμπόδια. Αὐτὰ κατασπαταλοῦν τὴν ἐνέργειαν εἰς συζητήσεις μόνον, ἐνῶ πρέπει νὰ ὀργανωθοῦμεν, νὰ συγκεντρώσομεν τὴν ἐνέργειάν μας πρὸς μίαν διεύθυνσιν.

Τὰ ἐσωτερικὰ ἐμπόδια λοιπὸν εἶναι ἡ διχογνωμία καὶ ἡ ἀσυνεργία. Εἴμεθα πολὺ ἀντεθνικοὶ, μὰ ὄχι ἀρκετὰ ἐθνοκτόνοι. Ἐξηγοῦμαι οἱ αὐτοκαλούμενοι ἐθνοσωτῆρες μᾶς ἐβάπτισαν ἀντεθνικοὺς καὶ ἐθνοκτόνους. Ἐμεῖς πρέπει νὰ κατορθώσομεν νὰ ὁμοιάζομεν τόσον, ὥστε νὰ μᾶς λέγουν ὅλους ἐθνοκτόνους. Διότι ἐθνοκτόνοι εἶναι μόνον κατὰ τὸ φαινόμενον προσβλητικὸν ἐπίθετον. Τί κάμνομεν κυρίως ἐμεῖς ; σκοτώνομεν, ναὶ, ἀλλὰ ὄχι τὸ ἔθνος, σκοτώνομεν τὰ φαντάσματα τοῦ τυραννοῦ καὶ φοβερίζουσι τὸ ἔθνος.

Καὶ λοιπὸν πρέπει ὅλοι μας νὰ κατορθώσομεν νὰ ἐργαζόμεθα πρὸς μίαν διεύθυνσιν.

Κάμποσοι ἔχουσι μίαν ἀναπαυτικὴν θεωρίαν καὶ πρέ-

πει νὰ τὴν ἀφήσουν. Φρονοῦν ὅτι ὅλα θὰ γίνουν σιγὰ σιγὰ. Ἀλλὰ τὸ σιγὰ σιγὰ αὐτὸ, ἂν τὸ ἀναλύσει κανεὶς, θὰ ἰδεῖ ὅτι τίποτε ἄλλο δὲν σημαίνει παρὰ ὅτι θὰ γίνουν ὅλα σ' ἓνα διάστημα χρόνου ἀόριστον καὶ μονάχα των.

Εἶναι ἀλήθεια πῶς καὶ ἄλλοῦ αἱ ἐκπαιδευτικαὶ ἀναμορφώσεις ἐγίναν σιγὰ σιγὰ. Ἀλλ' ἐδῶ πρέπει νὰ προσέξομεν. Δὲν πρόκειται νὰ κάμομεν ἐκπαιδευτικὴν ἀναμόρφωσιν. Ὁχι, καθόλου. Πρόκειται νὰ ἐτοιμάσομεν τὸ μέσον, μὲ τὸ ὁποῖον θὰ μπορέσει ν' ἀρχίσει, μὰ καὶ νὰ διεκπεραιωθεῖ κάθε ἐκπαιδευτικὴ ἀναμόρφωσις. Ἀλλέως, ὅ,τι δῆποτε καὶ ἂν ἐπιχειρήσομεν, ἢ προσπάθεια διδασκάλων καὶ μαθητῶν δὲν θὰ μεταβάλλεται εἰς ἔργον ὠφέλιμον, μάθησιν δηλαδὴ καὶ μόρφωσιν μὲ εὐκολίαν καὶ χαρὰν, ἀλλὰ θὰ μεταβάλλεται εἰς τριβὴν μηχανικὴν ἄσκοπην, ἀνόητην, κουττην. Αὐτὰ εἶναι νόμοι τῆς μηχανικῆς. ἐδῶ τῆς μηχανικῆς τῆς διανοητικῆς.

Πολλοὶ φρονοῦν ὅτι κάθε ἀσθένειαν καὶ μαλακίαν ἐν τῷ λαῷ εἶναι εὐκόλον νὰ θεραπεύσωμεν μὲ νομοσχέδια.

Δὲν ξέρω, φίλε κύριε, ἂν πιστεύετε κ' ἐσεῖς ἀκόμη σ' αὐτὰ τὰ φυλαχτά. Ἐπιτρέψατέ μου ὅμως νὰ σᾶς πῶ τί ἐντύπωσιν μοῦ κάμνουν. Ὑποθέστετε ὅτι ἔχετε ἓνα μύλον ποῦ χρειάζεται δέκα τόννους πετροκάρβουνα γιὰ ν' ἀλέσει ἓνα σακκὶ σιτάρι, καὶ σ' τὸ τέλος τ' ἀλέθει χειρότερα παρ' ἂν τὸ χοντροκοπανίζατε μέσα σ' ἓνα γουδί. Καλεῖτε τότε τοὺς ἀνθρώπους σας καὶ τοὺς δίνετε σοβαρωτέρας διαταγὰς νὰ βγάλουν τὸ ἀλεῦρι πιὸ ψιλὸ, ὥστε νὰ μπορεῖ νὰ γίνεταί ψωμί. Τοὺς λέτε νὰ μὴν καίουν τόσα κάρβουνα ἢ νὰ καίουν καὶ τὸ διπλὸ, νὰ μὴν ἀφίνουν τὴ μηχανὴ νὰ ξεκουφαίνει τὴ γειτονιά ἀπ' τὸν κρότο κ.τ.λ. Νομίζετε ὅτι μὲ ὅλας αὐτὰς τὰς σοβαρωτέρας διαταγὰς θὰ ἔχετε ἀλεῦρι ποῦ νὰ γίνεταί ψωμί; Καὶ ἀφίνω κατὰ μέρος τὸ ζήτημα

τοῦ τί θὰ σᾶς στοιχίσει τὸ κάθε σακκὶ ἀλεῦρι· ὅταν τὰ χρήματα εἶναι ξένα, δὲν τὰ πολυσυλλογιέται κανεῖς. Νὰ αὐτὴν τὴν ἐντύπωσιν μοῦ κάμνουν τὰ νομοσχέδια. Εὐκόλον εἶναι νὰ δίνει κανεῖς διαταγὰς, δύσκολον, πολὺ δύσκολον εἶναι νὰ ξέρει κανεῖς ἐκ πείρας ἂν μποροῦν ἢ δὲν μποροῦν νὰ ἐκτελεσθοῦν, καὶ πῶς θὰ ἐκτελεσθοῦν ὅσον τὸ δυνατὸν εὐκολώτερα, φθηνότερα, συμφερώτερα. Συμπεραίνω λοιπὸν ὅτι καὶ ἡ λέξις νομοσχέδιον θὰ ἔχει (κ' αὐτὴ σὰν τὴν λέξιν ἐθνοκτόνος) κάποιαν καθαρῶντως νεοελληνικὴν, πολιτευτικὴν καὶ κρυπτογραφικὴν σημασίαν.

Νομοσχέδιον σημαίνει διαταγὴν σοβαρὰν, ἂν θέλετε μάλιστα σοβαρωτέραν, ἀλλὰ μόνον τοῦτο ὄχι καὶ τόσον σοβαρὰν, ὥστε νὰ ἐκτελεσθεῖ. Καὶ ὁ λόγος εἶναι ὅτι τῆς λείπει κάτι αὐτῆς τῆς διαταγῆς. Κι' αὐτὸ τὸ κάτι εἶναι προνομοσχεδιακόν.

Εἰς αὐτὴν λοιπὸν τὴν προνομοσχεδιακὴν ἐργασίαν πρέπει νὰ καταγίνομεν ἐμεῖς. Πρέπει νὰ καταγίνομεν πλὴν ὄχι χωριστὰ ὁ καθένας ἀλλὰ ὅλοι μαζί καὶ πρὸς μίαν διεύθυνσιν. Διότι δὲν πρόκειται νὰ δείξει ὁ καθένας μας πῶς ἔλυσε τὸ ζήτημα διὰ λογαριασμὸν του, διὰ τὰς προσωπικὰς του, τὰς φιλολογικὰς ἀνάγκας, ἀλλὰ πρόκειται νὰ μορφώσομεν τὸ γλωσσικὸν ὄργανον διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν, ὄχι τὴν ἐκπαίδευσιν τὴν κάτω ἢ τὴν μέσσην ἢ τὴν ἄνω ἢ τὴν λαϊκὴν ἢ τὴν διαπρεπῆ, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν ὅλην, ἀπὸ τὸ σχολεῖον τῆς γειτονιάς ὡς τὴν Ἀκαδημίαν.

Καὶ διὰ τὰ τὸ κατορθώσομεν αὐτὸ πρέπει νὰ παύσει ἡ πολυγνωμία, ἡ διχογνωμία, νὰ ἐπέλθῃ μεταξύ μας, ἂν ὄχι ὁμοφωνία, μίαν συμφωνία. Ἀλλέως δὲν εἶναι δυνατὸν ν' ἀρχίσει συνεργασία, ἀλλ' οὔτε καὶ ἐργασία, ἀλλὰ θὰ περιοριζόμεθα κ' ἐμεῖς εἰς ἀντισχέδια ὅπως οἱ ἄλλοι εἰς νομοσχέδια.

Πῶς θὰ ἐπέλθει αὐτὴ ἡ συμφωνία; Ἐὰν ὁ καθένας ἀφήσει τὸ ἐγὼ τοῦ πρὸς στιγμὴν, θὰ ἰδοῦμεν ὅλοι μας ὅτι ὑπάρχουν κοινὰ σημεῖα πρὸς συνεννόησιν καὶ μία ἀφειτηρία πρὸς συνεργασίαν.

Ἡ γλῶσσα εἶναι ὄχι ἀπλῶς ἀνθρώπινον ἀλλὰ κοινωνικὸν καθεστὸς. Εἰς τοῦτο συμφωνοῦν ὅλοι. Κοινωνικὴ ἄρα πρέπει νὰ εἶναι καὶ ἡ θεωρία, ἡ ὁποία θὰ συγκεντρῶσει ὅλων τὰς πεποιθήσεις καὶ θὰ ὀδηγήσει τὸ ἔργον.

Εἰς τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμὸν ἔχομεν τὸ ἄτομον καὶ τὴν ὁμάδα καὶ τὰς σχέσεις των. Ἡ ἐνέργεια τοῦ ἀτόμου τείνει ἀκατάπαυστα νὰ παράγει διαταράξεις τῆς ἰσότητος, διαταράξεις τῆς ὁμοιότητος, δηλαδή ἀνισότητος, ποικιλίας, διαφορώσεις τῆς ὕλης, τοῦ ἥθους, τοῦ νοῦ.

Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἡ ἀλληλεγγύη τείνει ν' ἀποκαταστήσῃ εἰς τὸ ὅλον τὴν ἰσότητα, τὴν ὁποίαν ἔχει διαταράξει εἰς τὰ μέρη ἡ προσπάθεια τοῦ ἀτόμου.

Τὸ σύνθετον τῶν δύο αὐτῶν τάσεων εἶναι προῖόν, εἶναι πρόοδος μὲ ἰσορροπίαν, ἐνόσω, ἐννοεῖται, ὁ κοινωνικὸς ὀργανισμὸς κατορθώνει νὰ διατηρεῖ τὴν υἰεῖαν του.

Συμβαίνει δηλαδή κάτι ἀνάλογον μὲ τὰ συμβαίνοντα εἰς τὴν ὀργανικὴν φύσιν, ὅπου τὸ ἓνα, τὸ προῦποκείμενον, ἀνελίσσεται ἄνισα καὶ διαφορετικὰ εἰς τὰ μέρη του, ὅπου ὕλη, δύνამις, νοῦς εἶναι αἱ ἐκφάνσεις τῆς διαφορώσεως αὐτῆς, καὶ ὅπου τὰ διαφορετικὰ αὐτὰ καὶ ἄνισα συγκρατεῖ εἰς ἓνα ὅλον ὀργανισμὸν ἢ ἀλληλεγγύη, ἢ συνθήκη τῆς κοινῆς των ἀνελίξεως. Δίχως τὴν συνθήκην αὐτὴν θὰ εἶταν ἀδύνατον εἰς τὰ μέρη τοῦ ὅλου, τὰ πλέον προχωρημένα εἰς τὴν ἀνέλιξιν νὰ τὴν ἐξακολουθήσουν.

Ἡ ἀλληλεγγύη λοιπὸν ἢ κοινωνικὴ, τὴν ὁποίαν

συνήθως θεωρούμεν ὡς παράγγελμα τῆς ἠθικῆς, γίνεται ὀργανικὴ καὶ ζωτικὴ ἀνάγκη.

Πρόσθεσε ὡς συνέπειαν, ὅτι ἐνόσω ὁ κοινωνικὸς ὀργανισμὸς διατηρεῖ τὴν ὑγείαν του καὶ ἀκμάζει θὰ ῥέπει φυσικὰ νὰ καταστήσει διὰ τῆς ἀλληλεγγύης τὴν προσπάθειαν τοῦ ἀτόμου ὀλιγώτερον ἐπίπονον διὰ τὸ ἄτομον, πλέον ὠφέλιμον διὰ τὸ ὅλον, διὰ τὸν κοινωνικὸν ὀργανισμόν.

Ἐὰν ἡ γλῶσσα εἶναι κοινωνικὸν καθεστὸς, ἡ θεωρία αὐτὴ θὰ ἐφαρμόζεται καὶ εἰς τὸ γλωσσικὸν καὶ εἰς τὸ ἐκπαιδευτικὸν μας ζήτημα.

Μόλις ἐσχάτως κατόρθωσα νὰ προμηθευθῶ τὴν πραγματείαν τοῦ Herbert Spencer περὶ τῆς φιλοσοφίας τοῦ ὕφους¹. Ὁ Ἄγγλος φιλόσοφος προτείνει τὴν ἀρχὴν τῆς οἰκονομίας πρὸς ἐρμηνείαν ὅλων τῶν φραστικῶν φαινομένων. Δὲν πρόκειται ὅμως περὶ τῆς οἰκονομίας ὅπως τὴν ἐννοοῦμεν συνήθως εἰς τὸν ἰδιωτικὸν βίον. Μήπως τάχα δὲν βλέπομεν κάθε ἡμέραν εἰς τί ἐλεεινότητα ἐκφυλίζεται ἡ φειδωλία τοῦ ἀτόμου, εἰς τί ἀθλιότητα βυθίζει ἡ φιλαργυρία καὶ τὸν φιλάργυρον καὶ τοὺς τριγυρινούς του; Εἰς ἀνάλογα δύναται νὰ φέροι καὶ τὴν γλῶσσαν ἢ ἀρθρωτικὴν, ἢ φραστικὴν ἐν γένει, οἰκονομία τοῦ ἀτόμου, ὅταν ἐκφυλίζεται.

Ὅπως λοιπὸν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχομεν κριτήριον διὰ τὴν ἠθικὴν ἀγωγὴν τοῦ κάθε ἀτόμου, ἀλλέως παρὰ ἂν πάρομεν τὴν κοινωνίαν ὡς ἓνα ὅλον ὀργανισμένον—ὅπως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχομεν οἰκονομολογικὸν κριτήριον, παρὰ ἂν ἀποβλέψομεν εἰς τὸ κοινὸν συμφέρον τῆς ὀργανισμένης ομάδος, εἰς τὴν ὀργάνωσιν

¹ H. Spencer. The philosophy of style. T. H. Wright. edited with notes by Fred N. Scott.—Boston. Allyn and Bacon.—1895.

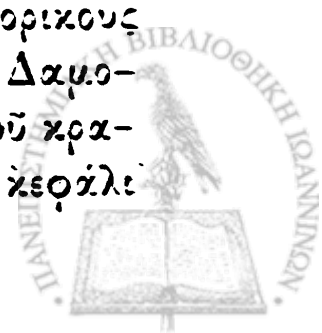

της. τὴν βιομηχανικὴν κατατομὴν τῆς ἐργασίας, σωστὴν συνεργασίαν, ἀνταλλαγὴν εὐκολιῶν κλ. παρόμοια καὶ διὰ τὴν γλῶσσαν, ἢ οἰκονομία ἢ φραστικὴ δὲν ἐξετάζεται ἀπὸ τὴν ἄποψιν τοῦ ἀτόμου ἀλλὰ ἀπὸ τὴν ἄποψιν τοῦ ὅλου τῆς ομάδος.

Ἡ γλῶσσα βαστάζει καὶ μεταφέρει ἐνέργειαν νοεράν. Μέτρον τῆς ἀξίας τοῦ ἀγωγοῦ, τοῦ φορέως αὐτοῦ, εἶναι λοιπὸν ὄχι κυρίως ἡ ἀτομικὴ εὐκολία τοῦ καθενός, ἀλλὰ ἡ εὐκολία, μὲ τὴν ὁποίαν βλέπομεν τὸν φορέα, τὸ φραστικὸν μέσον, νὰ μεταβιβάσει τὸ νοερόν του περιεχόμενον ἀπὸ τὴν μίαν εἰς τὴν ἄλλην μονάδα τῆς κοινωνικῆς ομάδος, ἢ εὐκολία λοιπὸν τῆς συναλλαγῆς. Τότε μόνον ἔχομεν ἀληθινὴν οἰκονομίαν, διότι τὸ ποσὸν τῆς ἐνεργείας των, ὅσῃν χρειάζονται πρὸς συνεννόησιν αἱ μονάδες, τὸ οἰκονομοῦν, δηλαδὴ οὔτε τὸ κρύπτουν ὡς φιλάργυροι, ἀλλὰ οὔτε τὸ σπαταλοῦν, ἀλλὰ τὸ ἐξοδεύουν εἰς τὰς συναλλαγὰς των μὲ οἰκονομίαν — δηλαδὴ προσπαθοῦν νὰ ἐλαττώσουν τὸ μέρος τῆς ἐνεργείας, ὅσον χρειάζεται πρὸς ἐρμηνείαν τῶν σημείων, ὥστε ν' αὐξάνει τὸ ποσὸν τῆς ἐνεργείας, ὅσον ἔχουν νὰ διαθέσουν διὰ τὴν ἀντίληψιν καὶ κατάληψιν τοῦ νοεροῦ περιεχομένου.

Ἴδου λοιπὸν μὲ ὀλίγα λόγια αἱ θεωρίαι. Ἄς ἰδοῦμεν τώρα ἂν ἡ μία ἢ ἡ ἄλλη ἢ καὶ οἱ δύο μαζὶ εἶναι ἱκαναὶ νὰ δια φωτίσουν τὸ πρόβλημα, ὄχι μόνον τὰς γενικὰς γραμμὰς, ἀλλὰ τὰς λεπτομερείας ὅλας, ὄχι μόνον τὰ φαινόμενα τοῦ γλωσσικοῦ ὀργανισμοῦ τὰ γενικὰ ἀλλὰ καὶ τὰ φαινόμενα τὰ μερικὰ τῶν συστατικῶν τοῦ γλωσσικοῦ ὀργανισμοῦ.

Ἄς ἐξετάσωμεν πρῶτ' ἀπ' ὅλα τοὺς ἱστορικοὺς λόγους. Ἄς ξεκρεμάσωμεν αὐτὸ τὸ ξίφος τοῦ Δαμόκλειους. Ἄς κόψομεν ἄφοβα τὴν σάπια κλωστή ποῦ κρατεῖ κρεμασμένο τὸ σπαθί· αὐτὸ ἐπάνω ἀπ' τὸ κεφάλι

μας. Νὰ ἔπεσεν αὐτὴ ἡ τρομερὴ κάμα, μὰ παράξενο ! δὲν κατόρθωσε νὰ χωθεῖ οὔτε μιὰ γραμμὴ μέσ' τῆ γῆ. Ἀπίστευτο, τί ἔλαφρό ποῦ εἶναι τὸ φρικτὸ αὐτὸ σπαθί ! τὰν κουφοξυλιάς ψίχα. Πῶς νὰ μᾶς φοβερίζει τόσον καιρὸν τώρα ! Ἐλαμπε, μὰ ἡ λάμψη ἐκείνη δὲν εἶταν ἄλλο παρὰ μιὰ φλοῦδα, λίγο χρυσόχαρτο κολλημένο τριγύρω στὴν κουφοξυλιά ! Πάει ὁ Ἐφιάλτης ! Αὐτοὶ οἱ ἱστορικοὶ λόγοι δὲν εἶταν τίποτε ἄλλο παρὰ μιὰ διατάραξις, ἔπειτα μιὰ διακοπὴ εἰς τὴν ἀλληλεγγύην τῶν μερῶν πρὸς τὸ ὅλον. Αὐτὸ καὶ τίποτε ἄλλο.

Ἄς ἀνατρέξομεν εἰς τὴν ἀκμὴν τῆς γλώσσης. Ἄς ὑποθέσομεν ὅτι εἰς τὴν πόλιν τῶν Ἀθηνῶν ἡ ὁμιλουμένη καὶ γραφομένη εἶταν διαφορετικαί, πολὺ διαφορετικαί, ἂν θέλετε ἢ μιὰ ἀπὸ τὴν ἄλλην. Τί μπορούσεν ὁμως νὰ σημαίνει αὐτὴ ἡ διαφορὰ ; Τίποτε ἄλλο παρὰ ὅτι ἡ προσπάθεια τῶν ἐξόχων ἀνδρῶν ἔφερε τὸν κοινὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν εἰς πρόοδον, εἰς ποικίλην πολυμερῆ βλάστησιν, ὅχι ὁμως ποτὲ εἰς χωρισμὸν τῆς ἀλληλεγγύης. Ὅχι λοιπὸν, ποτὲ, εἰς τὸ πᾶς ἄνθρωπος ὀφείλει ἐν ὄρῃ σχολῆς, μάλιστα δὲ σὺ, ὦ παῖ, ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος καὶ ἀπὸ τὸ ἄλλο Χαιρεκράτη, παιδί μου, φέρ' τὸ νοῦ στὸ κεφάλι σου. Ὅσῃν λοιπὸν καὶ ἐν τὴν ὑποθέσομεν τὴν διαφορὰν μεταξὺ τῆς γλώσσης τοῦ λαοῦ καὶ τῆς γλώσσης τῶν πεπαιδευμένων, τίποτε ἄλλο δὲν μπορούσε νὰ σημαίνει παρὰ ὅτι τῶν ἐξόχων αὐτῶν ἀνδρῶν ἡ νοερὰ βλάστησις ἔφερε καὶ τὸν κοινὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν εἰς θαλερὰν βλάστησιν πρὸς ὅλας τὰς διευθύνσεις, ὅχι ὁμως ποτὲ ὅτι ὁ Ἀθηναῖος ὁ θέλων νὰ μεταβῆ ἀπὸ τὴν ἀγραμματοσύνην εἰς τὸν γραμματισμὸν εἶταν ἀναγκασμένος νὰ σπουδάσει ἀπὸ μωρὸ παιδί κατὰ βάθος τὴν ἀριανὴν ἢ σανσκριτικὴν γραμματικὴν.

Τί εἶναι οἱ ἱστορικοὶ λόγοι κατόπιν ;

Ἀπλούστατα κοινωνικαὶ ἀνατροπαί, διαταράξεις

εις τὴν ἀλληλεγγύην. Ἡ πρώτη διατάραξις δὲν παύει, τὴν διαδέχονται κατὰ συνέχειαν καὶ κατὰ τὴν ἴδιαν φορὰν ἄλλαι καὶ ἄλλαι, ἕως ὅτου ἐπέρχεται χωρισμὸς εἰς τὴν ἀλληλεγγύην. Τὸ ὅλον τῆς ομάδος ἐναρμόζεται πρὸς τὰς νέας συνθήκας, ζῆ καὶ ἐξελίσσεται σύμφωνα μ' αὐτάς. Τὰ μέρη ἐκεῖνα τῆς ομάδος ὧσων ἄλλοτε ἢ ἀτομικὴ προσπάθεια ἔτεινε νὰ προάξει τὴν ὁλότητα, σταματοῦν καὶ γίνονται οἱ φορεῖς τῆς παραδόσεως αὐτῆς ἢ λαμπρότης τοὺς ἐλκύει καὶ δικαίως. Πλὴν παύει κατ' ἀνάγκην ὀργανικὴν καὶ ἡ ἐξέλιξις των. Ἡ μίμησις ἀντικατασταίνει τὴν βλάστησιν.

Τί εἶναι τώρα, σήμερα οἱ λόγοι οἱ ἱστορικοὶ; Φάσματα. Τὸ σπαθὶ τοῦ Δαμοκλέους πεσμένο κάτω. Ἄς τὸ σηκώσομεν καὶ ἄς τὸ κρύψομεν εἰς τὸ ἱστορικὸν ἢ ἐθνογραφικὸν-μας μουσεῖον. Ἡ ἐξέλιξις μᾶς ἔφερεν εἰς ἓνα νέον καθεστὸς, νέον καθ' ὅλα. Ἀλληλεγγύη λοιπὸν καὶ δρᾶσις τοῦ ἀτόμου ὀργανίζονται ἐκ νέου.

Τί θὰ εἶναι τώρα τὸ γλωσσικὸν καθεστὸς εἰς τὸ νέον κοινωνικὸν καθεστὸς; Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἡ ἀνέλιξις ἔχει διὰ τῆς φθορᾶς καὶ γενέσεως διατηρήσει ζωντανόν.

Αὐτὸ εἶναι τὸ νέον γλωσσικὸν καθεστὸς. Ἄς ἰδοῦμεν τώρα πρὸς τί θὰ τείνει ἡ προσπάθεια τοῦ ἀτόμου. Νὰ φέρει, καθὼς εἶπαμεν, διαταράξεις, ἀνισότητας, ποικιλίας, διαφορώσεις καὶ δι' αὐτῶν κινήσιν πρὸς τὰ ἔμπρός.

Τὸ σύνθετον προϊόν τῆς ἀλληλεγγύης καὶ τῶν προσπαθειῶν τῆς μονάδος εἶναι πρόοδος τοῦ νέου ὀργανισμού μὲ ἰσορροπίαν.

Αὐτὰ εἶναι ἡ ζωτικὴ ἀνάγκη τοῦ νέου ὀργανισμού, ὁ νέος-κοινωνικὸς θεσμὸς, ἡ ἀνωτάτη ἠθικὴ ἀπαίτησις, ὅλα μαζί.

Περιττὸν νὰ προσθέσω ὅτι τὸν νέον ὀργανισμόν τὸν παραδεχόμεθα ἐδῶ μὲ ὑγείαν καὶ τάσιν πρὸς πρόοδον.

Ἀλλέως θὰ πέσομεν εἰς τὴν νοσογραφίαν, δηλαδὴ εἰς τὴν κλινικὴν ἀνάλυσιν τῶν φαινομένων, ὅσα παρατηροῦμεν ἐπὶ τῶν διαπρεπῶν, τῶν Συγκλητικῶν, τῶν Οἰδιπόδων, τῶν ὑλακτικῶν καὶ καρχάρων κυνῶν.

Ἄς ἔλθομεν τώρα εἰς τὸ κύριόν μας ζήτημα. Πῶς δηλαδὴ θὰ σχηματισθεῖ τὸ μέσον, τὸ ὄργανον, μὲ τὸ ὁποῖον θὰ δώσομεν ὀργανικὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τὸ νεοργανισμένον καθεστὸς. Ὅ,τι ἔφερεν ἐπάνω μας ἡ ἀνέλιξις δὲν γυρνᾷ πίσω καὶ κάθε παλινδρομικὴ ἀπόπειρα μεταβάλλεται εἰς καρκινοβασίαν. Λοιπὸν ἀπὸ τώρα ἐμπρός. Ἐὰν τὸ ἐννοήσῃς αὐτὸ οἱ ἔξοχοι ἄνδρες τῆς ομάδος, εὐτυχία των καὶ εὐτυχία τῆς ομάδος. Ἐὰν ὄχι, ἡ προσπάθεια τῶν ἐξόχων μονάδων δὲν εἶναι πλέον ὀργανισμένη μὲ τὴν ομάδα, τὸ προϊόν τῆς προσπάθειας των θ' ἀποσυνθέτεται καὶ τὸ μεγαλείτερόν του μέρος θὰ μεταβαίνει εἰς ἀνόργανον κατάστασιν. Οἱ διαπρεπεῖς λοιπὸν τότε ἀποτελοῦν ξεχωριστὴν σύγκλητον, ἀλλ' ὅμως δὲν ἐμπρέπουν πλέον εἰς τὴν ομάδα, καὶ ἄρα ἀδύνατον νὰ εἶναι ἔξοχοι, δηλαδὴ «ἐκπρεπέες ἐν πολλοῖσιν». Ὅσον καὶ ἂν ἐπιβάλλονται, ἡ ἐναλλαγὴ τῆς ὕλης καὶ τῆς δυνάμεως τοῦ νέου ὀργανισμοῦ θὰ τοὺς ἀποβάλλει, ὡς οὐσίας ἀκαταλλήλους νὰ ὀργανωθοῦν καὶ θὰ τοὺς ἀντικαταστήσει μὲ ἄλλας μονάδας καταλλήλους νὰ ὀργανωθοῦν.

Εἰς τὸ νέον καθεστὸς ἔχομεν λοιπὸν νὰ φροντίσομεν πῶς θὰ ὀργανωθοῦν ἡ ἀλληλεγγύη καὶ ἡ προσπάθεια τοῦ ἀτόμου, πῶς τὸ ἄτομον νὰ μὴν ἐμποδίζεται, ἀλλὰ καὶ νὰ εὐκολύνεται εἰς τὰς προσπάθειας του, πῶς νὰ ὠφελεῖται ἀπὸ αὐτὰς ἡ ὁμάς ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερον.

Ἐχομεν ὀρισμένα σημεῖα ἀπ' ὅπου ἀρχίζει ἡ ὀργάνωσις ; — Ναί. — Τὸ παιδί. — Πῶς νὰ τὸ θεωρήσομεν τὸ παιδί, ὡς μονάδα ἢ ὡς ομάδα ; τὸ παιδί περιέχει

καὶ τὰ δύο, τὴν οὐμάδα ὅχι ρηθασμένην εἰς διαφορώ-
σιν, τὴν μονάδα μὲ τὰς τάσεις τοῦ θά φέρουν τὰς
διαφορώσεις.

Ἔτσι συμπληρώνεται ἡ κοινωνικὴ θεωρία, τὴν ὁποίαν
ἐπρότεινα — μεταβαίνει τὸ πρόβλημα ἀπὸ τὸ περιορι-
σμένον ἐγὼ εἰς τὸ περιεκτικὸν αὐτὸ καὶ τῆς μονάδος
καὶ τῆς οὐμάδος — ἡ λύσις δὲν μᾶς ἐπιβάλλεται ὡς κάτι
ἄμεσον καὶ τελειωτικόν, ἀλλὰ γίνεται παρακολουθητικὴ
τῆς ἀνελιξέως τοῦ νεοργανιζομένου καθεστῶτος.

Ἄς ξαναπάρομεν τὰ διάφορα σημεῖα τοῦ προβλή-
ματος καὶ ἄς προσπαθήσομεν νὰ συμῶνῆσομεν εἰς τὴν
λύσιν των.

Ἡ ψυχολογία μᾶς ἔδειξε τετραγωνικὰ πῶς θὰ μετα-
θεῖ τὸ παιδί ἀπὸ τὴν ἀγραμματοσύνην εἰς τὸν γραμ-
ματισμόν.

Ἐπάρχουν κοινωνικοὶ λόγοι ἐπίσης πειθαναγκαστι-
κοὶ ὅσον καὶ ψυχολογικοὶ: Βέβαια ὑπάρχουν. Ἄς
παραβάλομεν τὴν κοινωνίαν μὲ τὸν ἀνθρώπινον ὀργα-
νισμόν. Τί κάνει ἡ ὄρασις, ἡ ὕσφιρισις, ἡ ἀκοή εἰς τὸ
σῶμα μας; Μᾶς φέρνετε εἰς σχέσιν μὲ τὸν περιστοιχι-
ζόντα κόσμον. Μὲ τὰς αἰσθήσεις κτίζομεν τὸν κόσμον
καὶ τὸ ἐγὼ καὶ καλοταιριάζομεν τὸ ἕνα μὲ τὸ ἄλλο.
Τὸ ἴδιον κάνει καὶ ἡ γλῶσσα εἰς τὸν κοινωνικὸν ὀργα-
νισμόν, ταιριάζει τὴν μονάδα πρὸς τὴν οὐμάδα. Ἐδῶ
παρελθόν, παρὸν καὶ μέλλον συγκεντρώνονται εἰς μίαν
ἐστίαν. Ψυχικὴν καὶ κοινωνικὴν συγχρόνως. Παπποῦς,
γιαγιά, γέροντες, μητέρα, πατέρα, μικροὶ συνηλικιω-
ται, καὶ μεγαλειτέρα παιδιὰ καὶ νέοι, ἴδου τὸ παρελ-
θόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον. Καὶ τὸ παιδί μὲ τὸ
γλωσσικόν του αἰσθητήριον καὶ κινητήριον θὰ κτίσει τὸ
γλωσσικόν του ἐγὼ καὶ θὰ τὸ ταιριάσει πρὸς τὸν ψυχι-
κόν καὶ κοινωνικόν αὐτὸν κόσμον.

Ἴδου λοιπὸν ὅτι ὅχι μόνον ψυχικὴ, ἀλλὰ καὶ κοι-

νωνική ανάγκη είναι να μεταβαίνει τὸ παιδί ἀπὸ τὴν ἀγραμματοσύνην εἰς τὸν γραμματισμὸν μὲ τὸ γλωσσικὸν μέσον αὐτὸ ποῦ ἔχει ἀποκτήσει προτοῦ γραμματισθεῖ.

Ἐὰν οἱ λόγοι αὐτοὶ δὲν εἶναι ἀρκετοὶ ὑπάρχουν καὶ ἄλλοι.

Τί μᾶς κάνει τώρα ἡ γλωσσική μας ἐκπαίδευσις ; Δηλαδή τί ἔχει ὡς ἀρχήν, τί μεταχειρίζεται ὡς μέθοδον ;

Μᾶς διδάσκει τὴ ψευτιά. Δὲν φτάνει αὐτὸ, ἀλλὰ μᾶς τὴν ἐπιβάλλει ὡς ἀρχήν. Ἄν ἔχει ἢ δὲν ἔχει συναίσθησιν τοῦ τί κάνει, αὐτὸ εἶναι ἄλλο ζήτημα, κατ' οὐσίαν ὅμως αὐτὸ κάνει.

Ποία εἶναι ἡ μέθοδος της ἡ τεχνική, ἡ παιδαγωγική ; Νὰ ἐξοδεύει ὅσον τὸ δυνατόν περισσότερον καιρὸν, κόπον καὶ νοῦν διὰ νὰ φθάσει εἰς ὅσον τὸ δυνατόν μικρότερον ἀποτέλεσμα.

Πῶς μπορεῖ νὰ διορθωθεῖ αὐτὴ ἡ κατάστασις ; Ἡ ἐκπαίδευσις μας πρὶν διδάξει πρέπει νὰ διδαχθεῖ, καὶ νὰ διδαχθεῖ ἀπ' τὸ παιδί, τὸ ὁποῖον παιδαγωγεῖται ἀμέσως ἀπὸ τὴν φύσιν. Τὸ παιδί νωρὶς νωρὶς παρατηρεῖ, διανοεῖται, ἐνεργεῖ, γυμνάζεται πῶς ἡ προσπάθειά του, ὁ κόπος καὶ ἡ ἐπιτυχία νὰ εὐρίσκονται εἰς ἀντίστροφον λόγον ἢ μία πρὸς τὴν ἄλλην καὶ ἀπ' αὐτὰ πηγάζει ἡ χαρὰ, ἡ ἀνεξάντλητη εὐθυμία τῆς ζωῆς του.

Αὐτὴν τὴν μέθοδον πρέπει νὰ ἀκολουθήσει ἡ παιδαγωγική τέχνη. Ἄν δὲν τὸ κατορθώνει αὐτὸ, ἄς πᾶ' νὰ συζητεῖ ὅσο θέλει περὶ ἱστορικῶν λόγων, καὶ παλαιῶν προγονικῆς εὐκλείας, καὶ δεσμῶν γλώσσης ποῦ ἀπεκάθηρην ὁ Κοραῆς καὶ ἐτελειοποίησαν οἱ νεώτεροι. Ἄν ἡ παιδαγωγική δὲν κατορθώνει ἀπὸ τὴν πρώτη ὥρα καὶ στιγμή νὰ φέρνει τὸ γράψιμο καὶ τὸ διάβασμα τὸ μεγαλείτερον ὠφέλιμον ἀποτέλεσμα, ἐπιστήμην

τοῦ πράγματος καὶ παιδείουσιν μὲ τὸν ἐλάχιστον κόπον, καὶ μὲ τὴν μεγαλείτερην εὐχαρίστησιν δὲν εἶναι τέχνη παιδαγωγικὴ, ἀλλ' ἀτεχνία. Εἶναι λοιπὸν ἔξω ἀπ' τὰς ζωτικὰς ἀνάγκας τοῦ νέου καθεστῶτος, ἔξω ἀπὸ τοὺς θεσμούς, βλακώδης διὰ τὸν ἑαυτὸν της, βλαβερὴ καὶ ἀνήθικη διὰ τὰ παιδιά.

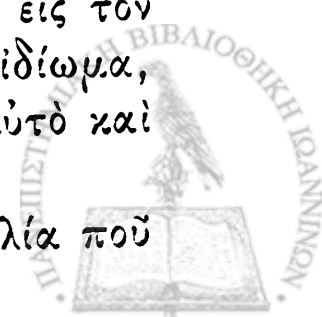
Τί ἔκαμε τὸν ἄνθρωπον αἰώνιον καὶ παντοδύναμον ; Τὸ γράψιμο καὶ τὸ μέτρημα. Μὲ τὴν μίαν τέχνην ἔγινε σιγὰ σιγὰ ὁ κύριος, ὁ ἀφέντης τοῦ κόσμου, μὲ τὴν ἄλλην, μὲ τὸ γράψιμο δηλαδὴ, δὲν ἀφίνει τὴν μάθησιν, τὰ εὐρήματά του νὰ χαθοῦν μαζί μὲ τὴν περαστικὴν του ζωὴν. «Αὐτὰ τὰ δύο ἔκαμαν τὸν ἄνθρωπον ἐκεῖνο ποῦ δὲν τὸν ἔκαμεν ἡ φύσις, παντοδύναμον καὶ αἰώνιον» (Mommson).

Μ' αὐτὰ τὰ δύο, τὰ θεῖα εὐρήματα, ἀρχίζει τὸ παιδί τὴν ἐκπαίδευσίν του, κ' εὐθὺς λοιπὸν ἀπὸ τὴν ἀρχὴν πρέπει νὰ δοκιμάσει τὸ παιδί τί δυνάμεις εἶναι αὐτὰ, νὰ αισθανθεῖ τὴν χαρὰν τῆς ἐπιτυχίας σὰν νὰ εἶταν αὐτὸ πάλιν ἐκ νέου ὁ εὐρέτης.

Τὸ παιδί λοιπὸν πρέπει νὰ νοιώσει ὅτι θὰ γίνει κάτι ποῦ δὲν εἶταν πρὶν, ὅτι θὰ γίνει δηλαδὴ ἕνας μικρὸς μάστορης. Κ' ἐδῶ εἰς τὴν γλώσσικὴν ἐκπαίδευσιν μπορεῖ ἀμέσως, ἐνωρὶς νὰ δείξει ὁ διδάσκαλος ὅτι καὶ ὁ ἴδιος εἶναι μάστορης καὶ τὸν μαθητὴν μπορεῖ νὰ τὸν κάμει ἕνα μικρὸ μάστορη. Δὲν πειράζει ἂν ὁ διδάσκαλος δὲν διδάσκει πολλὰ — δυναμογόνος πρέπει νὰ εἶναι κυρίως.

Ἴδου λοιπὸν καὶ οἱ τελευταῖοι λόγοι οἱ παιδαγωγικοὶ, ὅτι ἡ μετάβασις ἀπὸ τὴν ἀγραμματοσύνην εἰς τὸν γραμματισμὸν πρέπει νὰ γίνει μὲ τὸ μητρικὸν ἰδίωμα, διότι αὐτὰ ὅλα ποῦ εἶπαμεν κατορθώνονται μ' αὐτὸ καὶ μονάχα μ' αὐτό.

Καὶ λοιπὸν ἡ πρώτη μας ἀνάγκη εἶναι βιβλία ποῦ

νά κατορθώσουν νά κάνει τὸ παιδί — δηλ. ἡ συγκεν-
 τρωμένη μονὰς καὶ ὁμάς — τὴν μετάβασιν τῆς ἀπὸ
 τὴν ἀγραμματοσύνην εἰς τὸν γραμματισμὸν σωστὰ,
 εὐκόλα, εὐχάριστα. Ἔχομεν λοιπὸν ἀνάγκην ἀπὸ τὰ
 πρῶτα ἐκπαιδευτικὰ βιβλία.

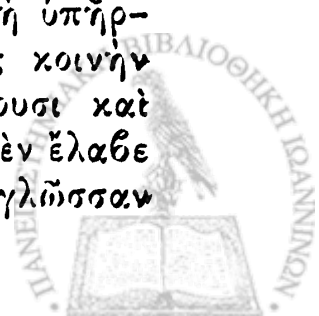
Θυμαστε, φίλε κύριε, ποῦ σᾶς τὸ εἶπα κάπου παρα-
 πάνω ποῦ δὲν ἔχομεν ἀλφαβητάριον καὶ ἀναγνωσμα-
 τάρια κλ. κλ. ; Πολλοὶ τὸ ἐθεώρησαν σὰν μιὰ μεγάλη
 ὑπερβολή. Τώρα ὅμως τὸ βλέπω ὅτι δὲν εἶταν οὔτε ἡ
 ἀλήθεια σωστὰ σωστὰ, καὶ γι'αυτὸ νά μοῦ ἐπιτρέψετε
 νά προσθέσω κάτι τι, ὥστε νά φθάσομεν στὸ σωστό.
 Δὲν ἔχομεν ἀλφαβητάριον καὶ ἀναγνωσματάρια, γιατί
 εἶταν ἀδύνατον νά τὰ ἔχομεν.

Πῶς θέλετε νά ἔχομεν ἀλφαβητάριον καὶ ἀναγνω-
 σματάρια ὅταν μὲ διαπρεπῆ ἐγκώμια δημοσιεύονται
 τὰ ἐξῆς :

ΤΟ ΓΛΩΣΣΙΚΟΝ ΖΗΤΗΜΑ ΕΝ ΤΩ ΕΘΝΙΚῳ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙῳ

Ὁ διαπρεπὴς καθηγητὴς τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων κ.
 Μιστριώτης, λαβὼν ἀφορμὴν ἔκ τινος χωρίου τοῦ «Οἰδίπο-
 δος», ὃν ἠρμήνευεν, ὠμίλησε διεξοδικώτερον περὶ τῆς
 γλώσσης καὶ τοῦ γλωσσικοῦ ζητήματος, εἰπὼν ὅτι ἐπανει-
 λημένως καὶ ἡμεῖς εἴπομεν, ὅτι δηλαδὴ οἱ ἄνθρωποι ἐκεῖ-
 νοι, οἵτινες θέλουσι νά καταστήσωσι τὸ δημῳδες γλωσσικὸν
 ἡμῶν ἰδίωμα κυρίως ἐθνικὴν γλῶσσαν οὐδὲν ἄλλο πράττου-
 σιν ἢ κατ' αὐτοῦ τοῦ ἔθνους κακουργοῦσιν.

«Εἶναι ἐθνοκτόνοι, εἶπεν ὁ σοφὸς καθηγητὴς, ἐκεῖνοι, οἵτι-
 νες θέλουσι νά καταστρέψωσι τὴν γλῶσσαν, ἣν ἀπεκάθηρεν
 ὁ Κοραῆς καὶ ἐτελειοποίησαν οἱ νεώτεροι. Τὸ ἔθνος ἡμῶν,
 ἐὰν ὑφίσταται εἰσέτι, εἰς οὐδὲν ὀφείλει τὴν ὑπαρξίν του
 τοσοῦτον, ὅσον εἰς τὴν ἐνότητα τῆς γλώσσης. Αὐτὴ ὑπῆρ-
 ξεν ὁ δεσμός, ὅστις συνεχράτει τὰ πνεύματα εἰς κοινὴν
 ἀδελφότητα. Ἄλλως τε, ἐπέειπεν, ὅλοι οἱ λαοὶ ἔχουσι καὶ
 τὴν δημῳδὴ αὐτῶν γλῶσσαν, κανεὶς ὅμως ἐξ αὐτῶν δὲν ἔλαβε
 τὴν γλῶσσαν αὐτὴν τοῦ λαοῦ νά τὴν καταστήσῃ γλῶσσαν

ἔθνικὴν, νὰ τὴν εἰσαγάγῃ εἰς τὰ σχολεῖα. Εἶναι τὸ μεγαλειότερον μνημεῖον τοῦ πολιτισμοῦ μας, τὸ ὁποῖον ἔχομεν, ὅστις δὲν φοβεῖται τὰς ἐπιθέσεις τῶν παιδαγωγῶν κλ. κλ.

Τί νομίζετε, φίλε κύριε, ὅτι ἔπαθεν ὁ διαπρεπὴς καὶ μεγαλολογεῖ ἔτσι; Ἀπλούστατα δὲν ἐγυμνάσθηκεν ἀρκετὰ εἰς τὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὴν γεωμετρίαν. Ἐὰν δὲν ξεχνοῦσε τοὺς λόγους τοῦ πρώτου ἀκαδημαϊκοῦ «μηδεὶς ἀγεωμέτρητος εἰσίτω», θὰ εὔρισκεν ὁ νέος ἀκαδημαϊκὸς μὲ τὰ πέντε τοῦ δάχτυλα ποῖα εἶναι ἡ γλῶσσα ποῦ διατήρησε τὰ πνεύματα εἰς συνάφειαν πρὶν γεννηθεῖ ὁ Κοραῆς γιὰ νὰ τὴν καθάρει κ' οἱ νεώτεροι γιὰ νὰ τὴν ἀποστραβώσουν.

Ἄφου ἔλαβε ἀφορμὴν ἐκ τινὸς χωρίου τοῦ Οἰδίπυδος ὃν ἠρμήνευεν, ἔπρεπε νὰ προσέξει κομμάτι καὶ εἰς τὸν κολοσσόν του καὶ νὰ ἰδεῖ ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ καημένος εἶναι Οἰδίπυδος ἀξιολύπητος. Κι' αὐτοῦ τοῦ κολοσσοῦ τὰ πόδια εἶναι πρησμένα, καὶ κακὰ πρησμένα. Δὲν τὰ βλέπει ὁ διαπρεπὴς καὶ δὲν ξέρει καὶ τὴν αἰτία. Μὰ, ἄς εἴταν λιγάκι γιατρός, καὶ τότε θάβλεπε καὶ τὸ πρήξιμο τῶν ποδιῶν καὶ θὰ νοῦσεν ἀμέσως καὶ τὴν αἰτίαν. Εἶναι λοιπὸν πρησμένα τὰ πόδια τοῦ κολοσσοῦ, καὶ εἶναι πρησμένα, διότι πάσχει ἡ καρδιά του — ἂν δὲν εἴταν εἰς ἐλεεινὴν κατάστασιν ἡ καρδιά του θά'λεγε ποτὲ τὰ παιδιὰ μὲ τὴν περιφρόνησιν παιδαρέλια: — καὶ ὅταν λοιπὸν πάσχει ἡ καρδιά, ὅσον κολοσσὸς καὶ ἂν εἶναι τινὰς, πρήσκοντα τὰ πόδια του, καὶ γίνετα Οἰδίπυδος, ποῦ δὲν ἔχει γιατρεῖά. Καὶ τότε φρόνιμα κάνει ὁ Οἰδίπυδος αὐτὸς, ὅταν βγαίνει νὰ περπατήσῃ νὰ μὴν πηγαίνει ἐκεῖ ποῦ παίζουσι τὰ παιδιὰ, ὅχι γιὰ τὴν θὰ τοῦ ἐπιτεθοῦν — διότι τὰ παιδιὰ λυποῦνται τὸ γῆρας καὶ μάλιστα ὅταν πάσχει σ' αὐτὸν τὸν βαθμὸν — ἀλλὰ διότι μπορεῖ ἕξαρνα νὰ μπερδέψῃ ἐκεῖ μέσα στὰ παιδιὰ, καὶ τότε τὰ ποδάρια

βῶδι παράγει ὁ ἄνθρωπος πολιτισμὸν καὶ ἀπὸ τὴν φλογέρα βγάζει ποίησιν, ἐνῶ ἡ καθαρεύουσα χαλνᾷ τὴν καρδιά, πρήσκει τὰ πόδια καὶ καταχνιάζει τὸ μυαλό μας.

Ἔχομεν ἀνάγκην ἀπὸ ἀλφαριθμητάρια καὶ ἀναγνωσματοάρια, ποῦ ὅταν τὸ παιδί διαβάζει τὸ βράδυνά φέγγει τὸ φτωγικό του, ποῦ νὰ γεννᾷ μέσα του ἀγάπη πρὸς τὸν κόσμον ποῦ τὸ περιστοιχίζει, ποῦ νὰ τοῦ ἐμπνέει τὴν αὐτοπεποίθησιν ὅτι εἰς κάθε τάξιν κοινωνικὴν μπορεῖ νὰ μορφωθεῖ, ὅτι δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐκτροχιασθεῖ νὰ νομίζει ὅτι ἔγινε διαπρεπῆς, ἂν εἰπεῖ τὴν βάρκα λέμβον, καὶ περιφρονῆσει τὸν πατέρα του, τὸ μικρὸν χωρίον του ἢ τὸν συνοικισμὸν. Ἔχομεν ἀνάγκη ἀπὸ ἀναγνωσματοάρια, ποῦ νὰ μορφώνουν ἴσα ἴσα τὰ χωριά, τοὺς συνοικισμοὺς, τὰ κατώτερα, ὅπως τὰ λέγουν, στρώματα δίχως νὰ τὰ μετατοπίζουν. Διότι δίχως αὐτὰ νὰ εἶναι στερεὰ στὴ θέσιν τους, τὰ ἀνώτερα στέκονται στὸν ἄερα, εἶναι ξένα, ξενικά καὶ ὀθνεῖα, καὶ ἔχουν ἀνάγκην τότε ἀπὸ σύλλογον τῆς ὑπὲρ τῶν πατρίων ἀμύνης. Μὰ ὅταν αὐτὰ ποῦ τὰ λέγουν μερικοὶ κατώτερα, εἶναι γιερὰ καὶ μορφωμένα, εἶναι αὐτὰ ὁ σύλλογος τῆς ὑπὲρ τῶν πατρίων ἀμύνης, διότι ἔχουν αὐτὰ μέσα των τὰ πάτρια τὰ ζωντανὰ νὰ μορφώσουν καὶ ν' ἀναπτύξουν:

“Ὅταν λοιπὸν θ' ἀποκτήσομεν ἀλφαριθμητάριον καὶ ἀναγνωσματοάρια ὅχι μὲ τὴν γλῶσσαν ποῦ ἐκάθηρεν ὁ Κοραΐς καὶ ἀπέκἀθηραν οἱ νεώτεροι, ἀλλὰ στὴ γλῶσσαν ποῦ κράτησε καὶ κρατεῖ ὅλων τὰ πνεύματα εἰς ἀδελφότητα, τότε θ' ἀρχίσομεν νὰ ἔχομεν καὶ ἐκπαίδευσιν ὅχι ἀστικὴν καὶ δημοτικὴν, διαπρεπῆ καὶ λαϊκὴν, ἀλλὰ ὀλικὴν, διότι ὅλοι μαζί εἴμεθα λαὸς καὶ τὸ σκολιὸ θὰ κρατεῖ ἐνωμένα ὅ,τι κατόπιν ἢ κοινωνία, ἢ ζωὴ χωρίζει, καὶ τότε θὰ μπορούμεν ὅλοι νὰ ψάλσο-

μεν μὲ τὴν γλῶσσάν μας, τὴν ὡραίαν ᾠδὴν τοῦ Schiller πρὸς τὴν χαράν.

Ἄς εὐχηθοῦμεν λοιπὸν νὰ βρεθεῖ ὁ ἀρχιμάστορος καὶ οἱ τεχνίται ποῦ θὰ κτίσουν αὐτὸ τὸ μέγαρο τοῦ λαοῦ.

«Στῆς θάλασσας ἀπάνω τὰ νερά
 Ἕνας τεχνίτης μὲ μυαλὸ καὶ γνώση
 Μεγάλον ἀγῶνα εἶχε μιὰ φορὰ
 Μέγαρο ξακουστὸ νὰ θεμελιώσῃ».
 Ἔρριξε πέτρες, μάρμαρα, βουνά·
 Ριζώνει βράχος φοβερός στὸν πάτο
 Ὁ βράχος ἀνεβαίνει τώρα νὰ
 Ποῦ βγαίνει κ' ἓνα μέγαρο ἀπ' τὰ κάτω.
 Ἔτσι καὶ σὺ, μ' ὄλη τὴν τρικυμιά,
 Στὰ βάθια τῆς ψυχῆς μας νὰ ριζώσῃς.
 Στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ, ποῦ εἶναι μιὰ,
 Μέγαρο φοβερὸ νὰ θεμελιώσῃς.

Ψυχάρης.

Ἐτέοιο πρέπει νὰ εἶναι τὸ ἀλφαριθμητάριο γιὰ νὰ μάθει τὸ παιδί νὰ διαβάζῃ καὶ τέτοια τ' ἀναγνωσματάρια γιὰ ν' ἀρχίσει νὰ διαβάζῃ γιὰ νὰ μαθαίνει.

Τότε θ' ἀρχίσει τὸ διάβασμα νὰ ἐλκύει τὴν προσοχὴν καὶ τὴν περιέργειαν τοῦ παιδιοῦ, νὰ τὸ συγκινεῖ, νὰ τὸ διασκεδάζῃ. Τότε θ' ἀρχίσει τὸ παιδί νὰ βλέπει τὸν κόσμον ὅπως τὸν βλέπουν τὰ μάτια τοῦ ποιητοῦ, καὶ ὅπως τὸν βλέπουν τὰ μάτια τοῦ ἐπιστήμονος. Ἀλλὰ καὶ αὐτὰ ἀκόμη τὰ ἐπιστημονικὰ καὶ διδακτικὰ πρέπει νὰ τὰ παρουσιάσει ἡ φιλολογία ἔς τὸ παιδί, τότε ἡ νέα ψυχὴ συγκινεῖται καὶ χαίρεται. Τότε τὸ παιδί ξεκινᾷ γιὰ τὸ μεγάλο πέλαγος μὲ τὴ βάρκα του, τὴ μικρὴν, ποῦ θάχει ὅμως καὶ τιμόνι καὶ πανὶ καὶ κουπιὰ.

Καὶ θὰ μείνει τότες πιά ἡ ὑδατώδης λίμνη καὶ ὁ βόρβορός της γιὰ τὸν Οἰδίποδα τὸν Κολοσσόν. Ἄς

πέρνει τότε ἐκεῖ μέσα λουτρά τῆς λάσπης καὶ ἄς ἀσχολεῖται πρὸς συμπλήρωσιν τῆς θεραπείας εἰς τὴν ἰδρωτικὴν καὶ ναρκωτικὴν ἀνάγνωσιν σπουδαίων βιβλίων, ὅπως παρατείνει τὴν ἀθλίαν τοῦ ὑπαρξίν.

Τὰ παιδιὰ γὰρ νὰ τὰ μορφώσῃ κανεὶς πρέπει πρῶτ' ἀπ' ὅλα νὰ μὴν τὰ περιφρονεῖ, νὰ μὴν τὰ λέγει παιδαρέλια, ἀλλὰ πρέπει νὰ τ' ἀγαπᾷ, νὰ τ' ἀγαπᾷ πολύ. Τότε θὰ φροντίσει νὰ τοὺς κάμει ἀναγνωσματάρια ποῦ θὰ μορφώνουν πρῶτ' ἀπ' ὅλα τὴν φαντασίαν τους, τὴν θείαν αὐτὴν δύναμιν ποῦ κινεῖ νοῦν καὶ καρδιά. Ἀπ' τὰ παραμύθια τοῦ παπποῦ καὶ τῆς γιαγιᾶς—νωρὶς νωρὶς θὰ περάσει τὸ παιδί στὸν μεγάλο, στὸν τρανὸ, στὸν ξακουστὸ παπποῦ του, στὸν γέρο Ὅμηρο. Καὶ τὸ παιδί θὰ καμαρώσει, θὰ θαυμάσει, θ' ἀγαπήσῃ τὸ μεγάλο γέρο τὸν ἀξέχαστο, γιὰτὶ θὰ τὸν βλέπει μὲ τὰ δικά του τὰ μάτια, μὲ τὴ γλῶσσα του, ἔτσι, ὅπως τοῦ τὸν παρούσιάζει ὁ Πάλλης.

Τότε θαρχίσομεν νὰ καταλαβαίνομεν πῶς τὸ ἀλφάβητάριον καὶ τὰναγνωσματάρια θὰ μορφώνουν τὰ παιδιὰ καὶ τὰ σπίτια τῶν παιδιῶν, τὰ μικρὰ χωρία καὶ τοὺς συνοικισμοὺς τοὺς περιφρονημένους ἀπὸ τὴν Σμυρναϊκὴν σας Συνάδελφον. Τότε μόνον θαρχίσομεν νὰ καταλαβαίνομεν τί θὰ πεῖ ἀνάγνωσις, διότι μόνον ὅ,τι αἰσθάνεται κανεὶς μπορεῖ νὰ καλοδιαβάσει καὶ ὅ,τι καλοδιαβάζεται αἰσθάνονται ἐκεῖνοι ποῦ ἀκοῦν.

Τότε θὰ νοήσομε τί μεγάλα ἔργα εἶναι ἀλφάβητάρια καὶ ἀναγνωσματάρια, ὅτι δὲν εἶναι δουλειὰ αὐτὴ γιὰ τὰ κότσια τοῦ Οἰδίποδος, καὶ ὅτι ἐνόσω δὲν γίνει αὐτὴ ἡ δουλειὰ, νομοσχέδια περὶ ἑπταετοῦς διδασκαλίας τῆς δημοτικῆς εἶναι διακωμώδησις τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ λαοῦ εἰς δρᾶμα ἑπτάπρακτον, φαῦλον καὶ κακόηθες.

Πολλὰ θὰ ἔπρεπεν ἀκόμη νὰναλυθοῦν μὲ λεπτομέ-

ρειαν και πολλά άλλα να συζητηθῶν περὶ τῆς σειρᾶς τῶν ἀναγνωσματάρων — διότι τὸ ζήτημα εἶναι σοβαρὸν — εἶναι μάλιστα σοβαρώτερον ἀπὸ τὰ σοβαρώτερα, εἰς τὰ ὅποια καταγίνονται ὁ ὑπουργὸς καὶ ἡ Σύγκλητός του ἡσύχως.

Ἄλλὰ πρέπει νὰ σταθοῦμεν ἐδῶ, διότι ἔχομεν κ' ἐν ἄλλο θέμα σπουδαιότατον νὰ ἐξετάσομεν. Πῶς δηλαδὴ τὰ παιδιὰ μας θὰ τὰ γυμνάσομεν νὰ μεταχειρίζονται τὴν γλῶσσαν μας.

Ὅλος ὁ κόσμος ξέρει ὅτι ἡ ἔκθεσις τῶν ἰδεῶν, ὅπως λέγεται, εἶναι ἐν ἀπὸ τὰ πλέον μορφωτικὰ μαθήματα.

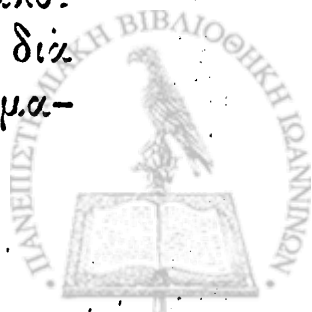
Εἰς τί ἐλλεινότητα εὐρίσκεται τῶρα αὐτὸ τὸ μάθημα εἰς τὰ σχολεῖα μας ὀλίγοι ἴσως ξέρου.

Ὅτι κατ' ἀνάγκην θὰ μένει εἰς αὐτὴν τὴν ἐλλεινότητα ἡ ὅποια ἀρχίζει ἀπὸ τὸ σχολεῖον καὶ προοδευτικῶς φθάνει τὸ κατακόρυφον εἰς τὸ Πανεπιστήμιον καὶ τοῦτο θὰ τὸ ἐννοήσουν ὅλοι ἅμα σκεφθῶν ὅτι ἐκπαιδευσις δίχως ὄργανον ἐκπαιδευτικὸν οὔτε ναρχίσει κ' εἶναι δυνατόν.

Τὸ πρόβλημα λοιπὸν τὸ ἴδιο ὅπως μᾶς παρουσιάσθηκε πρὶν, ἔχομε νὰ τὸ λύσομεν πάλιν καὶ διὰ τὰς γλωσσικὰς ἀσκήσεις. Ἐδῶ θὰ ἀπαντήσομεν ξανά, καὶ τῶρα ὅλας μαζί, τὰς δυσκολίας τοῦ προβλήματος.

Ἐδῶ ἔχομε νὰ κοπιᾶσομεν πολὺ, ἂν θέλομεν ν' ἀποκτήσομεν καλὰ βιβλία, καλοὺς ὁδηγοὺς διὰ γλωσσικὰς ἀσκήσεις. Καὶ δὲν θὰ εἶναι μικρὸν τὸ κατόρθωμα. Γιὰ πρῶτη, γιὰ ὀλόπρωτη φορὰ θ' ἀρχίσουν τὰ παιδιὰ μας νὰ βλέπουν τί θὰ πεῖ ἔκθεσις ἰδεῶν, τί θὰ πεῖ γλωσσικὴ ἀσκησης.

Μὰ θὰ καταφέρομεν καὶ κάτι ἄλλο καὶ πολὺ μεγάλο. Οἱ νέοι ἀπ' ἐδῶ κ' ἐμπρὸς θὰ εἶναι ὄχι ἐμπόδια διὰ τὴν λύσιν τοῦ γλωσσικοῦ κ' ἐκπαιδευτικοῦ προβλήματος, ἀλλὰ θὰ γίνου βοηθοί.

Πῶς θὰ τὰ καταφέρομεν αὐτά ; Τὸ παιδί μαθαίνει πρῶτα νὰ μιλεῖ, κατόπιν μαθαίνει νὰ διαβάζει, καὶ διαβάζει κατόπιν γὰρ νὰ μαθαίνει.

Τώρα μὲ τὰς γλωσσικὰς ἀσκήσεις πρέπει τὸ παιδί νὰ ἰδεῖ πῶς ὅσα ἤξερε, ὅσα καθεμέρα μαθαίνει, ὅσ' ἀκούει, ὅσα διαβάζει, ὅσα βλέπει, ὅσα ἐπιθυμεῖ, ὅσα θέλει, πῶς λοιπὸν ὅλ' αὐτὰ θὰ μάθει νὰ τὰ καταστρώνει στὸ χαρτί. Τώρα θὰ ἰδεῖ, θὰ νοιώσει ὁ μαθητῆς τί δύναμις εἶναι ὁ λόγος καὶ πῶς αὐτὴν τὴν δύναμιν θὰ τὴν μεταβάλει αὐτὸς εἰς ἐνέργειαν.

Πῶς θὰ τὰ κατορθώσομεν αὐτά ; Ἄν τὴν αὐτενέργειαν τὴν διευθύνωμεν καλὰ, σωστὰ, μὲ τέχνην, μ' ἐπιστήμην.

Σὰν μιὰ πηγὴ ἀναβρεῖ ἡ λαλιὰ τοῦ παιδιοῦ. Αὐτὴν πρέπει νὰ τὴν ἀφίνομεν νὰ τρέχει ἀνεμπόδιστη, ἐλεύθερη. Ἔτσι μόνον θὰ κατορθώνομεν νὰ βλέπομεν τί λογιῆς εἶναι τὸ νερὸ καὶ πῶς τρέχει ἀπὸ τὴν πηγὴν.

Λοιπὸν τὸ θέμα γιὰ τὸ ὁποῖον θὰ γράψει τὸ παιδί πρέπει νὰ ἔχει σχέσιν μὲ τὴν προσχολικὴν ζωὴν. Ἡ γλωσσικὴ, ἡ φραστικὴ μορφή πρέπει νὰ εἶναι καὶ αὐτὴ παράτασις τῆς προσχολικῆς φραστικῆς μορφῆς. Ἔτσι μονάχα ἡ διδασκαλία κάνει τὸ ἔργον τῆς καὶ ὡς τέχνη καὶ ὡς ἐπιστήμη, ὁδηγεῖ τὴν αὐτενέργειαν, ἐνῶ ἐλαττώνει τὰς ἀντιστάσεις.

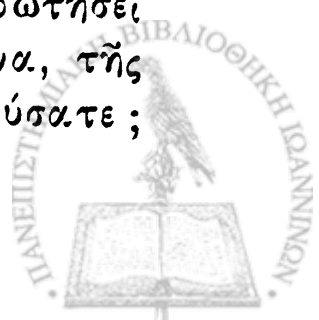
Τὰ ζητήματα αὐτὰ πρέπει νὰ τὰ μελετήσῃ ἡ ἐκπαίδευσις κατὰ πλάτος καὶ βάθος. Ἐδῶ μίμησις ξένων βιβλίων δὲν εἰσχωρεῖ. Ὁ βίος ὁ προσχολικὸς τῶν ἐθνῶν διαφέρει. Μ' αὐτὸν πρέπει νὰ ἔχει σχέσιν τὸ θέμα τῶν γλωσσικῶν ἀσκήσεων, ἂν θέλει καὶ τὸ παιδί εἰς ἐπίγνωσιν αὐτοῦ τοῦ βίου νὰ φέρει, καὶ τὸν βίον αὐτὸν νὰ μορφώνει.

Ἄλλὰ ἐδῶ τώρα ἔχομεν νὰ ἐξετάσομεν τὴν ἄλλην ὄψιν τοῦ προβλήματός μας τὴν γλωσσικὴν, τὴν φρα-

στικήν. Ὅπως διὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ διὰ τὴν γραφὴν, ἔτσι κ' ἐδῶ ἢ μετάβασις ἀπὸ τὴν ἀγραμματοσύνην εἰς τὸν γραμματισμὸν θ' ἀρχίσει ἀπὸ τὴν ἀληθινήν ἀπὸ τὴν σωστὴν ἀφρηρίαν. Δηλαδή ὅταν τὸ παιδί θέλει νὰ μιλήσει γιὰ τὸ σκυλο του πρέπει νὰ τ' ἀφήσομεν νὰ γράψει τὸ σκυλο σκυλο, τὴ σκύλα σκύλα, τὸ παιδί τους κουτάβι ἢ σκυλάκι κτλ. Αὐτὰ εἶναι ἀπλούστατα πράγματα, ὅπως τὸ εἶπα καὶ πρὶν. Καὶ ὁμως εἶναι ἀνάγκη νὰ τὰ ἐξετάσομεν πάλιν ξανά.

Ὅταν μᾶς λέγει ὁ τύπος ὅτι — ἀνακινουῦμεν ἀνυπαρκτα ζητήματα, καὶ δὲν ἀφίνομεν μερικοὺς νὰ καταγίνονται ἡσύχως εἰς σοβαρώτερα ἔργα — "Ε! — τότε εἶναι ἀνάγκη, καὶ ἀνάγκη κατεπείγουσα μάλιστα, ν' ἀποδείξομεν κ' ἐμεῖς ἐν' ἀπλούστατον πρᾶγμα, ὅτι δηλαδή γιὰ νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι καταγίνεται εἰς σοβαρώτερα ἔργα, πρέπει νὰ ἀποδείξει ὅτι ἔχει καταγίνει προηγουμένως, μὲ ἐπιτυχίαν βέβαια, εἰς σοβαρά. Πῶς λοιπὸν θὰ καταγίνει κανεὶς σὲ σοβαρώτερα, ὅταν ὄχι μόνον δὲν κατέγινεν, ἀλλὰ δὲν ἐννόησε ὅτι εἶναι πολὺ σοβαρὸν, ἂν τὸ παιδί θὰ τὸ ἀφήσομεν ἀπὸ τὴν πρώτην ἡμέρα ποῦ θὰ γραμματισθεῖ νὰ πεῖ καὶ νὰ γράψει τὸ ψωμὶ ψωμὶ καὶ τὸ νερὸ νερὸ, τὸ σκυλο σκυλο καὶ τὴ γάτα γάτα; Πῶς θὰ καταγίνει κανεὶς σὲ σοβαρώτερα πράγματα, ὅταν δὲν πῆρε μυρωδιὰ τὰ σοβαρά καὶ φωνάζει πῶς δὲν ἐπιτρέπει καὶ δὲν συγχωρεῖ. Πῶς θὰ ὑπάρξει ἐκπαίδευσις, ὅταν ὁ Οἰδίπους καὶ ἡ Σύγκλητος δὲν τῆς ἐπιτρέπουν νὰ ἐργασθεῖ οὔτε ὡς τέχνη οὔτε ὡς ἐπιστήμη; Δὲν ἐπιτρέπει τὸ σκυλο, δηλαδή τὸ σωστό. Ἐπιβάλλει τὸ κύων, τοῦ κυνός, τῷ κυνί, τὸν κύνα, ὦ κύον, ὦ κύν, μήπως καὶ ὦ κύν; Μὰ ἂν περνοῦσεν ἀπ' τοῦ παιδιοῦ τὸ νοῦ νὰ σᾶς ρωτήσῃ γιὰτί δὲν λέγεται ὁ κύνος, τοῦ κύνου, ἢ κύνα, τῆς κύνας, τὸ κυνί, τοῦ κυνιοῦ; Τί θὰ τοῦ ἀπαντούσατε;

Μὰ ἂν θελήσει τὸ παιδί νὰ γράψει καὶ δυὸ λόγια γιὰ τὸν σκύλο του, πῶς γλείφει, πῶς κουνεῖ τὴν οὐρά, πῶς γαυγίζει, πῶς θέλετε νὰ τὰ γράψει αὐτά; Δὲν ἐπιτρέπεται βέβαια ἢ μύτη, τὸ αὐτί, τὰ δόντια, τὰ νύχια καὶ πρέπει νὰ εἴπητε ὑμεῖς τί ἐπιτρέπετε — δηλαδὴ ἡ ῥίς, τῆς ῥινός, τῆ ῥινί — τὸ οὖς, τοῦ ὠτός, τῷ ὠτί, σαίνω, ἔσηνα, καὶ ἔσανα — κ' ἄλλες τέτοιες μωροσοφίες.

Κ' ἂν θελήσει τὸ παιδί νὰ γράψει καὶ δυὸ λόγια γιὰ κανένα μαντρόσκυλο ἢ καραβόσκυλο, καὶ δὲν εἶναι ἢ Σύγκλητος παρῶν νὰ τὴν ρωτήσῃ; Τότε θὰ χρειαστεῖ λεξικόν. — Ἄς ποῦμε πῶς ἔχομε λεξικόν, κ' ἄς ποῦμε πῶς προνόμιον εἶναι γιὰ τὰ ἑλληνόπαιδα νὰ σκαλίζουν τὰ λεξικά γιὰ νὰ ἰδοῦν πῶς θὰ ποῦν τὸ σκύλο ποῦ τὸν βλέπουν καθ' ἡμέραν μπροστὰ τους καὶ ξέρουν κάθε του ὄνομα. Ἄς ἀνοίξομε λοιπὸν τὸ λεξικὸ τοῦ Βυζαντίου. Μαντρόσκυλο καὶ μαντρόσκυλος. Τὸ παιδί θὰ περίμενε μανδρόκυων — ἀλλὰ ὄχι εἶναι ποιμενικὸς κύων ἢ μολοσσὸς — ποῖο νὰ εἶναι τὸ καλλίτερον; νὰ τὸ ξέρει ὁ δάσκαλος ἢ νὰ πᾶμε ὡς τὸν Οἰδίποδα; ὡς τόσο ἄς ἀνοίξομε τὰ κυνηγετικὰ τοῦ Ξενοφῶντος «Τὰ δὲ γένη τῶν κυνῶν ἐστὶ διττά, αἱ μὲν Καστόριαι αἱ δ' ἄλωπεκίδες . . . » τοῦ κάκου . . . πρέπει ν' ἀφήσομε τὸ μαντρόσκυλο. Ἄς ἰδοῦμε τίποτε γιὰ τὸ λαγωνικόν. — Ἄς πιάσομε πάλι τὸ λεξικόν — «λαγωνικόν — φαίνεται παράγωγος τοῦ λαγοῦ — πολὺ πιθανώτερον νὰ εἶναι παρασθορὰ τοῦ λακωνικῆ, κύων δηλαδὴ, ἢ λάκκινα ἢ θηρευτικῆ κλ. κλ. . . ὀνομάζοντο ἀκόμη καὶ κυναλώπεκες καὶ κυνοσουρίδες καὶ ἄλωπεκίδες κλ. κλ. κλ.

Πόση ὥρα θὰ πρέπει νὰ σκαλίζει τὸ ταλαίπωρο παιδί τὰ λεξικά ζητώντας νὰ μαντεύσῃ τί θὰ ἐπέτρεπεν ἄραγε ἢ Σύγκλητος εἰς τὰ ἔγγραφα τῆς, κυνο-

σουρίς δηλαδή ἢ κυναλώπηξ, ἢ λάκαινα, ἢ ἀλωπεκίς — ὅχι βέβαια γιὰ νὰ μάθει τὸ σωστό, γιὰτὶ τὸ σωστό εἶναι αὐτὸ ποῦ ξέρει τὸ παιδί.

Ἡ ἐκπαίδευσίς μας λοιπὸν δὲν μπορεῖ νὰ μορφώσῃ τὸν μαθητὴν μὲ κανένα τρόπον. Οὔτε τέχνη εἶναι, οὔτε ἐπιστήμη.

Τὸ παιδί τῆς παρουσιάζεται μὲ τὰ ἐργαλεῖα του καὶ μὲ τὴν τέχνη ποῦ τοῦ ἔμαθεν ἢ μητέρα του. Δὲν πρέπει ὁ δάσκαλος νὰ τὸ βάλῃ σὰν μάστορος νὰ κάμῃ κάτι; Καὶ νὰ τοῦ πεῖ κατόπι· Νὰ παιδί μου, μ' αὐτὴ τὴν τέχνη ποῦ σοῦ ἔμαθε ἢ μητέρα σου καὶ μὲ τὰ ἐργαλεῖα ποῦ σοῦ ἔδωκεν, ἐσύ ἔκαμες αὐτό. Γιὰ κύτταξε τί θὰ κάμω τώρα ἐγὼ μ' αὐτὰ τὰ ἴδια. Νὰ ἔτσι δὰ νὰ κάνεις καὶ σύ.

Μὰ ἔλα ποῦ ἡ Σύγκλητος δὲν ἐπιτρέπει. Κι' ὁ δάσκαλος πέρνει τὰ ἐργαλεῖα ἀπ' τὰ χέρια τοῦ παιδιοῦ καὶ τὰ πετᾷ καὶ τοῦ καθίζει στὸ στόμα τὸ — ὁ ὕλακτικός καὶ κάρχαρος κύων — τοῦ ἐξείραντος τὴν γλώσσαν — τῷ λειχμωμένῳ δίκην ὄφρα — τὸν συριγμὸν ἐξαισιον ἀφέντα — ἢ εἰς τὸ φρέαρ ἐμπεσοῦσα γαλῆ!! — Νὰ κοί δεσμοὶ τῆς γλώσσης τοῦ Οἰδίποδος» ποῦ διατηροῦν τὸ πνεῦμα καὶ τὴ γλώσσα τῶν παιδιῶν μας ἀλυσοδεμένα. Νὰ πῶς διδάσκονται τὰ παιδιὰ μας νὰ ἐκφράζουσι ὅχι τί διανοοῦνται αὐτὰ, ἀλλὰ τὴν ὁμιλίην ποῦ ἔχει στὸ νοῦ του ὁ Οἰδίπους.

Νὰ αὐτὴ εἶναι ἡ τέχνη τῆς ἐκπαιδεύσεώς μας. Ἄς ἰδοῦμε καὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς. Τὸ παιδί πρὶν τὸ παραλάβῃ ἢ ἐκπαίδευσίς ἔμαθε νὰ παρατηρεῖ, νὰ ἐνεργεῖ, νὰ ἐφαρμόζῃ τὰ μέσα πρὸς τὸν σκοπὸν. Αἱ ἀποτυχίαι τὸ διδάσκουν, αἱ ἐπιτυχίαι τὸ κάνουν νὰ εὐθυμεῖ, νὰ χαίρεται. Τί θὰ κάνει τώρα ἡ ἐκπαίδευσίς; Ἄλλα σοβαρώτερα; ὅχι αὐτὰ τὰ ἴδια τὰ σοβαρά, ἀλλὰ μὲ ἐπιστήμην.

Θὰ τὸ διδάξει νὰ παρατηρεῖ μὲ προσοχὴν νὰ διανοεῖται καὶ νὰ ἐκφράζεται μ' ἐπιστάσιαν, νὰ μὴν ἐξοδεύει τὴν ἐνεργειαν σὲ μάταια πράγματα καὶ μὲ ἀνόητον τρόπον.

Καὶ ἡ ἐκπαίδευσίς μας τί κάνει; Δείχνει στὸ παιδί νὰ καίει ἕναν τόννο κάρβουνα γιὰ νὰ ψήσει ἕνα ὀρνιθοπούλι, κ' ἂν τῷ ψῆνε τοῦλάχιστον! — "Ὁχι — ἀπ' τὸ ἕνα μέρος τὸ καίει καὶ ἀπ' τ' ἄλλο τ' ἀφίνει ἀψητο — γιὰτὶ μὲ τὸν κῦνα, μὲ τὸ φρέαρ καὶ μὲ τὴν γαλῆν καίεται ἡ μητρικὴ καὶ μένει ἀψητὴ καὶ τσικνισμένη ἡ ἀρχαία. Κ' ἔτσι μ' αὐτὰ τὰ δὲν ἐπιτρέπει καὶ δὲν συγχωρεῖ ἡ Σύγκλητος κ' ὁ ὑπουργὸς τῆς Παιδείας ἀναγκάζεται ὁ μαθητὴς νὰ τρέχει δεκαπέντε εἴκοσι χρόνια ἐπάνω σ' αὐτὸ τὸ στάδιον τῆς μωροσοφίας γιὰ νὰ φθάσει ὕστερα ἀπὸ τόσην σπατάλην ἐνεργείας ἐκεῖνο τὸ ἀριστούργημα τοῦ ὑλακτικοῦ καὶ καρχάρου κυνὸς κ' ἐξείρας τὴν γλῶσσαν νὰ λειψῶται ὀφιοειδῶς, «ἀλλὰ πιθανώτερον εἶναι ὅτι» περιδινήσας ἑαυτὸν πεσεῖται χαμαί, ἀφλοισμὸς δὲ περὶ στόμα γενήσεται.

Πῶς θὰ γίνῃ ἡ μετάβασις τοῦ παιδιοῦ ἀπὸ τὴν ἀγραμματοσύνην εἰς τὸν γραμματισμὸν, αὐτὸ τὸ εἶδαμεν. Εἶδαμεν ποιά εἶναι ἡ κοινωνικὴ, ἡ παιδαγωγικὴ ἀνάγκη. Ἐδῶ εἰς τὰς γλωσσικὰς ἀσκήσεις, θὰ ὀδηγηθεῖ τὸ παιδί πρῶτα πρῶτα νὰ γυμνάζεται εἰς τὴν χρῆσιν αὐτοῦ τοῦ κοινοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ, κ' ἔτσι νὰ πολλαπλασιάζει τὴν φραστικὴν καὶ διανοητικὴν του δύναμιν μὲ τὸν ἐλάχιστον κόπον, μὲ τὴν μεγαλειτέραν εὐκολίαν καὶ ταχύτητα, μὲ τέχνην κ' ἐπιστήμην.

Εἶναι ὅμως δυνατόν νὰ ἐξακολουθήσῃ ἡ ἐκπαίδευσίς ἔτσι ἕως τὸ τέλος, δίχως νὰ προσθέσομεν κάτι εἰς τὸν κοινὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν, δίχως νὰ τοῦ ἀνακατέψομεν καὶ κάτι ἄλλο; Τὸ τί καὶ πῶς, αὐτὰ θὰ ἐξετάσομεν τῶρα ἐδῶ. Μᾶς ἔδειξε παραπάνω ἡ θεωρία πῶς

τὸ ἄτομον προσπαθεῖ νὰ πλουτίζει τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τῆς ομάδος ἀπὸ κάθε πηγῆν.

Μία πηγὴ εἶναι αἱ ξέναι γλῶσσαι. Τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι σπουδαιότατον· μᾶς ἐνθυμίζει μίαν ὑψηλὴν ἀρχὴν, τὴν ἀλληλεγγύην τῶν ἐθνῶν. Ἄλλ' ἄς ἀφήσομεν τοῦ ζητήματος αὐτοῦ τὴν γλωσσικὴν ὄψιν.

* Ἄς ἐξετάσομεν τὰς ἄλλας πηγὰς τοῦ πλουτισμοῦ. Πρῶτη εἶναι φυσικὰ ὁ γλωσσικὸς θησαυρὸς, ὁ κοινὸς εἰς τὸ νέον καθεστῶς, καὶ ἡ καλλιέργειά του. Τὴν βλάστησιν ὁμως αὐτοῦ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιταχύνει τὸ ἄτομον πέραν ἀπὸ ἓνα ὄριον. Διότι ἀνάγκη νὰ ἀκολουθεῖ ἰσορρόπως καὶ ἡ ὁμάς, ὁ κοινὸς δηλαδὴ εἰς ὅλους μας νοῦς.

Ἡ ἄλλη πλουσία πηγὴ τοῦ πλουτισμοῦ εἶναι ἡ παράδοσις. Τί κυρίως θὰ πορισθοῦμεν ἀπ' αὐτὴν; Τί κυρίως εἶναι ἡ παράδοσις; Εἶναι ὀργανισμὸς; Τί αἰσθανόμεθα ἐμεῖς μέσα μας, ἐνόσω εἴμεθα ὀργανισμοὶ ζωντανοί; Ὑλὴν, δύναμιν, νοῦν. Τὰ ὑλικά καὶ δυναμικά καὶ νοερά στοιχεῖα, ὅσα ἐκληρονομήσαμεν ὀργανισμένα ἀπ' τὴν ἀρχαίαν, αὐτὰ ἔγιναν σιγὰ σιγὰ, δηλαδὴ μὲ φθορὰν καὶ γένεσιν διαδοχικὴν, ἔγιναν λοιπὸν ἐμεῖς οἱ ἴδιοι, ἡ σημερινή μας δηλαδὴ γλῶσσα, τὸ σῶμα, τὸ αἶσθημα, ὁ νοῦς αὐτῆς.

Ὅ,τι ἐκτὸς αὐτῶν διατηρεῖ ἡ παράδοσις δὲν εἶναι ὀργανισμὸς, ἀλλὰ στοιχεῖα, κυρίως νοερά, διότι αὐτὰ μένουσιν ἄφθαρτα. Ἀπ' αὐτὰ λοιπὸν γίνεται κυρίως ὁ πλουτισμὸς τοῦ κοινοῦ γλωσσικοῦ θησαυροῦ, ὁ ἄμεσος (τὰ λεγόμενα ἐννοοῦνται βέβαια γενικῶς, γενικώτατα).

* Ἄς προσπαθήσομεν νὰ σαφηνίσωμεν τὴν ιδέαν μας μὲ ἓνα παράδειγμα. Τραπεζί εἶναι πρᾶγμα, ἀντικείμενον ὑλικὸν, συγκεκριμένον. Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον αὐτό. Τριγύρω ἀπ' τὸ τραπέζι μέσ' σ' τὴν περιοχὴ τῆς τραπεζαρίας ζοῦν τόσα συναισθήματα. Ὅλ' αὐτὰ εἶναι

δυναμικῶς ἐνωμένα μὲ τὸ τραπέζι, καὶ ἀχώριστα ἀπὸ τὴν καθημερινὴν μας ὑπαρξίν, δίχως αὐτὰ παθαίνει ἡ ὑπόστασις μας. Ἀλλὰ τὸ τραπέζι αὐτὸ δὲν ἔκαμε τὴν πρὸς τὸν καθαρὸν νοῦν ἀνέλιξιν. Δὲν ἐξετάζω τὸ γιατί. Εἶν' ἐδῶ ἀσκοπη ἐξέτασις. Ἀρκεῖ ὅτι τώρα ὡς φορέα καθαροῦ νοῦ ἔχομεν τὴν Τράπεζαν, εἴτε ὡς ἀγίαν Τράπεζαν εἴτε ὡς τράπεζαν τριγύρω, εἰς τὴν ὁποίαν δὲν κάθονται συνήθως ἄγιοι, ὡς τράπεζαν οἰκονομολογικὴν.

Καὶ λοιπὸν ἂν ἡ προσπάθεια τοῦ ἀτόμου σκοπὸν ἔχει ναύξάνει τὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τῆς ομάδος ὄχι μόνον μὲ τὴν ἐξέλιξιν αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, τὴν σιγανὴν κατ' ἀνάγκην, ἀλλὰ καὶ ἀμέσως, πρέπει ν' ἀκολουθήσει αὐτὰ τὰ φαινόμενα, αὐτὴν τὴν μέθοδον, τὴν ὁποίαν ἔχει ἐμπρὸς τῆς ἀπ' τὴν ἐξέλιξιν.

Ἄς ἰδοῦμε τί κάνει ἡ καθαρεύουσα; Ἀναγκάζει τὴν τράπεζαν νὰ ἀντικαταστήσει τὸ τραπέζι. Εἶναι αὐτὸ σωστό; Ὁχι. Ἡ τράπεζα ἔκαμε τὴν πρὸς τὸν καθαρὸν νοῦν ἐξέλιξιν τῆς, καὶ μάλιστα τόσον, ὥστε διὰ τὰς καθημερινὰς ἀνάγκας τὴν ἔχει ἀντικαταστήσει τὸ τραπέζι.

Εἰς τί μᾶς φέρει τώρα ἡ κάθαρσις; Βγάζει ἀπὸ τὴν γλῶσσαν τὸ τραπέζι, δηλαδὴ τὴν ὕλην μὲ τὴν δύναμιν, ἀναγκάζει ὁμως τὴν τράπεζαν νὰ κάμνει τὴν καθημερινὴν ὑπηρεσίαν τῆς ζωῆς, ζητεῖ δηλαδὴ νὰ κατεβάσει, νὰ γυρίσει πίσω τὸν νοῦν, καὶ ἐπειδὴ ἡ ἀνέλιξις δὲν γυρνᾷ πίσω, ἐξευτελίζεται ὁ νοῦς. Ὅριστε λοιπὸν τί ἔκαμε ὁ Οἰδίπους μὲ τὸ «ἐκάθηρεν καὶ ἐτελειοποίησεν». Ἐκάθηρε τὸ σῶμα μας ἀπὸ ὕλην καὶ δύναμιν, τὸ κεφάλι μας ἀπὸ νοῦν. Κάθαρσις καὶ ἐπικάθαρσις καὶ ἀνακάθαρσις ἐτελειοποίησαν τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν ἔκαμαν ἀληθινὸν ξυλαπόστολον.

Ἀνάλογα θὰ ἐλέγαμεν διὰ τὸ «ἄμε καλιὺ σου» ὅπου ἔπρεπε νὰ στείλωμεν τὸν Οἰδίποδα μαζί μὲ τὸν

ὕλακτικὸν καὶ κάρχαρον κύνα — διὰ τὸ σπίτι, ὅπου οἱ
 προσπάτορες μᾶς ἐφιλοξενούσαν τοὺς Ρωμαίους — διὰ
 τὸν οἶκον τὸν ὁποῖον ἀφιέρωσαν εἰς τὸν Θεόν. Τὰ ἴδια
 διὰ τὸ ψωμί καὶ κρασί, ποῦ εἶναι κάθε μέρα ἐπάνω
 στὸ τραπέζι μας — διὰ τὸν οἶνον καὶ ἄριον μὲ τὰ
 ὁποῖα ἡ ἐκκλησία μᾶς φέρει εἰς κοινωνίαν μὲ τὸ θεῖον.

Ἐπίσης ὀπισθοδρόμησις καὶ ἀποβλάκωσις εἶναι νὰ
 ζητοῦμεν νὰ ἐπαναφέρομεν τὰ ὅστ᾽ τῶν ἀρχαίων εἰς
 τὸ σῶμα μας, ὅπου πιάνομε τὰ κόκκαλά μας. Τὰ ὅστ᾽
 θὰ μείνουν ὡς τὸ πρῶτον συνθετικὸν τῆς ὀστεολογίας.
 Φανατισμὸς ὅμως πάλιν θὰ εἶταν, μοῦ φαίνεται, νὰ στε-
 ρηθοῦμε τὴν ὀστεολογίαν, περιμένοντας νὰ ἔχομεν τὴν
 κοκκαλλογίαν. Βέβαια ὀστεολογία καὶ κοκκαλλογία
 τὸ ἴδιο εἶναι, ἀλλὰ τὰ κόκκαλα τῆς ομάδος δὲν ἔκα-
 μαν τὴν ἐξέλιξιν αὐτὴν, ἐνῶ ὁ ἀτομικὸς νοῦς τὴν
 κάνει μ' ἓνα πῆδημα, ἀφοῦ ἔγινεν ἄλλοτε καὶ ὁ νοῦς
 διατηρεῖται ἄφθαρτος. Ἡ ὀστεολογία εἶναι τὸ μέρος
 τῆς ἀνατομίας ὅπου ὁ νοῦς ὁμιλεῖ περὶ τῆς ὑφῆς
 τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, τῆς μηχανικῆς τῶν κοκκάλων,
 τῶν συγκεκριμένων αὐτῶν πραγμάτων, ποῦ τὰ ἔχομεν
 μέσα μας καὶ μᾶς κρατοῦν στητούς· καὶ γι' αὐτὸ καὶ
 εἰς τὴν ὀστεολογίαν μέσα βλακεία τετραγωνικὴ εἶναι
 νὰ ὀνομάζομεν τὰ κόκκαλά μας ὅστ᾽.

Αὐτὰ τὰ ὀλίγα ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν, ὡς πρὸς τὸ
 νοερὸν περιεχόμενον τῶν στοιχείων αὐτῶν τῶν γλωσ-
 σικῶν, μὲ τὰ ὁποῖα ἡ ἀτομικὴ προσπάθεια τείνει νὰ
 πλουτίσει τὸ νέον γλωσσικὸν καθεστῶς ἀπὸ τὴν παρά-
 δωσιν. Ἀλλὰ εἰς αὐτὴν τὸ ἄτομον εὐρίσκει τὸ νοερὸν
 περιεχόμενον σφιγτὰ δεμένο μὲ τὴν φραστικὴν μορφήν
 τῆς παραδόσεως.

Καθὼς εἶδαμεν τὰ στοιχεῖα τῆς ζωῆς τὰ ὑλικά καὶ
 δυναμικά δὲν ἐπιδέχονται βίαν, οὔτε εἰς τὴν μορφήν
 τὴν φραστικὴν οὔτε εἰς τὸ περιεχόμενον, ἀλλὰ ἀνελίσ-

σονται καὶ ἀλλοιώνονται παρακολουθητικῶς μετὰ τὴν ζωὴν μας. Τὰ στοιχεῖα τῆς παραδόσεως δὲν ἐπιδέχονται καὶ αὐτὰ βίαν ὡς πρὸς τὸ νοερὸν περιεχόμενον. Καὶ λοιπὸν μένει ἡ φραστικὴ μορφή τῶν γλωσσικῶν στοιχείων τῆς παραδόσεως. Αὐτὴ μόνη μπορεῖ ν' ἀλλάξει, αὐτὴν θὰ ταιριαζόμεν μετὰ τὴν μορφήν τοῦ νέου γλωσσικοῦ καθεστῶτος.

Ἐδῶ λοιπὸν εἶναι ἡ δυσκολία, ἐδῶ ὁ Γόρδιος δεσμός. Θὰ τὸν κόψομεν μετὰ τὸ σπαθὶ ἢ θὰ δοκιμάσομε νὰ τὸν λύσομε μ' ἐπιτηδειότητα. Ἀλλὰ πρῶτ' ἀπ' ὅλα, τί εἶν' αὐτὸ τὸ πρόβλημα; εἶναι καθαρῶς γλωσσικόν; Ἄν ἡ γλῶσσα δὲν εἶναι ἀπλῶς ἀνθρώπινον, ἀλλὰ κοινωνικὸν κυρίως καθεστῶς, δὲν πρέπει καὶ ἐμεῖς νὰ ἐξετάσομεν πρῶτον τὴν κοινωνικὴν τοῦ ὄψιν καὶ ἀπ' ἐδῶ νὰ ἐπιχειρήσομεν τὴν λύσιν του;

Εἶδαμεν παραπάνω ἐνόσω ἐξετάζαμεν τοὺς ἱστορικοὺς λόγους, τί εἶναι τὸ νέον μας καθεστῶς. Εἶδαμεν πῶς ὁ κοινὸς εἰς αὐτὸν γλωσσικὸς θησαυρὸς θὰ καλλιεργηθεῖ μετὰ τὴν ἀλληλεγγύην τῆς μονάδος καὶ τῆς ομάδος.

Εἶδαμεν ὅμως ὅτι αὐτὴ ἡ ἐργασία εἶναι σιγανή, ὅτι δὲν ἀρκεῖ. Εἶδαμεν πῶς τὸ ἄτομον ζητεῖ τὸν ἄμεσον πλουτισμὸν, τρέχει, σπεύδει, χαλνᾷ τὰς συνηθείας. Εἶδαμεν ὅτι ἡ ὁμάς δὲν πρέπει νὰ ἐμποδίζει τὸ ἄτομον, ὅτι πρέπει μάλιστα καὶ νὰ τὸ διευκολύνει, ἀφοῦ ἀπὸ τὴν παράδοσιν πορίζεται τὸ ἄτομον πλοῦτον πολὺν καὶ ἔτοιμον γιὰ νὰ πλουτίσει τὸν κοινὸν γλωσσικὸν θησαυρὸν τῆς ομάδος.

Ἔχομεν λοιπὸν νὰ λύσομεν τὸ ἐξῆς πρόβλημα. Πῶς θὰ κατορθώσομεν τὰ στοιχεῖα τῆς παραδόσεως νὰ μᾶς ὑπηρετήσουν εἰς τὸ νέον καθεστῶς, τὸ γλωσσικόν.

Ἄς δοκιμάσομεν, καθὼς εἶπα, νὰ τὸ λύσομεν τὸ πρόβλημα αὐτό.

Ἄς πάρομεν ἕνα δύο παραδείγματα. Θὰ ποῦμε

βέβαια σκόλη και σκολειό. Εἰς τὸ νέον γλωσσικὸν καθεστῶς εἶναι αὐτὸς ὁ τύπος καὶ λοιπὸν ὁ θεσμὸς. Πρόκειται τώρα νὰ εἰσάξομεν εἰς τὸ νέον γλωσσικὸν καθεστῶς τὸν σχολαστικισμόν. Μὴν τρομάζετε! — Γιὰ τὸνομα μόνον πρόκειται. Τὸ ὄνομα αὐτὸ τὸ ἡῦρεν ἢ ἀτομικὴ προσπάθεια εἰς τὴν παράδοσιν, τὸ ἔχει ἀνάγκην, τὸ μεταχειρίζεται, τὸ παρουσιάζει εἰς τὴν ὀμάδα. Καλὰ ἔως ἐδῶ, ἀλλὰ αὐτὸς ὁ κύριος σχολαστικισμὸς μᾶς φαίνεται σὰν ν᾿ἔχει κάτι ποῦ μέσ' τὸ νέον καθεστῶς θὰ δείχνει σὰν παλιοκαιρινὸ, θὰ μᾶς κάνει νὰ παραξενευόμεθα. Νὰ τὸν κάμομε λοιπὸν σχολαστικισμόν;

Ἄν τὴν λέξιν αὐτὴν τὴν εἶχαμεν ὅλοι ς' τὸ στόμα ἀπὸ τότε ποῦ ἔγινε τὸ σχολεῖο σκολειό, βέβαια θὰ τὴν εἶχαμε κ' αὐτὴν κάμει σχολαστικισμό. Θὰ γίνεαι αὐτὸ εἰς τὸ μέλλον; ποιὸς τὸ ξέρει! τώρα ὁμῶς τὸ εὐκολώτερον εἶναι νὰ τὴν ἀφήσομεν ὅπως τὴν ἡῦραμεν.

Ἄν καὶ εἰς τὸ μέλλον ὁ γλωσσικὸς μας ὀργανισμὸς θ' ἀποκτήσει τόσην εὐαισθησίαν, ὥστε νὰ μὴν δέχεται τὴν παραμικρὴν ἀρθρωτικὴν δυσαρμονίαν, αὐτὸ δὲν μπορούμεν βέβαια νὰ τὸ μαντεύσομεν, ἀλλὰ καὶ ἂν τὸ μαντεύαμεν, θὰ εἶταν πολυτέλεια δυσαρμονικὴ πρὸς τὴν τωρινὴν μας κατάστασιν νὰ καταβάλλομεν τόσους κόπους, ἐνῶ ἔχομεν νὰ σιάξομεν ἄλλην ἀταξίαν καὶ σύγχυσιν ποῦ θὰ φέρει ἢ γλωσσικὴ μεταπολίτευσις.

Ἄν ἡ γνώμη αὐτὴ εἶναι ὀρθή, πρέπει νὰ μᾶς παρουσιάζονται καὶ εἰς ἄλλας γλώσσας ἀνάλογα φαινόμενα. Δὲν ἐννοῶ καθόλου νὰ παρουσιάσω ἀναλογίας συγκριτικῆς φθολογίας. Θέλω μόνον νὰ δείξω πῶς τὸ ἄτομον ἐργάζεται διαφορετικὰ ἀπὸ τὴν ὀμάδα. Ἄς πάρομεν ὡς παράδειγμα τὰς δύο λέξεις σχολεῖον (σχολή) καὶ σχολαστικισμόν. Εἰς τὴν ἴδιαν λέξιν τὸ στόμα τῶν διαφόρων ὀμάδων δίδει τόσας διαφορετικὰς μορφάς. Scuola — école — school — schule. — Τὸ ἄτο-

μον πάλιν ἀφίνει τὴν λέξιν ὅπως τὴν εὕρισκει εἰς τὴν παράδοσιν σχεδὸν ἀμετάβλητον. Scolasticisme (scolaire scolastique) — scolasticism (scolar scolastic) — scholastico — scholasticismus.

Ἔχομεν τώρα τὸ ἄλλο ζήτημα, τὸ ζήτημα τῶν τύπων, ποῦ εἶναι πολὺ σπουδαιότερον.

Τὸ παιδί λοιπὸν ξέρει τὸ τραπέζι τοῦ τραπέζιου. Θὰ μάθει καὶ ἡ τράπεζα τῆς τράπεζας. Ἡ Γραμματικὴ ἢ ἱστορικὴ θὰ τὸ διδάξει ὅτι τὸ τράπεζα, τράπεζας, θὰ τὸ εὔρει καὶ τράπεζα τῆς τραπεζῆς, θὰ τὸ διδάξει ὅτι ἡ τράπεζα, τῆς τράπεζας (ὅπως καὶ ἡ τραπεζῆα τῆς τραπεζῆας—ἡ τραπεζάρα τῆς τραπεζάρας) εἶναι ὁ σωστὸς τύπος—ὅτι τὸ τράπεζα τραπεζῆς δὲν σημαίνει ἄλλο, παρ' ὅτι ἡ οἰκονομολογικὴ τράπεζα παρουσιάσθηκεν ἐνόσω ἐμάστ' ἔζε τὸν τόπον ὁ σχολαστικισμὸς, ὅτι ἐπομένως ὁ τύπος αὐτὸς εἶναι ἔκφυλος.

Τὸ παιδί θὰ ξέρει ἢ ὑπόληψη τῆς ὑπόληψης—ἢ μετάληψη τῆς μετάληψης, ἢ δύναμη οἱ δυνάμεις κλ. κλ. Ἡ Γραμματικὴ ὁμως θὰ τοῦ πεῖ ὅτι θὰ παντήσει καὶ ὑπόληψις ὑπολήψεως, ἐξέλιξις ἐξελίξεως. Ἡ Γραμματικὴ θὰ μιλεῖ τώρα ὄχι πλέον πρὸς μικρὰ παιδιὰ ἀλλὰ πρὸς νέους· θὰ τοὺς ἐξηγήσει καθαρὰ τὰ συμβάντα καὶ τὰ συμβαίνοντα, τὰ φανερὰ καὶ τὰ παρασκήνια. τὴν γλωσσικὴν μεταπολίτευσιν, τὰς ἀνάγκας τῆς στιγμῆς καὶ πῶς θὰ συντρέξει καὶ ὁ νέος εἰς τὴν ἐπιτυχίαν. Ἡ Γραμματικὴ καὶ αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις θὰ εἶναι δηλ. καὶ κατήχησις.

Ἴσως πολλοὶ νομίσουν ὅτι προτείνω παραχωρήσεις. Ἐγὼ φρονῶ ὅτι αἱ προτάσεις μου θὰ φέρουν τὸ ἀντίθετον ἀποτέλεσμα. Εἰς τὸ νέον καθεστὸς παρέχεται ἄδεια εἰς τὰ παλαιὰ στοιχεῖα ὅσα μᾶς χρειάζοντα· νὰ κυκλοφοροῦν πρὸς τὸ παρὸν μὲ τὸ ἔνδυμά των τὸ παλιονκαιρινό. Κινδυνεύομεν; Ὁχι, τίποτε νομίζω.

Τὸ νέον καθεστὸς εἶναι ὄργανισμὸς νέος καὶ ρωμαλέος. Ἡ δίαίτα, ἡ ἀνατροφή θάρχιζει ἀπὸ τῶρα κ' εἰς τὸ ἐξῆς σωστά. Ὁ νοῦς τοῦ παιδιοῦ θὰ μαθαίνει σωστά τὰ σωστά—ὁ νοῦς τοῦ νέου θὰ ξυπνήσει γιατί θὰ τοῦ βγάλομε τὴν ἀνόητη, τὴν κουτῆ, τὴν ἐξευτελιστικὴν ἰδέαν τοῦ ἐκφυλισμοῦ τῆς γλώσσας μας. Τροφὴ λοιπὸν κ' ἀνατροφή σωστὴ θὰ δυναμώνουν ὁλοένα τὸν νέον ὄργανισμόν καὶ λοιπὸν θὰ δέχεται καὶ θ' ἀφομοιώνει ἢ δὲν θὰ δέχεται καὶ θὰποβάλλει. Ἐμπόδια καὶ ἀνωμαλίας ὅλα θὰ τὰ ὑπερνικήσει περπατῶντας καὶ πηγαίνοντας.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ εἶναι ἡ Γραμματικὴ μας τελειωτικὴ· ἀρκεῖ νὰ εἶναι ξυπνὴ καὶ νὰ μᾶς ξυπνᾷ.

Ἰδιαιτέρως δὲ ἐδῶ εἰς τὰς γλωσσικὰς ἀσκήσεις θὰντιμετωπίσει ἡ ἐκπαίδευσις τὰς δυσκολίας, θὰ τὰς δείξει εἰς τὸν νέον, καὶ θὰ τοῦ δείξει τοὺς τρόπους, τὴν μέθοδον, τὴν τέχνην πῶς νὰ τὰς λύει. Θὰ τοῦ δείξει ποιά εἶναι ἡ ἰδέα, τὸ ἰδανικόν, ποιαὶ εἶναι αἱ ἀνάγκαι τῆς στιγμῆς. Ἐδῶ τῆς χρειάζεται ἐπιστήμη, τέχνη, μαστοριά.

Ἐν' ἀπὸ τὰ πιὸ σπουδαῖα γλωσσικὰ γυμνάσματα θὰ εἶναι, φρονῶ, εἰς τὰς πιὸ προχωρημένας τάξεις, μεταφράσεις ἀπὸ τὴν καθαρεύουσαν εἰς τὴν γλῶσσαν μας. Τὰ προϊόντα τῆς καθαρευούσης, τῆς συγκλητικῆς, τῆς ἰριδιζούσης, τῆς τῶν ἐγγράφων, τῆς τῶν ἐφημερίδων, πρέπει νὰ ὀδηγηθῆ ὁ νέος νὰ τ' ἀναλύει, νὰ ἐξετάζει τὴν διανοητικὴν των καὶ τὴν φραστικὴν των ὄψιν. Τὴν γύμνασιν αὐτὴν τὴν θεωρῶ ἴσην κατὰ τὴν ἀξίαν μὲ ὅποιανδήποτε ἄλλην διανοητικὴν ἀσκήσιν καὶ θὰ προσπαθῆσω νὰ τὸ δείξω μ' ἓνα μικρὸν παράδειγμα.

Ἰδαμεν παραπάνω τί εἶναι τὸ δηλητήριο τῆς καθαρευούσης. Ἄς ἀνοίξομεν ἓνα βιβλίον¹ ποῦ πραγμα-

¹ Ἄφεντούλη. Φαρμακολογία.

τεύεται: περί δηλητηρίων, μίαν φαρμακολογίαν, βιβλίον τοῦ ὁποίου ἡ δόξα εἶναι μεγάλη ὄχι διὰ τὸ πρωτότυπον τῆς ἐπιστημονικῆς ἐργασίας, ὅσον ἀκριβῶς διὰ τὸ θεσπεσίως καὶ ἀπροσκόπτως ῥέον τῆς καθαρευούσης φράσεως. Αὐτοῦ θὰ εὔρομεν μαργαριτάρια ἕνα ἕνα ἢ περασμένα σὲ πολύτιμα κομπολόγια.

Αὐτοῦ θὰ θαυμάσομεν τὸ «ἐτυγχάνομεν θεραπεύοντες» κατὰ τὸ «Ἐτυγχάνομεν περιπατοῦντες ἐν τῷ τοῦ Κρόνου ἱερῷ». Αὐτοῦ θὰ εὔρομεν, τὴν ὑπὲρ τῶν καμνόντων πρόνοιαν ὅπου οἱ κάμνοντες εἶναι ἀσθενεῖς ἄρρωστοι, κρεββατωμένοι καὶ μὴ. Αὐτοῦ θὰ θαυμάσομεν πῶς οἱ κάμνοντες αὐτοὶ ἀλίσκονται ἢ ἐάλωσαν ὑπὸ σπασμῶν (Τόμ. Β' 10) σὰν νὰ εἴταν οἱ σπασμοὶ καταπέλται, κριοί, ἐλεπόλεις καὶ τὸ σύγγραμμα τειχομαχία καὶ πολιορκητικὴ τῶν ἀρχαίων.

Αὐτοῦ θὰ ἰδοῦμεν πῶς ἡ ἀγαθότης, ἡ θεία αὐτῆ ἀρετῆ, ἀναγκάζεται νὰ γυρίσει στὸ ἐμπόριον καὶ νὰ γίνῃ ἡ καλὴ ποιότης τοῦ ὀπίου.

Αὐτοῦ θὰ θαυμάσομεν τὸν «ἐγκέφαλον πεπληρωμένον οἴνοπνεύματος» Γιατὶ, παρακαλῶ πεπληρωμένος καὶ ὄχι γεμάτος; Ἐμεῖς τώρα ἔχομεν πλερώνω, πλερωμὴ, καὶ πλέρωμα. Ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος ἔχομεν τὴν ωραίαν τοῦ καθαροῦ νοῦ ἔννοιαν ποῦ μᾶς κάνει νὰ φανταζόμεθα ὅτι φθάνομεν τὸ ἀνέφικτον εἰς τὸ πλήρωμα τῶν αἰώνων. Κ' ἔτσι ὁ πεπληρωμένος ἀπὸ ἀλκοὸλ τῆς καθαρευούσης ἐγκέφαλος ἀδειάζεται ἀπὸ νοῦν.

«Εἰ δὲ τὸ ὄπιον ἀνεπόθη πολὺ, μειοῖ τὴν θερμοκρασίαν» (Β 9). Τί σημαίνει ἐδῶ τὸ ἱπποκρατικὸν ἀναπίνω; θέλει ὁ συγγραφεὺς νὰ ἀποφύγει φράσεις ἀγοραίας καὶ κρασοπατερικᾶς; Ἄς λέγῃ πίνω.

Ἄλλ' ἄς τ' ἀφήσομεν αὐτὰ. ἔχομεν σπουδαιότερας γλωσσικὰς βλάβας. Γιατὶ, παρακαλῶ «μειοῖ τὴν θερμοκρασίαν»; Γιατὶ ὄχι κατεβάζει, ἀφοῦ ἡ ἔννοια τῆς

θερμοκρασίας είναι έννοια νέα, δεμένη αναπόσπαστα με τὴν στήλην τοῦ θερμομέτρου, καὶ ἡ στήλη αὐτὴ ἀνεβαίνει καὶ κατεβαίνει ἢ ἀνεβοκατεβαίνει, κ' ἀπ' αὐτὴν μαθαίνομεν πόσον ἀνεβαίνει καὶ κατεβαίνει ἡ θερμοκρασία; Ἡ θερμότης ὅσην τὸ σῶμα παράγει παθαίνει αὐξήσιν καὶ μείωσιν, πλὴν τότε ὄχι τὴν θερμοκρασίαν ἀλλὰ τὴν ζωικὴν θερμότητα τὴν φανταζόμεθα σὰν ἓνα ὄγκον καὶ ὄγκοι εἴτε ὑλικοὶ εἴτε νοεροὶ αὐξάνουν καὶ μειώνονται, ὅπως καὶ ἡ καθαρεύουσα μειοῖ καὶ ζουριάζει τὸν νοῦ μας.

Καὶ ὕστερα ἀπ' αὐτὸ τὸ μειοῖ ποῦ εἶναι ἐμπειρικὴ καὶ ὄχι ἐπιστημονικὴ ἔκφρασις ἔρχεται μιὰ ὑπερεπιστημονικὴ ὑπερβολὴ — ἡ θερμοκρασία καταμετρεῖται ἐπὶ τοῦ θερμομέτρου — αὐτὴ πάλε ἢ κατὰ τί κάνει ἐδῶ; ποῦ εἶναι ἡ ἐπιφάνεια, τὸ γήπεδον, τὸ χωράφι ποῦ θὰ καταμετρηθοῦν; Τὴν θερμοκρασίαν τὴν δείχνει ἡ στήλη τοῦ θερμομέτρου. Ἐμεῖς εὐρίσκομεν αὐτὸ τὸ μέτρημα ἔτοιμο καὶ τὸ διαβάζομε, τὸ πέρνομε, ἄς ποῦμε καταχρηστικῶς ὅτι τὸ μετροῦμε. Ἀλλὰ γιὰ τί καταμετροῦμεν;

* Ἄς προχωρήσωμεν, ἄς ἰδοῦμεν πῶς ἡ κάθαρσις καὶ σύγχυσις ἐξευτελίζει τὰ ὑψηλὰ, τὰ εὐγενῆ, τὸν νοῦν· εἴτ' ὅσιν ἡ τρομώδης παραφροσύνη τῶν μεθύσων, ἡ καταλύουσα αὐτὴ πολλάκις τὴν ζωὴν, ἂν μὴ προανααιρεθῆ (ὁ μέθυσος δηλαδὴ) ὑπὸ βλάβης ἄλλων ὀργάνων». (B. 10). Τί θέλει ἐδῶ τὸ προανααιρεθῆ; * Ἄς ἰδοῦμεν τί θέλει νὰ πεῖ ὁ συγγραφεύς. Θέλει νὰ πεῖ ὅτι ὁ ἀλκοολισμὸς καταντᾷ τὸν μέθυσον εἰς τέτοιαν ἐλεεινότητα, ὥστε ἡ παραμικρὴ βλάβη, ἢ πάθησις τὸν πέρνει, τὸν ἀρπάζει, τὸν σκουπίζει, τὸν σηκώνει ἀπ' τὴ μέση, τὸν ξεπαστρεύει, τὸν ξεκάνει, τὸν πεθαίνει, τὸν σκοτώνει. Ἀναιρῶ ὁμως, εἶναι ὅρος τῆς διαλεκτικῆς. Ἐὰν θέλομεν νὰ ἐρμηνεύσομεν τὸν ὅρον αὐτὸν περι-

γραφικῶς. ἢ εἰποῦμεν ὅτι ἡ ἀναίρεσις, σηκώνει ἀπ' τὴν μέση ἐμπόδια κατὰ τὴν διαλεκτικὴν ἐξελιξίν τῶν ἐννοιῶν. Ἀναίρεσις λοιπὸν καὶ ἀναίρω εἶναι ὄρος τῆς ὑψηλῆς ἐκείνης τέχνης, ἡ ὁποία παραδίδει τὰς ἐννοίας ἀπὸ τὸν ἓνα νοῦν εἰς τὸν ἄλλον καὶ ὁδηγεῖ τὰ ζητήματα πρὸς τὴν λύσιν τῶν, — ἐπομένως δὲν μπορεῖ τώρα πλέον οὔτε ἡ ἀναίρεσις οὔτε τὸ ἀναίρω νὰ τρέχουν στὰ καπελεῖα καὶ στοὺς δρόμους γιὰ νὰ ξεπαστρεύουν μεθύσους, εἴτε νὰ σηκώνουν καὶ θάρτουν τοὺς νεκροὺς μετὰ τὴν μάχην, ὅπως εἰς τὸν καιρὸν τῶν ἀρχαίων Ἀθηναίων.

Ὡς τόσο πρέπει νὰ προσέξῃ τὸ παιδί καὶ σὲ κάτι ἄλλο. Ἡ καθαρσις αὐτὴ δὲν ἐξευτελίζει μονάχα τὸν νοῦν. Τὸ ἀναίρω αὐτὰ πιάνει τὴν θέσιν μιᾶς ἄλλης λέξεως ποῦ θὰ ἐκφράσει τὸ φαινόμενον ἀπὸ τὴν ὕλικὴν καὶ δυναμικὴν του ὄψιν. Φεύγει λοιπὸν αὐτὴ ἡ λέξις καὶ μ' αὐτὴν τὰ ὕλικὰ καὶ δυναμικὰ στοιχεῖα, διότι καὶ τὸ σηκώνω ἀπ' τὴ μέση, ξεκάνω, ξεπαστρεύω, εἶναι ἀναγκαιὰ διὰ τὴν γλῶσσαν, ὅπως καὶ τὸ ἀναίρω καὶ ἡ ἀναίρεσις.

Κ' ἔτσι λοιπὸν δὲν ἀρκεῖ κανεὶς νὰ ζητῆ νὰ αἰρεται ὑπεράνω τῶν κοινῶν στρωμάτων, ὅπως λέγει ὁ ἀρθρογράφος τῆς « Ἀμαλθείας », ἀλλὰ πρέπει νὰ ξέρεῖ καταλεπτῶς πῶς θὰ τὸ κατορθώσῃ, γιατί ἄλλῶς πέφτει καὶ γίνεται σὲ κακὸ γὰρ καὶ ἀναιρεῖται μάλιστα.

Ἐκτὸς αὐτῶν αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις θὰ ὁδηγήσουν τοὺς νέους σ' ἓνα ἄλλο εἶδος θέματα. Θὰ τοὺς ὁδηγήσουν πῶς νὰ ἀναλύουν τ' ἄρθρα τῶν ἐφημερίδων καὶ ἄλλα προϊόντα τῆς καθαρειούσης, μεταφράσεις, μυθιστορήματα, διηγήματα κλ. Ἐκεῖ θὰ ἴδῃ ὁ μαθητὴς πῶς αἱ σφμιζόμενα καλλοῦναι τῆς καθαρειούσης εἶναι ξενισμοὶ ἀηδέστατοι, ἐνῶ ἡ γλῶσσα μας ἔχει τρόπους νὰ ἐκφράσει ἀρμονικὰ μὲ τὸν νοῦν μας, ζωντανὰ καὶ ὡραία,

ὅ,τι νομίζομεν ὅτι στερούμεθα, γιατί δὲν μᾶς ἔμαθαν ἀπὸ μικροῦς νὰ τὸ προσέχομε, νὰ τὸ καλλιεργοῦμε, νὰ τὸ ἀγαποῦμεν. Ἐδῶ θὰ δείξουν αἱ ἀσκήσεις πῶς μόνον μὲ τὴν καθαρεύουσαν εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουν αὐτοῦ τοῦ εἴδους αἱ στρεβλώσεις, διότι ἡ ἀληθινὴ μας γλῶσσα, σὰν κάθε γλῶσσα ζωντανή, ἔχει καὶ αὐτὴ τὰ δικά της σχήματα, τὰ διανοητικὰ καὶ φραστικὰ, τ' ἀλληλένδετα, ποῦ δὲν ἐπιδέχονται βίαν. Ὁ μαθητὴς πρέπει νὰ ὀδηγηθῆ εἰς τὴν ἀνάλυσιν αὐτὴν, νὰ ἰδῆ ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος τὴν ἀηδίαν, τὴν δουλικὴν ἀχαρακτηρισίαν τῆς καθαρευούσης, ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος τοὺς τρόπους, τὰ σχήματά μας τὰ φραστικὰ, τὰ ἔμφυτα, τὰς λέξεις καὶ τὰς φράσεις μας τὰς λαϊκὰς, ποῦ δείχνουν τὸ ἀληθινὸ μας πνεῦμα. Ὁ Ροῖδης εἰς τὰ εἰδῶλα μᾶς ἔδωσεν ὠραῖα δείγματα, ἀλλὰ ἡ ἐργασία εἶναι πολλή καὶ πρέπει νὰ μᾶς παρουσιασθῆ συστηματοποιημένη· ὅλοι μας ἔχομεν ἀνάγκην, ὅλων μας ἡ ἀμάθεια εἶναι τρανή. Ὅλοι μας ξέρομε χίλιους στραβοὺς τρόπους καὶ ὄχι τὸν ἓνα τὸ σωστὸ, ποῦ εἶναι κ' ὑπάρχει στὴ γλῶσσα τοῦ λαοῦ. Ὅλοι μας ἔχομεν ἀνάγκην ἀπὸ ὀδηγοὺς καλοῦς.

Πολλὰ τέλος πάντων καὶ σπουδαῖα ἔχει ὁ νέος νὰ μάθει ἀπὸ τὰς γλωσσικὰς ἀσκήσεις.

Δὲν ξέρω, φίλε κύριε, ἂν αὐτὰ ποῦ εἶπαμεν ἕως τώρα εἶναι ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ σοβαρώτερα, εἰς τὰ ὁποῖα καταγίνονται μερικοὶ ἠσυχως. Ἀλλὰ σοβαρὰ εἶναι γιὰ βέβαια. Διότι τὸ σῶμα, ἡ καρδιά καὶ ὁ νοῦς τοῦ παιδιοῦ εἶναι ἀπὸ τὰ πιὸ σοβαρὰ πράγματα ποῦ ὑπάρχουν στὸν κόσμον καὶ συγχρόνως ἀπὸ τὰ πιὸ ὠραῖα. Τὰ παιδιὰ εἶναι οἱ πόθοι, οἱ ἐλπίδες μας διὰ τὸ μέλλον τὸ καλλίτερο.

Δὲν ἐξαντλεῖται βέβαια μὲ ὅσα εἶπαμεν τὸ ζήτημα τῶν γλωσσικῶν ἀσκήσεων. Ἡ ἀνάλυσις, ἡ σύνθεσις, ἡ ἐκθεσις τῶν ἰδεῶν εἶναι τέχνη μεγάλη, τῆς ὁποίας τὴν

ἀξίαν αἰσθάνεται ὁ μαθητῆς καὶ ἡ ἐκπαίδευσις εἰς ὅλα ἀνεξαίρετως τὰ μαθήματα, γεωγραφίαν, φυσιογραφίαν, ἀριθμητικὴν, γεωμετρίαν, φυσικὴν, ἱστορίαν, φιλολογοίαν κτλ. κτλ.

Εἶναι ἀπόκτημα, τὸ ὁποῖον ἐκτιμᾷ ὁ ἄνθρωπος κατόπιν εἰς τὸν βίον του, εἰς τὸ ἐπάγγελμά του, εἰς τὴν τέχνην του, εἰς τὴν ἐπιστήμην του. Καὶ δι' αὐτὸ ἡ ἀσκήσις αὐτὴ πρέπει ν' ἀρχίσει μὲ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ τὴν γραφὴν καὶ νὰ ἐξακολουθήσει καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ νέου.

Αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις θ' ἀρχίσουν νὰ μεταβάλλουν τὰς νέας γενεὰς εἰς παράγοντας διὰ τὴν λύσιν τοῦ ζητήματος.

Θ' ἀρχίσουν νὰ μᾶς δείχνουν τὰς ἀληθινὰς ἐκπαιδευτικὰς μᾶς ἀνάγκας. Θὰ μᾶς δείξουν ὅτι στερούμεθα διδακτικὰ βιβλία, γεωγραφίαν, ἱστορίαν, ἀριθμητικὴν κτλ.

Ἄλλὰ καὶ ἄλλων πολλῶν καὶ μεγάλων αἰτίᾳ θὰ γίνουν αἱ γλωσσικαὶ ἀσκήσεις. Τοὺς ἥρωας αὐτοὺς, ὅσοι τώρα καταγίνονται νὰ μᾶς δείξουν τὴν γλῶσσαν μας, θ' ἀρχίσομεν τότε νὰ τοὺς ἀγαποῦμε. Τώρα ὁ λαὸς ὅσος μένει ἀγράμματος, εἶναι συνηθισμένος εἰς τὴν προφορικὴν παράδοσιν, ἅμα δὲ μάθει ὀλίγα κολυβογράμματα φανατίζεται, νομίζει πῶς ἂν δὲν πεῖ τὸν ψαρᾶ ἀλιέα, τὸν φουρνάρη ἀρτοποιὸν καὶ τὸν ψωμᾶ ἀρτοπώλην, νομίζει ὅτι ἐξευτελίζεται ἡ γλῶσσα του καὶ ὅτι γίνεται ἐθνοκτόνος, ὅποιος δὲν πεῖ τὸν βαρκάρην λεμβοῦχον.

Ἐὰν πάλιν ἐμεῖς οἱ γονεῖς, ὅσοι νωρὶς ἢ ἀργὰ ἀνοίξομεν τὰ μάτια μας, θελήσομεν νὰ διδάξομεν εἰς τὰ παιδιὰ μας τὸν σωστὸ δρόμον, δὲν ἔχομε κανένα τρόπο, δὲν ἔχομε ἰδίως κανένα βιβλίον γιὰ νὰ μάθομε γιὰ νὰ δείξομε τὸ δρόμον στὰ παιδιὰ.

*Αν τὰ στείλομε στὰ ξένα σχολεῖα, μορφώνεται μὲν ὁ νοῦς των, κι' αὐτὸ εἶναι βέβαια πολύτιμον ἀπόκτημα, μὰ ἡ μόρφωσις ἢ ἐπίλοιπη εἶναι ξενικὴ, γίνονται ἄνθρωποι ποῦ δὲν εἶναι ταιριαγμένοι μὲ τὸ ἔθνος των. Παντοῦ τέλος δυσκολία, στενοχωρία, ἀηδία.

Κι' ὅλα αὐτὰ γιὰτί; Γιατὶ ἡ σύγκλητος καταγίνεται ἡσύχως εἰς σοβαρώτερα ἔργα.

Ἴδου λοιπὸν αὐτὴ εἶναι ἡ προνομοσχεδιακὴ ἀναμορφωτικὴ μας ἐργασία. Ἀλφαβητάρια, ἀναγνωσματάρια, γραμματικὴ κτλ. κτλ.

Ἀλλὰ ποιοὶ θ' ἀποφασίσουν νὰ κάμουν ὅλην αὐτὴν τὴν τρομακτικὴν ἐργασίαν, ἀφοῦ φυσικὰ θὰ ρωτήσουν πρῶτα γιὰ ποιούς θὰ τὴν κάμουν, καὶ ἀφοῦ, ὅπως τὸ εἶπα, ὅλοι καὶ ὅλαι θὰ μείνουν στὴ θέσι τους; Ἀφοῦ τὸ δίπλωμα τῆς τελειότητος θὰ τὸ διανείμει ὁ Οἰδῖπους ὁ κολοσσός, ποῦ δὲ φοβᾶται τὰς ἐπιθέσεις τῶν παιδαρελίων, καὶ ὁ ὑλακτικὸς καὶ κάρχαρος κύων, ὁ ὁποῖος δαγκάνει, ξεσκίζει καὶ καταβροχθίζει, καὶ ἀφοῦ γιὰ νὰ παρουσιασθεῖ κανεὶς γιὰ τὸ δίπλωμα τῆς τελειότητος εἶναι ἀναγκασμένος ἀπὸ παιδί νὰ ποτίζεται μὲ τὴ λάσπη τῆς ὑδατώδους λίμνης, ἀφοῦ δηλαδὴ ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ μωρὸ θ' ἀναγκάζεται νὰ σπουδάζει τὰ ἔγγραφα τῆς Συγκλήτου, ἀντὶ ἡ Σύγκλητος νὰ σκέπτεται μέρα καὶ νύκτα πῶς πρέπει νὰ ἐκπαιδεύσει τὸ παιδί; Ἀφοῦ εἶναι βέβαιον ὅτι ἄνθρωποι συγκλητικοὶ καὶ διαπρεπεῖς δὲν θὰ θελήσουν ν' ἀφήσουν τὰς ἔξεις των, καὶ ἀφοῦ, ἂν δὲν ἀλλάξει καὶ δὲν σιάξει ἡ ἐκπαίδευσίς μας τὸ νοῦ τῆς, θὰ ἐξακολουθεῖ πάντα νὰ χαλνᾷ τὸ νοῦ τῶν παιδιῶν μας.

Γιὰ ποιούς λοιπὸν θ' ἀποφασίσουν νὰ ἐργασθοῦν ὅσοι θὰ ἐργασθοῦν, καὶ ποιοὶ θὰ σπουδάσουν καὶ θὰ ἐκπαιδευθοῦν μὲ τὰ βιβλία ποῦ θὰ χρειαστοῦν τόσους κόπους γιὰ νὰ γίνουν;

Τὸ εἶπα καὶ τὸ ξαναλέγω. Ἡ ἐλληνικὴ γλῶσσα θὰ διαδοθεῖ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων ὅπως ὁ Χριστιανισμός.

Ἡ ἀφετηρία θὰ εἶναι μικρὴ, ταπεινὴ, ἀσήμαντη. Ὅσοι γιὰ ἓνα ἢ ἄλλον λόγον δὲν φοιτοῦν εἰς τὰ ἐλληνικὰ σχολεῖα, διότι εἰς τὰ μέρη των δὲν ὑπάρχουν εἴτε διότι ἐκεῖ ὑπάρχουν καλλίτερα ξένα, αὐτοὺς πρέπει νὰ ἐτοιμάσομεν τὸν τρόπον νὰ μάθουν τὴν γλῶσσαν τους ἔξω ἀπ' τὸ ἐλληνικὸν σχολεῖον, καὶ καλλίτερα παρὰ ἂν ἐπήγαιναν σ' αὐτό.

Ὅσοι δὲν ἄκουσαν ἄλλο παρὰ τὸ μητρικὸν ἰδίωμα, δὲν ἔχουν φυσικὰ προλήψεις, εἶναι ἔτοιμοι νὰ ἰδοῦν τὴν ἀλήθειαν, καὶ φυσικὰ ὕστερα θὰ σιχαίνονται τὰ ψεύτικα καὶ τὰ πλαστά.

Ὅσοι, ἀφοῦ φοιτήσουν στὰ σχολεῖα μας, νοιώσουν κατόπι πῶς αὐτὰ ποῦ ἔμαθαν δὲν εἶναι ἡ γλῶσσα μας, κ' ἔχουν τὸ θάρρος νὰ ξαναρχίσουν μόνοι τους, κ' αὐτοὶ ἔχουν ἀνάγκην ἀπὸ ὁδηγοὺς ποῦ νὰ τοὺς δείξουν τὸ δρόμο καὶ νὰ τοὺς δώσουν πεποίθησι. Εἶναι ἀρκετοὶ αὐτοὶ, νέοι καὶ μεσόκοποι, καὶ θὰ πληθαίνουν ὀλοένα ἀπ' ἐδῶ κ' ἐμπρός.

Νὰ—ἀπ' αὐτὴν τὴν ταπεινὴν ἀφετηρίαν θ' ἀρχίσει ἡ διάδοσις. Ἄς μὴν ἔχομεν τώρα σὲ τίποτε ἄλλο πεποίθησι παρὰ στὴ θέλησή μας.

Κ' αὐτὸ θὰ εἶναι μικρὴ ἀρχὴ μεγάλων μεταβολῶν. Διότι, ἐνῶ θὰ ἐτοιμάζομεν τὸ ἐκπαιδευτικὸν μέσον, θὰ καταλάβομεν ὅτι πρέπει νὰ κάμομεν καὶ τὴν ἐκπαιδευτικὴν ἀναμόρφωσιν ἐμεῖς, σὲ τρόπον ὥστε νὰ εἶναι περιττὰ τὰ νομοσχέδια καὶ οἱ νομοσχεδιασταί.

Καὶ τώρα μένει ἀκόμη ἓνα ζήτημα. Ἡ ἐργασία αὐτὴ ὅλη, βιβλία, γραμματικὴ, ἀναγνωσματάρια, ἀλφαβητάρια κτλ. κτλ. — ἡ διάδοσις, ἡ κατήχησις, ὅλα αὐτὰ χρειάζονται χρήματα. Ναί—κ' ἰδοὺ γιὰτὶ εἶπα ὅτι μᾶς χρειάζεται ἓνα Bible House, καὶ εἶναι

ανάγκη νὰ σπουδάσομεν καλὰ πῶς ἐργάζεται τὸ καθή-
δρυμ' αὐτό. Δὲν ἐννοῶ τὸ κτίριον, ἀλλὰ τὸ πνεῦμα.
Εἶναι ἀλήθεια πῶς τὰ κτίρια πολὺ μᾶς ἀρέσουν. Ὁ
δωρητὴς φαίνεται, κ' ἡ ἀθανασία του ἀσφαλίζεται.
'Αλλὰ μήπως τάχα ἡ ψυχὴ, ἡ καρδιὰ τῶν νέων
γενεῶν δὲν εἶναι κτίρια αἰώνια, ζωντανὰ κ' ἀχάλαστα;

Γι' αὐτὰ ὅλα, γιὰ τὴν ἐκπαιδευτικὴν μας δηλαδὴ
ἀναμόρφωση ἀλάκερη, πῶς θὰ τὴν κατορθώσομε,
πῶς θὰ εὐρομε τὰ χρήματα καὶ γιὰ τὸ σωστό. ἀφοῦ
ἔχομε πάντοτε ἀφθονα γιὰ τὰ στραβά, γι' αὐτὰ ὅλα
θὰ μιλήσω ἀλλοῦ ἀργότερα.

'Ετελείωσα. Καὶ τώρα ἔχω νὰ ζητήσω ἀπὸ σᾶς,
καλέ μου κύριε, συγγνώμην, διότι ἔπιασα τόσον πολύ-
τιμο τόπο σ' τὴν ἐφημερίδα σας, ἔχω νὰ ζητήσω
συγγνώμην ἀπὸ τοὺς κυρίους ποῦ τοὺς ἐμπόδισα κάπο-
τες νὰ κάνουν σ' τὸ δημόσιον τίς πρακτικὲς καὶ ὠφέ-
λιμες εἰδοποιήσεις, ποῦ γίνονται συνήθως στὶς τελευ-
ταῖες σελίδες τῶν ἐφημερίδων. Ἔχω νὰ ζητήσω συγ-
γνώμην ἀπ' ὅλους, γιατί θέλοντας ν' ἀποδείξω ὅτι τὸ
ζήτημα δὲν εἶναι ἐξηντλημένον, τοὺς περέχυσα μὲ
τόσην πολυλογίαν.

Γιὰ τὸ γνῶθι σαυτὸν ἀξίζει μοῦ φαίνεται νὰ κάνει
κανεὶς πότε πότε καμιά θυσία. Δὲν εἶναι πάντα γλυκὸ
αὐτὸ τὸ γνῶθι σαυτὸν. Ἀλλὰ θάρρος, ὁ νέος αἰὼν
ἀνατέλλει. Ἄς τὸν ἀρχίσομεν μὲ τὸ Ἀνανέου Σευτιόν.

Τέλος τοῦ 1900.

ΔΙΟΡΘΩΜΑΤΑ

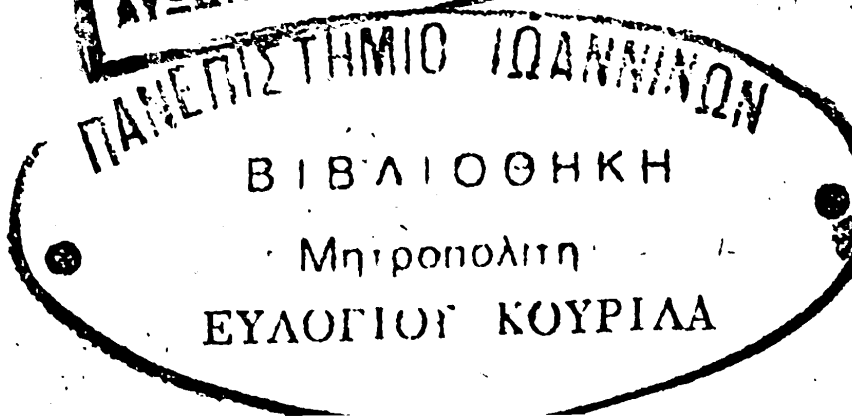
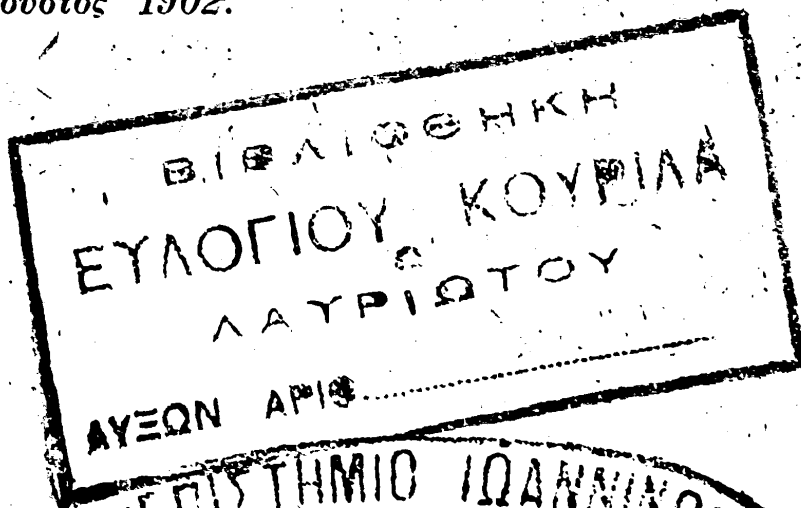
Τὸ βιβλίον μου τυπώθηκε στὴν Ἀθήνα ἐνὼ ἐγὼ μένω στὴν Πόλη.

Καὶ γι' αὐτὸν καὶ γιὰ πολλοὺς ἄλλους λόγους σωρέφτηκαν πολλῶν καὶ διαφόρων εἰδῶν λάθια.

Νὰ στήσω μακρὺ κατάλογο μού φάνηκε περιττό. Μὲ λίγη καλὴ θέληση θὰ διορθώσει ὁ καθένας τὰ ὅσα γαλοῦν τὸ νόημα.

Τὰ ἄλλα, τὰ ὀρθογραφικὰ μάλιστα λάθια, δὲν πειράζουν, νομίζω, τίποτις. Ἡ ὀρθογραφία μας ἢ τωρινὴ ἔχει ἀκόμη νὰλλάξει πολὺ γιὰ νὰ στρώσει καὶ γίνῃ ὀρθογραφία τῆς ἀνθρωπιάς.

Αὐγουστος 1902.

Ἀθηναί Τυπογραφείου Ἔστια, Κ. Μάισονο καὶ Ν. Καργαδοῦρο, — 3171.

